LIETUVIŲ
ENCIKLOPEDIJA

SEPTYNIOLIKTAS TOMAS

M — Mauragis

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOS LEIDYKLA

LIETUVIŲ ENCIKLOPEDIJOS REDAKTORIAI:

Antanas Bendorius, Pranas Čepėnas, Juozas Girnius, Vincas Maciūnas, Jonas Puzinas

Kalbos taisytojas Vladas Kulbokas

GARBĖS KOMITETAS:

Prel. Jonas Balkūnas, prof. J. Kaminskas, prof. Vincas Kanauka, prof. Steponas Kolupaila, prof. Kazys Pakštas, prof. Jonas Vengris

Teisės patarėjas Lietuvos garbės konsulas adv. Antanas Shalina

Šį tomą redagavo Jonas Puzinas

Copyright 1959 by Lietuvių Enciklopedijos Leidykla

Printed in the United States of America

Leidėjas Juozas Kapočius
Nugarėlę ir emblemą darė J. Steponavičius
Techninė priežiūra ir laužymas — Kazys Simanavičius
Tekstus linotipu rinko Petras Pilka
Spaudė Lithuanian Encyclopedia Press, Inc.
Leidyklos ir redakcijos adresas:
265 C Street, South Boston 27, Mass., USA

Aistis, Jonas, dr.
Ališauskas, Kazys, ats. plk. (karo sk. red.)
Alseika, Vytautas (filmas)
Avižonis, Konstantinas, dr., prof. (Rusijos ir Lenkijos istorijos sk. red.)
Babrauskas, Benediktas
Bajoraitis, R.
Balčiūnas, Valerijonas
Barėnas, Kazimieras
Bendorius, Antanas (geografijos sk. red.)
Bieliauskas, Vytautas J., dr., prof. (psichologijos sk. red.)
Bielinis, Kipras
Binkis, Edmundas, inž.
Blekaitis, Jurgis
Brazaitis, Juozas, prof.
Cicėnas, Jeronimas
Čeginskas, Kajetonas J., dr.
Čepėnas, Pranas (naujųjų amžių istorijos sk. red.)
Čibiras, Kazimieras (P. Amerikos lietuviai)
Čipkus, Alfonsas (prancūzų ir rusų literatūra)
Dalius, St.
Dambrauskas, Pijus, kun., prof.
Dambriūnas, Leonardas
Damušis, Adolfas, inž. dr., doc. (cheminė technologija)
Danilevičius, Zenonas, dr.
Dargis, Leonardas
Dirmantas, Stasys, inž., prof. (kartografija ir geodezija)
Doniela, Vytautas
Gaida, Pranas, kun., dr.
Gaučys, Povilas
Gerutis, Albertas, dr.
Gidžiūnas, Viktoras, O.F.M., kun., dr.
Gimbutas, Jurgis, inž., dr. (statybos sk. red.)
Gimbutienė-Alseikaitė, Marija, dr. (proistorė)
Girnius, Juozas, dr. (filosofijos sk. red.)
Grabauskas, Juozas
Grinius, Jonas, dr., doc.
Gudaitis, Kristupas, dr. (lietuviai evangelikai)
Gudelis, Martynas
Indreikienė, Kazė, agr.
Ivinskis, Zenonas, dr., prof. (Lietuvos istorijos sk. red.)
Jackūnas, Vladas
Jakštas, Juozas, dr., prof. (viduramžių istorijos sk. red.)
Jankauskas, Stasys, vet. dr.
Jasaitis, Domas, dr. (medicinos sk. red.)
Jonaitis, Stasys
Jucaitis, Pranas, dr., prof. (chemijos sk. red.)
Jürma, Mall (estai)
Jurskis, Alfonsas, inž., doc. (elektrotechnikos sk. red.)
Juška, Antanas, kun., dr.
Kačinskas, Jeronimas
Kačinskas, Leonas
Kairys, Stepas, prof. (farmacinė chemija)
Kanauka, Vincas, dr., prof.
Kardelis, Jonas
Karys, Jonas K. (numizmatika)
Kavolis, Martynas, kun., dr. (evangelikų teologija)
Kavolis, Vytautas
Keblys, Kęstutis
Kėkštas, Juozas (lenkų ir ispanų literatūra)
Keturakis, Andrius (sporto sk. red.)
Keturakis, Bronius
Klimas, Adolfas
Kolupaila, Steponas, prof. (hidrologijos ir hidrografijos sk. red.)
Krasauskas, Rapolas, kun. (Lietuvos vietovių ir Lietuvos bažnyčios istorija)
Krikščiūnas, Matas (fizika)
Krikščiūnienė, Ona
Kriščiukaitis, Kazys, doc. (urbanistika)
Krivickas, Domas, dr., prof. (teisės sk. red.)
Kučas, Antanas, dr., prof.
Kukanauza, Juozas
Kulbokienė-Maminskaitė, Veronika (Vilniaus kraštas)
Labanauskas, Povilas, jūrų kpt., inž.
Landsbergis, Algirdas (anglosaksų literatūra)
Laucevičiūtė, Aleksandra (meno istorija)
Lazauskas, Grožvydas J., inž. (tekstilė)
Liaugminas, A., dr., prof.
Lingis, Juozas (skandinavų kraštai)
Liuima, Antanas, S.J., kun., dr., prof.
Maciūnas, Vincas, dr., prof. (lietuvių literatūra)
Makauskis, Jonas
Maldeikis, Petras
Manelienė, Faustina, agr.
Masaitis, Česlovas, dr. (astronomija)
Masiulis, Boleslovas
Matonis-Maculevičius, Jonas, plk. ltn.
Matulaitis, Kazimieras M.I.C., kun., dr.
Matulionis, Balys, dr.
Matulis, Stepas, M.I.C., kun., dr.
Matusas, Jonas, dr., doc.
Mažeika, Almis P., dr. (okeanografijos ir jūrininkystės sk. red.)
Mažiulis, Antanas (etnografijos sk. red.)
Meškauskas, Juozas, dr., prof.
Mikaila, Jurgis, inž.
Milaknis, Antanas, dr.
Misiulis, Vincas, dr.
Motiejūnas, J., vet. dr., prof. (veterinarija)

Musteikis, Antanas, dr., asso. prof.
Nagys, Henrikas, dr. (latvių ir vokiečių literatūra)
Nakas, Alfonsas
Nauburas, Martynas (Klaipėdos kraštas ir M. Lietuva)
Naudžius, Viktoras K., inž.
Novickienė, Birutė
Öller, R., dr.
Ostrauskas, Kostas, dr. (muzika)
Oželis, Kazys, dr., doc.
Pajaujis, Juozas, dr.
Paplėnas, Jonas, dr. (ekonomika)
Pauliukonis, Pranas (senovės istorija)
Pažėraitė, K.
Petraitis, Vytautas, inž., adjunktas
Povilaitis, Br., dr., prof. (žemės ūkio sk. red.)
Prunskis, Juozas, kun., dr. (žurnalistikos sk. red.)
Puzinas, Jonas, dr., prof. (proistorės sk. red.)
Rabikauskas, Povilas, S.J., kun., dr., prof.
Raila, Stasys, kun.
Rauktys, Juozas, prof. (botanika, miškininkystės sk. red.)
Razminas, Kl., msgr.
Regelis, Konstantinas, dr., prof. (botanika)
Reklaitis, Povilas, dr. (meno istorija)
Rimšelis, Viktoras, M.I.C., kun., dr.
Rudaitis, Zigmas, dr.
Rukša, Antanas, dr., prof. (klasikinė senovė)
Rukuiža, Antanas, doc.
Ružaniec - Ružancovas, Aleksandras, ats. plk.
Sakevičius, Jonas, M.I.C., kun.
Saldukienė, Birutė
Salys, Antanas, dr., prof. (kalbotyros sk. red.)
Santvaras, Stasys
Slavutyč, Yar, dr. (ukrainiečiai)
Sonda, Jackus
Stankus, Steponas, dr. (ekonomika)
Stasiškis, Alfonsas
Sužiedėlis, Antanas, dr.
Šalčius, Paulius, agr.
Šapoka, Adolfas, dr., prof. (Lietuvos istorija)
Šešplaukis, Alfonsas, dr.
Šiaučiulis, Juozas
Šmulkštys, Liudas, adv.
Tamošaitis, Antanas, dail.
Tercijonas, Vincas, dr.
Trumpa, Vincas (istorija)
Tulaba, Ladas, prel., dr.
Urbonas, Ignas, kun., dr.
Urbonas, Oskaras, ats. plk.
Vaidelys, Jonas
Vaišnora, Juozas, M.I.C., kun., dr. (kat. teologijos sk. red.)
Vaitekūnas, Aleks., dr.
Vaitkūnaitė, Birutė
Vasyliūnas, Izidorius
Vėbra, Juozas, dr., prof.
Vykintas, Stepas
Volertas, Vytautas
Zalubas, Romualdas, dr.
Žemaitis, Vincas
Židonytė-Vėbrienė, G., dr.
Žilevičius, Juozas, L.M., prof. (muzikos sk. red.)
Žukaitė, Rita

Maceina, Antanas (J. Girnius)
Maciejowski, Bernard (R. Krasauskas)
Macijauskas, Antanas (J. Puzinas ir A. Mažiulis)
Mačernis, Vytautas (A. Čipkus)
Mačys-Kėkštas, Jonas (J. Aistis)
Magdeburgo teisė (V. Trumpa)
Magija (A. Mažiulis)
Magna charta libertatum (J. Jakštas)
Magnatai (K. Avižonis)
Magnetas (V. Petraitis)
Magnetinės medžiagos (V. Petraitis)
Magnetizmas (M. Krikščiūnas)
Magnis (J. Grabauskas ir S. Kairys)
Mahanoy City lietuviai (A. Kučas)
Maironis (J. Brazaitis)
Maistas (P. Šalčius ir D. Jasaitis)
Maistas akc. b-vė (P. Šalčius)
Maišiagala (V. Kulbokienė ir J. Puzinas)
Majai (A. Mažiulis)
Makedonija (A. Bendorius ir A. Rukša)
Makovskis, Tomas (P. Reklaitis)
Makra, Benediktas (Z. Ivinskis)
Maksimilijonai (J. Vaišnora, V. Jackūnas, P. Čepėnas, J. Jakštas)
Malakijas (L. Tulaba ir J. Vaišnora)
Malda (A. Mažiulis, A. Liuima, M. Kavolis)
Maldaknygė (J. Vaišnora)
Malonė (V. Rimšelis, M. Kavolis, B. Masiulis)
Malūnas (V. Naudžius, J. Gimbutas, J. Matusas)
Mamoničiai (Z. Ivinskis)
Mančesteris, lietuviai (K. Barėnas)
Manet, Édouard (A. Laucevičiūtė)
Manhattan (A. Bendorius)
Manierizmas (P. Reklaitis)
Manivydas, Albertas, Jonas (R. Krasauskas)
Mann, Heinrich ir Thomas (H. Nagys)
Mantigirdaitis, Petras (R. Krasauskas)
Maras (D. Jasaitis, Z. Ivinskis, S. Jankauskas)
Maratonas (A. Rukša ir B. Keturakis)
Marcinkonys (V. Kulbokienė)
Margaritos (J. Vaišnora, J. Lingis, O. Krikščiūnienė, J. Jakštas)
Marginiai (K. Bielinis)
Margiris (V. Maciūnas ir A. Salys)
Margučiai (A. Mažiulis)
Marienburgas (P. Reklaitis ir Z. Ivinskis)
Marija (A. Salys, V. Rimšelis, J. Vaišnora, A. Šešplaukis, A. Mažiulis)
Marija: šventosios ir valdovės (L. Tulaba, P. Reklaitis, O. Krikščiūnienė, P. Čepėnas, V. Trumpa, R. Krasauskas, J. Jakštas, V. Jackūnas, K. Avižonis)
Marijampolė (A. Salys, J. Puzinas, A. Kučas)
Marijavitai (J. Vaišnora)
Marijonai (J. Sakevičius, S. Matulis)
Marina Mniszek (K. Avižonis)
Marksizmas (J. Pajaujis)
Marquette Park lietuviai (P. Gaučys)
Marsas (A. Rukša ir Č. Masaitis)
Maršalka (A. Šapoka, K. Avižonis, Z. Ivinskis)
Marti (A. Mažiulis)
Martynas (J. Vaišnora, P. Rabikauskas, Z. Ivinskis, R. Krasauskas, J. Jakštas)
Marx, Karl Heinrich (J. Pajaujis)
Masalskis, Ignacas Jokūbas (R. Krasauskas)
Masaryk, Tomas Garrigue (P. Čepėnas)
Maskva (A. Bendorius, K. Avižonis, J. Makauskis)
Maskvos valstybė (K. Avižonis)
Masonai (V. Trumpa)
Mašiotas, Pranas (P. Maldeikis ir J. Puzinas)
Matai ir saikai (L. Dargis, Z. Ivinskis, A. Mažiulis)
Matematika (V. Volertas)
Matriarchatas (J. Lingis)
Matulaitis, Jurgis, arkiv. (S. Matulis)
Matulionis, Povilas (A. Rukuiža)

XVII TOME VARTOJAMOSIOS SANTRUMPOS

A = Amperas (Ampère)
a. = amžius
adm. = administracija, -inis
adv. = advokatas
ag. = anglų, -iškai
agr. = agronomija, agronomas
a. j. = arklio jėga
akad. = akademija, -ikas, -inis
alb. = albanų, -iškai
am. = amerikiečių, -iškai
apg. = apygarda
apl. = apylinkė
aps. = apskritis
ar. = arabų, -iškai
aram. = aramėjų, -iškai
arch. = architektūra, architektas
arkiv. = arkivyskupas
arm. = armėnų, -iškai
as. = asirų, -iškai
asist. = asistentas
asm. = asmenvardis
at. sv. = atominis svoris
aukšt. = aukštaičiai, -ių, -iškai
av. = Avestos, avestiškai
bdv. = būdvardis
b. g. = bendroji giminė
brėž. = brėžinys
b.r.t. = brutto registrinė tona
buv. = buvęs, -usi
b-vė = bendrovė
bžk. = bažnytkaimis
bžn. = bažnyčia
chem. = chemija, -inis
cm = centimetras
Co. = Company ‚kompanija'
ctr. = centneris
č. = čekų, -iškai
D. = Didysis, Didžioji
d. = diena, -os
dek. = dekanas
deš. = dešinysis, -ioji
did. = didysis
dipl. = diplomas, -uotas, -inis
dir. = direktorius
d-ja = draugija
dkv. = daiktavardis
D.L.K. = Didysis Lietuvos Kunigaikštis
doc. = docentas
dol. = doleris
dpt. = departamentas
dr. = daktaras (mokslo laipsnis)
ds. = daugiskaita
dv. = dvaras
erdm = erdvėmetris
egz. = egzempliorius, -ių, -iai
e. o. = ekstraordinarinis
est. = estų, -iškai
ev. = evangelikas, -ų
ež. = ežeras
fak. = fakultetas
fort. = fortepijonas
g = gramas
g. = gimė
gen. = generolas
germ. = germanų, -iškai
gyd. = gydytojas
gimn. = gimnazija
gyv. = gyventojas
gl. = galininkas
glžk. = geležinkelis
got. = gotų, -iškai
gr. = graikų, -iškai
gub. = gubernija, gubernatorius
gud. = gudų, -iškai
h = lot. hora ‚valanda'
ha = hektaras
hebr. = hebrajų -iškai
ide. = indoeuropiečiai, -čių
įk. = įkurtas
imp. = imperatorius, imperija
įn. = įnagininkas
ind. = indų, -iškai
inst. = institutas
inž. = inžinierius, inžinerija
isp. = ispanų, -iškai
įst. = įsteigtas, -i, -os
išsp. = išspausdintas, -ino
it. = italų, -iškai, italikų
įv. = įvardis
jap. = japonų, -iškai
j. l. = jūros lygis
jm. = jūrų mylia, jūrmylė
jnt. = jungtukas
jst. = jaustukas
k. = kaimas; kalba
kair. = kairysis
kan. = kanauninkas
kat. = katalikas, -ų
kg = kilogramas
kl. = klasė
km = kilometras
km. = kilmininkas
kng. = kunigaikštis, -tė
komp. = kompozitorius, kompozicija
korp. = korporacija, -inis
kpt. = kapitonas
kt. = kiti, -ų
k-tija = kunigaikštija
ktm = kietmetris
kun. = kunigas
kW = kilovatas
kWh = kilovatinė valanda
l = litras
lat. = latvių, -iškai
LB = Lietuvių Bendruomenė
LE = Lietuvių Enciklopedija
lenk. = lenkų, -iškai
liet. = lietuvių, -iškai
lyg. sv. = lyginamasis svoris
liut. = liuteronas, -ų

lot. = lotynų, -iškai
ltn. = leitenantas
LU = Lietuvos Universitetas
M. = Mažasis, -ji (pvz. M.Lietuva)
m = metras
mi. = mirė; metai, -ais
med. = medicina; medikas
mėn. = mėnuo
m. g. = moteriškoji giminė
mil. = milijonas
min. = minutė
m-ja = ministerija
mjr. = majoras
mkm. = maksimumas, maksimalus
mkt. = mokytojas, -a
m-la = mokykla
mm = milimetras
mnm. = minimumas, minimalus
mst. = miestas
mstl. = miestelis
muz. = muzika, -inis, -ikas
N. = Naujasis, -oji, -ieji, -osios
nd. = naudininkas
n. g. = niekatroji giminė
nr. = numeris
n.r.t. = netto registrinė tona
nrvg. = norvegų, -iškai
ol. = olandų, -iškai
ord. = ordinarinis
org. = organizacija, -inis
ork. = orkestras
p. = pietų, -inis
par. = parapija
pav. = paveikslas
pirm. = pirmininkas
plg. = palygink
plk. = pulkininkas
pn. = panašus, -iai
po Kr. = po Kristaus gimimo
pop. = popiežius
pr. = prūsų, -iškai
p. r. = pietų rytų, pietryčių
prc. = prancūzų, -iškai
prel. = prelatas
pr. Kr. = prieš Kristaus gimimą
prl. = prielinksnis
prof. = profesorius
prot. = protestantas, -ų, -iškai
prs. = persų, -iškai
prtg. = portugalų, -iškai
prv. = prieveiksmis
psl. = puslapis
p. v. = pietų vakarų, pietvakarių
pvz. = pavyzdys, pavyzdžiui
r. = rytų, -inis
red. = redaktorius; redagavo
rom. = romėnų, romanų, -iškai
rus. = rusų, -iškai
S = Senasis, -oji, -ieji, -osios
sav. = savaitė
sek. = sekundė
sem. = seminarija
sekr. = sekretorius
sen. = senovės, -inis
s-ga = sąjunga
sk. = skyrius
skr. = sanskrito, -iškai
skv. = skaitvardis
sl. = slavų, -iškai
spv. = slapyvardis
st. = stotis
styg. = styginis
stp. = santrumpa
stud. = studentas, -ų
suom. = suomių, -iškai
sva. = senovės vokiečių aukštaičių
š. = šiaurės, -inis
šm. = šauksmininkas
šv. = šventas, šventasis
Švč. = Švenčiausias, -ia
šved. = švedų, -iškai
t = tona
t. = tomas
techn. = technika, techninis
temp. = temperatūra
teol. = teologija
t.y. = tai yra
t. p. = tas pats; ten pat
tr. = tark
trm. = tarmybė; tarminis, -iškai
tt. = tomai; tolimesnieji puslapiai
turk. = turkų, -iškai
ukr. = ukrainiečių, -iškai
univ. = universitetas
V = voltas
v. = vakarai, -ų, -inis
vad. = vadinamasis, -oji
v-ba = valdyba
val. = valanda
vd. = vardininkas
VDU = Vytauto D. Universitetas
ved. = vedėjas
vg. = vengrų, -iškai
v. g. = vyriškoji giminė
vid. = vidutinis
vidr. = vidurinis, -ė
vyr. = vyriausias, vyresnysis
virš. = viršininkas
vysk. = vyskupas
vkž. = veiksmažodis
vls. = valsčius
vok. = vokiečių, -iškai
v. pirm. = vicepirmininkas
vs. = vienaskaita
vsd. = viensėdis, vienkiemis
vst. = valstybė
vt. = vietininkas
VU = Vilniaus Universitetas
vva. = viduramžių vokiečių aukštaičių
vvž. = viduramžių vokiečių žemaičių
vž. = vokiečių žemaičių
W = vatas
Ž. = Žemasis, -oji
žem. = žemaičių, -iškai
žr. = žiūrėk
ŽŪA = Žemės Ūkio Akademija

XVII TOMO STRAIPSNIŲ AUTORIŲ SANTRUMPOS

A.B. : A. Bendorius
A.Č. : A. Čipkus
Ad.D. : A. Damušis
A.J. : A. Jurskis
A.Jšk. : A. Juška
A.Kč. : A. Kučas
A.Kl. : A. Klimas
A.Kt. : A. Keturakis
A.L. : A. Landsbergis
A.Lc. : A. Laucevičiūtė
A.Lgm. : A. Liaugminas
A.Lm. : A. Liuima
A.Mlk. : A. Milaknis
A.Mst. : A. Musteikis
A.Mž. : A. Mažiulis
A.Nks. : A. Nakas
A.P.Mž. : A. P. Mažeika
A.Rkš. : A. Rukša
A.Rkž. : A. Rukuiža
A.Ržc. : A. Ružaniec-Ružancovas
A.S. : A. Salys
A.St-is : A. Stasiškis
A.Sž. : A. Sužiedėlis
A.Š. : A. Šapoka
A.Špl. : A. Šešplaukis
A.Vtk. : A. Vaitekūnas
B.Msl. : B. Masiulis
B.Mtl. : B. Matulionis
B.Nv. : B. Novickienė
Br.Kt. : B. Keturakis
B.Sld. : B. Saldukienė
B.V. : B. Vaitkūnaitė-Nagienė
Č.M. : Č. Masaitis
D.Js. : D. Jasaitis
D.Kr. : D. Kriviokas
E.Bnk. : E. Binkis
F.Mn. : F. Manelienė
G.Lz. : G. Lazauskas
G.Ž.-V. : G. Židonytė-Vėbrienė
H.N. : H. Nagys
Y.S. : Y. Slavutyč
I.Urb. : I. Urbonas
Iz.V. : Iz. Vasyliūnas
J.A. : J. Aistis
J.Bl. : J. Blekaitis
J.Brz. : J. Brazaitis
J.C. : J. Cicėnas
J.G. : J. Girnius
J.Gbt. : J. Gimbutas
J.Gr. : J. Grinius
J.Grb. : J. Grabauskas
J.J. : J. Jakštas
J.K. : J. Kėkštas
J.Kč. : J. Kačinskas
J.K.K. : J. K. Karys
J.Kkn. : J. Kukanauza
J.Lng. : J. Lingis
J.Mat. : J. Matonis-Maculevičius
J.Mkl. : J. Mikaila
J.Mks. : J. Makauskis
J.Mot. : J. Motiejūnas
J.Mts. : J. Matusas
J.P. : J. Puzinas
J.Pj. : J. Pajaujis
J.Ppl. : J. Paplėnas
J.Rkt. : J. Rauktys
J.Sak. : J. Sakevičius
J.Snd. : J. Sonda
J.Ščl. : J. Šiaučiulis
J.V. : J. Vaišnora
J.Vbr. : J. Vėbra
J.Ž. : J. Žilevičius
K.Alš. : K. Ališauskas
K.Avž. : K. Avižonis
K.Bln. : K. Bielinis
K.Br. : K. Barėnas
K.Gdt. : K. Gudaitis
K.Indr. : K. Indreikienė
K.J.Čg. : K. J. Čeginskas
K.Kbl. : K. Keblys
K.Kr. : K. Kriščiukaitis
K.Mtl. :K. Matulaitis
K.O. : K. Ostrauskas
K.Ožl. : K. Oželis
K.Rgl. : K. Regelis
L.Drg. : L. Dargis
L.Kč. : L. Kačinskas
L.Šm. : L. Šmulkštys
L.T. : L. Tulaba
M.J. : M. Jürma
M.Kr. : M. Krikščiūnas
M.Kv. : M. Kavolis
M.Nb. : M. Nauburas
O.Kr. : O. Krikščiūnienė
O.Urb. : O. Urbonas
P.Č. : P. Čepėnas
P.Dmb. : P. Dambrauskas
P.Gč. : P. Gaučys
P.Gd. : P. Gaida
P.Jc. : P. Jucaitis
P.Lb. : P. Labanauskas
P.Mld. : P. Maldeikis
P.Plk. : P. Pauliukonis
P.Rbk. : P. Rabikauskas
P.Rkl. : P. Reklaitis
P.Šlč. : P. Šalčius
R.Bjr. : R. Bajoraitis
R.Krs. : R. Krasauskas
R.Ölr. : R. öller
R.Zlb. : R. Zalubas
R.Žk. : R. Žukaitė
S.Dts. : S. Dirmantas
S.Jnk. : S. Jankauskas
S.Jnt. : S. Jonaitis
S.K. : S. Kolupaila
S.Mtl. : S. Matulis
S.Stn. : S. Stankus
St.D. : St. Dalius
St.K. : S. Kairys
St. Rl. : S. Raila
St.S. : St. Santvaras
St.Vk. : St. Vykintas
V.Als. : V. Alseika
V.Gdž. : V. Gidžiūnas
Vyt.B. : V. Bieliauskas
V.Jck. : V. Jackūnas
V.Klb. : V. Kulbokienė
V.Kn. : V. Kanauka
V.Kv. : V. Kavolis
V.M. : V. Maciūnas
V.Msl. : V. Misiulis
V.Ndž. : V. K. Naudžius
V.Ptr. : V. Petraitis
V.Rmš. : V. Rimšelis
V.Trc. : V. Tercijonas
V.Trp. : V. Trumpa
V.Vol. : V. Volertas
V.Žmt. : V. Žemaitis
Z.I. : Z. Ivinskis

M

M, m devynioliktoji lietuvių raidyno raidė, žyminti lūpinį nosinį priebalsį, kuris gali būti tariamas kietai (molis, mažas) ir minkštai (miškas, mielas). Kaip kitos, taip ir ši lotyniškoji raidė yra kilusi iš semitų (fenikiečių) penkių brūkšnių raidės 𐤌 (𐤍) vad. mēm, o graikų kalboje mu. Lotynų kalboje anksti pradėta vartoti nebe penkių, bet keturių brūkšnių 𐌌, kuri vėliau įgijo dabartinę formą M.

M lotyniškame skaitmenyne reiškia 1000 (lot. mille).

M. metronomo (žr.) santrumpa.

m metro santrumpa.

m. metai, mirė santrumpa.

Ma cheminio elemento mazurio (žr.) ženklas.

Ma sen. Mažosios Azijos tautų žemės ir derlingumo deivė, maždaug tolygi Kibelei (žr.).

M.A. (lot. Magister artium, ag. Master of Arts) magistro (žr.) menų santrumpa.

Maaros (vok. Maar) dideli, apskriti duburiai vulkaningose žemės paviršiaus vietose, atsiradę sprogus susikaupusioms dujoms giliuose žemės plutos sluoksniuose. M. atsiveria sprogimo pramuštoje vulkaninėje uolienoje. Kartais aplink jas randama sprogimo metu išmestų giluminių padermių. Jos skiriasi nuo vulkanų kraterių tuo, kad po sprogimo nebuvo lavos išsiliejimų ir sprogimų pasikartojimo, bet ‚pasidariusi žaizda užgijo'. Dažnai m. yra virtusios ežerais. Būdingos m. yra V. Vokietijos Eifelyje, kur Laacho m. (ežeras) yra apie 2,5 km skersmens. W. Branca Švabuose XIX a. pabaigoje aptiko 125 m.; o iš Prancūzijos m. ypačiai ryški yra Pavino ež. Vidurio masyve. *A.B.*

Maas Nicolas žr. Maes, Nicolaes.

Maasalo Armas (g. 1885) suomių kompozitorius, 1923–51 Helsinkio Sibeliaus akademijos bažnytinės muz. skyriaus vedėjas ir prof. Parašė solo, choro, orkestro kūrinių, kantatą, Velykų oratoriją ir bažnytinės muz. dalykų.

Maasas (vok. Maas, prc. Meuse) upė Prancūzijoje, Belgijoje ir Olandijoje, Reino kair. intakas, 925 km ilgio; baseino plotas 23.860 km², vid. debitas 290 m³/sek.; teka į š. pro Charleville, Namurą, Liežą; sujungtas kanalais su Sena ir keliomis šakomis jungiasi su Reinu ties jo žiotimis Olandijoje.

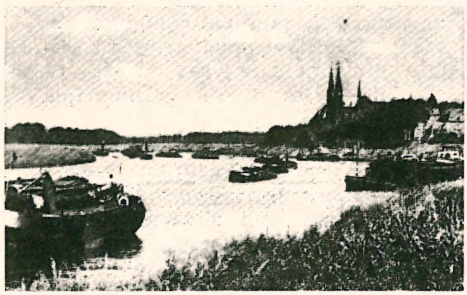

Maasas prie Steylo

Maass Joachim (g. 1901) vokiečių rašytojas. 1938 paliko Vokietiją ir išvyko į JAV, 1951 vėl grįžo atgal. Vienas ryškiausių naujosios vok. aktualiosios (laiko prasme) literatūros kūrėjų. Įtakotas Dostojevskio prozos (M. romanas Ein Testament 1939), daugelyje kūrinių nagrinėja emigracijos, nacionalsocializmo ir humanistines problemas. Vienas žurnalo Neue Rundschau leidėjų. Romanai: Boheme ohne Mimi 1930, Der Widersacher 1932, Das magische Jahr 1945, Der unermüdliche Rebell 1948, Der Fall Gouffé 1953; radijo vaidinimas Schwarzer Nebel 1953 ir kt. *H.N.*

Maastricht (anksčiau Maestricht) mst. Olandijoje, Limburgo provincijos sostinė, kair. Maaso krante, iš trijų pusių apsupta Belgijos teritorijos; apie 80.000 gyventojų (1957). Deš. Maaso krante naujamiestis Wijk. M. įsikūrė romėnų vietovėje Traiectum ad Mosam. Šv. Servacijaus bžn. įsteigta X a.; dabar išlikusios bžn. dalys daugiausia yra iš XII a. Šalia jos yra XIII–XVI a. katedra, XV a. rotušė. Fajanso,

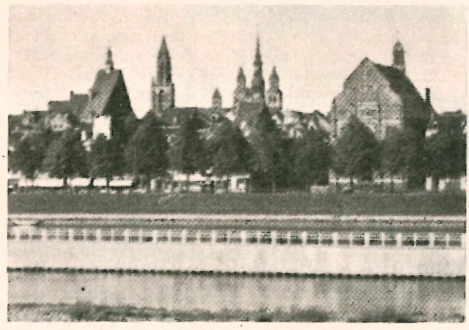

Maastricht

kristalo, stiklo, kilimų ir kt. pramonė. Viduramžiais M. priklausė Brabanto ir Liežo, 1570 užimtas ispanų, vėliau kelis kartus prancūzų, 1815 galutinai Olandijos. *A.B.*

Maat (egiptiškai maat ‚teisybė') sen. Egipto mitologijoje teisybės ir teisės deivė, saulės dievo Ra duktė. Vaizduojama su stručio plunksna ant galvos.

Mabillon Jean (1632–1707) prancūzų reformatų benediktinų-maurinų ordino vienuolis, vienas mokyčiausių viduramžių dokumentų tyrėjų, vad. diplomatikos mokslo pagrindėjas. 1664 pakviestas į benediktinų St. Germain-des-Près (Paryžiuje) vienuolyną, kuris buvo maurinų studijų centras, M. pasižymėjo didžiaisiais šaltinių leidiniais: Acta SS Ordinis S. Benedicti 9 tt. 1668–1701 ir Annales Ord. S. Benedicti 4 tt. 1703–39. Bet jo garsas neatskiriamai susietas su veikalu De re diplomatica libri VI 1681. Jis parašė jį ordino vyresnybės pakviestas ir turėjo pirmykštį tikslą atremti Antverpeno jėzuito Papebrocho perdėtą kritiką, kur, ryšium su Acta Sanctorum (žr.) leidimu, daugumas senųjų Pranzūzijos dokumentų, ypač popiežių bulių benediktinams, paskelbta falsifikatais. Benediktinai tuo pasijuto įžeisti, ir M. ėmėsi taisyti jėzuito paklaidas, parašydamas pirmą mokslinį diplomatikos veikalą. Iš polemikos kilusį veikalą M. sugebėjo perkelti į pozityvaus nagrinėjimo sritį ir pirmas nustatė mokslinio dokumentų nagrinėjimo taisykles. Ypač svarbūs jo pagrindai, nustatyti viduramžių chronologijai ir paleografijai (žr.). Atsižvelgdamas į kai kurias kritiškas pastabas, M. išleido papildomą tomą: Librorum de re diplomatica supplementum 1707.

L. Traube, Geburt der Palaeographie, Vorlesungen und Abhandlungen I 1909; *J. U. Bergkamp,* M. and Historical School of St. Maur 1928; *T. Ruinart,* M. 1933. *J.J.*

Mabinogi, arba Mabinogion, Valijos viduramžių mitologinių pasakojimų rinkinys, kilęs maždaug XI a. Rankraščiai išlikę iš XIV a. M. paskelbti 1838–49 su angliškų Charlotte Guest vertimu.

Gwyn Jones and Thomas Jones, The Mabinogion 1949.

Mably Gabriel Bonnot de (1709–1785) prancūzų publicistas, utopinis socialistas, Étienne Bonnot de Condillac (žr.) brolis. Jis nepripažino privatinės nuosavybės, reikalavo politinės, teisinės ir ūkinės lygybės. Išsp. Parallèle des Romains et des Français 1740, Le droit public de l'Europe 2 tt. 1746. Observations sur les Romains 2 tt. 1751, Entretiens de Phocion 1763, Observations sur l'histoire de France 2 tt. 1765, De la Législation 1777 ir kt. M. raštų rinkinį (15 tt.) išleido G. Arnoux 1794–95.

Mabuse Jan žr. Gossaert, Jan.

Mac (geliškai ‚sūnus') priedėlis prie skotų ir airių pavardžių, anksčiau reiškęs sūnų, pvz. MacDowel — Dowelio sūnus. Rašoma ir Mc bei M'.

Macabre (prc. iš ar. mákbara ‚kapas') šiurpus, nykus, graudulingas, pvz. d a n c e m a c a b r e ‚mirusiųjų šokis'.

Macai (hebr. ‚neraugintas') ploni paplotėliai, kepti iš neraugintos tešlos, žydų valgomi Velykų metu. Ir Jeruzalės bažnyčioje buvo aukojama neraugintа duona, nes ant altoriaus nieko rauginta negali būti (Lev. 2, 11). S. Testamente m. valgymas siejamas su žydų iškeliavimu iš Egipto: žmonės turėję skubiai rengtis į kelionę, ir nebuvę kada raugti duoną (Išėjimo 12, 34–39). M. kepami iš kvietinių miltų. Tešla plonai iškočiojama ir dantytais ratukais eilėmis subadoma, kad kepdama tešla nepakiltų. M. kepami specialių kepėjų. Iš sutrintų m. gaminami ir kiti valgiai. Žydai m. privalo valgyti pirmą Velykų naktį, kitomis šventės dienomis tik pageidaujama. M. galima valgyti per ištisus metus, išskyrus paskutinę dieną prieš Velykas. Yra specialūs m. (Matsah Šeinurah), gaminami ortodoksų žydų: kviečiai auginami ortodoksų žydų laukuose, jų malūnuose malami ir jų pačių kepami. Tokius m. valgo labai religingi žmonės. R. Europoje ir Rytuose žydai labai gerbia m.: sinagogose laiko ant sienų prikalę, kad visada prisimintų savo protėvių išėjimą iš Egipto. M. valgo ir ne žydai; ypač šiais laikais m., kaip sausas maistas, vartojamas ekspedicijose.

Prieš I pas. karą tamsioje liaudyje buvo paplitęs įsitikinimas, jog žydai Velykų m. kepa įmaišę krikščionių kraujo. Tad prieš žydų Velykas lietuviai vienas kitą gąsdindavo, kad žydai nepagautų ir ‚nepapiautų macams'. *P.Plk.*

Macaitis (rašėsi Matzat) Jurgis (1853 XI 5 Viešvilėje, Pagėgių aps. — 1931 IX 15 Brukline, N.Y., JAV) ev. kunigas. Pradžios mokslą išėjo gimtajame krašte, aukštesniąją mokyklą lankė Berlyne, Vokietijoje. 1883 atvyko į JAV ir Springfielde, Ill. baigė dvasinę seminariją. 1887–90 buvo Rukų par. (Pagėgių aps.) jaunesniuoju kunigu. 1890 vėl grįžo į JAV ir kunigavo įvairiose parapijose, ilgiausiai Brukline, Bostone ir Baltimorėje, kur daugiausia patarnavo ev. lietuviams. Buvo susipratęs lietuvis, 1918–22 bendradarbiavo kun. Jono Rozako leidžiamajame laikrašty Paslas. 1918–22 leido mėnesinį laikraštį Pasiuntinystės Paslą. Išsp. Trumpas Pamokinimas apie szio czeso trudna Baznyczos Pasilaikyma 1880.

K. Gudaitis, Lietuviai evangelikai 1957. *K.Gdt.*

Macao (kitaip Macau, Makao, kinų An-men) portugalų kolonija P. Kinijos pajūryje, prie Kantono upės žiočių; 16 km², 187.772 gyv. (1950, 1940 buvo 374.737 gyv.). M. susideda iš 3 salų: M., Taipa ir Caloane. Europiečių arti 3000, maišytų apie 2000, o kiti beveik išimtinai yra kinai, kurių rankose yra visa prekyba. Kolonijos adm. centras yra M. mst. (166.544 gyv. 1950), kuris yra ir laisvasis uostas. Jis yra sveiko klimato vietoje ir plačiai žinomas kaip tarptautinės tranzitinės prekybos bei kontrabandos centras. Jame yra laisva aukso rinka, valstybinis opiumo monopolis, lošimo namai. M. priklauso Portugalijai nuo 1557; tai seniausia europiečių kolonija Tolimuosiuose Rytuose. Ilgą laiką M. buvo vieninteliai laisvi vartai europiečiams į Kiniją. 1576 įkurta kat. diecezija, išsilaikiusi ligi dabartinių laikų. M. tapo XIX a. nustelbtas britų Hongkongo (žr.). *A.B.*

MacArthur 1. Arthur (1845–1912) JAV generolas, dalyvavęs pilietiniame ir ispanų-amerikiečių kare. 1900–01 karinis Filipinų gubernatorius. 1909 pasitraukė iš kariuomenės.

2. Douglas (g. 1880) JAV generolas, (1) sūnus. 1903 baigęs karo akad. West Pointe, tarnavo Filipinuose ir Japonijoje, nuo 1906 JAV prezidento T. Roosevelto patarėjas. I pas. karo metu kovojo Prancūzijoje pradžioje kaip 42 divizijos štabo virš., vėliau 84 pėstininkų brigados vadas. 1919–22 karo akad. West Pointe padėjo sumoderninti karinio apmokymo programą. 1922–25 kariuomenės vadas Filipinuose, 1930–35 JAV generalinio štabo virš., nuo 1935 JAV karinės misijos vadas Filipinuose, 1939 pasitraukė iš kariuomenės, bet 1941 VII vėl grįžo ir paskirtas JAV karinių pajėgų vadu Tolimuosiuose Rytuose. Japonams užpuolus Filipinų salas, M. sulėtino jų žygį į Manilą, pasitraukė į Bataano pusiasalį ir sėkmingai gynėsi. 1942 III paskirtas sąjunginninkų karo pajėgų vadu p.v. Pacifike. Iš Australijos pradėjo karo veiksmus N. Gvinėjoje, kurie išsivystė į sėkmingą operaciją ir Filipinų salų atgavimą. 1944 XII M. pakeltas į armijos generolo (penkių žvaigždžių) laipsnį ir paskirtas kariuomenės vadu Pacifike. 1945 VII visos salos Pacifike jau buvo M. kontrolėje. 1945 IX 2 M. vadovavo sąjungininkų delegacijai, japonams pasirašant kapituliacijos aktą. Japonijai kapituliavus, M. paskirtas vyr. sąjungininkų karinių pajėgų vadu Japonijoje. 1950 VI kilus Korėjos karui (žr.), M. paskirtas JT kariuomenės vadu, pats vadovavo išsikėlimui prie Inčhono ir sėkmingai vykdė Š. Korėjos užėmimą. Komunistinei Kinijai įstojus į karą, M. siūlė JAV vyriausybei bombarduoti Mandžiūriją, blokuoti Kinijos pakraščius ir panaudoti tautinės Kinijos karines pajėgas, tačiau vyriausybė su tuo M. siūlymu nesutiko, ir prezidentas H. S. Trumanas 1951 IV jį iš pareigų atleido.

D. Mac Arthur

J. Gunther, The Riddle of M. 1951. *K. Alš.*

Macassar žr. Makasaras.

Macau portugališkas Macao (žr.) pavadinimas.

Macaulay 1. Rose (1887–1958) anglų romanistė, poetė, eseistė. Augo akademinėje, literatūrinėje aplinkoje, kuri atsispindi jos raštuose. Pagrindiniai jos veikalai satyriniai: Potterism: A Tragicomical Tract 1920, Dangerous Ages 1921, The Mystery of Geneva 1922, Told By An Idiot 1923, Orphan Island 1924. Iš jos istorinių romanų žymiausias The Shadow Flies 1932. Ro-

manas The World My Wilderness 1950 vaizduoja pokarinės Anglijos jaunimo problemas. Poezijos rinkiniai: The Two Blind Countries 1914, Three Days 1919. Kritikos knygos: Some Religious Elements in English Literature 1931, The Writings of E. M. Forster 1938. *A.L.*

2. Thomas Babington (1800-1859) anglų valstybininkas, eseistas ir istorikas, skotų kilimo, priklausė aukštajam miestelėnų luomui, kuriame paprastai, buvo puoselėjama liberalinė pažangioji linkmė. Jaunąjį M. pagavo vigų partijos atstovaujama kryptis, ir jis paliko jai ištikimas visą gyvenimą. Neįprastais gabumais ir nuostabia atmintimi apdovanotas jaunuolis, gavęs tinkamą išsimokslinimą Cambridge, brendo ne tik politiku liberalu, bet ir didžiuoju literatu. Mokslus išėjęs, 1826 tapo teisininku ir pasižymėjo kalbėtojo gabumais, ypač kovodamas prieš vergiją. Sužavėjęs skaitytojus savo pirma apybraiža apie Miltoną (Edinburgh Review 1825), 1830 išrinktas į parlamentą, kur pasidarė vadovaujančiu vigų partijos nariu ir savo iškalba veikė ne tik parlamento narius (net ir savo priešus, torius), bet ir plačiąją visuomenę. Jis 1832 propagavo reformos įstatymą, kuris žymiai sudemokratino parlamento rinkimus. 1833 išrinktas į Rytų Indijos kompanijos tarybą, išvyko į Kalkutą. Čia rūpinosi europinti Indijos švietimą ir paruošė šiai Anglijos kolonijai baudžiamąjį kodeksą. Grįžęs į Angliją (1838), tęsė parlamento nario pareigas ir atspėjamu laiku rašė apybraižas, skirtas daugiausia naujųjų amžių literatūros ir istorijos asmenybėms ir kūriniams apibūdinti. Šiuo metu M. kilo mintis parašyti Anglijos istoriją nuo revoliucijos laikų iki 1832, atseit iki reformos įstatymo pravedimo. Šiam darbui jis skyrė visą likusį savo gyvenimą; ypač atsidėjęs dirbo netekęs parlamento mandato (1846), tęsė jį ir pakartotinai 1852–56 įėjęs į parlamentą.

T. B. Macaulay

M. vardas neatskiriamai susijęs su literatūriniu palikimu: apybraižomis ir Anglijos istorija. Jų neprilygstama vertė, kuri pelnė jam pasaulinį garsą, glūdi retoriškame stiliuje. Jo kalba savo žavesiu, dramatiškumu, gyvumu, vaizdų ryškumu prilygsta geriausiems grožinės literatūros kūriniams. Jis rašo minią žavinčio oratoriaus kalbos būdu, ir todėl jo veikalai buvo patraukliūs, mėgiami ir lengvo literatūrinio žanro skaitytojų. M. rašė sąmoningai konkuruodamas su romanais bei apysakomis ir užsibrėžė duoti visuomenei istorijas, tinkamas būti šiųjų pakaitalu. Jo apysakos, ypač istorija, greit paplito anglų kalbos kraštuose ir buvo verčiamos į svetimas kalbas.

Dėl savo Anglijos istorijos M. laikomas didžiausiu XIX a. istoriku. Pasišovus atvaizduoti gyvenimą visašališkai, M. veikalas iš pat pradžių labai išsiplėtė. Tuo būdu iki mirties M. teparašė 5 tomus ir teaprašė maždaug 20 m. (1685–1702) tarpą. Anglijos istorijoje jis vaizduoja asmenis, įvykius, būsenas nepaprastai ryškiai, spalvingai, tiesiog dramatiškai. Jo istorijoje perdėm atsispindi liberalinė vigiška pasaulėžiūra, ir pagal ją jis vertina praeities reiškinius. Praeities vertinimas pagal liberalines pažiūras pramieštas tikėjimu pažanga ir aukštos dabarties gerovės įsitikinimu. M. istorijoje ypač ryškus Viktorijos meto anglų imperijos pasaulinis dominavimas. Šiandien M. istorija nebeturi didelės mokslinės reikšmės, tačiau ji palieka didžiuoju anglų kalbos literatūros kūriniu, ir jai priklauso garbinga vieta tos kalbos klasinių veikalų tarpe. Visus M. raštus išleido jo sesuo L. Travelyan: The Works of M. Complete, 8 tt. 1866 (nauja 12 tt. laida 1898), paskutinysis D. Jerrold leidimas: M's History of England from the Accession of James II 4 tt. 1953.

A. S. G. Canning, M. Essayist and Historian 1913; *G. O. Travelyan,* The Life and Letters of Lord M. 1932; *R. C. Beatty,* Lord M., Victorian Liberal 1938; *Ch. H. Firth,* A Commentary on M's History of England 1938; *G. St. Aubyn,* M. 1952. *J.J.*

Macbeth žr. Makbetas.

Macchia žr. Makija.

Macdonald 1. Alexandre (1765-1840) prancūzų maršalas, skotų kilimo. Pasižymėjo Prancūzų revoliucijos karuose. 1797 kovojo prie Reino ir Italijoje, 1798 paskirtas Romos ir 1799 Neapolio gubernatoriumi. 1799 VI 18–19 nugalėtas Suvorovo prie Trebijos upės Š. Italijoje. 1800 prancūzų armijos vadas Šveicarijoje, vėliau Prancūzijos įgaliotinis Danijai. 1809 vadovavo prancūzų armijai Italijoje ir VII 6 laimėjo kovą ties Wagramu (Žemutinėje Aust-

rijoje). Už nuopelnus 1809 pakeltas į maršalus ir gavo Tarento kng. titulą. 1812 vadovavo Napoleono armijos kair. sparnui žygyje į Rusiją. 1813 VIII 26 Blücherio sumuštas prie Katzbacho. 1816–31 ‚Légion d'honneur' ordino kancleris. M. atsiminimai Souvenirs du maréchal M. išsp. 1892.

2. Sir John Alexander (1815–1891) Kanados politikas. M. tėvai imigravo į Kanadą 1820. Jis vertėsi advokatūra. 1844 išrinktas atstovu į Kanados provincinę tarybą. Sukūrė konservatorių ir nuosaikiųjų reformistų koaliciją — Liberalų - konservatorių partiją. M. buvo Kanados konfederacijos ir nenutraukiamų ryšių su Anglija šalininkas. Jam pavyko pritraukti prie savo partijos plačius gyventojų sluoksnius. 1867 paskirtas pirmuoju Kanados dominijos ministru pirmininku ir buvo vyraujančiu Kanados politiku iki savo mirties.

J. A. Macdonald

G. R. Parkin, J. A. M. 1926.

MacDonald 1. James Ramsay (1866–1937) britų politikas. Kilęs iš neturtingos darbininkų šeimos. Pradžioje mokytojavo, dirbo raštininku ir vertėsi žurnalistika. Pradžioje priklausė fabijanistams (žr.) ir 1900 buvo vienas Darbo partijos (Labour Party) steigėjų, iki 1912 jos sekr., 1912–24 iždininkas. 1906 išrinktas parlamentan ir 1911 – 14 vadovavo darbiečiams Žemuosiuose parlamento rūmuose. 1914 jis pasisakė prieš Anglijos įstojimą į karą; partijos neparemtas, atsistatydino iš jos vadovų. Po I pas. karo M. reputacija ėmė kilti, jo karo ir taikos sutarčių kritika susilaukė pritarimo. Pasisakydamas prieš kraštutinį sindikalizmą ir komunizmą, M. stojo už reformas konstitucinėmis priemonėmis. 1924 paskirtas pirmuoju darbiečių ministru pirmininku Didžiojoje Britanijoje ir užsienio reikalų ministru. M. daug prisidėjo prie Ruhro evakuacijos ir susitarimo dėl reparacijų.

J. R. Mac Donald

Tautų S-goje, kartu su prancūzų premjeru E. Herriot, M. pasiūlė vad. Ženevos Protokolą, kuriuo karas laikomas neteisėta priemone. 1924 rinkimus laimėjus konservatoriams, pasitraukė, bet 1929 vėl grįžo ministro pirmininko vieton. Viduje jo laukė daug sunkumų ryšium su depresija, nepalankiu prekybos balansu ir augančiu nedarbu. Darbo partija, neturėdama absoliučios daugumos parlamente, vengė stambesnių socialinių reformų. Bet vis dėlto M. pavyko pravesti revizuotą senatvės pensijų aktą, platesnį nedarbo draudimo aktą ir anglių kasyklų aktą. Ryšium su kylančiu tautiniu bruzdėjimu Indijoje, M. 1930-31 sušaukė konferenciją Londone, kur pasiūlė Indijai ‚atsakingą vyriausybę'. 1931 finansinių sunkumų paskatintas, M. nutarė sudaryti koalicinę vyriausybę su liberalais ir konservatoriais. Nors koalicija 1932 ir laimėjo rinkimus, tačiau M. prarado daug sekėjų savo partijoje. M. liko ministru pirmininku iki 1935, vis daugiau bendradarbiaudamas su konservatoriais. Mirė kelionės metu vandenyne. Iš jo knygų minėtinos: Socialism and Society 1905, The Awakening of India 1911, A Policy for the Labour Party 1920, Socialism, Critical and Constructive 1921.

L. N. Le Roux, J. R. M., Sa Vie, Son Oeuvre et sa Pensée 1919; *G. Glasgow*, M. as Diplomatist 1924. *A.L.*

2. Malcolm John (g. 1901) britų politikas, (1) sūnus. Baigė Queens kolegiją Oxforde. 1928 Darbo partijos atstovas Žemuosiuose parlamento rūmuose. 1935 kolonijų ministras, 1935–40 (su pertraukomis) dominijų reikalų ministras, 1941–46 Britų aukštasis įgaliotinis Kanadoje, 1946–48 Malajų ir Britų Borneo generalinis gubernatorius, 1948 Jungtinės Karalijos generalinis įgaliotinis Pietryčių Azijoje. Išsp. Canadian North 1945, The Birds of Brewery Creek 1947.

3. Sir Murdoch (1867 – 1957) anglų inžinierius, veikęs Egipte. 1902 pastatė Asvano užtvanką skersai Nilą, 1933 pakėlė jos aukštį.

MacDonnell-Ranges Š. Australijos kalnai, sudarą dvi 322 km ilgio lygiagrečias grandis. Aukščiausia viršūnė Mt. Zeil 1400 m.

Macdonough Thomas (1783–1825) amerikiečių karys. 1800 įstojo į karo laivyną, dalyvavo Tripolitanijos kare, 1812 vadovavo laivynui Portlande, Me. 1814 nugalėjo britus prie Plattsburgo. Ta kova laikoma viena iš žymiųjų JAV laivyno istorijoje.

MacDowell Edward Alexander (1861–1908) amerikiečių kompozitorius ir pianistas. Pradėtas Amerikoje studijas tęsė Paryžiuje, Stuttgarte ir Wiesbadene. Kurį laiką gyveno ir dirbo Vokietijoje. Buvo Darmstadto konservatorijoje fortepijono mokytojas. Frankfurte a.M. vertėsi privačiu mokytojavimu. 1887 sugrįžo į JAV, kur turėjo eilę koncertų. Nuo 1896 buvo muzikos katedros vedėjas Kolumbijos univ. Naujorke. Pasitraukęs iš tų pareigų, nuo 1904 vadovavo Mendelssohno Glee klubui, seniausiam ir žinomiausiam Amerikos vyrų chorui. Pašlijus sveikatai, 1905 darbą nutraukė.

M. priklauso prie pirmųjų kompozitorių, kurie sužadino tiek spaudos kritikų, tiek platesnės visuomenės, domėjimąsi sava, amerikietiška kūryba. M. veikalai romantinio stiliaus, su poetine įtaiga ir programiniais pavadinimais. Jis pirmas panaudojo vietinį indėnų folklorą, pvz. indėnų siuita orkestrui (1897). Svarbesnieji M. kūriniai: 3 simfoninės poemos, 2 siuitos, 2 fort. koncertai, eilė smulkesnių fort. kūrinių, solo ir choro dainų. Išsp. Critical and Historical Essays 1912.

L. Gilman, E. M. 1909; *O. G. Sonneck*, Catalogue of First Editions of E. M. 1917; *J. F. Porte*, E. M. 1922. *Iz.V.*

Maceika Juozas (g. apie 1907 Lazūnuose, Lugamėnų vls., Valažino aps.) istorikas, visuomenės veikėjas. Mokėsi Vilniaus lietuvių gimn. ir Vilniaus dvasinėje seminarijoje. 1934 V 17 baigė Vilniaus univ. teologijos, filosofijos ir visuomenės mokslus, už darbą ‚Proletariato klausimas Rerum Novarum ir Quadragessimo anno' gavo magistro laipsnį. Lenkų okupacijos metu gyvai reiškėsi liet. visuomeninėje veikloje. Nuo 1933 buvo Vilniaus laikinojo komiteto sekretorium, ilgą laiką vadovavo Vilniaus liet. kat. akademinio jaunimo Vilties organizacijai, buvo Vilniaus liet. inteligentų Romuvos klubo pirm. ir priklausė Lietuvių mokslo d-jai. Su paskaitomis lankė Šv. Kazimiero d-jos skyrius. Bendradarbiavo Vilniaus Rytojuje, Jaunimo Drauge ir kt. Išspausdino Sveikatingumas kaimo pirkioje (vertimas iš lenkų kalbos) 1938, Vilnius ir jo apylinkės (drauge su Ad. Juškevičium) 1937, ²1940, Trakai 1940. Dirba Lietuvos mokslų akad. Vilniuje. *V.Klb.*

Maceina Antanas (g. 1908 I 27 Bagrėnų k., Ašmintos vls., Marijampolės aps.) filosofas ir pedagogas. 1924 baigęs Prienų Žiburio gimn. 5 klases, stojo į Vilkaviškio kun. seminariją. 1928–1932 VDU teol.-filosofijos fakultete studijavo filosofiją ir pedagogiką. Studentaudamas 1930 pirmininkavo ateitininkų meno draugijai Šatrijai, 1930–31 redagavo Ateitį ir išvertė eilę T. Tótho knygų jaunimui (Jaunimo kovos 1929, Jaunuolio lavinimasis 1930, Jaunuolio būdas 1931, Jaunimo religija 1932). 1932–35 studijas gilino Liuvene, Friburge (Šveicarijoj), Štrasburge ir Briusely. 1934 X 23 VDU teol.-filosofijos fak. apgynė filosofijos dr. laipsniui gauti disertaciją ‚Tautinis auklėjimas' ir 1935 VI 6 privatdocento teisėms gauti habilitacijos darbą ‚Ugdomasis veikimas'. 1935–40 VDU teol.-filosofijos fak. priv. doc. Pirmuoju bolševikmečiu pasitraukęs į Vokietiją, 1941 laikinosios vyriausybės pakviestas Kauno univ. filosofijos fak. docentu. 1942 paskeltas e.o. prof. ir 1942–43 išrinktas fakulteto dekanu. 1944–49 gyveno Vokietijoj Schweinfurto, Nürtingeno ir Schwäb.-Gmündo DP stovyklose, 1949 persikėlė į Vokietijos Freiburgą, kur nuo 1956 yra Freiburgo univ. dėstytojas. Nuo 1953 yra Baltų instituto (Bonoj) tikrasis narys.

A. Maceina

Lietuvoje M. daugiausia rūpinosi trimis sritimis: pedagogika, kultūros filosofija ir socialiniu klausimu. Pirmosios srities jo veikalai: disertacija Tautinis auklėjimas 1934, Pedagogikos istorija I 1940, Liet. kat. mokslo akad. II suvažiavime skaityta paskaita Ideologiniai šių dienų pedagogikos pagrindai (Suvažiavimo darbai II 1937) ir eilė studijų Lietuvos Mokykloje; antrosios srities — Kultūros filosofijos įvadas 1936, filosofinė kultūros ciklų analizė Pirminės kultūros pagrindai (Logos 1936-38), Kultūros sintezė ir lietuviškoji kultūra (Židinys 1939); trečiosios — Socialinis teisingumas 1938 ir Buržuazijos žlugimas 1940. Be to, M. yra plačiau lietęs prometeizmo problemą (Židinys 1935 ir N. Romuva 1937) ir moterystės klausimą (N. Vaidilutė 1933 ir Židinys 1937). Vokietijoj M. veikalai visų pirma priklauso plačiai suprastai religijos filosofijai: Didysis Inkvizitorius 1946 ir 1950, o vokiškai Der Grossinquisitor 1952 (Dostojevskio Didžiojo Inkvizitoriaus le-

genda interpretuojama kaip ‚žmogiškojo įkvėpimo pažadintas Apokalipsės komentaras'), Jobo drama 1950 (‚teistinio egzistencializmo apmatai'), Saulės giesmė 1954 (Aidų premijuotas veikalas apie šv. Pranciškų Asyžietį), Das Geheimnis der Bosheit 1955 (Solovjovo legendos apie Antikristą teologiškai filosofinė analizė) ir Didžioji Padėjėja, Šv. Mergelės Marijos būties ir veiklos apmąstymas 1958. Lietuvoj rūpinęsis socialiniu klausimu, Vokietijoj M. daug dėmesio skyrė nepasaulėžiūrinės politikos sampratai išvystyti: Kultūrinė demokratija (Aidai 1947 nr. 8), Politika ir pasaulėžiūra (t. p. 1948 nr. 19) ir kt. Reto produktyvumo autorius, M. be šių veikalų ir studijų, yra paskelbęs daug kitų straipsnių Pavasary, Ateity, Ryte, XX Amžiuje (buvo vienas iš redaktorių), N. Romuvoj, Židiny, Lietuvos Mokykloj, Tiesos Kely, Tremtinių Mokykloj, Aiduose, Į Laisvę, Literatūros Lankuose. LE bendradarbis. Vokiškai, be anksčiau minėtų dviejų veikalų, dar paskelbė: Der Menschgott Dostojewskijs als Gestalt des östlichen Atheismus (Stimmen der Zeit 1955), Das Volkslied als Ausdruck der Volksseele (Commentationes Balticae 1955), A. Mickiewicz als Dichter des Prometheismus (Zeitschrift für Ostforschung 1956), Die europäische Aufgabe der baltischen Emigration (rinkiny Die baltischen Völker in ihrer europäischen Verpflichtung 1958).

Visuomeniškai M. daugiausia yra reiškęsis ateitininkuose, kur 1947–49 buvo ateitininkų federacijos tarybos pirm. ir ėjo federacijos vado pareigas. Lietuvoje buvo Liet. krikščionių darbininkų s-gos centro valdyboj. Lietuvių Fronto ideologas.

M. veikalai ir veikla priklauso įvairioms sritims, kaip jo asmeny yra sutelkti įvairūs talentai. M. nėra tik filosofas siaura to žodžio prasme, o drauge teologas, poetas ir visuomenininkas. M. kūryboj filosofinės problemos neatsiejamai sulydytos su teologiniu žvilgsniu, sąvokinė išraiška su poetine intuicija, teoriniai sprendimai su visuomeninio reformatoriaus aistra. St. Šalkauskio mokinys, išėjęs tomistinę mokyklą, M. nėra tomistas, o tiesiog krikščioniškas filosofas. Grynai spekuliatyviniai filosofiniai klausimai nėra M. dominę, kaip jis nėra rūpinęsis nė savo ‚sistemos' sudarymu. Anksčiau jo mąstymą labiau žadino vertybių filosofija, pokariniais metais — egzistencinė filosofija. Bet ir vienu, ir antru atveju jos buvo priimtos krikščioniškuoju žvilgiu ir integruotos į krikščioniškąją žmogaus sampratą. Filosofija ir teologija M. mąstyme susilieja į krikščioniškosios minties vienybę. Teologinis žvilgis M. filosofijai teikia substancialumo, tačiau filosofinis metodas teologiniuose klausimuose slepia pavojų pervertinti spekuliatyvinio mąstymo ribas. M. drauge yra poetas, skelbęs savo poeziją A. Jasmanto vardu. Poetinė jėga kurti žodį įgalina M. ir filosofiniuose veikaluose pasiekti reto emocinio įtaigumo ir lygiai reto žodinio paprastumo. M. veikalai yra prieinami ir tiems, kurie filosofijos nėra studijavę. Tačiau iš tiesų, jį suprasti yra sunkiau, negu skaityti: ‚poetinius vaizdus, kuriais mintis pareiškiama ir kuriuos reikia priimti netiesiogine prasme, tūlas skaitytojas gali mėginti aiškintis tų žodžių tiesiogine prasme ir tokiu atveju pasidaryti klaidingas išvadas' (J. Brazaitis, A. Maceina — 50 metų sukaktis, Į Laisvę 1958 nr. 15). Ir abstrakčioms problemoms spręsti pagrindu M. renkasi konkrečias situacijas (Didįjį Inkvizitorių, Jobą, A. Mickevičiaus ‚Vėlinių' Konradą, Solovjovo Antikristą). Tai ne tik palengvina klausimą vaizdžiau svarstyti, bet ir jį susieti su gyvenimo tikrove. Tie žodžiai, kuriais M. aptarė savo mokytoją St. Šalkauskį, galioja ir jam pačiam: ‚gyvenimo problema stovėjo jo mąstymo centre, ir jis sprendė ją pilnatvės šviesoje' (Tremtinių Mokykla 1946 nr. 5–6). Krikščioniškosios pilnatvės šviesoje M. ieško atsakymo į amžinąsias problemas, kad tuo būdu būtų atsakyti mūsų laiko rūpesčiai. *J.G.*

Maceio (anksčiau Macayo) š.r. Brazilijos uostas ir Alagoâs valstybės sostinė; 119.000 gyv. (1953). Išvežama cukrus, medvilnė, medis, vaisiai, odos. Katalikų arkivyskupo rezidencija, katedra.

Maceliai, Senieji, k. Valkininkų vls., Trakų aps., į š.r. nuo Valkininkų. Netoli Merkio 1933 ištirti 23 naujojo geležies amžiaus lietuviški pilkapiai. Mirusieji deginti. Kapuose aptikta ir arklių aprangos dalykų.

M. g i r i n i n k i j a priklauso Rūdininkų miškų urėdijai; būstinė Vakariškių vsd.

Macelis Antanas (g. 1897 V 13 Jurgeniškių k., Joniškėlio vls., Biržų aps.) teisininkas, plk. ltn. 1909–14 mokėsi Panevėžio realinėje mokykloje, 1932 baigė Šiaulių

A. Macelis

gimn. Nuo 1926 rudens laisvu klausytoju lankė VDU teisių fak., kurį baigė 1932. 1918 XII 26 įstojo į Joniškėlio partizanų eiles ir buvo ryšininku su Kaunu iki 1919 VI, kada buvo mobilizuotas ir paskirtas artilerijon. 1919 dalyvavo keliuose mūšiuose prieš bolševikus Joniškėlio bare. 1919 baigė Karo m-lą ir pakeltas artilerijos jaunesniuoju ltn. Dalyvavo mūšiuose su lenkais ties Giedraičiais. Artilerijoj tarnavo iki 1929 pradžios; po to perkeltas į Kariuomenės teismą, kur ėjo įvairias pareigas. 1940 XI atleistas pensijon. 1941 III 7—VI 23 bolševikų kalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. 1941 VII — 1944 VII advokatas Kaune, 1941 VII—1942 prekybos ministerijos juriskonsultas. Apdovanotas Vyčio Kryžiaus ir kitais ordinais bei medaliais. 1944 pasitraukė į Vokietiją. 1945 vasarą buvo Liubeko lietuvių apygardos komiteto narys, 1945 IX — 1949 IX 5 Oldenburgo liet. stovyklos Lietuvos Raudonojo Kryžiaus skyriaus pirm., stovyklos teisėjas, lietuvių-latvių vienybės d-jos v.pirm., YMCA komiteto pirm., lietuvių gimn. komiteto pirm., nuo 1949 VI 24 liet. gimn. direktorius. 1949 atvyko į JAV. Priklauso Liet. teisininkų d-jai. Bendradarbiauja liet. spaudoje. *L.Šm.*

Maceo Antonio (1848–1896) kubiečių sukilimo vadas, negrų kilimo. Pasižymėjo Dešimties metų kare (1868–78) su ispanais. Jis protestavo prieš Zanjono sutartį ir norėjo toliau tęsti karą, bet buvo priverstas palikti kraštą. 1895 slapta grįžo Kubon ir vėl atnaujino kovas, bet 1896 žuvo susidūrime. Kubos sostinėje Havanoje jam pastatytas didingas paminklas.

Maceracija (lot. maceratio ‚suminkštinimas') gyvūninių ir augalinių audinių išmirkymas, norint, kad jie išbrinktų, suminkštėtų arba suirtų į atskiras ląsteles. M. naudojamasi paruošiant griaučius, apdirbant pluoštinius augalus, tiriant anatominę augalų sandarą ir kt.

Macerata mst. vidurinėje Italijoje, tarp dviejų pajūrio upių Chienti ir Potenza, 60 km į p. nuo Anconos; 31.423 gyv. (1951). Universitetas (įst. 1290), pirklių rūmai (Loggia dei Mercanti) iš 1505, vysk. rezidencija, katedra; keramikos, stiklo, plytų ir chemikalų pramonė.

MacEven Sir William (1848–1924) skotų chirurgas, Glasgowo univ. prof. M. buvo vienas iš didžiųjų J. Listerio sugalvoto chirurginių įrankių ir tvarsčių sterilizacijos metodo šalininkų bei gynėjų, kaulų persodinimo gydymo tikslams pionierius ir moderniosios smegenų chirurgijos pradininkas. Žinomiausi jo darbai: Osteotomy 1880, Atlas of Head Sections 1893, On Pyogenic Infective Disease of the Brain and Spinal Cord 1893, On the Growth of Bone 1912, Brain Surgery 1922.

Macevičius Juozas (g. 1928 Joniškio mst., Šiaulių aps.) poetas. 1946 baigė Joniškio gimn. Dirbo Tiesos, Švyturio ir Kauno Tiesos redakcijose. Išsp. eilėraščių rinkinius: Pavasario žingsniai 1949, Skaitytojų karta 1953, Rudens liepsnos 1957 ir kartu su A. Jonynu eiliuotą Laišką vadui (Stalinui) 1952.

Mach Ernst (1838–1916) vokiečių fizikas ir filosofas. Nuo 1864 fizikos profesorius Grazo univ. ir nuo 1867 — Pragos univ. 1895–1901 filosofijos prof. Vienos univ. Fizikos srityje pasižymėjo akustikos ir optikos tyrinėjimais. Jo nuopelnams pagerbti taikomas Macho skaičius — greičio santykis su garso greičiu; supersoninis greitis žymimas M. skaičiumi, didesniu kaip 1. Iš jo fizikos darbų pažymėtini: Optisch-akustische Versuche 1873, Die Mechanik in ihrer Entwicklung historisch-kritisch dargestellt 1883, ^{8}1921, Die Prinzipien der Wärmelehre 1896, ^{4}1923, Kultur und Mechanik 1915 ir Die Prinzipien der physikalischen Optik 1921.

M. f i l o s o f a s. Teigdamas pažinimo tikslu būtinųjų gyvenimo poreikių patenkinimą, M. plėtojo vad. ‚mąstymo ekonomijos' principą ir vietoj metafizinės-religinės spekuliacijos kėlė uždaviniu faktinės tikrovės tyrimą. Pagal jį, faktiškai tėra jutimai: tonai, spalvos ir t.t., o visi daiktai tėra šių jutimų kompleksai, neišskiriant nė ‚aš'. Esminio skirtumo tarp psichinės ir fizinės tikrovės, tarp ‚aš' ir pasaulio, tarp ‚vidaus' ir ‚lauko' nėra. Visi skirtumai savo pagrinde tėra skirtingi požiūriai vienos ir tos pačios tikrovės, kurios mokslinis tyrimas turi vykti patirties matematiniu perdirbimu ir išreiškimu. Toks reliatyvistinis monizmas susilaukė Lenino pasipriešinimo veikalu Materializm i empiriokriticizm 1908, bet turėjo

poveikio vėlesniam neopozityvizmui susiformuoti. Pagrindiniai filosofiniai veikalai: Die Analyse der Empfindungen 1886, ⁹1922, Erkenntnis und Irrtum 1905, ⁴1920.

H. Dingler, Die Grundgedanken der M.schen Philosophie 1924; *A. Žvironas,* E. M. — fizikinio pozityvizmo grindėjas (Gamta 1938 nr. 3).

Mácha Karel Hynek (1810–1836) čekų poetas, lyrikas. Kūrė šilerio ir vokiečių romantikos įtakoje. Išsp. Maj 1836 ir kt. Visi jo raštai išleisti 1936.

Machačkala (anksčiau Petrovsk-Port) mst. ir uostas Rusijoje, v. Kaspijos marių krante, prie š.r. Kaukazo kalnų krašto; apie 90.000 gyv. (1957). M. yra vad. autonominės Dagestano respublikos adm. centras. Į čia nutiesti iš Groznyj du naftos vamzdžiai. Naftos, ginklų, chemikalų ir kt. pramonė. Mokslų akademijos skyrius ir 5 aukštosios mokyklos.

Machado 1. Bernardino (1851–1944) portugalų valstybininkas ir rašytojas. Nuo 1879 Koimbros univ. prof. Nuo 1902 respublikonų partijos vadas ir talkininkas paruošiant revoliuciją, kuri 1910 nuvertė Manuelį II. Tuo metu sudarytoje laikinojoje vyriausybėje ėjo užsienio reikalų ministro pareigas. 1914 paskirtas ministru pirm. ir vidaus reikalų ministru. 1915–17 ir 1925–26 išrinktas respublikos prezidentu, bet dėl 1926 sukilimo turėjo tų pareigų atsisakyti, buvo ištremtas ir apsigyveno Prancūzijoje. Iš daugelio jo raštų pažymėtini: Pela Libertade, Notes de um pai ir Introdução numa pedagogia.

2. Gerardo, M. y Morales (1871–1939) Kubos generolas ir politikas. 1925 išrinktas respublikos prezidentu. Jo valdymas pasižymėjo dideliu viešųjų darbų išvystymu. 1929 išrinktas antru kartu prezidentu. Nepatenkinti jo valdymu, studentai ir kitos slaptosios organizacijos sukėlė riaušes, kurios privedė prie 1931 sukilimo. M. griebėsi teroro priemonių, bet 1933 buvo priverstas pabėgti į JAV, kur ir mirė.

P.Gč.

Machado de Assis Joaquim Maria (1839–1908) brazilų poetas ir rašytojas. Kilęs iš neturtingos mišrios šeimos (tėvas negras, motina portugalė), pradžioje dirbo spaustuvėje raidžių rinkėju, korektorium, vėliau valdininkavo ir pagaliau buvo Brazilijos akademijos steigėju bei ilgamečiu jos pirm. M. de A. laikomas vienu iš geriausių rašytojų portugalų kalba. Pradžioje jis reiškėsi kaip poetas, išleidęs šiuos poezijos rinkinius: Crisalidas 1864, Falenas 1870, Americanas 1875. Jo poezija pasižymi išraiškumu, vaizdingumu ir formos tobulumu. Prozoje jis yra vienas iš iškiliausių realizmo atstovų brazilų literatūroje. Iš daugelio jo romanų ypačiai išskirtini: Memorias de Braz Cubas 1881, Quincas Borba 1891, Dom Casmurro 1900 (visi trys išversti į daugelį kalbų) ir Esaú e Jacob 1904. Kūryba pasižymi giliu ironišku humoru, aštriu psichologiniu žvilgiu, puikiu stilium ir giliai įsijaustu brazilų socialinių santykių vaizdavimu. Jo visi raštai iššleisti Obras completas 31 tt. 1942–46.

L. M. Pereira, M. de A. 1946. *P.Gč.*

Machado y Ruiz 1. Antonio (1875–1939) ispanų poetas, Ispanijos akad. narys. Pasibaigus pilietiniam karui, 1939 pasitraukė į Prancūziją, kur netrukus ir mirė. Gyveno labai užsidaręs, buvo pamėgęs ‚skambią tylą' ir linkęs į pesimizmą. Jo lyrikai būdingas paprastumas be jokių poetinių ar retorinių pagražinimų. Apdainavo senus miestus, nuogus laukus, nuliūdusius vaikus, kuklią upę, kalnų kelelį, sodą atšlaitėje. Jo poezijoje vyrauja liūdesys, melancholija ir kančia. Žymiausi veikalai: Soledades 1903, Campos de Castilla 1912, Nuevas canciones 1924 ir kt.

2. Manuel (1874–1947) ispanų poetas, (1) brolis. Dirbo kaip bibliotekininkas, archyvaras ir redaktorius. Ilgus metus išgyvenęs Paryžiuj, subrendo prancūzų simbolistų poezijos įtakoje. Apdainavo savo Andaluzijos tėvynę ir Ispanijos praeitį. Su broliu Antonijum stengėsi atnaujinti ispanų teatrą ir kartu su juo parašė keletą dramų eilėmis bei proza. Išsp. Los cantares 1907, Apolo 1911, Ars moriendi 1922, Horas de oro 1938 ir kt. Abiejų brolių kūryba išsp. Obras completas de Manuel y Antonio M. 4 tt. 1947. *P.Gč.*

Machairodas (iš gr. machaira ‚kalavijas, peilis' ir odus ‚dantis') kardadantis tigras (Machairodontidae šeimos), didžiulėmis, iš nasrų išsikišusiomis iltimis. Šis išnykęs stambus plėšrus žvėris gyveno tretinio laikotarpio pabaigoje.

Machar Josef Svatopulk (1864–1942) čekų rašytojas, eseistas, vienas iš vadovaujamų realizmo atstovų čekų poezijoje. 1919–24 Čekoslovakijos kariuomenės inspektorius. Jo ankstyvojoje poezijoje (Confiteor 3 tt. 1877–92) jaučiama didelė Heinės ir Nerudos įtaka. Aktyviai dalyvaudamas čekų politiniuose sluoksniuose Vienoj, M. yra parašęs daug satyrų politinėmis ir sociali-

J. S. Machar

nėmis temomis. Didžiausias jo kūrinys yra Svėdomi věků (Amžių sąžinė, 1901–21). Čia jis pasisako prieš krikščionybę ir iškelia antikinę pagoniškąją kultūrą. Iš kitų jo lyrikos kūrinių pažymėtini Tristium Vindobonae 1893, Čia turėjo žydėti rožės 1894, Dovana iš Judėjos 1906 ir kt. Paminėtinas romanas Magdalena 1893–99. Jo kūrinių yra išversta į vokiečių ir anglų kalbas.

Machatschek Fritz (g. 1876) suvokietėjęs čekų kilimo geografas. Profesoriavo Züriche, Vienoje, Münchene ir 1949–51 Tucumane (Argentinoje), iš kur sugrįžęs apsigyveno Münchene. 1911–14 tyrinėjo Rusijos Turkestaną. Jo specialybė — lyginamoji geomorfologija kaip regioninės geografijos pagrindas. Pagrindiniai veikalai: Geomorphologie ^{6}1954, Das Relief der Erde ^{2}1954, Länderkunden von Russischen Turkestan 1921, Länderkunden von Mitteleuropa 1925, Europa als Ganzes 1929 ir kt.

Machaut Guillaume žr. Guillaume de Machaut.

Machek Václav (g. 1894) čekų kalbininkas. Studijavo čekų univ. Prahoje, kur gavo ir daktaro laipsnį. Nuo 1924 mokytojavo vidurinėse mokyklose, 1929–31 dirbo čekų kalbos žodyno redakcijoje, 1931 habilitavosi Brno univ. ir ten pat profesoriauja dėstydamas lyginamąją bei slavų kalbotyrą. Dirba daugiausia žodyno bei etimologijos srity. Svarbesni veikalai: Studie o tvoření výrazů expresivních 1930, Česká a slovenská jména rostlin 1954, Etymologický slovník jazyka českého a slovenského 1957. Domisi ir baltų bei slavų kalbų santykiais ir tuo klausimu yra išsp. Recherches dans le domaine du lexique balto-slave (Opera Facultatis Philosophicae Universitatis Masarykianae Brunensis, Nr. 37, 1934). Plačiai naudojasi lietuvių kalbos duomenimis ir savo etimologiniame žodyne. Pagilinti lietuvių kalbos žinių 1938 buvo atvykęs į Lietuvą; kalba ir rašo lietuviškai. *A.S.*

Machiavelizmas žr. Makiavelizmas.

Machiavelli Niccolo (1469–1527) Florencijos politikas, valstybės teoretikas, istorikas ir rašytojas. Kilęs iš vidurinio luomo, teisininko sūnus, iškilo įsitraukęs į Florencijos mst. politiką ir 1498 tapo išrinktas į jo tarybą. Eidamas tarybos sekr. pareigas, jos pavestas atliko diplomatines misijas Prancūzijos karaliaus, Vokiečių imperatoriaus, pop. Juliaus II ir Romanijos valdovo Cesare Borgio dvaruose. Ypač reikšminga buvo ši pastaroji nevienkartinė misija, kur jis susižavėjo didžiaūsio šio meto Italijos tirono politiniu menu ir Cesare Borgio ėmė laikyti pavyzdingiausiu valstybininku. Žlugus Florencijos respublikai ir grįžus Mediči ams (1512), M. neteko tarnybos, kurį laiką buvo kalintas, o amnestuotas pasitraukė į savo ūkį. Čia lyg ištrėmime gyvendamas iš nusivylimo atsidėjo praeities studijoms ir parašė veikalą: Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio, kur idealizavo seną Romos respubliką. Tuo pačiu metu (1513) sukūrė mažą, bet garsų traktatą Il Principe, kur dėstė, kaip kunigaikštis turi įgyti ir išlaikyti valdžią, imdamas pavyzdžiu Romanijos tironą C. Borgio. Šiame veikale atsispindi niūri, anarchijoje skendinčios ir svetimųjų plėšiamos Italijos politinė padėtis, kur viešpatavo vien žiauri jėga. Akivaizdoje siaubingos aplinkos, pesimizmo slėgiamam M. kilo mintis paversti tironišką jėgą politinio meno taisykle. Jis pirmas krikščioniškame pasaulyje paskelbė autonomiją politinės veiklos, atpalaiduotos nuo bet kokių metafizinių ir pirmoje eilėje moralinių tikslų. M. plikos politinės jėgos mokslą dar lėmė jo mizantropinė pažiūra į žmogų, kuriame jis tematė vien blogą prigimtį. Tad, atsižvelgdamas į sugedusią žmogaus prigimtį, kunigaikštis, siekiąs valdžios ir norįs joje išsilaikyti, turi naudoti beatodairinį veržlumą. Savo apgalvotą, planingą veržlumą (virtu ordinata) jis turi rikiuoti pagal reikalą (necessita) ir tuo būdu pažaboti sau likimą (fortuna). Aukščiausias tikslas yra valdžia ir tam naudotinos amorališkiausios priemonės. M. nemato politikoje jokio žmoniškumo ir brutališkiausia jėga kunigaikščiui yra pateisintina. Galutinis šios kunigaikštiškos politikos tikslas yra Italijos išlaisvinimas iš svetimųjų barbarų valdžios. Jai vykdyti M. kvietė Florencijos valdovą Lorenzo

N. Machiavelli

Mediči (1492–1519), kuriam ir tą veikalą paskyrė. Nors po Medičio išvarymo (1519) M. buvo kviečiamas grįžti į valdžią, tačiau atsisakė, ir kardinolo Medičio (būsimojo pop. Klemenso VII) pavestas, parašė Florencijos istoriją — pirmą mokslinį istorijos veikalą. Be to, rašė eilėraščius ir komedijas, kurių tarpe ypač žymi Mandragora, pašiepianti dvasininkus.

P. Villari, N. M. e i suoi tempi 3 tt. 1895; *A. Gilbert,* Machiavelli's Principe and its Forerunners 1938; *R. Koenig,* N. M. 1941; *L. v. Muralt,* Machiavellis Staatsgedanke 1945; *J. H. Whitfield,* M. 1947; *G. Ritter,* The Corrupting Influence of Power 1952; *R. Rudolfi,* Vita M. 1954. *J.J.*

Machinacija (lot. machinatio ‚mechanizmas; gudri priemonė') sukta smulki intriga, slapta gudrybė, nesąžininga priemonė tikslui pasiekti.

Machorka (rus.) tam tikra apskritalapio tabako (žr.) rūšis.

Machpela (hebr. ‚dvigubas daiktas') patriarchų laidojimo vieta Hebrone (žr.). Tą vietą mirusių laidojimui nupirkęs Abraomas iš hitito Efrono (Gim. 23, 9–17). Čia palaidoti Abraomas su žmona Sara (Gim. 23, 19; 25, 9), Izaokas su Rebeka (Gim. 49, 29–32) ir Jokūbas su žmona Lija (Gim. 50, 12). Manoma, kad ta laidojimo ola esanti po Harano mečete, į kurią krikščionys laikytojai neįleidžiami.

Machu Picchu senovės inkų (žr.) mst. Peru valstybėje, į š.v. nuo Cuzco. Išlikę tvirtovės, šventyklų ir rūmų griuvėsiai (pav. LE VIII 512).

H. Bingham, M. P., a Citadel of the Incas 1930.

Maciá y Llusá Francisco (1859 – 1933) kataloniečių karys ir politikas. 1906 įsijungė į kataloniečių solidarumo sąjūdį, 1907 išrinktas atstovu į parlamentą, bet 1915 svarstant karinės reformos įstatymą, atsisakė atstovo mandato. 1924 pasitraukė į Paryžių ir iš ten rūpinosi sukurti Katalonijos respubliką. 1931 Ispanijai pasiskelbus respublika, grįžo į Barceloną, kur buvo paskirtas Katalonijos ministru pirmininku. 1932 priėmus autonomijos statutą, išrinktas Katalonijos prezidentu. *P.Gč.*

Macías (m. apie 1390) ispanų trubadūras, parašęs nedidelį kiekį meilės eilėraščių portugališkai. Jis ne tiek garsus savo poezija, kiek tragiška mirtimi. Pagal portugalų Dom Pedro pasakojimą, M. mylėjęs vieną mergaitę, kurią kartą išgelbėjęs beskęstančią upėje. Nors ji ištekėjusi už kito, bet poetas ją tebemylėjęs. Ir kai kartą su ja susitikęs ir pasikalbėjęs, toje vietoje, kur ji stovėjusi, jis atsiklaupęs bučiavęs žemę. Tuo metu pavydulingas vyras ją pervėręs ietimi. Šį motyvą panaudojo savo kūryboje Uhlandas (baladei), Lope de Vega (dramai), Larra (romanui) ir kt. *P.Gč.*

Maciejauskas 1. Jonas (1878 VII 25/ VIII 6 Želvos par., Ukmergės aps. — 1938 IV 1 Kaune) prelatas, visuomenininkas. Tėvams persikėlus į Kurklių vls., M. augo Staskūniškių dvare. Mokėsi 1887–91 Ukmergės mst. mokykloje, 1891–94 Liepojos gimn., 1895–99 Žemaičių kun. seminarijoje. Kunigu įšv. 1901 I 25 ir paskirtas į Liepoją vikaru. 1902 perkeltas į Šiaulius, 1911 paskirtas Lapių, 1913 Panevėžio ir 1928 Raguvos klebonu (čia 1930 atnaujino bažnyčią). Nuo 1923 Panevėžio dekanas, 1928 kanauninkas, nuo 1929 Panevėžio kapitulos prel. ir sinodinis teisėjas.

M. aktyviai reiškėsi visuomeninėj veikloj. Dar Žemaičių seminarijoje būdamas priklausė Lietuvos Mylėtojų būreliui. Gyvendamas Liepojoje ir Šiauliuose rūpinosi draudžiamosios liet. spaudos platinimu. 1906 buvo vienas iš Šv. Kazimiero d-jos laikinosios valdybos narių-steigėjų, vėliau ją rėmęs aukomis. Liepojoje būrė lietuvius į savišalpines ir kt. d-jas. Šiauliuose sutelkė darbininkus į Šv. Juozapo d-ją, mokė juos lietuviškai rašyti ir apie 1909 su jais (per 2000) nuvyko į Vilniaus Kalvarijas su lietuviškomis giesmėmis. Už tai Vilniaus lenkų įskųstas ir rusų valdžios nubaustas pinigine bauda. Iškeltas Panevėžin, M. rūpinosi darbininkais, jų šalpa ir lietuvybe. 1915–18 dažnai įstengdavo nulenkti vokiečius ir daugelį lietuvių išgelbėjo nuo karo teismo mirties bausmių. Nežiūrint vietos lenkų intrigų, iš vokiečių išgavo daugeliui Saulės pradžios mokyklų leidimus ir surasdavo lėšų joms išlaikyti. 1918 vienas iš Panevėžio savivaldybės kūrėjų, vėliau ilgametis Panevėžio mst. tarybos narys, daugiausia dirbęs švietimo komisijoje, rūpindamasis lėšomis ir neturtingų moksleivių šalpa. 1919 sudarė slaptą moterų būrelį savanoriams per frontą pervesti, įkūrė šaulius, sutelkė lietuviškai nusiteikusius darbininkus į Panevėžio darbo federacijos skyrių, įkūrė Kat. moterų d-jos komitetą dovanoms rinkti kareiviams fronte ir ligoninėse. Bendradarbiavo Lietuvių Laikraštyje (1905), Vienybėje, Viltyje, Panevėžio Balse ir kt. Palaidotas Kurklių par. kapinėse, 1941 kun. T. Narbutas pastatė paminklą pagal dail. J. Steponavičiaus projektą.

K. P.(altarokas), A. a. prel. J. M. (Panevėžio Garsas 1938 nr. 15). *A.Mž.*

2. Julius (1868 VII 1 Papyvesių k., Pasvalio vls., Biržų aps. — 1947 V 14 Los Angeles, Kalifornijoje) prelatas, visuomenės veikėjas. Gimnaziją lankė Rygoje. 1891 baigė Žemaičių kun. seminariją Kaune. 1891–96 Ramygalos ir 1896–99 Panevėžio vikaras. 1899 X 28 — 1937 Švėkšnos klebonas ir dekanas. Už nuopelnus Katalikų Bažnyčiai 1918 paskirtas Žemaičių vyskupijos garbės kanauninku ir 1927 Telšių vyskupijos kapitulos prelatu. Beklebonaudamas Švėkšnoje didele energija įsijungė į pastoracinį ir visuomeninį darbą. 1900 pradėjo statyti naują mūrinę bažnyčią, kurią baigė 1906. Besirūpindamas švietimu, 1907 Švėkšnoje įsteigė lietuvišką pradžios mokyklą, vėliau išplėtė dviklase. 1919 ji paversta Saulės progimnazija ir pagaliau klasikine 8 kl. gimnazija. Pastatė naujus gimn. rūmus (pašventinti 1928) ir įkūrė bendrabutį. Seneliams ir vargšams įsteigė Labdaros namus su ūkiu, kurį pavedė tvarkyti iš Karaliaučiaus ir Kauno atsikviestoms seserims elzbietietėms. Įgijo namus ligoninei, kur dirbo gydytojas ir gailestingoji sesuo-akušerė. I pas. karo metu buvo uolus Vilniaus liet. komiteto pabėgėliams šelpti rėmėjas. Atgavus Klaipėdos kraštą ir nesant gero kelio susisiekti su Klaipėda, M. rūpesčiu valdžia nutiesė plentą iš Švėkšnos iki Žagatpurvio. Įsteigė kooperatyvą ‚Naudą', pieno perdirbimo b-vę. Jo rūpesčiu Švėkšnoje 1909 įkurta Blaivininkų d-ja, kuri turėjo arbatinę ir skaityklą. Atsidūręs finansiniuose sunkumuose, 1937 vasarą vysk. J. Staugaičio atleistas iš klebono pareigų. 1938 išvyko į JAV, kur prieš tai kelis kartus buvo lankęsis berinkdamas aukas gimnazijai ir kitiems reikalams. Apsigyvenęs Los Angeles, suorganizavo liet. Šv. Kazimiero parapiją. Begyvendamas JAV, M. rūpinosi tremtiniais, atsidūrusiais Vakaruose. Už nuopelnus Lietuvai apdovanotas ordinais ir 1937 paskirta veikėjo pensija.

Prel. J. Maciejauskas

J.P.

3. Stasys (apie 1908 — 1945 Politzo koncentracijos stovykloje) žurnalistas. Dar besimokydamas gimnazijoje, 1927 dalyvavo Tauragės sukilime. Kurį laiką studijavo VDU ekonomiką, po to persikėlė į Klaipėdą ir dirbo Vakarų redacijoje ir bendradarbiavo Lietuvos žiniose. Vokiečių okupacijos metu tarnavo Sveikatos vadyboje Vilniaus krašte, vokiečių suimtas, išvežtas į Stutthofą, iš ten perkeltas į Politzo koncentracijos stovyklą, kur ir mirė.

Maciejewski Roman (g. 1910) lenkų kompozitorius ir pianistas, priklausąs modernistų grupei. Kūriniai: koncertas dviem fortepijonams, ‚Tryptik', mazurkos, ‚Kołysanka', dainos ir kt.

Maciejowski 1. Bernard (1548–1608 I 14 Krokuvoje) Gniezno arkivyskupas, kardinolas, Krokuvos vysk. Samuelio M. sūnėnas. Pradžioj mokėsi namuose, paskui buvo išsiųstas į Vieną jėzuitų kolegijon. Po šių studijų ir buvojimo imp. Ferdinando I ir Maksimilijono II dvare, perėjo Žygimanto Augusto tarnybon Lenkijos vėliavininku. Už pasižymėjimą kare su Maskva, Steponas Batoras suteikė jam Borislavsko starostiją, bet M. atsisakė pasaulietinės karjeros, išvyko Italijon, studijavo kanonų teisę Perudžoje ir teol. Romoj (1584). Kun. įšv. 1586. Grįžęs Lenkijon tapo Krokuvos kan., 1587 VI 8 paskirtas Lucko vysk. Sušaukė du diecezinius sinodus (1589 ir 1597). Daug iniciatyvos ir rūpesčio rodė suvienyti stačiatikius su Katalikų Bažnyčia.

XVI a. pabaigoje bandyta M. įsodinti į Vilniaus vysk. sostą. Tas žygis sukėlė ilgą ir atkaklų ginčą. Svarbiausi ginčo partneriai buvo Vilniaus kapitula su Lietuvos ministrais ir bajorais iš vienos pusės ir lenkų remiamas Zigmantas Vaza ir vysk. M. iš kitos pusės. Ginče dalyvavo taip pat Lenkijos nuncijus ir net popiežius.

1591 perkėlus kardinolą Jurgį Radvilą į Krokuvą, Vilniaus vysk. sostas liko vakuojąs. Zigmantas Vaza ryžosi tada į Vilnių atkelti Lucko vysk. lenką Bernardą M. Karaliaus nuomone, M. buvo tinkamiausias kandidatas užimti šiam postui, nes jis buvo energingas ir prityręs kovoje su protestantizmu, kuris tuo metu Vilniaus vyskupijoje dar buvo gana stiprus. M. buvo vienas iš vyskupų, daug dirbęs paruošti dirvą stačiatikių susivienijimui su Kat. Bažnyčia. Vilniaus vyskupijos žymi dalis buvo gyvenama gudų. Todėl M., kaip Vilniaus vysk., veikla jų tarpe unijos naudai galėjo būti svaresnė ir reikšmingesnė. Visos tos priežastys skatino Zigmantą Vazą nedelsiant nominuoti M. Vilniaus vysk. katedrai. Pats M. irgi norėjo gauti pirmąją savo reikšme D. L. K-tijoje didelę bei

turtingą Vilniaus vyskupiją. Lenkai rėmė karaliaus pastangas, nes už atidavimą lietuviui Jurgiui Radvilai Krokuvos vysk. sosto, jie tarėsi turį teisę savo žmogų įsodinti Vilniun. Toks pasikeitimas asmenimis ir pareigų vietomis jau būtų buvęs konkretus 1569 Liublino unijos nutarimo vykdymas — sulieti Lietuvą ir Lenkiją į vieną tautą ir vieną valstybę; to lenkai labiausiai troško.

Vilniaus vysk. paskyrimas turėjo pereiti tris stadijas: D.L.K. turėjo kandidatą nominuoti, kapitula jį išrinkti ir popiežius išrinktąjį patvirtinti. D.L.K. raštas, siunčiamas popiežiui, turėjo būti su Lietuvos valstybės antspaudu, kuris buvo Lietuvos kanclerio žinioje. Zigmanto Vazos sumanymas nominuoti Vilniaus katedrai M. lietuvių buvo sutiktas priešiškai. Priešindamiesi lenko įsiveržimui į aukštą Lietuvos bažnytinę vietą, lietuviai jautėsi giną į 1588 Lietuvos Statutą įrašytą konstitucinį principą, kuriuo draudžiama užsieniečiams užimti D. L. K-tijoje bet kokias dvasininkų ir pasauliečių tarnybines vietas, o kartu jautėsi giną ir pačią Lietuvos valstybės nepriklausomybę. 1592 XI 12 Lietuvos kancleris Leonas Sapiega rašė Vilniaus vaivadai Kristupui Radvilai, pabrėždamas tos bylos didelę svarbą valstybės teisių gynimo visumoj. Nusileisti karaliaus norui reikštų: „... tada pasiduokite visu kuo lenkams, atsisakykite lietuviško antspaudo, maršalkos lazdos, bulavos, tebūnie lenkų lazda ir bulava ir bendras iždas'. Laiško gale Sapiega pareiškė savo tvirtą nusistatymą: „... arba žūti arba iškovoti, kad lietuvis būtų Vilniaus vyskupu'. 1593 į seimą Vilniun susirinkę Lietuvos bajorai apgailestavo, kad taip ilgai Vilniaus katedra neturi vysk. ir įgaliojo savo pasiuntinius, vykstančius į respublikos seimą, prašyti karalių, kad Vilniaus vysk. nominuotų lietuvių tautos žmogų. Jei karalius paskirtų lenką, tai D. L. K-tija jo nepripažins ir neleis jam valdyti Vilniaus vyskupijos.

M., tikėdamasis, kad netolimoj ateityje tikrai bus nominuotas Vilniaus vyskupu, 1593 paprašė Vilniaus kapitulą paskolinti jam iš vakuojančios Vilniaus katedros pajamų 10.000 auksinų. Kapitula nesutiko skolinti. Tada M., gavęs Zigmanto Vazos rekomendaciją, išsirūpino iš pop. Klemenso VIII raštą (brevę), įpareigojantį kapitulą duoti M. minėtą sumą. Pinigų paimti M. 1594 VI atsiuntė iš Lucko archidiakoną Zajarskį; bet kapitula, perskaičiusi atvežtą brevę, pinigų vis tiek nedavė, o Romai parašė motyvuotą raštą, kodėl taip daranti, ir pasiuntė savo atstovą kan. A. Beinartą. Kapitulos poziciją palaikė ir 1594 Vilniuje posėdžiaujanti Vyr. Lietuvos tribunolo sesija, ragindama išlaikyti nepaliestas vyskupijos pajamas būsimam lietuviui vysk. M. pakartotinai skundė kapitulą karaliui ir pop., kad jam neišmoka reikalaujamų pinigų. Nebegalėjo bylos pakreipti geresnėn pusėn nė kapitulos pasiųstas Romon su apeliacija kan. A. Beinartas. Pop. Klemensas VIII įsakė kapitulai, grasindamas ekskomunikos bausme, (‚sub poena excommunicationis'), išmokėti M. 10.000 auksinų. Pop. įsakymą kapitula įvykdė 1594 XII 17.

Tas M. laimėjimas, jo elgesys ir taktika dar labiau įaudrino Lietuvos visuomenę. Vilniaus pavieto 1594 XII 29–30 seimelio dalyviai savo išrinktiems atstovams į Krokuvos 1595 seimą davė instrukciją: pačioj seimo pradžioj reikalauti iš karaliaus, kad Vilniaus vyskupija būtų atiduota lietuviui. Jei jis šio reikalavimo nepatenkintų, atstovai, pareiškę protestą, turi pasitraukti iš seimo. Panaši instrukcija buvo duota ir kitų Lietuvos pavietų seimelių atstovams. Nors 1595 seime Lietuvos atstovai laikėsi vieningai, tačiau Vilniaus vysk. klausimas liko neišspręstas. Kaip išeitį iš keblios situacijos karalius siūlė kompromisą: tesutinka Lietuvos atstovai, kad tik šį vieną kartą (‚pro una vice') Vilniaus vyskupu būtų paskirtas lenkas, tuo būdu Lenkijai būtų kompensuota už Krokuvos katedrą, kurią užėmęs lietuvis Jurgis Radvila. Po šio pasiūlymo Zigmantas Vaza bandė prikalbinti Lietuvos kanclerį Leoną Sapiegą, kad šis prispaustų valstybės antspaudą prie M. nominacijos rašto, kurį karalius turįs siųsti popiežiui. Bet kancleris nedarė nuolaidų, o Lietuvos atstovai seimuose (1596 Krokuvoj ir 1597 Varšuvoj) dar atkakliau reikalavo Vilniui lietuvio vyskupo. Ginčui besitęsiant, lietuvių pozicija stiprėjo. Už liet. reikalavimą pasisakė Lenkijos nuncijus G. Malaspina, savo nusistatymą pakeitė ir Gniezno arkiv., ir Roma ėmė linkti Lietuvos pusėn. Šiam persiorientavimui daug įtakos turėjo alarmuojąs pranešimas vizitatoriaus A. Komuliejaus (žr. Comuleus), 1595 aplankiusio Vilniaus vyskupiją. Jis konstatavo liūdną jos padėtį, nurodydamas vieną iš priežasčių, kad į parapijas skiriami dvasininkai nemoką lietuvių k., negali atlikti pastoracinių pareigų

ir esą nenaudingi. Išvada aiški — paskirtas į Vilnių vysk. lenkas bus svetimas tikintiesiems, neįstengs suprasti jų reikalų, dar daugiau apsistatys lenkais kunigais, ir dar labiau kentės Bažnyčios interesai. Taip pat Lietuvos didikų, ypač Leono Sapiegos, kuris pats buvo pažįstamas su pop. Klemensu VIII ir jo laikomas labai ištikimu Bažnyčios žmogumi, sugebėjimas betarpiškai veikti Romą, padėjo laimėti jos palankumą.

Nežiūrint pasikeitusių aplinkybių, Zigmantas Vaza 1597 VI paskelbė, kad nominavęs M. Vilniaus vysk. Byla dar labiau komplikavosi. Vilniaus kapitula, sužinojusi apie nominaciją, nutarė jos nepripažinti. Tai pareiškė karaliui ir informavo apie savo laikyseną nuncijų Malaspiną. Nuncijus popiežiaus vardu uždraudė M. važiuoti į Vilnių. 1598 seime D. L. K-tijos atstovai labai griežtai pasisakė prieš M. nominaciją. Tada karalius Vilniaus vysk. bylą atidėjo iki kito seimo. Tačiau jos svarsyti jau nebeteko: 1600 I 21 mirus kardinolui J. Radvilai, M. gavo Krokuvos vyskupiją, o Vilniaus vysk. paskirtas lietuvis B. Vaina.

1603 M. pakeltas kardinolu, o 1605 — Gniezno arkiv. ir Lenkijos primu. 1606 sušaukė į Petrakavą bažnytinį sinodą. Pastoraciniame laiške, rašytame 1607 (antrą kartą perspausdintas Vilniuje 1669), Lietuvos ir Lenkijos bžn. provincijos kunigams tarp kitų dalykų M. ypač užakcentavo, kad prie kiekvienos bžn. būtų mokykla, kur vaikai būtų mokomi katekizmo, gramatikos ir kitų dalykų, kad klebonai steigtų vargšams prieglaudas ir juos ten tinkamai laikytų.

J. Korytkowski, Arcybiskupi Gnieznieńscy III 1889; *J. Kurczewski,* Biskupstwo Wileńskie 1912; (") Kościół Zamkowy I–III 1908–16; *I. Lappo,* Bandymas pavesti lenkui Vilniaus vyskupo katedrą XVI a. pabaigoje (Praeitis I 1930); *K. Lewicki,* Walka o biskupstwo Wileńskie z końcem XVI w., echa separatyzmu litewskiego (Prace historyczne w 30-lecie działalności profesorskiej St. Zakrzewskiego 1934); *A. Šapoka,* Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos 1938; (") Trys dokumentai iš XVI a. pabaigos bylos dėl Vilniaus vyskupo paskyrimo (Lietuvos Praeitis I, 2, 1941); Sacrum Poloniae Millennium I 1954. *R.Krs.*

2. Ignacy (1839–1901) lenkų rašytojas realistas, rašęs slapyvardžiu Sewer. Po 1863 sukilimo daug keliavo po Europą ir kelionių įspūdžius aprašė knygoje Szkice z Anglji (1883). Romanuose M. propagavo kultūros visuotinumą, žydų asimiliaciją, modernaus darbo ritmą (Walka o byt 1883; Zyzma 1886; Nafta 1894), rodė daug simpatijų liaudžiai (Wydziedziczeni 1876), jaunimui ir meno pasauliui (Franek Walczak; Matka 1898; U progu sztuki 1897), kovojo prieš visokeriopą rutiną ir atžangą (Ponad siły 1901). Dramos: Dla świętej ziemi (1890) ir, bendromis jėgomis su T. Micińskiu, Marcin Łuba (1896). M. rašė paprasta liaudine kalba, vengė efektų ir dirbtinumo. Impresionistinis M. talentas ypač jaučiamas romanuose su kaimo gyvenimo ir gamtos fonu: W cieniu i słońcu 1893 ir Biedronie 1896. *J.K.*

3. Samuel (1498–1550 Krokuvoj) Krokuvos vysk., Karūnos kancleris, vienas žymiausių XVI a. Lenkijos vyrų. Studijavo Paduvoje; po studijų greit iškilo pasaulinėje ir bažnytinėje tarnyboje: karaliaus sekretorius, didysis Karūnos raštininkas, vicekancleris ir 1547 kancleris; pradžioje Golębie par. klebonas, paskui Gniezno ir Krokuvos kan., 1539 Chelmo vysk., po metų perkeltas į Lucką, 1541 — į Plocką, 1546 paskirtas Krokuvos vysk. Sušaukė du diecezinius sinodus: 1547 ir 1549. Pasižymėjo išmintimi, plačia širdimi, mokslu ir iškalbingumu. Buvo vadinamas lenkišku Sokratu. Jo dvare buvo, tarsi, akademija, kur mokslo ir meno žmonės rasdavo prieglaudą. Petrikavo sinode 1551 buvo svarstyta jo anksčiau vis dažnai kelta mintis, kad vyskupai ir kapitulos savo lėšomis mokytų bent po vieną gabesnį jaunuolį, o paskui tolimesnėms studijoms siųstų juos į Italiją ar Prancūziją. Pats M. puikiai kalbėjo ir rašė klasine lotynų k. 1548 Žygimanto Augusto laiške, rašytame M., kalbama apie liet. bei žemaičių pagonybės liekanas bei apie jų gamtos kultą (laiško ištrauka paskelbta: A. Brückner, Starożytna Litwa 1904, 74).

Lętowski, Katalog biskupów, prelatów i kanoników Krakowskich II 1852; *Lempicki,* Biskupi polskiego renesansu jako opiekunowie kultury (Przegląd Powszechny CC 1933); Hierarchia Catholica III 1910; Sacrum Poloniae Millennium I 1954. *R.Krs.*

4. Wacław Aleksander (1793 Suvalkų Kalvarijoje — 1883) lenkų teisės ir literatūros istorikas. Nuo 1812 studijavo Krokuvos akademijoje ir 1814–18 Breslavo, Berlyno ir Göttingeno universitetuose, kur gavo teisių dr. laipsnį. 1819–31 ir nuo 1838 Varšuvos univ. romėnų teisės prof. Kartu kurį laiką buvo ir civilinio tribunolo narius. Yra parašęs daug studijų iš slavų teisės istorijos, literatūros istorijos ir tautos istorijos. Išsp. Historya prawodawstw słowiańskich I–III 1832–35 (čia iš-

keliama ir didžiulė Lietuvos Statuto reikšmė; vok. vertimas Busso ir Nawrockio ‚Slavische Rechtsgeschichte' 1835–39, ²1856–65), Mitologia słowiańska, klechdy, pobożność chrześcijańska 1838, Pamiętniki o dziejach, piśmiennictwie i prawodawstwie słowian 2 tt. 1839 (rusų vertimas 1840), Polska i Ruś aż do pierwszej połowy XVII w. pod względem obyczajów i zwyczajów 4 tt. 1842, Pierwotne dzieje Polski i Litwy 1846, Kronika polska pierwszych dziesięciu wieków po Chrystusowie 1848, Roczniki i kroniki polskie i litewskie 1850, Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do r. 1650, 3 tt. 1851–53, Przegląd najnowszych prawodawstw słowiańskich 1871, Historya włościan 1874, Antoni Zygmunt Helcel jako prawnik-historyk 1877, Żydzi w Polsce, na Rusi i Litwie 1878 ir kt. *J.P.*

Macijauskas 1. Antanas (1874 III 18/30 Pasvaliečių k., Pabiržės vls., Biržų aps. — 1950 III 28 Lietuvoj) technologijos inžinierius, visuomenės veikėjas. 1891 baigė Panevėžio realinę mokyklą ir 1899 Petrapilio technologijos institutą. Baigęs mokslus, tarnavo Maskvos - Petrapilio gležk. ruože, Rygoje ėjo fabrikų inspektoriaus pareigas ir kurį laiką buvo P. Vileišio mechanikos dirbtuvės ved. 1913 iš Rygos persikėlė į Šeduvą ir čia įrengė mechanikos dirbtuvę. 1914 mobilizuotas ir 3 m. dirbo Kokande (Turkestane) kaip medvilnės ir aliejaus dirbtuvių ved. ir 1 m. vadovavo hidroskopinės vatos įmonei. Grįžęs į Lietuvą, pradžioje tarnavo susisiekimo m-joje vyr. inspektorium. 1919 IX 1 — 1930 dirbo vidaus reikalų m-joje kaip Lietuvos atstatymo komisaras, vėliau — vyr. statybos inspektorius. 1930 pradžioje iš tarnybos pasitraukė ir vertėsi kaip privatus inž. projektuotojas ir statybos rangovas (statė marijonų vienuolyną Kaune, Petrašiūnų elektros stotį, Vilkijos bažnyčią ir kt.). 1939 VII jam paskirta veikėjo pensija.

A. Macijauskas

M. anksti įsijungė į liet. tautinį darbą. 1897 buvo vienas iš steigėjų studentų ‚Ratelio' Petrapilio technologijos institute. Jo vardas yra ypačiai susijęs su kova už lietuvių spaudos laisvę. 1900 jis Petrapilyje išleido ‚Žemlapį lietuviškai-latviško krašto', kuriame visi vietovardžiai ir parašai atspausdinti lietuviškai lotyniškomis raidėmis. Vyr. spaudos valdybos virš. Šachovskojaus įsakymu, 1900 XI 28 ir XII 2 policija konfiskavo 1185 to žemėlapio egzempliorius. 1901 V 2 pateikė vyr. rusų teismo įstaigai (senatui) ieškinį prieš Šachovskojų. 1902 XII 14 senatas konstatavo, kad įsakymai, draudžią lotyniškas raides lietuvių spaudiniuose neturį įstatyminės galios, kad Šachovskojus, konfiskuodamas žemėlapius, pasielgęs neteisėtai, ir dėl to turįs sumokėti M. susidariusius nuostolius — 1200 rb. Šachovskojus apeliavo į aukštesniąją teismo instanciją, bet 1904 V 10 apeliacija atmesta. Tas bylos laimėjimas turėjo didelės reikšmės galutinėje kovoje dėl lietuvių spaudos laisvės. Apsigyvenęs Rygoje, M. 1902 įsirašė į Liet. pašalpos d-ją ir 1903–04 buvo jos pirm. 1903 jis buvo vienas iš steigėjų Liet. muzikos ir dainos d-jos ‚Kanklės'. Atgavus spaudą, 1905 Rygoj įsteigė lietuviškų knygų parduotuvę ir leido daugiausia liaudžiai skirtas knygutes. Be daugelio jo paties parašytų knygučių, M. išleido V. Kudirkos Lietuvos Himną 1906, Petro Stankevičiaus Le Grand Prince Vitold (maršas fortepijonui) 1910 ir kt. 1905 Liet. pašalpos d-jos deleguotas į Vilniaus seimą. 1906 buvo vienas iš steigėjų laikraščio Rygos Garsas; jis buvo ‚Pasitikėjimo b-vės' valdybos nariu. 1912 VI 12 priimtas Liet. mokslo d-jos Vilniuje nariu.

M. yra daug nusipelnęs lietuviškosios spaudos darbe. Prisidengęs įvairiais slapyvardžiais (A. A., A. Adata, A. Agaras, Aguonaitis, A. Aitvaras, A. Geležninkas, Pagaikštis, Beržas, M-ys ir kt.), M. bendradarbiavo slaptai leidžiamoje liet. spaudoje: Ūkininke 1895–1904, Varpe 1896–1904, Vienybėje Lietuvninkų nuo 1898; spaudą leidus, M. rašė Lietuvių Laikraštyje 1905, Lietuvos Ūkininke nuo 1905, Rygos Garse nuo 1910, Viltyje nuo 1909, Vilniaus Žiniose 1905–08, o I pas. karo metu — Lietuvių Balse 1915–18 ir kt. Rašė ir grįžęs į Lietuvą, pvz. Lietuvoje 1919–26, Laisvėje 1924 ir kt. Skyrium išsp. daug verstinių ir originalinių knygučių: Bitės (pagal Pisariovą) 1899, ²1905, Jaunikaičiams dienos 1899 — trumpų pasakojimų ir eilėraščių rinkinėlį, kuris buvo labai išplitęs Lietuvos kaime (trečias leidimas išėjo Rygoje 1905), Kaip reikia pinti rėčkos, baldai ir kiti pinamieji baldai 1900, Žemlapis lietuviškai-latviško krašto 1900, J. Schiekoppo Gra-

matyka litewska początkowa 1902 (vertė ir paruošė kartu su J. Januškevičium), Pradinė geografija 1905 ir 1906, Užburtas kunigaikštis (vertimas iš vok.) 1905, Amerikoniškos vestuvės (perdirbo iš R. Faith) 1905, Izraelio vaikai (sulietuvinta 4 veiksmų drama) 1906, Naminis gydytojas 1906 ir 1907, Pirmieji skaitymai musų vaikams 1906, Rankvedis laiškams (gromatoms) rašyti... 1906, Vieversėlio dainos 1906, 31910, Žemdirbystė I 1906, Apie žemės vidurius (vertė iš M. Brzeziński) II 1906, Monna Vanna (M. Meterlink) 1906, Astronomija (pagal K. F. Flamarijoną ir Lockeyerą) 1907, Audra Rusijoje 1907, Vokiškai lietuviškos pašnekėlės 1907, Kiškeliai (pagal Kukliną) 1907, 1908, Monininkas (pagal Panovą) 1907, Rankų šešėliai (žaislai vaikams) 1907, Rusiškai-lietuviškos pašnekėlės 1907, Rankvedis rusų ir lietuvių kalbos... 21909, S. Kneipo Mano gydymas vandeniu 1909, Fabrikų įstatai (zokonai) 1910, Lengvutė Lietuvos istorija 1910, Mano kelionės 1913, Liberalizmas ir socializmas 1914, Technikos žodynėlis 1920, Lietuvių statybos ir puošybos pavyzdžių albumas 1925 ir kt.

Varpas 1900 nr. 7; Tėvynės Sargas 1900 nr. 4–5; Lietuvos Albumas 351; *A. Maciejauskas*, A. M. byla dėl spaudos grąžinimo (Mūsų Senovė I 1921, 83–88). *J.P. ir A.Mž.*

2. Jonas (g. 1900) liet. bolševikų veikėjas. 1918 V 18 grįžęs iš Rusijos į Lietuvą, Antanošės dv. (Obelių vls., Rokiškio aps.) įkūrė komunistinę organizaciją ir įėjo į komunistų partijos Rokiškio aps. pogrindžio komitetą. Po 1918 XII 16 dalyvavo Obelių revoliuciniame komitete. 1919 VI suimtas ir pasodintas į Panevėžio kalėjimą, 1920 I išleistas išvyko į Rusiją. Ten kurį laiką tarnavo kariuomenėje, buvo politiniu vadovu ir 1940 pasiekė pulko komisaro laipsnį. 1940 bolševikams okupavus Lietuvą, paskirtas Lietuvos ‚liaudies kariuomenės' vyr. politiniu vadovu, po to 29 teritorinio korpuso politinio skyriaus virš. 1941 su bolševikais pasitraukęs į Rusiją, M. buvo ten suorganizuotos ‚lietuvių divizijos' komisaru. Vėliau pakeltas generolu. Išsp. Tėvynės karo frontuose 1953.

3. Vytautas Antanas (g. 1914 VII 18 Šeduvoje, Panevėžio aps.) visuomenės veikėjas, (1) sūnus. 1933 baigė Aušros berniukų gimn. Kaune, 1930–37 lankė Kauno konservatorijos smuiko klasę, 1934–40 studijavo VDU technikos fak., 1938–44 dirbo laborantu degtukų fabrike Vilijampolėje. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur nuo 1945 mokytojavo Nürnbergo, Ansbacho ir Eichstätto liet. gimn. ir vedė stovyklų ansamblio bei mokinių chorus. 1949 atvyko į JAV, 1949 Filadelfijoje įsteigė liet. meno ansamblį ir jam vadovavo iki 1951. Veikia liet. bendruomenėje (1957–58 LB Filadelfijos apylinkės v.pirm. kultūros reikalams). Nuo 1952 Šv. Andriejaus par. vargonininkas.

Macikaĩ dv. Šilutės aps., prie Šyšos upės. Anksčiau M. ilgą laiką buvo stambus alaus bravoras. Alaus gamybai reikalingi apyniai buvo auginami dvaro laukuose. Paskutiniuoju metu jie buvo įsiveisę tik upės pakrantėse. M. 1857 gimė vokiečių rašytojas Hermanas Sudermannas; jo tėvas dvare buvo bravoro meistru. Savo veikaluose Frau Sorge ir Litauische Geschichten H. Sudermannas vaizduoja Šilutės apylinkės lietuvių gyvenimą. 1924 Lietuvos kariuomenės vadovybė buvo išnuomojusi, o kiek vėliau nupirkusi dvaro centrą ir 70 ha žemės. Ten iki 1939 stovėjo nuolatinė įgula. 1939 vokiečiai, užėmę Klaipėdos kraštą, ten įrengė belaisvių stovyklą, kur II pas. karo metu buvo laikomi rusai, bet 1944 atvežta ir anglų bei amerikiečių belaisvių. 1946–47 čia įrengta stovykla vok. karo belaisviams. 1949–55 M. buvo priverčiamųjų darbų stovykla, kur buvo laikomi kaliniai su baudomis iki 2 metų. Po to įrengta senelių prieglauda.

M. laukuose yra II–IV a. ir naujojo geležies amžiaus kapinynas. *M.Nb.*

Macintosh Charles (1766 – 1843) skotų chemikas ir išradėjas. Jis išrado ir 1823 patentavo vandens nepraleidžiamą medžiagą; tokie lietaus apsiaustai vad. jo vardu — makintošais. Be to, jis yra padaręs išradimų geležies gamyboje ir kt.

Macip Vincente Juan žr. Masip, Vincente Juan.

Macytė-Jurkūnienė Eugenija (g. 1907 V 5 Petrapilyje) dailininkė, Vytauto Jurkūno (žr.) žmona. Baigusi gimn. Kaune, įstojo į Meno mokyklą, kur tapybą studijavo pas P. Kalpoką ir J. Vienožinskį. 1936 baigusi Meno Mokyklą, kurį laiką dirbo ‚Stirnos' odos dirbinių dirbtuvėje. Pradžioje jos tapyboje vyravo šaltos spalvos, maža spalvingumo (natiurmortas Giacintas 1927, Bobutės portretas 1937), tačiau vėliau jos paletė skaidrėja, gamtos vaizdai darosi nuotaikingi ir spalvingi, tematika platėja, ypačiai mėgiami miško vaizdai, ežerai ir upės, kaimų ir miestų peizažai, portretai, pvz. Skalbėja 1944, Jeruzalė

(—Vilniaus) 1946, Vilnius pavasarį 1947, Duseto ežeras 1955, Šienas prie ežero 1955, Pavasariai 1957, Motinos paveikslas 1958 ir kt. 1958 suruošta jos kūrinių paroda, kurioje išstatyta apie 150 darbų.

Maciukavičius (rašėsi Maciukowicz) Antanas (1790 Telšių apl. — ?) bernardinas. 1806 įstojo pas bernardinus, kunigu įšv. Varniuose. 1863 buvo Jundilų dvare (Reginoje, Slanymo apl.) kapelionu, kur pasakęs kurstomąjį pamokslą. Kratos metu dar rasta svetur leistų knygų. 1863 XII 21 rusų suimtas; Gardino tardomoji komisija išlaikė jį suimtą iki 1864 X 7. 1865 III 27 uždarius Slanymo vienuolyną, gyveno Gardine pas pranciškonus, kur netrukus ir mirė.

P. Kubicki, Bojownicy kapłani II, 3, 1936,558–566.

Maciukevičius Matas (g. 1889 IX 17 Niurkiškių k., Raseinių aps.) visuomenės veikėjas. Pradžios mokslą baigė Raseiniuose, vidurinį — Kaune ir Petrapilyje. Tarnavo rusų kariuomenėje. Lietuvon grįžo 1918 ir rudenį ėmėsi organizuoti Raseinių aps. valsčių valdybas ir miliciją. 1919 II 3 mobilizuotas ir paskirtas Raseinių komendantūros kuopos vado padėjėju. Dalyvavo kovose su bermontininkais. 1922–24 tarnavo užsienio reikalų m-joje. 1925–37 Lietuvos šaulių sąjungoje ėjo įvairias pareigas. 1937 X 7 išėjo į pensiją. Visuomeninį darbą M. pradėjo dirbti Kaune dar būdamas moksleivis. Dalyvavo moksleivių aušrininkų kuopelėje. 1909–17 buvo aktyvus Lietuvos socialdemokratų partijos narys. Dalyvavo lietuvių karių organizacinėje veikloje Rusijoje. 1917 išrinktas 28 pėstininkų divizijos liet. karių atstovu į liet. karių suvažiavimą ir į Petrapilio lietuvių seimą. *K.Alš.*

Maciūnas 1. Algirdas Kazimieras (g. 1913 I 10 Papilėje, Šiaulių aps.) gydytojas, (2) sūnus. 1930 baigė Linkuvos gimn., 1930–35 studijavo VDU medicinos fak., kur 1936 gavo med. gydytojo diplomą. 1937–41 VDU chirurginės klinikos jaun. asist., 1941–42 vyr. asist. Mirus prof. V. Kuzmai, 1942–44 ėjo jo vadovautos chirurginės klinikos vedėjo pareigas. 1944 pasitraukė į Vakarus. 1945–49 buvo D.P. ligoninės chirurginės klinikos vedėjas Augsburge. 1949 atvyko į JAV, ir išlaikęs egzaminus, verčiasi gydytojo praktika Čikagoje. Bendradarbiavo Medicinoje ir ten išsp. straipsnius: Erysipelas gydymas prontosilu (1938), Funkciniai pakenkimai po išnirimų (1939), Skrandžio bei dvylikapirštės žarnos prakiurimų reikalu (1940).

2. Juozas (1874 X 29 Vaitkūnų k., Svėdasų vls., Rokiškio aps. — 1946 VII 22 Linkuvoje, Šiaulių aps.) gydytojas. Vidurinį mokslą išėjo Palangos progimn. ir Mintaujos gimn. Baigęs Maskvos univ. medicinos fak., už gautąją stipendiją turėjo atitarnauti kaip valdžios gyd. Sibire Semipalatinsko srityje (priklausančioj dabartiniam Kazakstanui). Po 1905 revoliucijos galėjo persikelti Lietuvon ir dirbo kaip valsčiaus gyd. įvairiose vietose, jų tarpe Jurbarke, Papilėje ir Rozalime. Kilus karui, buvo mobilizuotas karo gydytojo pareigoms. 1918 iš kariuomenės išėjo atsargos plk. laipsniu, ir grįžęs Lietuvon, vertėsi gyd. praktika Linkuvoje, drauge įsitraukdamas į vietos visuomeninį veikimą. Lietuvai organizuojantis, 1918 išrinktas Joniškėlio apskrities komitetan. Ilgą laiką buvo Linkuvos vartotojų b-vės valdyboje, taip pat ir Linkuvos gimn. d-jos valdyboje, kartu ir mokytojavo gimnazijoje. Nuo 1918 X 4 Lietuvių mokslo d-jos Vilniuje narys. 1930–38 Sveikatos departamento dir.

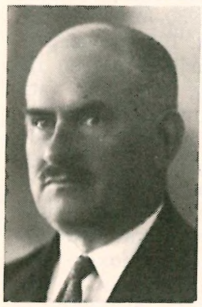

J. Maciūnas

Priklausęs slaptai patriotinei Mintaujos gimn. lietuvių mokinių Kūdikio draugijai (žr.), dar spaudos draudimo laikais pradėjo rašinėti. 1900 Tėvynės mylėtojų d-ja Amerikoje išsp. jo verstą rusų mokslo populiarizatoriaus N. A. Rubakino knygelę Vanduo ant žemės, po žeme ir viršuje žemės. Taip pat vertė F. Bernatavičiaus istorinę apysaką Pajauta, Lizdeikos duktė. Vertimas buvo nusiųstas Amerikon ir čia bus dingęs; nebent tai būtų Andriaus slp. 1898 išleista tos apysakos vertimo 1-ji dalis (pirmiau spausdinta Garse Amerikos Lietuvių). Nepriklausomos Lietuvos laikais rašinėjo daugiausia sveikatos ir medicinos klausimais Medicinoje, Vaire ir kt. Lietuviškosios Enciklopedijos bendradarbis. 1929 išleido Trumpą higienos vadovėlį aukštesniosioms ir vidurinėms mokykloms. Pagalbiniam medicinos personalui stokojant atitinkamos lietuviškos medicininės literatūros, išvertė iš vokiečių kalbos porą stambių veikalų: S. Hammerschlago ir

kt. Akušerės vadovėlį 1936 ir Dr. Ostermanno Ligonių slaugymo vadovėlį 1938.

3. Vincas (g. 1909 VII 5/18 Papilėje, Šiaulių aps.) literatūros istorikas, (2) sūnus. 1918–26 mokėsi Linkuvos gimn., 1926–30 studijavo LU humanitarinių mokslų fak., 1930–32 VDU teisės fak. 1932 baigęs humanitarinių mokslų fakultetą, kaip univ. stipendininkas išvyko užsienin literatūros studijų pagilinti. 1932–33 studijavo Bonnos ir Müncheno univ. (studijų santrauka: Naujojo literatūros mokslo srovės Vokietijoje — Vairas 1934 nr. 6–7), o 1934 rinko medžiagą disertacijai Vilniaus, Varšuvos ir ypačiai Krokuvos bibliotekose ir archyvuose, kur aptiko eilę senesnių lietuviškų rankraščių, tarp kitų D. Poškos Mužiko Žemaičių ir Lietuvos originalą, kurio fotokopiją padarė VDU bibliotekai (plg. Krokuvos bibliotekose pasirausus — Vairas 1935 nr. 6). 1935 išrinktas VDU humanitarinių mokslų fak. vyr. asist. 1939 gavo VDU filologijos dr. laipsnį, apgynęs disertaciją Lituanistinis sąjūdis XIX a. pradžioje (išsp. Darbuose ir Dienose VIII ir atskirai 1939). 1937–40 talkininkavo Vaclovui Biržiškai redaguojant Mūsų Senovę ir paskelbė ten įvairios rankraštinės medžiagos. 1940 drauge su humanitarinių mokslų fak. persikėlė Vilniun. Pirmosios bolševikinės okupacijos metu buvo vyr. dėstytojas. Po to, 1941 paskeltas į docentus ir išrinktas humanitarinių mokslų fak. prodekanu. Drauge buvo 1941 Kaune naujai įsteigto filosofijos fak. doc. ir iš pradžios prodekanas. 1942 paskirtas VU bibliotekos direktorium. 1940–44 Lietuviškosios Enciklopedijos redakcijos narys. 1944 pasitraukė iš Lietuvos į Vakarus. 1946 Hamburge įsteigtame ir 1947 Pinnebergan nukeltame Pabaltijo univ. dėstė lietuvių literatūrą. 1948–49 buvo to univ. filologijos fak. dekanas. 1949 emigravo į JAV ir dirba Pensilvanijos univ. bibliotekoje Filadelfijoje. Yra Lituanistikos instituto literatūros skyriaus vedėjas ir Lietuvių Enciklopedijos redakcijos narys, redaguojąs Lietuvai skirtąjį tomą. Nuo 1954 redaguoja LE leidyklos leidžiamą V. Krėvės raštų rinkinį. Baltų instituto (Bonnoje) narys korespondentas. 1955–57 buvo JAV Lietuvių bendruomenės tarybos narys. Lietuvių literatūros ir kultūros istorijos rašinius, daugiausia atsidėdamas pirmosios XIX a. pusės tyrinėjimui, spausdino Vaire, Židinyje, N. Romuvoje, Mūsų Senovėje, Archivum Philologicum, Dienovidyje, Lietuviškojoje Enciklopedijoje, Lietuvių Enciklopedijoje, Aiduose, Gabijoje ir kt. Svarbesnieji straipsniai: Vysk. M. Valančiaus ‚Giwenimu szwentuju Diewa' stilius (Vairas 1934 nr. 7/8; diplominio darbo santrauka); J. Šulco Ezopas (Archivum Philologicum V 1935), Andrius Ugianskis (Židinys 1936 nr. 5/6), Bohušo veikalas apie lietuvių kalbą (Archivum Philologicum VI 1937), Lietuviškieji dalykai Vilniaus šubravcų satyroje (Mūsų Senovė II nr. 1–2, 1937–38), 1831 m. sukilimo emigrantų lietuviškieji spaudiniai (Mūsų Senovė II nr. 3, 1938), Mūsų senesniosios didaktinės beletristikos šablonas (Židinys 1938 nr. 5/6), Pirmoji lietuvių poetika (Literatūros metraštis 1942), Mūsų pirmoji pasaulietinė grožinė literatūros knyga (Aidai 1947 nr. 4), Keturi Mažosios Lietuvos didieji (Aidai 1948 nr. 18), Tautos gyvatos giesmė. S. Stanevičiaus ‚Mačiau Vilnių' (Aidai 1950 nr. 8), Pamirštasis Donelaičio gadynės poetas (K. Mielcke) (Gabija 1951 nr. 1), Vincas Kreve's place in Lithuanian literature (Studi Baltici IX 1952), Grožio pradas Krėvės kūryboje (Gabija 1953 nr. 3), 20 trumpų biografinių apybraižų (deja, redakcijos vietomis sudarkytų) apie žymesniuosius lietuvius enciklopediniame žodyne The New Century Cyclopedia of Names 1954, Adomas Mickevičius lietuvių literatūroje (Aidai 1955 nr. 10), Mickiewicz in Lithuanian literature (kolektyvinėje knygoje Adam Mickiewicz in World Literature, ed. by W. Lednicki 1956) ir kt. 1943–44 Vilniaus archyvuose ir bibliotekose rado apsčiai naujos dokumentinės medžiagos apie Antaną Strazdą, būtent: 1. Evangelikų Sinodo iškeltą bylą dėl Strazdo eilėraščio ‚Pagrabas Palšio' (1818–20), 2. Strazdo muštynių su Harasimavičium bylą (1824–25), 3. Vilniaus cenzūros komiteto susirašinėjimą kun. Vilmiko ketintų išleisti Strazdo dainų reikalu (1824–28), 4. įvairių oficialinių raštų pluoštą apie Strazdą ryšium su Obelių dekano tardymo raportu, Strazdo uždarymu Pažaislio vienuolyne, pabėgimu iš ten ir skurdžiu gyvenimu ligi pat mirties (1825–33). Tos medžiagos tik mažą dalį paskelbė (Strazdo dainos Vilniaus cenzū-

V. Maciūnas

roje — N. Lietuva 1943 nr. 273), bet ji yra suregistruota Vc. Biržiškos Aleksandryne, o jos nuorašai palikti VU bibliotekoje.

J.P.

Macius Kazimieras (1875—1905 X 23 Zarasuose) kunigas, rašytojas. Baigė Žemaičių kun. seminariją. Dar seminarijoje būdamas įsijungė į lietuviškai nusiteikusių klierikų ratelį, rašė eilėraščius ir spausdino Samogitos, Akižaidos ir kt. slapyvardžiais Ūkininke (1896), Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgoje, Žinyčioje, Tėvynės Sarge ir kt. Iš čia jo eilėraščių persispausdindavo ir JAV liet. spauda. Domėjosi lietuvių tautosaka ir Žinyčioje (1900 nr. 1) yra išsp. platų straipsnį apie liet. liaudies dainas, jų rinkimo istoriją — Prasmė ir gražumas Lietuvos dainų. Jo užrašytosios tautosakos rinkinys iki 1940 buvo saugomas Liet. kat. univ. bibliotekoje. Ten pat buvo laikomi rankraštiniai pamokslai, daugiausia blaivybės klausimais. Išsp. Visoki skaitymėliai 1908, Degtinės kankinys 1910, Lietuvos vaikų pasakėlės 1914, Vainora žydų budelis 1914 ir kt.

A.Mž.

MacIver Robert Morrison (g. 1882) skotų sociologas. Studijavo Edinburghe ir Oxforde, nuo 1827 profesoriavo Columbia univ. Išsp. Community: a Sociological Study 1917, Society: Its Structure and Changes 1931, The Web of Government 1947, Democracy and the Economic Chalenge 1952 ir kt.

Mackay 1. John Henry (1864–1933) vokiečių rašytojas, gimęs Skotijoje, užaugęs Vokietijoje. Savo eilėse ir romanuose skelbia (plg. Stirner, kuriuo M. sekė) individualizmo ir idealistinio anarchizmo idėjas. Kūriniai: Sturm (eilės) 1887; Die Anarchisten (romanas) 1891; Zwischen den Zielen 1896, ²1903; Max Stirner, sein Leben und sein Werk 1897; Der Schwimmer 1901; Gedichte 1909; Der Freiheitssucher 1921 ir kt.

2. Mary žr. Corelli, Marie.

MacKaye (Mackaye) Percy (1875–1948) amerikiečių dramaturgas ir poetas. Baigė Harvardo univ., studijavo Leipcige. Dėstė teatrologiją Harvardo, Yale ir kt. univ. National Institute of Arts and Letters narys. Daugumas M. kūrinių yra poetinės dramos, bet jo poetinė išraiška neprilygo ambicingoms temoms. Dažniausiai statyta M. drama yra Scarecrow 1908, vaizduojanti sužmogintą automatą. Iš daugelio jo dramų minėtinos: Jeanne d'Arc 1906, The Canterbury Pilgrims 1909, The Beauty and the Beast 1912, The Immigrants 1915, The Sphinx 1929, The Mystery of Hamlet, King of Denmark 1945. Taip pat išleido poezijos ir essays rinkinių.

A.L.

Mackavičius 1. Andrius (m. apie 1572) D.L.K. raštininkas. Pradėjęs dirbti D.L.K. kanceliarijoj žemesnio rango tarnautoju, 1524 jau ėjo notaro pareigas. Jis atlikinėjo įvairias misijas į užsienius: 1524 buvo siunčiamas pas totorių chaną, 1528 į Maskvą, 1532 vėl Lietuvos ponų išrinktas ir Žygimanto Augusto patvirtintas atlikti misiją pas totorių chaną Seadet-Giriejų. Jis turėjo nuvežti dovanų ir palenkti naująjį chaną laikytis susitarimo, padaryto 1512 tarp Žygimanto ir Mengli-Giriejaus. Bet kol M. nuvyko iki Kijevo, Kryme jau pasikeitė politinė situacija: Seadet-Giriejus buvo priverstas pasitraukti, o visą Krymą užvaldė Islamas-Giriejus. M. grįžo į Vilnių ir, gavęs naujus įgaliojimus, vežė chanui Islamui-Giriejui D.L.K. sveikinimą, dovanas ir taikos pasiūlymą. Nuo 1527 M. dirbo D.L.K. kanceliarijoj raštininku, 1539 — D.L.K. kasininkas (iždininko padėjėjas). 1522 Žygimantas Augustas dovanojo jam du kaimus Naugarduko aps., 1523–25 valdė Mogiliavo seniūniją, 1536–41 Leipalingio ir Valkininkų laikytojas, 1541 ėjo Vilniaus burmistro pareigas ir buvo Veliuonos girių laikytojas. Dar 1571 jis sutinkamas kaip D.L.K. sekretorius. Wł. Abramowiczius surado M. vartoto knygos rankraščiui popieriaus vandens ženklą-filigraną, vaizduojantį jaučio galvą ir ant jos kalaviją, apie kurį apsiraičiusi gyvatė.

Acta Tomiciana VII 50; *K. Niesiecki,* Herbarz Polski 1841; *J. Wolff,* Senatorowie i dygnitarze 1885; *A. Boniecki,* Poczet Rodów 1887; *L. Kołankowski,* Zygmunt August W. Ks. Litwy 1913; *Wł. Abramowicz,* Piśmienictwo i książka na Litwie 1957.

2. Simonas (Szymko) D. L. K-tijos pareigūnas. 1509–28 Vilniaus arklininko padėjėjas, 1528 tapo Vilniaus tijūnu ir nuo 1529 dar Trakų arklininku, 1532–41 be Vilniaus tijūnijos buvo Užpalių, Penionių ir Rodūnios laikytojas, 1537 ėjo Vilniaus pilininko, o 1540–41 buvo Vilniaus vaivadijos pareigūnas. 1528 karo reikalui statė 7 arklius. Turėjo du sūnus: Grigalių ir Joną, buvusį 1546 Kurklių vėliavininku.

A. Boniecki, Poczet Rodów w W. Ks. Litewskiem w XV i XVI wieku 1887; *L. Kołankowski,* Zygmunt August W. Ks. Litwy 1913. *R.Krs.*

Macke August (1887–1914) vokiečių tapytojas. M., kilęs iš Reino krašto ir artimas prancūzų kultūrai, yra laikomas vie-

A. Macke

nu iš talentingiausių vokiečių ekspresionistų. Pradžioje gavo prancūzų impresionistų, vėliau fovistų, kubistų ir futuristų poveikio. Pradėjo reikštis 1910 prie Tegernsee susitikęs su F. Marcu, Kandinskiu ir Jawlenskiu, prisidėdamas prie jų ‚Der Blaue Reiter' almanacho išleidimo. 1912 Paryžiuje lemiamos reikšmės jam turėjo susitikimas su Delaunay. 1914 kartu su P. Klee ir Moilliet lankė Tunisą, kur žavėjosi čiabuvių meno spalvingumu. M. kūryba turi daug abstraktiškumo, tačiau optiškojo daiktinio pasaulio jis neatsisakė, su pamėgimu vaizduodamas gatvių scenas, vaikščiojančių grupes

A. Macke Vyras parke

alėjose, pakrantėse medžių fone, kur figūros atrodo nejudančios ir įjungtos į užbaigtą kompoziciją, sudarytą iš laisvų formų ir vaiskių spalvinių elementų. Minėtini darbai: Prie krautuvės lango (1912), Dama su žaliu švarkeliu (1913), Pasivaikščiojimas (1913), Tuniso peizažas (1914).

G. Vriesen, A. M. 1953.

Mackenroth Gerhard (g. 1903) vokiečių statistikas ir sociologas. Nuo 1934 Kielio, nuo 1941 Štrasburgo ir nuo 1946 Kielio univ. prof. Išsp. Methodenlehre der Statistik 1949, Bevölkerungslehre 1953, Die Verflechtung der Sozialleistungen 1954 ir kt.

Mackensen 1. August von (1849–1945) vokiečių feldmaršalas. Kariuomenėn įstojo 1869, dalyvavo 1870–71 kare, 1898 buvo Vilhelmo II adjutantu ir jį lydėjo Palestinon. Nuo 1908 vadovavo XVII armijos korpusui. 1914 IX prie Mozūrų ežerų Rytprūsiuose sumušė rusų gen. Rennenkampfo armiją. 1914 rudenį vadovavo IX vokiečių armijai Lenkijoje, 1915 centrinio vokiečių-austrų fronto vadas Lenkijoje ir Galicijoje, įvykdė prasilaužimą rusų fronte prie Gorlicų ir privertė rusus pasitraukti iš Galicijos. 1915 VI 20 gavo feldmaršalo laipsnį. 1916 vadovavo Serbijos ir 1917 Rumunijos užėmimui. Nuo 1918 rudens iki 1919 XII buvo internuotas Prancūzijoje. Išėjęs atsargon, kurį laiką buvo Stahlhelmo organizacijos vadu, vėliau rėmė Hitlerį. Išsp. W. Försterio paruoštą Briefe und Aufzeichnungen 1938. *K.Alš.*

2. Lutz (g. 1901) vokiečių tautotyrininkas, kalbininkas. Studijavo Berlyne ir Heidelberge, nuo 1932 Greifswaldo, Herderio Instituto (Rygoje), Poznanės ir kt. univ. prof. Darbuose naudojosi latvių ir lietuvių tautotyrine medžiaga. Išsp. Der singende Knochen 1923, Niedersächsische Sagen 2 tt. 1923–25, Volkskunde der deutschen Frühzeit 1937, Bibliographie der baltendeutschen Volkskunde 1940, Pommersche Volkskunde 1952, Die deutsche Sprache unserer Zeit 1956 ir kt. Jis redagavo ir ruošė: Form und Geist I–XI, Deutsches Kulturatlas I–V 1928–38, Handwörterbuch des deutschen Märchens 2 tt. 1930–40, Veröffentlichungen d. volkskundlichen Forschungstelle Riga I–X tt. (daug latviškos medžiagos), nuo 1949 Muttersprache ir kt.

Mackenzie 1. Sir Aleksander (1755–1820) skotų keliautojas-atradėjas. M. emigravo 1779 į Kanadą, 1787 įstojo tarnauti kolonijų b-vėj Northwest Co., 1789 iš Fort Chippewyan (Atabasko ež. krante) pasileido žemyn upe ligi jos žiočių. M. aptikta ir ištirta ši upė pavadinta jo vardu. Pakeliui aptiko Didįjį Vergų ež. Kitos ekspedicijos metu aptiko ir ištyrė Peace upę ir, persikėlęs per Uolų kalnus, pasiekė Pacifiko krantą. Parašė: Voyages from Montreal through the Continent of North America 2 tt. 1801. *A.B.*

A. Mackenzie

2. Sir Alexander Campbell (1847–1935) skotų kompozitorius, smuikininkas, dirigentas ir pedagogas. 1888–1924 Karališ-

kosios muzikos akad. dir., 1892–99 Filharmonijos dirigentas, 1908 – 12 Tarptautinės muzikos d-jos prezidentas. Parašė kelias operas, operetes, oratorijas, kantatas, orkestrui veikalų, smuiko koncertų, kamerinės muzikos, dainų. Savo kūryboje jungė kosmopolitizmą su specifine britų gaida. Vengė abstrakčių sonatos ir simfonijos formų, rinkosi siuitos, uvertiūrų formas, su ryškiomis būdingomis antraštėmis. Išsp. autobiografiją A Musician's Narrative 1927. *Iz.V.*

3. Compton (g. 1883) anglų romanistas ir dramaturgas. I pas. karo metu dalyvavo Dardanelų ekspedicijoje, tarnavo Atėnuose ir Sirijoje. 1931–35 Daily Mail literatūros kritikas. Žymesnės knygos: Carnival 1912, Poor Relations 1919, The Old Man of the Sea 1924, Rogues and Vagabonds 1926, Dreams to Tell 1930, Musical Chair 1939, Whiskey Galore 1947, The Rival Monster 1952, The Savoy of London ir kt. Autobiografija: First Athenian Memoiries 1931.

4. James (1853–1925) anglų gydytojas, vienas iš didžiųjų širdies ligų specialistų. 1878 baigęs Edinburgho medicinos mokyklą, įsikūrė Burnley (Lancashire) ir įsitraukė į širdies ligų studijas. Jis sukonstruavo prietaisą, vėliau pavadintą ‚Mackenzie rašaliniu poligrafu', kuriuo atžymimas jugalarinės venos sienelių bangavimas ir prieširdžių veikimas. Išsp. The Study of the Pulse 1902, Diseases of the Heart 1908 ir kt.

5. Sir Morell (1837–1892) anglų gydytojas, gerklės ligų specialistas. Medicinos mokslus studijavo Londone ir Paryžiuje. Jo rūpesčiu 1863 įsteigta gerklės ligų ligoninė Londone (Golden Square). 1887 pakviestas gydyti Vokietijos sosto įpėdinio (vėliau tapusio karaliumi Fridrichu III), sirgusio gerklės vėžiu ir mirusio 1888 VI 15. Dėl klaidingos diagnozės nustatymo (M. pradžioje tvirtino, jog nesama pakankamų įrodymų, kad sosto įpėdinis sergąs vėžiu ir todėl numatytas gerklų pašalinimas operacijos būdu nepateisinamas) kilo audringa kova tarp M. ir vokiečių gydytojų. Politinio ir profesinio kriticizmo verčiamas parašė vienpusišką darbą The Fatal Illness of Frederic the Noble 1888. Iš jo vertingų darbų pažymėtini: Use of the Laryngoscope 1865 ir Manual of Diseases of the Throat and Nose 1880–1884. *D.Js.*

Mackenzie didžioji š.v. Kanados upė, pavadinta anglų keliautojo Aleksandro Mackenzie (žr.) vardu, kuris ja pirmas 1789 nuplaukė iki žiočių į Š. Ledjūrio Beauforto įlanką. Ji teka iš Didžiojo Vergų (Great Slave) ež.; jos aukštupys yra Slave upė, kurią iš p. sudaro Atabaska ir iš v. Peace. M. yra 1700 km ilgio, bet skaitant nuo Peace aukštupio Finlay ji būtų 4050 km, gi nuo Atabaskos versmių 3560 km ilgio. Žymesni intakai: Hay, Liard, Great Bear iš to pat vardo didžiojo ežero, 30.200 km² paviršiaus ploto, Peel. Baseino plotas yra 1.699.000 km², vid. debitas prie žiočių apie 7100 m³/sek. Upė plati ir gili, teka per miškus ir tundras, negyvenamas vietas. M. yra mažiausiai ištirta upė pasaulyje. Ji tiktų laivybai, tik jos žemupys tebėra laisvas nuo ledų 3–4 mėn. per metus. *S.K.*

Mackevičius 1. Adomas (1824–?) kunigas bernardinas, 1863 sukilimo dalyvis. 1863 būdamas Tytuvėnų bernardinų ir Šiluvos klebonu, perskaitė sukilėlių atsišaukimą. 1864 III 7 suimtas ir X 29 nubaustas 8 m. sunkiesiems darbams į Sibirą, tačiau dėl silpnos sveikatos bausmė buvo sumažinta. Ištremtas į Tunką, Sibire.

2. Antanas (1828 Tytuvėnuose, Raseinių aps. — 1863 XII 28 Kaune) kunigas, vienas iš 1863 sukilimo vadų Lietuvoje. Kilęs iš neturtingų ūkininkų šeimos. Būdamas 12 m. pėsčias nuvyko į Vilnių, kur 6 m. mokėsi gimnazijoje. Po to 2 m. studijavo Kijevo univ. 1848 grįžo Lietuvon ir įstojo į Varnių kun. sem., kurią baigęs buvo paskirtas vikaru į Krekenavą, vėliau filialistu į Paberžę prie Surviliškio. Bekunigaudamas palaikė artimus ryšius su valstiečiais ir buvo jų mėgiamas. Prasidėjus sukilimui, M. greitai į jį įsijungė. Jo tikslas buvo iškovoti lietuvių tautai politines teises, tautinį savarankiškumą (jis pasisakė prieš lenkų sukilėlių norus sujungti Lietuvą su Lenkija) ir pagerinti sunkią valstiečių padėtį. Iš sakyklos ugningai ragino žmones ruoštis sukilimui ir netrukus susidarė dalgiais ginkluotų 300 sukilėlių būrys. Į M. organizuojamus dalinius dėjosi ypačiai valstiečiai. Pats vilkėdamas kunigiškais drabužiais, vadovavo sukilėliams. Komanda jo daliniuose buvo lietuviška. M. būriai jau 1863 III 27 kovėsi ties Naujabirže su keturiomis rusų pėsti-

Kun. A. Mackevičius

J. Sobecki:
Kun. A. Mackevičius šaukia valstiečius į sukilimą

ninkų kuopomis ir vienu kavalerijos eskadronu. Lietuvos komitetui paskyrus Zigmantą Sierakauską (žr.) Kauno gub. karo vadu, M. artimai dirbo su juo ir 1863 IV 18–19 įsijungė į bendrą Z. Sierakausko vadovaujamą sukilėlių kariuomenę. IV 21 M. būriai dalgininkai pasižymėjo kovoj Raguvos miškuose. IV 26 M. kovėsi su rusais Karpio ir Komaro miškuose, Panevėžio aps. Netrukus, po sėkmingų kovų Anykščių apylinkėje, Z. Sierakauskas paskyrė M. ketvirto bataliono vadu. V 3 M. vadovaujamas būrys aptinkamas Kamajuose, o V 4 jo dalis Rokiškyje. Po nepavykusios kovos V 8–9 ties Gudiškiu, kur buvo sunkiai sužeistas ir nelaisvėn paimtas Z. Sierakauskas, M. būrys iš Panevėžio srities persimetė į Raseinių aps. Čia vasarą ir rudenį kovojo su rusais įvairiose vietose: ties Tytuvėnais, Šilale, Rietavu, Tverais, Šiluva, Krakėmis, Josvainiais ir kt. Paskutinė M. kova buvo XI 26 ties Leberdžiais, prie Vilkijos. Pagaliau XII 17 jis buvo rusų paimtas, kai ruoštasi keltis per Nemuną prie Ringuvos, 5 km nuo Vilkijos. Suimtas vežiotas po kraštą, norint įtikinti žmones, jog tolimesnis sukilėlių pasipriešinimas esąs be prasmės. Rusai buvo žadėję M. dovanoti bausmę, jei tik jis sutiksiąs išduoti sukilimo vadus, bet jis griežtai atsisakė. Ir tardymų bei teismo metu M. laikėsi didvyriškai. Palaikytas Kauno kalėjime, 1863 XII 28 viešai pakartas Kaune, Ožeškienės g. aikštėje, prie dabartinių laiptų į Ukmergės plentą. Dabar toje vietoje stovi paminklas.

A. Storženko, Ksendz Mackevič, predvoditel' šaiki miatežnikov 1866; *A. Janulaitis,* 1863 m. sukilimo veikėjai Lietuvoje. III. Kunigas A. M. sukilėlių vadas 1863 m. (Švietimo Darbas 1921 nr. 3–4, 30–40); *V. B.,* Kun. A. M. mirtis (Gimtasai Kraštas 1934 nr. 1); *P. Kubicki,* Bojownicy kapłani II, 2, 1936, 570–572; *J. Žiugžda,* A. M. 1951.

J. P.

3. Antanas (1822–1892 VII 13/25) kunigas, Žemaičių kunigų seminarijos kapelionas. Yra parašęs tikybinių raštų, pvz. Ženklas wisu didžiausios malones del dusziu cziszczuij kentancziu 1860 ir kt. Be to, apie 1892 buvo paruošęs latvių-lietuvių k. žodyną, kurio rankraštis dingo Kaune I pas. karo metu.

4. Bronislovas (1833 VI 22 Vilniaus krašte — 1883 V 7 Vilniuje) medicinos gydytojas, 1863 sukilimo dalyvis. Mokėsi Vilniaus gimnazijoje, medicinos mokslus baigė Maskvos univ. Po to buvo kng. Oginskių gydytoju Rietave. Vėliau dar gilino medicinos studijas Paryžiuje. Grįžęs Lietuvon, 1863 Vilniuje įsijungė į sukilimą, rusų suimtas, kalintas Vilniuje ir ištremtas į Irkucko apylinkes. Paleistas po 1875 apsigyveno Petrapilyje, kur vertėsi gydytojo praktika ir apie 1877 grįžo Vilniun.

5. Bronius (g. 1929 Paąžuolės k., Kaniavos vls., Eišiškių aps.) poetas. 1941 baigęs Drūcminų pradžios mokyklą, mokėsi Vilniaus III ir I vidurinėj mokykloj, 1948–49 lankė Vilniaus I darbininkų vidurinę mokyklą. Besimokydamas dirbo Komjaunimo Tiesos redakcijoje. 1949–53 tarnavo kariuomenėje. Grįžęs dirba Švyturio redakcijoje. Rašyti eilėraščius pradėjo dar vidurinėje mokykloje. Pirmuosius eilėraščius spausdino Komjaunimo Tiesoje ir kituose periodiniuose leidiniuose. Išleido eilėraščių rinkinius: Rikiuotėje 1952, Petys į petį 1956 (abu rinkiniai — sovietinio kario tematikos) ir Neramūs paukščiai 1958.

6. Jonas (1872 VI 18 Raguvoje, Panevėžio aps. — 1954 VII 25 Roveredo k., Šveicarijoje) tapytojas. Maskvoje baigė 1894 Dailei skatinti mokyklą, 1896 Kunigaikštytės Taniševos dailės studiją ir 1901 Dailės akademiją. Gyvendamas Petrapilyje, M. priklausė tuo metu pagarsėjusiai realistų-žanrininkų dailininkų grupei ‚Peredvižniki'. Artėjant romanovų dinastijos 300 m. jubiliejui, M. nutapė caro Mikalojaus II portretą, kuris caro buvo pripažintas geriausiu ir leista jį spausdinti jubiliejiniuose leidiniuose. Po to M. dažnai išvykdavo į užsienį, lankėsi įvairiose Europos valstybėse, M. Azijoje, Palestinoje,

J. Mackevičius
1950 m.

Egipte ir kitur. Jis 1907 dalyvavo pirmojoje liet. dailės parodoje Vilniuje ir vėliau įstojo į Lietuvių dailės d-ją. 1914–29 gyveno Capri saloje, Italijoje. 1926 buvo surengtos jo kūrinių parodos Kaune ir kituose miestuose. M. iki 1940 buvo Meno mokyklos mokytoju, kur dėstė akvarelę ir paišybą. Visą laiką dalyvavo dailės parodose Lietuvoje ir užsienyje. 1933 buvo vienas iš Lietuvos dailininkų d-jos steigėjų. 1938 apdovanotas D.L.K. Gedimino III laipsnio ordinu. 1944 pasitraukė į Vakarus ir apsigyveno Šveicarijoje.

Kūryboje M. buvo tradicinio akademinio realizmo atstovas, linkęs į romantišką tikrovės traktavimą; kai kuriuose Italijos laikotarpio kūriniuose jaučiama ir impresionizmo įtaka. Savo didelio formato istoriniuose paveiksluose, tapytuose Karo muziejui (Lietuvių kariuomenė žygiuoja į Vilnių; Kun. A. Mackevičius šventina 1863 sukilėlių vėliavas; Vytautas ties Naugardu; Vytautas ties Juodąja jūra (pav. LE X 88 psl.); Lucko suvažiavimas ir kt.) M. rūpestingai perteikia laikotarpio tipus ir dvasią, parodydamas gerą piešinį, nuosaikų koloritą, išlaikytą kompoziciją. M. gamtovaizdinė tapyba pasižymi saulėtu spalvingumu (ypačiai Capri vaizduose), nuotaikingumu, gerai apvaldyta tapybine technika. Apskritai M. tapyba linkusi į vaizduojamosios tikrovės pagražinimą, šiltas, kiek saldžias, spalvas, figūrų inkorporavimą pačion aplinkon. Iš pastarojo žanro kūrinių paminėtini: Piemenaitė, Asilėlis su apelsinais, Čertosi vienuolyno kiemas, Capri gatvelė ir kt. Šalia P. Kalpoko, A. Žmuidzinavičiaus, J. Šileikos ir kt. M. laikytinas vienu žymesniųjų lietuviškojo realizmo atstovų. *H.N.*

J. Mackevičius Žvejas

J. Mackevičius Vytautas Naugardo žemėje

7. Justinas (g. 1888 IX 24 Šilalėje, Tauragės aps.) finansininkas. Mokėsi Plungės pradžios m-loj, po to tarnavo pas kng. Oginskį Plungėje. 1905 atvyko į JAV ir čia lankė vakarinę mokyklą. Pradžioj dirbo fabrikuose, 1909 Čikagoje įkūrė D.L.K. Gedimino taupomąją b-vę, kurią 1914 perkėlė į savo Real Estate raštinę. 1933–35 Lietuvių prekybos rūmų pirmininkas. 1934 Gedimino taupomosios b-vės vardą pakeitė į Standart Federal Savings and Loan Association, visą laiką jos pirmininkas ir 1938 jai pirko naujus rūmus. 1958 šios įstaigos apyvarta siekė 65 mil. dol. M. dalyvauja lietuvių veikloje ir aukoja įvairiems lietuviškiems reikalams.

8. Mečislovas (1906 IV 14 Savičiūnų k., Antalieptės vls., Zarasų aps.) teisininkas. 1926 baigė Zarasų progimnaziją, 1930 Pavasario suaugusiųjų gimn. Kaune ir 1936 VDU teisių fak. 1935 Freiburgo i. Br. univ. studijavo vokiečių kalbą ir 1937–39 Paryžiaus universitete teisę. 1939–40 VII 11 Kauno apygardos teismo kandidatas, 1941 Lietuvos laikinosios vyriausybės teisingumo ministras, 1941–43 teisingumo generalinis tarėjas, 1942–43 VU teisių fakulteto vyr. asist., 1946–48 Pabaltijo univ. lektorius. M. gyvai reiškėsi visuomeniniame darbe. Nuo 1930 priklausė Studentų varpininkų d-jai ir Lietuvos valstiečių liaudininkų s-gai, kurioje ėjo generalinio sekr., v.pirm. ir pirm. pareigas. 1932–34 Lietuvos jaunimo s-gos centro vbos sekr., 1947–49 Vliko narys. Ryšium su Užnemunės ūkininkų streiku buvo suimtas ir laikomas Marijampolės kalėjime. 1940 bolševikų suimtas kalėjo Kauno kalėjime, 1943–45 vokiečių laikytas Stutthofo koncentracijos stovykloje. 1949 atvyko į JAV. Čia buvo JAV liet. bendruomenės Čikagos apygardos organizacinio komiteto nariu ir Lietuvos teisininkų d-jos bei Liet. profesorių d-jos centro valdybos nariu.

M. Mackevičius

Spaudoje pradėjo reikštis 1925. Bendradarbiavo Jaunime, Lietuvos Ūkininke, Varpe, Lietuvos Žiniose, stud. laikraštyje ‚Kelkite, Kelkite', Žingsniuose, Lietuvių Žodyje, Studentų Varpe, Nepriklausomoje Lietuvoje, Naujienose, Sėjoje, LE, ir kt. Kurį laiką red. Jaunimą. Žymesni straipsniai teisiniais ir politiniais klausimais: Mažumų problema totalitarinėse valstybėse (Liaudies Varpas 1934), Tautų S-gos reforma (Lietuvos Žinios 1935), Tarnybinis statutas (Varpas 1938), Demokratinių idėjų evoliucija (Varpininkų Keliu 1939), Lietuvos konstitucinės problemos (Varpas 1939), Teisė ir smurtas (Žingsniai 1948), Lietuvos išlaisvinimo veiksnių teisinė ir politinė padėtis (Varpas 1953) ir kt. Be to, M. yra monografijos ‚Mykolas Sleževičius' bendradarbis.

9. Rapolas žr. Mackonis, Rapolas.

10. Vytautas (g. 1911 I 14 Šiauliuose) tapytojas. 1935 baigė Meno mokyklą Kaune. 1938–39 kaip stipendininkas gilino dailės studijas Paryžiuje. Nuo 1945 dėsto Vilniaus dailės institute (tapybos katedros vedėjas). Nuo 1953 šio instituto direktorius. Pastaruoju metu yra Lietuvos dailininkų s-gos pirmininkas. Dirba tematinės kompozicijos, portreto ir peizažo srityse. 1936 nutapė Karo muziejui kompoziciją ‚Klaipėdos sukilėliai'. Šiuo metu tapo gamtovaizdžius ir daro kompozicijas sovietinėmis temomis.

11. Zigmantas (1843 Suradgalio vsd., Ramygalos vls., Panevėžio aps. — ?) 1863 sukilimo dalyvis. 1863 mokėsi Žemaičių kun. seminarijoje Varniuose. Už dalyvavimą sukilime 1863 IX 30 uždarytas Vilniaus citadelėn ir 1864 X 9 nuteistas visam amžiui į Sibiro katorginius darbus. Po 1871 caro manifesto jam buvo leista gyventi Smolenske. 1875 jis prašė leisti nors trumpam laikui grįžti į Suradgalį, kad galėtų sutvarkyti mirusio tėvo palikimą, bet leidimo negavo.

12. Zigmas (g. apie 1900) diplomuotas agronomas. 1930 VI 10 gavo ŽŪA dipl. agronomo vardą. 1932–44 Dotnuvos selekcijos stoties dir. Buvo komandiruotas specializuotis į Svaloefo selekcijos stotį Švedijoje. Bedirbdamas Dotnuvos selekcijos stotyje išvedė eilę žieminių rugių ir linų veislių. Tremtyje įsigijo dr. laipsnį. Žemės ūkio klausimais rašė Žemės Ūkyje, Kosmose, ŽŪA Metraštyje ir kt. Iš didesnių M. darbų pažymėtini: Sėkime Lietuvoje išaugintų veislių sėklas 1933, Sėkime pritaikytas mūsų sąlygoms žiemkenčių veisles 1933, Dotnuvische Selektionswirtschaft 1933, Dotnuvos selekcijos stoties žieminių kviečių veislės 1934, Dotnuvos selekcijos stoties darbų keli bruožai 1936 (iš Kosmos), Dotnuvos selekcijos stoties darbai ir jų nauda mūsų kraštui 1939 (iš Že-

mės Ūkio), Ankstyvoji linų sėja 1940 (iš Žemės Ūkio) ir kt.

Mackevičius-Nord Jonas, vaikų literatūros rašytojas. Grįžęs iš Latvijos į Lietuvą, parašė visą eilę knygų vaikams. Rašė jas rusiškai, o D. Urbas ir kt. vertė į lietuvių kalbą (pačiose knygose nepažymėta, jog tai vertimas). Išsp. Peliukės Micės laiškai I–II 1934, Velnio lašeliai (iliustravo N. Totlebenaitė) 1935, Samojedų berniuko nuotykiai 1935, Pjesės vaikų teatrui (su M. Čechovo prakalba) 1936, Mažutės pasakos 1938, Aukso mieste I–II 1939 (pastarasis veikalas yra didžiausios apimties, apie 600 psl.), Vaikų pasakos I 1940. Jo veikalai lietuvių vaikų literatūroje liko, tartum, svetimi dėl nelietuviškų siužetų ir stiliaus. Pjesės taip pat neprigijo lietuviškoje scenoje. Bendradarbiavo Vaire ir kt.

Mackevičiūtė-Lašienė Janina žr. Lašienė-Mackevičiūtė, Janina.

Mackiewicz 1. Józef (g. 1902) lenkų rašytojas ir publicistas. Gamtos mokslus studijavo Vilniaus univ., baigė Varšuvoje. Lenkų okupacijos metu smerkė nutautinamąją politiką ir kovojo prieš ekonominį Vilniaus krašto smugdymą (dalis jo straipsnių išėjo atskira knyga Bunt rojstów). 1939–40 Vilniuje redagavo Gazeta Codzienna. 1943 lankė Katyno žudynių kapus. 1944 Varšuvoje redagavo pogrindinį laikraštį Alarm. Gyvena V. Vokietijoje. 1952 JAV kongreso sudarytoje specialioje komisijoje kaip liudininkas ir ekspertas referavo apie Katyno žudynes. Iš M. grožinės literatūros kūrinių pažymėtina: Między czwartą i siódmą (novelės) 1938, Pan Poseł i Julia (pjesė) ir Droga do nikąd (apysakos akcija vyksta 1940–41 Vilniaus apylinkėse). Iš jo publicistikos minėtina: Prawda oczy nie kole, Dziękujemy Stalinowi za... radosną przyszłość, Optymizm nie zastąpi Polski 1944, Katyn, ungesühntes Verbrechen 1949, The Katyn Wood Murders 1951, Il massacro della Foresta di Katyn 1954, Las Fosas de Katyn 1957, Tragödie an der Drau 1957 ir kt.

2. Stanisław (g. 1896) lenkų rašytojas, publicistas ir politikas, (1) brolis. Kilęs iš smulkios lietuvių bajorų šeimos. Mokėsi Vilniaus gimn. ir baigė Vilniaus univ. teisių fak. 1919–20 tarnavo 13 Vilniaus ulonų pulke. 1922–39 Vilniuje redagavo dienraštį Słowo, kuriam beveik kasdien rašė įžanginius straipsnius. Čia rėmė ir pilsudskinę politiką Lietuvos atžvilgiu. 1928–35 seimo atstovas. M. aštriai kritikavo plk. Becko užsienio politiką ir už knygą Książka moich rozczarowań 1939 pavasarį lenkų pasodintas į Berezos koncentracijos stovyklą. 1939 IX 18 emigravo ir buvo Lenkų tautinės tarybos nariu Paryžiuje ir Londone. 1940 Paryžiuje atgaivino Słowo. Kovojo su gen. Sikorskiu dėl jo 1941 VII 30 pakto su Sovietų Sąjunga, todėl neįėjo į II tautinę tarybą. Prieš Sikorskį ir Mikołajczyką Londone leido kas mėnesį brošiūras. Po II pas. karo įėjo į III ir IV Lenkų tautinę tarybą Londone. 1946–50 Londone leido savaitraštį Lwów i Wilno. 1954 VI prezidento Zaleskio paskirtas Lenkų ministrų tarybos pirmininku, kuriuo buvo iki 1955 VIII. Po to 1956 grįžo Lenkijon ir apsigyveno Varšuvoje. Rašė slapyvardžiu Cat. Išsp. Henryk Sienkiewicz 1917, Kropki na i 1927 (čia duotas M. nusistatymas užsienio politikos klausimais), Myśl w obcęgach 1931 (įspūdžiai iš lankymosi Sovietų Sąjungoje), Historja Polski od listopada 1918 r do wrzesnia 1939 r. ir kt. Be to, Londono lenkų teatrui yra parašęs pjeses: O jedenastej, powiada aktor, sztuka, jest skończona, Melina ir kt. *J. K.*

Mackinac sąsiauris (ag. Straits of M.) JAV, jungiąs Hurono ir Mičigano ežerus,

Mackinac tiltas

yra 6 km pločio, 60 km ilgio ir 77 m gylio. Per jį 1957 XI 1 atidarytas ilgiausias pasaulyje kabantis tiltas. Tilto ilgis 8063 m, atstumas tarp inkaro blokų 2543 m. Tiltą suprojektavo dr. D. B. Steinmanas, jo pastatymas kainavo apie 100 mil. dol. Jis turės ypačiai didelės ūkinės ir kultūrinės reikšmės š. Mičigano valstybės daliai.

Mackintosh Charles Rennie (1868–1928) škotų architektas. Mokėsi Glasgovo meno mokykloje. Jis kartu su savo žmona Margaret Macdonald M. yra daug prisidėjęs prie naujojo stiliaus ieškojimo architektūroje ir dekoratyviniame mene. M. 1900 dalyvavo moderniojo stiliaus parodoje Vienoje ir tuo būdu laikomas vienu iš vad. Jugendstil (žr.) grindėjų. Vienas iš pagrindinių M. darbų yra Glasgovo meno mokyklos rūmų praplėtimo statyba.

N. Pevsner, C. R. M. 1950; *T. Howarth,* C. R. M. and the Modern Movement 1952.

Mackonis (Mackevičius) 1. Jonas (g. 1922 XI 9 Paąžuolės k., Kaniavos vls., Eišiškių aps.) dailininkas - portretistas. Mokėsi Trakuose, Vilniuje ir Kauno valstybiniame taikomosios ir dekoratyvinės dailės institute, kurį baigė 1948. Nuo 1950 dalyvauja parodose. Tapo aliejum, tempera, žanras įvairus, vyrauja portretai ir peizažai. Plati ir tematinė kompozicija. Parašė įvadą Žmuidzinavičiaus biografijai 1957. Gyvena Vilniuje.

2. Rapolas (g. 1900 XI 16 Paąžuolės k., Kaniavos vls., Eišiškių aps.) rašytojas, žurnalistas, visuomenės veikėjas.

R. Mackonis

Mokėsi Kalesninkų dviklasėje mokykloje, 1924 baigė Vytauto D. gimn. Vilniuje. Po to studijavo humanitarinius dalykus laisvojo klausytojo teisėmis Vilniaus univ. M. aktyviai reiškėsi Vilniaus lietuvių visuomeninėje ir kultūrinėje veikloj. Priklausė Vilniaus liet. stud. s-gai (1926–28 valdybos sekr.), nuo 1927 IV 21 Lietuvių mokslo d-jos narys (1927 sekr.), 1928–33 Laikinojo Vilniaus liet. komiteto sekr., vienas iš steigėjų Vilniaus liet. meno ir literatūros d-jos (valdybos narys), 1937 Liet. kat. blaivybės d-jos valdybos narys, nuo 1939 XII 8 Lietuvių rašytojų d-jos valdybos narys, nuo 1939 rudens Lietuvos žurnalistų s-gos narys, 1939–40 Vilniaus radiofono bendradarbis ir kt. Kaip žurnalistas dirbo šiose redakcijose: 1925–28 Kelio, nuo 1928 Vilniaus Rytojaus, Vilniaus Aido, Aido (užsienio politikos skyriaus red.), Jaunimo Draugo ir Meno ir Literatūros (redakcinio kolektyvos narys), Vilniaus Varpo. Redagavo: 1939 X 28 — 1940 VI Vilniaus Balsą, nuo 1941 N. Lietuvą. Bendradarbiavo Lietuviškame Bare, Lietuvos Aide, N. Romuvoje, Tėviškėje ir kt. Rašė ir slapyvardžiais Bronius Girinis, Galindų Ainis ir kt. Literatūriniais ir kitais klausimais rašė ukrainiečių, gudų, vokiečių ir lenkų spaudoje, pvz. Przegląd Wileński, Wiadomości Literackie ir kt. Lenkų okupacinės valdžios buvo persekiotas ir baustas. 1934 II 15 buvo suimtas ir pasodintas į Lukiškių kalėjimą, vėliau nuolat tardomas. Tačiau daugiausia nukentėjo vokiečių ir sovietų okupacijų laikais. 1943 III 17 vokiečių suimtas ir išvežtas į Stutthofo koncentracijos stovyklą. Išsilaisvinęs 1945 kurį laiką gyveno Lenkijoje, bet lenkų išduotas sovietams, suimtas ir nuteistas. Tik 1956 paleistas apsigyveno Vilniuje.

Kaip rašytojas ir žurnalistas, M. yra išsp.: Suiaukė. 5 veiksmų baudžiavos laikų drama 1926, Pilkieji didvyriai (apysaka) I 1929, II 1930, Kovoje už gimtąją kalbą (1865–1904) 1929, Dr. Jonas Basanavičius 1930, Liepto galas 1931, Laiškas jaunimui (straipsnių rinkinys) 1934, Čia mūsų žemė (apysakos) 1935, Kapinės 1936 (apysaka, laimėjusi 1000 lt. premiją, skirtą Vilniaus kraštui remti d-jos), Likimas (apysaka, dramatizuota 4 veiksmais ir 1937 I 31 vaidinta Liet. meno ir literatūros d-jos Vilniuje), Sunkus kelias (apysakos) 1937, Tautinės mažumos (straipsnių rinkinys) 1937 (leidinys 1937 XI 27 lenkų konfiskuotas), Dvidešimt metų (Lietuvos nepriklausomybės 20 m. sukakčiai paminėti) 1938, T. Narbutas 1939 ir kt. M. kūriniuose daugiausia vaizduojamas Vilniaus krašto kaimo gyvenimas ir sunkus jo švietėjų darbas. Koncentracijos stovykloje rašė apysaką. Literatūroje ir Mene paskelbė dalį atsiminimų iš koncentracijos stovyklos.

V.Klb. ir J.C.

Mackowsky Hans (1871 – 1938) vokiečių meno istorikas, Berlyno nacionalinės galerijos vedėjas. Išsp. Verrocchio 1901, Michelangelo 1908, [8]1947, Häuser und Menschen im alten Berlin 1923, J. G. Schadow 1927, Deutsche Kunst aus Norden und Süd 1937 ir kt.

Mackus Algimantas (g. 1932 II 11 Pagėgiuose) poetas ir literatūros kritikas. Aukštesnįjį mokslą ėjo Vilniaus, Würzburgo, Schweinfurto ir Schwäb. Gmünd gimnazijose, Čikagoje lankė Roosevelto univ. Yra Margučio radijo pranešėjas, Aidų, Dirvos, Draugo, Literatūros Lankų, Naujienų, čikagiškės Pelėdos bendradarbis. Rašo muzikos vaidinių tekstus, recenzijas ir straipsnius kultūrinėmis temomis, pasirašinėdamas pavarde ar slapyvardžiais A. Audrius, Alg. Pagėgis. Algimanto Pagėgio vardu 1950 išleido eilėraščių rinkinį Elegijos. Literatūriniuose straipsniuose laikosi griežtesnių literatūrinių reikalavimų. Poezijoje daugiau kreipia dėmesį į mintį negu į formą. Gimtosios žemės pasiilgimas, Vilniaus vaidinių nuotrupos, brangūs vaikystės prisiminimai, svajonės ir kasdienybė yra dažni M. eilėraščių motyvai.

MacLeish Archibald (g. 1892) JAV poetas ir dramaturgas. Baigė Harvardo univ. teisės fak. Dalyvavo I pas. kare. Nuo 1923 laiką skyrė poezijai. Poezijos rinkiniai: The Happy Marriage 1924, The Pot of Earth 1925, Streets in the Moon 1926, The Hamlet of A. MacLeish 1928, New Found Land 1930, Frescoes for Mr. Rockefeller's City 1933, Union Pacific — A Ballet 1934. Už epinę poemą Conquistador 1932 ir už rinkinį Collected Poems 1932 — 1952 gavo Pulitzerio premijas. M. buvo eiliuotos radijo dramos pionierius, ypač The Fall of the City 1937 ir Air Raid 1938 veikalais. Poetinės dramos: Nobodaddy 1925, Panic 1935, The Trojan Horse 1952 ir J. B. 1957, atkurianti Jobo legendą moderniais rūbais ir bematant susilaukusi tarptautinio garso. M. poezija pasižymi išradinga eilėdara, sulydinančia simbolistų priemones su primityviomis anglosaksų eilėmis. Vienas pagrindinių jo kūrybos impulsų yra sumažinti žmogaus ir gamtos nesuderinamumą. Jis skelbia, kad priešais kosmo abuojumą žmogus turi pastatyti drąsą, didybę, moralinį atsakingumą. M. taip pat daug rašė aktualiomis temomis ir sielojosi vidinėmis Amerikos problemomis. Glaudžiai bendradarbiavo su prezidentu F. D. Rooseveltu ir aktyviai dalyvavo pasauliniuose įvykiuose, užimdamas eilę svarbių postų tarptautinėse konferencijose. 1939 – 44 vadovavo Kongreso bibliotekai, 1948 buvo American Academy of Arts and Letters direktorius.

E. M. Sickels, American Literature XV 1943.

A.L.

Macleod 1. Henry Dunning (1821–1902) skotų ekonomistas, bankininkas. Išsp. The Theory and Practice of Banking 1856, Elements of Political Economy 1858, Principles of Economical Philosophy 1873, Elements of Banking 1876, Elements of Economics 1881–86, History of Economics 1896 ir kt.

2. John James Rickard (1876–1935) skotų fiziologas. Mediciną studijavo Marischalo kolegijoj Aberdeene ir Leipcigo univ. 1899–1903 Londono univ. fiziologijos ir biochemijos lektorius, 1903–18 Western Reserve univ. Clevelande (Ohio) prof., 1918 – 28 Toronto univ. Kanadoje prof. ir fiziologinės laboratorijos vedėjas, 1928–35 Aberdeeno univ. prof. 1923 kartu su F. G. Bantingu gavo Nobelio premiją už insulino atradimą. Išsp. Practical Physiology 1903, Diabetes, Its Pathological Physiology 1913, Fundamentals of Human Physiology (kartu su R. G. Pierce) 1916, Physiology and Biochemistry in Modern Medicine 1918, 91941, Carbohydrate Metabolism and Insulin 1926 ir kt. *D.Js.*

MacMahon Marie Edmé Patrice Maurice de (1808 – 1893) trečiosios Prancūzų respublikos antrasis prezidentas (1873–79),

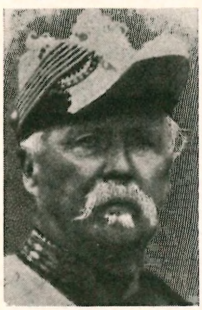

M. E. Mac Mahon

nuo 1859 Prancūzijos maršalas ir Magentos hercogas. M. kilimo airis. Baigęs karo akad., karinę karjerą pradėjo Alžire. Pasižymėjo Krymo kare, ypač imant vad. Malakovo sustiprinimus, ir 1859 Italijos kare su Austrija prie Magentos. 1864–70 Alžiro gubernatorius. 1870 kare su Prūsija vadovavo kariuomenės korpusui, buvo sužeistas, prie Sedano pateko į vokiečių nelaisvę. 1871 Prancūzijos Versalio vyriausybės buvo paskirtas vadovauti jos kariuomenei ir sunaikinti Paryžiaus komuną. 1873 Prancūzijos parlamento monarchistinė dauguma M. išrinko respublikos prezidentu. M. monarchijos negalėjo atsteigti, kadangi Prancūzijos monarchistai nesutarė dėl kandidato. M. norėjo kraštą valdyti be parlamento, todėl vyko kova su parlamentu dėl valdymo būdų. 1877 parlamentas buvo paleistas, ir įvykdyti nauji parlamento rinkimai, kurie išryškino krašto nuotaikas, išrenkant aiškią respublikonišką parlamento

daugumą. Dėl nesutarimų su parlamentu, 1879 M. pasitraukė iš prezidento pareigų.

L. Laforge, Histoire complète de M. 3 tt. 1898.

P.Č.

MacMillan 1. Donald Baxter (g. 1874) amerikiečių Arktikos tyrinėtojas. 1908–09 jis lydėjo R. E. Peary į Š. polių, 1911–12 tyrinėjo Labradoro eskimų gyvenimą, 1913–47 vadovavo ekspedicijoms į Labradorą, Islandiją, Grenlandiją, Newfoundlandą ir kitas arktines sritis. 1948 tyrinėjo Elsmere ir 1949 Baffiną. Išsp. Four Years in the White North 1918, Etah and Beyond 1927, Kadha 1929, How Peary Reached the Pole 1932, Eskimo Place Names and Aid to Conversation 1943 ir kt.

2. Sir Ernest Campbell (g. 1893) kanadiečių dirigentas ir muzikos pedagogas. 1926–42 Toronto konservatorijos dir., 1927–52 Toronto univ. muzikos fak. dekanas, nuo 1931 Toronto simfoninio orkestro dirigentas. Išsp. eilę muzikos vadovėlių, suredagavo Music in Canada 1955. Savo veikla M. yra žymiai prisidėjęs prie Kanados muzikinio gyvenimo raidos. Jis reiškiasi šiek tiek ir kaip kompozitorius: England— odė solistams, chorui ir ork. 1917, keli styginiai kvartetai ir kt.

Macmillan 1. Daniel (1813–1857) skotų leidėjas, 1843 įsteigęs su savo broliu Alexander M. knygų leidyklą Londone — Macmillan Company, Ltd. Firma pradėjo spausdinti knygas 1844. Leidykla turi skyrius Bombėjuje, Kalkutoje, Madrase, Melbourne, Toronte ir Naujorke (čia St. Martin's Press vardu).

Ch. Morgan, The House of M. 1893–1943, 1943.

2. Harold (g. 1894) anglų politikas. Jo senelis buvo skotas ūkininkas. M. baigė Etono ir Balliolo kolegiją Oxforde. Dalyvavo I pas. kare. 1919–20 Kanados generalinio gubernatoriaus adjutantas, nuo 1921 dirbo savo šeimos Macmillan & Company leidykloje. 1924–29 ir 1931–45 parlamento narys. 1938 atsisakė balsuoti už Miuncheno nuolaidas Hitleriui. 1942 paskirtas kolonijų ministro pavaduotoju. 1942–45 rezidencinis ministras Vyr. sąjungininkų štabe Š. Afrikoje. 1945 aviacijos ministras. M. rėmė Europos sąjūdį ir daug prisidėjo prie Europos tarybos įsteigimo. 1948 M įsteigė ir pirmininkavo Vidurio ir R. Europos komisijai, kurios didžiuma buvo sudaryta iš Sovietų pavergtų tautų atstovų. Komisija siekė išspręsti jų problemas ir ruoštis jų išlaisvinimo metui. 1950 M. pirmininkavo Europos taryboje neatstovaujamų tautų komitetui. 1951–54 gyvenviečių ir vietinės vyriausybės ministras, o 1954–55 gynybos ministras. 1957, Sueso krizės dėlei, karalienės Elzbietos II paskirtas ministru pirmininku. Tame poste M. stengėsi atsipalaiduoti nuo artimos praeities nesekmių, kartu išlaikant tradicijos tęstinumą, pagerinti santykius su JAV, remti Europos integraciją. Daug dėmesio kreipia D. Britanijos atominei programai. Jo knygos: Reconstruction: A Plea for a National Policy 1933, Planning for Employment 1935, The Next Five Years 1935, The Middle Way 1938, Economic Aspects of Defence 1939. *A.L.*

H. Macmillan

MacMonnies Frederick William (1863–1937) amerikiečių skulptorius ir tapytojas. Meną studijavo Naujorke, Paryžiuje, Münchene ir Londone. Iš daugelio jo darbų, pasižyminčių individualumu ir ekspresija, paminėtini: fontanas Tarptautinėje Kolumbo parodoje Čikagoje 1893, Nathan Hale statula (City Hall Park, Naujorke), Bachantė (Liuksemburgo muziejuje, Paryžiuje), Harry Vane figūra Bostono viešojoje bibliotekoj, centrinės žalvarinės durys ir Šekspyro statula Kongreso bibliotekoje Vašingtone, Victory (West Point, N.Y.), Pionierių paminklas Denvery ir kt.

MacNeice Louis (g. 1907) anglų-airių poetas, kritikas, dramaturgas. Baigė Mertono kolegiją Oxforde. Mokytojavo ir dėstė klasikinę literatūrą. Kelionių knygos: Letters from Iceland 1937 (su W. H. Auden) ir I Crossed the Minch 1938. Nuo 1941 rašytojas BBC. Jo vaidinimuose, Out of the Picture 1937 ir The Dark Tower 1946, vyrauja žodinis elementas. Eilėraščių rinkiniai: Blind Fireworks 1929, The Earth Compels 1938, Autumn Journal 1939, Plant and Phantom 1941, Springboard 1944. Kritikos knygos: Modern Poetry 1938, The Poetry of W. B. Yeats 1941. M. kūryba pasižymi sąmojumi, ironija, įvairių stilių junginiu. Jo kraštutinis pacifizmas ir politinis radikalizmas ryškesni ankstyvesnėse knygose. *A.L.*

Macon mst. Georgijoje (JAV), prie Ocmulgee upės; 70.252 gyv. (1950). Tai ūkinis centras derlingos srities, produkuojančios vaisius, medvilnę, kukurūzus, daržoves, žemės riešutus, melionus ir gyvulių

ūkio produktus. Apylinkėse dideli kaolino ištekliai ir pušų miškai. Mokslo institucijos: 1836 įkurta mergaičių Wesleyano kolegija, baptistų Mercerio univ. (1833), aklųjų akademija. Miestas patrauklus savo plačiomis gatvėmis, apsodintomis medžiais; yra išlikusių senovinių namų, parkas apie 200 ha dydžio.

MacOrlan (spv. Pierre Dumarchey) Pierre (g. 1882) prancūzų romanistas ir poetas, Académie Goncourt narys. Literatūrinę karjerą pradėjęs satyriniais škicais, parodijomis ir fantastiniais pasakojimais, kurių pagrindinė mintis buvo nepasitikėjimas civilizacijos vertybėmis, karo ir pokario laikotarpyje. M.O. perėjo prie stambesnės apimties darbų. Geriausiuose šio laikotarpio prozos kūriniuose (Les Poissons morts 1917, Le Manuel du parfait aventurier 1920, A bord de l'Etoile Matutine 1920, Le Nègre Léonard et Maître Jean Mullin 1920, La Cavalière Elsa 1921, Les Pirates de l'Avenue du Rhum 1924 ir t.t.) M.O. dėsto sėslaus avantiūristo filosofiją, kurios pagrindą sudaro teigimas, jog reali akcija negalinti pavaduoti fantastinės avantiūros. M.O. poezija (Oeuvres poétiques complèties 1946, Chansons pour occordéon 1953) artima paryžietiškos chanson nuotaikoms ir tradicijai. *A.Č.*

Macpherson James (1736–1796) skotų poetas ir istorikas. Ūkininko sūnus, studijavo Kings kolegijoje Aberdeene, vėliau mokytojavo. Jo poema Highlander 1758 sukėlė maža susidomėjimo, bet 1760 išleisti Fragments of Ancient Poetry Collected in the Highlands of Scottland (tariamai Macphersono iššversti iš gelų kalbos originalo) susilaukė nepaprasto populiarumo. Mecenatų remiamas, M. praleido porą metų kelionėse ir paskelbė atradęs du kitus epus: Fingal 1762 bei Temora 1763, tariamai parašytus airių dainiaus Ossiano III a. po Kr. Tos ‚osianiškos' poemos, romantiškos, melancholiškos ir jautriai apdainuojančios primityvią gamtą bei didingus jausmus, buvo itin mėgiamos Europoje ir Amerikoje. Jos sutelkė išraišką tuo metu pribrendusiai reakcijai prieš ankstesniąją XVIII a. literatūrą ir žymiai paveikė romantinį sąjūdį. Goethe žavėjosi jomis, daug poetų kopijavo jas. Tačiau S. Johnsonas ir eilė kitų kritikų abejojo jų autentiškumu. Pakviestas pateikti originalus, M. juos sufabrikavo. Vėliau M. tarnavo Š. Amerikoje, buvo parlamento nariu. Parašė keletą istorinių veikalų, iš kurių žinomiausias Original Papers, Containing the Secret History of Great Britain from the Restoration to the Accession of the House of Hanover 1775. Po M. mirties komitetas, sudarytas ištirti ‚osianiškoms' poemoms, priėjo išvados, jog M. laisvai suredagavo ir perrašė tradicines geliškas dainas bei poemas ir pridėjo nemaža savo poezijos.

J. Macpherson

J. S. Smart, J. M.: an Episode in Literature 1905; *E. D. Snyder,* The Celtic Revival in English Literature 1923. *A.L.*

Macray Benedictus žr. Makra, Benediktas.

Macrinus žr. Makrinas.

Macrobius žr. Makrobijus.

Macropedius Georgius (tikroji pavardė von Langhveldt, apie 1475–1558) humanistas, Reuchlino mokinys, kūręs lotyniškas dramas ir komedijas kasdienio gyvenimo temomis, pvz. Rebelles, Aluta (1535), Hecastus (1539) ir kt.

W. Creizenach, Geschichte des neueren Dramas 2, ²1918.

Macropus žr. Kengūra.

Macte animo! (lot.) būk drąsus!, drąsos!

Macujama mst. Japonijos Šikoku saloje, už 7 km nuo Micu uosto; 163.000 gyv. (1950). Didelė sena feodalinė pilis, naftos produktų ir kt. pramonė.

Macuje mst. Japonijos Hondo saloje, arti š.v. pajūrio; 75.000 gyv. (1950). Muziejus, popieriaus, šilko ir kt. pramonė.

Maculevičius 1. Jonas žr. Maironis-Mačiulis, Jonas.

2. Jonas žr. Matonis-Maculevičius, Jonas.

Macumoto mst. Japonijos Hondo saloje, 200 km į š.v. nuo Tokijo; 86.000 gyv. (1950). Didelė šilko pramonė, kelios įdomios pagodos, išėjimo bazė į Japonijos Alpes.

Macuoka (Matsuoka) Josuke (1880–1946) japonų politikas ir diplomatas. 1900 baigė teisių mokslus Oregono univ. JAV. Nuo 1904 dirbo diplomatinėje tarnyboje. 1927–29 P. Mandžiūrijos geležinkelių b-vės viceprezidentas, 1935–39 prezidentas. Nuo 1932 Japonijos delegacijos vadovas Tautų Sąjungoje. 1940–41 užsienio reikalų ministras, 1940 IX 27 sudaręs paktą su Vokietija ir Italija, o 1941 nepuolimo sutartį su So-

vietų Sąjunga. 1944 Japonijos atstovas Indokinijai. Po II pas. karo 1945 IX amerikiečių suimtas kaip karo nusikaltėlis, mirė kalėjime dar prieš teismą.

Macůrek Josef (g. 1901) čekų istorikas. 1929 už disertaciją ‚Dozvuky polského bezkrálovi z roku 1587' gavo filosofijos dr. laipsnį. Nuo 1930 Prahos univ. doc., vėliau prof. Yra išspausdinęs eilę darbų, paremtų nauja archyvine medžiaga, kur liečiami ir Lietuvos - Lenkijos istorijos klausimai. Iš tokių darbų pažymėtini: Dozvuky polského bezkrálovi z roku 1587, 1929 (nušviečiama Respublikos partijų kova ryšium su Habsburgų pastangomis gauti Respublikos sostą), Diplomatická poslení Jana Duckera v Polsku roku 1591, 1931 (komentuojama Maksimilijono agento J. Duckerio reliacija), Zápas Polska a Habsburků o přístup k Černému moži na sklonku 16. století 1931 (disertacijos tąsa, kalbama apie Lenkų-Habsburgų santykius 1593–1600 metais) ir kt.

Macutkevičius Balys (g. 1905 Barvaniškių k., Vilniaus aps.) dailininkas. Baigęs Vytauto D. gimn. Vilniuje, dailę studijavo Vilniaus univ. ir pas Vytautą Kairiūkštį. 1932 dalyvavo vilniečių liet. dailininkų parodoje Kaune, 1934 V. Kairiūkščio ir jo mokinių parodoje Vilniuje, 1935 apžvalginėje parodoje Kaune ir kt. Ankstyvuosiuose jo kūriniuose jaučiama stipri M. K. Čiurlionio įtaka (pvz. Vytis ir kt.). Be to, reiškėsi kaip knygų iliustratorius (iliustravo P. Babicko Aš karys 1937, V. S. Giros Jūrą 1937 ir kt.). Dalyvavo ir visuomeniniame darbe. M. buvo liet. sporto klubo ‚Lithuanica' steigėjas, bendradarbiavo Vilniaus Šviesoje, Vilniaus Žodyje ir kt. Gyvena Vilniuje ir dirba kaip grafikas spaustuvėje.

Macutkiemis (vok. Matzutkehmen) 1. kaimas Galdapės aps., vakariniame Vištyčio ež. krante, netoli Kuikių glžk. st.; 1939 buvo 211 gyv., daugiausia ūkininkų ir žvejų. Pietų vakariniame Vištyčio ež. krante yra ištisa aukštumų virtinė. Iš aukštesniųjų kalnų pažymėtini: Galubių kalnas (292 m) ir Degučių kalnas (286 m).

2. Kaimas Gumbinės aps., prie Romintos upės, 5 km į v. nuo Tolminkiemio; 1939 buvo 289 gyv. Romintos krante yra stambių lentpiūvių. Tvenkinyje rūšiuojama iš Romintos miškų atplukdyta miško medžiaga. Dalis jos apdirbama M. lentpiūvėse, kita miško medžiaga plukdoma į Kulikiemio, Norušaičių ir Gumbinės lentpiūves. *M.Nb.*

Mączyński Jan (apie 1520–1587) lenkų žodynininkas. 1542–51 mokėsi Wittenberge, Štrasburge, Paryžiuje, Züriche ir Paduvoje. Po to buvo Vilniaus karališkosios kanceliarijos notaru, vėliau iki 1565 Mikalojaus Radvilos (Juodojo) sekretorium. 1567 įstojo į arijonus. Jis paruošė pirmą didesnį lotynų ir lenkų kalbos žodyną (Lexicon latino-polonicum), išsp. Karaliaučiuj 1564. Be to, jam priskiriami šie darbai: O małżeństwie kapłanów 1570 ir Lament matki Korony Polskiej 1586. Išliko laiškų, rašytų Laskiui ir kt.

H. Barycz, J. M., leksykograf polski XVI w. (Reformacja w Polsce II 1924); *G. Korbut,* Literatura polska I 1929.

Mačas (ag. match) šachmatų žaidimo arba kurio nors sporto varžybos, pvz. šachmatų m., futbolo m.

Maček Vladimir (g. 1879) kroatų politikas, advokatas. Nuo 1928 vadovavo kroatų ūkininkų partijai ir siekė Kroatijos autonomijos. 1929–30 ir 1933–34 suimtas. 1939–41 Jugoslavijos ministro pirmininko pavaduotojas ir Kroatijos autonominės vyriausybės vadas. Nepritardamas Tito režimui, 1945 emigravo.

Mačelis (rašėsi Maczelis), Jokūbas, architektas, statybos meistras Vilniuje, minimas 1539.

E. Łopaciński, Materiały do dziejów rzemiosła artystycznego w Wielkim Księstwie Litewskim 1946.

Mačernis 1. Juozas (g. 1891 I 22 Šarnelės k., Žemaičių Kalvarijos vls., Telšių aps.) pedagogas. Gimnazijos mokslą ėjo Palangoj, Liepojoj ir Gomelyje. I pas. karo metu gyvendamas Vokietijoje susipažino su ‚darbo mokyklos' principais ir, grįžęs Lietuvon, juos taikė mokytojaudamas Kaune. 1924–25 studijavo Ženevos pedagoginiame institute, 1927 baigė LU teologijos - filosofijos fak. 1925–1926 mokytojavo Telšių mkt. sem., vėliau dėstė Telšių kunigų sem., Telšiuose suorganizavo Vysk. M. Valančiaus liaudies univ. 1944 pasitraukė į Vakarus, po to emigravo į Argentiną ir Loyolos univ. Buenos Aires dėsto gamtos filosofiją ir kt. Lietuvių spaudoje pradėjo bendradarbiauti 1908. Redagavo Žemaičių Prietelių Tel-

J. Mačernis

šiuose ir mėnesinį esperanto laikraštį Litova Stelo. Kaip esperantininkas išsp.: Esperante Litova Vortaro. Tarptautinės kalbos Esperanto kalbamokslis ir žodynas 1919, L. L. Zamenhof, Ekzercaro elterita el Fundamento de Esperanto (išleido kartu su P. Medemu) 1919, Esperantiškai lietuviškas ir lietuviškai esperantiškas žodynėlis (kartu su P. Gaigalu) 1922, Kas yra Esperanto? 1922. Be to, išsp. per 20 įvairaus turinio originalių ir verstinių knygų bei brošiūrų, pvz. Tėvų ir jaunimo dabartiniai rūpesčiai 1927, Garbinga būti tikram katalikui 1930, Gyvybės atsiradimas 1930, Mūsų laikų stebuklai. Teresė Naumanaitė (pagal dr. S. Waitz ir kt.) 1930, Žmonijos pradžia ir galas 1931, Kristus tikrai gyveno tarp mūsų 21932, Spiritizmo dvasios (vertimas iš J. Godfrey Raupert) 1931, Konnersreuto kančios gėlelė (vertimas iš O. Staudinger) 1931, Paslaptingoji rykštė 21935, Mirusieji gyvena I 1935, Tarp gyvenimo ir mirties 1936, Ispanijos įvykiai išpranašauti prieš 100 metų (pagal G. L. Boné ir J. M. Höcht) 1937 ir kt.

2. M e č y s (g. apie 1894 Šarnelės k., Žemaičių Kalvarijos vls., Telšių aps.) pedagogas, (1) pusbrolis. 1919 baigė Vilniaus liet. gimn. ir 1920 mokytojavo Telšių gimnazijoje ir metiniuose mokytojų kursuose. Po to studijavo matematiką bei fiziką Berlyno ir Karaliaučiaus univ. 1926–34 Tauragės mokytojų seminarijos dir., 1935–38 Klaipėdos pedagoginio inst. lektorius ir v.dir., vėliau dir., 1940 Vilniaus pedagoginio inst. dir. (1940 VII 6 atleistas). 1941 bolševikų suimtas ir išvežtas į Sibirą. M. reiškėsi ir visuomeninėje veikloje. 1934 buvo išrinktas į Tauragės mst. tarybą, būdamas Klaipėdoje priklausė tautininkų s-gai ir kurį laiką buvo pirm. Pedagoginiais klausimais daug rašė Švietimo Darbe ir šiaip periodinėje spaudoje. Išsp. Aritmetikos metodika I 1926, Vidurinių amžių ugdymas (iš Pedagoginio Metraščio I 1938) ir kt.

3. V y t a u t a s (1920 VI 6 Šarnelės k., Žemaičių Kalvarijos vls., Telšių aps.—1944 IX 7 Žemaičių Kalvarijoje) poetas. Mokėsi Sedos vidurinėje mokykloje ir Telšių gimnazijoje, kurią baigė 1939. Tų pačių metų rudenį įstojo į VDU teologijos-filosofijos fak. anglų k. ir literatūros studijuoti. 1940 persikėlė į VU humanitarinių mokslų fak. toms pačioms studijoms. 1941 metė anglistiką ir perėjo į filosofiją, kurią studijavo iki pat universiteto uždarymo 1943. Vokiečiams uždarius VU, M. grįžo į tėviškę ir ten gyveno iki 1944 rudens. Bolševikų armijoms artėjant prie Žem. Kalvarijos, M. apsisprendė trauktis į Vakarus, ir kelionėn ruošimosi įkarštyje žuvo, artilerijos sviedinio skeveldros pataikytas. P. Jurkaus liudijimu, M. rašyti pradėjęs penktoje klasėje. Septintoje klasėje būdamas paskelbė pirmuosius savo eilėraščius Ateities Spinduliuose. 1939 dalyvavo moksleivių poezijos almanache Pirmieji Žingsniai. Kauno studijų periode M. literatūriškai reiškėsi daugiausia šatrijos meno d-jos ribose, dalyvaudamas privataus pobūdžio literatūros parengimuose ir mažai ką teskelbdamas spaudoje. Literatūrinės publikos ir kritikos dėmesį M. atkreipė tik Vilniuje — savo Vizijų ciklo eilėraščiais, skaitytais viešuose literatūros vakaruose, arba paskelbtais periodinėje spaudoje, ir per trumpą laiką tapo viena iš vadovaujančių figūrų savo kartos poetų tarpe. Iš vyresniųjų literatų pirmas atkreipęs dėmesį į M. poeziją ir aukštai ją vertinęs buvo V. Mykolaitis-Putinas. 1943 Vilniaus Filharmonijos salėje įvykusiame literatūros vakare, kuriame dalyvavo Putinas, Miškinis, Vaičiūnas, Inčiūra ir kt., didžiausią publikos entuziazmą sukėlė M. Vilniaus laikotarpyje M. užbaigė dar gimnazijos laikais pradėtą Vizijų ciklą ir rašė Metų sonetus, kurie taip pat turėjo sudaryti temat iškai ir formališkai užbaigtą poezijos veikalą. Gyvas būdamas M. nieko nepaskelbė knygos formoje. Jo literatūrinį palikimą sudaro Vizijų ciklas (septynios vizijos su įžanga ir pabaiga), nebaigti Metų sonetai (apie 80) ir tam tikras skaičius įvairios formos bei apimties atskirų eilėraščių. Iki šiol atskira knygą išleista tik Vizijos (Vizijos. Pomirtinė poezijos knyga. Spaudai paruošė Vytautas Saulius, 1947). Tiek istoriškai, tiek kūrybiškai M. yra vienas pačių reikšmingiausių savo kartos poetų. Jis vienas pirmųjų išsiveržė iš nepriklausomybės laikotarpio formalinio bei tematinio poveikio orbitos, prabildamas savais žodžiais ir sava mintimi. M. poezija nebėra ‚žaliojo ilgesio žodžiai', bet žmogiškojo ilgesio žodžiai, grįžimas į visuotinumo tradiciją, į klasicizmą. Jo eilė-

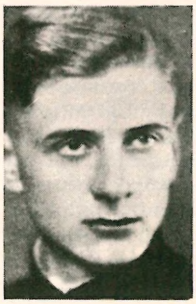

V. Mačernis

se daug daugiau formalinių bei idėjinių saitų su F. Kirša ir Putinu, negu su poketurvėjinės kartos poetais (kalbos charakteris, formos koncepcija). Tiesioginiu savo mokytoju M. gana paradoksiškai laikė Valančių. Iš Valančiaus per Maironį, Kiršą, Putiną ir kt. prasidėjo jo žygis į Vakarų kultūros ir poezijos tradicijas. M. poetinis talentas galutinai susiformavo anglosaksų poezijos (W. Blake, E. A. Poe, W. Whitman, W. B. Yeats) poveikyje. Didelį įspūdį jam darė taip pat Baudelaire, Rilke, Nietzsche ir Dostojevskis. M. innovacijos esmėje yra daugiau intelektualinės, negu formalinės. Pagrindinis jo tikslas buvo prabilti savo kartos ir savo laiko problemų kalba. Dėl to M. sąmoningai vengė naudotis gražiai skambančia pokertuvėjinės poezijos kalba, savo charakteriu artima ornamentui. Jo poezijos kalba sunki savo prasminiu svoriu, konservatyvi, žemaitiška. Vaizdų ir motyvų požiūriu M. taip pat grįžo ‚atgal', išlygindamas ekspresionistiškai laužytas linijas ir atstatydamas archetipinę žodžio santykio su tikrove rimtį. M. poezijos motyvas dažniausiai yra literatūrinis topos; daiktų prasmė emblematinė; vaizdai suvokti ir išdėstyti parabolinės schemos principu. Reikšmingiausias ir tobuliausiais. M. kūrinys Vizijos yra prarastojo laiko suaktualinimo bandymas, protestas prieš istoriją ir laimėjimas, tuo tarpu sonetai, kurie yra žymiai sausesni ir abstraktesni, yra savotiška kovos su angelu pradžia ir pralaimėjimo ženklas. Vizijų pasaulis yra, tarytum, amžinybės ekvivalentas, nekintanti ir nesugriaunama realybė. Sonetų pasaulis yra ringas, arena, ‚kur turi pralaimėt sunkioj kovoj visi'. Vizijose dominuoja vaizdais išreikštas santykio su realybe išgyvenimas; sonetuose betarpišką išgyvenimą pakeičia intelektualinė konstrukcija. Formos požiūriu Vizijos yra neabejotinai geriausias M. kūrinys. Poetinės technikos netobulumus čia atsveria nuostabus išsisakymo tyrumas ir kūrybinė tiesa. Sonetuose tie patys netobulumai labiau pastebimi. M. 14 eilučių eilėraštis su klasišku sonetu mažai ką teturi bendro: sonetiška jame tik temos vystymo linija. Kitų sonetui privalomų reikalavimų M. visiškai nepaiso. Intelektualiniame M. brendime daugiausia įtakos turėjo Nietzsche ir ypač Dostojevskis. Savo charakteriu M. buvo daugiau moralistas, negu filosofas. Idėjas jis vertino tiek, kiek jos buvo gyvos žmogiškoje realybėje. Ieškodamas moralinio idealo, M. svajojo apie visų trijų brolių Karamazovų moralinio buvimo būdo sintezę, turėjusią realizuoti stipraus, sensualaus ir krikščioniško žmogaus idėją.

J. Girnius, Žmogaus prasmės žemėje poezija (Žemės antologijos įvadas 1951); *A. Nyka-Niliūnas*, Nevermore, Vytauto Mačernio portretui ir atminimui (Literatūros Lankai 1954 nr. 4). *A.Č.*

Mačiokaitė-Pleškūnienė Janina (g. 1920 IX 23 Kaune) tapytoja. Mokėsi Kaune ir Vilniuje. 1949 baigė Vilniaus valstybinį dailės institutą. Parodose dalyvauja nuo 1953. Jubiliejinėje 1957 dailės parodoje Vilniuje buvo išstačiusi akvarelinį darbą — Kaunas, Žemaičių gatvė. Dirba ir aliejum, tempera, bet daugiausia akvarele. Gyvena Kaune.

Mačiokas 1. Mykolas (g. 1899 V 17 Gudelių k., Pilviškių vls., Marijampolės aps.) generalinio štabo plk. ltn. Mokėsi Marijampolės ir Aušros gimn. Kaune. 1919 baigė Karo mokyklą, vėliau generalinio štabo akademiją Prahoje. Tarnavo karo aviacijoje ir kariuomenės štabe. Vokiečių okupacijos metu įsijungė į lietuvių rezistencinį sąjūdį, vokiečių suimtas ir 1943 išvežtas į Stutthofo koncentracijos stovyklą. Karui pasibaigus, 1945 grįžo Lietuvon. Daug rašė karinėje spaudoje, ypač Mūsų Žinyne, apie tarnybų veikimą, organizaciją ir taktiką karo metu, aviacijos klausimais ir kt. Bendradarbiavo leidiny Lietuva 1918–1938 ir kitur. *K.Alš.*

2. Vincas (1900 III 17 Gudelių k., Pilviškių vls., Marijampolės aps.—1927 VII 16 Kaune) aviacijos vyr. ltn., (1) brolis. Mokėsi Pilviškiuose, Marijampolėj ir Kaune Saulės gimn. 1920 įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, 1920 baigė Karo mokyklą. Paskirtas į 9 pėstininkų pulką ir dalyvavo kautynėse su lenkais Giedraičių–Bekupių–Dūdonių–Paželvos–Videniškių ir Molėtų apl. 1922 paskirtas į III divizijos štabą, vėliau 7 pėstininkų Butegeidžio pulką, 1924 į 5 pėstininkų Kęstučio pulką. 1924 IX perėjo į aviaciją, 1925 baigė karininkų-lakūnų kursus, 1926 VI paskirtas oro žvalgu, 1926 X baigė aukštąjį pilotažą ir buvo karo lakūnu. 1927 VII 16, sugedus motorui lėktuvui bekylant, žuvo.

Karys 1927 nr. 30, 274 ir 1928 nr. 29, 559.

Mačionis Leonas (g. 1918 II 23 Filadelfijoje, Pa.) JAV lietuvių sportininkas. 1938–41 studijavo ekonomiką Franklin-Marshall kolegijoj, kur gavo bakalauro (B.S.) laipsnį. Sporte reiškėsi kaip plaukikas. JAV yra gavęs per 50 medalių, daug dovanų,

jų tarpe dovaną už 6 mylių plaukimo distanciją. 1938 dalyvavo I lietuvių tautinėje olimpiadoje Kaune ir už plaukimą laisvu stilium (100, 400 ir 1500 m) laimėjo pirmąsias vietas ir 3 aukso medalius. Be to, už 800 m estafetę ir vandens sviedinį gavo aukso medalius. Dirba Filadelfijoje kaip draudimo agentas ir plaukimo mokytojas St. Joseph's kolegijoje — aukštesniojoje mokykloje.

Mačys 1. Andrius (g. 1886 XI 17 Balčiūnų k., Paežerių vls., Vilkaviškio aps.) teisininkas (2 ir 3) brolis. 1907 baigė Marijampolės gimn. ir 1911 teisės mokslus Maskvos univ. Iki 1918 advokatavo Raseiniuose. 1944 pasitraukė į Austriją, 1948 atvyko į Kanadą. Besimokydamas Marijampolės gimn. organizavo slaptus liet. moksleivių ratelius, knygynėlį, lietuviškus vakarus ir kt. 1911 VI 28 priimtas Lietuvių mokslo d-jos Vilniuje nariu, 1917 IX 17–21 dalyvavo lietuvių konferencijoje Vilniuje, 1918–19 organizavo savivaldybes Vilkaviškio ir Raseinių aps.

2. Juozas (g. 1900 VII 14 Obšrūtų k., Paežerių vls., Vilkaviškio aps.) gydytojas, (1 ir 3 brolis). 1920 baigė Marijampolės realinę gimn. ir 1929 LU med. fak. 1930–34 VDU akušerijos ginekologijos katedros jaunesnysis asist., 1937–44 rentgeno kabineto ved., 1937–42 vyr. dėstytojas. 1944 pasitraukė iš Lietuvos, 1949 atvyko į JAV. Priklausė Kauno medicinos d-jai ir Draugijai kovai su vėžio liga. Bendradarbiavo V Lietuvos gydytojų kongreso darbuose 1937.

3. Vytautas Stasys (g. 1907 II 10 Obšrūtų k., Paežerių vls., Vilkaviškio aps.) ekonomistas, (1 ir 2) brolis. 1926 baigė Vilkaviškio Žiburio gimn. ir 1932 VDU teisių fak. ekonominį skyrių. 1930–40 Ekonominių studijų d-jos reikalų vedėjas ir Tautos Ūkio redaktorius, 1940–41 Liaudies Ūkio techn. red. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1950 atvyko į JAV. 1927–28 LU Studentų teisininkų ir ekonomistų d-jos pirm., Fakultetinių d-jų s-gos pirm. ir Studentų Balso red., 1934–36 Turizmo s-gos centro valdybos narys ir drauge su A. Vabalu suorganizavo turizmo biurą.

V. S. Mačys

1947–48 Vokietijoje amerikiečių zonos Liet. kooperatyvų s-gos pirm. ir reikalų vedėjas. Nuo 1956 VII JAV LB Worcesterio apylinkės pirm. ir Bostono apygardos valdybos narys, nuo 1956 X Worcesterio Lietuvių Žinių red. Daug rašė ekonominiais klausimais Tautos Ūkyje, Savivaldybėje, Lietuvos Aide, Pasaulio Lietuvyje, Lietuvos Žiniose ir kt.

4. Vladas (1867 IX 5 Kazliškių k., Antanavo vls., Marijampolės aps. — 1936 II 12 Kaune) teisininkas. Mokėsi Marijampolės gimnazijoje. Teisę studijavo Maskvos univ., kurį baigė 1889. Čia priklausė Maskvos lietuvių studentų draugijai. 1889 jis buvo vienas iš autorių išleisto atsišaukimo, nukreipto prieš caro valdžią. 1918–22 X 21 Kauno apygardos teismo pirm., po to teisingumo m-jos juriskonsultas. 1919 VI 16 paskirtas Steigiamojo Seimo rinkimų įstatymui paruošti komisijos nariu, nuo 1919 X 10 Steigiamojo seimo vyr. rinkimų komisijos narys, nuo 1923 III 17 Vyr. seimo rinkimų k-jos narys. Nuo 1923 I 15 LU civilinio proceso ir civilinės teisės prof., 1925 IX 1 — 1926 IX 1 LU sekretorius. 1934 išėjo pensijon. Spaudoje pradėjo reikštis draudžiamajame laikotarpyje. Slapyvardžiais Bl. Dieglys, Bl. Dlg., Balandis bendradarbiavo Šviesoj 1887–88, Ūkininke 1890, 1894, Varpe 1890, 1893, 1894 (1893 Varpo nr. 2 Balandžio slapyvardžiu davė Björnstjörno Björnstono gyvenimo ir kūrybos apžvalgą) ir kt. 1890 išleido 8 psl. atsišaukimą: Broliai! Jieszkokime, reikalaukime szwiesos ir mokslo! Nepriklausomoje Lietuvoje daug rašė Teisėje: Teisių darbo palengvinimo ir sutvarkymo reikalu (1923), Globų steigimo reikalu (1923), Ipoteka, jos pagrindai ir santvarka (1927) ir kt. Be to, bendradarbiavo VDU Teisių Fakulteto Darbuose, Lietuviškojoje Enciklopedijoje ir kt. Skyrium išsp. Civilinio proceso paskaitos 1924, Socialinio teisių mokslo tikslas ir mūsų žemės reformos įstatymas 1925, Pasimokykime ir juokdamies 1929, Apie teismo kandidatų ir advokatų pasiruošimą 1932; Apie šeimos santvarką ir moterų teises senovėj 1934 ir kt. *J. P.*

Vladas Mačys

Mačys-Kėkštas Jonas (1867 Ingavangio k., Šilavoto vls., Marijampolės aps. — 1902 XII 15 Plymouthe, Pa, JAV) poetas, publicistas, visuomenės veikėjas. 1880–85 mokėsi Marijampolės gimn. Čia pasireiškė kaip uolus Petro Armino, vėliau Petro Kriaučiūno lietuvių k. mokinys. Jo pastangomis išsikovota, kad gimn. kapelionas (kun. Miknevičius) pamokslus sakytų lietuviškai. Susipažinęs su Aušra, 1884 drauge su K. Grinium red. rankraštinį patriotinį mokinių laikraštuką Priešaušrį (išėjo 12 numerių) ir 1885 Išsiepdantį, kur išsp. eiliuotą satyrą ‚Nelaimės dainiaus' (čia pajuokiami Aušros eilėkaliai). Išstojęs iš gimn. ir atsisakęs stoti į Seinų kun. seminariją, kurį laiką gyveno pas mkt. J. Andziulaitį (žr.), kur spietėsi Aušros rėmėjų būrelis. Čia būdamas M. rašė Aušrai korespondencijų, populiarių straipsnių žemės ūkio, politikos ir net medicinos klausimais (apie cholerą), spausdino savo eilėraščius ir parašė kelis literatūros kritikos straipsnius: Mūsų vargai (1885 nr. 9), Dvasė ir medega (1886 nr. 6) ir kt. Aušroje pasirašinėdavo: J. M., J. Kardelius, J. Maž-žinis, J. M...ys, Jonas Nebylys. J. Neregys ir kt. Rusų administracijai iškėlus J. Andziulaitį už lietuvišką veiklą į Mozūrus, 1886 M. gavo raštininko vietą A. Panemunės valsčiaus v-boje. Čia susipažino su Vilkaviškio aps. virš. Linka, kuris išrūpino jam Virbalio burmistro vietą. Iš čia M. ir toliau dirbo lietuvišką darbą: bendradarbiavo Vienybėje Lietuvninkų, Varpe, Lietuviškame Balse ir kitur, dažniau pasirašydamas Kėkštu, Kėkšto Šešėliu ir kt. Padėdavo knygnešiams. Tačiau gyvendamas pasienyje įprato gerti ir neteko burmistro vietos. Tada tas pats Vilkaviškio aps. virš. Linka pasiėmė M. savo sekretorium. Ir čia dirbdamas nenustojo bendradarbiavęs liet. spaudoje ir slaptus rusų įsakymus siųsdavo Varpui. Pagaliau 1900, paėmęs rusų slaptų įsakymų prieš lietuvius, pasitraukė į Tilžę, o iš ten pas M. Jankų į Bitėnus, kur rinko ir redagavo Jankaus leidžiamą laikraštį Saulėteką. Gavęs pakvietimą redaguoti Vienybę Lietuvninkų, 1900 gale išvyko į JAV. Redaguodamas Vienybę Lietuvninkų 1901 I 1 — 1902 XII 15 stengėsi vengti partinių ir vietinių ginčų, todėl net buvo kviečiamas redaguoti Žvaigždę, bet skilus Susivienijimui Lietuvių Amerikoje, M. pasirinko liberalistinę pusę. Apie dvejus metus pagyvenęs Amerikoje, M. mirė džiova 1902 XII 15 ir jo palaikai buvo sudeginti Fresh Pond krematoriume Masphete, N.Y. 1938 dr. J. Ealtrušaitienė-Želvienė (žr.) urną su pelenais perdavė VDU rankraščių skyriui.

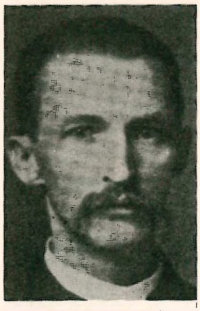

J. Mačys-Kėkštas

M. poezija, nors labai įvairi ir daugeliu atžvilgiu įdomi, savo formalinėmis savybėmis neprilygsta nei vienam žymesniam bendralaikiui (Kudirkai, Vaičaičiui, Maironiui). Jaunystėje jis buvo aktyviai pasišovęs kovoti su aušrininkų poezijos formos šiurkštumais (plg. Išsiliuosavęs, Dainiaus nelaimės), bet pats panašių ir tolygių šiurkštumų savo poezijoje nepastebėjo. M. savo bendralaikius gerbė ir jiems yra eilių paskyręs, o V. Kudirką garbinte garbino. Aušra buvo susižavėjęs, bet satyrose išjuokė aušrininkų perdėtą lietuvybės aukštinimą (plg. Lietuvninks buvo Aisijodas). Nemėgo rusų okupantų. Tarp mėgiamų (cituotų ir verstų) autorių, kurie bus gal net šiokios tokios įtakos M. turėję, reikia paminėti Heinę, Hugo, Baironą (Byron), vieną kitą rusų ir lenkų poetą. Savo eilėse, nors jose nestinga tautinių ir socialinių motyvų, stengėsi susikaupti ties grynai individualiniais išgyvenimais ir kiek platesne bei sudėtingesne jausmų ir minčių skale. Ta prasme jis yra pionierius. Jo eilėse justi, kad jam jausmų pasauliui stigo įvardų, kurių jis pats sau kalėsi ir, deja, ne visada vykusiai, pvz. vilmanis, viltvilys, erdmė, krūtis (krūtinė), draugija (visuomenė), sąjauta (užuojauta), santautis (tautietis, vientautis), bet jojo svaja, šalia svajonės, išliko iki mūsų dienų. M. poezijai gerokai pakenkė laisvos pažiūros į prozodiją: dažnas ir nebūtinas žodžių trumpinimas, ypač hiatinis skiemenų mažinimas, kaip bu'o, arba išleidimas balsės, kaip ne'pykanta, n'ištesėj ir t.t. Bet bene pati pagrindinė jo eilių neapdorojimo priežastis yra patsai ekspromtinis arba improvizacinis poezijos pobūdis; dėl to jo eilės labai nelygios: šalia puikių, plataus įkvėpimo eilių ir posmų sutinkame tik apmatus, neišbaigtus ir net neapdorotus posmus ir eiles. Nematyti, kad M. būtų savo eiles taisęs. M. poezijoje labai dažnai jaučiamas didelio poeto mostas ir talentas, bet jis neturėjęs darbui valios, noro, o gal

ir sąlygų bei laiko, nes visą gyvenimą sunkokai vertėsi ir nesveikavo.

Kai kas M. (pvz. V. Mickevičius-Kapsukas ir kt.) bandė padaryti pirmuoju revoliuciniu dainium, bet jis toks nebuvo, ypač to nematyti jojo poezijos raidoje; jei kas ir yra, tai atsitiktinė, o ne nuosekli kūrybos evoliucija. M. buvo didelės dvasios ir nemažų gabumų lietuvis poetas-patriotas. Jis yra lietuvių XX a. literatūros pirmatakas ir pionierius, naujų kelių pradininkas, savo poetiniu mostu užbėgęs visu dešimtmečiu lietuvių rašto gyvenimui už akių. Jo eilėraščių rinkinį išsp. J. Baltrušaitis: Mačio-Kėkšto eilės 1910; 1948 išleista Poezija.

V. žv., J. M. K. (Trimitas 1924, nr. 186, 15–18); Vaižganto Raštai XII 1929, 55–74; J. O. Širvydas, Biografijos bruožai 1941, 425–426; *V. Kubilius*, J. M. K. 1958. *J. A.*

Mačiuika 1. Antanas (1901 XI 23 Gelvankų k., Gelvonų vls., Ukmergės aps. — 1940 III 25 Kaune) aviacijos plk. ltn. 1919 baigė Vytauto D. gimn. Vilniuje 6 klases ir 1927 J. Tumėno brandos kursus, 1920 Karo mokyklą ir 1925 Karo aviacijos mokyklą. Tuo pačiu metu LU studijavo istoriją ir 1934-38 VDU teisę, gaudamas dipl. teisininko vardą. 1919 stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę ir dalyvavo kautynėse su lenkais ties Širvintomis, kur buvo sužeistas. 1920–22 tarnavo 1 savanorių ir 8 pėstininkų pulke, 1922–26 II eskadrilės lakūnas, aviacijos švietimo ir sporto vadovas, 1927–34 I eskadrilės vadas, 1935 XI 23 pakeltas į plk. ltn., iki 1936 I 11 naikintuvų grupės vadas ir ilgesnį laiką karo aviacijos aerodromo komendantas. Aviacijos reikalais buvo komandiruojamas į Angliją, Čekoslovakiją, Daniją, Italiją ir Prancūziją. Be to, lektoriavo karininkų ir puskarininkių karo lakūnų mokyklose. Dažnas paskaitininkas aviacijos ir kultūrinėmis temomis. 1939 atlikinėjo teisininko stažą Vyr. tribunole.

A. Mačiuika

M. aktyviai reiškėsi visuomeninėje ir politinėje veikloje. 1918 kartu su I. Kriaunaičiu ir P. Jurgėla įkūrė Vilniuje skautų organizaciją. Kaune atgaivino skautus ir iki 1928 pirmasis Kauno apg. tuntininkas, apdovanotas Skautų lelijos ordinu, vėliau pakeltas į vyr. skautininkus. 1927 vienas steigėjų Lietuvos aero klubo. Be to, veikė Neo-Lithuanijoje (vienas steigėjų), šaulių sąjungoje, jaunalietuviuose, Geležiniame Vilke, Kūrėjų savanorių s-goje (1938–39 centro valdybos pirm.). Aktyviai dalyvavo 1926 XII 17 perversme.

Karo aviacijos, kultūrinėmis, politinėmis ir kt. temomis rašė Karde, Karyje, Trimite, Mūsų Sparnuose, Mūsų Žinyne, Savanorių Žygiuose, Lietuvos Aide, Vaire, Lietuvyje, Mūsų Vytyje, Skaute, Teisėje, XX Amžiuje ir kt. Rinko tautosaką ir archeologinę medžiagą. Buvo parašęs stambų darbą ‚Iš praeities', kur aprašyti ir nuotraukomis bei planais pavaizduoti įvairūs archeologiniai paminklai, ypačiai iš Neries ir Šventosios rajono. Darbu pasinaudojo Kultūros paminklų apsaugos įstaiga. Skyrium išsp. Būsimasis karas ir aviacija 1934, Oreivybė. Aviacijos atsiradimas ir pažanga 1937.

2. Benediktas Vytenis (g. 1927 XI 16 Kaune). Mokėsi Aušros berniukų gimnazijoje Kaune, 1946 baigė Hanau liet. gimn. 1946–48 Heidelbergo univ. studijavo psichologiją ir filosofiją, nuo 1950 specializavosi Čikagos univ. tarptautinės teisės, diplomatijos, tarptautinės ekonomikos ir Rusijos istorijos srityse. 1954 gavo magistro laipsnį. 1954–56 Čikagos univ. socialinių mokslų skyriaus tyrinėjimų asist. ir nuo 1956 VII Amerikos užsienio politikos studijų centro administracinis ir tyrinėjimų asist. 1947–48 Heidelbergo liet. stud. d-jos pirm., vienas iš steigėjų Liet. stud. s-gos JAV ir Liet. stud. ‚Santaros' (1954). Bendradarbiavo Lietuvoje, Varpe, LE ir monografijoje Latvia: An Area Study (Human Relations Area Files, Inc., 1956); monografijos Lithuania in the Last 30 Years (Human Relations Area Files, Inc., 1955) redaktorius ir bendradarbis.

Mačiukas Kazys (1902 Biržų aps. — 1920 XI 17 Vilniuje) leitenantas. Mokėsi Biržų gimn. 1919 XII 16 baigė Karo mokyklos II laidą. 1920 I 8 paskirtas į 2 pėstininkų pulką, kur buvo jaun. karininku 2 kulkosvaidininkų kuopoje. 1920 XI 17 Giedraičių kautynėse sunkiai sužeistas pateko į nelaisvę, nuvežtas į Vilnių ir tardomas mirė.

Mačiulaitis 1. Jonas (g. 1899 VI 12 Jundilų k., Sintautų vls., Šakių aps.) savanoris kūrėjas, kooperatininkas. 1919 I 19 stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę ir dalyvavo Nepriklausomybės kovose. Už

drąsą dengiant baterijos atsitraukimą bolševikams pralaužus lietuvių fronto sparną ties Kupiškiu apdovanotas Vyčio Kryžium. 1922 išėjęs atsargon vyr. puskarininkio laipsniu, buvo Vartotojų žemės ūkio kooperatyvų Šakiuose ir Jurbarke vedėju, vėliau Sintautų pieno perdirbimo b-vės valdybos kasininku. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1949 atvyko į Kanadą. *St.D.*

2. Vilius (g. 1895 VI 17 Karklyno k., Stalupėnų aps.) Prūsų lietuvių veikėjas.

V. Mačiulaitis

I pas. kare pasitraukęs nuo įsiveržusios į Rytprūsius rusų kariuomenės, tarnavo Dortmundo mst. savivaldybėje. 1923 prisidėjo prie Vokietijos lietuvių susivienijimo ir išrinktas jo pirmininku. Veikliai kovojo už Prūsų lietuvių teises ir už tai visokeriopai persekiotas. Paėmus valdžią nacionalsocialistams ir lietuvių persekiojimui dar labiau padidėjus, M. 1940 gestapo suimtas, laikytas Tilžės, Ragainės kalėjimuose ir pagaliau uždarytas Sachsenhauseno koncentracijos stovykloje, iš kur 1945 amerikiečių kariuomenės išlaisvintas. Gyvena Lüneburge, V. Vokietijoje.

Mačiulionis Juozapas R. (g. 1896 XII 17 Šlavančių k., Marijampolės aps.) kunigas, marijonas. 1904 atvyko į JAV. 1917 X 10 įstojo į marijonų vienuolyną, 1917 XI 8 — 1920 mokėsi De Paul akad. Čikagoje, 1920–21 Šv. Pranciškaus seminarijoje Milwaukee ir nuo 1921 Kenrick seminarijoj Webster Groves, Mo., 1925 IX 22 — 1926 studijavo kanonų teisę Katalikų universitete Vašingtone, D.C., kur gavo J. C. L. laipsnį ir 1926 X — 1927 XI 8 tęsė kanonų teisės studijas Apollinaris univ. Romoj. 1925 XII 27 išv. kunigu. 1931–35 Aušros Vartų parapijos Čikagoje klebonas, 1932–36 Draugo administratorius, 1933–36 Tėvų marijonų namo Čikagoje vyresnysis, 1934–45 Tėvų marijonų seminarijos prof., 1942–45 seminarijos namo vyresnysis, 1949–51 vienuolijos generalinis tarybininkas, nuo 1954 Niagara Falls namo vyresnysis. 1934 buvo vienas iš Tėvų marijonų seminarijos steigėjų. 1927–48 dirbo Lietuvos Vyčių organizacijoje. Išsp. Sister Helen — The Lithuanian Flower 1944.

Kun. J. Mačiulionis

Mačiulis 1. Jonas žr. Maironis-Mačiulis, Jonas.

2. Julius (g. 1915 Joniškio mieste, Šiaulių aps.) vargonininkas, muzikos mokytojas. 1940–44 studijavo dainavimą pas A. Kačanauską ir vargonininkavo Kaune. 1944 pasitraukė į Vokietiją ir 1946–49 lankė Aukštąją muzikos mokyklą Vokietijos Freiburge. 1949 atvyko į JAV, pradžioje vargonininkavo Shenandoah, Pa., liet. parapijoje, 1956 persikėlė į Čikagą, kur vargonininkauja Aušros Vartų parapijoje, veda chorą ir turi muz. studiją. Dalyvauja kultūrinėje veikloje, organizavo teatro mėgėjų trupes, vedė chorus ir pats reiškėsi kaip solistas (tenoras) lietuvių parengimuose ir amerikiečių programose. *J.Ž.*

3. Juozas (1892–1955) visuomenės veikėjas. Iš Lietuvos atvyko į JAV 1912 ir ligi 1919 gyveno New Havene, Conn., kur 1918 suorganizavo Tautos Fondo skyrių ir rinko aukas Lietuvos nepriklausomybės reikalams. Nuo 1919 gyvendamas Brukline buvo žymus liet. kat. organizacijų veikėjas, mėgiamas kaip geras kalbėtojas. 1920–24 LRKSA centro valdybos narys ir reikalų vedėjas, ALRK Federacijos centro valdybos narys. Vienas Vytauto spaustuvės (1930) steigėjų ir jos vedėjas, o jai 1933 perėjus į Lietuvių universalinį biurą, kuris leido savaitraštį Ameriką, jo direktorius. Bendradarbiavo liet. kat. spaudoje: Amerikoje, Drauge ir kt. Dirbo nekilnojamojo turto (real estate) versle. *A.B.*

4. Petras (g. 1895 III 5/18 Bimbų k., Panemunėlio vls., Rokiškio aps.) teisininkas, diplomatas. Vidurinį mokslą ėjo Šiaulių gimn., 1919 baigė gimn. Kaune, 1919–23 studijavo teisę Karališkame univ. Romoj, kur 1923 VII 14 už disertaciją ‚Italijos žemės reformos klausimas ir Lietuvos žemės reforma' gavo teisių daktaro laipsnį. 1919 I 24—VII 15 žemės ūkio mjos kanceliarijos virš., nuo 1919 VII 15 užsienio reikalų m-jos dip-

P. Mačiulis

lomatinis kurjeris, nuo 1919 IX 12 Lietuvos pasiuntinybės sekr. prie Šv. Sosto, 1921 II 1 — XI 5 pasiuntinybės sekr. prie Kvirinalo, 1923 IX 1 — 1924 XII 31 užsienio reikalų m-jos sekr., nuo 1925 I 1 pasiuntinybės sekr. Prahoje, kur laikinai ėjo ir atstovo pareigas, 1926 II 1 — 1929 III 22 užsienio reikalų m-jos referentas, nuo 1929 IV 1 konsulas Sao Paulo, nuo 1935 XII 31 užsienio reikalų m-jos referentas, nuo 1938 III 15 konsulas centre, kur ėjo Pabaltijo, Sovietų Sąjungos ir Lenkijos skyriaus vedėjo pareigas. 1940 VI Lietuvos delegacijos į Maskvą narys. Dirbdamas užsienio reikalų m-joje, 1926–29 Pavasario suaugusiųjų gimn. dėstė visuomenės mokslą, psichologiją ir kt., 1935–42 dėstė Kauno konservatorijoje italų kalbą, 1940–42 X-sios gimn. mokytojas, 1942 III 7 — 1944 VII 1 VDU teologijos fak. vyr. asist. (dėstė romėnų teisės institucijas ir teisės filosofiją). 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1949 atvyko į JAV. Būdamas konsulu Sao Paulo, suorganizavo 4 liet. mokyklas (mokėsi apie 500 mokinių) ir pastatė trims mokykloms namus su salėmis ir butais mokytojams. Lietuvoje yra priklausęs daugeliui organizacijų, daugiausia dirbo Lietuvos darbo federacijoje, o okupacijų metais — Lietuvių vienybės sąjūdyje. Tremtyje ir JAV veikia Lietuvių bendruomenėje. Spaudoje pradėjo bendradarbiauti 1918 (Lietuvos Aide). Daugiausia rašė Vytyje, Darbininke, Garse, Ryte, XX Amžiuje, Brazilijos Lietuvyje, Karyje, Karde, Mūsų Žinyne, N. Romuvoje, Drauge ir kt. Išvertė ir išsp. G. Papinio Kristaus istoriją I–II 1929–30 ir Popiežiaus Celestino VI laiškus žmonėms 1953.

5. Stanislovas (1893 II 9/22 Bimbų k., Panemunėlio vls., Rokiškio aps. — 1941 VI 26 Panevėžyje) gydytojas, (4) brolis.

S. Mačiulis

1914 baigė Šiaulių bern. gimnaziją ir 1919 Karo medicinos akad. Petrapilyje. 1921 ten pat išlaikė chirurgo specialisto egzaminus. 1934 buvo išvykęs į Vieną ir Budapeštą pagilinti studijų. 1937 VDU išlaikė med. dr. egzaminus. Nuo 1919 dirbo chirurginėje klinikoje, kaip prof. Fiodorovo asist. Petrapilyje. Prof. Fiodorovas buvo pasiūlęs jam vykti į Kazanės universitetą dėstyti chirurgiją, tačiau M. atsisakė ir 1922 pradžioje grįžo į Lietuvą, kur iki 1923 buvo 6 pėstininkų pulko jaunesniuoju gydytoju, o 9 pėstininkų pulke — vyr. gyd. Išėjęs atsargon, vertėsi gyd. praktika Smilgiuose ir kelis metus buvo Smilgių savivaldybės tarybos pirm. 1925 paskirtas Panevėžio aps. gydytoju, nuo 1930 Panevėžio aps. ligoninės direktorium ir chirurginio sk. vedėju. Nuo 1914 priklausė medikų korp. Fraternitas Lithuanica. 1941 VI 26 bolševikų suimtas operuojant ligonį, išvestas ir nužudytas.

M. bendradarbiavo Medicinoje ir kituose žurnaluose, kur paskelbė apie 30 straipsnių medicinos klausimais. Didžiausiu jo palikimu reikia laikyti Panevėžio aps. ligoninės (500 lovų) pastatymą, nors ir tik įpusėtą.

Mačiulskis 1. Karolis (1866 X 9 Biržuose — 1925 XI 10 Virbalyje) evangelikų liuteronų kunigas, Biržų ev. reformatų vicesuperintendento kun. K. Mačiulskio sūnus. Vidurinį mokslą ėjo Mintaujos gimnazijoje, teologiją baigė Karaliaučiaus univ. 1896–98 ev. kunigas Vištytyje ir 1898–1925 Virbalyje. M. priklausė prie senos, tradicinės Lietuvos ev. kunigų grupės ir dėl lietuviško nusistatymo turėjo konfliktų su nauja ev. Bažnyčios vadovybe-sinodu. Domėjosi ir archeologija. Būdamas studentu, dalyvaudavo prof. A. Bezzenbergerio kasinėjimuose.

2. Nikalojus (g. 1903 V 26 Virbalyje, Vilkaviškio aps.) inžinierius architektas, (1) sūnus. Vidurinį mokslą 1913–23 ėjo Virbalyje, Rygos ir Karaliaučiaus gimnazijose, 1924–29 studijavo Aukštojoje techn. mokykloj Berlyne - Charlottenburge, kur gavo dipl. inž. arch. laipsnį, 1930 baigė aspirantu Karo mokyklą Kaune. 1932–39 vidaus reikalų m-jos statybos inspekcijos statybos inžinierius, 1935 statybos referentas, 1940 vidaus reikalų m-jos statybos dpt. urbanistinio sk. ved., 1940–41 komunalinio ūkio komisariato inž., 1942–45 vok. civilinės valdžios vertėjas ir statybininkas Ukrainoje (Nikolajeve), Lietuvoje ir V. Prūsuose, 1946–53 Wilmersdorfo (V. Berlyne) savivaldybės

N. Mačiulskis

architektas, 1953 XII 31 atvyko į JAV ir dirba Naujorke braižytoju-architektu. Yra ALIAS Naujorko skyriaus narys. Lietuvoje ruošė tipinių pradžios mokyklų projektus, vykdė valdžios namų statybos priežiūrą, tvarkė miestų ir miestelių planus, planavo kurortus ir vasarvietes (pvz. Šventosios uosto žvejų mstl. ir vasarvietės planavimo projektas), dirbo paruošiant statybos įstatymo pakeitimus bei papildymus, normas ir standartus statyboje ir kt. Iš daugelio M. suprojektuotų ir pastatų namų pažymėtina: M. Povilaičio vila Perkūno al. (Kaune), M. Bliūdžiaus, A. Bliumo pelno namai Kaune, Vitkauskų ir Baltrušaičių vilos Aleksote, Mačiulskių vasarnamis Lampėdžiuose, Petrašiūnų bažnytėlė, kino teatras ‚Romuva' Kaune ir kt. Konkurse ‚Lietuvos Lloydo Namai' Kaune 1936 gavo I premiją (bendradarbis inž. P. Bielinskis).

Mačiūnas 1. Aleksandras (1902 II 26 Šiauliuose—1954 III 25 Naujorke, JAV) inžinierius. 1920 baigė Šiaulių gimn. ir 1924 Aukštąją technikos m-lą Charlottenburge (Berlyne), kur gavo elektros inž. diplomą. Baigęs studijas, apie ½ metų dirbo Siemenso elektros b-vėje Berlyne, po to perkeltas į tos pat firmos atstovybę Kaune, kur dirbo iki 1940. Čia kartu su inž. A. Putrimu yra pertvarkęs ir naujai įrengęs eilę elektros stočių Lietuvoje. Be to, dėstė elektros stočių kursą Aukštesniojoje techn. mokykloje Kaune. Nuo 1938 buvo VDU technikos (vėliau technologijos) fak. adjunktu; čia skaitė apie elektros stotis, tinklus, tramvajus ir elektros pramonės įrengimus. Bolševikams likvidavus Siemenso atstovybę Kaune, M. dirbo Lietuvos energijos valdyboje. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur dirbo prie elektrinių įrengimų JAV armijos dalinyje ir Hanau stovyklos elektromonterių kursuose dėstė elektrotechniką. 1948 atvyko į JAV ir tarnavo elektros jėgainių projektavimo firmoje ‚Corbett Tinghir & Co.' projektuotoju, vėliau tikrintoju ir nuo 1951 pavasario vieno skyriaus vedėju. Be to, nuo 1951 dėstė City College of New York ir savo paskaitas išspausdino atskiru leidiniu: Mechanical and Thermal Conditions of Electric Drives. M. aktyviai

A. Mačiūnas

reiškėsi liet. organizaciniame gyvenime. 1919 rudenį organizavo partizanus (buvo Šiaulių apygardos partizanų štabo narys) ir kovojo su bermontininkais. Partizanų buvo paskirtas pirmuoju Šiaulių glžk. st. kariniu komendantu (1919 XII 6–11). Studentaudamas veikė Liet. studentų d-joje Berlyne. M. buvo geras alpinistas, pasiekęs keletą naujų rekordų, atžymėtų Vokietijos alpinistų metraštyje. Tremty veikė liet. bendruomenėje, 1949 buvo vienas iš steigėjų Amerikos liet. inž. ir architektų d-jos ir pirmasis jos pirm. (1949–52). Taip pat buvo ir Naujorko skyriaus pirm. Bendradarbiavo Tautos Ūkyje, Savivaldybėje ir kt.

K. Krulikas, A. M. (Technikos Žodis 2, 1954, 14–15).

2. Visvaldas (g. 1907 III 10 Pskove, Rusijoje) statybos inžinierius, (1) brolis. 1926 baigė Šiaulių gimn. ir 1931 Civilinės inžinerijos mokyklą prie Gando univ. Belgijoje. 1931–32 vidaus reikalų m-jos statybos inspekcijos inž., 1932–34 Kauno mst. inž. padėjėjas, 1934–40 Kauno aps. inž., 1940–41 Kauno valstybinės prekybos statybos skyriaus ved., 1941 Komunalinio banko Kaune vyr. inž., 1941–44 žemės ūkio vadybos statybos direkcijos ved. 1944 pasitraukė į Vakarus, 1949 atvyko į JAV ir Naujorke dirba kaip inž. konsultantas. Kaune vykdė gatvių tvarkymą, Kauno aps. tvarkė ir tiesino vieškelius, vykdė mokyklų, tiltų ir savivaldybių namų statybos darbus. Statybos klausimais rašė Savivaldybėje ir priešgaisrinės apsaugos reikalais Ugniagesyje.

Mačius Adomas (g. 1882 V 23 Auksudyje, Mažeikių aps.) vaistininkas. Baigęs Liepojos gimn. 4 klases, 1901 įstojo į Rygos vaistinę vaistinės mokiniu. 1907 Charkove išlaikė vaistininko padėjėjo egzaminus. 1917–18 lankė Kijevo univ. farmacijos skyrių. 1918 rudenį grįžo Lietuvon ir kartu su Juozu Matulaičiu turėjo vaistinę Kaune. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1950 atvyko į JAV.

Besimokydamas Liepojoj priklausė slaptai liet. moksleivių d-jai, vadovaujamai Jono Biliūno. Rygoje priklausė slaptai Šviesos d-jai. Spaudos draudimo metu platino liet. knygas, laikraščius ir atsišaukimus. Buvo rusų žandarų sekamas ir kratomas. I pas. karo metu buvo Konotopo (Ukrainoje) miesto valdybos nariu ir Lenkų-lietuvių klubo liet. sekcijos pirm. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo Liet. vaisti-

ninkų d-jos valdybos nariu, Homeopatijos d-jos garbės nariu, stud. Vilties d-jos garbės nariu, be to, priklausė Vaistažolės d-jai, Vilniui vaduoti s-gai ir Liet. tautininkų s-gai. Bendradarbiavo Farmacijos žiniose, Botage, Juokdaryje, Raseinių Magdėje ir kt. Darydavo humoristiniams laikraščiams karikatūras.

Mačiutkalnis kalva Subačiaus vls., Panevėžio aps., 4 km į r. nuo Raguvėlės bžk., 5 km į v. nuo Surdegio mstl., 89,8 m nuo j.l., deš. Juostos krante.

Mačkus Erichas (1903 I 26 Doviluose prie Klaipėdos — 1931 V 16 Skriaudžių bžk., Veiverių vls., Marijampolės aps.) lakūnas. Baigęs 4 gimn. klases ir karo milicijos mokyklą, 1920 XI 22 stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, kur 1924 baigė Karo mokyklą ir tarnavo jaun. ltn. 7 pėstininkų Žemaičių kng. Butegeidžio ir 6 pėstininkų Pilėnų kng. Margio pulkuose. 1925–26 baigė karo aviacijos kursą ir tapo oro žvalgu. 1926 X 1 paleistas į atsargą, o 1927 II 17 vėl grįžo į kariuomenę, kur 1930 gavo karo lakūno vardą. 1930 IV 16 paskirtas Berlynan karo attaché adjutantu. 1931 IV grįžo į aviaciją ir žuvo lėktuvo avarijoje. *A.Mž.*

Mada (prc. mode) buities reikmenų, ypač drabužių srityje kurių nors išorinių formų įsigalėjimas tam tikru laiku. Žr. Drabužis, Našysta, Stilius, Šukuosena, Tautiniai drabužiai.

Madách Imre (1823–1864) vengrų rašytojas. Buvo notaras ir parlamento narys. Labiausiai pagarsėjo savo veikalu Az ember tragédiája (Žmogaus tragedija) 1861. Kūrinyje filosofiniu žvilgiu vaizduojama žmonijos kilimo ir smukimo raida. 1883 E. Paulay pritaikė šį veikalą scenai. Veikalas susilaukė pasisekimo ne tiktai vengrų, bet ir įvairiuose Europos teatruose.

I. Barta, I. M. 1942; *W. Kargendorff*, I. M., die Tragödie des Menschen ²1943.

Madagaskaras (prc. Madagascar) prancūzų sala, į r. nuo Afrikos, nuo kurios ją skiria 392 km pločio Mazambiko sąsiauris, ties 10–25° p. pl.; 589.900 km², 4.934.375 gyv. (1957), iš kurių 82.962 europiečiai (79.410 prancūzai) ir 21.387 azijiečiai; valstybinė kalba madagasų, arba malagasų, kuri yra artima malajų-polineziečių kalbų grupei. Gausingiausia kiltis yra merinai (kitaip hovai), kurių esama per 1,2 mil. M. yra Prancūzijos kolonija (Prancūzų Unijos narys), nuo 1947 turinti savo parlamentą, bet vyriausioji valdžia priklauso

Madagaskaro kaimas su baobabo medžiu

aukštajam komisarui. Prancūzijos parlamente turi 5 atstovus. M. yra 1592 km ilgio ir ligi 400 km pločio; plotu žymiai didesnė už pačią Prancūziją. Jos r. pakraštys yra kristalinių uolienų plokščiakalnis, stačiai iškilęs nuo vandenyno krašto, kuriame gausu užutėkių (lagūnų). P. r. pasatų dėka, ši salos dalis gauna per ištisus metus pakankamai drėgmenų ir dėl to apaugusi atogrąžiniais miškais. Juose auga įvairūs naudingi medžiai ir kaučiukmedis. Vidurinė salos dalis yra 1000-2000 m aukščio plokščiakalnis su vulkanais, iš kurių aukščiausias yra Tsaratanana (2880 m). Ji žemėja į v. pakraštį pakopomis. Čia visur vyrauja stepės, nors ir čia dideli plotai apaugę miškais. Dėl to ši M. dalis gerai tinka gyvulių ūkiui: iš viso esama apie 6 mil. raguočių. R. pajūryje daugiausia plantacijos kavos medelių, vanilės medžių, kukurūzų, cukrinių nendrių, kokoso palmių ir ryžių. Žemėje randama aukso, brangakmenių, grafito, žėručio. R. pusės upės yra trumpos, bet vandeningos ir nepaprastai sraunios su daugybe smarkėtakų ir krioklių. V. pusės upės yra ilgesnės ir lėtesnės. Gyvūnija turi savo specifines rūšis, pvz. čia gyvena 23 skirtys vabzdžiaėdžių tenrekų, kurie niekur kitur pasaulyje nėra sutinkami; būdingi salai yra ir lemurai. Žemėje surasta hipopotamų fosilijų, iš kur sprendžiama, kad kada nors M. buvo susijungęs su Afrika. Kai kurie gyvuliai yra panašūs į Indijos srities gyvulius. Tai duoda pagrindo teigti, kad M. kada nors buvo susijungęs ir su Indostanu.

Gyventojai daugiausia verčiasi žemdirbyste; augina ryžius, kasavą, saldžiąsias bulves, pomidorus, pupas, žemės riešutus ir plantacinius augalus. Išvežama: kava (per 30.000 t), grafitas, kasava, medžių žievė (odų apdirbimui), ryžiai, odos, žė-

Madagaskaro sostinė Antananarivas

rutis, medis, vaisiai. Miestai: Antananarivo (kitaip Tananarive), adm. centras, su apie 200.000 gyventojų (1957); Tamatave (40.000), Majunga (41.000) ir kt. Mokyklos (1954): 1861 pradžios m-la su 236.000 mokinių, 146 aukštesnės (drauge su mokytojų seminarijomis), 135 specialinės ir 4 aukštosios.

I s t o r i j a. Arabams ir indams M. buvo žinomas nuo gilios senovės. Pirmasis pamatęs salą europietis buvo 1506 portugalas Diego Diaz, vykdamas Indijon. Joje XVI a. bandė įsigalėti portugalai, olandai, bet tik prancūzams XVII a. pasisekė joje pastoviai įsikurti ir ją paversti savo kolonija. Dėl prancūzų administracijos žiaurumo 1672 čiabuviai sukilo ir iššudė okupantus. Tik XVIII a. viduryje jiems vėl pasisekė salą užvaldyti, bet 1814 buvo anglų išvyti. Po vienerių metų vėl ją užėmė prancūzai, bet jų įtaka buvo apsilpusi. Merinų kiltyje iškilo monarchija. Jų karaliaus Radamos I laiku (1810–23) pradėjo plisti anglų įtaka. Jam mirus, kilo riaušės prieš europiečius: buvo persekiojami misininkai, nutraukta prekyba, atsisakyta nuo kultūrinių laimėjimų. 1861 pradėjus karaliauti Radamai II, kuris buvo draugiškas Prancūzijai, europiečių kultūrinė įtaka vėl sustiprėjo; bet jis tapo nužudytas. Po ilgesnio laiko neramumų, 1896 M. paskelbtas Prancūzijos kolonija. Kilus pasipriešinimui, prancūzų administracija įvedė karo meto stovį ir ištrėmė karalienę. 1916 prancūzai uždraudė tautinę čiabuvių organizaciją ir daug jos veikėjų įkalino. 1942 D. Britanijos vyriausybė, bijodama, kad M. neišsikeltų japonai, pasiuntė savo karo laivyno dalinį, kuris susikovė su Pétaino administracijai ištikimais daliniais, bet 1942 XI 5 buvo pasirašytos paliaubos.

F. Schnack, Grosse Insel Madagaskar 1951. *A.B.*

Madagaskaras vsd., Daugailių vls., Utenos aps., prie Šavašos upelio, 4 km nuo Daugailių; 1944 buvo 4 ūkiai ir 32 gyv. Anksčiau čia yra buvęs dvarelis. Egzotinį M. vardą bus davęs palivarko savininkas. Čia gimė arkiv. M. Reinys.

M. apylinkėse aptikta ir archeologinių radinių. Šiaurinėje lauko dalyje (prie Kimbariškių) išarta dviejų trinamųjų girnų dalys: vienų girnų įduba yra per 30 cm gylio, antrųjų — iki 60 cm. Netoliese išarta akmeninių gludintų kirvių. Kimbariškio vsd. (žr.), be kitų įkapių, rasta IV–V a. žalvarinė šaukštinė antkaklė. Į v. nuo M. yra ir Gutaučių piliakalnis (žr.). Antanas Reinys iš apylinkėse surastų senienų buvo sudaręs Daugailių muziejėlį.

Madaliński Antoni (1739–1805) lenkų generolas, sukilęs prieš rusų ir prūsų valdžią ir prisidėjęs prie 1794 T. Kosciuškos sukilimo. Dalyvavo kovose ties Raclavicais, Sukočinais ir Maciejovicais. Varšuvos priemiestyje Pragoje kovoje su A. V. Suvorovu sužeistas ir pateko į prūsų nelaisvę. Kovose pasižymėjo sumanumu ir drąsa.

Madame (prc. ‚mano ponia') 1. ponia, kreipinys į ištekėjusią moterį Prancūzijoje, prijungiamas taip pat prie vardo ir pavardės; priimtas ir daugelyje kitų kraštų; 2. seniau — auklėtoja svetimšalė turtinguose namuose.

Madapolamas (pagal mstl. Madapollam R. Indijoje) tankus dvinyčio rašto medvilninis audinys iš plonų baltintos medvilnės siūlų. Vartojamas baltiniams.

Madariaga y Rojo Salvador de (g. 1886) ispanų rašytojas ir diplomatas. Nuo 1916 gyveno Londone, kur vertėsi žurnalistika.

S. de Madariaga

Nuo 1921 dirbo Tautų Sąjungos sekretoriate, 1928–31 dėstė ispanų literatūrą Oxfordo univ., 1931 Ispanijos respublikos ambasadorius Vašingtone, 1932-34 Paryžiuje, 1934–36 Ispanijos atstovas Tautų Sąjungos taryboje. Po to pasitraukė iš diplomatinės tarnybos, 1936–39 nedalyvavo pilietiniame kare ir apsigyveno Londone. Vienodai mokėdamas ispanų, prancūzų ir anglų kalbas, daug rašė iš ispanų kultūros, politikos ir istorijos srities. Jis yra taip pat žymus poetas ir rašytojas. Išsp. Semblanzas literarias contemporaneas 1924, Spain 1930, 71943, Englishmen, Frenchmen, Spaniards 1928, The Rise of the Spanish American Empire 1947, The Fall of the Spanish American Empire 1947, Bolivar 2 tt. 1951, Spain: A Modern History 1958 ir kt. Romanai: El enemigo de Dios 1936, El corazón de piedra verde 1942. *P.Gč.*

Madeba (ir Medeba, Modeba) sen. Palestinos miestas r. Jordano pusėje. Pradžioje M. priklausė moabitams, bet vėliau ją užėmė amoritų karalius Sehoras (Skaitl. 21, 29). Mozė užimtą M. atidavė Rubeno giminei (Skaitl. 21, 21–33; Jozuė 13, 9–16). Po Izraelio sukilimo, M. kurį laiką valdė moabitai, vėliau ji vėl grįžo izraelitams. Makabėjų laikais prie M. vyko aršios kovos. Vienos graikų ortodoksų bažnyčios grindyse yra išlikęs V–VI a. mozaikinis Palestinos žemėlapis (atrastas 1896). Tai seniausias Šv. Žemės žemėlapis, šalia Eusebijo iš Cezarėjos (žr.), svarbiausias Palestinos vietovardžių šaltinis.

Die Mosaikkarte von M., erläutert und hg. von *P. Palmer*, und *H. Guthe* 1906.

Made in (ag. ‚pagaminta') užrašas, rodąs prekės kilmės vietą, pvz. Made in Lithuania — pagaminta Lietuvoje, Made in England — pagaminta Anglijoje. Kartais smulkiau nusakoma gamybos vieta ir net firma, pvz. Made in London, Made in England by Chemitron. Du žodžiai ir po jų sekąs vietos pavadinimas anglų kalba rošomi arba įspaudžiami ant pačių prekių, jei tik fiziškai galima, taip pat ant įpakavimo ir skelbimų. Pramonei ir tarptautinei prekybai plečiantis, anglai reikalavo, kad visos į Angliją importuojamos prekės būtų taip pažymėtos. Daugumas kraštų tą terminą priėmė, ir jis tapo lyg ir tarptautinis, nors yra kraštų, kurie reikalauja tokius užrašus daryti jų kalba. Dabar pramonės kraštai tokį importuojamų prekių žymėjimą tvarko įstatymais. Eksporto kraštai verčiami prisitaikyti importo kraštų reikalavimams. Tai daroma prekių kokybės ir konkurencijos sumetimais. *S.Stn.*

Madeira 1. sala Atlanto vandenyne, 610 km į v. nuo Š. Afrikos kranto; 815 km², 269.179 gyv. (1950), administracinis centras Funchal. M. yra vulkaninės kilmės, o prie jos yra mažesnės salos Santo Porto, Desertas, Bugio ir Selvagens. Paviršius labai kalnuotas, susidaręs iš užgesusių vulkanų. Aukščiausia vieta Pico Ruivo (1846 m). Dažni nesmarkūs žemės drebėjimai. Labai malonus, vienodas, švelnus klimatas, dėl kurio M. pasidarė viena mėgiamiausių pasaulyje kurortinių vietų. Auginama bananai, daržovės, vynuogės (M.

Funchalio miestas Madeiroje

vynas yra pagrindinis eksporto dalykas), cukrinės nendrės. Labai išplitusi siuvinėjimo ir adymo namų pramonė. M. yra Portugalijos, kurios administracijon pateko 1420, nors jau XIV a. buvo žinoma genujiečiams. 1801 ir 1807–14 buvo okupuota britų.

M. v y n a s, gaminamas iš vynuogių, yra stiprus (18–20% alkoholio), saldus (3–6% cukraus), geltonos gintarinės spalvos. Laikomas statinėse ir fermentacijos metu dirbtinai šildomas (šildomose patalpose, saulėje). Be to, gaminamas baltas ir raudonas M. vynas.

2. Upė Brazilijoje, Amazonės didžiausias deš. intakas; ją sudaro trys upės Bolivijoje — Mamoré, Guaporé ir Beni; su ilgiausiu aukštupiu Mamoré M. turi 3380 km ilgio. Baseino plotas 1.392.000 km^2; upė labai vandeninga: vid. debitas ties Bolivijos siena 12.580, prie žiočių 19.000 m^3/sek., didesnis kaip Misisipės upės.

Madeleine, La. žr. Magdaleninis laikotarpis.

Madelung Otto Wilhelm (1846–1926) vokiečių chirurgas. 1882–94 Rostocko univ. ir 1894-1918 Štrasburgo univ. chirurgijos prof. ir chirurginių klinikų direktorius. Jo vardu medicinoje prigijo visa eilė pavadinimų, pvz.: M. s i m p t o m a s — padidėjęs skirtumas tarp temperatūros po pažastimi ir rektume, rodąs pūlingą peritonitą (pilvaplėvės uždegimas); M. o p e r a c i j a — lumbalinė kolotomija; M. l i g a — įgimtas rankos riešo iškrypimas; M. k a k l a s — simetrinė lipomatozė abiejose kaklo pusėse.

Mademoiselle (prc. ‚mano panelė') panelė, kreipinys į netekėjusią moterį Prancūzijoje, prijungiamas taip pat prie vardo ir pavardės; šis kreipinys priimtas ir daugelyje kitų kraštų.

Mader Joseph von (1754–1815) vokiečių vidurinių amžių monetų tyrinėtojas, nuo 1779 Prahos univ. teisės prof. Išsp. eilę vertingų darbų iš numizmatikos srities; Versuch über die Brakteaten 1797–1808, Kritische Beiträge zur Münzkunde des Mittelalters 1803–15 ir kt.

Maderna (Maderno) 1. C a r l o (1556–1629) italų architektas, kilimo nuo Lugano ežero, Romoje davęs eilę baroko architektūros darbų, kurie atstovauja antrajai baroko fazei, paliekančiai klasinį meną ir pereinančiai prie didesnio dekoratyviškumo ir masių išskaidymo. Svarbiausi darbai: Vatikano Šv. Petro bazilikos kolosališka nava, kurią M. pagal pop. Povilo II nurodymus 1607 pridūrė prie Michelangelo kryžiaus plano kupolinės dalies, o 1612 ir priekinę kolonadą su fasadu 113 m pločio ir 44 m aukščio, bet M. projektuotieji du šoniniai fasado bokštai nebuvo pastatyti; 1596–1603 St. Susanna bažnyčios fasadas, kuriame panaudojo Il Gesù fasado kompoziciją, akcentuodamas žemutinę ir vidurinę dalį, sustiprindamas plastiškumą ir dinamiškumą (pav. LE IX 174 psl.); 1608 St. Andrea della Valle bžn. fasadas; 1624 pradėta statyti Palazzo Barberini, suprojektuodamas jį su plačiais atvirais atšlainiais.

A. Muñoz, C. M. 1922; *N. Caflisch*, C. M. 1924.

2. S t e f a n o (1576–1636) italų skulptorius, (1) brolis. 1608 dirbo Cappella Paolina prie S. Maria Maggiore bžn. skulptūras, 1612 Fontana di Belvedere, 1615–22 Kvirinalo rūmų vidaus dekoracijas. Labiausiai žinomas M. darbas yra 1599 sukurtoji gulinčioji Šv. Cecilijos skulptūra S. Cecilia in Trastevere bžn., kuri būdama labai būdinga aukštajam barokui, sulaukė daug pripažinimo, bet ir kritikos.

P.Rkl.

Madernieks Jūlijs (1870–?) latvių dailininkas. Pasižymėjęs pedagogas (nuo 1904 Keninio mokyklos, vėliau I gimn. paišybos mokytojas; taip pat vedė savo tapybos studiją, kurioje mokėsi daugelis latvių dailininkų), aliejinių ir akvarelinių kompozicijų tapytojas, plačiai pasireiškęs taikomosios dailės srityje. Sukūrė savito stiliaus baldų, kilimų, audinių ir susilaukė pasisekimo bei sekėjų. Dirbo taip pat knygų grafikoje ir rašė latvių dailės kritikas. Išleido knygą Ornaments (1913) apie spalvuotus audinius ir Raksti (Raštai) 1930. Dalyvavo visoje eilėje užsienio parodų.

H.N.

Madero Francisco Indalecio (1873–1913) Meksikos politikas, kovotojas už demokratiją ir socialines reformas. 1910 išleidęs veikalą apie prezidento valdžios paveldėjimą (La sucesión presidencial), Porfirijaus Diazo buvo suimtas. Tais pačiais metais pabėgo į JAV (Texas), iš kur ragino meksikiečius sukilti prieš diktatūrą. Netrukus įvyko revoliucija, ir 1911 M. grįžo į Meksiką. V 9 paimtas Juarézo mst., sudaryta nauja vyriausybė ir V 25 Diazas atsistatydino. M. išrinktas respublikos prezidentu. 1913 gen. Huertos sukilimas pašalino jį iš pareigų, vėliau M. ir viceprezidentas nužudyti.

Madersperger Josef (1768–1850) siuvėjas, 1830 išradęs siuvamąją mašiną. Jo iki 1836 naudotos mašinos modelis laikomas Vienos technikos muziejuje.

Madetoja Leevi, Antti (1887–1947) suomių kompozitorius, dirigentas, muzikos kritikas, mokytojas. Nuo 1916 Helsinkio konservatorijos mokytojas, nuo 1928 Helsinkio univ. muz. prof. Po Sibelijaus M. yra vienas reikšmingiausių suomių kompozitorių. Jo giliai humaniška ir šilta muzika jungia savyje ir gilius tautinius suomių pradus. Šalia impresionistinės prancūzų įtakos, M. kūryboje yra stipri jo paties individualybė ir muzikinė jėga. Jo opera ‚Pohjalasia' (1923) jau atšventė šimtąjį spektaklį Suomijoje ir ėjo Europos operos teatruose. Parašė 3 simfonijas, kelias simfonines poemas, instrumentinės solo muzikos, choro veikalų, dainų ir kt.

K. Tuukkanen, L. M. 1947. *Iz.V.*

Madhija Bharat (ag. Madhya Bharat) Indijos valstybė, buv. Vidurio Indijos Agentūros ir Gvalioro v. dalis, sudaryta su-

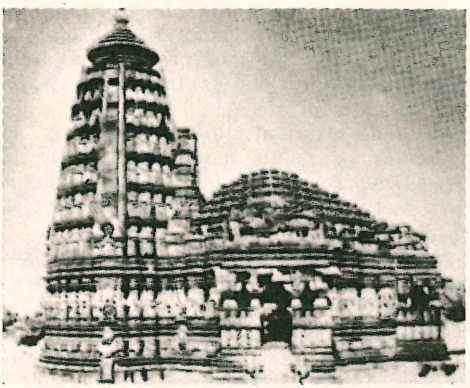

Madhija Bharat, Udaješvaro šventykla

jungus 25 maharadžų kunigaikštijas; plotas 120.471 km², 7.954.000 gyv. (1951), iš kurių 77% indusai, 6% mahometonai ir 11.000 krikščionių. Sostinė Gvalioras žiemą, o Indorė vasarą. Medvilnės auginimas ir jos pramonė yra svarbiausia ūkio šaka.

Madhija Pradeš (ag. Madhya Pradesh) Indijos valstybė, buv. Vidurio Beraro Provincijos, sudaryta sujungus 15 maharadžų kunigaikštijų; 337.665 km², 21.248.000 gyv. (1951), iš kurių 75% indusai, 4% mahometonai ir 89.000 krikščionys. Sostinė Nagpuras. Joje yra didžiausi Indijos mangano žaliavos ištekliai, o Beraro ir Narbados slėniuose išugdytas medvilnės ūkis su didele jos perdirbimo pramone.

Mādhva Ānandatīrtha (1199–1278) P. Indijos asketas, savo mokslą skelbęs nuolat keliaudamas ir parašęs 37 veikalus. Jis pasisakė prieš bramanizmo ‚visumos vienybę' (advaita), iškeldamas ‚dvejybę' (dvaitamata): Dievas ir ‚atskira siela' yra skirtingos būtys, jos sudaro tarpusavės ‚dvejybę'. M. sekta dar ir šiandien tebėra gyva Indijoje.

Madi Sudano negrų kiltis. Žr. Negrai.

Madianitai (ir midianitai) izraelitams giminingа tautelė, kilusi iš Abraomo sūnaus Madiano. Ankstyvaisiais laikais m. buvo labai artimi izraelitams, kilusiems iš Abraomo sūnaus Izmaelio (žr.). Tos dvi giminės buvo taip artimos, kad jų vardai buvo painiojami tame pačiame tekste (Gim. 37, 25–28, 36; Teisėjų 8, 22, 24). M. buvo klajokliai. Anksčiau jie buvo apsistoję Madiane, r. Akabos įlankos dalyje, ir susisiekę su moabitais. Mozės laikais m. savo bandas ganė Sinajaus pusiasalyje, į r. nuo Horebo. Mozė, pabėgęs iš Egipto, apsistojo pas m. kunigą Jetrą ir vedė jo dukterį Seforą (Išėjimo 2, 16; 3, 1). Mozės žmonos sesers vyras Hobabas buvo paskirtas izraelitų vadu kelionėje į pažadėtąją žemę (Skaitl. 10, 29–32). Izraelio valstybės laikais m. dėjosi su izraelitų priešais moabitais (Skaitl. 25, 31). Teisėjų laikais m. buvo įsibrovę į Jezrėlio slėnį, bet neilgai laikėsi. Gideonas sumušė m. vadus (Orebą, Zebą, Salmaną ir kt.), suėmė juos ir nužudė; tuo padarė galą m. puolimams (Teisėjų 6, 1–8, 28). Juditos knygoje minimi m., kuriuos užkariavęs Holofernas (2, 16).

M. Noth, Die Welt des Alten Testaments ²1953. *P.Plk.*

Madija (Madia) graižažiedžių (Compositae) šeimos vienmetis augalas, auginamas Čilėje, Kalifornijoje ir Europoje. Stiebeliai lipnūs, žiedai geltoni. M. sativa sėklos turi apie 35% aliejaus, kuris vartojamas maistui, muilo gamybai ir apšvietimui.

Madinat al-Zahra ispanų kalifų vasaros rezidencija Kordobos kalnų pašonėj, 6 km nuo Kordobos. Rūmai pradėti statyti 936 kalifo Abderamano III įsakymu. 1010 berberai rezidenciją sunaikino. Dalis rūmų ir kitų pastatų griuvėsių atkasta.

Madison James (1751–1836) amerikiečių valstybės vyras, ketvirtasis JAV prezidentas, JAV ‚konstitucijos tėvas'. Jo tėvas bu-

J. Madison

vo pasiturįs žemės savininkas, anglų kilmės. 1771 M. baigė New Jersey kolegiją. 1775 pirmininkavo vad. ‚Oranžiniam revoliuciniam saugumo komitetui'. Dėl silpnos sveikatos negalėjo aktyviai dalyvauti revoliucinėse kovose, bet rekrutavo kovotojus ir varė antibritišką propagandą. 1776 išrinktas į Virginijos konstitucinę konvenciją. Ten susitiko T. Jeffersoną, su kuriuo užmezgė ilgą ir glaudžią draugystę. 1780–83 atstovavo Virginijai JAV kontinentaliniame kongrese. Kaip atstovas pirmojoje Virginijos asamblėjoje, M. vadovavo kovai už T. Jeffersono įstatymo projektą religinei laisvei užtikrinti. Jį labai veikė tautinės vyriausybės autoriteto nepakankamumas, ir jis pasiūlė įstatymo pakeitimų tam autoritetui sustiprinti. Prieš Filadelfijos konstitucinės konvencijos susirinkimą, M. suprojektavo pasiūlymus užtikrinti stipriai tautinei vyriausybei. Nors ir nebūdamas visai patenkintas naujai priimtąja konstitucija, tačiau buvo pagrindiniu jos gynėju ir 29-nių iš 85-ių The Federalist leidinių, pasisakančių už konstituciją, autoriumi.

Išrinktas į pirmuosius atstovų rūmus, M. įvedė 6 iš 10 JAV konstitucijos priedėlių, žinomų Bill of Rights vardu. Pradžioje jis palaikė Hamiltoną, bet netrukus jų keliai išsiskyrė, ir M. ištikimai atstovavo agrikultūriniams Pietums ir Vakarams prieš Hamiltono vadovaujamus komercinius interesus. 1792 M. vadovavo grupei, kuriančiai demokratų - respublikonų partiją ir 1796 rėmė Jeffersono kandidatūrą į prezidentus prieš John Adamsą. 1797 pasitraukė iš kongreso. Jeffersoną išrinkus JAV prezidentu, M. paskirtas užsienio reikalų ministru ir 8 metus vykusiai vedė demokratų-respublikonų užsienio politiką. 1808 išrinktas JAV prezidentu ir tęsė Jeffersono vyriausybės politiką. 1812, nelaukdamas visuotinio pritarimo ir nepakankamai pasiruošęs, pareikalavo kongresą paskelbti karą prieš D. Britaniją. Karo metai nebuvo jam sėkmingi: sąmyšis, recesijos grėsmė, finansiniai sunkumai, Vašingtono sudeginimas. 1817 M. pasitraukė iš prezidento pareigų. Nenustojo domėjęsis valstybės problemomis, ypač vergijos klausimu. Pasiliko tvirtas sąjungos šalininkas. M. nepasižymėjo ypatingu populiarumu. Jo stiprybė buvo politiniai mokslai. Jo nuopelnai JAV konstitucijos sudarymui ir priėmimui buvo labai dideli. Henry Clay tiksliai apibūdino M. kaip blaivų, praktišką ir nuosaikų valstybės vyrą.

H. Adams, History of the United States from 1801 to 1817, 1889–90; *D. Madison,* Memoirs and Letters 1887; *A. Koch,* Jefferson and M. 1950.

A.L.

Madison mst. JAV, Wisconsino valstybės sostinė, sąsmaukoje tarp Mendotos ir Mononos ež.; per 100.000 gyv. (1958). Valstybinis univ. (įst. 1849), kat. vyskupo rezidencija, žemės ūkio mašinų ir padargų ir batų pramonė, dideli malūnai, pieno produktų prekyba.

Madlainiai (vok. Modlainen) k., Rešliaus aps., tarp Kuoko ir Ausklaido ež., po II pas. karo įeina į lenkų valdomą sritį. 1939 buvo apie 150 gyv. Apylinkėje yra keletas senojo žalvario amžiaus pilkapių, o šiauriniame Kuoko ež. krante aptikta kalstinės statybos liekanų.

Madoera žr. Madura.

Madona (it. Madonna ‚mano ponia') 1. senovinis kreipinys į moterį Italijoje; 2. itališkas Dievo Motinos pavadinimas, taip pat jos skulptūrinis ar tapybinis atvaizdas. Žr. Marija mene.

Madona mst. Latvijoje, žr. Maduona.

Mados periodinis madų brėžinių ir jų aprašymų žurnalas, ėjęs Kaune 4 kartus per metus nuo 1932 IX. Red. ir leidėjas J. Bernotas.

Madrapas medvilninis audinys, panašus madapolamui (žr.), tik audžiamas iš stambesnių siūlų.

Madras 1. Indijos valstybė (nuo 1953 X 1), 147.663 km^2; 34.900.000 gyv. (1953), iš kurių 2.430.000 krikščionys. Ji sudaryta iš buv. M. provincijos, atskyrus telugų gyvenamą š. dalį, iš kurios tapo įkurta Andhros (žr.) valstybė. M. yra didžiausia Indijoje žemės riešutų tiekėja.

2. Mst., M. valstybės sostinė; 1.416.000 gyv. (1951, 1941 777.000). M. yra svarbumo trečiasis Indijos uostas su dirbtiniais baseinais, nes jūros pakraštys yra seklus ir audringas. Universitetas (įkurtas 1857), kat. arkivyskupo rezidencija ir katedra, kuri, pagal tradiciją, sakoma, esanti pastatyta ant Šv. Tomo kapo. Jėzuitų Loyolos kolegija ir kelios kitos aukštosios mokyklos. M., čiabuvių vadinamas Čenapatnamu, 1653–1752 buvo anglų Rytų Indijos B-vės administracinis centras.

Madras medvilninis audinys langų užuolaidoms, nosinėms ir marškiniams. 1. langų užuolaidoms — plonas, permatomas audinys, į kurį papildomai įausti stori, minkštai verpti specialūs ataudai. Iš šių ataudų sudaromas reikiamas raštas: įvairios figūros, ornamentai. Šie figūriniai ataudai būna vienos, dviejų, kartais trijų spalvų. Daugiaspalviam figūriniam raštui išgauti vartojamas spausdinimo būdas. Audimui naudojamos specialios m. staklės. 2. nosinėms — dvinyčio rašto audinys, išaustas spalvotais langeliais. Siūlai būna nelabai atspariai dažyti, kad medžiagos apdirbimo metu skirtingų spalvų siūlų dažai susilietų su kitais, ir tuo būdu duotų lyg paprastą blokinį spausdinto audeklo efektą. 3. marškiniams — plonas, lengvas, geros kokybės medvilninis audinys, raštas dažniausiai dryžuotos formos. Pats pagrindinis audinys būna paprasto dvinyčio rašto, o ruoželiai bei jų ornamentai — iš tankiai satininiu raštu austo šilko ar kitos žaliavos metmenų. *G.Lz.*

Madrazo ispanų tapytojų giminė. 1. José M. y Agudo (1781–1859) buvo į Ispaniją imigravusio vengro palikuonis. Tapyboje ėjo su klasicizmu. 1813 tapo Romos Šv. Luko akad. narys, 1838 Madrido akad. direktorius, 1828 karališkosios Galeria del Museo del Rey (vėliau Museo del Prado) direktorius; pastarąją perorganizavo ir paruošė mokslinį katalogą. Jo sūnus 2. Federico de M. y Kuntz (1815–1894) buvo geriausias ispanų XIX a. vidurio portretų tapytojas ir 1859 Madrido akad. ir Prado muziejaus direktorius. Dar minėtini: 3. Raimundo M. (1841–1920) portretininkas ir 4. Ricardo M. (1852–1917) žanristas, Federico de M. sūnūs.

Madre (isp. Sierra Madre ‚motinos kalnai') Meksikos plokščiakalnio pakraščių kalnai. Aukščiausios viršūnės yra vulkanai Citaltepetl (5700 m), Popocatepetl (5442 m) ir Ixtaccihuatl (5286 m).

Madre de Dios (isp. ‚Dievo Motina') 1. Čilei priklausanti salų grupė; 2. Rio M. de D. P. Amerikos upė, kair. Beni (Madeiros, Amazonės) upės intakas; apie 1350 km ilgio, išteka iš r. Andų. Toje vietoje, kur iš abiejų pusių į ją įteka intakai Piedras ir Tambopata, yra uostas Puerto Maldonado.

Madrepòros (it.) zoologinių gyvūnų grupė, kurie gyvena vandenyje, visą laiką pastoviai vienas su kitu susijungę. M. dauginasi šakojimuosi ir gyvena šiltų kraštų jūrose, sudarydami įvairias koralų rūšis bei rifus.

Madridas Ispanijos sostinė ir didžiausias jos mst., įkurtas beveik pačiame krašto viduryje, prie Manzanarės upės (deš. Tajo intakas, kanalizuota laivininkystei); turi 1.848.901 gyv. (1957). M. yra nykiame, šiurkštaus klimato plokščiakalnyje (mezetoje), 650 m nuo j.l. Nuo 1561 Ispanijos karalių sostinė, XIX–XX a. išaugo į didelį pramonės ir prekybos miestą su popieriaus, mašinų, baldų, odos gaminių, elektros reikmenų, kilimų, keramikos, chemikalų ir kt. gamybos įmonėmis, bankais. Savo išorine išvaizda M. yra modernus, puošnus didmiestis ir drauge žymiausias ispanų kultūros židinys su universitetu, 16 įvairių kitų aukštųjų mokyklų, mokslo ir meno akademijomis, muziejais (jų tarpe garsus Prado muziejus), tautine biblioteka (1,5 mil.

Madridas

tomų), teatrais; didžiuliais karalių rūmais (1738–64), 400 bažnyčių. Pagrindinėje gatvėje (Gran Via) spiečiasi bankai, draudimo įstaigos, ūkinių organizacijų centrai. Svarbiausioje aikštėje Puerto del Sol susieina kelios arterinės gatvės, o į M. glžk. stotis 5 linijos geležinkelio. Dar neseniai miesto vidurys buvo apsuptas mūro siena su 16 vartų, iš kurių 3 yra išlikę.

M. kaip Majerita (ar. Madšrit) minimas maurų laikais (VIII a.). 932 mėgino atimti iš maurų Leono karalius Ramiras II. Jį atėmė 1083 Alfonsas VI. 1561 paskelbtas Ispanijos sostine. 1808 ir 1809–12 užimtas prancūzų. Vidaus karo metu (1936–39) gen. Franco pradėtas pulti 1936 XI, bet užimtas tik 1939 III 26.

J. Ortega y Rubio, Historia de Madrid 2 tt. 1921; *E. Tormo y Monzó,* Las iglesias del antiquo Madrid 1927; ('') Las murallas y las torres del Madrid de la Reconquista 1945. *A.B.*

Madrigalas (it.) 1. literatūroje — trumpas meilės arba satyrinio pobūdžio eilėraštis. M. pirmiausia atsirado Italijoje, vėliau Vokietijoje ir kituose kraštuose. Kaip lyrinė forma, m. gana dažnai vartotas ir vokiečių romantikų (A. W. Schlegel, Uhland, Eichendorf).

2. Muzikoje — vokalinė pasaulietinės muz. forma, atsiradusi XIV a. š. Italijoje, vėliau prigesusi ir XVI a. vėl atgijusi. XIV a. madrigalas susideda iš 2 ar 3 strofų po 3 eilutes kiekvienoje. Dviejų ar trijų balsų muzika yra ta pati visiems posmams. Skirtingo ritmo dvieilis (it. ritornello) seka po kiekvieno posmo. Svarbiausias to meto m. židinys — Florencijos mokykla, pagrindiniai kompozitoriai — Giovanni da Cascia, Jacopo da Bologna ir Francesco Landino (1325–97).

XVI a. m. nėra strofinė, bet laisva literatūrinė forma, pilna estetinės išraiškos. Italijoje skiriami trys m. raidos tarpsniai. Ankstyvajam m. atstovauja Filippo Verdelot (m. 1565), Costanzo Festa (m. 1545; pirmasis m. kompozitorius Italijoje), Jacob Arcadelt (m. apie 1557). Šios fazės m. yra tribalsis ir keturbalsis, ramios, santūrios išraiškos, daugiau homofoninis, nors ir turįs imitacinės technikos. Daugiau polifoninis yra antrojo tarpsnio, klasinis m. Dažniausiai penkiabalsis arba keturių bei šešių balsų jis esti gilesnės išraiškos, jo muzika labiau susijusi su tekstu. Šiam m. atstovauja flamas Adrian Willaert (galėtų būti laikomas tarpininku tarp pirmų dviejų fazių), Cipriano de Rore (1516–65), Andrea Gabrieli (m. 1586), Orlando di Lasso (1532–94), Palestrina (m. 1594) ir kt. Lygiagrečiai išsivystė religinio turinio m., vad. madrigale spirituale (Palestrina, Lasso). Į vėlyvąjį trečiosios fazės m. įeina visos eksperimentinės tendencijos, pasireiškusios šimtmečio pabaigoje, būtent chromatizmas, žodžio muzikinis iliustravimas, koloristiniai efektai, deklamacinė monodija, solistų dainininkų virtuoziškumas, dramatiniai efektai. Šia m. forma nutolstama nuo gryno polifoninio stiliaus ir priartėjama prie naujo ‚concertante' ir ‚reprezentativo' stiliaus. Žymesni atstovai Luca Marenzio (1530-99), Carlo Gesualdo (m. 1613), Claudio Monteverdi (m. 1643).

Kituose kraštuose žymesni m. kompozitoriai yra: Anglijoje William Byrd (m. 1623), Thomas Morley (m. 1603), Vokietijoje Hans Leo Hassler, Ispanijoje Juan Brudien, Piedro Ruimonte ir kt.

Th. Kroyer, Die Anfänge der Chromatik im ital. Madrigal des 16. Jahrh. 1902; *E. Dent,* William Byrd and the Madrigal 1929; *E. B. Helm,* The Beginnings of the Madrigal and the Works of Arcadelt 1939; *E. H. Fellowes,* The English Madrigal Composers 1948;. *A. Einstein,* The Italian Madrigal 3 tt. 1949. *Iz.V.*

Madruzzo Cristoforo (1512–1578) kardinolas, kilęs iš senos Tirolio didikų giminės, 1539–1658 davusios Tridentui eilę vyskupų. M. gavo 1529 Tridento, 1536 Salzburgo ir 1537 Brikseno kanonijas, 1539 tapo Tridento vyskupu - kunigaikščiu. 1542 pop. Povilo III pakeltas į kardinolus, 1556 Milano valdytojas. M. gerai orientavosi to meto Bažnyčios ir valstybės reikaluose, todėl imp. Karolis V ir Ferdinandas I siųsdavo jį su svarbiomis misijomis. Gynė Bažnyčios reikalus ginče su Liuteriu. Tridento koncilijoje turėjo nemažos reikšmės savo patarimais. Reikalavo griežtų reformų, kad protestantai galėtų grįžti į Katalikų Bažnyčią: įvesti griežtą krikščionišką gyvenimą tikinčiųjų ir kunigų tarpe. M. mėgo ir meną.

H. Jedin, Geschichte des Konsils von Trient I 1949. *P. Plk.*

Maduona (lat. Madona) mst. Latvijoje, apskrities centras, 157 km nuo Rygos; 2759 gyv. (1943). Glžk. stotis, gimnazija, kat. bažnyčia.

Madura 1. mst. P. Indijoj, Madraso valstybėje, M. apygardos adm. centras; 362.000 gyv. (1951). Ilgus amžius M. yra buvęs Indijos (tamilų) religinis ir politinis centras. Iš tų laikų yra išlikusių didingų šventyklų — žymiausių indų architektūros paminklų. Miestas buvo apsuptas dvigubu mūru su 72 bokštais ir 18–20 m pločio grioviu. Žymiausia šventykla Minarchi yra miesto

viduryje. Atstatyta po potvynio sunaikinimų II ar III a. ir XIV a. po mahometonų antplūdžio. Dabartinė jos išvaizda iš XVII a. Išorinės jos sienos sudaro stačiakampainį 244 m ilgio ir 214 m pločio. Jame yra 50 įvairių maldyklų ir dvasininkams skirtų pastatų. Sienos iš granito, 11 m aukščio. Jose padaryti 4 vartai su bokštais, kurie yra 11 aukštų, 46 m aukščio. Visoje šventykloje yra 10.000 kolonų; tik vienoje Sahasrastambha Mandapamo maldykloje jų yra 997. Visos kolonos išgražintos natūralaus dydžio bareljefais. Krikščioniškosios eros pradžioje čia buvo įkurta aukštoji tamilų mokykla kultivuoti jų literatūrai. Jos pastangos išlaikyti gryną tamilų kalbą yra žymios ir dabartiniais laikais. Nuo XVII a. čia yra klestinti kat. misijų stotis.

2. Indonezijos sala, anksčiau Madoera, į r. nuo Javos; drauge su artimomis salelėmis 5471 km², per 2 mil. gyv., adm. centras Pamekasanas. Salos produktai: ryžiai, kukurūzai, tabakas, sizalas, kopra, kava, kaučiukas, druska, medžiai. *A.B.*

M. gyventojai madurai (madura) yra malajiečių porasės kiltis, išplitusi Maduros ir gretiminėse srityse, savo kalba ir visa kultūra bei antropologiniu tipu artimi javiečiams, tik kiek stambesnio ūgio. M. yra žemdirbiai ir gyvulių augintojai, geri jūrininkai ir kariai. XVI a. jie tapo musulmonais, tačiau prosenių kultas tebėra gyvas. *A.Mž.*

Madvig Johan Nicolai (1804–1882) danų klasikinis filologas. Studijavo Kopenhagos univ., 1829–79 ten pat lotynų k. ir literatūros prof. 1848–51 švietimo ministras. Jis ypačiai rūpinosi klasikinių mokyklų tobulinimu ir išleido visą eilę klasikų. Išsp. Cicerono De finibus 1839, Livijaus raštus (kartu su Ussingu) 4 tt. 1861–66, Adversaria critica 3 tt. 1871–84, Opuscula academica 2 tt. 1834–42, atsiminimus Livserindringer 2 tt. 1887 ir 1917.

Madžiūnų girininkija Rūdiškės miškų urėdijoje. Būstinė Paluknės kaime.

Maebaši arba Maibaši, Japonijos miestas Hondo saloje; per 100.000 gyv. (1958). M. yra vienas didžiausių japonų šilko siūlų prekybos centrų.

Maecenas Gajus (Gaius Cilnius M., m. 8 pr. Kr.) turtingas išmokslintas raitininkų luomo romėnas, kilęs iš estruskų didikų, imp. Augusto bičiulis ir patarėjas. Augustui išvykstant iš Romos, perimdavo valdžią; sumaniai vedė opias derybas su M. Antonijum. Mokėdavo surasti jaunus literatūrinius talentus, telkė savo rūmuose gabiausius poetus (Vergilijų, Horacijų, Propercijų) ir skatino juos kurti. Horacijui dovanojo dvarą, suteikdamas jam geras sąlygas dirbti. M. pavardė jau senovėje pradėta vartoti priežodiškai kultūros rėmėjo, m e c e n a t o (žr.) prasme.

Mäelo Helmi (g. 1898) estų rašytoja ir visuomenės veikėja. 1921–23 studijavo teisę Tartų univ. M. yra žymi blaivybės ir feminizmo veikėja, Motinos Dienos Estijoje iniciatorė. Nuo 1923 redagavo moterų žurnalą Eesti Naine. Nuo 1944 gyvena Švedijoje. Išsp. Isata 1928, Tänapäeva lapsed 1933, Vallaslaps 1934, Eevi Altma abielu 1935, Alkoholivaba kultuuri poole (Į kultūrą, laisvą nuo alkoholio) 1929 ir Eesti naine läbi aegade (Estų moteris amžių būvyje) 1957.

Maelwael Jean žr. Malouel, Jean.

Maeotis palus arba M. lacus, senovinis Azovo (žr.) jūros vardas.

Maerlant Jacob van (apie 1235 — apie 1300) flamų poetas, vad. ‚flamų poetų tėvas'. Pradžioje rašė riterių romanus pagal prancūzų pavyzdžius: Alexandres Geesten (išsp. 1882), Historie van den Grale, Merlijnsboek (išsp. 1880), Historie van Troyen. Iš jo didaktinių kūrinių, parašytų pagal lotyniškuosius pavyzdžius, pažymėtini: Der Natueren Bloeme (išsp. 1878), Spiegel Historiael, Sint Franciscus Leven ir Rijmbijbel (išsp. 1869).

J. v. Mierlo, J. v. M. 1946.

Maes (Maas) olandų tapytojai: 1. D i r k (Théodore; 1659–1717) arklių tapytojas Haarleme. 2. Q u i r i j n s z (1577–1656) vitražų tapytojas Haagoje. 3. G o d f r i e d (Godefrois; 1649–1700) bažnytinių paveikslų tapytojas Antverpene. 4. N i k o l a e s (1632–93) žanrininkas Amsterdame, Rembrandto mokinys. Po kelių religinių paveikslų, kurių paletė gerokai artima viduriniam Rembrandtui, apie 1655–60 jis nutapė jaukių žanrinių interjero scenų, pvz. Užsnūdusi mergina, Klausytoja ant laiptų, Karvininkė, Pardavėjos ir pn., su kuriais M. užėmė būdingą vietą olandų tapybos mokykloje. Ypač jam sekėsi tapyti senesnės moterys prie paprastų namų ruošos darbų, prie ratelio, lupant obuolius, skaitant Bibliją. Jie kupini šiltų spalvų harmonijos, iškeliant auksinį atspalvį iš tamsumos ir pagyvinant sodraus raudonumo dėmėmis, kai stipri perspektyva duoda paprastam daiktui reikšmingumo ir dvasinio gilumo. Po 1660 tapė kilnius ir elegan-

tiškus portretus Van Dycko stiliumi, tokiu būdu skelbdamas baroką olandų tapyboje, betgi su olandiškojo realizmo priemaiša. Daug M. darbų turi įvairūs Londono rinkiniai ir Amsterdamo muziejus.

N. R. Valentiner, N. M. 1924.

Maestà (it. ‚didybė, kilnybė') Italijoje, ypač XIII ir XIV a., Dievo Motinos paveikslo rūšis, paprastai skiriama didžiajam altoriui, kuriame Dievo Motina pavaizduota sėdinti soste ir apsupta angelų ir šventųjų. Žinomiausia yra tapytojo Duccio M., kurią jis Sienoje sukūrė 1308–11 (dabar katedros muziejuje).

Maestoso (it.) muzikoje — majestotiškai, iškilmingai, didingai; didingo, iškilmingo atlikimo pobūdžio žymėjimas.

Maestricht žr. Maastricht.

Maestro (iš lot. magister ‚mokytojas, viršininkas') garbingas kompozitoriaus, muziko virtuozo, orkestro dirigento ir pn. pavadinimas. Šachmatų meistras taip pat dažnai vadinamas m.

Maeterlinck Maurice (1862–1949) belgų rašytojas, dramaturgas ir poetas. Jaunas M. simbolizmo įtakoje pasireiškė kaip simbolistas - mistikas. Jį išgarsino pirmasis mistinės poezijos rinkinys Serres Chaudes 1889 ir pirmoji drama La Princesse Maleine 1889. Toliau sekė mistinės dramos L'Intruse 1890, Les Aveugles 1890, Pelléas et Mélisande 1892, Intérieur 1894 ir antras poezijos rinkinys Douze Chansons 1896. Mistiniuose savo jaunatvės veikaluose M. yra beviltis pesimistas, bejėgis prieš visa valdantį blogį ir mirtį. Nelaimių, pesimizmo ir mirties poetas, jis gūdžiais simboliais įspūdingai vaizduoja fatališkas jėgas, kurios aklai pasirenka savo auką. Vėliau M. pesimizmas pradeda pamažu sklaidytis, autorius ima suvokti gyvenimo vertę, atranda atramą humanizme, meilėje ir savo paties širdyje sukuriamoje laimėje. Aglavaine et Selysette 1896, La Trésor des humbles 1896, La Sagesse et la Destinée 1898, La Vie des abeilles 1901, Monna Vanna 1902, Le Temple enseveli 1902 priklauso jau antrajam kūrybos laikotarpiui: čia meilė galingesnė už mirtį, heroiškas stoiškumas nustelbia nevilį ir žmogaus likimo tragizmą. Idealistiniam spiritualizmui priklauso klasikiniu tapęs veikalas L'Oiseau bleu 1909. Skausmas, nelaimės, mirtis esančios nuožmios blogybės, tačiau galutinės pergalės jos nepasiekiančios ir gyvenimo nenugalinčios. Šios nuotaikos ypač ryškios veikaluose La Mort 1913, La Vie des termites 1927. M. kūryboje religiniai klausimai nekeliami, tačiau jis mano, kad mistika yra stiprus ir naudingas žmogaus gyvenimo ramstis. Gyvenimo ir mirties paslaptį jis laiko neišsprendžiama, nors veikaluose L'Hôte inconnu 1917 ir Le Grand Secret 1921 jis yra bandęs spręsti žmogaus dvasios ir likimo klausimus net okultistinėmis priemonėmis. Grakščia kalba parašyti mistiniai M. veikalai atitiko jo amžininkų antimaterialistines nuotaikas ir turėjo nepaprasto pasisekimo ir įtakos. 1911 M. suteikta Nobelio literatūros premija. Lietuvių kalbon išversta: Monna Vanna (vertė A. Adata) 1906, Švento Antano stebuklas (vertė V. K. Račkauskas) 1920, Marija Magdalena (vertė J. Talmantas) 1928, Mėlyna paukštė (vertė P. Vaičiūnas) 1928, Sesuo Beatrisa (vertė P. Vaičiūnas) 1939, Tentažilio mirtis (vertė P. Vaičiūnas) 1939 ir kt.

M. Maeterlinck

G. Harry, La Vie et l' oeuvre de M. M. 1932; *C. Kienberger,* Die sprachstilistische Vermittlung der Seelenzustände im symbolistischen Jugenddrama Maeterlincks 1949; *M. Lecat,* M. M. et son oeuvre (2a l.) 1950; *A. Pasquier,* M. M. 1954.

G.Ž.-V.

Mafeking mst. P. Afrikoje, Britų Bečuanijos protektorato adm. centras, 280 km į v. nuo Johannesburgo; apie 6000 gyventojų (1958, iš kurių daugumas europiečiai. M. yra ne Bečuanijoje, bet už kelių km anapus jos sienos Pietų Afrikos Sąjungos teritorijoje, prie geležinkelio iš Kapštato į Kairą. M. išgarsėjo būrų karo metu (1899–1902), kai jame buvęs britų dalinys, vadovaujamas plk. Baden-Powellio, tapo būrų apsuptas nuo 1899 X 11 ligi 1900 V 18. Apgulimo metu Baden-Powellis žvalgybai sėkmingai panaudojo ir vaikus. Tai buvo užuomazga jo vėliau sukurtam ir išplėstam skautų sąjūdžiui.

Maffei 1. Andrea (1798–1885) italų rašytojas ir vertėjas. Išmokęs kalbų, vertė svetimų autorių kūrinius į italų kalbą. Pradėjęs Gessnerio idilėmis, M. italų kalbon išvertė Šilerio draminę kūrybą, kai kuriuos Šekspyro veikalus, Goethės Faustą, Miltono Prarastąjį rojų ir kt. Beveik visuose vertimuose pasiekė žymių meninių laimėjimų, nors kai kur ir prasilenkė su originalo minties interpretacija. Geriausiu

M. vertimu laikomas Šilerio Teatras, kurio antra ir pataisyta laida išsp. 1881. Jo originalinė kūryba — poezija ir proza — neturi tos meninės vertės, kaip jo vertimai. Savo laiku M. patyrė daug nemalonumų, kai 1846 legaliai išsiskyrė su žmona Clara (1814–1886), grovo G. B. Carrara Spinelli dukterimi, didele italų patriote ir plačiai žinoma savo kultūriniu salonu Milane.

A. De Gubernatis, A. M. (Illustri italiani 1883); *E. Nencioni,* Saggi critici 1898; *R. Barbiera,* Il salotto della contessa M. 1895; *E. Benvenuti,* A. M. poeta originale e traduttore 1911.

2. Francesco (m. 1660) italų tapytojas, Santo Peranda mokinys. Nors trumpai gyveno (m. apie 35 metų amžiaus), M. paliko nemažą kiekį paveikslų, stiprių tapybiškai ir drąsių spalvų. Jo kūrybos tematika įvairi, bet daugiausia atsidėjęs bažnytiniam menui ir žymesnių miestų galvų portretams, kuriuose nestinga alegorinių figūrų su giedriais miestų vaizdais gilumoje. Ilgesnį laiką yra kūręs Vicenzoj ir Paduvoj, todėl tų miestų bažnyčiose bei muziejuose ir galima rasti daugiausia M. kūrinių.

G. Fiocco, La pittura Veneziana del Seicento e Settecento 1929.

3. Francesco Scipione (1675–1755) italų mokslininkas ir poetas. Baigęs Parmos jėzuitų kolegiją, 1710 kartu su A. Zeno ir A. Vallisnieri įsteigė rašytojų žurnalą Il Giornale dei letterati, kuriam sustojus, dar suredagavo 6 tomus žurnalo Osservazioni Letterarie (1737–40). M. rūpinosi to meto italų teatru ir ypačiai tragedija. Pats sukūrė tragediją Merope, kuri Modeno teatre pirmą kartą pastatyta 1713 turėjo didelį pasisekimą; kitais metais Merope išleista ir netrukus išversta į eilę kitų kalbų. Kiti M. scenos kūriniai yra mažesnės meninės vertės. Iš jo mokslo darbų pažymėtini: Dell'antica condizione di Verona, Museum veronese, Verona illustrata, De'teatri antichi e moderni, Traduttori italiani, Istoria teologica, Dell'impiego del danaro, Degli anfiteatri, Illiados dviejų knygų ir Eneidos pirmosios knygos vertimai į italų kalbą ir kt. Visi jo raštai Opere išleisti 1790 (21 tt.).

Studi maffeiani 1900; *M. Petrocchi,* Miti e suggestioni nella storia europea 1950. *St.S.*

4. Giampietro (1535–1603) italų humanistas ir istorikas, retorikos prof. 1563–64 Genujos respublikos sekr., 1565 įstojo į jėzuitus. Parašė De vita et miraculis S. Ignatii 1585, Rerum a Societate Jesu in India gestarum 1571 ir Le vite di XVII sancti confessori 1609. Tačiau svarbiausi jo veikalai, nenustoję savo vertės ir dabar, yra apie Grigaliaus XIII ir Klemenso XIII pontifikatą: Annali di Gregorio XIII 2 tt. 1742 ir Historiarum ab excessu Gregorii XIII libri tres (nebaigtas) 1746. Jo biografija išsp. raštų rinkinyje: Maffei, Opera Omnia 1747. *A.Lm.*

Māfija (it. Mafia, Maffia) slapta Sicilijos organizacija, susidariusi Neapolio kamoros (žr. Camorra) pavyzdžiu, ypatingai įsigalėjusi XIX a., kai Neapolio valstybės valdžia buvo bejėgė palaikyti krašto tvarką. Didikai samdė sargybas saugoti savo dvarus nuo plėšimų. Įsigalėjus plėšikavimui ir politinei korupcijai, didikų samdytos sargybos ėmė užpuldinėti bei plėšti ir kitus. Per imigrantus m. buvo pasirodžiusi ir JAV, ypatingai Louisianoje. 1929 Mussolinis buvo panaikinęs m. organizaciją, bet nuo 1943, ypač Sicilijai siekiant autonomijos, ji vėl iškilo su savo senomis veikimo formomis.

Mafitai (mafitu) R. Afrikos zulų kiltis, gyvenanti aukštumose į r. nuo Njasos ež. iki Ruahos. M. oda rudos, kavinės spalvos, ją tatuiruoja, o karo žygių metu dar nutepa akinančiai žvilgančiomis spalvomis. Nešioja prijuostes, galvą puošia plunksnomis. Turi smeigiamąsias ir mėtomąsias ietis, didelius apvalainus skydus. Trobelės kūginiu šiaudų stogu. 1825 jie atsikėlė iš anapus Zambezio upės, nugalėjo vietines tauteles ir paėmė jų valdas; jie smargiai priešinosi ir atėjusiems europiečiams. 1889–87 vokiečiai juos palaužė, ir gausi jų kiltis smarkiai sunyko. Afrikos istorijoje jie sutinkami dar mahindžų, mahengų, magvangvarų ir kt. vardais. *A.Mž.*

Mafra mst. Portugalijoje, 30 km į š.v. nuo Lisabonos; 4300 gyv. (1950). Yra Jono V 1717–30 statytas vienuolynas, vad. portugališkuoju Escorialu (žr.). Tarp vienuolyno ir karališkųjų rūmų esanti bazilika turi 62 m aukščio kupolą. Vienuolyne yra muziejus ir turtinga biblioteka.

Magadanas mst. ir uostas Sovietų Rusijoje, prie Ochotsko jūros, Nagajevo įlankos ir 1953 sudarytosios M. srities (apie 1 mil. km²) adm. centras; 100.000 gyv. (1958, 1944 40.000). Uostas pradėtas statyti 1933, panaudojant priverstiniams darbams ištremtuosius politinius kalinius. Mst. įkurtas 1939. Nuo pat jo įkūrimo M. yra adm. centras koncentracijos stovyklų Tolimuosiuose Rytuose, sistemos Dalstroj (žr.). Visi miesto, uosto, aerodromo, plento į Ko-

lymą (550 km) ir kt. statybos darbai vykdomi priverstinio darbo vergų-kalinių, kurių daugumas žūva dėl nepakenčiamų sąlygų ir žiemos šalčių. Mieste yra statybos medžiagų, žuvies konservų, laivų statybos pramonė.

Magadha senoji š. Indijos valstybė Gango upės baseine su dabartinio Patnos miesto centru. Jos pradžia siekia VII a. pr. Kr.; ypač ėmė kilti nuo IV a., kada joje susikūrė Maurijos imperija (žr. Indija), apėmusi prie karaliaus Ašokos (273 — apie 232) beveik visą Indiją. Maurijos imperijai sunykus (II a. pr. Kr.), M. tapo pakartotinai užplūsta visokių iš vidurinės Azijos atsibasčiusių tautelių. Viena jų, kušanai, įkūrė didelę valstybę, į kurią įėjo ir M. Magadha vėl iškilo tapusi Guptos imperijos centru (IV a. po Kr.). Sunykus šiai imperijai, ypač dėl jai suduotų hunų smūgių (V a.), M. virto eiline feodaline valstybe Indijoje ir šiandien sudaro dalį Biharo provincijos. *J.J.*

Magadis (gr.) sen. graikų styginis muzikos instrumentas, turįs 20 stygų ir apimąs dvi oktavas. Kairiąja ranka būdavo liečiamos žemosios stygos, dešiniąja — oktava aukštesniosios. M. greičiausiai yra lydų kilmės.

Magai (sen. persų maguš, gr. magoi) 1. senovės medų-persų kunigų kasta, vadovavusi Irano, vėliau Zaratustros religijai. Spėjama, kad ir pats Zaratustra kilęs iš m. Jie užsiėmė mokslu, ypač astrologija, buvo valdovų patarėjai ir turėjo didelės įtakos jų politikai.

2. Klasikinės senovės rašytojai m. vadino išminčius. Mato evangelijoje (Mat. 2, 1–7) m. pavadino Rytų išminčius, atėjusius pagarbinti gimusį Jėzų.

3. Asmens, turį galios suvaldyti demoniškas jėgas, susiję su magija (žr.). M. yra Indijoje, Tibete, Kinijoje ir kitur.

Magalhães 1. Domingos José Gonçalves de, Visconde de Araguaya (1811–1882) brazilų poetas ir dramaturgas, buvęs Brazilijos pasiuntiniu Vatikane. Pasireiškė kaip vienas žymiausių romantinės srovės pradininkų brazilų literatūroje. Jo poezija, būdama stipriai patriotinė, kartu yra giliai religinė. Savo laiko poezijai jis suteikė didesnę ritminę laisvę ir platesnį, vaizdingesnį turinį. Žymesnieji veikalai: Suspiros poeticos e saudades 1836; drama Antonio José 1839; epinė poema Confederação dos Tamoyos 1857. Visa kūryba išleista: Obras completas 8 tt. 1864–65.

2. Fernão de žr. Magellan, Fernão de.

Magallanes (ligi 1928 Punta Arenas) P. Čilės provincija, apimanti pietinį P. Amerikos galą, Magelano sąsiaurio salas ir v. Ugnies Žemės dalį; 135.418 km², apie 50.000 gyv. (1956). Klimatas drėgnas ir vėsus arba šaltas. Gyventojai verčiasi avių auginimu; adm. centras Punta Arenas.

Magallanes Fernão de žr. Magellan, Fernão de.

Magaryčios sutartuvių vaišės, išgertuvės. Namuose ar kt. sutarus didesnį darbą, pvz. namus pastatyti ar įrengti, mišką paversti dirva ir pn., sulygus visiems metams samdinį ar ilgesniam laikui darbininką, užperkant ūkį, pastatą ar šiaip didesnį gyvulį (paprastai tik suaugusį arklį), sutariamos ar šiaip vykdomos m. Jei m. būna ūkininko namuose, tai vaišės yra iš geresnio valgio, degtinės ir net arbatos, kartais dar vieną ar kitą kaimyną pakviečiant, kuriam pasakomos ir sutartuvių sąlygos. M. vykstant mieste, jas sudaro tik degtinė ir užkanda, dažnai ir sutariant, kas tas m. moka, nes kartais pardavėjas m. ruošia vietoje kokios nuolaidos. Tokios m. paprastai trumpos ir be žmonių iš šalies, išskyrus tuos atvejus, kai lygtuvėms sutaria liudininkus. Visos m. yra prekybinio pobūdžio, todėl kartais jos buvo daromos ir net su žydu, pvz. kai šis atvykęs į namus užpirkdavo didelį kiekį linų, grūdų ir pn., kai šiaip ūkininkas žydą retai tevaišindavo. Taip pat m. vadina ir skolos priedą, kurį kartais skolininkas prideda ar kai skolininkas skolintoją tegul ir atsitiktinai pavaišina. *A.Mž.*

Magazinas (iš ar. machzan, machāzin ‚prekių sandėlis') 1. prekių parduotuvė, didelė krautuvė (pvz. universalinis m.); 2. speciali dėžutė ar vamzdelis kokiame aparate ar prietaise kam nors įdėti, pvz. šoviniams šaunamame ginkle ir kt.; 3. javų sandėliai, kuriuose būdavo laikomos grūdų ir šiaip sėklų atsargos, kurios būdavo duodamos valstiečiams nederlių ar badmečių metu sėklai ar duonai. Į tuos m., esančius valstybinėse ar privačiose žemėse, valstiečiai pildavo grūdus: rugius, miežius, avižas, žirnius, sėmenis ir kt. Pristigę duonos ar sėklos, galėdavo iš ten pasiskolinti. Toks m. Lietuvoje jau buvo 1792 Tauragnų dv., kuris priklausė Vilniaus vyskupui. 1796 m. steigiami gana plačiai visoj Lietuvoj. 1799 specialiu įsakymu m. steigimas dar labiau išplėstas. Steigė juos ir dvarininkai.

Grūdus į m. pylė ne tik baudžiauninkai, bet ir laisvieji dv. žemių ūkininkai (1847 V 23 nuostatai). Pyliavų normos buvo nevienodos. 1800–04 Kelmės dv. (Raseinių aps.) kaimiečiai davė po 4 gorčius rugių ir $\frac{1}{2}$ gorčiaus vasarinių javų. 1834 VII 5 valdžios potvarkio norma buvo 4 gorčiai rugių ir 2 gorčiai vasarinių javų nuo žmogaus, bet ne visur tos normos laikytasi. Terespolio dv. (Šiaulių aps.) kaimiečiai 1845–47 supylė po 10 gorčių rugių, 6 gorčius kviečių ir 4 gorčius avižų. Trakų aps. Römerio dvaruose pradžioje buvo reikalaujama iš kiekvieno valstiečio namų po 1 pūrą rugių, 6 gorčius miežių, 6 gorčius avižų, 3 gorčius žirnių, 3 gorčius sėmenų ir po pusę pundelio prekinių linų. Kai kur tolimesniais metais pyliavų norma buvo pusiau mažesnė, o po 6 metų m. buvo uždaromas ir vertėsi palūkanomis už paskolas (paprastai dešimtadalio priedas grūdais). Nederliaus ir karų metais m. ištuštėdavo. Ne visur m. supildavo kaimiečiai iš savo dirbamos žemės, nes 1839 XII 18 įstatymas leido paskirti tam tikrą dv. žemės plotą m. reikalui. Tačiau tą žemę turėdavo apdirbti, apsėti ir nuimti derlių tie patys kaimiečiai. Pvz. Vaiguvos dv. (Šiaulių aps.) du kaimai turėjo įdirbti 2 dešimtines magazinui išskirtos žemės ir atiduoti šeštąją to derliaus dalį dvarui už jo žemės naudojimą (1846 Vaiguvos dv. inventorius).

M. buvo rakinamas keliais raktais, kuriuos laikydavo dv. ekonomas ir m. inspektoriai. Valdžia siųsdavo savo revizorius m. atsargų tikrinti. Iš kaimiečių skundų ano laiko teismams matyti, kad kai kurie dvarininkai neteisėtai sunaudodavo m. atsargas, pvz. 1831 Labgirių k. (Jurbarko ekonomijos), 1846 Juozapavo dv. (Telšių aps.) valstiečių skundai. 1846 išl. specialus įstatymas, draudžiąs dvarininkams imti grūdų iš m. be valdžios leidimo. Kur nebuvo m. pastato, kaimiečiai vežė atsargos pyliavas į dv. svirną. Kartais tuos grūdus laikydavo savo k. klėtyse, pvz. Laumėnų dv., Ukmergės aps.

1861 Kauno gub. buvo 1174 magazinai. Apie dešimtadalis jų buvo mūriniai ar moliniai, kiti mediniai. 1843 Švenčionių aps. buvo 10 magazinų. Baudžiavą panaikinus, išnyko ir m. XX a. pradžioje Lietuvoje jų jau nebebuvo, tik išliko vienas kitas buv. m. pastatas. Žr. Atsarginiai javų magazinai, Badas (Lietuvos badmečiai).

Lietuvos istorijos šaltiniai I 1955; *R. Strazdūnaitė*, Valstiečių grūdų magazinai Lietuvoje (Iš Lietuvių Kultūros Istorijos I 1958). *J.Gbt.*

Magdalena žr. Marija Magdalena.

Magdalena upė, didžiausia Kolumbijoje, teka Kordiljerų slėniu į š. ir įteka į Karibų jūrą; upė 1552 km ilgio, didžiausias kair. intakas Canca. Baseino plotas 265.900 km^2, vid. debitas prie žiočių 7500 m^3/sek.; upė naudojama laivybai, planuojamas vandens jėgos naudojimas.

Magdalėnien žr. Magdaleninis laikotarpis.

Magdalenietės atgailojančių moterų vienuolija. Šiuo vardu yra veikusios kelios vienuolijos, kurių viena nežinia kieno buvo įsteigta XIII a. Vokietijoje. Jai jau pop. Grigalius IX ir Inocentas IV suteikė įvairių privilegijų. Pradžioje į vienuoliją buvo priimamos iš paklydimo grįžusios didelės nusidėjėlės, o vėliau ir tos mergaitės, kurios, atsižadėjusios pasaulio, norėjo daryti atgailą. Jos nešiojo baltus drabužius, dėl to buvo vad. baltomis mergaitėmis. Pirmasis m. vienuolynas įkurtas 1272 Marselyje, 1422 Paryžiuje ir kt. 1628 m. pradėjo vadintis vizitėmis, o paskui uršulietėmis. Lenkijoje ši moterų vienuolija turėjo savo vienuolyną Varšuvoje, o Lietuvoje jį niekuomet nebuvo įsikūrusi. *V.Gdž.*

Magdaleninis laikotarpis (prc. Magdalénien) senojo akmens amžiaus paskutinysis kultūros tarpsnis, pavadintas pagal P. Prancūzijos urvą La Madeleine, prie Tursaco, dešiniajam Vézère upės krante, Dordogne departamente. Šitame tarpsnyje pasiekiamas aukščiausias klajoklių civilizacijos laipsnis. Titnaginiai dirbiniai dažniausiai yra smulkūs (mikrolitai), vyrauja titnaginės skeltės, rėžtukai, grąžteliai ir kiti įrankiai, kuriais būdavo apdirbami kauliniai ir raginiai dirbiniai. Titnaginiai įrankiai retušuojami spaudimu, nebe skėlimu, kaip anksčiau. M. kultūros tarpsnyje ypačiai išplito kauliniai ir raginiai dirbiniai: ylos, adatos su skylute, kalteliai, užbarzdiniai vienašaliai ir dvišaliai žeberklai trumpomis ir ilgomis lenktomis užbarzdomis, neišaiškintos paskirties vad. ‚komandos lazdos' ir kt. Šios rūšies dirbiniai išraižyti gyvulių figūromis ir šiaip ornamentais. Randama iš kaulo išdrožinėtų gyvulių figūrų, žmonių ir gyvulių galvučių ir kt. Urvuose, kur daugiausia gyveno to meto žmonės, gausu išraižytų ir tapytų paleolitinio meno kūrinių. M. kultūros žmonės yra buvę klajokliai, medžiotojai,

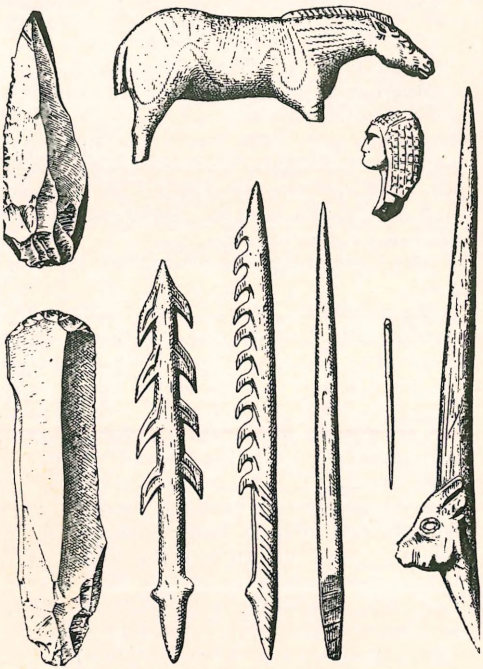

Magdalenines kultūros dirbiniai (pagal A. de Mortillet)

Magdeburgo katedros portalas

žvejai. Labiausiai mėgiamas medžioklės gyvulys yra buvęs šiaurės elnias. M. kultūra, greičiausiai, susidarė Kantabrijoje (Ispanijoje), tačiau aukščiausią savo žydėjimo laipsnį pasiekė P. Prancūzijoje. Iš čia ji paplito visoje Vidurio ir Š. Prancūzijoje, p.v. ir p. Vokietijos dalyje, Š. Šveicarijoje ir kitur.

L. Capitan et D. Peyrony, La Madeleine 1928. *J.P.*

Magdeburgas (vok. Magdeburg) miestas Vidurio Vokietijoje, buv. Saksų-Anhalto šalyje; abipus Elbės; 236.320 gyv. (1946; 1939 — 336.800). Ankstyvojo gotiko katedra (1209–1363) su vertingomis portalo figūromis, Otono D. kapu ir jo paminklu (XIII a.). Senojo turgaus aikštėje XI a. bžn., rotušė (XVII a.). Įvairi pramonė (lokomotyvų, metalo plokščių, laivų, manometrų, cukraus, naftos produktų, chemikalų), kuri remiasi arti esančiomis rudosios anglies ir kalio kasyklomis. 1954 įkurta medicinos akademija. 1945 I 16 sunaikintas senamiestis ir apie 65% viso miesto namų.

Magdeburgą įkūrė 805 Karolis D. kaip pasienio prekybos su avarais ir vendais vietą. 968 įkurta arkivyskupija. Iš M. plito į rytus krikščionybė ir germanizacija. 1631 Tilly užėmė ir sudegino beveik visą miestą. Vėliau M. atstatytas. 1680 M. atiteko Brandenburgui, 1807–13 priklausė Vestfalijai, nuo 1816 Saksonijos sostinė.

F. Röhrig, Magdeburgs Entstehung und die ältere Handelsgeschichte 1952. *A.B.*

Magdeburgo centurijos pirmutinis žymus protestantų istorinis veikalas, kolektyviai surašytas kelių ev. liut. teologų, red. Matthias Flacius ir kt. Magdeburge ir vėliau Jenoje. Šio veikalo (Ecclesiastica historia... secundum singulas centurias) 13 tomų išsp. Bazelyje 1559–74. Čia aprašoma Bažnyčios istorija nuo krikščionybės pradžios iki XIII a., ji suskirstoma šimtmečiais (centurijomis) ir išryškinamas bažnyčios mokslas praktikoje kiekvienu praeitu metu. Veikale įrodinėjama, jog bažnyčios mokslas praktikoje atitolęs nuo pirmykščio apaštalų bažnyčios grynumo, sumažinus Šventojo Rašto autoritetą tradicijų naudai, padidinus išorinių ceremonijų reikšmę ir išvysčius popiežiaus institutą.

K. Heussi, Centuriae 1921; *G. Moldänke,* Schriftverständnis und Schriftdeutung im Zeitalter der Reformation: Matthias Flacius Illyricus 1936; *W. Nigg,* Die Kirchengeschichtsschreibung 1934; *M.*

Preger, Mathias Flacius Illyricus und seine Zeit 1858–61; *W. Schulte,* Beiträge zur Entstehungsgeschichte der Magdeburger Centurien 1877.

M.Kvl.

Magdeburgo teisė miestų savivaldybės, arba municipalinė, teisė (ius municipale magdeburgense), kartais, ypač š.r. Europoje, vadinama tiesiog magdeburgija, arba vokiečių teise (ius teutonicum). Savo vardą ji gavo pagal saksų miestą Magdeburgą, kuris jau nuo Karolio D. laikų vaidino svarbų vaidmenį vokiečių ekspansijoje ir kolonizacijoje Rytuose. Jis buvo taip pat vienas iš Hanzos centrų. M.t. buvo viduramžinis kūrinys, tačiau jos įtaka siekė toli į naujuosius amžius.

M.t. nebuvo vienintelė miestų savivaldybės teisė nei pačioje Vokietijoje, nei už jos ribų. Kölnas, Hallė ir ypač Liubekas išsiugdė savo municipalinę teisę, kuri, ypač ši pastaroji (Liubeko teisė), buvo smarkiai išsiplatinusi Baltijos jūros erdvėje. Estijoje, pvz., M.t. buvo beveik visiškai nežinoma, o Latvijoje ji tebuvo įvesta tik kai kuriuose miestuose (Daugpilyje). Savo originalią municipalinę teisę buvo susikūręs Rygos miestas, kuri buvo mišinys Wisby salos, Hamburgo ir vietinės Rygos teisės.

M.t. pagrindą sudarė garsusis XIII a. pradžios vokiečių paprotinės teisės rinkinys, žinomas ‚Saksų veidrodžio' vardu (vok. Sachsenspiegel, lot. speculum saxonum). Dalis to rinkinio kalbėjo apie miestų teises, vad. Weichbild (lot. vicus — apgyventa vieta). M.t. garantavo miestams tam tikrą nepriklausomumą valdovo, bažnytinės hierarchijos ir galingų feodalų atžvilgiu. Ji davė miestiečiams (daugiausia amatininkams ir pirkliams) teisę rinkti miestų tarybas ir kitus organus, kurie ir tvarkė miesto administracinius, iždo ir teismo reikalus. Rotušė (Rathaus) pasidarė lygiai svarbi vieta, kaip pilis bei katedra, apie kurias pirmiausia ir augo miestas. M.t. garantavo miestams tam tikrą prekybos ir amatų apsaugą ir laisvę, kuria galėjo pasinaudoti ir svetimų kraštų pirkliai bei amatininkai. Dėl to miestuose pirmiau negu kur kitur ėmė žiestis tarptautinės bendruomenės.

Apskritai, M.t. neturėjo savo griežtai nustatyto kodekso ir įvairavo pagal atskirų miestų vietines sąlygas. Nebuvo tiesioginės priklausomybės pačiam Magdeburgui, išskyrus teismo dalykus, kur Magdeburgo miesto teismas ilgą laiką naudojosi ypatingu autoritetu. Jo sprendimai (Lenkijoje ir Lietuvoje žinomi ortilijų — Urteil — vardu) saistė ir kitų miestų sprendimus. Tas lankstumas M.t. palengvino paplisti labai plačiai ir įvairiuose kraštuose.

M. t. L i e t u v o j e. Du faktoriai prisidėjo prie M.t. plėtros Vidurio ir Rytų Europoje (Čekoslovakijoje, Lenkijoje, Lietuvoje, Gudijoje, Ukrainoje ir iš dalies Rusijoje): vokiečių kolonizacija ir Hanza, kuri, plėsdama savo tinklą, nešė kartu ir municipalinės teisės principus (žinoma, ne

Magdeburgas 1631 metais (iškarpa iš Meriano graviūros)

vien M.t.). Mongolų antplūdžio metu (XIII a. pradžioje) daugelis Vidurio ir Rytų Europos miestų buvo smarkiai sunaikinti. Norėdami atsigauti, jie kvietėsi vokiečių amatininkus ir pirklius, kurie reikalavo tam tikrų garantijų, kurios ir buvo išreikštos M.t. pavidalu. 1252 M.t. gavo Krokuva, bet labiausiai ji paplito Lenkijoje Kazimiero D. laikais (1333–70).

Į Lietuvą M.t. ėjo dviem keliais: per Lenkiją ir per Vokiečių ordiną, kur ji kartais buvo vadinama Kulmo teisės vardu. Kai kuriuose Gudijos ir Ukrainos miestuose M.t. buvo paplitusi pirma, negu jie pakliuvo po Lietuvos valdžia. Gediminas, kviesdamas vokiečių pirklius ir amatininkus į Vilnių, žadėjo jiems Rygos teises. Vilniaus miestiečiai buvo apdovanoti M.t. 1387 Jogailos privilegija, kurioje atvirai kalbama apie ‚vokiečių teisę, kuri vadinasi M.t.'. 1432 Žygimanto Kęstutaičio privilegija išplėtė Vilniaus miesto savivaldybės teises. Labiausiai paplito M.t. Lietuvos miestuose XVI a., kuris kartu buvo didžiausio miestų žydėjimo amžius. Tada atsirado įvairūs M.t. teisės rinkiniai lotynų, lenkų ir net rusų kalba (Laskio, Jaskiero, Groickio ir kt.). M.t. įtaka buvo žymi ir Lietuvos statutuose. Gavę M.t. miestai buvo atleidžiami nuo visų kitų mokesčių, išskyrus pačiam didžiajam kunigaikščiui. Šitas mokestis buvo nustatoma pagal miesto dydį ir turtingumą. Pvz. pagal 1551 duomenis didžiajam kunigaikščiui turėjo mokėti: Vilnius 500 kapų grašių į metus, Kaunas — 100, Trakai — 20, Merkinė — 20, Punia — 15 ir t.t. M.t. sumažino vaivadų ir pilininkų sauvaliavimą miestuose. Tikruoju miesto šeimininku pasidarė didžiojo kunigaikščio skiriamas vaitas ir paties miesto renkami burmistrai, miesto tarybos ir teismai. Tiesa, kai kurie miestai negavo M.t. ir pasiliko lyg privati didiko nuosavybė (Kėdainiai, Biržai ir t.t.).

XVII–XVIII a. patys miestai Lietuvoje ėmė smukti, tuo pačiu mažėjo ir M.t. reikšmė. Per vad. savo jurisdikas (privačias nuosavybes) miestuose vis daugiau ėmė šeimininkauti didikai ir aukštoji bažnytinė hierarchija. 1776 M.t. buvo panaikinta, išskyrus, Vilnių, Lydą, Trakus, Kauną, Naugarduką, Valkaviską, Pinską, Mozyrių, Minską, Liet. Brastą ir Gardiną. Tik pačioje XVIII a. pabaigoje vėl buvo susirūpinta miestų reikalais ir jų savivaldybės teisėmis. 1791 VI 30 priimtas bendras Lenkijos ir Lietuvos miestų statutas su gerai aptarta miesto savivaldybės organizacija. Jos pagrinde ir toliau pasiliko M.t. Lietuvą okupavus Rusijai (1795), miestų savivaldybės reikalas žymiai nepasikeitė ligi 1831, kada caras Mikalojus I savo dekretu panaikino M.t.

F. Markmann, Zur Geschichte des Magdeburger Rechts 1938; *W. Ebel,* Deutsches Recht im Osten 1952; *F. Taranovskij,* Obzor pamiatnikov magdeburskogo prava zap. russkich gorodov litovskoj epochi 1897; *M. Vladimirskij-Budanov,* Nemeckoje pravo v Polše i Litve (Žurnal Ministerstva Narodn. Prosveščenija 1868); *J. Puzinas,* XIV–XV a. Lietuvos miestai ir M. t. (Savivaldybė 1929 nr. 8). *V.Trp.*

Magedonas (Mageddo[n], Megiddo, dabar Tell el-mutesellim) mst. senovės Palestinoje, p.v.Jezrėlio slėnyje. M. praeitis siekia net IV tūkstantmetį pr. Kr. Jis minimas Tell el-Amarnos lentelėse (XIV a. pr. Kr.) ir VIII a. pr. Kr. Asirijos dokumentuose. M. pastatytas geroje strateginėje vietoje, per ji ėjo keliai į Viduržemio jūrą ir Egiptą. 1479 pr. Kr. Tutmosis III buvo užėmęs M. kaip kananiečių tvirtovę. Jozuė užkariavęs M. pavedė Izachoro giminei (Jozuė 12, 21). Bet kananiečiai nerimo ir sudarė daug sunkumų naujiesiems šeimininkams (Jozuė 17, 11; Teisėjų 1, 27). Prie Kisono upelio (ties M.) Barakas ir Debora sumušė Hasoro karaliaus Jabino (žr.) kariuomenę, Sisoro vadovaujamą (Teisėjų 5, 12–24). Setas I (1319–1301 pr. Kr.) buvo užėmęs M., tačiau neilgai išlaikė. Saliamonas atstatė M. ir čia laikė savo kariuomenės arklius; ir archeologinių kasinėjimų metu aptikta buv. arklidžių liekanų. M. mirė Judo karalius Ozijas (4 Karal. 9, 27). Čia 609 pr. Kr. ir Judo karalius Josijas buvo mirtinai sužeistas, steñgdamasis sulaikyti Egipto faraono Nechao kariuomenės susijungimą su Asirijos kariuomene. M. buvo kasinėtas Vokiečių rytų d-jos (1903–05) ir Čikagos univ. Rytų instituto (1925–39).

G. Schuhmacher und C. Watzinger, Tell el-mutesellim 2 tt. 1908–29; *P. O. L. Guy and R. M. Engberg,* Megiddo Tombs 1938; *G. Loud,* Megiddo Ivories 1939. *P. Plk.*

Mageiniai (vok. Mogahnen) k. Semboje, Fischhauseno aps., Rūdavos paštas, Moleinių glžk. st., netoli Rūdavos mūšio (1370) laukų. 1939 buvo apie 120 gyventojų. Kalnuotoje apylinkėje surasta senojo žalvario amžiaus radinių, jų tarpe žalvarinė arkliuko figūrėlė. Be to, aptikta Karolingų monetų ir naujojo geležies amžiaus įkapių.

Magelano sąsiauris vandens kelias iš Atlanto į Pacifiką tarp P. Amerikos žemyno ir Ugnies Žemės, 583 km ilgio, 20–30 km pločio, ligi 100 m gylio. Dėl dažnų smarkių vėjų ir rūkų labai pavojingas laivy-

bai. Jį aptiko 1520 F. Magellanas (žr.), bet ištirtas tik 1826–36 Kingo ir Fitzroyo Adventure ir Beagle laivų ekspedicijose.

Magelano ūkai ekstragalaktinės žvaigždžių sistemos, esančios iš visų tokių sistemų arčiausia prie Paukščių Kelio. Yra du M.ū.: didysis ir mažasis. Didysis M.ū. yra 11.000 šviesmečių skersmens ir 84.700 šviesmečių atstumo nuo žemės, o mažojo M.ū. skersmuo yra 6000 šviesmečių ir atstumas 98.000 šviesmečių. Taigi, M.ū. yra beveik 10 kartų arčiau mūsų, negu bet kuris kitas ekstragalaktinis ūkas. Kadangi jie yra mažesni už vidutinį ekstragalaktinį ūką, o ypač už Paukščių Kelią, tai juos galima laikyti Paukščių Kelio palydovais. M.ū. yra Kardžuvės (žr. Dorado) žvaigždyne p. dangaus pusrutulyje, matomi tik esant į p. nuo 30° šiaurės geografinio pločio. Visos didžiojo M.ū. žvaigždės kartu sudėtos būtų 200 mil. kartų šviesesnės už saulę, mažojo M.ū. — 56 mil. kartų. Todėl M.ū. yra aiškiai matomi plika akimi. Dėl jų artumo atskiros žvaigždės, kurios yra bent 100 kartų šviesesnės už saulę, matomos pro didesnius teleskopus. M.ū. randama tų pačių rūšių žvaigždžių, kaip ir Paukščių Kelyje, būtent milžinų, antmilžinių, įvairių rūšių kintamųjų ir netgi viena naujoji (nova). Visų žinomų žvaigždžių šviesiausioji S Doradus yra didžiajame M.ū. Tai yra netaisyklingai kintamoji žvaigždė 600.000 kartų šviesesnė už saulę. Ji yra apsupta 200 šviesmečių skersmens difuzinio ūko. M.ū. yra visa eilė kintamųjų žvaigždžių kefeidžių tipo. Šių žvaigždžių tyrinėjimas įgalino susekti ryšį tarp kefeidžių (žr.) ryškumo ir jų šviesos kitimo periodo. Panaudojant šį ryšį, nustatyta atstumai iki tolimųjų rutulinių spiečių ir kitų ekstragalaktinių ūkų. *Č. M.*

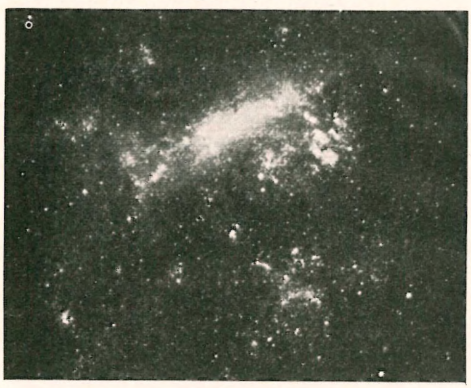

Magelano ūkai

F. de Magellan

Magellan (port. Magalhães, isp. dar Magallanes) Fernão de (1480–1521) portugalų jūreivis keliautojas, atradėjas jo vardu pavadinto sąsiaurio, pirmasis europietis perplaukęs Pacifiką ir pirmasis jūreivis apiplaukęs aplink žemę. 1495 pradėjo tarnybą karaliaus Emanuelio laivyne, 1505 išvyko į Rytų Indijas ir dalyvavo keliuose mūšiuose. Tarp 1505 ir 1512 jis buvo pasiųstas į tyrinėjimų ekspedicijas į Malaką, Javą, Molukus ir Sofalą. 1512 grįžo Portugalijon, 1513 išsiųstas į Maroką, kur kautynėse buvo sužeistas ir visam amžiui pasiliko luošas. Negavęs tarnybinio pakėlimo ir karaliui neparodžius susidomėjimo jo projektu pasiekti Molukus plaukiant į vakarus, M. 1517 atsisakė Portugalijos pilietybės ir perėjo Ispanijos karaliaus Karolio I tarnybon, kuris pritarė jo sumanymui. Jo 5 laivų ekspedicija išplaukė 1519 IX 20 ir XI pasiekė P. Ameriką. 1520 II jis tyrinėjo Rio Platos žiotis, o III 31 įplaukė į Port St. Juliano uostą, kur išbuvo beveik pusę metų. Nuraminęs kilusį maištą, bet netekęs vieno laivo, išplaukė į Pacifiką. Praplaukęs savo aptiktąjį M. sąsiaurį (žr.),

jis neteko antrojo, iš ekspedicijos pabėgusio, laivo. 1521 III 6 jo ekspedicija pasiekė Marianų salyną, o po 10 dienų aptiko Filipinus, kur IV 7 išsikėlė Cebu saloje. Ten jis susitarė su salos valdovu padėti jam pulti čiabuvius Mactano saloje. Dalyvaudamas šioje karinėje avantiūroje, 1521 IV 27 užmuštas Mactano salos gyventojų.

M. žuvus, jo vienas laivas pakliuvo priešams ir buvo sudegintas, bet du likusieji laimingai paspruko ir XI 6 pasiekė Molukus. Vienas iš tų likusių laivų (Victoria), vadovaujamas Juano Sebastiano del Cano, pabaigė kelionę aplink žemę, apiplaukdamas Afriką pro Gerosios Vilties iškyšulį. 1522 IX 9 įplaukė į Sevilijos uostą. Nors jis pats nebaigė šios globalinės ekspedicijos, bet jis buvo pirmasis apkeliavęs žemę, nes anksčiau kitu žygiu buvo pasiekęs Molukus (Banda salas) ties 130° r. ilgumos keliaudamas į rytus, o žuvo keliaudamas į vakarus Mactano saloje 124° r. ilg., atseit, 6° geogr. ilgumos prašokęs žemės rutulio apiplaukimą. ‚Victoria' laivo iš Molukų parvežti prieskoniai apmokėjo visas ekspedicijos išlaidas. Nors M. aptiktasis kelias per Pacifiką į Molukus pasirodė esąs nepraktiškas (perilgas), bet jo ekspedicija pradėjo naują pasaulinės navigacijos erą.

Pr. Dovydaitis, Pirmoji kelionė aplink žemę prieš 400 metų, 1519–1522 (Kosmos 1920); *R. Baumgardt,* F. M. 1953. *A.B.*

Magelonė vok. literatūroje pirmą kartą minima XIV a. Iš prancūzų kalbos išverstas liaudies pasakojimas apie gražiąją M. buvo 1527 įteiktas Prūsijos provincijos princui Jonui Fridrichui vestuvių proga jo sekretoriaus, Liuterio mokinio, Veit Warbecko. Pastarojo draugas Spalatinas šią istoriją 1535 atspausdino. J. Bolte 1894 ją, pagal originalą, naujai išleido. 1797 istoriją apie gražiąją M. sentimentaliai atkūrė romantikas L. Tieck. Vienas pavyzdžių, kaip riterių romanai, anksčiau skirti tiktai aukštesniųjų luomų pasiskaitymui, buvo išplatinti liaudyje.

L. Mackensen, Die deutschen Volksbücher 1927. *H.N.*

Magendie François (1783–1855) prancūzų fiziologas, Collège de France prof. Jis yra sudaręs pagrindus šių dienų eksperimentinei medicinai. Ypač pasižymėjo nervų fiziologijos tyrimais (žr. Bell-Magendie dėsnis). Išsp. Précis élémentaire de physiologie 1816, Leçons sur les phénomènes de la vie 1835–38, Leçons sur les fonctions et les maladies du système nerveux 1839 ir kt.

Magenta mst. Š. Italijoje, 27 km į v. nuo Milano; apie 16.000 gyv. (1958). Prie M. 1859 VI 4 prancūzai drauge su Piedmonto kariuomene (55.000 vyrų), vadovaujami Mac Mahono (žr.) sumušė 75.000 vyrų stiprumo Gyulai vadovaujamą austrų kariuomenę.

Magenta (pavadinta pagal vietovę Magenta Š. Italijoje), arba anilino raudonieji darylai, yra anglies dervos kilmės. Jie yra gaunami veikiant aniliną arseno rūgštimi arba nitro benzolu ir geležies chloridu. Oksidacijos įtakoje pasigamina rosanilino hidrochloridas, kuris yra nusodinamas valgomos druskos pertekliumi. M. plačiai naudojama tekstilės spalvinimo technikoje.

Magenta Giovanni (1565–1635) italų architektas Bolonijoj. 1575–1605 tęsė S. Pietro katedros statybą, 1605–23 pastatė S. Salvatore bžn., 1611 S. Paolo bžn.

Maggi Julius (1846–1912) vokiečių maisto pramonininkas. Jo vardu vadinama visa eilė sriubų, padažų, sriubos prieskonių ir kt. M. b-vė (Maggi GmbH.), įst. 1897, turi savo fabrikus Singene ir Hamelne. 1954 b-vės kapitalas siekė 42,6 mil. markių.

Maggia upė Šveicarijos Tessino kantone; 60 km ilgio, labai srauni, vandeninga, išteka iš Cristalinos ledyno, įteka į Lago Maggiore (žr.) ež. prie Locarno, kur per metus padidina 20 ha sąnašomis savo deltą. 1954 pradėta statyti jos užtvanka ir elektros jėgainė, duosianti per metus 1.100.000.000 kWh energijos.

Maggidas 1. Dovydas (g. 1862 Vilniuje—?) hebraistas, (2) sūnus. Studijavo Petrapilyje ir dirbo įvairiose žydų mokyklose bei organizacijose, nuo 1918 orientalinėje bibliotekoje, nuo 1921 meno akad. prof., nuo 1925 pirmas hebrajų k. prof. Petrapilio univ. Išsp. daug darbų iš žydų liturgijos ir kt. Paruošė Bibliją 40 kalbų ir tarmių.

2. Hillelis Noah (1829 Vilniuje — 1903 t. p.) žydų bibliografas ir biografas. Pradėtas ir nebaigtas pagrindinis jo darbas ‚Ir Vilna' (Vilnius) 1900, kur davė Vilniaus rabinų ir kt. biogratijas; kartu duota ir D. L. K-tijos žydų istorija.

Maggio (Magius) Lorenzo (1531–1605) jėzuitas, daug nusipelnęs steigiant ir tvarkant naujas jėzuitų provincijas. Jo pastangomis įkurti jėzuitai ir Lietuvoje. Po studijų M. dirbo popiežiaus Julijaus III

kurijoje. 1555 įstojo į jėzuitus. 1557 buvo Germanicumo (žr.), 1562 Neapolio, 1563 Vienos kolegijų rektorius. 1566–78 Austrijos, 1580–81 Lenkijos provincijolas. 1581–93 Italijos provincijų asistentas. 1587–89 du kartus vizitavo Prancūzijos, Vokietijos, Lenkijos ir Lietuvos jėzuitus. 1596–98 Venecijos provincijolas.

Kardinolo Hozijaus (žr.) paskatintam Vilniaus vysk. Valerijonui Protasevičiui (žr.) pageidaujant jėzuitų Vilniuje, generalinis jėzuitų virš. šv. Pranciškus Borgia (žr.) jau 1565, siųsdamas Pranciškų Suñerį (Sunyer, Sunerius) vizituoti Braunsbergo ir Pultavos kolegijų, davė pilnus įgaliojimus ir į Lietuvą. Tačiau nemažiau tarpininkavo ir M., kuris 1568 pop. Pijaus V buvo siųstas pas karalių Žygimantą Augustą jį atkalbėti nuo skyrybų ir sutaikinti su žmona. Ta proga M. vizituojant ir Braunsbergo kolegiją, 1568 VIII 20 jam buvo perduotas Vilniaus vysk. laiškas Braunsbergo kolegijos jėzuitams (panašaus turinio ir tos pat datos kitas laiškas buvo skirtas kardinolui Hozijui), kuriame jis pareiškia nupirkęs būsimai kolegijai mūrinius Lasinskių rūmus, o už miesto pragyvenimui reikalingą ūkį; prašo, kad kiek galint greičiau siųstų vieną kitą jėzuitą, kuris jiems skirtą turtą perimtų ir nurodytų, ko dar būtų reikalinga būsimai kolegijai, kad prieš savo mirtį jis viską galėtų parūpinti. Nors skubių reikalų sutrukdytas M. negalėjo pats tais metais atvykti į Vilnių ir aptarti įkūrimo reikalų, bet jis tarpininkavo pas generalinį viršininką laiškais ir gyvu žodžiu per jėzuitą Petrą Skargą, kurį tais metais siuntė į Romą. 1569 pradžioje M. pranešė vysk. Protasevičiui apie greitą jėzuitų atvykimą į Vilnių. Tais pat metais vyskupui rašė ir generalinis jėzuitų virš. šv. Pranciškus Borgia, dėkodamas už kolegijos aprūpinimą. Sutvarkius kolegijos steigimą, M. pasiuntė iš savo provincijos (Austrijos) Olomouco (vok. Olmütz, Moravijoje) kolegijos 4 jėzuitus: du kunigus (Baltazarą Hostoviną ir Andriejų Frisijų (Frisius) ir du brolius. Juos į Vilnių palydėti M. pavedė Suñeriui Lenkijos viceprovincijos (priklausiusios Austrijai) viceprovincijolui. 1570 pavasarį vysk. Protasevičius iškvietė M. į Vilnių. Šį kartą jis atvyko VII 4 drauge su Lenkijos v.provincijolu Suñeriu ir iš Romos atvykusiu Stanislovu Varševickiu, kurį paliko pirmuoju kolegijos rektoriumi. Pakeliui jie aplankė Varšuvoje Žygimantą Augustą. Tuo pat metu iš Pultavos atvyko į Vilnių ir kiti jėzuitai. M., pasveikinęs vyskupą viso jėzuitų ordino vardu, pristatė vyskupui visus 26 jėzuitus. Pamokos pradėtos jau V 8, o kolegija oficialiai įkurta VII 18. M. šį kartą Vilniuje pasiliko 2 mėn., sekmadieniais ir šventadieniais sakydamas pamokslus itališkajai Vilniaus kolonijai. Rugsėjo pradžioje per Braunsbergą grįžo į savo provinciją. Per tą laiką M. turėjo progos pažinti kraštą ir žmones bei jų kultūrą. Jis, kaip ir kiti jėzuitai (Suñer, Possevino) lietuvius laikė kultūringiausia tauta to meto Europoje: ‚Lituanos multis, quae tum inter cultissimas haberentur, gentibus humanitate, beneficentia, aliisque laudibus, existimarint antecellere' (Rostowski 34).

Jėzuitų archyvas Romoje; *Juvencius*, Hist. Soc. Jesu, p. V, lib. 12; *Socher*, Hist. Prov. Austriae I 252–253; Monumenta Historica S. J. vol. 58: Monumenta Paedagogica 723–757. *A. Lm.*

Maggiore žr. Mažoras.

Maggiore ežeras žr. Lago Maggiore.

Magha indų VII a. poetas, vienas stambiųjų epikų. Jis yra parašęs epą Šišupalavadha (‚Šišupalos mirtis').

Maghreb arba Maghrib (ar. ‚vakarai') arabiškas islamiškojo pasaulio į vakarus nuo Egipto vardas, taikomas Libijai, Tunisui, Alžirui, Marokui.

Mägi Konrad Wilhelm (1878 X 2 — 1925 VIII 15) estų tapytojas. 1902 įstojo į Stiglitzo meno mokyklos skulptūros klasę Petrapilyje. 1906 tapytojo N. Triikio paveiktas perėjo į tapybą. Vėliau gyveno Helsinkyje, 1908 persikėlė į Oslo, iš kur 1910 meno parodai ‚Noor Essti' atsiuntė 40 dekoratyvių mistiškos nuotaikos peizažų G. Munthės poveikyje. 1910 Paryžiuje mokėsi

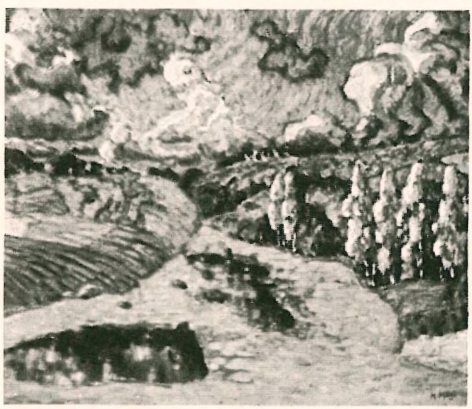

K. Mägi Pietinės Estijos peizažas

Colarassio privatinėj meno mokykloj. 1912 grįžo į Tartus. 1913 ir 1915 Saaremaa saloje sukūrė seriją pakrančių peizažų, kurie artimesni gamtos nuotaikai ir pasižymi intensyviu koloritu, atliktu neoimpresionizmui — Signacui — artima technika; kituose darbuose jaučiama Muncho, Van Gogho ar net Matisse poveikis. 1916–17 dirbo Vorumaa aps. ir prie Valgjärgelto ež. sukūrė naują peizažų seriją, kurioje jo palinkimas į dekoratyvią improvizaciją gavo gyvybiškos jėgos ir koloritas visiškai subrendo. Šie M. peizažai paprastų motyvų, bet nepaprastai gražūs kuklių ir skaidrių spalvų tonai. Panašaus pobūdžio 1918 vasarą prie Pühajärvelto ež. sukurti peizažai, bet 1918 ‚Pietà' kompozicija niūri. Sunkių tonų yra 1919 Võrtsjärve peizažai. 1920 Viljandimaa aps. tapyti peizažai ir ‚Kristus ant kryžiaus' rodo M. posūkį į tamsėjančią paletę ir pesimistinę nuotaiką, nuo kurios M. neišvadavo ir 1922–23 kelionė Italijon, kur M. sukūrė eilę brandžių darbų. Geriausiais M. paveikslais laikomi Kukulinn, Kalevipoja kaps ir Saadjärvele vaizdas. 1918–24 M. kartu su Starkopfu ir Vabbe įst. meno d-ją ir mokyklą ‚Pallas', būdamas jos dir. ir mokytoju. Savo labai originaliu peizažo stiliumi ir spalvos problematika M. turėjo didelės reikšmės naujajai estų tapybai.

J. Nommikas, ‚Pallas' draugijos reikšmė estų meno augimui (Židinys XXV nr. 4); Looming 1925 nr. 7; Eesti Kirjandus 1925, 436–39; Õitsituled 4, 1925; *M. Pukits*, Konrad M. looming Eesti Kunsti aastaraamat 1924–25, ilmunud 1926); K. M. mälestusnäituse kataloog 1926.

P.Rkl.

Magyarország oficialus Vengrijos (žr.) pavadinimas.

Magija iš persų per graikus (magoi ‚kerėtojas') gautas žodis, turįs keletą reikšmių. 1. Priemonių visuma, kuria žmogus stengiasi palenkti gamtą ir antgamtinę būtį. Jos apraiškas, pvz. kerus ir kerėjimui skirtus piešinius, pastebime tiek proistorėje, tiek šių dienų pirmykščių, tiek ir aukštųjų kultūrų gyvenime; todėl m. ir priskiriama žmogiškosios veikmės pradžiai. Atskiri tyrinėtojai (J. H. King, R. R. Marett, K. Th. Preuss, J. G. Fraser), siedami m. su mana (žr.), mėgino ją laikyti ir religijos pradmenimi, nors tarp religijos ir m. esama didelio skirto. Pirmuoju atveju (religijoje) žmogus nusilenkia dievybei, d ė k o j a ar jos p r a š o, atseit, tarp paties žmogaus ir antgamtinės būtybės gana aiškus galių skirtas, apsprendžiąs ir žmogaus santykius su dievybe; m. žmogus savais gudravimais, savo surastomis ‚galiomis' ir būdais l e n k i a visą gamtą ir net antgamtinę būtį jam paklusti, — čia žmogaus santykis su visa antgamte esmiškai skirtingas, nes žmogus jaučiasi tik iš dalies antgamtinės jėgos (būtybės) saistomas, beveik jai lygus, todėl ir stengiasi tos būtybės visas ‚silpnybes' suvokti ir išnaudoti, pačias būtybes sau palenkti, paversti galingu savo talkininku ar net tarnu. Todėl šiandien m. laikoma š a l i a religijos, nes etnologiškai religijos pradmenimi jos nebeįmanoma pagrįsti.

M. priemonėms priklauso v e i k s m a i, ž o d ž i a i ir d a i k t a i (amuletai, fetišai), nes visur čia slepiasi kažkokia ‚jėga', kuri prievartiškai ir savaimingai toliau veikia (opus operatum) jau iš anksto numatytiems tikslams.

Pati m. dažnai skirstoma į vad. b a l t ą j ą ir j u o d ą j ą m. Baltajai m. priskiriami visi veiksmai, kai naudos siekiama niekam nekenkiant, tik iš kažkur ateinančiomis jėgomis pasigelbint; jos atstovai dažniausiai būna pirmykščių tautelių dvasininkai-žyniai, einą ir gydytojų pareigas. Juodąją m. sudaro eilė veiksmų ir priemonių, panaudotų piktam tikslui ir priešui ar šiaip žmogui siunčiant ‚žalą' (mirtį, ligą, gaisrą ir t.t.). Šios m. atsovai paprastai būna visoki burtininkai, kerėtojai, kurie savo veiksmus dažniausiai atlieka tamsoje, išskirtiniu laiku ir t.t. Visuose m. veiksmuose dažnai glūdi panašybė (analogija), pvz.: šaukiant lietų, pilamas per šakeles vanduo, norint gerų linų, tempiamas jų pluoštas ir pn. Taip pat dažna ir simpatetinė veikmė, pvz. nupiešiamas gyvulio ar žmogaus paveikslas ir persmeigiamas ietimi, peiliu; tuo siekiama, kad tai įvyktų medžioklės, kovos ar kt. metu. M. veiksmus seka ir žodžiai, nes tam tikri žodžiai turį nepaprastos veikmės ir jėgos. Atskirais atvejais liečiami ir tam tikri galių turį daiktai.

L i e t u v i a m s m. nėra būdinga apraiška; nors burtavimų iki paskutinių dienų netrūko, tačiau mūsuose jie daug retesni negu mūsų kaimynuose (latviuose, guduose, lenkuose) ir ypač retoki, atrodo, bus buvę piktieji atvejai. Ir nors plačiai kalbama apie vadinamąsias ‚juodąsias mišias', t.y. atskirą dovaną žydų kahalui, kad kaimyną ištiktų gaisras, liga ar mirtis bei kt. nuostoliai, tačiau labai retai tenurodomi tikri atsitikimai. Visokios piktosios m. mokslo knygos (‚juodknygės', kurios esą spausdintos juodame popieryje baltomis raidėmis)

dažnai tėra visokių pasakojimų apie masonus prisiminimai arba net protestantų gotiškai spausdintos lietuviškos knygos. XIX a. gale buvo išleista ir lietuviškai vad. kahalų, įnešusių į mūsų burtavimus svetimų naujybių.

2. Gudrūs, išlavintų rankų veiksmai, kuriuos atlieka burtavimais, piktais ar šiaip pramoginiais apgaudinėjimais įgudę įvairūs perėjūnai ir cirkų veikėjai.

J. G. Frazer, The Golden Bough 12 tt. ³1920; *L. Thomdike,* A History of Magic 8 tt. 1923–58; *A. Bertholet,* Das Wesen der Magie 1926; *K. Th. Preuss,* Glauben und Mystik im Schatten des Höchsten Wesens 1926; *W. Schmidt,* Ursprung der Gottesidee 12 tt. 1926–56; ('') Handbuch der vergleichenden Religion 1930; *L. S. F. Fr. Chochod,* Histoire de la magie et de ses dogmes 1949; *R. H. Lowie,* Primitive Religion ²1948; *P. Morelle,* Histoire de la sorcellerie 1946; *M. Summers,* Witchcraft and Black Magic 1946; *G. Kraft,* Der Urmensch als Schöpfer ²1948; *K. Seligman,* The Mirror of Magic 1948; *H. Webster,* Magic, a Sociological Study 1948; *W. Koppers,* Der Urmensch und sein Weltbild 1949; *M. Mauss,* Sociologie et anthropologie; Esquisse d'une théorie générale de la magie 1950; *H. Kühn,* Das Problem des Urmonotheismus 1950; *J.Souroy,* Sorciers noirs et sorcier blanc 1952; *P. Radin,* Gott, u. Mensch in der primitiven Welt 1953; *Br. Malinowski* Magic, Science and Religion 1954; *J. Maringer,* Vorgeschichtliche Religion 1956. *A. Mž.*

Maginot André (1877–1932) prancūzų politikas. Nuo 1910 nuosaikiųjų respublikonų atstovas parlamente, 1913–14 krašto apsaugos viceministras, dalyvavo I pas. kare ir buvo sužeistas, 1920–24 pensijų, 1922–24, 1929–32 krašto apsaugos, 1917, 1928–29 kolonijų ministras. Būdamas krašto apsaugos ministru, jis sudarė kariuomenės įstatymą ir vadovavo sustiprinimų įrengimui, vad. M. linijai. Ši fortifikacinių įrengimų sistema ėjo išilgai rytinę Prancūzijos sieną nuo Šveicarijos iki Belgijos. M. linija pradėta statyti 1929 ir iki II pas. karo pradžios (1939) dar nebuvo visai baigta. Ji buvo sudaryta iš eilės didelių kalvose ir kitose strateginėse vietose įrengtų tvirtovių, sujungtų požeminėmis galerijomis. Kiekvienoje tvirtovėje įrengtos patalpos įgulai, maisto ir ginklų sandėliams, lizdai sunkiajai artilerijai, priešlėktuvinei bei prieštankinei apsaugai ir kt. Be to, M. linijoje buvo įrengti bunkeriai, prieštankinės kliūtys, spygliuotų vielų užtvaros ir t.t. M. linijos galybės neteko prancūzams išbandyti, nes 1940 vokiečiai įsiveržė į Š. Prancūziją per Belgiją, perkirsdami ją tik dviejose vietose.

Maginskas Aleksas (1907 XII 16 Kuriškių k., Giedraičių vls., Ukmergės aps. — 1942 I 25 Karagandoje, Kazakstane) lietuvių komunistų publicistas ir rašytojas. 1926 įstojo į pogrindinę komunistinio jaunimo organizaciją Dubingiuose, 1929 priimtas į komunistų partiją. 1931–36 už priešvalstybinę veiklą sėdėjo kalėjime. Jo stambios apysakos Sirenos dalys spausdintos Priekale. Išėjęs iš kalėjimo, bendradarbiavo Kultūroje, Laisvojoje Mintyje ir kt. 1940–41 Tiesos redaktoriaus pavaduotojas ir žurnalo ‚Į Pagalbą' red. Išsp. M. Rinktinė 1950.

Mägiste Juulius (g. 1900) estų kalbininkas. 1919–23 studijavo filologiją Tartų univ., kur 1928 gavo filosofijos dr. laipsnį. Nuo 1929 Tartų univ. baltų ir suomių-ugrų kalbų prof. Nuo 1944 gyvena Švedijoje. Tyrinėjo suomių-ugrų kalbas Suomijoje, Estijoje ir Vengrijoje. Nuo 1932 redagavo žurnalą Eesti Keel (Estų Kalba). Pagrindiniai kalbiniai darbai: Rosona murde pääjooned 1925, Oi-, ei- deminutiivid Iäänemere-soome keelis 1928 (daktarato tezės), Soome-eesti sõnaraamat 1931 ir kt.

Magister dixit (lot. ‚taip pasakė mokytojas') scholastikų vartotas posakis, kur remtasi Aristoteliu kaip neginčijamu autoritetu.

Magister equitum (lot. ‚raitininkų magistras') sen. romėnų diktatoriaus pavaduotojas, nuo Konstantino D. laikų — vyr. kavalerijos vadas. M.e. buvo pasirenkamas arba paties diktatoriaus, arba skiriamas senato.

Magister sacri Palatii (lot. ‚popiežiaus rūmų mokytojas') Vatikano valstybės prelatas, teol. popiežiaus patarėjas. Šis titulas aptinkamas jau nuo XIII a. M.s.P. anksčiau yra buvęs pop. teologinės mokyklos (Schola Palatina) mokytojas.

Magistralė (iš lot. magistralis ‚svarbiausias') svarbiausioji, pagrindinė kurio nors tinklo linija, pvz. kelio, geležinkelio, kanalizacijos, vandentiekio, elektros, telegrafo ir kt.

Magistras (lot. magister ‚viršininkas, mokytojas') 1. sen. Romoje kai kurių pareigūnų titulas, pvz. raitininkų m. (žr. Magister equitum).

2. Mokslo laipsnis. Viduramžiais laisvųjų menų m. (Magister artium liberalium, str. M.A.L.) laipsnį turėdavo laisvųjų menų mokytojas. Vėliau m. laipsnis būdavo duodamas filosofijos fakultetą baigusiems. XIX a. daug kur, ypačiai Vokietijoje, m. išstūmė filosofijos dr. laipsnis. Rusijoje, Anglijoje ir kitur m. laipsnis buvo žemesnis už dr. laipsnį ir būdavo duodamas baigusiems univ. (išskyrus medicinos fak.), išlaikiusiems atitinkamus egza-

minus ir parašiusiems bei apgynusiems m. darbą (disertaciją). Turį m. laipsnį, galėjo būti skiriami e.o. profesorium. JAV m. laipsnis duodamas įsigijusiems bakalauro laipsnį.

3. Atskirų Vokiečių ordino kraštų aukščiausias pareigūnas. Livonijoje esančios Kalavijuočių (žr.) ordino žemės, po 1237 prisijungimo prie kryžiuočių (žr.), turėjo savo atskirą m., vad. Landmeisteriu (žr.). Taip pat Vokietijoje esančių keliolika Ordino žemių balijų (provincijų) buvo valdomos atskiro m. (magister provincialis), vad. Deutschmeisteriu. XIII a. užkariautą Prūsų kraštą iki 1309 valdė Prūsų m. Pirmasis Prūsuose išrinktas didysis m. (magister generalis, Hochmeister), kuris nuo 1309 buvo drauge ir Prūsų krašto m., buvo 1303 Elbingo kapituloje išrinktas Siegfried von Feuchtwangen. Kai jis 1309 IX 21 didžiojo m. sostinę iš Venecijos perkėlė prie Vyslos į Marienburgą (žr.) atskiro Prūsų krašto m. nebereikėjo. Prieš Feuchtwangeną Ordiną buvo valdę 14 didžiųjų m., o po jo sekė dar 22. Paskutinis didysis m. Prūsuose buvo Albrechtas (žr.). Jam pavertus Prūsus protestantiška valstybe, didžiojo m. titulas atiteko (1530) Mergentheime reziduojančiam Deutschmeisteriui. Pressburgo taika 1805 didžiojo m. titulas paveldimai perėjo Austrijos Habsburgams. Po paskutiniojo Habsburgų didžiojo m. erchercogo Eugenijaus (1894–1919), Vokiečių ordinas buvo reformuotas, ir didžiuoju m. tapo vysk. Norbert Klein. Didysis m. Hermann von Salza (žr.) 1226 išsirūpino, kad didysis m., kuris buvo vyriausioji Ordino galva ir savo rankose turėjo centralizavęs visą politinę valdžią, gautų imperijos kng. (Reichsfürst) titulą. Didysis m. buvo vyriausias Ordino valdytojas. Kaip kraštų m. savo kapitulose, taip ir jis visuotinės Ordino kapitulos, buvo renkamas visam amžiui, ir tik išimtiniais atvejais tegalėjo būti atstatytas. Tą kapitulą, turinčią teisę rinkti didįjį m., sudarė atskirų kraštų m., patys aukštieji Ordino centro pareigūnai-patarėjai (Grossgebietiger – didysis komtūras, didysis iždininkas, maršalka ir t.t.) ir kiti aukštesnieji kryžiuočių valdininkai. Didysis m., kaip ir kraštų m., buvo renkami balsų dauguma, bet oficialiai figūruodavo vienbalsis išrinkimas. Didžiajam m. mirus, didysis komtūras trumpam laikui būdavo pavaduotoju, kol Prūsuose gyvenantieji aukštieji valdininkai-patarėjai išsirinkdavo vietininką ligi artimiausios kapitulos. Ten išrinktasis didysis m. turėdavo apvažiuoti Ordino žemes, priimti gyventojų paklusnumą. Panašiai elgdavosi ir kraštų m. (Paveikslai: didieji kryžiuočių magistrai ir antspaudas LE XIII 180 ir 181 psl.).

M. Perlbach, Die Statuten des Deutschen Ordens 1890; *J. Voigt,* Geschichte Preussens III 1828; *O. Schlicht,* Das Ordensland Preussen 1933; *Rudolf ten Haaf,* Deutschordensstaat und Deutschordensballeien ²1954; *Marjan Tumler,* Der Deutsche Orden 1955. Kitą bibliografiją žr. Kryžiuočių ordinas. *Z. I.*

Magistratas (lot. magistratus iš magister ‚viršininkas') 1. s e n. R o m o j e tautos susirinkimo vieneriems metams rinktas valdininkas ir pati įstaiga. Aukštesniosios tarnybos vietos buvo centurinių komicijų rinktieji konsulai, pretoriai ir cenzoriai, žemesniosios — tribų komicijų rinktieji kvestoriai, edilai ir kt. Į kai kurias valdines vietas pradžioje tauta terinkdavo tik patricijus. Prasidedančias kvestorium ir kylančias iki konsulo tarnybos vietas praktikoje stengėsi pasilaikyti sau senatorių šeimos, stropiai budėdamos, kad joks homo novus (žr.) tų vietų neužimtų. Ypatingiems liaudies reikalams tarnaujančius liaudies tribūnus terinkdavo liaudis. Savo metinės tarnybos metu m. buvo nenušalinami ir neįpareigoti duoti apyskaitą.

M. skirdavosi tarnybiniais ženklais. Konsulų, pretorių, cenzorių, kurulinių edilų tarnybinis ženklas buvo vad. kurulo kr ėslas (sella curulis), konsulų, pretorių — liktoriai su šakelių ryšuliais, vad. fasces (žr.). Patriciniai m. turėjo dar plačiais purpuriniais apvadais apsiuvinėtą togą (toga praetexta). Aukštesniosios tarnybos Romoje respublikos laikais buvo neapmokamos, garbės tarnybos, be to, kai kurie m. turėdavo rengti brangius žaidimus, tad praktiškai aukštosios vietos ne visiems piliečiams būdavo pasiekiamos. Imperijos laikais m. skyrimui turėjo didelę įtaką pats imperatorius. Tada ir aukštieji valdininkai buvo apmokami.

Mommsen, Röm. Staatsrecht, 3 tt. 1887–1894. *A.Rkš.*

2. A n g l i j o j e — teisėjas, miesto valdybos (magistrato) narys.

3. P r a n c ū z i j o j e — teismo pareigūnas, teisėjas.

4. R u s i j o j e — nuo Petro I laikų iki 1864–65 miesto valdyba, tvarkiusi miesto teisminius-administracinius ir mokestinius reikalus. Ir L i e t u v o j e m. anksčiau buvo vadinama miesto valdyba.

Magiškas užburtas, užkerėtas, pasižymįs kerimomis ypatybėmis.

Magiški kvadratai matematikoj yra skirtingų pirmųjų n^2 natūrinių skaičių sustatymas į kvadratus taip, kad jų suma išilgai bet kurios eilutės, skilties ar įstrižainės būtų ta pati. M.k. eilė priklauso nuo to, kiek skaičių yra eilutėje ar skiltyje. Antrosios eilės m.k. negalimi. Suma skaičių, esančių toje pačioje eilutėje, skiltyje ar įstrižainėje, vad. m.k. konstanta S., kuri skaičiuojama pagal formulę $S=\frac{1}{2}n(n^2+1)$, kur n yra kvadratų eilę reiškiąs skaičius. Trečios eilės m.k. parodytas brėžinyje. M.k. kilimo vieta Kinija, kur jie buvo žinomi gerokai dar prieš Kristaus gimimą. XI a. po Kr. jie jau buvo žinomi Indijoje, XV a. per Bizantiją pasiekė Europą, kur jiems ilgą laiką buvo priskiriamos įvairios magiškos galios. Tikėta, kad asmuo, nešiojąs sidabro plokštelėje įgraviruotą m.k., yra apsaugotas nuo įvairių ligų. Nemaža XVI–XVII a. matematikų domėjosi m.k. sudarymu ir jų savybių nagrinėjimu. Net ir XX a. m.k. nėra pamiršti, tik jų nagrinėjimui taikomi modernios matematikos metodai.

4	9	2
3	5	7
8	1	6

F. Sauerhering, Magische Zahlenquadrate 1926; *G. Kowalewski,* Magische Quadrate und magische Parkette 1937. *L.Kč.*

Magiški skaičiai atomo fizikoje yra ypatingi atomo branduolio dalelių skaičiai tvirtai surištuose branduoliuose:

Z arba N = 2, 8, 20, [40], [70], . . .

Z arba N = [2], [6], [14], 28, 50, 82, 126

Šie skaičiai galioja atskirai protonams (Z) ir neutronams (N). Skirtumas gali būti pavaizduotas modeliu, padedančiu suprasti atomo branduolių struktūrą. Lengvesnių branduolių atveju struktūra nustatoma pirmos eilės skaičiais iki suskliautimo, sunkesniųjų iš antros eilės po skliaustų.

Maglemose durpynas prie Mullerupo, vakariniame Zelandijos (Danijos) pakraštyje. Čia 1900–15 tyrinėtos dvi vidurinio akmens amžiaus stovyklos. Pagal šią vietovę pavadinta mezolitinė Š. Europos kultūra M. kultūra. Ji priskiriama ancilliniam laikotarpiui (7500–5500 pr. Kr., žr. Ancylaus ežeras). Svarbiausios šios kultūros vietovės Danijoje yra: Maglemose, Svaerdborg ir Holmegard. Be to, M. kultūrai būdingų radinių aptikta Švedijoje, Norvegijoje, Meklenburge, Brandenburge, Pamaryje ir kt. Iš titnaginių dirbinių pažymėtini: primityvaus darbo skeltiniai pleištai, branduoliniai kirviai, apskritiniai gremžtukai, strėlių antgaliai ir kt. Kauliniai dirbiniai yra labai gausūs ir įvairūs. Jie daromi iš briedžio, stumbro ir elnio ragų bei kaulų. Paminėtini kirviai su skylėmis kotui, įvairios formos žeberklai (su keliomis užbarzdomis viršuje, vienašaliai ir dvišaliai su didelėmis lenktomis užbarzdomis), meškerės kabliukai, tinklų plūdės ir kt. Tiek akmeniniai, tiek ir kauliniai dirbiniai giminingi su paleolitiniais.

Rytinis M. kultūros variantas žinomas Kundos (žr.) kultūros vardu.

J. Brondsted, Danmarks Oldtid I 1938.

Magliabechi Antonio (1633–1714) italų bibliotekininkas. Būdamas auksakaliu, M. išmoko graikų, lotynų ir hebrajų kalbas. Nuo 1673 dirbo kaip Cosimo III de Medičio bibliotekininkas Bibliotheca Palatina. Jis paruošė visą eilę viduramžių lotynų tekstų leidinių ir sudarė arabų kodeksų katalogą. Po M. mirties jo privati biblioteka (30.000 tomų) perduota Medičiui, kuris ją atidavė Florencijos miestui. Dabar ji sudaro Florencijos centrinės tautinės bibliotekos pagrindą.

D. Fava, La Bibliotheca Nazionale Centrale di Firenze 1939.

Magma (gr. magma ‚padugnės, kratinys') geologijoje skystas, tešlos pavidalo, įvairios sudėties silikatinis tirpinys, glūdįs žemės gelmėse. Ten ji turi aukštą temperatūrą ir didelį spaudimą. Požeminiai m. judėjimai sukelia vulkaninius žemės drebėjimus ir vulkanų išsiveržimus. M. vėstant dėl kietėjimo (solidifikacijos) ir kristalizacijos susidaro išsiveržtinės, arba magminės, uolienos, kurių grupei priklauso daug ir labai įvairių kristalinių uolienų: granitas, sienitas, dioritas, gabras, peridotitas, porfiras, melafiras, bazaltas ir kt. Žr. Lava.

Magna charta libertatum (lot. ‚Didžioji laisvių charta') žymiausias viduramžių feodalinių teisių kodeksas, kurį sukilusieji Anglijos dvasininkai ir pasauliečiai didikai prievarta išgavo iš karaliaus Jono Bežemio (žr.) 1215 VI 15–19. Kai karalius tuojau išsižadėjo jam primesto akto, baronai tęsė sukilimą, kviesdamies į sostą prancūzų princą. Karaliui netrukus (1216) mirus, vietoj nepilnamečio įpėdinio valdęs regentas pakartojo tą chartą. 1216 ir 1217 (tais metais paskelbti du beveik identiški

raštai), ir pagaliau 1225 jau pilnametystės pasiekęs karalius Henrikas III išleido ketvirtą chartos leidimą, kuris, per šimtmečius iš esmės nekeičiamas ir valdovų tvirtinamas, tapo pagrindiniu Anglijos valstybės teisės raštu. 1217 paskelbta ir vad. miškų charta; jai atskirti nuo pirmosios šiai duotas M.c.l. vardas.

M.c.l., pradžioj buvusį ištisinį raštą, vėlesni tyrinėtojai suskaidė į įžangą ir 63 straipsnius. Jos labai įvairuojantį turinį galima apytikriai sugrupuoti į 3 punktus: 1. feodaliniai santykiai tarp karaliaus ir vasalų; 2. karališkos administracijos veikimo būdai ir 3. kai kurių betarpiškos padėties faktų užuominos. Du svarbiausi dalykai jau pažymėti pirmame straipsnyje, būtent garantavimas Anglijos bažnyčios laisvės, atseit netrukdomų hierarchų rinkimo, ir visokių laisvių, kurios čia surašytos, visiems ‚laisviesiems žmonėms' ir jų įpėdiniams. Tolimesni straipsniai yra iš esmės šių laisvių išskaičiavimas. Kadangi feodalizme svarbiausias turtas buvo žemė, tai pirmoj eilėj ir kalbama apie karališkųjų lėnų paveldėjimą, sumokėjus nustatytus mokesčius, apie mažamečių lėninkų globą, apie jų vedybų laisvę ir apie jų paveldėtas skolas, ypač žydams. Įdomus nuostatas, kad nepilnamečiai įpėdiniai neturi mokėti procentų ir jiems valia grąžinti vien sumą. Čia pat karalius pasižada nerinkti mokesčių, ypač įsakmiai paminėtų karo reikalams (scutagium), be karalystės tarybos pritarimo. Išimtys tėra trys atvejai, kada karalius gali reikalauti ‚racionalios pagalbos': karaliaus išpirkimas iš nelaisvės, vyriausio sūnaus pakėlimas į riterius ir vyriausios dukters ištekinimas. Šis nuostatas įsakomas taikyti ir siuzerenams, jų vasalams. Garsiausias yra 39 str., apsaugojąs asmens laisvę nuo karaliaus savivalės: ‚Joks laisvas žmogus negali būti suimamas, kalinamas, atimamas nuosavybę, paliekamas už įstatymų (utlageretur), ištremiamas ar kaip nužudomas neatsižvelgus į lygiųjų (parium) teismo sprendimą ir krašto įstatymą'. Šiame paskutiniame, kaip ir kituose straipsniuose, karaliaus valdžia ribojama didikų naudai ir tuo būdu tiesiami pirmieji pagrindai aprėžtai monarchijai ir individualinei laisvei prieš valdžios savivalę.

Išgautų laisvių apsaugai didikai gavo teisę išsirinkti 25 baronų tarybą. Ji, karaliui ar jo pareigūnui pažeidus chartos nuostatus, turėtų per savo 4 narius pirma valdovą įspėti ir, jam nepaklausius, visomis priemonėmis priešintis, kol sulaužyti įstatymai bus atitaisyti. Šis savos rūšies rezistencinis komitetas, kurio praktiška veikla būtų buvusi labai abejotinos sėkmės, nė nebuvo bandytas įkurti.

Joks viduramžių feodalinės visuomenės dokumentas nesusilaukė tokio šimtmečius trukusio pripažinimo, kaip ta charta. Ji tvirtinta iki XV a. pradžios net 44 kartus. O ir naujaisiais laikais, atseit XVII a., kai parlamentas kovojo su Stiuartais, taip pat buvo plačiai remtasi chartos laisvėmis. Kai kurie XIX a. istorikai (Freeman, Stubs) įžiūrėjo chartoje net demokratinių laisvių pradus ir tarė ją buvus taikytą visai anglų tautai. Šiai minčiai pradžią davė pirmasis žymus chartos komentatorius E. Coke (1552–1634). Tačiau vėlesni tyrinėjimai, laisvi nuo romantikos įkvėptų perdėjimų, parodė chartą buvus tik luominių privilegijų rinkinį, taikytą 3 luomams: dvasininkams, bajorams ir miestiečiams (pastarųjų tik pirmaujančiam sluoksniui — pirkliams). Masė priklausomųjų žmonių (vilanų) josios nepaisomi. Tiesa, jie minimi 20 str. greta laisvųjų ir miestiečių, kur kalbama apie atsipirkimą karaliui už nusikaltimus. Bet galvoje turima, rodos, vien karališki valstiečiai ir iš jų karalius tegali išsipirkimo priedanga viską atimti, išskyrus arklą (gal būt, dar ir jautį su kai kuriais padargais). O laisviesiems turi būti paliekama žemė, pirkliams — jų prekės. Valstietis, kaip ir buvęs, paliekamas žemvaldžio inventorium.

Tačiau iš feodalinių santykių kilusios chartos iškeltieji 2 principai, karaliaus valdžios aprėžimas ir reprezentacija, paliko veiksmingi ir po feodalinės santvarkos pakitimo. Jie davė pradžią Anglijos parlamentarizmui ir neleido šiame krašte susikurti absoliutinei monarchijai, kaip įvyko Europos žemyno valstybėse. Taip pat moderniose konstitucijose, pirmoje eilėje seniausioje — JAV, užfiksuoti asmeniui taikomi įstatymų apsaugos principai savo pradmenimis siekia M.c.l.; tai rodo šiosios komentatorių, pvz. Coke ir kitų, įtaka konstitucijų kūrėjams (T. Jeffersonui ir kitiems).

W. Sh. McKechnie, M. C. 1905; *G. B. Adams*, The Origin of English Constitution ²1920; *F. Thompson*, The First Century of M. C. 1925; (") M. C. Its Role in Making English Constitution 1948; *F. Kern*, Kingship and Law in the Middle Ages 1939; *A. J. Collins*, The Documents of the Great Charter 1215, 1952. *J. J.*

Magna cum laude (lot. ‚su dideliu pagyrimu', ‚labai gerai') antras gerumu pažymys daktaro egzaminuose.

Magnalis (magnalium) metalas, magnio ir aliuminio lydinys, kartais su mangano priemaiša; turi aukštas mechanines savybes, atsparus korozijai.

Magna Mater (lot. ‚Didžioji Motina') žr. Kibelė.

Magnasco Alessandro, dažnai vad. Il Lissandrino (apie 1667–1749) itališkojo baroko žanrinis tapytojas. Meno mokėsi pas savo tėvą Stefano ir milaniečio Filippo Abbiati studijoje. 1703-10 dirbo paskutiniajam Medičiui Florencijoj. Likusią gyvenimo dalį praleido Milane (1711-35) ir Florencijoje (1735–47). Iki XX a. pradžios M. buvo beveik visai užmirštas ir laikomas Salvatore Rosa imitatorium. Modernioji kritika stato jį šalia pačių reikšmingiausių XVIII a. petits maîtres. M. tapybos tematika (liaudies gyvenimo scenos, čigonai, kareiviai, vienuoliai, itališkosios komedijos personažai), barokinis figūrų traktavimas ir al tocco technika būdingi epochai, bet savo vidine įtampa visi šie elementai prašoka dekoratyvinį manierizmą, tapdami gilaus tragizmo išraiška, pvz. Punchinello su gitara (Gatti-Casazza kol., Venecijoje), Mergaitė ir muzikantas (Italico Brass kol., Venecijoje). Istoriškai M. tapyba yra Salvatore Rosa ir Jacques Callot tradicijos tęsinys. Ankstyvesniuose darbuose pastebimas Tintoretto (plg. Kristaus krikštas, National Gallery, Vašingtone), Bassano, Morazzone ir kt. poveikis.

C. G. Ratti, Vita di A. M., pittore 1914; *G. Beltrami,* A. M. detto il Lissandrino 1913; *A. Ferri,* A. M. 1922; *B. Geiger,* A. M. 1923; *F. Fosca,* The Eighteenth Century: Watteau to Tiepolo 1952.

A. Lc.

Magnãtai (iš viduramžių lot. magnatus ‚didžiūnas') aukštasis visuomenės sluoksnis sen. Lietuvoje, Lenkijoje ir Vengrijoje, tų kraštų didikai. Būdami patys stambiausi žemvaldžiai, m. vaidino vadovaujamąjį vaidmenį savo krašto gyvenime. Dėl savo aukštos ekonominės ir socialinės padėties, m. paprastai būdavo įtakingi politiškai ir skiriami į aukštąsias valstybės vietas. Vengrijoje m. sudarė Valstybės tarybą (Förendihaz) — aukštuosius parlamento rūmus. Lenkijos m. paprastai būdavo skiriami į senatą. Jie būdavo žymiausi senatoriai ir ministrai. Žymesnės Lenkijos m. šeimos buvo Branickiai, Działyńskiai, Firlėjai, Leščinskiai, Liubomirskiai, Mnišekai, Olesnickiai, Opalińskiai, Potockiai, Sieniavskiai, Sobeskiai, Tarnovskiai, Tenčinskiai, Višnioveckiai, Zamoiskiai, Zborovskiai, Žolkievskiai ir kt. D. Lenkijoje m. buvo nedaug. Daug daugiau jų buvo M. Lenkijoje ir ypačiai tose lenkų valdomose žemėse, kurios per 1569 Liublino uniją buvo atplėštos nuo Lietuvos ir įjungtos į Lenkiją. Dėl to daugelis Lenkijos didikų šeimų buvo lietuviškos, gudiškos ar ukrainietiškos kilmės, giminystės ir turto ryšiais susijusios su Lietuvos didikais. Tokios tiek Lietuvoje, tiek Lenkijoje paplitusios m. šeimos buvo Bžostovskiai, Čartoriskiai, Ostrogiškiai, Pacai, Radvilos, Sapiegos, Tiškevičiai ir kt. Ypač daug m. buvo Lietuvoje, ir čia jie buvo daug galingesni ir įtakingesni visuomeniniame bei valstybiniame gyvenime, negu Lenkijoje.

Kituose kraštuose m. vardas rečiau tebuvo vartojamas, taikant jį žymiausiems didžiūnams, užimantiems aukštas vietas dėl savo aukšto luomo, teisių, turto ar kitų savybių. Naujaisiais laikais m. vardas kartais taikomas ir finansinei bei pramonės aristokratijai, pvz. stambiausiems pramonės kapitalistams (plieno, alyvos m. ir pn.).

M. Lietuvoje pradėjo kilti jau XIV a. pabaigoje ir Vytauto laikais, kaip svarbūs jo bendradarbiai ir patarėjai, karo vadai, sričių vietininkai. Jie pasiekė žymesnės politinės reikšmės jau Vytauto kovų su Jogaila metu. Tas kovas dėl Lietuvos sosto laimėjęs, Vytautas ir toliau labiau rėmėsi didikais, negu Gediminaičių dinastijos nariais kunigaikščiais. Dalis Lietuvos m. kilo iš Vytauto karo vadų bei padėjėjų, kita dalis iš smulkesnių ankstyvesniųjų Lietuvos kunigaikščių, ne Gedimino dinastijos šeimų, kurių ekonominė ir politinė reikšmė nusmuko, Gediminaičiams tvirtai valdant visą Lietuvą. Taip Alšionių, Giedraičių, Slucko, Svyrių ir kt. kunigaikščiai Vytauto laikais maža besiskyrė nuo turtingesniųjų Lietuvos bajorų (kaip Manivydas, Valimantaičiai, Gostautas ir kt.) ir pamažu su jais susiliejo į Lietuvos didikų klasę,—aukštąjį visuomenės sluoksnį. Nuo XV a. pradžios lenkų pavyzdžiu Lietuvos m., arba didikus, imta vadinti ponais. Atsilygindamas už jų ištikimą bendradarbiavimą ir politinį rėmimą, Vytautas išdalijo m. nemaža žemių; dėl to jų ir taip jau aukšta ekonominė padėtis dar labiau pagerėjo, o kartu su tuo ir jų visuomeninė bei politinė įtaka pakilo.

Po Vytauto mirties susidarė ypačiai pa-

lankios sąlygos m. politinei galiai kilti. Švitrigailos ir Žygimanto Kęstutaičio tarpusavio kovoms vykstant, aktyvus didikų rėmimas vienos ar kitos pusės galėjo nusverti reikalą. Toms kovoms dėl sosto laimėti Lietuvos didikų parama pasinaudojo Žygimantas Kęstutaitis, bet ir jis pats pasidarė didikų sąmokslo auka: 1440 jis buvo nužudytas Daugirdo, Čartoriskių ir kt. didikų sąmokslo prieš jį narių. Nuo tada didikai visai įsigalėjo.

Po Žygimanto Kęstutaičio mirties net ir D.L.K. sosto likimas faktiškai atiteko į didikų rankas. Vadovaujami Jono Gostauto, Lietuvos didikai pasikvietė į Lietuvą Jogailos sūnų Kazimierą ir 1440 išrinko bei paskelbė D.L.K. Kadangi Kazimieras buvo dar mažametis, faktinė Lietuvos valdžia pateko į Jono Gostauto ir kt. didikų rankas. Vėliau Kazimierui tapus Lenkijos karaliumi ir išvykus į Krokuvą, Lietuvos valstybės reikalais rūpinosi ir kraštą tvarkė žymiausieji Lietuvos didikai. Tuo metu susidarė ir iškilo Ponų taryba, kaip pastovus D.L.K. patariamasis organas, sudarytas iš didikų, lenkų pavyzdžiu vadinamų ponais. Į Ponų tarybą įėjo aukštesnieji valstybės pareigūnai, kuriais paprastai būdavo skiriami didikai. Greta jų į tarybą įėjo dar vyskupai ir ligi tol dar išlikę kunigaikščiai. Kazimierui beveik nuolat gyvenant Lenkijoje, didikų kontroliuojama Ponų taryba faktiškai valdė Lietuvą antroje XV a. pusėje ir tiek sustiprėjo, jog po jo mirties didžiuoju Lietuvos kunigaikščiu išrinko Aleksandrą, kuris už tai turėjo suteikti 1492 privilegiją, teisiškai nustačiusią Ponų tarybos kompetenciją.

Magnatas ir bajorai XVI a. pabaigoje

Taip Lietuvos reikalų tvarkymas ne tik faktiškai, bet ir teisiškai atiteko į m. rankas, kurių galia netrukus tiek pakilo, jog jau XVI a. viduryje jie pasidarė tikrieji Lietuvos valdovai. Didžiųjų kunigaikščių dovanojimais ir kitais keliais jų rankose buvo sukoncentruoti didžiuliai dvarai su daugybe valstiečių, jie vadovavo Lietuvos visuomenei ir pasiekė visiškos hegemonijos politiniame valstybės gyvenime. XVI a. vidurio apskričių (pavietų) bei seimelių reformomis vienodinant Lietuvos ir Lenkijos santvarką, ėmė kilti bajorų politinė reikšmė, tačiau tuo didikų galia nebuvo sugriauta, nors jiems ir nepavyko savo griežtu pasipriešinimu suardyti Žygimanto Augusto Lietuvos unijos su Lenkija planų. Po 1569 Liublino unijos, ypačiai išaugus bajorijos reikšmei, didikų galia neišnyko, nes jie pasidarė tikrieji bajorų (žr.) vadai, nelyginant, aukštasis bajorų luomo sluoksnis.

Žymiausios ir vadovaujančios Lietuvos didikų šeimos XV a. buvo Gostautai, Daugirdai, Čartoriskiai. XVI a. pradžioje Žygimanto Senojo laikais iškilo Radvilų ir Astikų šeimos. Žygimanto Augusto laikais vadovaujama rolė priklausė Radvilams. Greta jų XVI a. viduryje ėmė kilti Chodkevičiai, Valavičiai, Glebavičiai, Kiškos. Būdami Lietuvos kancleriai, maršalai, iždininkai, etmonai ir kt. aukšti pareigūnai, jie pagarsėjo kaip žymiausi Lietuvos valstybinio savarankiškumo saugotojai ir griežčiausiai priešinosi unijai su Lenkija, nesutikdami su lenkų statomomis sąlygomis, o vėliau, po Liublino unijos sudarymo, stengdamiesi pakreipti unijos nuostatų vykdymą Lietuvai palankia prasme ir išlaikyti valstybinį Lietuvos savarankiškumą. XVI a. pabaigoje ir pirmoje XVII a. pusėj politiniam gyvenimui vadovavo Radvilai, Sapiegos, Chodkevičiai, Tiškevičiai, vėliau Pacai. Radvilai svarbiausias valstybės vietas laikė savo rankose ligi XVII a. vidurio. Sapiegų šeima politiškai įsigalėjo nuo Zigmanto Vazos laikų. Radvilų ir Sapiegų šeimos buvo plačiai išsišakojusios ir jų nariai užėmė ne tik žymiausius centro, bet ir gausias pavietų vietas, tuo būdu vadovaudami ir vietos bajorams. Didikų Pacų šeima aukščiausio savo galybės laipsnio

J. Matejko Magnatai

pasiekė Jono Kãzimiero ir Mykolo Kaributo Višnioveckio laikais. Tada beveik visas svarbiausias centro vietas užėmė Pacai. Prie Jono Sobeskio jie jau nustojo žymios dalies savo reikšmės, ir tada vėl ėmė kilti Sobeskio prieš Pacus palaikomi Sapiegos ir Radvilai, taip pat Oginskiai. Kitos didikų šeimos buvo irgi įtakingos valstybės valdyme, bet jos paprastai giminiuodavosi su Radvilais, Sapiegomis, Pacais ir kt. ir remdavo jų politiką bei siekimus. XVIII a. įtakingiausios didikų šeimos Lietuvoje buvo Oginskiai, Bžostovskiai, Čartoriskiai, Chreptavičiai, Radvilos ir Potockiai bei jų šalininkai.

Teisiškai XVII – XVIII a. Lietuva buvo vienaluomė bajorų respublika su D.L.K. priešakyje, bet faktiškai kraštą valdė ir visus jo reikalus sprendė bei tvarkė ne visa bajorija ir ne šiaip sau bajorai, bet tik aukštoji to luomo dalis — didikai. Jų buvo tik keliolika svarbiausių šeimų, bet jie savo reikšme ir įtaka atsvėrė visą bajorų masę. Kai kurie m. buvo tiek galingi, jog turėjo net savo privatines kariuomenes, vesdavo tarpusavio karus ir savo įtaka bei galia pralenkė D.L.K., todėl nekartą teisingai buvo vadinami Lietuvos ‚karaliukais', pvz. XVII a. viduryje Jonušas Radvila. Priešingai bajorų lygybės ideologijai, kai kurios didikų šeimos sugebėjo išsilaikyti ar net naujai iš užsienių įsigyti kunigaikščių titulus. Didikų vaidmuo Lietuvos valstybėj rėmėsi jų įtaka visaime krašte. Jie buvo įtakingi ne vien dėl savo aukštos kilmės, bet kas svarbiausia dėl didelių savo turtų — dvarų. Norėdami savo valdžioje turėti visą kraštą, jie stengėsi įsigalėti valstybėje, užimti visas svarbiausias ir įtakingiausias krašto dignitorijas bei vietas apskrityse ir iš D.L.K. gauti kuo daugiau seniūnijų bei valstybės dvarų. Čia didikai vedė atskirą savo šeimos politiką, norėdami į savo rankas sukoncentruoti visas svarbiausias vietas ir iš jų išstumti kitus didikus, savo varžovus. Kai kurios svarbiausios Lietuvos valstybės vietos (pvz. Vilniaus vaivados, kanclerio, etmono ir kt.) beveik iš tradicijos atitekdavo Radvilams ar kitiems to meto galiūnams. Valstybės senatas buvo beveik išimtinai didikų ir aukštųjų dvasininkų užimama institucija. Be jų, kaip senatorių, pritarimo Lietuvos valdovai nieko negalėjo daryti valstybiniu mastu. Atsižvelgdami į didikų įtaką, Lietuvos valdovai, norėdami ką nors pravesti seimuose, dažnai kreipdavosi į didikus, prašydami jų pagalbos.

M. įtaka buvo lemiama renkant valdovą, seimuose, seimeliuose ir kitur. Jie sugebėdavo savo įtakoje laikyti ir apskričių šlėktą, kuri paprastai skubėdavo patenkinti didikų reikalavimus. Didikų baimė, jų malonės ir užtarimo siekimas,noras gauti vietų — visa tai laikė šiaip bajorus ir šlėktą didikų priklausomybėje, nekalbant jau

apie didikų prievartą prieš nepaklusnius bajorus prieš kuriuos spaudimui sustiprinti didikai kartais pavartodavo ir savo privatinius kareivius. Net ir apskričių vietos dažnai buvo gaunamos tik didikų protekcija.

Daugelis didikų buvo žymūs valstybės vyrai ir pasižymėjo savo valstybingumu, bet kiti jų labiau rūpinosi savo šeimos politika. Kai kurie jų vedė ir savo užsienio politiką, nesutampančią su valstybės reikalais. Žinodami didikų vaidmenį Lietuvoje, užsienių valdovai dažnai ir kreipdavosi ne į karalių, bet į juos. Suvereninė krašto valdžia teisiškai buvo visos Lietuvos bajorijos rankose, bet faktiškai čia šeimininkavo didikai.

Greta ekonominio, socialinio ir politinio, didikai Lietuvoje suvaidino ir žymų kultūrinį vaidmenį. Jie patys gyveno puikiuose stilinguose rūmuose (pvz. Radvilų rūmai Biržuose, Kėdainiuose, Nesvyžiuje; Tiškevičių Palangoje, Kretingoje, Raudondvaryje; Pacų Jiezne, Oginskių Rietave ir kt.), pastatytuose žymių architektų ir išpuoštuose skulptorių bei dailininkų. Nevieni didikų rūmai garsėjo paveikslų galerijomis bei meno kūrinių rinkiniais, taip pat bibliotekomis. Kai kurie didikai įsteigė žymių mokyklų, spaustuvių, teatrų, orkestrų ir pn. Daugelis pačių gražiųjų Lietuvos bažnyčių taip pat buvo pastatyta didikų iniciatyva ir lėšomis (pvz. Šv. Petro ir Povilo Vilniuj, pastatyta Pacų). Daugelis didikų buvo baigę universitetus ir domėjosi mokslu. Didikų įnašas kultūriniame Lietuvos gyvenime dar nėra kaip reikiant įvertintas.

Žlugus Lietuvos valstybei XVIII a. pabaigoje, didikų įtaka ilgai dar neišnyko ir išliko ypačiai krašto ūkio ir kultūros srityje. Kai kurie didikų sugebėjo išlaikyti ir savo politinę reikšmę, prisitaikyti prie rusų įvestos tvarkos ir pasiekti aukštų vietų Rusijos valdžioje, kaip Mykolas Kleofas Oginskis, Adomas Čartoriskis ir kt. Tačiau apskritai didikų reikšmė XIX a. ėmė nykti, ypač rusams užgniaužus 1831 ir 1863 sukilimus ir ėmus persekioti bajorus, taip pat pravedus baudžiavų panaikinimą. Tik viena kita didikų šeima, kaip Oginskiai, Tiškevičiai, Plateriai ir kt. tepajėgė išlaikyti didžiulius savo dvarus ir šiek tiek įtakos. 1918 atkūrus nepriklausomą Lietuvą ir pravedus žemės reformą, senųjų didikų palikuonys jau nebevaidino jokio žymesnio vaidmens.

A. Janulaitis, Lietuvos visuomenės ir teisės istorija 1920; *K. Avižonis,* Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais 1940; *M. Krasauskaitė,* Die litauischen Adelsprivilegien bis zum Ende des 15. Jhdts 1927; *M. Liubavskij,* Litovsko-russkij sejm 1901; *F. I. Leontovič,* Rada velikich kniazej litovskich 1907; *I. Malinovskij,* Rada Vel. Kniažestva Litovskogo 1-2, 1903–1904, *J. Wolff,* Senatorowie i dygnitarze W. Ks. Litewskiego 1386–1795, 1885; *St. Kutrzeba,* Historja ustroju Polski w zarysie, t. 2, ²1921. *K.Avž.*

Magnelli Alberto (g. 1888) italų tapytojas, artimas futurizmo bei kubizmo sąjūdžiams, nors jiem formaliai ir nepriklausęs. Savo tapybinį stilių M. susikūrė išeidamas iš kubistinės simplikacijos principo. Paskutinių dviejų dešimtmečių darbuose M. yra jau grynas abstraktistas. Jo tapybos pagrindinis tikslas — atskleisti archetipines pojūtines patirties formas abstraktinėmis priemonėmis.

Magnencijus (lot. Magnentius) Magnus (m. 353 po Kr.) aukštas romėnų karininkas, asmens sargybos viršininkas imp. Konstanto, prieš kurį 350 po Kr. sukilęs, užėmė Italiją, bet, atkritus jo sąjunginin-kui Vetranijui (Vetranio), buvo Konstancijaus II ties Mursa (Esseg) 351 nugalėtas. Pralaimėjęs antrą kartą 353 Lijone nusižudė. Netrukus po to nusižudė ir alemanų nugalėtas į cezarius pakeltasis jo brolis Decencijus (Decentius).

A. Piganiol, Histoire romaine 4, 2 : L'Empire chrétien 1947.

Magnes Judah, Leon (1877–1948) žydų rabinas, sionistų veikėjas ir Jeruzalės hebrajų univ. steigėjas. 1898 baigė Cincinnati, Ohio univ. ir Hebrajų susivienijimo kolegiją. Toliau studijavo Berlyne ir Heidelberge, kur 1902 gavo filosofijos dr. laipsnį. Grįžęs į JAV, Brukline ir Naujorke rabinavo ir veikė sionistų tarpe. I pas. karo metu dalyvavo nukentėjusių Europoje žydų šalpoje. 1925 pakviestas organizuoti Jeruzalėje žydų univ. Jis buvo žydų ir arabų bendradarbiavimo šalininkas.

Magnetà nedidelė dinamos tipo elektrinė mašina su plieno magnetais. Vartojama vidaus degimo varikliuose (pvz. automobilio motore ir kt.) sudaryti elektros kibirkščiai, kuri uždega sprogstamąjį mišinį motoro cilindre.

Magnetas [gr. magnētis (lithos) ‚magnetinis akmuo'] yra kūnas, kuris turi ypatybę pritraukti magnetinę medžiagą. M. dalijami į pastovius m. ir elektromagnetus. Elektromagnetuose magnetizmą sužadina ritė su elektros srove. Pastovūs m., vieną kartą įmagnetinti, palaiko bemaž pastovią magnetinę indukciją neribotą laiką. Jie įmagnetinami dedant į stiprų magnetinį

lauką, sukeltą nuolatinės elektros srovės. Plieno m. su chromo bei volframo priemaiša reikia apie 240 ampervijų vienam centimetrui (apie 300 oerstedų), o m. su kobalto priemaiša — apie 950 ampervijų/cm (apie 1200 oerstedų), kad būtų galima įmagnetinti medžiagą iki prisotinimo. Palygindami su žemės magnetinio lauko stiprumu, kuris siekia tik apie 0,6 oerstedo, m. įmagnetinimui reikia labai stiprių magnetinių laukų, kuriuos gali duoti tik elektros srovė. Pastovūs m. gali būti išmagnetinti dedant į stiprų kintamą magnetinį lauką, kurio amplitudė palaipsniui mažinama iki nulio. Taip pat jie išsimagnetina nuo aukštos temperatūros bei priešingos krypties magnetinio lauko.

Pastovūs m. gaminami įvairių formų: C bei U formos, pasagos, storesnio ar plonesnio strypo arba stiebelio formos. Koercitinė jėga (žr.) yra priešingos krypties magnetinio lauko stiprumas, kuris visiškai panaikina užsiliekantį magnetizmą. Juo didesnė koercitinė jėga H, juo sunkiau m. išsimagnetinti. Užsiliekanti magnetinė indukcija B yra ta, kuri užsilieka magnete po jo įmagnetinimo ir brendimo. Prieš įmagnetinimą magnetinė medžiaga užgrūdinama. Plienui užgrūdinti vartojami du būdai: įkaitinant jį iki aukštos temperatūros ir staigiai atšaldant, arba veikiant jį hidrauliniu spaudimu jam pamažu atvėstant. Pirmasis metodas dažniausiai vartojamas, nors antrasis duoda vienodesnį viso m. užgrūdinimą. Geriausia užgrūdinamos medžiagos įkaitinimo temperatūra yra ta, prie kurios medžiaga keičiasi iš magnetinės į nemagnetinę. 5% volframo plienui ta temperatūra yra 870°C, 3½–6% chromo plienui–842°C, 36% kobalto, 5% chromo ir 4% volframo plienui — 940°C. Įkaitintos medžiagos atšalimo temperatūra kiekvienai medžiagos rūšiai yra skirtinga. Medžiaga atšaldoma vandenyje, sūriam vandenyje arba aliejuje. Aliejus duoda mažiau kietą plieną negu vanduo. Čia duodamoje lentelėje nurodytos magnetams vartojamų kai kurių medžiagų savybės (žr. lentelę).

Pastovių m. magnetizmas sumažėja nuo sutrenkimo, virpėjimo ir temperatūros svyravimų, o taip pat truputį mažėja ilgainiui. Koercitinė jėga sumažėja savaime per kelerius metus apie 10–20% ir m. palaipsniui pasidaro silpnesnis, tačiau jis po to priartėja prie pastovios ribos, tai yra stabilizuojasi, arba, kaip sakoma, subręsta.

Medžiagos pavadinimas ir apytikrė sudėtis	Koercitinė jėga H oerstedų	Užsilikusi indukcija B gausų
1% anglies plienas	48	8600
3½% chromo (Cr) plienas	63	9000
6% volframo (W) plienas	72	10000
16% Co, 9% Cr plienas	200	7500
36% Co, 4% W, 5% Cr plienas	240	9600
Alnico 5 Fe, Al, Ni, Co	575	12500
Alnico 12 Fe, Al, Ni, Co	1000	5700
Silmanalis 86% Ag, 9% Mn, 5% Al	6700	595

Prie aukštesnių temperatūrų ta stabilizacija, arba subrendimas, pasiekiamas daug greičiau, būtent, viena valanda brendimo prie 100°C yra tolygi vieneriems metams laikymo prie 18°C. Todėl, kai norima turėti tiksliai pastovų m., jis dirbtinai brandinamas, kaitinant verdančiame vandenyje, arba laikant 2 metus sandėlyje prieš vartojimą. Pvz. plieno m. su kobalto priemaiša po užgrūdinimo kaitinamas 5 val. verdančiame vandenyje, kad pribręstų, tai yra, kad jo magnetinės ypatybės paliktų pastovios ilgam laikui.

Pastovūs m. vartojami įvairiems tikslams: orlaivių instrumentacijai, srovės jungikliams, kompasams, slopinimo įrenginiams, elektrokardiografams, elektros laikrodžiams, galvanometrams, elektros skaitikliams ir kitiems elektros matavimo aparatams, garsiakalbiams, mikrofonams, oscilografams, fonografams, šaldytuvams, relėms, mažiems generatoriams ir motorams, tachometrams, įtampos reguliatoriams ir t.t.

2. Aukštos įtampos elektros generatorius, varomas jo aptarnaujamo vidaus degimo variklio ir skirtas kibirkštimi uždegti suspaustas sprogstamąsias dujas cilindre. Kibirkšties įtampa priklauso nuo variklio konstrukcijos, veikimo sąlygų ir žvakės oro tarpo. Ji svyruoja tarp 4 ir 14 kW ir yra apie 8 kW, kai startuojama šalta mašina. Kibirkščiavimo dažnumas priklauso nuo variklio tipo ir jo sukimosi greičio. Vieno cilindro pramonės variklių maksimalinis kibirkščiavimo dažnumas yra ne daugiau kaip 2 per sek., o orlaivių variklių — 240. Automobilių ir daugiacilindrinių pramonės variklių kibirkščiavimo dažnumas siekia nuo 120 iki 240 per sek. M. uždegimo sistema plačiai vartojama orlaiviuose, traktoriuose, išoriniuose laivų varikliuose; daugumas automobilių, sunkvežimių bei autobusų vartoja baterijos uždegimo sistemą. *V.Ptr.*

Magnetinė adata žr. Kompasas.

Magnetinė anomalija vietiniai nukrypimai nuo bendro taisyklingo Žemės magnetizmo elementų pasiskirstymo Žemės paviršiuje. M.a. daugiausia priklauso nuo rūdos klodų buvimo po žeme.

Magnetinė deklinacija kampas, kurį sudaro kurios nors Žemės rutulio vietos magnetinio ir geografinio meridianų plokštumos. Žr. Deklinacija.

Magnetinė geležies rūda žr. Magnetitas.

Magnetinė indukcija žr. Indukcija, magnetinė.

Magnetinė inklinacija kampas, kurį sudaro horizonto plokštuma ir magnetinė rodyklė, laisvai besisukanti aplink horizontalinę ašį. Žr. Inklinacija.

Magnetinės audros Žemės magnetinių jėgų dydžio ir krypties kitimas. M.a. metu kompaso rodyklė gali svyruoti į vieną ir į kitą pusę net iki vieno kampo laipsnio per minutę greitumu. Kaip Žemės magnetizmo apskritai taip ir m.a. mechanizmas nėra žinomas, tačiau yra nustatytas neabejotinas ryšys tarp saulės aktyvumo, ypač saulės dėmių gausumo, ir m.a. Kai saulės spinduliavimas padidėja, kai pagausėja saulėje dėmių ir protuberansų, tada ir m.a. yra stipresnės ir dažnesnės. Tuo pačiu metu Žemės atmosferoje atsiranda stiprių elektros srovių, kurios kartais sutrukdo radijo perdavimą.

Magnetinė skverbtis magnetinės medžiagos savybė sutirštinti magnetines linijas, padaryti tą medžiagą joms žymiai pralaidesnę už orą. Juo didesnė m.s., juo mažiau reikia ampervijų, kad sukeltų tose pačiose sąlygose nustatytą magnetinį srautą. Pakeitus orą magnetine medžiaga, reikalingos tam pačiam magnetiniam srautui sukelti ampervijos sumažėja šimtus bei tūkstančius kartų priklausomai nuo medžiagos rūšies ir magnetinio lauko stiprumo. M.s. galima iš dalies palyginti su elektros grandinės laidumu: juo didesnis laidumas, juo mažesnė reikalinga elektrovaros jėga sukelti tai pačiai srovei. Tačiau elektros grandinės laidumas yra tai pat medžiagai pastovus ir nepriklauso nuo srovės dydžio, o m.s. kinta ne tik su medžiagos rūšimi, bet taip pat ir su magnetinės indukcijos dydžiu toje pačioje medžiagoje.

Absoliuti m.s. yra lygi: $\mu = B/H$. CGS vienetų sistemoje magnetinė indukcija arba magnetinio srauto tankumas B matuojamas gausais, magnetinio lauko stiprumas H — oerstedais, o absoliuti magnetinė skverbtis μ — gausais vienam oerstedui. M.s. oro bei tuštumos CGS vienetų sistemoje lygi vienetui, o magnetinių medžiagų — daug kartų didesnė. Racionalizuotoje MKS vienetų sistemoje tuštumos bei oro m.s. yra lygi $4\pi 10^{-7}$ veberių metrui-amperui, o neracionalizuotoje sistemoje — 10^{-7}. Relatyvi m.s. yra magnetinės medžiagos absoliučios magnetinės skverbties ir tuštumos magnetinės skverbties santykis, ir dėl to bedimensinis skaičius, kuris rodo, kiek kartų medžiaga yra pralaidesnė už tuštumą. Paprastai kalbant apie m.s., turima galvoje relatyvi magnetinė skverbtis. Žr. Magnetinės medžiagos.

V.Ptr.

Magnetinės medžiagos yra tos, kurios gali būti daugiau ar mažiau įmagnetinamos arba kurių lydiniai duoda reikalingų savybių magnetus. M.m. skirstomos į *diamagnetines*, kurių magnetinė skverbtis nežymiai mažesnė negu tuštumos, ir į *paramagnetines*, turinčias nežymiai didesnę skverbtį negu tuštumos. Tuštumos ir oro magnetinė skverbtis CGS sistemoje (žr.) yra lygi vienetui. Keletas medžiagų turi magnetinę skverbtį šimtus bei tūkstančius kartų didesnę negu tuštumos. Tai m.m. dažniausiai vadinamos *feromagnetinėmis*, pvz. geležis, kobaltas, nikelis ir jų įvairūs lydiniai. Geležis, ketus ir įvairus plienas išimtinai vartojami gamybai elektros mašinų ir aparatų, kuriuose magnetizmas vaidina pagrindinį vaidmenį. Geležies temperatūra, prie kurios ji nustoja magnetinių savybių (Curie taškas) yra 790°C. Kobaltas, kuris nėra vartojamas vienas, bet tik geležies magnetinėms savybėms pagerinti, turi didžiausią (kokia praktiškai imant gaunama) prisotintą indukciją, lygią 17.000 gausų, o jo Curie taškas 1115°C. Taip pat ir nikelis nevartojamas vienas, bet tik lydiniuose su geležimi. Nikelio prisotinta indukcija yra 6500 gausų ir Curie taškas 390°C.

Gera m.m. privalo turėti didelę magnetinę skverbtį, kad reikalingo dydžio magnetinį srautą būtų galima gauti su mažesniu ampervijų skaičiumi. Be to, jei turime kintamą magnetinį srautą, histerezės ir viesulinių srovių nuostoliai turi būti maži, kad būtų išvengta per didelio medžiagos įšilimo ir energijos nuostolių. Pastoviems magnetams vartojama medžiaga privalo turėti didelę koercitinę jėgą, ir juo ji didesnė, juo sunkiau magnetas išsi-

magnetina. Visos m.m. savybės priklauso nuo cheminės medžiagų sudėties ir nuo mechaninio bei šiluminio jų apdirbimo (užgrūdinimo).

Geležies magnetinės savybės žymiai pagerėja, kai anglies, deguonies, sieros, fosforo ir azoto nuošimtis sumažinamas iki galimai mažiausios ribos. Aukščiausio švarumo laipsnio geležies privalumas yra didelė magnetinė skverbtis ir maži histerezės nuostoliai prie mažų ir vidutinių magnetinio lauko stiprumų. Prisotinta indukcija tokios geležies siekia 22.500 gausų ir tiktai vienas elementas, būtent kobaltas, ją padidina. 35% kobalto ir 65% geležies lydinys turi prisotintą indukciją 24.000 gausų. Toks lydinys vartojamas elektromagnetų antgaliams ir ten, kur reikalinga didelė magnetinė indukcija.

Ištirpindamas elektrolitinę geležį tuštumoje ir užgrūdindamas ją specialiose atmosferose, kurios išjungia paskutinius priemaišų pėdsakus iki nežinomos iki tol ribos, Yensenas pagamino geležį su maksimalia magnetine skverbtimi 50.000 ir nepaprastai mažais histerezės nuostoliais. Cioffi, veikdamas geležį vandeniliu, pasiekė maksimalę magnetinę skverbtį 340.000. Švariausia geležies rūšis, kuri plačiu mastu gaminama pramonės tikslams, turi mažiau negu 0,2% įvairių priemaišų, sudarytų iš anglies, mangano, silicio, vario, sieros, fosforo, deguonies ir azoto likučių. Net toksai mažas priemaišų nuošimtis žymiai atsiliepia geležies magnetinių savybių pablogėjimui. Siera, fosforas ir deguonis geležyje kenkia magnetinėms savybėms, ir jų kiekis privalo būti sumažintas iki minimumo. Labai mažas kiekis vario daznai pridedamas prie geležies, kad padidintų atsparumą korozijai. Mažas mangano procentas nėra kenksmingas. Jei mangano nuošimtis pliene pasiekia 12%, jis, praktiškai imant, nustoja būti magnetinis. Silicio priemaiša iki 6½% yra naudinga geležies magnetinėms savybėms, tačiau žymiai sumažina geležies tąsumą, kai silicio priemaiša prašoka 3%. Silicis sumažina viesulinių srovių ir histerezės nuostolius ir beveik nepaveikia magnetinės skverbties. Todėl silicio plieno skarda plačiai vartojama kintamosios srovės mašinose ir transformatoriuose. Prisotinta indukcija dinamo mašinoms ir transformatoriams vartojamos skardos su siliciu siekia apie 18.000 gausų.

Ketus yra daug menkesnė magnetinė medžiaga už geležį ir plieną, tačiau dėl pigumo, lengvo apdirbimo bei pigaus formavimo jis vartojamas ten, kur mašinos tūris bei jos mechaninis atsparumas nesudaro sunkumo.

Geležies ir įvairaus nuošimčio nikelio lydiniai duoda visą eilę medžiagų su įvairiomis magnetinėmis savybėmis. 30% nikelio ir geležies lydinys yra, praktiškai imant, nemagnetinis, o su didesniu bei mažesniu nikelio nuošimčiu — magnetinis. Nikelio lydiniai labai jautrūs užgrūdinimo procedūrai, kuri turi didelę įtaką lydinio magnetinėms savybėms. Bell Telephone laboratorijose buvo sudarytas lydinys (78½% nikelio ir geležies) angliškai vad. ‚permalloy', kurio prisotinta indukcija 10.700 gausų ir nepaprastai didelė magnetinė skverbtis (maksimalinė 100.000, pradinė 15.000), o histerezės nuostoliai labai maži silpnuose magnetiniuose laukuose.

Geležies ir 47–50% nikelio lydinys, vad. ‚nicaloy', turįs didelę magnetinę skverbtį prie mažų magnetinio lauko stiprumų, buvo pagamintas radijo reikalams ir kitoms silpnų magnetinių laukų sritims. Prītaikius šiam lydiniui specialę ištirpinimo ir užgrūdinimo techniką, galima pasiekti magnetinę skverbtį 167.000. ‚Nicaloy' ir jam gimininigi lydiniai, vadinami skirtingais vardais, pvz. hipernik, audialloy ir t.t. plačiai vartojami radijo ir radaro reikalams, srovės transformatoriams bei kitiems instrumentams.

Temperatūra, prie kurios magnetinės savybės pranyksta (Curie taškas), gali būti padidinta ar sumažinta pridedant kitų elementų. Tokiu būdu buvo gauti lydiniai su įvairiomis Curie temperatūromis, pradedant nuo mažų ir baigiant 1115°C (kobalto Curie taškas), Pvz. 31 Ni, 64 Fe ir 5 Si lydinys nustoja magnetinių savybių prie 120°C, 36 Ni, 59 Fe ir 5 Mn — prie 200°C, o 36 Ni, 59 Fe ir 5 Cr — prie 240°C.

Pastoviems magnetams anksčiau buvo vartojamas plienas su 5–6% volframo, 0,6–0,8% anglies ir 0,5% mangano, plienas su 2½–6% chromo, 0,6–0,8% anglies ir 0,5% mangano, kuris kiek pigesnis už pirmą ir beveik tiek pat efektyvus, plienas su 11% kobalto ir 9% chromo, kuris lengviau apdirbamas, plienas su 36% kobalto, 4% volframo ir 6% chromo, plienas su 30% kobalto, 16% nikelio ir 12% titanio, vokiečių, vadinamas oerstito vardu. Tačiau, nors tos medžiagos dar ir vartojamos, jas baigia išstumti nikelio-aliuminio-

-geležies-kobalto lydinys, JAV žinomas alnico vardu, kurio magnetinės savybės prašoka bet kurią plieno rūšį. Yra daug šios pagrindinės sudėties variacijų, pavadintų alnico 1, alnico 2, alnico 3 ir t.t. vardais. Pastovūs magnetai, pagaminti iš tos medžiagos, tesveria tik dalį to, ką sveria plieno magnetai to pat stiprumo. Bet toji medžiaga sunkiai apdirbama.

Būdinga, kad galima sudaryti palyginti stiprūs magnetiniai lydiniai, panaudojant menkų paramagnetinių savybių medžiagas, kaip varį, manganą, aliuminį, — tai vad. Heuslerio lydiniai. Tačiau ir geriausių šios rūšies lydinių magnetingumas tesiekia vos ⅓ geros geležies magnetingumo. Žr. Feromagnetizmas.

L. W. McKeehan, Ferromagnetism and Its Dependence upon Chemical, Thermal and Mechanical Conditions (Jour. Franklin Inst. Vol. 197, 1924); *T. Spooner,* Properties and Testing of Magnetic Materials 1927. *V. Ptr.*

Magnetinės observatorijos įstaigos, aprūpintos atitinkamais įrengimais, žemės magnetizmui stebėti ir studijuoti. M.o. magnetografais be pertraukos matuojamas magnetinis žemės laukas. Absoliutinių dydžių matavimui naudojami magnetiniai teodolitai, inklinatoriai ir kt. Kad aplinkiniai pastatai ir jų įrengimai neturėtų įtakos m.o. įrankių duomenims, jos statomos nuošaliau, ypač nuo tų pastatų, kurių statyboje arba įrengimuose vartojamos feromagnetinės medžiagos. Pačios observatorijos statybai naudoja tik nemagnetingas medžiagas. Pirmoji m.o. įrengta 1794 Sumatros saloje. Šiuo metu beveik visos valstybės stengiasi turėti savas m.o. Ir Lietuvoje m.o. buvo įsteigta prie VDU. Pradžioje kai kuriuos magnetinius matavimus vykdė LU fizikos katedra. Įsigyti instrumentai 1929 buvo patikrinti Potsdame (Vokietijoje). 1930 magnetiniai matavimai atlikti Lietuvos Baltijos jūros pakraščiuose estų amagnetiniu laivu St. Cecilia. Vėliau tokie matavimai buvo daromi įvairiose Lietuvos vietose. Tiems darbams vadovavo P. Brazdžiūnas (žr.). *M.Kr.*

Magnetiniai matavimai matavimai, kurių tikslas rasti dydžius, nusakančius medžiagų įmagnetinimą, ir magnetinių srovių pasiskirstymą apie jas. Vykdant tuos matavimus, daromi šie tyrimai: feromagnetinių kūnų įmagnetinimo kreivės, magnetinės skverbties, nuostolių dėl histerezės ir srovių sūkurių, lauko srovių magnetinėse grandinėse ir magnetiniuose įrengimuose. Tam reikalui matuojama magnetinės indukcijos priklausomybė nuo magnetinio lauko įtampos ir brėžiamos įmagnetinimo ir histerezės kreivės. Iš gautų duomenų skaičiavimo būdu randama magnetinė skverbtis, koercitinė jėga, nuostoliai, susidarą dėl histerezės ir sūkurinių srovių. Sėkmingam darbui svarbu tikslus magnetinės įtampos susekimas medžiagoje. Ta magnetinė įtampa H_i yra visuomet mažesnė už išorės įtampą H_v dėl veikimo išmagnetinančio lauko, kuris susikuria medžiagos ašigaliuose. H_i skaičiuoja iš lygties $H_i = H_v - NI$. kur I — medžiagos įmagnetinimas, N — aplinkos išmagnetinimo faktoriai. Trumpų, bet storų kūnų N yra didelis, o plonų ir ilgų — mažas; dėl to, panaudoję ploną ir pakankamai ilgą vielą, N laiko lygią nuliui, tuomet $H_i = H_v$. Matavimams vartojama dauugelis įvairių įrankių: balistinis įrankis, fliuksimetras, magnetometras, Wittstono tiltelis ir kt.

S. Chapman, ir *J. Bartels,* Geomagnetism 1940; *R. Bock,* Praxis magnet. Messungen 1942. *M.Kr.*

Magnetinis azimutas krypties kampas, matuojamas nuo magnetinio meridiano taško šiaurės linkmės laikrodžio rodyklės kryptimi, nuo 0° iki 360°. M.a. skiriasi nuo astronominio azimuto. Toponometrijoje m. a. matuojamas busole (žr.). Žr. Azimutas.

Magnetinis ciklas žr. Ciklas.

Magnetinis laukas erdvės vieta, kurioje pasireiškia magnetinės jėgos. Tokį lauką sukelia apie save magnetas, elektromagnetas, o taip pat ir laidininkas su elektros srove. Žemės paviršiuje veikia žemės m.l., kurio įtakoje įmagnetinta adatėlė vienu galu pasisuka į š., o kitu galu į p., nes abu polius veikia priešingos krypties jėgos. M.l. yra vektorinė tiekybė: ją apibūdina ne tik dydžiu, bet ir kryptimi. M.l. kryptis yra kryptis jėgos, veikiančios šiaurės magnetinio poliaus vienetą, o tariamos magnetinės linijos nurodo kryptį, kuria judėtų šiaurės magnetinio poliaus vienetas, patekęs į magnetinį lauką. Magnetinės linijos išeina iš magneto šiaurės poliaus ir, grįždamos per erdvę, sueina į pietų polių, o pačiame magnete jos eina iš pietų į šiaurės polių, tokiu būdu sudarydamos uždarytą grandinę. M.l. stiprumas ir kryptis gali būti skirtingi įvairiuose to paties magnetinio lauko taškuose. Kryptį magnetinio lauko, sukelto magneto, elektromagneto ar elektros srovės, praktiškai galima patirti, bet kuriame to lauko taške, padėjus laisvai besisukinėjančią įmagnetintą ada-

tėlę, kuri orientuosis magnetinės linijos kryptimi ir ta linija išeis iš adatėlės šiaurės poliaus. Magnetinės medžiagos viduje bei magnete tas metodas negali būti pritaikytas, tam yra kiti metodai.

Elektromagnetinėje CGS vienetų sistemoje m.l. stiprumo vienetas yra oerstedas (pavadintas danų fiziko H. Ch. Oerstedo vardu); tai tokio stiprumo m.l., kai magnetinio poliaus vienetą veikia vienos dinos jėga.

Laidininkas su srove sukelia apie save tuštumoje ar ore m.l., proporcingą srovei. Biot ir Savart buvo pirmieji magnetinės adatėlės pagalba ištyrę m.l. stiprumą įvairiose vietose apie tiesų laidininką su srove. Biot-Savarto dėsnis nustato elektros srovės ir jos sukelto m.l. ryšį. Pagal jį m.l., sukeltas ore labai ilgo (teoriškai imant, begaliniai ilgo) tiesaus laidininko su srove i amperų, bet kuriame taške yra lygus: $H=2i/10\,r$, kur H išreiškiamas oerstedais, o r yra atstumas to taško nuo laido centro centimetrais. Iš tos formulės išeina, kad vieno oerstedo m.l. yra toks laukas, kurį sukelia labai ilgas tiesus laidininkas su 5 A srove vieno cm atstume nuo laido centro. M.l. labai ilgo, tiesaus solenoido centre, o taip pat ant riestainio formos solenoido (toroido) ašies su lygiai paskirstytomis vijomis per visą ilgį yra lygus: $H=0{,}4\pi ni$, kur H oerstedai, i amperai, o n yra vijų skaičius kiekvienam solenoido ilgio centimetrui.

M.l. dažnai matuojamas dar ir ampervijomis vienam centimetrui ilgio; šis vienetas yra truputį didesnis už oerstedą, būtent, 1 ampervija/cm lygi $0.4\pi=\sim 1{,}2566$ oerstedo, o 1 oerstedas lygus $\sim 0{,}79$ ampervijos/cm. MKS vienetų sistemoje m.l. stiprumas matuojamas ampervijomis vienam metrui ilgio; šis vienetas yra 100 kartų mažesnis už ampervią/cm.

Magnetiniam laukui sudaryti ore reikia išeikvoti tam tikrą energiją, kuri susikaupia m. lauke potencialios energijos pavidalu. Energija W ergais, sukaupta vienaname kubiniame oro centimetre su magnetiniu lauku H oerstedų, lygi: $W=H^2/8\pi$.

Kiekvieną centimetrą tiesaus laidininko su srove i ampero, patalpinto magnetiniame lauke H oerstedų, veikia mechaninė jėga F dinų: $F=Hi/10$. Kai turime du ilgus tiesius lygiagrečius laidininkus su srovėmis i_1 ir i_2 amperų nuotolyje D cm vienas nuo kito, tai kiekvieną centimetrą laidininko veikia jėga $F = 2\,i_1\,i_2/10D$ dinų. Laidininkai su vienodos krypties srovėmis prisitraukia, o su priešingos krypties—atsistumia. Stambiuose elektros pramonės įrengimuose šitos jėgos dėl milžiniškų trumpo sujungimo srovių kartais padaro mechaninę žalą laidininkams, nuplėšdamos juos nuo izoliatorių bei sužalodamos rites.

V.Ptr.

Magnetinis meridianas vertikali plokštuma, einanti per abu magnetinės rodyklės polius.

Magnetinis momentas pavadinimas dydžio, apibūdinančio magnetingumą. Du elementarinius lygius, bet priešingo ženklo magnetėlius m, esančius l atstume vienas nuo kito, vadina dipoliumi (dvigubas polius). Dipolio m.m. nusako $M=ml$. Pagal Amperą, elementariniais dipoliais yra molekulinės srovės. Termodinamikoje įrodoma, kad toks pat reiškinys vyksta ir magnetiniame lauke. Srauto m.m. $M=i\,s\,n$, kur i — srauto jėga, s — srauto piūvio plotas, n — srauto normalės vektorius. Dabar manoma, kad kiekviena molekulė, atomas ir jo branduolys turi m.m. Viso kūno m.m. gausime susumavę visų tų dalelių m.m. Nusakydami kūno m.m., skiria jį arba masės vienetui (lyginamasis įmagnetinimas), arba moliui (molekulinis įmagnetinimas), arba tūriui (įmagnetinimas). 1945 atliktais žemės m.m. matavimais gauta, kad žemės $M=8{,}06\cdot 10^{25}$ CGS molių.

M.Kr.

Magnetinis polius tiesus magnetas, arti savo galų turįs taškus, į kuriuos nukreiptos magnetinės linijos, rodančios veikiančių magnetinių jėgų kryptį. Tie taškai vad. magnetiniais poliais. Laisvai pakabinto magneto vienas polius pasisuka į š. ir jis vad. šiaurės polium, o priešingas polius pasisuka į p. ir vad. pietų polium. Du skirtingi poliai prisitraukia, o vienodi atsistumia. M.p. stiprumas matuojamas magnetinio poliaus vienetais. Tai yra toks polius, kuris, būdamas tuštumoje vieno cm atstume nuo lygaus jam poliaus, atsistumia vienos dinos jėga. Jei abu poliai būtų įvairiavardžiai, tai užuot atsistumiamosios veiktų pritraukiamoji jėga.

Tarp dviejų m.p., turinčių m_1 ir m_2 magnetinio poliaus vienetų. esančių atstume r centimetrų vienas nuo kito ir atskirtų medžiaga, kurios magnetinė skverbtis yra μ, veikia f dinų jėga: $f=m_1.m_2/\mu.r^2$. Elektromagnetinėje CGS vienetų sistemoje magnetinė skverbtis μ tuštumoj (praktiškai imant ir ore) lygi vienetui.

Fiziškai išskirti vieną m.p. neįmanoma, nes kiekvienas magnetas turi du skirtingus polius ir visuomet pasireiškia ir antrojo poliaus, kad ir žymiai silpnesnė įtaka (juo ilgesnis tiesus magnetas, juo mažiau įtakos turės antras polius).

Kadangi m.p. vienetas veikia kitą vienetą ore 1 cm atstume vienos dinos jėga, tai magnetinio lauko stiprumas ore 1 cm atstume nuo m.p. vieneto bus lygus 1 oerstedui ir 1 magnetinė linija perveria 1 cm^2 paviršiaus rutulio, kurio spindulys 1 cm ir kuris apsupa tą polių. Tokiu būdu bendras magnetinių linijų skaičius, išeinąs iš m.p. vieneto, yra 4π.

Tiesus laidininkas su elektros srove sukelia magnetinį lauką, tai yra jėgą, veikiančią m.p. Tos jėgos kryptis yra statmena plokštumai, einančiai per laidą ir m.p. Kad prasťumtų m.p. vienetą aplink laidą priešinga jėgai kryptimi, reikia atlikti mechaninį darbą $4\pi i/10$ ergų, kur i yra laido srovė amperais. Tas darbas nepriklauso m.p. atstumo nuo laido: juo toliau polius nuo laido, juo silpnesnė jėga, bet tuo ilgesnis jėgos kelias, ir tokiu būdu jų sandauga palieka pastovi. Kai kalbama apie izoliuotą m.p., turima galvoje šiaurės polių. Darbas ergais, reikalingas tam, kad prastumtų magnetinio šiaurės poliaus vienetą išilgai uždarytos magnetinės linijos, vad. m a g n e t o v a r o s jėga ir matuojamas ampervijomis arba g i l b e r t a i s. Viena ampervija lygi $0,4\pi$ gilberto. *V.Ptr.*

Magnetinis rumbas krypties kampas, matuojamas nuo taško magnetinio meridiano artimiausios dalies laipsnialankio dalmenų augimo kryptimi. Iš taško išeinančių visų krypčių rumbai turi vieną iš šių 8 pavadinimų: Š, R, P, V ar tarpinių: ŠR, ŠV, PR, PV (pradėti vis nuo meridiano!), vok. — N, O, S, W, ag. — N, E, S, W. Rumbų dydžiai būna nuo 0° tik iki 90°. Užrašoma taip: PV : 89°15′. Svarbu nesuklysti nustatant rumbo vardą. Dėl magnetinės adatėlės svyravimų (net paros būvyje) nėra atskaitoma tiksliau, kaip iki 15′. Topometrijoje m.r. matuojamas busole; jūrų ir oro navigatorių — kompasu. *S. Dts.*

Magnetinis srautas bendras magnetinių linijų skaičius, perveriąs duotą plotą. Jei B yra magnetinė indukcija arba magnetinio srauto tankumas, o A plotas, statmenas srautui, tai m.s. tame plote bus $\Phi = B.A.$ CGS vienetų sistemoje magnetinis srautas Φ matuojamas maksveliais arba magnetinių linijų skaičiumi, magnetinė indukcija B — gausais ir plotas A — kvadratiniais centimetrais. MKS vienetų sistemoje m.s. matuojamas veberiais. Vienas veberis lygus 10^8 maksvelių. 1 veberis yra toks m.s., kuriam tolydžiai išnykus per vieną sekundę, sukeliama apsupančioje tą srautą vienoje vijoje vieno volto elektrovaros jėga.

M.s. Φ yra lygus magnetovaros jėgai, išreikštai gilbertais, padalytai iš magnetinės varžos. Gilbertų skaičius yra lygus $0,4\pi N.I$, kur N vijų skaičius, o I vijų srovė amperais. Jei magnetinė grandinė sudaryta iš vienodo piūvio ir vienodos medžiagos gabalo (pvz. riestainio formos), tai jos magnetinė varža yra lygi $L/\mu A$, kur L yra magnetinės grandinės ilgis cm, A piūvis cm^2 ir μ magnetinė skverbtis. Tokiu būdu gauname: $N.I=B.L/0,4\pi\mu$. Pagal šią formulę skaičiuojamos ampervijos, reikalingos sukelti nustatytai magnetinei indukcijai B, o reikalingas ampervijų kiekis vienam centimetrui surandamas iš duotos medžiagos magnetinės kreivės $B = f(H)$. Nuosekliame magnetinių varžų jungime tas pat m.s. veria visas varžas, ir mes turime: $\Phi = B_1.A_1 = B_2.A_2$. iš kur, žinodami m.s., galime surasti indukcijas B_1, B_2, o iš magnetinių kreivių gauname ir amperines vijas vienam kiekvieno gabalo centimetrui. *V.Ptr.*

Magnetitas juodas, metalinio blizgesio mineralas (Fe_3O_4). Jis yra trapus, kietumas nuo 5,5 iki 6,5, lyg. sv. apie 5,17. Kristalizuojasi dažniausiai oktaedrais. Taip pat randamas mikroskopinių grūdelių pavidalo magminėse uolienose. M. gamtoje randamas stipriai įmagnetintas, todėl dar vad. magnetine geležimi, magnetinės geležies rūda, arba juodąja geležies rūda. M. yra labai vertingas geležies mineralas; grynas m. turi 72% geležies. Mineralinių m. padermių yra daug visame pasaulyje. Kasamas Švedijoje (Kirunavara, Gellivara), Rusijoje (Urale), Š. Amerikoje ir kitur. Lietuvoje jo aptinkama didesniame gylyje Rokiškio, Obelių srityje. *B.Sld.*

Magnetizmas (gr. magnētes lithos ‚magnetinis akmuo' pavadintas pagal magnetingą geležies rūdą, senovėje surastą prie Magnezijos mst. M. Azijoje) — kai kurių kūnų savitarpio veikimo savybė, pasireiškianti trauka ar stūmimu. Tos savybės pastebimos tarp magnetų, elektros srovių,

elektros srovės ir kūno, turinčio magnetinį momentą (žr.). Šį veikimą sukelia magnetinis laukas — savita elektromagnetinio lauko forma. M. priežastimi laikomas atomo dalelių m. — elektronų, protonų, neutronų, mezonų, kurie turi ne tik masę ir elektros krūvį, bet ir magnetinį momentą.

Magnetines savybes turi visi, tiek žemės, tiek kosmo kūnai, dėl to m. reikšmė yra didelė fiziniuose ir cheminiuose procesuose, o magnetiniai erdvės laukai turi įtakos kosminių spindulių plitimui. M. mokslas skirstomas į tris skyrius: atominių dalelių m., atomų sambūrių bei molekulių m. ir žemės m. Kas pirmas pastebėjo m. pasireiškimą, nežinoma, bet pirmieji ji panaudojo kinai. M. buvo žinomas senovės graikams ir romėnams. Viduramžiais arabai jau ji aprašė. XIII a. europiečiai žinojo kompasą (žr.). Mokslinio susidomėjimo pradžią magnetizmu padarė XVI a. pabaigoje W. Gilbert savo veikalu De magnete, magneticisque corporibus, et de mago magnete tellure (išsp. Londone 1600). Gilbertas įrodė, kad teigiami ir neigiami poliai neatskiriami, kad kūnas įkaitintas iki balto švitėjimo netenka magnetinių savybių, kurias atvėsdamas vėl atgauna, kad geležinė užmova sustiprina magneto traukiamąją jėgą; Gilbertas pirmas ir žemę pavadino magnetu. B. Franklinas XVIII a. viduryje, aiškino, kad m. sukuria tam tikras magnetinis fluidas, būtent, jo perteklius arba nepriteklius. Beveik tuo pačiu laiku L. Euleris davė kitą teoriją, paremtą hipotetinio eterio buvimu. Antrojoje XVIII a. pusėje Kulonas (Ch. Coulomb) davė elementarinių (molekulių) magnetų teoriją, paremtą, kaip ir B. Franklino, fluidais, ir susekė sukamomis svarstyklėmis magnetų traukos jėgos dydį. Naują m. mokslo pažangą padarė danų mokslininkas H. Ch. Oerstedas 1819, atradęs magnetinį elektros srovės lauką ir nurodęs galimą ryšį tarp m. ir elektros. A. M. Amperas (žr. Ampere) patyrė dviejų elektros srovių tarpusavį magnetinį veikimą ir išvedė, kad magnetines savybes sukuria molekulių elektros srovės, jo pavadintos elementarinėmis. 1820 prancūzų mokslininkas P. S. Laplace susekė magneto ir elektros srovės tarpusavį veikimą. Prancūzų astronomas D. J. Arago pastebėjo, kad elektros srove galima kūną įmagnetinti ir tuo davė pradžią elektromagnetams. Vokiečių fizikai sukūrė matematinę m. teoriją, paremtą ‚veikimu per atstumą'. M. Faraday priėjo išvadą, kad magnetinis ir elektrinis laukai neatskiriami; surado magnetoelektrinę indukciją; be to, jis įrodė, kad magnetas veikia visus kūnus: vienus traukia (paramagnetai), kitus stumia (diamagnetai). M. Faraday pastebėjo kristalų diamagnetikų anizotropiją, surado šviesos poliarizacijos plokštumos pasisukimą (Faraday reiškinys) ir pagaliau, nutarė, kad šviesa, šiluma ir elektra yra tos pačios prigimties. Faraday'o mokinys J. Maxwellis toliau vystė elektromagnetinio lauko teoriją ir įrodė šviesos prigimtį esant elektromagnetinę. H. Hertz sukūrė elektromagnetines bangas. Šio amžiaus pradžioje įsitikinta, kad bet koks elektros judėjimas sukuria magnetinį lauką ir visuomet tais pačiais dėsniais. Šių dienų m. teorijai davė pradžią olandų mokslininko H. A. Lorenzo elektroninė teorija, kurios dėka P. Zeemanas 1896 surado magnetinio lauko įtaka atominių spektrų spektro linijoms. 1905 prancūzų fizikas P. Langevin'as sukūrė diamagnetizmo ir paramagnetizmo elektroninę teoriją. Tyrimai A. Einsteino, dano B. de Saaso, amerikiečio S. Barnetto 1925 įgalino atrasti elektroninį spiną. Vokiečių fizikai O. Sternas ir B. Gerlachas nustatė magnetinių momentų erdvinį kvantinį efektą. Amerikiečiai, D. Van Floko vadovaujami, sukūrė diamagnetizmo ir paramagnetizmo dujų ir metalų mechaniškai kvantinę teoriją (1924). Pastaruoju metu stengiamasi surasti tikslų elementarinių dalelių ir jų sambūrių magnetinį momentą ir tam tikslui siekti sprendžiamas magnetinis momentas ryšium su elektriniais, šiluminiais ir mechaniniais reiškiniais. Visos atomo dalelės, elektronai, protonai, neutronai, mezonai, turi magnetinius momentus. Tokie momentai vadinami savais arba spininiais magnetiniais momentais, kurie yra susiję su tų dalelių mechaniniais momentais-spinais. Atominis momentas yra padarinys elektrono judesio atomo išorėje ir protonų ir neutronų viduje; dėl to spininį magnetinį momentą paprastai vadina kinetiniu momentu. Spininio ir mechaninio magnetinių momentų santykis yra du kartus didesnis, negu tai išeitų pagal klasikinę m. teoriją. Šį nesutikimą tyrinėjant, ir prieita prie spino atradimo. Žr. dar Feromagnetizmas. *M.Kr.*

Magnetofonas (iš gr. magnētis ‚magnetas' ir phōnē ‚garsas') pagerintas mikrofo-

nc (žr.) tipas, garsų imtuvas, kuriame garsas paverčiamas elektriniais virpėjimais elektromagnetiniu būdu, nevartojant anglies grūdelių. M. plačiai naudojamas fonetikoje (žr.).

Magnetometras (iš gr. magnētis ‚magnetas' ir metreō ‚matuoju') plačia prasme prietaisas bet kokio magnetinio lauko įtampai matuoti, siauresne — įrankis deklinacijai matuoti. Betarpiškai matuojami trys žemės magnetinai elementai, deklinacija, inklinacija ir įtampa. Inklinacijai matuoti skirtą m. vadina inklinatoriumi; deklinaciją ir įtampą paprastai matuoja tuo pačiu m. ir jį vadina unifiliariniu m. M. yra dviejų tipų: vienais matuoja magnetinio lauko įtampą ir jo komponentus, kitais – magnetinių elementų kitimą, priklausantį nuo magnetinio lauko būvio kitimo. Pastarasis dažnai vad. variometru. Pagal tikslus m. esti įvairūs. Magnetostatiniai m., kuriais matuoja magnetinio lauko įtampą magnetinės rodyklės pagalba. Jie daromi dviejų rūšių: absoliutiniai, kuriuos dažnai vadina teodolitais ir jais, pasiremdami magnetinės rodyklės deklinacija ir jos švytavimu, nustato įtampos absoliutinį dydį, ir sąlyginiai m., kurių veikimas paremtas veikimu dviejų magnetų, uždėtų vienas ant kito, ir sukimosi svarstyklių metodu. Elektromagnetinis m. paremtas palyginimu tiriamojo magnetinio lauko su magnetiniu lauku, kurį sužadina elektros srovė. Indukcinis m. skiriamas matuoti magnetiniam laukui iš indukcijos dydžio, kurį sužadina magnetinio srauto kitimas konture. Elektrodinaminis m., kuriuo matuoja magnetinio lauko įtampą pagalba transformatorių su sočiais (prisotintais) šerdekšniais. *M.Kr.*

Magnetometrija (gr.) magnetinio lauko matavimo mokslas, nustatąs žemės gelmėse slypinčių geležies rūdų telkinius.

Magnetonas (gr.) magnetinio momento matavimo vienetas, atominėj fizikoj dažnai naudojamas kaip magnetinio momento elementarinis dydis. Matuojant elektronų magnetinį momentą ir iš to sekančius atomų ir molekulių magnetinius momentus, naudojamasi Boro magnetonu $\mu_B = \frac{e\hbar}{2mc}$ kur e yra absoliutinis elektrono krūvis, m — elektrono masė, c — šviesos greitis ir $\hbar$ Plancko konstanta, padalyta iš 2π. M. sąvoką įvedė prancūzų mokslininkas P. Weissas, tik jo m. buvo apie 5 kartus mažesnis už μ_B. CGS sistemoje $\mu_B = 0{,}927 \times 10^{-20}$ ergų/gausų. Jei m. taikomas gramatomui, tai μ_B reikia padauginti iš Avogadro skaičiaus N_A, būtent, $M_B = N_A \cdot \mu_B$. Matuodami protonų ir neutronų magnetinius momentus, vartojame vad. branduolinį m., kurį gauna iš Boro m., laikydami m ne elektrono mase, bet protono arba neutrono. μ_B yra patogus vartoti magnetinio momento dydis, nes tasai momentas yra kvantinis ir dažnu atveju atitinkamam m. kartotinis, vadinasi, μ_B gali būti iš eilės galimų tik vienas. Iš to dar eina μ_B ryšys su kvantinių dalelių mechaniniu momentu, kuris visuomet išreiškiamas kartotiniu dydžiu. Iš klasikinės mechanikos eina, kad bet kokia dalelė, turinti elektros krūvį ir masę, turi turėti ne tik mechaninį, bet ir magnetinį momentą, proporcingą mechaniniam; tie momentai skiriasi tik daugikliu $\frac{e}{2mc}$. Atomų magnetingumas priklauso ne tik nuo aplinkoje veikiančių srovių, bet ir nuo elektronų magnetinių momentų, kurių kiekvienas lygus $\frac{1}{2}\hbar$, arba spinui (žr.). Tad spininis elektrono magnetinis momentas nuo mechaninio spininio momento skiriasi daugikliu, du kartus didesniu už $\frac{e}{2mc}$. Pakankamai stipriame magnetiniame lauke orbitinis ir spininis magnetiniai momentai išsidėsto kiekvienas savarankiškai, o jų lauko linkmės projekcijos atitinkamai lygios $m_e\hbar$ ir $m_s\hbar$. m_e yra sveikas skaičius, o m_s, jei elektronų skaičius lyginis, yra sveikas, bet jei nelyginis, yra sveiko skaičiaus pusė. Bet jų suma

$$\frac{e}{2mc} m_e \hbar + \frac{e}{mc} m_s \hbar = \frac{e\hbar}{2mc} (m_e + 2m_s) =$$

$$= \mu_B (m_e + 2m_s),$$

vis vien sveikas skaičius. Pagal Dirako (Dirac) lygtį kiekvienos dalelės M, turinčios elektros krūvį, kurios spinas $= \frac{1}{2}\hbar$, μ_B beveik tiksliai turėtų būti lygus $\frac{e\hbar}{2Mc}$ Tai patvirtina tik elektronas, bet nepatvirtina protonas su neutronu. Manoma, kad jiedu dalį laiko esti disocijuoti, pirmas į neutroną su mezonais su krūviu + e, o antras — į protoną su mezonais su −e krūviu. Kadangi mezonai turi savus krūvius, tad šiuo atveju Dirako lygtis netinka. *M.Kr.*

Magnetooptika (gr.) optikos skyrius, nagrinėjąs, kaip šviesos spindulius skleidžia ir absorbuoja kūnai, padėti magnetiniame lauke, ir kaip keičiasi tų spindulių bangos dažnumas. Šį reiškinį pirmas patyrė olandų fizikas P. Zeemanas 1896, ir dėl to tasai efektas vad. Zeemano efektu. Lengviausiai tasai efektas pastebimas vienaatomiuose garuose ir dujose. Šviesos spindulių spektro linijos suskyla į tris ir daugiau dalių ir poliarizuojasi skrituliškai arba tiesių linijų pavidalu. Dabartinė kvantų atomo teorija tą Zeemano efektą aiškina taip: esą, esantieji atomo išorėje elektronai, magnetinio lauko veikiami, įgyja papildomos energijos priklausomai nuo visų išorinių atomų elektronų magnetinių momentų sumos krypties. Pagal tą tyrimais patvirtintą teoriją paaiškėjo, kad tie nukrypimai negali būti bet kokie, jie esti tik tam tikri. Gautoji papildomoji energija įgalina elektronus peršokti nuo vienos orbitos į kitą. Šviesos spindulio dažnumas priklauso nuo skirtumo elektronų energijų buvusioje ir įgytoje orbitose, o dėl to ir spindulys skyla. Elektronų magnetiniai momentai gali santykiauti ne tik su išoriniu magnetiniu lauku, bet gali veikti vienas kitą ir savųjų elektronų sudarytų magnetinių laukų dėka. O dėl to įvyksta sudėtinis skilimas, kuris vadinamas multipletu. Toks skilimas vad. sudėtiniu Zeemano efektu. Jei išorinis magnetinis laukas pakankamai stiprus, multipletinis skilimas nepasireiškia. Elektronų judesio pasikeitimas ir ryšium su tuo įvykstanti šviesos poliarizacija paveikia šviesos spindulio greitį. *M.Kr.*

Magnetooptinis aktingumas žr. Aktingumas.

Magnetostatika (gr.) elektromagnetinio lauko teorijos skyrius, kuris nagrinėja nekintamą magnetinį lauką. Prancūzų mokslininkui Kulonui (žr. Coulomb) suradus magnetų veikimo jėgos dydį, vadinamą Kulono dėsniu, $F = k\frac{m_1 m_2}{r^2}$, kur m_1 ir m_2 magnetiniai krūviai, r — atstumas tarp jų ir k — skaitlinis koeficientas, buvo, kaip ir elektroje (žr.) įvesta: 1. įtampa $H = \frac{F}{m}$, 2. magnetinė indukcija $B = \mu H$, kur μ — magnetinė skverbtis ir 3. magnetinės jėgų linijos. Tiriant jėgas, kurios sukuria magnetinį lauką, ištirtas ir elektros srovės sukuriamas magnetinis laukas; patirtas tarp magnetostatinių ir elektrostatinių reiškinių skirtumas ir, pagaliau, įsitikinta, kad magnetinis laukas yra judančių tame lauke elektros krūvių padarinys. *M.Kr.*

Magnetostrikcija (iš gr. magnētis lithos ‚magnetinis akmuo', ir lot. strictio ‚įtempimas'), arba Džaulio (žr. Joule, James P.) efektas, kūno formos ir tūrio pasikeitimas kūną įmagnetinant. Kai medžiaga atsiduria magnetiniame lauke, jos matmenys ir mechaninės savybės nežymiai pasikeičia. Ir atvirkščiai, jei medžiaga paveikiama mechaninės jėgos, jos magnetinės savybės taip pat nežymiai pasikeičia. Tie du reiškiniai ir vadinami m.

Pagrindinis medžiagos įmagnetinimo padarinys mechaniniu atžvilgiu yra medžiagos išsiplėtimas ar susitraukimas išilgai ir statmenai magnetinio lauko krypčiai. Tas reiškinys pirmą kartą pastebėtas J. P. Joule'o 1840, todėl ir vadinamas Džaulio efektu. Relatyvus medžiagos pailgėjimas ar sutrumpėjimas, t.y. teigiamo ar neigiamo ilgio prieauglio santykis su visu ilgiu, yra labai mažas. Jis didėja su magnetinio lauko stiprumu ir prie didelių lauko stiprumų neprašoka 0,00005. 40% kobalto ir 60% geležies lydinys turi teigiamą relatyvų išilginį pailgėjimą, t.y. medžiaga pailgėja magnetinio lauko kryptimi, o nikelis turi neigiamą relatyvų išilginį pailgėjimą, t.y. jis sutrumpėja magnetinio lauko kryptimi. Geležis turi pradžioje teigiamą relatyvų išilginį pailgėjimą, kuris, magnetiniam laukui stiprėjant, pereina per nulį ir prie didesnių magnetinio lauko stiprumų pasidaro neigiamas. Nemagnetinėse medžiagose tas reiškinys pasireiškia mažesniu laipsniu. Pagal P. L. Kapicą bismuto relatyvus pailgėjimas yra 5×10^{-7}. Įmagnetinimas ne tik pakeičia medžiagos matmenis, bet taip pat paveikia jos elastingumo modulį. Nuo magnetinio lauko įtakos geležies, plieno ir kobalto elastingumas padidėja, o nikelio sumažėja. Jei padėta į magnetinį lauką medžiaga pailgėja išilgai magnetinio lauko, tai mechaninė traukos jėga, veikianti magnetinio lauko kryptimi, padidina medžiagos magnetinę indukciją prie to pat magnetinio lauko stiprumo. Magnetinės indukcijos pasikeitimą nuo mechaninės jėgos pirmas pastebėjo C. Matteucci 1847, tačiau tas reiškinys pavadintas Villari efektu, nes pastarasis jį ištyrė. Mechaninės tempimo jėgos įtaka magnetizmo pasikeitimui ypač ryški 68% nikelio ir 32% geležies lydinyje. Šioje medžiagoje magnetinė indukcija didėja su

tempimo jėga, kol pasiekiama elastingumo riba, o po to, toliau didėjant įtempimui, magnetinė indukcija greit mažėja. Nikelio magnetinė indukcija mažėja su tempimo jėga. *V.Ptr.*

Magnetronas (gr.) specialios konstrukcijos elektroninis vamzdelis labai aukšto dažnumo virpesiams sukurti arba jiems sustiprinti. Elektriniu požiūriu, paprastas m. panašus diodui ir schemose dažnai žymimas diodo sutartiniu ženklu. Tačiau m. veikimas pirmiausia priklauso nuo stipraus (keletos tūkstančių gausų) magnetinio lauko, kuris veikia statmeniškai elektriniam laukui tarp katodo ir anodo. Aukšta anodo įtampa (iki keliolikos tūkstančių voltų) traukia elektronus iš katodo paviršiaus anodo link, bet elektronams tenka perverti stiprų magnetinį lauką, kuris veikia elektronų bėgimo kryptį ir priverčia juos skrieti spiraliniais takais. Jei magnetinio lauko nebūtų, tai tokiose sąlygose elektronai tiek stipriai bombarduotų anodą, kad vamzdelis bematant liktų sužalotas. Paprastai, anodas padaromas iš lyginio skaičiaus rezonansinių išdubų (dažniausiai cilindrinės formos). Spiraliniai elektronų sūkuriai, nelyginant, kaip rato stipinai, besisuką pro šalį tų anodo išdubų, sukelia jose rezonansą, panašiai, kaip butelyje sukeliamas garsas, pučiant orą ties jo kakleliu. Elektronų pluoštai, prabėgdami ties rezonansinių išdubų plyšiais (kakleliais) atitinkamoje fazėje, suteikia energiją rezonuojančioms išduboms, ir tuo būdu nuolatinės srovės šaltinio energija paverčiama aukšto dažnumo bei radijo energija. Toji energija imama iš bet kurios išdubos, ją atitinkamai sujungiant (surišant) su aukšto dažnumo koaksialiu kabeliu arba su bangovadžiu. Kadangi išdubų apimtis labai maža, todėl sukeliamas dažnumas esti labai didelis, tarp 600 ir 30.000 megaciklų; tat atitinka elektromagnetines bangas nuo 50 cm iki 1 cm ilgio. Radaro tarnyboje m. suskirstyti į tris pagrindines grupes, žiūrint bangų ilgio, būtent: L — juostos m. apima bangų ilgį nuo 50 cm iki 25 cm; S — juostos m. veikia 10 cm bangomis, ir X — juostos m. veikia 3 cm bangomis arba joms artimais ilgiais. M. dažniausiai vartojamas radaro įrangose didelio galingumo impulsams sukurti. Labai trumpi (apie 1 μ sec. impulsai palyginti retai kartojasi (kas 1000 μ sec), tokiu būdu susidaro palyginti ilgas laikas, kurio metu m. gali sutelkti aukščiausią impulso galingumą per 1.000.000 vatų prie atitinkamo radijo dažnumo (apie 3000 Mc/s). Pirmos žinios apie m. pasirodė ‚Physical Review' 1921 (Dr. A. W. Hull). Nūdienio tipo m. išsivystė tik apie 1940 m.

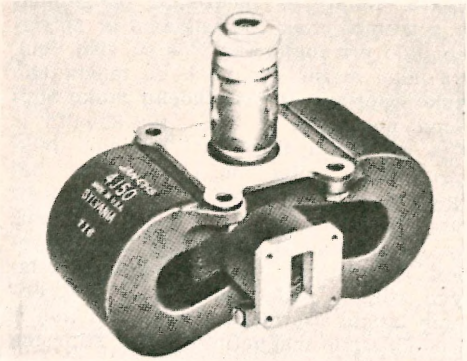

Magnetronas: priešakyje energiją išvedamoji jungtis, pritaikyta keturkampiškam bangovadžiui

J. G. Brainerd, G. Koehler, H. J. Reich, L. F. Woodruff, Ultra — High — Frequency Techniques 1942. *A. J.*

Magnezija (gr. Magnēsia) 1. pusiasalis rytiniame Graikijos pajūryje, Tesalijoje; plotas 4048 km², 149.193 gyv. (1940).

2. Karijos mst. (dabar Manisa) V. Turkijoje, prie Meandro upės, 30 km į š.r. nuo Smirnos. Kolonija įkurta graikų ateivių iš Tesalijos M., Gigo sujungta su Lydija, apie 657 pr. Kr. kimerų sugriauta. Lydų imperijai žlugus priklausė persams. 460 pr. Kr. persų karalius Artakserksas M. pavedė valdyti iš Atėnų ištremtam Temistokliui. Apie 400 pr. Kr. senoji pelkėta paupio miesto vieta buvo apleista ir miestas naujai įkurtas aukštesnėje vietoje moderniu helenistiniu pavyzdžiu: tiesiomis gatvėmis, su turgaviete pagrindiniame gatvių susikirtime. Į III a. pr. Kr. pabaigą statytoji Artemidės šventovė (gr. Artemision) buvo laikoma joniečių stiliaus pavyzdžiu. M. 1842–43 kasinėjo prancūzai. 1891–93 vokiečiai atkasė Artemision, pagrindinę turgavietę su Zeuso Sosipolio šventykla. Pagrindinės Artemidės šventovės frizo dalys yra Luvre.

K. Humann, K. Kothe, J. Watzinger, Magnesia am Mäander 1904; *V. Schultze,* Altchristliche Städte und Landschaften II, 2, 1926.

3. Lydijos miestas prie Sipilo (dabar Manisa), vakarinėje M. Azijoje. Vėliau M. priklausė graikams. Prie M. 190 pr. Kr. romėnai sumušė Sirijos Antiochą D. Romos imperijos ir Bizantijos laikais M. bu-

vo žydintis Hermos upės slėnio mst. Nuo 1313 M. valdė seldžukai, nuo 1398 Osmanų valdoma M. pakaitomis su Brusa (Brussa) buvo turkų sultonų sostinė, XVIII a. M. Kara Osman Oglu valdovai buvo beveik nepriklausomi. *A.Rkš.*

Magnezija žr. Magnis.

Magnezitas, arba kartusis špatas, yra magnio karbonatas ($MgCO_3$), gamtoje randamas savo paties pavidalo ir dolomito minerale ($MgCO_3 . CaCO_3$). Tai balti iki gelsvų milteliai arba bespalviai, gelsvi iki juodų kristalai. M. susidaro vandeniniuose tirpaluose iš magnio ir karbonato jonų (Mg^{++}, CO_3^{--}) tik esant laisvos angliarūgšties pertekliui. M. kietumas 4 iki 4,5, tankumas apie 3. Tirpsta šiltose rūgštyse ir per 500°C suskyla į magnio oksidą ir anglies dvideginį. M. randamas JAV, Kanadoje, Indijoje, Mandžiūrijoje, Rusijoje, Jugoslavijoje, Norvegijoje, Ispanijoje ir kt. Vartojamas ugniai atspariu pamušalu Thomas konverterių ir Siemens - Martin krosnių statyboje. Tuo atveju jis paverčiamas magnio oksidu, deginant prie 800–900°C. M. dar vartojamas magnio ir jo lydinių gamyboje. Metinė pasaulinė produkcija apie 2 mil. tonų. *J.Grb.*

Magnificat (lot.) Marijos džiaugsmo giesmė, prasidedanti žodžiais Magnificat anima mea Dominum (‚Mano siela garbina Viešpatį'), paimta iš Vulgatos teksto (Luko 1, 46–55). Romos brevioriuje ji vadinama Canticum B. M. V. (Švč. Panelės Marijos giesmė). Romos Kat. Bažnyčioje M. giedama nuo senų laikų. M. yra dalis vakarinių mišparų, kur prieš ją ir po jos dar giedama atitinkamos šventės antifona. M. grigalinė melodija (žr. Grigalinis giedojimas) yra lygi psalmių melodijoms ir giedama aštuoniais tonais. Pirmas posmas dėl savo trumpumo neturi meditacijos. Iš psalmių išsiskiria tuo, kad kiekvienas posmas pradedamas specialiu motyvu, vad. initium, arba intonacija. Kiekvieno tono pradžia skirtinga. XV–XVIII a. polifoninės muzikos amžiuje, M. turėjo išskirtinę vietą. Pirmieji pradėjo rašyti M. Dunstable, Dufay, Binchois ir Obrechtas. Vieni rašė savo kompozicijas visam tekstui, kiti (pvz. Obrechtas) pakaitomis, — vienas posmas grigalinis, kitas harmonizuotas, dažnai falso bordone panaudodavo grigalinę melodiją. Obrechtu sekė daugumas XVI a. kompozitorių: Senfl, Di Lasso, Palestrina, Le Maistre, Moralės, J. De(s)prés, A. Gabrieli, Vittoria ir kt. Iš vėliau rašiusių išskirtini Schütz ir ypač Bachas. Iš vargonams sukurtų M. ypač pažymėtinos J. Pachelbelio kompozicijos.

K. H. Illing, Zur Technik der Magnificat-Komposition des 16. Jahrhunderts 1936. *Iz.V.*

Magnificencija (lot. magnificentia ‚iškilumas, prakilnumas') universitetų ir aukštųjų mokyklų rektorių titulas (Rector magnificus). Anksčiau m. buvo vadinamas ir Hanzos miestų burmistrai. Vokietijoje krašto universitetų globėjai, valdantieji kunigaikščiai, turėjo titulą Rector magnificentissimus.

Magnis (pagal sen. miestą Magnėsia, M. Azijoje) metalinis elementas, kurio chem. ženklas yra Mg, at. sv. 24,32, tankis 1,74, tirpimo taškas 650°C, bedeguonėje atmosferoje virimo temp. 1100°C, kietumas 2,0. Magnis yra sidabro išvaizdos, ore greit apsitraukiąs metalas, kurio elektros laidumas yra tik $^1/_3$ vario ir $^2/_3$ aliuminio laidumo. Dėl savo mažoko kietumo m. gali būti kalamas, liejamas, valcuojamas ir traukiamas (vielos pavidalu). M. yra ypačiai svarbus metalas lydiniuose taikos ir karo meto gamyboje, todėl jo gamyba vokiečiams buvo sąjungininkų potvarkiu 1946 uždrausta.

Gamtoje gryno m. nerandama dėl jo chemiško reaktingumo, nors jis sudaro apie 1,9% viršutinės, 16 km žemės plutos sluoksnio. M. randamas karbonatų, silikatų, chloridų ir sulfatų formos. Karbonatai: dolomitas ($MgCO_3 . CaCO_3$) sudaro ištisas kalnų virtines, magnezitas ($MgCO_3$). Silikatai: olivinas, serpentinas, talkas, asbestas ir t.t. Sulfatų forma m. randamas kizerite ir kainite. Iš chloridų labiausiai žinomas m. mineralas yra kaolinitas. Dideli m. kiekiai yra jūrose, mineraliniuose šaltiniuose ir chlorofile.

Chem. savybės. Paprastoje temperatūroje m. ore yra gana pastovus, nes greitai apsitraukia oksido sluoksniu, saugančiu nuo tolimesnės su deguoniu reakcijos. Aukštesnėje temperatūroje kaspino ir miltelių forma sudega akinančia šviesa į magnio oksidą ir nitridą (MgO, Mg_3N_2). Ši šviesa gausi ultravioletinių spindulių. M. yra labai stiprus reduktorius, karštyje atimdamas deguonį net iš tokio pastovaus oksido kaip smėlis (SiO_2). Chemijoje dažniausiai vartojamas m. ir gyvsidabrio lydinys (amalgama) kaip nepaprastai stipri redukuojanti priemonė. M. rūgštyse lengvai tarpus, bet šarmai jo neveikia. Chem. junginiuose visada dvivalentis.

Gamyba. 1. Elektrolizės keliu iš grynо sutirpinto aukštesnėje (700°C) temperatūroje bevandenio magnio chlorido — Cl atsiskiria prie grafito anodo, o m. prie geležies katodo (iškilęs paviršiun nugriebiamas samčiais). 2. Terminiu būdu, kuris pigesnis negu elektrolizės procesas: magnio oksidas veikiamas elektros krosnyje prie 2000°C koksu, redukuoto metalo garai kondensuojami šaltu vandeniliu, ir skystas metalas gryninamas vakuumo destiliacija. 3. Amerikietišku būdu m. gaminamas iš jūrų vandens: magnio druskos paverčiamos magnio hidroksidu kalkių pagalba. Magnio hidroksidas veikiamas druskos rūgštimi, gaunant magnio chloridą, kuris tada jau apdirbamas elektrolizės būdu. Šitaip amerikiečiai pakėlė m. gamybą iki 200.000 tonų per metus; o vokiečiai 1938 tepagamino 20.000 tonų.

Panaudojimas. Grynas m. technikoje beveik nereikšmingas dėl savo minkštumo ir chem. nepastovumo. Grynas jis tevartojamas fotografų lemputėms, karo lakūnų žibintams nakties metu, chemijoje Grignard'o reakcijose ir dar kai kur. M. svarba lydiniuose yra nepaprastai didelė šiuo metu automobilių, aviacijos, spaustuvės reikmenų, raketų pramonėse, o ateityje jie bus, be abejo, vartojami kosminių kelionių susisiekimo priemonių konstrukcijose dėl savo lengvumo, chem. ir kitokio atsparumo, lengvokai pagal reikalą įtaigojamo, lydinio sudėtį keičiant. Žinomiausi m. lydiniai yra žinomi ‚Elektron' vardu, kurių gamyba vokiečiams taip pat buvo uždrausta minėtu potvarkiu. Elektron lydiniams savo savybėmis panašūs magnevinas, magnesalis ir JAV vad. **Dow-Metal** pagal jį gaminančios bendrovės vardą. M. chem. junginiai vartojami medicinoje, kosmetikos, dažų, gumos ir t.t. gamyboje.

A. Beck, Magnesium und seine Legierungen 1939; *Alico John,* Introduction to Magnesium and Its Alloys 1945; *V. Panell,* Magnesium, Its Production and Use 1943. *J.Grb.*

M. terapijoje. M. yra būtinas elementas žinduolių organizmui, nes nuo jo priklauso normalus neuromuskularinės sistemos funkcionavimas. Kaip ir kalcis (žr.), m. sunkiai resorbuojamas gastro-intestinaliniame trakte, nes šių abiejų elementų ionai savo fiziniais savumais yra panašūs. Kraujo serume paprastai būna 2-3 mlg % magnio. Šio kiekio 80% yra ionų formoje, o likę 20% yra surišti su baltymais. Kaip ir kalcio, m. koncentracija eritrocituose yra didesnė negu serume, būtent, 4 mlg %. M. koncentracija audiniuose yra didesnė negu kalcio. Taip raumenų celėse jo yra apie 21 mlg %. Didžiausia m. dalis yra pašalinama iš organizmo su šlapimu. Inkstai taip greitai pašalina į vidų imamas m. druskas, kad jo koncentracija serume mažai tepadidėja. M. stoka eksperimentinių gyvulių maiste sukelia eilę pavojingų simptomų, pvz. kraujo indų išsiplėtimą, širdies ritmo sutrikimą, konvulsijas; visa tai yra mirties priežastimi. Žmonėse žema m. koncentracija kraujo plazmoje sukelia paratiroidinės liaukos tetaniją. Šarminiai m. junginiai, duodami į vidų, neutralizuoja rūgštis ir naudojami skrandžio sulčių rūgštingumui sumažinti (m. oksidas). Sunkiai žarnyne resorbuojama forma (m. sulfatas ar citratas) vidurius laisvina ir naudojamas kaip katartinis vaistas (žr. Katartikai). Didelėse koncentracijose tirpios m. druskos, kaip m. sulfatas, veikia lokališkai nervus kaip anestetikas. Didelės m. sulfato koncentracijos, įvestos į organizmą injekcijos būdu į raumenis, slopina centralinę nervų sistemą ir periferinį neuromuskularinį aparatą. Čia m. veikia antagonistiškai kalciui. Didelės m. iono koncentracijos veikia širdies raumenį taip pat slopinamai. Daugiausia terapijoje naudojami šie m. junginiai:

M. hidroksidas (magnezijos ‚pienas') — 7–8% suspensija vandenyje. Duodamas į vidų skrandžio rūgštingumui sumažinti ir kaip švelnus vidurius laisvinąs vaistas.

M. karbonatas m. karbonato ir hidroksido mišinys, turįs kristalizacinio vandens, balti, lengvi milteliai. Naudojamas rūgštingumui sumažinti (0,6 g), viduriams laisvinti (8 g).

M. oksidas (magnezija) balti, labai lengvi milteliai. Naudojamas kaip ir m. karbonatas.

M. citratas — pavidalu preparato, paruošto ištirpinus citrinos rūgšties vandeniniame tirpale m. karbonatą ir pridėjus aromatinių bei skonį pagerinančių medžiagų, naudojamas viduriams laisvinti.

M. sulfatas ($MgSO_4 . 7H_2O$) smulkūs bespalviai, kartaus skonio kristalai, paprastai adatėlės. Imamas į vidų kaip katartikas (15 g). Sočiame vandens tirpale iš viršaus naudojamas nuo vietinių uždegimų. Veterinarijoje — iš viršaus nuo vietinių uždegimų, infektuotų žaizdų; į vidų — nuo tetano, drauge su choralhidratu

bendrajai anestezijai, taip pat viduriams laisvinti.

M. t r i s i l i k a t a s ($2Mg \cdot 3SiO_2 \cdot H_2O$) m. oksido ir silicio dioksido junginys, turįs kristalizacinio vandens; smulkūs balti milteliai, be kvapo ir skonio. Duodamas į vidų tablečių pavidalu (1 g), kaip švelnus rūgštis absorbuojąs vaistas nuo skrandžio opų, diarėjos ir pn.

M. s t e a r a t a s stearinės rūgšties m. druska, balti milteliai, įeiną į sudėtį barstymo miltelių kūdikiams. *St. K.*

Magnitogorskas mst. Sovietų Rusijoje, prie Uralo aukštupio, įkurtas 1930; per 200.000 gyv. (1957). M. yra prie 615 m aukščio geležies rūdos kalno Magitnaja, kurio ištekliai yra apie 480 mil. t. Rūdos vidurkinis geležingumas 47%. Ligi 1956 buvo kasama nuo paviršiaus 61% geležingumo rūda, kuri čia pat sulydoma 8 didžiulėse lydymo krosnyse, iš kurių gaunama per metus apie 4,5 mil. t geležies, o iškasama apie 10 mil. t rūdos. Čia įkurtas didžiausias Sovietų Rusijoje metalurgijos kombinatas su sunkiųjų ginklų, mašinų, sijų, šarvų ir kt. gamyba. Geležies rūdos kasimui panaudojami ir priverstinio darbo vergai-kaliniai.

Magnitudė astronomijoje žr. Ryškumas.

Magnolia žr. Magnolija.

Magnoliaceae žr. Magnoliniai.

Magnolija (Magnolia) magnolinių (Magnoliaceae) šeimos medžiai, krūmai. M. pavadinta prancūzų botaniko Pierre Magnol garbei. Apie 35 skirtys savaime auga JAV rytuose, P. Meksikoje, P. ir R. Azijoje. M. pasižymi puošniais baltos, rožinės, gelsvos spalvos žiedais. Kai kurios žydi prieš lapams sprogstant. Yra ir amžinai žaliuojančių m. Daugiausia vartojamos dekoracijai. Lietuvoje savaiminių nėra. Parkuose sutinkama m. p u o š n i o j i (M. conspicua), iki 4 m medelis. Žydi prieš lapams sprogstant baltais žiedais; kilusi iš Kinijos, Japonijos. M. a g u r k i n ė (M. acuminata), iki 30 m aukščio medis, žydįs baltais žiedais, sulapojus. JAV yra 8–9 m. skirtys. išplitusios labiau rytinėse srityse. Pramoninės reikšmės yra M. a c u m i n a t a (Cucumber Tree) ir M. g r a n d i f l o r a (Evergreen Magnolia, Southern Magnolia). M. v i r g i n i a n a, gelsvais žiedais, išplitus nuo Massachusetts pietinių sričių iki Floridos. M. m a c r o p h y l l a (Big-leaf Magnolia), apie 75 cm ilgio lapais ir 25 cm skersmens gelsvais žiedais; išplitus nuo P. Karolinos siekdama Floridos, Louisianos, Kentucky.

Magnolija

Magnoliniai (Magnoliaceae) augalų šeima iš 10 genčių ir apie 80 skirčių medžių ir krūmų, augančių vidutinio klimato bei prietropinėse srityse Amerikoje ir R. Azijoje. Minėtinos gentys M a g n o l i a L i r i o d e n d r o n. Šios šeimos augalų fosilinių liekanų randama Aliaskoje ir Grenlandijoje. Magnolijų augta ir Baltijos jūros srityje kartu su gintarmedžiais tretiniame laikotarpyje. *J.Rkt.*

Magnus (lot. ‚didysis') vyriškas vardas:

Š v e n t a s i s :

1. M. arba Mang (m. apie 750) šventasis, St. Galleno vienuolis, misininkas Allgäu srity (Bavarijoje), įkūręs vienuolyną Füssene. Šventė IX 6.

V a l d o v a i . L i v o n i j o s :

2. M. (1540–1583) Livonijos karalius, Danijos karaliaus Kristijono III sūnus. Jis suvaidino žymų vaidmenį Livonijos įvykiuose, vykstant kovoms tarp Maskvos, Švedijos ir Lietuvos-Lenkijos dėl įsigalėjimo dabartinės Latvijos ir Estijos teritorijose. 1560 M. atvyko į Livoniją, kur buvo gerai priimtas, nes livoniečiai tikėjosi Danijos pagalba išlaikyti savo nepriklausomybę prieš Maskvos ir Lietuvos-Lenkijos kėslus. 1570 jis sudarė sąjungą su Maskva ir iš jos malonės pasiskelbė Livonijos karaliumi. Maskvos įgulos buvo įvestos į Livonijos pilis ir miestus. Jų žiaurus ir barbariškas elgesys nustatė Livonijos gyventojus ne tik prieš Maskvą, bet ir prieš patį M. 1577 jis slapta pradėjo vesti derybas su Steponu Batoru. Tai sužinojęs, Jonas IV jį suėmė ir tik dėl Danijos karaliaus Fridricho intervencijos paleido. Steponui Batorui kariaujant su Maskva, M. jam talkininkavo. Paskutinius savo gyvenimo metus praleido Piltenėje, kur 1583 ir mirė.

Busse, Herzog M. 1871; *Th. Schiemann,* Charakterköpfe und Sittenbilder aus der baltischen Geschichte des XVI. Jahrhunderts 1885; *G. Schirren,* Quellen zur Geschichte des Untergangs livländischer Selbständigkeit I–VIII 1861–81; *Forsten,* Baltiskij vopros I 1893; *W. Kirchner,* The Rise of the Baltic Question 1954. *V.Trp.*

Norvegijos ir Švedijos:

3. M. Gerasis (1035–1047) Norvegijos karalius, Olafo Šventojo sūnus. Danijos karaliaus Kanuto D. verčiami, Olafas su savo sūnumi pabėgo į Kijevo valstybę. Kanutui sugrįžus į Angliją, norvegai sukilo prieš danus ir susigrąžino M. į Norvegijos sostą.

4. M. Basasis (1093–1103) Norvegijos karalius, pasižymėjęs ekspedicijomis į Hebridų salas. Žuvo besiruošdamas ekspedicijai į Airiją.

5. M. Lagaboeter (1263–1280) Haakono sūnus, pasižymėjęs savo žygiais prieš Skotiją. Jo laikais Norvegijoje įsigalėjo feodalinė santvarka. Vokiečių pirkliams buvo suteiktos specialios teisės. Jis įvedė sosto paveldėjimo principą. Kartais vadinamas Norvegijos įstatymdaviu.

6. M. Eriksonas (1319–1374), vad. Smek (Žavėtojas), Švedijos ir Norvegijos karalius. Pasinaudojęs suirutėmis Danijoje, buvo prijungęs kai kurias Danijos provincijas prie savo valdų, tuo būdu, daugiausia savo motinos pagalba, pirmasis bandęs realizuoti Skandinavijos vienybės idėją. Šiaip jis buvo silpnas valdovas, leidęs įsigalėti Švedijoje bajorams ir didikams, kurie 1359 susirinko į pirmą seimą (Riksdag). 1365 jis buvo pašalintas nuo sosto. *V.Trp.*

Magnus 1. Heinrich Gustav (1802–1870) vokiečių chemikas ir fizikas. Studijavo Berlyne, Stockholme ir pas Gay-Lussacą ir Thénardą Paryžiuj. Nuo 1831 Berlyno univ. chemijos ir technologijos prof., nuo 1840 Mokslų akad. narys. Nuo 1827 daugiausia laiko skyrė cheminiams tyrinėjimams ir tuomet atrado platinoamoni, 1837–45 tyrinėjo kraujo dujų absorbciją, 1844–54 vandens ir įvairių tirpinių garų slėgį, 1851 termoelektrą, 1856 elektrolizę, 1858–61 elektros srovių indukciją, poliarizaciją, gaminimą šilumos audiniuose veikiant juos aukšto dažnumo elektros srove. 1865 atstovavo Prūsijai Frankfurto komisijoje metrinės matų sistemos įvedimo reikalu. Jo pirmieji atsiminimai išleisti 1825, paskutiniai — tuojau po mirties 1870. *M.Kr.*

2. Johannes žr. Johannes, Magnus.

3. Olaus žr. Olaus, Magnus.

Magnússon 1. Arni (1663–1730) islandų istorikas ir bibliofilas. Nuo 1694 Kopenhagos univ. prof., nuo 1697 slaptojo archyvo sekr. 1702–12 gyveno Islandijoje; kartu su Páll Vídalínu vyriausybės pavesti ten tvarkė bei studijavo įvairius istorinius šaltinius ir sudarė svarbų šaltinių rinkinį apie Islandijos padėtį XVIII a. pradžioj (Jardabók ina Magnussonar og Páls Vidalins 1912). M. dar jaunas būdamas pats įgijo nemaža svarbių rankraščių, ypač iš Islandijos, Danijos bei Norvegijos istorijos. Per gaisrą Kopenhagoje 1728 didesnė dalis jo pergamentinių rankraščių išgelbėta, tačiau daug medžiagos apie Islandijos naująją istoriją ir literatūrą sudegė. Mirdamas visus savo rinkinius M. padovanojo Kopenhagos univ.; taip pat paliko stambią pinigų sumą, iš kurios palūkanų išleista nemaža veikalų. M. paliktasis rinkinys (Arnamagnaenska samlingen) apima apie 2800 vienetų, be to. dar keli tūkstančiai diplomų bei jų nuorašų.

F. Jónsson, Árni Magnussons levnad og skrifter 2 tt. 1930. *J.Lng.*

2. Finnur (1781–1847) islandų archeologas. Studijavo Kopenhagos univ., kurį laiką advokatavo Islandijoje, nuo 1815 Kopenhagos univ. šiaurės literatūros ir mitologijos prof. Daug nusipelnė tyrinėdamas Eddą. Išsp. Den aeldre Edda, oversat og forklared 4 tt. 1821–23, Eddalaeren og dens Oprindelse 4 tt. 1824–26, Priscae veterum borealium mythologiae lexicon 1828.

Magogas žr. Gogas.

Magonas (lot. Mago, -onis, gr. Mágōn, -ōnos) kilmingos kartaginiečių giminės vardas. Žymiausieji:

1. M. D. (apie 550-500 pr. Kr.) gabus karvedys, Kartaginos galybės kūrėjas, į lot. ir gr. k. išverstos knygos apie žemdirbystę autorius.

2. M. Jaunesnysis (m. 203 pr. Kr.) Hanibalo brolis. Dalyvavo žygyje į Italiją iki 216, perdavė Kartaginai žinią apie Hanibalo laimėjimą ties Kanais, 215–216 kovojo Ispanijoje, 203 išsilaipino Italijoje, bet buvo nugalėtas ir mirė nuo žaizdos pakeliui į Afriką.

Magotas žr. Makaka.

Magritte René (g. 1898) belgų tapytojas surrealistas. Kurį laiką dirbo futurizmo bei kubizmo poveikyje; 1925 M. prisijungė prie surrealistinio sąjūdžio. Savo tapyboje nuo kitų surrealistų M. ypač skiriasi tuo, kad nesinaudoja jiems būdingomis vidinės reprezentacijos priemonėmis (automatizmas, paranoja) ir savo pasaulį grindžia realios tikrovės formomis, kurias dažniausiai sukeičia arba reiškia vienas kitomis, sukurdamas keisčiausių derinių

bei kontrastų. Savo precizija ir ‚antitapybiniu' stiliumi M. gimininigas Chirico.

Magsaysay Ramón (1907–1957) filipinų politikas. Japonams okupavus Filipinų salas, talkininkavo amerikiečiams, organizuodamas pasipriešinimą. 1945 paskirtas Zambalos srities gubernatorium, 1946 išrinktas nacionalistų partijos atstovu į parlamentą ir ilgą laiką buvo krašto apsaugos komisijos pirm., 1950 paskirtas krašto apsaugos ministru, 1953 išrinktas respublikos prezidentu. M. reorganizavo pakrikusią kariuomenę, statė mokyklas, ligonines, elektros jėgaines ir

R. Magsaysay

1951 pravedė demokratinius rinkimus Filipinuose. M. ypač pasižymėjo kovodamas su komunistų ‚huksų' (Tautos išlaisvinimo kariuomenė) būriais. Žuvo lėktuvo avarijoje.

Magùčiai (vok. Magotten) k., Vėluvos vls., kair. Priegliaus krante, 4 km nuo Tepliuvos; 1939 buvo apie 150 gyv. Čia aptiktas vidurinio ir naujojo geležies amžiaus kapinynas. Deš. Priegliaus krante yra pilies likučių.

Magūnai k., Rimšės vls., buv. Brėslaujos aps. Čia 1615 V 15–19 buvo vad. raganų teismas, kuriam vadovavo Drūkšių seniūnas A. Godejevskis, talkinamas Brėslaujos paseniūnio A. Komorovskio, Dysnos ‚uriadninko' A. Ciškovskio, prisidedant M. Panikovskiui, V. Macelevičiui, J. Nececkiui, St. Petrovičiui ir kt. buvo tardyta ir vandenyje plukdyta Sofija Jurgienė Sūnionienė (Sunianiova) su sūnumi Gasiuliu, nes kaimynų buvo kaltinami kenkę raganavimais gyvuliams ir t.t. Gasiulis Sūnionis iškėlė, kad ir juos beskundžiąs Tumelis (Sumelis) Daradundėnas, arba Pavilonis, kurio giminė pasižyminti raganavimu (jau nubausta joje esą per 30 asmenų), taip pat esąs kaltas. Deginant Sofiją ir Gasiulį Sūnionius. triukšmaujant susirinkusiems, buvo ugnin įmestas ir tretysis — Tumelis.

Po I pas. karo M. buvo benutaustąs k., tačiau, nežiūrint visų lenkų pastangų, įsteigta Šv. Kazimiero d-jos skaitykla, kuri 1936 lenkų uždaryta, o jos vedėja Elena Jurkevičiūtė Vilniaus apg. teismo 1937 XII 14 teisiama už ‚nelegalų susirinkimą', bet išteisinta, nes ten nebuvo jokios lietuvių slaptos mokyklos, tik šiaip žaidė ir dainavo susirinkę vaikai.

E. Wolter, Zur Geschichte des litauischen Hexenwesens (Mitteilungen der Litauischen literarischen Gesellschaft 22, 1897). *A.Mž.*

Magus des Norden J. G. Hamanno (žr.) prievardis.

Magztis trijų siūlų pluoštų sumėtytas raištis, juosta. M. paprastai mėto (pina) iš audeklo galų (nebeįmanomų baigti suausti audeklan likučių), jos storį derindami pagal m. paskirtį. Raiščiams ima 5–20 siūlų pluoštelius, o juostai ir didesnius. Kadangi lieka įvairių marginių siūlų, tai ir m. dažniausiai įvairiai margos, t.y. prie drobės galų pridedama ir marginių likučiai. M. retai daroma iš vilnonių siūlų, nes juos sunaudoja kojinėms ar jų adymui, nors pasitaiko, kad ir iš vilnonių siūlų mėto magztines juostas. *A.Mž.*

Mahabharata sen. indų epinė poema. Žr. Indija (indų literatūra).

Mahadeva (skr. ‚didysis dievas') Šivos (žr.) prievardis.

Mahagonis (Swietenia), mahagoninių (Meleaceae) šeimos dideli lapuočiai medžiai, Meksikos, Floridos pietinių sričių bei artimesnių salų, Vidurio Amerikos, Antilų salų, Peru, Venecuelos čiabuviai; m. yra apie 5–6 skirtys. Mediena laužytu raštu, labai kieta, sunki, pasižymi gražumu. Masyvinė ir fanerinė m. mediena vartojama namų vidaus įrengimui, laivams, automobiliams ir kt. P. Amerikoje m. yra vertingiausias medis. Žinomas m. ispaninis arba antilinis (S. mahagony), m. hondurinis (S. macrophylla). Panašios vertės yra ir m. afrikinis (Khaya senagalensis), Afrikos čiabuvis.

Mahajana (skr. ‚didelis vežimas') šiaurinio budizmo (žr.) forma.

Mahalla el-Kubra, arba Mahallah el-Kebir, mst. š. Egipte, Nilo deltoje; turi apie 125.000 gyv. (1955). M. yra žymus medvilninės tekstilės pramonės centras.

Mahan Alfred Thayer (1840–1914) amerikiečių istorikas, rašytojas, karinis mokslininkas. Baigė Annapolio akademiją, kovojo JAV Pilietiniame kare. Vėliau dėstė jūrininkystės istoriją ir taktiką Newporto karinėje kolegijoje. 1896 gavo kontradmirolo laipsnį. Jo knygos, The Influence of Sea Power Upon History 1660–1783 (1890) ir The Influence of Sea Power Upon the French Revolution and Empire 1793–1812 (1892), paskelbė naujų idėjų apie laivyno reikšmę politinėje istorijoje ir

padarė žymios įtakos Anglijos, Vokietijos, Japonijos ir JAV jūrinei politikai. M. parašė Nelsono ir Farraguto biografijas, Amerikos laivyno istoriją ir kt. Memuarai: From Sail to Steam 1907.

C. C. Taylor, The Life of Admiral M. 1920; *E. Livezey,* M. on Sea-Power 1947; *R. S. West, Jr.,* Admirals of American Empire 1948. *A.L.*

Mahanadis upė R. Indijoje, 858 km ilgio, teka į Bengalijos įlanką; joje pastatytos 3 užtvankos: Hirakudo, Tikarparos ir Narajaus. Baseino plotas 132.900 km², vid. debitas 2940 m³/sek.; vanduo naudojamas irigacijai ir jėgai.

Mahanoy City miestelis JAV, Pensilvanijos valstybėje, 4 mylios į r. nuo Shenandoah, akmens anglies rajone; 1958 buvo apie 10.000 gyv. (1940 — 13.422 gyv.). Indėniškas vardas kilęs nuo tuo vardu vadinamo upelio Mahanoy (‚briedžių gėrykla'). Miestelis ėmė kurtis besiplečiant anglių kasimo pramonei (1863). Čia yra viena iš didžiausių pasaulyje akmens anglies laužyklų.

M. lietuviai čia atsirado 1876. Jų skaičius greitai augo ir 1884 pradėta rūpintis savo parapijos steigimu. Tačiau dėl liet. kunigų stokos, Šv. Juozapo parapija įst. tik 1888, kai Filadelfijos arkiv. Ryan klebonu paskyrė kun. Petrą Abromaitį. Tais pačiais metais atidaryta ir pradžios mokykla. Klebonas nedelsdamas ėmėsi statyti mūrinę gotikinę bažnyčią, kuri užbaigta 1893. Kad nereiktų pinigų skolintis iš banko, parapiečiai paskolino savus be jokių nuošimčių. Bažnyčia kainavo 40.000 dol. Kitais metais klebonu atkeltas kun. Simonas Pautienius pastatė mūrinę kleboniją už 6000 dol. Savo parapiečių remiamas, jis sudarė 100.000 dol. fondą ir įsteigė The Merchants Banking Trust Co. of Mahanoy City, kuri per trumpą laiką pasiekė per milijoną dol. indėlių ir dabar dar tebeveikia. Jis buvo to banko viceprezidentu, o keletas lietuvių — direktoriais.

Išmokėjęs visas parapijos skolas, 1907 kun. S. Pautienius pastatė mūrinę mokyklą už 15.000 dol. Tai nepatiko kai kuriems laisvamaniams, kurie suagitavo parapijos komitetą mokyklos neleisti atidaryti. Kilus vaidams, kun. Pautienius išsikėlė kitur, šeimininkavo komitetas, keitėsi vienas po kito klebonai, o tuščia mokykla jau pradėjo irti. Tik klebonas, kun. Pijus K. Čėsna, atkeltas į čia 1920, sugebėjo tuos vaidus baigti. Tam reikėjo keletos metų teismų, kol vyr. Pensilvanijos teismas 1923 nusprendė, kad parapiją turi pagal Bažnyčios teises valdyti klebonas, ne komitetas. Tuojau pat kun. Čėsna pastatė seserims vienuolyno namus už 30.000 dol., mokytojomis pakvietė seseris pranciškietes ir 1925 mokykla pradėjo darbą su 400 mokinių. Lietuvių k., Lietuvos istorija, geografija ir katechizacija buvo dėstoma lietuviškai. Dabar (1958) mokykloje yra apie 200 mokinių, lietuvių k. dėstoma pradedant 4 skyrium. Parapijai priklauso apie 2000 asmenų. Parapijos choras buvo gerai suorganizuotas, koncertuodavo apylinkėse ir 1926 Pasaulinėje parodoje Filadelfijoje laimėjo pirmą vietą.

Lietuvių Šv. Juozapo parapijos bažnyčia Mahanoy City, Pa.

Organizacijos. Susispietus nemažam lietuvių skaičiui, tuojau imta steigti įvairios organizacijos. Pati seniausia ir didžiausia organizacija, Šv. Juozapo d-ja, įst. 1887. Ji pradžioje daugiausia ir rūpinosi lietuvių bažnyčios įkūrimu ir pastatymu. Toliau iš eilės įkurtos šios didesnės d-jos: 1889 Šv. Jurgio kareivių (su uniformomis), 1891 Šv. Liudviko, 1892 Šv. Antano, 1894 Šv. Kazimiero Jaunikaičių, 1895 Šv. Izidoriaus, 1897 Simano Daukanto klubas, Gedimino klubas, Jaunųjų vyrų nepriklausomas klubas, ypač veikęs 1905–30,

ir kt. Be to, angliakasiai lietuviai buvo įsikūrę atskirą ‚Mainerių Uniją', kuri nepriklausė amerikinei United Mine Workers organizacijai. XIX a. pabaigoje ji turėjo 500 narių, vėliau net 3000. Buvo gana gyva ir kultūrinė veikla. Čia veikė Teatrališka kuopa, ruošusi vaidinimus, 1887 įst. visame angliakasių rajone pagarsėjęs lietuviškas orkestras (‚benas'), turėjęs apie 50 uniformuotų vyrų; jo yra įgrota nemaža plokštelių. Orkestras dalyvaudavo vietos ir apylinkių šventėse, paraduose. Nuo 1888 eina ligi šiol savaitinis laikraštis Saulė (žr.) ir veikia to paties vardo spaustuvė. Be to, čia ėjo Linksmoji Valanda (žr.) ir Linksmi Vakarai (žr.). Šiuo metu liet. veikimas apmažėjo, nes ir pats mstl., susmukus anglies pramonei, kaskart mažėja. Bet lietuviai dar ir dabar, kaip seniau, sudaro didesnį skaičių, negu bet kuri kita ateivių grupė. Kurį laiką lietuviai sudarė net 25% visų gyventojų. Jie dar tebeturi savo krautuvių, smuklių, smulkesnių įmonių ir Reklaičio mašinų dirbtuvę. Nuo 1914 kasmet VIII 15 apylinkių lietuviai Lakewood parke ruošia Lietuvių Dieną, kuri laikoma nusisekusi, jei būna per 15.000 dalyvių. Pagal seną paprotį tą dieną sustoja darbai ir įstaigos. Dienos rengimu rūpinasi parapinės organizacijos ir kunigai, pelnas paskirstomas liet. seserų vienuolynams, kurių narės dėsto mokyklose. M. lietuviai yra davę apie 30 įvairių profesionalų: gydytojų, advokatų, mokytojų ir 5 kunigus.

Šv. Juozapo parapijos mokykla Mahanoy City, Pa.

Jr. Jonas, Lietuviai Amerikoje 1899, 45–48; 1888–1923 Paminėjimas 35 metų sukaktuvių nuo įsteigimo šv. Juozapo lietuvių Rymo Katalikų parapijos, Mahanoy City 1923; Auksinio jubiliejaus paminėjimo 1938 lapkr. 13 programas. *A.Kč.*

Maharadža (skr. ‚didysis karalius') indų valdovų titulas, kunigaikštis, kurio priklauso keli kiti kunigaikščiai.

Mahatma (skr. ‚didžioji siela') 1. indų mitologijoje ir teosofijoje — pasaulio dvasia, dieviškasis antžmogis; 2. dabartinėje Indijoje — įžymių, ypatingai gerbiamų asmenų garbės titulas, pvz. Mahatma Gandhi (žr.).

Mahavamsa (skr. ‚didžioji kronika') VI a. pradžios Ceilono salos kronika, parašyta poeto Mahanamos palio kalba. Singaliečių ji laikoma senesniosios prozinės kronikos ‚Dipavamsa' paaiškinimu.

W. Geiger, Dipavamsa und M. und die geschichtliche Überlieferung in Ceylon 1905.

Mahdis (ar. Mahdi ‚Dievo vedamas') 1. Islamo sunitų sektos laukiamas pasaulio pabaigoje ateisiąs iš Mahometo dukters Fatimos giminės kilęs pasaulio išganytojas — imamas, kuris žemėje teisybę atstatysiąs. Prieš M. atėjimą pasirodysiąs Antikristas ir Kristus, kuris Mahometo pripažįstamas pranašu. Mahometas gyvendamas skelbęs, kad iš jo palikuonių vienas būsiąs vadinamas M. Visais laikais arabų pasaulyje yra buvę pretendentų į šį garbingą titulą. Pirmas iš daugelio pretendentų buvo žymus iš Fatimidų giminės kilęs Š. Afrikos kalifas Abaidalah al-Mahdi (909–933). Jo vardu pavadinta ir sostinė Mahdija (Mahdia, dab. Tuniso uostas).

A. B. Theobold, Mahdiya 1951; *I. Goldziher,* Vorlesungen über den Islam 1953.

2. M. — Mahometas Ahmedas (Mohammed Ahmed, 1844–1885), Egipto Sudano sukilėlių vadas. Jis, pasiskelbęs pranašu ir suspietęs apie save sekėjų mahdistų būrį, sukilo prieš Egipto valdžią (mahdistų sukilimas). 1881–83 laimėjęs keletą mūšių prieš egiptiečius, M. tapo Kordofano valdovu. 1884 jį pripažino ir anglų gubernatorius Ch. G. Gordonas Chartume. 1885 I 26 M. užėmė ir Chartumą, o anglų gubernatorių suėmė ir nužudė. M. tapo visišku R. Sudano valdovu, bet greit mirė. Jo įpėdinis Abdullahi ibn Sejjid Mahometas 1898 prie Omdurmano anglų generolo H. H. Kitchenerio (žr.) buvo sumuštas, o 1899 XI 24 kovoje prie Debrikoto žuvo. Su juo baigėsi ir mahdistų sukurta valstybė.

E. L. Dietrich, Der Mahdi Mohammed Ahmed 1925; *W. Krämer,* Die Koloniale Entwicklung des Anglo-Aegyptischen Sudans 1938; *K. Schlosser,* Propheten in Afrika 1949. *P.Plk.*

Mahé buv. Prancūzijos kolonija (1726–1954) V. Indijos pajūryje, Malabaro krante; 37 km², 18.300 gyv. (1948). Susitarimu su Indija, jai perleista 1954 VII 15. Ji buvo pavadinta prancūzų admirolo Mahé de La Bourdonnais garbei.

Mahler Gustav (1860 VII 7 Kališt, Bohemijoje — 1911 V 18 Vienoje) austrų kompozitorius ir dirigentas. Baigęs 1878 Vienos Gesellschaft d. Musikfreunde konservatoriją ir kurį laiką (1878–79) klausęs filosofijos paskaitų Vienos univ., M. netrukus pradėjo reikštis kaip dirigentas. Pradžioje dirbo daugiausia provincijoje, vėliau dirigavo reikšminguose muz. gyvenimo centruose: Prahos vokiečių teatre (1885–86), Leipcige (1886-88), Hamburge (1891–1897), buvo Budapesto (1888–1891) ir Vienos (1897–1907) operų direktorius, Naujorko Metropoliteno operos dirigentas (1907–09), vadovavo Naujorko filharmonijos orkestrui (1909–11). Ypač iškilus operinės muz. interpretatorius, M. buvo vienas žymiausių to meto dirigentų.

G. Mahler (A. Rodino žalvarinis biustas)

Dar didesnės reikšmės turi M. kūryba. Nors M. pradėjo komponuoti gana anksti (apie 1875), jo kūriniai nėra gausūs (nemažą dalį, jų tarpe kelias operas, M. pats sunaikino) ir tėra tik dviejų žanrų: simfonijos ir dainos. Iš 10 simfonijų (10-ji nebaigta) 4 yra su solistais ir chorais. M. dainos (daugiausia F. Rückerto tekstams, su ork. akompanimentu) yra sugrupuotos į ciklus: Lieder und Gesänge aus der Jugendzeit (apie 1883), Lieder eines fahrenden Gesellen (1883–85), Lieder aus ‚Des Knaben Wunderhorn' (1888–99), Kindertotenlieder (1901–04), 5 Lieder nach Rückert (1901–04); be to, kelios pavienės dainos. Atskirą vietą užima Das Lied von der Erde kontraltui, tenorui ir ork. (1908), kuri dėl savo struktūros gali būti priskirta prie simfonijų, ir Das klagende Lied solistams, chorui ir ork., pradžioje parašyta kaip 3 dalių mažos apimties pasaka-opera (1880), vėliau galutinai (1898) perdirbta į kantatą.

Nors M. simfonijose jaučiama A. Brucknerio įtaka, tačiau šiaip M. kūryba yra ryškiai savita. Jai būdinga filosofinė potekstė, sonatos ir rondo formų praplėtimas, turtingas kontrapunktinis balsų vedimas ir individuali orkestro spalva, kuri ypač pastebima jo orkestrinėse dainose. Muzikinio turinio ir priemonių atžvilgiu M. kūryba yra kraštutiniai dvilypė: nuo monumentalumo, labai tirštos (dažnai perkrautos) instrumentuotės (pvz. 8-ji simfonija, vad. Sinfonie der Tausend, 8 solistams, dvigubam chorui, vaikų chorui ir didžiuliam ork. 1907) iki paprastumo, subtilaus orkestro (9-ji simfonija 1910, Das Lied von der Erde — šios dvi kompozicijos laikomos geriausiais M. kūriniais). Šalia R. Strausso ir M. Regerio, M. yra ryškiausias vėlyvosios romantinės muzikos atstovas.

G. Mahler, Briefe 1924; *G. Adler,* G. M. 1916; *P. Stefan,* G. M. 1920; *P. Bekker,* G. M.s Sinfonien 1921; *R. Specht,* G. M. 1925; *G. Engel,* G. M., Songsymphonist 1932; *A. M. Mahler-Schindler,* G. M. ²1949 (ag. 1949); *H. F. Redlich,* Bruckner and M. 1955; *B. Walter,* M. G. ²1957 (ag. ²1958); *D. Mitchel,* G. M. 1958. *K. O.*

Mahmudas (ar. muhamid ‚pagirtas') turkų sultonai:

1. M. I (1696–1754) turkų osmanų sultonas (1730–54), Mustafos II sūnus, Ahmedo III vaikaitis ir įpėdinis. M. tapo sultonu po janičarų sukilimo. Daug įtakos M. I valdžiai turėjo eunuchų viršininkas Hadži Bešir Aga. M. I laikais osmanų imperija buvo įvelta į karą su Persija. Jo vasalo Krymo chano noras padėti kare sukėlė Rusijos–Turkijos karą (1736–39). Imp. Karolis VI įstojo į karą kaip Rusijos sąjungininkas, bet separatine Belgrado sutartimi Turkijai užleido Š. Serbiją. Rusija taip pat susitaikė, atiduodama Turkijai Azovą. M. I Konstantinopolyje pastatydino daug gražių pastatų. Jam mirus, sostą užėmė jo brolis Osmanas III.

2. M. II (1784–1839) turkų osmanų sultonas (1808–39), antrasis sultono Abdul-Hamido I sūnus. M. II buvo auklėjamas dėdės Selimo III, kurį nužudę janičarai sultonu paskelbė vyr. M. II brolį Mustafą IV. Pastarasis buvo greit pašalintas ir į sostą pakeltas M II. Nors jis stengėsi reformuoti valstybę, panaikindamas feodalinę santvarką ir organizuodamas Vakarų pavyzdžiu kariuomenę (vokiečių gen. H. von Moltkė buvo pakviestas kariuomenės instruktoriumi), tačiau jo valdymo laikais Turkijos imperija pradėjo silpnėti ir skilti. 1806–12 karo metu su Rusija neteko Besa-

rabijos, nors Rusija Serbiją buvo pripažinusi Turkijai, bet 1817 M. II Miloš̨ą Obrenovičių pripažino Serbijos princu, kaip Turkijos vasalą. 1822 sukilus graikams, M. II šiaurės sukilėlius pats numalšino, o pietiečių graikų malšinti paprašė Egipto pašą Mahometą Alį I. Čia įsikišo Anglija, Prancūzija bei Rusija ir 1827 prie Navarinos Egipto laivynas buvo sunaikintas. Iškilęs naujas karas su Rusija (1828–1829), Adrianapolio taika privertė pripažinti Graikijai nepriklausomybę. Egipto paša už graikų sukilėlių malšinimą pareikalavo Sirijos. M. II nesutikus, Ibrahim Paša 1832 prie Konijos visai sumušė Turkijos kariuomenę, o Konstantinopolį išgelbėjo tik Rusijos įsikišimas. M. II buvo priverstas pripažinti Egiptui Siriją ir slapta pažadėti Rusijai nepraleisti pro Dardanelus priešo laivų. 1839 karas su Egiptu atsinaujino, ir M. II laivynas Aleksandrijos uoste buvo sunaikintas, jo kariuomenė Sirijoje prie Nazibo taip pat sumušta. M. II mirus, jo sūnus Abdul-Medžidas pripažino Egipto nepriklausomybę.

Mahmudas II

J. M. Bastelberger, Die militär. Reformen unter M. II 1874; *H. v. Moltke,* Der russisch-türk. Feldzug in der europäischen Türkei 1828–29, ²1877; *J. H. Kramers,* Encyklop. des Islams 3, 1935. *P.Plk.*

Mahmudas iš Gasnos (970–1030) turkų kilmės Afganistano sultonas, Priešakinės Azijos užkariautojas. M. buvo sūnus Subuktigino, 977 pradėjusio Vidurio Afganistane, Gasnoje, Gasnevidų (žr.) dinastiją. 997 tapo valdovu ir iš mažos Afganistano valstybėlės sukūrė didelę imperiją, siekusią Kaspijos jūrą, Iraką ir Indijoj iki Gango upės bei Vidurio Gudžerato. M. 17 kartų puolė Indiją. 1024 garsiame žygyje įsibrovė į Gudžeratą ir išplėšė visas puikios Somnato šventyklos brangenybes ir pasiuntė į Gasną. 1027 užėmė Pandžabą, o 1029 surengė žygį į Persiją. Užimtuose kraštuose sėkmingai plėtė islamo tikėjimo sunitų sektą. Rašytojas Firdausi (žr.) epinę poemą dedikavo M. garbei. Gasnevidai valdė Afganistaną iki 1186.

M. Nazim, The Life and Times of Sultan Mahmud of Ghazna 1931; *B. Spuler,* Iran in frühislam. Zeit 1952. *P.Plk.*

Mahometas (ar. muhamid ‚pagirtas'; pilnas vardas — Abū 'l-Kāsim Muhammad ibn Abdallāh, g. apie 570 Mekoje, m. 632 VI 8 Medinoje), islamo (žr.) kūrėjas ir arabų suvienytojas. Jo tėvas Abdallach ibn Abd-al-Muttalib ir motina Amina buvo koreišitų (žr.) giminės, kuri valdė Meką ir saugojo Kaabos (žr.) šventyklą. M. dar negimus, mirė jo tėvas, netrukus ir motina. Našlaitį globojo ir auklėjo M. senelis, vėliau dėdė Abu Talib, Alio (žr.) tėvas. Subrendęs pradėjo tarnauti pas turtingo pirklio našlę Chadidžą, kurią vedė 595. Ji yra buvusi 15 m. vyresnė už M. Chadidža pagimdė 6 vaikus, iš kurių išliko gyva Fatima (žr.), visų pranašo įpėdinių motina, kuri buvo ištekėjusi už tėvo pusbrolio Alio. Chadidžai gyvai esant M. neturėjo kitų žmonų. M. gyveno Mekoje ir vertėsi prekyba, kurios reikalais keliaudamas įgijo daugiau patyrimo ir praturtino savo žinias. M. jau tada domėjosi religiniais klausimais. Vedęs turtingą žmoną, turėjo daugiau laiko atsidėti savo mėgiamam dalykui. M. buvo labai jautrus, turėjo gyvą vaizduotę ir, besigilindamas į religinius klausimus, dažnai paskęsdavo apmąstymų ekstazėje. Sulaukęs 40 m. amžiaus, M. pasijuto esąs Dievo pašauktas būti arabų pranašu ir įsitikino, jog religinių apmąstymų ekstazėse arkangelas Gabrielius iš dangaus apreiškiąs jam naujas tikėjimo tiesas. Juo toliau, juo daugiau tų apreiškimų buvę. Vėliau M. sekėjai tuos apreiškimus surašė į Koraną (žr.). M. savo turimas arabų pagonių tikėjimo žinias sujungė su įgytomis iš Mekoje gyvenusių žydų ir krikščionių tikėjimo žiniomis ir sudarė naują religiją, pavadinęs ją ‚pasidavimu Dievo valiai'—i s l a m u. Į M. mokslą pirmiausia įtikėjo jo žmona Chadidža, pusbrolis Ali (Fatimos vyras), pirkliai Abu Bekr (žr.), Osmaras, pirmieji mahometonų kalifai ir kt. Tačiau Mekos gyventojai, ypač koreišitai, saugoję Kaabos šventyklą, buvo priešingi naujai skelbiamam tikėjimui ir 622 vasarą net buvo nusistatę nužudyti iškylantį pranašą. M. su savo artimaisiais pabėgo į Jatribą (vėliau pavadintą Medina), kur jau yra buvę daugiau jo pasekėjų. Pabėgimo data vadinama h i d ž r a (žr.), nuo kurios arabai skaičiuoja laiką. Atvykęs į Mediną, M. 623 pastatė mečetę, tačiau tapo daugiau politiniu negu religiniu miesto valdovu. Čia jis įsteigė teokratinę valstybę, kuri labai sparčiai plėtėsi, leido įstatymus, kurie tapo islamo įstatymais. Stengdamasis sustiprinti savo politinę padėtį, vedė keletą žmonų,

Mahometas

Mohometas užima tvirtovę (1314–15 m. arabų miniatūra)

jų tarpe Abu Bekro dukterį Aišą, kurią labiausiai mylėjo. Gyvendamas Medinoje, M. turėjo daug sunkumų su žydais ir kitais islamo priešais. Medina buvo prie karavanų kelio, ėjusio pro šiaurės Meką, ir M. sekėjai ėmė plėšti jų karavanus. 624 M. su tris kartus mažesniu savo sekėjų būriu į p. nuo Medinos prie Badros užpuolė Mekos karavaną ir sumušė. Po keletos laimėtų kovų M. vardas iškilo, jo sekėjų skaičius ėmė sparčiai augti. Susipykęs su žydais ir krikščioniais, kurie atmetė jo skelbiamą mokslą, įsakė savo tikintiesiems melstis atsigręžus į Meką (žr. Kibla), o iki šiol arabai melsdavosi, atsigręžę į Jeruzalę, penktadienį pavertė maldos diena. Užėmė žydų gyvenamą oazę Kaibarą, jų turtą nusavino. 625 Mekos gyventojai prie Ohado nugalėjo M. ir jo sekėjus. Bet netrukus M. atsigavo. 628 M. sudarė su Meka paliaubas, M. ir jo sekėjai gavo teisę laisvai lankyti Meką, kuri tapo arabų religiniu, o Medina politiniu centru. 630 M. be kovos užėmė Meką ir kaip nugalėtojas įžengė į miestą. Įėjęs į Kaabos šventyklą, savo rankomis sudaužė visus stabus, šaukdamas: ‚Atėjo teisybė, melas turi žūti!' Visa Arabija buvo M. laimėta. Kartu su sėkmingais dideliais arabų užkariavimais, islamas labai greit sklido ir tapo viena iš labiausiai išplitusių pasaulio tikybų.

M. gyvenimo pabaiga dėl dažnų jungtuvių ir haremo intrigų darėsi vis neramesnė. Labiausiai mylima žmona buvusi Aiša, ant kurios rankų M. ir miręs. Tikintieji M. gyvenimą apipynė legendomis, paskelbdami jį stebukladariu ir žmogumi be nuodėmės. M. savo mokslą skelbė tik žodžiu, o jo mokiniai visai tai surašė į vieną knygą — Koraną. Plačiau žr. Islamas, Koranas.

T. Andrae, Die Person Mohammeds in Lehre und Glauben seiner Gemeinde 1918 (1936 išversta angliškai); *E.Bey,* Muhamad 1936; *T. Andrae,* Mohammed ²1950; *K. Ahrens,* Mohammed als Religionsstifter 1935; *C. A. Nallino,* Vita de Maometto 1946; *M. Watt,* Mohammed at Meca 1953.

P.Plk.

Mahometas (turk. Mehmed) šešių Turkijos Otomanų sultonų vardai:

1. M. I, pramintas Chelebi (1389?–1421), jauniausias Bajazeto I (žr.) sūnus. 1402 prie Ankaros Tamerlanui (Timurui) sumušus Bajazeto I kariuomenę, Turkijos valstybė buvo gerokai pašlijusi. Kai 1413 M. užėmė sostą, valstybė buvo suskaldyta tarp brolių. Jis savo kieta ranka privertė brolius paklusti, suvienijo Turkiją ir atstatė jos ankstyvesnę galybę. Valdyme pasižymėjo išimtimi ir žmoniškumu. Po jo sultono sostą užėmė Muradas II.

2. M. II, arba M. Nukariautojas (1429–1481) Murado II sūnus ir įpėdinis, 1451 tapęs sultonu. Jis baigė užkariauti Bizantijos imperiją. 1453 po 50 dienų apsupimo, pasigaminęs didžiausias anų laikų patrankas, užėmė Konstantinopolį. Sostinę perkėlė iš Adrianopolio į Konstantinopolį, atstatė miesto didybę, sostinės graikams ir armėnams suteikė privilegijas. Šv. Sofijos bažnyčią pavertė mečete. Užkariavo Bosniją, Venecijos salas Egėjo jūroje, Krymą, Trapezundą, Otrontą. Jo valdžią pripažino Bulgarija, Albanija ir Rodo sala. Bandė veržtis į Vengriją. M. II padėjo tvirtus pagrindus Turkijos imperijai. Jis palaikė artimus ryšius su Italijos prekybos miestais, pats buvęs poetas ir geras lingvistas, rėmė meną ir mokslą. Konstantinopolyje įsteigė aukštąją mokyklą, kuri rengė turkus karinei ir civilei tarnybai.

F. Babinger, Mehmed der Eroberer und seine Zeit 1953.

3. M. III (1567–1603) Murado III sūnus ir įpėdinis, 1595 tapęs sultonu. Jo valdymo metu daug įtakos turėjo jo motina, kuri savo vyro metu buvo pratusi kištis į valstybės reikalus. Kovojo su Vengrija, gyvenimo pabaigoje pralaimėjo Tabrizą Persijos šachui Abasui I. Po jo mirties sostą paėmė jo sūnus Ahmedas I.

4. M. IV, arba M. Medžiotojas (1641–1692), sultono Ibrahimo sūnus. 1648 nuvertus Ibrahimą, janičarai sultonu paskelbė M. IV. Valstybėje netvarka ir korupcija tęsėsi, kol 1656 didžiojo vizirio pareigas užėmė Kioprilis. Imperija galėjo kiek atsikvėpti. M. IV laikais Turkija pradėjo silpnėti: Alžiras išsilaisvino iš Turkijos valdžios. 1683 susijungęs su Vengrijos sukilėlių vadu Thokaliu apsupo Vieną, bet Lietuvos ir Lenkijos karalius Jonas Sobieskis sumušė turkus ir nuvarė juos į Vengriją. 1687 po pralaimėto mūšio prie

Mahometo IV vėliava, paimta Vienos mūšyje

Mohakso M. IV buvo pašalintas nuo sosto, jo vietą užėmė jo brolis Suleimanas II.

5. M. V (1844–1918) užėmė sostą, kai 1909 Turkijos revoliucija pašalino jo brolį Abdul-Hamidą II. Pagal priimtą valstybės konstituciją, sultonas beturėjo labai maža teisių, viską tvarkė generolas Enver Paša. 1911–12 karu su Italija buvo priverstas perleisti Italijai Tripolį, 1912–13 Balkanų kare prarado visas savo žemes Europoje. Vokietija buvo įgijusi daug įtakos, 1911 paėmė Bagdado geležinkelio statybos koncesiją. I pas. karo metu Turkija dalyvavo sąjungininkų pusėje. M. V mirė prieš pat Turkijos kapituliaciją.

6. M. VI (1861–1926), tik ką tapęs sultonu po brolio M. V mirties, 1918 kapituliavo prieš santarvininkus ir sutiko priimti sunkias Sevrės taikos sąlygas. Tuo tarpu M. Azijoje stiprinosi revoliucionierius Kemalis Ataturkas. 1922 M. VI buvo pašalintas nuo sosto, Turkija paskelbta respublika. M. VI pabėgo į San Remo (Italijoje) ir ten mirė. 1924 Turkijoje panaikintas kalifatas ir pašalintas nuo sosto M. VI įpėdinis, jo pusbrolis Abdul-Medžidas. Visi Otomanų šeimos nariai ištremti. *P.Plk.*

Mahometas Ali 1. Egipto vietininkas (1769–1849). Gimęs Makedonijoj, Kavallos mst., iš tėvų albanų. Čia buvo policijos viršininku. Napoleonui užpuolus Egiptą, M.A. pasiųstas kovoti su prancūzais ir prie Abukiro dalyvavo mūšyje kaip albanų būrio vado padėjėjas. 1801, prancūzus išvarius iš Egipto, M.A. buvo albanų vadas ir įsivėlė į kilusias riaušes tarp mamelukų ir turkų valdžios Egipte. M.A. mamelukų padedamas išvijo turkus iš Egipto, ir 1805 Turkijos sultono paskirtas vietininku Egipte. Dabar jam beliko tik susidoroti su mamelukais. 1811 pakvietė į Aleksandriją visus mamelukų vadus, albanai juos apsupo ir visus iššudė. Jų žemes ir turtus M.A. nusavino, paversdamas jas savo domenu bei valstybiniu fondu.

M.A. suvienijo Egiptą, užėmė naujų žemių ir įvykdė dideles krašto reformas. Nugalėjo Arabijoj iškilusius sektantus vahabitus ir tapo jų valdovu (1819), užkariavo Nubiją ir rytinį Sudaną. Iš šių kraštų gabeno įvairių prekių ir juodųjų vergų, kuriuos pardavinėjo į įvairius kraštus. Suorganizavo modernią aniems laikams kariuomenę ir laivyną. Sėkmingai malšino sukilusius graikus prieš Turkiją, kol 1827 įsikišę rusai, anglai ir prancūzai prie Navarino sunaikino Egipto laivyną. Už graikų sukilimo malšinimą gavo Kretos salą, išsikovojo Siriją ir grasė pačiam Konstantinopoliui. Jo žygį sustabdė Rusija su Anglija ir 1841 sutartimi privertė M.A. pasitraukti iš Sirijos, bet jo dinastija pripažinta paveldima Egipte.

M.A. buvo didelis reformatorius. Iškasė naujus kanalus, pertvarkė drėkinimo sistemą, kai kuriuos nenaudojamus plotus pavertė dirbama žeme, ypačiai išplėtė medvilnės auginimą ir ją pavertė svarbiausia krašto išvežama preke, pertvarkė mokesčius Europos pavyzdžiu, griežtai kontroliavo prekių kainas. Nusavino žemę ir dalijo ją pagal savo nuožiūrą savo patikimiesiems ir ūkininkų felachų bendruomenėms. Iškasdino didįjį Mahometo kanalą, jungiantį Nilą su Aleksandrija, Nilo deltoje pastatė didelę užtvanką. Skatino

Mahometas Ali (Blanchardo plieno raižinys)

prekybą su Europa. Aleksandrija tapo svarbiu prekybos miestu tarp Indijos ir Europos. Rūpinosi krašto švietimu, ypač medicina ir technika. Įsteigė technikos mokyklą, ligoninių. Jaunimą siuntė studijuoti į užsienį, pirmiausia į Prancūziją.

Nežiūrint M.A. žiaurumo ir pavartotos prievartos reformoms pravesti, jis daug nusipelnė Egiptą modernindamas.

H. H. Dodwell, The Founder of Modern Egypt 1931.

2. Irano šachas (1872–1925), šacho Muzafar-ed-Dino sūnus, konstitucinio valdymo priešas. Pradėjo valdyti 1906 tuoj priėmus konstituciją. M.A. nesilaikė konstitucijos ir kovojo su nacionalistais, kovos privedė prie naujai įsteigto parlamento bombardavimo. Kvietėsi Rusijos caro kariuomenę į pagalbą prieš nacionalistus. Besistengdamas pašalinti konstitucinę vyriausybę, sukėlė pilietinį karą (1908–09), kuris privertė M.A. pasitraukti iš šacho pareigų savo sūnaus Ahmedo naudai. Atsisakęs sosto, Rusijos padedamas bandė atgauti ji, bet be sėkmės. Po to pasitraukė į visai nuošalų gyvenimą. *P.Plk.*

Mahometas ibn Tumartas (1080–1112) berberų musulmonų religijos vadas, Almochadų valstybės steigėjas. Bekeliaudamas Rytuose, pastebėjo tam tikrų trūkumų musulmonų tarpe ir grįžęs ryžosi reformuoti islamo mokslą. Buvo griežtas religijos ir moralės srityje: kovojo prieš antropomorfizmą ir griežtai priešinosi alkoholio vartojimui. Sudaręs savo sekėjų būrį, padedamas Abd al-Mumino, pradėjo šventąjį karą su musulmonais almoravidais, kurie nepripažino jo reformų ir įsteigė Almochadų valstybę.

Ch.-A. Jukien, Histoire de l'Afrique du Nord 2, ²1953.

Mahometas Reza Pahlevi (g. 1919) Irano šachas. Šacho sostą užėmė, kai 1941 VIII 16 anglams ir rusams spaudžiant, jo tėvas Reza Pahlevi buvo pašalintas. Studijavo Šveicarijoje ir Teherano univ., kur išmoko keletą kalbų ir tapo geru atletu bei sportininku. 1949 išvengė kairiųjų Tudeho partijos atentato ir 1954 komunistų pasikesinimo. Jis yra lankęsis JAV, Sovietų Sąjungoje ir Artimųjų Rytų valstybėse. Stengiasi valdyti konstitucinės parlamentarinės monarchijos pagrindais. Pakelti krašto ekonominį lygį yra sudaręs 7 metų pramonės, žemės ūkio ir socialinių reformų planą. 1951-52 valstybę ištiko krizė dėl nusavintų britų naftos šaltinių pagal ministro pirmininko Mossadegh planą, vėliau tas pats ministras buvo surengęs nepavykusį valstybės perversmą. *P.Plk.*

Mahometas Zahiras (g. 1914) Afganistano karalius, užėmęs sostą po tėvo Nadir šacho nužudymo (1933 XI 8). Prasidėjus II pas. karui, 1939 IX 9 paskelbė griežtą neutralitetą, bet 1941 britų spaudžiamas paskelbė karą Vokietijai. Valstybės viduje vykdo dideles reformas.

Mahometonas vakariečių tuo vardu vadinamas islamo (žr.) išpažinėjas.

Mahometonizmas Mahometo sukurtoji religija, islamas (žr.).

Mahonija (Mahonia) raugerškinių (Berberidaceae) šeimos krūmai. Keletas skirčių. M. paprastoji (M. aquifolia) iki 2 m aukščio amžinai žaliuojąs krūmas, plunksniškais lapais; lapeliai aštriai dantyti, kieti, tamsiai žali, blizgą. Žiedai geltoni, uogos melsvai aptrauktos. Š. Amerikos čiabuvė. Vartojama laisvosioms gyvatvorėms. Lietuvoje atspari. Labiau tinka sunkesnės dirvos ir ūksminės augavietės. M. šliaužiančioji (M. repens), apie 50 cm aukščio, Š. Amerikos čiabuvė. M. japoninė (M. japonica) yra iki 3 m aukščio, išplitusi Japonijoje, Kinijoje. Pavadinta botaniko B. Mac Mahono garbei. *J.Rkt.*

Mahonija paprastoji

Mahrburg Adam (1855–1913) lenkų filosofas. 1868–75 mokėsi Minsko gimn., 1875–79 studijavo Petrapilio univ. ir 1889–90 Leipcige pas W. M. Wundtą. 1890 paskirtas slaptojo lenkų univ. Varšuvoje prof. Petrapilyje būdamas buvo Kraj redakcijos narys. Savo raštus spausdino daugelyje lenkų žurnalų, buvo Wielka Encyklopedja powszechna ilustrowana bendradarbis, taip pat ir J. Karlavičiaus (žr.) redaguojamo lenkų kalbos žodyno. Išsp. Psychologja współczesna i stanowisko jej w systemie wiedzy 1891 ir kt. Raštų rinkinys Pisma filozoficzne 4 tt. 1914.

Mähren vokiškasis Moravijos (žr.) vardas.

Mährisch Ostrau vokiškasis Moravská Ostrava (žr.) vardas.

Mai Angelo (1782–1854) italų klasikinis filologas, nuo 1799 jėzuitų ordino narys, nuo 1838 kardinolas. Nuo 1813 dirbo Ambraziejaus bibliotekoje Milane, nuo 1819

Vatikano bibliotekos vedėjas Romoje. Pasižymėjo nepaprastu sugebėjimu rasti antikinius rankraščius, ypač palimpsestus (žr.). Žymiausi jo radiniai: Cicerono De re publica (‚Apie valstybę') 1822, seniausias Plauto rankraštis Codex Ambrosianus A ir Frontonas (lot. Fronto, -onis). Išsp. Scriptorum veterum nova collectio 10 tt. 1825–38; Classici scriptores ex codicibus Vaticanis 10 tt. 1828–38; Spicilegium Romanum 10 tt. 1839–44; Nova patrum bibliotheca 7 tt. 1852–57.

B. Prina, Biografia del cardinale Angelo M. 1832; *G. Cozza-Luzi,* Epistolario del card. A. M. 1883; *M. Gervasoni,* A. M. 1924; L'ambiente letterario milanese. . . 1936. *A.Rkš.*

May Karl (1842–1912) vokiečių rašytojas. Audėjo sūnus, silpnos sveikatos, ilgai skurdęs materialiai ir dvasiškai, rašė jaunimo knygas ir tapo vienu populiariausių šio žanro rašytojų Europoje. Jo knygos parašytos gerai išstudijavus vyksmo vietoves, žmonių papročius; intriga gyva ir įdomi, charakteriai jaunam skaitytojui patrauklūs. M. lietuviški vertimai buvo labai populiarūs nepriklausomybės meto mokyklinės lietuvių jaunuomenės tarpe. Kūriniai: Im fernen Westen (Tolimuose Vakaruose) 1880; Die Wüstenräuber (Dykumų plėšikai) 1886; Helden des Westens (Vakarų didvyriai) 1890; Die Bärenjäger (Lokių medžiotojai) 1891; Winnetou (liet. J. Vadeikio vertimas, 6 tt. 1933–34); Der Schatz im Silbersee (liet. J. Vadeikio vertimas Sidabro ežero turtai, 2 tt. 1930–31); Das Vermächtnis des Inka (Inkų palikimas); Schloss Rodriganda (Rodrigandos pilis), Durch die Wüste (liet. J. Vadeikio vertimas Per dykumą, I–III tt. 1929) ir kt. Kiti lietuviški vertimai: Per laukinį Kurdistaną (vertė St. Šerkšnas, 1937), Juodasis mustangas (vertė A. Burba, I–II tt. 1939), Mirties dulkės (vertė Vyt. Oškinis, 1940). *H.N.*

K. May

Mayagüez uostas ir departamento adm. centras vakariniame Puerto Rico salos krante, JAV; 77.221 gyv. (1953). Šiaudinių skrybėlių, cukraus, konservų ir kt. pramonė.

Maiano 1. Benedetto da M. (1442–1497) skulptorius, kilęs iš Maiano Toskanoje. Sukūrė Florencijoje 1470–74 S. Croce bžn. marmurinę sakyklą, 1474 Pietro Mellini biustą (Bargello muziejuje), 1475 Palazzo Vecchio salės portalą su Šv. Jonu Krikštytoju, po 1491 Filippo Strozzi paminklą S. Croce bžn., Prato katedroje 1480 Madonna dell'Ulivo, Neapolio Monte Olivete 1489 Apreiškimo Marijai reljefą, Lorete marmurinį šulinį, Sienoje altoriaus ciboriją S. Domenico bžn. Jo nebaigto Marijos Karūnavimo fragmentus turi Bargello muziejus. M. figūros kupinos sudvasinto švelnumo; paprastoje kompozicijoje jos harmoningai jungiasi su renesansine architektūros ornamentika.

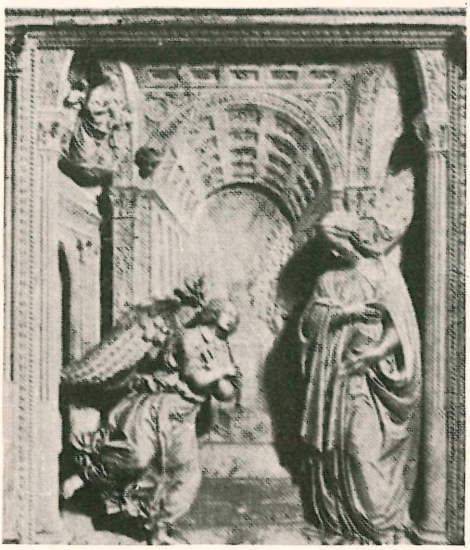

B. da Maiano Apreiškimas Marijai (reljefas Monte Oliveto altoriuje, 1489)

L. Dussler, B. da M. 1924.

2. Giuliano da M. (1432–1490) italų architektas, (1) brolis, 1460 Sienoje pastatęs Palazzo Spannochi ir 1472 Palazzo Piccolomini, 1474 katedrą Faenzoje, kuri pasižymi aiškiomis proporcijomis ir renesanso formų konsekventiškumu; 1477–90 jis dirbo prie Florencijos katedros.

Maibaši žr. Maebaši.

Maidānas (tiurkiškai) aikštės, ypač turgavietės, pavadinimas Rytuose.

Maidstone mst. Anglijoje, Kento grafijos sostinė, 50 km į r. nuo Londono; 54.026 gyv. (1951). Popieriaus, alyvos, alaus, žemės ūkio mašinų pramonė, didelė apynių prekyba. Miesto v. pakraštyje, prie Medway upės, yra XIV a. Visų Šventųjų kolegijos griuvėsiai.

Maiella Gerardo (1726–1755) redemptoristas, šventasis (šventė X 16). Paprastas, nemokytas siuvėjas, vėliau tarnas vysk. Albani, kuriam mirus norėjo stoti į kapucinus, bet nepriimtas; bandė eremito gyvenimą, bet nepatiko; pagaliau po ilgo prašymo ir bandymo 1749 priimtas į redemptoristus. Pasižymėjo kūno varginimais, atgailomis, vargšų meile. Liaudies gerbiamas ir laikomas stebukladariu, turėjo dovaną atversti užkietėjusius nusidėjėlius, kurie su juo sutikdavo. Rūpindamasis pašaukimais į vienuolinį luomą ir matydamas, kad daug gerų mergaičių negali tapti vienuolėmis tik dėl kraičio stokos, per gerus žmones parūpindavo joms kraičius. Vienos tokios sušelptos ir išstojusios iš vienuolyno neteisingai apskųstas ir dėl to vyresniųjų griežtai nubaustas ir izoliuotas nuo žmonių, M. kantriai priėmė bausmę; tik kai kaltintoja mirties valandą prisipažino neteisingai apšmeižusi, paaiškėjo M. nuolankumas ir kantrybė. Vėl buvo jam leista daryti gerus darbus. Nors nemokytas, parašė gilių minčių Regolamento di vita ir nemaža laiškų įvairiems asmenims dvasiniais klausimais. Kanonizuotas pop. šv. Pijaus X 1914.

C. Berruti, Vita del ven. servo di Dio Gerardo M. 1847; *O. Gregorio,* Su le orme di s. Gerardo 1948.

J. V.

Mayence prancūziškas Mainzo (žr.) vardas.

Mayer 1. Carl (g. 1894) vokiečių filmų rašytojas. Pradžioje reiškėsi kaip dramaturgas, bet nuo 1919 ruošė scenarijus vok. filmams. Pagrindiniai M. filmai: Das Cabinet des Dr. Caligari 1919, Genuine 1920, Hintertreppe 1921, Sylvester 1924, Tartuffe 1925, Der letzte Mann 1925, Am Ende der Welt 1926, Berlin 1927, Sunrise (JAV 1927), Ariane 1931, Der träumende Mund 1932 ir kt.

2. Daniel (g. 1909) prancūzų politikas ir žurnalistas. 1933–39 Le Populaire redaktorius, II pas. karo metu vienas iš Prancūzijos pogrindinio sąjūdžio vadų, nuo 1943 socialistų partijos generalinis sekr., 1945–46 parlamento narys, 1947–49 darbo ministras, nuo 1953 parlamento užsienio komisijos pirmininkas.

3. Ernst (1862–1932) vokiečių teisės istorikas, nuo 1887 Würzburgo univ. prof. Išsp. Deutsche und französische Verfassungsgeschichte vom 9.–13. Jahrh. 2 tt. 1898, Italienische Verfassungsgeschichte 2 tt. 1908, Historia de las instituciones sociales y politicas de España y Portugal 1925 ir kt.

4. Johann Tobias (1723–1762) vokiečių astronomas, savamokslis matematikas. 1746 pradėjo dirbti Nürnbergo kartografinėje įstaigoje ir pasižymėjo žemėlapių sudarymo metodų patobulinimu. 1751 paskirtas Göttingeno univ. matematikos katedros vedėju, 1754 Göttingeno observatorijos direktorium. M. svarbiausi tyrimo darbai liečia mėnulį. Jis sudarė mėnulio judesio lenteles, kurios buvo paskelbtos Göttingeno karališkosios d-jos darbuose. Šių lentelių, kurios 1755 buvo įteiktos Anglijos vyriausybei, paklaida neprašoka 75 lanko sekundžių. Toks tikslumas leido panaudoti mėnulio stebėjimus laivų vietai jūroje rasti iki 30 mylių tikslumo. Patikslintos lentelės paskelbtos 1770 Londone (Tabulae motum Solis et Lunae et longitudinum methodus promota). Kartu paskelbta M. išdirbta pagal Newtono mechaniką mėnulio judesio teorija. Kiti svarbūs M. darbai yra mėnulio libracijos studija (Kosmographische Nachrichten, Nürnberg, 1750), mėnulio paviršiaus brėžiniai (1775), kurie sudarė patį tiksliausią mėnulio paviršiaus vaizdą daugiau negu per 50 metų. Be mėnulio studijų, M. paliko geometrijos, žemės magnetizmo teorijos, žvaigždžių katalogizavimo darbų

Č. M.

5. Julius Robert von (1814–1878) vokiečių gydytojas ir fizikas, suradęs energijos pastovumo dėsnį ir vienos energijos formos pasikeitimą kita forma. Medicinos mokslus baigė 1838 Tübingeno univ. 1840–41 plaukdamas į Javos salą, atogrąžose pastebėjo veninio kraujo spalvos pasikeitimą ir iš to padarė išvadą, jog tarp maisto ir šilumos gaminimo organizme turėtų būti betarpiškas ryšys. Vėliau nustatė, kad turi būti santykis tarp organizmo gaunamo maisto ir darbo; pagaliau jam kilo mintis energijos pastovumo ir jos galimo pasikeitimo kitos rūšies energija. Tuo būdu, jis davė pradžią šiluminiam ekvivalentui ir pirmas jį apskaičiavo 367 kg/sek., vietoje vėliau gauto tikslesnio 425 kg/sek. Jis tvirtino, kad kūnas nesukuria ko nauja, o tik vieną energijos formą pakeičia kita. M. pirmas tei-

J. R. Mayer

gė, kad augalai akumuliuoja saulės energiją ir kad saulė, siųsdama energiją, turi masės nuostolį. Išsp. Die organische Bewegung in ihrem Zusammenhange mit dem Stoffwechsel 1845, Die Mechanik der Wärme 1867, Kleinere Schriften und Briefe 1893. *M.Kr.*

6. Louis Burt (1885–1957) amerikiečių filmų gamintojas, kilęs iš Minsko. 1915 įsteigė Metro Pictures Corporation ir buvo jos vicepirmininku, po to įsteigė Louis B. Mayer Pictures Corporation filmų gamybos įmonę, kurios 1924 susijungė. Paskui ta įmonė susijungė su Goldwyn Companie ir susidarė Metro - Goldwyn - Mayer Corporation, viena iš didžiųjų JAV filmų gamybos įmonių, kurios buvo pirmuoju vicepirmininku iki 1952.

7. Otto (1846–1924) vokiečių teisininkas. Nuo 1882 profesoriavo Štrasburge ir nuo 1903 Leipcigo univ., kur dėstė civilinę, tarptautinę, privatinę ir administracinę teisę. M. laikomas vok. administracinės teisės kūrėju ir klasiku. Iš daugelio jo veikalu pažymėtini: Deutsches Verwaltungsrecht 1895–96, ³1924, Justiz und Verwaltung 1902, Die Entschädigungspflicht des Staates nach Billigkeitsrecht 1904. Be to, jis buvo vienas iš leidėjų Archiv für öffentl. Recht 1899–1919.

E. Kaufmann, O. M. (Verwaltungsarchiv, 30, 1925). *D.Kr.*

8. René (g. 1895) prancūzų politikas, radikalsocialistas. Pradžioje buvo teisėju, vėliau geležinkelių bendrovių patarėju ir École des Sciences Politiques prof. 1939 ginklavimosi komisijos Londone pirmininkas, 1943–44 išlaisvinimo komiteto ir laikinosios vyriausybės narys, 1945–46 generalinis komisaras Vokietijos ir Austrijos reikalams, 1947–48 finansų ministras, 1948–49 atstovas JT, 1949 trumpą laiką ministras pirmininkas, 1949–51 teisingumo ministras, 1953 (iki V 21) ministras pirmininkas, 1955–57 Europos anglių unijos pirmininkas.

9. Rupert (1876–1945) vokiečių jėzuitas, vad. Müncheno ‚vyrų apaštalas'. 1899 įšv. kunigu, 1900 įstojo į jėzuitus. I pas. karo metu buvo kapelionas įvairiuose vokiečių frontuose. Likusią gyvenimo dalį praleido Münchene, kur veikė darbininkų, bedarbių, vargšų tarpe, o ypač Müncheno vyrų sodalicijoje (1939 jai priklausė apie 7500 narių). Savo pamoksluose ir konferencijose drąsiai gynė Kat. Bažnyčią nuo komunizmo ir nacionalsocializmo puolimų. 1937–39 laikotarpyje tris kartus suimtas ir kalintas, 1939 uždarytas į Sachsenhauseno koncentracijos stovyklą ir 1940–44 laikytas namų arešte benediktinų vienuolyne Ettale (Bavarijoje). M. kapą Müncheno ‚Bürgersaal' bažnyčios pogrindžio koplyčioj kasdien aplanko apie 6000 tikinčiųjų. 1951 pradėta jo beatifikacijos byla.

A. Koerbling, Pater R. M. †1950. *P. Rbk.*

10. Theodor (g. 1883) vokiečių istorikas. Nuo 1922 profesoriavo Vienoje, nuo 1923 Prahoje, nuo 1930 Giessene, nuo 1934 Freiburge ir nuo 1938 Marburge. Buvo prezidentu Monumenta Germaniae historica ir Vokiečių istorijos inst. Romoje. Svarbesnieji veikalai: Die Verwaltungsorganisation des Kaisers Maximilians I 1920, Deutsche Wirtschaftsgeschichte 2 tt. 1928, Fürsten und Staat 1950.

11. Simone žr. Mayr, Simone.

Mayflower 1. laivas, kuriuo atplaukė būrys pirmųjų anglų kolonistų, vad. piligrimais (The Piligrim Fathers). M. buvo 180 tonų pakrovimo pajėgumo, trijų stiebų, neskaitant ragstiebio. Prieš piligrimų kelionę, spėjama, laivas buvo naudojamas vyno transportui ir, gal būt, banginių medžioklei. Tuo metu (1620) galėjo būti jau apie 20 m. senumo. M. išplaukė 1620 VIII 15 iš Southamptono, lydimas mažesnio laivo Speedwell. Plaukiant anglų kanalu, Speedwell prakiuro ir buvo taisomas Dartmouthe. Po naujo mėginimo paaiškėjo, kad Speedwell yra jūrai netinkamas, todėl Plymouthe 102 kolonistai (vyrai, moterys ir vaikai, neskaitant įgulos) sulipo į M. ir IX 16 išplaukė. XI 10 išmetė inkarą prie Cape Cod smaigalio (dabartinis Provincetown). Iš ten, ištyrę apylinkes, piligrimai pradėjo kurtis Plymouthe, Mass. Laivo kpt. Christopher Jones netrukus grįžo su laivu į Angliją, o kolonijai vadovavo William Bradford.

2. M. II pastatytas 1957 Anglijoje ir padovanotas JAV. Laivo planas paruoštas XVI a. laivų žinovo, amerikiečio laivų architekto William A. Baker, po 5 m. išsamių studijų. Laikoma, kad M. II yra gana tiksli piligrimų laivo kopija matmenų, pavidalo, patalpų paskirstymo, buriavos ir kt. požiūriais. Laivas yra barkos tipo, tūris 238 b.r.t., 90 pėdų ilgio, 25 pėdų pločio ir 13 pėdų grimzlės. Turi keturkampes bures ant ragstiebio, priekinio ir pagrindinio stiebo ir lotynišką burę ant galinio stiebo. Laivas 1957 VI 12 įplaukė į tą patį uostą, kelionę iš Anglijos atlikęs per 53 d. Po to,

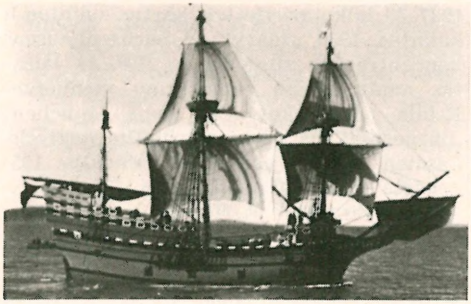

Mayflower II

kai laivas bus parodytas įvairiuose Amerikos uostuose visuomenei, bus laikomas Plymouthe, Mass., kaip dalis muziejaus, kur bus pavaizduota piligrimų kolonizacija.

B. McManus, The Voyage of M. 1897; *E. J. Carpenter,* The M. Pilgrims 1918. *A. P. Mž.*

Maigai šiaudų padráikos, jų ryšulys. Javų pagrėbstai rišami ne pėdais, bet gubelėmis (kužais), arba m., t.y. atlenkiami abiejų galų išsikišę šiaudai ir surišami per viso ryšio vidurį. Seniau kuliant spragilais, pėdinius javus sulaužydavo rankomis, padarydavo iš jų m., ir, nukūlę porą kartų, sukraudavo stirton ar šalinėn. Trūkstant vietos klojime, visokius padrikus šiaudus (vasarojų ir žieminius) sugloboja, tartum, dideliais ryšuliais ir juos aptvarkę suriša m. Vėliau tuos šiaudus gražiai eilėmis sukrauna šalinėse, ant tvartų ar šiaip stirtosna.

Maigūnas 1. prie krosnies šidomosios sienelės plytinis, taip pat įšiląs, iškyšulinis suolas. Ant m. susėda pasišildyti, o kartais išsitiesia ir šiaip poilsiui. Jis išplitęs Mažojoje ir V. Lietuvoje. 2. Kalėjimo lentinis suolas arba pakeliamasis guolis.

Maikopas mst. Š. Kaukazo-Kubanės srityje, prie upės Bielaja; 67.300 gyv. (1939). M. yra žymus naftos pramonės centras su didelėmis rafinerijomis. Apylinkėse iškasama švino, gyvojo sidabro, mangano ir sidabro. M. buvo įkurtas 1858 kaip rusų karinė tvirtovė kovose su jų okupuojamais azerbaidžaniečiais. M. žinomas ir kaip mineralinio vandens kurortas. 1858 pastatyta tvirtovė. 1942–43 buvo užimta vokiečių.

Maikov Apollon Nikolajevič (1821–1897) rusų poetas. Jis buvo populiarus rusų poezijos smukimo laikotarpy, kada buvo vertinamas ne tiek pats žodžio menas, iš kurio buvo reikalaujama sklandaus, lengvai suprantamo ‚chrestomatinio' minimumo, kiek geros intencijos bei kilnūs nusiteikimai. M. yra parašęs keletą smulkių, gana vykusių peizažinių eilėraščių. Tačiau visumoje jis neryškus, nelygus, čia naiviai realistiškas, čia sentimentalus, bet niekad neparodęs gilesnės emocijos, nei savito stiliaus. *J.Bl.*

Mailai papua kiltis N. Gvinėjoje. Oda šviesiai rusvos spalvos, verčiasi kapliniu ūkiu ir puodininkyste; valdomi kiltinių.

Saville, In Unknown New Guinea 1926.

Mailer Norman (g. 1923) amerikiečių rašytojas. II pas. karo metu buvo kareiviu Filipinuose, vėliau Japonijoje. Jo romanas The Naked and the Dead 1948, aprašęs kovas Ramiojo Vandenyno srity, kritikų laikomas vienu iškiliausių amerikiečių knygų apie II pas. karą. M. vaizduoja pačius atgrasiausius karo požiūrius; mūšių vietovės jam yra kosminio sugedimo simboliai. M. romanų Barbary Shore 1951 ir Deer Park 1955 fonas yra JAV radijo pramonė bei Hollywoodas. Ir juose M. yra natūralistas su karingo moralisto polinkiais.

Maily Le Camp belaisvių stovykla Prancūzijoje. Suvaryti į prancūzišką belaisvių stovyklą į Vokietijos Reicho kariuomenę prievarta pakliuvę lietuviškų karinių ir policinių dalinių kariai 1946 surašė ranka 6 numerius žurnalo Be Tėvynės, iš viso 156 psl. Rašyta liet. kultūros reikalais, daugiausia vietos skirta poezijai ir trumpiems apsakymėliams.

Mailius tik iš ikrų išsiritusios smulkios žuvys; smulkmė.

Maillart Louis, vad. Aimé (1817–1871) prancūzų operinės muzikos kompozitorius. Mokėsi Paryžiaus konservatorijoj pas Halévy. Iš M. 6 operų didesnį pasisekimą turėjo pirmoji, Gastibelza 1847, ir ypač Les dragons de Villiers 1856. Jo operetės stiliui artimos operos yra gana ryškioje Adamo ir Auberio įtakoje. Kitos M. operos: Le moulin de tilleuls 1849, La croix de Marie 1852, Les pêcheurs de Catane 1860 ir Lara 1864. Be to, M. parašė kelias kantatas: Lionel Foscari (už ją 1841 laimėjo Grand Prix de Rome), La voie sacrée 1859, Le 15 Août (1806) ir kt.

Maillol Aristide (1861–1944) prancūzų skulptorius. Kilęs iš senos jūrininkų, žvejų ir vynuogių augintojų šeimos, vaikystę praleido Pirenėjų papėdės kaimelyje prie Vidužemio jūros. Gimn. lankė Perpignane. 1882 atvykęs į Paryžių įstojo į École des Beaux-Arts ir mokėsi Gérome tapybos studijoje, rimtai pasiryžęs ruoštis tapyto-

jo karjerai. Neilgai trukus perėjo į École des Arts Décoratifs, kurioje išbuvo 4 metus (Cabanel studijoje) ir iš jos išėjo, jo paties žodžiais tariant, nieko neišmokęs. Pirmoji didelė tapybinė reveliacija M. buvo Gauguino paveikslai iš Pont-Aven (1890). Tuo pačiu metu jis ėmė domėtis ir senaisiais Luvro kilimais bei Puvis de Chavannes tapyba. Šio laikotarpio M. tapybos darbai liudija stiprų impresionizmo, P. de Chavannes ir Gauguino poveikį. 1893 M. Banyuls-sur-Mer suorganizavo kilimų dirbtuvę. Pats ruošė projektus, o kilimus audė miestelio mergaitės, kurių vieną jis netrukus vedė. 1894 M. išstatė savo kilimus Briuselyje Group des Vingts ir Salon de la Nationale parodose ir susipažino su Gauguinu. Toji pažintis buvo viena iš pagrindinių jo susidomėjimo skulpūra priežasčių. Gauguino pavyzdžiu, M. ėmėsi keramikos ir skulptūros, iš pradžių medžio, paskui granito, bronzos ir t.t. Neilgai trukus dalinis apakimas ir visiškos neregystės grėsmė privertė mesti kilimus ir galutinai apsispręsti už skulptūrą. Ligi šiol pakėlęs daug vargo ir nepasisekimų, skulptūroje M. nepaprastai greitai iškilo ir laimėjo visuotinį pripažinimą. M. yra neabejotinai didžiausias pirmosios XX a. pusės skulptorius. Pagrindinis jo skulptūros šaltinis buvo senovės graikai, ypač patys seniausieji, su kuriais jam teko susipažinti kelionės po Graikiją metu (1908), ir gamta savo amžinai nekintamose formose. M. skulptūra, paremta nesuinteresuota tūrių bei linijų darna, mažai tesirūpinanti ekspresija, paprasta, statiška, savo prasme antlaikiška, istoriškai buvo reakcijos reiškinys prieš Rodino mokyklos tendenciją formą aukoti judesio ekspresijai. Savo skulptūrose M. niekur nesinaudoja tapybiniais ar literatūriniais plastinės išraiškos mediumais; kūrinio estetinę gyvybę suvokia iš vidaus, siekdamas formos giliausia šio žodžio prasme. M. nesirūpina detalėmis, nepakenčia judesio, deformuojančio linijų darną, ir visą dėmesį koncentruoja bendrai idėjai. Geriausiais M. darbais paprastai laikomi: La Pensée (1901; Hôtel de Ville, Perpignan), La Nuit (1902; Kunstmuseum, Winterthur), Pomona (1907; Vakarų meno muziejus, Maskvoje), Monument Cézanne (1911–16; Jardin des Tuilleries, Paryžiuje), Vénus au collier (1924–33), Les Trois Nymphes (1936–38; Tate Gallery, Londone) ir kt. Šalia skulptūros, M. taip pat pasireiškė kaip nepaprastai puikus grafikas. Jo knygų iliustracijos (Vergilijaus Eglogues 1927, Ovidijaus L'Art d'aimer 1935, Longus Daphnis et Chloé 1937, Verlaine Chansons pour Elle 1939 ir kt.), atliktos medžio raižinio technika, priklauso prie klasiškų šios rūšies darbų. Savo charakteriu M. buvo paprastas žmogus, tipingas provincialas. Didesnę gyvenimo dalį praleido gimtajame Banyuls-sur-Mer; ten ir mirė nuo automobilio katastrofoje gautų sužalojimų.

A. Maillol Besimaudanti moteris

O. Mirbeau, A. M. 1922; *A. Kuhn*, A. M. 1925; *M. Denis*, A. M. 1925; *P. Camo*, A. M. 1926; *J. Cladel*, M., sa vie son oeuvre, ses idées 1937; *P. Sentenac*, A. M. 1937; *M. Dormoy*, M., specialus Arts et Métiers Graphique numeris 1937; *J. Rewald*, A. M. 1939; *G. Jedlicka*, Begegnungen 1945; *C. Roy* ir *Karquel*, M. vivant 1947; *P. Camo*, M. mon ami 1950. *A.Lc.*

Maimon 1. Moisej Leibovič (1860 Vilkaviškyje — 1935) dailininkas. Mokėsi Varšuvos ir Vilniaus dailės mokyklose bei Petrapilio dailės akademijoje, kur 1883 gavo akademiko vardą. 1886 laimėjo aukso medalį už Joną Žiaurųjį. Pakviestas į caro rūmus, daug tapė carų paveikslų. Taip pat pasižymėjo karikatūromis, bibliniais paveikslais; kartais piešė ir iš žydų gyvenimo.

2. (iš tiesų Salomon ben Jošua) Salomon (1754 Nesvyžiuje — 1800 Silezijoje) sen. Lietuvoj g. žydų filosofas. Jaunystėj priklausė maimonidams (atnaujintojams)

ir dėl to pasirinko M. pavardę. Karaliaučiuje studijavo mediciną, Berlyne filosofiją, kur susilaukė įtakingo Moses Mendelsohno globos. Niekur negalėjęs pastoviau apsistoti, gyvenimą baigė grafo A. Kelckreuto dvare Nieder-Siegesdorfe, Silezijoje. Gilinęsis į racionalistinę Leibnizo ir Wolffo filosofiją, pasireiškė subtilia Kanto filosofijos kritika ir parengė kelią neokantizmui (H. Cohen). Veikalai: Versuch über die Transzendentalphilosophie 1790, Philosophisches Wörterbuch 1791, Versuch einer neuen Logik oder Theorie des Denkens 1794 (naujai 1912), Kritische Untersuchungen über den menschlichen Geist 1797. Be to, jis rašė kabalos klausimais, Aristotelio, Maimonido, Bacono komentarus ir plačiai aprašė Lietuvos žydų gyvenimą, pateikdamas medžiagos to meto kabalistams ir maimonidams suprasti. Jo autobiografija išsp. 1792, iš naujo 1911.

F. Kuntze, Die Philosophie S. M.s 1912; *C. Rosenbaum,* Die Philosophie S. M.s 1928.

Maimonidas (Maimonides) Mozė (1135–1204) žydų gydytojas, filosofas ir teologas. Gimęs Kordoboj, Ispanijoj, nuo 1165 gyveno Fostate prie Kairo. Pagrindinis jo veikalas ‚Svyruojančiųjų vadovas' (arabiškai La Dalalat al-Hairin apie 1190, hebr. vert. More nebuchim apie 1200; prc. vert. 1856–66, ag. 1919, vok. 1923–24) yra žydų teologinės scholastikos summa, talmudinės tradicijos sistematizacija. Šiuo veikalu jis kreipėsi į tuos, kurie negali apsispręsti tarp mokslų bei filosofijos išvadų ir Šv. Rašto. Šį klausimą M. išsprendžia teigdamas filosofijos uždaviniu protu patvirtinti apreiškimo tiesas, bet drauge sutikdamas, kad ne visais atvejais viena filosofija gali pasiekti apreikštąsias tiesas. Pagal M., žmogus negali Dievui teikti kitų atributų, kaip tik neigiamų, t.y. tik iš to, kas Dievas nėra, gali eiti į tai, kas jis yra. Dievo įrodymu jam yra būtinybė prileisti pirmąjį viso judintoją, bet šio įrodymo jis nesieja su klausimu, ar pasaulis iš nieko sukurtas, ar amžinas. Nemirtingumo doktrinoj M. apeliuoja į žmogų kiek galima daugiau savęs išsaugoti praturtinant filosofija savo protą. Sekdamas arabų filosofais, M. filosofijoj visų pirma rėmėsi Aristoteliu ir kaip tik dėl to turėjo didelio poveikio šv. Tomui Akviniečiui. E. Gilsono pastebėjimu, jei M. nebūtų skelbęs Averroes įtakotą sielos sampratą, nuvedusią į savotišką nemirtingumo doktriną, būtų galima sakyti, kad jų filosofijos sutinka visais esminiais klausimais. Bet kaip tik šia savo nemirtingumo doktrina M. vėliau susilaukė poveikio Spinozai.

L. G. Lévy, M. ²1932; *J. Munz,* M. 1912 (ag. vert. 1935); *L. Strauss,* Philosophie und Gesetz. Beiträge zum Verständnis M. und seiner Vörlaufer 1935. *J.G.*

Main upė žr. Mainas.

Mainai proistorėje ir primityvių tautų gyvenime reiškė keitimą bet kokio daikto į tokį pat, panašų arba ir visai skirtingą kitą daiktą, nevartojant pinigų. Dabar m. reiškia keitimą, kai duodama ir gaunama tolygi konkreti arba abstrakti vertybė, pvz. dvi šalys keičiasi turto vertybėmis, dovanomis, sveikinimais, mandagumo pareiškimais, belaisviais, kaliniais, nuomonėmis diskusijose ir kt. Dovana dažniausiai taip pat yra davimas už ką nors: už gerą elgesį, už giminystę, už laukiamą dovaną, už ateities interesus. Teisės požiūriu m. yra šalims privaloma sutartis. Moderniojo ūkio laikais m. įgavo žymiai platesnę reikšmę ir apima pinigų, kredito, draudimo, vidaus bei užsienio prekybos ir kitas ūkiškų mainų sritis. Šiandien pinigai ir piniginės vertybės keičiamos į bet kokią kitą vertybę. Pinigai (žr.), būdami teisėta mokėjimo priemonė ir vertės matas, tarpininkauja, lengvina ir padeda vykdyti mainus. Plačia prasme m. dar reiškia ūkiškos apyvartos procesą ir kartais apyvartos metodą. Tipiškas mainų santykiuose atsiskaitymo metodas yra kliringas (clearing), vartojamas ne tik čekių apyvartos išlyginimui, bet ir tarptautinėj prekyboj. Žr. Prekyba. *S.Stn.*

M. L i e t u v o s k a i m e buvo gan dažna įvairių vertybių pakaita. Jie yra buvę įvairialyčiai. B e s ą l y g i n i s m., arba ‚mainas mainu', dažniausiai yra turgaus, bet retai kada namų, vertybinė pakaita, paprastai apimanti arklius, rečiau kitas vertybes. Sąlyginis m., arba p a m a i n a s, yra pati didžiausia įvairių m. lytis, paprastai vykdoma namuose, sutariant visas atsimainymo sąlygas, pavyzdžiui jei kiti šeimos nariai būtų tuo m. nepatenkinti, m. negalioja; jei gyvulys pasirodytų per savaitę ar dvi turįs ydų ir pn. Taip pat buvo a t m a i n i n i s m., arba m. su a t m a i n u, kai atsimainymas sutariamas kaip būtinas praėjus sutartam laikui. Ši m. lytis buvo dažna giminėje, savybėje ir kaimynystėje, tačiau retai teišplečiama į tolimesniuosius ir visad jos vengiama su svetimaisiais. Pats m. vykdomas įvairiausiomis vertybėmis. Jau baudžiavos laikais

dvarui sutikus, mainydavosi dubomis su skirtinga baudžiavine prievole; ir trobesiai buvo m. dalykas. Vėliau ūkius ar jų dalis keitė savarankiškai, tik kaimynus pasikvietę liudininkais. Toks ūkių keitimas visada buvo sąlyginis, kartais buvo galima atsimainyti dar ir po metų, dvejų. Daug dažnesnis buvo atskirų ūkio dalių m., kur siekiant išlyginti laukų ežias, buvo sukeičiami laukų, pievų ar miško plotai, duodant daugiau menkesnės žemės ar kuo kitu (pinigu, mišku) skirtumus išlyginant. Taip pat kaimynai mainydavo žemės plotus atmainu, t.y. jei kuris nors iš jų neturėdavo tais metais kur sėti kviečių, sodinti bulvių, trūkdavo pievų ir kt., tai būdavo susitariama užleisti savo lauko dalį kitam, paimant ano lauko ar dirvos dalį. Praėjus sutartam laikui, m. savaime virsdavo atmainu. Panašiai elgtasi ir su mišku. Reikalui esant, vienas kaimynas leisdavo kitam nusikirsti savo miške medį, kuris tiko jo reikalui, o pastarasis leisdavo išsirinkti anam tinkamą medį savo miške, kurį galės nusikirsti kada tik norės, kad ir po 10 ar daugiau metų. Atmaininis m. dažnai galima priskirti prie skolos, tačiau jis nėra skolinimas tikrąja prasme. Ir kai kaimynas skolina pvz. nukirstą medį statybai, dažniausiai vykdoma atmainu, t.y. nebūtinai atiduotinas tokio pat ilgio ir storio bei tos pat rūšies medis, bet kai šiam reikės, galės atiduoti ir kitokį, pagal reikalą ar susitarimą (pvz. ąžuolas bus pakeistas uosiu, pušimi, pagaliau lentomis ir pn.). Vengta mainyti javų sėkla (ji skolinama ar parduodama), veislinis gyvulių prieauglis, nes buvo tikima, kad ‚veislę ar derlių išmainysi', t.y. savo dalią į kito dalią (laimę) gali išmainyti. Tačiau dažnai ir gyvulių prieauglis buvo mainomas, pvz. rudens metu ūkininkas mainydavo su kitu avių prieauglį, tik vienas tokią pasilikdavo veislei, o kitas ją piaudavo (m. nebuvo visai lygus paskirtimi, tat ir veislės negali išmainyti!). Panašiai mainė ir moterys žąsis, ūkininkai metinį galvijų prieauglį ir kt. Palyginti dažnas buvo karvių ir arklių m., kai vienas karvę ar arklį ryžosi parduoti (perteklius), tai m. savo kaimynui, parduodamas paskui jo karvę, arklį ir pn. ir kitomis vertybėmis išlygindami skirtumus. Dažnas yra buvęs m. ir grynai moterų pagamintų vertybių, pvz. verpatei skirtų linų (mainė kartais vien tik dėl jų spalvos), vilnų, kartais ir audeklo gabalą. XIX a. gale buvo išplitęs ūkinių vertybių m. su žydais į prekes. Toks m., kurį dažnai vykdė slapta atskiri šeimos nariai, vėliau sukeldavo kaimų ūkininkus prieš kaimo įnamį, paprastai smuklininką žydą, ir priversdavo šį mainininką iš kaimo išsikelti. Prieš II pas. karą tokia m. prekyba dar buvo išlikusi Žemaičiuose, kai kitur Lietuvoje jau buvo visai sunykusi, išskyrus m. už skudurus, šerius ar arklio uodegas su po kaimus važinėjančiu jų pirkliu.

Didesnių m. atvejais buvo įprastos ir lygtuvių arba magaryčių (žr.) vaišės. *A.Mž.*

Mainardi 1. Enrico (g. 1897) italų violončelistas. Studijavo Verdi konservatorijoje Milane ir Berlyne. 1909 debiutavo Milane. Koncertavo po visą Europą su pirmaujančiais orkestrais. Kamerinėje muzikoje dalyvavo su Dohnany, Backhausu, Fischeriu ir kt. 1929–32 Berlyno operos solistas-koncertmeisteris, nuo 1933 Romos akademijos prof. M. reiškiasi šiek tiek kaip kompozitorius (daugiausia kūriniai violončelei) ir dirigentas.

2. Sebastiano di Bartolo (apie 1460–1513) italų tapytojas Florencijoj, Do-

Sebastiano di Bartolo Mainardi: Mergaitės portretas

menico Ghirlandaio mokinys ir jo bendradarbis. Minėtina: jo freskų ciklas Capella Baroncelli koplyčioje S. Croce bžn. Florencijoje, ‚Šv. Petras Kankinys tarp Šv. Petro ir Baltramiejaus' iš S. M. Maddalena de'Pazzi koplyčios dabar Ufficijose ir Merginos portretas (National Gallery Londone).

Mainas (vok. Main, romėnų šaltiniuose Moenus) upė Vidurio Vokietijoje (Frankuose), dešinysis Reino intakas, 524 km ilgio. Išteka iš Fichtelgebirge kalnų ties Čekoslovakija, teka į v. dideliais vingiais pro Bayreuthą, Bambergą, Schweinfurtą, Würzburgą, Aschaffenburgą, Hanau, Offenbachą, Frankfurtą, ir ties Mainzo mst. įteka į Reiną. Nuo viduramžių naudojama laivybai, surišta kanalu su Dunojaus baseinu. Baseino plotas 27.400 km², vid. debitas 230 m³/sek.

Mayne Harry (1874–1947) vokiečių literatūros istorikas. Nuo 1907 Berno ir 1929–39 Marburgo univ. prof. 1911 išleido J. W. Goethės ‚Wilhelm Meisters theatralische Sendung'. Be to, išsp. E. Mörike 1902, ⁴1927, Geschichte der deutschen Goethe-Biographie 1906, ²1914, D. von Liliencron 1919, ²1923, Immermann 1920, Th. Fontane 1920, G. Keller 1922, C. F. Meyer und sein Werk 1925, Die Entstehung der deutschen Literaturwissenschaft 1927, Deutsche Dichter 1927 ir kt.

Maine upė Prancūzijoje, Luaros (Loire) dešinysis intakas ties Angerso mst.; trijų upių (Luaros, Sarthės ir Mayennės) žemupys.

Maine (stp. Me.) JAV N. Anglijos valstybė tarp Atlanto vandenyno, Kanados provincijų Kvebeko (Quebec) ir New Brunswick bei New Hampshire vst.; 86.025 km², 943.000 gyv. (1957), iš kurių apie 52% gyvena miestuose. Sostinė Augusta (21.000 gyv.); kiti miestai: Portland (78.000), Lewiston (41.000), Bangor (31.560), Auburn (23.000), South Portland (22.000), Biddeford (21.000), Waterville (18.300).

M. yra lyg pusiasalis, iš trijų pusių supamas Kanados. Vandenyno krantas yra labai iškarpytas įlankų, kartais panašių į gilius fiordus. Pajūriai yra žemi ir smėlėti p. daly ir statūs, uolėti šiaurėje. Vandenyno pakraštyje yra apie 1000 salų. Žemės paviršius gana lygus p.r. daly, kalvotas toliau nuo jūros ir kalnuotas vidurio ir v. bei š. dalyse. Per krašto vidurį tęsiasi iš pietvakarių į šiaurryčius Apelačų kalnyno šaka, kurios aukščiausia vieta Mt. Katha-

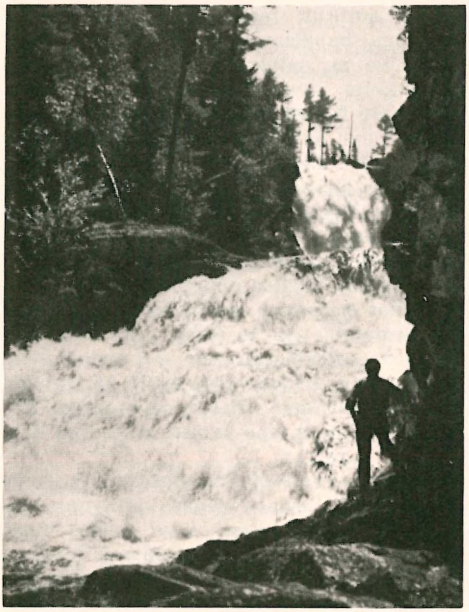

Moxie krioklys Maine valstybėje

din yra 1590 m aukščio. Krašte esama apie 2400 ežerų ir apie 6000 upių bei upelių. Didžiausias Moosehead ež. yra 54 km ilgio ir 3–16 km pločio (300 km²). Klimatas malonus vasarą, bet šaltas žiemą. Dėl to M. yra labai mėgiama vasarotojų. Vidutinė metų temperatūra 5,5°C, vidutinė žiemos −5°C, vidutinė vasaros 16°C. Per metus iškrinta apie 1000 mm drėgmenų. Sniego danga 1,5–2,5 m. Šiltasis sezonas (be šalčių) trunka apie 4,5 mėn. M. yra miškingiausia JAV valstybė: miškais apaugę arti 85% viso ploto; vyrauja spygliuočiai. Juose dar sutinkama daug laukinių gyvulių: lokių, elnių, sabalų, kiaunių, lapių, bebrų, briedžių, laukinių kačių, stirnų ir kt. Vidaus vandenyse ir vandenyno įlankose gausu žuvies (lašišų, upėtakių, menkių, plekšnių ir kt.). M. yra žinoma kaip omarų tiekėja. Jų žvejyba yra valdžios kontroliuojama. Žymiausia krašto gamtos įdomybė yra tautinis Akadijos parkas, apimąs uolėtą ir fiordų apsuptą Mount Desert salą ir šalia jos esantį pusiasalį, iš viso apie 110 km². Miškas yra pagrindinis gamtos turtas; per metus pagaminama apie 1,2 mil. t celiuliozės, popieriaus ir kartono. Mineralinių žemės turtų nedaug: granitas, marmuras, skalūnas, šiek tiek geležies rūdos, cinko, arseno, manga-

no ir kt. Iš viso mineralinių turtų per metus iškasama tik už 2,5 mil. dol. Žymų vaidmenį vaidina žemės ūkis, kuriuo verčiasi per 33% visų gyventojų. Krašte yra per 42.000 ūkių, 1,8 mil. ha bendro ploto. Svarbiausias produktas yra bulvės (JAV užima I vietą), kurių metinis derlius yra apie 78 mil. bušelių. Iš viso žemės ūkio metinė produkcija vertinama apie 150 mil. dol. Seniau buvo labai daug paruošiama šieno (miestų arkliams), bet įsigalėjus motorizacijai ši ūkio šaka sunyko. Pažymėtina mažai išplėsta gyvulininkystė: 130.000 melžiamų karvių, 21.000 kiaulių, 40.000 avių (1957). Pramonės produkcija vertinama apie 800 mil. dol. Žymų ūkinį vaidmenį vaidina upės, kaip elektros energijos tiekėjos. Jos pasižymi sraunumu ir dėl to pajėgios: jų potencinė energija yra lygi 1.383.000 a.j. Išnaudojama apie 700.000 a.j. (1956).

Švietimas tvarkomas pavyzdingai. Pradžios mokslas privalomas jaunuoliams nuo 7 ligi 15 m. amžiaus. Valstybė nemokamai teikia mokslą nuo 5 ligi 21 m. amžiaus. Žymios aukštosios mokyklos: valstybinis Orono univ. (įkurtas 1868), Bowdoino kolegija (1794) Brunswicke, Bates kolegija (1864) Lewistone ir Colby kolegija (1818) Watervillėje.

Konstitucija priimta 1819. Įstatymus leidžia dvejiems metams renkamas senatas (33 nariai) ir seimas (151). Gubernatorius renkamas taip pat dvejiems metams; jis skiria teisėjus 7 metams.

Istorija. M. krantus pirmieji bus pasiekę normanai XI a. pradžioje, o 1495 juos stebėjo J. Cabot, bet pirmasis jų tyrinėtojas buvo Giovanni da Verrazano 1524. Europoje buvo kalbama apie legendinį turtingą miestą Norumbegą, tariamai buvusį prie Penobscoto upės. Tai patraukė avantiūristus surasti tą miestą. 1625, po kelių nepasisekimų, įkurta pirmoji pastovi anglų Pemaquid kolonija. Vėliau, ligi 1691, Massachusetts kolonija aneksijos keliu įsigijo visą Maino teritorijos dalį ligi St. Croix upės. 1820 III 15 M. įteisinta kaip federalinė JAV valstybė. 1846 ir 1851 M. buvo įvesta alkoholinių gėrimų prohibicija, kuri išsilaikė ligi 1934.

G. O. Smith, Maine, The Outpost State (The Nat. Geogr. Mag. 1935, 5); *H. B. Clifford,* Maine and Her People 1958. *A. B.*

Maine Sir Henry James Summer (1828–1888) anglų teisininkas, sociologas. Nuo 1869 profesoriavo Oxfordo ir nuo 1887 Cambridge univ. Be to, 1863–69 ėjo vyriausybės teisių patarėjo pareigas Indijoje, kur paruošė vėliau realizuotus kodifikacijos planus. Paskelbė daug darbų iš teisės, politikos ir sociologijos. Ypatingą garsą jis įgijo paskelbęs Ancien Law (1861), kuriame jis tyrinėjo senųjų idėjų įtaką senovės teisei ir jų ryšį su naujųjų laikų idėjomis. Be to, paminėtini: Village Communities in the East and the West

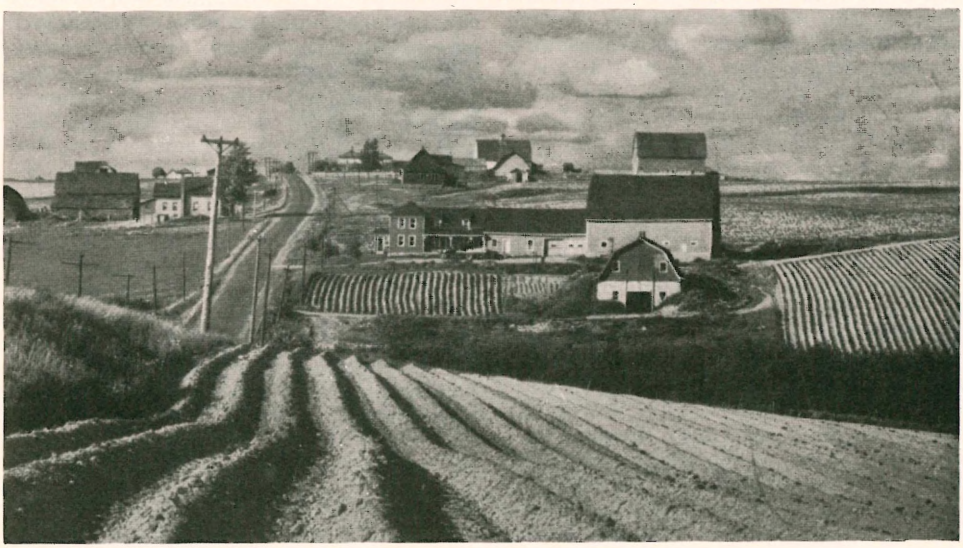

Bulvių ūkiai Aroostook aps., Maine valstybėje

1871, Early History on Institutions 1875, Early Law and Custum 1883.

W. S. Holdsworth, Some Makers of English Law 1938. *D.Kr.*

Maine de Biran (iš tiesų Marie-François-Pierre Gontier de Biran, 1768–1824) prancūzų filosofas. Gimė Dordogne departamente (p.v. Prancūzijoje) gydytojo šeimoje, 15 m. amžiaus įstojo į Perigueux vienuolių doktrinierių kolegiją ir po metų ją baigė. 1784 stojo į Gardes du Corps tarnybą ir, prasidėjus revoliucijai, buvo sužeistas begindamas Liudviką XVI. Vėliau ėjo įvairias administracines pareigas ir dalyvavo politiniame gyvenime (1797 vad. 500 tarybos narys, 1809 konstitucinio susirinkimo narys, 1813 vad. 5 komisijos narys), laikydamasis vidurio. Išsilavinimą įgijo asmenine lektūra. Filosofijos klausimais pradėjo domėtis nuo 1793. Jam gyvam esant, nedaug jo raštų buvo išspausdinta. 4 tt. jo raštų 1834–41 išleido V. Cousin. Vėliau jie buvo vis naujai papildomi. Pilną jo raštų laidą nuo 1920 leidžia F. Tisserand su Institut de Françe pagalba. Iš pradžių mažai įvertinto M. de B. įtaka ėmė reikštis vėliau. H. Bergsonas jį skelbė žymiausiu prancūzų metafiziku po Descartes'o, o dar kiti su pagrindu jį rado pirmuoju vad. gelmių psichologijos pionieriumi, A. Gide ir M. Prousto pirmtaku ir t.t. M. de B. filosofinis likimas primena S. Kierkegaardą (žr.). Jie giminiški ir dėl pačio pagrindinio jų rūpesčio objekto — žmogaus. Abu iš psichologijos ėjo į metafiziką, abiem filosofinis mąstymas sutapo su savęs pačių analize, abu kreipėsi prieš racionalizmą, Kierkegaardas ‚egzistencijos', M. de B. valios ir veiklos vardan.

M. de B. minties plėtojimasis vyko trimis tarpsniais. Iš pradžių jį įtakojo J. Locke empirizmas ir E. B. Condillaco sensualizmas. Bet empiristinis sensualizmas žmogų paverčia tik pasyviu įspūdžių priėmėju. Prieš tokią žmogaus sampratą M. de B. iškėlė valią ir veiklą kaip žmogiškosios būties esmę. Kai Descartes'o filosofijos pagrindu buvo savimonė (‚mąstau, taigi esu'), tai M. de B. tokia versme yra veikla (‚noriu, veikiu, taigi esu'). Be veiklos nėra nė tikro pažinimo. Tačiau veikla, per kurią reiškiasi valia, visada drauge vyksta su pasipriešinimo patirtimi. Valiai pasipriešinimas ateina tiek pat iš pasaulio, tiek ir iš savo paties kūno. Valios ir pasipriešinimo įtampa yra ta centrinė problema, kurios sprendimu M. de B. kuria savo antropologiją. Trečiajame savo minties tarpsnyje M. de B. nuo psichologijos žengia į metafiziką ir mistiką, ieškodamas veiklos prasmės meilėje. Iš pradžių religinis indiferentas, amžiaus gale M. de B. leidžiasi į Kristaus Sekimo, Fénélono, Pascalio ir kt. religinių bei mistinių autorių studijas. Kas kūnui yra siela, tas sielai yra Dievas, teigia M. de B. Ar tačiau šis kelias į krikščioniškąją mistiką baigėsi ir formaliu grįžimu į katalikybę, nėra aišku: M. de B. biografų nuomonės šiuo klausimu nesutinka. Svarbiausi M. de B. veikalai: L'influence de l'habitude sur la faculté de penser 1802, De la décomposition de la pensée 1805, Les rapports du physique et du moral de l'homme 1811, Essai sur le fondement de la psychologie 1812, Nouveaux essais d'anthropologie 1823–24.

La Vallette-Monbrun, M. de B. 1914; *Delbos,* M. de B. et son oeuvre philosophique 1931; *G. Funke,* M. de B. 1947. *J.G.*

Mainėiva mainų verslininkas, Lietuvoje paprastai nuolatinis arklių mainininkas, kuris juos nuolat mainydavo ir nesivaržydavo ydingą arklį kam įmainyti geru. M. priskiriami čigonai ir šiaip nesąžiningi arklių mainytojai, ypač kurie seniau mainydavo ir vogtus arklius, taip pat visi prekybiniai sukčiai. Kiekvienu m. niekas nepasitikėdavo, netikėdavo jo žodžiu, pažadu, jo vengdavo kviesti į liudininkus ir pn.

Liaudietis, Mainininkai (Lietuva 1925, nr. 8).

Mainelytė Rožė (g. 1916 VII 22 Šaltupio vsd., Rokiškio vls.) dainininkė, lyrinis sopranas. Mokėsi Rokiškio gimn. 1936 įstojo į Kauno konservatoriją, 1938 tobulinosi V. Marijošiaus vadovaujamoje operos klasėje. 1940 susiorganizavus operetei, priimta soliste ir 1941 Valstybės operoje debiutavo operetėje Grovas Liuksemburgas Julietos vaidmeny. Vėliau iki 1944 dainavo operoje Rigoletto (Pažas), Madam Butterflay (Kati), Parduotoje nuotakoje (Esmeralda), Jonukas ir Gretutė (Senelis ir Rasa) ir kt. 1944 pasitraukė į Vakarus ir toliau balsą lavino Vienos konservatorijoje ir privačiai pas prof. Jureneff. Persikėlusi į Bremeną, dar mokėsi pas Berlyno prof. Ingeborg Kratz-Zuschneid. Koncertavo stovyklose ir kt. 1949 atvyko į JAV, kur taip pat dalyvau-

R. Mainelytė

ja koncertuose kaip solistė. 1954 koncertavo Čilėje ir Argentinoje (Buenos Aires).

J. Ž.

Máinia ežeras Daugų vls., Alytaus aps., 16 ha ploto, 3 km į š.v. nuo Daugų mstl.; per gretimą Nevenglo ež. priklauso Daugų ež. (Abistos, Varėnės, Merkio, Nemuno) baseinui.

Mainionis slapyvardis J. Čerkeliausko (žr.) ir J. Gimžausko (žr.).

Maino frankai žr. Frankai.

Maintenon Françoise d'Aubigné de (1635–1719) markizė, Prancūzijos karaliaus Liudviko XIV antroji žmona. Jos senelis Agrippa d'Aubigné buvo žymus hugenotas, poetas, karaliaus Henriko IV draugas. 1639–45 M. su tėvais gyveno Martinique saloje, kur tėvas ir mirė. M. buvo krikštyta katalike, tačiau teta Vollatte ją auklėjo protestantiškai ir tik kitų giminių pastangomis bei karaliaus įsakymu buvo atiduota auklėti uršuliečių vienuolynan. 1652 ištekėjo už poeto Scarrono, kuris ją išmokė lotynų ir kitų svetimų kalbų, o taip pat sudomino literatūra. 1660 mirė jos vyras, bet karaliaus Liudviko XIV motina mokėjo jai vyro pensiją. Susipažino su Mantespan, kuri pakvietė ją auklėti jos ir karaliaus Liudviko XIV nevedybinių vaikų. M. tada pateko į karaliaus rūmus ir pačią Montespan nukonkuravo, kurią Liudvikas XIV išsiuntė į vienuolyną. 1674 Liudvikas XIV suteikė jai Maintenon pilį ir markizės titulą. Po karalienės mirties 1684 M. buvo slaptai sutuokta su karaliumi Liudviku XIV ir nuo to laiko paliko pirmąja karaliaus rūmų dama. M. turėjo labai didelės įtakos Liudvikui XIV. Kadangi ji buvo karšta katalikė, tai manoma, jos įtaigojamas karalius atšaukė Nanto ediktą ir panaudojo prieš hugenotus dragonadas. M. įsteigė Saint-Cyre nuturtėjusių aristokratų dukterų auklėjimo institutą, kuriuo visą laiką rūpinosi, o po karaliaus mirties ir pati apsigyveno Saint-Cyre. Parašė auklėjimo klausimais apybraižų. Jos laiškai išsp. — Letters historiques et édifiantes correspondance générale 1888; Honotaux išsp. atsiminimus apie M. — Souvenirs sur Madame de M. 1902–04.

Madame de Maintenon

G. Girard, M. 1936; *A. Bailly,* M. 1942. *P. Č.*

Mainz mst. V. Vokietijoje, kair. Reino krante, priešais Maino žiotis, nuo 1950 Reino-Pfalzo krašto sostinė; 109.239 gyv. (1954; 1939—158.533). M. yra senas, istorinis mst. su daugybe sen. architektūros paminklų, kurių daugumas tapo sunaikinti II pas. karo metu. Jis yra vienas žymiausių vok. kultūros židinių su J. Gutenbergo universitetu, mokslų ir literatūros akademija, meno ir architektūros mokyklomis, konservatorija, Max-Plancko inst. ir kt. Pramonė: alaus, šampano, chemikalų, Je-

Mainzo miestas ir katedra

nos stiklo, cemento, popieriaus, vagonų, mašinų. Be to, jis yra pareinio vyno prekybos centras. Didžioji miesto įžymybė yra kat. katedra, statyta XI–XIII a., pagrindinai restauruota 1909–27.

M. išaugo iš romėnų karinės stovyklos Mogontiacum, įkurtos Drūzo 13 pr. Kr. II–III a. Aukštutinės Germanijos sostinė; 747 šv. Bonifacas buvo pirmuoju M. arkivyskupu, nuo 718 Vokietijos Kat. Bažnyčios metropolis. Arkivyskupai buvo drauge ir pasauliniai valdovai kurfiurstai. 1254 sudarė su Vormsu vad. Reino miestų sąjungą. 1477 įkurtas univ., kuris veikė ligi 1798 (1946 vėl atkurtas). 1631–35 užimtas švedų, 1792–93 prancūzų, 1793–97 austrų, 1797–1814 vėl prancūzų, 1803 neteko kurfiurstijos teisių. XIX a. M. buvo vokiečių katalikybės žymiausias židinys, kuriam vadovavo tokie žymūs vyskupai kaip Ketteleris ir Haffneris. Jame gimė spaudos išradėjas J. Gutenbergas, kurio muziejus karo metu sugriautas. 1945 II 27 orinio puolimo metu sunaikintas visas miesto centras su senamiesčio įžymybėmis, sugriauta 80% namų.

Monumenta Moguntiana 1886; *C. A. Schaab,* Geschichte der Stadt Mainz 4 tt. 1841–51; *F. Arens,* Das Goldene Mainz, Bauten und Bilder aus 2000 Jahren 1952. *A.B.*

Mayo 1. Charles Horace (1865–1939) JAV chirurgas. Mediciną studijavo Northwestern univ. ir Čikagos med. kolegijoje. Baigęs mokslus nuo 1888 vertėsi gyd. praktika Rochesteryje, Minn., 1915–36 Minnesotos univ. prof. Pasižymėjo kaip sėkmingas chirurgas. Be to, M. domėjosi fokaline infekcija ir preventyvine medicina. Jis išsp. daug mokslinių straipsnių įvairiuose med. žurnaluose. M. yra vienas iš American College of Surgery narių-kūrėjų. 1915 jis su savo broliu William James M. įsteigė Rochesteryje, Minn., Mayo fundaciją medicinos mokslui skleisti ir medicininiams tyrimams vykdyti. Tam tikslui jie davė 2.800.000 dol. Fundaciją valdo ir tvarko Minnesotos univ. regentų taryba.

2. William James (1861–1939) JAV chirurgas, (1) brolis. Studijavo Mičigano univ. Daugiausia specializavosi skrandžio chirurgijoje. Daug yra parašęs mokslinių studijų med. žurnaluose. 1907 Minnesotos univ. regentas. Kartu su savo tėvu William N. M. ir broliu Charles Horace M. 1889 Rochesteryje, Minn., įsteigė garsią Mayo kliniką, kur 1949 padaryta 38.000 operacijų ir tais pačiais metais buvo 141.772 pacientai. *D.Js.*

Mayon žr. Majon.

Maiorescu Titu Liviu (1840–1917) rumunų politikas, rašytojas, filosofas. Profesoriavo nuo 1862 Jassy ir nuo 1884 Bukarešto univ. Dalyvavo politikoje kaip konservatorius. 1889–90 švietimo ministras, 1900 teisingumo ir 1910 užsienio reikalų ministras, 1912–14 ministras pirmininkas. M. buvo literatūrinio sąjūdžio ‚Juminea' vadas. Nustatė rumunų rašybą ir buvo Rumunijos akad. nariu. Iš jo raštų minėtini: Critice 3 tt. 1874, ³1926, Logika 1876 ir Discursi parlamentare 1867–1914.

Maiorianus žr. Majorijonas.

Maiquetia-La Guaira-Macuto Venecuelos tarptautinis aerodromas, uostas ir vasarvietė; šios trys vietovės (prie Karaibų jūros) yra glaudžiai viena su kita susijungusios ir drauge turi apie 80.000 gyventojų (1956; 60.616 1950). Maiquetía yra vienas svarbiausių P. Amerikos aerodromų: juo pasinaudoja apie 150.000 keleivių per metus. La Guaira, kaip pirmasis respublikos uostas, pasižymi judria prekyba, nes per jį eina apie 75% viso Venecuelos importo. Macuto yra netolimo Caracaso vasarvietė, garsi savo gražiais pajūriais. La Guaira įkūrė 1589 Diego de Osorio. *J.Kkn.*

Mayr 1. Georg von (1841–1925) vokiečių statistikas ir sociologas. Profesoriavo Štrasburgo ir Müncheno univ., 1879–87 Elzaso-Lotaringijos ministerijos pasekretoris. 1890 ist. Allgemeine Statist. Archiv. Išsp. Die Gesetzmässigkeit im Gesellschaftsleben 1877, Statistik und Gesellschaftslehre 3 tt. 1895–1917 ir kt.

2. Simone (Johann Simon) (1763–1845) vokiečių kilmės italų operinės ir bažnytinės muzikos kompozitorius. Ypač pagarsėjo operomis, kurių parašė per 60; išskirtina Saffo 1794, Lodoiska 1796, Alonso e Cora 1803, Medea in Corinto 1813 ir kt. Jis pirmas įvedė į operos orkestrą crescendo, kurį vėliau plačiai panaudojo Rossini. Nemažos reikšmės M. turėjo kaip įtakingas muz. pedagogas (jo mokiniu buvo Donizetti). Išsp. Brevi notizie della vita e delle opere di G. Haydn 1809 ir kt.

L. Schiedermair, Simon M. 2 tt. 1907–10. *Iz.V.*

Maironio namai buv. Pacų rūmai Kaune, Muziejaus g. 5. Rūmus pastatė D. L. K-tijos kancleris Kristupas Pacas XVII a. pabaigoje beveik vienu laiku su Pažaislio kamendulų vienuolynu, kuriam Pacas šiuos rūmus prieš mirtį buvo užrašęs. Vėliau rūmai atiteko grafams Chrapovic-

Maironio namų fasadas

kiams, kurie juos atnaujino. Rūmai yra baroko stiliaus, dviejų aukštų. Žemutiniame aukšte buvo tarnų kambariai, viršuje didiko butas. Senasis vidaus įrengimas neišliko. Rūmai turėjo kelias sales, iškilotas olandiško fajanso plytelėmis, kurių dalis pateko į buv. Kauno miesto muziejų. Kiemo pusėje yra du atšlainiai priestatai, kurie baigiasi lenktais frontonais. Kiemas baroko epochoje turėjo fontaną ir jungėsi su sodu. Gatvės fasade į akis krinta puošni vidurinė dalis su grakščiu voliutiniu pinijonu ir piliastrais. Įvažiavimas į kiemą ėjęs per fasado viduryje buvusius vartus, XVIII a. buvo matyti pakeistas mažesnėmis durimis ir gavo panašų į Kauno rotušės peristilį su balkonu. Fasado langai papuošti banguotiniais frontonėliais, sujungti bendru rėmeliu per du aukštus ir atskirti apvalaina plokšte. Stiegėmis dengto seno stogo forma yra perlaužta — barokinė ir panaši į rotušės stogą. XIX a. rūmai nukentėjo. 1831 rusai rūmus sekvestravo ir įrengė karo teismą. Vėliau jie pateko žydų nuosavybėn. 1909 prel. Maironis-Mačiulis, grįžęs iš Petrapilio ir pradėjęs eiti Kauno kunigų seminarijos rektoriaus pareigas, pasiskolinęs iš savo seserų Pranciškos ir Marcelės pinigų, nusipirko buv. Pacų rūmus. Nuo to laiko jie vad. M. namais. Maironis apleistus rūmus bei sodą sutvarkė ir pagal savo skonį puošė savo butą, bet M.n. jis gyveno ne visą laiką, nes turėjo dar kitą mažą butą kunigų seminarijoje. M.n. buvo didelė 200 žmonių salė, Tado Daugirdo išdekoruota tautiniais motyvais; čia buvo ruošiami kunigų seminarijos priėmimai. M.n. porą metų gyveno A. Smetona, prof. I. Tamošaitis, prel. M. Krupavičiaus, kun. S. Yla, glaudėsi kelios organizacijos. Maironis savo namus vėliau visiškai paaukojo kunigų seminarijai. 1932 Maironiui mirus, jo butą M.n. globojo jo sesuo Marcelė. 1936 išsaugotasis poeto butas tapo Maironio vardo literatūros muziejumi, kurį nuo 1940 tvarkė B. Brazdžionis. M.n. 1935–40 buvo Lietuvių tautosakos archyvas. Po II pas. karo muziejus vadinamas Lietuvos Mokslo Akad. Literatūros Maironio muziejum.

Maironis-Mačiulis Jonas (1862 X 21/XI 2 Pasandravio dv., Šiluvos vls., Raseinių aps. — 1932 VI 28 Kaune) prelatas, spaudos draudžiamojo laikotarpio didžiausias poetas, poezijoje išreiškęs to meto tautinius siekimus ir ta poezija visuomenę labiausiai veikęs, dėl to vad. tautinio atgimimo dainium, o savo poezijos įtaka kitiems rašytojams sukūręs lietuvių literatūroje vad. maironinę mokyklą.

Gyvenimas. Jo tėvai buvo laisvi valstiečiai, prasisiekę, palaikę artimus ryšius su aplenkėjusiais bajorais. Tokia aplinka didžia dalim lėmė M. asmenybės dvasinius pagrindus: religijos atžvilgiu — M. įsigyveno į patriarchalines religines tradicijas, tikėjimą jautė gyvai ir giliai, jį išlaikė be svyravimų ir krizių, laisvą nuo bet kurios to meto ateistinės ar liberalinės dvasios; socialiniu atžvilgiu — M. išvengė savyje socialinio konflikto tarp valstiečių ir bajorų, tarp neturtingų ir turtingų ir netapo tik vienos katros pusės atstovu kovotoju; tautiniu atžvilgiu — M. gavo tvirtą lietuvišką kaimo pagrindą, kuris buvo atviras įtakai bet kurios kultūros, ateisiančios su gyvenimo eiga, jei toji kultūra neprieštaraus nuo mažens M. prigimtyje įaugusiai savo žemės, jos žmonių, praeities ir tradicijų meilei. 1873–83 mokėsi Kauno rusiškoje gimn. VI kl. pradėjo eiliuoti lenkiškai. 1883 stojo į Kijevo

J. Maironis-Mačiulis

univ. studijuoti literatūros. Universiteto paskaitos nepatenkino M. literatūrinių vilčių, o studentų nuotaikos religijos atžvilgiu buvo svetimos. Tad 1884 jis grįžo į Kauną ir įstojo į kun. seminariją, kurioj išbuvo iki 1888. Kun. A. Baranausko, tada pavyskupio, seminarijoje liet. kalbos ir literatūros prof., poetinis garsas palenkė M. apsispręsti už lietuvybę ir kūrybą lietuvių kalba. 1888–92 studijavo Petrapilio dvasinėje akad., kur labiausiai linko į moralinės teologijos studijas ir už darbą De iustitia et jure gavo magistro laipsnį. Dvejus metus profesoriavo Kauno kun. seminarijoje, 1894–1909 Petrapilio akad. inspektorius ir moralinės teol. prof. 1903 čia gavo teol. dr. laipsnį. M. buvimas akademijoje turėjo netiesioginės reikšmės liet. tautiniam kilimui Petrapilyje: pats lietuvio poeto buvimas inspektoriaus pareigose kėlė liet. studentų patriotinį pasididžiavimą; padėjo įeiti į profesūrą kitiems lietuviams; susilaukė M. autoritetingos paramos Petrapilio liet. darbai. Tarp pastarųjų labiausiai minėtina M. parama Lietuvių Laikraščiui 1905, kurį oficialiai leido A. Smilga. Nuo 1908 Lietuvių mokslo d-jos Vilniuje narys. 1909 M. pakviestas Kauno kun. seminarijos rektorium. Pirma vieša kalba į klierikus prabilęs lietuviškai, M. sulaužė tradiciją viešomis progomis vartoti lenkų ar lotynų kalbą. Su tuo momentu atėjo persilaužimas seminarijoje lietuvybės naudai. Už seminarijos sienų M. visuomeninė reikšmė buvo dvejopa: santykiuose su svetimaisiais M. pasirodymas buvo ženklas, kad lietuviai turi savo intelektualų aukštųjų dvasininkų (M. buvo Mogiliavo garbės kan., paskui Žemaičių kapitulos prelatas); o lietuvių veikimą parėmė, lietuvių kat. organizacijų centrams leisdamas įsikurti M. atpirktuose buv. kng. Paco rūmuose. Seminarijos rektorium M. išbuvo iki mirties ir Kauną tepaliko mažoms vasaros pertraukoms išvykdamas į Palangą ir ilgesniam tarpui I pas. karo metu, kada seminarija neveikė. Tada M. gyveno Krekenavoje, Upytėje ir kt. Nuo 1922 M. išrinktas LU teol.-filosofijos fak. moralinės teol. prof. ir trumpą laiką skaitė taip pat liet. literatūros bei visuotinės literatūros kursus. Studentams imponavo dėstymo aiškumu, paprastumu, žiūrėdamas klausimo esmės, ne retorikos. Nuo studentų laikėsi atokiai, o kai į jį patys studentai kreipdavosi — tėviškai. 1922 X 15 išrinktas LU garbės prof. ir 1932 I 29 suteiktas literatūros garbės dr. laipsnis. Visuomeniniame gyvenime mažai dalyvavo. 1917 buvo prikalbintas nuvykti su Lietuvos delegacija į Berno konferenciją. Nepriklausomybės atgavimas buvo džiūgavimas jo patriotinei dvasiai, bet jo moraliniam jautrumui buvo didelis nusivylimas kai kuriomis negerovėmis, pasireiškusiomis su nepriklausomo gyvenimo sukilusia banga. Jo socialiniu atžvilgiu konservatyviai dvasiai buvo svetimas socialinis radikalumas, pasireiškęs žemės reforma. Tuo atžvilgiu tautininkai jam rodės artimesni nei krikščionys demokratai. Lėmė tai ir asmeniniai santykiai. Vengdamas viešumos, M. labiausiai mėgo intelektualų menininkų būrelius — su poezija, daina, muzika. Palaidotas prie Kauno arkikatedros bazilikos. Antkapyje jo paties pasirinktas įrašas iš Raseinių Magdės (‚Kaip man gaila to balto senelio...').

Istorinė kūrybos eiga. Puškinas, Lermontovas, Slovackis, o labiausiai

A. Mickevičius, paskiau ir Šileris buvo literatūriniai pavyzdžiai M. kūrybai. Lietuviškasis pavyzdys buvo A. Baranauskas. Tiesioginė Baranausko įtaka M. ir M. pagarba Baranauskui matyti nespausdintoje poemoje Lietuvoje. Pirmas žinomas M. spausdintas raštas buvo rusų kalba straipsnis, kuriuo M. gynė rusų draudžiamą lietuviams raštą (Novoje Vremia 1884). Pirmas eilėraštis pasirodė Aušroje (1885 nr. 7–8), pasirašytas Zvalionio vardu Lietuvos vargas (Miškas ūžia). Pirma knyga buvo Lietuvos istorija, arba aprašymas apie Lietuvos praeigą 1891 ([2]1903, [3]1906, [4]1926), pasirašyta Stanislovo Zanavyko slapyvardžiu. Pirma poezijos knyga Pavasario balsai išėjo 1895 St. Maironio vardu, kurį vartojo nuo 1891.

M. kūrybos eigoje reiškėsi du laikotarpiai. Kūrybinio entuziazmo laikotarpis prasidėjo klierikavimo metu ir truko iki pasitraukiant iš Petrapilio akad. (1885–1909). Šiame laikotarpyje parašyta ir minėta Lietuvos istorija, kurioje Lietuvos praeities vaizdą M. susidarė pagal Strijkovskį, Narbutą, ypačiai Daukantą. Prie Pavasario balsų buvo pridėtas ir libreto Kame išganymas, kuriame sprendžiamas socialinis klausimas ne klasių kovos, bet artimo meilės pagrindu. 1895 išleista St. Garnio vardu poema Tarp skausmų į garbę, kuri 1907 leidime jau pavadinta Jaunoji Lietuva. Joje vaizduojamas tautinio susipratimo kelias—kaip du jauni žmonės, luominio skirtumo sukliudyti į asmeninę laimę, aukojasi tautos gerovei ir jų aukos dėka auga tautinė kultūra, nyksta ir luominiai skirtumai. 1904 lenkų kalba poemėlė Z nad Biruty M. norėjo prašnekti į lenkiškai kalbančią Lietuvos aristokratiją ir palenkti į lietuvybę pozityviu pavyzdžiu. Priešingą pavyzdį rodė 1909 išėjusioje satyrinėje poemėlėje Raseinių Magdėje. Raseinių Magdė yra simbolis dvejopo nutolimo nuo tautos: nuo tėvų kalbos, papročių ir žemės per vedybas, ištekant už kitataučio; nuo tėvų religijos, prisiimant svetimą ateistinę dvasią.

M. kūrybos raidą labiausiai rodo Pavasario balsai, iki M. mirties susilaukę 6 leidimų. Pirmame leidime buvo 45 eilėraščiai, kuriuose M. prašneko visais motyvais: patriotiniais, gamtiniais, asmeniniais, religiniais; prabilo visokiomis nuotaikomis: elegija, herojika, satyra; prašneko visomis vaizdinėmis ir garsinėmis formos priemonėmis, kurios ir toliau reiškėsi per visą jo

Maironio gimtinė Pasandravio dvare

kūrybą. Pirmoje laidoje yra patys populiarieji M. eilėraščiai: Miškas ūžia, Užtrauksim naują giesmę, Ten, kur Nemunas, Kur lygūs laukai, Oi neverk, motušėle, Išsisupus plačiai vakarų vilnimis, Nuo viršaus Rigi Kulm, Jei po amžių kada, Uosis ir žmogus, Užmigo žemė, Marija, Marija, Tupi šarka, Už Raseinių... Trečiasis leidimas (apie antrą nėra jokių žinių) 1905 pratęsia kūrybinį pakilimą. Jame yra 57 eilėraščiai, naujų 13. Tarp jų populiarieji: Vilnius, Trakų pilis, Aš norėčiau prikelti, Eina garsas, Kur bėga Šešupė, Vakaras ant Keturių kantonų ežero, Vintas. Tai subrendusio talento ir kūrybinio entuziazmo pavyzdžiai. Ketvirtas leidimas 1913 rodo jau prasidėjusį antrą laikotarpį — kūrybinį atoslūgį. Rinkiny yra 74 eilėraščiai, naujų 20. Pažymėtini Poetas, Poezija, Ne taip senovėj tėvai gyveno, Ant Drukšės ežero, Ačiū tau, Viešpatie. Poezija pagausėjus asmeniniais motyvais, susilpus kūrybiniu polėkiu. Penktas ir šeštas leidimai pasirodė jau nepriklausomoje Lietuvoje 1920 ir 1926. Penktame — 110 eilėraščių, naujų 32. Tarp jų stipriejі: Lietuva brangi, Vasaros naktys, Jūratė ir Kastytis, Čičinskas, Varpai. Šeštame — 131, naujų 24. Tarp jų stipriejі: Skapiškio varpas, Ant Punios kalno, Kai kam. Karo metu arti pagyvenęs su gamta, atgavęs su ja ryšį, M. atgauna ir kūrybinio pajėgumo baladiniame žanre ar žmogaus likimo refleksijoj. Kūrybinis atoslūgis reiškėsi ir poemoj Mūsų varguose (išsp. 1920, bet rašytoje pradedant 1912), kurioje vaizduoja I pas. karo fone liet. šviesuomenės kelią — vardan karjeros atsisakymą nuo mylimo žmogaus, nuo savo krašto, kitatautės ir kitatikės žmonos vedimą ir žuvimą tame kelyje sau ir kitiems, iš kitos pusės rodo, kaip inteligentai išlieka ištikimi savo tė-

vų kraštui, religijai, jei net buvo atitrūkę, tai pagaliau sugrįžta. Šiuo laikotarpiu M. stipriau pasinešė į istorines dramas — Kęstučio mirtis (1921), Vytautas pas kryžiuočius (1924), Vytautas Karalius (1930) ir dar libreto Nelaimingos Dangutės vestuvės 1927. Trys pirmosios dramos buvo skirtos iškilmingiems Vasario 16 spektakliams. Jose daug patriotizmo ir meilės istoriniams M. mylimiausiems personažams Vytautui ir Kęstučiui, mažiau dramatinio talento.

T a l e n t o p o b ū d i s. M. talentas yra lyrinis — poezijoje, poemose ir dramose. Jei gyvenimo reiškiniai eilėraščiuose gali būti pergyvenami dramatiškai, idiliškai, elegiškai, herojiškai, ironiškai, tai M. talentui artimiausias eleginis bei herojinis pergyvenimas. Elegija kyla iš kontrasto tarp idealo ir tikrovės, tarp proto ir širdies. Tokius kontrastus M. stipriai pajaučia, bet nepergyvena tarp kontrastingų būvių konfliktų, kurie veda į kovą, į dramą. M. jaučia kontrastą tarp savojo nerimo ir nakties žvaigždžių nurimimo, bet priima jį kaip sielvartingą faktą, nesiryždamas jį keisti kita padėtimi. Jaučia kontrastą tarp širdies polėkių ir proto diktuojamo kelio. Bet tarp jų nėra dramatinės įtampos, nes M. yra proto ir valios žmogus. Proto šviesa, valios pastangomis, tikėjimo parama jis palenkia širdį, ir belieka tik elegiška nuotaika, sielvartingas nusilenkimas prieš laimėjusį žmoguje aukštesnį principą, dvasios herojiką. Patriotinėj poezijoj tas pats talentas prasiveržia žymiai stipriau herojine nuotaika. Joje daugiau kovos entuziazmo: raginimo, drąsinimo į kovą, tikėjimo, optimizmo. Daug herojinio patoso ir retorikos. To skirtumo priežastį yra paaiškinęs pats M.: esą, jo laikais veikėjus ištikdavusi didelė neviltis, bet jiems patiems tekdavę valios pastangomis įtikinti save, įsikalbėti, kad neprarastų optimizmo ir tikėjimo. Kaip herojinė dvasia reikalinga, kad kontrastas tarp širdies ir proto baigtųsi tik elegija, taip herojinė dvasia būtina patriotui, kad neprarastų tikėjimo laimėti. Patriotinės kovos poezijoje autorius turėjo prisiversti pasakyti daugiau, nei pats jautė. Tai yra sąmoninga egzaltacija. Herojinė nuotaika patriotinėje poezijoje yra didelio talento sąmoningas padaras, eleginėje poezijoje to talento natūralus išsiliejimas.

Herojinei poezijai buvo palankios literatūrinės formos, kuriose išaugo M. talentas. Mickevičius ir kiti M. artimieji savo pergyvenimais buvo romantikai, bet juos reiškė klasikine forma, kuri poezijos kalbą iškelia iš kasdieninės kalbos. Tokioje formos tradicijoje ir M. iš kasdieninės kalbos išsiskiria herojiniu patosu: didžiais pergyvenimais, pasakomais tiesioginiais žodžiais (‚Noris apimti visą pasaulį, | Noris mylėti Dievą aukščiausį, | Noris pasiekti amžiną grožį'); plačiais, panoraminiais vaizdais (‚Išsisupus plačiai vakarų vilnimis', ‚Tai Vilnius rūmais dunkso tarp kalnų plačiai'); jei ne vaizdais, bent didingumą reiškiančiais ir įspūdį stiprinančiais epitetais (‚Man, žinau, sopulingos čia ant žemės kelionės | Niekados neapšviesi viltis', ‚Jau niekas tavęs taip giliai nemylės | Kai tavo jausmingas poetas'); gausiomis retorinėmis figūromis (‚Kur tavo, Vilniau, tie spinduliai...?'). Tačiau M. talentui priklauso ir specifinis jam sugebėjimas prašnekti sentencijomis, aforizmais, ugningais posakiais, kurie tiesą pareiškia neginčijamai ir nediskutuojamai (‚Nebeužtvenksi upės bėgimo, nors ji sau eitų ir pamažu', ‚Kas tėvynę praras, antros neišverks apgailėjęs'). Tačiau M. gyveno toje literatūrinės kultūros stadijoje, kada pergyvenimas buvo svarbesnis už formą jam reikšti. Jis neieškojo imantrių vaizdų, o susirado jų pakankamai herojiškų daugumui pažįstamoje gamtoje ar kaimo žmonių metaforiniuose pasisakymuose (‚Taip nelaužyk sau rankų, kaip beržo kasas | Kad laužo užrūstintas vėjas', ‚Jei po amžių kada skaudūs pančiai nukris | Ir vaikam užtekės nusiblaivęs dangus', ‚Man verkė iš skausmo širdis, | Gaili ašarėlė beplovė skruostus | Ir mėlynas temdė akis').

Savo pergyvenimus ir mintis M. dėstė taip pat nesuktai — logiškai, gretindamas su gamtos vaizdais paralelės ar kontrasto būdu. Tai forma, kilusi iš M. epochos ir tai epochai dėl to suprantama. Tačiau ir vėl iš kasdienybės į aukštesnę plotmę kėlė poezijos kalbą griežtas klasikinis eiliavimas. Jį M. praturtino, atsisakydamas nuo savo literatūrinio mokytojo A. Baranausko skiemeninio eiliavimo ir pirmasis lietuvių poezijoje pavartodamas toninį eiliavimą, kuris duoda gausesnių priemonių (ritmo, rimo, strofų įvairumai) eilėraščio muzikiniam vienetui kurti. M. talentas buvo išradingas garsinėje poezijos formoje nemažiau kaip vaizdinėje. Jo dažnas eilėraštis savo garsine forma tinka deklamacijai ar dainai.

Patriotinė ideologija. M. ją išreiškė pagrindiniais bruožais su pirmuoju eilėraščiu Lietuvos vargu. Istorijos eigoje regėjo nuolatinę dinamiką (‚Mainos rūbas margo svieto...'). Dinamikos dėsniai — kilimas ir slūgimas (‚Silpnas kelias, tvirtas griūva'). Visa Lietuvos istorija yra tokios dinamikos iliustracija. Dabartyje Lietuva sunykus, bet praeityje didingi jos galybės paveikslai. Jų visų viršūnė — Vytautas, jo asmuo ir jo laikai. Tos didingos praeities dabartyje tik skurdūs griuvėsiai: Trakai, Vilnius ir piliakalniai. Kad istorijos dinamika ateityje pasisuks Lietuvos naudai, optimizmą palaikė taip pat tikėjimas antgamtine pagalba (‚Nes Dievas aukščiausias, kurs amžiais mus plakė, pagalbos mums ranką ištiės') ir tikėjimas žmogaus pastangomis — kovomis ir aukomis, žmogaus herojika. Tad M. poezija ir susitelkia į skatinimą: ‚Nebijokim vargo kieto, nes be jo galingi žūva', ‚Tik į darbą greičiau, tik mylėkim karščiau, tik, vyrai, pajudinkim žemę'. Tam duoda ir konkrečią programą, kurios šūkiai labiausiai sutelkti Jaunimo giesmėje ir Raseinių Magdėje. Programos pagrindiniai motyvai: 1. įsitvirtinti turimose tautinėse pozicijose, skiepijant meilę praeičiai, kraštui, kalbai, papročiams, šviesiems žmonėms (‚Mylėk, lietuvi, tą brangią žemę...'); 2. šviestis ir sukurti savo šviesuomenės kadrus (‚Lietuvi, mokinkis... o mokslas daug gali, jis vargstančią šalį išpančios iš amžių skriaudos'); 3. sutelkti į pažangos kūrimą (‚Paimsim arklą, knygą, lyrą'); 4. pažangoje išvengti klaidingų svetimybių (‚Tik žemei tėvų negamink svetimųjų dievų'). Tais idėjiniais motyvais skamba visa M. lyrika. Poemose ir dramose jiems atstovauja epiniai ar draminiai personažai. Jų vieni ‚šviesūs' — Vytautas, Kęstutis, Rainys, Jadvyga, Danutė, Brazda, kiti ‚tamsūs' — Jogaila, Raseinių Magdė, Jonas Sutkus ir t.t.

Kūrybinė atranka. Kūrybiniu atžvilgiu viršūnė Pavasario balsuose yra šie eilėraščiai: patriotiniai — Miškas ir lietuvis, Oi neverk, motušėle, Eina garsas, Kur lygūs laukai, Vilnius, Trakų pilis, Mano gimtinė, Už Raseinių, Nebeužtvenksi upės, Jaunimo giesmė, Jei po amžių kada, Poeto noras, Kur bėga Šešupė, Lietuva brangi, Nuo Punios kalno; asmeniniai — Išnyksiu kaip dūmas, Skurdžioj valandoj, Varpai, Draugo liūdesys; ypačiai gamtiniai — Užmigo žemė, Nuo Birutės kalno, Rigi

Maironio antkapis Kauno katedros sienoje

Kulm, Vakaras ant Keturių Kantonų ežero, Vasaros naktys, Vakaro mintys; religiniai — Marija, Marija, Dievo meilė, Malda. Skyrium minėtinos satyros, kuriose pliekia lietuvius, virtusius lenkomanais, rusofilais ar karjeristais. Stipriausios jiems skirtos satyros Tautos pabėgėliams, Mano mokslo draugams. Nepriklausomą Lietuvą iš Rusijos užplūdusiems arivistams tiesiogiai smogia pati rūsčiausia M. satyra Kai kam. Baladžių viršūnėje yra Čičinskas, Jūratė ir Kastytis. Čia priskirtinas ir siužetinis pusiau epinis Uosis ir žmogus.

Jei poemose ieškoma epinio grožio, tai daugiausia jo yra Raseinių Magdėje. Jos epinius elementus, įvairių amžių personažus, originaliai sujungia muzikinio veikalo kompozicinėmis priemonėmis. Strofos pasikartojimas kaip muzikoje leitmotyvas, net tris kartus išryškina ne tik idėją, bet ir kompoziciją suima stipriai į rėmus, kuriuos O. Walzelis yra pavadinęs sonatine forma. Jaunoji Lietuva pagauna skaitytoją ne epiniu grožiu, bet lyriniu — veikėjų lyriniais pergyvenimais, kurie prasiveržia eleginėmis dainomis, paskiau tų veikėjų herojika, prilygstančia Pavasario balsų herojinės poezijos grožį. Visa Jaunosios Lietuvos konstrukcija yra pagrįsta nuotaikos bangavimu. Pradėta idilinėmis dainomis, jos pereina į eleginę (‚Lakiok belakiojęs, paukšteli gražus') nuotaiką; į masinį herojinį entuziazmą (‚Jau slavai sukilo nuo Juodmarių krašto') ir nusileidžia vėl į idilinę rudens nuotaiką. Mūsų vargai nei epiniu, nei lyriniu atžvilgiu nebeprilygsta Jaunosios Lietuvos.

M. skirtingose epochose. Maironio vertinime išsiskiria trys laikotarpiai. Tautinio atgimimo laikotarpyje M. poezija laimėjo visuotinį lietuviškos patriotinės visuomenės pripažinimą ir entuziazmą (apie Tarp skausmų į garbę rašo Šatrijos

Ragana: ‚Vėlu jau, o aš apie miegą nė pamanyti nenoriu: gražiausios poemos vietos skamba ir skamba man ausyse lyg muzika, lyg daina'). Didžiausio atgarsio rado patriotinis entuziazmas. Jis buvo lengvai prieinamas dėl muzikalios, lengvos, eiliniam skaitytojui suprantamos formos. Jo veikėjai rado atgarsio, nes jie buvo to meto lietuviui patriotui artimi savo esminiais dvasios bruožais: idealizmu (pasaulėžiūriniu ir etiniu), individualizmu ir lyrizmu. Bet M. savo religine pasaulėžiūra buvo svetimas marksistui, ir St. Matulaitis M. poemą vadino nenaudinga, žalinga, pavyzdžiu, kaip nereikia rašyti (Varpas 1895 nr. 8); jau po trejų metų jis M. pripažino ‚neabejotiną talentą' (Varpas 1898 nr. 1). M. dainas šiuo ir paskesniu metu harmonizavo Č. Sasnauskas, J. Naujalis, A. Kačanauskas. Daugumas jaunesnės kartos poetų rašė M. įtakoje. Vieni jų ir pasiliko M. įtakoje (Vincas Stonis), kiti išsivadavo į savitą kelią (Putinas).

Spaudą atgavus, jaunesnioji karta kūrėsi naujus idealus, ir M. jiems darėsi svetimas. A. Voldemaras kritikavo M. istorijos koncepciją (Vilniaus Žinios 1906 nr. 242). S. Kymantaitė žavėjosi kita M. poezijos rūšim—gamtine (Vilniaus Žinios 1906 nr. 284–286), B. Sruoga taip pat kreipė daugiau dėmesį į gamtinį (Išsisupus plačiai, Aušrinė), o dar paskiau Amerikoje gyvenęs Kl. Jurgelionis veik visai atmetė M. poeziją (‚Aš nežinau nei vienų jo eilučių, kurias skaitydamas galėčiau pajausti, kad jas rašė iš ‚jausmo pilnumo', Laisvoji Mintis 1913 nr. 42). M. nuvertinimas buvo tęsiamas nepriklausomoje Lietuvoje. B. Sruoga paneigė M. Jaunajai Lietuvai tautinį charakterį (Skaitymai XVII). Paparonis po Kęstučio mirties spektaklio kalbėjo apie kūrybos saulėlydį ir sakė: ‚Labanakt, Maironi' (Laisvė 1920 nr. 169). Šitam laikotarpiui buvo svetima M. poezijos forma ir turinys.

Trečiasis laikotarpis — okupacijos — atnešė M. naują vertinimą. M. kultas atgijo visoje tautoje. Sovietinis režimas Pavasario balsų spausdinti neleido; jie buvo atspausdinti vok. okupacijos metu. Tremtyje Vakaruose buvo du kartus atspausdinti. Studijose mėginta išryškinti M. asmenybė, ir jis buvo prilygintas romaniškam tipui šalia barokiško Vaižganto (J. Ambrazevičius, Varpai 1943), mėginta taip pat ieškoti M. visuomeninio pasisekimo pagrindų ir prieita išvada: M. visa savo esme yra kenčiančios ir kovojančios Lietuvos poetas.

Nevienodai M. sutiko sovietinis režimas. Pirmos okupacijos metu M. buvo atmestas, nes jis buožių poetas, svetimas liaudžiai, jo palikimas bereikšmis (Raštai 1941). Bet jau 1947, minint M. mirties 15 metų sukaktį, buvo pripažinta: M. prisimintinas ir darbo liaudžiai, nes gražiai apdainavęs gamtą, kritikos žodį taręs buržuazijai, o svarbiausia — jo eilėraščiai pavirto ‚liaudies dainomis... prieš vokiškuosius fašistus' (Valstiečių Laikraštis 1947). 1949 partijos cenzūra M. poezijos rusiškame vertime jau praleido ir V. Putino-Mykolaičio entuziastingą M. įvertinimą, kuris baigėsi: ‚Už tikėjimą savo tautos šviesios ateities laimėjimu, už jausmo turumą, už formos aiškumą ir paprastumą Maironis nusipelnė savo tautos karštą meilę'. Stalinui mirus, Lietuvoje 1956 išleisti M. rinktiniai raštai, o įvade M. priskirtas didelis talentas ir pripažįstama, kad ‚geriausi Maironio poezijos kūriniai tvirtai įėjo į lietuvių tautos kultūrinį lobyną'.

J.Brz.

Mairūnas, arba meirūnas lūpažiedžių (Labiatae) šeimos augalas. M. kvapusis (Majorana hortensis) auginamas daržuose, kilęs iš Arabijos, Š. Afrikos. Vartojamas med. reikalams (Herba Majoranae) ir gastronomijoje prieskoniams. M. dažnai minimas V. Lietuvos dainose, kaip atvežtas iš toli laivininkų, perkamas Klaipėdoje, Jurbarke ir kt.

Mairūnas

M. eterinis aliejus išvaromas su vandens garais iš kvapiojo m. (Majorana hortensis Mnch.) lapų. Iš žalių lapų gaunama apie 0,5%, o iš sausų apie 1% būdingo prieskoninio kvapo aliejaus, $d^{15}/_{15}$ 0,892–0,901, $(\alpha)_D$ nuo +14°2′ iki +19°40′, n^{20}/D 1,4707 – 1,4738. M. eterinio aliejaus sudėtyje vyrauja terpinenas ir terpineolai. Naudojamas maisto pramonėje. Ispaniškuoju m. eteriniu aliejumi vadinamas gaminys, kuris su m. neturi nieko bendro. Jis išvaromas su vandens garais iš ispanų laukinio m. (Majorana silvestre Lazaro), kuris iš tikrųjų yra čiobrelių rūšis, Thymus mastichina L. Ispaniškojo m. eterinio aliejaus sudėtyje vy-

rauja cineolas (64–72%), d–α–pinenas, l–linalolas, acto ir izovalerinės rūgšties esteriai. Ispaniškasis m., nors ne tokio malonaus kvapo, su stipresniu kampariniu priekvapiu, tačiau, būdamas pigesnis, mielai maisto gamintojų naudojamas.

E. Guenther, The Essential Oils III 1949, 519–526; *H. García Aráez,* Esencias naturales 1953.

J.Vbr.

Maisiejūnai k., Kruonio vls., Trakų aps., 4 km nuo Kruonio; 1923 buvo 21 ūkis ir 110 gyv. Prie Strėvos yra piliakalnis, kurį sudaro kranto kalva. Aikštelė viršuje užima apie 1000m² plotą. Piliakalnio papėdėje

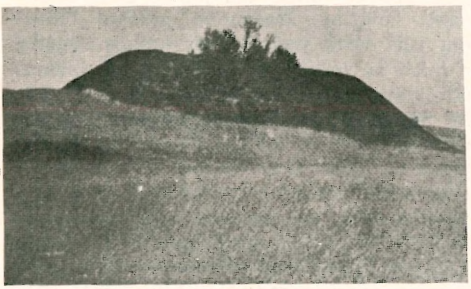

Maisiejūnų piliakalnis

rastos dvejos trinamosios girnos. Šalia piliakalnio yra buvusi priešistorinė sodyba, kurioje pastebimas kultūrinis sluoksnis ir randama ruplėtosios keramikos liekanų. Netoliese yra ir naujojo geležies amžiaus pilkapių.

Maiskij Ivan Michailovič (g. 1884) sovietų diplomatas. 1934–43 pasiuntinys Londone, 1943–46 užsienio reikalų ministro pavaduotojas, nuo 1947 pasiuntinys Indijoje.

Maisonneuve Paul de Chomedy, Sieur de (1612–1676), Montrealio įkūrėjas ir pirmasis to miesto gubernatorius (1642–63). Gimė Neuville - sur - Varnes, Prancūzijoje. Dalyvavo eilėje Europos karų. Iš Prancūzijos išplaukė Kanadon 1641 su dideliu palydovų būriu ir pasiekė Kvebeką rugpiūčio mėn. 1642 V 18 atplaukė Šv. Lauryno upe iki tos vietos, kur pradėjo kurti Montrealio miestą. Miesto gubernatorium buvo paskirtas Société de Notre-Dame de Montréal, išbuvo tose pareigose 22 metus, vėliau tapo iš jų pašalintas Sieur de Alexandre de Prouville Tracy įsakymu. M. grįžo į Prancūziją ir mirė Paryžiuje.

Maistas visokios medžiagos, organizmo imamos jo augimui, susidėvėjusių celių atstatymui, organų harmoningam funkcionavimui. Pagrindiniai m. šaltiniai yra augalai ir gyvuliai. M. reikšmė žmogui ir visiems gyviams yra nepaprastai didelė, nes jis yra šaltinis visų biologinių ir cheminių procesų, kurie m. medžiagas performuoja į reikalingus m. elementus smegenims, kūno raumenims ir visoms kitoms kūno dalims.

M. s u d ė t i s. Pagrindinės m. sudėtinės dalys yra angliavandeniai, baltymai (proteinai), riebalai ir vanduo. Be to, daugumas m. rūšių turi nedidelius kiekius mineralinių medžiagų, vitaminų, pigmentų ir šiek tiek prieskonių. Riebalai, angliavandeniai ir baltymai yra kūno kuras, arba kalorijų tiekėjai. Šios medžiagos turi ypatybę kūne oksiduotis ir patiekti gyvybiniams procesams vykti reikalingą energiją. Jei žmogus suvalgo daugiau m. negu reikia jo kūno biologiniams procesams ir fiziniam bei psichiniam veikimui, perteklius kraunasi kūne riebalų pavidale.

M. r ū š y s. Atsižvelgiant į m. kilmę, sudėtį ir gamybos procesus, atskiriama šios m. rūšys: duoniniai javai, ankštiniai augalai, cukrus ir sirupai, riebalai ir aliejai, mėsa, kiaušiniai, pienas ir pieno produktai, daržovės, vaisiai ir riešutai.

D u o n i n i a i j a v a i. Nuo priešistorinių laikų žmonės vartoja m. rugių, kviečių, miežių, avižų, ryžių ir kukurūzų grūdus. Lietuvoje auginama ir suvartojama daugiausia rugių, mažiau kviečių, miežių ir avižų. Duoninių javų grūdai, prieš naudojant m., yra malami arba pikliuojami. Pikliuojant pašalinama grūdo odelė ir daigas kaip sėlenos, o miltuose lieka daugiausia endospermo krakmolas su tam tikra dalimi baltymų. Po aukšto pikliavimo laipsnio kvietiniai miltai turi apie 70% krakmolo ir apie 6% baltymų. Kvietiniai pikliuoti miltai pasižymi dideliu klijingumu. Žmogaus m. nepikliuotų miltų duona yra naudingesnė, nes turi daugiau vitaminų ir mineralinių medžiagų. Kvietiniai ir ruginiai miltai pirmoje eilėje vartojami duonos ir kitokių kepinių gamybai. Miežiai, avižos, ryžiai ir kukurūzai vartojami kaip kruopos, dribsniai, javainiai (ag. cereals) ir kt. ar kitu pavidalu virimui arba kepimui, o jų miltų negalima rauginti su mielėmis. Duoninių javų produktų suvartojimas yra būdingas šalies gyvenimo standartui: juo jis aukštesnis, juo mažiau suvartojama duoninių javų žmonių m., ir atvirkščiai. JAV duoninių javų produktai sudaro nedaugiau kaip ⅓ viso suvartojamo m., vertinant kalorijomis.

Daugume Europos kraštų jie sudaro daugiau kaip ½, o Azijoje — daugiau kaip ¾ viso suvartojamo m. Prieš II pas. karą bendras javų derlius per metus buvo apie 183 kg vienam žmogui; šių grūdų dalis eina sėklai bei gyvuliams, bet žymiausia dalis tenka žmonių m. Lietuvoje 1935 vienam gyventojui rugių grūdų išaugo 209 kg, o kviečių — 106 kg.

Ankštiniai augalai — įvairių rūšių pupos, pupelės, žirniai, lęšiukai, soja, kiti ankštiniai ir žemės riešutai. Jų sėklos turi daugiau baltymų negu javų grūdai, todėl jos iš dalies yra mėsos pakaitalas žmonių m. Europoje rūpinamasi skatinti sojos pupų auginimą, kad tuo būdu aprūpintų gyventojus pigesniu baltyminiu m. Šia linkme eita prieš II pas. karą ir Lietuvoj. Ankštinių augalų naudojimas m. yra ypač aktualus Azijos kraštuose, kur mėsos vartojimas žmonių m. yra ribotas dėl ekonominių sąlygų, taip pat dėl religijos ir prietarų.

Cukrus m. daugiausia vartojamas sauso pavidalo: kristalizuotas smulkių kruopelių arba miltų (pudros) formos, taip pat ir kietų gabalėlių pavidalo. Jis naudojamas grynas ir kaip sudėtinė dalis daugelio m. rūšių gamyboje. Lietuvoje vienas gyventojas vidutiniškai per metus suvartojo apie 20 kg cukraus, JAV — apie 45 kg.

Riebalai ir aliejai tai riebalinių rūgščių gliceridai. Jei jie kambario temperatūroje yra kietame stovyje, vad. riebalais, jei skystame — aliejais. Prie aukštesnės temp. riebalai tirpsta, o prie žemesnės aliejai tirštėja bei kietėja. M. vartojami riebalai: 1. ekstrahuojami iš gyvulių kūno, 2. pieno riebalai (sviestas) ir 3. augaliniai aliejai. Šiais laikais gaminamas margarinas savo sudėtimi ir skoniu yra labai panašus į sviestą. Į margariną įdedama sintetinių vitaminų, ypač vitamino A. Margarinas kaskart vis plačiau vartojamas, nes jis pigesnis už sviestą. Lietuvoje vienas gyventojas suvartojo vidutiniškai apie 8 kg sviesto per metus (kiek suvartojo margarino ir aliejų, neturime duomenų), o JAV — apie 18 kg riebalų, iš to skaičiaus apie 3 kg aliejų.

Mėsa. Šiais laikais naminių, iš dalies ir laukinių, gyvulių mėsa yra svarbiausias baltymų ir vitamino B komplekso šaltinis žmogaus organizmui. Mėsos sudėties pagrindiniai elementai yra gyvulių organizmo raumenų pailgosios celės, kurios skersmenyje dažniausiai yra mikroskopinio dydžio, bet ilgio turi ligi 2–3 cm. Jos sujungtos jungiamojo audinio į raumenų vienetus, kurių galai pritvirtinti prie kaulų. Riebalai esti išmėtyti tarp raumenų pluoštų ryšulių, o taip pat sudaro tam tikro storumo poodinį sluoksnį daugelio gyvulių mėsoje. Raumenų pluošto ir jungiamojo audinio baltymų sudėtis yra skirtinga. Jungiamieji audiniai yra sudaryti iš kolageno ir šiek tiek elastino. Elastino negalima suminkštinti net ilgu virimu, o kolageną ilgai verdant (hidrolizuojant) galima paversti želatina. Raumenų pluošto baltymai turi visas pagrindines amino rūgštis, ir todėl su mėsos m. žmogaus organizmui pateikiama visos reikalingos dalys jo kūno baltymų statybai. Virinimas jungiamuosius audinius minkština, o pluoštinius raumenis šiek tiek kietina. Mėsa nevienodai ilgai verdama ar kepama. Pvz. nugaros srities bei šlaunies mėsa pakanka pakepti, o kitokia mėsa reikia virti arba troškinti. Kiauliena visuomet patariama daugiau virinti, kad būtų sunaikinti kartais kiaulienoje pasitaiką žmogaus sveikatai pavojingi parazitai (trichinos). Mėsos minkštumui turi nemaža įtakos skerdienos atvėsinimas ir laikymas šaldytuvuose. Kelios valandos po skerdimo gyvulių raumenys kiek sukietėja, o po kelių dienų skerdiena vėl atsileidžia. Jautiena esti minkštesne laikyta šaldytuve savaitę ar kiek ilgiau. Mėsa yra brangus m. produktas, todėl jos suvartojimas dažnai siejasi su gyventojų pajamomis. Lietuvos Statistikos Metraščio 1936 ir 1937 duomenimis vienas gyventojas vid. suvartoja 68 kg mėsos per metus. Tiek pat suvartojama ir JAV. Lietuvoje buvo auginama daug gyvulių ir buvo pagaminama daug mėsos, todėl jos kaina buvo, palyginti, žema.

Kiaušiniai — visame pasauly daugiausia žmonių naudojamas m. paukščių ūkio produktas. Labiausiai vartojami vištų kiaušiniai; kitų paukščių kiaušiniai m. beveik nenaudojami. Tik ką padėto kiaušinio sudėtis taip atrodo: lukštas apie 10% viso svorio, baltymas — 60% ir trynys — 30%. Kiaušinio baltymas sudarytas iš 86% vandens, 13% baltymų, nedidelio kiekio angliavandenių ir mineralinių medžiagų. Trynys turi apie 50% vandens, 33% riebalų, 16% baltymų. Kiaušinio baltymas y-

ra geras riboflavino (vitamino B) šaltinis, o trynys — geležies, vitaminų A ir D, tiamino ir riboflavino. Kiaušinio vertė žmonių m. daug priklauso nuo jų šviežumo, nes sandėliuojami jie greitai keičiasi. Vanduo garuoja per lukšto poras, dėl to didėja oro tuštuma. Per lukšto poras į kiaušinio vidų gali patekti bakterijos, pelėsiai ir pašalinis kvapas. Lukšto paviršiuje esą nešvarumai pagreitina bakterijų atsiradimą kiaušinio viduje. Kiaušinius plauti nepatariama, nes tuo suardoma lukšto kutikula, kuri saugo kiaušinį nuo gedimo. Kiaušiniai plačiai vartojami m. ne tik gryni, bet ir mišiniuose su kitais valgiais. Lietuvoje vienas gyventojas 1936–37 suvartojo apie 150 kiaušinių, o JAV — apie 380.

P i e n a s i r p i e n o p r o d u k t a i. Pieno produkcijoje pirmą vietą pasaulyje užima karvių pienas. Tačiau maistui yra naudojamas ir kai kurių kitų gyvulių pienas, pvz. ožkų, avių, kumelių. Karvės pieno sudėtis apskritais skaičiais taip atrodo: riebalų 3–6%, baltymų 3–4%, pieno cukraus (laktozė) 4,6–5,0%, mineralinių medžiagų 0,70–0,78% ir vandens 84,3–88,7%. Piene yra dar askorbino rūgšties (vitamino C), geležies, niacino, vitamino B. Pastovėjusiame piene ir pasterizuojant dalis vitaminų žūsta. Šiais laikais m. daugiausia naudojamas pasterizuotas pienas, norint apsisaugoti nuo užsikrėtimo brucelioze, tuberkulioze ir kt. ligomis. Be paties pieno, m. labai plačiai naudojami iš pieno pagaminti produktai: sviestas, saldi ir rūgšti grietinė, įvairių rūšių sūriai, liesas pienas, rūgštus pienas, pasukos ir kt. Pieno riebalai atskiriami seperatoriaus pagalba į grietinę ir liesą pieną. Saldi grietinė turi 18–30% pieno riebalų. Iš raugintos grietinės pagaminamas sviestas ir pasukos. Sviestas turi apie 80–83% riebalų. Pieno baltymai (kazeinas) virinami nesusitraukia, bet juos sutraukia pieno rūgštis, kuri atsiranda rūgstant. Iš surauginto pieno arba iš kitaip sutraukto kazeino gaminama daug įvairių rūšių sūrių. Be to, pienas m. dar vartojamas kondensuoto bei miltelių pavidalo. Lietuvoje vienas žmogus 1936–37 suvartojo vid. apie 122 litrus šviežio pieno, JAV — 195 kg pieno ir jo gaminių, išskiriant sviestą.

D a r ž o v ė s, v a i s i a i i r r i e š u t a i. Daugumas daržovių ir vaisių, vartojamų m., nepasižymi dideliu maistingumu ar kaloringumu, tačiau jų reikšmė žmogaus mityboje yra didelė, nes praturtina žmogaus m. daugeliu rūšių vitaminų bei mineralinių medžiagų. Be to, dėl savo spalvų, skonio ir aromato įvairumo leidžia paįvairinti bei paskaninti daugelį m. rūšių. Maistui naudojami daržovių lapai (špinatai, rūgštynės, salotos), lapkočiai (salierai, rubarbarai), vaisiai (pomidorai), svogūnai ir šaknys (bulvės, šakniavaisiai), žiedai (kalafiorai). Vaisių valgomoji dalis yra apyvaisis, riešutų — pati sėkla. Daržovės ir vaisiai pasižymi dideliu vandeningumu. Daugumas vaisių, pvz. melonai, arbūzai, obuoliai, įvairios uogos, kriaušės, visos žaliosios lapinės daržovės, pomidorai ir kt., turi 95% ir daugiau vandens. Minėti vaisiai ir daržovės turi nedidelius kiekius angliavandenių ir nereikšmingus kiekius baltymų. Tačiau kai kurios daržovės ir vaisiai yra gana maistingi ir turi ligi 25% sausų medžiagų, pvz. bulvės, bananai, figos, riešutai ir kt. Žirniai, pupos, pupelės, soja turi 20–40% baltymų. Vaisių ir daržovių spalvos pasižymi dideliu įvairumu. Skaniai paruošti valgiai, papuošti vaisių ir daržovių spalvomis, tampa dar patraukiesni ir žadina apetitą. Žalia daržovių spalva priklauso nuo chlorofilo, kuris yra svarbus fotosintezėje. Nežinoma, ar pats chlorofilas turi reikšmės kaip m. medžiaga. Geltona vaisių ir daržovių spalva priklauso nuo karotino pigmento, kuris organizme virsta vitaminu A. Karotinas vandenyje netirpsta, nežūsta verdant, atsparus rūgštims, šarmams ir druskoms. Tačiau karotino pigmentas oksiduojasi vaisius ir daržoves džiovinant ar šaldant. Po oksidacijos vaisiai ir daržovės nebeturi biologiškai veiklaus vitamino A. Raudona, mėlyna ir rausva vaisių ir daržovių spalva priklauso nuo pigmentų vad. antocianinais. Minėtų spalvų intensyvumas priklauso nuo substrato rūgštumo ar alkališkumo, pvz. raudonieji kopūstai esti intensyviai raudoni acte, virsta žaliais ir pagaliau mėlynais verdant alkaliniame vandenyje. Šios rūšies pigmentai lengvai tirpsta vandenyje. Šviesi daržovių ir vaisių spalva priklauso nuo pigmento, vad. flavinu. Su rūgštimis flavinas yra bespalvis, o alkaliniame vandenyje geltonas. Pvz. kalafiorai ir svogūnai verdami alkaliniame vandenyje pagelsta. Vanduo, kuriame verdamos daržovės ar vaisiai, pridėjus kiek sodos, pagelsta flavino dėka. Flavino yra taip pat ir javų grūduose. Daržovių

ir vaisių skonį sudarą elementai yra mažai išaiškinti. Du svarbiausi skonį sudarą elementai yra vaisių cukrus ir organinės rūgštys. Nuo cukraus ir rūgščių proporcijos vaisiuose ir daržovėse priklauso jų skonis. Tačiau čia dar turi įtakos įvairūs aromatiniai aliejai. Daugumas šių aliejų lengvai garuoja ir skaldosi, ypač virimo temperatūroj. Aromatiniai vaisių ekstraktai vartojami delikatesų ir saldainių gamyboje. Kai kurios daržovės turi specifinį stiprų kvapą ir skonį, pvz. svogūnai, česnakai.

M. konservavimas. Daugumas m. rūšių gali laikytis natūraliame stovyje nesugedę ir tikti valgiui, palyginti, tik trumpą laiką. Todėl m. konservavimas žmonijos praktikuojamas nuo senų laikų. Jau klajokliai pieną konservavo sviesto ir sūrio forma, o vynuoges — vyno. Medžiotojai mokėjo džiovinti arba sūdyti sumedžiotų gyvulių mėsą ir žuvis. Pirmieji konservavimo būdai buvo labai paprasti; sūdymas, džiovinimas, rūkymas. M. gedimo priežastis esti mikroorganizmų ir enzimų bei fermentų veikimas. Be to, oksidacijos procesas šviesos ir šilumos įtakoje padaro pigmento ir kai kurių cheminių pakitimų; tat taip pat neigiamai veikia m. kokybę. Pašalinus gyvų mikroorganizmų, enzimų, šviesos ir oro deguonies veikimą m. galėtų būti neribotą laiką nesugedęs. M. konservavimas uždarytuose induose bei skardinėse buvo žinomas jau Napoleono karų laikais, nors tada dar nedaug žinota apie patį konservavimą. Prancūzas Nicolas Appert 1810 pirmasis aprašė konservavimą uždarose skardinėse. JAV žuvis imta konservuoti 1819, vaisiai 1840, o 1856 Gail Borden užpatentavo kondensuoto pieno konservavimo būdą.

M. skonis. M. vertei turi reikšmės ne tik jo sudėtis, kaloringumas, bet ir skonis. Skonį lemia visa eilė faktorių: kvapas, aromatas, spalva, m. struktūra. Žmogus liežuviu jaučia rūgštumą, sūrumą, saldumą ir kartumą. Rūgščiam skoniui yra jautrūs liežuvio šonai, kurie pajaučia vandenilio ionų koncentraciją. Sūrumui yra jautrūs taip pat liežuvio šonai ir pajaučia chloridus, fosfatus, nitratus ir kt. Saldumui liežuvis jautrus priekyje ir atskiria ne tik įvairią cukraus koncentraciją, bet ir visą eilę cheminių junginių, kaip sachariną (kuris yra 500 kartų saldesnis už cukrų), nuodingus švino acetatus ir kt. Kartumą jaučia užpakalinė liežuvio dalis, kuri yra stimuluojama daugelio cheminių medžiagų.

M. ištekliai. Atskiro krašto, o ir viso pasaulio, aprūpinimas m. priklauso nuo žemės ūkyje naudojamos žemės, eventualiai nuo ariamos žemės ploto. Tačiau kai šiandien kalbama apie m. trūkumą, net badą kai kuriose žemės vietose, yra kaltas ne bendras dirbamosios žemės trūkumas, bet nevienodas žmonių pasiskirstymas įvairiose pasaulio dalyse, kuris neatitinka turimo žemės kiekio. Kinijoje ir Indijoje turimi naudojamosios žemės plotai negali tinkamai išmaitinti visų ten esančių gyventojų. Esamos pirkimo-pardavimo sistemos dėka, o ypač dėl transporto priemonių trūkumo, nepajėgiama permesti didžiulių m. kiekių iš vieno kontinento į kitą milijonams žmonių maitinti. Tad dabartinėje santvarkoje viename kontinente gali būti m. perteklius, kitame — žmonės gali badauti. Transporto reikalą tinkamai išsprendus, visi pasaulio gyventojai galėtų būti sočiai pavalgydinami dabar pagaminamu m. Esamųjų žemės ūkio sričių gamybinis potencialas šiandien dar toli gražu nėra pasiektas. Be to, dar yra daug plotų, kurie šiuo metu visiškai nenaudojami m. gaminti. Pagaliau nuolat progresuojanti m. gamybos technologija duoda perspektyvų pagaminti organinę medžiagą pigiai ir neribotais kiekiais ribotame plote. Tad, net žmonių skaičiui pasaulyje kelis kartus padidėjus, dar nebūtų katastrofiška padėtis — reikalui spaudžiant naujos sritys būtų panaudotos m. gaminti, o taip pat ir nauji metodai. Sintetinio m. gamybos sritis dar veik visai nepradėta. *P.šlč.*

M. davinys. Kaip žmogaus narvelių cheminė sudėtis yra labai įvairi, taip ir m. turi būti įvairus. Apskaičiuojant m. kiekį, imama dėmesin: 1. reikalingas kalorijų (žr.) skaičius, 2. įvairių m. rūšių (baltymų, taukų ir angliavandenių) santykis, 3. mineralų ir 4. vitaminų kiekiai. Tie visi duomenys duodami I lentelėje.

Pagrindinių m. grupių santykį matome II lentelėje, o svarbesniųjų maistinių medžiagų vidutinę sudėtį ir jų energinį vertingumą vaizduoja III lentelė.

Tik remiantis pagrindiniais tose lentelėse sužymėtais duomenimis galima gauti iš m. daugiausia naudos. Nedideli nukrypimai į vieną ar kitą pusę nesudaro žalingos įtakos organizmui, nes jis sugeba tuos

LENTELĖ I

REKOMENDUOJAMI MAISTO DAVINIAI

(g — gramas, mg — miligramas, t.v. — tarptautinis vienetas)

	Kalorijos	Proteinai g	Kalcis g	Geležis mg	Vitaminas A t.v.	Tiaminas (B_1) mg	Riboflavinas mg	Niacinas mg	Askorbinė rūgštis mg	Vitaminas D t. v.
Vyras (70 kg)										
Sėdįs	2500	—	—	—	—	1,5	2,2	15	—	—
Vid. dirbąs	3000	70	0,8	12	5000	1,8	2,7	18	75	—
Sunkiai dirbąs	4500	—	—	—	—	2,3	3,3	23	—	—
Moteris (56 kg)										
Sėdinti	2100	—	—	—	—	1,2	1,8	12	—	—
Vid. dirbanti	2500	60	0,8	12	5000	1,5	2,2	15	70	—
Sunkiai dirbanti	3000	—	—	—	—	1,8	2,7	18	—	—
Nėščia (antroji nėštumo pusė)	2500	85	1,5	15	6000	1,8	2,5	18	100	400–800
Žindyvė	3000	100	2,0	15	8000	2,3	3,0	23	150	400–800
Vaikai iki 12 m.:										
iki 1 m.	100/kg	3-4/kg	1,0	6	1500	0,4	0,6	4	30	400–800
1–3 m.	1200	40	1,0	7	2000	0,6	0,9	6	35	—
4–6 ″	1600	50	1,0	8	2500	0,8	1,2	8	50	—
7–9 ″	2000	60	1,0	10	3500	1,0	1,5	10	60	—
10–12 ″	2500	70	1,2	12	4500	1,2	1,8	12	75	—
Vaikai per 12 m.										
mergaitės:										
13–15 m.	2800	80	1,3	15	5000	1,4	2,0	14	80	—
16–20 ″	2400	75	1,0	15	5000	1,2	1,8	12	80	—
berniukai:										
13–15 m.	3200	85	1,4	15	5000	1,6	2,4	16	90	—
16–20 ″	3800	100	1,4	15	6000	2,0	3,0	20	100	—

nukrypimus išlyginti. Tačiau per didelis vartojimas baltymų ar riebalų visuomet sukelia nepageidaujamas pasekmes. III lentelės ‚pelenų' skyrelį sudaro pagrindiniai mineraliniai elementai: natris, kalis, magnis, fosforas, geležis ir kt. Jie patys nėra maistingi, neduoda jokių kalorijų, bet jie, kaip ir vitaminai, yra būtini tinkamam ir sveikam organizmo maitinimui. Tokios pat didelės reikšmės turi valgomoji druska, kurios kasdieninis pareikalavimas yra 10–12 g. Organizmui būtini jodo junginiai, nes jų trūkstant, negali tinkamai veikti skydinė liauka. Organizmas kasdien reikalingas 100–150 mikrogramų jodo. Todėl dabar daugelyje kraštų į valgomąją druską įjungiami minimalūs jodo kiekiai. Kai kurie kiti labai reti elementai (varis, kobaltas, floras ir kt.) taip pat reikalingi žmogaus organizmui, todėl tie elementai mažais kiekiais įterpiami į multivitaminus.

LENTELĖ II

Maisto rūšis	Gramai	Kalorijos	Apytikriai % visų kalorijų
Angliavandeniai	380	1440	48
Riebalai	133	1200	40
Baltymai	90	360	12

Mitybos lygis atvaizduoja tautos medžiaginę gerovę ir kultūrinę pažangą. Apie mitybą 1935–38 laikotarpyje įdomių duomenų pateikia prof. O. Mielck. Jo teigimu, Europoje geriausiai mito skandinavai (danai, norvegai, švedai ir olandai). Tose šalyse vienam gyventojui per dieną viduti-

Maistas

LENTELĖ III

KAI KURIŲ MAISTO PRODUKTŲ VIDURKINĖ SUDĖTIS IR JŲ ENERGINIS VERTINGUMAS

	Procentai					Energijos vertingumas	
	Vanduo	Proteinas	Taukai	Angliavandeniai	Pelenai	Kalorijos 1kg	Kalorijos 1 sv.
Mėsa							
Jautiena vidutinio riebumo	54,8	23,5	20,4	—	1,2	2860	1300
Aviena, šlaunies kepsnys	50,9	25,0	22,6	—	1,2	3125	1420
Kiauliena:							
kumpis	49,2	22,5	21,0	—	5,8	2870	1305
bekonas, šoninė	18,8	9,9	67,4	—	4,4	6665	3030
Vištiena kepimui	74,8	21,5	2,5	—	1,1	1110	505
Žuvis (nedarinėta):							
menkė	82,6	16,5	0,4	—	1,2	715	325
silkė	72,5	19,5	7,1	—	1,5	1455	660
lašiša	64,6	22,0	12,8	—	1,4	2090	950
upėtakis	77,8	19,2	2,1	—	1,2	980	445
Riebalai:							
sviestas	11,0	1,0	85,0	—	3,0	7930	3605
lašiniai	—	—	100,0	—	—	9285	4220
lajus	13,7	4,7	81,8	—	0,3	7790	3540
Sūris amerikinis, raudonas	28,6	29,6	38,3	—	3,5	4765	2165
Pienas	87,0	3,3	4,0	5,0	0,7	715	325
Kiaušiniai, vištos, virti	73,2	13,2	12,0	—	0,8	1685	765
Miltai, kvietiniai, balti	11,5	11,4	1,0	75,6	0,5	3650	1660
Duona, balta	35,6	9,3	1,2	52,7	1,2	2650	1205
Vaisiai:							
obuoliai	84,6	0,4	0,5	14,2	0,3	640	290
bananai	75,3	1,3	0,6	22,0	0,8	1010	460
vyšnios	80,9	1,0	0,8	16,7	0,6	805	365
vynuogės	93,6	0,6	0,1	5,1	—	267	120
apelsinai	86,9	0,8	0,2	11,6	0,5	528	240
Daržovės:							
pupos, džiovintos	12,6	22,5	1,8	59,6	3,5	3530	1605
agurkai	91,5	1,6	0,3	5,6	1,0	320	145
salotos	94,7	1,2	0,3	2,9	0,9	206	90
bulvės	75,5	2,5	0,1	20,9	1,0	968	440
Cukrus	—	—	—	100,0	—	4090	1860
Šokoladas	5,9	12,9	48,7	30,3	2,2	6295	2860
Kakavos milteliai	4,6	21,6	28,9	37,7	7,2	5105	2320

niškai tekdavo apie 3200 kalorijų. Kiek žemiau mitybos požiūriu stovėjo D. Britanijos gyventojai — jiems tekdavo apie 3100 kalorijų. Būdinga visiems šiems kraštams palyginti, nedidelis duonos (121–137 kg per metus), bet didelis mėsos (38–60 kg), riebalų (22–28 kg) ir cukraus suvartojimas. Prieš II pas. karą panašiai maitinosi JAV, Kanados, Australijos, N. Zelandijos gyventojai ir dalis P. Afrikos Unijos gyventojų (baltieji). Prof. Mielck teigia, kad minimame laikotarpyje tik nežymiai prasčiau maitinosi pabaltiečiai. Čia per metus vienam žmogui vidutiniškai tekdavo 160 kg duonos, 52 kg mėsos, 14,6 kg sviesto, taukų ir augalinių riebalų. Didžiąją mėsos da-

lį pabaltiečiuose sudarė kiauliena, dažnai lašiniai. Nežiūrint pabaltiečių valgomos mėsos riebumo, vienam gyventojui vidutiniškai tekdavo apie 3000 kalorijų, bet su riebalais — kasdieninis kaloringumas buvo didesnis. Prof. J. Krikščiūnas, remdamasis prieškariniais statistikos duomenimis apie gyventojų mitybą Pabaltijyje, teigia, jog m. racionas daugiausia kalorijų turėjo Lietuvoje. Po jos sekė Latvija ir Estija. Lietuviai suvartodavo cukraus mažiau negu latviai ir estai, bet mėsos vienam miesto gyventojui tekdavo beveik 69 kg per metus, t.y. tiek, kiek jos nesuvartodavo nė vienas kitas Europos kraštas. Statistika rodo, kad lietuvis maitinosi sočiau už vokiečius, lenkus, prancūzus, italus, rusus, Balkanų gyventojus, o taip pat turkus, egiptiečius ir daugelį kitų. Pvz. jugoslavo dienos maisto davinys siekė 2200 kalorijų, o turko — 2100 kalorijų. Žr. Dieta, Kalorija (mityboje), Vitaminai.

Vl. Lašas, Lietuvos gyventojo m. racionas (VDU **med. fak. darbai I** 1933, 253–301); (") Kolektyvinis m. racionas (t.p. II 1934, 165–253); (") Energetinė mūsų m. davinio reikšmė (t.p. III 1936, 231–248); (") Mūsų m. davinys (t.p. V 1938, 1–12); *Vl. Lašas* ir *J. Kuprys,* Lietuvos gyventojų mitimas 1925–1940 (Lietuviškoji Medicina 1942 nr. 4, 5 ir 6); *O. Mielck,* Lebensmittelverbrauch pro Jahr und Kopf in europäischen und Mittelmeerländern 1935–1938 (Berichte über Landwirtschaft Bd. 28, 1942); *J. Krikščiūnas,* Lietuvos žemės ūkis ir statistika 1948. *D.Js.*

Maistas akcinė b-vė, įst. 1923 Kaune. M. pradžią davė Juozo Vailokaičio, Kazio Malinausko ir Jono Siemaškos įsteigta ‚Lietuvos kiaušinių ir valgomųjų daiktų eksporto akcinė bendrovė Maistas'. B-vės tikslas buvo eksportuoti kiaušinius bei pieno produktus ir gerinti paukščių ūkį. Pradinis kapitalas 500.000 lt. (5000 akcijų po 100 lt.). B-vė darbą pradėjo 1923 IV 18. Akcininkų steigiamajame susirinkime buvo 8; stambiausi akcininkai buvo Jonas ir Juozas Vailokaičiai, turėję po 2470 akcijų. 1923 XII 5 b-vės įstatai pakeisti, ir ji pavadinta ‚Pirmoji Lietuvos eksporto, skerdyklų ir šaldytuvų bendrovė Maistas'. Tuo būdu pasikeitė ir b-vės tikslai — ji virto mėsos gamybos, gyvulių, paukščių ir jų mėsos produktų eksporto b-ve. Tais pat metais akcininkų visuotiniame susirinkime nutarta pirkti iš Eksimporto b-vės apie 40 ha žemės plotą Kinderiškių dvare, netoli Kauno, Garliavos vls., skerdykloms, šaldytuvams ir mėsos apdirbimo fabrikui pastatyti ir įrengti pavyzdinį paukščių ūkį. Pirktame sklype pastatyta skerdykla su visais reikalingais trobesiais ir įrengimais. 1925 XII 4 b-vė perėjo į kooperatyvų rankas. Svarbiausiais jos akcininkais tapo Lietuvos ūkininkų s-ga, Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų s-ga ir kooperacijos b-vė Lietuvos Eksimportas. Tuo būdu M. iš privačios b-vės virto daugiau visuomeninio pobūdžio ūkine organizacija. 1926 M. įsteigė prie Kauno fabriko bekonų gaminimo skyrių ir savo vyriausiu uždaviniu pastatė bekono gamybą ir išvežimą Anglijon. M. veikla ir jo reikšmė Lietuvos žemės ūkiui kasmet ėmė didėti. Tačiau jo teisinė ir finansinė padėtis galutinai susitvarkė ir sudarė jo veikimui pastovų pagrindą, kai pati valstybė parėmė M. kapitalu (valstybė turėjo apie 75% visų akci-

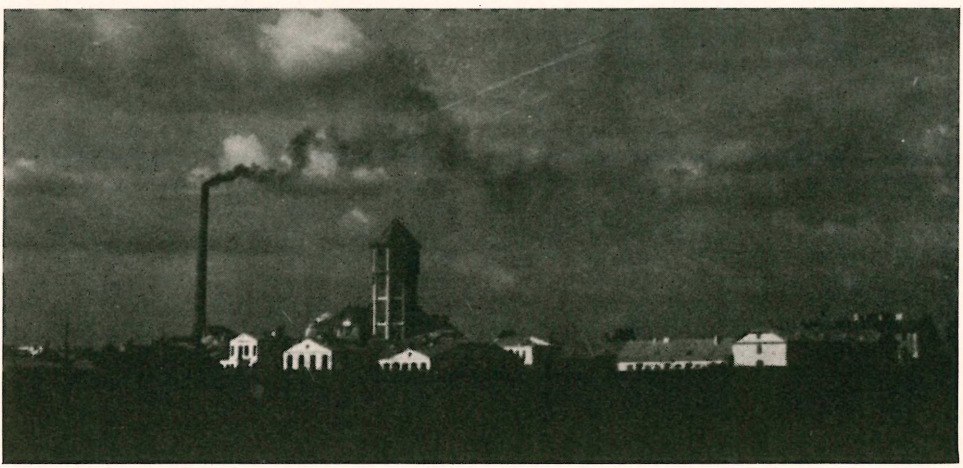

Maisto fabrikas Kaune

jų) ir sudarė sąlygas, kad patys ūkininkai taptų b-vės akcininkais. Ūkininkai akcininkais tapdavo šiuo būdu: nuo kiekvienos nupirktos kiaulės ūkininkui buvo sulaikoma dalis pinigų (2,5–5 litai), o kai susidarydavo 25 lt. suma, ūkininkui būdavo išduodama viena akcija. 1930 III 22 naujais įstatais b-vė pasivadino Akcinė Bendrovė Maistas. 1940 M. akcinis kapitalas siekė 11,2 mil. lt: 66,8% akcijų priklausė valstybei ir 33,2% ūkininkams bei ūkiškoms organizacijoms.

M. b-vės tikslas buvo supirkti iš ūkininkų visus pardavimui užaugintus gyvulius ir paukščius, juos skersti, perdirbant į mėsą bei jos gaminius ir patiekiant užsienio ir vidaus rinkai. Mėsos ir jos gaminių, taip pat ir gyvų gyvulių eksportas, buvo vienas iš svarbiausių M. uždavinių. M. tikslas buvo taip pat remti ūkininkus, nes apie 50% ūkininko pajamų sudarė parduodami gyvuliai ir jų produktai.

M., vykdydamas savo uždavinius, praplėtė ir sumodernino Kauno fabriką, pastatė naujus modernius fabrikus svarbesniuose Lietuvos teritorijos punktuose: Klaipėdoje (1928), Tauragėje, Panevėžyje (1931), Šiauliuose (Šiauliuose veikė du fabrikai: mėsos ir odos), o 1939 prijungus prie Lietuvos Vilnių, įgytas fabrikas ir N. Vilnioje. M. fabrikuose buvo moderniai įrengtos skerdyklos, skerdienos atvėsinimo salės, sūdymo skyriai, šaldytuvai. Kiekvienas fabrikas turėjo gyvulių tvartus (Kauno fabrikas labai modernius), technikos, remonto, stalių dirbtuves, kurioms vadovavo pirytyrę inžinieriai, mechanikai, meistrai. Buvo visa eilė ir daug kitų pastatų bei įrengimų, reikalingų geram fabriko veikimui. Kai kurie fabrikai (Tauragės) turėjo savo elektros stotis (nuo 1932 tiekė energiją ir miestui apšviesti). Kiekviename fabrike buvo mėsos tyrimo laboratorija, vadovaujama veterinarijos gydytojo, kurio žinioje dirbo mėsos kontrolieriai, veterinarijos technikai ir trichinoskopistės. Gyvulių skerdimas buvo veterinarijos gydytojų kontrolėje. Gyvuliai buvo tiriami prieš skerdimą, o po to tiriama jų skerdiena. Prie Kauno fabriko įrengti insulino, žarnų ir albumino fabrikai. Klaipėdoj pastatyti didžiuliai šaldytuvai mėsos eksporto reikalams. 1938 prie Kauno fabriko pastatyta speciali skerdykla aprūpinimui miesto gyventojų mėsa ir jos gaminiais.

M. veikimas buvo centralizuotas, kad užtikrintų gerą darbo organizaciją, vienodai aukštos kokybės gamybą. Vyriausias administracijos organas, M. valdyba, turėjo savo centrinę įstaigą Kaunė. Jos sudėtis buvo ši: valdybos pirmininkas kartu ir vyriausias direktorius, vicedirektorius. Skyriai: 1. bendrasis, 2. buhalterijos, 3. gamybos, 4. technikos, 5. prekybos, 6. veterinarijos. Kiekvienas skyrius turėjo vedėją, atitinkamos srities specialistą, su tam tikru skaičiumi tarnautojų, daugiausia specialistų. Provincijoje M. fabrikai, administruojami direktorių, turėjo vieną arba du vicedirektorius, žiūrint fabriko didumo. Skyriai: 1. bendrasis, 2. buhalterijos, 3. technikos, 4. prekybos, 5 gamybos (su sekančiais poskyriais: skerdimo, sūdymo, dešrų ir konservų, taukų, žarnų, destrukcijos), 6. veterinarijos, 7. gyvulių supirkimo, 8. ūkio, 9. transporto. Mažesniuose fabrikuose ūkio ir transporto buvo vienas skyrius. Kiekvienas skyrius turėjo vedėją, tos srities specialistą, tam tikrą skaičių tarnautojų ir darbininkų. Gamybos skyrius kaip didžiausias, turėjo kiekviename poskyryje po padėjėją-meistrą. Daugumas darbininkų buvo specialistai ekspertai. Eksportui skirti gaminiai (pvz. bekonas ir pn.) buvo rūšiuojami valdžios paskirtų specialistų, inspektorių, nepriklausomų bendrovės. Jų pareiga leisti eksportuoti gaminius tik atitinkančius valdžios nustatytus standartus. Palyginti per trumpą laiką M. gaminiai savo kaina ir rūšimi prilygo kitų kraštų gaminiams. Prieš II pas. karą visuose M. fabrikuose dirbo apie 1550 darbininkų ir apie 500 tarnautojų, 11 veterinarijos gydytojų, 11 trichinoskopisčių, 6 mėsos kontrolieriai, 25 veterinarijos technikai, 10 inžinierių, 4 technikai ir kt.

Gyvulius ir paukščius M. supirkinėjo per savo agentus (kai kur per vietinius kooperatyvus) supirkimo punktuose, išdėstytuose visoje Lietuvos teritorijoje didesniuose miestuose, miesteliuose ir geležinkelio stotyse. M. pirko: bekonines ir lašinines kiaules, paršiukus ir kuilius, pieno produkcijai jau nebetinkamas karves, bulius, jaučius, avis, veršius, triušius ir kiškius, vištas ir viščiukus, žąsis, antis, kalakutus ir net balandžius, mėsai ir darbui skirtus arklius. Iš visų superkamų gyvulių didžiausias gamybos ir eksporto objektas buvo bekonas. Bekono gamybos skyriai buvo gerai techniškai įrengti ir dar-

bas vykusiai organizuotas. Visuose fabrikuose per darbo dieną buvo galima paskersti iki 5000 kiaulių. Bekonas pradėta gaminti 1926, o eksportuoti — 1928. Be bekono buvo eksportuojama šviežia kiaulie na ir gyvos kiaulės. Bekono, šviežios kiaulienos ir gyvų kiaulių 1924–37 eksportuota:

Metai	Bekono (metrinėmis	Šviežios kiaulienos tonomis)	Gyvų kiaulių vienetais
1924	—	1.062,6	43.537
1926	—	1.992,6	72.016
1928	584,0	1.173,4	41.827
1930	17.427,1	3.189,0	154.115
1932	40.913,0	5.537,5	33.669
1934	30.662,9	4.356,5	46.130
1936	10.667,5	5.104,3	116.952
1937	10.517,8	3.498,4	137.674

M. eksportavo gyvas kiaules ir šviežią kiaulieną, nes Anglija, vienintelė bekono rinka, buvo įvedusi kvotų sistemą ir nustatytam kontingentui reikėjo tik apie 180.000 kiaulių, o iš ūkininkų buvo pasiūla iki 600.000 kiaulių per metus.

M. veikloje didelės reikšmės turėjo konservų gamyba, kur svarbią vietą užėmė konservuoti kumpiai, kiaulienos konservai, konservuotos dešrelės, paštetai, veršienos ir paukštienos konservai. Prieš II pas. karą pradėta gaminti daržovių (agurkų, morkų, pupelių, žirnių ir pomidorų) konservai. Konservų skyrius nuo 1935 turėjo Kauno ir nuo 1937 Panevėžio fabrikai. 1937 konservų eksportuota į Angliją, JAV, Palestiną ir kitur už 1 mil. lt.

M. supirkdavo nemaža paukščių. Pvz. 1936 supirkta 182.020 vienetų įvairių paukščių, o 1937 — 433.160. Vėliau buvo numatyta supirkti nemažiau kaip 1 mil. paukščių per metus. Kauno ir Šiaulių fabrikai turėjo paukščių penyklas ir skerdyklas.

Apskritai M. vaidino svarbų vaidmenį Lietuvos ekonominiame gyvenime. Pvz. 1937 M. eksportavo už 46,8 mil. lt.; tai sudaro 22,5% viso Lietuvos eksporto, o 1939 eksportuota už 71.7 mil. lt. Vidaus rinkoje M. vaidmuo taip pat buvo nemažas. 1940 M. turėjo 70 mėsos krautuvių įvairiuose Lietuvos miestuose. 1937 vidaus rinkoj parduota mėsos ir jos gaminių už 12,3 mil. lt.

Prie M. fabrikų klestėjo ir kultūrinė veikla: veikė šaulių būriai, sporto klubai (sporto klubas M. įregistruotas 1932 IV 31), knygynai - skaityklos, įvairūs lavinimosi kursai, ruošiamos paskaitos, organizuoti chorai ir dūdų orkestrai.

Maisto b-vės vadovybė 1933 metais: sėdi iš kairės į dešinę: P. Šalčius, J. Lapėnas (vyr. dir.), Akstinas, dr. Užupis; stovi inž. Gurevičius ir vet. gyd. Mandžejauskas

M. valdybos pirmininkais ir vyr. direktoriais buvo: 1923–25 Viktoras Vailokaitis, 1925–26 Juozas Tubelis, 1926–34 Jonas Lapėnas, 1934–40 Jonas Tallat-Kelpša, 1941–42 Vladas Grudzinskas ir 1942–44 Ladas Giriūnas. M. fabrikų (skyrių) direktoriai: Kauno — 1924?–39 Povilas Šalčius, 1939–44 Petras Gavėnas; Klaipėdos — 1928–39 Vladas Grudzinskas; Tauragės — G. Pranculis, Ladyga, 1939–41 Adomas Kantautas, 1941–44 Povilas Šalčius; iki 1941 vet. gyd. Ambraziūnas, 1941 - 44 Povilas Šalčius; Šiaulių — 1938–43 Antanas Miškinis; Vilniuje (N. Vilnioje) — 1939–44 Juozas Kalnius.

J. Naujokas, Fabrikas M. (Lietuvos Ūkis 1924 nr. 26, 24–28); Pirmas M. dešimtmetis 1933; *J. Krikščiūnas,* Trijų didžiausių ūkinių organizacijų 15 metų darbo sukaktį minint (Vairas 1938 nr. 11, 656–664); (") Agriculture in Lithuania 1938; B-vės M. veikla ir augimas (Talka 1938). *P.Šlč.*

Maistas jūrų prekybinis laivas, statytas Vokietijoje 1915, tonažas 640 brt. Šį laivą 1936 nupirko Maisto akcinė b-vė, o susiorganizavus Lietuvos Baltijos Lloydui, perleistas jam. 1938 Lietuvos Baltijos Lloydas laivą pardavė Argentinai. Laivo kapitonu buvo kpt. Bronius Krikštopaitis.

Maisto kortelė yra pažymėjimas, kuris įgalina jos turėtoją pirkti tokių maisto prekių, kurių paskirstymas, dėl jų trūkumo, suvaržytas. Normuojamųjų prekių kortelės tam tikra prasme yra, kaip ir pinigai. Maisto gaminių ir kitų trūkstamų gėrybių paskirstymo normavimas įvedamas norint ilgesnį laiką išlaikyti sunkiai gaunamų gėrybių atsargas ir stengiantis efektyviau pravesti kainų ir gamybos kontrolę. Labai plačiai m.k. buvo naudojamos abiejų pasaulinių karų metu.

Maistre 1. Joseph Marie de (1753–1821) prancūzų istorijos ir valstybės filosofas, diplomatas, nuo 1799 tarnavęs Sardinijos karalijoje, ilgą laiką (1802–17) buvęs Sardinijos pasiuntinys Rusijoj. XVIII a. racionalizmo ir prancūzų revoliucijos idėjų priešas, gynė monarchinį absoliutizmą, skelbė valstybinio bei socialinio gyvenimo pagrindu katalikybę ir popiežiaus primatą. Jo dažnai kartotais žodžiais, masėms reikia skelbti iš autoriteto, o karaliams — iš laisvės plaukiančias gėrybes. Geras stilistas, M. buvo vienas iš pagrindinių vad. restauracijos laikmečio ideologų. Pagrindiniai veikalai: Du pape 1819 (gina popiežiaus primatą prieš episkopalizmą ir specialiai prieš galikanizmą) ir Les soirées de St. Pétersbourg 1821 (istorijos filosofija, pagrįsta Apvaizdos kelių istorijos vyksme apologija). Visi veikalai 14 tomų išsp. 1884–89.

J. de Maistre

G. Goyau, La pensée religieuse de J. de M. ²1921; *F. Bayle,* Les idées politiques de J. de M. 1945.

2. Xavier (1763–1852) prancūzų rašytojas, pirmą gyvenimo pusę praleidęs karininku daugiausia rusų tarnyboje (Kaukazo kare). Pasakojimus rašė savo pramogai, bet pasiekė aukšto tobulumo. Iš dalies melancholišku, iš dalies humoristiniu žvilgsniu vaizdavo žmonių vidinius prieštaravimus. Išsp. Le lépreux de la cité d'Aoste 1811, Voyage autour de ma chambre 1794, Les Prisonniers du Caucase 1815, La jeune Sibérienne 1815.

M. de La Tuye, X. de M., gentilhomme européen 1934. *J.Gr.*

Maisur žr. Mysore.

Maišalienė tiršta kukulienė, į kurią įmaišyta stambokai piaustytų mėsos gabalų. Vidurio Lietuvoje m. vadinama stambių kruopų, virtų su stambokai piaustytais mėsos gabaliukais valgis arba tiršta su mėsos gabaliukais kruopienė. R. Lietuvoje m. yra pasninkinis mišrainis valgis, kurio sriuba virta iš rūgščių kopūstų, kruopų ir džiovintų grybų. Kartais į tokią m. deda dar bulvių, žirnių ir uždaro kanapių ar sėmenų aliejumi; m. vadinama ir mėsinė sriuba, verdama su kopūstais, bulvėmis, kruopomis ar žirniais.

Maišas audeklinis ar kitoks siūtinis impilas, krepšys. Maišams verpia storai linų pakulas ar kanapes ir audžia retoku skietu per keturias nytis (rievelėmis, eglutėmis). Iki I pas. karo m. siūlai buvo nedažyti, išskyrus įaudus. Kiekviena šeima turėjo savus įaudus (išilginius, skersinius), kurie buvo įausti rudais, geltonais ar rausvais siūlais ir įvairaus pločio juostelėmis, 2–3 siūlais. Tie įaudai buvo atskiro ūkio m. žymė. M. siuvami dvipaliai, bet XIX a. gale dar pasitaikydavo ir tripalių. Paprastai jų palas susiuva storu lininiu siūlu apsukui, siūlą veriant į kaulo ar sedulinę adatą, taip pat ir geležinę, žinomą maišinės adatos vardu. Dažniausiai sutinkamas 2 rugių pūrų talpos m., nors pasitaiko ir didesnių. Paprasto arba dvipūrio m. ilgis iki krūtinės, nes siauresnis ir ilgesnis daug patogiau paimti nuo žemės ir nešti, negu platus ir trumpas. Daugiau 2 pūrų ir platūs m. XIX a. gale tebuvo sutinkami tik tose apylinkėse, kur malūnai molės mokestį ėmė už m., bet ir šiems malūnams įvedus svorio ar talpos mokestį, tie m. išnyko, nes jų neįstengdavo kelti ir tvirtas vyras. Bulvėms kasti naudojo mažus m. jau iš seno. Paskutiniais metais bulvėms sunaudodavo trąšų džiutinius ar kt. m., kurių paprastai teužtekdavo vos metams. Po I pas. karo imta pirkti įvežtinius džiuto m. arba įvairius cukraus, miltų m., nes namie austi m. dėl darbo rankų stokos sparčiai nyko. Kaime austinis m. vartotas ir lietaus saugai. M. sudedamas kampais, įspaudžiamas kampas ir padaromas galvai gaubtas. Taip uždėtas ant galvos, visas m. gula ant nugaros. M. nešiojosi piemenukai, būdavo imami kelionės metu.

2. Iš popieriaus darytas (klijuotas, siūtas) visoks ir įvairaus dydžio biralams įdaras.

3. Tinklo kulys, makys, vad. m. arba maišà. *J. Šlč.*

Máišė iš virvučių megztas maišas pašarui įsikimšti. M. akys yra kumščio dydžio, kad padėjus arklys įstengtų išpešti kuokštą šieno. Visa m. anga yra paverta storesnės virvės pavara, todėl prikimšta m. užtraukiama ir ta pačia pavara užrišama. Seniau m. plačiai naudota bausmės priemone neprašytam svečiui vestuvėse ar kitose vaišėse. Atvykėlis buvo įkišamas į m. ir pakabinamas priemenėje po sija. Kiekvienas galėjo jį išjuokti, įgnybti ir pn. Iš m. paprastai tepaleisdavo tik vestuvėms

pasibaigus, dažnai visas dienas mažai valgiusį ir ištroškusį. Taip pat į m. vietomis kišdavo ir smulkų kaimo vagilių ir pakabinę prie gatvės medyje kokią dieną laikydavo.

Maišelninkas 1916–19 prekybininko pavadinimas, kuris slapta iš Lietuvos maišu išnešdavo javus į Vilniaus kraštą ar net į Gudus.

Máišiagala mstl. ir vls. centras Vilniaus aps., 28 km į š.v. nuo Vilniaus, apie 10 km nuo buv. administracinės linijos ties Kernave prie Vilniaus–Ukmergės plento. 1886 buvo 59 gyvenamieji namai su 715 gyv., 1944 — per 1500 gyv. 1920 VI 13 Lietuvos kariuomenė trumpam buvo atsiėmusi M. iš lenkų, bet vėliau ji vėl buvo lenkų užimta. 1939 M. grįžo Lietuvai. Čia, be vls. savivaldybės, dar veikė paštas, policijos nuovada, mūrinė šešių komplektų pradžios mokykla, spirito varykla; 1940 įst. sveikatos punktas, kooperatyvas Rūta, Pieno Centro pieninė, Smulkaus kredito d-ja. M. valsčiuje 1931 buvo 2537 gyvenamieji namai su 14. 169 gyv. Valsčiaus plotas 371,7 km², naudojamos žemės 290 km², miškų ir ežerų maža; vyrauja III rūšies dirvožemis. Iki II pas. karo valsčiuje buvo daug dvarų, kurių žemės plotai svyravo tarp 500–5000 ha. 1940 dvarai pradėti parceliuoti, nemaža kaimų išskirstyta viensėdžiais. M. girininkija priklauso Vilniaus miškų urėdijai.

Maišiagalos herbas

B a ž n y č i a iškilusi aukščiausioje mstl. vietoje. Pirmoji medinė M. kat. bažnyčia statyta Jogailos rūpesčiu 1387, įvedant katalikybę Lietuvoje. Vėliau bažnyčią apdovanojo turtais D.L.K. Aleksandras, Žygimantas Augustas ir 1589 Zigmantas Vaza. Pirmaisiais altarijos fundatoriais buvo 1495 Stanislovas ir Simonas Bagdanavičiai. 1517 V 24 M. apskrities (pavieto) žemininkas Martynas Valčkavičius, vad. Radvila, bažnyčioje įsteigė altorių ir jam paskyrė savo dvarelį, esantį M. apskrityje, su visais trobesiais, galvijais, smulkiais gyvuliais, žirgais, su visa dvarelio apyvoka, žemėmis, pievomis, miškais ir kt. Dabartinė bažnyčia statyta 1760, atnaujinta kun. Urbonavičiaus 1865. M. parapija turi per 5200 parapiečių, priklauso Vilniaus dekanatui. Koplyčios yra M. kapinėse ir Izabeline. M. parapijoje ilgą laiką neleista lietuviškų pamaldų, tik kun. Petrulio rūpesčiu, įrodžius, kad net 23 kaimuose kalbama lietuviškai, Vilniaus vyskupija leido įvesti liet. evangelijas, kartą per mėnesį liet. pamokslus ir mokyti vaikus katekizmo lietuviškai. Tačiau lenkams ėmus triukšmauti, lietuviškos pamaldos panaikintos ir lietuvis kunigas iškeltas.

M. i s t o r i j a. M. apylinkės iš seno gyvenamos lietuvių. Apylinkėse ištirta visa eilė priešistorinių lietuviškų kapinynų. Pačiame miestelyje yra piliakalnis, vad. Karalienės Bonos pilimi. Tą pilį 1365 sudegino Ordinas. J. Dlugošas, aprašydamas D. L. K. Algirdo laidotuves 1377, sako, kad jis miręs pagoniškose klaidose, buvęs sudegintas Kukovaičio miške (in silva Kokiveithus), netoli M. pilies ir kaimo (prope castrum et villam Miszeholy), kartu su geriausiu arkliu, perlais ir gemomis išausta palaidine, purpuru ir auksu spindinčiais drabužiais, apjuostas sidabrine pauksuota juosta. Hermanas Vartbergietis priduria, kad Algirdas buvęs iškilmingai sudegintas kartu su įvairiais daiktais ir 18 karo žirgų. Ir iki Vytauto laikų M. bei jos apylinkės buvo puldinėjamos kryžiuočių. M. dvaras priklausė D.L.K., kuris pavesdavo jį valdyti vietininkams. Tarp kitų, 1547 M. vietininku yra buvęs M. Giedraitis (žr.). 1551 M. miestas turėjo mokėti D.L.K. 5 kapas grašių. Valstiečiai ėjo baudžiavą dvarui. Jų prievolės yra buvusios sunkios. Pvz. 1753 IV 24 nustatytos šios pusvalakinių valstiečių prievolės: 1. nuo Šv. Jurgio iki Visų Šventųjų valstietis su antrininku ir su dvejetu gyvulių privalo 5 dienas savaitėje atitarnauti dvarui, neišeidamas iš jo, pradėjęs pirmadienį rytą ir baigdamas penktadienį vakare; antra savaitė laisva. 2. savaitinė sargyba paeiliui vasarą ir žiemą — sargas su sarge ir arkliu; 3. panaktinis paeiliui vasarą ir žiemą — vasarą prie arklių, o žiemą prie krosnies kūrenimo; 4. nuo Visų Šventųjų antrininkas nebeina, tiktai valstietis su vienu arkliu turi eiti lažą; 5. nuo Visų Šventųjų iki Užgavėnių tie žmonės, kurie eina lažą, turi su gaidžiais eiti kulti; 6. dvarui davus žinią, bajorai privalo eiti į talką žiemkenčių ir vasarojaus piauti; 7. davus žinią, valsčius privalo savo dienomis stoti užtvankos pilti. 1773–75 Varšuvos sei-

mo nutarimu, M. pavesta valdyti Vilniaus vysk. I. Masalskiui pakaitalu už valstybės saugumui reikalingą jo valdomą Lachovičių tvirtovę. Vėliau M. atiteko Valavičiams ir Honvaldams. 1802–04 M. miestelėnai kovojo su dvarininku Anupru Gauvaltu, kuris norėjo juos paversti baudžiauninkais. 1802 VIII 26 tuo reikalu jie skundėsi generalgubernatoriui, kad Gauvaltas buvo užgrobęs jų dirvas, šienaujamas pievas, juos mušdavęs ir vargindavęs nepakeliamais darbais, todėl dalis miestelėnų buvo pabėgę iš namų į miškus. 1804 XI 4 senatas svarstė tą bylą ir pavedė Lietuvos generalgubernatoriui Beningsenui, kad atsiųstų valdininką tą reikalą ištirti, kad nuskriaustiesiems būtų duota duonos, o gyvuliams iš Gauvalto dvaro šieno; be to, kad būtų užsėti neapsėti laukai, paleisti suimti žmonės ir kt.

Scriptores rerum Prussicarum II 1863; Słownik geograficzny VI 1885, 243–244; *J.Kurczewski*, Biskupstwo Wileńskie 1912; Rocznik Statystyczny 1931; Lietuvos istorijos šaltiniai I 1955, 265, 385–388. *V.Klb. ir J.P.*

Maišiakula k., Alantos vls., Utenos aps., 2 km nuo Alantos; 1923 buvo 10 ūkių ir 49 gyv. Čia yra piliakalnis, kurį sudaro dalis natūralaus kalno, sustiprinto nuo lauko pusės pylimu.

Maišiklis įrankis kam nors maišyti. 1. rautinės eglaitės lazda krosniai maišyti, žarijoms atkasti. Jo šaknis iki 35 cm ilgio, o medelis-kotas per 2 m. Kitur šis m. žinomas kasikliu, žarstekliu arba slavišku skoliniu kačerga. Paskutiniuoju metu rautinis m. buvo pakeistas geležiniu kabliu, užmautu ant lygios eglaitės koto arba ištisiniu geležies žarstekliu. Tokį pat m. arba ant koto skersai užkalta iki 20 cm ilgio gervele ir kaimo mūrininkai vartodavo molio ar kitos statybinės medžiagos skiediniui maišyti.

2. Iki I pas. karo R. Lietuvoje (kur duonkepė krosnis kasdien kūrena) vartota rautinė eglaitė su kokių 25 cm ilgio šaknele krosnyje pašautiems puodams pamaišyti. Vėliau m. šaknis pakeista vielos kabliuku. Taip pat mažas šakninis m., kuriuo plakdavo raugtienį (kisielių), duonos įmaišą ir t.t.

Maišymas mišinio darymas ir pats mišinys: 1. duonos įmaišas; 2. ruginių miltų skystas raugintinis įmaišas, iš kurio verdama rūgšti mėsos sriuba. R. Lietuvoje į tokį m. kartais dedama kiaulių, avių ar net žąsų kraujo. Žemaičiai tokį m. vadina juodikiu. 2. Įmirkytų ir nesunktų miežių misa alui daryti.

4. Hidrometrijoje m. būdai vandens debitui matuoti: į srovę įmaišomas skirtingas skystis; kiek kartų prasiskiedžia priemaiša, tiek kartų vandens debitas už ją didesnis. Termometrinis būdas naudoja skirtingos temperatūros vandenį, kolorimetrinis — dažus, cheminis — druskas. Chemikalų praskiedimas matuojamas titravimu ar elektros laidumu. M. būdai taikomi kalnų upeliuose, turbinose, požeminiam vandeniui tirti. Būdą išrado Th. Schloesing 1863, pritaikė Ch. E. Stromeyer 1896, F. van Iterson 1900, A. Boucher 1909. Žr. Debitas (matavimas).

Maišyminė 1. didelis medinis, dažnai tik iš ąžuolo lentelių, kokių 10 ar daugiau kibirų talpos indas, paprastai už dugną platesniu viršumi kubilas, kuriame įmaišo alui daryti miežius ir kt. M. vadinamas ir mažas, kokių 2 kibirų talpos medinis, status, iki 40 cm aukščio indas, kuriame įraugiama maišymas, raugalė ir t.t. 2. Gyvenamo namo ar kito pastato kambarys, kuriame daromas alus, laikomos giros ar kiti sausi ir bekvapiai maisto gaminiai; kitur ji vadinama girine.

Maištas vietinio pobūdžio pasipriešinimas (dažnai ir ginklu) prieš krašto valdžios ar vietinės administracijos daromas skriaudas. M., įgavęs politinį pobūdį ir besiplečiąs visame krašte, vadinamas sukilimu (žr.).

Maištovė upelis Šiaulėnų vls., Šiaulių aps., Šušvės (Nevėžio) kair. intakas, 10 km ilgio, teka į p. greta Beržės.

Maitani Lorenzo (apie 1275–1330) italų architektas ir skulptorius, dirbęs iš pradžių prie Sienos katedros, o nuo 1310 prie Orvieto katedros, kur dokumentais įrodyta jo autorystė garsiojo gotikinio fasado. Katedros muziejuje yra išlikę M. paruošti šito fasado planai. Pats M. atliko ir visą apatinę Orvieto katedros fasado dalį su reljefais ant portalo piliorių ir iš žalvario išliejo virš portalo stovinčias angelų figūras. M. skulptūroje jungiasi Florencijos ir Sienos stiliaus elementai, jaučiamas Giovanni Pisano ir prancūzų gotikos poveikis.

Maitland 1. Frederic William (1850–1906) anglų teisės istorikas. Nuo 1884 anglų teisės lektorius ir nuo 1888 prof. Cambridge univ. Fr. Savigny Romos teisės istorijos paveiktas, pakrypo į istoriją. Be to, dar paskatintas rusų mokslinin-

ko Vinogradovo, atkreipusio jo dėmesį į gausius nespausdintus teisinius archyvų šaltinius, M. pasiryžo tapti teisės istoriku. M. ėmė studijuoti archyvinius aktus ir už pirmą išspausdintą teisės šaltinį Bracton Note-Book pakeltas į profesorius. Jo pagrindinis veikalas The History of English Law 1895 (drauge su Pollocku) yra klasiškas anglų viduramžių ūkinės, socialinės, konstitucinės ir valstybinės buities kūrinys. Čia pagal teisinius šaltinius gražiai nušviečiamas visokeriopas žmonių gyvenimas viduramžiais. M. studijoje Doomesday Book and Beyond 1896 įrodinėjama, jog Anglijoje viduramžiais buvusios laisvos kaimo bendruomenės (bent ekonominiu požiūriu), nepalenktos manoralinei sistemai. Monografija Township and Borough 1898 skirta daugiausia Oxfordo ir Cambridge bendruomenių kilmei, paliečiant aplamai ir Anglijos miestus. M. dar tyrė kanonų teisę Anglijoje. Pagaliau M. įsteigė Seldono draugiją anglų viduramžių teisei tirti ir jos organe pats paskelbė daug šaltinių. M. laikomas didžiausiu Anglijos viduramžių teisės istoriku, kuris per teisinius šaltinius įžvelgė visuomeninę buitį ir jos vedamąsias idėjas.

R. H. Murray, Studies in the English Social and Political Thinkers of the 19 Century 1929; *W. S. Holdsworth,* The Historians of the Anglo-American Law 1938; *H. A. Holland,* F. W. M. 1953.

J.J.

2. James (1759–1839) skotų valstybininkas ir rašytojas, Lauderdale grafas. 1780–89 parlamento narys, pradžioje griežtas vigas, priešinęsis Anglijos karui su Amerikos kolonijomis ir Prancūzija. Lordų rūmuose buvęs aktyvus opozicionierius, vėliau perėjęs į torių pusę. Yra parašęs daug veikalų politiniais ir ekonominiais klausimais; iš jų svarbiausias: Inquiry into the Nature and Origin of Public Wealth 1804, ²1819.

3. John (1616–1682) Lauderdale kunigaikštis, skotų politikas, presbiterijonas. Į viešą gyvenimą išėjo kaip parlamento atstovas derybose su Karoliu I dėl presbiterijonų pripažinimo. 1647 patvirtino pabėgusio iš Anglijos Karolio I pasidavimą skotams. Po šių įvykių perėjo į karaliaus šalininkų pusę ir 1651 prie Worcesterio su princu Karoliu dalyvavo mūšyje prieš parlamento kariuomenę. Po pralaimėto mūšio M. suimtas ir kalintas iki 1660. Grįžęs į sostą, Karolis II M. paskyrė valstybės Skotijos reikalų ministru (1660–80). 1624 pakeltas Lauderdale grafu, 1672 Lauderdale kunigaikščiu, Marcho ir Guilfordo grafu. Įsigalėjęs stengėsi iškelti karaliaus autoritetą valstybėje ir bažnyčioje. Turėjo daug priešų, bet intrigų dėka sugebėjo užimamas vietas išlaikyti beveik iki mirties. Buvo gabus politikas, bet didelis arogantas.

W. C. Mackenzie, The Biografy of M. 1923.

4. Richard (1496–1586) skotų valstybininkas ir poetas, Lethingtono lordas. 1561 įgijo lordo titulą ir 1561–67 laikė didįjį valstybės antspaudą ir buvo karaliaus dvaro patarėju. Rašė satyrinius ir politinius eilėraščius. Per daugelį metų sutelkė didelį skotų poetų raštų rinkinį, kuris dabar yra Cambridge univ. Pepysiono kolekcijoje.

5. William (1528–1573) skotų valstybininkas, (4) sūnus. 1558 regentės Marijos Luizos ir 1561–67 Marijos Stiuartietės užsienio reikalų ministras. 1564 įtartas dalyvavus Rizzio nužudymo sąmoksle, pašalintas iš vietos, 1567 vėl tapo Marijos Stiuartietės šalininkas, dalyvavęs lordo Darnley nužudyme, nors anksčiau pritaręs jo jungtuvėms su Marija Stiuartiete. Nesutardamas su Bothwelliu, po jo jungtuvių su karaliene, M. perėjo į Marijos Stiuartietės priešų pusę. Vėliau grįžo į karalienės dvarą ir buvo vienas iš jos grupės vadų. 1568 Yorke, kaip Skotijos atstovas, buvo susitikęs su Elzbieta, stengėsi išteisinti Mariją Stiuartietę ir pritarė jos vedyboms su Norfolko kunigaikščiu. Rėmė Marijos Stiuartietės išlaisvintojus ir su William Kirkcaldy gynė Edinburgo pilį (1571–73) nuo regento Mortono grafo J. Douglas. Regento buvo suimtas, bet mirtis išgelbėjo jį nuo egzekucijos. Būdamas gabus politikas, religinių kovų metu sugebėjo valstybę apsaugoti nuo bažnyčių įtakos, nors juo buvo nepatenkinti katalikai ir protestantai. Svarbiausias jo noras buvo suvienyti Skotiją su Anglija ir Mariją Stiuartietę padaryti Elzbietos įpėdine.

P:Plk.

Maitland mst. p.r. Australijoj, prie Hunterio upės; 19.151 gyv. (1947). Į p. nuo M. yra Australijos pagrindinės anglių kasyklos. Kat. vyskupo rezidencija.

Maitrėja (skr. ‚pilnas gėrio, malonės') vardas ateityje laukiamojo Budos (žr. Gotama), kuris vėl parodysiąs kelią į nirvaną.

Maiuri Amadeo (g. 1886) italų archeologas, 1914–24 italų archeologinės misijos Egėjuje vadovas, 1916–24 archeologinio muziejaus Rode dir. ir Dodekaneso paminklų bei iškasenų konservatorius, nuo 1924 Neapolio nacionalinio muziejaus dir.

ir antikinių Kampanijos ir Molisės srities paminklų konservatorius. Naujųjų kasinėjimų Pompėjoje, Herkulanume, Pestume ir kt. vadovas. Išsp. La villa dei Misteri 2 tt. 1931, ²1952; La Casa del Menandro 2 tt. 1933; Le Pitture delle Case di ‚M. Fabius Amandio' del ‚Sacerdos Amandus' e di ‚P. Cornelius Teges' 1938; L'Ultima Fase Edilizia di Pompei 1942; La Peinture Romaine 1953.

Maywood mst. JAV, Ilinojaus valstybėje, prie Des Plaines upės, 15 km į v. nuo Čikagos centro, Čikagos rezidencinis priemiestis, 27.473 gyv. (1950). Cinuotų plokščių ir konservams dėžučių, vamzdžių, saldainių ir kt. pramonė. M. yra žinomas savo rožynais.

Maizeville mstl. JAV, Pensilvanijos valstybėje, esąs tarp kalnų ir kelių miestelių: Mahanoy City, Shenandoah, Frackville ir Girardville, Pa. Lietuvių čia apsigyveno XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. 1907 kun. A. Milukas suorganizavo liet. kat. Šv. Liudviko parapiją, kuri pradžioje turėjo apie 200 liet. šeimų, o 1958 — apie 100. Daugumas lietuvių yra angliakasiai, kiti turi valgių parduotuvių, užeigų. Veikė ar dar tebeveikia šios d-jos: Labdarybės d-ja, Šv. Stanislovo, Šv. Jurgio karių, Algirdo Piliečių, LRKS ir SLA kuopos. Veikia ir parapijos choras. Čia klebonavo kun. Pranas Augustaitis (žr.), kun. A. J. Degutis, dabar klebonas kun. J. Neverauskas. *St.Rl.*

Maja 1. graikų mitologijoje M. (iš gr. maia ‚motutė') kalnų nimfa, Atlanto ir Plejonės duktė, Hermio motina, vėliau paversta plejadžių žvaigždynu. Romėnai M. tapatino su romėnų žemės deive M. (lot. Maja), Vulkano kulto bendrininke. 2. Indų filosofijoje deivė, visatos pramotė, vilionių ir iliuzijų įsikūnijimas. 3. Astronomijoje ketvirtojo dydžio žvaigždė Plejadų (žr.) žvaigždžių sambūryje.

Maja upė R. Sibire, Aldano (Lenos) deš. intakas, 906 km ilgio; teka iš Džugdžuro kalnų; baseino plotas 166.780 km², vid. debitas 1100 m³/sek.

Majai (ag. maya) seniausia Amerikos aukštosios kultūros ir atskiros indėnų kalbos tauta, gyvenanti Jukatano pusiasalyje, P. Meksikos dalyse (Chiapas, Tabasco), Gvatemaloje, iš dalies Britų Hondure, Hondure ir San Salvadore. M. priskaitoma per 1.300.000. Pirminė m. gyvenamoji vieta nėra aiški, nes Vera Cruz apylinkėje gyveno huakstekai (ag. huaxtecs), kurie

Majų ‚Karių šventykla' Chichén-Itzá mieste

kalbėjo m. tarme. Vėliau, įsiveržus kitoms gentims, huakstekai pasuko į šiaurę, o šiandieninių m. protėviai į pietus. Pirmieji aiškūs duomenys apie m. siekia 320 po Kr. (įrašas nefritinėje akmens plokštėje). Nuo 317 jie buvo sudarę valstybę su atskirais miestais Gvatemaloje ir kt. (436–534 Copan, Tikal, Yaxchilan ir kt.). Apie 890 m. jau buvo išplitę Uxmale, Labnoje ir kt. 987 jų valstybė sunyko. Viena iš priežasčių buvo tropiškai drėgnas klimatas. Patys m. iš Usumacintos upės klonio (tarp Meksikos ir Gvatemalos) ir Montaguos išsikėlė į Jukatano ir Gvatemalos aukštumas, toliau sudarydami naują m. valstybę. Šią valstybę sudarė jungtiniai miestai Chichén Itzá (jis žinomas prieš 700), Uxmal, Mayapan ir kt. Be to, 1007–1204 veikė jų ‚miestų sąjunga', vadovaujama Mayapano mst. Nukariauti nahuos kilties, iš jų teišsivadavo 1451, bet jau vienalytės valstybės nebesudarė, liko suskilę kiltimis ir, įsiveržę ispanai, 1539–1697 visiškai juos nukariavo.

M. k u l t ū r a buvo išskirtinai aukšta. Jie drėkinamuose laukuose augino kukurūzus, pupas, medvilnę, saldžiąsias bulves; žinojo kakavą, tabaką ir daugelį visokių

prieskonių. Prekyba taip pat buvo išsivysčiusi. M. ginklus sudarė lankas su strėle, ietis, varinis kovos kirvis, apskritas skydas. Jie buvo didelių miestų statytojai. Šalia didžių rūmų ir kt. viešųjų pastatų būdingos laiptinės, piramides primenančios, šventyklos; tai sudarė pagrindą m. sieti su egiptiečiais. Tačiau ši giminystė nepagrįsta. Jų pastatai savo kryptimi derinti prie saulės ir žvaigždžių (majams dangaus šviesulių judėjimas buvo gana gerai žinomas). Pastatuose pusskliaučiai išpuošti kaltiniais puošmenimis, fasadai — skulptūromis. Be to, pastatai dar buvo puošiami marga keramika, tapyba ir freskomis. M. išskirtinei paminklinei statybai priklauso ištisai įvairiu raštu (puošmenimis) iškalti monolitai (stelos), siekią maždaug 6 m aukščio. Šie akmens stulpai turi iškaltus paveikslus, skulptūras, kalendorinius ženklus ir kt. žymenis bei puošmenis. M. turėjo savo kalendorių, kuriuo metus skirstė į 260 arba 360 dienų, papildydami šiuos saulės metus dar penkiomis nelaimingomis dienomis, skirstydami juos po 20 dienų mėn. (uinal) ir dar visus skirtumus išlygindami 52 metų tarpsniu. M. skaičiavime buvo 20 metų tarpsnis (katun), kuris, paimant dar 20 kartų (m. skaičiavo dvidešimtimis), sudaro 400 metų (baktun); tai atitiko 394 mūsų įprastinio skaičiavimo metus. Tolimesniam skaičiavimui jie dar turėjo didįjį tarpsnį (400×20) — 8000 metų. M. taip pat žinojo ir Veneros metus, kuriuos buvo įsivedę į savus apeiginius skaičiavimus.

Majų saulės dievas (prieškolumbinis reljefas)

S o c i a l i n ė sąranga taip pat buvo išsivysčiusi. Jie turėjo kiltinius, kilminguosius, laisvuosius ir vergus; taip pat buvo gausu dvasininkų. Vergų luomą paprastai sudarė karo belaisviai. Jie atliko pačius sunkiausius žemės ūkio bei statybos darbus. Ypač jiems buvo skirtas medvilnės auginimas ir jos paruošimas, taip pat žvejyba. Vergai išsiskyrė iš kitų nuogumu ir kaklo raiščiu. Laisvieji vertėsi žemės darbais ir prekyba, kuri buvo itin išplėsta, pvz. medvilnės medžiagos, vergai buvo išvežami į Tabasco, o iš ten mainais gaudavo kakavos; vėliau — varis ir auksas buvo įvežamas iš Meksikos gilumos ar Vidurio Amerikos ir t.t. Kilmingieji ir dvasininkai išsiskyrė savo puošniais drabužiais; išskirtine apranga skyrėsi ir kariai. M. labai mėgo šokius, kamuolio žaidimus įrengtose aikštėse, muziką ir įvairias šventines pramogas. Jie vesdavo 20 metų; nuotaką tėvai išrinkdavo, kartais ir net iš tolimesnės apylinkės. Vestuvės vykdavo nuotakos namuose, dvasininkui dalyvaujant. Po vestuvių vedys likdavo uošvio namuose ir 5–6 metus jam dirbdavo.

M. r e l i g i j a būdinga mišimu, nes atskirų kilčių dievai ir kultai buvo įimti ir persidirbti. Vyriausias dievas-kūrėjas buvo Hunabku. Šalia jo taip pat vyriausiu dievu, saulės dievu bei kultūros herojum buvo Itzamná, kuris buvo laikomas visos kultūros, rašto, kalendoriaus, medicinos ir žemdirbystės pradininku. Jis buvo suplaktas ir su vietos dievu Itzamal. Taip pat kultūros herojus Kukulkan (Gukumatz), arba ‚Plunksnotas (sparnuotas) žaltys' buvo laikomas dangaus kūrėju. Gausu buvo ir deivių: lietaus (Chac su savu būriu), žemdirbystės (Ah Bolom Tzacab), žemės ir mėnulio deivė (Ixchel) ir t.t. Dievams, be visos eilės kitokių aukų, buvo aukojami ir žmonės, paprastai karo belaisviai. Plačiai buvo išplitusi gyvos širdies auka, t.y. atidarius akmens peiliu krūtinės ląstą, išimama širdis ir iškeliama prieš saulę. At-

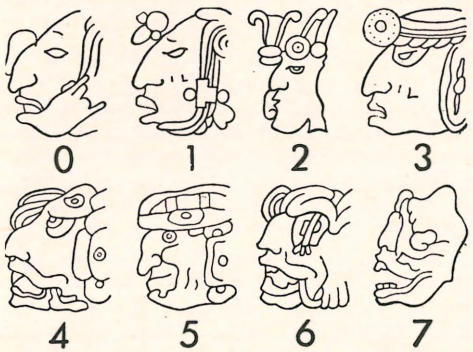

Majų hieroglifai: skaitmenys nuo 0 iki 7

skiromis šventėmis tokios širdies aukos buvo gausios, pasiekiančios ir tūkstančius. Taip pat buvo paplitęs ir apeiginis žmogienos valgymas. Visos dievų pagerbimo apeigos buvo labai gausios ir iškilios, apipintos gausiais pasakojimais, palydimos žaidynėmis ir t.t. Miręs pagal darbus keliavo į dangų ar pragarą ir turėjo mirties dievą Hunahau.

Codex Cortesianus 1883; Codex Peresianus 1933; Codex Merida 1940; The Book of Chilan Balam of Chumayel 1933 (isp. 1941); *Th. W. Fr. Gann*, The History of the Maya 1931; *J. Genet*, Histoires des peuples Mayas-Quichés 1927; The Maya and their Neighbors 1940 (su gera bibliografija); *S. G. Morley*, The Ancient Maya 1947; *K. Ruppert*, Chichen Itza 1952; Ancient Maya Paintings of Bonampa 1955. *A.Mž.*

Majakovskij Vladimir Vladimirovič (1893 Bagdady, Gruzijoje — 1930 Maskvoje) rusų poetas ir dramaturgas, rusiškojo futurizmo kūrėjas, viena stambiausių porevoliucinės rusų literatūros figūrų. Vaikystę praleido Gruzijoje, kur jo tėvas, nusigyvenęs dvarininkas, tarnavo miškininku. Tėvui mirus, 1906 atvyko į Maskvą ir čia pradėjo lankyti gimnaziją, iš kurios po metų buvo pašalintas. Dar gimnazijoje suėjo į kontaktą su revoliuciniu pogrindžiu; buvo kelis kartus suimtas ir 1910 11 mėnesių sėdėjo kalėjime. 1911 įstojo į Maskvos meno mokyklą. Čia susipažino su kubofuturistais, pradėjo rašyti eilėraščius ir netrukus tapo kubofuturistinio sąjūdžio vadu. 1912 pasirašė garsųjį kubofuturistų manifestą (Smūgis į veidą publikos skoniui). 1915 paskelbė daug triukšmo sukėlusias poemas Oblako v štanach ir Fleita — pozvonočnik, kuriose, šalia futuristinio maišto, aiškiai girdimos revoliucinės gaidos (kreipimasis į minias pažemintųjų ir nuskriaustųjų, reikalavimas išsitiesti, atgauti savigarbą ir ruoštis kovai). Kiti žymesni šio periodo kūriniai: Voina i mir (1916), Čelovek (1917). Po 1917 revoliucijos M. tuojau pat įsijungė į naujojo režimo šalininkų eiles. Pirmas jo porevoliucinis žygis buvo futuristinio sąjūdžio atgaivinimas. Ankstesnės savo poezijos maištą dėl paties maišto papildęs revoliucinio utilitarizmo tezėmis, M. sukūrė visiškai naują, utilitaristinę, futurizmo versiją, kuriai ypač būdingas senųjų estetikos bei poetikos kategorijų neigimas, gyvo, kasdieniško žodžio reikšmės poezijoje pabrėžimas ir estetinio momento pakeitimas socialine funkcija. Ypač atšiauriai M. laikėsi senųjų klasikų atžvilgiu. Vienoje vietoje jis sako; ‚Baltagvardiečiai vedami sušaudyti: kodėl ne Puškinas?' Poeziją M. laikė revoliucinės kovos ginklu ir komunistinės propagandos įrankiu. Dėl to šalia literatūrinės veiklos aktyviai dirbo ir propagandos srityje, piešdamas plakatus ir rašydamas jiems labai taiklius ir sąmojingus tekstus. Pirmame sovietinio režimo dešimtmetyje M. buvo neginčijamai centrinė figūra rusų literatūroje. Aplink jį būrėsi žymesnieji to laiko literatai (Šklovskij, Brik, Eichenbaum, Tynianov, Chlebnikov, Pasternak ir kt.); jį vertino ne tik skaitytojų masės, bet ir valdžios žmonės (Leninas). M. buvo tikrai nuoširdus sovietinio režimo šalininkas. Bet ilgainiui neišvengiamai atsirado tarpas tarp entuziazmo ir realybės, ir M. nusivylė. To nusivylimo išvada buvo giliai logiška ir žmogiškai prasminga: 1930 M. nusižudė, nevaidindamas nei režimo aukos, nei jo priešo vaidmens. Žymesnieji M. porevoliucinio periodo kūriniai: Misterija Buf 1918, 150 000 000 (1920), Amerikanskije stichi 1925–26, Pro eto 1923, Chorošo 1927, Vladimir Iljič Lenin 1924, Klop 1928.

V. Majakovskij

M. — neabejotinai didelis poetas, naujos poezijos ir poetinės laikysenos kūrėjas, turėjęs milžiniškos įtakos naujosios rusų poezijos evoliucijoje. Savo prozodijos, poetinės dikcijos bei kalbos naujovėmis (originalus metras; asonansinio rimo akrobatika; prozaizmas; kasdieninės kalbos ir gatvės žargano vartojimas; propagandinė retorika) M. sukūrė visiškai naują, ‚anti-

poetinį' poezijos stilių. Jo eilėraščiai skirti ne skaityti, bet deklamuoti milžiniškoms proletariato minioms. Šių dienų skaitytoją jis pirmiausia stebina nepakartojamais verbalistiniais efektais. Savo estetiniuose arba, tiksliau išsireiškiant, antiestetiniuose samprotavimuose M. ypač pabrėžė socialinio veiksmingumo momentą, žodį laikydamas organizacine medžiaga bei laboratorinio darbo objektu. Paskutinėje kūrybos fazėje M. buvo gerokai priartėjęs prie formalistų estetinės koncepcijos. Metriniu požiūriu M. poezija stovi gana arti tradicinės poezijos normų. Tipografinis eilutės laužymas turi grynai retorinio akcento prasmę. M. poezija stipriai veikė mūsų keturvėjininkus. Tatai ypač žymu futuristiniuose K. Binkio, A. Rimydžio ir kt. eilėraščiuose. Į lietuvių k. iki šiol išversta didesnė dalis reikšmingiausių M. eilėraščių. 1954 išėjo T. Tilvyčio ir Vyt. Rudoko paruošta Rinktinė (vertė T. Tilvytis, Eug. Matuzevičius, V. Reimeris ir kt.).

V. Percov, V. M. 1940; *B. Eichenbaum*, M. 1940; *V. Kozlovskij*, M. 1950; *P. Užkalnis*, M. ir lietuvių literatūra 1955. *A.Č.*

Majanthemum bifolium žr. Medutė.

Majauskas Vytautas (g. 1918 X 13 Kupiškyje, Panevėžio aps.) medicinos gydytojas, visuomenininkas. 1939 baigė Panevėžio gimnaziją, 1940–44 studijavo mediciną VDU ir po to Tübingeno univ., kur 1947 gavo med. gyd. diplomą. Pusantrų metų praktikavosi odos ir venerinių ligų klinikoje. 1948 Tübingeno univ. gavo med. dr. laipsnį (disertacija – Epidemiologie, Aetiologie und Klinik des Lupus erythematodes). 1949 atvyko į JAV, kur 1951 buvo St. Rose kolegijos Albany, N.Y., lektorium, 1952–56 gilinosi neurologijos ir psichiatrijos srityje. 1953 įgijo teisę verstis gydytojo praktika. Nuo 1935 verčiasi privačia gyd. praktika Detroite, 1957 pripažintas psichiatrijos specialistu. Visuomeninėje veikloje reiškėsi jau gimnazijoje, 1941–44 VDU stud. atstovybės narys, 1941 Moksleivių ateitininkų sąjungos centro valdybos pirm., 1946 Stud. ateitininkų s-gos centro valdybos pirm. 1946–48 Schwäbisch Gmündo ir Nürtingeno liet. gimn. mokytojas, 1947–48 Liet. Raudonojo Kryžiaus gailestingųjų seserų mokyklos Schwäbisch Gmünde direktorius, 1956 Detroito liet. organizacijų centro v-bos narys.

V. Majauskas

A. Nkš.

Majdanek kaimas prie Liublino, Lenkijoje. Čia 1940 vokiečiai buvo įrengę koncentracijos stovyklą, kurioje sunaikinta labai daug žydų. 1944 VII stovykla panaikinta.

Majestas Domini arba ‚Rex Gloriae', Jėzaus Kristaus atvaizdas, būdingas Europos menui VIII–XIII a. Vaizdavimo elementai buvo paimti iš Ezekielio (1, 4–28) ir Apokalipsės (4, 2–3). Jėzus Kristus soste sėdi frontaliai, veidas griežtas, plaukai lygiai suklostyti, trumpa barzda, dešinė iškelta, šonuose įterpti keturi sparnuoti gyvūnai, apačioje sėdi 24 vyresnieji, viršuje vaivorykštė. Keturi gyvūnai turi žmogaus, liūto, jaučio ir erelio pavidalus (homo, leo, vitulus, aquila). Jų pirminė reikšmė buvo Jėzaus Kristaus simbolika (animalia Christi), vėliau jie įgavo keturių evangelistų (žr.) simbolių prasmę. Toks keturių gyvūnų aiškinimas sutinkamas jau II a. M.D. monumentališkai išreiškia Jėzaus Kristaus dievybės įrodymo viziją, kaip apie ją liudija Apokalipsė, skelbdama, kad keturi evangelistai patvirtino Jėzų Kristų sėdintį Ezekielio soste. Pirmasis M.D. paminklas yra VI a. mozaika San Vitale bžn. Ravenoje. Karolingų mene (IX–X a.) M.D. sutinkamas kaip iliustracija liturginėse knygose ir kaip mozaika bažnyčių absidėse. Iš XI a. turime M.D. freską Reichenau bžn. absidėje. XII–XIII a. Prancūzijos katedrų M.D. dažnai iškalami reljefu portalo centriniame timpane, labai žymūs tokie St. Pierre in Moissac, St. Trophime in Arles ir Chartres katedros M.D. timpanai.

K. Künstle, Ikonographie der christlichen Kunst I 1928, 605–612; *R. Berger*, Die Darstellung des thronenden Christus in der romanischen Kunst 1926. *P.Rkl.*

Majestotas (lot. majestas ‚didybė, didingumas') didybė, kilnybė — imperatorių, karalių ir jų ponių titulatūros žodis. M. žinomas jau romėnų respublikos laikais, kur jis taikytas tautinei bendruomenei, pažymint jos pirmenybę tarp kitų bendruomenių (majestas populi romani, majestas reipublicae). Įsikūrus imperijai, m. perkeltas šiai ir jos aukščiausiam valdovui — imperatoriui (augustalis majestas, majestas principis). M., pradžioj vartotas atskirais atvejais, nuo IV a. virto pastovia imperatorių titulų dalimi. Iš romėnų titulas perėjo viduramžių šv. Romos imperijos im-

peratoriams, nors kartais prikergiamas ir karaliams. Tačiau dar Cambray sutartyje (1529) m. teturi vien imp. Karolis V. Kiek vėliau jau jis duodamas prancūzų ir anglų karaliams, o nuo Vestfalijos taikos sutarties (1648) jis pasidarė visuotinai karalių ir imperatorių titulatūrose vartojamas žodis. M. terminas, kuriuo ženklintos jau pagoniškos dievybės, nuo pirmųjų amžių imtas sieti su krikščionišku Dievu — vartosena, išlikusi iki šių dienų bažnytinėje kalboje.

M. įžeidimas (lot. crimen laesae majestatis) — iš romėnų paveldėta teisinė formulė, reiškianti pasikėsinimą prieš valstybę ar jos valdovą. Pirmiausia romėnų laikais m.į. vadintas nusižengimas, kur siekiama sunaikinti pačią valstybę. Imperijos laikais m.į. imta laikyti bet koks pasikėsinimas prieš imperatoriaus asmenį. Naujųjų laikų konstitucijose šis nusižengimas įvairiai formuluojamas, žiūrint laiko ir valstybinės santvarkos pobūdžio.

Karaliaus m. į. sen. Lietuvoje žr. Karalius. *J.J.*

Majeutika (gr. maieutikē téchnē ‚gimdymo menas') Sokrato vartotas metodas ne tiesiog kurią nors tiesą skelbti savo mokiniams, bet taip klausimais vesti su jais pašnekesį, kad atitinkama tiesa būtų jų pačių rasta, jam pasitenkinant tik ‚akušerės' vaidmeniu — pagalba dalyką švieson iškelti. Šis Platono (Teeteto dialoge) perduotas sokratinis metodas sietinas su platonine idėjų pasaulio samprata, pagal kurią pažinimas yra iš esmės prisiminimas.

Majewski 1. Erazm (1858–1922) lenkų gamtininkas, sociologas ir proistorikas. Gamtos mokslus studijavo Varšuvos univ., vėliau to univ. prof. Pradžioje daugiausia domėjosi zoologija ir botanika. Iš tos srities darbų ypačiai pažymėtinas jo sudarytas zoologijos ir botanikos žodynas — Słównik nazwisk zoologicznych i botanicznych I 1891, II 1894 ir 1898. Šiam darbui daug medžiagos yra davęs dr. J. Staugaitis; čia sunaudota medžiaga iš žodynų, Aušros, Ivinskio kalendorių bei gauta iš F. Matulionio, G. Petkevičaitės, Juliaus Aleksos, P. Matulaičio ir kt. Nuo 1891 ėmė domėtis etnografija ir priešistorinių sodybų tyrinėjimu. Paskelbė eilę darbų apie priešistorinių sodybų tyrinėjimus ir keramiką, pvz. Przedhistoryczne narzędzia krzemienne zebrane pod wsią Ossówkę 1895, Powiat stopnicki pod względem przedhistorycznym (Światowit III 95–161, IV 73–144, V 113–176, VI 48–64) ir kt. Surinktą archeologinę medžiagą (per 30.000 eksponatų) 1921 padovanojo Varšuvos mokslo d-jai. Išsp. vieną straipsnį ir iš Lietuvos proistorės — apie senojo geležies amžiaus įkapes, surastas Kaniukuose: Bronzy i kości ludzkie z grobu we wsi Koniuchy, pow. wilkomierski (Światowit III 1901, 85–89). Iš kitų jo darbų dar paminėtini: Materiały do folkloru krajowego i Bocian... 1891, Przedhistoryczny kult niedźwiedzia 1896, Starożytni sławianie na ziemiach dzisiejszej Germanji 1899, Nauka o cywilizacji 3 tt. 1908–14 ir kt. Be to, 1899–1905 redagavo etnografinį žurnalą Wisła ir 1899–1914 redagavo bei savo lėšomis leido archeologinį žurnalą Światowit. *J.P.*

2. Konstanty (m. 1910 VIII 17 Vilniuj) Vilniaus kapitulos kanauninkas. Baigęs Petrapilio dvasinę akad. teologijos magistro laipsniu, pradžioje buvo Petrapilio dvasinės seminarijos prof., vėliau Vilniaus dvasinės sem. rektorium. Bendradarbiavo Przegląd Katolicki, Myśl Katolicka ir kt. Dėl savo tiesaus būdo ir aštraus žodžio nemėgtas dvasinės ir pasaulinės valdžios.

Majolika (it. maiolica) korėtos keramikos dirbiniai, kurių pigmentais bei specialiais raštais papuoštas paviršius yra padengtas permatoma silikatine emale. M. vardas yra kilęs nuo ispanų salos Mallorca (žr.), iš kurios italai importuodavo emaliuotus keramikos dirbinius iki XV a.

M. yra orientalinės kilmės gaminys. Iš ten ji pirmiausia atsirado Ispanijoje. VIII a. jau buvo gerai žinoma Kordobos m. Keramikos dirbiniai su auksiniu gelsvu atspindžiu buvo gaminami Malagoje jau XIV a. Manisa netoli Valencijos buvo tos pramonės centras, ir m. degimo krosnys ten išsilaikė iki šių dienų. Gelsva alavinės emalės ispanų m. buvo vartojama laivų puošimui iš vidaus ir iš lauko. M. buvo labai mėgiama mėlyna kobalto spalva, bet taip pat buvo vartojama ruda ir violetinė spalva. Garsioji Alhambros vaza ir kiti to žanro gaminiai yra kilę XIV a. Grenadoje. Azulėjos, ispanų m. plokštelės, kilo Sevilijoje. Ispanų m. dekoravime vyravo augalai, arabų raštai, gyvių figūros ir koncentriniai apskritimai. XV a. Italijoje pradėta intensyviai gaminti m. XVI a. ši pramonė pasiekė savo žydėjimo laipsnį. Iš to laiko yra žinomos Gubbio, Urbino m. Keli na-

gingi broliai Andreoliai XVI a. pradžioje tiekė visą eilę meninės keramikos dirbinių. Jie sukūrė specialią rūšį perlinės m., kurios spalvų įvairumai keitėsi nuo melsvai violetinės iki rubininės raudonos ir nuo auksinės geltonos iki emeraldo žalios. Gubbio m. buvo dekoruojama jūros arklių galvomis, paukščių figūromis. Kai kur žmonių paveikslai buvo nevykusiai nupiešti. Urbino m. buvo aukštesnės meninės vertės. Čia pasižymėjo trys didieji menininkai: Guido Durantino, Francesco Xanto da Rovigo ir Orazio Fontano. Tos m. rašto kompozicija ir piešinių išpildymas buvo taip meniškai atlikti, jog net buvo įtarimo, kad pats Rafaelis prie to darbo buvo prisidėjęs.

Persija ir Turkija taip pat yra garsios m. dirbiniais. Jau prieš XII a. ten buvo žinomi emaliuoti ir neemaliuoti m. dirbiniai: įvairios vazos, buteliai, plokštės, taurės, lempos, papuoštos arabeskomis, gėlėmis, turbanuotomis galvomis, figūromis ir t.t. Būdingos perlų m. spalvos: mėlyna, geltona, žalia, violetinė, raudona, juoda ir žalsvai melsva (turquoise) labai baltame dugne.

Šiais laikais m. virsta masinės pigios gamybos gaminiu ir nebesulaukia tokio menininko dėmesio, kaip anksčiau. *Ad.D.*

Majon, arba Mayon, vulkanas Filipinų Luzono saloje; 2374 m aukščio. Jis yra labai taisyklingo kūgio formos, jo papėdėje prie jūros yra Legaspio mst.

Majonezas (prc. mayonnaise) tirštas padažas, pagamintas iš kiaušinių trynių (žalių arba virtų), valgomo augalinio aliejaus ir prieskonių (garstyčių, citrinos arba acto rūgšties, cukraus, pipirų, druskos). Šitoks m. vadinamas pagrindiniu. Jis patš gali būti vartojamas valgiui, arba į jį dar gali būti įmaišomi įvairūs priedai, tuo būdu gaunant specialius m. (pvz. m. su rūgščia grietine, su žuvies arba mėsos drebučiais, su trintais krienais, su pomidorų tyre, su susmulkintomis daržovėmis, virtas m. su miltais). M. vartojamas su daržovių salotomis, su mišrainėmis, prie šaltų žuvinių ir mėsinių patiekalų; be to, m. kartais vartojamas vietoje sviesto sumuštiniams užtepti. M. duoda atitinkamam patiekalui norimą prieskonio atspalvį, žadina valgančio apetitą, padidina maisto kaloringumą. *F.Mn.*

Major Georg (1502–1574) liut. teologas. 1529 Magdeburgo mokyklos rektorius, 1537 Wittenbergo pilies bažnyčios pamokslininkas, 1545 teologijos prof. Wittenberge (1558 teologijos fakulteto dekanas). Ryšium su jo teologiniu ginču su N. Amsdorfu, 1551 kilo vad. majoristinė kontroversija. Jam buvo prikišama nedogmatinė laikysena, 1548 dalyvaujant pastangose išspręsti religinį ginčą valstybės įstatymo būdu ir vėliau skelbiant gerų darbų reikalingumą išganymui. O M. Liuteris buvo akcentavęs pateisinimą ‚vien tik iš Dievo malonės per tikėjimą į Kristų'. P. Melanchtonas laikėsi kiek kitokio formulavimo. M. Flacius smerkė M. laikyseną. Vėliau (1577) Konkordijos Formulė, liuteronų konfensinis raštas, 4 str. išsprendė ginčą dėl tikėjimo ir gerų darbų reikšmės, nustatydama, kad juodu yra skirtingi dalykai, bet turi savitarpinio ryšio lyg šaknys su vaisiais.

R. Bring, Das Verhältnis von Glauben und Werken in der lutherischen Theologie (Forsch. zur Gesch. und Lehre des Protestantismus 10/VII 1955); *F. H. R. Frank,* Die Theologie der Konkordienformel II 1861. *M. Kv.*

Majorana hortensis žr. Mairūnas.

Majoras (lot. major ‚vyresnysis') daugumos valstybių kariuomenių karininkų laipsnis, einąs po kapitono (žr.). Lietuvos kariuomenėje m. laipsnis buvo ketvirtas iš eilės.

Majoratas (lot. majoratus ‚pranašumas') paveldėjimo tvarka, pagal kurią visas turtas nedalijamas tenka arba vyriausiajam giminės atstovui, arba vyriausiajam iš gyvųjų mirusiojo sūnų. Tuo būdu buvo siekiama išsaugoti bajorų giminės įtaką bei galybę. M. plačiąja žodžio prasme yra tas pat, kaip ir senjoratas. Priešybė — minoratas (žr.).

Lietuvoje m. žemės rusų valdžios buvo nusavintos 1835 ir 1842. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, m. turtai 1918 XII 14 paskelbti valstybės nuosavybe, ir juos perėmė žemės ūkio m-ja. Vykdant žemės reformą, m. buvo konfiskuoti be jokio atlyginimo ir išskirstyti bežemiams, mažažemiams, savanoriams ir kt.

Majorca žr. Mallorca.

Majordomas (iš lot. major ‚vyriausias' ir domus ‚namas') Merovingų karalijoje karališkų rūmų prievaizdas ir karių palydovų (antrustijonų) vadas. Pradžioje buvo atskiri m. trims skirtingoms valstybės dalims: Austrazijai, Neustrijai ir Burgundijai. Daugiau prasikišo Austrazijos m. Pipinas Senasis, kilęs iš Metzo vyskupo Arnulfo. Jo sūnus Pipinas Vidurinysis pasisavino ir dviejų kitų m. poaukščius ir tapo visos Frankonijos m. (687). Jis, kaip ir

jo įpėdiniai, faktiškai valdė valstybę vietoj išsigimusių ir tarp savęs kovojančių Merovingų. Pagaliau m. Pipinas Trumpasis (žr.) pašalino paskutinį Merovingą ir pats su popiežiaus pritarimu vainikavosi karaliumi (751). Juo ir baigėsi m. valdžia.

J.J.

Majorijonas (lot. Maiorianus Iulius, m. 461) V. Romos imperijos imperatorius, paskelbtas 457 kariuomenės vado Ricimerio pastangomis, nuvertus Avitą. Po sėkmingų kovų su vestgotais, M. susidėjo su jais prieš vandalus. Pralaimėjus jam karą su vandalų karaliumi Geiseriku, Ricimeris atėmė iš jo sostą ir 461 nukirsdino jam galvą. Po jo mirties ėmė irti V. Romos imperija. M. įstatymus išleido T. Mommsen-Meyer (Leges Novellae ad Theodosianum pertinentes 1905).

F. W. Walbank, The Decline of the Roman Empire in the West 1947. *A.Rkš.*

Majoristinė kontroversija žr. Major, Georg.

Majoritetas (n. lot.) daugumas.

Majorizuoti (vok. majorisieren iš lot. major ‚didesnis') 1. pasinaudoti balsu dauguma mažumos pasiūlymams atmesti, pvz. parlamente; 2. padidinti vertę aukščiau normalios kainos.

Majunga uostas š.v. Madagaskaro pajūryje; apie 40.000 gyv. (1957). Aerodromas, kelios mokyklos, apaštališkojo vikaro rezidencija. Pro M. išvežama kava, vanilija, ryžiai, kokoso palmių vaisiai, odos, mineralai.

Majus Antanas (g. 1895 XII 4 Šiaudalių k., Šilalės vls., Tauragės aps.) atsargos kapitonas, žurnalistas. 1919 baigė Karo mokyklos II laidą, po to dalyvavo Lietuvos laisvės kovose. 1927 pradžioje išėjo atsargon ir IX 27 Tauragės sukilimo metu buvo suėjęs į sąlytį su sukilėliais, bet sukilime nedalyvavo. Buvo iškelta byla, bet paaiškėjus nepakaltinamumui, byla 1929 nutraukta. 1928 pasišalino iš Nepriklausomos Lietuvos ir Vilniuje kurį laiką dirbo su J. Plečkaičiu, bet netrukus ryšius su juo nutraukė. 1928 išvyko į Berlyną, po to emigravo į Braziliją. 1936 buvo Brazilijos liet. s-gos pirm. Bendradarbiavo Mūsų Žinyne, Lietuvos Ūkininke, Lietuvos Žiniose ir Karyje. 1925 XI 12 — 1926 II 3 redagavo Karį. *K.Alš.*

Majuskulai (lot. majusculus ‚didėlesnis, kiek didesnis') 1. didžiosios abėcėlės raidės; priešybė — minuskulai; 2. senas pavadinimas didžiųjų pradinių raidžių, dabar spaudos technikoje vad. versalijomis.

Maka senovinis Beludžistano (žr.) pavadinimas.

Makabėjai (hebr. makkābhāh ‚plaktukas') II ir I a. pr. Kr. žydų šeima, atgaivinusi Izraelio religinį ir politinį gyvenimą. Pirmiausia tas vardas buvo duotas kun. Matatijo (žr.) sūnui Judui, bet greit juo vadinta visa giminė, valdžiusi Judėją nuo 166 iki 37 pr. Kr. Juozapas Flavijus M. vadina Hasmonėjais, Matatijo senelio Hasmono vardu. Kai Sirijos valdovas Antiochas IV Epifanas (175–164 pr. Kr.) helenizacijos tikslu pradėjo persekioti žydus, versdamas juos garbinti pagonių dievus, vyr. kun. Matatijas su savo šeima pasitraukęs iš Jeruzalės į Modiną pradėjo religinės ir politinės Izraelio laisvės kovą. Suspietęs apie save ištikimų izraelitų būrį, keliavo po Judėją, baudė supagonėjusius žydus, stiprino abejojančius ir ragino tautą sukilti prieš persekiotojus okupantus. Po Matatijo mirties (166) kovą tęsė jo sūnus Judas, kuris už parodytą drąsą ir narsumą kovoje pramintas M a k a b ė j u (žr. Judas Makabietis). Pradėta religinė kova tapo politinio Judėjos išlaisvinimo kova. Judui žuvus kovoje (161), vadovavimą perėmė jo brolis Jonatanas, kuris buvo nužudytas (143). Antrasis Judo brolis Simonas 142 galutinai iškovojo Judėjai politinę nepriklausomybę. Jis buvo pripažintas Judėjos valdovu ir vyriausiu kunigu. Šito dėsnio laikėsi visi likusieji M. giminės valdovai. Simonas 135 buvo nužudytas žento Ptolemajaus, bet nužudytojo sūnus Jonas Hirkanas I nugalėjo Ptolemajų ir tapo Judėjos valdovu. Jo laikais Judėja pasiekė gražaus valstybės žydėjimo laikotarpio. Daug neramumų sukėlė atsiradę ginčai tarp fariziejų ir sadukėjų sektų. Farizie-jai, saugodami įstatymą, buvo priešingi, kad valdovas būtų ir vyr. kunigas, o sadukėjai palaikė M. Jono Hirkano I sūnus Aristobulas priėmė karaliaus titulą (104 pr. Kr.). Po Aristobulo valdė Aleksandras ir jo našlė Aleksandra, kurios sūnūs Jonas Hirkanas II ir Aristobulas II, rungdamiesi dėl sosto, kreipėsi į Pompėjų tarpininkavimo. Pompėjus 63 pr. Kr. Judėją prijungė prie Romos. Paskutinis M. giminės valdovas buvo Aristobulo II sūnus Antigonas, kurį nužudė Romos pripažintas iškilęs Herodas Didysis (žr.). Norėdamas užtikrinti sau valdžią, Herodas D. išžudė visus M. giminės narius, net savo žmoną Mariamnę ir jos motiną.

M. tema panaudota literatūroje ir muzikoje. Pvz. 1854 O. Ludwig parašė Makabėjų dramą, 1875 A. G. Rubinšteinas sukūrė operą, o G. F. Händelis oratoriją ‚Judas Makhabäus'.

S. Testamento Makabėjų knygos: *J. Flavius,* Antiquitates; *E. Bickerman,* The Maccabees 1947.
P.Plk.

M. Šv. Rašto knygos. Kat. priimtame Šv. Rašto knygų kanone yra 2 M. knygos, parašytos skirtingų autorių ir skirtinga kalba, tačiau tarp savęs gretinamos, nes abiejose kalbama maždaug apie tuos pačius įvykius: izraelitų kovas su Seleukais, kurie po Aleksandro D. mirties valdė Siriją. Šiose kovose žydams vadovavo vyr. kun. Matatijas ir jo sūnūs Judas, Jonatas ir Simonas. Pagrindinis šių kovų karžygys buvo Judas, kuriam duotas M., t.y. Narsiojo, vardas. Tokiu būdu M. vardas įėjo į istoriją, ir net Šv. Rašto knygos pavadintos jo vardu.

I M. knyga yra parašyta nežinomo autoriaus, žydo palestiniečio, hebrajų kalba apie 100 pr. Kr. Originalinis knygos tekstas yra žuvęs; tėra likęs tik graikiškas vertimas, kuris buvo padarytas netrukus knygą parašius, nes žydai helenistai ją jau turėjo savo šventų knygų rinkinyje dar I a. pr. Kr.

Pirmoje M. knygoje aprašomos žydų kovos prieš Aleksandro D. įpėdinius Sirijoje, kurios tęsėsi nuo 175 iki 135 pr. Kr. Šioms kovoms žydams vadovavo M.: vyr. kun. Matatijas ir jo 3 sūnūs. Knygos prologe iškeliama Aleksandro D. įpėdinio Sirijoje Antiocho IV Epifano žydams padarytos neteisybės, kurios sukėlė šių pasipriešinimą. Pirmoje knygos dalyje aprašomos žydų kovos vadovaujant Judui M. (165–161 pr. Kr.). Antroje dalyje nusakoma Jonato M. viešpatavimas ir kovos (160–142 pr. Kr.). Trečioje dalyje kalbama apie Simono M. vadovavimą tautai bei jo tragišką mirtį (142–134 pr. Kr.). Epiloge užsimenama apie Simono įpėdinį Joną Hirkaną, kuris vadovavo izraelitams 134–103 pr. Kr. ir kuriam viešpataujant buvo parašyta greičiausia ir ši knyga.

II M. knyga parašyta taip pat nežinomo autoriaus žydo graikų kalba apie II a. pr. Kr. pabaigą (161–100). Kaip pats autorius prisipažįsta, ši knyga nėra originali, bet veikiau santrauka plataus Jasono veikalo. Kas buvo tas Jasonas — nežinoma. Iš knygoj paduodamų istorinių smulkmenų galima spėti, kad jis buvo aprašomų įvykių bendralaikis. II M. knygoje aprašomos žydų kovos prieš Seleukus, pradedant nuo Seleuko IV Filopatro ir baigiant Demetrijaus I Sotero generolo Nikanoro žuvimu; tai įvyko prieš tragišką Judo M. mirtį; taigi apima laikotarpį 175–161 pr. Kr. II M. knyga turi įvadą, dvi dalis ir trumpą pabaigos žodį. Įvade paduodama du laiškai Egipto žydams, kuriuose šie yra kviečiami švęsti Jeruzalės šventyklos pašventinimo dieną ir nurodoma knygos parašymo aplinkybės bei šaltiniai. Pirmoje dalyje kalbama apie Seleuko IV ir Antiocho Epifano IV kėsinimąsi išniekinti ir sunaikinti šventyklą ir apie žydų sėkmingas pastangas ją ginti, saugoti ir šventai branginti. Antroje dalyje aprašoma Judo kovos prieš Antiochą V Eupatorą ir Demetrijų Soterą, kurie bandė paimti šventyklos kontrolę į savo rankas. Jiems tai nepasisekė, ir Judas laimėjimui atžymėti įsteigė specialią šventyklos garbei šventę. Pabaigoje autorius paduoda porą pastabų dėl knygos formos.

I M. knyga yra tiesiogiai istorinis veikalas, kuriame istorinėms knygoms įprastu būdu bei stilium atpasakojama įvairūs įvykiai, liečią žydų kovas prieš Seleukus, o II M. knyga, nors taip pat iš esmės yra istorinis veikalas, bet turi aiškų moralinį bei religinį-tautinį pobūdį. Autorius aiškiai siekia pažadinti skaitytojuose prisirišimą ir meilę Jeruzalės šventyklai, kad tuo būdu būtų apsaugotas kulto vieningumas ir išlaikyti visi žydų religiniai bei tautiniai papročiai. Šis autoriaus siekimas yra lengvai suprantamas, kai prisimename, jog knygą jis skyrė pirmoj eilėj žydams helenistams Egipte, kurie turėjo savo atskirą sinagogą ir buvo išstatyti nuolatiniam pavojui nutolti nuo tautos tradicijų ir pasisavinti svetimą dvasinę kultūrą.

P. Riessler, I–II Makkabäer 1930; *H. Bevenot,* Die beiden Makkabäerbücher 1931; *D. Schütz,* I–II Buch der Makkabäer 1948; *F.-M. Abel,* Les Livres des Maccabees 1949; *W. O. E. Oesterley,* The First Book of Maccabees; *R. H. Charles,* The Apocrypha and Pseudepigrapha of the Old Testament 1913; *J. Moffat,* The Second Book of Maccabees (t.p.); *E. Bickermann,* Die Makkabäer 1935; *W. R. Farmer,* Maccabees, Zealotes and Josephus 1956.
L.T.

Makabi žydų sporto organizacijų pavadinimas. Nuo 1932 olimpiadų pavyzdžiu kas treji metai ruošiamos makabiados. Pirmoji makabiada yra buvusi 1932 Tel Avive. Nepriklausomoj Lietuvoj 1920–40 veikė M. sporto organizacija, kuri nuo 1920 X 19 vadinosi ‚Gimnastikos ir sporto

sąjunga Makabi', o nuo 1923 III 17 — ‚Lietuvos žydų sporto ir gimnastikos sąjunga Makabi'. M. centras buvo Kaune (Vilniaus g. 20), provincijoj turėjo per 77 skyrius. Nuo 1926 leido Kaune žydų ir hebrajų kalbomis dvisavaitinį laikraštį. Red. R. Rabinavičius.

M. s-ga reiškėsi futbole, bokse, stalo tenise ir dviračių sporte. Šiose sporto šakose M. atstovai nekartą atstovavo Lietuvai ir tarptautinėse rungtynėse. Iš futbolininkų internacionalų minėtini: Lifšicas, Abramavičius, Blatas, Mišelskis, Švarcas, Buršteinas, Kabakeris ir kt. Stalo tenise M. kurį laiką buvo net pirmaująs vienetas. 1927 ir 1928 M. buvo Lietuvos teniso meistras. Žymieji stalo tenisininkai: J. Šimensas, Gurvičaitė, Duškes ir kt. Dviračių sporto srityje pasižymėjo: Anolikas, Murnikas; bokse: Jolkas, Beras, Vaineris, Gurvičius, N. Vaineris; jie visi savų svorių buvo Lietuvos čempionai. Kitose sporto šakose M. mažiau pasireiškė. Gimnastikos srityje M. buvo bene vienintelė sporto organizacija, turėjusi patyrusių instruktorių. Žymesnieji M. sporto darbuotojai buvo: dr. Rozenfeldas, Zangas, Lifšicas, Jofe, Fridmanas, Vaintrobas, Podzelveris, dr. Griliches ir kt.

A.Kt.

Makačinas Antanas (g. apie 1902) chorvedys, muzikos mokytojas. Mokėsi Naujelio vargonininkų ir Muzikos mokykloje Kaune. 1928 su Giedraičių bžn. Šv. Cecilijos choru dalyvavo dainų šventėje Kaune. Nuo 1932 vadovavo VDU stud. ateitininkų chorui. 1934 prisidėjo organizuojant V. Kudirkos vardo simfoninį orkestrą, 1934 X 7 koncerte dirigavo šį orkestrą. 1935 studijavo dirigavimą ir kompoziciją Vienos muz. akad. 1937 XI 1 — 1938 IV 4 redagavo ir leido dvisavaitinį žurnalą Mūsų Menas. Nuo 1937 vadovavo Darbo rūmų chorui Kaune, ruošė koncertus Kaune ir provincijos miestuose, lankėsi su choru Rygoje. 1938 VIII 15 Darbininkų šventės proga dirigavo jungtinį Darbo rūmų chorą (700 dainininkų) ir tais pat metais su Darbo rūmų choru dalyvavo rajoninėje dainų šventėje Klaipėdoje. 1944 pasitraukė į Vakarus, bet vėliau grįžo Lietuvon, kur nuo 1949 vargonininkavo Švč. Trejybės bažnyčioje Panevėžyje, nuo 1951 Panevėžio mokytojų seminarijos muz. mokytojas. Bendradarbiavo Naujojoje Romuvoje, XX Amžiuje ir kt.

J.Ž.

Makadamas kelių žievės statybos sistema, išrasta skotų inž. J. L. MacAdam (1757–1836). Šio metodo kelių statybai yra vartojamos kietosios uolienų padermės, kaip granitas, bazaltas. Jie trupinami iki 3–5 cm skersmens, po to klojama keliais sluogsniais 15–30 cm kelio žievė, lyginant kiekvieną sluoksnį sunkiu, 6–10 t svorio, velenu. Kelio viršus surišamas smulkesne akmens skalda, o pats tokios skaldos kelio paviršius dažnai apliejamas minkštu asfaltu.

Ad.D.

Makakà (port. macaco, prc. macaque) bendrinis S. Pasaulio beždžionių (žr.) Cercopithecidae šeimos, Macaca ir Simia genčių pavadinimas. Daugumas jų rūšių gyvena Azijoj, bet viena jų beuodegė Simia sylvana, magotas, arba berberų beždžionė, gyvena Š. Afrikoje ir Gibraltare. Tai vienintelės beždžionės dabartiniais laikais gyvenančios Europoje. M. yra nedidelės, bet stipraus sudėjimo, trumpomis galūnėmis. Jaunos esti švelnios ir jaukios, užaugusios pasidaro piktos ir kandžios. Minta vaisiais, lapais, vabzdžiais, mažais ropliais ir paukščiais. Indijoje gyvenanti rūšis Macaca cynomolgus minta tik krabais.

M. griaučių liekanų surasta P. ir V. Europoje jau ketvirtinio laikotarpio sluoksniuose: Macacus tolosanus Prancūzijoje, Macacus pliocenus Anglijoj ir Macacus suevicus Vokietijoj.

A.B.

Mākalas arba mākaras 1. žvejyboje — ilga lazda, plona kartelė. M. statmenai į vandenį trenkia žvejai ir tuo būdu varo žuvis į tinklus. Jis dažnai turi ant storgalio užmautą nedidelę medžio kūlikę, nes toks daugiau padaro vandenyje triukšmo ir labiau išgąsdina žuvis. Taip pat m., arba makaru, vadinama ir ilga, tiesi čigono lazda, kurią jis visad nešiojasi ir su ja išdaigiškai šoka. 2. žmogus, kuris nepagalvojęs ką dirba, daug plepa.

Makalla (kitaip Mukalla) uostas P. Arabijos pajūryje, M. sultonato sostinė, prie Adeno įlankos, britų Adeno protektorate, per 20.000 gyv. (1957).

Makalu Himalajų kalnyno Everesto grupės viršūnė, 20 km į p.r. nuo Everesto; aukštumo penktoji pasauly (8515 m). Užkopta 1955 prancūzų alpinistų klubo ekspedicijos, vadovaujamos J. Franco.

Makao žr. Macao.

Makão 1. azartinis kortų lošimas, kilęs iš portugalų kolonijos Macao; 2. ilgauodegių papūgų rūšis.

Makarenko Anton Semionovič (1888 — 1939) ukrainiečių sovietinis rašytojas ir

pedagogas. Nuo 1920 organizavo Poltavos, vėliau Charkovo apylinkėse nepilnamečių nusikaltėlių darbo kolonijas ir joms vadovavo, panaudodamas jose darbą auklėjimo priemone. Tų kolonijų gyvenimą aprašė savo knygose: Marš tridcatogo goda 1932 ir Pedagogičeskaja poema 1933–35 (liet. vertimas Pedagoginė poema [3]1956). Be to, dar parašė tėvams komunistinio šeimos auklėjimo vadovėlį Knyga dlia roditelej 1937, Flagi na bašniach 1938, Lekcii o vospitanii detej 1937.

Makarenkos darbo auklėjimo principai primena Pestalozzio vaikų kolonijų auklėjimą. Sovietų Sąjungoje M. laikomas dideliu pedagogu ir komunistinio auklėjimo autoritetu. Lietuvoje dabar išleidžiamoje pedagoginėje spaudoje dažnai cituojami M. posakiai ir nagrinėjami jo komunistinio auklėjimo principai. *P. Mld.*

Makarevičius Stepas (g. 1922 II 4 Kaune) skautų veikėjas. 1937–42 mokėsi Aukštesniojoje technikos mokykloje ir ir 1942–44 Taikomosios dailės mokykloje Kaune. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1949 atvyko į JAV. Nuo 1936 priklauso Lietuvos skautų s-gai, 1946 prisidėjo atkuriant s-gą Vokietijoje ir buvo tunto štabo nariu Kemptene. Los Angeles, Calif., taip pat dalyvauja skautų veikloje, režisuoja scenos pastatymus, piešia dekoracijas. Iliustravo A. Kairio Blaškomus lapus 1947 ir Kempteno liet. rašytojų almanachą Verpetus 1947.

Makarijus 1. Egiptietis, Didysis, arba Senasis, (m. apie 390) vienuolis, šventasis (šventė I 15), 60 metų išgyvenęs dykumoje. Jam priskiriama eilė laiškų ir mesalianinės kilmės homilijų (žr.), turėjusių nemažos reikšmės vienuolių mistikai.

J. Stoffels, Die mystische Theologie Makarius des Älteren 1908; *E. Klostermann,* Symeon und Makarius 1944.

2. (rus. Makarij, 1482–1563) Maskvos metropolitas 1542–63. Pats būdamas giliai apsišvietęs ir išsilavinęs, M. ėmėsi bažnytinės reformos, norėdamas Stačiatikių Bažnyčiai Maskvos valstybėje suteikti platesnio tautinio rusų pobūdžio ir panaikinti vietinius kultus bei skirtingumus įvairiose žemėse, prijungtose prie Maskvos valstybės, taip pat praplėsti savo bažnytinę kontrolę ir į kitas rusų stačiatikių gyvenamas žemes, dar neįjungtas į Maskvos valstybę. Tuo tikslu jis 1547 ir 1549 sušaukė stačiatikių bažnytinius suvažiavimus, kurie kanonizavo keliasdešimt naujų rusų šventųjų. Tuo M. siekė ne tik suvienyti visus rusus stačiatikius tautinės rusų bažnyčios prieglobstyje, bet ir pakelti moralinį bei intelektualinį dvasininkų lygį. Ypačiai šiuo pastaruoju tikslu M. iniciatyva 1551 stačiatikių bažnytinis suvažiavimas pravedė bažnyčios reformą ir priėmė vad. 100 nutarimų (Stoglav), kurie panaikino daugelį bažnytinės administracijos blogybių ir į religinį gyvenimą įsibrovusių nukrypimų. Šie nutarimai lietė Stačiatikių Bažnyčios liturgiją ir reformavo bažnyčios administraciją ir bažnytinius teismus, viską sucentralizuojant ir pavedant stipresnei Maskvos metropolito kontrolei. Nutarimai taip pat lietė ir kitus bažnyčios reformos ir dvasininkų moralės bei išsilavinimo klausimus. Norint pakelti intelektualinį dvasininkų ir tikinčiųjų lygį, M. vadovaujant buvo sudarytas sisteminis originalinės bei verstinės stačiatikių bažnytinės literatūros rinkinys ‚Mėnesiniai skaitymai' (Minej četji). Tai buvo didžiulis 12 tomų bažnytinių raštų bei knygų rinkinys, apimąs visų rusų šventųjų gyvenimų kompiliaciją, pamaldų ir kitas bažnytines knygas, pamokymus bei pamokslus, sutvarkytus kiekvieno mėnesio dienų eilės tvarka pagal tų dienų globėjus-šventuosius. Šito rinkinio sudarymas truko apie 20 m. Rinkinyje sukompiliuota beveik visa stačiatikių, ypač rusų, bažnytinė literatūra nuo krikščionybės įvedimo Rusijoje ligi M. laikų. Čia buvo įjungti ir naujai kanonizuoti rusų šventųjų gyvenimų aprašymai. Rinkinys pasidarė bendras visiems rusams religinės praktikos ir žinių šaltinis, prisidėjęs prie bažnytinio ir religinio stačiatikių suvienodinimo ne tik Maskvos valstybėje, bet ir kitose rusų gyvenamose žemėse.

Besirūpindamas bendru švietimo kėlimu, M. prisidėjo ir prie pirmosios spaustuvės Maskvoje įsteigimo 1553, kurios vedėjais buvo I. Fedorovas ir P. Mstislavecas.

Bažnyčios ir valstybės santykiuose M. tvirtai tikėjo į Stačiatikių Bažnyčios subordinaciją Maskvos valstybei ir pripažino pasaulinės did. kng. (caro) valdžios viršenybę su sąlyga, kad visos senosios privilegijos, duotos Stačiatikių Bažnyčiai bus pilnai išlaikytos, ypačiai kad bažnyčios bei vienuolynų žemės caro nebus atimtos bei paliestos.

M. pasižymėjo ir savo politine veikla Maskvos valstybėje. Jis turėjo žymios įtakos pasaulinei valdžiai. Savo politiką rė-

mė pusiau teokratinio absoliutizmo pasaulėžiūra ir siekė visos Rusijos bei visų rusų gyvenamų žemių suvienijimo Maskvos kng. autokratinėje valdžioje. Kaip Jono IV mokytojas, M. nemaža prisidėjo prie pirmojo Maskvos caro teologinio išsilavinimo ir ligi pat savo mirties sugebėjo išlaikyti šio užgaidaus ir autokratiško jauno valdovo draugystę, būdamas jo svarbiausiu patarėju bažnyčios reikaluose. Jonas IV paskyrė M. į savo rinktinę tarybą, kurios patarimais caras paprastai sekė. Savo pasaulėžiūra ir įtaka M. nemažai prisidėjo prie Jono IV politinio absoliutizmo įsteigimo bei centrinės valdžios sustiprinimo. 1547 M. įtakoje Maskvos did. kng. Jonas IV priėmė pretenzingą caro titulą ir Maskvoje buvo iškilmingai vainikuotas paties metropolito M., kuriam Maskva buvo ne tik ‚Trečioji Roma', bet ir ‚Antroji Jeruzalė'.

M. vadovybėje surašytas ir Nikono metraštis (Nikonovskaja lietopis), taip pat ir vad. Stepennaja Kniga, ideologiškai pagrindę absoliutizmo įsitvirtinimą Maskvoje ir rusų žemių vienijimą Maskvos vadovybėje. *K.Avž.*

Makaronai (it. maccheroni) miltinis maisto produktas, pagamintas iš tešlos, kuri savo keliu gaunama iš kvietinių miltų su kiaušinių, vandens arba pieno priedu. M. yra įvairių rūšių ir formų, būtent: tuščiaviduriai vamzdeliniai, paplokšti juosteliniai (špagetiniai), smulkūs siūliniai (vermišeliniai), auselių, žvaigždučių ir kt. pavidalo. M. paprastai gaminami pramoniniu būdu, ir vartotojai juos išdžiovintus perka maisto produktų krautuvėse. Iš m. paruošiami pagrindiniai antrieji patiekalai, arba jie duodami priedu prie antrųjų patiekalų; taip pat iš m. daromi įvairūs apkepai su sūriu, varške, kiaušiniais, mėsa, troškintais kopūstais, obuoliais, pomidorais, grybais ir kt. Be to, gali būti verdamos makaroninės sriubos.

Labai panašų į m. produktą Lietuvoje pačios šeimininkės gaminasi savo virtuvėse, ir jį vadina l a k š t i n i a i s. Jeigu turima krekenų, tai, lakštinius gaminant, jas panaudojama vieton pieno ar vandens.

F.Mn.

Makaronybė, arba makaronizmas (iš it. maccheroni ‚makaronai'), svetimi kalbos elementai, žodžiai ar jų kaitomosios galūnės, vartojami kurioje nors kalboje.

Makaroninė literatūra (it. letteratura maccheronica) literatūrinis stilius, kalbos išmarginimas saviškai iškraipytais svetimos kalbos žodžiais arba savos kalbos žodžiais, pakeistais svetimos kalbos dvasia, pvz. prancūzų ir lotynų, lenkų ir lotynų ir t.t. M.l. dažniausiu atveju yra poezija, kur gramatika, sintaksė ir eiliavimo metrika yra lotyniškos. Pirmųjų tos literatūros pėdsakų reikia ieškoti viduramžių burleskinėje literatūroje (pvz. Carmina burana, Sermons joyeux) ir to meto farsuose. M.l. veidas pradeda ryškėti tik XV a. pabaigoje. Beveik galima teigti, kad pirmasis tikras m.l. dokumentas yra Corado Tosontea, kurią netrukus sekė Tifi Odasi (m. 1492) savo veikale Macaronea. Ryškiausiu m.l. pavyzdžiu laikytina Teofilo Folengo (1496–1544) poema Baldus, pirmą kartą išleista Merlin Cocai slapyvardžiu 1517 Venecijoje. Tas kūrinys, kaip ir visa Folengo kūryba, turėjo nemažos įtakos visai vėlesnių laikų m.l. Folengo literatūrinės kalbos žodyną sudaro italų k., Brescijos-Mantuvos tarmės, ir lotynų k. Žymesni italų m.l. atstovai po Folengo buvo: Partenio Zanclaio, Bartolomeo Bolla, Cesare Orsini (laikytas antruoju Folengu), Bernardino Stefonio.

M.l., atsiradusi Italijoj, pasklido daugelyje to meto Europos šalių. Tokio rašymo būdo motyvai — maišyti savo kalbą su lotynų — visur buvo beveik tie patys: autoriai, tur būt, norėjo, kad jų darbus suprastų ne tik diduomenė, bet ir liaudis. XVIII a. m.l. pradėjo nykti, į meninį aukštį pakilus atskirų kalbų literatūrinei kūrybai, bet jos pėdsakų randame prancūzų, ispanų, portugalų, vokiečių, anglų ir net lenkų literatūrose. Galimas dalykas, kad ir kai kurie Vilniaus Akademijos vaidinimai (XVI–XVII a.) buvo artimi m.l. Meniniu požiūriu, išskyrus vieną kitą autorių, m.l. žymesnių laimėjimų nepasiekė nei savo forma, nei turiniu.

G. Fabris, Il più antico documento di poesia macaronica; *F. W. Genthe,* Geschichte der Macaronischen Poesie 1836; *O. Delepierre,* Macaronéana ou Mélanges de littérature macaronique des différents peuples de l'Europe 1852. *St.S.*

Makarov Stefan Osipovič (1848-1904) rusų viceadmirolas, Pacifiko ir Arkties vandenynų tyrinėtojas. 1865 baigęs jūrininkų mokyklą, tarnavo karo laivyne. 1877–78 dalyvavo rusų-turkų ir 1904–05 rusų-japonų karė. 1886–89 darė okeanografinius tyrinėjimus šiaurinėje Pacifiko dalyje, 1901 vadovavo ekspedicijai į Pranciškaus Juozapo Žemę. Išsp. per 50 mokslinių darbų iš jūrininkystės, hidrografijos, geografijos ir kt. Stambesni darbai: Vitiaz' i Tichij okean 1894, Ob issledovanii Severnogo Ledovito-

go okeana 1897, Rassuždenija po voprosam morskoj taktiki 1895 (nauja laida 1943), ‚Jermak' v l'dach 1901, Bronenoscy ili bezbronyje suda? 1905 ir kt. Jo okeanografiniai darbai išsp.: Okeanografičeskije roboty 1950.

Makart Hans (1840–1884) austrų tapytojas. 1858 pašalintas iš Vienos akad. dėl talento stokos, 1859–65 mokėsi pas Piloty istorinės tapybos. 1869 Vienoje gavo valstybės lėšomis įrengtą ateljė. 1875 profesoriavo akademijoje ir Kaulbacho (žr.) pripažintas ne tik tapybos, bet viso dekoratyvinio skonio diktatoriumi bent 20–čiai metų. To laikotarpio scenovaizdžiai, parodų apipavidalinimai, interjerų puošimai, mados ir kiti taikomojo meno dalykai, ypač Austrijoje ir Vokietijoje, buvo M. poveikyje. Tapyboje M. dėmesį koncentravo į dekoratyviškumą, o ne į patį istorinį veiksmą. Jį viliojo iškilmių dekoracija, todėl istorinių paveikslų jis neapsunkina turiniu, pasitenkindamas laisvomis fantazijomis pagal istorinę temą, paveikslą prikimšdamas draperijų, tuščių alegorijų, riebių moterų aktų ir kitų atributų, nesirūpindamas istorine tiesa (plg. Maras Florencijoje arba 7 didžiosios nuodėmės). M. piešinys buvo blogas. Siekdamas duoti efektingų spalvų, M. sekė Veronese, bet jo koloritas negrynas ir pagedo dėl dažų maišymo su asfaltu.

M. s t i l i u m i apibūdinama apie 1880–90 įsigalėjusi buto dekoravimo mada kambarius perkraunant visokiais beprasmiškais ornamentuotais daiktais, senienų padirbimais ir vad. M. p u o k š t e (Makartbukett) iš džiovintų ar dirbtinių gėlių ir smilgų. Pamėgtas pramonės kilimo epochoje greit pralobusios naujosios miesčionijos, M. stiliaus butas išsilaikė ilgai: tik apie 1910 ‚M. stilius' ir ‚M. puokštė' galutinai visur gavo pajuokiamąją prasmę.

E. Pirchan, H. M. 1954; *R. Stiassny*, H. M. und seine bleibende Bedeutung 1886; *C. v. Lützow*, H. M. 1886.

Makas 1. odinis pinigams kapšelis, paprastai užtraukiamas šikšnos pavara. Kartais toks m. buvo pailgas ir turėjo ilgą pavarą-pasaitą; jis buvo nešiojamas ant kaklo po drabužiais (kelionės metu); 2. tinklo kulys, maiša.

Makasaras (Macassar, Makassar) Indonezijos uostas Celebės saloje (didžiausias), v. krante; apie 100.000 gyv. (1956). Išvežama kava, muskatiniai riešutai, prieskoniai, kopra, medis ir kt. M. 1946–50 buvo R. Indonezijos sostinė, o olandų valdymo laikais laisvasis uostas. Gyventojai m a k a s a r a i yra malajų porasės kiltis, gyvena p.v. Celebės salos dalyje. Jie yra kaplinio ūkio atstovai, geri jūrininkai, turi ietį, kalaviją ir skydą, o seniau naudojo ir pūtyklę (vamzdį) su strėle. XVI–XVII a. jie buvo sukūrę savo atskirą valstybę. Ryškūs šamanizmo ir gyvulių kulto atstovai, turi ir kaukių šokius; dabar mahometonai. M. turi ir skiemeninį raštą.

Makauskaitė Salomėja (g. 1718–?) okulistė. 13 m. ištekėjo už gyd. Jokūbo Halpino ir išvyko į Istambulą, Turkijon. Vėliau dirbo gydytoja Vienoje, kurį metą kng. Mykolo Radvilos gydytoja Nesvyžiuje. Po to buvo pakviesta viešėti į carienės Onos rūmus. Vėliau išvyko į Vieną ir Turkiją.

A. Bednarski, Hystorya okulistyki w Polsce w wieku XIII–XVIII (Archyvum Towarzystwa Naukowego we Lwowie IV, 11, 1928); Medicina 1929, 291 psl.

Makauskis Jonas (g. 1885 IV 14 Reistrų k., Šilalės vls., Tauragės aps.) provizorius, visuomenės veikėjas. 1904 baigė vidurinį mokslą Vilniuje ir 1918 farmacijos mokslus Maskvos univ. 1918 XI — 1920 IV vidaus reikalų m-jos farmacijos viršininkas, 1924 VII 1 — 1940 XI nuosavos Gulbių vaistinės Kaune administratorius, 1942 III — 1944 IV Sveikatos valdybos farmacijos direkcijos virš. 1944 pasitraukė iš Lietuvos, 1951 atvyko į JAV. M. yra daug nusipelnęs organizuojant farmacijos reikalus Lietuvoje. 1915 vienas iš steigėjų Liet. farmacininkų s-gos Rusijoje su valdybos būstine Maskvoje (visą laiką valdybos pirm.). 1918–20 būdamas farmacijos virš., įsteigė valstybinį centrinį vaistų sandėlį Kaune, įkūrė chem. farmacijos laboratoriją, kuri vėliau įjungta į VDU, suorganizavo vaistinės mokinių kursus vaistininko padėjėjo teisėms įgyti, buvo vienas iš iniciatorių I Lietuvos farmacininkų kongreso Kaune 1920 III. Nuo 1927 aktyviai dirbo Lietuvos vaistininkų s-goje, eidamas reikalų vedėjo, Farmacijos Žinių redaktoriaus ir vėliau iki 1940 centro valdybos pirm. pareigas. 1930–40 Pabaltijo valstybių vaistininkų s-gos valdybos narys.

J. Makauskis

M. 1919 buvo vienas iš steigėjų Lietuvos Raudonojo Kryžiaus ir iki 1924 vyr. valdybos narys. 1926 deleguojamas į JAV Liet. Raudonojo Kryžiaus reikalais. Tremtyje 1945–49 Liet. Raudonojo Kryžiaus generalinis įgaliotinis Hanau apygardai, 1949–51 vyr. valdybos v.pirm. 1928–33 Ligonių kasų Kaune tarybos ir valdybos v.pirm.

Visuomeniniame darbe pradėjo reikštis 1910 Prienuose ir 1912 Marijampolėje, organizuodamas lietuviškus vaidinimus, koncertus ir kt. 1914–18 priklausė Maskvos liet. stud. d-jai ir buvo vienas iš steigėjų Liet. dramos d-jos (nuo 1917 rudens pirmininkas). 1919 I vienas iš organizatorių Lietuvių moterų globos komiteto (našlaičiams globoti) ir iki 1932 valdybos narys. 1928–40 Liet.-latvių vienybės d-jos valdybos narys, 1930–40 Pabaltijo tautų vienybės informacinio biuro narys. Dalyvavo ir Rotary klube Kaune.

Į politinį darbą M. įsijungė dar prieš I pas. karą. Nuo 1912 Liet. demokratų partijos narys, 1918–22 Liet. socialistų liaudininkų partijos centro komiteto narys, 1922–24 Lietuvos valstiečių liaudininkų s-gos centro komiteto narys. Lietuvos Steigiamojo Seimo, I ir II Seimo atstovas (II Seimo prezidiumo sekr.). 1924 Liet. valstiečių liaudininkų s-gos deleguotas į JAV sustiprinti ryšių su Amerikos liet. Tautine Sandara. 1950 I — 1951 XI Vliko ir Vykdomosios tarybos narys. 1953–55 Liet. valstiečių liaudininkų s-gos iždininkas. 1919 vienas iš steigėjų Varpo b-vės ir Varpo spaustuvės, pirmasis Varpo spaustuvės dir. Nuo 1952 Varpininkų leidinių fondo ir valdybos narys. Be to, JAV dalyvauja Liet. bendruomenės darbe: nuo 1952 Naujorko valstybės organizaciniame komitete, 1953–54 Naujorko apygardos valdyboje, 1956 įėjo į organizacinį komitetą Pasaulio liet. bendruomenės seimui Naujorke ruošti ir buvo šio komiteto prezidiumo narys. Rašė Lietuvos Ūkininke, Farmacijos Žiniose ir kt. LE bendradarbis. *J.P.*

Makbetas (ag. Macbeth) Skotų karalius (1040–57), pirma buvęs kariuomenės vadas ir užgrobęs valdžią po karaliaus Duncano nužudymo. Nužudyto karaliaus sūnaus Malcolmo ir Š. Umbrijos grafo Siwardo sumuštas žuvo kovoje ties Lumphanu. Apie M. krašte pasklidusias legendas surinko savo kronikoj Holenshedas (1577), pagal kurį Šekspyras sukūrė to vardo dramą, o Verdi — operą (1847).

Makedoniečiai IV a. pneumatomachų (Šv. Dvasios priešininkų) erezija, gavusi vardą nuo Konstantinopolio arkivyskupo Makedonijaus. M. vardas lotynų autorių (šv. Jeronimo, pop. Damazo, Teodozijaus) raštuose užtinkamas tik po 380. Paties Makedonijos istoriją, paduotą Sokrato Scholastiko, taip pat gana miglota. Tikra, kad jis 332–335 buvo Konstantinopolio kunigas vysk. Povilo laikais. Kai arijonų su katalikais kovose imp. Konstancas ištrėmė teisėtą Konstantinopolio vysk. Povilą ir jo vietoje pasodino Euzebijų iš Nikomedijos, tam 339 mirus, arijonų partija išrinko Konstantinopolio arkivyskupu Makedonijų. Spėjęs dar kai kurias vyskupijas apsodinti savo šalininkais, pateko į imp. Konstanco nemalonę ir 360 Konstantinopolio sinodo buvo atstatytas iš pareigų. Lygiai tikra, kad Makedonijus priklausė semiarijonų grupei (kaip ir Anciras Boetijus). Iš to galima nustatyti M. sektos pagrindinius bruožus. Dėl Sūnaus asmens M. svyruoja tarp ‚esmės tapatybės' (gr. omousios) ir ‚tobulo panašumo Tėvo atžvilgiu' (gr. omoios kata panta). Apie Šv. Dvasią M. kalba labai miglotai, operuoja Šv. Rašto žodžiais, bet vengia ją vadinti tikru Dievu, nors netvirtina, kad Šv. Dvasia būtų tvarinys. M. supratimu, Šv. Dvasia yra kažkas tarp Dievo ir tvarinio. Kovų su arijonais laikotarpyje Šv. Dvasios problema buvo labai liečiama; ji iškilo visu aštrumu tik šv. Bazilijui Didžiajam susikirtus su Antiochijos Eustazijum; tada išryškėjo ir pneumatomachų, arba M., doktrina. Bet šiame ginče Makedonijus jau nedalyvavo. M. bažnyčias Konstantinopolyje ir Cizike uždarė Nestorijus.

Fr. Loofts, Macedonius (Realencykl. für protestant. Theologie und Kirche XII 1903); (") Zwei macedonianische Dialoge (Sitzungsber. Akad. Berlin 1914); *G. Bardy,* Macedonius et les macedoniens (Dict. de Theologie Catholique IX, 2, 1927). *J.V.*

Makedonija (gr. Makedonia, lot. Macedonia) Balkanų pusiasalio šalis, padalyta Graikijai (34.356 km², 1.7 mil. gyv., sostinė Solonikai), Jugoslavijai (26.493 km², 1,2 mil. gyv., sostinė Skoplje) ir Bulgarijai (3970 km², 250.000 gyv., sostinė Gorna Džumaja). Žemės paviršius labai kalnuotas; tarp nykių kalnų, kurie žemėja pietų linkme, šlaituose yra skurdžios ganyklos. Tarp kalnų yra labai derlingi ir tankiai gyvenami kloniai, kuriais teka upės Vardara (gr. Aksios), Vistrica (gr. Haliakmon), Struma (gr. Strymon) ir kt. Čia au-

ginama tabakas, kviečiai, kukurūzai, rugiai, ryžiai, vaismedžiai, vynuogės, alyvos medžiai, šilkmedžiai ir kt. Svarbiausi eksporto produktai yra plačiai pasaulyje pagarsėjęs M. tabakas ir vaisiai. Klimatas kloniuose švelnus, Viduržemio tipo.

H. Oertel, Makedonien 1940. *A.B.*

M. i s t o r i j a. Makedoniečių kilmė tiksliai neišaiškinta, nes nėra išlikę raštų. Veikiausiai ilirų - trakų kilmės gyventojams vadovavo negausus aukštesnysis graikų bajorų sluoksnis. Kultūriniu atžvilgiu makedoniečiai buvo atsilikę nuo Helados graikų. Kai kuriuos homerinių laikų papročius jie išlaikė iki istorinių laikų. Apie seniausią M. istoriją beveik nėra jokių žinių. Tik per graikų-persų karus daugiau patiriame apie juos. Jų karalius Amintas (gr. Amyntas) turėjo pripažinti persų viršenybę. Tuo metu bajorai riteriai buvo organizuoti į brolijas (gr. hetairiai). Vėliau į kariuomenės eiles buvo imami ir laisvieji ūkininkai pėstininkais. Kariuomenės susirinkimas atstovaudavo tautai; jam priklausė aukščiausioji teismo valdžia. Nors sostas buvo paveldimas, tačiau kariuomenės susirinkimas turėdavo tvirtinti taip pat ir naująjį karalių.

Makedoniečiai ilgai buvo nepalankūs graikų, ypač Atėnų, kultūrai. Tik maždaug nuo 400 pr. Kr. jie ėmė šlietis prie graikų kultūros. Karalius Archelajus (gr. Archelaos) 413–399 tarp kitų pasikvietė ir gr. poetą Euripidą į savo rūmus. Jam mirus, M. politiškai susilpnino kovos dėl sosto, ir tik Pilypas II 359–336, užėmęs Tesaliją ir aukso bei sidabro kasyklomis pelningas Trakijos pakrantes, po Cheronėjos (gr. Chaironeia) mūšio (338) užvaldė net visą Graikiją. Pilypo sūnus Aleksandras D. sukūrė didžiulę M. imperiją, kurioje viešpatavo helenistinė kultūra. Aleksandras sąmoningai perkėlė imperijos centrą už M. ribų, tačiau jo įpėdiniai diadochai M. laikė pagrindine sritimi, dėl kurios buvo smarkiai varžomasi. 280–279 šalį nuniokojo keltų žygiai. Nuo Antigono Gonato prasidėjo pastovi Antigonidų valdžia (276–168). Pilypui V (221–179) pralaimėjus prieš romėnus, karalija buvo apribota tik M. Romėnams nugalėjus Pilypo sūnų Persėjų (179–168), karaliaus valdžia buvo panaikinta, ir pati M. padalyta į 4 valstybes. Nepavykus sukilimui, 148 pr. Kr. Metelas (lot. Metellus) M. pavertė Romos provincija.

Viduramžiais M. valdė bulgarai, Tesalonikų imperija ir pagaliau serbai, kuriuos XIV a. užkariavo turkai. Pakrantės priklausė Bizantijos imperijai iki 1423.

Makedonijos gamtovoizdis prie Skoplje

Nuo XIX a. pabaigos prasidėjo bulgarų sukeltas makedoniečių sąjūdis. 1893 Gruevas ir Delčevas sukūrė slaptą ‚Revoliucinę makedoniečių vidaus organizaciją', kurią parėmė B. Sarafovo vadovaujamas 1894 įsteigtas Makedoniečių komitetas Sofijoje. Šių organizacijų sukelti neramumai 1911 virto kruvina anarchija, sukursčiusia 1912 rudenį prasidėjusį pirmąjį Balkanų karą, per kurį M. buvo iš turkų atimta. Bulgarijai, Graikijai ir Serbijai nesutarus M. pasidalyti, kilo antrasis Balkanų karas, pasibaigęs Bukarešto taika 1913, pagal kurią šiaurinė M. atiteko Serbijai, pietinė — Graikijai. M. klausimas paskatino bulgarus per I pas. karą stoti prieš santarvininkus. 1915 rudenį serbų valdomą M. dalis buvo atitekus bulgarams, bet santarvininkams laimėjus karą, Neuilly sutartimi 1919 XI 27 Bulgarija turėjo grąžinti Jugoslavijai 1915 įgytąją sritį ir Strumicos baseiną. Revoliucinė organizacija nesiliovė veikusi ir toliau. Bulgarijos - Jugoslavijos pasienyje nuolatos kildavo ginkluotų susirėmimų. Santykiai tarp šių valstybių pagerėjo, kai Jugoslavijai palanki Georgievo vyriausybė uždraudė organizaciją ir jos vadas Michailovas pabėgo į Turkiją. Nuo 1941 IV iki 1944 Jugoslavijos ir Graikijos iki Strumos valdytoji M. dalis buvo vėl atitekusi bulgarams. 1945 XI 29 šiaurinė M. paskelbta liaudies respublika, įeinančia į federacinės Jugoslavijos respublikos sudėtį.

Šių dienų liaudies respublika M. daugiausia kalnuotas kraštas, apimąs 26.494 km² su 1.303.900 gyv. (1953). Sostinė Skoplje. M. klimatas — tarpinis tarp vi-

Mustafa-Pašos mečetė Skoplje (XV a.)

daržeminio pietinės M. ir kontinentalinio Vidurio Europos. M. turi daug žemės turtų: švino, cinko, sidabro, aukso, chromo, vario, geležies, asbesto ir kt. Didžiumą gyventojų sudaro makedoniečiai (68,5%). Nuo 1948 jie oficialiai pripažinta valstybės tauta. Kitos M. tautybės: albanai (17%), turkai (8%), serbai, bulgarai, čigonai, valakai, graikai. Tikybiniu atžvilgiu vyrauja stačiatikiai ir mahometonai.

Nuo 1944 federacinėje M. respublikoje pripažintoji oficiali makedoniečių kalba yra tarpinė tarp bulgarų ir serbų. 1945 nustatytas kirilišķas raidynas, panašus į serbiškąjį. Literatūrinės kūrybos bandymų būta jau nuo XIX a. pradžios. Nuo 1945 literatūrinė kūryba kiek suintensyvėjo. Pradžioje vyravo lyrinė poezija, pastaruoju metu pradeda labiau reikštis ir proza, daugiausia apysakaitės kovų ir paskutiniojo meto gyvenimo temomis.

S. Casson, Macedonia, Thrace and Illyria 1926; *F. Geyer,* Makedonien bis zur Thronbesteigung Philipps II 1930; *F. W. Walbank,* Philipp V of Macedon 1940; *R. Paribeni,* Macedonis sino ad Alessandro Magno 1942; *G. Weigand,* Ethnographie von Makedonien 1924; *J. Ancel,* La Macédoine, son évolution contemporaine 1930; *D. Jaranoff,* La Macédoine économique 1931; *J. E. Zúñiga Amaro,* La Historia y la politica de Bulgaria 1944; *E. Barker,* Macedonia. Its Place in Balkan Power Politics 1950; *J. Michajlow,* Macedonia. A Switzerland of the Balkans 1950; *H. R. Wilkinson,* Maps and Politics. A Review of the Ethnographic Cartography of Macedonia 1952; *H. H. Schacht,* Die mazedonische Frage um die Jahrhundertwende 1930; *Hofmann,* Die Makedonen, Sprache u. Volkstum 1906; *H. G. Lunt,* A Grammar of the Macedonian Literary Language 1952; *A. Schmaus,* Osteuropa 3, 1953.

A.Rkš.

Makejevka (anksčiau Dmitrijevsk) mst. Ukrainoje, Doneco baseine; 300.000 gyv. (1950). Anglies kasyklos, stambi metalurgijos pramonė. I pas. karo metu gyveno nemaža liet. pabėgėlių.

Makėtas (prc. maquette) 1. pavyzdinis modelis, vaizduojąs ką nors sumažintu dydžiu, pvz. teatro pastatymo m., skulptoriaus pirmasis eskizas; 2. sovietų valdomuose kraštuose — parengiamasis knygos arba žurnalo pavyzdys, aptariamas prieš spausdinant partijos ir parengėjų.

Maki (prc.) prancūziškai pusbeždžionių lemūrų (žr.) pavadinimas.

Makiavelizmas politinė veikla, kur siekiama valdžios arba stengiamasi joje išsilaikyti jėga, klasta, apgaule, dirbtine propaganda, apskritai, visokiais būdais prievartaujant valdinius. Žodis kilęs iš N. Machiavellio (žr.) mokslo, išdėstyto veikale Il Principe, ir pirmiausia imtas vartoti Prancūzijoje jau XVI a. Pasklidęs Europoje, jis susilaukė daugybės aiškinimų bei kritikos, ir apie m. bei antimakiavelizmą prirašyta nemaža veikalų. Praktiškoj politikoj m. žinomas visais laikais, kur vadovaujamasi valstybiniais interesais, nors jie betarpiškai ir nesiderintų su moraliniais nuostatais, su įsisenėjusiais papročiais ir net su įstatymais. Šalia šio visais laikais besikartojančio nuosaikiojo m., paskutiniais laikais radosi absoliutinis m., išėjęs aikštėn totalitarinėse valstybėse, kur visas gyvenimas palenktas politiniam primatui.

C. Benoist, La machiavélisme 3 tt. 1907; *F. Meinecke,* Die Idee der Staatsreason ir der neueren Geschichte 1929; *J. Maritain,* The Range of Reason 1952.

J.J.

Mākija (it. macchia, prc. maquis) augalų bendruomenė Vidužemio jūros klimato (lietinga žiema ir sausa vasara) srityje. M. būdingi žemi krūmokšniai su kietais, dažnai dygliuotais lapeliais, prisitaikę prie karštų vasaros sausrų. Dėl žiedų spalvos vienodumo ir stiebų bei šakų tamsumo sudaro nykų ir niūrų kraštovaizdį, kurį dar pašiurkština plikų uolų plotai. Dažniausiai sutinkami augalai: alyvmedis (Olea europea), mirta (Myrtus communis), žemuoginis medelis (Arbutus unedo),

liana (Smilax aspera), šilamedis (Erica arborea) ir kt. Daug svogūninių ir gumbinių augalų.

Makimonas (jap.) suvyniojamas paveikslas R. Azijos mene. M. yra gana ilgas ir turi lazdeles abiejuose šonuose paveikslui išvynioti. M. ne kabinamas, kaip kakemonas (žr.), bet žiūrimas išvyniotas.

Makintošas 1. neperšlampamas gumuoto audinio apsiaustas, pavadintas pagal jo išradėją škotų chemiką Ch. Macintosh (žr.); 2. tam tikra obuolių rūšis.

Makỹs ežeras Balninkų vls., Ukmergės aps., 4 km į p.r. nuo Balninkų mstl., 4,8 km ilgio, ligi 1,2 km pločio, 170 ha ploto; paviršius apie 130 m nuo j.l.; trumpas upelis jungia ež. su Siesartimi (Šventosios, Neries). Yra seliavų.

Maklakov Vasilii Aleksejevič (g. 1870) rusų politikas, advokatas. Nuo kadetų partijos buvo atstovu II, III ir IV dūmoje. 1917 laikinosios vyriausybės paskirtas pasiuntiniu Prancūzijon. Gyvena emigracijoje. Kaip advokatas pasižymėjo kaltinamųjų gynyba politinėse ir religinėse bylose, ypač pagarsėjo gindamas I dūmos atstovus, pasirašiusius 1906 Viipurio (Vyborgo) atsišaukimą; pasirašiusių tarpe buvo ir Lietuvos atstovų. Išsp. Pervaja gosudarstvennaja duma 1939, Vtoraja gosudarstvennaja duma 1946, Vospominanija i reči sudebnyje, dumskije i publičnyje 1949, Iz vospominanii 1954.

Makleodas kompresinis gyvsidabrio manometras, pritaikytas matuoti mažiems dujų slėgimams tarp 0,1 ir 0,00005 mm gyvsidabrio stulpelio aukščio.

Makleris (vok. Makler iš ol. makelen ‚tarpininkauti') 1. tarpininkas tarp pirkimo pardavimo sutartį sudarančių dviejų asmenų arba šalių. M. darbo vieta paprastai yra birža (žr.), bet gali būti ir šiaip verslo įstaiga. Jis yra savo darbo srities specialistas, šalims padeda patarimais ir sutvarko formalumus sutarties šalių vardu. Sutartyje tik paminima m. pavardė. Pats m. nerizikuoja, nepriima prekių ar vertybių, atlyginimą už darbą gauna pagal nustatytą taksą arba susitarimą. M. nėra agentas, nes šis pastarasis veikia jį įgaliojusios vienos šalies vardu ir interesu. Jis nėra ir komiso vykdytojas, nes šis veikia savo vardu. Tačiau tam tikrais atvejais m. gali būti tikras pirklys ir gali daryti komiso operacijas. M. yra kelios rūšys pagal jų specialų patyrimą ir darbo sritį. Pvz. jie tarpininkauja perkant ar parduodant: nekilnojamą turtą, draudimo polisus, visų rūšių prekes, vertybinius popierius, laivus. Jiems gali būti priskiriama paskolų parūpinimo, lombardo ir vedybų biurų veikla. Vokiečių teisė skiria prekybos m. ir civilinį m. Prekybos m. yra biržos operacijų ir vertybinių popierių kursų oficialus fiksuotojas, civilinis — visiems kitiems reikalams. Daugelyje šalių jų darbui reikalinga valdžios licencija. Anglosaksų kraštuose patarnavimai labai plačiai praktikuojami, todėl brokerio darbas įvairesnis ir sudėtingesnis. *S.Stn.*

2. Laivininkystės atstovas arba atstovavimo įstaiga. M. tvarko įvairius laivo reikalus (esant jam uoste) už tam tikrą atlyginimą-komisiją. Svarbiausi uždaviniai yra atlikti uosto ir muitinės formalumus laivui įplaukiant ir išplaukiant, išrinktį vežą laivui iškrovus, suieškoti naujo krovinio ir kt. *A.P.Mž.*

Maknys (anksčiau Maknickas) Vytautas (g. 1907 VI 12 Balkūnų k., Miroslavo vls., Alytaus aps.) mokytojas. 1926 baigė Alytaus gimn. ir 1934 VDU humanitarinių mokslų fak. lietuvių k. ir literatūros skyrių. 1930–33 mokytojavo Raseinių gimn., 1934–39 Alytaus gimn., nuo 1940 Pedagoginiame inst. Vilniuje. Dabar dirba Valstybinėje leidykloje, redaguoja tautosakinius darbus. Išsp. Gabrielius Landsbergis Žemkalnis (diplominis darbas) 1936, 236 psl.

Makniūnai dv., Nemunaičio vls., Alytaus aps., 24 km į p. nuo Alytaus, tarp Lydekininkų, Raitininkų ir Savilionių kaimų. Ligi žemės reformos dvaras turėjo apie 2000 ha, o po jos liko 150 ha. Rusijos caras Povilas I jį dovanojo gen. Ferzenui už nuopelnus kautynėse su Kosciuška prie Maciejovicų. 1796 dvarą nupirko švedas, kurio palikuonis Karolis Muiželis jį turėjo ligi 1940 bolševikų okupacijos. Nepriklausomybės metu (1926) dvare įsteigta pieninė, buvo rajono agronomo įstaiga ir žiemos žemės ūkio mokykla. Dvare buvo apie 2000 tt. senų knygų biblioteka, kurioje būta ir kai kurių lituanistikos retenybių.

Mako 1. Egipte auginamos medvilnės rūšis; pluoštas ilgas, minkštas, rausvos spalvos; 2. medvilninis audinys iš Egipto medvilnės. Naudojamas marškiniams ir nosinėms.

Makololai (makololo), arba kololai, bantų tarme kalbanti kiltis, anksčiau P. Afrikoje gyvenusi sėsliais, 1824 išsikėlė iš savo sodybų ir pasuko Ngamio ež. ir Zambezio link, kur, nukariavę Š. Rodezijoje ba-

rocų, makalakų ir kt. kiltis, prie Čobės sudarė didelę valstybę su Linjati sostine. XIX a. viduryje jie užėmė dar Mašoną, **vėliau Šairės (Shire)** sritį ir vėl tapo sėsliais. M. buvo geri kariai ir sėkmingai kariavo prieš visas kiltis, nes buvo perėmę zulų ginklus; tačiau mirus jų vadui Sekeletui, M. valstybė suiro, o barocų sukilimai pačią m. kiltį beveik sunaikino.

Makondai (makonde, vamakonde) bantų kiltis, gyvenanti Tanganikos aukštumose, Kondės srityje, apie 144.000 gyv. Verčiasi medžiokle ir kapline žemdirbyste. Kūną puošia randais, suraižydami odą ir sugydydami tam tikru būdu. Moterys perveria lūpas pagaliukais iki 7,5 cm ir nešioja ausis darkančius auskarus. Vyrai smailai nutrina viršutinius priešakinius dantis; jaunuoliai apipiaustomi. Medžioklei turi ietis, lanką, bet trūksta skydo. Gyvena kūginio stogo pirkutėse; tikėjime vyrauja demonų kultas, burtai; mirusiuosius laidoja žemėj.

Makovskij 1. Sergej Konstantinovič (g. 1877) rusų meno istorikas, poetas. 1939–44 rusų rašytojų Paryžiuje pirmininkas. 1907–17 redagavo Staryje Gody, 1909–17 Apoloną, kur 1911 nr. 5 išspausdino straipsnį apie K. M. Čiurlionį (P. Gaučio vertimas Židinyje 1926). Išsp. kelis eilėraščių rinkinius (1958 išleido Ješčio stranica). Be to, išsp. Stranica chudožestvennoj kritiki 1905, Siluety russkich chudožnikov 1922, Itogi sovremennoj živopisi 1926–32, Portrety sovremennikov 1955.

2. Vladimir Jegorovič (1846–1920) rusų tapytojas, 1866 baigęs Maskvos valstybinę meno mokyklą ir buvo jos mokytoju. Nuo 1894 Petrapilio meno akad. prof. M. tapė žanro scenas iš rusų valstiečių ir miestiečių gyvenimo. Tretjakovo galerija Maskvoje turi 50 M. paveikslų ir škicų, Rusijos muziejus Petrapilyje — 3 paveikslus ir škicų.

Makovskis (rašėsi Makowski) Tomas (1573–1630) Lietuvos raižytojas, kartografas ir spaustuvininkas. Spėjama M. buvus Jeronimo M., Nesvyžiaus rūmų prievaizdo, sūnumi. Kng. Mikalojus Kristupas Radvila Našlaitėlis jį leidęs mokytis raižybos greičiausiai į Dancigą, kur tada dirbo geri olandų raižytojai. Braunsberge, netoli Dancigo, pasirodė ir pirmas M. darbas. Nesvyžiuj dokumentais patvirtintas M. buvimas tik 1604–09, tačiau neabejojama, kad M. Nesvyžiuje dirbo jau XVI a. pabaigoje. Kaip galima spręsti iš vieno kgn. Radvilos laiško, rašyto apie 1597, M. tada buvo

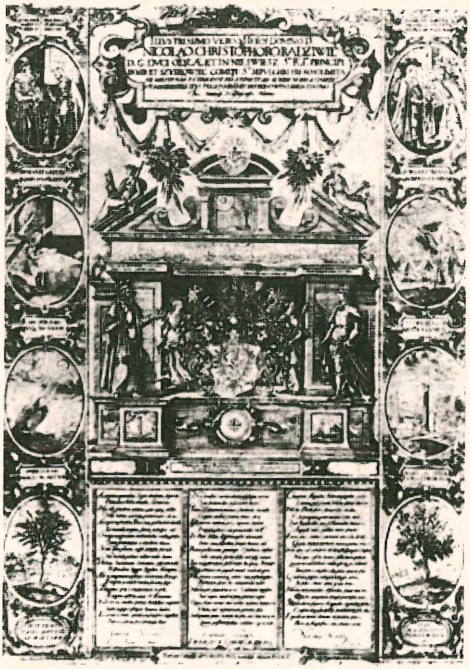

T. Makovskis Brolių Skarulskių panegirika

siunčiamas surašyti Lietuvos teritorijoje vietoves ir daryti matavimus kng. Radvilos ruošiamam naujam Lietuvos žemėlapiui. Kng. Radvilos Lietuvos žemėlapis išspausdintas 16 metų vėliau, 1613, Amsterdame pas Vilhelmą Jansonijų, o patį raižymo darbą pagal iš Nesvyžiaus atsiųstus duomenis atliko olandas Hessel Gerardas, vad. Gerits. Piešinys šitam žemėlapiui turėjo būti paruoštas Lietuvoje pačioje XVI a. pabaigoje, nes vėliausia data žemėlapyje yra 1581, jo aprašyme — 1596, o Radvila dar netituluojamas Vilniaus palatinu, kuriuo tapo 1604. Žemėlapis buvo duotas raižyti Olandijon arba dėl to, kad tokio didelio (107×82 cm) Nesvyžiuje raižyti nemokėta, arba, kad 1613 Radvilos raižytojas M. iš Nesvyžiaus jau buvo išvykęs. Kad M. tikrai yra buvęs vienas iš svarbiausių šito žemėlapio ruošėjų, įrodo faktas, jog žemėlapio apačioje esąs platus ir vertingas Lietuvos istorinis ir geografinis aprašymas, patikslinąs senesnių aprašymų klaidas, yra M. pasirašytas: T. M. Pol. Geograph(us). M. monograma yra tik pirmoje 1613 šio žemėlapio laidoje, kurios vienas egzempliorius išliko Upsalos univ. bibliotekoje. Vėliau 1635 Bleau atlasas, kar-

todamas M. Lietuvos aprašymo tekstą, M. monogramą išleido. M. sakosi visą Lietuvą apkeliavęs aprašymo tikslais ir žemėlapį vadina mūsų — kng. Radvilos ir savo paties — kukliu darbu. 1614 Hessel Gerardas, raižydamas Rusijos žemėlapį, aiškiai mini M. kaip Lietuvos žemėlapio autorių. Šis Lietuvos žemėlapis kartografinio tikslumo atžvilgiu reiškė didelę pažangą; olandų žemėlapių leidėjai XVII a. jį kopijavo ir dar XVIII a. daugumas Europoje išleistų žemėlapių yra jo priklausomi. Kitą M. kūrybą sudaro iliustracijos, vario raižiniai knygose bei atskiri raižinių lapai: Veikalo ‚Hierosolymitana Peregrinatio Illustrissimi Domini Nicolai Christophori Radzivili', išėjusio Braunsberge 1601 raižyti titulinis psl., kng. Radvilos portretas ir Šv. Kapo bazilikos planas pažymėti ‚TM' (sujungtai) ir ‚sc'; Varmės vysk. Tylickio pasveikinimas ‚D. Petri Tylicki, episcopi Varmiensis gratulationes' Braunsberge 1601 herbas su ornamentais pažymėti ‚Thomas Makouius sculpsit'; trijų brolių Skarulskių jėzuitų kolegijos studentų Nesvyžiuje lotyniška panegirika kng. Radvilai tapus Vilniaus palatinu, išėjusi 1604 Nesvyžiuje ant atskiro lapo (37×51 cm) pažymėta ‚Thomas Makowski sculpsit, Nesuissii', papuošta Radvilos herbu, įvairiomis alegorijomis, ornamentais ir dviem labai įdomiais Vilniaus miesto ir vienu Nesvyžiaus bažnyčių vaizdu, kur remiamasi piešiniais iš tikrovės ir matyti šių miestų išvaizda apie 1600; ‚Panegyrica Illustrissimo Domino D. Nicolao Christophoro Radzivilo' — 1604 Vilniuj išėjęs panegirikinių eilėraščių rinkinys turi raižytą titulinį psl. ir Radvilų genealogijos raižinį; pridėtas Nesvyžiaus pilies aprašymas ir raižytoju minimas ‚Makovius'; čia jo naujas metodas piešti iš gamtos; Radvilų miestų Nesvyžiaus, Klecko, Olykos ir Trakų, kuriuose M. K. Radvila 1590–1604 buvo palatinu, raižiniai atskirais lapais buv. dr. Erzepkio rinkinyje Poznanėje; šiai miestų vaizdų serijai artimas Vilniaus vaizdas buv. grafo M. Broel-Platerio rinkinyje Vilniuje; Kauno mst. vaizdas; ‚De sanctis angelis libellus, Nesvisii apud Thomam Makowski', 1609 išėjusi iliustruota knygelė, rodo M. tada Nesvyžiuje vadovavus spaustuvei; trys atskiri raižiniai Maskvos karo temomis ‚Etmonas Žołkiewskis pristato belaisvius 1611 seime' arba ‚Caras Vosylius Šuiskis prieš 1611 seimą' pagal Dolabellą, ‚Maskvos miesto planas arba piešinys 1611' ir herbai prie Jurgio Lauryno Borestos 1611 rašto Zigmanto III garbei Vilniuje, neturi nieko bendra su Radvilais, todėl sprendžiama, jog M. 1611 Nesvyžių jau buvo palikęs; Kristupo Dorohotajskio ‚Hippica', išėjusi antra laida Poznanėje 1620, turi puošnų titulinį psl., pažymėtą ‚Thomas Makowski Polonus sculpsit' ir 40 vario raižinių, vaizduojančių arklių rases ir pakinktus, pažymėtų ‚TM sc'; raižinių fonuose matyti miestų, pvz. Krokuvos, jūros krantų ir kt. vaizdai. Ar pirmoji ‚Hippicos' laida 1603 turėjo M. raižinių, nežinoma. Nors meninė M. raižinių kokybė to laiko pirmaujančių meistrų lygio nepasiekė, tačiau jo ornamentiniai motyvai atlikti labai rūpestingai ir su skoniu, gerai sukomponuoti. M. buvo gana jautrus peizažo savitumams, silpnesnis vaizduodamas figūras. Istorinė M. raižinių vertė yra labai didelė. M. buvo pirmasis Lietuvoje pradėjęs raižyti varyje.

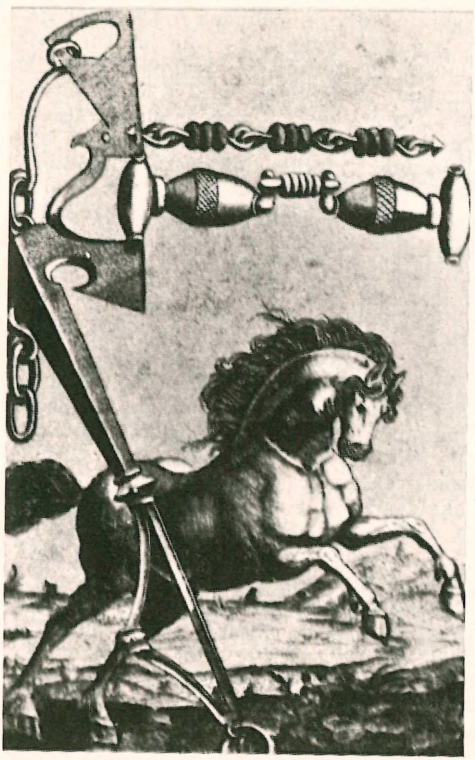

T. Makovskis Iliustracija ‚Hipikai'

P. Galaunė, Lietuvos knygos meno raidos metmenys XVI–XVII amžiuose (V. D. Kultūros Mu-

ziejaus Metraštis I 1941, 329); *J. Andrius*, Kunigaikščio Radvilos Lietuvos žemėlapis (Aidai 1952 nr. 10, 439–450); *J. Kołączkowski*, Słownik rytowników polskich; *E. Rastawiecki*, Słownik rytowników polskich 1886, 187–188; *H. Merczyng*, Mapa Litwy z. r. 1613 ks. Radziwiłła Sierotki pod względem matematycznym i kartograficznym (Spraw. z posiedz. Tow. Nauk. Warsz. III 1913 nr. 6, 420–421); *L. Birkenmajer*, Wiadomość o mapie geograficznej Litwy Tomasza M. (z. r. 1613) uważanej za zaginioną (Spraw. Akad. Umiej. XVIII 1913 nr. 4, 24–25); *J. Jakubowski*, W sprawie mapy Litwy Tomasza M. (1613) (Przgl. geogr. I 1919, 297–306); ('') Tomasz M. sztycharz i kartograf nieświeski (Przyczynek do dziejów stuki i nauki na Litwie 1923); *K. Estreicher*, Bibliografja Polska XXVI 1915, 90. 92–93; *J. Fijałek*, Opisy Wilna aż do polowy wieku XVII-go (Ateneum Wileńskie I 1923, 328–336).

P.Rkl.

Makowski 1. T a d e u s z (1882–1932) lenkų tapytojas, vienas iš originaliausių laikotarpyje tarp dviejų pasaulinių karų.

T. Makowski (autoportretas)

Jo formos gimininigos kubizmui ir primityvizmui, kurie jam tebuvo priemonė jautriai gilintis į tikrovės sąryšius ir ryškiai iškelti jos būdingus bruožus, pvz. ‚Grįžimas iš mokyklos' 1927 (Varšuvos tautiniame muziejuje), ‚Šykštuolis' 1932 (ten pat).

2. T o m a s z žr. Makovskis, Tomas.

Makra Benediktas imp. Zigmanto Liuksemburgiečio arbitras Vokiečių ordino ir Lietuvos bei Lenkijos ginčams spręsti po Žalgirio (Tannenbergo) kautynių. Po Torunės taikos (1411) byla dėl Žemaičių vis labiau aštrėjo. Taikos sutartimi Vytautas ir Jogaila po savo mirties Žemaičius turėjo grąžinti Ordinui. Tačiau Vytautas tuojau pasistatė tvirtą pilį Veliuonoje ir reiškė pretenzijų į Žemaičių pasienyje stovinčią Ordino tvirtovę Klaipėdą (žr.). Ordinas protestavo prieš tuos Vytauto žygius, nes, jo nuomone, deš. Nemuno krantas nuo seno priklausęs Ordinui ir niekada nebuvęs Žemaičių ribose, todėl Vytautas neturįs teisės panemuniais statytis pilių. Ir Lenkija turėjo su Ordinu nepabaigtų ginčų dėl pasienio tvirtovių ir sienų (Drezdenka, Michalovo žemė). Tuomet geruoju ėmę gyventi su naujuoju imp. Zigmantu, pusbroliai jam pavedė spręsti bylą su kryžiuočiais. Zigmantas 1412 VIII 24 nusprendė, jog per 6 mėn. Vytautas su Jogaila turi dar kartą išduoti dokumentą, kad Žemaičiai po jųdviejų turi sugrįžti Ordinui. Ginčijamoms Žemaičių riboms nustatyti buvo išsiųstas Lietuvon imp. Zigmanto arbitras M., vengrų kilmės, didelis teisių žinovas. Jis turėjo išspręsti, ar prie Nemuno Vytauto statytoji Veliuona ir Klaipėda stovi Žemaičių žemėje, t.y., ar jos turi priklausyti Vytautui, ar Ordinui. Gavęs iš Zigmanto įgaliojimus (1412 X 1), M. atvyko į Prūsus, nes tik vietoje susipažinęs su ginčijamais punktais ir ten abi puses apklausinėjęs, turėjo padaryti sprendimą. Kryžiuočiai sąmoningai M. atvykimą laikė paslaptyje ir, priešingai M. instrukcijoms, vieni patys bandė aprodinėti sienas. Vytautas pyko ant Ordino, kam jam per vėlai buvo pranešta apie M. atvykimą. Prasidėjo abiejų pusių varžybos dėl įtakos arbitrui M. ir dėl pačių derybų vietos. Susitikęs su lietuvių atstovais, M. 1412 XII atvyko į Trakus pas Vytautą. Dideliam kryžiuočių susijaudinimui Vytautas sugebėjo gausiomis vaišėmis ir brangiomis dovanomis laimėti M. palankumą. Vyr. Ordino magistras rašė, jog Trakuose Vytautas, pakeldamas M. į riterius, apjuosęs jį auksо diržu, dovanojęs pentinus, retų kailių ir kt. brangenybių (Cod. ep. Vit. 256). Kaunas pasirinktas derybų vieta. Čia 1413 I abi šalys ėmė karštai įrodinėti savo teises. 1413 I 25 iš Vytauto su Jogaila išreikalavus raštus Ordinui, kad Žemaičius jiedu tevaldo iki savo gyvos galvos, tuojau jųdviejų dukterų įgaliotiniai įteikė protestus, įrodinėdami, kad valdovai neturį teisės atiduoti Žemaičius be teisėtų įpėdinių žinios. Ypačiai įdomus buvo protestas

Sofijos Vytautaitės, Maskvos kng. Vosyliaus žmonos. Suorganizuotas taip pat ir žemaičių protestas. Jų įgaliotiniai įteikė M. raštą, kuriame pabrėžiama, kad Lietuvos valdovai negalį jų krašto atiduoti be gyventojų sutikimo. Abi šalys pristatinėjo liudininkus ir klojo dokumentus, kurių daugiausia pateikė Ordinas, pradėdamas nuo Mindaugo donacijų. Pagrindinis kryžiuočių noras buvo įrodyti, jog Žemaičių sienos teprasidedančios 4 mylios nuo Nemuno krantų; tuo norėta užvaldyti strategiškai svarbią upę. Pasiremdamas Vytauto žmonių liudijimu apie jų anksčiau mokėtas duokles Veliuonos piliai ir kad ji vis priklausė Lietuvos kng., M. išsprendė bylą ir 1413 V 3, jau būdamas Lenkijoje (Gnievkove), paskelbė, jog Veliuona pastatyta Žemaičių žemėje. Tokį pat sprendimą jis padarė ir Klaipėdos klausimu, motyvuotame savo sprendime teigdamas, jog Klaipėda (Caloypede) ‚su visa savo priklausomybe, turtu ir nauda yra pastatyta tikroje Žemaičių žemėje' (‚in vera terra Samagitarum est situatum)' ir todėl iki pusbrolių mirties turi jiemdviem priklausyti (Lites II 139). Ordinui M. sprendimas buvo nepriimtinas, todėl jis neatsiuntė savo atstovų ištarmės išklausyti, juo labiau, kad Ordino pareigūnų ausis pasiekė M. mestas posakis, jog tik karaliams ir kng. tereikalingos žemės, o Ordino riteriams pakaktų gabalėlio duonos. M. arbitražas abiejų šalių nesuartino, bet dar labiau išskyrė. M., grįždamas pas imp. Zigmantą duoti atskaitomybės, keliavo per Lenkiją. Ten jis surinko kryžiuočiams nepalankių faktų ir 1413 VI 10 paskelbė raštą, jog ne Vytautas su Jogaila, bet Ordinas laužąs ir nesilaikąs Zigmanto Budoje paskelbto sprendimo. M. buvo apvažiavęs ilgą Lietuvos ir Lenkijos sieną su Vokiečių ordinu nuo Nemuno krantų iki Dancigo. Susipažinęs su sienų konfliktų ir nuolatinių ginčų priežastimis, jis įsitikino, jog Žalgirio laimėtojai neturį agresinių tikslų. Todėl M. buvo linkęs Vytautą ir karalių teisinti, o kryžiuočius smerkti. Ordinas, nepripažindamas M. sprendimo, kaltino jį šališkumu, kyšių ėmimu, norėjo skųstis pačiam imperatoriui ir kurfiurstams. Kai Jogaila skundėsi Ordinu, paniekinusiu M. sprendimą, kryžiuočiai pasiūlė valdovams betarpiškai derėtis. Bet, kai iš derybų Grabove nieko neišėjo ir konfliktas išvirto į atvirą karą, pagaliau paklausyta popiežiaus bylą perkelti į Konstancos susirinkimą (žr. Konstanca). Iš M. vestos sienų bylos yra palikę gausios ir įdomios protokolinės medžiagos, kuri visa yra išspausdinta.

Lites ac res gestae inter Polonos ordinemque Cruciferorum II ²1890 (red. Z. Celichowski), III ²1935 (red. J. Karwasińska); Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia II 1876; XII 1891; Codex epistolaris Vitoldi 1882; *J. Jakštas*, Jogailos ir Vytauto kovos su Vokiečių ordinu (rinkinyje Jogaila) 1935, 155–167; čia nuosekliai išdėstyti M. liečią faktai); *Z. Ivinskis*, Kovos bruožai dėl Žemaičių ir jų sienų (Athenaeum VI 1935, 63–77; M. liečianti bibliografija); *Br. Dundulis*, Lietuvos konfliktas su ordinu dėl Žemaitijos sienų ir imperatoriaus atstovo B. M. misija Lietuvoje 1413 m. (Vilniaus univ. Mokslo Darbai XX 1958, 127–149). Kitą bibliografiją žr. Konstancos susirinkimas. *Z. I.*

Makreckis Pilypas (g. 1808 Žemaičiuose — m. po 1866) žem. Kalvarijos domininkonas. Mokęsis Žemaičiuose (Kražiuose?), vėliau teologiją studijavęs Petrapilyje ir Vilniuje. 1858 įstojo į domininkonus. 1863 IV 21 paskaitęs sukilėlių atsišaukimą žem. Kalvarijoje žemaitiškai, V 24 suimtas ir VI 23 nubaustas tardomosios komisijos į Tobolsko gub. 15 metų katorgos darbams (II nusikaltėlio kategorija), bet vėliau jam bausmė pakeista 6 metų darbu fabrike. Ištremtas dirbo vad. Nerčinskio fabrike (Irkucko gub.), bet 1866 IV 16 caro manifestu jam leista persikelti į Tunką.

P. Kubicki, Bojownicy kapłany II, 3, 1936.

Makrelė (ol. makreel), arba skumbrė (Scomber), nedidelė liekna Scombridae šeimos jūrų žuvis. Nugara tamsiai žalia, pilvas sidabriškai baltas. Ilgis siekia iki 60

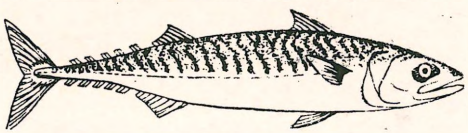

Makrelė

cm. Gyvena Vidužemio ir Juodojoje jūroje, Atlante, pasitaiko ir Baltijos jūroje. Vasarą laikosi pakraščiuose, čia neršia, o spalio pabaigoje grįžta į gilumas. Mėsa skani, verdama, kepama ir rūkoma.

Makrina, šventosios:

1. M. Senesnioji (m. apie 340), šv. Baziliaus Didžiojo senelė, šv. Grigaliaus Taumaturgo mokinė. Kilus Dioklecijono persekiojimui, drauge su vyru ir kitais krikščioniais pabėgo į kalnus, kur išgyveno 7 m. didžiausiame varge. Šventė I 14.

2. M. Jaunesnioji (m. apie 379–380), šv. Bazilijaus Didžiojo sesuo. Išauklėta griežtoje motinos priežiūroje, vėliau padėjo motinai auklėti gausią šeimą ir valdyti turtus. Mirus tėvų parinktam sužadėtiniui, M. pasirinko visiškos skaisty-

bės gyvenimą ir vėliau, laisva nuo šeimynos rūpesčių, pasitraukė į vienuolyną. Prie jos mirštančios buvo brolis šv. Grigalius Nisietis; jis ją palaidojo ir parašė gražią panegiriką. Šventė VII 19.

S. Gregorius Nys., In mortem sororis (PG 46, 960–1000).

Makrinas (lot. Marcus Opellius Macrinus, 164–218 po Kr.) imp. Karakalos asmens sargybos viršininkas. 217 nužudęs Karakalą, pirmasis iš raitininkų luomo buvo paskelbtas imperatorium. Jo taupumo priemonės sukėlė neapykantą kareivių, kurie 218 imperatorium paskelbė Elagabalą. M. buvo sumuštas ir žuvo bebėgdamas.

Fr. Altheim, Niedergang der alten Welt 2 t. 1952.

Makrisi (1364–1442) Egipto arabų istorikas, gyvenęs Kaire. Iš veikalų paminėtina: istorinė Egipto topografija ir Mamelukų sultonų istorija.

C. Brockelmann, Geschichte der arabischen Literatur 2, ²1949.

Makro- (iš gr. makros ‚ilgas, didelis') sudurtiniuose žodžiuose reiškia ‚didelis', ‚stambus', ‚didelių matmenų', ‚ilgas', pvz. makrokosmas ‚didelis pasaulis, visata'. Priešybė mikro- (žr.).

Makroanalizė (iš gr. makros ‚ilgas, didelis' ir analysis ‚suskaidymas, išnagrinėjimas') cheminė analizė, kur tyrimui vartojami dideli medžiagos pavyzdžiai (nuo 0,2 iki 2,0 g ir daugiau).

Makrobijus Teodosijus (lot. Theodosius Macrobius) IV–V a. po Kr. lotynų rašytojas ir filosofas, Afrikos prokonsulas (410). Išliko jo dviejų knygų ‚Scipijono sapno' (Cicerono ‚Valstybės' pabaigos) neoplatonikų dvasia rašytas komentaras ir septynių knygų (su spragomis) ‚Saturnalia', kuriose per Saturnalijų šventes susirinkęs mokslininkų būrelis laisvo pokalbio forma aptaria literatūrinius, filosofinius ir šiaip įvairius romėnų senybių klausimus (pvz. apie Vergilijų, romėnų papročius, religiją, garsiųjų romėnų sąmojingus posakius). Visa veikalo medžiaga imta iš senesniųjų šaltinių ir dažnai labai vertinga. Tekstą ir prc. vertimą išl. Bornecque-Richard 1936–1937.

T. Whittaker, Macrobius 1923.

Makrobiotika (gr. makrobiotos ar makrobios ‚ilgai gyvenąs') fiziologijoje — ‚menas ilgai gyventi', laikymasis higienos reikalavimų, ypač vengimas kenksmingos aplinkos įtakos.

Makrochilija (gr. makros ‚didelis' ir cheilos ‚lūpa') pastovus lūpų patinimas dėl didelio limfinių indų išsiplėtimo.

Makrocitai (gr. makros ‚didelis' ir kytos ‚ląstelė, indas') nesubrendę ir todėl per dideli raudonieji kraujo kūneliai, pasitaiką dėl kai kurių kraujo ligų. M. skiriasi nuo megalocitų mažesniu kraujo dažomosios medžiagos kiekiu.

Makrodaktilija (gr. makros ‚didelis' ir daktylos ‚pirštas') nepaprastas rankų ir kojų pirštų didumas.

Makroekonomika (iš gr. makros ‚didelis' ir oikonomia ‚ūkio valdymas') ekonominės studijos arba statistiniai duomenys, analizuoją žmonių masės (tautos, valstybės arba kurios srities gyventojų) socialinius arba ekonominius reiškinius, o taip pat tos masės santykius su ištisomis ekonominių gėrybių grupėmis, pvz. bendrą suvartojimą, bendrą dirbančiųjų skaičių, bendras tautos pajamas. M. yra priešybė mikroekonomikai (žr.).

Makrofizika (gr.) fizikos mokslo šaka, nagrinėjanti kūnų savybes; ji skirtina nuo mikrofizikos, kuri tyrinėja atomus ir molekules. Tas išskyrimas pasidarė reikalingas, kai paaiškėjo, kad m. ir mikrofizikos gamtos dėsniai paremti kitokiais fiziniais pagrindais.

Makrofotografija (gr.) objekto fotografinė nuotrauka, betarpiškai, nors palyginti nedaug, padidinanti objektą (panašu į padidinimą, kuris gaunamas su lupos pagalba).

Makroglosija (gr. makros ‚didelis' ir glossa ‚liežuvis') patalogijoje liežuvio padidėjimas dėl vietinio limfagyslių uždegimo arba raumenų hipertrofijos.

Makrokefalija (gr. makros ‚didelis' ir kephale ‚galva') didgalvystė, labai stambus, nenormalus galvos dydis.

Makrokefalitai (gr.) išmirusių amonitų (žr.) rūšis, aptinkama viršutiniojo Doggerio ir apatiniojo Malmo sluoksniuose.

Makrokosmas (gr. makros ‚didelis' ir kósmos ‚pasaulis') XVIII a. iškilęs naujadaras vietoj senesnio, jau viduramžiais vartoto megakosmo termino, reiškusio visatą, visą pasaulį. Plg. Mikrokosmas.

Makrokristalinis (iš gr. makros ‚didelis' ir krystallos ‚kristalas') terminas taikomas struktūrai tokių kristalinių uolienų, kurių sudėtinės dalys yra aiškiai matomos paprasta akimi.

Makrolitai (iš gr. makros ‚didelis' ir lithos ‚akmuo') stambūs, grubiai apskaldyti titnaginiai įrankiai, naudoti mezolito gale ir naujojo akmens amžiaus pradžioje. Priešybė — mikrolitai (žr.).

Makromolekulė (iš gr. makros ‚didelis' ir lot. moles ‚masė') didelė molekulė (žr.), susidariusi iš tūkstančių atomų. Šis pavadinimas paprastai taikomas polimerams (žr.), kurių milžiniškos molekulės yra susidariusios iš maždaug taisyklingai pasikartojančių monomerinių struktūrinių vienetų. Koloidinės dalelės taip pat kartais vadinamos makromolekulėmis.

R. Audubert, Des précipités colloïdaux aux macromolécules 1956.

Makroplanktonas žr. Planktonas.

Makropodai (gr. makropodos ‚didžiakojis') labirintinių šeimos žuvų gentis. Kūno ilgis iki 10 cm, spalvos žaliai auksinės ir kt. M. išplitę tropinės ir subtropinės Afrikos bei Azijos srityse. Dėl savo spalvų grožio veisiamos akvariumuose dažniausiai šios rūšys: rojiniai m. (Macropodus opercularis), kininiai m. (M. chinensis), smailiauodegiai m. (M. cupanus) ir kt. Patinėliai daro lizdelius tarp lapų vandens paviršiuje, saugo kiaušinėlius ir pelėkais varinėja į juos šviežią vandenį.

Makroreljefas (iš gr. makros ‚didelis' ir prc. relief ‚iškiluma') stambios reljefo (žr.) formos, kartais su labai žymiais aukštumo svyravimais, sąlygojančios pagrindinius didesnių ar mažesnių sausumos plotų struktūros bruožus (pvz. kalnai, plokščiakalniai, lygumos, slėniai ir pn.).

Makroseisminis instrumentas prietaisas labai smarkiems žemės drebėjimo smūgiams registruoti ir matuoti.

Makroskopija (iš gr. makros ‚didelis', skopēo ‚žiūriu') stebėjimas daiktų, kuriems pakanka nedidelio padidinimo, daugiausia 50 kartų. M. priklauso makrofizikos mokslui. Makroskopinis — didelis, plika akimi įžiūrimas; priešybė—mikroskopinis.

Makrosociologija žr. Mikrosociologija.

Makrosporos (iš gr. makros ‚didelis' ir spora ‚sėja, sėkla') 1. botanikoje — stambios sporos, megaspora (žr.); 2. zoologijoje — kai kurių žemesniųjų gyvių (Protozoa), pvz. Radiolaria, iš dviejų jų gaminančių sporų didesnioji.

Makrostruktūra (iš gr. makros ‚didelis' ir lot. structura ‚sąranga') kietos medžiagos (pvz. mineralo, metalo arba lydinio) stambiakristalis arba stambiagrūdis sandaras (sąranga), matomas plika akimi arba, šiek tiek padidinus, pro lupą. Priešybė — mikrostruktūra.

Makrotomas (iš gr. makros ‚didelis' ir tomē ‚piovimas') prietaisas storiems anatominiams piūviams daryti.

Makrozoospora (gr.) botanikoje — galinti judėti megaspora (žr.).

Maksencijus (lot. Marcus Aurelius Valerius Maxentius, m. 312 po Kr.) Romos imperatorius Italijoje ir Afrikoje (306–312), Maksimijono sūnus, 306 pretoriečių (imp. asmens sargybinių) paskelbtas imperatorium. Kovodamas su kitais pretendentais (Severu, Galerijum, uzurpatorium Aleksandru) įsigalėjo Italijoje, Ispanijoje ir Afrikoje. Su savo svainiu Konstantinu D. pradžioje bandė geruoju sugyventi, bet vėliau paskelbė jam karą. 312 ties Saxa Rubra (‚Raudonosios uolos') į š. nuo Romos buvo Konstantino D. nugalėtas ir bebėgdamas prigėrė Tiberyje. M. buvo pradėjęs statyti nepaprastai puošnią Konstantino D. baigtą Konstantino baziliką Romos forume (Forum Romanum).

E. Stein, Geschichte des spätrömischen Reiches 1, 1928.

Maksima (iš lot. maxima sententia ‚pagrindinė taisyklė, principas') pagrindinė taisyklė, kurią kas nors renkasi savo gyvenimui. Kaip priešybė bendrai galiojantiems doriniams dėsniams ar Kanto absoliučiam kategoriniam imperatyvui, m. yra atskiro individo ir tik jam subjektyviai galiojąs pagrindinis principas.

Maksimaitienė-Girčytė Ona žr. Girčytė-Maksimaitienė, Ona.

Maksimalinis (iš lot. maximus ‚didžiausias') didžiausias, visų didžiausias, aukščiausias, maksimalus, pvz. m. uždarbis (didžiausias uždarbis), m. termometras, atžymis aukščiausią temperatūrą per tam tikrą laiko tarpą.

Maksimalistai žr. Socialistai.

Maksimalizmas (iš lot. maximus ‚didžiausias') per didelis kraštutinumas, reikalavimų padidinimas iki kraštutinumo.

Maksimas (lot. Maximus) šventieji:

1. M. Kankinys (m. 363), kareivis Antiochijoje, nužudytas imp. Julijono įsakymu dėl to, kad kritikavo imperatoriaus apostaziją ir jo kovą su krikščioniais. Šventė I 25.

2. M. Išpažinėjas (Maximus Confessor, 580–662), taip pat vad. M. iš Krizopolio, kur tapo vienuoliu. Išpažinėjo vardą gavo dėl to, kad buvo kankinamas, bet liko gyvas. Žinovas senovės filosofų mokslų, ypačiai Aristotelio, 618 pakviestas į imp. Heraklijaus dvarą sekretorium, bet jau 623 tą vietą paliko ir Krizopoly (Skutari) įstojo į vienuolyną. Persų invazijai gresiant, 626 pabėgo ir iki 646 gyveno Af-

rikoje. Kai 646 atvyko į Romą, buvo imperatoriaus kareivių suimtas ir verčiamas pasirašyti po monoteletų tikėjimo punktais. Nesutikęs tai padaryti, ištremtas į Perberą, 662 vėl atgabentas į Romą, bet ir toliau nepalenktas išsižadėti savo tikėjimo, buvo nubaustas: nupiautas liežuvis, nukirsta ranka ir pasmerktas amžinam ištrėmimui. Mirė 662 Lazicoje (netoli Batumo, Užkaukazyje). Šventė VIII 13. Paliko daug poleminių raštų, daugiausia prieš monofizitus ir monoteletus. M. raštus išleido F. Combefis Paryžiuje 1675 ir F. Oehleris 1875 Hallėje.

3. M. (m. apie 350), Jeruzalės vyskupas. Apie jį tiek žinoma, kad prieš 335 tapo vysk. Makarijaus įpėdiniu Jeruzalėj. Grįžtančiam iš tremties šv. Atanazui pagerbti sušaukė Palestinos vyskupų susirinkimą, kuriame jie parašė Aleksandrijos bažnyčiai pasveikinimą dėl jos ganytojo grįžimo. Dėl šios draugystės su šv. Atanazu M. buvo nekenčiamas arijonų ir Maksimino Dacho laikais; jų įskųstas, nuteistas į kasyklas, pirma išlupus akį ir sužeidus kojį. Šventė V 9.

4. M. (g. Décomer, Provanse — m. 460 XI 27), Riezo vyskupas. IV a. gale įstojo į Lerimos vienuolyną, kur 426 tapo išrinktas abatu. Nuo 433 Riezo vyskupas, pasižymėjo apaštališku uolumu. Palaidotas paties pastatytoje šv. Petro bažnyčioje, kuri po 100 metų gavo jo vardą. Šventė XI 27.

L. Duchesne, Fastes épiscopaux de l'ancienne Gaule I 1907.

5. M. Torinietis, Bažnyčios Tėvas, pirmasis žinomas Torino vyskupas (380–423). Nors iš jam priskiriamų daugybės raštų dalis nėra autentiški, tačiau kritikų jam priskirtieji yra verti istorikų dėmesio, nes juose atsispindi ano meto Š. Italijos socialinis, religinis ir moralinis gyvenimas. Lygiai vertingi yra ir teologiniai raštai, kuriuose aiškiai dėstoma ekleziologinė, kristologinė ir krikšto problemos. M. raštus pop. Pijaus VI įsakymu išleido B. Bruni Romoje 1784. *J.V.*

Romos imperatorius:

6. M. (lot. Maximus Magnus, m. 388 po Kr.) Romos imperatorius ir karys. Po Gracijono nužudymo, 383 Teodosijaus D. pripažintas Britanijos, Galijos ir Ispanijos valdovu. 387 jis įsiveržė į Italiją, išvijo Valentinijoną II, bet kitais metais Teodosijaus buvo nugalėtas, paimtas į nelaisvę ir kareivių nužudytas.

Maksimejko Nikolaj Aleksejevič (1870–?) teisės istorikas, tyrinėjęs D.L.K. teisę. Kaip ir J. A. Malinovskij (žr.), M. yra gavęs gerą mokyklą pas žymų teisės istoriką M. F. Vladimirskį-Budanovą Kijevo universitete, kurį baigė 1892. Nuo 1897 M. iki 1917 spalio revoliucijos buvo Charkovo univ. teisės istorijos profesorius. Jo svarbiausi darbai: Istočniki ugolovnych zakonov Litovskogo Statuta 1894 (rašyta pas Vladimirskį-Budanovą); Lietuvos istorijos srityje reikšmingiausias jo darbas — Sejmy Litovsko-Russkago gosudarstva do Liublinskoj unii 1569 g. 1902 (su vertingais priedais iš Lietuvos Metrikos); Russkaja Pravda i Litovskij Statut (Sbornik statej posveščionnyj M. F. Vladimirskomu-Budanovu 1904); Russkaja Pravda i obyčnoje pravo litovsko-russkago gosudarstva do izdanija Statuta (Trudy XII archeologičeskago sjezda 1905); Opyt kritičeskogo izsliedovanija Russkoj Pravdy 1914. Be to, išsp. kelis baudžiamosios teisės istorijos darbus, kurie Lietuvos neliečia. *Z.I.*

Maksimijonas (lot. Maximianus) 1. šventasis, Ravenos vyskupas (498–556). Gimęs Istrijoje, pateko į Konstantinopolio imperatoriaus dvarą. Imp. Justinijonui reikalaujant, buvo pop. Vigilijaus konsekruotas Ravenos vyskupu. Iki to laiko apie jo gyvenimą smulkesnių žinių nėra. Ravenos Liber Pontificalis paduoda kelis sakinius iš jo raštų ir mini, kad jis dar prieš vyskupo šventimus buvęs pasiųstas į Aleksandriją spręsti teologinių ginčų. Iš karto Ravenoje nepalankiai sutiktas, kaip imperatoriaus patikėtinis, savo veikla netrukus laimėjo visų simpatijas ir buvo laikomas idealiu vyskupu. Vienintelis Italijos metropolitas, likęs ištikimas pop. Vigilijui, savo įtaka siekė Milaną ir Akvilėją. Jis pirmasis Vakaruose po 549 prisiėmė arkivyskupo titulą; tai tada reiškė, kad jis yra ne vien metropolitas, bet ir galva kitų kelių metropolitų. Ravenoje konsekravo šv. Vitalio ir šv. Apolinaro bažnyčias, išpuoštas puikiomis mozaikomis. Šv. Vitalio bažnyčioje viename istoriniame paveiksle šalia imp. Justinijono stovi pats M. Pastatydino dar šv. Stepono kankinio baziliką, kurioje padėjo to šventojo ir dar 20 kankinių relikvijas, ir atnaujino S. Andrea Maggiore bažnyčią. Iš jo dovanų Ravenos katedrai yra likęs dramblio kaulo vyskupų

Arkiv. Maksimijono sostas Ravenos katedroje

sostas su paties M. monograma. Šventė II 21.

Agnello, Liber Pontificalis Ecclesiae Ravennae 1923; *C. Mohlberg,* Maximianus von Ravenna und die orientalische Quelle des Martyrologium Hieronymianum (Oriens Christianus 19, 1933); *C. Cecchelli,* La catedra di M. 1936; *G. Lucchesi,* Nuove note agiografiche ravennati 1943. *J.V.*

2. (lot. Marcus Aurelius Valerius Maximianus, m. 310 po Kr.) Romos imperatorius, Dioklecijono tautietis, žemos kilmės iliras, nemokytas, bet narsus karys. 285 Dioklecijono pakeltas Cezariu, 286 — Augustu. M. viešpatavo pirmiausia Galijoje, nuo 293 Italijoje, Ispanijoje, Afrikoje. Ir Augustu tapęs vykdė Dioklecijono valią, su kuriuo drauge, kad ir nenoromis, 305 atsisakė nuo sosto. 306 pabaigoje, kai sūnus Maksencijus pasiskelbė Romoje imperatorium, norėdamas padėti jam, vėliau žentui Konstantinui D., M. vėl tapo valdovu, vad. bis Augustus, ‚dukart imperatorius' titulu. Susipykęs su Maksencijum, pasitraukė pas žentą Konstantiną ir atsisakė nuo valdžios, bet 309 tapo trečią kartą valdovu. Dioklecijono verčiamas, atsisakė vėl nuo sosto ir, Konstantino pasodintas į kalėjimą, pasikorė.

W. Ensslin, M. (Pauly-Wissowa Realenc. des klass. Alt. 14, 2, 1930). *A.Rkš.*

Maksimilijonas (lot. Maximilianus iš maximus ‚didžiausias ir Aemilianus ‚Emilijonas') vyrų vardas:

Šventieji:

1. M. (m. 295) kankinys (šventė (III 12). Jo vardas sen. martirologijose įvairiai rašomas. Tik 1680 pirmą kartą Oxforde buvo atspausdinti autentiški jo gyvenimo šaltiniai. M. buvęs kareivis, Viktoro sūnus, nužudytas Numidijos Sebaste 295 III 12 dėl to, kad atsisakė tarnauti kariuomenėje, tvirtindamas, jog karinė tarnyba nesanti suderinama su jo, krikščionio, įsitikinimais. Jo kūną matrona Pompėja atgabeno į Kartaginą ir palaidojo šalia kankinio Kiprijono.

T. Ruinart, Acta Martyrum 1859; *H. Delahaye,* Les passions des martyrs et les genres littéraires 1921.

2. M. iš Lorcho (m. apie 283), kankinys (šventė X 12). Apie jį tiek yra tikrai žinoma, kad apie 700, šv. Ruperto Salzburgiečio laikais, Pongau apylinkėje buvo atrastas M. kūnas ir toje vietoje pastatytas vienuolynas ir koplyčia. Apie 878 Karolis D. įsakė M. relikvijas perkelti į Öttingą (Bavarijoje); iš ten jos apie 985 pateko į Passau katedrą. Nėra tikra, kad M. būtų buvęs Lorcho vyskupu: šis titulas jam pridėtas tik XI-XII a., kai Passau vyskupai ėmės vadintis Lorcho ‚vyskupo' įpėdiniais.

F. Poxrucker, Der hl. Maximilian 1925; *E. Tomek,* Kirchengeschichte Österreichs I 1935. *J.V.*

Valdovai. Badeno:

3. M., arba Max von Baden (1867–1929), Badeno princas, vokiečių politikas. 1907 užėmė Badeno sostą. Būdamas liberalinio nusistatymo ir turėdamas tarptautinių ryšių, 1918 X 3 pakviestas Vokietijos kancleriu vietoje G. von Hertlingo (žr.). Į M. koalicinį kabinetą įėjo ir socialistai G. E. Bauer ir Ph. Scheidemann. Vyr. kariuomenės vadovybės spaudžiamas, M. pradėjo paliaubų derybas su sąjungininkais ir X 5 įteikė JAV prezidentui W. Wilsonui vokiečių taikos pasiūlymą, susidedantį iš 14 punktų. Kilus lapkričio mėn. revoliucijai, 1918 XI 9 paskel-

Max von Baden

bė Vilhelmo II abdikaciją ir kanclerio vietą užleido M. Ebertui (žr.). Išsp. Erinnerungen und Dokumente 1927.

Bavarijos:

4. M. I (1573–1651) Bavarijos hercogas ir kurfiurstas, hercogo Vilhelmo V sūnus. Jėzuitų auklėtinis. Buvo vedęs Lotaringijos princesę Elzbietą; vėliau vedė imp. Ferdinando II dukterį Mariją Oną. Valdė Bavarijos hercogiją 1597–1651. 1609 kovaĩ su Protestantų unija suorganizavo Katalikų lygą, kuriai ir vadovavo. 1620 Katalikų lygai sumušus prie Bílá hora (Weisser Berg) sukilusius Bohemijos protestantus, M. gavo iš imp. Ferdinando II Aukštutinį Pfalcą ir kurfiursto titulą (1623). 1629 įvedė Aukštutiniame Pfalce restitucijos ediktą prieš protestantizmą. Bijodamas perdidelio Wallensteino įtakos įsigalėjimo imperatoriui ir imperatoriaus kariuomenės sustiprėjimo, M. atleido Wallensteiną 1630. Per Trisdešimties metų karą (1618–48) buvo imp. Ferdinando II sąjungininku. Švedų kariuomenei nuniokojus Bavariją, M., tikėdamasis greitos karo pabaigos, atsimetė nuo imperatoriaus ir 1647 Ulme sudarė su švedais ir prancūzais karo paliaubas, tačiau greit nusivylė ir vėl grįžo prie imperatoriaus. Vestfalijos taikos derybose 1648 M. užsitikrino kurfiursto titulą ir Aukštutinį Pfalcą. M. buvo gabus valdovas, politikas, organizatorius ir karo vadas. Rūpinosi krašto gerove, rėmė meną. Savo sūnui ir įpėdiniui, Ferdinandui Marijai, parašė Anleitung zur Regierungskunst (Pamokymas valdymo meno).

Bavarijos kurfiurstas Maksimijonas I (P. Candid paveikslas)

F. A. W. Schreiber, M. I., der Katholische Kurfürst von Bayern und der Dreissigjährige Krieg 1868; *F. v. Reber*, Kurfürst M. I. von Bayern als Gemäldesammler 1892; *S. Riezler*, Geschichte Bayerns 1903.

5. M. II Emanuelis (1662–1726) Bavarijos kurfiurstas (1679–1726), Ispanijos vicekaralius Olandijoje (1691–99), kurfiursto Ferdinando Marijos sūnus. 1683 dalyvavo Vienos gynime nuo turkų, pasižymėjo keliose kautynėse (1688 užėmė Belgradą) ir buvo vadinamas turkų nugalėtoju. 1685 vedė Leopoldo I dukterį Mariją Antoniją. 1690 vadovavo imp. armijai prie Reino prieš prancūzus. Ispanijos sosto įpėdinystės kare (1701–13) M. kovojo Liudviko XIV pusėje prieš Austriją. Po eilės pergalių, pralaimėjęs mūšius prie Schellenbergo ir Hochstädto (1704), turėjo bėgti iš Bavarijos ir užsitraukė krašto neapykantą. Savo žemes atgavo tik Rastatto taikos derybose 1714. 1724 sudarė su Kurpfalcu giminystės ir paveldėjimo sutartį.

Maksimilijonas II Emanuelis

Ruith, Kurfürst Max Emanuel von Bayern und die Donaustädte 1889; *M. Strich*, Das Kurhaus Bayern im Zeitalter Ludwigs XIV und die europ. Mächte 1933.

6. M. III Juozapas (1727–1777) Bavarijos kurfiurstas (1745–77), Karolio VII sūnus. 1745 sutartimi su Marija Terezija atsisakė Austrijos žemių už atgautas Bavarijos žemes. Rūpinosi krašto medžiagine gerove ir švietimu. 1759 įkūrė mokslo akademiją Münchene. Panaikino Bavarijoje jėzuitų ordiną ir sumažino vienuolynų skaičių. Leido protestantams viešai išpažinti savo tikėjimą. Septynerių metų kare kovojo Marijos Terezijos pusėje. Su M. pasibaigė jaunesnioji Witelsbachų karta, ir jo sūnus, Karolis Teodoras, sujungė Wi-

telsbachų žemes į Pfalco-Bavarijos elektoratą (Kurfürstentum).

F. A. Schreiber, Max Joseph III 1863; *T. Bitterauf,* Die kurbayr. Politik im Siebenjährigen Krieg 1901.

7. M. I Juozapas (1756–1825) Bavarijos kurfiurstas (1799–1825) ir karalius (1806–25), Pfalco - Zweibrückeno - Birkenfeldo princo Fridricho sūnus. 1795 paveldėjo Zweibrückeno hercogiją, 1799 po Karolio Teodoro mirties — Bavarijos elektoratą. 1803 ir 1805 mainais su imperatoriumi padidino Bavarijos žemes. 1805 stojo Napoleono I pusėje, gavo Bavarijos karaliaus karūną ir Austrijos žemių, nustodamas dalies savųjų. Perorganizavo kariuomenę pagal prancūzų pavyzdį. 1813 perėjo sąjungininkų pusėn prieš Napoleoną I. Riedo sutartimi jam buvo pripažintas karaliaus titulas ir iš Napoleono I gautos žemės, tik turėjo susigrąžinti Austrijos žemes. M. vidaus politikoje darė reformų, uždarė daug kat. vienuolynų, kėlė švietimą kviesdamas prot. mokslininkus. Münchene įkūrė meno akademiją. 1818 davė kraštui konstituciją — dvejų rūmų tautos atstovybę.

Maksimilijonas I Juozapas

Lerchenfeld, Geschichte Bayerns unter König M. I. Joseph 1854 ; *Steinberger,* Vater Max, der erste Bayern König 1906; *Reidelbach,* König M. I. Joseph 1806–25, 1914.

8. M. II Juozapas (1811–1864) Bavarijos karalius (1848–64), karaliaus Liudviko I sūnus. 1842 vedė Prūsijos karaliaus Fridricho Vilhelmo III giminaitę Mariją Jadvygą. Studijavo Göttingeno ir Berlyno univ. istoriją ir valstybės mokslus; apkeliavo Vokietiją, Italiją ir Graikiją. Krašto vidaus politikoje buvo liberalinių pažiūrų. Priešinosi Prūsijos vyravimui, kuriant Vokietijos imperiją buvo Austrijos šalininkas. Jo rūpesčiu 1862 išleistas Vokietijos prekybos įstatymas. Pakėlė mokslinį aktyvumą Münchene, kviesdamas žymius protestantų mokslininkus ir menininkus. Suorganizavo Müncheno akademijoje gamtos mokslų, technikos ir istorijos skyrių.

W. H. Riehl, Kulturgeschtl. Charakterköpfe ³1899; *A. Kohut,* König M. II. von Bayern und der Philosoph Schelling 1914. *V. Jck.*

Meksikos:

9. M. (1832–1867) Austrijos imp. Pranciškaus Juozapo jaunesnysis brolis, Austrijos erchercogas, 1864–67 Meksikos imperatorius. 1857–59 Lombardijos ir Venecijos kunigaikštijų generalgubernatorius. 1857 vedė Belgijos princesę Šarlotę (Carlotą). Prancūzijos imp. Napoleonas III įpiršo M. užimti Meksikos imp. sostą ir pažadėjo prancūzų karinę pagalbą įsistiprinti soste. 1864 kartu su Prancūzijos kariuomene išvyko nepažįstamo krašto valdyti. Nei M., nei jo patarėjai nepažinojo vietos sąlygų ir jų pradėtasis krašto administravimas nepatiko ne tik respublikonams, bet ir konservatoriams. JAV nepatiko Prancūzijos įsikišimo politika į Amerikos reikalus, todėl jos per savo pasiuntinybę Paryžiuje pareikalavo ištraukti prancūzų kariuomenę. Be Prancūzijos, kitos Europos valstybės Meksikos reikalu laikėsi abejingai. Su atsitraukiančia prancūzų kariuomene norėjo išvykti ir M., bet pagaliau dar turėjo 10.000 kariuomenės ir su jos pagalba panoro kovoti su Juarezo vadovaujamais respublikonais. 1867 V 15 prie Quétero mst., išdavus gen. Lopezui (už 30.000 uncijų aukso), pateko į Juarezo rankas. Drauge su gen. Miramonu ir Mejia teisė karo teismas ir nuteisė mirties bausme, kuri, nepaisant JAV prašymo pasigailėti, buvo įvykdyta. Išsp. Aus meinem Leben 1865, Mein erster Ausflug: Wanderungen in Griechenland 1868.

Meksikos imp. Maksimilijonas

J. Musser, The Establishment of Maximilian's Empire in Mexico 1918. *P.Č.*

Vokietijos:

10. M. I (1459–1519) Vokiečių karalius (1486–1519) ir Romos imperatorius (1493–1519), imp. Fridricho III sūnus. Kurfiurstų Frankfurte išrinktas ir Aachene iškilmingai vainikuotas karalium dar tėvui gyvenant. Prieš tapdamas karalium, M. gavo regento teisėmis valdyti Burgundiją, vedęs jos paveldėtoją Mariją (1477). Čia jis turėjo sunkiai laikytis prieš Niderlandų miestus ir kurį laiką buvo jų belaisvis. Taip pat jis turėjo kovoti su Prancūzijos karalium Liudviku XI, kuriam didesnioji Burgundijos dalis pagaliau ir atiteko. M. padėtis Burgundijoj itin pasunkėjo, kai mirė žmona Marija ir jis paliko vien nepilnamečio sūnaus Pilypo globėju. Jau čia pasinešęs siekti vedybomis politinių tikslų,

Imp. Maksimilijonas I (A. Dürerio paveikslas)

jis pasirūpino apvesdinti sūnų su Kastilijos ir Aragonijos karalių Izabelės ir Ferdinando dukterimi Joana Pamišėle ir taip paruošė dirvą būsimai milžiniškai Habsburgų imperijai.

M. valdė Vokietiją daugiau iš vardo, nes įvairių sričių valdovai savaimingai politikavo. Tačiau laiko dvasia, kur nyko viduramžinė feodalinė sistema, užleisdama vietą monarchinei tvarkai, buvo jaučiama ir Vokietijoj. Bet Vokietijos padėtis skyrėsi nuo kitų valstybių tuo, kad jai trūko monarcho, kuris joje būtų turėjęs šaknis ir būtų gilinęs bei plėtęs savo valdžią. Mat, M., kaip ir kiti Habsburgai, tebuvo įsišakniję Austrijoj ir su ja artimai susijusiose kitose patrimonijose. O Vokietijoj, būdami renkamaisiais valdovais, jie neturėjo tvirtesnės atramos. Vokiečių pastangos bent kiek apsijungti ėjo iš didžiausių teritorinių valdovų, kurių tarpe ypač prasikišo Mainzo arkiv. grafas Bertoldas Hennebergietis. Jis, veltui stengęsis palenkti reformai imp. Fridrichą III, lengvai patraukė sūnų M., kai šiam rūpėjo gauti iš didikų paramos kovai su prancūzais Italijoj. Tad sušauktame Vormso reichstage (1495) paskelbti 3 svarbiausi reformos punktai: viešoji taika (Landfriede) 10 m., vėliau prailginta neribotam laikui, įsteigtas vyr. reicho tribunolas (Reichskammergericht) ir nutarta rinkti metinis mokestis bendriems imperijos reikalams (Gemeine Pfennig). Praktiškai šie nutarimai mažai ką tereiškė, nes nebuvo jėgos jiems įgyvendinti. Jie buvo kartojami ir papildomi naujais projektais, pvz. imperijos suskirstymas į 6, vėliau į 10 apygardų, kol vėliau liko įgyvendintas bent vienas nuostatas: įsteigtas vyr. reicho tribunolas su galutine būstine Wetzlaro mieste. Jis, vienintelė bendra Vokietijos institucija, šalia imperatoriaus, išsilaikė iki 1803.

M. Italijos politiką iš dalies lėmė jo vedybos su Milano tirono Liudviko Sforzos, vad. Moro, dukterėčia Bianca Maria ir iš to kilusios pretenzijos į šį miestą-valstybę. M. stengėsi atlaikyti Milaną prieš prancūzus, užsimojusius pasijungti Italiją. Susirūpinimas Italija jam galėjo kilti ir iš tradicinės imperatorių politikos, laikiusios Italiją imperijos dalimi. Tad nužygiavęs į Italiją (1496), jis praleido joje kovodamas kelerius metus, nieko nepasiekęs. Net ir prie Romos negalėjo prieiti ir joj imperatoriaus karūna pasipuošti. Jis turėjo tenkintis užsidėjęs karūną Triento mieste (1508), tiesa, su popiežiaus sutikimu. Jis davė pirmas pavyzdį būsimiems imperatoriams karūnuotis šalia Romos ir be popiežiaus pritarimo.

M., Vokiečių imperijai ne kuo nusipelnęs, net praradęs jai Šveicarijos kantonus, pralaimėjęs karą su jais (1499), jis žymiai patarnavo Austrijai, apjungdamas jos valdas.

Habsburgų Austrija kūrėsi iš įvairių dalių, kurios viduramžiais savarankiškai valdėsi. M. ėmė jungti jas pirmiausia kurdamas joms bendras institucijas, kurios nuo jo tepareidamos, turėjo derėti ir visos imperijos reikalams. Tuo būdu jis įkūrė rūmų tarybą (Hofrat), aukščiausią teismo ir administracijos įstaigą; finansams tvarkyti sudarė rūmų iždo vadybą (Hofkammerordnung) ir grynai administracijos reikalams — rūmų kanclerio vadybą (Hofkanzleiordnung). Nors šios įstaigos nelabai buvo veiksmingos ir daugiau priklausė diduomenės, tačiau jos atstovavo Austrijos vienybei. Jos vienybę jis dar labiau sustiprino, kai padarė galą dviem rungtyniavusiosioms Habsburgų šakoms ir sujungė Žemutinę ir Aukštutinę Austriją su jų aneksais. Austrijos žemių vienybę aiškiai parodė M. su-

Maksimilijono I karūnacija (fragmentas iš antkapio pranciškonų bažnyčioje Innsbrucke)

šauktas seimas Innsbrucke (1518), suburtas iš sričių seimelių.

M., vadinamas paskutiniuoju riteriu, buvo tipiškas renesanso valdovas. Didelis nuotykių ieškotojas, toli siekiančių planų kūrėjas, nepastovus, nepaprastai veiklus, mėgėjas trankaus gyvenimo, gebėjęs bendrauti su visuomene, ypač su moterimis. Tokiam gyvenimo būdui pravertė didelės išlaidos, ir jis kentė nuolatinį piniginį badą. Jis stengėsi medžioti rinkliavas, kur tik galėjo, kreipdamas daugiausia dėmesio į miestus ir jų turčius. Didelė jo atspara buvo Augsburgo turtuolių Fugerių giminė.

M., būdamas pavyzdingas renesanso valdovas, globojo mokslą, meną, ir žymieji ano meto mokslininkai bei menininkai buvo jam artimi. Celtis, Trithemius, Pirkheimeris, Düreris ir daugybė kitų naudojosi jo globa. Jis pats ėmėsi kūrybos ir, manoma, kitų padedamas, parašė kelis kūrinius. Jų temos — literatūriškai pavaizduoti jo paties ar jo giminės praeitis. M. užsimotas ir didžiausių XVI a. menininkų kurtas meno paminklas yra jo antkapis rūmų bažnyčioj Innsbrucke. Tačiau būti palaidotam jam buvo lemta šv. Jurgio bžn. Wiener Neustadt mieste.

M. pelnėsi didelį populiarumą plačiuose gyventojų sluoksniuose ir jo familiarus ‚imperatoriaus Makso' vardas per šimtmečius išliko liaudies padavimuose bei kūryboje.

H. Ulmann, Kaiser Maximilian I, 2 tt. 1884–91; *E. Heyck,* Kaiser Maximilian I 1898; *Seton-Watson,* Maximilian I, Holy Roman Emperor 1902; *G. F. Waas,* The Legendary Character of Kaiser Maximilian I 1941. *J.J.*

11. M. II (1527–1576) imperatorius (1564–76), Bohemijos (1562–75) ir Vengrijos (1563–72) karalius, Ispanijos vicekaralius (1548–50), imp. Ferdinando I. ir Onos Jogailaitės sūnus. 1548 vedė imp. Karolio V dukterį Mariją. Nežiūrint griežto katalikiško išauklėjimo, M. buvo susidomėjęs protestantiškuoju mokslu, rodė protestantams daug palankumo ir paramos, buvo net besirengiąs pereiti į protestantų tikėjimą. Habsburgų Ispanijos politikos verčiamas, atsimetė nuo protestantizmo ir 1562 Prahoje prisiekė savo tėvui visada pasilikti ištikimas Kat. Bažnyčiai. M. vedė taikos politiką: Vokietijoje stengėsi pašalinti politinius ir religinius priešingumus, o kare prieš turkus (1566–68) laikėsi gynimosi pozicijos. 1568 sudarė su sultonu Selimu II 8 metų taiką, pripažindamas turkams jų

užkariautas žemes ir sutikdamas mokėti metinę duoklę. 1576 Lietuvos-Lenkijos elektorinio seimo viena dalis buvo išrinkusi M. Lenkijos karaliumi ir D.L.K., bet karūną laimėjo kitos to seimo dalies kandidatas — Steponas Batoras. M. buvo mokslo ir meno skatintojas bei rėmėjas.

L. v. Ranke, Über die Zeiten Ferdinands I. und M.s II. (Sämtliche Werke, 7 tt, ³1888); *M. Ritter,* Deutsche Geschichte im Zeitalter der Gegenreformation u. des Dreissigjährigen Krieges 1889; *G. Droysen,* Geschichte der Gegenreformation 1893; *O. H. Hopfen,* Kaiser M. II. und der Kompromisskatholizismus 1895; *R. Holtzmann,* Kaiser M. II. bis zu seiner Thronbesteigung 1903; *B. Bibl,* M. II. der rätselhafte Kaiser. Ein Zeitbild 1929. *V.Jck.*

Maksiminas (lot. Maximinus) vyrų vardas: 1. M (g. III a. gale Silly, Akvitanijoje — m. prieš 347) Triero vyskupas. Vysk. šv. Agricijaus buvo leidžiamas į mokslus ir paskui apie 332 tapo jo įpėdiniu. Priglaudė šv. Atanazą ištrėmimo metais (336–338). 341 priėmė ištremtą Konstantinopolio patriarchą Povilą ir rūpinosi grąžinti į jo vietą. 342 demaskavo 4 arijonų vyskupus, atvykusius iš Antiochijos palenkti imperatoriaus į savo pusę ir įtikino imperatorių nepasiduoti į jų pinkles. 343 drauge su pop. Julijum I ir Kordubos vysk. Hosiju išgavo iš imp. Konstanco sutikimą sušaukti Sardiko sinodą prieš arijonus ir pasirašė to sinodo nutarimus. Laikomas Triero globėju. Šventė V 29. *J.V.*

2. M. (lot. Gaius Iulius Verus Maximinus, m. 238 po Kr.) Romos imperatorius, kilimo trakas, nemokytas, bet geras karys. Nėjęs jokių senatoriškų (aukštųjų) tarnybų, 235 romėnų legionų Germanijoje (Mainze) paskelbtas imperatorium. M. bubuvo pirmasis ‚barbaras' imperatorius. Jis nevyko į Romą ir nesistengė gauti senato pripažinimo, bet kariavo prie Reino ir Dunojaus, nugalėdamas germanus, dakus ir sarmatus. Žygiuodamas prieš senato skirtąjį imperatorių Pupieną ir Balbiną, nepatenkintų dėl griežtumo ir žiaurumo kareivių buvo drauge su sūnum Maksimu ties Akvilėja nužudytas 238.

F. Altheim, Niedergang der alten Welt, 2, 1952.

3. M. (lot. Gaius Valerius Maximinus, pravarde Daia, m. 313 po Kr.) Romos imperatorius, imp. Galerijaus sesers sūnus. Augusto titulą gavo 310. Po imp. Galerijaus mirties 311 drauge su Licinijum valdė R. Romos imperijos dalį. M. nepaisė Galerijaus tolerancijos edikto ir, tęsdamas Dioklecijono politiką, persekiojo krikščionis visu griežtumu. Mirė 313 Tarse bebėgdamas per karą su Licinijum.

H. Lietzmann, Geschichte der Alten Kirche 3, ²1953. *A.Rkš.*

Maksimonys k., Merkinės vls., Alytaus aps., 2 km nuo Merkinės, deš. Merkio krante; 1923 buvo 19 ūkių ir 105 gyv. Merkio kranto smėlynuose aptikta akmens amžiaus stovyklos pėdsakų. Čia K. Jablonskis (žr.) yra surinkęs nemaža įvairių titnaginių dirbinių. Prie pačių ankstyviausių priklauso dvi stambios titnaginės kotinės strėliukės, kurios tipologiškai galėtų būti priskiriamos pačiam paleolito galui, tačiau greičiausiai priklauso mezolito pradžios svidrinei kultūrai. Be to, čia surasta vad. tardenuazinio tipo smulkių titnaginių dirbinių, stambių pleištų, mezolitinio tipo daugiau trikampio pavidalo titnaginis kirvis plačiu neretušuotu galu ir kt.

R. Jablonskytė, Mezolitinė stovykla Puvočiuose (Lietuvos Praeitis I, 2, 1941, pav. 12:3–4, 6, 13). *J.P*

Maksymovyč Mychajlo (1804–1873) ukrainiečių istorikas ir tautosakininkas. Pradžioje dėstė botaniką Maskvos univ., nuo 1834 Kijevo univ. prof. ir kurį laiką rektorius. Iš M. labiausiai vertingų darbų yra trys ukrainiečių liaudies dainų, patarlių, prietarų ir padavimų rinkiniai, išsp. 1827, 1834 ir 1849. Be to, jis pirmasis išvertė ukrainiečių kalbon Slovo o polku Ihorevi 1857–59.

Ivan Rozhin, M. M. (Novi dni 1956 nr. 82–83).

Maksimumas (lot. maximum ‚didžiausias') 1. didžiausias dydis, kiekis, aukščiausia ko nors riba; 2. matematikoje — didžiausia reikšmė kintamos tiekybės, kitaip tariant, tai viršūnė, kurios kintamoji tiekybė pasiekia bei persirita per ją. Matematiškai sakoma, kad funkcija $f(x)$ įgauna maksimalinę reikšmę taške $x=a$, jei tame taške ji yra didžiausia už jai gretimas bei betarpiškai artimas reikšmes, t.y. $f(a) > f(a \pm \epsilon)$, kur ϵ yra kiek norint mažas laisvai pasirinktas teigiamas skaičius. Griežtai kalbant, funkcijos maksimumas nebūtinai turi būti didžiausios reikšmės, palyginant su galimomis funkcijos reikšmėmis (žr. brėž.). Panašiai reikia apibrėžti ir kintamos tiekybės minimumą, atseit, kaip mažiausią funkcijos reikšmę, palyginant su funkcijos dydžiu bet kuriame gretimame betarpiškai artimame taške iš vienos ar kitos pusės. Lygiai taip pat minimumas nebūtinai turi būti funkcijos mažiausia galima reikšmė (pvz. funkcija taške L mažesnė už ‚min.').

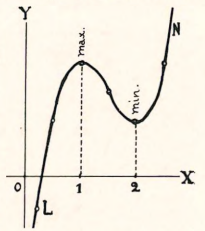

Maksimumas

Maksimumo bei minimumo taškai yra tada, kai funkcijos kitėjimo sparta virsta nuliu, kitaip tariant, kai funkcijos pirmoji išvestinė prilygsta nuliui. Maksimumo taške funkcija persirita iš kylančios į krintančią (mažėjančią), atseit, pirmoji išvestinė keičia ženklą iš + į −; minimumo taške funkcijos išvestinė keičia ženklą iš − į +. Pavyzdžiui imkime funkciją $y=f(x)=2x^3-9x^2+12x-3$, jos pirmoji išvestinė $f'(x)=6x^2-18x+12$; prilyginus ją nuliui ir išsprendus, surandame $x=1$ arba $x=2$, ką funkcijos grafika ir parodo, kad prie $x=1$ turime ‚max.', o prie $x=2$ funkcija įgauna minimumą. *A.J.*

Maksvelio elektromagnetinė teorija žr. Maxwell, J. C.

Maksvelis (pagal fiziko J. C. Maxwell pavardę) magnetinio srauto (ϕ) vienetas c.g.s. sistemoje. Einant Faradėjo dėsniu (žr.), 1 voltas elektrovaros jėgos sukeliamas grandinėje, kai tą grandinę veriančio magnetinio srauto kitėjimo sparta yra 100 mil. maksvelių per sekundę. Žr. Indukcija, magnetinė.

Maksvytis Juozas (1878–?) kun. Spaudą leidus išspausdino eilę verstinių scenos veikalų: Daktaro kabinete (perdirbta iš lenkų k.) 1907, R. Benedixo Byla dėl linų markos 1909, ²1920, Gogolio Revizorius (pasisavino L. Jakavičius) ir kt. Be to, buvo išvertęs iš lenkų k. raštų blaivybės reikalais, bet visa liko rankraščiuose. Bendradarbiavo Draugijoje ir kt.

Makštis 1. dėklas ar įmova peiliui, durklui ar kalavijui įdėti. M. vartotos jau priešistoriniais laikais, pradedant žalvario amžiumi. Lietuvoje medinių ar odinių m. liekanų bei žalvarinių apkalų randame naujojo geležies amžiaus kapinynuose. 2. A n a t o m i j o j e — moters lyties organo dalis (vagina).

Makua žymiausia ir daugiausia išplitusi bantų negrų kiltis portugališkoje R. Afrikoje (Rovuma, Zambezi ir Njasa), kurių ten priskaičiuojama iki 1.700.000 ir dar apie 40.000 Tanganikoje. M. kalba priklauso bantų kalbų (žr.) grupei. M. verčiasi kapliniu ūkiu, žvejyba, medžiokle; laiko smulkių gyvulių ir moka lipdyti puodus. Kultūriškai jie siejami su makondais (žr.).

H. A. Bernatzik, Afrika II 1947; *M. Tew,* Peoples of the Lake Nyasa Region 1950.

Makulatūrà (iš lot. macula ‚dėmė') 1. spausdinant bei įrišant sugadinti ar atliekami popieriaus lapai; netikęs popierius, laikraščiai, knygos, skirtos perdirbimui popieriaus fabrikuose. M. naudojama ir įrišant knygas, todėl senų knygų apdaruose randama vertingų spaudinių ir dokumentų liekanų (žr. Apdaras). 2. Perkeltine prasme—menkavertis literatūros kūrinys.

Makūnaitė Albina (g. 1926 Padainupio kaime, Garliavos vls., Kauno aps.) dailininkė grafikė. Mokėsi Kauno gimnazijoje. 1942 įstojo į Taikomosios dailės institutą Kaune. Baigė pirmąja, kaip geriausia grafikė. Iš jos grafikos darbų nuotaikingumu pasižymi keturių spalvų linoleumo

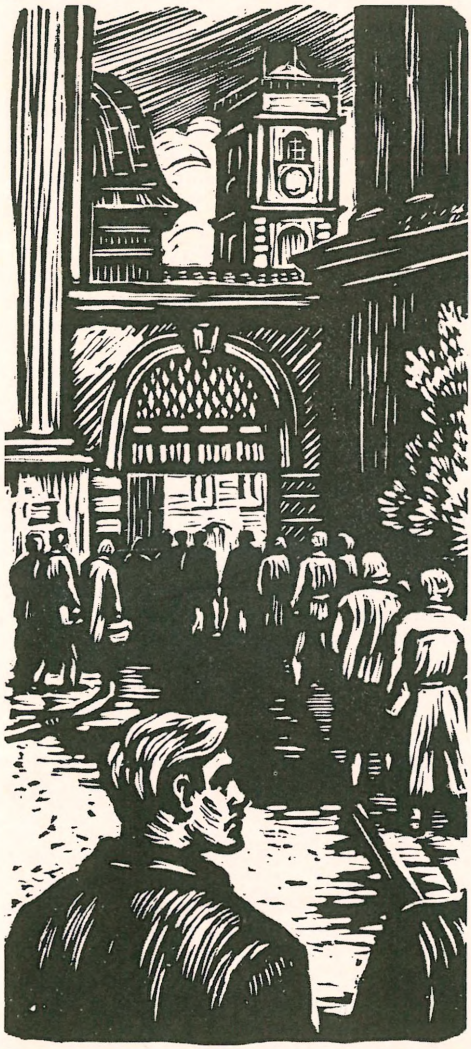

A. Makūnaitė I universitetą
(medžio raižinys)

raižinys ‚Čaikovskio muziejus'. Paskutiniuoju metu M. ypačiai reiškiasi kaip knygų iliustratorė. Ji iliustravo J. Biliūno apysaką Liūdną pasaką, Lazdynų Pelėdos raštus, Justino Marcinkevičiaus Dvidešimtą pavasarį, V. Mykolaičio-Putino Sukilėlius ir kt. Nuo 1950 dalyvavo meno parodose Kaune, Vilniuje, Maskvoje, Varšuvoje.

Makuszyński Kornel (1884–1953) lenkų rašytojas, vienas iš ryškiausių naujojoj lenkų literatūroj. Vidurinius ir aukštuosius mokslus (filosofijos fak.) ėjo Lvove. 1905–14 Słowo Polskie teatrinio meno recenzentas, 1914 Lvovo lenkų teatro vedėjas, 1915–18 Kijevo lenkų teatro vedėjas, 1916–18 lenkų Rašytojų ir žurnalistų draugijos pirmininkas Kijeve. 1926 apdovanotas valstybine literatūros premija už poemą Pieśń o Ojczyźnie (1924). Literatūrinę karjerą M. pradėjo eilėraščiais, pirmuosius spausdino Słowo Polskie lit. priede. Atskirais leidiniais išleido Połów gwiazd (1907), Žymiai vėliau Narodziny serca (1920), Piosenki żołnierskie (1928), Wiersze zebrane (1931). M. poezija lengva, nesudėtingos formos, populiari, kupina jausminio spalvingumo ir humoro. Bet plačiuosius skaitytojų plotus M. užkariavo ne tiek poezija, kiek humoristinėmis novelėmis, apysakomis ir feljetonais, su nepaprastu vaizduotės palėkiu, tobula kompozicija bei kondensuota plastika: Rzeczy wesołe 1909, Romantyczne historje 1910, Dziwne powieści 1911. Prieškarinės lenkų tikrovės fone M. humoras buvo savotiškas anachronizmas ir disonansas. Žaismingas santykis su gyvenimu daugelį žeidė ir piktino, bet tai rašytojo neveikė ir jo populiarumo nemažino. Vispusiškiausiai M. humoristinis talentas išsiskleidė papročių romanuose: Słońce w herbie (raš. 1914), Perły i wieprze (raš. 1915) ir Po mlecznej drodze (raš. 1916). Skyrium minėtina Ballada o św. Jerzym (1912), kur humanitarinis rašytojo idealizmas gražiausiai išreikštas. M. sukūrė taip pat gerų dalykų vaikams ir jaunimui: Wesoły zwierzyniec 1923, O dwu takich co ukradli księżyc 1928, Panna z mokrą głową 1932, Przygody Koziołka Matołka 1932–33. M. romanų bei novelių turi išsivertę rusai, čekai, ukrainiečiai. Lietuvių kalbon H. Talekas išvertė Du savižudžius (9 feljetonai) 1937. *J.K.*

M.A.L. santrumpa Magister Artium Liberalium — laisvųjų menų magistras.

Malabaras 1. Indostano pusiasalio (Indijos) p.v. pakraštys nuo Kanaros ligi Kap Komarino, priklausąs Madrui ir Travenkurui-Kočinui. Lygi žemuma su lagūnomis, upių deltomis, žemė derlinga. Klimatas atogrąžinis. Išvežama ryžiai, kokoso riešutai, pipirai. Gyventojai malabarai (apie 9 mil.), susiskirstę į daugelį kilčių ir kastų. Jų kalba, vad. malajalamas, priklauso dravidų (žr.) kalbų šeimai. VIII–IX a. M. sudarė atskirą valstybę, kurią valdė Perumalo dinastija. Vėliau M. suskilo į mažas valstybėles. Čia gana anksti pradėjo plisti sirų apeigų krikščionybė. Romos ir arabų laikais M. su Vakarais palaikė gyvus prekybos ryšius. 1498 čia išlipo Vasco da Gama. XVI a. atsirado pirmos portugalų prekybos kontoros, paskui olandų ir anglų prekybos punktai. 1792 M. teko Anglijai.

T. K. G. Panikar, Malabar and its Folk 1929; *A. C. Mayer*, Land and Society in Malabar 1952.

2. Pietų vakarų Indijos apygarda Madro valstybėje; 15.007 km² ir apie 5 mil. gyv. (1957). Administracinis centras Kalikutas (Calicut).

Malaca senovinis Malagos (žr.) pavadinimas.

Malacca žr. Malaka.

Malachas Levas (1895 III 10 Marijampolėje — 1939 V 16 Kaune) ugniagesių veikėjas. Baigęs Marijampolės gimn., Petrapilio univ. studijavo mediciną. 1920 grįžo Lietuvon ir suorganizavo Kauno mst. savivaldybės policiją, kur iki 1932 buvo nuovados virš. 1924 kartu su kitais įkūrė Lietuvos ugniagesių organizacijų s-gą, kurios buvo ilgamečiu valdybos nariu. 1926–32 su V. Skardinsku ir A. Ružancovu redagavo Lietuvos Gaisrininką, nuo 1933 redakcijos sekr. Bendradarbiavo Lietuvos Gaisrininke, Ugniagesyje, Savivaldybėje ir kt. Išsp. Ugniagesių taktikos pagrindai (pagal prof. Kelerbauerį) 1928 ir Ugniagesių taktika 1938.

Malachijas žr. Malakijas.

Malachitas (iš gr. malachē ‚dedešva') peršviečiamas ar matinis, ryškiai žalios spalvos mineralas, vario hidrokarbonatas [$CuCO_3 . Cu(OH)_3$]. Jo monoklininiai kristalai dažnai sudaro gražius pluoštus ar rozetes. Masyvinės m. atmainos naudojamos papuošalams ir įvairiems ornamentams gaminti. Rusijoje iš jo daro dideles dekoratyvines vazas. M. taip pat vartojamas kaip žali dažai (malachito žalis) medvilnei, šilkui, vilnai, popieriui ir kitoms medžiagoms dažyti. M. dažniausiai randamas vario kasyklose: P. Amerikoje, Australijoje, Afrikoje, JAV (ypač Arizonoje). Turtingiausi ištekliai yra Rusijoje (Uralo kalnuose).

Malachium aquaticum žr. Pastenis vandeninis.

Małachowski 1. Jan (m. 1690) Peremišlio unitų vyskupas. Jau 1666 kaip bazilijonas dalyvavo Lietuvos Brastos kapituloje. Po to paskirtas Vilniaus bazilijonų viršininku, čia įsteigė bazilijonų spaustuvę. Po vysk. Terleckio mirties 1670 liko Peremišlio vyskupu. Nors M. išlaikė unitų vyskupijos vienybę (stačiatikiai Peremišlyje buvo suskilę ir turėjo ten net 5 vyskupus), bet M. prikišama, kad jis nesirūpino unijos plėtimu. Nors Liublino sinode 1680 jis aiškiai pasisakė už uniją, tačiau neišnaudojo savo pažinties su caru Jonu III ir vengė artimesnių ryšių su lotynų apeigų vyskupais. Kai Gniezno vysk. Steponas Wierzbowskis padovanojo Góra Kalvarijoje bazilijonams žemės, kad jie ten įkurtų savo vienuolyną, M. pasiskubino tą žemę parduoti už 500 lenkų auksinų. Neprieme nė karaliaus pasiūlytos rusų koplyčios Varšuvoje, kuri teko domininkonams. Nepaisydamas Rytų Bažnyčios naudos, daugiau rūpinosi galingųjų palankumo laimėjimu savo asmeninei naudai. Dėl to apie save yra palikęs nepalankią nuomonę. *J.V.*

2. Kazimierz (1765–1845) lenkų generolas. Po trečiojo Lietuvos-Lenkijos valstybės padalijimo pabėgo į Italiją ir įstojo į lenkų legionus. Prie Trebijos upės paimtas į nelaisvę. Po to įstojo į prancūzų armiją ir dalyvavo 1812 Napoleono žygyje į Rusiją. Po persikėlimo per Bereziną pakeltas į generolus. Parvedė lenkų kariuomenės likučius Varšuvon. 1815 tapo Modlino gubernatoriumi. Dalyvavo 1830 sukilime. Kapituliavus Varšuvai, išvyko Prancūzijon, kur ir mirė.

K. Małachowski

3. Stanisław (1739–1809) lenkų politikas, 1788 išrinktas Ketverių metų seimo (žr. Didysis Varšuvos reformų seimas) pirmininku, buvo vienas iš 1791 V 3 konstitucijos autorių. Po II Lietuvos-Lenkijos padalijimo 1793 emigravo į Italiją. Po to nuo 1807 buvo Varšuvos kunigaikštijos senato pirm. Daug jo seiminių kalbų išsp. Zbiór mów sejmowych.

Małachovski-Łempicki Stanisław (gimęs 1884) lenkų istorikas. Gimnaziją baigė Carskoje Selo, teisių mokslus Petrapilio univ., vėliau buvo notaras Varšuvoje. Visą savo gyvenimą skyrė masonų istorijos tyrinėjimui. Svarbesni jo veikalai: Wolnomularstwo na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego 1776–1822, 1930, Wykaz polskich łóż wolnomularskich oraz ich członków 1738–1821, 1929, Wolnomularstwo polskie a muzyka 1926, Wolnomularstwo polskie za Stanisława Augusta 1927, Wolnomularze Europy i Ameryki 1928, Dzieje wolnomularstwa w Krakowie 1929. Lietuvos masonų istorijai ypač svarbus pirmasis jo veikalas.

Małaczewski Eugeniusz Korwin (1895–1922) lenkų rašytojas. Rašė eilėmis, prozą ir scenos dalykus. Minėtina: pasakojimų knyga Koń na wzgórzu 1921, poezijos rinkinys Pod lazurową strzechą 1922, drama Wigilja 1921.

Maładaja Biełaruś' gudų mokslo ir literatūros žurnalas, 1912–14 leistas Petrapilyje. Bendradarbiavo gudai ir lietuviai: A. Janulaitis, A. Kairienė - Paškevičiūtė, V. Łastoŭski, A. ir I. Łuckevičiai, E. Volteris ir kt. Be mokslinių straipsnių, buvo spausdinama to meto gudų poetų poezija ir proza.

Maladėčina (lenk. Mołodeczno, gud. Maladečna) mst. ir aps. centras dab. Guduose, prie Ušos upės (kair. Neries intakas), 116 km į p.r. nuo Vilniaus, prie 1920 VII 12 Lietuvos ir Sovietų Rusijos sienos (Lietuvos pusėje), pakeliui iš Vilniaus į Minską; 5964 gyv. (1931), kurių daugumą iki II pas. karo sudarė žydai. Mst. plotas 270 ha, M. apskrityje 1931 buvo 92.693 gyv. Veikia mokytojų institutas, mechaninė dirbtuvė, lentpiūvė, siuvyklos ir batų dirbtuvės. Po I pas. karo valdytas lenkų, 1939 prijungtas prie Gudų.

Istorijos šaltiniuose M. vardas minimas XIV a. Čia 1389 XII 16 Algirdo sūnus Kaributas Dimitras, Naugardo-Seversko kng., išdavė dokumentą, užtikrinantį Jogailai ištikimybę ir pagarbą. Žygimantas Senasis M. dovanojo Mykolui Mscislavskiui. 1567 M. priklausė Lietuvos kancleriui Sapiegai. 1631 šis pardavė ją Stanislovui Šemetui. 1723 M. atiteko Kocielai, 1736 Tadui Oginskiui, Lietuvos raštininkui, 1740 Augustas III suteikė M. privilegijų, įvesdino savaitinius ir metinius prekymečius. Oginskių rūpesčiu 1738 pastatyta Šv. Kazimiero kat. bažnyčia, kuri 1762 pavesta įkurdintiems trinitoriams; jie turėjo čia didelę biblioteką. 1809 įsteigta penkių klasių mokykla, buv. Vilniaus univ. žinioje. 1864

Muravjovo įsakymu mokykla uždaryta, o jos vietoje rusai įsteigė mokytojų seminariją, ruošusią mokytojus Lietuvos ir Gudų mokykloms. Per M. ėjo istoriniai karo žygiai į rytus: čia buvo sustojęs Zigmantas III. 1812 XII 3 vienuose rūmuose nakvodamas Napoleonas I diktavo savo garsųjį 29 biuletenį, kuriame pirmą kartą pranešė Prancūzijai apie katastrofišką savo kariuomenės grįžimą. Po kelių dienų tame pat kambaryje nakvojęs rusų gen. feldmaršalas N. I. Kutuzovas paliko prierašą prie Napoleono I autografo židinio sienoje: ‚et dernier' (ir paskutinysis). 1832 už skolas M. išparceliuota, didžioji dalis atiteko Adomui Lopacinskiui, o M. rezidencija — Tiškevičiui.

Be cerkvės ir buv. unitų koplyčios M. yra žydų maldos namai. 1747 Vilniaus vysk. Zenkevičius davė leidimą žydams steigti savo mokyklą.

Prasidėjus I pas. karui, M. buvo sustoję kuriam laikui nemaži liet. pabėgėlių būriai. 1917 V 17 čia įvyko pirmas liet. karininkų ir tarnautojų susirinkimas, kuriame J. Dzenkauskas išrinktas delegatu į Minską, dalyvauti liet. karininkų suvažiavime. Svarstytas liet. pulkų steigimo reikalas, nutarta ‚organizuoti ir kovoti už Laisvą Demokratinę Lietuvos Respubliką', steigti karininkų s-gą M. srityje. 1917 V 22 susirinkime J. Ruškys išrinktas atstovu į liet. karininkų suvažiavimą ir Rusijos liet. seimą Petrapilyje. Atstovui duoti įgaliojimai kelti demokratinės Lietuvos respublikos reikalą, išskirti lietuvius iš lenkų ir latvių karinių dalinių ir dalyvauti būsimame Taikos kongrese. 1917 VI 8 nutarta įsteigti nepartinę ‚Lietuvių Karininkų Sąjungą M. rajone'; jos tikslas: organizuoti liet. kareivius, tarnaujančius geležinkelių, žemietijų ir miestų sąjungų įstaigose, organizuotai kovoti už ‚Laisvos Lietuvos nepriklausomą demokratinę respubliką' ir kt. Vykdomąjį komitetą sudarė pirm. J. Rėmiazas, padėjėjas J. Dzenkauskas, sekr. J. Ruškys, kasininkė J. Avižieniūtė, knygininkas K. Paškevičius ir kt.

M. Baliński, Starożytna Polska IV 1886; *Cz. Jankowski*, Powiat Oszmiański I–IV 1896–1900; Karo Archyvas II 1925, 327. *V.Klb. ir J.P.*

Maladetta (isp. La Maladetta, prc. Monts Maudits) Ispanijai priklausanti aukščiausia Pirenėjų kalnų dalis, pailgas granitinis masyvas; aukščiausia jo viršūnė Pic d'Anethou (3404 m).

Maładniak gudų sovietinių rašytojų susivienijimas, įst. 1923 Gudijos Komunistinio jaunimo s-gos. Minske M. leido to paties vardo literatūros, mokslo ir meno žurnalą. Organizacija 1925 turėjo apie 500 narių. Vieni nariai buvo be sąlygų pasidavę režimui, kiti matė ir suprato gyvenimo tikrovę ir klystkelius, kuriais buvo vedama gudų tauta. Pasireiškus pasaulėžiūros skirtumui, dalis rašytojų išstojo iš M. ir įkūrė naują sambūrį ‚Uzvyšša'. 1927 kiti susibūrė į ‚Polymia' ir leido stambų to paties vardo žurnalą. Rašytojų tarpe atsirado ir tokių, kurie išdrįso atvirai pasisakyti savo spaudoje prieš rusų dramaturgų veikalų vyravimą gudų teatruose ir savo tautiečių pjesių sulaikymą cenzūroje. Vėliau komunistų partija tas organizacijas uždarė, o režimui paklusnius rašytojus apjungė naujoje organizacijoje — ‚Biełaruskaja asacyjacyja praletarskich piśmieńnikaŭ' (BiełAPP). 1929–33, kai Gudijoje buvo gaudomi ir naikinami gudų nacionalistai, vad. ‚nacdemai', daug rašytojų buvo suimta ir ištremta į Sibirą. Tik po Stalino mirties kai kurie jų gyvi išlikę grįžo iš koncentracijos stovyklų į tėvynę. M. neabejotinai prisidėjo prie gudų literatūros, ypač poezijos, augimo ir tobulėjimo.

Narysy pa historyi biełaruskaj literatury 1956.
A. Ržc.

Mala fide (lot.) piktai, negarbingai, nesąžiningai; priešprieša bona fide (žr.).

Malaga 1. P. Ispanijos provincija derlingoje pajūrio žemumoje ir iš dalies Andaluzijos kalnuose; 7285 km², 750.115 gyv. (1950). Jos produktai: kviečiai, miežiai, kukurūzai, apelsinai, persikai, bananai, cukrinės nendrės, vynas. Desertinis M. vynas yra rudos ir šviesios spalvos. Ypač garsus Lacrimae Christi.

2. M. provincijos sostinė, uostas ir žiemos kurortas, prie Guadalmedinos upės žiočių; 276.222 gyv. (1953). Pro uostą išvežama: vynas, odos, stiklas, vaisiai ir kt. Būdamas apsaugotas iš š. pusės kalnų nuo šaltų žiemos vėjų, M. turi malonų, šiltą orą žiemos metu ir dėl to mėgiama žiemotojų. Katedra yra XVI a. perstatyta buv. mečetė, o maurų pilies Alcazabos išlikusioje dalyje įrengtas archeologinis muziejus. M. įkurta fenikiečių kaip jų kolonija Malaca, vėliau Kartaginos, Romos, maurų (711–1487). Romėnai, o vėliau maurai ją buvo padarę galinga karine tvirtove. Nuo 1487 ispanų.

Malagasai arba madagasai, Madagaskaro (žr.) gyventojai.

Malaguena (išp. malagueña) ispanų šokis, kilęs Malagoje ir paplitęs Andaluzijoje. M. yra lokalinis fandango (žr.) variantas.

Malaiška Jonas (g. 1910 I 17 Šilinės k., Utenos vls.) timpanistas. Baigė 4 gimn. klases vakariniuose kursuose Kaune ir 1943 Kauno konservatorijos mušamųjų instrumentų klasę. 1926–39 dirbo 1 husarų pulko orkestre, 1935–44 Valstybės teatro operos orkestre Kaune, 1944–46 Štrasburgo mst. operoje, 1947–52 Rio de Janeiro simfoniniame orkestre ‚Orquestra Sinfonica Brasileira', 1953 Rio de Janeiro Te-

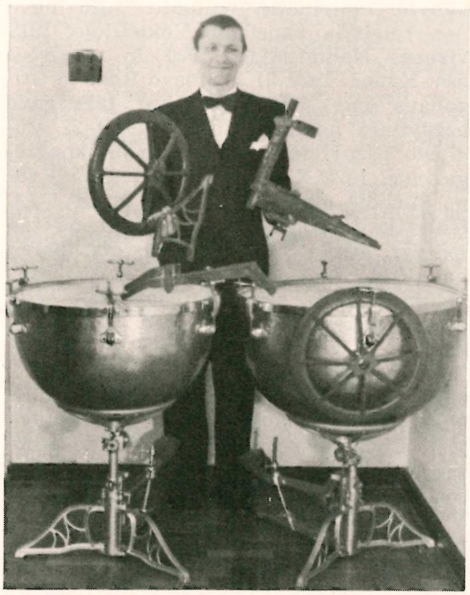

J. Malaiška su savo išrastais chromatiniais timpanais

atro Municipal orkestre, dabar Filharmonijos orkestre Montrealyje (Kanadoje). Išrado chromatinius-pedalinius timpanus ir jais aprūpino Rio de Janeiro, São Paulo ir Minas Gerais orkestrus. M. reiškiasi kultūrinėje ir visuomeninėje veikloje. 1944 Štrasburge inscenizavo V. Krėvės ‚Silkes', 1945 parašė scenos vaizdelį ‚Tėvynės ilgesį', kuris buvo vaidintas Štrasburge ir Rio de Janeiro, be to, parengimams rašė kupletus, eilėraščius ir satyras iš liet. gyvenimo aktualijų. 1948 Rio de Janeiro įsteigė Liet. kultūros ir labdaros s-gą ‚Dainavą', kuriai pirmininkavo ir vadovavo savo suorganizuotam chorui. Nuo 1958 Montrealio liet. seimelio prezidiumo pirm.

Malaiškienė-Jackevičiūtė Bronė (g. 1921 VIII 10 Kaune) aktorė. 1933–36 mokėsi Vaikelio Jėzaus d-jos amatų mokykloje Kaune ir baigė Kauno suaugusiųjų gimn. 7 klases. 1941–44 mokėsi dramos studijoje Kaune. Be to, vienerius metus lankė Nasvytytės šokių studiją. Vaidino Kauno Didžiojo Teatro pastatymuose: Didžioji mūgė, Mažasis rūmų koncertas, Tėvas, Vyšnių sodas ir kt. 1947–51 Rio de Janeiro teatre ‚Recreio' šoko populiarius plastinius charakteringus šokius. Montrealyje priklauso Liet. dramos teatrui ir vaidino Baltaragio malūne, Melagėlyje, Milžino paunksmėje.

Malājai (orang melaju ‚klajoją žmonės') vietinių tautų būriai, gyveną Malakos pusiasalyje ir Indonezijos salyne. Šias gausias, nors ir mažas, gana skirtingas mongolidinės kilmės tauteles, sumišusias su kitomis rasėmis, mėginama skirstyti į protomalajus ir deuteromalajus, taip pat į pirmykščius, senuosius (protomalajus) ir naujuosius m. Šiems skirstymams kartais turi lemiamos reikšmės rasinės, kartais kultūrinės, kalbinės ar kitokios skirtybės; todėl m. aptartis iki šiol nėra aiški nei antropologiškai, nei etnografiškai, nors pačius m. dažnai sieja su jų gyvenamose srityse įvairiais Pithecanthropus radiniais. Paprastai pirmykščiais m. laikoma visos pirmykštės šių geografinių plotų tautelės, kurios iki šių dienų buvo išlikusios paprastos maisto rinkėjos (pvz. kubai); senaisiais m. vadinamos visos tautelės, kurios jau verčiasi kapliniu žemės ūkiu, ir naujaisiais — jau vad. ‚aukštosios kultūros' tautelės, turinčios geresnius žemei dirbti įrankius, pajungusius bufalą arba kitą gyvulį traukai ir t.t. *A.Mž.*

M. k a l b a priklauso vakarinių indoneziečių kalbų grupei ir turi daug priemaišų iš sanskrito, tamilų, arabų, portugalų ir kt. kalbų. Iš jos yra kilusi ir Indonezijos valstybinė kalba (Bahasa Indonesia). M.k. paplitusi visoje Indonezijoje, Malajuose ir siekia P. Siamą. M.k. turi daug tarmių, iš kurių svarbiausios: Menangkabau, P. Sumatros, Molukų-Malajų, Džakartos-Malajų ir kt. Pradžioje indų pavyzdžiu vartotas skiemeninis raštas, vėliau arabų, dabar pereinama į lotynų. M. literatūra siekia XIV a. Iš svarbesnių veikalų pažymėtina Malajų kronika (Sedjarah melaju).

Malajalamas Malabaro (žr.) pakraščio gyventojų kalba, priklausanti dravidų (žr.) kalbų grupei.

Malajų Federacija (ag. Federation of Malaya) Britų Imperijos narys, sudarytas iš anksčiau buvusių koloninių valstybių Džohoro (Johore), Kedaho, Kelantano, Malakos, Negri Sembilano, Pahango, Penango, Perako, Selangoro, Trengganu ir Perlio; 131.054 km², 6.276.915 gyv. (1957; 1947 4.908.086), iš kurių 49,5% malajai, 38,4% kinai, 11% indai ir pakistaniečiai. Sostinė Kuala Lumpuras su 315.040 gyv.; kiti miestai: Georgetown (234.855 gyv.), Ipohas (125.855), Malaka (69.865), Taipingas (48.199), Džohore Bahru (Johore Bahru, 74.495), Serembanas (52.000). Vyriausias federacijos galva yra karalius. M.F. apima Malajų pusiasalį į p. nuo Tajo (Siamo) ir Penango salą. Ligi 1948 II 1 čia buvo D. Britanijos protektoratas. M.F. teritorija yra nepaprastai turtinga mineralinių ir augalinių žaliavų ir pasižymi dirvožemių derlingumu. Pagrindinis produktas yra kaučiukas, kurio medžių plantacijos apima per 60% viso kultivuojamo ploto. Kaučiukmedžiai čia įveisti iš Brazilijos 1877. Kaučiuko produkcija yra didesnė negu bet kurios kitos šalies pasaulyje: per metus jo gaunama apie 640.000 t. Kiti svarbūs žemės ūkio produktai: ryžiai (800.000 t), kopra (150.000 t), palmių sėklos (15.000 t), palmių alyva (55.000 t), arbatžolės (2400 t), ananasai (80.000 t), cukrinės nendrės, riešutai, vynuogės ir kt. M.F. yra pasaulyje pirmaujanti ir alavo produkcija; per metus iškasama apie 650.000 t. alavo rūdos, t.y. per 33% viso pasaulio jos produkcijos. Be to, dar gaunama apie 2,5 mil. t geležies rūdos (60% geležingumo), 222.000 t boksito, 23.000 uncijų aukso ir kt. Švietimo reikalai tvarkomi pažangiai; krašte yra universitetas ir kitos dvi aukštosios mokyklos. Daugumas gyv. (malajai) yra mahometonai, o kiti budistai, indusai ir krikščionys. Nepriklausomybę gavo 1957 VIII 31.

Dun J. Li, British Malaya 1956. *A. B.*

Malajų salynas didžiausia pasaulyje salų grupė tarp p.r. Azijos ir Australijos, nuo maždaug 20° š. pl. ligi 10° p. pl. M.s. apima N. Gvinėją, Celebes, Borneo, Filipinus, Zundo salas (Javą, Sumatrą, Bali, Timorą) ir Molukus. Visos salos yra kalnuotos, turi daug užgesusių ir veikiančių vulkanų, pasižymi dirvų derlingumu, apaugusios vešlia atogrąžų augmenija. Gyventojai malajų ir melanezų grupių. Bendras salų plotas apie 2,7 mil. km² ir per 110 mil. gyv. M.s. likutis buvusio žemyno, jungusio Aziją su Australija, todėl jis dažnai vadinamas ir Australazija.

Malaka (Malacca, Malakka) mst. Malajų Federacijoje, buv. britų kolonijos Settlement of Malacca sostinė, prie M. upės žiočių ir M. sąsiaurio; apie 50.000 gyv. (1957), iš kurių daugumas (73%) yra kinai. M. yra į š.v. nuo Singapuro. Ji 1511 užimta portugalų, 1641 atiteko olandams, nuo 1824 galutinai britų.

Malakauskis Petras (1889 IV 18 Mikitų k., Platelių vls., Kretingos aps. — 1948 Kaune) kunigas. Baigęs kun. seminariją Kaune, 1913 IX 7 įšventintas kunigu. Po to vikaravo Plateliuose, Vainute. 1918 buvo liet. belaisvių kapelionu Vokietijoje. 1919 vikaras Naumiestyje, 1920 Šv. Trejybės bžn. Kaune. 1920–21 studijavo Romoje Grigaliaus univ. teisių fak., kur 1921 gavo bažnytinės teisės dr. laipsnį. 1921–22 studijavo bažnytinę teisę S. Concilii kongregacijoje. 1922 X 11 paskirtas teisėju Kauno kūrijoje moteryščių bylose ir IX 1 LU teologijos-filosofijos fakulteto kanonų teisės vyr. asist. 1923 VI 1 einąs doc. pareigas, 1924 VI 14 doc., 1929 XI 26 e.o. prof., vėliau o. prof.; ilgą laiką buvo fak. sekr. ir 1939 dekanu. Nuo 1931 red. Soter, bažnytinės teisės klausimais rašė Draugijoje, Tiesos Kelyje, Sotere ir kt. Išsp. Ar moteriškė Joana buvo kadaise papa? 1913, ³1931, Taikos klausimas 1919 (iš Draugijos), Civilinės jungtuvės 1926, Konkordatas ir Lietuvos konkordatas 1928 (iš Tiesos Kelio), Katalikiškos draugijos 1932, Viešosios bažnytinės teisės 1931, Bažnytinė cenzūra ir draudžiamosios knygos 1931, Bažnytinių teisių šaltiniai 1931, Bažnytinės teisės (įvadas) 1932, Moterystės teisės ²1932, Moterystė 1933, Baudžiamosios teisės ²1934, Įgimtoji teisė 1934 (Prigimtinė teisė ²1936), Dvi numirusių vietos — kapinės ir krematorija 1936, Laidojimas 1937, Bažnytinės asmeninės teisės I 1938, II 1939 ir kt. *A.Jšk.*

Malakijas (Malachias iš hebr. Maleachi ‚Viešpaties siųstasis, Viešpaties angelas') 1. paskutinis iš S. Testamento pranašų. Jo asmenybė tėra žinoma tik iš jo pranašysčių knygos. Kas jis iš tikrųjų buvo, neaišku. Kai kas mano, jog net ir pats M. vardas nėra tikras asmens vardas, bet veikiau nusakąs pranašui patikėtas bei jo prisiimtas pareigas. Kai kurie tyrinėtojai linkę manyti, jog vad. M. pranašysčių knygos autorium buvęs Esdras (žr.), gy-

venęs ir veikęs pirmoje V a. pr. Kr. pusėje, maždaug tarp 450–430. Tai seka iš eilės pranašysčių knygoje nurodytų aplinkybių. Pranašas skelbia Dievo valią žydų tautai, kuri yra grįžusi iš Babilonijos nelaisvės, bet dar valdoma svetimo (Persų) valdovo vietininko (1, 8). Šventykla Jeruzalėje jau atstatyta ir Dievo kultas sutvarkytas (1, 10; 3, 1–10). Tautoje vyrauja ydos, prieš kurias ėmėsi kovoti Esdras ir Neemijas (2Esd 5, 1–13; 1–17). Iš to daroma išvada, kad M. bus veikęs kuriam laikui praslinkus nuo grįžimo iš nelaisvės ir betarpiškai prieš Esdro ir Neemijo įvykdytą žydų tautos gyvenimo bei papročių atnaujinimą. Kadangi žydai iš nelaisvės grįžo 537–536, o atstatytoji šventykla buvo inauguruota 516, ir Esdras bei Neemijas tautos gyvenimo atnaujinimą vykdė tarp 445–425, tai yra pagrindo manyti, jog M. savo pranašišką misiją vykdė tarp 450–430 pr. Kr.

Pranašas aštriais žodžiais ir gyvu, pilnu dialogų stiliumi bara kunigus ir tautą už apsileidimus ir nusikaltimus; grūmoja Dievo bausmėmis, bet drauge kelia dvasią ir žadina išganymo viltį, nurodydamas į ateisimą Mesiją. Pranašysčių knyga yra dalijama į dvi dalis. Pirmoje dalyje (1, 1—2, 16) pranašas iškelia tautos nusikaltimus. Čia jis visų pirma, po trumpos įžangos, kurioje kalba apie Dievo gerumą Izraeliui (1, 1–5), priekaištauja kunigams už jų apsileidimus Dievo tarnyboje (1, 6 — 2, 9). Po to atsikreipia į visą tautą ir ją bara dėl daugelio nedorybių ir ydų (2, 10–16). Antroje dalyje pranašas grūmoja tautai Dievo bausmėmis (2, 17 — 3, 5) ir kviečia prie atgailos (3, 6 — 4, 3). Priede žadama Elijo grįžimas, kaip atsiųsimo išganymo ženklas ir pranokėjas (4, 4–6).

J. M. Powis Smith, The Book of Malachy 1912; *A. von Bulmerincq,* Der Prophet Maleachi 1–2, 1926, 1932; *C. Lattey,* The Book of Malachy 1935; *Th. Robinson–F. Horst,* Die zwölf kleinen Propheten 1938; *A. Gelin,* Aggee, Zacharie, Malachie 1948 *M. Schumpp,* Das Buch der zwölf Propheten 1950; *J. H. Faught,* Malachi — God's Messenger 1953; *G. Rinaldi,* I profeti minori 1953; *T. Chary,* Les Prophètes et le culte à partir de l'exil 1955; *Van Zeller,* The Outspoken Ones. Twelve Prophets of Israel and Juda 1955.

L.T.

2. M. (O'Morgair, 1095–1148) šventasis, airių vyskupas. Jį, 25 m. amžiaus kunigą, Airijos primas, Armagho arkiv. Celsas, pasirinko savo bendradarbiu bažnytinėms reformoms pravesti; tą uždavinį M. pradėjo nuo istorinio Bangoro vienuolyno. 1125 paskirtas apleistos Connoro vyskupijos vyskupu. Kilus Ulsteryje revoliucijai, pabėgo į Kerry grafiją, kur pastatydino Ibracho vienuolyną. Paskirtas Celso įpėdiniu, per 6 m. kovojo su dviem Armagho vyskupijos uzurpatoriais. Po 3 m. išsižadėjo Airijos primo vietos, grįžo į Connorą, kur vadovavo griežto gyvenimo siekiantiems vienuoliams, tapdamas krikščioniškos Airijos dvasiniu vadu. Bijodamas, kad skilimas tarp Š. ir P. Airijos nesuskaldytų ir hierarchijos, 1138 išvyko į Romą. Pakeliui aplankė Clairvaux ir čia susipažino su šv. Bernardu. Pranešęs pop. Inocentui II apie Airijos Bažnyčios būklę, prašėsi leidžiamas stoti į Clairvaux vienuolyną, bet popiežius jį grąžino į Airiją pop. legato titulu. Dar uoliau ėmęsis reformuoti vienuolynus, siuntinėjo jaunus airių vienuolius į Clairvaux noviciatą. Po kelerių metų Armagho vyskupijoje įsteigė Millefonto cistersų vienuolyną, iš kurio išsivystė kiti 5 to paties ordino vienuolynai. M. 1148 vėl keliavo į Romą prašyti pop. Eugenijų III Airijos vyskupams palijų. Atvykęs į Clairvaux, tų pat metų XI 2 mirė. Šv. Bernardas parašė Vita s. Malachiae. Kanonizuotas pop. Klemenso III 1190.

E. Vacandard, St. Malachie (Revue d. questions historiques 52, 1892); *G. Goyau,* S. Bernardo 1928; *J. De Ghellinck,* L'essorde la littérature latine aux XII-e siècle 1946.

M. pranašystė. Šiuo vardu vadinama M. priskiriama pranašystė apie popiežius nuo Celestino II (1143) iki pasaulio pabaigos. Kiekvienas popiežius apibūdinamas trumpu posakiu, kurių yra 112. Ši M.p. pasirodė pirmą kartą 1599, kai benediktinas Arnoldas Wion ją atspausdino Venecijoje savo veikale Lignum vitae. Yra nustatyta, kad M.p. yra parašyta keleriais metais prieš jos atspausdinimą. Nuo pop. Celestino II iki Grigaliaus XIV trumpos popiežių charakteristikos yra surištos su jų herbu, pavarde, kardinolo titulu ar kilmės vieta. Nuo Grigaliaus XIV popiežių charakteristikų posakiai tampa neaiškūs; jei kuris ir atitinka nusakytą popiežių, tai vis tiek daugumas nesutinka nei su realybe, nei su istorija. Harnackas tvirtina, kad M.p. sukūrė 1590 konklavos metu kardinolo Simoncelli šalininkai, norėdami, kad jis būtų išrinktas popiežium (Ex antiquitate urbis ‚iš miesto senovės'). Tačiau popiežium išrinktas M. Sfondrati (Grigalius XIV). Nors M.p. autentiškumo klausimas šiandien nekelia abejonių, tačiau Romos popiežių istorijoj M.p. posakiai dažnai kartojami ir taikomi popiežiams, ypa-

čiai naujų rinkimų metu. Kai kurie neblogai charakterizuoja popiežius ir jų laikotarpį. Pvz. Pijus IX — Kryžius nuo kryžiaus; Leonas XIII — Šviesa iš dangaus; šv. Pijus X — Liepsnojanti ugnis; Benediktas XV — Religija netekusi žmonių; Pijus XI — Nepajudinamas tikėjimas; Pijus XII — Angeliškas ganytojas. Toliau seka: Ganytojas ir jūrininkas, Žiedų žiedas, Iš vidurio mėnulio, Iš saulės veikimo, Alyvos garbė. Apie paskutinį popiežių pasakyta: ‚Didžiausio šv. Romos Bažnyčios persekiojimo metu valdys Petras Romėnas, kuris ganys savo avis dideliuose suspaudimuose, kuriems praėjus septynkalnis miestas (Roma) bus sunaikintas ir baisus Teisėjas teis savo tautą. Galas'.

M. dar priskiriamos 2 pranašystės apie Airiją ir Ispaniją, bet ir jos yra apokrifai.

A. F. Gfrörer, Prophetae veteres pseudoepigraphi 1840; *O'Brien,* An Historical. . . Account of the Prophecy of St. M. 1880; *P. Thurston,* The So-called Prophecy and the Popes — The War and Prophetes 1915; *L. Cristiani,* La prophétie des papes, dite de st. Malachie (L'ami du Clergé 60, 1951). *J.V.*

Malakologija, arba malakozoologija (iš gr. malakos ‚minkštas' ir logos ‚mokslas'), zoologijos skyrius, tyrinėjąs moliuskus.

Malakos sąsiauris vandens plotas tarp Malajų pusiasalio ir Sumatros salos, jungiąs Indijos vandenyną su Kinų jūra; 880 km ilgio, siauriausioje vietoje 46 km pločio, 50 m gylio. Pietiniame jų gale daug salų, kurių vienoje yra Singapūras. M.s. yra svarbus jūros kelias.

Malakozoologija žr. Malakologija.

Malalas, arba Malelas, Johannes VI a. sirų bizantiečių kronikininkas, gyvenęs Antiochijos mieste. Parašė vulgarine graikų kalba 18 knygų pasaulinę kroniką (Chronographia), prasidedančią pasaulio įkūrimu ir siekiančią 563 m. Išlikusi vos viename Oxfordo rankraštyje. Kronika rašyta be jokios sistemos ir nuoseklumo. Autorius neturėjo kokio pragmatinio tikslo ir neskyrė svarbių dalykų nuo menkaverčių. Jis dėjo be atrankos, ką rado ankstyvesniuose šaltiniuose. Kronika išmarginta patraukliais pasakiškais vaizdais skaitytojui smaginti ir linksmai nuteikti.

Būdama pirmoji pasaulinė kronika bizantiškame pasaulyje, ji turėjo pasisekimą ypač slavuose. Jau X a. ji išversta į senąją bulgarų kalbą, XIII a. pagamintas rusiškas vertimas. Šie abu tekstai yra dingę. Išlikę du rusiškojo vertimo transkriptai: vad. V i l n i a u s (laikytas iki I pas. karo Vilniaus viešojoje bibliotekoje) ir a r c h y v i n i s transkriptas (Maskvoje). Be to, M. kronika naudota įvairių rusiškų metraščių nuo seniausių laikų (nuo XII a.).

Joannis Malalae Chronographia, Corpus script. histor. bizantinae, ed. Dindorf, 1830; *M. Spinka,* Chronicle of John Malalas, books VIII–XVIII, translated from the Church Slavonic 1940. *J.J.*

Malan Daniel François (g. 1874) P. Afrikos Unijos politikas, nacionalinės partijos vadas. 1924–33 vidaus reikalų ministras, nuo 1933 opozicijos vadas. 1948–54 ministras pirmininkas. Jis siekė visiškai atskirti europiečius nuo čiabuvių. Jo politika susilaukė protestų, ir P. Afrikos indų reikalas iškeltas Jungtinėse Tautose. 1951 M. atšaukė P. Afrikos delegaciją iš JT generalinės asamblėjos.

Malang mst. Javos saloje, Indonezijoje, prie Semerų kalnų; apie 100.000 gyventojų (1957). M. yra centras labai derlingos srities, kur auginama tabakas, cukrinės nendrės, kava ir kt. Jame yra apaštališkojo vikaro rezidencija ir kat. misijų stotis.

Malaniuk Jevhen (g. 1897) ukrainiečių poetas ir publicistas. Tarnavo karininku Tautinės Ukrainos Respublikos armijoje, 1920 išvykęs iš tėvynės gyveno Čekoslovakijoje ir Lenkijoje, nuo 1949 JAV. Į ukrainiečių literatūrą M. atėjo kaip neoromantikas, novatorius ir kovotojas prieš sustingusias poezijos formas. Savo istorijos filosofiniuose veikaluose, pvz. Zemlia i zalizo (Žemė ir geležis) 1930, Persten' Polikrata (Polikrato žiedas) 1939, Vlada (Jėga) 1951 ir kt. vaizduoja Ukrainos praeitį, kurią bė paliovos siaubia azijatai. Savo vizijose jis mato ir būsimąją Ukrainos laisvę, paremtą ‚variagų plienu ir Bizantijos variu'. 1954 išėjusioje jo poezijos rinktinėje ‚Poeziji' pastebimas linkimas į klasikines poetinės kūrybos formas.

Yar Slavutyč, Moderna ukrajinska poezija 1900–1950, 1950, 45–47; *M. Halajčuk,* The History of Ukraina as seen by Jevhen Malaniuk (The Ukrainian Review 1957, No. 3, 33–41). *Y.S.*

Malaparte Curzio (Curzio Suckert slapyvardis; g. 1898) italų žurnalistas ir rašytojas. 1928–31 ‚Stampa' dir. Dėl fašizmo kritikavimo 1933 ištremtas į Lipari salą. II pas. karo metu buvo korespondentu Rytų fronte. Reiškėsi ir filmų režisierium. Daugelis jo knygų išversta į kitas kalbas. Išsp. Technique du coup d'État 1931, Fughe in prigione 1936 (aprašo tremtį Lipari saloje), Sangue 1937, Kaputt 1944, La pelle 1949, Il cristo proibito 1949 (filmas) ir kt.

Malarctic Š. Kanados naujas aukso kasyklų mst., 600 km į š. nuo Montrealio; 1952 buvo apie 7000 gyv.

Mälaren ež. žr. Melaro ež.

Malaspina Germanico (m. 1604) Apaštališkojo Sosto nuncijus Lenkijoje. Nuo 1583 San Severo (P. Italijoje) vysk., 1580–84 nuncijus Gratze, 1582 dalyvavo Augsburgo reichstage, 1583 vedė Kölno arkiv. Gebhardo pašalinimo bylą. 1584–86 būdamas nuncijum imperatoriaus dvare, Pragoje, ypač daug rūpinosi katalikybės išlaikymu Š. Vokietijos vyskupijose. 1591 nuncijus Neapolyje. 1592 VI 6 pop. Klemenso VIII paskirtas nuncijum Lenkijai. Atvykęs į Krokuvą, jis sugebėjo greit sutaikyti Zigmantą Vazą su Karūnos kancleriu Zamoiskiu, įsigyti jų pasitikėjimą, pašalinti nesantaiką, iškilusią tarp kardinolo Radvilos ir Batoro ir sėkmingai paveikti 1592 ir 1593 seimų eigą bei nutarimus. Kaip patarėjas opiuose religiniuose ir politiniuose reikaluose, M. 1593 lydėjo Zigmantą Vazą į Švediją. Nežiūrint Švedijos protestantų nedraugiškos laikysenos jo atžvilgiu ir net kėsinimosi atimti gyvybę, M. atliko savo misiją. 1594 kartu su karalium grįžo Lenkijon. M. ir popiežiaus atsiųsti ypatingi legatai (vysk. B. Mandina ir kardinolas A. Caetani) bandė įtraukti Lenkiją į pop. Klemenso VIII suplanuotą lygą prieš turkus. Per visą nuncijavimo metą M. labiausiai rūpėjo bažnytinio pobūdžio problemos—katalikybės restauracija tuometinėse Lenkijos ir Lietuvos valstybėse. Siekdamas praktiško Tridento susirinkimo nuostatų įgyvendinimo, jis skatino vyskupus lankyti savas vyskupijas, šaukti diecezinius sinodus, steigti klerui ugdyti geras seminarijas, atsiimti eretikų užgrobtas bžn. 1595 jis atsiuntė į Vilnių vizitatorių A. Komulėjų (žr. Comuleus) ir dalyvavo Vilniaus kapitulos byloje dėl nominuoto vysk. lenko B. Maciejowskio (žr.). Savo 1598 reliacijoje Apaštališkajam Sostui M. aprašė ir sunkią Vilniaus vyskupijos padėtį.

Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce II 1852; *H. Biaudet,* Les nonciatures apostoliques 1910; *L. Pastor,* Geschichte der Päpste X 1926, XI 1927. *R. Krs.*

Malaspino ledynas didžiausias Š. Amerikos kontinente, V. Aliaskos pajūryje; 115 km ilgio, 4000 km² dydžio. Jis prasideda Šv. Elijo kalnuose. Ledynas pavadintas ispanų keliautojo Alejandro Malaspina (apie 1750 — apie 1810), kuris buvo pasiekęs Aliaską, beieškodamas kelio iš Pacifiko į Atlantą.

Malašinskaitė Nastė (g. 1919 Vosgėlių k., Dusetų vls., Zarasų aps.) tautosakininkė. Baigusi Vosgėlių pradžios mokyklą, mokėsi dar privačiai. Nuo 1935 rinko tautosaką, ir jos rinkiniai Lietuvių tautosakos archyve prašoko 1000 įvairių užrašų. 1936 perėmė iš A. Mažiulio vadovauti Dusetų Pavasario kuopų ‚Praeities' būrelį, kuris 1937, 1938 ir 1939 laimėjo Lietuvių tautosakos archyve antrąsias premijas. Rinko Dusetų K. Būgos muziejui senienas, buvo įteikusi ir gerų etnografinių aprašų, Mkt. B. Urbono vadovaujama, yra pateikusi Lietuvių kalbos žodynui žodžių. Yra spausdinusi eilėraščių ir kt.

Malata visokios minties vienkartinis apsivertimas — balandžio pirmosios juokų ir humoro laikraštis, ėjęs Kaune 1933–35. Laikraštis buvo didelio formato, 4–6 psl., gausiai iliustruotas karikatūromis, iš viso išėjo 3 numeriai. Red. ir leidėjai: Jonas Vaidelys ir Liudas Dovydėnas. Svarbesnieji bendradarbiai: K. Inčiūra, Stp. Žukas, R. Kalpokas, Ad. Smetona, J. Martinaitis, T. Kulakauskas, J. Januška, J. Dagelis, Pr. V. Būdvytis ir kt.

Malatesta sena italų didikų giminė. Pirmasis M. (Ugo di Monaldone) minimas kaip žemių užkariautojas 1136. Du M. 1197 davė ištikimybės priesaiką Rimini konsulams, 1216 jie tapo Rimini piliečiais. Čia jie greitai kopė į valdžios viršūnes ir Rimini žemes valdė beveik iki XV a. pabaigos. Jų įtaka ir valdžia buvo paplitusi beveik visoj Š. Italijoj, jų paisė ir Roma. M. giminė buvo žymi ne tik savo veržlumu ir karingumu, bet ir kultūrinių vertybių ugdymu. Italų renesanso metu M. buvo palankūs literatūrai, dailei ir kt. kūrybinėms pastangoms. Iš svarbesniųjų M. minėtini:

1. Roberto (apie 1440 — 1482) Rimini valdovas, neteisėtas (2) sūnus (1450 įsūnytas). 1457 pradėjo savo politinę veiklą, buvo nuvykęs į Neapolį, kurio valdovas Alfonsas Didžiadvasis buvo paskelbęs karą jo tėvui. Misija nepasisekė. 1460–63 drauge su tėvu dalyvavo Malatestoms fatališkajame kare prieš pop. Pijų II. 1465 paveldėjo dalį žemių iš dėdės Novelio. Tėvui mirus, netrukus nusikratė tėvo paliktais įpėdiniais Isota ir Salustijum ir paveldėjo Rimini. 1482, kaip jungtinės kariuomenės vadas, prie Camponasto nugalėjo Neapolio karaliaus Ferdinando sūnų Alfonsą. Po keleto dienų mirė (manoma, kad buvo nunuodytas). Pop. Siksto IV rūpesčiu palaidotas Šv. Petro bazilikoje Romoje. M. įpėdiniu tapo pavainikis sūnus Pandolfo (1482 — po 1527), kuris 1503 Rimini pardavė Venecijai.

2. Sigismondo Pandolfo (1417–1468) Rimini, Fano ir Senigalijos valdovas, rašytojų ir menininkų globėjas. Jo dėka pastatyta eilė svarbių rūmų ir pilių, bet savo grožiu ir didingumu pastatus pralenkė M. šventovė S. Francesco Rimini. 18 metų įsijungė į politinę veiklą, dalyvavo beveik visuose Italijos karuose 1433-63. 1447 įsivėlė į nelemtą karą su Neapolio ir Sicilijos karalium Alfonsu Aragoniečiu. Sunkios taikos sąlygos stūmė jį į naujas kovas, kol jis susipyko ir su pop. Pijum II, kuris 1460 jį ekskomunikavo. 1464–65, Venecijos kviečiamas, nesėkmingai dalyvavo kovose su turkais. Grįžęs tėviškėn, jau popiežiaujant jam palankiam Povilui II, bandė atstatyti savo valstybę, bet nepasisekė. Įpėdinystę paliko žmonai Isotai ir sūnui Salustijui. *St.S.*

S. Malatesta

Malatia mst. Turkijoje, Malatijos provincijos sostinė, rytiniame Tauro kalnų pakraštyje; 49.077 gyv. (1950). Opiumo, vaisių, javų, vilnos prekybos centras. IX–VIII a. pr. Kr. buvo valdoma hititų, 577 čia Bizantijos karinės pajėgos nugalėjo persus. 1893 miestą sunaikino žemės drebėjimas. 1932–33 L. Delaporte vykdė archeologinius tyrinėjimus.

L. Delaporte, M. 1940.

Malatinėlė upelis Dusetų vls., Zarasų aps., rytinis Sartų ež. intakas, 10 km ilgio; teka iš Malatinio ež., 5 km į r. nuo Dusetų mstl. į vakarus per Latviškio, Čiauno ir Zaduojo ež. Malatinio ež. turi 27 ha plotą, paviršius 141 m nuo j. l.

Malavėnai k., Šiaulių vls., 6 km į š.r. nuo Šiaulių; 6 ūkiai, 47 gyv. (1923). Čia gimė prof. Augustinas Janulaitis (žr.), kurio surinktos 124 M. dainos buvo išsp. žurnale Mitteilungen der litauischen literarischen Gesellschaft 1898, 1899 ir 1903. Kiek atokiau nuo M. į r. nepriklausomybės laikais jo brolis ūkininkas turėjo sukūręs pavyzdinį ūkį, kuris sunyko po to, kai 1941 VI 15 bolševikai ištrėmė į Sibirą jo savininką su šeima.

Malaxis žr. Laksva.

Malchen žr. Melibocus.

Malcolm žr. Malkolmas.

Małcużyński Witold (g. 1914) lenkų pianistas, iškilus Chopeno kūrinių interpretatorius. 1937 tarptautiniame Chopeno vardo konkurse Varšuvoje laimėjo trečią premiją. Sėkmingai koncertavo Europoje, P. ir Š. Amerikoje.

Malczewski 1. Antoni (1793–1826) lenkų poetas romantikas. Sekdamas Baironu parašė poemą Maria (1825), tuo būdu įvesdamas į lenkų literatūrą dar vieną romantinį moters idealą, nesilpnesnį už A. Mickevičiaus Gražiną. Poemos akcija vyksta XVII a. Ukrainos stepių ir kovų su totoriais fone. Poemos atmosfera niūri ir pesimistinė, nėra joje nei protesto, nei maišto, tik skausmas, liūdesys ir rezignacija. *J.K.*

2. Jacek (1855–1929) lenkų tapytojas. Mokėsi Krokuvoje pas Luszczkiewicz ir Mateiką, vėliau Paryžiuje ir Münchene. Po to buvo Krokuvos meno akad. prof. ir dir. Jo kūryboje iki 1890 vyravo realizmas ir patriotinė tematika, ypač priespaudos scenos po 1863 sukilimo, pvz. Studentų ištrėmimas, Sekmadienis kasyklose, Etape. Vėliau M. realizmą jungė su fantastiškumu ir simbolizmu. temas semdamas iš lenkų literatūros (Słowackio, Krasińskio ir kt.). Šiam periodui priklauso monumentalūs M. paveikslai: Rūkas, Melancholija. Kiti darbai vaizduoja menininko vidaus gyvenimą: Menininkas ir chimera, Harpija sapne. Paskutinis periodas prisisunkęs misticizmo, vyrauja biblinės temos: Tobijas, Kristus ir samarietė. Simbolizmo turi M. spalvingi peizažai ir stipriai charakterizuoti portretai, kuriuos lydi alegorinės figūros.

A. Heydel, J. M. 1933.

Malčius du upeliai Kėdainių vls. ir aps., Obelies (Nevėžio) deš. intakai: Didysis M. yra 12 km ilgio ir Mažasis M. — 10 km ilgio; abu teka lygiagrečiai į p.v., juos skiria Kėdainių–Panevėžio plentas, einąs per Lančiūnavos bažnytkaimį.

Malda mintinis ar žodinis žmogaus kreipimasis į dievybę.

1. Religijos istorijoje m. pažįsta jau pirmykštės tautos, tik jų m. grynai egocentriška. Čia kiekvieno m. visą metą lieka laimės bei gero siekimu tik sau ir savo šeimai; jų tarpe, atrodo, dar nėra m. už kitą, jam svetimą asmenį; o tai itin būdinga krikščionybei. Visos m. apraiškos pradinės kultūros tautose, kur šalia mano ‚aš' iškyla jau kitas asmuo ir jo laimė bei gerovė, paprastai laikoma jau krikščionybės įsrava. Todėl egocentriška pirmykščių tautų m. buvo ne vienam re-

ligijos tyrinėtojui paskata susieti m. su burtažodžiu ir burtažodyje ieškoti jau pačios m. pradmės, nors tarp m. ir burtažodžio bei kero yra esminis skirtas. Pirmykštis žmogus melsdamasis dievybei, niekad nesumaišo jos vaidmens su savo žmogiškomis galiomis, nes tas žmogus suvokia dievybę kaip galingą būtybę, prašokančią jį savo galiomis, būtybę, nuo kurios priklauso pats žmogus ir gamta, todėl ir galinčią jam padėti. Burtažodžiu ar kitu keru tas pats žmogus (asmuo) bando palenkti kažkokias, daug galinčias galias, jo manymu, galimas priversti jam (žmogui) paklusti. Su jomis žmogus persirungia, nes laiko jas beveik lygias sau; todėl ir mėgina jas perimti savo naudai jau savo susirastomis priemonėmis ir būdais. Todėl pats burtažodis nėra nei m. pradmuo, nei jos versmė, o tik šalutinė, m. kiek panaši apraiška. Pirmykštėse tautose pastebimos padėkos, permaldavimo ir prašymo m., o vėlesnėse kultūrose susiduriame ir su dievybės garbinimo m. P a d ė k o s m., kurioje žmogus dėkoja dievybei už visa, ypač už maisto laimikius (pvz. paleidžia sugautą pirmą žuvytę, palydėdamas mintimi ar net žodžiu), turėtų būti viena iš seniausių m., nes ji susijusi su pirmuonių auka, kurios ankstyvuosius duomenis sutinkame jau Drachenlocho urve (lokių galvų ir didžiųjų kaulų aukos). Padėkos m. visad trumpa ir paprasta, visai nesudėtingo žodžio, paprasto sakinio, t.y. l a i s v o žodžio ir mostų; kartais ji atliekama jau ir išskirtinėje vietoje (prie aukų akmens, medžio). Šioje m. žmogaus santykis su dievybe visad primena vaiko ir jam gero tėvo santykį, todėl šios m. atsklaida ir pats žodžio bei mosto laisvumas yra pati didžiausia priešybė burtažodžio ar kero. Savo vidine nuotaika padėkos maldai artima ir p e r m a l d a v i m o m. Ji taip pat laisvo žodžio ir mosto, nors jau daugiau linkstanti sustabarėti ir paprastai einanti aukos palyda. Todėl ji gana dažnai kalbama išskirtinėse vietose (šventvietėse), tačiau savo vidine nuotaika aiškiai primenanti nusikaltusį vaiką, atvykusį atsiprašyti savo tėvo. Pirmykštėse tautose ji nėra dažna, bet iškylanti nederliaus ar kitų nelaimių atveju. Būdinga, kad šios skirties auka ir m. nukreipiama ne į visokias vaisos ar kitas gausias antrines dievybes, bet į pačią Vyriausiąją Būtybę. Todėl permaldavimo m. taip pat nėra burtavimo kilmės. Pati gausiausia — p r a š y m o m. Pirmykštis žmogus meldžia Vyr. Būtybę ar kitas dievybes visų kasdieniškų ir jam reikalingų daiktų (maisto, sveikatos, jėgos), tačiau jis tik m e l d ž i a, bet negudrauja, negrasina ir nenaudoja savo turimų magiškai suprastų ‚galių'. Laiku nesulaukęs prašomųjų vertybių, tas pat žmogus, dar greičiau jų bendruomenė, griebiasi kerų ir burtažodžių bei kitų maginių priemonių. Prašymo m. pasižymi savo pastovesniu žodžiu bei mostu. O dažnai kalbama ši m. visose tautelėse įgauna pastovesnį sakinį ir mostą. Tuo būdu ši m. daugiausia panašėja į burtažodį, kur žodis ir jį lydįs keras savo pastovumu ir nustatytu pakartojimo būdu turi lemties. Tačiau prašymo m., kad ir turinti pastovesnį žodį, kartais ir nusistovėjusį tarimo būdą, dar nepriartėja nei prie burtažodžio, nei prie kero, o visa savo vidine atsklaida lieka iš esmės jiems priešinga. Dievybės p a g a r b i n i m o arba pagyrimo m. sutinkama tik aukštesnėse kultūrose ir turi aiškiai pastovų žodį, tariamą ar rečituojamą, kartais net ir giedamą, įprastiniu būdu, todėl ji dažnai atliekama ne kiekvieno žmogaus, bet jau išskirtinio, dvasininko pareigas einančio asmens.

Fr. Heiler, Das Gebet [5]1923; *W. Schmidt,* Ursprung der Gottesidee I–XII 1926–55; (") Handbuch der vergleichenden Religionsgeschichte 1930; *Th. Ohm,* Die Gebetsgebärden der Völker und das Christentum 1948; *G. van der Leeuw,* Phänomenologie der Religion [2]1956; *P. Radin,* Die religiöse Erfahrung der Naturvölker 1951; (") The World of Primitive Man [2]1958; *S. Mowinkel,* Religion und Kultus 1953; *J. Maringer,* Vorgeschichtliche Religion 1956. *A.Mž.*

2. M. pagal Kat. Bažnyčios Tėvus ir Daktarus yra minties pakėlimas į Dievą arba sielos pasikalbėjimas su Dievu, norint jį pagarbinti, jam padėkoti, atsiteisti ir pagaliau prašyti jo pagalbos. Šalia aukos, m. yra viena iš svarbiausių religijos dorybės išraiškų ir sutinkama kiekvienoje religijoje. Dėl to ir sakoma, kad m. yra religijos siela.

M. p s i c h o l o g i j a. M. yra asmeninis santykiavimas su Dievu, kaip su asmeniu. Prigimtinis m. principas yra praktinis protas, o antgamtinis — Dievo malonė. M. nėra vien tik nustatytų formulių atkalbėjimas, paprastas apie Dievą galvojimas, malonus nusiteikimas bažnyčioje, bet sielos veiksmas, einąs iš pačių dvasios gelmių. M. yra sąmoningas, laisvas, susitelkęs žmogaus kreipimasis į Dievą Kūrėją, visatos Viešpatį ir visų Tėvą visa savo širdimi,

visa siela, visomis jėgomis (Mat. 22, 37; Mork. 12, 30; Luko 10, 27). M. yra sielos aktas, kuriame pasireiškia ne tik kuri nors viena ar kita jos galia, bet visa žmogaus asmenybė. Taigi, ji nėra tik nuotaikos išsiliejimas, bet veiksmas, kuriame dominuoja protas ir valia. Kadangi jausmai nėra žmogaus valioje, tai gerai m. pakanka proto ir valios veiksmų, jeigu ne dėl žmogaus kaltės trūksta jausminio elemento, lengvumo, malonumo. Net ir proto bei valios dalyvavimo laipsnis nėra vienodas, priklausomai nuo m. rūšies. Pvz. intelektualinėje vizijoje vyrauja protas, o afektyvinėje m. formoje — valia; prašymo m. daugiau pasireiškia praktinis protas, o vad. pamaldume (devocijoje) valia ir širdis. Daugeliui žmonių, kurie yra žemesniuose dvasinio gyvenimo laipsniuose, m. yra tik neparanki pareiga arba, geriausiu atveju, utilitarinė priemonė laimėti ne tik antgamtines (amžiną gyvenimą), bet ir medžiagines (turtai) dovanas. Pareigiškai suprantant m., yra didelis pavojus, ypačiai žodinei (formulių) m., išsigimti tik į paprastą lūpų judėjimą, tik pareigos atlikimą, užsidarymą fariziejiškame legalizme. Tobulėjant dvasiniam gyvenimui, iš pareigos ir priemonės m. darosi, kaip išsireiškia kai kurie šventieji, sielos kvėpavimas: palengva didėja Dievo pažinimas, atsiranda su juo nuolatinis bendravimas, per malonę dalyvaujant paties Dievo prigimtyje ir jo vidiniame gyvenime (2 Petr. 1, 3–4). Todėl šventųjų m. galėjo be vargo užtrukti valandų valandas, ištisą naktį.

M. apsprendžiantieji veiksniai. Kadangi m. yra žmogaus santykiavimas su Dievu, tai vieni veiksniai priklauso nuo žmogaus, kiti nuo Dievo. Iš žmogaus pusės m. apsprendžia charakteris, temperamentas, lytis, amžius, išsilavinimas ir profesija, aplinka, tautinis pobūdis, laikotarpis (teocentrinė, kristocentrinė, monastinė, liturginė, džiaugsmo, garbinimo, atgailos, atsiteisimo m.). Iš Dievo pusės m. apsprendžia religinės tiesos arba dogmos, normuodamos maldą, malonė, pakeldama iš prigimtinės plotmės į antgamtinę ir, pagaliau, specialios dovanos pasyvioje (infusa) kontempliacijoje. Pagal tai, kuri pusė turi iniciatyvos persvarą, yra du m. tipai: Asketinėj m. iniciatyvos ir veiklos persvara yra žmogaus pusėje; aišku, žmogaus pastangas remia malonė, bet ji tačiau yra įprastinė, ordinarinė, visiems lengvai prieinama ir labai gausiai duodama. Mistinėj m. visa iniciatyva yra Dievo pusėje, o žmogus tiktai priima ir išgyvena tai, ką Dievas duoda. Mistinė m. yra laisviausia Dievo dovana, kurios žmogus negali nei reikalauti, nei jos pelnyti, nors gali jos prašyti ir jai ruoštis (nuolankumu, širdies tyrumu, nuoširdžia Dievo meile).

M. formos. Žodinė (dažnai vadinama lūpų m.) gali būti individuali, kai meldžiasi pats vienas, arba bendruomeninė, kai drauge meldžiasi keli asmens (pvz. šeimoje) arba ištisa grupė (pvz. bažnyčioje). Ta pati žodinė m. gali būti dar privati (ne tik individualinė, bet ir bendruomeninė), kai ji atliekama individo arba bendruomenės tiktai savo pačių vardu, pvz. rožinis, litanijos, įvairios kt. maldos (pvz. prieš pamokas ir po jų), arba vieša, kalbama religinės bendruomenės, antgamtinės draugijos, Bažnyčios vardu tam įgalioto asmens ir nustatytas m., pvz. mišios, mišparai, brevijorius (net jeigu šį pastaraįį tylomis kalbės pats vienas kunigas). Tam tikra forma žodinės formuliarinės m. yra giedojimas, kuris gali būti ne tik privatus (individualinis ar ypač bendruomeninis), bet ir viešas, liturginis.

Minties m. yra vidinis sielos bendravimas su Dievu be jokios išorinės išraiškos, jei ja nelaikysime paprastos m. priderančios kūno laikysenos. Tačiau ir žodinė m. yra sujungta su minties ir širdies m. Skirtumas yra tas, kad žodinėje m. mintis yra surišta su iš anksto paruoštu turiniu, čia ji seka širdies palinkimu ir pasilieka sielos gelmėse, be išorinės išraiškos. Elementariausias minties m. laipsnis yra svarstymas (consideratio), kuriame vyrauja intelektualinis elementas. Toliau eina mąstymas (meditacija), kuriame pasireiškia daugiau ar mažiau lygiomis visos sielos galios: protas, valia, atmintis ir, kiek galima, širdis. Afektyvioji m. yra su žymia širdies ir valios veiksmų persvara. Toliau eina nevienodai viens nuo kito atskiriamų ir nevienodai pavadinamų aukštesnės m. laipsnių grupė: paprastumo m., susitelkimo m., paprasto žvilgsnio m. Šitos visos m. formos kartais vadinamos bendru įsigytosios kontempliacijos vardu. Galima sakyti, kad tai yra mąstymas, kuriame vis labiau vyrauja intuityvinis pradas ir kuriame atskirų sielos galių veiksmai yra labai supaprastinti reiš-

kimosi ir skaičiaus atžvilgiu, bet drauge suintensyvinti (vieno posakio ‚mano Viešpats ir mano Dievas' užteko šv. Pranciškui Asyžiečiui ištisai maldos nakčiai). Aukščiausias m. laipsnis yra vadinamoji pasyvioji kontempliacija, kuri vyksta ypatingos Dievo malonės veikimu, o siela visa tai tik priima, išgyvena, bet ne produkuoja. Pasyviosios kontempliacijos skiriama du laipsniai: žemesnysis, arba paruošiamasis, ir pilnasis, arba tobulo susivienijimo su Dievu (unio transformans).

M. rūšys pagal turinį. Garbinimo m. yra Dievo suverenumo ir mūsų jam priklausomumo išreiškimas (Magnificat, Te Deum laudamus, daugelis psalmių, pvz. 102, 112, 147, 150; Danieliaus 3, 26–45). Padėkos m., kai dėkojama Dievui už gautas malones (Efeziečiams 1, 15–19; Jono 11, 41). Prašymo m., kada prašoma malonių, pagalbos arba kitų reikalingų dalykų (Psalmės 4, 2; 16, 1; 38, 13; Luko 7, 7; Jono 16, 24). Permaldavimo, arba atsiteisimo, m., kada atsiprašoma ir atsilyginama už įžeidimus (Septynios atgailos psalmės ir kt.). Be šitų keturių m. rūšių, galima priskaičiuoti ir kitų, pvz. užtarimo m. (1 Timotiejui 2, 1), išreiškimo savo džiaugsmo, laimės būti su Dievu, ramybės m. (Mato 11, 28–30) ir t.t.

Visos šitos m. formos ir rūšys, jeigu vienu žvilgiu yra pranašesnės, tai kitu žvilgiu yra sunkesnės. Pvz. labai vertinga yra žodinė formulių m. (Žydams 13, 15), tačiau minties ir individualinė laisvoji žodinė (neformularinė) m. yra vertingesnė, nes ji yra pačios asmenybės gelmių pasireiškimas, bet ne visi yra pajėgūs ja pasinaudoti. Prie to dar yra pavojus šiai pastarajai sumenkėti, nublukti savo turiniu, o formularinė žodinė m. yra prieinama visiems ir lengva, ypatingai bendruomeninė m. Dėl savo emocinio pobūdžio labai vertinga yra giedamoji m. (‚kas gieda, dvigubai meldžiasi').

M. į Dievą Kūrėją yra prigimtinė kiekvieno žmogaus pareiga. Melstis ne tik gali, bet ir privalo visi, net ir nusidėjėliai. Vien tik pasmerktieji, esantieji pragare, negali melstis. Krikščionybėje m. yra ir įsakymas ir priemonė malonėms gauti, tobulėti dvasiniame gyvenime (Mato 26, 41). Evangelija net ragina melstis be paliovos (Luko 18, 1; 1 Tesalonikiečiams 5, 17), tai yra m. dvasioje atlikti visus dienos darbus, kurie irgi tam tikra prasme darosi m. Ji vadinama virtualinė m. Kada gi kalbamos pačios maldos, yra vad. formalinė m.

M. kreipiama į Dievą kaip Kūrėją, o krikščionybėje ypatingai kaip į Tėvą, kaip to yra išmokęs Kristus Tėve mūsų m., apimančioje visus žmogaus reikalus. Galima melstis ir į Mariją, angelus, šventuosius, netgi į sielas skaistykloje, kaip į užtarytojus bei tarpininkus ir psichologiškai nevienam arčiau stovinčius. Bet ir šituo atveju pagrinde m. yra kreipiama į Dievą. Liturginėje m. su mažomis išimtimis yra kreipiamasi į Dievą Tėvą per Kristų Šventojoje dvasioje.

Dažniausiai minimos m. savybės: pasitikėjimas, nuolankumas, pagarba, ištvermė, pasidavimas Dievo valiai. Labai svarbi m. savybė yra vidinis nusiteikimas, nes Dievas nori garbintojų dvasioje ir tiesoje (Jono 4, 23–24).

Pirmas, nors ir nesvarbiausias, vaisius yra prašomojo dalyko gavimas. Bet net ir neišklausyta malda turi savo vertę. Ji, kaip ir kiekvienas geras darbas, yra nuopelninga ir permaldaujanti. Nors permaldauti galima ir už kitus asmenis (pvz. už sielas skaistykloje), nuopelnų žvilgiu m. yra nenusavinama, ne tik neperleidžiama, bet ir neatimama. M. veikia raminamai ir stiprinamai (Kristus alyvų daržely, Luko 22, 42–43); ji ugdo dvasinį gyvenimą. Žinomas šv. Augustino posakis: kas moka gerai melstis, tas moka gerai gyventi. Ypatingai vaisinga yra bendruomeninė malda, pagal Kristaus pažadą, kur du ar trys susirinks mano vardu, jų tarpe ir aš esu (Mato 18, 19–20).

Klaidingai istorijos būvyje dažnai buvo paneigiama prašomoji m. kaip nereikalinga, kaip egoistinė, kaip suinteresuota (Kantas), kaip netobula (kvietizmas).

A. de Balinghem, De orationibus iaculatoriis 1617; *G. Alvarez de Paz,* De inquisitione pacis sive de studio orationis 3 tt. 1923; *M. Lancicius,* De praxi divinae praesentiae et orationum iaculatoriarum 1630; *F. Schmid,* Wirksamkeit des Bitt-Gebetes 1895; *J. M. L. Monsabré,* La prière, philosophie et théologie de la prière 1906; *A. D. Sertillanges,* La prière 1914; *Garrigou-Lagrange,* Perfection chrétienne et contemplation 2 tt. 1923; *I. Rohr,* Das Gebet im Neuen Testament 1924; *H. Bremond,* Introduction à la philosophie de la prière 1929; *J. de Guibert,* Études de théologie mystique 1935; *J. Maréchal,* Études sur la psychologie des mystiques 2 tt. ²1937; *E. Eller,* Das Gebet 1937; *Fr. Brambilla,* La necessità della preghiera 1943; *H. Thans,* Das Gebet 1947; *R. Guardini,* Vorschule des Betens ²1948; *K. Rahner,* Von der Not und dem Segen des Gebetes ³1952; *F. M. Moschner,* Christliches Gebetsleben ²1951; *G. Lefebvre,* Prière pure et pureté du coeur 1953; *V. Mc. Nabb, H. Niel,* Faith and Prayer 1953; *K. Rahner, H. Niel,* La prière de l'homme moderne 1951; *G. O'Schaughnessy,* Oratio privata in communi 1957. *A.Lm.*

M. reformacijos požiūriu išsivystė, kai M. Liuteris išryškino mintį, jog tikinčiojo širdis maldoje santykiauja su Dievu, bet iš to neieško sau nuopelno. M. akcentas iš prašymo sau perkeltas į padėką Dievui ir Dievo išpažinimą. M. šiuo požiūriu Fr. Heilerio apibūdinta kaip ‚pirminio pranašų maldos tipo kūrybinis atnaujinimas', turįs mistinių elementų, nors sąmoningai šalinąsis nuo maldingumo naujojo platonizmo požiūriu. M. Liuteris abi maldaknyges (1522 ir 1535) sudarė Šv. Rašto požiūriu. Dešimt Dievo įsakymų traktuojami nuodėmių veidrodžiu. Tikėjimo išpažinimas ir Tėve Mūsų malda statomi m. centre. Pridėta psalmės ir N. Testamento vietos, ypač Jėzaus kentėjimo istorijos vietos. Vėlyvesnės kai kurių mistikų parašytos maldaknygės įnešė individualumo, kuriuo imta toliti nuo liturginių ryšių. Menkėjančio maldingumo parapijose pavojui išvengti įvestas litanijos ir bendrosios maldos pamaldose vartojimas tautine kalba. Vėlyvesnis bažnytinio pasireiškimo menkėjimas sudavė smūgį reformaciniam maldingumui. Stengtasi kovoti dogmatiniais išryškinimais, pietistiniais jausmais ir atgimimo sąjūdžiu. M. reformatų požiūriu yra skirta tarnauti vien tik didesnei Dievo garbei. Ji naudojasi bibliniais išsireiškimais. Pietistinė maldingumo įtaka silpnėja. Modernus žmogus, atrodo, netenkąs maldingumo sampratos ir praktikos. Liturginiu sąjūdžiu norima pakelti maldingumo pasireiškimą pamaldose. Liturginė m. reformaciniu požiūriu yra bendra pamaldų susirinkusios parapijos m., kuri susidaro iš liturginių kunigo ir pamaldų dalyvių pasireiškimų. Kunigas pateikia šventei skirtus skaitymus, aiškinimus bei maldas ir sakramentus. Pamaldų dalyviai veikliai įsijungia į pamaldas liturginiais atsakymais ir giedojimais. Klasinis liturginių pamaldų pavidalas perimtas liuteronų bažnyčioje.

P. Althaus, Forschungen zur evangelischen Gebetsliteratur 1927; *W. A. Brown*, The Life of Prayer in a World of Science 1928; *G. Delling*, Der Gottesdienst im Neuen Testament 1952; *L. Fendt*, Der lutherische Gottesdienst des 16. Jahrhunderts 1923; *F. Heiler*, Das Gebet ⁵1923; *W. Hermann*, Der Verkehr der Christen mit Gott ³1929; *Vilmos Vaita*, Die Theologie des Gottesdienstes bei Luther 1952. *M. Kv.*

4. Lietuvių liaudyje m. paprastai tyli ir be jokių mostų. Atrodo, ji tokia pat neraiški bus buvusi ir seniau, nes svetimieji jos visai nepastebėjo, todėl ir šaltiniuose nesutinkame jokių m. užuominų. Ir tik nuo XVI a. paliečiant mūsų pagonybės likučius, kartais suminima ir viena kita m. nuotrupa. XIX a. ir vėliau tautosakos rinkėjams pavyko iš žmonių užrašyti nemaža senųjų, nekrikščioniškų lietuvio m. Iš jų įdomesnės m. Perkūnui, kurios pradedamos ‚Perkūne dievaiti' kreipiniu ir istorijos šaltinių — su lašinių palties auka (žr. Perkūnas); jaunam Mėnuliui — Mėnuo, Mėnuo, Mėnulėli, dangaus šviesus dievaitėli! Duok jam ratą, man sveikatą, duok jam pilnystę, man Perkūno karalystę (Antalieptė); Saulei — Saulute motinėle, išbalink linelius, kaip šį baltą akmenėlį (Dusetos); Žemynai, arba Žemei, — Žemynėle motinėle, tu mus nešioji ir maitini, paskui atsigulsim į tave (Viduklė); gyvatei — Auksute, sidabrute, nei aš tau nieko padariau, nei tu man nieko padarei... (Adutiškis); Gabijai — Ugnele, Gabietėle, sukopta miegok, užžiebta žibėk ir visuomet man padėk (Kražiai) ir kt. grynosios m., neturinčios magijos užuominų. Visos šios senosios, dar prieškrikščioniškos m., retai teišlikusios krikščionybės nepaliestos, bet dažnai jos draugėn sumišusios (pvz. prisiduriama Tėve mūsų, Sveika Marija) ar nors krikščioniškų mostų įtakotos (žegnojamasi). Šiaip nekrikščioniškai m. atsklaidai šalia prašymo labai būdinga padėka, o kartais pastebimas ir atsiprašymas, tartum atsiteisimas. Kai kuriose senosiose m. dar pastebima ir išskirtinė šiaurės žarų m. kryptis (Viduklė, Kelmė, Tverečius, Dusetos). Mūsų dienų senesnio amžiaus lietuvio m. atsklaidoje labai ryški Dievuliui padėka. Ir būdinga, kad toji padėka pėrsunkia net ir prašymo m. Lietuvis, melsdamasis Dievuliui, pirma pasisako, nes, jo supratimu, užtenka Dievuliui tik pasisakyti, ko žmogui trūksta, o jau Dievulis jam duos, nes jis labai geras. Čia lietuvis su Dievu elgiasi kaip ir kasdieniniame gyvenime: bėdos ištiktas eina žmogui (kaimynui, giminei) pasisakyti, o šis paprastai jam padeda. Taigi, ir Dievulis, pasisakius, turės padėti (kitaip Dievulis jau būtų negeras), nes jis (žmogus) atliko labai didelį veiksmą — savo bėdas jam išsisakė. O lietuvis Dievuliui išsisako visas bėdas, pradedant negeru kaimynu, pikta marčia, baigiant nededančia vištele, varnų nuneštais žąsiukais; išsisako ir vad. slaptąsias bėdas, kurios jau nė žmogui nedrąsu pasisakyti. Taigi, Dievuliui taip visa

išsisakius, prašymas savaime atkrinta, o kadangi jis taip geras, tai besimelsdamas čia pat pereina prie padėkos. Lietuvio m. perdėm neryški ir dažnai negalima pastebėti, jog tuo metu jis meldžiasi. Raiškių, pabrėžtinų m. lietuvis nemėgsta. Todėl jis dažniau meldžiasi tyliai ir v i e n a s. Mūsų bažnyčiose įsivesti sutelktines m. nevyksta, nes labai dažnai kalbant kunigui viešai rožinį, antrąją dalį tepakartoja vos tik keletas, o kiti — kalba tyliai, tartum šiai m. niekas ir nevadovautų. Dar daugiau nesiseka visokios pastangos lietuvio m. kaip nors skaičiuoti, sudaryti pasižadėjimų suvestines, taip būdingas ekonominio ir statistinio polinkio krikščioniškiems kraštams (pvz. JAV). Čia lietuvis visa savo dvasia priešinasi, nes jis su vienu Dievuliu ir pats vienas kalbasi, todėl jam maldų neskaičiuoja, nei nori kitų pagalbos. M. skaičiavimą jis laiko Dievulio įžeidimu, kaip jis dažnai nepasitiki nė t a r p i n i n k u. Todėl lietuvis meldžiasi Dievui, jo Motinai (šv. Marijai), bet labai retai, kuriam nors šventajam, kaip daro pvz. italas, vokietis ar kt. Lietuvis su m. vieta mažai tesurištas. Jis moka melstis v i s u r. Ir būdinga, kad senasis lietuvis atvirai pasisako, kad jis geriausiai mokąs pasimelsti laukuose, bet ne bažnyčioje. Tą apraišką yra pastebėję svetimieji tarp M. Lietuvos lietuvių (Glogau, Hinz); ji ryški ir visoje Lietuvoje, nes pvz. ir maldingiausios senutės, eidamos šiokiadieniais pro bažnyčią, retai kada į ją užsuka, bet labai dažnai sustoja pakelėje po kryžiumi ir visą rožinį sukalba. Dar ryškiau šis bruožas prasiskleidžia lietuvio ūkininko m. polinkyje: sekmadieniais jis dažnai palieka nenuvykęs bažnyčion, bet išeina melstis į rugių lauką, mišką ar sodą. Taip pat būdinga, kad nakties metu išeina vasarą melstis į sodą, praeidamas pro kryžių, o, kur nors sode atsiklaupęs, ištisą rožinį sukalba žiūrėdamas į šiaurės žaras. Lietuvio m. asmeniškai labai gyva ir laisvo žodžio bei veiksmo. Nors lietuvis kalba išmoktąjį Tėve mūsų, Sveika Marija ir kt. m., tačiau labai dažnai gausios jo asmeninės, priedinės m., kurių jokioje maldų knygoje nėra, bet dažnai jo paties savaip susidarytos, savu mostu ar sakinine intonacija palydėtos. Tokios jo m. prijungiamos prie jo krikščioniškų m. kanono (pvz. 5 poteriai prie Saldžiausio Vardo Jėzaus, 7 poteriai prie šv. Marijos ir t.t.), čia vėl išmetamos arba kitaip perkuriamos. Tokio meldimosi pavyzdžiu gali būti ir Vaižganto Motutė, Severiutė, Mykoliukas, iš dalies ir Burzdulis.

W. Mannhardt, Letto - Preussische Götterlehre 1936; *V. J. Mansikka*, Litauische Zaubersprüche (FFC 87) 1929; *A. Mažiulis*, Lietuvis meldžiasi Žemei (Ateitis 1939/40 nr. 2); (") Lietuviškoji krikščionybė (rankraštis); *J. Balys*, Liet. Tautosakos Skaitymai II 1948; (") Liaudies magija ir medicina 1951. *A.Mž.*

Malda b-vė įst. 1931 Vilkaviškyje. Jos tikslas leisti tikybines knygas. M. išleido apie 10 įvairių maldaknygių, kurių buvo paskleista apie 250.000 egz. Be to, ji leido kiekvienam sekmadieniui 4 psl. lapelius, kurie būdavo dalijami bažnyčiose. Vienas iš M. steigėjų ir vadovų buvo kun. Pijus Dambrauskas (žr.).

Maldaičiai (vok. Maldaiten) dvaras ir kaimas Semboje, Fischhauseno aps., 2 km į p. nuo Rūdavos, arti glžk. Karaliaučius–Krantas. 1939 buvo apie 450 gyv. Kaimo miškelyje ‚Perkokėje' yra naujojo žalvario amžiaus pilkapių ir prieškristinio geležies amžiaus kapinynas.

Maldaknygė privatinė maldų knyga pasauliečiams. Istorijoje, senovės benediktinų periode (iki XIII a.), ir pasauliečiai maldoms naudojosi psalmynu. Vienuolynuose auklėti ir mokyti asmenys, ten išmokdavo psalmių ir jas nusirašydavo savo privačiam naudojimui. Nuo VIII a. yra žinomos m. pasauliečių didikų: Karolio D., Karolio Plikojo, Henriko IV ir V. Jose vyrauja psalmės, bet yra ir kitų maldų. Ilgainiui prie psalmių buvo pridėta himnų, Visų Šventųjų litanija, maldos šv. Sakramentus priimant ir pn. XIII–XIV a. pranciškonų ir domininkonų pastangomis atsiranda įvairios Valandos ir Valandėlės (Horae, Horulae): Marijos, Mirusiųjų, officium Švč. Trejybės, šv. Kryžiaus, šv. Dvasios, Švč. Sakramento ir kt. Išradus spaudą, m. labai paplito. Iš to laiko žymiausia Hortulus animae m., turėjusi įtakos vėlesniųjų įvairių kraštų m. Nuo XVI a. galo m. gamintojai buvo jėzuitai. Jų m. atsispindėjo jėzuitų antireformacinė veikla: maldos į Dievą, Mariją, šventuosius, Švč. Sakramento garbei.

Seniausia ir pirmutinė lietuviška m. yra 1681 domininkono Jurgio Kasakausko — Rožanczius Maryos Pannos yr saldžiausia warda Jezusa. Ji buvo labai populiari ir per 200 m. pakartota bent 40 kartų. Kita m. — Altorius duchawnas kwepanczio smilkimo priesz Maiestota Diewa (žr. Altorius duchaunas), išleista apie 1740 (nes

lenk. originalas Ołtarzyk duchowny pasirodė 1732). Ji irgi turėjo keletą laidų, kurių paskutinė 1820. Kai lenkiškas Ołtarzyk 1786 buvo pavadintas Złoty ołtarzyk, tai 1793 pasirodė ir lietuviškas — Auksa Altorius arba afieros kwepenczios ant Auksa Altoriaus priesz Majestota Diewa. Tuo vardu ši m. buvo daug kartų pakartota iki 1845. Tuo laiku pasirodė 2 naujos m.: Naujes Altorius arba Surynkimas Persergieimu yr Maldu; ją 1847 išleido kun. Kazimieras Prijalgauskas. Iki spaudos draudimo pasirodė jos dar 2 laidos (1859 ir 1861), o spaudą uždraudus iki 1882 kontrafaktiškai pakartota dar 20 kartų. Kita m. — Senas Auksa Altorius arba Surynkimas ivairiu maldu ir giesmiu — išspausdinta 1848 kun. Tado Juzumo ir kun. Jeronimo Račkauskio. Ši m. iki 1864 buvo išspausdinta 18 kartų, o spaudą uždraudus dar 15 kartų. Dar spaudos draudimo metu ji buvo sujungta į vieną su Naujuoju Altorium ir pavadinta Senas ir Naujas Auksa Altorius; pakartota bent 20 kartų. Serafinas Laurynas Kušeliauskas paruošė ir išleido 1879 Auksa Altorius arba Szaltinis dangiszku skarbu, susilaukusią bent 30 laidų. Tai buvo plačiausiai Lietuvoje vartota ir labiausiai žinoma m. Vaikams ji buvo perdirbta į Mažas Auksa Altorius ir išleista apie 1872, susilaukusi apie 10 leidimų. Iš Estreicherio bibliografijos žinome, kad 1770 Vilniuje buvo atspausdinta m. — Žemajtis prigimtu sawa liežuviu Pona Diewa garbin. Jos būta 4 vėlesnių laidų, bet Lietuvos bibliotekos jos neturėjo: vienas egz. buvo Četvertynskių bibliotekoje Milianove. 1768 atspausdinta Rietavo altaristos Silvestro Rucevičiaus m. — Jezus, Maria, Juozapas Szwentas. Iki spaudos draudimo ši m. susilaukė 12 laidų. 1855 pasirodė daugiau jaunimui skirta m. — Garbė Diewuj ant auksztibes; jos spaudos draudimo metu išėjo apie 40 laidų. Vysk. M. Valančius paruošė ir išleido Davatkų Knygą, kuri buvo skirta tretininkams ir susilaukė taip pat daugelio laidų. M. leidimas buvo labai pelningas, todėl spaudos draudimo metu užsienyje pasirodė visokių Balsų Balandėlių, Mažų Šaltinėlių mylistų Dievo, kurios, gabenamos į Lietuvą, leidėjams davė gražaus pelno, bet nepasižymėjo nei originalumu, nei kalbos grynumu; tai buvo daugiausia jau esamų m. kompiliacijos. Atgavus spaudą, pasigirdo balsų, reikalaujančių m. grynesne kalba, pritaikytų laiko reikalui. Todėl tuoj pasirodė eilė naujų m. 1906 Jadvyga Juškytė išleido Vilniuje m. Sveika Marija, kuri didesnio pasisekimo neturėjo. Taip pat 1906 Vilniuj išleista Aušros Žvaigždė. Kaune įsikūrusi Šv. Kazimiero d-ja tuoj ėmė leisti jos pirmininko prel. A. Dambrausko paruoštas m.: Pulkim ant kelių, kurios tuoj išėjo kelios laidos po keliasdešimt tūkstančių egz.; Melskimės (atskirai berniukams ir mergaitėms), kurios iki 1931 išėjo 6 laidos; Kristau, išgirsk mus (paveiksluota vaikams); Viešpatie, pasigailėk — jaunimui; Viešpatie, atverk mano akis — neprimatantiems. Vėliau gerų m. įvairiais vardais leido Maldos b-vė; jų daugelį parašė kun. P. Dambrauskas. 1928 kun. Adolfas Sabaliauskas išleido lietuvišką mišiolėlį Šlovinkim Viešpatį su įvairiomis maldomis, kuri mielai buvo vartojama inteligentų. M. leido marijonai, pranciškonai įvairiais vardais. Paskutinė Lietuvoje leista m. yra 1955 kan. J. Stankevičiaus Katalikų M., kurios išėjo jau ir sekančios laidos. JAV taip pat leista daug m.; tai daugiausia perspausdintos Lietuvoje pasirodžiusios, bet viena kita buvo ir originali. Jas leido Draugas, Darbininkas ir atskiri asmenys (daugiausia prel. P. Juras). Tremtis davė visą eilę naujų, originalinių m. Kun. St. Yla Apsaugok, Aukščiausias 1941; kun. Pijus Aleksa 1945 Regensburge irgi tokiu pat vardu, nors turiniu visai skirtinga. Kun. St. Yla pasižymėjo kaip naujos formos m. autorius, išleidęs dar Vardan Dievo eiliuotas maldas mažiesiems (1951) ir Sveika Marija, pavadinęs Mažuoju Maldynu (1953).

Vc. Biržiška, Lietuvių bibliografija I–IV, 1926–39; (") Senųjų lietuviškų knygų istorija II 1957; *Pasaulietis Katalikas,* Maldų ir giesmių knygų reikaluose (Vadovas XVII 1913, 75–78 psl.). *J.V.*

Maldeikiai k., Viešintų vls., Panevėžio aps., 8 km nuo Troškūnų; 1923 buvo 12 ūkių ir 86 gyv. Čia yra senojo geležies amžiaus pilkapių, apdėtų akmenų vainiku. Žmonės juos vadina milžinkapiais. 1863 įvyko didelės kautynės tarp sukilėlių ir rusų. Kautynes pralaimėjo sukilėliai ir jų vadas Sierakauskas pateko į nelaisvę.

Maldeikis Petras (g. 1904 X 19 Bartkūnuose, Ramygalos vls., Panevėžio aps.) pedagogas. 1927 baigė Ukmergės gimnaziją, 1932 Karo mokyklos atsargos karininkų kursą, 1933 VDU humanitarinių mokslų fakultetą. 1927–30 tarnavo Aukštuosiuose karininkų kursuose, 1932–39 Kauno Aklųjų instituto vedėjas, 1939–40 Marijampolės mokytojų seminarijos mokytojas, 1940–41

P. Maldeikis

Kauno IX gimn. mokytojas, 1941–44 Kauno mokytojų seminarijos dir. 1944 pasitraukė į Austriją, vėliau į Vokietiją. 1945–49 Vokietijoje Hanau stovykloje liet. gimn. dir. 1949 atvyko į JAV. Čia M. buvo vienas iš Mokslinių studijų klubo steigėjų (nuo 1953 jo pirm.). Pedagoginiais, psichologiniais, kultūriniais ir politiniais klausimais rašė Lietuvos Mokykloje, Motinoje ir Vaike, Aklųjų Dalioje, XX Amžiuje, Aiduose, Laiškuose Lietuviams, Drauge ir kt. Atskirais leidiniais išleido: Melas kaip pedagoginė problema 1938, Inteligencija ir jos tyrimas 1939, Valia ir jos ugdymas 1940, Tėvai ir vaikai 1947, Seksualinis auklėjimas 1948, Vakarų Europos ir JAV auklėjimas 1958. LE bendradarbis.

Malden mst. JAV, Massachusetts valstybėje, 7 km į š. nuo Bostono; 59.804 gyv. (1950). Gumos, metalo, baldų, trikotažo, spausdinimo pramonė. M. įsikūrė 1640, mst. teises gavo 1881.

Maldininkas arba piligrimas (lot. peregrinus ‚svetimšalis'), yra tas, kuris atlieka kelionę į šventą vietą arba tam tikrą šventovę. Išsivysčius kankinių kultui, jau IV ir V a. imta lankyti krikščionims brangios vietos Palestinoje ir kankinių kapai kituose kraštuose: šv. apaštalų Petro ir Povilo Romoje, šv. Felikso Noloje, šv. Teklės Kilikijoje, šv. Meno Egipte ir kt. Tokiose vietose m. priglausti atsirado prieglaudos (pvz. šv. Paulės prieglauda Betliejuje). Iš tų laikų yra kilę m. vadovai (Itineraria), kuriuose aprašyta tiek kelionės kryptis, tiek pati lankoma šventovė. Ankstyvuose viduramžiuose labiausiai m. lankomos vietos buvo Jeruzalė, Roma ir Kompostelė. M. vykdavo į šias vietas už nuodėmes ir sunkius viešus nusikaltimus uždėtos atgailos atlikti, kuri vėliau buvo pakeičiama kultui, labdarybei skirta auka arba įsteigimu kokios religinės ar labdaros įstaigos. Ilgainiui m. lankomų vietų skaičius augo. Kiekviename krašte atsirado savos šventovės, stebuklais garsios vietos, kurias lankydavo m. ne tik to krašto, bet ir kitų. Viduramžiais nusistovėjo m. maršrutai, kurie eidavo pakeliui per kitas šventas vietas. Prie m. kelių atsirado koplyčios, šuliniai, užeigos ir nakvynės vietos, ligoninės, vienuolynai bei brolijos aptarnauti keliaujantiems m. Jeruzalėje ir Romoje daugelis tautų įsteigė saviesiems m. hospicijas — specialius užeigos namus, kur prisiglausdavo tos tautos m. M. laisvė ir apsauga buvo garantuojama įstatymais. Organizuotos m. kelionės būdavo išlydimos su liturginėmis apeigomis (palaiminimu). M. globėjais buvo laikomi Trys Išminčiai, Emaus mokiniai ir šv. Rapolas arkangelas. M. nešiodavo specialų drabužį: pilką ar rudą apsiaustą su galvos apdangalu, plačiabrylę skrybėlę, odos krepšį (pera) maistui susidėti. Rankoje nešdavosi palaimintą ilgą lazdą, o vėlesniais laikais prie diržo didelį rožinį. Prie drabužio ar ant kaklo turėdavo ypatingą ženklą, rodantį kelionės tikslą: palmę — į Jeruzalę, jūrų kriauklę — į Kompostelę. Vėliau m. turėdavo ypatingą medalį su atvaizdu to šventojo, kurio kapo vykdavo lankyti. M. keliaudavo pavieniai (rečiau), bet daugiausia būriais—procesijomis garsiai melsdamiesi, giedodami šv. giesmes. Kas negalėdavo pats vykti, siųsdavo pavaduotoją. Atgailos mintimi keliaudavo basi, kartais pusplikiai, arba nešiodavo grandines, sunkius medinius kryžius, kuriuos palikdavo tikslą pasiekę. Iš aplankytos vietos parsinešdavo atminimui ir pasiekto tikslo įrodymui šventos vietos medalį, paveikslą. M. kelionės motyvai buvo ne tik uždėtos atgailos atlikimas, bet ir pamaldumas bei įvairių sielos ir kūno reikalams malonių išsiprašymas. Būdavo ir tokių, kurie keliaudavo nuotykių ieškoti ir svetimų kraštų pažinti. Prieš tokius smarkiai kovojo ir juos peikė vyskupai. M. kelionės prisidėjo prie žmonių pamaldumo žadinimo, bet ypačiai buvo ryšys tarp Rytų ir Vakarų, kurio dėka religinis menas gavo naujų motyvų, šventi paveikslai naujų formų. Kituose kraštuose pastebėti ypatingumai, vietos papročiai praturtino Vakarų Bažnyčios tikinčiųjų religinį gyvenimą.

J. Gretser, De sacris et religiosis peregrinationibus 1606; *A. Forgeais*, Enseignes de pèlerinages 1863; *J. Marx*, Die Wallfahrten in der kath. Kirche 1842; *G. Schreiber*, Wallfahrt und Volkstum in Geschichte und Leben 1934; *B. Körting*, Peregrinatio religiosa, Wallfahrten in der Antike und das Pilgerweisen in der alten Kirche 1950.

Lietuvoje pirmosios m. kelionės yra žinomos iš XVII a. pradžios, nors vysk. M. Valančius (Žemaičių Vyskupystė II, 205) rašo, kad lietuviai (žemaičiai) jau nuo XVI a. pradžios įprato vaikščioti į šventas

vietas. Pirmoji organizuota m. kelionė iš Vilniaus į Trakus buvo surengta jėzuitų 1604. Jai vadovavo Vilniaus vysk. Benediktas Vaina. Tai buvo atgailos kelionė permaldauti Dievą ir išmelsti nelaimių (maro, bado) atitolinimą. Visi m., neišskiriant ir vyskupo, ėjo pėsti, giedodami šventas giesmes ir melsdamiesi. Sustojus pailsėti, kunigai sakė graudžius pamokslus. Nuo to laiko kasmet iš Vilniaus į Trakus buvo rengiamos m. kelionės akademijos, įvairių brolijų ir Vilniaus parapijų. Netrukus ir iš kitų Lietuvos vietų (Kauno, Merkinės) gausūs m. būriai lankydavosi Trakuose. Dideli m. būriai pradėjo lankyti Šiluvą, pasklidus garsui ten apsireiškus Švč. Mariją, Žemaičių Kalvariją, kai ten vysk. Jurgis Tiškevičius XVII a. viduryje įsteigė Kryžiaus Kelius, ir Aušros Vartus, pagarsėjus Marijos paveikslui įvairiomis malonėmis. Žmonėms vis gausiau plaukiant į minėtas vietas, kad m. būtų tvarkingiau ir lygiau paskirstyti, vyskupai nustatė kurios parapijos ir kuriomis dienomis m. gali atvykti į šventą vietą (pvz. 1742 ir 1752 Žemaičių vysk. Ant. Tiškevičiaus potvarkiai). Nesilaikantieji nustatytos tvarkos turėjo būti baudžiami. Lietuvos m. kelionės būdavo organizuojamos parapijos apimtyje. Į tokią m. kelionę paprastai išsirengdavo visa parapija. Keliaujama su kryžium, vėliavomis, altorėliais, būgnais procesijos tvarka, vadovaujant kunigui. Ilgoje kelionėje nustatytose vietose pailsima ir vėl ta pačia tvarka keliaujama toliau. Valančiaus laikais vėliavas nešdavo raiti jaunuoliai. M. sutikti ir praleisti pakelėse statomi vartai, papuošti vainikais ir atitinkamais parašais — šūkiais. Senovės laikais tokios m. kelionės būdavo atliekamos su tam tikra išorine pompa — triukšmu. ‚Į miestelį įeinant, jaunikaičiai paparčius (vėliavas) virpina, būgnais muša, patriūbočius pučia ir iš šaudyklių šaudo, o seniai su moteriškomis atsispirdami gieda ir šaukia, nes juo kuri parapija su didesniu triukšmu į miestelį įėjo, tuo didesnė buvo garbė'. (Valančius). Vyskupai budėjo, kad tokios m. kelionės nevirstų profaninėmis pramogomis. Žemaičių vysk. Lopacinskis 1763 net uždraudė organizuotai keliauti į šventas vietas ir vadovauti kunigams, kurie dėl to palikdavo savo parapiją ilgesniam laikui be kunigo. Tačiau jo įpėdinis vysk. Steponas Giedraitis, rengdamasis vainikuoti Šiluvos Dievo Motinos paveikslą, nustatė kurios parapijos ir kurią dieną turi atvykti į Šiluvą. Nuo to laiko vėl atgijo organizuotos m. kelionės. Rusų valdžia buvo uždraudusi organizuotas m. keliones, tik po 1905 vėl jos atgijo: pasipylė m. į Vilnių (Aušros Vartus ir Kalvarijas), Šiluvą, Žemaičių Kalvariją ir kt. Lietuviai lankydavosi tik savo krašto šventovėse. Atskiri m. pasiekdavo dar Čenstakavą. Pirmoji organizuota Lietuvos m. kelionė į Romą surengta tik 1908. Iš Vilniaus m. išlydėjo kan. J. Kukta, eita su vėliavomis, mergaitės buvo pasipuošusios tautiniais drabužiais. Toliau ir į Romą vykta geležinkeliais. Lietuvos nepriklausomybės laikais tokių m. kelionių į Romą buvo kelios. Dar buvo surengta m. kelionės į Tarptautinius eucharistinius kongresus Kartaginoje, Dubline, Budapešte. *J.V.*

Maldininkas (Mantis) sparnuotųjų vabzdžių poklasio (Pterygota) didelis, plėšrus vabzdys, kurio apie 1000 skirčių sudaro atskirą būrį Mantodea. Tai daugiausia tropinių kraštų gyvis, bet kai kurios skirtys

Maldininkas

sutinkamos ir vidutinės temperatūros šalyse. JAV žinoma 15 jo skirčių, o Azijoje ir Europoje tik kelios. Kūno organizacija jie artimi tarakonams, bet kelis kartus didesni. Pirmutinė kojų pora yra virtusi stipriomis griebiamosiomis galūnėmis. Jų plokščia, dantytu kraštu blauzda, įtraukiama į šlaunies lovelį. Maldininku pramintas dėl to, kad, tykodamas grobio, laiko iškėlęs, lyg maldos pozoje, priešakines

kojas. Sparnai, palyginti su visu kūnu, nedideli ir dėl to m. negali gerai skraidyti. M. puola visus įveikiamus vabzdžius, net ir vapsvas, bet neliečia skruzdžių, kurios naikina jų tik išsiperėjusius jauniklius. Žmogaus nekanda ir dėl kitų vabzdžių naikinimo yra naudingas daržuose. Jaunikliai puola vienas kitą, ir silpnesniuosius suėda stipresnieji. Po apvaisinimo patelė puola patinėlį ir, būdama stambesnė, jį įveikia ir suėda. Patelė deda kiaušinėlius krūvelėmis, kurios apliejamos putota medžiaga, sudarančia kokoną. Ne tropikinių kraštų m. miršta pirmąjį rudenį. Greitai augdamas per savo trumpą amžių kelis kartus numeta savo chitinizuotą apdangalą — kutikulą. P. Europoje dažniau pastebima skirtis yra m. p a p r a s t a s i s (Mantis religiosa), prisitaikiusi savo spalva prie gyvenamosios aplinkos. Dažniausiai m. yra pilksvos žalios spalvos. *A.B.*

Maldive Islands žr. Maledivai.

Maldonado (Maldonat, Maldonatus) Juan (1533–1583) ispanų jėzuitas. Pradžioje buvo graikų k. ir filosofijos prof. Salamankos univ., 1562 įstojo į jėzuitus Romoje, nuo 1563 filosofijos ir teol. prof. tuo metu garsioje Clermont kolegijoje Paryžiuje, prie kurios pasisekimo ir jis pats nemaža prisidėjo, atnaujindamas nusigyvenusios tuo metu scholastikos metodą, iš grynos spekuliacijos pasukdamas į pozityviąją teologiją: Šv. Raštą ir patristiką. Plačiai nagrinėdamas opiuosius gyvenimo iškeltus klausimus, patraukė daug klausytojų, todėl iš univ. pusės susilaukė įvairių skundų ir kaltinimų, kuriems nesiliaujant 1577 nustojo profesoriavęs ir atsidėjo Šv. Rašto komentarų rašymui, kurie, susilaukę daugelio leidimų, ir šiandien yra vieni iš geriausių: Commentarii in 4 Evangelistas 2 tt. 1596, Commentarii in prophetas 4, Ieremiam, Ezechielem, Baruch et Danielem 1609, Commentarii in praecipuos S. Scripturae libros Veteris Testamenti 1643 ir kt. 1581 Grigalius XIII pakvietė jį kaip specialistą išleisti graikišką Septuagintos Šv. Rašto laidą.

J. M. Prat, Maldonat et l'Université de Paris au XVI-e siècle 1856; *R. Galdos,* En el cuarto centenario del nacimiento de M. (Estudios eclesiásticos 13, 1934, 73–89). *A. Lm.*

Maldos Apaštalavimas — katalikų sąjunga, kurios nariai savo pamaldumu į Švč. Jėzaus Širdį siekia asmeninio tobulumo ir savo maldomis bei aukomis prisideda prie krikščionybės išplatinimo žemėje. To dvigubo tikslo M.A. nariai siekia šiomis priemonėmis: a. kasdieniu visų dienos maldų, darbų, kentėjimų ir džiaugsmų paaukojimu Išganytojo Širdžiai Šv. Tėvo intencijomis, b. dažna šv. Komunija, priimama atlyginimo intencija už visus Dievo įžeidimus, savuosius ir svetimuosius, c. pamaldumu į Mariją, per kurią kasdien aukojamos maldos, darbai, kentėjimai ir džiaugsmai Jėzaus Širdžiai. Šalia šių esminių priemonių, M.A. s-ga pataria savo nariams iškilmingai paaukoti save ir savo šeimą Švč. Jėzaus Širdžiai, švęsti Šv. Valandą pirmaisiais mėnesio penktadieniais, uoliai dalyvauti kat. veikime ir iškilmingai švęsti Švč. Jėzaus Širdies ir Kristaus Karaliaus šventes.

Organizacinė M.A. santvarka yra paprasta. Vyriausias M.A. direktorius yra jėzuitų generolas. Jis skiria ar tvirtina tautinius ir regionalinius sekretorius, kurie padeda vyskupams. Kiekviena vyskupija sudaro atskirą M.A. vienetą. Jam vadovauja vyskupo paskirtas direktorius. Parapijų, mokyklų, įstaigų ir pn. skyriams vadovauja vietos kunigai arba kapelionai. Sėkmingesniam darbui M.A. s-gą gali turėti atskiras šakas moterims, vyrams ir vaikams. Įstojimo sąlygos yra tik dvi: pasiryžimas visą dieną paaukoti Išganytojo Širdžiai ir įsirašymas į skyriaus arba centro sąrašą.

M.A. kilo Prancūzijoje 1844 XII 8. Nuo 1849 ji patvirtinta popiežių ir apdovanota gausiais atlaidais. Dabar M.A. veikia 1465 vyskupijose ir turi apie 38 mil. narių. Ji leidžia 51 laikraštį suaugusiems ir 36 vaikams.

Lietuvoje M.A. s-ga įsteigta 1900 pastangomis kun. Antano Butkevičiaus, kuris vysk. M. Paliulionio buvo paskirtas pirmuoju Žemaičių vyskupijos M.A. direktorium. Įsteigęs 22 skyrius su 9300 nariais, kun. A. Butkevičius įstojo į pranciškonus, 1923 pavesdamas s-gos vadovybę Lietuvoje besikuriantiems jėzuitams. M.A. s-ga pradėjo sparčiai plisti, kai jėzuitai, perėmę Žvaigždės laikraštį iš Šv. Kazimiero d-jos, pavertė jį M.A. organu. Prieš II pas. karą M.A. s-ga apėmė beveik visas Lietuvos parapijas ir turėjo per 300.000 narių. Jos organas, uždarytas Lietuvoje, atgijo Amerikoje 1943. JAV lietuvių parapijose M.A. s-ga buvo pradėta steigti 1899. Šiandien ji turi 71 skyrių.

Maldos apaštalavimas arba Šv. Jėzaus Širdies sąjunga 1927.

Maldžius Juozas (1862 VII 1 Piktagalio k., Kavarsko vls., Ukmergės aps. — ?) knygnešys. Jaunas likęs našlaitis, tarnavo pas ūkininkus. Palaikė ryšius su Stanislovu Didžiuliu (žr.) ir kitais knygnešiais. Platino Aušrą, Apžvalgą, Šviesą ir kt.

P. Ruseckas, Knygnešys II 1928.

Mâle Emile (1862–1954) prancūzų meno istorikas. Nuo 1912 profesoriavo Paryžiuje, nuo 1925 École française d'archéologie Romoje dir. Reikšmingi jo trys dideli ikonografijos veikalai: L'art religieux du XIII-e siècle en France (Étude sur l'iconographie du moyen-âge et sur les sources d'inspiration) 1898; L'art religieux de la fin du moyen-âge en France 1908; L'art religieux du XII-e siècle en France 1922. Šie veikalai susilaukė daug laidų ir buvo išversti į kitas kalbas. Jais M. įrodė viduramžių meno simbolinę ir didaktinę kilmę. Tyrinėdamas Prancūzijos katedrų skulptūrų ir vitražų ciklus, M. rado, jog programos esančios kilusios iš Vincentius de Beauvais ‚Speculum maius' bei Honorius de Augustodunum (Autun) pamokslų. M. metodas analizuoti ir aiškinti viduramžių plastinio meno tematiką bažnytine literatūra, skiriant atskiras religinio jausmo vystymosi epochas bei fazes, davė akstiną visai eilei panašių tyrinėjimų (žr. Ikonografija). Be to, M. dar parašė: Art et artistes du moyen-âge 1927 ir L'art allemand et l'art français du moyen-âge 1917, 51940, kur, kad ir vienašališkai (pas. karo priešvokiškoje nuotaikoje), iškėlė neginčijamai didelę prancūzų meno įtaką vokiečių viduramžių menui, ypač gotikos epochoje.

Maleachi žr. Malakijas.

Malebranche Nicolas de (1638—1715) prancūzų filosofas. Gimė ir mirė Paryžiuje; buvo kunigas oratorijonas. Vedė ilgą ginčą malonės klausimu su Arnauld Bossuet. Filosofijoj atmetė scholastiką ir toliau plėtojo Descartes pradėtą filosofiją, savo laiku vadintas ‚krikščioniškuoju Platonu'. Pažinimo teorijoj M. pasitikėjo tik protu, ne juslėmis. Juslinėj patirty sudarytieji vaidiniai tėra mūsų vaizduotės padaras. Tikrybę teikia tik grynojo mąstymo dėsniai, kurių būtinybės pagrindas yra pats Dievas. Metafizikoj M. laikėsi to paties dualizmo, kurį Descartes iškėlė savąja res extensa ir res cogitans skirtybe. Todėl pačia pagrindine problema M. kilo kūno ir sielos santykių klausimas. Laikydamas, kad siela ir kūnas negali vienas antro veikti, M. kūno ir sielos santykių klausimo sprendimu laikė doktriną, gavusią okazionalizmo (lot. occasio ‚proga') vardą: sieliniai ir kūniniai vyksmai sutinka vieni su kitais tik todėl, kad vienų proga Dievas pažadina ir antrus. Dievas tuo būdu veikia visuose daiktuose ir yra vienintelė viso reali priežastis. Jame dalyvaujame ne tik racionaliniu pažinimu, bet ir paprasta jusline patirtimi. Visa ‚Dievuje regime'. Tačiau tai M. nereiškė panteizmo. Kaip jis pats atsiribojo nuo Spinozos, jam ne Dievas yra erdvėje, o pati erdvė (savo begališkumu ir inteligibiliškumu) yra Dievuje. Svarbiausi veikalai: De la recherche de la vérité 1675, Conversations chrétiennes 1676, Traité de la nature et de la grâce 1680, Traité de morale 1683, Entretiens sur la métaphysique et la religion 1688, Traité de l'amour de Dieu 1697.

N. de Malebranche

G. Stieler, N. M. 1925; *A. A. Luce,* Berkeley and M. 1934. *J.G.*

Malecitai (kitaip amalecitai), Š. Amerikos indėnų kiltis, gyvenanti New Brunswicke, Kanadoje. Jų kalba priklauso algonkinų grupei. XVII a. prancūzų kolonistai vedybomis užmezgė su jais artimus ryšius ir sudarė sąjungą kovojant su anglais. Dabar Šv. Jono upės slėnyje (New Brunswicke) dar tebegyvena apie 1050 malecitų.

Malecki (Maletius) 1. Hieronymus (apie 1525–1583) prot. kunigas ir rašytojas, (2) sūnus. Perėmęs tėvo kleboniją ir spaustuvę, 1561 išleido iš vokiečių kalbos išverstą Catechismus albo dziecinne kazania o nauce krześciańskiej. Tas katekizmas, sulaukęs eilės naujų laidų, Mozūrų mokyklose buvo naudojamas iki XIX a. (kiekvienai pamokai buvo aiškinamasis paveiksliukas). 1574 jis Karaliaučiuje išleido Postylla domowa. Baltų religijos istorijoje M. pasidarė svarbus dėl savo rašto ‚Wahrhafftige beschreybung der Sudawen auff Samlandt sambt jhren Bockheyligen vnnd Ceremonien (1583?). Po titulu yra raižinys, vaizduojąs prūsą su indu rankoje ir aukos ožiu. Kaip svarbus šaltinis prūsų kultūros istorijai, šis M. raštas buvo perspausdintas Erläutertes Preussen V 1742 ir Mitteilungen der Litterarischen Gesell-

schaft Masavia 1902, 198–207. Su kritiškomis pastabomis tą darbą yra išsp. W. Mannhardtas savo knygoje Letto-Preussische Götterlehre 1936.

Korbut, Literatura polska I 1929, 309; *V. Biržiška,* Lietuvių Bibliografija II–IV su papildymais (IV, 1 CCIII–IV psl. nr. 7a, 16b, ypač 16c). Kitą bibliografiją žr. Malecki, Johannes.

2. Johannes (g. XV a. gale Lenkijoje Sącze — m. 1567 Luke) protestantų kunigas ir rašytojas, (1) tėvas. Jaunystėje vadinęsis Sandeckiu, 1519 įsimatrikuliavo Krokuvos univ. Įsitaisęs spaustuvę, su ja 1533 persikėlė į Pultuską, kur buvo katalikų kunigu. 1537 persikėlė į Luką (Lyck) ir, tapęs protestantų kunigu, ten iš hercogo Albrechto gavo žemės ir apie 1547 Luke įrengė lenkišką spaustuvę, kuri buvo pirmoji Prūsuose. Luke jis pasivadino M. 1546 Karaliaučiuje išsp. jo verstas protestantų ‚Catechismus, to iest nauka krześciańska od Apostołów dla prostich ludzi...' Šalia kitų religinių leidinių (1551 davė Šventraščio pradžią), M. yra išleidęs svarbių aprašymų apie sen. prūsų pagoniškus aukojimus, kurie dar buvo žinomi M. laikais. Nuo XVI a. įvairūs autoriai naudojosi ir perspausdino jo 1551 Karaliaučiuje išsp. Epistola ad Georgium Sabinum de sacrificiis et idolatria veterum Borussorum, Livonum, aliarumque vicinarum gentium. 1563 tas ‚laiškas' buvo praplėstas leidinyje Libellus de sacrificiis... Nuo 1573 titule atsirado ir ‚Litauorum' vardas.

M. darbus iš senosios baltų religijos su savo kritiškomis pastabomis yra perspausdinęs W. Mannhardt, Letto - Preussische Götterlehre 1936.

J. Sembrzycki, Die Lycker Erzpriester Johannes und Hieronymus Maletius und des ersteren Brief ‚De sacrificiis et idolatria Borussorum' — eine Quelle für Ostlitauen (Atpr. Monatsschr. 25, 1888, 629–651); *A. Brückner,* Starožytna Litwa 1904, 47 ir kt.; (") Pamiętnik Literacki II 1903, 410–12; *Th. Wotschke,* Zeitschrift der historischen Gesellschaft für Posen XVII 1902, 169. Kitą bibliografiją žr. *Z. Ivinskis,* Senovės lietuvių religijos bibliografija (Soter XII 1935, 145–146). *Z. I.*

Maledivai (ag. Maldive Islands) salynas Indijos vandenyne, apie 650 km į p.v. nuo Ceilono. Jį sudaro 18 koralinių atolų, iš viso apie 200 gyvenamųjų ir per 2000 negyvenamųjų salų ir salelių. Bendras jų plotas 289 km², o gyv. yra arti 100.000 (1958). Jie verčiasi žvejyba, augina daržoves, eksportuoja kokoso vaisius ir koprą. M. yra D. Britanijos protektoratas-sultonatas. Sostinė Male. 1952 per referendumą 99% gyv. pasisakė už respubliką, kuri paskelbta 1953 I 1 ir išsilaikė ligi 1954 III 7. Pirmuoju prezidentu išrinktas Amin Didi. Nuo 1954 vėl britų protektorato sultonatas. *A.B.*

Maleinas (lot.) įnosių bacilų bacillus mallei ekstraktas, vartojamas užkrečiamosios gyvulių ligos — įnosių paslėptinėms formoms nustatyti. Tuo tikslu m. būna įlašinamas į akį, įtreškiamas į akies voką ar į odą.

Maleininė rūgštis, cis-butendioinė rūgštis, formulė $C_4H_4O_4$; pirmąsyk pagaminta Vauguelin'o 1817. Gaminama oksiduojant benzeiną (benzolį), padedant vanadžio pentoksidui, kaip katalizatoriui. Balti kristalai. M. iš dalies virsta fumarine rūgštimi (žr.), pakaitinus aukščiau lydymosi temperatūros. M. kiek nuodingesnė už jos izomerą, fumarinę rūgštį. Vartojama dažyklose ir dirbtinių dervų gamyboje. M.r. anhidridas vartojamas alkidinio tipo dervoms, dažams ir emalėms gaminti. *P.Jc.*

Maleišà upelis Švėdasų vls., Rokiškio aps., Ilgos (Šetekšnos–Jaros, Šventosios, Neries) kair. intakas, 11 km ilgio; teka į š.v., įteka ties Taraldžių k.

Maleišiai k., Švėdasų vls., Rokiškio aps., 7 km nuo Švėdasų kair. Maleišos krante, apie 1 km nuo Švėdasų–Kamajų vieškelio; 1923 buvo 14 ūkių ir 105 gyv. Vietovė labai sena, XIII a. priklausė Sėlių kraštui. 1255 Mindaugas dovanojo Livonijos ordinui Sėlių kraštą, kuriame paminimi ir M. (Maleysine). 1257 pop. Aleksandras IV, tvirtindamas tą Mindaugo dovanojimo aktą, taip pat sumini M. (Malesine). 1869 M. gimė J. Tumas-Vaižgantas.

E. Raczyński, Codex diplomaticus Lithuaniae 1845, 11, 13–14 psl.

Malejewski Benedykt (1671–1705) Lietuvos jėzuitų provincijos narys, kilęs iš Pinsko apylinkės didikų šeimos. Mokytojavo daugiausia Polocko kolegijoje, rašė odes. Išspausdino tarp kitko Vilniaus akad. spaustuvėje Augustus secundus In Sarmatica adoratus corona et Primis honoribus cultus Ab Academia et Universitate Vilnensi Societatis Jesu 1697.

Poszakowski, Societas Jezu lithuana, 153–154 psl.

Malėjinaitė Olga (1907 I 7 — 1939 II 27 Kaune) Lietuvos Valstybės teatro baleto solistė. Baleto mokytis pradėjo Petrapilyje, nuo 1922 tapo Lietuvos Valstybės teatro prima balerina. 1929 buvo išvykusi į užsienį pagilinti baleto studijų. 1935 dalyvavo teatro gastrolėse Londone ir Monte Carlo. M. pasižymėjo ne tiek technika, kiek poetišku ir eteriniu stiliumi. Jos sukurti personažai ‚Gulbių ežere', ‚Silfidose'

O. Malėjinaitė ‚Gulbių ežero' balete

ir ‚Giselle' buvo ypatingai gerai atlikti ir savotiškai magiški.

Malelas žr. Malalas.

Malėnas (Malinauskas) 1. Ignas (g. 1900 II 14 Jackonių k., Ūdrijos vls., Alytaus aps.) pedagogas. Nuo 1916 mokėsi Saulės mokytojų seminarijoje Voroneže ir baigė ją 1921 Kaune. 1921 įstojo į Aukštųjų kursų gamtos - matematikos fak., kur studijavo matematiką. 1923 baigė mokytojų seminariją Leipcige (Lehrerseminar für Werkunterricht), klausydamas paskaitų Leipcigo univ. psichologijos inst. 1929 baigė LU teol.-filosofijos fakultete pedagogikos-psichologijos mokslus. 1932–33 gilino vaiko psichologijos ir mokyklinės pedagogikos studijas Hamburgo univ. 1921–22 Saulės mkt. seminarijos pradžios m-los ved., 1923–24 švietimo m-jos pradžios m-lų vizitatorius, 1924–25 Bandomosios mokyklos organizatorius ir ved., 1925–34 Saulės mkt. seminarijos mkt., 1925–32 Simano Daukanto mokytojų seminarijos mkt. ir v.dir., 1933–40 M. Pečkauskaitės gimn. mkt. (1935–38 dir.), 1935–40 VDU teol.-filosofijos fak. asist. ir vyr. asist., 1925–40 Valstybės egzaminų komisijos narys-egzaminatorius, 1940-41 Kauno III amatų m-los mkt., 1941–44 VDU filosofijos fak. adjunktas ir pedagogikos katedros ved., 1942–44 Vilniaus dvasinės seminarijos dėstytojas, 1941–44 Pradžios mokyklų dpt., Pedagoginio parengimo dpt. ir Aukštesniojo mokslo dpt. dir., 1941–44 Knygų ir mokslo priemonių komisijos pirm., 1941–44 Valstybės egzaminų komisijos pirm. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur buvo: 1945–49 Regensburgo - Scheinfeldo liet. gimn. dir., 1945–46 Liet. švietimo įgaliotinis JAV zonai Vokietijoje, 1947–49 Liet. tremtinių tarybos švietimo ir kultūros įgaliotinis JAV zonai Vokietijoje, 1947–49 IRO komisijos mokslo ir meno cenzui nustatyti pirm. (Ansbacho srityje). 1949 atvyko į JAV. Be to, M. dalyvavo komisijose ruošiant programas pradžios mokykloms (1924), mokytojų seminarijoms ir Valstybės egzaminų komisijai, taip pat organizavęs ir rengęs programas lituanistinėms šeštadieninėms mokykloms JAV (1957), buvęs narys komisijos paruošti Lietuvos mokyklų reformos projektą (1926), rengęs lietuvių pedagoginį skyrių tarptautinėje parodoje Petrapilyje (1930), daugelio mokytojų kursų (cenzui įsigyti, pasitobulinti, susipažinti su naujaisiais dėstymo metodais) lektorius, skaitęs daug paskaitų mokytojų suvažiavimuose bei konferencijose, taip pat ciklus paskaitų tėvams ir visuomenei per radiją.

I. Malėnas

Spaudoje daugiausia rašė pedagogikos-psichologijos klausimais šiuose žurnaluose ir laikraščiuose: Lietuvos Mokykloje, Švietimo Darbe, Tautos Mokykloje, Motinoje ir Vaike, Židinyje, N. Romuvoje, N. Vaidilutėje, Ateity, Aiduose, Tėvynės Sarge, Eglutėje, Laisvėje, Ryte, Lietuvoje, Lietuvos Aide, XX Amžiuje ir kt. 1936–40 red. ir leido Lietuvos Mokyklą. Grožinės literatūros kūrinėlius pasirašinėdavo I. M., Ig. Ma., Igma, Ma. Ig., M. Ig. ir kt.

Parašė vadovėlius ir brošiūras: Aplinkotyros temomis (metodinė studija mokytojams) 1939, kartu su J. Talmantu Lietuvių kalbos gramatika pratimais II skyriui (1931, [6]1942), III (1932, [5]1941), IV (1934), V (1934, [5]1941), VI (1934) ir VII skyriui, I ir II gimn. klasei. Iki bolševikų okupacijos pirmasis gramatikų vadovėlis susilau-

kė I4 leidimų (po 30–40 tūkstančių egz.). Taip pat kartu su J. Talmantu parašyta Mūsų Gintarai — skaitinių knygos V skyriui (1936) ir atskira knyga VI skyriui (1937). Lietuvos istorijos vadovėlis IV skyriui ir pirmosioms gimn. klasėms (kartu su P. Šležu) 1934. Be to, parašyta eilė vadovėlių žydų mokykloms: Lietuvių k. gramatika nelietuvių pradžios mokyklai (su S. Vainbergu) 1937, Mūsų mokykla — elementorius (su J. Kaplanu), Mūsų mokykla — poelementorinė skaitymo knyga (su J. Kaplanu) ir Mūsų mokykla — skaitymai ir krašto mokslas (su J. Kaplanu ir P. Šinkūnu).

M. nesvetimas ir organizacinis visuomenės darbas. Jis yra aktyviai dalyvavęs Liet. kat. mokytojų s-goje (1924–32 centro valdybos sekr.). Tremties laiku Vokietijoje buvo Liet. bendruomenės centro komiteto nariu, o nuo 1955 rudens JAV LB centro valdybos narys švietimo reikalams.

2. (Malinauskas) Stepas Vytautas (g. 1911 VI 30 Ūdrijos k., Ūdrijos vls., Alytaus aps.) inžinierius. 1929 baigė Alytaus gimn., 1931–33 studijavo cheminę technologiją Gento univ. Belgijoje, 1933–36 VDU technikos fak., 1952–54 studijavo popieriaus technologiją Syracuse univ. (JAV), kur 1955 gavo bakalauro laipsnį. 1934–44 dirbo Petrašiūnų popieriaus fabrike (nuo 1936 praktikantas, nuo 1938 chemikas ir gamybos ved. padėjėjas, 1940 gamybos ved., 1941–44 fabriko dir. ir technikinis ved.). 1954–56 Merrimac Paper Co., Inc., Lawrence, Mass. gamybos ved. pavaduotojas, nuo 1956 technikinis ved.

1944 pasitraukė į Vokietiją, 1949 atvyko į JAV. M. dalyvavo visuomeninėse ir profesinėse organizacijose. Priklausė Plieno korp. Kaune, 1943 vokiečių suimtas už pogrindžio veiklą ir kalintas Kauno sunkiųjų darbų kalėjime. 1945 Liet. komiteto narys Detmolde (Vokietijoj), dalyvavęs Detmoldo stovyklos ir Britų zonos liet. komiteto organizavime, 1946–47 Augustdorfo stovyklos liet. komiteto pirm. ir pakaitomis su kitų tautybių atstovais visos stovyklos komendantas, 1947–49 LTB Šiaurės Reino–Vestfalijos apygardos valdybos narys ir Baltų centrinės tarybos liet. skyriaus sekr. M. yra Popieriaus pramonės inž. ir chem. s-gos Zelcheming narys Vokietijoje, nuo 1950 Popieriaus pramonės s-gos TAPPI narys, nuo 1955 Liet. inž. ir architektų s-gos (ALIAS) Bostono skyriaus narys ir 1957–58 pirm. Bendradarbiavo N. Romuvoje ir Lietuvių Žodyje.

Malenkov Georgij Maksimilianovič (g. 1902) Sovietų Rusijos politikas ir komunistų partijos veikėjas. 1919 savanoriu stojo į Raudonąją armiją, 1920 į komunistų partiją. 1921–25 mokėsi Maskvos aukštesniojoje techn. mokykloje. 1925 paskirtas Sovietų Sąjungos komunistų partijos centrinio komiteto sekretoriatan. Pasidaręs asmeniniu Stalino sekr., M. buvo vienas jo padėjėjų. M. aktyviai prisidėjo prie 1936–38 partijos valymų paruošimo ir vykdymo. 1939 išrinktas TSRS komunistų partijos centro komiteto nariu, paskirtas vienu iš 5 komiteto sekr. 1941 išrinktas centrinio komiteto politbiuro nariu ir kartu paskirtas į valstybės gynimo komitetą, kur vadovavo lėktuvų ir tankų gamybai. Nuo 1946 ministrų tarybos pirm. pavaduotojas. Paskutinėmis Stalino dienomis užėmė vyraujančią poziciją partijos vadovybėje. Po Stalino mirties 1953 tapo ministrų tarybos pirm., o Nikita S. Chruščiovas išrinktas komunistų partijos generaliniu sekr. Varžybose dėl vyriausios galios, M. neįstengė pasidaryti Stalino įpėdiniu ir jam teko pasidalyti valdžia ir sudaryti koaliciją su V. M. Molotovu ir L. P. Berija. M. pavyko iš valdžios išstumti vieną savo konkurentų — L. P. Beriją, kuris po suruošto teismo buvo nužudytas 1953. Tada M. suėjo į koaliciją su N. S. Chruščiovu, bet 1955 turėjo užleisti ministro pirm. vietą N. A. Bulganinui. Atsistatydinęs iš ministro pirm. pareigų, pats save kaltindamas patyrimo stoka ir imdamas asmeninę atsakomybę už žemės ūkio sunkumus, M. liko partijos centrinio komiteto prezidiumo nariu ir naujo ministro pirm. N. A. Bulganino pavaduotoju. 1957 VI 29 N. S. Chruščiovas jį atleido iš visų partijos ir valstybės pareigų ir paskyrė Kamenogorsko (Kazakstane) elektrinės vedėju.

Malesherbes Chrétien Guillaume de Laimognan de (1721–1794) Prancūzijos politikas, Paryžiaus parlamento narys, 1750 vyriausias karaliaus Liudviko XV patarėjas, tėvo, ėjusio valstybės kanclerio pareigas, paskirtas spaudos cenzorium. M. yra buvęs liberalinių pažiūrų, todėl jo cenzoriaus administracija buvo populiari, pro jo cenzūrą praėjo Enciklopedija. Už protestą prieš 1771 Paryžiaus parlamento paleidimą, ištremtas provincijon į savo ūkį. Liud-

C. G. de Malesherbes

vikui XVI užėmus sostą (1774), grąžintas į pareigas. Rėmė savo draugo Turgot reformas ir atsistatydino, kai jo reformos nepraėjo. 1787 paskirtas ministru be portfelio, bet 1788 visai pasitraukė iš politikos. 1792 savo paties prašymu paskirtas Liudviko XVI gynėju. Kaip karaliaus šalininkas, 1794 IV 22 nugiljotinuotas. Yra rašęs straipsnių ir pamfletų finansų klausimais.

J. M. S. Allison, The Biography of M. 1938.
P.Plk.

Mälesskircher Gabriel (m. 1495) vokiečių tapytojas. Münchene minimas nuo 1439. Apie 1474–79 tapė Tegernsee vienuolynui altoriams paveikslus. M. buvo vienas iš pirmųjų Bavarijos tapybos mokyklos atstovų. Jo darbai, smulkiai ir linksmai vaizduodami, su vienodu pamėgimu traktuoja peizažą ir interjerą. Koloritas nerūpestingo margumo. Pastebima ir Flémallemeistro (žr.) poveikio. Išlikusių darbų yra Müncheno muziejuose.

K. Oettinger, Die Blütezeit der Münchener gotischen Malerei (Zeitschrift des Vereins für Kunstwissenschaft VIII 1941).

Maleszewski Władysław (1832–1913) lenkų rašytojas ir kritikas, daug rašęs meno ir dramos kritikos klausimais, spausdinęs novelių ir kt. Buvo eilės lenkų žurnalų red. nariu ir per 30 m. (nuo 1876) redagavo Biesiada Literacka, kur bendradarbiavo ir daugelis lenkiškai rašiusių Lietuvos bajorų. Išsp. Dziecię Żmudzi 1863, Z wieczorów nad Tamisą 1874 ir kt.

Malešius upelis Augustavo aps., Juodosios Ančios (Nemuno) deš. intakas, 11 km ilgio.

Maletius žr. Malecki.

Maleventum žr. Benevento.

Malevič Kazimir (1878–1935) rusų tapytojas, suprematizmo įkūrėjas ir teoretikas. Karjeros pradžioje dirbo poimpresionistų ir kiek vėliau fovistų poveikyje. 1911 išstatė pirmuosius kubistinius darbus ir netrukus tapo rusiškojo kubizmo vadu. 1912 lankėsi Paryžiuje, kur pateko F. Légero įtakon. 1913 Maskvoje išstatė pirmąjį suprematistinį paveikslą — juodą kvadratą baltame fone. 1915 M. paskelbė Suprematizmo manifestą, kuris faktiškai yra vienas pačių pirmųjų abstraktinės tapybos traktatų. Savo suprematistinėj tapyboj M. operuoja geometrinėmis plokščių spalvų figūromis (kvadratais, apskritimais, trikampiais, kryžiais), išdėstydamas jas baltame fone. Žymiausias suprematistinis M. paveikslas: Baltas kvadratas baltame fone 1919 (Museum of Modern Art, Naujorke). 1919 M. buvo sovietinės valdžios paskirtas Maskvos valstybinės pritaikomojo meno mokyklos prof. Vėliau, režimo laikysenai moderniojo meno požiūriu griežtai pasikeitus, perkeltas į Petrapilį profesoriavo ligi mirties. 1926 M. buvo leista nuvykti į Vokietiją dalyvauti Bauhaus leidžiamos jo knygos Die gegenstandlose Welt (1927) spaudai paruošime. M. tapyba ir teoriniai raštai turėjo didelės reikšmės konstruktyvizmo (Tatlin, Gabo, Pevsner), nonobjektyvizmo (Rodčenko) ir neoplasticizmo (Van Doesburg, Mondrian) išsivystyme.

H. Arp, ir *E. Lissitzky,* Die Kunstismen 1925; *J. Barr, Jr.,* Cubism and Abstract Art 1936.
A. Lc.

Malevskis Stasys žr. Homolickis-Malevskis, Stasys.

Malewski 1. Franciszek (1800–1870) teisininkas, (2) sūnus, vienas iš pačių svarbiųjų Vilniaus studentų filomatų (žr.) dijos veikėjų, savo rimtu išsilavinimu daręs daug įtakos draugams studentams, artimas Adomo Mickevičiaus bičiulis. Gerai mokėdamas vokiškai, jis tuoj įžvelgė didelę Šilerio įtaką Mickevičiaus poezijai, jo Odę jaunystei taikliai pavadindamas ‚Šilerio krikšto dukterimi' ir jos literatūrinę vertę išaiškindamas draugams filomatams, iš pradžių jos nesupratusiems ir neįvertinusiems. Baigęs Vilniaus univ. teisių magistro laipsniu, M. buvo universiteto numatytas profesūron ir 1822 išsiųstas Berlynan pagilinti studijų. Iškilus filomatų-filaretų bylai, M. rusų valdžios prašymu buvo areštuotas Berlyne, pargabentas Vilniun ir drauge su bylos dalyvių dalimi nuteistas ištremti Rusijon. 1829 gavo valdininko vietą Rusijos senate prie Lietuvos Metrikos, o 1830 paskirtas M. M. Speranskio vadovauton Rusijos įstatymų kodifikacijos komisijon, kur su I. Danilavičium ir A. Korovickiu tvarkė buv. Lietuvos - Lenkijos valstybei priklausiusių gubernijų įstatymų rinkinį. 1830 įsteigė reikšmingą lenkų žurnalą Tygodnik Peterburski, dėjusį nemaža ir lituanistinių straipsnių. M. kalėjimų dienoraštis iš filomatų-filaretų bylos laikų išspausdintas H. Mościckio išleistame atsi-

minimų rinkinyje Z filareckiego świata 1924.

H. Mościcki, Z filareckiego świata 1924; *J. Bieliński,* Uniwersytet wileński t. 3, 1899–1900.

2. Szymon (1759–1832 Vilniuje) Vilniaus univ. prof. ir rektorius, (1) tėvas. 1781 įstojo pojėzuitinėn akademijon. Mokslą baigė Krokuvos mokytojų seminarijoj. Buvo paskirtas viceprofesorium prie prigimtinės teisės ir politinės ekonomijos katedros Vilniuje. Targovicos konfederacijos laikais buvo etmono S. Kasakauskio sekr. Tuo laiku paskirtas ord. profesorium, buvo ilgametis pojėzuitinės akad. ir paskui universiteto sekr., vėliau dekanas, o nuo 1816 rektorius. 1822 išėjo emeritūron.

S. Malewski

Ilgą laiką sekretoriavęs ir paskui dekanavęs, M. įsigijo nemaža patyrimo univ. reikaluose ir pasižymėjo kaip geras administratorius. Rektoriauti jam teko pačiu universiteto suklestėjimo metu. Prie M. nemaža vietos akademinio jaunimo buvo išsiųsta užsienin studijų pagilinti (M. labai rėmė ir lenkų literatūros katedron numatomo Adomo Mickevičiaus komandiruotę užsienin, tik paskui iškilusi filomatų-filaretų byla tai sukliudė) ir eilę katedrų universitete perėmė vietos kilmės profesoriai, kurie jau ėmė nusverti universitete ligi tol įsigalėjusius svetimšalius, ypač vokiečius.

Atsidėjęs administracijos reikalams, M. moksliniais darbais nepasižymėjo. Išsp. O przedawnieniu (Apie įsisenėjimą) 1815. 1804 įėjo Vilniaus profesorių komisijon, kuri drauge su T. Čackiu parankiojo kiek žinių apie lietuvių kalbą Varšuvos Mokslo Bičiulių draugijai.

J. Bieliński, Uniwersytet wileński 1899–1900; *L. Janowski,* W promieniach Wilna i Krzemieńca 1923. *V.M.*

Mälgi Meeme (g. 1902) estų smuikadirbis. Mokėsi Taline pas Jakob Nordeną (1915–18) ir Peeter Sarvą (1920–24). Yra pagaminęs per 100 smuikų, 20 violų, violončelių ir kitų styginių instrumentų. Jo smuikai pasižymi geru tonu ir kruopščiai atliktu darbu. Dabar gyvena Naujorke, JAV.

Malherbe François de (1555–1628) prancūzų poetas, filologas. Per reformacijos karus, gyvendamas Provanse ir Normandijoj, rašinėjo eilėraščius pagal itališką madą. Apsigyvenęs prie Henriko IV ir Liudviko dvarų, pradėjo rašyti oficialios, daugiau ar mažiau retorinės poezijos. Joje pats vengė (ir patarė kitiems vengti) intymių jausmų, pasitenkinti bendrai žmogiškais dalykais, vadovautis protu. Už jo sklandžią, bet nelakią poeziją svarbiau jo prancūzų k. išvalymas nuo netikslumų, dviprasmiškumų, archaizmų, neologizmų, barbarizmų (italizmų, gaskonizmų, grecizmų, lotynizmų). Literatūroj M. patarė vartoti Paryžiaus gyventojų šnekamąją kalbą, o poezijoje — patarė atmesti dideli formų įvairumą, vartotą plejadininkų, nustatė cezūrą, reikalavo griežtų ir turtingų rimų, atmesdinėjo intarpus ir poetines licencijas, kad forma būtų aiški ir sklandi. Šitaip veikdamas kalbą ir poeziją, M. paruošė taisykles būsimiems klasikams ir daug prisidėjo prie išdžiovinimo ir sunykimo tikrosios lyrikos, kuri Prancūzijoj teatsigavo tik romantizmo laikais.

F. Brunot, La Doctrine de M. 1891; *R. Bray,* La formation de la doctrine classique 1931. *J.Gr.*

Maliarija žr. Drugys.

Maliauskis 1. Antanas (1877 III 10 Kretingoje — 1941 VI 9 Kaune) kunigas. 1896–1900 mokėsi Žemaičių kunigų seminarijoje, kurią baigęs 1900 XII 17 įšv. kunigu. 1906–12 studijavo filosofiją ir socialinius mokslus Liuvene (Belgijoje), kur 1911 už disertaciją La coopération dans l'agriculture en France gavo filosofijos dr. laipsnį, o 1912 Friburgo univ. (Šveicarijoje) už disertaciją L'Union du Sud-Est des syndicats agricoles — politinių mokslų dr. laipsnį. 1922 II 20 pakviestas LU teol.-filosofijos fak. doc., o VI 9 pakeltas e.o. prof. ir nuo IX 1 vadovavo sociologijos katedrai, kur, be socialinių dalykų, dar skaitė ir etiką, teodicėją ir kt. Iš VDU pasitraukė 1931 IX 1, panaikinus sociologijos katedrą. Kunigų seminarijoje M. priklausė lietuvintojų būriui; toks pat buvo ir vikaras. Friburge priklausė Rūtai, o Liuvene — Lietuvai. Jis buvo vienas iš Liet. kat. stud. s-gos steigėjų ir 1910 II 10 — 1911 VII 11 jos

Kun. A. Maliauskis

centros valdybos (Liuvene) ižd. 1912 grįžęs į Kauną, dirbo šv. Kazimiero d-joje, 1913–15 Vilniuje, Centriniame liet. komitete nukentėjusiems dėl karo šelpti. 1915–20 išvyko rinkti aukų į JAV lietuvių katalikų spaudai ir aplankė 97 vietoves. 1916 redagavo perkeltą į Čikagą Draugą, bet paskui vėl išvažiavo lankyti liet. gyvenamų vietovių, kur skaitė žmonėms sociologijos ir apologetikos paskaitas. Ypač jis aštriai puolė tuo metu komunistėjančius socialistus, skaldančius bendrą darbą Lietuvai. 1920 grįžęs į Lietuvą, buvo Laisvės dienraščio vadovybės pirm. ir šv. Kazimiero d-jos knygų redaktorius, Draugijos redaktorius-pagalbininkas. Sociologiniais ir apologetiniais klausimais daug rašė Drauge, Šaltinyje, Draugijoje, Vadove, Viltyje, Vienybėje, Laisvėje ir kt. M. Lietuvoje išsamiai kritikavo beruošiamą Lietuvos konstituciją ir buvo parengęs savo projektą, kuriame buvo juntama stipri JAV konstitucijos įtaka. Pagrindinės žmogaus laisvės, teisės ir pareigos buvo aiškiai aptartos atskirais jos skirsniais. Jo nuomone, konstitucijoje visos laisvės, teisės ir pareigos turi būti aiškiai išreikštos ir plačiai nusakytos, nes konstitucijai skirta būti pastoviai; šiaip įstatymai gali būti ir lengvai priimami bei keičiami, paprasta dauguma, taigi čia žmogaus laisvėms bei teisėms yra daugiau galimybių pažeisti. Tačiau jo konstitucijos projektas ir to meto krikščionims demokratams atrodė per kietas; jie norėjo daugiau lanksčios laisvės, t.y. gyvenimą tvarkyti nuolat keičiamais įstatymais, kurie būtų visada lengvai pritaikomi dienos reikalui, bet neaptarti plačiau konstitucija. Atskirai išspausdino: La coopération dans agriculture en France (Revue sociale catholique 1911, ir atspaudas), L'Union de sud-est des syndicats agricoles 1912, Žydai ekonomijos ir visuomenės žvilgsniu 1914, Katechizavimo metodas 1923, Bolševizmas 1923, Demokratija 1924, Teodicėja 1931, Kaip išauklėti krikščioniškai vaikus 1934, Etika 1935. Populiarios apologetikos ir kitais klausimais išsp. daugybę knygelių, susilaukusių daugelio laidų ir turėjusių po 20.000–60.000 egz. tiražą: Knygų ir laikraščių skaitymas 1907, Kopernikas ir Galiliejus 1916, Ar beverta tikėti 1922, [12]1929, Bedievių inkvizicija 1922, [2]1923, II d. 1927, Gerų ir blogų raštų skaitymas [2]1923, Ar yra Dievas 1923, [4]1928, Tikybos pradžiamokslis 1926, [5]1931, Už tikėjimą ir tėvynę 1923, [10]1927, Netikėjimas, jo priežastys ir pasekmės 1923, Ar žmogus iš bezdžionės kilęs? 1925, Ką sako gyvenimas? 1926, Masonai arba parmazonai 1926, Socializmas ir jo žadamasis rojus 1926, Įvairumai 1927, Mokykla 1927, Teisybės kelias 1927, Didvyriai 1928, Tiesos liudijimai 1928, Kristus ar yra Dievas 1928, Paskutinis mokslo žodis 1928, Šv. Mišios 1932, Kristus, bažnyčia, mokslas 1935. M. knygučių, kaip ir kitų raštų, žmonėms įtaka buvo didelė. 1940 bolševikams okupavus Lietuvą, birželio mėn. įsakyta konfiskuoti visus M. raštus. Jie buvo išrinkti iš viešųjų bibliotekų, o surinkti organizacijų bibliotekose buvo siunčiami į vidaus reikalų ministeriją sudeginti. *A.Mž.*

2. Stasys žr. Homolickis - Malevskis, Stasys.

Malibran Maria Felicita (1808–1836) ispanų-prancūzų operos dainininkė, kontraltas, duktė ispanų artisto Manuelio García. Jau 1824 sėkmingai koncertavo Paryžiuje, o 1825 dainavo Rozinos vaidmenį Rossini operoje Sevilijos Kirpėjas Londone. 1826 atvyko į Naujorką ir ištekėjo už prancūzų bankininko Malibran. M. su didžiausiu pasisekimu dainavo Prancūzijoje, Anglijoje, JAV, Italijoje ir kt. Ji ypačiai gerai atlikdavo Rossini ir Bellini operų partijas. M. tiek vokaliniu, tiek vaidybiniu atžvilgiu buvo nepralenkiama ir nepamėgdžiojama. Kai kurie jos sukurti vaidmenys operos scenoj pasidarė modeliais. Muzikiniu požiūriu M. buvo giliai išsilavinusi, pati yra sukomponavusi romansų ir dainų, išsp. Paryžiuje.

A. Pougin, M. 1911. *St.S.*

Malik Jakov Aleksandrovič (g. 1906) sovietų diplomatas. 1930 baigė politinės ekonomijos inst. Charkove ir 1937 diplomatijos ir konsuliarinių mokslų inst. Maskvos univ. 1937–39 dirbo užsienio reikalų komisariate, iš pradžių kaip vyr. referentas, vėliau spaudos skyriaus ved. padėjėjas. 1938 stojo į komunistų partiją ir 1939 paskirtas Sovietų Sąjungos ambasados Japonijoj patarėju, 1942–45 ambasadorius. Karui pasibaigus, 1946 grįžo į Tokiją kaip Sovietų Sąjungos politinis patarėjas prie atstovo K. Dereviankos Sąjungininkų taryboje Japonijoje. 1946 paskirtas užsienio reikalų ministro pavaduotoju, o 1948 Sovietų Sąjungos nuolatiniu atstovu prie JT (vietoj A. Gromyko), 1950 pirmininkavo JT saugumo tarybai ir iki 1952 vadovavo Sovietų Sąjungos delegacijai JT. 1952 grįžo į užsienio reikalų m-ją, kur buvo ministro pa-

vaduotoju. 1953–54 ambasadorius D. Britanijai. Po A. I. Višinskio mirties, M. 1954 vėl ėmė vadovauti Sovietų Sąjungos delegacijai prie JT.

Maliklis ąžuolinė ar klevinė lazdelė, kuria trinama ar malama kas nors puode, trintuve, pvz. aguonos, skrudinti grūdai naminei kavai ir t.t. Žalvarinio trintuvo lazdelė vadinama m., arba trynekliu, grūdikliu.

Malinauskaitė - Šliūpienė Liudmila žr. Šliūpienė-Malinauskaitė, Liudmila.

Malinauskas 1. Donatas (g. 1869 II 23 / III 7 Krėslaukyje, Latgaloje, Latvijoje — ?) visuomenės veikėjas, Valstybės Tarybos narys. Mokėsi Vilniuje, Minske, vėliau Galicijoje ir Čekijoje. 1890 įstojo į žemės ūkio akademiją Taboro mieste (Čekijoje), kur dalyvavo jaunųjų čekų sąjūdyje ir jų suvažiavimuose. Baigęs agronomijos mokslus, grįžo į savo dvarus Trakų aps., ir dažnai gyvendavo Vilniuje. Į lietuvybę M. linko iš jaunumės, nes jo motina ir jos dėdė Bernardas Kęstutis Gediminas yra buvę mokiniai A. Mickevičiaus, kuris ugdė Lietuvai pagarbą ir meilę. Dažnai gyvendamas Vilniuje, susipažino su A. Domaševičiumi, Povilu Matulioniu ir sudarė slaptą Vilniaus lietuvių kuopelę, kuri 1895, turėdama jau 12 narių, vad. ‚12 Vilniaus apaštalų', pradėjo reikalauti Vilniuje lietuviškų pamaldų ir norėjo gauti joms Šv. Mikalojaus bžn. Po ilgos kovos, M. vadovaujant, 1901 vysk. Zveravičius tą bažnytėlę paskyrė lietuviškoms pamaldoms. Tos kovos metu 1900 M. iš vietos cenzoriaus Ploščanskio išgavo leidimą išspausdinti lotynų raidėmis atsišaukimą į vyskupą lietuvių pamaldų reikalu, tuo sulaužydamas ir spaudos draudimą; tačiau tuo nespėta pasinaudoti, nes rusų valdžia visa užgniaužė, nubausdama kelis savo tarnautojus ir spaustuvę. 1905 M. su J. Basanavičium, M. Davainiu-Silvestravičium ir kun. J. Ambraziejum pasirašė išgarsėjusį memorandumą ministrui pirm. grafui Vittei, kur reikalauta Lietuvai autonomijos. 1905 M. dalyvavo ir D. Vilniaus seimą organizuojant. M. buvo statomas per rinkimus į I Valstybės Dūmą kandidatu, tačiau dėl vysk. barono Roppo intrigų nepraėjo. 1906 su kitais lietuviais Vilniuje suorganizavo Lietuvių sąjungą lietuvių kalbos teisėms ginti bažnyčiose ir jai pirmininkavo iki 1915. 1906 kartu su J. Basanavičium paruošė memorialą pop. Pijui X apie lenkų kalbą Lietuvos bažnyčiose (išsp. liet. ir lot. 1906). Nuo 1907 IV 7 Lietuvių Mokslo D-jos Vilniuje narys. 1909 buvo vienas iš Rūtos d-jos Vilniuje steigėjų ir pirmosios valdybos iždininku, 1913 vienas iš steigėjų Ryto švietimo d-jos. 1914 su kitais organizavo Lietuvių ūkininkų b-vę ir buvo jos pirm. 1914 VIII 11 išrinktas Laikinojo liet. komiteto sekr., o 1914 XII 4 Lietuvių draugijos nukentėjusiems dėl karo šelpti centrinio komiteto nariu, kur jam teko vadovauti maitinimo skyriui ir rūpintis sėklų fondu. Kartu jis buvo ir senatoriaus Zubčaninovo komisijos karo nuostolių atlyginimo ir evakuacijos nariu, tačiau traukiantis rusams pasiliko Vilniuje ir čia nuo 1915 dalyvavo slaptajame Vilniaus lietuvių politikos ratelyje, kurio rūpesčiu 1917 buvo sušaukta Lietuvių konferencija. 1917 IX 18–22 Vilniaus konferencijoje išrinktas Valstybės Tarybos nariu, 1918 II 16 pasirašė Nepriklausomybės aktą ir išbuvo Valstybės Tarybos nariu iki Steigiamojo Seimo, veikliai kovodamas Vilniuje su vokiečių ir lenkų įgeidžiais. 1920 X 9 lenkams užėmus Vilnių, per prancūzų misiją Varšuvoje įsakyta M. išsikraustyti, nes lenkai negalėjo jam atleisti už ‚litvomaniją' ir jo kovą dėl lietuvių teisių Vilniaus krašto bažnyčiose. 1921 buvo Lietuvos delegatu Prahoje, kur išgavo Čekoslovakijos pripažinimą de jure. 1922 III 7 — 1923 VI 20 buvo Lietuvos chargé d'affaires Čekoslovakijai, nuo 1923 VI 20 dirbo užsienio reikalų m-jos centre; 1931 III 16 — XI 16 chargé d'affaires Estijai. M. ilgai kovojo su Vilniaus katedros administratoriais, kurie, jo manymu, yra paslėpę Vytauto D. kaulus (plg. jo straipsnį Kur yra Vytauto karstas? — N. Romuva 1935). Jis savo lėšomis padirbdino Čekoslovakijoje brangų sarkofagą Vytauto kaulams ir 1933 atgabeno į Vilnių. Bendradarbiavo Vilniaus žiniose, Viltyje, Draugijoje, Lietuvoje, N. Romuvoje ir kt. Už nuopelnus Lietuvai 1928 apdovanotas Gedimino ordino II laipsniu. 1941 VI 14 iš Alvito dv. bolševikų išvežtas į Sibirą.

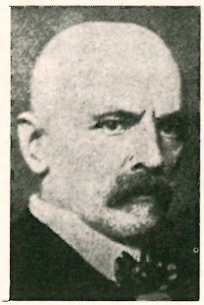

D. Malinauskas

Lietuvos Albumas 1922, 353–354; *A. Merkelis*, D. M. (Lietuvos Aidas 1938 nr. 114). *A.Mž.*

2. Ignas žr. Malėnas, Ignas.

3. Jonas (g. 1907 IX 4 Sigutėnų k., Pakruojo vls., Šiaulių aps.) agronomas. 1927 baigė Linkuvos gimn. ir 1932 Žemės ūkio akad. Dotnuvoje (1940 apgynęs diplominį darbą gavo dipl. agr. laipsnį). 1933–40 dirbo Žemės ūkio rūmuose ir buvo Lietuvos galvijų auginimo ir kontrolės s-gos kontrolės skyriaus ved., 1940–41 Žemės ūkio komisariato gyvulininkystės agronomas, 1942 Žemės ūkio vadybos gyvulininkystės direkcijos vedėjo padėjėjas, 1943–44 vedėjas. Bedirbdamas šiose įstaigose, M. daug prisidėjo prie Lietuvos veislinių galvijų atrankos ir karvių pieningumo pakėlimo. Vokiečių okupacijos metu, kada buvo reikalaujamos aukštos mėsos prievolės, M. veiklos dėka bent iš dalies apsaugotas krašto gyvulių ūkis nuo sunaikinimo. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1946 buvo Oldenburgo liet. stovyklos ‚Unterm Berg' komiteto pirm. ir 1947–48 Oldenburgo liet. grupės atstovas prie UNRRA ir DPACS. 1948 atvyko į Kanadą, 1953–54 Kanados lietuvių bendruomenės Winnipego skyriaus pirm. Grūdų eksporto, galvijų kontrolės ir kt. klausimais rašė Ūkininko Patarėjuje, Žemės Ūkyje, Ūkininke ir kt. Lietuvių Enciklopedijos bendradarbis.

4. Kazys (1906 A. Panemunėje — 1942 VIII 8 Kaune) rašytojas. 1912–18 kartu su tėvais gyveno Ukrainoje, Donbase. Grįžęs į Lietuvą išmoko raidžių rinkėjo amato. Už politinę veiklą 1930–36 sėdėjo kalėjime. Vėliau dirbo spaustuvininko darbą Klaipėdoje ir Marijampolėje. Pirmosios bolševikų okupacijos metu (1940–41) dirbo Vyr. literatūros valdyboje. 1942 vokiečių suimtas ir sušaudytas. 1930–39 bendradarbiavo Jaunime, Mūsų Jaunime, 1938 Darbininkų Balse. Išsp. eilėraščių rinkinėlį Abipus grotų 1940.

Malines žr. Mechelen.

Malynes Gerard de (1596–1641) anglų ekonomistas nuosekliai rėmęs buljonizmą (iš ag. bullion ‚monetinio metalo plytos'), pasireiškusį ankstyvesniojo merkantilizmo laikais ir propagavusį tauriųjų metalų kiekio valstybėje didinimą, draudžiant jų išvežimą, o vėlyvesnieji merkantilistai to paties tikslo mėgino siekti palankiu prekybos (arba mokėjimų) balansu. Išsp. A Treatise of the Canker of England's Commonwealth 1601, Maintenance of Free Trade According to the Three Essential Parts of Traffic 1622, Center of the Circle of Commerce 1623.

F. A. J. Johnson, G. de M. (Encyclopaedia of the Social Sciences 1933); *J. Viner,* Studies in the Theory of International Trade 1937. *J.Ppl.*

Malinỹs, mãliava, mãlatė molei skirti ar jai paruošti grūdai. Žr. Molė.

Malinkai žr. Mandingai.

Malinov Aleksandr (1867–1938) bulgarų politikas, nuo 1902 demokratų partijos vadas. 1908–11, 1918 ir 1931 ministras pirmininkas. 1918 IX 30 pasirašė su sąjungininkais Salonikų paliaubas. 1931–34 tautinio susirinkimo pirm. Kaip Boriso III priešas, 1934 turėjo iš pareigų pasitraukti.

Malinovskij 1. Aleksandr Aleksandrovič žr. Bogdanov, A.

2. Joannikij Aleksejevič 1868–?) teisės istorikas. Baigė Kijevo univ. teisės fakultetą, kur, kaip ir Maksimejko (žr.), įgijo gerą teisės istorijos išsilavinimą pas prof. M. F. Vladimirskį-Budanovą. Pas jį parašė darbą Učenije o prestuplenii po Litovskomu Statutu 1894. Po to tuojau paskirtas į Tomsko univ. prof. Už vieną rusų teisės tyrinėjimą (apie kerštą) prie M. buvo prisikabinusi policija ir jam buvo iškelta byla. Atleistas iš univ., pusmečiui pateko į kalėjimą. Grąžintas į univ., dėstė iki I pas. karo Varšuvos univ. Pagrindinis jo tyrinėjimas iš D.L.K. teisės institucijų yra apie Ponų Tarybą. Pirmiausia M. Tomske 1901 paskelbė medžiagą ‚Sbornik materialov otnosiaščichsia k istorii panov rady Vel. Kn. Litovskogo'. M. darbas apie Ponų Tarybą nėra pasenęs ir dabar: Rada Vel. Kniažestva Litovskago v sviazi s Bojarskoju Dumoju drevnej Rossii II, 1–2, 1904 ir 1912. Pagerbdamas savo mokytoją, M. 1917 parašė Pamiati učitelia (Opyt charakteristiki učenoj i prepodavatelskoj dejatelnosti prof. M. F. Vladimirskogo-Budanova), kur išdėstė ir šio nuomonę apie svarbius Lietuvos teisės istorijos klausimus. Be to, išsp. Lekcii po istorii russkago prava 1918 (čia nagrinėjamas ir Lietuvos Statutas). *Z. I.*

3. Rodion Jakovlevič (g. 1898) sovietų maršalas. 1930 baigė M. V. Frunzės vardo karo akad., 1918–20 dalyvavo pilietiniame kare ir 1941–45 pasauliniame kare. 1942–43 kovojo prie Stalingrado, 1943 vadovavo p.v. frontui ir pasižymėjo kovose prie Donbaso ir P. Ukrainoje. 1944 vadovavo Ukrainos frontui. Nuo 1949 Tolimųjų Rytų karinių pajėgų vadas ir nuo 1957 X krašto apsaugos ministras (vietoj atleisto Žukovo).

Malinovskis Antanas (1741 XI 24 — po 1812) Žemaičių vysk. pagalbininkas. 14 m. eidamas, įstojo į domininkonų vienuolyną Gardine, 1758 padarė profesiją, po 11 metų studijų tapo teol. lektorium, ėjo ir Lietuvos domininkonų provincijos sekr. ir reikalų ved. pareigas; pastoracijos darbe pasižymėjo kaip geras pamokslininkas. 1776 išleido Vilniuje lenkiškai Nauka o jubileusz (88 psl.). 1777 Romoje įgijo teol. dr. laipsnį. 1781 Žemaičių vysk. Steponas Giedraitis (žr.) prašė Apaštališkąjį Sostą leidimo įsteigti Žemaičiuose antrą vysk. pagalbininko etatą, vad. Medininkų dekanato sufraganiją ir M. paskirti pirmuoju jos vyskupu. Vysk. Giedraitis įrodinėjo, kad jam reikalingas antras pagalbininkas, nes vyskupija esanti labai plati ir nepatogūs keliai sunkiną tikintiesiems pasiekti vyskupijos būstinę, vyskupija iš dviejų pusių esanti apsupta eretiško tikėjimo kaimynų, dėl to reikią didesnio budrumo ir uolumo apsaugoti ją nuo pavojų; dabartinis vysk. pagalbininkas esąs Vilniaus katedros prelatas ir dažniausiai ten reziduojąs, o vysk. ordinaras labai užimtas valstybiniais reikalais. Naujam sufraganui duota pakankama fundacija, būtent: Platelių parapija, duodanti 4000, ir Beržoro altarija su 1750 auksinų metinių pajamų. Nuncijui Archetti pravedus kanonišką procesą, 1782 IX 20 M. paskirtas Cinna in partibus infidelium vyskupu ir Žemaičių vyskupijos Medininkų dekanato sufraganu. Atvykus M. į Žemaičius, vysk. Giedraitis jam davė dar Smilgių parapiją. Apie M. veiklą ir darbus Žemaičiuose nėra žinių. Netrukus jis persikėlė į Varšuvą, 1791 ten tapo Švč. M. Marijos par. klebonu. Šiuo titulu jis ir laikėsi Varšuvoj, padėdamas vietiniam vyskupui pastoracijos darbe. Kai neteko beneficijos Žemaičiuose, Varšuvos vysk. mokėjo jam pragyventi 300 dukatų per metus. Mirus vysk. Albertrandi, M. kurį laiką buvo vienintelis vyskupas Varšuvoje.

Vatikano Archyvas, Processus Cons. vol. 182 ff. 104–118 Sacrum Poloniae Millennium I 1954.

R. Krs.

Malinowski 1. Bronisław Kasper (1884–1942) lenkų kilmės antropologas ir etnologas, natūralizavęsis Anglijoje. Gimęs Krokuvoj, vietos univ. gavo fizikos ir matematikos daktaro laipsnį (1908), po to porą metų studijas gilino Leipcige, kur buvo paveiktas vokiečių psichologo W. Wundto. 1912 persikėlė į Londoną, kur tapo Ekonomikos mokyklos moksliniu tyrinėtoju. 1914–18 dalyvavo ekspedicijoje į N. Gviniją ir šiaurės vakarų Melaneziją, 1918–20 Australijoje. Nuo 1924 dėstė Londono univ. socialinės antropologijos katedroj, o po trejų metų tapo jos vedėju. Darė daug ekspedicijų į JAV, Meksiką, Afriką. 1939–42 kaip vizituojąs prof. skaitė paskaitas Yale univ. New Havene, Conn. Amerikoje buvo Lenkų mokslo ir meno inst. vadovu, o už nuopelnus mokslui Harvardo univ. jam suteikė garbės dr. laipsnį.

M. drauge su A. R. Radcliffe-Brownu laikomi funkcionalizmo (žr.) mokyklos kūrėjais. Moksline kritika jis griovė evoliucionistines prielaidas ir difuzionistinius argumentus socialiniuose moksluose. Nors teoretiškai M. pilnai neišplėtojo savo mokyklos, tačiau jo studijos apie socialinę instituciją ir primityvių kilčių (pvz. Trobriando salose) gyvenimą yra paveikusios ir tebeveikia dabartinę socialinių mokslininkų kartą. Iš jo gausių veikalų minėtini: Argonouts of the Western Pacific 1922, Crime and Customs in Savage Society 1926, Sex and Repression in Savage Society 1926, Myth in Primitive Psychology 1926, Coral Gardens and Their Magic 1935, A scientific Theory of Culture 1944, The Dynamics of Culture Change 1945, Freedom and Civilization 1947 ir kt.

R. Firth, Man and Culture 1957. *A. Mst.*

2. Mikołaj (1799 XII 17 Podolėje — 1865 VI 29 Vilniuje) istorikas. Baigęs Vinicos gimn., 1820 įstojo Vilniaus univ. Priklausė stud. filaretų draugijai (žr.). Nuo 1823 talkino redaguojant Dzieje Dobroczynności, kur spausdino ir savo rašinius. Pridėjo išsamų įvadą prie 1826 naujai išleisto J. Kochanovskio Tasso Išvaduotosios Jeruzalės vertimo. Baigęs univ., 1826–28 dirbo Petrapilio viešojoje bibliotekoje, kur rinko bibliografinę medžiagą rengiamai naujai F. Bentkovskio lenkų literatūros istorijos laidai ir tyrinėjo istorinius šaltinius. Grįžęs Vilniun, kurį laiką turėjo tarnybą Radvilų archyve. Paskiau gavęs palivarką, galėjo atsidėti tik moksliniam ir literatūriniam darbui. Buvo veiklus Vilniaus archeologinės komisijos narys. Išleido eilę stambių istorinių veikalų: Źródła do dziejów polskich 2 tt. 1843–44, M. Stryjkovskio Kronika 2 tt. 1844–46, B. Wapowskio istorijos vertimą Dzieje Korony Polskiej i W. Ks. Litewskiego 3 tt. 1846–49, Pamiętniki o dawnej Polsce czasów Zygmunta Augusta 2 tt. 1847–51, Bużeńsko Żywoty arcybiskupów gnieznieńskich (M. įvadas ir papildymai) 5 tt. 1852–60, Stanisława Las-

kiego prace naukowe i dyplomatyczne (M. pridėtas platus įvadas ir Laskio biografija) 1864. Domėjosi ir žurnalistika, rašydamas plačiai skaitytus Kurjer Wileński vedamuosius. Rankraštyje paliko originalinį istorijos veikalą Historia Jagiełłonów na Węgrzech. M. atsiminimus Księga wspomnień išleido 1907 J. Tretiak. Čia, tarp kitko, yra svarbus Adomo Mickevičiaus biografijai dalykas, būtent, įdomiai aprašyta Mickevičiaus Samuelio Zborovskio tragedijos improvizacija, atlikta 1827 Petrapilyje draugų būrelyje (M. buvo pasiūlęs improvizacijos temą).

J. Bieliński, Uniwersytet wileński t. 2–3, 1899–1900, 440–441. *V. M.*

Malintegracija (lot.) susikirtimas kuriame nors bendruomenės sektoriuje nesuderinamų normų, kuriomis žmonės vadovaujasi savo veiksmuose. Skirtingos humanitarinių dalykų ir gamtos mokslų normos susikerta ir universitetuose, tačiau juose akademinė laisvo ir tolerantiško tiesos ieškojimo tradicija aukštesnėje plotmėje integruoja operacionalinėje plotmėje susikertančias atskirų disciplinų normas. Universitetas lieka normatyviai integruota bendruomenė, nes yra kas apsprendžia santykius tarp skirtingų normatyvių sistemų.

Malintegracijos Vakarų civilizacijon buvo įnešęs ypač XVIII–XIX a. konfliktas tarp religijos, tradiciškai norėjusios sau palenkti mokslą, ir naujai atsiradusių empirinių mokslų, kartais neigusių religiją, kaip dalyką, einantį prieš mokslines (religijai visiškai netaikytinas) normas. XX a. akademinė kultūra yra jau šias dvi sritis išskyrusi, pripažindama kiekvienai jų savas normas, išplaukiančias iš paties subjekto (mokslo atveju — pažinimas, religijos atveju — prasmės išsakymas). Tačiau šalia universitetų religijos ir mokslų (ypač socialinių) integracijos problema dar nėra išspręsta, ir tiktai plačiai pasklidęs indiferentizmas tiek mokslui, tiek religijai išsaugo bendruomenę nuo neigiamųjų m. pasekmių.

Dabartinė ‚taikingos koegzistencijos' idėja yra bandymas surasti aukštesnės integracijos plotmę malintegruotoje pasaulinėje politikoje, nors vienpusiškas tokių bandymų nuoširdumas ir gali turėti nepageidaujamų vaisių.

Apskritai m. yra istorinio vyksmo, didėjančios bendruomenės diferenciacijos, vaisius, ir joje iškylą priešingumai, jeigu tik juos pajėgiama aukštesnėje plotmėje suderinti, tampa pažangos varikliu. Bet situacijose, kuriose nebėra aiškių normų, arba jos tarpusavyje prieštarauja, žmonės gali ir prarasti energiją vieninteliai galimai iš tokių situacijų išeičiai — aukštesnių integracijų ieškojimui. Tokiais atvejais m. ne pažangos veiksnys, bet greičiau ciniško beviltiškumo šaltinis. M. priešybė yra integracija (žr.). *V. Kv.*

Malipiero Gian Francesco (g. 1882) italų kompozitorius. 1921–24 dėstė kompoziciją Parmos konservatorijoje, nuo 1932 Benedetto Marcello liciejuje Venecijoje (nuo 1939 dir.). Nors M. muzikos konstrukcija yra originali ir nauja, tačiau joje žymūs priešklasikinės muzikos pagrindai, išsivystę iš italų renesanso laikotarpio kompozitorių. Muzikos stilius grakštus, be perdėto romantizmo. M. kūryba gausi ir įvairi. Parašė keliolika operų (išskirtina trilogija Il mistero di Venezia 1925–28), įvairių formų orkestro veikalų (jų tarpe Impressioni dal vero 1915, Pause, del silenzio 1917), koncertų, daug kvartetų (už I-jį styg. kvartetą ‚Rispetti e strambotti' 1920 laimėjo E. S. Coolidge premiją), sonatų, choro kūrinių, dainų ir mažesnių veikalų vargonams. M. yra suredagavęs visą eilę italų senųjų kompozitorių kūrinių, jų tarpe C. Monteverdi ir A. Vivalli pilnus rinkinius. Iš jo gana gausių muz. kritikos darbų išskirtina C. Monteverdi biografija (1930). Išsp. dvi autobiografinio pobūdžio knygas: Così va lo mondo 1946 ir La pietra del bando 1947. M. sūnėnas Riccardo M. (g. 1914) yra žinomas italų kompozitorius ir muzikos kritikas.

M. e le sue Sette canzoni 1929; *M. Bontempelli,* G. F. M. 1942; L'opera di G. F. M. 1952. *J. Kč.*

Maliszewski 1. Edward (1875–1928) lenkų publicistas ir literatas. Daug rašė apie tautybių santykius Lenkijoje, paliesdamas ir lenkų okupuotos R. Lietuvos lietuvių klausimą. Iš svarbesnių Lietuvą liečiančių darbų pažymėtini: Polacy i polskość na Litwie i Rusi 1914, Żywioł polski na Litwie 1919, Stosunki narodowościowe w Rzeczpospol. Polskiej 1923, Granica językowa polsko-litewska w b. powiecie trockim 1925, Ludność litewska w Państwie Polskim I 1927 ir kt. Be to, išsp. Podręczny słownik geograficzny, Bibliografia pamiętników ir kt.

2. Witold (1873–1939) lenkų kompozitorius. Mokėsi Petrapilio konservatorijoje pas Rimskij-Korsakovą, nuo 1908 Odesos muzikos mokyklos dir. 1921 persikėlė į

Lenkiją, 1925–27 Varšuvos Chopino muzikos mokyklos dir., 1931 švietimo m-jos muzikos dpt. dir., 1932 Varšuvos konservatorijos kompozicijos prof., 1933 Varšuvoje įsteigė Chopino inst. Sukūrė operas ‚Syrena' ir ‚Boruta', mišias Missa Pontificalis Papae Pii XI solo balsams, chorui, vargonams ir orkestrui, Requiem, 4 simfonijas, uvertiūras, ‚Legenda apie Borutą' orkestrui, 4 styg. kvartetus, fort. koncertą, smuiko sonatą, violončelės sonatą ir siuitą. Jo muzika priklauso vėlyvajam šių dienų romantiniam stiliui, pilna slaviško lyrizmo ir melancholijos, parašyta dideliu meistriškumu. Laimėjo valstybinę muz. premiją.

E. Wrocki, W. M. 1932.

Mališauskas Juozas (g. 1891 Pakruojo par., Šiaulių aps.) kunigas. Baigęs Kauno kun. seminariją, 1915 įšventintas kunigu ir paskirtas Stačiūnų klebonu, 1916 Kaltinėnų vikaras, 1919 Girkalnio vikaras ir 1919 vikaras ir vidurinės m-los kapelionas Vilkijoje, 1919 2 pėstininkų pulko kapelionas, 1921 Panevėžio vikaras, 1922 I 1 I kavalerijos divizijos kapelionas, 1923 Šiaulių Šv. Petro ir Povilo par. vikaras, 1928 Kėdainių aukštesniosios kultūrtechnikų m-los kapelionas. 1934 I 1 atleistas iš visų pareigų. Paskutiniaisiais nepriklausomos Lietuvos laikais buvo Kairių par. klebonu. Reiškėsi visuomeninėje veikloje, 1919 Vilkijoje įst. šaulių būrį, vėliau dirbo su ateitininkais ir pavasarininkais. *A. Jšk.*

Maliukevičius Klemensas (1876 Lāteželio k., Ratnyčios vls., Gardino aps. — 1934 XII 2 Valkininke) garbės kanauninkas, Vilniaus krašto lietuvių visuomenės veikėjas. Mokslus ėjo Vilniuje. 1905 baigęs Vilniaus kunigų seminariją buvo Vilniaus katedros vikaras, 1911–33 Trakų klebonas ir dekanas, 1933–34 Valkininko klebonas. Jo pastangomis Vilniaus katedroje sekmadieniais įvestos lietuvių pamaldos ir lietuviški pamokslai. Gavėnioje pats arba jo kviestas kunigas vesdavo lietuvių vyrų rekolekcijas Šv. Kazimiero koplyčioje. Gyvendamas Vilniuje dėstė kurį laiką kunigų seminarijoje lietuvių kalbą, uoliai dalyvavo lietuvių visuomeniniame gyvenime, globojo lietuvių tarnaičių šv. Zitos d-ją. Būdamas Trakų klebonas, M. atnaujino apgriautą Trakų bažnyčią. Savo pastoracine ir lietuviškąja veikla M. reiškėsi dideliame plote tarp Vilniaus ir Gardino. I pas. karo metu M. globojo Rūdininkų giriose susimetusius karo veiksmų išvietintus gyventojus, organizuodamas jiems visokeriopą pagalbą, tuo daugelį sulaikydamas nuo bėgimo į Rusiją. Iš Trakų aktyviai dalyvavo Vilniaus lietuvių kultūriniame ir visuomeniniame gyvenime, buvo daugelio liet. organizacijų valdybų narys: Laikinojo liet. komiteto, Švietimo d-jos Ryto, Liet. mokslo d-jos (nuo 1907 VIII 5 jos narys), Ūkio d-jos ir kt. 1926 XI 23 suorganizavo liet. ūkininkų suvažiavimą Vilniuje. Savo archyve turėjo senų dokumentų rinkinį, kurį testamentu paliko Liet. mokslo d-jai. 1930 IV 30, švenčiant sidabrinį kunigystės jubiliejų, arkiv. Jalbrzykowskis pakėlė M. garbės kanauninku. 1933 iškeltas į Valkininką klebonu. *V. Klb.*

Kun. K. Maliukevičius

Maliutin Sergej Vasiljevič (1859–1937) rusų tapytojas. Jo kūrybą sudaro portretai, Puškino raštų iliustracijos, scenovaizdžiai, baldų projektai ir kt. Daug jo darbų turi Tretjakovo galerija Maskvoje.

Mälk August (g. 1900) estų rašytojas, nuo 1944 gyvenąs Švedijoje. Jis yra išspausdinęs apie 35 kūrinius. Juose dažniausiai vaizduojamas Saaremos salos gyventojų, žvejų ir ruonių medžiotojų gyvenimas, pvz. Kesaliiblik 1926, Hukkumine 1928, Õnnepagulane 1928, Läbi öö 1929, Kivine pesa 1932, Üks neistsinatsist 1933; istorinės novelės Surnud majad 1934, Läänemere isandad 1936; istorinės apysakos Kadunud päike 1943; apysakos Anna-Marie 1927, Surnu surm 1926, Surnud elu 1929, Rannajutud 1936, Mere tuultes 1936, Tuli sinu käes ir Jumalta tuultes 1949; novelės Öised linnud 1945, Tee kaevule I–II 1952–53 (už šias noveles gavo Henriko Visnapuu literatūros fondo JAV premiją). Be to, jis yra parašęs ir dramos kūrinių, iš kurių svarbiausi: Moodne Kain 1930, Vaese mehe ututall 1932, Neitsid lampidega 1933, Isade tee 1934 ir Mees merelt 1935. Daugelis jo novelių išversta į kitas kalbas. *M. J.*

Malkà upeliai: 1. Želvos ir Giedraičių vls., Ukmergės aps., Širvintos (Šventosios, Neries) deš. intakas, 14 km ilgio; teka į p. rytus, turi kair. intaką Pusnę; baseino plotas 50 km².

2. Šumsko vls., Vilniaus aps., Aluošios (Ašmenos, Neries) kair. intakas, 11 km ilgio, įteka Astravo bžk. apylinkėje, turi deš. intaką Kalvę.

Malkėstas ežeras, Molėtų vls., Utenos aps., 5 km į š.r. nuo Molėtų mstl., 2,3 km ilgio, 119,5 ha ploto; paviršius 149,8 nuo j. l., gylis ligi 24,8 m, vid. 7,9 m; iš ež. teka 3 km ilgio Malkėsta į Siesarčio ež. (Siesarties, Šventosios, Neries baseino). Ežeras pasižymi savo gilumu; dar gilesnis nedidelis gretimas ež. Malkėstaitis, ties Molėtų–Utenos vieškeliu; jo plotas tik 19,7 ha, o gylis siekia 51,6 m, vid. 12,3 m; tai yra giliausias Molėtų srities ež:; paviršius 150,1 m nuo j. l.; trumpu upeliu jungiasi su M. ežeru. M. ežere yra seliavų. *S. K.*

Malkevičius (rašėsi Malkwitz) Karolis Henrikas (1790 XII 5 Katniavoje, Stalupėnų aps. — 1850 XII 28 Ragainėje) Ragainės superintendentas. Apie 1820 smarkiai kovojo prieš surinkimininkus ir sakytojus, tačiau, slaptai paklausęs vieno sakytojo Paskalviuose, leido jiems laisvai dirbti visoje Ragainės vyskupijoje ir gelbėdavo valdžios suimtus sakytojus. Užtardamas Tilžės kalėjiman pasodintus sakytojus M. Dargį, Preišą ir kt., 1840–48 yra rašęs laiškų Prūsijos karaliui Fridrichui Vilhelmui. M. buvo vienas iš pagrindinių talkininkų L. G. Rėzos, ruošiant 1824 Biblijos leidimą.

Málkinė malkoms sudėti pastatas ar priestatas, pradėtas kaime statyti jau prieš I pas. karą. Jo griaučiai nesandariai apkalami lentomis ar skaldiniais. Dažniausiai m. pristatytos prie tvartų, daržinių, rečiau prie klėčių; atskiras pastatas tik stambesniuose ūkiuose.

Malkinė upė M. Lietuvoje, teka iš Šelmento ež. į Stačių ež.; ilgis 8 km, su aukštupiu 42 km; priklauso Luko (Bebros, Narevo, Gugo, Vyslos) baseinui. Kair. intakas Skomanta.

Malko Nikolaj Andrejevič (g. 1883 Brailovo mst., Ukrainoje) rusų dirigentas. Muziką studijavo Petrapilio konservatorijoje pas Rimskį-Korsakovą, Glazunovą ir Čerepniną, dirigavimo mokėsi pas Motti Karlsruhėje. Eilę metų dirigavo Marijos operos teatre operą ir baletą Petrapilyje, vėliau Petrapilio filharmonijos dirigentas. Mokytojavo Maskvos ir Kijevo muz. mokyklose, 1919 Vitebsko rajoninės konservatorijos dir. (čia dėstė ir V. Grigaitienė bei J. Žilevičius). Nuo 1925 Petrapilio konservatorijos prof. 1925–29 dirigavo daugelyje Europos kraštų, Š. ir P. Amerikoje. Lietuvoje lankėsi prieš I pas. karą (tada dirigavo simfoniniam orkestrui Vilniuje) ir 1929, kada dirigavo Valstybės teatro operoje Lohengriną, Tannhäuserį, Pikų Damą, Carmen ir eilę koncertų. Kurį laiką buvo Karališkojo orkestro dirigentas Kopenhagoje. Nuo 1940 apsigyveno JAV (nuo 1946 pilietis); čia dirigavo Bostono filharmonijos koncertams, Čikagos Grant Park koncertams ir kt. Nuo 1956 Sidnėjaus (Australijoje) simfoninio orkestro dirigentas. Į savo repertuarą yra įtraukęs liet. kompozitorių kūrinių. Yra vedęs Lidiją Dauguvietytę.

J. Ž.

Malko-Dauguvietytė Lidija žr. Dauguvietytė-Malko Lidija.

Malkolmas III (Malcolm Canmore, m. 1093) Skotijos karalius (1057–93), Duncano I sūnus, gavęs sostą po Makbeto (žr.) nužudymo. Jo viešpatavimo metu Angliją užkariavo normanai ir jam, vedusiam pretendento į Anglijos sostą Edgaro seserį Margaritą, teko kovoti su nukariautojais. Jo sąjungininkais buvo anglosaksų didikai, pabėgę dėl priešų įsibrovimo ir įsikūrę Skotijoje. M., susirišęs su anglosaksais, plačiai atvėrė duris angliškai įtakai Skotijoje ir paruošė dirvą vėlesniam šalies įsijungimui į Angliją. Krašto anglinimui ir ypač krikščionybės sutvirtinimui daug nusipelnė M. žmona Margarita, pripažinta šventąja.

Málkos supiaustyti ir suskaldyti medžiai kurui (žr.). M. skirti medžiai kaime piaustomi ir skaldomi pagal paskirtį. Neskalius pašaknius ir kelmus XIX a. (žemaičiuose ir vėliau) skyrė jaukurui, todėl juos piaustė iki 1 m ilgio ir teskėlė pusiau, o plonesnius palikdavo ir neskaldytus. Duonai kepti m. piaustė maždaug pusmetrio ilgio gabalais ir stambiai skaldė. Krosnelei ir visokiam prakurui piaustė trumpiau, skaldė smulkiai (šakaliais). Suskaldytas m. kraudavo į trobesių pašalius, kur paprastai neužlydavo. Kartais jas kraudavo į dideles stirtas (‚malkas') o paskutiniais metais daugiausia jas krovė į malkinę (žr.), atskirą pastatą ar priestatą. XIX a. stengtasi kūrenti jau 3–4 metų m., nes tokios buvo gerai išdžiūvusios, kaitrios ir skalsios. Miestuose buvo laikomi m. sandėliai.

Málksna skeltinė ar piautinė medžio lentukė stogui dengti. XIX a. ir dar vėliau m. skėlė iš eglės, pušies ar drebulės medžio ir skaldas drožtuvu nulygindavo. Prieš I pas. karą V. Lietuvoje m. piovė skrituliu prie vandens malūnų įtaisytose piovyklose, kurių vėliau buvo daug ir R. Lietuvoje. Šalia paprastų, lentelinių, m. yra ir *įskrodinės*. Tokios m. vienas (plonesnysis) šonas įleidžiamas į kitos m. įskrodą, tuo būdu pastogę daugiau apsaugant nuo įpustymo.

Įskrodinės m. vietomis vadinamos skolintiniais gonto, gunto, skindelio vardais. Padarytas m. sukraudavo lauke gražiai į krūveles ir užslėgdavo akmenimis, kad šios lietuje ir giedroje sušoktų ir vėliau apdengus stogą nebesivaržytų.

Málksninė 1. prie malūno mažasis piovyklos priestatas ar šiaip kiekviena atskira malksnų dirbtuvė; 2. malksnoms drožti ožys, kurio keteros prāskrode įtaisytas kojinis spaustuvas. Malksnininkas apžergia ožį, tarp ožio nugaros ir spaustuvo šungalvės (į žiotis, žiomenis) įdeda galą skeltos malksnos ir, spaustuvo (šungalvės) pakopą paspaudęs koja, tvirtai prispaudžia. Nudrožęs vieną jos galą, pakeičia kitą, nudrožtąjį įsprausdamas į priešingą šungalvės žiomenį. Įskrodinei malksnai tame pat ožyje yra siauras, malksnos ilgio gilus įskrodas, į kurį įstato malksną ir skrostuvu ją išskrodžia. Piautinių malksnų m. yra paprastos staklės, į kurias įtaisytas skritulinis piūklas ir šalia jo kaitoma slidė. Ant slidės (ji vėliau su ratukais) uždeda medžio gabalą ir išpiauna norimo storio lentelėmis. Piūklą pakeitus skrituliniu skrostuvu,arba piūklą ir skrostuvą drauge ant tos pat ašies jungiant padaro ir skrodę.

Malkwitz žr. Malkevičius, Karolis Henrikas.

Mallarmé Stéphane (1842–1898) simbolizmo epochos prancūzų poetas, vienas pagrindinių naujosios poezijos iniciatorių. Eilėraščius pradėjo rašyti vaikystėje, pamėgdžiodamas Lamartine'ą ir kitus romantikus. Sens gimn. baigė 1860. 1862 išvyko į Londoną anglų kalbos studijuoti, jo paties žodžiais tariant, kad galėtų originale skaityti Poe, su kurio proza buvo jau susipažinęs iš Baudelaire vertimų. 1863 grįžo į Prancūziją ir po to 8 m. dėstė anglų k. gimnazijose. Mokytojo darbas tikra šio žodžio prasme nuodijo jo gyvenimą (kolegos mokytojai ir mokinių tėvai jo individualizmą laikė beprotybe; būdamas švelnaus būdo nesugebėjo palaikyti drausmės, ir mokiniai šaipėsi ne tik iš jo paties, bet ir iš jo poezijos; prie viso to prisidėjo netvirtas kalbos mokėjimas, nesveikata ir finansiniai rūpesčiai). Šiame laikotarpyje M. parašė tragedijos Hérodiade pirmąją versiją (paskelbta Le Parnasse contemporain 1869), kurią vėliau, nesant teatrinio realizavimo galimybių, perdirbo į dramatizuotą poemą; L'Après-Midi d'un Faune pirmąją redakciją; prozinę dramą Igitur ir

S. Mallarmé *(E. Manet paveikslas)*

keletą ankstyvesniųjų eilėraščių, kaip L' Azur ir kt. Visuose šiuose darbuose (ypač jų pirmosiose redakcijose) dar tebejaučiamas stiprus Gautier, Banville ir Baudelaire poveikis; savo formalinėmis tendencijomis jie telpa Parnaso mokyklos rėmuose. 1871, nebegalėdamas ilgiau pakelti provincijos gyvenimo košmaro, M. atvyko į Paryžių ir čia pradėjo dėstyti Condorcet gimn. Tuo metu M. jau buvo susikūręs savo poetinę manierą bei estetikos principus ir bepradedąs laimėti platesnį pripažinimą literatūrinio elito tarpe. Neilgai trukus jo butas Romos gatvėje tapo garsus savo literatūriniais Antradieniais (Les Mardis de rue de Rome), kuriuose lankėsi žymiausi to laiko rašytojai: J. Moréas, H. de Régnier, S. Merill, F. Vielé-Griffin, G. Rodenbach, P. Valéry, S. George ir kt. Verlaine'o Les Poètes maudits ir Huysmans'o A rebours (abu 1884) jo pozicijas dar labiau sustiprino, ir neilgai trukus M. tapo neginčijamu besiformuojančio simbolizmo vadu. 1887 pasirodė jo Poésies; jas sekė Album de vers et de prose 1887–88, Poe vertimai 1888, Pages 1891, Vers et Prose 1893. 51 metų sulaukęs M. išėjo į pensiją ir apsigyveno Paryžiaus užmiestyje, kur praleido 5 likusius savo gyvenimo metus. 1897 M. paskelbė savo poemą Un coup de dés jamais n'abolira le hasard ir literatūrinių apybraižų rinkinį Divagations — paskutinius veikalus prieš mirtį. Igitur ir Poèmes de circonstance pasirodė tik po mirties. Formaliai M. priklausė Parnaso mokyklai. Simbolistai jį laikė savo mokytoju. Šių dienų akimis žiūrint, M. nėra nei parnasininkas, nei simbolistas mokykline šių žodžių prasme. Jo reikšmė naujosios poezijos raidoje lygintina su Cézanne vaidmeniu naujausioje tapyboje. M. poveikis

juntamas visoje posimbolistinėje poezijoje, kuri estetinio nesuinteresuotumo sąvoką papildė formalistine žodžio, atjungto nuo jo kasdieniškos prasmės, idėja. M. savo poezijoje siekė grynos idėjos atskleidimo ir jos apsaugojimo nuo prasminės korupcijos, iniciatyvą kūryboje stengdamasis perduoti žodžiams, turintiems išreikšti universalinio idealo principą, tuo sukurdamas savotišką verbalistinį misticizmą. Poemoje Un coup de dés jamais n'abolira le hasard M. pirmasis bandė tipografinį žodžių ir eilučių išdėstymą bei jo santykį su puslapio erdve paversti poetinės išraiškos priemone. Žymiausias M. mokinys buvo P. Valéry.

A. Thibaudet, La poésie de S. M. ¹²1926; *W. Naumann,* Der Sprachgebrauch M.s 1936; *P. Valéry,* Variété II 1930; *E. Noulet,* L'oeuvre poétique de M. 1940; *D. A. K. Aisch,* La métaphore dans l'oeuvre de M. 1938; *H. Mondor,* M. plus intime 1944; *G. Soula,* Glosse sur M. 1945; *J. Scherer,* L'expression dans l'oeuvre de M. 1947; *Ch. Mauron,* Introduction a là psychanalyse de M. 1950; *J. Gengoux,* Le Symbolysme de M. 1950; *H. Mondor,* La vie de M. ²1952; *G. Michaud,* M., l'homme et l'oeuvre 1953; *W. Fowlie,* M. 1953. *A.Č.*

Mallorca (kitaip Majorca) sala, didžiausia Balearų salyne, Vidžemio jūroje priešais Ispaniją; 96 km ilgio, 62 km pločio. Šiaurinėje dalyje kalnuota (ligi 1500 m). Dideli vynuogynai ir vaismedžių sodai. Išvežama: marmuras, skalūnas, javai, vaisiai, šilkas, alyva, vynas ir kt. Sostinė Palma; saloje yra per 300.000 gyv. (1957). 121 pr. Kr. užimta romėnų ir pavadinta Majorca. Vėliau ją valdė maurai, 1229 užėmė Aragonijos Jokūbas I, nuo 1276 savarankiška karalija, 1343 vėl susijungė su Aragonija.

Malm Einar (g. 1900) švedų rašytojas. Studijavo Upsalos univ. M. yra puikus uolinių Baltijos jūros salų gamtos vaizduotojas. Tą gamtą jis perdavė jausmingu išgyvenimu ir vizualiniu aštrumu. M. yra sukūręs nemaža ir meilės lyrikos. Mažesnio pasisekimo susilaukė kaip civilizacijos kritikas bei satyrikas. Išsp. Blodets oro (Kraujo nerimas) 1921, Gästspel (Gastrolės) 1924, Under bar himmel (Po atviru dangumi) 1936, Tomter till salu (Parduodami sklypai) 1932, Ur askan i elden (Iš pelenų į ugnį) 1934, Än flyga svanorna (Gulbės dar vis tebeskrenda) 1937, Roslagsvisor (Roslago dainos) 1944 ir kt.

Malmaison pilis į vakarus nuo Paryžiaus (Prancūzijoje), netoli Versalio, empirinio stiliaus. M. pradžioje buvo ministro Richelieu nuosavybė, Napoleonas I čia turėjo savo rezidenciją, kurioje ir po išsiskyrimo 1809–14 gyveno jo buv. žmona Jozefina. Nuo 1901 Napoleono muziejus.

Malmas g e o l o g i j o j e — viršutinysis juros formacijos tarpsnis (žr. Jura ir Geologinių amžių lentelė). M. sluoksnius daugiausia sudaro šviesios klintys ir dolomitai.

Malmberg 1. Bertil (1889–1958) švedų rašytojas. Studijavo filosofiją ir vok. literatūrą Upsaloje, Berlyne ir Lunde. 1917–26 gyveno Münchene ir priklausė apie ‚Simplicissimus' susispietusiai rašytojų grupei. Nuo 1953 Švedų akad. narys. Pirmuose M. eilėraščių rinkiniuose Bränder (Degesiai) 1908, Uppgörelse och löfte (Susitarimas ir pažadai) 1912 ir Dåd och dröm (Piktadarybė ir sapnas) 1912 už retoriškai puikios formos slepiasi nesavarankiškumas ir sekimas Šilerio, Hörderlino, St. Georges, Tegnerio ir Heidenstamo. Rinkinyje Atlantis (1916) dominuoja romantinė platoninė pasaulėžiūra, kurią jis prieš metus buvo išdėstęs savo puikiai išverstų Šilerio estetinių-filosofinių eilėraščių rinkinio įžanginiame straipsnyje. Ir sekančiuose rinkiniuose vyrauja platonizmas, tačiau dabar jau kaip apsauga prieš baimę ir nusiminimą, kurie buvo jį apėmę per I pas. karą. Paskui M. pasineria į gilią melancholiją. Paveiktas O. Spenglerio pražuvimo teorijos ir T. Manno romano ciklo apie Juozapą (M. tą romaną išvertė į švedų k.), M. savo eilėraščių rinkinyje Dikter vid gränsen (Eilėraščiai pasienyje) 1935 sugestyvaus grožio kalba bei magišku, ritualiniu skambesiu perdavė viziją neatšaukiamo šių dienų kultūros kelio į karą ir sunaikinimą. Susidomėjęs tada intelektualų labai pamėgtu religiniu Oxfordo sąjūdžiu, M. kelerius metus ima skelbti krikščionybės žodį. Eilėraščių rinkinys Sångerna om samvetet och ödet (Giesmės apie sąžinę ir likimą) 1938 pagaunamai perteikia jo dvasinę krizę. Tačiau M. greit vėl grįžta į vienišumą ir izoliaciją ir eilėraščių rinkiniuose Under månens fallande båge (Po krintančiu mėnulio lanku) 1947, Men bortom marterpålsrna (Už kankinimo stulpų) 1948 ir Med cyklopöga (Su kiklopo akimi) 1950 jis mėgina sukurti savotišką teologinį demonų mokslą, požeminės tamsos ir antžeminės šviesos sintezę, buities dionizinius ir apoloninius elementus. Savo ankstyvąją monumentalią griežtą kalbinę formą jis pakeičia laisva eilėdara, kartais prieinančia net prie surrealizmo. Be eilė-

raščių M. yra parašęs romaną Fiskebyn (Žvejų kaimas) 1919, autobiografinius vaikystės pasakojimus Ake och hans värld (Ake ir jo pasaulis) 1924, essay rinkinius Värderingar (Vertinimai) 1937 ir Utan resolution (Be rezoliucijos) 1942 iš nacių okupacijos aplinkos.

S. Stolpe, En svensk diktare (Oxfordrörelsen 1938); *A. Ahlberg,* M. B. En studie 1939. *J.Lng.*

2. Lauri (1888–1948) suomių generolas. 1918 dalyvavo suomių laisvės kovose, 1921–44 Suomijos apsaugos korpuso vyr. vadas, 1924–25 krašto apsaugos ministras, 1925 Suomijos armijos vado pavaduotojas. 1926 lankėsi Lietuvoje. Apdovanotas Vyčio Kryžium.

3. Richard (1877–1944) suomių rašytojas, daugiausia žinomas slapyvardžiu Gustav Alm. Jo debiutinis romanas Höstdagar (Rudens dienos) 1907 buvo stiprus ironiškas Helsinkio gyvenimo pavaizdavimas. Tas pats tonas ryškus ir jo apsakymuose Herr Agaton Vildbäck och hans vänner (Ponas Agaton Vildbäck ir jo draugai) 1915. Novelių rinkinyje Fångstmän (Gaudytojai) 1924 jau daug giliau pavaizduoja žmones.

Malmberget Š. Švedijos geležies rūdos kasyklų vietovė, 3 km į š.v. nuo Gällivare, 4700 gyv. (1950). Geležies rūda kasama atvirame paviršiuje iš 617 m aukščio geležies rūdos kalno, kuriame šio mineralo esama apie 270 mil. t. Ji išvežama elektrifikuotais traukiniais į Narviko ir Lulea uostus.

Malmedy P. Belgijos Liège'o provincijos mineralinio vandens kurortas; apie 5600 gyv. (1958). Čia 650–1796 buvo benediktinų vienuolynas. Nuo 1815 priklausė Prūsijai, 1920–40 Belgijai, 1940 prijungtas prie Vokietijos, 1944 užimtas amerikiečių ir perduotas belgams.

Malmesbury 1. James Harris (1746–1820) anglų diplomatas. 1771 paskirtas pasiuntiniu Rusijon, kur gerai sugyveno su Kotryna II. Atliko svarbias diplomatines misijas Olandijoje, Prūsijoje, Prancūzijoje. M. turėjo daug įtakos anglų užsienio politikai; lordas Palmerstonas panaudojo daug jo idėjų. Po mirties išleista jo Diaries 4 tt. 1844, Letters 2 tt. 1870.

2. William of žr. Vilhelmas iš Malmesbury.

Malmgren Finn (1895–1928) švedų meteorologas. Nuo 1917 Upsalos univ. meteorologijos docentas. 1922–26 kaip mokslinis asistentas dalyvavo R. Amundseno ekspedicijoje į Šiaurės ledinuotąjį vandenyną. 1926 skrido kartu su Amundsenu lėktuvu ‚Norge' į ašigalį nuo Špicbergeno ligi Aliaskos. 1928 dalyvavo nelaimingoje Nobile vadovaujamoje ekspedicijoje lėktuvu ‚Italia'. Toje katastrofoje ir žuvo. Savo veikalais Studies of Humidity and Hoar-frost over the Arctic Ocean (1926), On the Properties of Sea-ice (1927) ir Mesures de la conductibilité électrique de l'atmosphère dans la règion du Pôle Nord (1927) M. daug padėjo arktikos geofiziniu santykius pažinti. Ypač jo darbas apie vandenyno ledų savybes yra pagrindinės reikšmės poliarinio ledo temperatūrai, sūrumui, ypač poliarinio ledo šilumai bei šilumos apykaitai tose srityse pažinti.

P. Wetterfors, F. M. hans liv och arbete 1928.

Malmö mst. ir uostas trečias didumu Švedijoje, prie Öresundo sąsiaurio, kurio kitoje pusėje yra Kopenhaga; per 200.000 gyv. (1958). M. yra ūkinis centras p. krašto galo su didele laivų statybos, mašinų, tekstilės, odos, statybos medžiagų, popieriaus ir kt. pramone. M. yra svarbiausias krašto importo uostas su apie 1,9–1,5 mil. t metine apyvarta.

M. (šaltiniuose Malmey arba Malmhauge ‚smėlio kalva') įkurtas 1150. Viduramžiais buvo svarbiausias Öresundo prekybinis miestas. 1319 pastatyta Šv. Petro bažnyčia, 1537–42 Malmöhuso pilis, 1546 renesansinė rotušė (1864–69 atnaujinta).

Malmström 1. August (1829–1901) švedų tapytojas. 1850 studijavo Švedijos meno akad., 1856–57 Düsseldorfe, 1857–59 mokėsi Paryžiuje (Couture mokinys), 1860 viešėjo Italijoje, paskui vėl grįžo į Paryžių ir ten gyveno iki 1863. Po to kūrė Stockholme. 1867–94 Meno akad. prof., 1887–93 jos dir. Skandinaviškoji sen. legenda (saga) buvo M. pagrindinė kūrybos sritis. Paryžiuje būdamas jis nutapė: Ragnar Lodbroke sūnus sutinka žinią apie tėvo mirtį (1857), Ingeborga sutinka žinią apie Hjalmaro mirtį (1859) ir Kautynės prie Brávalla (1860–62). Tačiau pastarasis paveikslas, kaip ir keletas kitų, prie kurių M. dirbo keletą metų, liko nebaigtas. M. švelniai nuotaikai nelabai tiko griausminga, kruvina sen. skandinavų karių legenda. Šiaurės gamtos švelnutę romantiką, poeziją ir idilę jis puikiai perteikė vasariškos nuotaikos kupiname paveiksle Älvlek (Undinės žaidimas) 1866. Šis paveikslas susilaukė didelio pasisekimo ir populiarumo; taip pat ir jo žaidžiančių

vaikų žanrai (Paskutinė pora, bėk! ir kt.) bei gausybė akvarelių, vaizduojančių Švedijos kaimą.

H. Wieselgren, A. M. 1904.

2. Bernhard Elis (1816–1865) švedų rašytojas. Studijavo Upsaloje graikų literatūrą, istoriją ir filosofiją. Nuo 1843 Upsalos univ. estetikos doc., nuo 1859 ordinarinis literatūros istorijos, estetikos bei meno istorijos prof. 1849 išrinktas į Švedų akad. 1840 laimėjo Švedų akad. didžiąją premiją už elegiją Angelica. Pirmasis M. eilėraščių rinkinys pasirodė 1843, antrasis 1847. Jo poezijos stiprybė glūdi ne fantazijoje, išradingume ar originalume, bet formoje. Esme M. buvo labai priklausomas romantikų, tačiau save jis laikė jų priešu ir priklausė vad. Upsalos hegelininkų grupei. Nemaža įtakos jam darė ir antikinė literatūra bei Goethė. M. lyrikoje vyrauja liūdesio ir vienišumo jausmas, gėrio ilgesys, meilė. Patriotiniai, skandinaviniai ir religiniai motyvai užima taip pat nemenką vietą. Be lyrikos, M. yra parašęs literatūros mokslo veikalų, pvz. studijas apie Šekspyrą, Cervantes, Swiftą (išsp. Litteraturhistoriska studier 1860–61). Rinktiniai raštai 6 tt. 1836–69.

3. Carl Gustaf (1822–1912) švedų istorikas. Nuo 1848 Upsalos univ. Švedijos istorijos doc., 1863 e.o. prof. ir nuo 1877 ord. prof. 1878–80 švietimo ministras, nuo 1877 Švedų mokslų akad. narys ir nuo 1878 Švedų akad. narys. M. užima vieną iš pirmųjų vietų Švedijos istorijos tyrinėjime. Ypatingai žinomas jo veikalas Sveriges politiska historia från Carl XII död till statsomvälfningen 1772 (Švedijos politinė istorija nuo Karolio XII mirties ligi valstybės perversmo 1772). Po gilių ir nuoseklių studijų Paryžiaus, Londono ir Kopenhagos archyvuose pirmoji to veikalo dalis pasirodė 1855, o 1877 baigta paskutinioji — šeštoji. Antroji to veikalo peržiūrėta laida pasirodė 1893–12. Ramiu objektyvumu, detalių tyrinėjimu ir gilios perspektyvos žvilgiu jis nušvietė Švedijos laisvės laikų istoriją ligi jo laikų moksliškai beveik netyrinėtą. Savo veikalus grindė oficialiais šaltiniais; atsiminimams, kaip istoriniam šaltiniui, jis daug vertės nedavė. M. smulkesnieji istoriniai darbai tilpo rinkinyje Smärre skrifter rörande sjuttonhundratalets historia (Darbeliai iš XVIII a. istorijos) 1889. M. švenčiant 75 m. sukaktį, sudarytas jubiliejinis rinkinys Historiska studier 1897, o jam sulaukus 80 m., Upsalos univ. istorijos seminaras jam pagerbti išleido Bidrag till Sveriges medeltidshistoria (Įnašas į Švedijos viduramžių istoriją). *J.Lng.*

Malon Benoît (1841–1893) prancūzų socialistas, nemarksistas, I Internacionalo veikėjas ir prancūzų darbininkų organizatorius. 1871 Paryžiaus komunos ir Tautinio susirinkimo narys. 1871–80 gyveno emigracijoje Šveicarijoje, kur buvo įsteigęs La Revanche. Išsp. L'Internationale, son histoire et ses principes 1872, L'histoire critique de l'économie politique 1876, L'histoire du socialisme 1880-85 (iliustruotas 5 tt. veikalas su socialistų biografijomis), Le socialisme integral 1890–92 (šio veikalo ištraukų yra spausdinusi Aušrinė, vėliau išleista atskira knyga Integralinis socializmas, vertė J. Lembergas), La morale sociale (su M. biografija) 1895. M. yra rašęs poezijos ir prozos dalykų, pvz. Spartacus 1877. 1885 pradėjo leisti žurnalą La Revue Socialiste, kur spausdino daug medžiagos iš tarptautinės socialistų veiklos.

Malonė 1. Kat. teologijos požiūriu laikoma Dievo veltui teikiama protingiesiems kūriniams antgamtinė pagalba ryšium su amžinuoju gyvenimu. M. gali būti sukurtoji ir nesukurtoji. Nesukurtoji m. yra pats Dievas iš tikėjimo šviesos besijungiąs su žmogaus siela meilės savitarpio veikimu, o danguje šventųjų matomas palaimingu regėjimu. Sukurtoji m. yra kiekviena Dievo veltui teikiama dovana. M. gali būti įprastinė (habitualis) ir veikiamoji. Įprastinė m. teikia sielai iš Dievo pusės pastovią ir naują, atseit, antgamtinę būklę. Šalia m. žmogaus siela iškeliama aukščiau visos regimos ir neregimos prigimties ir gauna dieviškąjį gyvenimą. Ji padaro sielą dieviškosios prigimties dalininke ir Švč. Trejybės šventove. Todėl ji dar vadinama pašvenčiamąja m. ‚Ar jūs nežinote, kad esate Dievo šventovė, ir Dievo Dvasia gyvena jumyse?' (1 Kor. 3, 16). Per pašvenčiamąją m. pasidaroma Kristaus mistinio kūno nariais ir tampama Jam gimininga kaip vynmedžio šakelės vynmedžiui (Jon. 15, 1–16). Veikiamoji m. yra kiekviena Dievo pagalba, teikiama žmogui, kad šis galėtų veikti savo ar kitų išganymui. Veikiamųjų m. žmogaus gyvenime yra labai daug. Kiekvienam žmogaus veiksmui, turinčiam kokį nors ryšį su amžinuoju gyvenimu, būtinai reikalinga m. Šį Kat. Bažnyčios mokslą patvirtina paties Kris-

taus žodžiai: ‚Be manęs jūs nieko negalite padaryti' (Jon. 15, 5). Nors Dievas visada ir visiems pakankamai teikia savo m., vis dėlto ne visi žmonės ir ne visada veikia savo ar kitų išganymui. Šitai svarstydami, teologai pradėjo skirti veikiamąsias m. į pakankamąsias ir atbaigiamąsias (efficaces). Visos veikiamosios m. yra pakankamos atlikti išganingam darbui, bet jos ne visos yra tokios tvirtos, kad tas darbas būtinai ir neklaidingai turi įvykti. Mat, žmogus, būdamas laisvas, padaro malonei kliūčių. Teologijos istorijoje nuo L. Molinos laikų iki šiai dienai tęsiasi ginčai dėl atbaigiamosios m. sąvokos supratimo. Atbaigiamoji m. visada yra tos rūšies, kad jos įtakoje žmogus visada ir neklaidingai atliks išganingą darbą. Šv. Tomas ir tomistai, saugodami Dievo visagalybę ir Jo veikime visuotinąjį priežastingumą, moko, kad neatbaigiamoji m. pati iš savęs nesukliudomai, tačiau nepažeisdama laisvosios valios, veikia žmogaus sielą ir visada atsiekia jai skirtą išganingąjį tikslą. Molina ir molinistai, svarstydami žmogaus valios laisvą apsisprendimą, mano, kad visos m. išeina iš Dievo tik pakankamos, bet jos tampa atbaigiamomis m., pasiekusios mūsų sielą po to, kai žmogus laisvai pritaria jų veikimui. Šioje žemėje nė viena m. nebus vispusiškai ir pilnai suprasta bei įvertinta, nes jos kilmė ir paskirtis yra ne iš šio pasaulio ir siekia to, ko mūsų prigimtis negali nei pamatyti, nei išgirsti, nei protu suvokti.

Scheeben, Natur und Gnade 1861; *Billot, S.J.,* De Gratia Christi ²1921; *N. Del Prado, O. P.,* De gratia et libero arbitrio, 3 vol. 1907; *Garrigou-Lagrange,* De Gratia 1947; *F. Bartkus ir P. Aleksa,* Dievas ir žmogus, 358–362 psl.; *T. Graf,* De subiecto psychico gratiae et virtutum sec. doctrinam scholasticorum usque ad saec. XIV 1934–35; *P. Galtier,* L'habitation en nous des Trois Personnes 1950. *V.Rmš.*

2. M. evangelikų požiūriu. M. sąvokos šaknys glūdi Dievo eschatologiniame išganymo darbe Jėzuje Kristuje, kurį Povilas (Rom. 3, 24) išreiškia žodžiais: ‚Pateisintas be nuopelnų per Dievo malonę atpirkimu Kristuje Jėzuje'. Ji naudojama krikščioniškai esmei ir pasireiškimui išreikšti (2 Kor. 8, 1; 4, 15; Pil. 1, 7). ‚Būti Kristuje' (Rom. 6, 11), ‚vaikščioti dvasioje' (Rom. 8, 4.9) ir ‚būti Dievo malonėje' (Rom. 5, 2) yra sinoniminiai išsireiškimai. Jos dovanos vad. dvasios dovanomis.

Antitezė ‚malonė ir darbas' ar ‚malonė ir nuodėmė' išryškinta Povilo laiškuose. Ji gyvai pasireikšdavo krikščionybės dogmų istorijoje įvairiais pavidalais. M. Liuteris, kuris rėmėsi Šv. Raštu ir krikščionybės tradicijomis, aiškino, kad pats Dievas sudaro išganymą ir kad jis kyla iš Kristaus, bet ne iš žmogaus sielos kokybės. M. yra visas Dievo veikimas. Ją sudaro m. dovanos, kaip nuodėmių atleidimas ir pateisinimas. Dievas negali būti atskirtas nuo išganančio darbo per Kristų ir Evangeliją. Tat pasireiškia m. priemonėmis: Dievo Žodžio skelbimu ir klausymu bei sakramentų teikimu ir priėmimu. Nusidėjėlis pats iš savęs neįstengia daryti gera. Jo valia priima m. tik pasyviai. Laisvos valios pripažinimu m. atveju mažinama Dievo išrinkimo ir Kristaus atpirkimo reikšmė. Liuterio aiškinimas, kad Dievas parenka žmogų laisvai ir kad m. palankumas sutampa (tai praeity buvo įvairiai aiškinama), pasidarė ev. teologijos mokslas m. klausimu. Melanchtonas 1527 mėgino akcentuoti laisvos valios reikšmę šalia m. Konkordijos Formulė 1577 nustatė, kad vien tik Dievas veikia prisivertimo reikale, o žmogus gal tat priimti ar atmesti. Liut. ortodoksija išganymą aprašė kaip sielos procesą, laisvai valiai bendradarbiaujant. Cvinglis (Zwingli) ir Kalvinas m. parėmė predestinacijos veiksniu, šiuo klausimu laikydamiesi Augustino aiškinimo daugiau negu tat darė Liuteris. Reformatų ortodoksija įnešė kiek laisvumo m. santykyje su jos priemonėmis, išskirdama išorinį ir išvidinį pašaukimą. Šviečiamojo amžiaus pirmatakai neigė m. Schleiermacheris ją apibūdino kaip ‚Išganytojo pasireiškimą', pajuntamą patirtoje bendrystėje su Dievu.

M. ev. dogmose aptariama skyriuje apie Dievo ypatybes. Ji čia išryškinama kaip Dievo meilė ir laisva dovana (K. Barth). Dievas veikia žmoguje m. priemonėmis. Tat negali būti suprasta mechaniškai veikiančios jėgos būdu. Personalinis Dievas veikia personaliniu būdu žmoguje. Tat neįvyksta vien išoriniu m. priemonių pritaikymu (ex opere operato), bet išvidiniu būdu per tikėjimą. Dievo egzistencija yra šalia mūsų (extra nos), bet ji pasireiškia per tikėjimą mumyse.

M. priemonės ev. bažnyčioje laikomos: Dievo Žodis ir Sakramentai. Bažnyčiai juos teikiant, pats Kristus suteikia m. Išganymo tikrovė įsikūnija sakramente. Jis ragina asmenį apsispręsti. Jis duoda asmenį išganymo užtikrinimą. Jis asmenį įjun-

gia bažnytinėn bendruomenėn. O pamokslas saugo, kad sakramentas nebūtų suprastas klaidingai kaip automatiškai veikiąs mistinis burtas, nes m. iš tikrųjų turi būti priimta tikėjimu. M. priemonėmis reformacijos dogmatika kai kur laiko dar bažnytinę drausmę.

P. Althaus, Die christliche Wahrheit 31952; *K. Barth,* Kirchliche Dogmatik II; *E. Brunner,* Dogmatik I 1923; *F. Gogarten,* Der Mensch zwischen Gott und Welt 1952; *G. Eberling,* Die Geschichtlichkeit der Kirche und ihrer Verkündigung als theologisches Problem 1954; *M. Müller,* Freiheit. Ueber die Autonomie und Gnade von Paulus bis Clemens von Alexandrien (Zeitschr. f. neutest. Wissenschaft 25 1926); *J. T. Müller,* The Means of Grace (What Lutherans are Thinking 1947); *A. Niebergall,* Augustins Anschauung von der Gnade 1944). *M.Kv.*

3. ‚Dievo malonė'—žodžiai prie monarcho titulo, kuriuo prasideda monarchų manifestas ar kitoks viešas pareiškimas: Dievo malone mes, N. N., N. N-o imperatorius (karalius)... Tuo išreiškiama monarcho valdžią esant iš Dievo.

4. M. teisė yra valstybės galvos (monarcho, prezidento) teisė pasigailėjus dovanoti nusmerktajam bausmę. Šitas pasigailėjimas bei dovanojimas skirtini nuo amnestijos, t.y. pasigailėjimo bei dovanojimo, kurie kiekvienu atveju teikiami įstatymo forma tam tikroms nusikaltėlių grupėms, apimdami jau išspręstas ir dar neišspręstas ar dar tik tardomas nusikaltimų bylas.

Lietuvos 1922 konstitucija buvo davusi Respublikos Prezidentui bausmės dovanojimo teisę (§ 51). Vienu atveju šita teisė buvo aprėžta: be Seimo sutikimo negalėjo būti dovanojama bausmė ministrams, nuteistiems už tarnybinius nusikaltimus. 1928 konstitucijoje tokio aprėžimo jau nebėra. Čia § 52 sakoma, jog ‚Respublikos Prezidentas turi teisę dovanoti bausmę ir nurodytais įstatymo atsitikimais grąžinti teismo atimtas ar susiaurintas teises'. Tą pat nustato ir 1938 konstitucija, su tuo tik skirtumu, kad ji bausmės dovanojimo teisės turinį nustato preciziau— taip, kad jis, prieš išleidžiant šią konstituciją, buvo nusakytas malonės įstatymo 1 str. 1 p.

M. įstatymas, paskelbtas Vyriausybės Žinių 332 nr., buvo išleistas Vytauto D. metais, tebeveikiant 1928 konstitucijai. Jis buvo išleistas šitos konstitucijos § 52 Respublikos Prezidentui suteiktos nusikaltėlių pasigailėjimo teisės turiniui išryškinti ir jos vykdomajai tvarkai nustatyti. Jis liko galioti ir prie 1938 konstitucijos, nes ji m. teisės nei susiaurino, nei praplėtė.

Pagal m. įstatymą, Respublikos Prezidentui suteiktoji m. teisė yra: 1. teisė dovanoti teismo sprendimu paskirtą bausmę ar jos dalį arba pakeisti ją kuria lengvesne bausme (1 str. 1 p.); 2. teisė grąžinti nusmerktajam teises, nurodytas Baudžiamojo Statuto 28 str., kiek jis liečia pensijas, 30 ir 34 str., karo įstatymų XXII knygos 1869 m. (4 leid.) 27, 33, 40, 43, 44, 46 ir 52 str. ir veikiančių Klaipėdos Krašte baudžiamųjų įstatymų (Strafgesetzbuch) §§ 31, 34, 38 ir 39 (1 str. 2 p.); tačiau šitų teisių negrįžta tos, kurių grįžimas nesutinka su ypatingais įstatymų nuostatais (1 str. 2 p.). Grąžintosios teisės, jei m. akte nėra numatyta vėlesnio laiko, grįžta nusmerktajam nuo m. akto dienos, o kai nusmerktasis m. suteikimo metu atlieka bausmę kalėjime arba arešte, tai nuo dienos, kurią jis bus atlikęs bausmę (2 str.).

M. prašymas duodamas paties nusmerktojo arba jo globėjų (4 str.), adresuojamas Respublikos Prezidentui (3 str.) ir paduodamas teismui, sprendusiam bylą pirmąja instancija (6 str.). Kai prašymas eina per kalėjimo arba arešto namų viršininką, tai šis prie jo prideda žinias apie tai, ar suimtasis laikėsi nustatytosios tvarkos ir kaip jį paveikė bausmė (6 str.). Paduoti prašymai eina iš teismų teisingumo ministrui arba krašto apsaugos ministrui šia tvarka: 1. iš apylinkių teismų ir Klaipėdos Krašte valsčiaus teisėjų (Amtsrichter) — teisingumo ministrui betarpiškai, o iš kitų teismų — teisingumo ministrui per prokurorus; 2. iš karinių teismų — krašto apsaugos ministrui per karo prokurorą (7 str.). M. prašymas siunčiamas iš teismo tiktai įsiteisėjus sprendimui, bet ne vėliau kaip per tris dienas nuo prašymo padavimo arba nuo sprendimo įsiteisėjimo, kai prašymas yra paduotas prieš tai (8 str.). Prokuroras, gavęs m. prašymą, ne vėliau kaip per 7 dienas siunčia jį atitinkamam ministrui, pridėdamas reikalingų žinių (8 str.). Ministrai m. prašymus pristato Respublikos Prezidentui kartu su savo nuomone. Prašymai, parašyti neįskaitomai, nesuprantamai, nepadoriai arba įžeidžiamai, Respublikos Prezidentui nepristatomi (9 str.). M. prašymo padavimas sulaiko mirties bausmę (5 str.).

Jeigu Respublikos Prezidentui m. prašymą atmetus arba tiktai iš dalies patenkinus, paduodamas naujas m. prašymas, tai jis siunčiamas 7 ir 8 str. taisyklėmis ati-

tinkamam ministrui. Ministras, įžiūrėjęs prašyme naujų aplinkybių, pristato jį Respublikos Prezidentui (11 str.).

M. aktą kontrasignuoja tas ministras, kuris pristato m. bylą, arba ministras pirmininkas, jeigu m. teikiama paties Respublikos Prezidento iniciatyva (10 str.). M. aktai vykdomi teismų sprendimų vykdomąja tvarka (14 str.). *B.Msl.*

Malone Edmund (1741–1812) airių leidėjas, Šekspyro žinovas. Į Londoną persikėlė 1774 ir buvo žinomas menininkų sluoksniuose. Bendravo su S. Johnsonu ir J. Boswelliu. M. svarbieji darbai: Attempt to Ascertain the Order in Which the Plays of Shakespeare Were Written 1778, J. Drydeno raštų laida 1800, Third Variorum Edition of Shakespeare 1821, užbaigta po jo mirties jaunojo J. Boswellio.

Sir J. Prior, Life of E. M. 1860.

Maloninė rūgštis propano dikarboksilinė rūgštis, $C_3H_4O_4$; pirmas pagamino Dessignes 1858. Gaunama veikiant monochloro acto rūgštį natrio cianidu (NaCN) ir gautą ciano acto rūgštį hidrolizuojant. Kristalai. Lydosi 135°C, vakuume sublimuojasi. Tirpsta vandenyje ir organiniuose tirpikliuose. Naudojama terapijoje svarbių barbitūrinės rūgšties darinių gamyboje.

Maloniniai žodžiai žr. Mažybiniai žodžiai.

Malonumas pasitenkinimo jausmas, sukeltas aplinkos akstinų arba vidinių pergyvenimų, kurie individui patinka. Žr. Jausmas (malonumo) ir Hedonizmas.

Malopė (Malope) dedešvinių (Malvaceae) šeimos žolinis vienmetis augalas. Jų yra apie 10 skirčių Vidužemio jūros srityje. Darželiuose, parkuose auginama dekoracijai M. grandiflora.

Malory Sir Thomas (apie 1408-1471) anglų rašytojas. Jo asmenybė išryškėjo tik XIX a. pabaigoje. M. dalyvavo mūšiuose Prancūzijoje, vėliau buvo parlamento nariu. 1451 apkaltintas šantažu, vagyste, mėginimu nužudyti Buckinghamo kunigaikštį ir suimtas. Ilgą laiką buvo kalinamas ir senatvėje, greičiausiai už politinius nusikaltinimus. Jo garbė remiasi epu Le Morte d'Arthur, parašytu ištisai ar didžiąja dalimi kalėjime ir užbaigtu 1469–70. Pirmoji epo laida išspausdinta Caxtono 1485. Jis susideda iš M. išverstų, surinktų ir suredaguotų vėlesniojo laikotarpio karaliaus Artūro ciklo legendų, aprašančių Lanceloto, Guieneveres, Galahado, Tristramo ir kt. nuotykius, Apvaliojo Stalo riterius bei Gralio ieškojimą. Le Morte d'Arthur svarbus kaip pirmasis anglų prozinis epas ir vienas anglų grožinės prozos kertinių akmenų. Jis pranašesnis už daugelį kitų versijų savo stiliumi, jungiančiu tiesų paprastumą su muzikalumu bei kilnumu, psichologine įžvalga, humoro bei realizmo bruožais. Dalis epo nuotykių yra fantastinio sapnų pobūdžio.

G. L. Kittredge, Sir T. M. 1925. *A.L.*

Malot Hector (1830–1907) prancūzų rašytojas, plačiai pagarsėjęs savo didaktiniais romanais jaunimui, pvz. Romain Kalbris 1869, Sans famille 1878 (liet. Vitolio vertimas Be šeimos I–II 1936), Ėn famille 1893 ir kt. Tačiau šie romanai neturi didesnės literatūrinės vertės.

Malotas ežeras Gardino aps., greta Pariečės glžk. stoties, 2,3 km ilgio, 60 ha ploto; paviršius 122 m nuo j.l.; iš ežero teka į p. Kamatas į Baltąjį ežerą, Piros (Katros, Nemuno) baseino.

Malouel (Maelwael) Jean (m. 1419 III 12 Paryžiuje) olandų-prancūzų tapytojas, kilimo iš Gelderno Olandijoje. 1396 M. minimas Paryžiuje. 1397 Burgundijos hercogas Pilypas Drąsusis paskyrė M. savo dvaro tapytoju. Vėliau jis tarnavo kng. Jonui Bebaimiui (Jean sans Peur). 1398 M. nutapė 5 altorius kartūzų vienuolynui Champmol prie Dižono (jų dalys išliko Luvre), kuriuos užbaigė jau kitas meistras — Henri Bellechose. M. darbais pripažinti Šv. Trejybės pav., Pietà-Tondo ir Kristaus dėjimo kapan pav., kurie saugomi Luvre. Be to, jis darė tapybines turnyrų dekoracijas, tapė kambarius, spalvino skulptūras, pvz. 1412 Claus Sluterio garsiąsias Mozės šulinio figūras Dižone. Žinoma, kad M. 1399 Paryžiuje leido mokslan savo brolvaikius brolius Limburgiečius (žr.), kurių miniatūros su M. darbais turi daug panašių bruožų.

Malpighi Marcello (1628–1694) italų gamtininkas ir anatomas. Medicinos mokslus ėjo Bolonijoje, 1653 gavo dr. laipsnį. Nuo 1656 medicinos prof. Pizoje, nuo 1662 Mesinoje. Nuo 1691 pop. Inocento XII asmeninis gyd. Tirdamas mikroskopinę augalų ir gyvulių struktūrą, tapo gyvulių ir augalų anatomijos mokslo kūrėju. 1661 atrado kapiliarinį kraujo kilnojimąsi ir 1666 kraujo raudonuosius kūnelius. M. pirmasis įsigilino ir į smul-

M. Malpighi

kią odos, inkstų, plaučių ir blužnies struktūrą. Pagal senąją anatominę nomenklatūrą, jo vardu pavadintos įvairios blužnies, inkstų ir odos dalys (pvz. Malpigio sluoksnis — žmogaus odos epidermio sluoksnis). Vabzdžių sekrecijos organai taip pat vadinami Malpigio indais. Ir augalų šeima Malpighiaceae gavo jo vardą. Iš M. darbų pažymėtini: Epistolae anatomicae Marc. Malpighii et Car Fracasseti 1662; De viscerum structura: exercitatio anatomica 1669, Opera posthuma et vita e se ipso scripta 1697 ir kt. *K.Rgl.*

Malpighia tropikinės Amerikos medinių augalų gentis. Žr. Malpighiaceae.

Malpighiaceae augalų šeima (pavadinta pagal Marcello Malpighi, italų gamtininką, anatomą). M. šeimai priklausą žoliniai bei mediniai augalai auga atogrąžų srityse.

Malraux André (g. 1901) prancūzų rašytojas, archeologas-orientalistas, meno istorikas ir politikas. Baigęs Condorcet gimnaziją, studijavo rytų kalbas. 1923 su archeologine misija išvyko į Indokiniją, kur susidomėjo koloninių tautų sąjūdžiu ir kurį laiką Saigone redagavo prokomunistinį laikraštį. 1925, kaip Kuomintano generalinio sekr. pavaduotojas, suvaidino žymų vaidmenį Kantono streike. 1926–27 kinų revoliucijos metu kartu su Čan-kaišeku ir kt. buvo 12 Komiteto narys ir propagandos vadovas Kvantuno bei Kvangsio provincijose. 1926 M. paskelbė pirmą savo knygą La Tentation de l'Occident. Ją sekė revoliucinę veiklą apoteozuojas romanas Les Counquérents 1928, Royaume farfelu 1928 ir La Voie royale 1930. 1933 pasirodė reikšmingiausias M. veikalas La Condition humaine, laimėjęs Goncourt premiją. Jame vaizduojamas Šanchajaus sukilimas 1927, tačiau paties romano pagrindiniai konfliktai sprendžiasi filosofiniame žmogiškojo likimo problemų plane. 1937–38 ispanų pilietiniame kare (lojalistų pusėje) vadovavo svetimšalių aviacijos brigadai. Šio karo įspūdžiais paremtas jo romanas L'Espoir 1938 ir filmas Sierra de Terruel. 1939 M. mobilizuotas, dalyvavo mūšiuose ir pateko į vokiečių nelaisvę. 1940 pabėgo ir dalyvavo rezistencinėje veikloje, kovodamas partizanų eilėse. 1945 vadovavo I prancūzų armijos Elzaso-Lotaringijos brigadai. Laikinojoje De Gaulle vyriausybėje (1945–46) informacijos ministras; po to kurį laiką RPF generalinis sekr. ir vėl informacijos ministras (1958). Nuo 1946 M. šalia politikos daugiausia domėjosi meno istorijos ir meno psichologijos bei meno filosofijos problemomis, paskelbdamas kelis kapitalinius šių sričių veikalus: Goya 1946, La Psychologie de l'Art (I. Le Musée imaginaire 1947; II. Création artistique 1949; La Monnaie de l'Absolu 1950; Les Voix du silence (antroji Psychologie de l'Art versija) 1951, Le Musée imaginaire de la sculpture mondiale 1953. Taip pat minėtinas jo kino psichologijos darbas Esquisse d'une psychologie du cinéma 1946.

M. priklauso prie tų antrojo šio amžiaus ketvirčio asmenybių, kurios savo intelektualine veikla išreiškė epochos dvasią visame jos problemų plotyje. M. kūryboje dominuoja pastanga iškelti žmogų prieš istoriją ir apibrėžti jo situaciją totalinės beprasmybės akivaizdoje.Būdingas jis savo laikui ne tik veikimo aistra, dėmesio pločiu (literatūra, politika, archeologija, menas), bet ir blaškymusi (nuo komunizmo iki De Gaulle). M. literatūrinė kūryba turėjo lemiamos reikšmės naujosios prancūzų prozos raidoje. Jos poveikyje formavosi Sartre–Camus rašytojų karta. Pagrindinė M. romanų tema — žmogiškoji vienatvė, būties absurdiškumas ir herojiškos pastangos susikurti prasmės ekvivalentą, transcenduotis, einant ‚sans les dieux à la divinité'. M. personažai veikia dažniausiai ribos situacijose, kuomet sprendimas turi galutinę prasmę; jie yra kovotojai, veiksmo žmonės, kurių motto — išdrįsti gyventi tragiškai. Meno istorijos, meno psichologijos ir meno filosofijos srityse M. šiandien taip pat užima vieną centrinių pozicijų. Savo veikaluose La Psychologie de l'Art ir Les Voix du silence, nagrinėjančiuose visuotinio meno prasmę, formų santykį su istorija, stilių evoliuciją, originalumo esmę, santykius su filosofija ir t.t., M. davė visiškai naują universalinio meno interpretaciją, akcentuojančią istorinę meno nepriklausomybę bei humanistinę jo misiją. Menas M. pirmiausia yra ginklas prieš likimą (destin), priemonė išvengti būties absurdiškumo ir savotiškas amžinybės pakaitalas. Lietuvių kalbon yra išverstas Kraujas ir opiumas I–II 1939 (vertė I. Motiekaitienė).

R.-M. Albérès, Portrait de notre héros 1945; *G. Picon,* A. M. 1945; *M. Savanne,* A. M. 1946; *C. Mauriac,* M. ou le mal du héros 1946; *P. H. Simon,* L'Homme en procès, M., Sartre, Camus, Saint-Exupéry 1950; *R. Stéphane,* Portrait de l'aventurier 1950; Yale French Studies XVIII 1957, Passion and the Intellect or: A. M. *A. Č.*

Malšiakukis

Malšiakùkis (vok. Mehlsack) mst. Rytprūsiuose, Braunsbergo aps., prie Valškos upės (Paserijos intakas); 4400 gyv. (1939). Prieš II pas. karą buvo geležies ir žemės ūkio gaminių pramonės mst. M. kaimas pirmą kartą minimas 1282 ryšium su prūsų šventėmis. 1312 miestui suteikta Magdeburgo teisė. Sena turgavietė su vėlyvosios gotikos rotuše (atnaujinta 1684 ir 1770). Kat. bažnyčia statyta 1895. II pas. karo metu M. apgriautas, 1945 priskirtas lenkams ir vadinamas Pieniężno.

Malta salų grupė tarp Sicilijos ir Š. Afrikos kranto, sudaranti D. Britanijos koloniją, kuri yra ypačiai svarbi kaip karinė bazė, sauganti vandens kelią iš Gibraltaro į r. Viduržemio jūros dalį. Grupėje yra 3 gyvenamosios salos: Malta (246 km²), Gozo (69 km²) ir Comino (2,5 km²) ir keletas negyvenamų salelių. Iš viso 1956 buvo 314.000 gyv., kurių daugumas kalba sava kalba, kilusia iš arabiškosios, bet su stipria siciliečių-italų priemaiša. Sostinė Valetta (per 20.000 gyv.); kiti miestai: Sliema (24.000), Pawla su Tarxienu (20.000), Hamrun (19.000) ir Birkirkara (17.500). Salos pakraščių terasėse su švelniu klimatu (sausio mėn. vidurkinė temperatūra 12°C) auginama vaismedžiai, ankstyvosios daržovės, vynuogės, bulvės, o salos viduryje — ožkų ganyklos.

Šv. Luko ligoninė Maltoje

Istorija. Jau XII a. pr. Kr. M. buvo žinoma kaip fenikiečių kolonija Melite. VIII a. pr. Kr. atsikėlė graikų kolonistų, IV–III a. pr. Kr. Kartaginos kolonija, vėliau romėnų laikais jūros piratų atramos bazė. 454 užimta vandalų, 494 r. gotų, 534 Bizantijos, 870 maurų, 1090 užimta normanų, vėliau Sicilijos. 1530 Karolio V perleista joanitams (Maltos ordinui), kurie 1531 ir 1565 atlaikė turkų puolimus ir kurių didysis mistras Jonas de la Valette įstiprino kaip karo tvirtovę. 1798 Napoleono atimta iš joanitų, 1800 užimta anglų ir įrengta pirmaeilė jūrų laivyno bazė.

T. Zammit, Malta: the Islands and Their History 1926; *H. Luke,* Malta 1950. *A.B.*

Malta upė Latgaloje, Lubano ež. (Aiviekstės, Dauguvos baseino) p. intakas, 90 km ilgio; teka iš Maltos ež. į š.v.; viena žemupio šaka jungiasi su Rėzyte (lat. Rezekne), kuri kartu teka į Lubaną.

Malta Nikolajs (1890–1944) latvių botanikas. Nuo 1919 Latvijos universiteto docentas, vėliau profesorius ir gamtos mokslų fak. dekanas. Nusipelnė sistemingu botanikos instituto ir botanikos sodo išplėtojimu bei parengimu jaunųjų latvių botanikų. Paliko apie 24 mokslinius raštus latvių kalba ir daugelį svetimomis kalbomis. Jo darbuose paliesta ir Lietuvos teritorija. Redagavo žurnalą Acta Horti Botanici Universitatis Latviensis.

Maltaĩniai (vok. Molthainen) bžk., 8 km į p. nuo Girdavos, Potsdamo linijos atskirti nuo Girdavos ir priskirti lenkų valdomai sričiai. 1939 buvo apie 500 gyv. Glžk. stotis Girdava – Barčiai – Rastenburgas. Netoliese yra Maltainių ežeras. Tarp M. ir Arklyčių (vok. Arklitten) likučiai senovės prūsų pilies sustiprinimų.

Malte-Brun Conrad (tikroji pravardė: Bruun, Malthe Conrad, 1775–1826) danų geografas ir publicistas. Prisigėręs Prancūzų revoliucijos idėjų ir jas uoliai skleidęs savo aštriai satyriniais raštais, M. buvo ištremtas iš tėvynės ir pastoviai įsikūrė Paryžiuje, kur atsidėjo moksliniams geografijos tyrinėjimams, iškildamas į žymiuosius XIX a. pradžios geografus. Jo svarbiausias veikalas yra daugiatomis Précis de geographie universelle 1810–29, ku-

rį po M. mirties užbaigė J. J. N. Huot. Tarp kitų M. veikalų minėtinas Tableau de la Pologne ancienne et moderne 1807 (antrą žymiai pataisytą ir papildytą laidą parengė L. Chodźko 1830), kurio XV skyriuje (De la langue lithuanienne et principalement du dialecte samogitien) platokai rašoma apie lietuvių kalbą. Žinių apie lietuvių kalbą M. suteikė, o gal net ir visą tą skyrių pats parašė, Vilniaus universiteto matematikos prof. žemaitis Zacharijas Nemčevskis (Niemczewski), tuo laiku gilinęs savo studijas Paryžiuje ir ten susipažinęs su M., su kuriuo ir vėliau iš Vilniaus susirašinėjo. M. veikale pabrėžiama didelė lietuvių kalbos svarba tautų ir kalbų istorijos mokslui. Nevengiama ir pagyrimų lietuvių kalbai, pvz. nurodant, kad lietuvių kalba turinti daug dalyvių, kurie esą labai naudingi stiliaus glaustumui ir grakštumui (à la concision et à l'élégance du style) ir kurių trūksta labiausiai išlavintoms ir garsiausioms kalboms. Kartojo M. ir gana populiarią ano meto pažiūrą apie lietuvių kalbos artimumą klasikinėms kalboms, teigdamas, kad lietuvių kalboje esą ‚daugybė žodžių, kuriuos graikas ar romėnas suprastų be vertėjo'. Lietuvių kalba besidominčiųjų M. veikalas buvo nekartą cituojamas, o rusų mokslo akademija net išspausdino M. veikalo skyriaus apie liet. kalbą rusišką vertimą savo žurnale Izvestija Rossijskoj Akademiji 1822.

V. Maciūnas, Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje 1939. *V.M.*

Malthus Thomas Robert (1766-1834) anglų ekonomistas, buvęs kunigas. Nuo 1805 politinės ekonomikos ir istorijos prof. Rytų Indijos b-vės kolegijoje Haileybury. Pagarsėjo savo pesimistine teorija, teigiančia kad gyv. skaičius daugėjąs geometrine progresija, o maisto kiekis tik aritmetine progresija, ir išvedančia, kad žmonijos laukiąs vargas, jeigu gyv. prieauglis nebūsiąs kontroliuojamas. Gyventojų daugėjimas, esą, galėtų būti sulėtintas preventyvinėmis priemonėmis: moraliniu susilaikymu, vėlyvomis vedybomis, celibatu. Jei preventyvinių priemonių nebus imtasi, vad. pozityvioji kontrolė — badas, karai, epidemijos — mažinsiančios gyventojų skaičių iki atitinkamo maisto kiekio. M. gyventojų teorija davė pradžią m a l t u s i a n i z m u i, gyventojų (prieauglio) mokslo prototipui, suaktualėjusiam šiais laikais n e o m a l t u s i a n i z m o vardu. Neomaltusianizmas propaguojąs medikamentines antineštumo priemones, praktiškai pasireiškė 1958 Anglijoje, kai ten imta ieškoti 1000 moterų, sutinkaičių rizikuoti neštumą, bandant antineštumo tabletes.

T. R. Malthus

M. nepriklausomai nuo Ricardo yra sukūręs žemės rentos teoriją, žinomą pastarojo vardu. Priešingai J. B. Say ir kitiems teoretikams ūkio krizių priežastimi M. laiko perprodukciją. Pagrindinis jo veikalas Essay on the Principle of Population 1798 paskelbtas kaip anonimas, 1803 peržiūrėtas ir išleistas M. vardu. Kiti jo darbai: Observations on the Effect of the Corn Laws 1814, Inquiry into Nature and Progress of Rent 1815, Principles of Political Economy 1820. Definitions in Political Economy 1827.

F. Oppenheimer, Das Bevölkerungsgesetz des Th. R. M. in der neueren Nationalökonomie 1907; *C. V. Drysdale,* The Malthusian Doctrine in Its Modern Aspects 1917 *G. T. Griffith,* Population Problems of the Age of M. 1926; *H. Sutherland,* Laws of Life [6]1943 (antimaltusinis); *G. Mackenroth,* Bevölkerungslehre 1953. *J.Ppl.*

Maltiniai kapotos ar maltos mėsos įvairūs kepiniai. Su prieskoniais sumaišytą mėsą, apipavidalinę plokščiais pailgais gabaliukais, kepa keptuvėje ar orkaitėje. R. Lietuvoje m. vadinami ir vyniotiniais, nes ten juos dažnai vasarą ir rudens metu įvynioja į kopūsto lapą, tačiau šiuos skiria nuo balandėlių, kur įvyniotas yra mėsos ir kruopų mišinys.

Maltos karštligė bruceliozė, arba banguojanti karštligė, yra specifinė karštinė, septiceminė žmogaus infekcija. Jos metu karščiavimas yra nereguliarus, banguojąs, neriboto ilgumo, linkęs pasikartoti. Jos sukėlėjas yra Brucella melitensis arba jos porūšis Brusella suis. Liga pasireiškia gausiu prakaitavimu, sąnarių ir nervų skausmais, sąnarių sutinimu, kiaušelių ir krūtų įdegimu. Jos eigoje dažnai padidėja blužnis ir atsiranda mažakraujystė.

Maltos ordinas (lot. Supremus Militaris Ordo Hierosolymitanus Meliten) šių laikų katalikiškoji M.o. šaka, vad. maltiečiais, kad geriau būtų galima skirti nuo protestantiškosios šakos Vokietijoje ir Anglijoje, kuri pasilaikė joanitų vardą. Be daugelio garbės riterių (apie 4000) yra visa eilė maltiečių, kurie daro vienuolinius į-

žadus. Vienuolišką M.o. charakterį pripažino ir patvirtino 1953 I 24 pop. Pijaus XII paskirta 5 kardinolų komisija, kuri taip pat pripažino visas M.o. turimas privilegijas tarptautinėje plotmėje (Acta Ap. Sed. 45, 1953, 765–767). Maltiečių veikla dabar grynai charitatyvinė: steigia ir išlaiko ligonines, ruošia misijų gydytojus, padeda neturtingiems vaikams išmokti amatų (‚Opera di Nazaret' Italijoj). 1642 IV 4 Vladislovas Vaza įsteigė atskirą M.o. prijoratą Lenkijos karalijai ir pirmuoju prijoru pasiūlė D. L. K-tijos tauri̇ninką Zigmantą Karolį Radvilą. XVII a. M. o. susidomėjo šv. Kazimiero garbinimu; 1690 jiems buvo iš Vilniaus pasiųsta šventojo relikvija.

Z. Ivinskis, Šv. Kazimieras 1955, 152–154; *M. de Taube,* L'empéreur Paul I-er de Russie, grand maître de l'Ordre de Malta 1955; žr. Joanitai. *P.Rbk.*

Maltozė (ag. maltose iš malt ‚salyklas') salyklinis cukrus, $C_{12}H_{22}O_{11}$, gaunamas veikiant enzimui diastazei krakmolą; pasigamina dygstančiuose javų grūduose, pvz. salykloje. Tirpsta vandenyje, mažiau saldus negu paprastasis cukrus, mieles fermentuoja į alkoholį.

Maltretuoti (prc. maltraiter) blogai su kuo nors elgtis.

Maltuvas šiurkštaus dugno molinis dubuo arba puodukas aguonoms, kanapėms ar šiaip kam malti (trinti), daug kur žinomas trintùvo, trintùvės, trỹnės vardu.

Maltuvė patalpa, kur malama naminėmis girnomis. XVII a. gale M. Lietuvoje m. buvo atskiri trobesiai, dar vad. pečine, duonkepe, nes ten ir duoną kepdavo (Lepner, Praetorius). Pagal A. Bezzenbergerį, XIX a. pradžioje jau nebebuvo m.-trobesių; jų funkcijos perkeltos į namo kamarą. Tiek V. Lietuvoje, tiek Aukštaičiuose buvo specialios paskirties pastatų-maltuvių arba jos buvo suglaustos su klėtimis, kaip atskira patalpa. Aukštaičiuose m. dažniau yra pirkios patalpa, paprastai antrasis pirkios galas, dar vad. kamara (žr.). Kartais tas galas būna perdalytas į m. ir seklyčią (menę, pirkaitę). Dar užtinkama m. kaip priemenės dalis arba kryžminių namų iškyšulyje. Didesnėse m. būdavo 2–4 girnų poros, šiaip vienos ar dvejos girnos: sunkesnės duonai, lengvesnės gyvuliniams miltams malti. Kitas m. inventorius: piestos (grūstuvai), kubilas su dangčiu miltų atsargai (sampilui) laikyti, keli bumlai (tokie kubiliukai miltams, kiaušiniams sudėti), pintinės, underės, dundulės (žr.), geldos, rėčkos, sietai, rėčiai, duonkepė tešlai, alaus statinės, kartais lova merginai.

Maltuvės vidus (Rudikėlių k., Kaupiškio vls.)

Vis daugiau vežant grūdus malūnan malti, nyko rankinės girnos kaimuose, o m. išvirto kamaromis su keliomis lovomis arba šiaip sandėliukais.

A. Bezzenberger, Über das litauische Haus (Altpreussische Monatschrift 23, 1886); *F. Tetzner,* Die Slaven in Deutschland 1902; *V. Martinkus,* Kamaros ir klėties papročiai (Gimtasai Kraštas 3–4, 1940); *J. Petrulis,* Ūkininko ir klėties inventorius ir įrengimai (ten pat, 30, 1942). *J.Gbt.*

Maludė totorinė (Conioselinum tataricum) skėtinių (Umbelliferae) šeimos žolinis augalas. Lietuvoj retai sutinkama daubose, upių slėniuose.

Malum necesarium (lot.) neišvengiama blogybė, neišvengiamas dalykas, būtinybė.

Malūnas 1. įmonė, kurioje mechaninėmis priemonėmis grūdai išvalomi, atskiriami lukštai sėlenų pavidalu, o krakmolinės (endosperminės) grūdų dalys susmulkinamos į miltus.

Malimo įrengimų pėdsakai aptinkami nuo tų laikų, kada žmogus pradėjo naudoti javų grūdus maistui (žr. Javai proistorėje). Iš pradžių grūdai buvo smulkinami daužant kuokomis medinėse ar akmeninėse geldose, trinamose, vėliau rankinėse girnose (žr.). Iš pradžių grūdų malimas buvo moterų ir vergų rankų darbas, skirtas tik šeimos reikalams. Atsiradus verslams, miltams gaminti pradėta naudoti vandens, vėjo ir nuo 1785 (Anglijoje) garo energija. Tuo būdu nuo jėgos šaltinio rūšies m. gavo savo vardus: vandeniniai, vėjiniai ir gariniai m.

V a n d e n i n i u o s e m. vandens energijai paversti sukamąja energija naudojama ratai, Ponceleto ratai, turbinos. Vandens ratų yra keletas rūšių: 1. vanduo pa-

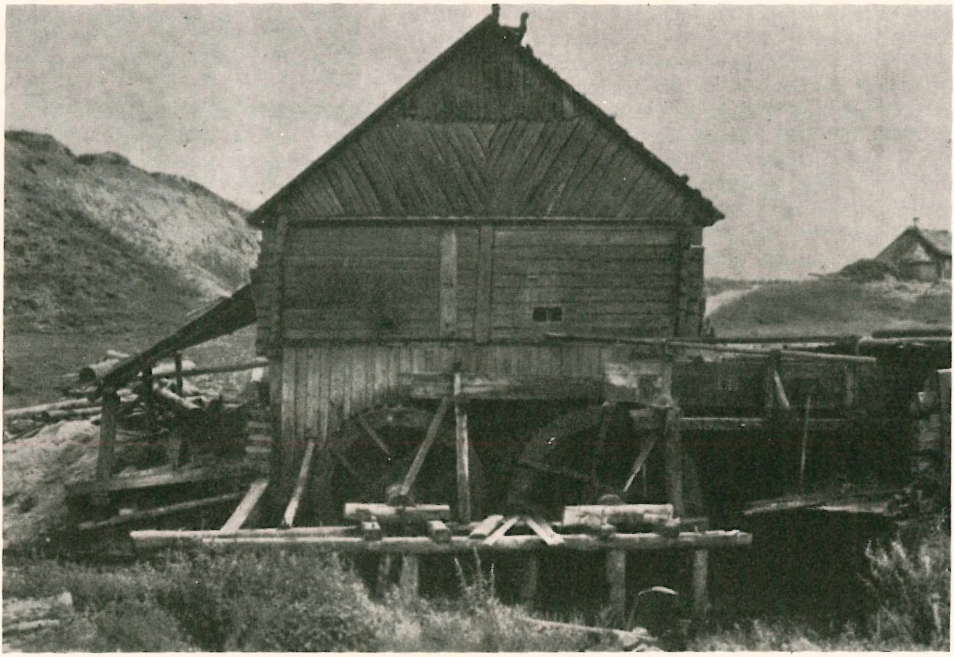

Vandeninis malūnas (Grendavės k., Onuškio vls., Trakų aps.)

duodamas ant rato viršaus, pripildo rate esančius lovius, ir ratas, vandens svorio veikiamas, sukasi. Tuo būdu panaudojama potencinė vandens energija; šios rūšies m. reikalinga užtvanka. 2. Vanduo, tekėdamas savo srove, užkabina rato pelekus, esančius rato apačioje, ir suka ratą. Šiuo atveju panaudojama vandens kinetinė energija; užtvankos nereikia. Vandens ratas perduoda sukimąsi pagrindinei transmisijai, nuo kurios atskiros malimo mašinos perima sukimąsi dantračiais ar diržo pavara. Modernus vandens turbinos varomas m. paverčia vandens energiją elektros srove (turbina suka elektros generatorių), kuri perduodama elektromotorams, sukantiems atskiras m. mašinas arba mašinų grupes.

V ė j i n i a i m. Jų yra dvi pagrindinės rūšys: 1. p ė d i n i a i m., kur visas m. pastatas su vėjo sparnais, sukamas apie pėdžią, įtvirtintą pamatuose tam, kad nustatytų sparnus prieš vėją. Toks m. buvo nedidelio pajėgumo. 2. Vėlesni vėjiniai m. yra k e p u r i n i a i; pastatas dažnai būdavo akmeninis, apskritos, aštuonkampės ar šešiakampės formos, o stogas-kepurė — lengvos medinės ar skarda dengtos konstrukcijos; čia kepurę kartu su vėjo ratais galima sukti aplink, nukreipiant juos prieš vėją. Šio tipo m. yra didesnio pajėgumo. Pastatas būna 6–8 aukštų.

G a r i n i a i m. ėmė plisti XVIII a. gale, kada Watto garo mašina pradėta taikyti visose pramonės srityse. Šiluminė energija gaunama iš kuro, dažniausiai anglies. Lietuvoje gariniai m. buvo statomi kartu su lentpiūve (žr.); tuo būdu medžio apdirbimo liekanų, sunaudojamų garo katilams, užteko varyti abiem įmonėms.

Dabar m. nebeklasifikuojami pagal varomąją jėgą, nes tai nepakeičia nei m. pastato, nei jame esančių mašinų išplanavimo. Elektros energija, gaminama specialiose įmonėse, vis labiau tampa pagrindiniu energijos šaltiniu. M. mašinų patobulinime daug nusipelnė amerikiečiai, ypačiai XVIII a. gale ir XIX a. pradžioje, kada Oliver Evans įvedė m. automatizaciją. Vėliau vokiečiai taip pat daug prisidėjo prie šios pramonės šakos tobulinimo. Pagal savo veikimo pobūdį m. klasifikuojami į ūkinius ir pramoninius. Ūkiniai m. būna nedideli ir mala kliento produktą, imdami mokestį tik už malimą. Pramoniniai m. superka javus patys, juos sandėliuoja, ma-

la ir miltus bei sėlenas parduoda. Prie tokių m. paprastai būna dideli javų sandėliai, vad. elevatoriais, arba silosais.

Malimo procesas ir mašinos. Kviečio, svarbiausio produkto duonai gaminti, grūdo pagrindinės sudedamosios dalys yra: lukštas, susidedąs iš sluoksnių, kurie žmogaus organizmo yra nevirškinami, gemalas, nors turįs vitaminų turtingo aliejaus, bet sumaltas gadina miltų spalvą, kepimo kokybę ir trumpina miltų amžių, krakmolinė (endosperminė) grūdo dalis, kuri sumalama į miltus, ir barzdelė, kuri pašalinama grūdų valymo procese. Miltų gamybos procesas skirstomas į du pagrindinius etapus: grūdų valymą bei paruošimą malimui ir malimą. Grūdai pirmiausia reikia išvalyti nuo pašalinių priemaišų, pvz. akmenukų, metalinių daiktų, kitų javų rūšių, žemių, dulkių. Toms priemaišoms pašalinti naudojamos įvairios mašinos: aspiratorius— mašina išskirianti priemaišas, skirtingas nuo kviečio grūdų savo dydžiu ir svoriu; magnetas — sulaiko metalines dalis, patenkančias pro tą mašiną grūdų srovėj; trieris — išskiria pašalinius skirtingos formos grūdus, pvz. vikius ar avižas. Be to, grūdai savo keliu, cilindrinių sietų pagalba surūšiuojami pagal dydį į smulkius, vidutinius ir didelius. Kiekviena grūdų rūšis malama atskirai. Geriau įrengtuose m. grūdai plaujami sėkmingiau pašalinti purvui, susirinkusiam kviečio grūde išilgai einančiame griovelyje. Po to jie džiovinami arba leidžiami į mašinas, kur drėgmė, šiluma ir laikas veikia grūdą, pagerindami jo miltų kepamąsias savybes. Drėgmės turįs lukštas yra elastingesnis ir sunkiau sumalamas, todėl malimo procese jis lengviau atskiriamas nuo miltingų dalių ir pašalinamas. Po drėkinimo ir šiluminio proceso grūdai eina į lukštenimo ir šepetines mašinas, kur pirmasis lukšto sluoksnis (epiderminis) kartu su barzdele iš dalies pašalinami. Taip paruošti ir išvalyti grūdai eina į malimo skyrių, kur malimo mašinos atskiria lukštą ir gemalą, o patį grūdą sumala. Grūdas iš pradžių stengiamasi suplėšyti į stambias dalis, kurios sietų pagalba rūšiuojamos pagal dydį, o prapučiamas oras rūšiuoja jas pagal svorį. Vienodo dydžio kruopelės, neturinčios lukšto dalių, sunkesnės už kruopeles su lukšto dalelėmis. Gaunami trys tarpiniai produktai: smulkinimo metu neišvengiamai pasigamina miltai, kruopelės švarios nuo celiulioidinių lukšto dalių ir kruopos, šone turinčios lukšto dalelių. Pastarosios siunčiamos į tolimesnes mašinas smulkinti, kad vėl būtų gaunama dalis švarių (be lukšto) kruopelių. Ta malimo procedūra vad. laužymu-plėšymu. Čia būna nuo 4 iki 10 pasažų, grūdo smulkinimo į kruopeles įrengimų. Malimas su daugiau pasažų vad. aukštuoju malimu; jis būdingas vengrų malimui. Malimas su mažiau pasažų charakteringas angliškajam. Kruopelės be lukšto eina į smulkinimo ir malimo pasažus. Iš jų gaunami aukščiausios rūšies miltai. Malimo proceso tikslas yra gauti kiek galint daugiau švaresnių ir geresnės rūšies miltų. Idealiai atskirti lukštą ir gemalą nuo miltingos grūdo dalies neįmanoma, bet tai yra siekimas kiekvieno malūnininko ar m. projektuotojo. Miltų gaunama 75–80% grūdų svorio, likutį sudaro sėlenos ir atmatos.

Vėjinis malūnas šiaudais dengtu stogu ir sienomis (Jurgeliškių k., Šiaulių vls.)

Malūnas

Medinis vėjinis malūnas (Pilėnų k., Krakių vls., Kėdainių aps.)

Pirmutinė malimo mašina, išsivysčiusi iš priešistoriniais laikais naudotų dviejų trinamųjų akmenų, yra girnos — du apvalūs plokšti akmenys. Viršutinysis akmuo sukamas ir reguliavimo įrengimais laikomas norimame aukštyje; tuo būdu įmanoma nustatyti malamo produkto stambumas. Girnų abiejų akmenų darbo paviršiuose yra iškaltos vagos-groveliai. Jų paskirtis yra trejopa: aštrios griovelių briaunos atlieka grūdo piovimo darbą žirklių principu; išcentriniai iškalti grioveliai kartu transportuoja produktą nuo vidurinės dalies į periferiją; pagaliau per tuos griovelius traukiamas oras aušina akmenis ir malamą produktą. Grioveliai būna tiesių ar spiralinių formų. Girnų akmens struktūra parenkama pagal paskirtį, kam jos naudojamos: plėšymui, kruopų smulkinimui ar kruopų malimo pasažams. Dabar girnas baigia išstumti valcai. Tai mašina, turinti du priešingomis kryptimis besisukančius velenus skirtingais greičiais santykiu nuo 1,1 : 1 iki 5 : 1, pagal tai, ar jie skirti malimui ar plėšymui. Savo keliu, plėšymui skirti valcai, lieti iš ketaus, yra rifliuoti — turi nuožulniai išpjautas vageles išilgai veleną. Velenai, naudojami kruopelėms malti, yra lygaus paviršiaus ir gaminami iš ketaus ar porceliano. Valcų sukimosi greičiai nuo 150 iki 600 apsisukimų per min. Valcų skersmuo svyruoja nuo 150 iki 350 mm. Dažnai mašinose valcų dvi poros sudedamos į vieną junginį. Produkto rūšiavimui naudojami metaliniai ir šilkiniai sietai. Metalinių sietų numeris reiškia pinučių skaičių viename colyje (25 mm). Numeracija siekia nr. 4–75. Šilkinių sietų numeracija yra skirtinga. Visos malimo mašinos yra čiulpiamų oro kanalų sujungtos centralinėn sistemon, stiprių ventiliatorių varomon. Ciklonų ir dulkių atskyrimo mašinų pagalba iščiulptas iš po mašinų oras apvalomas nuo atsineštų dulkių, prieš jį išleidžiant laukan. Produkto transportacija nuo vienos mašinos prie kitos atliekama įvairiais įrengimais: į viršų keliama elevatoriais-juostomis su kaušiukais; horizontaliai pernešama vad. sliekais (uždarame vamzdy besisukąs sraigtas), konvejeriais — begalinėmis juostomis. M. pastatai projektuojami 5–10 aukštų tam, kad produktas, elevatoriaus iškeltas į viršų, kanalais, savo svorio jėgos veikiamas, pereitų per eilę mašinų, išdėstytų skirtinguose aukštuose. Iš įvairių malimo pasažų skirtingos kokybės miltai yra įvairiai maišomi tarp savęs, kad gautų rinkoje nustatytas rūšis. Miltų kokybę nustato iš spalvos, iš kepimo kokybės, chemine analize ir iš pelenų kiekio, miltus sudeginus. Miltams baltinti naudojami cheminiai preparatai, oksiduojama dujomis. Kadangi dalis proteino ir kai kurios grupės vitamino B dalinai pašalinamos su sėlenomis ir gemalu, dabartiniu metu beveik visuose kraštuose pramoniniai miltai pagerinami pridedant tinkamus kiekius vitaminų, proteino ir geležies. M. našumas matuojamas grūdų tonomis per dieną. Anglosaksų kraštuose matuojama bušeliais grūdų (vad. 60 sv.) arba cwt. (100 sv.) miltų. Seniau miltų produkcija matuota statinėmis-bareliais (196 sv.).

M. Lietuvoje tolydžio augo. 1923 surašymo duomenimis Lietuvoje buvo: 513 vėjinių m., 443 vandeninių, 193 gariniai, 60 su lentpiūvėmis. 1937 iš viso jau buvo 2031 malūnas su 70 mil. lt. kapitalu. Iš

stambesnių m. pažymėtini: Soloveičiko Kaune, Ožinskio Kaune, Šlapoberskio Kėdainiuose, Brolių Vižanskių Virbalyje, Levo Panevėžyje ir kt. 1937 IV 5 įsisteigė Lietuvos malūninninkų s-ga. Pirmajame suvažiavime dalyvavo per 200 malūninninkų. Ir Klaipėdos krašto malūninninkų s-gai atstovavo keli malūninninkai. S-gos valdybą sudarė: P. Plechavačius, J. Smilgevičius, M. Gedgaudas, J. Alekna, N. Šmitas, T. Šukšta ir D. Maizelis. S-gos centras yra buvęs Kaune.

L. Hopf, Taschenbuch für Müllerei und Mühlenbau 1938; *P. A. Kozmin,* Flour Milling 1919; *J. H. Scott,* Flour Milling Processes 1951; *J. Storck and W. Teague,* Flour for Man's Bread, A History of Milling 1952. *V.Ndž.*

M. Lietuvos kaime yra dviejų tipų: vėjiniai ir vandeniniai. Žemaičiuose yra daugiau vandeninių m., o vėjiniai m. labiau išplitę Vidurio Lietuvoje ir Užnemunėje.

Vandeniniai m. statomi prie upių ir ežerų užtvankų. Jų trobesiai dažniausiai mediniai, taip pat ir vandens ratai girnoms sukti (žr. Eišiškių m. LE V 406), pamatai ir krantinės mūrinės ar betoninės. M. turi tris aukštus: viršutiniame pilami grūdai, viduriniame girnos, apatiniame išbyra miltai. Girnos esti keleriopos ir skirtingos: duoniniams miltams, pašariniams, pikliavimui, kruopoms.

Vėjiniai m. yra kelių skirtingų konstrukcijų: 1. pėdiniai, kurių sukamoji dalis remiasi ant vienos centrinės ašies (pėdžios); 2. ratiniai, kurie sukasi, riedėdami ratukais ant apskrito pamatinio vainiko; 3. kepuriniai su sukamąja viršutine pastato dalimi. Medinių vėjinių m. pastatai turi keturias, rečiau aštuonias šonines plokštumas, viršun siaurėjančias. Pamatai esti akmeniniai, sienos rąstinės iš sienojų, apkaltos lentomis, skiedromis, stiegėmis, pasitaiko ir šiaudais dengtų sienų (pvz. Jurgeliškių k., Šiaulių aps.). Mūriniai vėjiniai m. paprastai yra apskrito plano. Stogeliai dvišlaičiai, piramidiniai ar grybo pavidalo. Iš didesniųjų mūrinių vėjo m. Lietuvoje pažymėtinas renesansinės architektūros Baisogalos m. (pav. LE II 60). XX a. pradžioj miesteliuose ir kaimuose paplito daugiau garinių variklių m., kurie pakeitė dalį vėjinių ir šiek tiek vandeninių m.

L. Nezabitauskis, Darbininkai specialistai ir amatininkai (Gimtasai Kraštas 1, 1936); *A. Vitkauskas,* Dranginės m. t. p. 1, 1939); *J. Petrulis,* Vėjiniai m. Gruzdžių apl. (t.p. 1–2, 1941); *F. Bielinskis ir kt.,* Lietuvių liaudies menas: Architektūra I 1957. *J.Gbt.*

Mūrinis vėjinis malūnas (Žagarė, Šiaulių aps.)

M. istorija. Pačioje pradžioje grūdai būdavo malami girnomis (žr.), sukamomis rankomis. Vėliau panaudota gyvulių, vandens ir vėjo jėga. Anksčiausiai yra atsiradę vandeniniai malūnai. Turime žinių, kad graikai jau apie V a. pr. Kr. vidurį turėjo vandeninių m. Vėliau jie išplito Romos imperijoje ir kituose Europos kraštuose. Vėjiniai m., būdami techniškai komplikuotesni, atsirado vėliau. Manoma, kad jie išplito Europoje Kryžiaus karų metu, apie XII a. Olandijoje vėjinis m. XV a. pritaikytas vandeniui pompuoti.

Lietuvoje taip pat anksčiausiai minimi vandeniniai m. Jie priklausė valstybei ir dvarams, valstiečiai neturėjo teisės jų statytis. Kryžiuočių žygių aprašuose dažnai minimi m. 1387 II 17 Jogaila užrašė Vilniaus vyskupui vandeninių m. Tauragnų ir Dambrovno srityse. Ir XV a. pradžioje turime žinių apie vandeninių m. statybą. Pvz. 1404 Vytautui atidavus Žemaičius Ordinui, kryžiuočių atsiųsti valdininkai tyri-

nėjo sąlygas pilims statyti ir kartu žiūrėjo, ar pakankamai yra vandens upėse, prie kurių galvota statyti pilis, vandeniniams grūdų malūnams (‚kornmole') ir lentpiūvėms (‚snidemole'). Tų pačių metų vasaros gale Ordinas jau tvenkė Nevėžio aukštupį malūnui. 1421 VI 22 Vytautas užrašė Žemaičių vysk. Motiejui malūnų su malimo pelnu Žemaičiuose. Nuo XVI a. vidurio dvarų inventoriuose nuolat minimi vandeniniai m. Būta tuo metu ir vėjinių m.

J.Mts.

2. Pramoginė vestuvininkų ar šiaip jaunimo persirengėlių pramonė. Vienas iš persirengėlių gula ant suolelio kniūbščiomis, jį uždengia paklode ar kt. drabužiais. Ant užpakalio prisega sietą, kuris turi reikšti viršum girnų esantį grūdams sampilą; į rankas įduoda akmenį ar plytą (‚girnas'). Kitas persirengia storu malūninku, ant jo pilvo sudeda 1-2 pagalves, sujuosia stora virve ar pora rankšluosčių. Du jo padėjai, gerokai miltini, įsineša į pirkią ‚malūną', t.y. suolelį su ten gulinčiu persirengėliu. Pirkioje prasideda pokalbis. Malūnininko padėjėjai giria malūną ir šis ‚mala', t.y. trina akmenį į aslą, beldžia kuo nors į suolelio kojas ir judina prisegtą sietą. Pokalbis priklauso nuo malūnininko pagalbininkų išmonės, nes pats malūnininkas yra kurčias arba nebylys, todėl su juo ‚susikalba' tik tam tikru smūgių skaičiumi į jo pagalvinį pilvą. XIX a. vietomis m. buvo ir Užgavėnių persirengėlių tarpe. *A.Mž.*

3. Lietuvių liaudies mišrus šokis, aštuonioms poroms, $^2/_4$ takto, šokamas ypač Užnemunėje ir R. Aukštaičiuose. M. yra iliustratyvus, kilęs iš darbo ritmo. Muzika įdomi tuo, kad susideda iš trijų dalių, kurių trečioji tokio pat ilgumo, kaip pirmosios dvi. Charakteringas žingsnis yra lygus bėgimas, kai kuriose vietose stipresniais vienos kojos kirčiais. Šokio grožį ir įvairumą sudaro staigūs pergrupavimai, neatleidžiant bėgamojo ritmo ir judesio, kurie atvaizduoja malūno judamąjį mechanizmą ir darbus: sijojimą, vežimėlių suvažiavimą, girnų malimą, ratų sukimąsi, sparnus, dantračius ir kt. M. yra vienas gražiausių liet. liaudies šokių. *B.V.*

Malūnėlis 1. hidrometrinis instrumentas vandens greičiui matuoti. Jis yra dviejų skirtingų tipų: a. sraigto su sparneliais, kuriuos vanduo suka aplink horizontalinę ašį, b. kaušelių su keliais pusrutuliais, kurie sukasi aplink vertikalinę ašį. Pirmą tipą pagamino R. Woltman 1790; žymiai patobulintas jis vartojamas Europoje. Ant-

Malūno šokis

rą tipą sugalvojo D. F. Henry 1867, vėliau W. G. Price 1882; jis vartojamas Amerikoje. Sparnelių ar kaušelių apsisukimai elektros pagalba perduodami į skaitiklį ar skambutį; pagal juos ir laiką gaunamas sukimosi greitis. M. turi būti taruotas, nustatant ryšį tarp jo sukimosi greičio ir vandens greičio (žr. Taravimas). M. su elektriniu šildymu žiemos matavimams pagamino L. Mingaudas 1940. Paskutinis atradimas (1947)—komponentiniai sparneliai, kurie matuoja tikslią įstrižų svorių projekciją. Žr. Hidrometriniai instrumentai.

S.K.

2. Malamoji mašinėlė, pvz. kavos m.

3. Universalinis m. — mažas malūnas, vartojamas grūdų, šieno ir žemės ūkio produktų atlaikoms sumalti.

Malūniškių kalva prie Ašmenėlės, Ašmenos aps., 297,4 m nuo j.l.

Malūnsparnis žr. Helikopteris.

Malus žr. Obelis.

Malva žr. Dedešva.

Malvaceae žr. Dedešviniai.

Malversacija (prc.) suktybė, sukčiavimas, sąskaitų padirbinėjimas ar jų klastojimas, visuomeninių lėšų pasisavinimas, išeikvojimas.

Malvicas Povilas (g. 1883 XII 2 Žečkalnių k., Barzdų vls., Šakių aps.) miškininkas. Mokėsi Pilviškiuose ir 1898–1903 Veiverių mokytojų seminarijoje. Baigęs seminariją, tarnavo Griškabūdžio miškų urėdijoje raštvedžiu. 1907–09 mokėsi Suchedniovo miškų mokykloje, kurią baigęs 1909 paskirtas urėdo pavaduotoju į Borkos urėdiją (Lomžos gub.). 1911 tų pačių pareigų eiti perkeltas į Pilviškių miškų urėdiją ir 1912 į Griškabūdžio urėdiją. 1915 rusų suimtas ir ištremtas į Irkutsko gub. 1918 grįžo Lietuvon ir tuojau įsijungė į miškų dpt. organizavimo darbe. 1918 XI 20 pavestas perimti iš vokiečių okupacinės valdžios Papilvio karinę miškų inspekciją, 1919 I perėmė Marijampolės miškų urėdiją, 1920 paskirtas Kazlų Rūdos miškų urėdu, 1921–39 V 1 Kaišiadorių miškų urėdas. Po to gavo pensiją. 1941 persikėlė į Vokietiją. Nuo 1921 priklausė Lietuvos miškų tarnautojų s-gai (buvo valdybos sekr.), vėliau Lietuvos miškininkų s-gai. Bendradarbiavo Mūsų Giriose, Girių Aide.

A.Rkž.

Malvinai žr. Falklando salynas.

Málviškiai (vok. Mallwischken, susovietinta Maiskoje) bžk., du dvarai, Pilkalnio aps., prie Eimenio upelio (kair. Draugupės – Įsros intakas). Dvarai pavadinti M. I ir M. II. 1939 M. turėjo 902 gyv., ten buvo vls. centras, paštas, vaistinė, mokykla, pieninė, kergimo stotis, didoki žemės ūkio produktų turgūs. Eina plentai į Gumbinę ir į Kraupišką–Ragainę. Parapija įst. 1718–38 laikotarpyje. Bažnyčia aštuoniakampė, statyta iš raudonų plytų, mediniu bokštu.

Mamaitis Vincas (g. 1907 VII 21 Žemojoje Panemunėje, Šakių aps.) chorvedys. Mokėsi Aušros gimn. Kaune ir 1932–34 Kauno konservatorijoje. 1929–34 vadovavo Karo policijos m-los chorui, 1937–40 suorganizavo ir vadovavo Žemės ūkio m-jos šaulių vyrų ir moterų chorui ir 1939–40 kartu su J. Kudoku Dainos d-jos chorui Kaune. 1940 – 41 Vilniaus filharmonijos liaudies ansamblio vadovo pavaduotojas. Tremty 1944–46 vadovavo Meerbecko liet. stovyklos mišriam chorui, 1947 atvykęs į Angliją, Byfleet pereinamojoje stovykloje vadovavo dideliam vyrų chorui ir suruošė 12 koncertų anglams. Londone įst. Lietuvių meno sambūrį ‚Vaidila' ir buvo jo meno vadovu. 1951 III 31 su V. Untuliu suruošė dainų šventę Nottinghame. Vargonininkauja Londono liet. parapijoje.

J.Ž.

Mamajus (m. 1380) totorių karo vadas, vėliau Aukso ordos (žr.) chanas, atkakliai kovojęs su rusais. 1377 jo pasiųsti totoriai sumušė rusus prie Piatnos upės ir sudegino Žemutinįjį Naugardą. 1378 totorių puolimas Riazanės žemių buvo nesėkmingas, M. kariuomenė buvo sumušta prie Vožės. Tada M. sudarė sąjungą su Jogaila ir 1380 iššygiavo prieš Maskvą. Ir Jogailos kariuomenė vyko Mamajui pagalbon, bet laiku nesuspėjo abi kariuomenės susijungti. 1380 IX 8 įvyko didelės Kulikovo kautynės (žr.), kur Maskvos kng. Dimitras sumušė M. Chanas, bėgdamas į Kafą (Kryme), buvo nužudytas. Po jo Aukso ordos valdžia atiteko Tochtamišui.

Mamaliga (rumuniškai mamaliga) rumunų tautinis valgis, tyrė, pagaminta iš smulkių kukurūzinių kruopų.

Mamaroneck (indėniškai ‚vieta, kur gėlas vanduo krinta į sūrųjį') mst. JAV, Naujorko valstybėje, Westchesterio aps., prie Long Island Sound, 32 km nuo Manhattano; 15.016 gyv. (1950). M. yra daugiausia rezidencinė vietovė su 250 m ilgio smėlėtu paplūdimiu ir 2 patogiomis uostų įlankomis sportiniams laiveliams. M. buvo į-

kurtas 1676; jame gyveno amerikiečių rašytojas James Fenimore Cooper.

Mamba, kitaip medžių kobra, bendrinis 4 skirčių Dendraspis genties gyvačių vardas. M. yra panaši į tikrąją kobrą (žr.), labai plona, siaura galva ir didelėmis akimis, šviesios žalios ar tamsios alyvinės (beveik juodos) spalvos, ligi 4 m ilgio. M., kaip ir kobros, yra labai nuodingos, ir jų įkąstas žmogus dažniausiai miršta. Jos šliaužia vikriai ir puola labai staigiai net neprovokuojamos. Ypačiai jos pavojingos veisimosi metu. Gyvena Afrikos krūmynuose ir žemuose medžiuose. Labiausiai paplitusi jų skirtis yra Dendraspis angusticeps.

Mambrė, arba Mamrė, vieta Palestinoje, apie 2 km į š.v. nuo Hebrono, kur Abraomas, bėgdamas nuo Loto, buvo laikinai apsistojęs po vieno amoritų vado ąžuolu (Gim. 13, 18; 14, 13–24; 18, 11). Vietos pavadinimas greičiausiai kilęs nuo amoritų vado vardo. Kasinėjimų metu surasta Herodo laikų šventovė, ant kurios pamatų Konstantinas D., pagerbdamas Abraomo atminimą, buvo pastatęs baziliką.

K. Kalling, Biblisches Reallexikon 1934; *H. W. Wolf,* Eine Handbreit Erde 1955.

Mamelukai (ar. mamlūk ‚įsigytas, pirktas, vergas') pradžioje Egipto sultonų asmens gvardija, vėliau valdančioji dinastija. Egipto valdovai iš užkariautų kraštų gabeno vergus, daugiausia turkus ir kaukaziečius, ir iš jų organizavo kariuomenę bei savo asmens sargybą. Iš vergų sudarytos kariuomenės vadai buvo parenkami iš jų pačių tarpo. Netrukus m. kariuomenės vadai iškilo Egipto sultonų dvare, tapo viziriais; 1252 m. vadas Aibekas pašalino sultoną ir pats pasiskelbė sultonu. M. valdė Egiptą 265 metus, kol turkų Osmanai nukariavo kraštą.

M. buvo dvi dinastijos: turkų-mongolų kilmės Baritų (1252–1390) ir čerkesų kilmės Burdžitų (1390–1517). Visą m. valdymo laiką sultonų dvare vyko intrigos dėl valdžios, retas kuris normaliu paveldėjimo keliu užimdavo sultono vietą, dažniausiai, ypatingai antrosios dinastijos laikais, tik per žudynes laimėdavo sostą. Tačiau nežiūrint nuolatinių žudynių valdovų dvare, M. valdymo metu Egipto valstybės galybė iškilo ir menas gražiai klestėjo. Tai Egipto žydėjimo laikai. Baritų sultonai Kotus (1250–60), Baibaras (1260–77) ir Kalaunas (1279–90) sėkmingomis kovomis kuriam laikui pašalino mongolų pavojų ir kryžiuočių likučius frankus išvarė iš Sirijos. Vienu metu m. valdė Egiptą, Siriją, M. Aziją ir Armėnijos pakraščius, M. rėmė literatūrą, architektūrą ir kitas meno šakas. Egipto miestai, ypač Kairas, buvo papuoštas puikiomis mečetėmis ir kitais meniškais pastatais, kurių Egiptas nuo faraonų ir Ptolemajų laikų nebuvo matęs. Kai 1258 turkai užėmė Abbasidų valdomą Bagdadą, islamo centras perkeltas į Egiptą; Abbasidų kalifai, apsigyvenę Kaire, padidino m. reikšmę. 1517 turkai Osmanai, Selimo I vedami, užėmė Egiptą. Oficialiai kraštą valdė turkų sultono vicekaralius paša, bet praktiškai Egiptas buvo valdomas m. princų, kurie užėmė šeichų, kariuomenės vadovų ir provincijų valdytojų — bejų vietas. Jie turėjo didelės įtakos valdžiai ir stengėsi, kad svarbios laisvos vietos atitektų m. Jų organizuotumas ir geras kariuomenės parengimas pasirodė kovoje su Napoleono armija 1798. Tik m. kariuomenė nepajėgė atsispirti prieš galingą Europos artileriją. Paša Mahometas Ali, m. pagalba tapęs Egipto valdovu, jautė pavojų iš gerai organizuotos m. kariuomenės. 1811 paša pakvietė į Kairą iškilmių visus m. vadus, ir pašos ištikimi kariai albanai juos išžudė. Keli išlikę gyvi, kurie nedalyvavo iškilmėse, pabėgo. Taip m. išnyko iš istorijos.

W. Niemeyer, Ägypten zur Zeit der Mamluken 1936. *P.Plk.*

Mamertas (m. 475) prancūzų šventasis, Vienne vyskupas (šventė V 11). Apie jo gyvenimą iki vyskupo nėra žinių. 463 jau buvo Vienne vyskupu, nes tais metais pop. Hilaras rašė Arles vysk. Leoncijui, įsakydamas Galijos sinode ištirti Die vyskupo šventimus, suteiktus M., nes popiežiui atrodė, kad M. pasisavinęs Arles vyskupui priklausiusias teises. Šiame ir kituose popiežiaus Galijos vyskupams rašytuose laiškuose M. charakterizuojamas kaip ambicingas, išdidus, neklausąs popiežiaus potvarkių, ir todėl jam net grasinama atstatymu iš pareigų. Tuo tarpu Sidonijus Apolinaras ir šv. Grigalius Turonietis jį giria kaip aukštos doros, švento gyvenimo žmogų, pasižymėjusį uolumu. M. liko garsus istorijoje, nes jis pirmas 474 įvedė Kryžių dienas (Rogationes) išmelsti iš Dievo atitolinimą nelaimių, kurios buvo užgulusios Bažnyčią.

L. Duchesne, Fastes épiscopaux de l'ancienne Gaule I 1907. *J.V.*

Mamertinai (lot. Mamertini ‚Marso sūnūs' nuo oskiško Marso vardo Mamers, -tis) ambicingo Sirakūzų tirono Agatoklio,

laikiusio didelę kariuomenę, samdyti Kampanijos kariai. Agatokliui mirus, 289 pr. Kr. m. užpuolė Mesinos miestą, iššudė gyventojus ir įsteigė plėšikų valstybę, valdžiusią sąsiaurį ir kėlusią nerimą visame pusiasalyje. Sirakūzų tirono Hierono II 265 pr. Kr. nugalėti, m. šaukėsi Romos pagalbos. Iš to kilo tarp Romos ir Kartaginos I punų karas.

Mamiani della Rovere Terenzio (1799–1885) italų politikas ir rašytojas. Aktyviai dalyvavo italų išsilaisvinimo kovose su austrais. Austrų buvo suimtas ir kalintas. 1831–47 gyveno Paryžiuje kaip tremtinys, artimai bendravo su to meto prancūzų rašytojais ir palaikė ryšį su italų patriotais. Ten išleido savo poezijos rinkinius: Inni Sacri 1832, Nuove Poesie 1835, Idilli 1840, Poesie 1843 ir kt. Greta literatūros, M. labai domėjosi ir filosofija, parašė keletą filosofinio turinio veikalų ir nuo 1857 buvo Torino univ. filosofijos katedros vedėjas, nuo 1870 Romos univ. Kaip politikas M. keliais atvejais buvo ministras, parlamento atstovas ir pasiuntinys Graikijoje, Šveicarijoje.

D. Gaspari, Vita di T. M. 1888.

Mamin - Sibiriak Dimitrij Narkisovič (1852 — 1912) rusų beletristas. Jis buvo reikšmingas dėl tikro nepagražinto Sibiro gyvenimo atvaizdavimo. Eilėje savo knygų M.-S. vaizdavo varganą, niūrią kasyklų darbininkų buitį. Daugybė autentiškų detalių žemino jo romanų literatūrinę vertę, bet kėlė dokumentinę. Iš Uralo gyvenimo: Privalovskije milliony 1883, Gornoje gnezdo 1884, Zoloto 1892, Chleb 1895, Uralskije rasskazy 2 tt. 1888–89, Sibirskije rasskazy 1895, Alenuškiny skazki 1896 ir kt. 1891 atsikėlęs į Petrapilį, rašė ir iš sostinės gyvenimo, pvz.: Po novomu puti 1895, Padajuščije zviozdy 1899 ir kt. Autobiografinė knyga — Čerty iz žizni Pepko 1894. Lietuvių kalbon išversta: Pasakaitės 1917, Pasakėlė apie Mašalaitę 1917, Onelės pasakos (vertė J. Lozoraitytė) 1922, Laimutės pasakos (vertė L. Noreikienė ir P. Papečkys) 1931, Elenutės pasakos (vertė P. E.) 1955 ir kt.

Maminskaitė-Jakutienė Julija (1896 IV 6 Lygumų k., Švenčionių vls. ir aps. — 1952 VIII 23 Švenčionyse) mokytoja, Vilniaus krašto lietuvių veikėja. Pradžioje mokslą ėjo namuose ir Švenčionyse, 1917 baigė liet. pedagoginius kursus Vilniuje ir 1926 baigė Vilniaus liet. mokytojų seminariją. Išlaikiusi valstybinius egzaminus įsigijo

J. Maminskaitė-Jakutienė

mokytojos cenzą. Be to, vasaros metu lankydavo pedagogikos, metodikos ir humanitarinių dalykų kursus Vilniuje. Mokytojos darbą pradėjo 1911 slaptose Rinkonių, Mylių, Žiežmarių ir kitose mokyklose. Po I pas. karo, padedama kun. J. Breivos, suorganizavo Linkmenų pradžios m-lą, joje dirbo, ruošė jaunimui vakarinius kursus, vaidinimus, gegužines. Už tą veiklą 1923 V 7 lenkų suimta ir kalinta Švenčionių kalėjime. Nuo 1926 dirbo Miciūnų (prie Gervėčių) pradžios m-loje. Čia jos rūpesčiu pastatyta nauja Ryto m-la; buvo Gervėčių rajono Ryto d-jos vadove ir įsijungė į gyvą lietuvišką veiklą. Todėl lenkų švietimo vadovybės atleista ir 1929 perkelta į Dūkšto vls., pradžioje į Pažemiškių, nuo 1932 Kalviškių Ryto m-lą. Tačiau dėl lietuviškos veiklos 1934 pašalinta. Po to M. mokė vaikus kaimuose ir buvo Kalviškių Ryto skaityklos ved. 1939 jau liet. administracijos paskirta Kalviškių m-los mokytoja; 1943 lenkų partizanų apiplėšta persikėlė į Švenčionis, kur mokytojavo iki mirties. M. yra buvusi didelė kovotoja dėl lietuvybės, ruošdavo vakarinius kursus, vaidinimus, mokė jaunimą lietuviškų dainų, šokių, platino spaudą, steigė Šv. Kazimiero d-jos skyrius, organizavo protestus dėl liet. teisių laužymo kat. bažnyčiose, dalyvavo delegacijose tuo reikalu pas Vilniaus vyskupą ir kt. Priklausė Vilniaus ir Švenčionių liet. mokytojų s-goms, nuo 1929 Liet. mokslo d-jai Vilniuje, bendr. Vilniaus liet. spaudoje. *V. Klb.*

Maminskaitė - Kulbokienė Veronika žr. Kulbokienė-Maminskaitė, Veronika.

Mamiūnas-Maminskas Vladas (1902 VII 6 Lygumų k., Švenčionių vls. ir aps.) mokytojas, Vilniaus krašto liet. visuomenės veikėjas. Mokėsi Švenčionyse, Vytauto Didžiojo gimn. Vilniuje, mokytojo cenzą įgijo mokytojų kursuose. Po to mokytojavo Kukutėlių (Švenčionių aps.) Ryto dviklasėje mokykloje. Čia būdamas vedėju, suorganizavo ir vedė vakarinius suaugusių kursus, liet. ūkio d-jos skyrių, vaidintojų būrelį, rėmė šv. Kazimiero d-jos vietinio skyriaus veiklą, rengė vaidinimus, platino spaudą ir kt. Už liet. veiklą 1932 lenkų švietimo va-

dovybės atleistas iš mokytojo pareigų. Apsigyvenęs Švenčionyse, buvo Ryto knygyno vedėju, organizavo Ryto skyrius, lankė juos su paskaitomis, aprūpino knygomis. Kai Švenčionys grįžo Lietuvai, nuo 1939 paskirtas Švenčionių pradžios mokyklos vedėju. Dabar yra Švenčionių liet. gimn. mokytojas. M. aktyviai veikė įvairiose organizacijose, pvz. Švenčionių liet. mokytojų s-goje, Ryto ir Šv. Kazimiero d-jose, nuo 1929 IV 7 Lietuvių mokslo d-jos Vilniuje narys ir kt. Lenkų okupacijos metais dalyvavo protestuose bei delegacijose pas Vilniaus vyskupus dėl lenkų dvasininkų lietuviams daromų skriaudų. 1933 XII 21 Švenčionių savivaldybės rinkimuose išrinktas į valsčiaus tarybą. 1934 II 15 lenkų areštuotas ir kalintas Švenčionių kalėjime, 1938 VIII 28 tardomas už sporto šventės surengimą. 1937 IV 26 buvo suorganizavęs Švenčionių Balso leidimą, tačiau lenkų valdžia uždraudė tą laikraštį platinti. Bendradarbiavo Vilniaus Rytojuje, Jaunimo Drauge, Aide, ir kt. *V. Klb.*

Mammalia žr. Žinduoliai.

Mamologija (lot. mamma ‚spenys, pieno liauka' ir gr. logos ‚mokslas'), arba teriologija, yra zoologijos skyrius, tyrinėjąs žinduolius.

Mamonà (aram. mamona ‚pinigai, turtas') aramėjų kilmės žodis, aptinkamas 4 kartus Naujajame Testamente turtų ar pinigų prasme. Šv. Mato evangelijoje pasakyta: ‚Negalite tarnauti Dievui ir Mamonai' (Mat. 6, 24). Ta pati sąvoka aptinkama ir Šv. Luko evangelijoje (Luk. 16, 9, 11 ir 13). Šis terminas, kaip liudija šv. Augustinas (De serm. D. in monte II, 14, 47), ta pačia prasme buvo vartojamas ir puniečių bei fenikiečių kalbose. Perkeltine prasme M. vartojama godumui ar gobšumui pažymėti.

F. Vigouroux, Mammon (Dict. de la Bibl. IV 636).

Mamoničiai Vilniaus spaustuvininkai XVI–XVII a., išspausdinę trečiojo Lietuvos Statuto (1588) pirmąjį leidimą rusiškai, du kitus — lenkiškai (1614, 1619) ir dar apie 60 knygų, daugiausia kirilinėmis raidėmis, šiek tiek lenkiškai, lotyniškai. M. kilę iš bajorų. XVI a. viduryje jie buvo žinomi Vilniaus mst. gyventojai, besiverčią stambia prekyba. Iš jų labiau iškilo praturtėjęs Lukas M., kuris tarp kita ko, skolino Žygimantui Augustui pinigų, gaudamas užstatan Upytės paviete du valsčius. Lukui M., kurio antroji žmona buvo Mstislavlio pilininko Simono Vainos duktė, XVI a. gale priklausė keli dvarai Vilniaus vaivadijoje. Jis ir kiti jo giminės turėjo eilė namų Vilniuje, kurių viename 1574 įrengta spaustuvė rusiškoms knygoms leisti. Po pirmojo Vilniaus spaustuvininko Pranciškaus Skorinos (žr.), kurio spaustuvė, įtaisyta apie 1525 Vilniaus burmistro Babičo (žr.) name, per 1530 gaisrą sudegė, beveik pusšimtį metų Vilniuje nebuvo jokios spaustuvės. M. spaustuvės pradžia siejama su Grigo Aleksandro Chodkevičiaus (žr.) Zabludove įsteigta spaustuvėle, kai 1566 iš Maskvos pabėgę spaustuvininkai Ivanas Fiodorovas ir Petras Timofejevičius Mstislavcas ten gavo prieglaudą. Zabludove įrengtoj spaustuvėlėj buvo išleistos kelios rusiškos knygos. Chodkevičiui pasenus ir spaustuvei užsidarius, D.L.K. iždininkas, Upytės seniūnas ir stačiatikių veikėjas Jonas Zareckis su savo broliu, Vilniaus burmistru, 1574 spaustuvę perkėlė Vilniun, į M. namus, ten duodamas darbo Petrui Mstislavcui. M. Balinskis teigė, jog spaustuvė buvusi įtaisyta toje vietoje, kur jo laikais stovėjo Sledzinskio namas. Pirmoji spausdinta knyga iš ‚Mamoničių namų' (‚dom Mamoničov') išėjo 1575 III. Tai Stačiatikių Bažnyčiai skirtos ‚Evangelijos'; 1576 I buvo išleistas ‚Psaltyras'. Po teismo bylos 1577 Mstislavcui pasitraukus iš M. spaustuvės, patys M., suradę naujus technikus, ėmė ją tvarkyti. Spaustuvė buvo išplėsta ir patobulinta. Zareckiui mirus (1585), iždininko vietą užėmė jo žentu tapęs Lukas M. Jis perėmė betarpiškai ir pačią spaustuvę, nes iždininko pareiga rūpintis ir naujai perredaguoto Lietuvos Statuto spausdinimu. Kaip rodo 1586 III 13 Stepono Batoro privilegija Kuzmai ir Lukui M. (prieš tai duotos privilegijos tekstas nesurastas), ‚M. namai' įgijo valstybinės spaustuvės pobūdį, ir jos valdymas toliau buvo siejamas su valstybės iždininko pareigomis. Jos priežiūros teisę turėjo pats Lietuvos kancleris.

Iki 1588 M. buvo išspausdinę eilę knygų senąja bažnytine slavų kalba; jos buvo skirtos stačiatikių cerkvinei tarnybai: vad. Apostolai, Evangelijos, Psalmynai, Triodai ir kt. M. spaustuvės (‚Litovskoj pečati') išleistos cerkvinės knygos buvo vartojamos ne tik D.L.K., bet ir Maskvos valstybėje, Bulgarijoje, Serbijoje, Moldavijoje, Valakijoje ir kitur, kur buvo stačiatikių. Tad M. leidžiamos knygos buvo paruošiamos su visais stačiatikių žemių šventaisiais. Kny-

gos buvo iliustruojamos raižiniais, dedant herbus, apaštalus. Šalia kirilinių rašmenų apie 1580 M. knygose pasirodė kursyvinės raidės, kuriomis 1586 buvo išspausdintas 1581 Varšuvqs seime įkurtasis Lietuvos Tribunolas. Tais pat metais išleista rusų k. gramatika (‚slovenska jazyka'). M. knygos buvo įvairaus formato. Pradėta leisti ir lenkiškos knygos. Pati svarbiausia pasaulietinio turinio knyga buvo Lietuvos Statutas. Kai Lietuvos kancleris Leonas Sapiega 1588 II 11 gavo iš Zigmanto Vazos išimtinę privilegiją Statutą spausdinti ‚lenkų ir rusų (‚Ruthenico') kalbomis', tai neginčijamai įrodė I. Lappo (žr.), lenkiško vertimo dar nebuvo. Nors Statutas buvo spausdinamas labai skubotai (darbas atliktas per 5–6 mėn.), tačiau I. Lappo, kuris tyrinėjo įvairius Statuto egzempliorius, priėjo išvadų, jog M. spaustuvės darbas buvo gerai atliktas. Nežiūrint skubotumo ir neturėjimo laiko pataisyti ir prižiūrėti korektūras, Statutas yra viena iš geriausiai išleistų knygų rusų raidėmis D.L.K. Panaudojant 4 rūšių specialiai Statutui gamintus rašmenis, kurių raidės buvo nuo 7–3 cm iki 2 mm, bespausdinant raidėms nutrupėjus, ar dėl kitų techniškų priežasčių buvo paraleliai atliekami to paties teksto (gal būt, iš kelių rankraščių) keli rinkimai, ir tokie rinkiniai atskirai lankais spausdinami. Iš čia yra atsiradę 1588 Statuto leidime daugelyje psl. įvairių smulkių skirtumų, kurie sudaro įspūdį, lyg 1588 Statuto būtų buvę keli leidimai. Ign. Danilavičius (žr.) klaidingai samprotavo, jog M. be kanclerio Sapiegos žinios, esą, keletą kartų 1588 leidimą persispausdinę, turėdami sau iš to naudos. Iš tikrųjų Statuto tėra tik vienas to meto kanceliarine rašto kalba išleistas leidimas, tik eilė puslapių bespausdinant turėjo būti iš naujo perrinkta, kaip reikalavo to meto M. spaustuvės technika. Statuto titulinis lapas buvo papuoštas Lietuvos Vyčiu, toliau ėjo Vazos atvaizdas, Sapiegos herbas, įvadas ir kt. Nors pats Sapiega Zigmanto Vazos valdymo pradžioje perėjo katalikybėn, tačiau M. spaustuvėje jis po 1588 išleido bažnytinių knygų ‚graikų tikėjimo krikščionims'.

1614 Leono M. spaustuvėje išsp. Lietuvos Statuto lenkiškas vertimas, bet nedidelis egz. skaičius. 1619 lenkiškai jis vėl ten buvo perspausdintas su priedais ir naujomis gravіūromis. Abu leidimai buvo dedikuoti L. Sapiegai. Po Luko M. mirties (1606) iždininku tapo jo žentas Buchovskis, o spaustuvė perėjo Luko sūnui Leonui (Levui) M. Nuo XVI a. galo įsitaisiusi ir savo popieriaus dirbtuvę, M. spaustuvė kartais išleisdavo knygų lenkiškai ir lotyniškai. M. teišsilaikė iki XVII a. vidurio. Po to kirilines knygas ėmė spausdinti kitos Vilniaus stačiatikių spaustuvės (Šv. Trejybės ir Šv. Dvasios). Nuo XVII a. pradžios, 1575 iš Nesvyžiaus į jėzuitų rankas patekusi Radvilos spaustuvė, gavusi Akademijos spaustuvės vardą, perėmė įvairių knygų ir vėliau kitų Lietuvos Statuto leidimų spausdinimą. M. Balinskis spėja, jog M. spaustuvė patekusi į Vilniaus bazilijonų rankas.

I. Lappo, Litovskij Statut 1588 goda, I, 2, 1936, 258–306; (") K istorii russkoj staropečati. Vilenskaja tipografija Mamoničej (Sbornik Russkago Instituta v Prage I 1929, 161–184); (") K voprosu o pervom izdanii Litovskago Statuta 1588 goda (Tauta ir Žodis V 1928, 1–45); *H. Łowmiański,* Papiernie wileńskie XVI wieku (Ateneum Wileńskie II 1924, 408–422); *L. Abramowicz,* Cztery wieki drukarstwa w Wilnie 1925; *Wł. Abramowicz,* Piśmiennictwo i książka na Litwie 1957; *M. Baliński,* Historya miasta Wilna II 1836; *Z. Ivinskis,* Die Druckerei der Jesuiten in Vilnius und die ersten litauischen katholischen Bücher (Commentationes Balticae I 1954, 32–37). Žr. Danielius iš Lęčycos; *T. Iljaševič,* Kanec isnovannia drukarni domu Mamoničau (Zapiski Belaruskaga N. T-va I 1936, 1–16). *Z. I.*

Mamoré upė Bolivijoje, Madeiros (Amazonės) aukštupys, 1450 km ilgio; teka į š., kaip Guapay ar Grande iš Centrinių Kordiljerų kalnų, žemupyje sudaro sieną tarp Bolivijos ir Brazilijos. Jungiasi su deš. intaku Guaporé ir kair. Beni, toliau vad. Madeira. Baseino plotas ligi Gauporé 240.500 km², ligi Beni 596.000 km², vid. debitas 5090 m³/sek.

Mamrė žr. Mambrė.

Mamunas (pilnas vardas Abul-Abas Abd-Allah al-Mamun) septintasis Abbasidų dinastijos kalifas (813 – 833), Harun al-Rašido (žr.) sūnus. M. paveldėjo sostą tik po 5 m. kovos su savo broliu al-Aminu. M. buvo islamo racionalistų mutazelitų sektantas. Jis žiauriai persekiojo savo sektos priešus, ypač sunitus. Tačiau jo valdymo laikai pasižymėjo dideliu moksliniu pakilimu, jis globojo mokslininkus, ypač mokančius graikų k. Užėmęs sostą, Kurosane įsteigė aukštąją mokyklą literatūros ir kitų mokslų. Čia pirmą kartą išversti Euklido veikalai į arabų k. buvo dedikuoti M. Bagdade ir Kasiume įkūrė observatorijas. 830 Bagdade įsteigė ‚Išminties Rūmus', kur buvo verčiami graikų veikalai į arabų kalbą. Bucharoje produktyvia kūryba pasižymėjo poetas Tamamas.

F. Gabrieli, Al-M. e gli Alidi 1929; Enzykl. des Islams 3, 1936.

Mamùtas (jakutiškai mamut ‚gyvenąs žemėje', lot. Elephas primigenius) didžiulis išmiręs ledynų laikotarpio straublinių būrio žinduolis, panašus į šių dienų, ypač Indijos, dramblį (žr.). M. yra išsivystęs iš dramblių pogrupės Elephas trogontherii. M. buvo prisitaikęs šaltam klimatui, apžėlęs tankiais, stambiais ir ilgais rausvai rudos spalvos plaukais (vilnomis). Kaklas ir užpakalinė galvos dalis buvo apaugusi žemyn nusidriekusiais karčiais. M. buvo stambesnis už šių dienų Indijos dramblį; jis yra buvęs per 3 m aukščio ir apie 5,5 m ilgio. Viršutinio žandikaulio šonuose kyšojo po vieną į priekį užlenktą iltį, kurios siekdavo net iki 4 m ilgio. Straublys panašus į dramblio. Krūminių dantų m. turėjo po vieną kiekvienoje žandikaulio pusėje. Dantys yra dideli, turi daug emalio dėžučių, pripildytų dantienos. M. gyveno šaltose stepėse ir tundrose, daugiausia šiaurinėje žemės pusrutulio dalyje, Europoje, Azijoje ir Š. Amerikoje. Tačiau ledynų metu m. pasirodydavo net ir tolimose pietinėse srityse: Š. Ispanijoje, Aukštutinėje Italijoje, šiaurinėje Balkanų dalyje ir Anatolijoje. Nuolatinis m. palydovas buvo Sibiro raganosis (Rhinozeros tichorhinus). M. buvo labai mėgiamas senojo akmens amžiaus žmogaus medžiojamasis gyvulys. Jis vaizduojamas ir paleolitiniame mene. Ištirpus ledynams, M. išnyko.

M. kaulų, ypač dantų ir ilčių, randama Europoje, Š. Azijoje ir Š. Amerikoje. Viduramžiais m. kaulai buvo laikomi milžinų kaulais. Sibire ir Aliaskoje aptikta per 30 įšalusių m. lavonų. Pirmą kartą gerai išlikusio m. lavonas buvo išplautas netoli Lėnos žiočių Sibire 1799 pavasarį. 1806

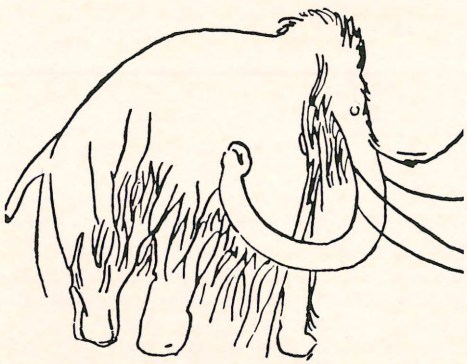

Mamuto piešinys Font-de-Gaume urve, Prancūzijoje

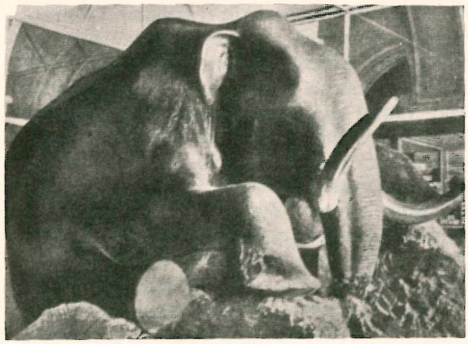

Mamuto lavonas, rastas Sibiro leduose (Petrapilio akademijos muziejuje)

pargabentas į Petrapilį. 1901 prie Beriozovkos upės (Sibire) taip pat surastas gerai išlikęs įšalęs m. su plaukais, oda ir mėsa. Kai kuriose vietose Sibire randama gana daug m. ilčių. Pvz. 1887–93 Jakutsko prekyvietėse kasmet būdavo parduodama nuo 18 iki 28 tūkstančių kg ilčių už 30.000–55.000 rb. Gana gerai išlikusių m. griaučių surasta ir Vokietijoj (Borna prie Leipcigo, Steinheim prie Murro ir kt.).

Lietuvoje m. griaučių liekanų surasta šiose vietose: Aleksote, apie 100 m nuo Nemuno kranto, 4 m gilumoje, 1929 surastas apatinis žandikaulis su dviem gerai išlikusiais dantimis. Plačiausioji žandikaulio išskėsties dalis turi per 50 cm, dantų aukštis 25 cm, ilgis 27 cm ir plotis 9,5 cm. Radinys perduotas VDU zoologijos muziejui. Barzdūnuose, prie šilutės, rastas m. kaulas su piovimo žyme. Kurmaičiuose, Kretingos vls., aptikta m. kaulų. Kernavėje 1938 rastas m. dantis. Taip pat Neryje, apie 8 km nuo Kauno, aptikta m. dantų. Panevėžyje (Ramygalos g.) 1926 rastas m. dantis. Rokų k. (A. Panemunės vls.), Jiesios krante, 1933 rasta per 2 m ilgio m. iltis (VDU zoologijos muziejuje). Vilniuj (Smėlio g.), vedant kanalizaciją, 4 m gilumoje, 1957 vasarą surasta beveik pusė m. skeleto. Tai pilniausi iki šiol rasti m. griaučiai visamė Pabaltijy. Be to, D. Poškos baublyje (žr.) buvo surinkta mamuto kaulų, jų tarpe vienas apie 2 m ilgio šonkaulis. *J.P.*

Mamutmedis žr. Sekvoja.

Mamuvis ež. Rūdiškių vls., Trakų aps., 3 km į p. nuo Paluknio bžk., 20 ha ploto; paviršius 130 m nuo j.l.; į p. teka Mamuva, arba Mamuvytė, 2 km ilgio, Luknios (Merkio, Nemuno) kair. intakas.

Man (ag. Isle of Man, sen. Mona, arba Monapia) D. Britanijos sala Airių jūroje; 572 km², 55.213 gyv. (1951), kurie kalba Mano (Manx) keltų tarme. Sala kalvota, klimatas švelnus, š. pajūryje yra vasarviečių. Valdoma gubernatoriaus, turi savo parlamentą, susidedantį iš 24 narių. VIII–X a. buvo vikingų, vėliau turėjo savo karalius, 1266 pateko į skotų, o XIV a. į anglų valdžią.

R. H. Kinvig, History of the Isle of M. ²1950.

Man Hendrik de (1885–1953) belgų politikas ir sociologas. 1929–33 Frankfurto a. M. univ. doc., nuo 1933 Briuselio univ. prof. Vienas iš Belgijos socialistų partijos vadų, nuo 1939 pirm. 1935 darbo ministras, 1935–40 finansų ministras. Po II pas. karo apkaltintas bendradarbiavimu su vokiečiais, emigravo į Šveicariją. 1946 už akių nuteistas 20 m. kalėjimo. Išsp. Zur Psychologie des Sozialismus 1926, Der Kampf um die Arbeitsfreude 1927, Sozialismus und National-Faschismus 1931, Die Sozialistische Idee 1933, Le plan du travail 1934, Vermassung und Kulturverfall 1951 ir kt.

Manà (hebr.) 1. saldus rusvas skystis, sunkiąsis iš sužeidžiamos maninio uosio (Fraxinus ornus) žievės. Šis skystis stingdamas tampa dribsniais (dribsninė m.), nuotrupomis (paprastoji m.), lipnia mase (riebioji m.). M. yra vaistinga ir vartojama medicinoje. Panaši į šią netikroji m. gaunama iš kitų augalų. Žr. Lekanora, Manitolis, Uosis.

2. Smulkios kruopos, daromos iš kviečių, vartojamos kūdikių maistui bei sriuboms.

3. Biblijoje — kritęs iš dangaus maistas, keliaujantiems per dykumą žydams (Iš. 16, 35). Šv. Rašte sakoma, jog tai buvę smulkūs baltos spalvos grūdeliai, kuriuos sutrynę, izraelitai virdavosi sau tyrę, bei kepdavosi ragaišį (Sk. 11, 8). M. buvo skanus ir maistingas valgis, skoniu panašus į mūsų medauninką.

Dėl m. prigimties nėra vieningos nuomonės. Vieni mano, jog tai buvo Dievo specialiai tam atvejui sukurtas maistas. Kiti yra linkę teigti, kad tai galėjęs būti koks nors natūralus maistas. Sinajaus pusiasalyje ir dabar yra medžių (Tamarix mannifera), iš kurių lapų, sukandžiotų tam tikros rūšies parazitų, sunkiasi sakai, kurie nuo saulės kaitros išdžiūvę krinta žemėn grūdelių pavidalu. Šie grūdeliai yra valgomi ir yra panašūs į Šv. Rašte aprašytą m. Tačiau jei m. savo prigimtimi ir būtų buvęs natūralus maistas, tai jos davimo būdas, kiekis ir kitos aplinkybės rodo, jog čia neišvengiamai yra prileistinas antgamtinis Dievo įsikišimas. Kitaip negalima būtų išaiškinti, kodėl šeštadieniais m. nebūtų kritusi, kodėl kitomis dienomis atliekamas m. kiekis tuojau sugesdavo, o šeštadienį — ne. Be to, vargu, ar sakų grūdelių būtų galėję užtekti daugybei izraelitų išmaitinti, kadangi minėtieji medžiai paprastai teduoda nedidelį kiekį sakų, ir tai tik tam tikru metų laiku. Todėl Šv. Rašte m. yra laikoma dangišku maistu (Išm. 16, 20; Ps. 78, 25; Jon. 6, 32, 49).

H. Lesêtre, Manne (Dict. de la Bible IV 656–663); *Th. Bodenheimer,* Ergebnisse der Sinai Expedition 1927 der hebr. Universität-Jerusalem 1929, 45–89; *B. Ubach,* L'Exode-El Levitic (Biblia Ilustrada 1934, 92). *L.T.*

Mana (melaneziškai ‚veiksmingas') tariamai antgamtinė galia, slypinti daiktuose ir asmenyse. R. H. Condringtono laiškuose 1878 pavartota ir nuo 1891 patekusi religijos mokslų literatūron, kur ją pasistengus savaip suprasti, kai kurioms religijos kilmės prielaidoms m. tapo pačios religijos pradme. Paskutiniu metu m. laikoma artima tabu ir suprantama dažniau sociologiškai, negu religiškai. Pirmykštei m. reikšmei artima indėnų algonkinų kilties manitu, irokėzų — orenda arba sijų (sioux) — vakonda (vakan).

F. R. Lehmann, Mana 1922; *W. Schmidt,* Handbuch der vergleichenden Religionsgeschichte 1930; *E. Arbmann,* Seele und Mana (Archiv f. Religionswissenschaft 1931); *G. van der Leeuw,* Phänomenologie der Religion ²1956.

Manacor mst. Mallorcos saloje, Ispanijoje; 14.000 gyv. (1957), kurių žymi dalis verčiasi dirbtinių perlų gamyba. Už 12 km į r. nuo M., pajūryje prie Porto Cristo, yra ligi 320 m gylio požeminiai urvai, iš kurių ilgiausias Cueva del Drach yra 2 km ilgio.

Manado (kitaip Menado) Š. Celebes salos uostas; apie 30.000 gyv. (daugumas kinai), apaštališkojo vikaro rezidencija. Išvežama kava, kopra, muskato riešutai.

Managua 1. mst., Nikaraguos respublikos sostinė, prie to paties vardo ežero; 109.352 gyv. (1950). Kat. arkivyskupo rezidencija, teatras, muziejai, įvairios mokyklos, biblioteka. M. kelis kartus nukentėjo nuo žemės drebėjimų ir ežero potvynių. 1931 III 31, ryšium su Momotombo ugniakalnio išsiveržimu, M. buvo visiškai sunaikintas, bet vėliau moderniai atstatytas.

2. Ežeras Nikaraguoje, prie M. miesto; 1234 km² ploto, paviršius 47 m nuo j.l., gylis ligi 80 m.

Manai (lot. manes ‚gerieji') sen. romėnų sudievintomis laikytos mirusiųjų vėlės. Per Vėlines (Parentalia), II 13–21, kasmet puošdavo kapus ir atnašaudavo manams. Gausūs romėnų antkapių įrašai DM reiškia Dis Manibus ‚dievams manams (pašventinta)'.

Walter F. Otto, Die Manen oder von den Urformen des Totenglaubens 1923.

Manaos žr. Manaus.

Manaro įlanka Indijos vandenyno šaka tarp pietinio Indijos galo ir Ceilono, apie 300 km ilgio, žinoma kaip perlų gaudymo vieta.

-manas (iš gr. mania ‚beprotybė, aistra, potraukis') sudurtinių žodžių galūnėje reiškia aistringą mėgėją, pvz. bibliomanas — aistringas knygų, ypač retųjų, mėgėjas, rinkėjas.

Manasarovaras (skr.), tibetiškai Tso–mavang, ežeras p.v. Tibete, iš p. pusės prie Kailaso kalno (6654 m), 4602 m nuo j.l., 410 km², ligi 82 m gylio. M. yra budistų bei indų maldininkų labai lankoma vieta; palei ež. yra daug jų vienuolynų ir šventovių.

Manasas (hebr. manasseh ‚užuomarša') 1. pirmasis Juozapo sūnus ir vienas iš 12 Izraelio giminių protėvių. Antraisiais iš Egipto išėjimo metais M. giminei atstovavo Gamalielis (Skaič. 1, 10), ir giminės vyrų buvo suskaičiuota 32.200 (Skaič. 1, 35). Kelionėje M. giminė buvo apsistojusi į v. nuo aukuro. Pažadėtosios žemės paskirstyme M. giminei atstovavo Efodo sūnus Hanielis (Skaič. 34, 23). Kadangi ji kariškai buvo stipri, tai paveldėjo turtingą Esdrelono lygumą ir kariškai svarbią vietą — rytinę Jordano pusę, nuolat priešų puolamą, ir Š. Samarijos aukštumas. M. giminė greičiau subrendo valstybiniam gyvenimui.

2. Judo valstybės karalius (apie 696–642 pr. Kr.). Priešingai savo pamaldaus tėvo Ezekijo (žr.) valdymui, savo valstybėje įvedė astralinių Asirijos dievų kultą, šventosios prostitucijos praktiką, Ištaros ir Molocho garbinimą. Hinomo slėnyje pastatė Molochui šventyklą ir savo sūnų paaukojo jo garbei (4 Karalių 21, 1–9). M. asiriečių buvęs ištremtas į Babiloną, kur apverkęs savo nuodėmes. Iš čia kilęs trumpas apokrifinis veikalas M. malda. Grįžęs iš Babilono, M. sutvirtinęs Jeruzalę ir bandęs panaikinti stabmeldybę. *P.Plk.*

Manaslu (kitaip Kutsang), Himalajų viršūnė Nepale, 8128 m aukščio, aukštumu aštuntasis kalnas pasaulyje, 1956 užkoptas japonų ekspedicijos.

Manasseh ben Joseph ben Izrael (1604–1657) žydų rabinas, teologas-mistikas ir spaustuvininkas. Persikėlęs iš Portugalijos į Amsterdamą, 1626 įst. hebraišką spaustuvę. 1655 išrūpino iš Olivero Cromwellio leidimą žydams gyventi Anglijoje. M. laikomas pirmu žydų mokslininku, pažinusiu ne tiktai žydų raštus. Jis rašė penkiomis kalbomis: portugališkai, ispaniškai, angliškai, lotyniškai ir hebraiškai. Savo veikale Conciliador (1632) derino skirtingas Pentateucho vietas.

C. Roth, Life of M. b. I., Rabbi, Printer, Diplomat 1934.

Manáus (ligi 1939 Manaos) mst. Brazilijoje, Amazonės valstybės sostinė, prie Rio Negro upės (18 km aukščiau jos santakos su Amazone); apie 150.000 gyv. (1958). Uostas, į kurį gali įplaukti ligi 8000 t talpos laivai; pro jį išvežamas kaučiukas ir kiti miško produktai; kat. arkivyskupo rezidencija, zoologijos ir botanikos sodai, UNESCO institutas Amazonės baseinui tirti (įkurtas 1950), aukštoji teisės mokslų mokykla. Daugumas gyventojų yra negrai ir indėnai.

Mancelis Juris (1593–1654) latvių kalbininkas, vokiečių kilimo. 1632–35 Tartų univ. prorektorius, 1636 — rektorius. 1631 išleido liuteronų kasdienio naudojimo knygą Lettisch Vade mecum, kurioje panaudojo reformuotą rašybą ir grynesnę kalbą nei ligi to laiko spausdintuose raštuose. Ja pradedamas vad. antrasis latvių rašomosios kalbos periodas, tebesitęsiąs iki šių dienų. M. taip pat pataisė ir papildė giesmių knygą. Išleido išvertęs latvių patarles ir latvių postilę Lettische Lang-gewünschte Postill (1654), skaitytą latvio skaitytojo apie 200 metų. Šia pamokslų knyga M. pradėjo latvių dailiąją prozą, nes joje pirmą kartą latvių kalbai autorius suteikė individualų stilių, įnešė kūrybinės fantazijos, panaudojo vaizdines grožinės kūrybos priemones. M. vokiškai-latviškas žodynas buvo taip pat pirmoji leksikono pobūdžio knyga. Paminėtini M. rinkiniai, aptarią frazeologiją ir idiomas. *H.N.*

Mancha (isp. La Mancha) p. rytinė N. Kastilijos dalis Ispanijoje. Tai terciarinių nuosėdinių sluoksnių plokščiakalnis su vienur kitur išsikišusiais kvarcito gūburiais. Dėl drėgmės nepakankamumo skurdi ir

reta augmenija su alyvos medžių kuokštais, avių ganyklomis, derlingesnių vietų javų laukais, kai kur pasitaikančiais vėjo malūnais ir retai išsimėčiusiais miesteliais. M. išgarsėjo pasaulyje Cervantes Don Kichotu.

Manche žr. Lamanšas.

Manchester žr. Mančesteris.

Manchester Guardian anglų liberalinės krypties dienraštis, įst. 1821 ir leidžiamas Mančesteryje, Anglijoje. M.G. dabar laikomas vadovaujančiu provincijos dienraščiu, ir jo reputacija nemažesnė už svarbiųjų Londono laikraščių. 1958 pradžioje tiražas buvo 176.924 egz.

Mancini romėnų patricijų šeima, ypatingai iškilusi XVII a. dėl giminystės su žymiu italų kilmės prancūzų politiku ir kardinolu Mazariniu (žr.): Michele Lorenzo M. buvo vedęs jo seserį Jeronimą. Iš 5 Mazarinio dukterėčių labiausiai pasižymėjo trys: Marija, Olimpija ir Hortenzija M. Marija (1639–1715) buvo Prancūzijos karaliaus Liudviko XIV jaunystėje mylimoji, vėliau ištekėjo už Neapolio kng. Colonnos. Olimpija (1640–1708) buvo ištekėjusi už Savojos princo Eugenijaus. Įsivelta į Prancūzijos karališkųjų rūmų intrigas, turėjo bėgti į užsienį. Hortenzija (1646–1699) buvo Anglijos karaliaus Karolio II rūmų gražuolė, kuriai piršosi eilė būsimų Anglijos ir Portugalijos valdovų, bet ištekėjo už markizo La Meilleraye.

A. Renée, Les nièces de Mazarin ⁵1858.

Mancipacija (lot.) sen. romėnų teisėje pradinis nuosavybės teisės perdavimo būdas, dalyvaujant 5 liudininkams; vėliau iškilmingas įvedimas į valdymą.

Manco Capac 1. mitologinis inkų imperijos įkūrėjas. Jis pastatydino Cusco miestą (Peru), panaikino gyvų žmonių aukas, įsteigė saulės kultą ir įvedė komplikuotą politinę santvarką. Mirdamas sostą paliko savo sūnui Sinchi Roca.

2. M. Inca (m. 1544) paskutinysis inkų valstybės valdovas. 1533 ispanų konkvistadoro F. Pizarro pripažintas teisėtu Peru valdovu ir karūnuotas karaliumi. Tačiau jis faktiškai neturėjo suvereno teisių. 1536 jis suorganizavo indėnų armiją, užėmė Cusco mst. ir kitas ispanų tvirtoves. 1537 buvo nugalėtas ir pasitraukęs į kalnus vedė partizaninį karą. 1544 ispanų nužudytas. Jo paskutinis sūnus Tupac Amarú nužudytas 1572.

Mančesterio rotušė

Mančesteris (ag. Manchester) 1. mst. ir uostas Anglijoje, Lancashire grafijoje, prie Irwell, Medlock, Irk ir Tib upių bei M. kanalo, 45 km į r. nuo Liverpulio; 703.200 gyv. (1951). M. yra vienas didžiausių pasaulyje mašinų gamybos centrų, nors pirmauja medvilnės tekstilės pramonėj; chemikalų, šilko (natūralaus ir sintetinio), vilnos, popieriaus, odos gaminių ir kt. pramonė. Dėl medvilnės biržos ir didžiulės jos pramonės yra pramintas ‚Cottonopoliu'. Mieste yra 1846 įkurtas Viktorijos univ., meno akademija, aukštoji technikos mokykla, kaloidų chemijos institutas, John Ryland biblioteka, muziejai, nuo 1847 anglikonų vysk. rezidencija.

Romėnų laikais čia buvo įkurta Manutium ar Mancunium stotis; miesto teises gavo 1301. Jau XIII a. buvo žymi vilnonės tekstilės pramonė, o nuo 1620 prasidėjo ir medvilnės audimas. 1819 čia įvyko Peterloo žudynės. Su priemiesčiais M. turi per 1 mil. gyventojų. XIX a. M. buvo angliškojo liberalizmo lopšys. *A.B.*

M. mokykla kraštutinė liberalinė klasinės ekonomikos kryptis, siekusi atimti iš valstybės bet kurią teisę kištis į laisvą ūkinių jėgų žaidimą, o valstybei palikti tik panaktinio funkcijas. Pavadinimą gavo pagal Mančesterio miestą, kuriame J. Bright ir R. Cobden 1838 įkūrė Anti-Corn-Law-League kovai prieš Javų įstatymą, galiojusį 1436–1846 ir aukštais muitais varžiusį javų importą į Angliją. Svarbesnieji M.m. atstovai: Ch. Babbage, C. F. Bastable, F. Bastiat, Ch. Dunoyer, M. Chevalier, Prince -Smith.

J. Becker, Das dt. Manchestertum 1907; *Lourie,* Das Verhältnis der Manchesterrichtung zur klass. Nationalökonomie 1924; *C. Brinkmann,* R. Cobden und das Manchestertum 1924. *J. Ppl.*

M. lietuviai pradėjo kurtis mieste ir apylinkėse antrojoje XIX a. pusėje. Dažniausiai tai buvo vyrai, bėgę į Ameriką nuo kareiviavimo rusų armijoje ir dėl pinigų stokos nebepajėgę pasiekti savo tikslo, ir tie, kurie ieškojo svetur geresnių pragyvenimo šaltinių. Būdinga, kad M. kolonijos senieji emigrantai beveik išimtinai buvo iš Užnemunės, arčiau Vokietijos esančių Lietuvos apskričių (Marijampolės, Kudirkos Naumiesčio, Vilkaviškio, Šakių), kur buvo patogiau pasiekti Vokietijos sieną. Kolonijos pradžią sudarė ypač viengungiai, kurie paskui kviesdavosi pažįstamus bei gimines ir kurdavo šeimas.

M. senoji liet. kolonija didumu bene bus buvusi trečioji po Skotijos ir Londono. Darbo ieškodami, lietuviai kūrėsi anuomet ne tik pačiame M., gaudami užsidirbti daugiausia iš R. Europos kilusių žydų siuvyklose (tokį pasirinkimą labai nusverdavo galėjimas su darbdaviais susikalbėti rusiškai ar lenkiškai), bet ir visu ruožu smulkesnių vietovių iki pat Liverpulio, kur arčiau anglies kasyklų. Dėl to dar ir dabar yra išlikusių iš XIX a. galo lietuvių, daugiausia angliakasių šeimų, šiuose miesteliuose: Earlestown (per 20 šeimų), Haydock (8), St. Helens (20), Widnes (35).

M. sutinkame lietuvių jau apie 1880 (Čerčinskas, Pupkis, Strungys). Šalia pigios darbo jėgos ieškojusių ir čia besikuriantiems lietuviams pragyvenimą teikusių žydų, minėtinas ir turtingas siuvyklos savininkas lietuvis Petraitis, kuris priglausdavo savuosius (tačiau jis dėl išlaidumo ilgai neišsilaikė). Apie 1900 mieste ir apylinkėse lietuvių būta 700–800. Senoji karta dėl anglų kalbos nemokėjimo, atsivežtųjų tautinių tradicijų ir dėl mažo išsilavinimo nenutauto, mišriomis vedybomis per daug neįsijungė į vietinių gyventojų bendruomenę, o išliko uždara ir net savo lietuvių kalbą išlaikė užkonservuotą lygiai tokią, kokia ji buvo prieš keliasdešimt metų, tik šiek tiek pamargintą anglicizmais.

Ekonominį savarankiškumą ir veržlumą teparodė keletas, įsitaisydami parduotuves ar siuvyklas. Pats stambiausias jų, dviejų siuvyklų savininkas Jonas Muraška, aktyviai dalyvavo liet. visuomeniniame darbe, ypač klubo veikloje.

Bendravimas vyko per bažnyčią ir savus klubus. Pirmasis Vytauto vardo klubas uždarytas 1915 dėl nesilaikymo valdžios nustatytų taisyklių. 1917 dėl tokių pat priežasčių uždarytas po ano įst. Katalikų klubas. 1917 V 6 įkurta šalpos d-ja, kurios steigėjai sudarė ir pirmąją valdybą: pirm. ir kasos globėjas Pranas Puodžiūnas, nariai Juozas Trečiokas ir Jonas Muraška. D-ja išsilaikė iki 1923, kada ji užsidarė dėl didelio narių nubyrėjimo (daugelis tada išvažinėjo Amerikon ir Skotijon).

Atgavus Lietuvai nepriklausomybę, P. Puodžiūno iniciatyva 1920 įkurtas Lietuvai remti komitetas (pirm. Juozas Rudzevičius, sekr. Pranas Slivinskas ir kasininkas Pranas Puodžiūnas), kurio surinktąją pirmąją 35 svarų auką pasisavino pažadėjęs Lietuvon nuvežti asmuo, o antrąją (64 svarus — 3200 lt.) priėmė Lietuvos ministras Londone K. Bizauskas. Tiek aukų rinkimas, tiek ir nepriklausomos Lietuvos propagavimas iš pradžių buvo sunkus. Lūžis įvyko 1923, atvykus dr. J. Šliūpui, kuris atvežė ir išdalijo pats ir per vietinius lietuvius nemaža literatūros, skaitė paskaitų; visa tai padėjo stipriau susiglaudinti. Neturėdami pastoviai savo lietuvio kunigo, nemaža lietuvių buvo įsijungę į lenkų parapines bendruomenes, bet po J. Šliūpo lankymosi daugumas jų grįžo atgal. Prie to grįžimo bus prisidėję ir iš naujo tuomet įsitempę lietuvių-lenkų valstybiniai santykiai išeivių gimtuosiuose kraštuose.

1925 įst. naujas lietuvių klubas, J. Rudzevičiaus vadovaujamas. Pastangos išlaikyti klubą nutrūko II pas. karo metu. Po karo atgaivintas klubas įsikūrė savuose namuose, kur dabar telkiasi visas vietos liet. gyvenimas. Šis visuomeninis klubas — tai vienintelė aiškiai bendra senųjų ir naujųjų ateivių ekonomiškai kultūrinė organizacija. Jame tuojau po II pas. karo daugu-

Mančesterio lietuvių klubas

mą sudarė senieji, o paskutiniaisiais metais jau naujieji ateiviai. Pirkęs namus ir išsprendęs liet. organizacijų susirinkimų ir kitokių pobūvių bei mokyklos patalpų klausimą, klubas taip pat gyvai dalyvauja lietuviškajame kultūriniame kolonijos gyvenime ir paremia įvairius darbus lėšomis. Nemaža nuopelnų per šią organizaciją įjungti į senųjų ateivių gretas naujuosius yra turėjęs pirmaisiais pokario metais pirmininkavęs klubui Simas Misiukevičius (dabar klubui vadovauja Aleksas Kuzmickas).

Nepriklausomybės laikais sąmoningoji išeivijos dalis palaikė glaudžius ryšius su Lietuva. DULR rūpesčiu sudaryta kolonijoje nemaža bibliotekėlė, kurios didžioji dalis dėl patalpų stokos buvo parduota kaip makulatūra kartu su visomis spintomis. Likusi dalis po karo sudarė pagrindą vis papildomai kolonijos bibliotekai. Tiek kai kurie senosios išeivių kartos atstovai, tiek ir čia jau gimęs jaunimas parvažiuodavo į nepriklausomą Lietuvą: senieji paviešėti, o jaunimas su ekskursijomis, ypač didesnių sportinių įvykių progomis. Atgiję ir sustiprėję ateivių ryšiai su Lietuva turėdavo ir kitokių stiprinančių formų net ir pačiame M.: šiame mieste buvo įsikūręs vienas ekonominių Lietuvos organizacijų atstovų — P. Šveikauskas; su lietuviškomis prekėmis atplaukdavo liet. laivai ir savo atvykimu sudarydavo išeivijai savotiškas šventes.

Senieji M. lietuviai palaikė ryšį ir su kitomis savo tautiečių kolonijomis D. Britanijoje, daugiausia ekskursijomis. 1946 VII 13–14 jie buvo nusiuntę savo atstovus (J. Murašką, S. Misiukevičių, E. Puodžiūnaitę, V. Astrauską ir kt.) į Londone sušauktą D. Britanijos liet. kongresą, kuris buvo užsimojęs apjungti visus krašto lietuvius ir atskirose kolonijose pagyvinti veiklą; į kongreso sudarytus vykdomuosius organus įėjo ir M. atstovai.

Pastovios bažnytinės bendruomenės M. lietuviai ilgai neturėjo. Pačiame mieste susibūrę (daugiausia Cheetham Hill ir Rochdale Road rajonuose), savo kunigo neturėdami, lankydavo lenkų parsikviesto saleziečio kun. Faultono aptarnaujamą St. Chad's bažnytėlę. 1904 lietuviai kartu su lenkais ir ukrainiečiais įsitaisė savo koplyčią su klubu tame pačiame pastate (Pilling St.). Po I pas. karo tos trys tautybės nusipirko kitą bažnyčią ir pavadino šv. Kazimiero vardu, tačiau kilus nesutarimams

tarp lietuvių ir lenkų, parapija nebepajėgė mokėti skolų, ir vysk. Henshay 1934 tą bažnyčią uždarė. Lietuviai tada stengėsi gauti lietuvį kunigą. Iš Londono buvo atvykęs kun. Ilys, 3 m. tame rajone gyveno prel. Ladiga, 2 m. kun. Gečys, 3 m. kun. V. Slavynas, o II pas. karo metu buvo paskirtas pranciškonas kun. A. Staškūnas, kuris, neradęs vieningos parapijos (kiekvienas buvo įpratęs naudotis savo rajono bažnyčiomis), po karo išvažiavo į Indiją misininkauti. Nuo 1947 kolonijos religinius reikalus aptarnaudavo kun. J. Kuzmickis, po jo atvažiavo kun. J. Steponaitis ir pagaliau 1952 pastoviai apsigyveno kun. V. Kamaitis.

Po II pas. karo mieste ir apylinkėse apsigyvenus nemažam naujų ateivių skaičiui, iš pradžių į bendrą darbą jungėsi senieji ir naujieji ateiviai. Jų bendromis pastangomis įsigytas, palyginti, didelis klubo pastatas. Bet tas senosios kartos aktyvas baigia išmirti, o D. Britanijoje gimusi karta su mažomis išimtimis yra visiškai jau įsijungusi į angliškąją bendruomenę, todėl dabar visa palaikoma beveik išimtinai vien naujųjų ateivių, kurie nuo 1947 pradėjo dalyvauti M. kolonijos lietuviškajame darbe, kurti savas organizacijas ir vadovauti joms, palaipsniui vis mažiau kur betalkinami senųjų išeivių.

D. Britanijos lietuvių s-gos skyrius įst. dar 1947 naujųjų ir senųjų ateivių bendras (pirm. S. Misiukevičius), bet jis nė nepradėjo darbo, nes senieji ateiviai norėjo turėti nepriklausomą vietinę organizaciją, o naujieji — bendrinės viso krašto organizacijos skyrių. Įkurtasis skyrius ilgainiui likvidavosi. Kadangi šis skyrius buvo įst. Eccles miestely besikuriančių naujųjų ateivių, tai jie, nebedėdami vilčių į M. sukurtąjį, 1948 VII 16 suorganizavo naują, kuris 1949 pavadintas M. skyriaus vardu ir apjungė daugelį šio miesto ir artimiausių vietų lietuvių (turėjo per 100 narių). Skyriui yra vadovavę V. Dijakas, B. Klimas, K. Barėnas, V. Kupstys, K. Bačanskas. Be pakaitomis ar drauge su kitomis organizacijomis ruošiamų įvairių minėjimų, skyrius buvo įsteigęs savišalpos kasą, chorą, tautinių šokių grupę. Skyriaus iniciatyva Mostono kapinėse M. nupirktas sklypas lietuviams laidotis ir 1951 pastatytas paminklinis kryžius 700 m. Lietuvos krikšto sukakčiai paminėti. Buvo suruošta didesnė medžio drožinių ir rankdarbių paroda, pasinaudojant B. Daunoro turėtuoju rinkiniu, ir keletas mažesnių. Apskritai yra buvę nemaža literatūros vakarų, kurių programose yra dalyvavę D. Britanijoje gyveną rašytojai.

Mančesterio lietuvių pastatytas paminklas Mostono kapinėse

Kadangi artimesnėse apylinkėse buvo net kelios organizuotos lietuvių kolonijos, talkos darbui ir veiklos derinimui 1949 IV 10 sudaryta K. Barėno vadovaujama M. ir apylinkės lietuvių organizacijų atstovų taryba, kuri VIII 28 persiorganizavo į DBLS apygardą, apjungusią Alsagerio, Boltono, Buxtono, Littleborough, Lowtono, M., Oldhamo, Rochdalės, o vėliau dar ir Prestono skyrius ir aplamai lietuviškas kolonijas. Apygardai yra vadovavę K. Barėnas, D. Dainauskas, J. Štaras ir A. Kuzmickas.

M. dar yra įsisteigusi LRS (steigėjas J. Bendorius). Čia, kaip lengviau iš įvairių vietų pasiekiamame centre, yra įvykę keli šios organizacijos apygardiniai ir europiniai suvažiavimai, čia yra apygarda ir skyrius. Turi skyrių ir LAS (steigėjas D. Dai-

nauskas), Lietuvių veteranų s-ga Ramovė (steigėjas ir pirm. V. Kupstys).

Mokyklą (savaitgalinę) tarpais yra turėję ir senieji lietuviai, kai surasdavo mokytoją. Naujųjų ateivių atkurta 1949 VI D. Dainausko pastangomis ir su pertraukomis jo vadovaujama veikia iki šiol. Joje dar yra dirbę Zubrickas, Mikalauskas, Banaitienė. 1954 mokyklai išlaikyti sudarytas tarporganizacinis švietimo ir kultūros reikalų komitetas.

Spausdintasis žodis gimė M. tik su naujaisiais ateiviais, bet jis tik iš dalies teturėjo visuotinesnės reikšmės. 1950 čia išėjo Manchesterio Apygardos Žinių 5 numeriai (pastarieji 4 redaguoti K. Barėno, nr. 5 — P. Klezo), Akiračio 2 numeriai (ats. red. P. Klezas), Sporto Dienų 3 numeriai, Skersvėjo, satyros ir humoro leidinio, 2 numeriai. Didesnis žingsnis buvo 1949 Pradalgės leidyklėlės įsteigimas, išleidusios V. Šlaito Žmogiškąsias psalmes, R. Spalio Trylika nelaimių ir J. Steinbecko Tarp pelių ir vyrų.

Mišrus choras suorganizuotas 1947; jo pirmoji vadovė buvo Rūta Dargytė (vėliau jam vadovavo A. Mikalauskas, S. Gaidelis). Ilgainiui beliko tik vyrų choras (vadovai K. Rudaitis, A. Petrauskas), dirbęs iki 1953. Tautinių šokių grupė, vadovaujama N. Tamašauskaitės (vėlesni vadovai: A. Kvedaravičius, V. Jaščemskis, P. Mikalauskas, V. Steponavičius), anglų visuomenei kartu su choru Montone pasirodė 1947 XI, o 1952 ir 1953 dalyvavo tarptautinėse tautinių šokių šventėse M., Belle Vue. Su savo choru ir šokiais lietuviai išeidavo Vidurio ir R. Europos kraštų tremtinių pasirodymuose, ruošiamuose britų visuomenei koordinacinio tų tautų komiteto.

Vaidintojų mėgėjų pastangomis mančesteriškiai yra pastatę P. Masiulio režisuotą ‚Slidų pusmilijonį', V. Steponavičiaus režisuotus A. Gustaičio ‚Sekminių vainiką' (1953) ir V. Alanto ‚Buhalterijos klaidą' (1954).

Sportą mėgstąs senosios išeivijos jaunimas yra dalyvavęs daugiausia anglų sportininkų sambūriuose. 1948 V G. Glatkauskas įsteigė Kovo sporto klubą, kurio krepšinio komanda 1948–49 buvo D. Britanijos krepšinio vicemeistras ir krepšinio lygos M. apygardos meistras, 1949–50 ir 1950–51 D. Britanijos lietuvių krepšinio meistras ir 1952–53 D. Britanijos krepšinio lygos M. apygardos meistras. Iš viso komanda yra sužaidusi 245 rungtynes, dalyvavusi tarptautiniuose turnyruose ir 1952 žaidusi Prancūzijoje. Kitos klubo sekcijos — stalo teniso, šachmatų ir futbolo — mažiau tepasireiškė. Klubas išsilaikė iki 1954. Visos D. Britanijos lietuvių sportiniam gyvenimui tvarkyti mančesteriškių G. Glatkausko, V. Steponavičiaus, J. Bendoriaus, L. Puzino ir P. Kakerano iniciatyva 1949 įst. Sporto S-ga, apjungusi 7 liet. sporto klubus ir priklausiusi DBLS, bet savo centrą turėjusi M. ir veikusi iki 1952 pavasario.

K.Br.

2. Mst. Connecticuto valstybėj (JAV), 13 km į r. nuo Hartfordo; 34.116 gyv. (1950). M. yra derlingų žemių srityje, produkuojančioje tabaką, vaisius, daržoves, turinčioje daug sodininkystės-daržininkystės įmonių. Mieste žymi šilko, aksomo, parašiutų, muilo, įrankių ir kt. pramonė. Šilko pramonę įkūrė 1836 4 broliai Cheney.

M. l i e t u v i a i įsikūrė XIX a. pabaigoje. Kolonija nedidelė, bet veikli. Prieš I pas. karą veikė kelios organizacijos, iš kurių ypačiai išsiskyrė Tėvynės mylėtojų d-ja. 1958 buvo išlikusios šios organizacijos: SLA ir LRKSA kuopos ir Liet. kooperacijos svetainė. Vėliau įsikūrė Alto skyrius.

3. Mst. New Hampshire valstybėj (JAV), prie Merrimac upės; 82.732 gyv. (1950). Vilnos tekstilės, lokomotyvų, gaisrui gesinti mašinų, siuvimo mašinų, batų, popieriaus ir kt. pramonė. Mieste yra kat. vyskupo rezidencija, benediktinų vienuolynas su kolegija ir motininis gailestingųjų seserų vienuolijos namas.

M. l i e t u v i a i. Prieš I pas. karą čia buvo kelių šimtų liet. kolonija, bet vėliau daug jų išsikėlė kitur. 1958 M. buvo apie 250 lietuvių. Kat. parapija įkurta 1909, bet nepajėgė pasistatydinti savo bažnyčios ir neturi liet. kunigo. Parapijos dvasinius reikalus aptarnauja kartą į mėnesį iš Nashua atvykstąs liet. kunigas. Veikia: Balfo skyrius, LRKSA ir SLA kuopos ir 1906 įkurtoji D.L.K. Vytauto d-ja, turinti savo namą (140 Central St.). *A.B.*

Mančesterio perkasas jungiąs Mančesterį su Mersey upės žiotimis Anglijoje. Jis yra 57 km ilgio, 9 m gylio, 30–50 m pločio, tinka laivams ligi 15.000 t. Iškastas 1887–94, praplatintas 1925. Ties Bartonu kerta Irwellio upę ir yra sujungtas su visais kitais Anglijos vidaus vandenų keliais.

Mañčiagirė k., Varėnos vls., Alytaus aps. Prie Ūlos upės aptikta akmens amžiaus stovykla. Čia surasta mezolito pradžios

svidrinės kultūros titnaginių dirbinių ir naujojo akmens amžiaus akmeninių gludintų kirvukų. Radiniai VU muziejuje.

Mandagumas kultūrinis žmonių santykiavimo atžvilgis, kuris pasireiškia mokėjimu atsižvelgti į kitus, pagarba kitam žmogui, taktiškumu, palankumu, gražiu laikymusi ir apskritai sugebėjimu tinkamai vartoti konvencines socialinio santykiavimo formas. Todėl m. paprastai laikomas žmogaus gero išauklėjimo bei jo kultūringumo požymiu. Pagal motyvus m. gali būti nesuinteresuotas, arba vidinis, ir suinteresuotas, arba komercinis. Vidiniu laikome tokį m., kuris auklėjimo keliu yra tapęs žmogaus charakterio ypatybe, dominuojančia jo socialinį laikymąsi ir pasireiškiančia daugiau pagarba žmogui. Jis rodo žmogaus gilesnį konvencinių formų pasisavinimą, pasiekiamą daugiau kultūriniu auklėjimu. Komercinis m. yra daugiau paviršutinis ir kyla iš noro savo rodomu tariamu palankumu paveikti kitą, pvz. pirkėją ar kitokį klientą, laimėti ano palankumą ir turėti iš jo naudos. Šios rūšies m. daugiau progresuoja su civilizacija. Kaip vertinga žmogaus ypatybė m. yra teigiamai vertinamas bei branginamas visose kultūrose, ir jo siekiama auklėjimo bei auklėjimosi keliu. Ypač jo išauklėjimu rūpinamasi tose auklėjimo sistemose, kur auklėjimas suprantamas kaip augančio žmogaus įvedimas į kultūrą. Ten m. laikomas pagrindiniu auklėjimo reikalavimu, ir auklėtinis pratinamas visur ir visada būti mandagus. Mažiau m. auklėjimas vertinamas ten, kur auklėjimas pagrindžiamas paties augančio žmogaus savarankišku patyrimu. Tokiose sistemose daugiau pasitikima prielaida, kad jaunas žmogus, pasiekęs atitinkamą subrendimą ir savarankiškai patyręs m. reikšmę bei jo reikalingumą, savaime išaugs mandagus. Šiuo atveju daugiau paliekama vietos išsiplėtoti komercinio tipo mandagumui. Praktiškų elgsenos pamokymų lietuvių kalba duodama šiose knygutėse: Nebūk storžievis 41922, S. Davainis, Būk mandagus 1925, V. Kamantauskas, Praktiškas etiketo vadovėlis 1935. *P.Mld.*

Mandala (skr. ‚ratukas, skritulys') ratelinė ar kvadratinė raštė, pripiešta ar pirašyta žymenų ir ženklų, budistams tarnaujanti susimąstymo priemonė ir sukeliančia gilią maldą.

H. von Glasenapp, Buddistische Mysterien 1940.

Mandalay mst., Aukštutinės Burmos sostinė, 620 km į š. nuo Ranguno, per 200.000 gyv. (1958). M. įkurtas 1860 kaip nepriklausomosios Burmos sostinė ir ja išbuvo, kol šalį okupavo (1885) britai. M. yra vienas didžiausių budizmo centrų su vienuolynais ir nepaprastai puošniomis, savito stiliaus pagodomis (jų yra 450). Apaštališkojo vikaro rezidencija, kat. išlaikoma raupsuotųjų ligoninė, didelė šilko ir puošmenų pramonė. 1942–45 buvo japonų užimta, per karo veiksmus sunaikinta apie 85% miesto namų.

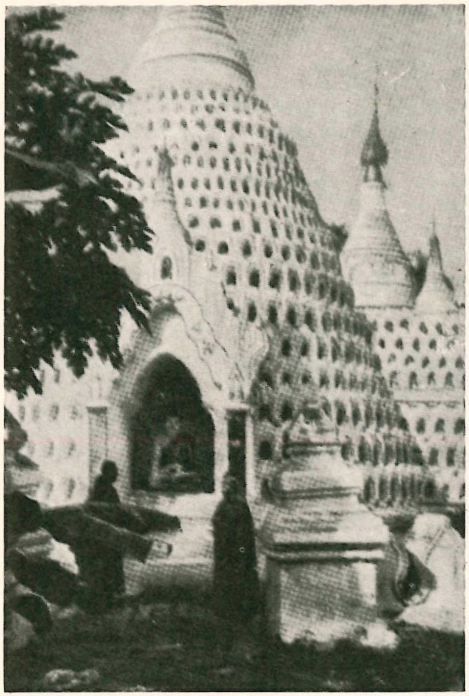

Maža pagoda Avoje, netoli Mandalay

Mandarinas (Citrus reticulata) rūtinių (Rutaceae) šeimos vaismedis, duodąs nedidelius, oranžinius, truputį suplotus, kvapius vaisius. Žr. Citrina.

M. eterinis aliejus išspaudžiamas iš m. vaisių žievės. Iš 100 kg vaisių gaunama apie 0,8 kg aliejaus. Daugiausia m. auginama Italijoj ir Š. Afrikoj, Vidužemio pajūriu; toliau seka Ispanija ir Brazilija. Italijos metinė m. eterinio aliejaus produkcija siekia 10.000 kg. M. eterinis aliejus yra gelsvas, malonaus specifinio kvapo skystis, $d^{15}/_{15}$ apie 0,855 – 0,857, $(\alpha)_D$ dažniausiai nuo + 70° iki + 73°, n^{20}/D apie 1,475 – 1,476. Pagrindinė m. eterinio

aliejaus sudedamoji dalis yra d–limonenas, greta kurio randama dipenteno, šiek tiek dekanalio, citralio, citronelalio ir metilo antranilato bei N-metilantranilato. Pastarasis, kad ir mažo kiekio (<1%), suteikia m. eteriniam aliejui būdingą šviežią kvapą. M. aliejus vartojamas gėralų bei saldainių pramonėje ir kai kuriose gėlių tipo kvepaluose. Iš m. medžio lapų išvaromas su vandens garais visiškai skirtingos rūšies eterinis aliejus, kurio sudėtyje, greta 40% terpenų, randama apie 60% metilo N-metilantranilato. Iš žievės mandarinams artimai gimininių vaisių tanžerinų (Citrus reticulata Blanco, var. Tangerine) taip pat spaudžiamas eterinis aliejus, kurio sudėtis ir kvapas labai skirtingi nuo m. eterinio aliejaus. Tanžerinų aliejus daugiausia pagaminama Floridoj ir Brazilijoj; jis suvartojamas gėralų pramonėj.

E. Guenther, The Essential Oils III 1949, 333–347; *H. García Aráez,* Esencias naturales 1953.

J.Vbr.

Mandarinas (prtg. mandarin iš skr. mantrin ‚patarėjas') europinis Kinijos aukštųjų valdininkų pavadinimas. M. buvo 9 laipsniai. M. kalba (kiniškai kuan-hua), Pekino tarmė, nuo respublikos laikų vartojama kaip valstybinė kalba.

Mandatārijus (prc. mandataire iš lot. mandatum ‚pavedimas') įgaliotinis, asmuo, valstybė, gavę mandatą (žr.).

Mandatas (lot. mandatum ‚pavedimas') įgaliojimas, pavedimas, dokumentas, kuriuo patvirtinamas įgaliojimas.

M. romėnų teisėje reiškė sutartį, kai vienas asmuo (mandatarius) pasižadėdavo kitam asmeniui (mandator) nemokamai padaryti ką nors. Šios rūšies sutartys, kiek kitokia forma, išliko anglosaksų kraštuose.

M. viešojoje teisėje — terminas vartojamas daugiausia atstovo įgaliojimui pažymėti. M. gali būti imperatyvinio pobūdžio, kai rinkikai gali atšaukti bet kuriuo laiku išrinktąjį atstovą, ar reprezentacinio pobūdžio, kai atstovas nepriklauso tiesiogiai nuo rinkikų savo kadencijos metu. Imperatyvinio m. sistema praktikuojama Sovietų Sąjungoje, o Vakarų demokratiniuose kraštuose — reprezentacinio m. sistema. M. ir reprezentacijos pobūdis buvo nuodugniai išaiškintas prof. M. Römerio veikale Reprezentacija ir mandatas (1926).

M. tarptautinėje teisėje – terminas naudojamas tam tikrai teritorijos valdymo formai atžymėti. Ši teritorijos valdymo forma atsirado po I pas. karo, kai Tautų Sąjungos paktu nustatyta m. sistema. Sudarant Versalio sutartį buvo priimtas principas, kad neturi būti svetimų teritorijų aneksijos. Todėl buv. Turkijos ir Vokietijos žemėms valdyti buvo sudaryta m. valdymo sistema. Tai buvo taikoma toms tautoms, kurios buvo laikomos dar nepribrendusios tvarkytis nepriklausomai. Jos buvo pavestos kitų tautų globai ir valdymo pobūdis nustatytas pagal pažangumo laipsnį, geografinę krašto būklę, ekonomines sąlygas ir kitas aplinkybes. Nustatyta 3 rūšių m. Pirmajai rūšiai priklausė daugiausia pažengusios tautos, kur mandatarijui uždėta pareiga tik suteikti pagalbą tol, kol jos sugebės pačios valdytis. Prie šios rūšies buvo priskirta: Irakas, Palestina, Sirija, Libanas ir Transjordanija. Ilgainiui šie kraštai įgijo nepriklausomybę: Irakas — 1932, Sirija ir Libanas — 1941, Palestina — 1948. Prie antros rūšies m. buvo priskirti vidurinės Afrikos kraštai: Togo, Kamerunas, Tanganika, Ruanda–Urundi. Šie kraštai buvo pavesti valdyti D. Britanijai, Prancūzijai, Belgijai; kartu uždėta pareiga, kad būtų uždrausta vergų bei ginklų prekyba, kad būtų laiduota sąžinės ir tikėjimo laisvė ir t.t. Prie trečios rūšies m. buvo priskirta P.-V. Afrika ir kai kurios Pacifiko salos (Samoa, N. Gvinėja, Nauru), kurios dėl mažo ploto, gyventojų retumo, tolumo nuo civilizacijos centrų gali būti valdomos mandatarijaus įstatymais, kaip jo teritorijos integralinė dalis, bet ta sąlyga, kad būtų žiūrima gyventojų reikalų. Šie kraštai buvo pavesti valdyti Pietų Afrikos Unijai, Australijai, N. Zelandijai ir D. Britanijai, Japonijai. Mandatarijus kiekvienais metais turėjo siųsti Tarybai metinę apyskaitą per nuolatinę mandatinę komisiją. Po II pas. karo Tautų Sąjunga tapo likviduota, tačiau antrosios ir trečiosios rūšies m. liko ir toliau valdomi tų pačių kraštų, išskyrus Japoniją (Japonijos m. perduotas JAV), kaip Jungtinių Tautų patikėtinių.

Imperatyvinis m. žr. Atstovybė.

League of Nations, The Mandate System 1945.

D.Kr.

Mandatinė komisija rinktinė komisija, tikrinanti suvažiavimų, susirinkimų atstovų įgaliojimus ar teisę balsuoti.

Mande žr. Mandingai.

Mandeb, Bab-el žr. Bab-el Mandeb.

Mandėjai (aram. manda ‚pažinimas'), arba nazarėjai, sabijai, šv. Jono Krikšty-

tojo krikščionys — negausi religinė pagonių gnostikų sekta, susiformavusi prieškristiniais laikais ir ligi šiol išlikusi prie Persijos įlankos Šat-el-Arab srityje. Po keliolika sekėjų yra Irane ir M. Azijos miestuose. Iš viso m. priskaičiuojama keli tūkstančiai. M. tikybai yra turėję įtakos Babilonijos, Persijos, Indijos, net graikų ir romėnų religijos. Pradžioje m. buvo politeistai, vėliau, susipažinę su žydų, krikščionių ir mahometonų tikybomis, pradėję garbinti vieną Dievą — Šviesos Karalių, tačiau minėtų tikybų jie nekenčia. Ypatingai gerbia šv. Joną Krikštytoją, nes ir m. dar žymiai anksčiau buvo pradėję vartoti kasdieninį apsiplovimą vandeniu — krikštą. Iš čia jie gavo sabijų vardą (aram. ‚krikštytojas'). Savo liturgijoje m. vartoja ritualinį valgį ir gėrimą mirusių atminimui. Svarbiausias jų tikėjimo mokslas yra pasaulio eonų emanacija. Eonas Pira Raba yra visų dalykų šaltinis, pradžia ir laikytojas, iš jo išsivysto visi daiktai, jis yra figos medžio Gnosis sėkla. Pira Raba yra didžios dvasios Mana Raba apimtas ir pripildytas. Iš Mana Rabos išeina ‚pirmasis gyvenimas', kuris yra lydimas ‚antrojo gyvenimo" arba pasaulį kuriančio eono — pasaulio architekto. Pastarasis savo keliu išleidžia tam tikrą skaičių eonų, kurie, dieviškojo eono lydimi, kuria daiktus. Bet jie nepatiko ‚pirmajam gyvenimui', jis paprašė Maną Rabą išleisti daiktus kuriančių eonų prižiūrėtoją Mandą d'Haije (įasmenintą gyvenimo pažinimą); jis yra ‚pirmojo gyvenimo' draugas ir patarėjas ir m. išganytojas, kurio vardu ir sekta pavadinta. M. mokslas surašytas aramajų kalbos rytietiška tarme net VII a. siekiančiose knygose ‚Genza' (turtas) ir ‚Sidra Rabba' (Didžioji knyga). Himnai ir įvairių apeigų ritualas yra ‚Kolasta' knygoje.

M. Lidzbarski, Das Johannesbuch der Mandäer 1915; ('') Mandäische Liturgie 1920; ('') Ginza. Der Schatz oder das grosse Buch der Mandäer 1925; *R. Reitzenstein,* Das iranische Erlösungsmysterium 1921; *H. Lietzmann,* Ein Beitrag zur Mandäerfrage 1930; *J. Thomas,* Le mouvement baptiste 1935; *E. S. Drower,* The Mandeans of Iraq and Iran 1937; *W. Sundberg,* Kushta 1953.

P.Plk.

Mandelgren Nils (1813–1899) švedų dailininkas ir kultūros istorikas. Nuo 1833 mokėsi Meno akad. Stockholme, iš kur 1838 persikėlė į Kopenhagą. Čia, N. L. Höyeno paveiktas, susidomėjo meno ir kultūros istorija. 1842–43 gyveno Italijoje ir Paryžiuje. Grįžęs į Stockholmą, įsteigė rankdarbių mokyklą, iš kurios paskui išsivystė taikomojo meno mokykla. Nuo 1846 važinėjo po kraštą, fiksuodamas viduramžių meno, ypač tapybos likučius. 1855 išleido Kopenhagoje savo planšečių rinkinio I sąsiuvinį— Monuments scandinaves du moyen-âge. Šeštasis ir paskutinis tų planšečių sąsiuvinis pasirodė Paryžiuje 1862. 1866 pradėjo leisti Samlingar till svenska konst- och odlingshistoria (Švedijos meno ir kultūros istorija). 1877 pasirodė ir Švedijos kultūros istorijos atlasas — Atlas till Sveriges odlingshistoria, su 1200 planšečių. Iki jo mirties teišėjo tik V skyrius. Savo rinkinius ir kapitalo dalį užrašė Lundo univ.

Mandelštam (prc. rašėsi André N. Mandelstam) 1. Andrej Nikolajevič (1869 Mogiliave — 1944 Paryžiuje) rusų teisininkas, diplomatas, Tarptautinės teisės inst. ir Tarptautinės diplomatijos akad. narys. 1899–1917 dirbo vertėju rusų ambasadoje Konstantinopolyje, 1917 paskirtas Rusijos užsienio reikalų m-jos teisės dpt. direktoriumi. Po revoliucijos apsigyveno Paryžiuje. Nuo pat pradžios aktyviai reiškėsi ne tik diplomatiniame, bet ir moksliniame darbe. Lietuvos valstybei atsikūrus, per daugelį metų aktyviai talkininkavo Lietuvos vyriausybei kaip teisių patarėjas ir advokatas. Kartu su Le Fur'u ir A. de Lappradelle parašė konsultaciją, kurioje buvo ginamos Lietuvos teisės į Vilnių: The Vilna Question 1929. Kaip advokatas gynė Lietuvos teises ir interesus Hagos Tribunole, arbitražo teisme Berne ir konsiliacijos komisijoje Hagoje ir kitais atvejais talkininkavo kaip teisės patarėjas. 1929 apdovanotas Gedimino ordino II laipsniu.

Iš žymesnių jo darbų paminėtini: La justice ottomane dans ses rapports avec les puissance étrangères 1911, La protection internationale des minorités 1931, Les conférences de la Haye relatives au droit privé 2 tt. 1900, Das armenische Problem im Lichte des Völker- und Menschenrechts 1931, La conciliation international d'après le Pacte et la jurisprudence du Conseil de la Société des Nations 1927, Le conflit italo-éthiopien devant la Société des nations 1937, Les droits internationaux de l'homme 1931, L'interprétation du Pacte Briand-Kellogg par les gouvernments et parlements des états signataires 1934, La politique russe d'accès à la Méditeranée au XX-e siècle 1935. *D.Kr.*

2. Benjamin (1800 Žagarėje — 1886 Simferopolyje) rašytojas ir žydų religinių

reformų (haskalos) vadas. Gyvendamas Vilniuje, jis stengėsi suorganizuoti ir išlaikyti žydus prieš rusų spaudimus. Išsp. Chazon lamoed (Laiko vizijos) I–III 1876, Mišle Benjamin 2 tt. 1892 ir kt.

3. Leib (1809 Žagarėje — 1889 Petrapilyje) žydų ministerinis patarėjas, (1) brolis. Jau 1843 dalyvavo Rusijos žydų mokykloms reformuoti rabinų komisijoj, 1846–57 M. Lilenthalio vietoje prie Rusijos švietimo m-jos patarėjas žydų auklėjimo reikalams. Paruošė Mišna Thoros ištraukas vokiškai ir išl. rusų-hebrajų ir hebrajų-rusų k. žodynus, rusiškai vertė Pentateuchą ir psalmes. Atskirai išsp. Stichotvorenija (poemos) 1840, V zaščitu jevrejev 1858, Biblische Studien 2 tt. 1862, Stimmen in der Wüste 1880 ir kt. *A.Mš.*

4. Leonid Isaakovič (1879–1944) rusų fizikas, Mokslų akad. narys. M. tyrinėjo šviesos sklaidymąsi ir įrodė, kad jis galimas tik nevienalytėje aplinkumoje; tyrinėjo virpesius ir autovirpesius (autovirpesių amplitudė nepriklauso nuo aplinkos, o tik nuo virpančios sistemos). M., dirbdamas radiofizikos srityje, drauge su rusų fiziku Papaleskiu sukombinavo radiointerferencinį įrankį atstumams matuoti; dirbo statinės ir kvantinės fizikos srityje; domėjosi reliatyvumo teorija. Kadangi M. tyrinėjo kombinacinį šviesos sklaidymąsi, rusai šį sklaidymąsi pradėjo vadinti Mandelštamo-Ramano efektu. Iš tikro tą efektą pirmas patyrė ir išaiškino indų fizikas Raman ir dėl to kiti tą efektą vadina Ramano, kartais Smekal-Ramano efektu. M. darbų rinkinys išleistas 1947–50. *M.Kr.*

5. Osip Emiljevič (1891–1945?) rusų poetas, gimęs žydų šeimoje Varšuvoje. B. motina vilnietė, mėgusi literatūrą, turėjo jam didelės įtakos. Baigęs Tenyševo gimn. Petrapilyje, studijavo užsienyje. Paryžiuje žavėjosi Baudelaire ir Verlaine poezija, Heidelberge studijavo Kantą ir sen. prancūzų kalbą. Grįžęs tėsė studijas Petrapilio univ. 1910 ‚Apollon' žurnale išsp. savo pirmuosius eilėraščius. 1912 pritapo prie akmeistų grupės (žr. Akmeizmas). 1913 išėjo M. pirmas eilėraščių rinkinys Kamen, 1922 Tristia, 1925 literatūrinių atsiminimų, vaizdų, sprendimų knyga Šum vremeni, poezijos rinktinė Stichotvorenija ir essay knyga O poezii. Sovietų spaudoje dar užtinkamas iki 1932 (ciklas ‚Armėnija'), po to M. visai išnyksta: ištremtas žūva. M. vidinis pasaulis ir kūryba remiasi didžiąja kultūrine tradicija, labiau krikščioniškąja negu judaistine. Jis nepataikavo despotijai. M. pradėjo rašyti simbolistų įtakoje, tačiau greit pakrypo į neoklasikinę akmeizmo vagą. M. poezijos centre atsistoja pats žodis. Vyrauja ne emocija ir nuotaika, bet konkretus, regimas vaizdas, piešiamas meistriškai atrinktais žodžiais. Retai M. kalba apie patį gyvenimą, dažniausiai jo poezijos ratas užsiglaudžia ties meniniais motyvais. Jo tonas—ramiai liūdnas, neasmeniškas, deklamacinis. Eilėraščio konstrukcija sudėtinga, kiekvienai strofai keičiant kryptį, bet metrika — tradicinė, klasikinė. Jo poezija pakyla viršum laiko, didinga ir plati. M. rinktinė Sobranije sočinenii išsp. Naujorke 1955.

E. Aničkov, Novaja russkaja poezija 1921; *J. Aichenvald,* Siluety russkich pisatelej 1923; *B. Kozmin,* Pisateli sovremennoj epochi 1928; *L. Strakhovskij,* Three Poets of Modern Russia 1949. *J.Bl.*

Mander Karel van (1548–1606) flamų tapytojas, poetas ir dailininkų biografas. Mokėsi pas tapytoją ir poetą Luką de Heere Gente. Vėliau rašė komedijas, pats piešdamas joms scenovaizdžius. 1573 nukeliavo Romon. 1577 tapė freskas Austrijos Kremse ir kartu su B. Sprangeriu atliko tapybinę dalį Rudolfo I garbės vartų Vienoje. 1581–82 grįžo į Flamus, bet 1583 persikėlė į Olandijos Haarlemą, o 1604 Amsterdaman, kur ir mirė. Jo tapybos pirmame periode jungiasi flamų romantizmas su italų manierizmu, pvz. 1582 ‚Šv. Kotrynos kančia' Courtrai Šv. Martyno bažnyčioje. Ir į Haarlemą M. atnešė tąjį Sprangerio paveiktą manierizmą. Tačiau apie 1591–92 M. grįžo prie flamiškojo realizmo žanre ir peizaže, pvz. 1597 ‚Peizažas su šv. Jonu' (Hannoverio muziejuje) arba 1600 ‚Kaimiečių šventė' (Petrapilyje). Tas jo posūkis į realizmą buvo lemiamas Haarlemo mokyklai. M. buvo ir F. Halso mokytoju. Parašė Het Schilder Boek 1604 (^{2}1617–18, ^{3}1946, vok. vertimas 1906). Labai svarbus šaltinis flamų bei olandų tapybos istorijai yra šito veikalo trečioji dalis su flamų bei olandų meistrų biografijomis.

J. von Schlosser, Die Kunstliteratur 1924; *E. Valentiner,* K. van M. als Maler 1930.

Manderström Ludvig (1806–1873) švedų diplomatas. Nuo 1837 ministrų kabineto pirmasis sekr. užsienio reikalams, pasiuntinybės sekr. Petrapilyje ir Londone. M. suvaidino žymų tarpininkaujamąjį vaidmenį tarp Prūsijos ir Danijos 1848. Po Kry-

mo karų M. savo patyrimu turėjo didelės įtakos ir švedų-norvegų politikai. 1855 jis ėjo pasiuntinio pareigas Vienoje, 1856 Paryžiuje. Čia jis saugojo Švedijos-Norvegijos interesus taikos kongrese 1856 ir prisidėjo prie to, kad Vakarų valstybės galėjo pravesti Alandų salų sustiprinimą. 1858 M. buvo užsienio reikalų ministru. Paaštrėjus Šlezvigo-Holšteino klausimui, M. mėgino paveikti Europos valstybes palankiai išspręsti reikalą Danijos naudai, tačiau reikiamų rezultatų jo pastangos nedavė. M. politiką Danijos klausimais yra plačiai aprašęs H. Koht Die Stellung Norwegens und Schwedens im deutsch-dänischen Konflikt 1908. Nuo 1848 M. buvo švedų mokslų akad. ir nuo 1852 švedų akad. narys. 1869–72 pastarosios nuolatinis sekretorius. Išsp. eilę istorinių darbų, ypač apie Gustavo III laikotarpį. *J.Lng.*

Mandeville 1. Bernardde (1670-1733) anglų filosofas ir rašytojas. M. gimė Rotterdame, Olandijoje, studijavo filosofiją ir mediciną. Persikėlęs Anglijon, labai greitai asimiliavosi. Pagrindinis M. kūrinys yra The Grumbling Hive, or Knaves Turn'd Honest 1705, daugiau žinomas vėlesniu vardu Fable of the Bees or Private Vices Made Public Benefits 1714, ³1924. Jo daugelis laidų su priedais sukėlė pakartotinių diskusijų ir autoriaus puolimų. Šitame veikale M. pajuokia anglų visuomeninio gyvenimo struktūrą ir randa, kad dorinės ir kultūrinės vertybės esančios tik puikybės bei egoizmo išraiška. Knyga buvo pirmoje eilėje nukreipta prieš Shaftesbury ir kitų etikos teoretikų optimizmą ir tuoj rado atgarsį filosofų tarpe, ypač prancūzų enciklopedistuose. Iš daugelio kitų raštų minėtini: Treatise of the Hypochondriack and Hysterick Passions 1711, Free Thoughts on Religion 1720, The Origin of Honour and the Usefulness of Christianity in War 1722.

J. M. Robertson, Pioneer Humanists 1907; *R. Stammler,* M.s Bienenfabel 1918.

2. Sir John (XIV a.), tariamasis viduramžių pabaigoj plačiai žinomų kelionių į Rytus aprašymų autorius. M. asmens autentiškumo istoriškai neįmanoma identifikuoti. Yra tačiau duomenų, leidžiančių teigti, jog M. yra 1372 Liège mirusio Jean de Bourgogne tikroji pavardė. M. veikale randamas Palestinos aprašymas savo laiku buvo vartojamas ir kaip vadovas po Šventąją Žemę.

J. W. Bennet, The Rediscovery of Sir John M. 1954.

Mandingai (kitaip dar: mande, mandingo, mandinka; male, madi) V. Sudano negrų kalbos ir kultūros tautos, gyv. savanose ir stepėse tarp Senegalo ir Nigerio aukštupių, o iš dalies ir miškų srity nuo Gvinėjos iki Atlanto. Iš viso jų yra per 4 mil. Pagal ‚dešimt' tarimą (tamu, ta arba tau, fu), m. skirstomi į tris arba dvi pokalbes. Prie mande-tau potautės priskiriama: bamana (bambara), diula, chosanke, malinke ir soninke (apie 1,5 mil.). Gausesnės grupės: mande-fu — kpelle, mende, susu arba soso ir vai arba vey. M. yra aukšti, vidutiniškai tamsūs, dažnai siauranosiai ir vyrams želia, palyginti, vešli barzda, todėl ir manoma, kad jie turį baltosios rasės (kaukazidų) priemaišų. Verčiasi kapliniu žemės ūkiu, gausiai laiko mažųjų gyvulių, o šiauriečių potautės turi ir didžiųjų, vad. ‚mandingo' galvijų. V. Sudane m. yra amatininkai (odos ir metalo dirbiniai, audimas, dažymas), taip pat ir prekybos tarpininkai, todėl jų kalba, iš Mali centro (malinke) yra tapusi plačioms sritims prekybos ir susižinojimo kalba. Šiauriniai m. anksčiau yra buvę sėsliai ir priešinosi fulbams (žr. Fulbe); ant jų valstybės griuvėsių m. XIII a. sukūrė savo Melės (Melle) valstybę, vėliau virtusią Ghanata, Timbuktu. XV a. jų suskilusi valstybė buvo nugalėta tuaregų, bet XVIII a. m. įsiveržę į senagambų sritis ir su jais sumišo. Nuo XII a. m. susidūrė su islamu, kurį ir šiandien beveik visi išpažįsta, tačiau kartu tebesilaiko protėvių bei dvasių kulto, turi gausius burtavimus, jaunuoliams brandos apeigas ir slaptas vyrų bendrijas.

D. Westermann, Die westlichen Sudansprachen 1927; *H. Labouret,* Les manding et leur langue 1934; *G. Dieterlen,* Essai sur le religion Bambara 1951; *K. L. Little,* The Mende of Sierra Leone 1951. *A.Mž.*

Mandogarh žr. Mandoras.

Mandola arba mandora (it.) styginis muzikos instrumentas, daugiausia naudotas XVI–XVII a. Kaip ir visi liutos (žr.) tipo instrumentai, m. yra apvalaus dugno, turi trumpą kaklelį ir užriestą (kaip smuiko) galvutę. XVIII a. iš m. išsivystė mandolina (žr.).

Mandolina (it.) styginis muzikos instrumentas, dar ir šiandien plačiai naudojamas Italijoje. M. yra dvi rūšys: milaninė su keturiomis dvigubomis metalinėmis stygomis ir neapolinė — su penkiomis dvigubomis stygomis. Lietuvoje plačiau žinoma buvo milaninė m. M. derinama kvintėmis, kaip smuikas, ir garsas gaunamas

užgaunant stygas ragine arba plastikine plokštele, vad. plektru. M. savo kūryboje panaudojo Händelis oratorijoje ‚Alexander Balus', Mozartas operoje ‚Don Giovanni', Verdi operoje ‚Otello', Mahleris Septintojoje simfonijoje. Beethovenas parašė kelis dalykus mandolinai su fortepijonu.

K. Wölki, Die Geschichte der Mandoline 1940.

Mandora žr. Mandola.

Mandoras, kitaip Mandogarh, Mandu, Indijos buv. mohametonų valstybės Malvos sostinė (1387–1562), 60 km į p.v. nuo Indorės. Griuvėsių išlikę apie 12 km plote.

Mandragorà kaukelis (Mandragora officinarum), bulvinių (Solanaceae) šeimos augalas, Vidužemio sričių čiabuvis. Šaknys nuodingos, vartojamos vaistams. M.k. šaknys turi panašumo į žmogaus kūną, todėl su šiuo augalu susiję įvairūs padavimai, kerėjimai, prietarai (moterys, ragaujanjios jo vaisių bei šaknų, susilaukiančios kūdikio ir kt.). Himalajuose dar žinomas M. caulescens.

Mandrauninkė (Parnassus) uolaskėlinių (Saxifragaceae) šeimos žolės. Apie 12 skirčių, išplitusių vidutinio klimato ir arktinėse srityse. Siekia 12–75 cm aukščio, žydi puošniais baltais ar gelsvais žiedais. Lietuvoje auga šlapiose pievose, retuose krūmuose; taip pat dažna m. pelkinė (P. palustris). Ji nereta ir kitur Europoje, Azijoje, Š. Amerikoje. Dioskaridas šią m.p. vadino ‚Parnaso žole'. JAV savaiminių tarpe P. Californica, P. Carolinina, P. asarifolia ir kt. M. vartojamos taip pat dekoracijai.

Mandrilas (isp. mandril) pavianų šeimos beždžionė, pailga galva, ryškios spalvos sėdimosiomis trynėmis ir trumpa uodega; gyvena Afrikoje.

Mandu žr. Mandoras.

Mandubijai (lot. mandubii) sen. galų gentis, gyvenusi į š. nuo edujų (žr.), dabartinėje Vidurio Prancūzijoje. Svarbiausias m. srities miestas Alezija (dabar Alise-St.-Reine) 52 pr. Kr. buvo užimtas Cezario.

Mandžiūrija (kiniškai Tungpeh ‚šiaurės rytai', seniau Tungsan-šeng) šalutinė š.r. Kinijos sritis į š. nuo Kinų Sienos, apimanti Liautuno, Liausi, Kirino, Sunkiano ir Heilunkiano provincijas. Ji yra tarp Sovietų S-gos, Mongolijos, Geltonosios jūros, Korėjos ir tikrosios Kinijos (Džeholo provincijos, anksčiau buv. Vidinės Mongolijos). Plotas 772.000 km²; apie 40 mil. gyv. (1958, 1950 36.670.000), kurių per 90% yra kinai ir sukinėję mandžiūrai, o kiti korėjiečiai, mongolai, rusai ir tunguzų grupės čiabuviai. Topografine prasme M. yra lėkšto dubens panašumo lyguma, apsupta iš

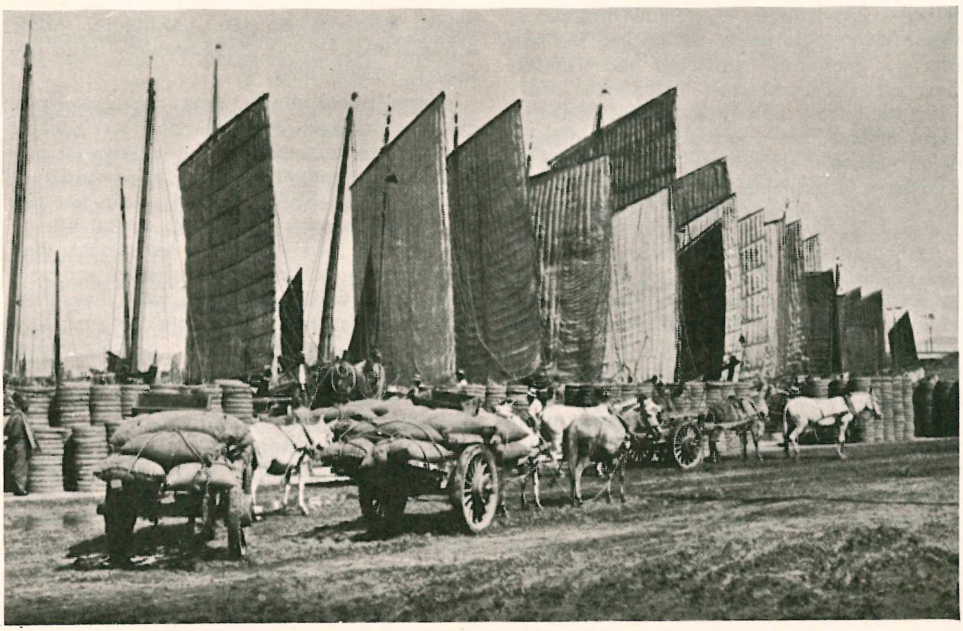

Sojos pupelių ir iš jos miltų iškeptų didelių paplotėlių pakrovimas Daireno uoste

pietvakarių, šiaurės ir rytų pusių aukštų kalnynų, kurių pakraščiai apaugę didžiuliais spygliuočių miškais, teikiančiais begales statybinės medžiagos. Per krašto vidurį teka į Amurą didžiausia jo upė Sungaras. Lyguma yra viena iš derlingiausių pasaulyje vietų su apie 30 mil. ha dirbamos žemės. Mineraliniai turtai: auksas, sidabras, varis, švinas, geležis, akmens anglis, cinkas, volframas, nafta ir magnezitas. Akmens anglies kasyklų prie Fušuno (p.r. daly) metinė produkcija per 10 mil. t. Iš viso apskaičiuojama esant apie 20 bilijonų t akmens anglies, 7 bilijonus t degančio skalūno, 2 bilijonus t gel. rūdos. P.Mandžiūrijoje Anšano ir Penkio srityje koncentruojasi geležies gamybos pramonė (apie 4 mil. t metinės produkcijos). Hidroelektrinės jėgainės ant Sungaro ir Jalu upių yra apie 2 mil. kW pajėgumo (1956). Geležinkelių esama 9300 km; jų tinklas tankesnis, negu kitur Kinijoje. Svarbiausios glžk. linijos: Rytų Kinijos linija, pradėta 1897 šiaurėj kaip Rusijos Transibiro linijos tęsinys į Vladivostoką; Pietų Mandžiūrijos linija (baigta 1907) nuo Charbino ligi Port-Arthuro ir Mukdeno–Pekino linija (baigta 1903). Šie geležinkeliai tiek svarbūs ūkiniu ir strateginiu atžvilgiu, kad jie patapo tarptautinių politinių intrigų objektu tarp Rusijos (kuri juos nutiesė ir kontroliavo), Kinijos ir Japonijos. M. sostinė yra Čančunas (anksčiau vad. Hsinkinas); kiti dideli miestai: Mukdenas, Charbinas, Čičiharas; uostai: Dairenas (Dalnij), Inkou ir Hulutau. Pagrindiniai žemdirbystės produktai: sojos pupelės, sorga, sora, kviečiai ir kukurūzai.

Prieš II pas. karą Charbine veikė Vilniui vaduoti s-ga (per 200 narių) ir Mandžuko liet. piliečių draugija.

O. Lattimore, Manchuria, Cradle of Conflict 1932; *G. Fochler-Hauke,* Mandschurei 1941. *A.B.*

M. istorija. Ši š.r. Kinijos teritorija pradžioje nesudarė nei etninio, nei teritorinio vieneto. Nuo proistorinių laikų šiandieninę M. sudarė 3 skirtingi vienetai: pietinė kiniškoji dalis, rytinė tunguziškoji ir vakarinė mongoliškoji. Dvi paskutiniosios dalys buvo dykumų, pelkių, vandenų ir miškų kraštas, kuriame klajojo nomadinės piemenų ir medžiotojų kiltys; pietinėje dalyje nuo seniausių laikų tegyveno kinų tautos žmonės. Jie buvo sėslūs, turėjo išsivysčiusį žemės ūkį ir seną valstybinę organizaciją. Ši dalis, kad ir atskirta nuo Kinijos aukštų kalnų ir stepių, tačiau visada bendravo su Kinijos imperija ir dažnai pakliūdavo į jos valdžią. Iš savo pusės, čionykštės gyventojų grupės, būdamos Kinijos pasienio srityje, dažnai įsiveržd avo į ją ir net krašto valdžią pasigrobdavo. Tad kiniškoji M. visą laiką santykiavo su pietų kaimyne ir josios ūkinis, visuomeninis ir valstybinis gyvenimas vystėsi josios pavyzdžiu.

Kiniškoji M. pirmavo tarp likusių dviejų vienetų ir jų bent dalis įtraukdavo į savo organizaciją. Tuo būdu ir tolimesnėse M. srityse, daugiau klajoklių tautų gyvenamose, kurdavosi, kad ir laikinio pobūdžio, valstybės. Iš jų minėtinos trijų dinastijų valstybės.

Liao dinastijos valstybė (907–1125), vadovaujama mongoliškosios kitanų grupės, susidarė dabartinėje Džeholo provincijoje ir išsiplėtė kiniškoje M., Š. Kinijoje iki Mongolijos ir Turkestano vakaruose ir rytuose įsitraukė kai kurias tunguzų gimines. Tačiau, nepajėgusi nuslopinti klanų savaimingumo, ilgainiui suiro, ir jos vietoj iš tunguzų giminės iškilo Čino dinastija (1115–1234). Ji buvo apjungusi įvairias M. sritis ir įsiviešpatavo pačioje Kinijoje. Čino dinastija bandė išplėsti kiniško pobūdžio organizaciją pačioje M., tačiau turėjo užleisti vietą mongolams, sujungtiems didžiojo Džengiskano (žr.). Mongolai valdė M. ir Kiniją, kuriai davė naują Juano dinastiją (1280–1360).

Šioms trims dinastijoms nepavyko pastoviai sujungti Mandžiūrijos su Kinija, nors jos to ir siekė. Jos buvo laikinio pobūdžio. Po mongoliškosios Kiniją valdžiusi tautinė Mino (Ming) dinastija taip pat turėjo pasijungusi kiniškąją M. su kai kuriomis kitomis jos sritimis. Šių barbariškų vietovių apsaugai Mino valdovai kūrė sau priklausomas įvairių padermių valstybes. Vienoje šių valstybių, sudarytoje tunguzų kilmės vad. jučų kilties, iškilo didysis vadas Nurhačis (1559–1626). Paveldėjęs iš tėvo mažą valstybėlę, pirmiausia ją išplėtė, prisijungdamas gretimas valstybėles ir nugalėdamas jas gynusius kinus. Kariaudamas jis brovėsi į kiniškąją M. ir užėmė žymų Šeniano (Mukdeno) miestą, kurį pavertė sostine. Išsiplėtęs jis liovėsi buvęs giminės vadu ir pasisavino garbingą chano titulą. Jungdamasis su garsiąja tunguzine gimine, jis savo dinastiją pavadino Čino vardu. O savo valdiniams jis prikergė ‚manču' pavadinimą, reiškiantį, spėjama, mongolų-ti-

betų kalboje ‚rytinę šviesą'. Iš čia ir kilo M. vardas. Įsitvirtinęs visoje rytinėje M., Nurhačis pasinešė pasijungti ir vakarinę M. ir čia kovodamas mirė. Jis paliko įpėdiniams sujungtą didelę M. Jie, pasinaudoję kivirčais dėl Kinijos sosto, užėmė Pekiną (1664) ir tuo būdu amžinai įjungė M. į Kinijos imperiją. Žr. Kinijos istorija.

Li Chi, M. in History 1932; *F. Michael*, The Origin of Manchu Rule in China 1942. *J.J.*

Mandžukas (Mandžukuo) Mandžiūrijos pavadinimas japonų okupacijos metu 1932–1945.

Manegold iš Lauterbacho (m. po 1103), vokiečių scholastikas. Spekuliatyvinį mąstymą laikė sielos išganymui nereikalinga ir pavojinga prabanga ir pripažino tik etiką, kurioje rėmėsi antikiniu dorybių skirstymu. Knygoj Liber ad Gebebardum kėlė tautos suverenumo principą, skelbdamas tikruoju kilmingumo pagrindu ne kilmę, o žmogaus vertę.

Maneikis Valteris (g. 1908 VII 13 Čikagoje, JAV) 1933 baigė Čikagos univ. bakalauro laipsniu (Ph.B.), 1936 gavo magistro laipsnį ir 1943 Northwestern univ. filosofijos dr. laipsnį. De Paul univ. Čikagoje yra asso. prof. ir dėsto anglų kalbą. Išsp. The Preparation of Thesis, bendradarbiauja amerikiečių moksliniuose žurnaluose.

Manekėnas (prc. mannequin iš ol. maneken ‚vyrukas') 1. žmogaus liemens pavidalo figūra, padaryta iš medžio ar kitokios medžiagos ir naudojama drabužiams primatuoti ar krautuvių languose išstatyti; 2. medinė lėlė su judamomis rankomis ir kojomis, kuria naudojasi menininkai, piešdami žmogaus pozas; 3. perkeltine prasme — išglebęs, nepaslankus, neveiklus, bevalis žmogus.

Manelienė-Vilytė Faustina (g. 1911 II 15 Čikų k., Svėdasų vls., Rokiškio aps.) agronomė, visuomenės veikėja. 1926 baigė Užpalių vidurinę m-lą, 1930 Panevėžio mokytojų seminariją ir 1937 ŽŪA Dotnuvoje, kur gavo dipl. agr. vardą. 1933–37 Salamiesčio mergaičių žemės ūkio m-los ved. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1946–48 Spakenberge buvo Tumo-Vaižganto liet. gimn. mokytoja ir v.dir. 1948 atvyko į JAV ir nuo 1954 dirba Čikagos univ. anatomijos skyriuje vyr. laborante. Lietuvoje, Vokietijoje ir JAV veikė ateitininkuose, įvairiose moterų, šalpos ir kultūrinėse organizacijose. Bendradarbiavo N. Vaidilutėje, Moteryje, Ūkininkų Patarėjuje, Pieno Laše ir kt. LE bendradarbė namų ūkio klausimais. Išsp. Kūdikių mirtingumas Lietuvoje 1939.

Manelis 1. Pranas Antanas (g. 1907 IX 22 Pranckabūdžio k., Žvirgždaičių vls., Šakių aps.) kunigas. 1927 baigė Marijampolės Rygiškių Jono gimn. ir 1931 Vilkaviškio vyskupijos kunigų sem. 1931 VI 21 įšv. kunigu. 1933–37 Gregorianumo univ. Romoj studijavo filosofiją ir teol. ir už disertaciją De Regia Christi Potestate ad mentem S.Roberti Bellarmini gavo teol. dr. laipsnį. 1931 VII—1933 VII Krosnos parapijos vikaras, 1937–38 Telšių kun. seminarijos fundamentalinės teologijos prof., 1938–40 Vilkaviškio kunigų seminarijos moralinės teologijos prof., 1940–41 Kauno regioninės kunigų seminarijos prefektas ir moralinės teologijos prof., 1941–44 Vilkaviškio kunigų seminarijos prof. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1945 IV 29 — 1950 V 1 buvo lietuvių klierikų rektorius Eichstätto kunigų seminarijoje (Bavarijoje). 1950 atvyko į JAV. Pradžioje buvo Šv. Gertrūdos par. Stocktone, Kalifornijoje, vikaru, nuo 1952 IX 10 Notre Dame kolegijos Belmonte (Kalifornijoje) kapelionas ir vokiečių k. prof. asist. Veikė katalikiškose organizacijose, ypač ateitininkuose: nuo 1921 Ateitininkų federacijos narys, 1926 Marijampolės rajono moksleivių ateitininkų pirm. Teologiniais, jaunosios kunigų kartos auklėjimo ir kitais klausimais rašė Draugijoje, Tiesos Kelyje, Židinyje, Žemaičių Prieteliuje, Žvaigždėje, N. Gyvenime, Lux Christi ir kt. Išsp. De Regia Christi Potestate ad mentem S. Roberti Bellarmini (disertacija) 1940; vertimai: Enciklika Leono XIII apie krikščionišką moterystę Arcanum divinae sapientiae 1949, Pijaus XII enciklika Fulgens Corona 1953, iš vok. išvertė Katalikų katekizmą 1958 ir kt.

Kun. P. Manelis

2. Vitas (g. 1910 II 17 Miškinėlių k., Šimonių vls., Panevėžio aps.), agr., žemės ūkio ekonomistas. 1926 baigė Rokiškio gimnaziją. 1927–31 ŽŪA Dotnuvoje studijavo agronomiją, specializuodamasis žemės ūkio moksluose. Čia 1932 gavo dipl. agr. vardą ir 1939 agr. dr. laipsnį. 1953 Čikagos univ. gavo biznio administracijos magistro

V. Manelis

(M.B.A.) laipsnį. 1931–32 ŽŪA Dotnuvoje vyr. laborantas, 1932–33 atliko karinę prievolę kariūnu aspirantu artilerijos skyriuje, 1933–34 ŽŪA vyr. asist., 1935–40 vyr. asist. ir dėstytojas, 1941–44 ŽŪA prorektorius ir docentas, 1946–48 Hamburge - Pinneberge Pabaltijo univ. e.o. prof. ir lietuvių sektoriaus rektorius. 1948 atvykęs į JAV, 1949–55 dirbo Čikagos univ. tyrimų inst. administracinėje dalyje, nuo 1956 perėjo dirbti į mokslinių instrumentų gamybos pramonės administracinę sritį. M. aktyviai veikė ekonominėse ir kitose organizacijose: buvo ar yra narys ekonomistų, agronomų, profesorių, kooperatininkų, ateitininkų organizacijų, jų valdybose yra ėjęs įvairias pareigas. 1928–44 buvo ŽŪA veikusių kooperatyvų nuolatiniu valdomųjų ar priežiūros organų nariu, 1940 išrinktas Lietūkio tarybos nariu. Ekonominiais ir visuomeninio pobūdžio klausimais rašė Žemės Ūkyje, Lietuvos Aide, Drauge, žurnaluose Lietuva, Lituanus ir kt. LE bendradarbis. Išsp. Kooperatinės Pieno Perdirbimo Bendrovės Pabaltijo Valstybėse (ŽŪA Metraštis 1939), Žemės reformos gairės (Lietuvos Ūkio Atstatymo Studijų Komisijos Darbai 1952 nr. 2) ir kt.

Manes žr. Mani.

Manet Edouard (1823 – 1883) prancūzų tapytojas, impresionizmo iniciatorius. Kilęs iš vidutinių miestiečių šeimos. M., tėvams priešinantis menininko karjerai, pasirinko jūrininkystę ir kurį laiką praktikavosi mokomajame laive. 1850, po nepavykusio bandymo patekti į laivyno akad., įstojo į T. Couture tapybos studiją, kurioje su pertraukomis išbuvo iki 1856. Siekdamas susikurti nuosavą tapybos techniką bei stilių, M. nepasidavė savo mokytojo akademizmui ir asmeninius ieškojimus grindo senųjų meistrų (Tiziano, Tintoretto, Velázquez, F. Hals) ir gamtos studijomis. 1853 keliavo po Italiją, Olandiją ir Vokietiją. 1859 nutapė pirmą žymų paveikslą Le Buveur d'absinthe (Ny Carlsberg Glypotek Kopenhagoje) ir susipažino su Baudelaire. 1861 Salone jo Portrait de M. et Mme Manet (E. Rouart kol. Paryžiuje) ir Le Guitarrero (W. C. Osborn kolekcijoje Naujorke) atkreipė publikos ir kritikos (Th. Gautier) dėmesį. 1862 nutapė Lola de Valence portretą (Luvre), kuriam Baudelaire skyrė vieną savo ketureilį. 1863 Salon des Refusés išstatyto Le Déjeuner sur l'herbe (Luvre, pav. LE VIII t. 438 psl.) sukelto skandalo sugadintus santykius su publika ir oficialiąja kritika 1865 Salono Olympia (1863, Luvre) dar paaštrino: M. buvo apkaltintas neskoningu natūralizmu, nemoralumu ir kt. Šie abu įvykiai sukėlė impresionizmo revoliuciją ir laimėjo jam palankumą būsimųjų impresionistų, kuriems ypač imponavo M. antiakademizmas ir tapybos atvirame ore praktika. Tapęs (nors ir nenoromis) neginčijamu besiformuojančio impresionizmo sąjūdžio vadu, M. asmeniškai laikėsi nuo jo atokiai, stengdamasis atgauti prarastas pozicijas konservatyviosios publikos ir kritikos akyse. Tai liudija ir jo atsisakymas dalyvauti 1874 pirmojoje impresionistų parodoje. 1865 M. aplankė Ispaniją, kur jam, šalia Velázquezo, ypač didelį įspūdį padarė Goya. 1866–69 aktyviai dalyvavo impresionistinio Café Guerbois ratelio diskusijose. Maždaug tuo pačiu metu susidomėjo japonų raižiniais, kurių motyvus panaudojo Zola portreto (1868,Luvre) fone. Apie 1872 M. ėmė pamažu laimėti publikos ir kritikos palankumą. 1873 Salone išstatytas Le Bon bock (C. J. Tyson, Philadelphia) jau turėjo didžiulį pasisekimą, bet ir po to keliais atvejais jo paveikslai buvo Salono jury atmesti (1874–77). Oficialų pripažinimą M. laimėjo tik 1881, kuomet jam buvo suteiktas (mokyklos draugo ir tuometinio meno reikalų ministro pastangomis) Garbės Legiono kavalieriaus titulas. Mirė M. dėl paralyžiaus ir kairės kojos amputavimo komplikacijų. Charakteriu bei pasaulėžiūra tipingas savo rasės ir klasės atstovas, siekęs oficialaus pripažinimo bei su tuo susijusių privilegijų. M. niekuomet gerai nesijautė revoliucionieriaus vaidmenyje. Jis buvo tipingas novatorius malgré lui. Jo meninį integralumą apsaugojo tiktai įgimta kūrybinė ištikimybė, kurią jis statė aukščiau visko. Pradėjęs akademine tradicija, M. instinktyviai krypo į senuosius meistrus, ir tai jį apsaugojo nuo akademinio lėkštumo, viešpatavusio tuolaikinėje tapyboje. Le Déjeuner sur

E. Manet (paties darytas piešinys)

E. Manet Pavasaris

l'herbe ir Olympia tebėra tipingi atelier tapybos pavyzdžiai, savo kompozicija artimi Giorgionės ir Tiziano kai kuriems darbams. Jų revoliucingumas glūdi originaliam fono bei figūrų traktavime ir ypač tapybinėje technikoje (erdvės reprezentacija tonaliniais santykiais, plokščių spalvinių dėmių vartojimas, koloristinis formos supratimas). Stebina juose taip pat sugebėjimas senųjų meistrų idėjas reikšti moderniosios tapybos terminais. M. impresionizmas pagrįstas ne teoriniais samprotavimais, bet vizualine bei emocine ištikimybe patirties momento tiesai. M. ir toliau dirbo atelier, vartojo juodą spalvą ir t.t., nors savo impresionistiniuose šedevruose, kaip Argeteuil (1874, Musée de Beaux-Arts, Tournai), neišvengė tam tikros jaunesniųjų įtakos. Impresionistų kartai M., iš pradžių buvęs revoliuciją skatinąs veiksnys, vėliau turėjo disciplinuojančios įtakos, kaip reakcija prieš fragmentiškumą ir tapybinio solidumo stoką.

E. Zola, M., étude biographique et critique 1867 *E. Bazire,* M. 1884; *T. Duret,* Histoire d'E. M. ²1919; *A. Proust,* Souvenirs sur M. 1910; *J. E. Blanche,* M. 1924; *E. Moreau-Nélaton,* M. raconté par lui-même 1926; *M. Guérin,* L'Oeuvre gravé de M. 1944; *P. Courthion,* M. raconté par lui-même et par ses amis 1945; *A. Tabarant,* M. et ses oeuvres 1947; *M. Florisoone,* M. 1947. *A. Lc.*

Mane, tekel, fares, arba Mane, thekel, phares (aram. meneh, tekel upharsin), pagal Vulgatą trys aramaiški žodžiai, puotos metu paslaptingos rankos užrašyti ant Babilonijos karaliaus Baltazaro rūmų sienos (Danielius 5, 5). Pranašas Danielius tų žodžių reikšmę taip išaiškinęs: m a n e (hebr. mene ‚suskaityti') — Dievas suskaitė tavo karaliavimo dienas; t e k e l (hebr. tequil ‚pasverti') — esi pasvertas ir rastas lengvas; f a r e s (hebr. peres ‚padalytas') — tavo karalystė yra padalyta ir atiduota medams ir persams (Danielius 5, 25–28).

Manethon žr. Manetonas.

Manetonas (Manethon) Egipto dvasininkas, istorikas, gyvenęs III a. pr. Kr. Težinoma jį gimus Sebenitos mstl., Nilo deltoje, buvus Hierapolio šventovės kun. ir turėjusiu ryšių su krašto valdovu Ptolemaju I (323–285) ar II (285–247) ir jam pripažinus iš Sinopės į Aleksandriją atgabentą dievo Plutono statulą esant taip pat ir Serapio (Serapis) paveikslu. Tuo jis davęs pradžią Serapio kultui. M. garsėjo didžiu mokslininku ir laikytas autorium daugelio raštų. Jo žymiausias raštas buvo graikiškai parašyta Egipto istorija (Aigyptiaca), siekusi nuo pirmo faraono Menes laikų (apie 3000 pr. Kr.) iki 342 pr. Kr. Istorija yra dingusi, ir apie ją težinoma iš įvairių autorių citatų ir atpasakojimų. Daugiausia jos perdavė žydų istorikas Josephus Flavius (žr.) poleminiame veikale Contra Apionem ir kiek mažiau krikščionių chronografai, pvz. Eusebijus (IV a.) ir Georgios Sinkelas (VIII a.). Dėl nepaprastai didelės svarbos Egipto istorijai, M. veikalas bandyta iš nuotrupų atstatyti.

M. rašė istoriją norėdamas supažindinti pašaliečius su Egipto praeitimi ir atitaisyti graikų istorikų, pirmoj eilėj Herodoto, klaidas. Jis panaudojo gausius krašto šaltinius, ypač faraonų sąrašus, apsčiai duodamas jų valdymo datų. Tad jis pirmas rinko seniausius Egipto praeities rašytinius paminklus ir juos kaupė savoj istorijoj. Ypač reikšmingais laikomi sąrašai valdžiusių dinastijų, kuriomis remiasi jo istorijos sąranga. Dabar manoma, kad koks nežinomas autorius vėliau bus padaręs M. istorijos santrauką (epitome), apsiribojęs vien dinastijų sąrašais. Ši santrauka geriausiai išlaikyta Eusebijaus kronikoj. Nuo Champoillono (žr.) laikų pradėto egiptologijos

mokslo M. istorijos nuotrupos vis lygintos su atrandamais rašto paminklais, ir daugeliu atvejų duomenys patvirtinti. M. klaidos išaiškintos šaltinių trūkumais, vertusiais autorių pasitikėti vien abejotinais padavimais. Jo chronologija, akivaizdoj naujų atradimų nepaliaujamai tiriama ir taisoma, bet skirstymas medžiagos pagal dinastijas pasilieka pripažinta Egipto istorijos schema.

R. Laqueur, M. (Pauly-Wissowa, Realencyclopaedie der klass. Altertumskunde XIV); *W. G. Waddel,* M., The Historian, with an English Translation 1940. *J. J.*

Manevrai (prc. manoeuvre) 1. stambių kariuomenės dalių arba laivyno taktinės pratybos kovos sąlygoms artimomis aplinkybėmis; mokomosios kautynės; 2. geležinkeliuose — garvežių judėjimas ir vagonų perstūmimas glžk. keliais, sustatant traukinius, rūšiuojant vagonus ir kt.

Manevras (prc.) 1. kariuomenės perkėlimas kovos aplinkybėse, saugus, netikėtas ir darnus karo jėgų ir priemonių panaudojimas priešui nugalėti. Mažų pėstininkų dalinių taktikos srityje m. reiškiasi ugnies ir judesio derinimu kautynėse. M. idėja reiškiasi vado įsakymais. Ugnies priemonės ir jėgos suskirstomos taip, kad lemiamoje vietoje būtų pasiruošta kiek galint stipresniam smūgiui. Smūgis paprastai nukreipiamas į silpniausią priešo vietą. M. rūšys yra įvairios: fronto pralaužimas, priešo apėjimas, aprietimas, apsupimas, priešo grupuotės perkirtimas ir t.t. 2. Perkeltine prasme — vikrus veiksmas, gudrybė, išsisukinėjimas.

Manfredas (1231–1266) Sicilijos karalius (1254–66) Hohenštaufenas, pavainikis imp. Fridricho II (žr.) sūnus. Tėvui mirus, gavęs valdyti Tarentą, po brolio Konrado mirties įsigijęs P. Italiją. Jis turėjo gintis nuo popiežių, kurie stengėsi visomis priemonėmis, net ir kryžiaus karu, sunaikinti Hohenštaufenus. Hohenštaufenų ir popiežių įžūlios grumtynės rizgo su dviejų Italijos partijų, gibelinų ir gvelfų (žr.) kovomis, ir M. tapo lyg pirmųjų vadu. Su gibelinų pagalba jis tapo kunigaikščiu dalies Toskanos su Florencijos miestu (1260). Tarpusavių kovų draskomoje Italijoje M. buvo beįsigijąs vadovaujamą vaidmenį visoje krašto politikoje. Popiežius sugriovė jo planus, kai pavedė Siciliją prancūzų Karoliui d'Anjou (žr.), su kuriuo susidūręs, M. ties Beneventu žuvo.

E. Maschke, Das Geschlecht der Staufen 1943.

Manfredonia mst. ir uostas P. Italijoje, Apulijoje, netoli Monte Gargano kalno; apie 33.000 gyv. (1958). M. įkurtas 1263 Sicilijos karaliaus Manfredo; XIII a. katedra, arkivyskupo rezidencija.

Mangaloras mst. ir uostas p.v. Indijoje, Malabaro pajūryje, Madraso valstybėje; 117.083 gyventojai (1951) iš kurių apie 25% krikščionys. Jėzuitų kolegija, kuri 1887 pri-

Kariai, grįžtą iš manevrų, pasitinkami Kaune

jungta prie Madraso univ., kat. vyskupo rezidencija. Pro M. išvežama apie 75% visos Indijos kavos; pipirų, arbatžolių ir kt. dalykų eksportas.

Mangãnas cheminis elementas, simbolis Mn, atominis svoris 54,93, eilės nr. 25. M. randamas įvairiuose mineraluose, pvz. piroliuzite, psilomelane ir kt. Pasaulinė m. rūdų gamyba siekia 5 mil. tonų per metus (1950). Daugiausia m. gamina Sovietų Sąjunga, P. Afrika ir Marokas. Grynas m. gaunamas elektrolitiniu būdu arba gaivinant m. rūdas siliciu ar aliuminiu. Gryno m. gaminama labai nedaug, nes pramonėje daugiausia vartojamas m. maišytas su kitais metalais arba junginių pavidalu. S a v y b ė s. M. yra pilkai baltas metalas, lyg. sv. 7,43, lydymo temp. 1245°C, virimo temp. 2150°C. M. yra reaktyvus elementas, jungiasi beveik su visais metaloidais, tirpsta atskiestose mineralinėse rūgštyse, tačiau ore nesioksiduoja. M. reikalingas gyvulių bei augalų augimui; jo trūkumas sukelia įvairias ligas. Žmogaus dietoje m. reikalinga 4 mg kasdien. M. j u n g i n i a i. M. d v i d e g i n i s (MnO_2) randamas gamtoj kaip piroliuzito mineralas. Vartojamas plieno, stiklo, dažų bei lako pramonėje, trąšų gamyboje, keramikoje ir organinėje chemijoje kaip oksidatorius. M. c h l o r i d a s ($MnCl_2 \cdot 4H_2O$) gaunamas veikiant piroliuzitą druskos rūgštimi. Vartojamas magnio ir magnio lydinių metalurgijoje, trąšų ir tekstilės pramonėje ir kaip katalizatorius organinėje chemijoje. M. s u l f a t a s ($MnSO_4 \cdot 4H_2O$) gaunamas veikiant m. rūdas sieros rūgštimi, arba kaip šalutinis produktas hidrokinono gamyboje. Vartojamas trąšoms. P e r m a n g a n a t a i. Manganatuose ir permanganatuose m. veikia kaip rūgštį sudaras elementas. Manganinės rūgšties (H_2MnO_4) ir permanganinės rūgšties ($HMnO_4$) kalio druskos yra labiausiai žinomos. Mangano dvideginis, sulydytas su kalio šarmais (KOH), duoda žalią kalio manganatą. Ši druska yra nepastovi, jungiasi su oro deguonimi ir virsta kalio permanganatu ($KMnO_4$), kuris išsikristalizuoja violetiniais kristalais. Kalio permanganatas yra labai stiprus oksidatorius, plačiai vartojamas chemijoje, medicinoje (žr. Kalis). Sąlytyje su organine medžiaga permanganatas išskiria deguonį, kuris oksiduoja organinę medžiagą bei įvairius žemo oksidacijos laipsnio junginius. Ši savybė plačiai vartojama analitinėje chemijoje kiekybinėse analizėse titravimo technika. Šis titravimo procesas vad. m a n g a n o m e t r i j a. *K. Kbl.*

Manganinas vario, mangano ir nikelio lydinys, vartojamas tiksliems matavimo prietaisams gaminti.

Manganitas yra plieninės ar juodos spalvos mineralas, mangano rūda, susidedanti iš $Mn_2O_3 \cdot H_2O$ ir įvairių priemaišų. Kietumas 4, specifinis svoris 4,3–4,4. Jo kristalai prizminiai, dažnai sugrupuoti į ryšuliukus. M. lengvai pakeičiamas į mangano dvideginį MnO_2, oksiduojant ir dehidruojant. Randamas Kanadoje, Vokietijoje ir kitur.

Mángas (Mangifera indica) žagreninių (Anacardiaceae) šeimos apie 30 m aukščio amžinai žaliuojąs medis, taip pat vaisius. Savaime auga P. Azijoje, bet veisiamas nuo gilios senovės (prieš 6000 metų) iki dabar Malajuose, Polinezijoje, Afrikoje, tropinėje Amerikoje, taip pat Kalifornijoje ir Floridoje. Kultūroje m. yra apie 500 veislių. Indijoje m. laikomas šventu medžiu. Vaisiai apvalaini slyviški, apie 12 cm ilgio, saldžiai rugštūs, kvapūs, valgomi žali ir perdirbti. M. pietų kraštų vaisių tarpe užima svarbesnę vietą negu vidutinio klimato srityse obuolys.

Mango vaisiai

Mangirdas 1. V l a d a s žr. Mongirdas, Vladas.

2. V l a d i s l o v a s (apie 1825–26 Pašušvio dv., Pašušvio vls., Kėdainių aps. — 1865 VIII 24 Kaune) kunigas. Baigęs Žemaičių kunigų seminariją, paskirtas Linkuvos vikaru. 1863 įsijungė į sukilimą, skaitė žmonėms lietuviškus atsišaukimus, pabrėždamas, kad Lietuva vėl bus laisva. 1863 X 24 suimtas ir tuojau išsiųstas į Kauną, nes vietos komisijų buvo pripažintas dideliu vadu ir organizatorium. 1864 X 31 baudžiamosios komisijos paskirta 12 m. katorgos Sibiran, bet kaip džiovininkui 1865 III 11 bausmė pakeista 10 metų. Mirė Kauno kalėjime.

P. Kubicki, Bojownicy kapłani II : 2, 1936, 684–690.

Mangostãnas arba mangostanmedis žr. Garcinija.

Mangròvai (ag. mangrove) atogrąžų pajūrinių potvynių ir atoslūgių veikiamų pelkynų medžiai ir krūmai genties Rhizophora, Rhizophoraceae šeimos. Jų gausu Afri-

kos paatlančiu, Kongo upyne ir kt.; ištisais miškais auga taip pat Vidurio ir P. Amerikoje. Medžių kero viršutinės orašaknės, aukštai iškilusios paviršiuje ir tankiai suaugdamos, sudaro glaudų šaknyną, kuris ilgainiui pelkynus verčia sausumos plotais. M. vaisių sėklos sudygsta medyje, ir žemėn nukrinta jau sustiprėję daigai. Žievė turi 22–33% tanino. Daugiausia vartojama R. Mangle žievė.

Manguin Henri - Charles (1874 – 1945) prancūzų tapytojas, tai vienas iš pirmųjų fovistų, dalyvavęs (kartu su Matisse, Derain, Vlaminc, Marquet, Rouault ir Van Dongen) pirmajame grupės pasirodyme 1905 Salon d'Automne Paryžiuje. M. tapyba tam tikrais savo aspektais artima Matisse, pasižymi aukšta technika, užsimojimų nuosaikumu ir spalvos kultūra (plg. Le 14 Juillet à Saint-Tropez 1905).

Mangustė (Herpestes griseus), Indijoje gyvenąs Viverridae šeimos plėšrus gyvulys, išvaizda ir gyvenimo būdu primenąs žebenkštį. Jis yra apie 45 cm ilgio (nuo snukio galo ligi uodegos pradžios), rusvai tamsios spalvos. Galva smaila, trumpos kojos, ilga uodega, pradžioje stora, o į galą suplonėjusi. M. minta pelėmis, žiurkėmis ir ypač mėgsta naikinti gyvates. Ji puola ir paprastai įveikia net pačias didžiąsias ir nuodingąsias gyvates, pvz. kobras, kurios įkandimo ji išvengia savo nepaprastu vikrumu. Gyvatę ji puola griebdama už galvos ir stipriais dantimis sužeisdama smegenis. Indijoje ji yra pageidaujamas ir globojamas įnamys. Jų buvo įveista 1872 Jamaikoje išnaikinti žiurkėms cukrinių nendrių plantacijose. Per kelioliką metų jų tiek priviso, kad jos išnaikinusios žiurkes, laukines peles, driežus, gyvates, pradėjo naikinti naudinguosius mažus gyvulius ir paukščius. Jų yra kelios rūšys, iš kurių ichneumonas (žr.) gyvena Egipte ir senovės egiptiečių buvo gerbiamas kaip krokodilų kiaušinių naikintojas.

Mangustė kovoja su kobra

Manhattan seniausia ir pagrindinė Naujorko dalis, apimanti M. salą, esančią tarp Harlemo upės šiaurėj ir š. rytuose, kuri ją skiria nuo Bronxo, East River sąsiaurio rytuose, skiriančio nuo Bruklino ir Queens, Aukštutinės Įlankos (Upper Bay) pietuose ir Hudsono upės vakaruose, atribojančios nuo New Jersey valstybės. Ploto ji yra mažiausia iš 5 metropolio dalių, bet ūkiniu ir kultūriniu atžvilgiu svarbiausia. M. yra 17,5 km ilgio ir ligi 3,6 km pločio, drauge su keliomis gretimomis salelėmis apima 80,8 km². Salos įžemis yra kietos uolos, ant kurios įmanoma statyti didžiulio svorio dangoraižius. Salos paviršius nuolaidus iš š. ir v. pusių į pietus ir rytus. Visa p. salos dalis yra apsupta uosto krantinių. Tik pats p. galas, kaip buv. baterijos istorinė vieta, paverstas aikšte-parku.

Architektūra. Būdingas M. architektūrinis bruožas yra neįprastas didelio namų skaičiaus aukštumas. Tai dangoraižių miestas, kurių viena grupė išaugusi p. salos gale, o antroji vidurio dalyje, maždaug nuo 33 ligi 66 gatvės, ir tolydžio auganti. Pasaulyje yra išgarsėjusi vad. ‚M. dangaus linija' (‚M. sky line') — architektūrinis miesto siluetas horizonte. Čia yra kelios dešimtys namų (1958) per 150 m aukščio. Pirmasis dangoraižis Singer Building (190 m) pastatytas 1908. Tačiau ligi pastatant (1931) iki tol (1958) aukščiausią pasaulyje Empire State Building (381 m), žymiausias M. dangoraižis buvo Woolworth Building (241 m), pastatytas 1913, kuriame yra ir Amerikos lietuvių informacijos centras. Kitos dangoraižinės įžymybės yra: Rockefeller Center, susidedąs iš 14 namų, kurių aukščiausias RCA Building (260 m) ligi pastatant Grand Central City (projektas 1958) yra didžiausias pasaulyje įstaigų biurų namas; Chrysler Building (309 m), pastatytas 1929, ir 1958 pradėtas vykdyti Lincoln Square projektas, kuris apima pastatymą operos, koncertų, teatro, muzikos mokyklos rūmų ir kuriame bus dalis Fordhamo universiteto. Dėl dangoraižių daugėjimo miesto administracija yra priėmusi

Rockefellerio Centras Manhattane

statybinį zonavimą, pagal kurį aukštieji pastatai gauna piramidės išvaizdą, kad savo aukštumu neužtemdytų gatvių ir palengvintų oro judėjimą. Kiti žymūs pastatai: miesto rotušė (City Hall), pastatyta 1811, amerikiečių koloninio ir prancūzų renesanso stiliaus, centrinė biblioteka (1911 klasikinio stiliaus), Grand Central ir Pensilvanijos glžk. stotys, Metropolitan operos, Carnegie Hall, meno ir gamtos muziejų rūmai, Šv. Patriko katedra, Jungtinių Tautų rūmai, įvairių pramonės ir prekybos b-vių rūmai, koncentruojami tarp 6-sios ir 3-sios

Šiaurinė Manhattano dalis žiūrint nuo Empire State dangoraižio

alėjos ir p. Central Parko. Iš daugybės didžiųjų viešbučių žymiausi yra: Waldorf-Astoria, Commodore, Plaza ir Astor.

Rezidenciniai rajonai. Jie susidarė natūraliu būdu pagal imigrantų ir naujakurių tautinį, religinį ir socialinį pasiskirstymą. Vad. Lower East Side rajonas, į rytus nuo Broadway tarp Fulton ir 14-sios gatvių, anksčiau yra buvęs didžiausias žydų centras, bet daugumai praturtėjusių ar išsimokslinusių žydų iš ten išsikėlus, apsigyveno didelės kolonijos italų, lenkų, rusų, ukrainiečių ir po II pas. karo ypačiai daug portorikiečių. Aplink Chatham aikštę yra pastovi kinų kolonija (China Town), su keliais tūkstančiais gyv. Seniau garsėjęs kaip dailininkų gyvenamas rajonas Greenwich Village (į p. ir v. nuo Vašingtono aikštės) patapo vidurinės socialinės klasės rajonu, bet išlaikė kai kurias kultūrines tradicijas, pvz. paveikslų parodas ir muges po atviru dangumi. Žymiausias aukščiausios socialinės klasės rajonas yra vad. Upper East Side, nuo Central Parko į rytus, maždaug tarp 59 ir 95 gatvės, su Sutton Place, Beckman Place, Gracie Square ir Park Avenue. Ten pažymėtinos prancūzų, švedų ir vokiečių kolonijos. Harlemas yra žinomas kaip negrų rajonas, bet ten yra stambios italų ir ispanų grupės. Visur kitur gyventojai mišrios kilmės. Lietuvių esama kelių šimtų šeimų. Pietų M. dalyje 32 Dominick St. yra liet. Aušros Vartų parapijos bažnyčia.

Manhattane yra 93 parkai, kurie apima 14% viso ploto; iš jų didžiausias Central Park, 4420 m ilgio ir 975 m pločio. M. yra pirmoje eilėje pasaulinės prekybos, bankinių operacijų, laivininkystės ir civilinės aeronautikos įstaigų centras. Dėl to dienos metu jame esti apie 2 mil. žmonių daugiau, negu naktį, nes apie pusė visų Manhattane dirbančių žmonių gyvena kitose Naujorko dalyse. Be to, M. yra kelios didžiausios pasaulio universalinės krautuvės, o iš pramonės šakų vyrauja drabužių gamyba. Turistiniu atžvilgiu M. yra beveik tolygus visam Naujorkui. *A. B.*

Mani, kitaip Manes, Manichaeus (216–277), persų kilmės babiloniečių filosofas, manichėjų (žr.) sektos kūrėjas. Savo religines pažiūras skelbė Persijoje ir Indijoje, ten kūrė religines bendruomenes. Parašė eilę religinių darbų aramėjų ir persų kalbomis. Zaratustros sekėjų nužudytas.

Maniākas (prc. maniaque iš gr. mania ‚beprotybė, aistra, potraukis') apsėstas ma-

nijos (žr.), liguistai nukrypęs į vieną mintį arba į vieną troškimą.

Manichėjai sekta gavusi vardą pagal savo kūrėją Mani (žr.), arba Manes, Manichaeus, gyvenusį Persijoje III a. Jis skelbė metafizinį ir religinį dualizmą. Pagal šią doktriną yra du amžinieji pirmieji principai: Dievas — priežastis viso gėrio, materija — viso blogio. Materija, kurią jis dar vadina viso pikto dvasia, yra lygi gėrio dvasiai-Dievui. Jis skelbė materiją ne tik kaip pasyvų blogio principą, bet daugiau kaip aktyvų ir labai galingą. Mani, atrodo, formaliai savos doktrinos nesukūrė, bet greičiausiai pasisavino kai kurias Platono ir kitų senovės filosofų tiesas. M. atmeta Senąjį Testamentą, o iš Naujojo paima tik tuos dalykus, kurie paremia jų skelbtas tiesas. Pagal juos žmogaus kūnas yra išdava blogio principo, moterystė yra smerktina, o vaikų gimdymas yra nusikaltimas.

F. Chr. Baur, Das manichäische Religionssystem 1831, ²1928; *F. C. Burkitt*, The Religion of the Manichees 1925; H. *C. Puech*, Le Manichéisme, son fondateur, sa doctrine 1949. *A. Jšk.*

Manyčas upė P. Ukrainos Dono stepėse, Dono kair. intakas, 260 km ilgio; seniau tekėjo iš D. Manyčo ež., nuseko ir maitinamas jo kair. intako Jegorlyko. Vasarą išdžiūsta. Baseino plotas 35.354 km². M. šlėniu kasamas dirbtinis M. vandens kelias iš Azovo į Kaspijos jūrą; daromos 7 užtvankos su šliuzais laivams.

Manierà (prc. manière) 1. veikimo būdas, įprotis; 2. laikysena, išorinės elgimosi formos; 3. mene — kurio nors meistro ar laikotarpio savotiškas kūrybos būdas, jų stiliaus nusistovėjęs požymis; neigiama prasme — nekūrybiškas, prasmės netekęs, bet įprastinis ar dirbtinai palaikomas bruožas; 4. technikoje — medinė lenta su kiaurai prapiautu piešiniu, naudojama dažant, raštuojant audinius, apmušalus ir kt.

Maniera greca, arba maniera bizantina, (it.) italų meno istorijoje bendras apibūdinimas visiems Bizantijos meno poveikio elementams, plačiai įsiskverbusiems į Italijos tapybą ypač XII-XIII a. šioj epochoj M.g. buvo vystymosi katalizatorius ir reiškė Italijos meno praturtinimą. XIV a. ją pakeitė Prancūzijos gotikos įtaka ir progresyviai brėsta italų nacionalizmo meno renesansas (plg. Giotto, Italijos menas).

Manieringas (iš prc. manière) nenatūralus, netekęs paprastumo, dirbtinis, įmantrus; skirtinas nuo ‚manieristiškas', manierizmo (žr.) stiliaus epochos.

Manierizmas (iš it. maniera ‚maniera') Europos meno stilius apie 1520–30 ir 1590–1630, tarp renesanso klasikos ir baroko. Manieristais iš pradžių buvo pavadinti Rafaelio mokiniai (Pierino del Vaga, Giulio Romano, Giovanni da Udine, Polidoro da Caravaggio, Salviati) ir Michelangelo sekėjai (Daniele da Volterra, Montorsoli, Bandinelli), kurie pasisavino šių dviejų didžiųjų renesanso klasikų formas, jas kartojo gan schematiškai, be gilesnio įprasminimo (artistiškasis m.). L. Dolce jau 1557 kalbėjo apie šitų epigonų ‚manierą', kaip neigiamą savybę. Burckhardtui, Wölfflinui, net A. Riegliui m. tebereiškė dekadentiškumą ir tuščią rutiną vėlyvajame renesanse, bet ekspresionizmo metais austrų ir vokiečių meno istorikai Dvořakas, Friedländeris, Pevsneris ir kt. iškėlė m. kaip plačią XVI a. meno srovę ir pilnavertį stilių, kuris išreiškė savo epochos pasaulėžiūrą. Ji gyveno krizės nuotaikoje ir nerime. Renesanso humanistinis idealas ir tikėjimas žmogumi, mene pasireiškęs atbaigtų formų klasiškumu ir pusiausvyra, staiga susvyravo. Atramos ieškota antgamtiniame pasaulyje, grįžtant prie viduramžių pasaulėžiūros radikalumo. Šioje atmosferoje kilęs m. menas reprezentavo Katalikų Bžn. priešreformacinį sąjūdį, pasmerkusį protestantizmą, pagoniškąjį renesanso aspektą ir grįžusį prie scholastikos. Formos požiūriu įvairioms m. apraškoms bendras yra klasiškos harmonijos neigimas: vieton klasinės formos įsigali mistinė forma (transcendentinis m.). Jau Michelangelo vėlyvasis stilius — jo ‚ultima maniera' (pvz. 1542–49 Capella Paolina freskose), rodo visiškai pasikeitusią paveikslo erdvės sampratą: geo-

J. Pontormo Kristaus prisikėlimas (freska iš Certosa di Val d'Ema, 1522–25)

Manierizmas

A. Bronzino: Bartolommeo Pantiatichi portretas (Florencija, apie 1540)

metrinė-perspektyvinė erdvė, kuri buvo renesanso laimėjimas, išnyksta; ji susikomplikuoja, tampa irracionali ir pripildoma laisvų figūrų junginių, kurie, kaip viduramžių tapyboje, orientuojasi ne į gilumą, bet į paveikslo priekinę plokštumą. Atstumai tarp atskirų figūrų tapo nenatūralūs, jos atrodo pakibusios ore, tarytum netekusios tvirto pagrindo. Veiksmas išdėstomas simultaniškai vienoje scenoje, įjungiant įvairius momentus. Taip pat koloritas nustojo gyvumo, spalvos pablyško, gavo nerealių kontrastų, apšvietimas — nenatūralus, dėmėtas, nes šešėliai neturi minkšto perėjimo. Toliau analizuojamas m. išryškėjo kaip vėlyvosios gotikos, kurios renesansas nebuvo panaikinęs, bet tik laikinai uždengęs, prasiveržimas: m. formos dvelkia aristokratiniu subtilumu, analogišku gotikos riterių kultūros formų gracingumui, sykiu m. neteko renesansinio optimizmo, grįždamas prie vėlyvosios gotikos skausmingos melancholijos (G. Weise). Žmogaus vaizdavimas atsisakė klasinio kanono ir renesansinio tvirtumo, svorio, didingumo (gravitą): m. figūra liesa, ištįsusi ir mažagalvė, kaip vėlyvojoje gotikoje, jos judesiai susukti ir iškraipyti (figūra serpentinata). Judesiai nėra psichologiškai motyvuoti, bet pasyviai pasiduoda linijų bangavimui: realistinės detalės subordinuojamos visumai, kuri tapo nereali, mistiška, idealistinė. M. domėjosi ne turiniu, bet formos problemomis; jo meninė idėja yra fantastiška ir nesivadovavo imitacija. Čia glūdi mūsų amžiuje teatpažinta m. estetinė vertė. M. kompozicijai ir koloritui geriausiai atstovauja Florencijos mokykloje J. Pontormo, ypač jo Jėzaus Kančios freskos 1522–25 Certosa di Val d'Ema, taip pat A. Bronzino portretai. Parmos mokykloje nuo klasinio stiliaus nutolsta Correggio ekstatinė tapyba, bet m. būdingiausias yra Parmeggianino, ypač jo 1534 ‚Madona ilgu kaklu'. Sienos mokykloje m. atstovavo Beccafumi, Urbine — F. Barocci, Venecijoje — Jacopo Robusti Tintoretto, kurio 1593–94 Scuola di San Rocco freskos ir Ispanijoje El Greco kūryba sudaro m. tapybos viršūnę. M. skulptūrai Italijoje atstovavo Montorsoli, Ammanati, Danti Rossi, Benevenuto Cellini ir ypatingai Gianbologna, išpopuliarinęs m. visoje Europoje. Florentietis Rosso Fiorentino m. tapybą

F. M. Parmeggianino: Maddona del collo lungo (apie 1535–40)

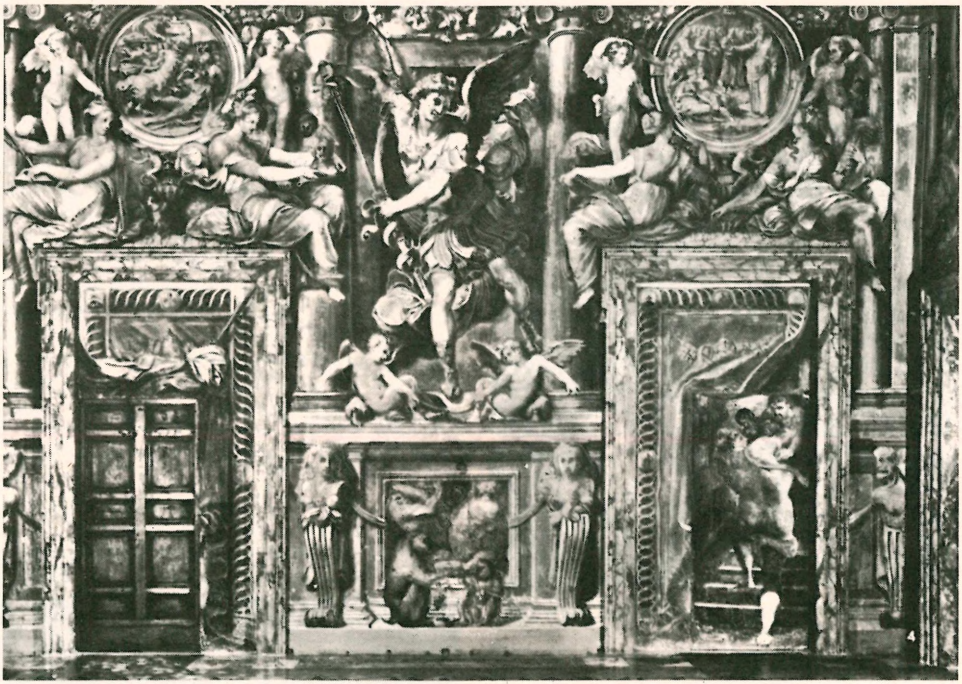

Pierin del Vaga ir Pellegrino Tibaldi (freskos Šv. Angelo pilyje Romoje)

perkėlė į Prancūziją, kur apie 1530–50 susiformavo Fontainebleau tapybos mokykla (žr.) su meistrais Primaticcio, Niccolo del' Abate. Ten su m. siejasi Clouet, Carono, Callot raižyba bei tapyba, J. Goujono ir G. Pillono skulptūra. Antverpene apie 1500–30 flamų m. tapytojai tęsė vėlyvosios gotikos tradiciją ir jos dvasioje performavo italų renesanso poveikį. Flamų m. tapyboje kulminacinį tašką pasiekė F. Floris ir P. Bruegelis. Vokietijoje m. prasideda H. Leinbergerio bei meistro H. L. skulptūrose; vėliau jam atstovavo tapytojas B. Sprangeris, Nürnbergo ir Augsburgo dekoratyvinio meno meistrai, pvz. Jamnitzeris, P. Candidas, H. Gerhardas, Adrian de Vries ir kt. Lenkijoje m. artimi skulptoriai Santi Gucci ir Canavesi.

M. architektūra Italijoje vystė toliau iš antikės paimtas dekoratyvines renesanso formas, bet konstruktyvinė m. samprata yra iš esmės kitoniška negu renesanso klasikos. Renesanso architektūros idealas buvo centrinės erdvės pastatas su kupolu arba išbalansuotų formų fasadas. M., paneigdamas harmoniją, pabrėžė horizantalumo ir vertikalumo įtampą, tokiu būdu išreiškė transcendentinį begalybės siekimą ir renesanso laimėjimus performavo krikščionybės dvasia. 1547 Michelangelo perplanuotas Šv. Petro bazilikos kupolas savo aukštyn kylančia vertikaline forma jau priklauso šitai transcendentinei srovei. Romos jėzuitų Il Gesù bžn., 1568–84 pradėta Vignolos, jungia renesansinio kupolo mintį su viduramžine ilgine nava, turinčia abiejose pusėse šoninių koplyčių eiles, kaip Ispanijos katedrose. Ištęstos galerijos ir ilgų ašių ansambliai būdingi ir rūmų statybai, plg. 1536–48 J. Sansovino biblioteką Venecijoje, 1549 Pirro Ligorio Vila d'Este prie Tivolio, 1550–55 Vignolos Vila di Papa Giulio, 1555 Orti Farnesiani, 1560–74 Vasario Uffici Florencijoje ir t.t. 1585–90 Domenico Fontana planavo Romoje ištisusių ašių prospektus su būdingaisiais aikščių obeliskais. Fasadų ir interjerų kompozicijose pasireiškė asimetriškumas, šoniniai akcentai ir dideli intervalai, o skaidančios dalys suplonėjo ir suvertikalėjo, plg. 1590 Villa Medici (Annibale Lippi). Prancūzijoje, Niderlanduose, Vokietijoje, Anglijoje per visą XVI a. nenutrūko gotinės architektūros veikimas. Priimtieji italų renesanso ele-

mentai buvo modifikuoti ir įjungti į tradicinę sistemą. Atsirado daug mišrių ir originalių lokalinių sprendimų, plg. apie 1520 St. Pierre bžn. Caene arba prancūzų pilis Blois ir Gaillon. Epochinės reikšmės turėjo 1546 arch. P. Lescot'o pradėtas Luvro perstatymas. Vokietijos rūmų priekyje stovi 1556–59 Otono-Heinricho statybos Heidelbergo pilies fasadas, originaliai jungiąs Š. Italijos ir flamų ornamentinius motyvus. Ispanų, flamų ir vokiečių jėzuitų bžn. statyboje sąmoningai griebtasi gotikos formų teisingai jaučiant, kad renesansas neturi sakralinės dvasios. Gotinės halės forma atgimė ir protestantų bžn. statyboje, pvz. 1604–15 Wolffenbüttelio, 1615 Bückeburgo bžn. ir kt. Tikras m. yra šio laikotarpio germanų kraštuose įsigalėjusi ornamentika, kurioje Š. Italijos renesanso motyvai tebuvo pretekstas išgalvotomis formomis laisvai ir artistiškai išvystyti nesuvaržytą germanišką fantastiškumą. Jai būdinga maureska (žr.), įvairūs kartušai (žr.) ir t.t., kurių išradime stipriausias buvo Cornelis Floris Antverpene. Lenkijos ir Lietuvos architektūroje m. artimiausia Stepono Batoro epocha, kurioje prigijusios italų

Danielė da Volterra Nuėmimas nuo kryžiaus
(S. S. Trinita dei Monti Romoje, 1547–49)

Architektūra iš Jan Vredeman de Vries knygos 1601

renesanso formos gavo stiprų vietinį atspalvį.

A. Riegl, Die Entstehung der Barockkunst in Rom 1908; *W. Weisbach,* Der Manierismus (Zeitschrift für bildende Kunst 54, 1919); *M. J. Friedländer,* Die niederländischen Manieristen 1921; ('') Die Entstehung des antiklassischen Stiles in der italienischen Malerei um 1520 (Repertorium für Kunstwissenschaft 46, 1925, 49–86); *L. Fröhlich-Bum,* Parmigianino und der Manierismus 1921; *N. Pevsner,* Gegenreformation und Manierismus (Repertorium für Kunstwissenschaft 45, 1925); *M. Dvořak,* Greco und der Manierismus (Kunstgeschichte als Geistesgeschichte 1928); *W. Pinder,* Zur Physiognomik des Manierismus (Klages Festschrift 1932); *E. Michalski,* Das Problem des Manierismus in der italienischen Architektur (Zeitschrift für Kunstgeschichte 2, 1933); *H. Hoffmann,* Hochrenaissance, Manierismus, Frühbarock 1938; *H. Kehrer,* Greco als Gestalt des Manierismus 1939; *E. Wüsten,* Die Architektur des Manierismus in England 1951 (su bibliogr. apie M. architektūrą); *G. Weise,* La doppia origine del Concetto di manierismo (Studi Vasariani 1952); *Graf G. S. Adelmann,* und *G. Weise,* Das Fortleben gotischer Ausdrucks- und Bewegungsmotive in der Kunst des Manierismus 1954.

P. Rkl.

Maniežas (prc. manège) 1. jodinėjimo vieta, jodykla, uždara patalpa, kur mokomasi jodinėti ir treniruojami arkliai; 2. vieta veterinariniuose punktuose arkliams apžiūrėti; 3. kuliamosios mašinos arklių sukamasis ratas, vilktuvas, vilktas.

Manifestacija (lot. manifestatio ‚iškėlimas aikštėn, parodymas') masinės iškilmingos gatvių vaikštynės reiškiant kam nors pritarimą, solidarumą, taip pat ir protestą. Žr. Demonstracija.

Manifestas (iš lot. manifestus ‚aiškus') 1. iškilmingas aukščiausios valdžios kreipimasis į gyventojus kuriuo nors svarbiu reikalu, suteikiant laisvių, palengvinimų, paskelbiant karą, sudarant taiką ir t.t. Pvz. 1861 II 19 Aleksandro II paskelbtas baudžiavos panaikinimo m., 1905 X 17 Mikalojaus II m. apie politines laisves ir kt.

2. Visuomeninių organizacijų, politinių partijų ir net literatūrinių grupių kreipimasis raštu į visuomenę, išdėstant savo pažiūras, programas ir kt. Pvz. 1847 Komu-

nistų m. (žr.), keturvėjininkų m. (žr. Keturi Vėjai) ir pn. Žr. Atsišaukimas.

3. Jūrų teisėje pilnutinis laivo krūvio sąrašas, žymįs kiekvienos gėrybės vertę, kilmę ir paskirties vietą. M. terminas taip pat vartojamas mišrios prekių vagono siuntos, prekių sandėlio turinio ir ilgų distancijų sunkvežimio krūvio inventoriaus (sąrašo) prasme.

Manihiki salos grupė mažų, žemų atolų centriniame Pacifike, tarp Marquesas ir Union salynų; 142 km² ir apie 1500 gyv. Daugumas salų priklauso D. Britanijai.

Manihot utilissima žr. Manijokas.

-manija (gr. mania ‚beprotybė, aistra, potraukis') sudurtinių žodžių galūnėje reiškia aistrą, potraukį, pvz. grafomanija, kleptomanija ir pn.

Manija (gr.) ligūstas, per didelis žmogaus aktyvumas. Bendresne prasme — neracionalus jausmas ir įsitikinimas, sutelkiąs didesnę žmogaus psichinės ir fizinės energijos dalį aklai, neracionaliai elgsenai. Šiuo terminu apibūdinamus psichopatologinius reiškinius galima suskirstyti į tris rūšis.

Pirmąja prasme m. terminas vartojamas apibūdinti kuriam vienam perdėtam neracionaliam žmogaus palinkimui, potraukiui. Pvz., palinkimas vogti (be ypatingo pagrindo ir be jokios vagiančiam naudos) vadinamas kleptomanija; palinkimas padeginėti ir sukelti gaisrus (be sąmoningo motyvo) — piromanija, ir t.t. Ta pačia prasme populiariai vartojami ir terminai anglomanija (nepagrįstas garbinimas anglų tautos žmonių), lenkomanija ir kt. Šitokio pobūdžio m. paprastai težymi paskirą, izoliuotą psichinį sutrikimą: žmogus, turįs tokią m., kitais atžvilgiais gali elgtis visiškai normaliai. Jo neracionalus palinkimas išreiškia specifinį asmenybės konfliktą ar kurią vieną nepatenkintą psichinę reikmę. Sėkmingas gydymas teįmanomas psichoterapijos būdu.

Antrąja prasme m. terminas vartojamas apibūdinti giliam ir stipriam, bet nesveikam, nepagrįstam įsitikinimui. Pvz., kurio paprasto žmogaus įsitikinimas, jog jis esąs svarbi politinė ar istorinė asmenybė, vadinamas didybės m. (megalomanija); kito nepaprastas įsitikinimas, jog jis esąs persekiojamas, gaudomas, tykomas nužudyti, vad. persekiojimo m. Šita antrąja prasme tiksliau vartotinas deliuzijos, ne m. terminas, nes tokie nesveiki įsitikinimai nebūtinai pasireiškia perdėtai aktyvia elgsena—pvz. ne kiekvienas, turįs persekiojimo deliuziją, aktyviai ‚kovoja' prieš savo įsivaizduotus priešus. M. deliuzijos prasme yra vienas iš psichozės (žr.) simptomų ir žymi daugiau ar mažiau visuotinį psichinį sutrikimą.

Trečiąja prasme m. terminas vartojamas apibūdinti vienai specifinei psichozės rūšiai. Tai vad. manijos-depresijos psichozė, kurios svarbiausia diagnozinė žymė yra periodinis nuotaikos, jausmų, aktyvumo keitimasis. Tipinga forma m.-depresijos psichozė pasireiškia dviemis fazėmis. M. tarpsnis pasižymi nepaprastu paciento guvumu, energija; mintys būna labai palaidos; jausmai liejasi nekontroliuojami. Depresijos tarpsnyje pacientas iš išorės atrodo vos vegetuojąs; organizmo ir mintyjimo procesai sulėtėja iki minimumo; pacientas graužiasi dėl menkniekių, jaučiasi nieko nevertas ir neretai galvoja ar bando žudytis. Viename m.-depresijos tarpsnyje pacientas paprastai išbūna nuo poros savaičių iki keleto mėnesių, po to palaipsniui pereina į kitą tarpsnį arba sugrįžta į normalų stovį. M.-depresijos priežastys nėra pakankamai išaiškintos. Gydymas dažniausiai ribojamas paciento izoliavimu; kartais per didelis aktyvumas ir pasyvumas kontroliuojami vaistais. Liga paprastai savaime praeina, tačiau labai dažnai po kurio laiko gali vėl pasikartoti.

W. Muncie, Psychobiology and Psychiatry 1948. *C. Landis & M. Bolles,* Abnormal Psychology 1950.

A. Sž.

Manijokas (Manihot), karpažolinių (Euphorbiaceae) šeimos daugiamečiai augalai, P. Amerikos čiabuviai. Minėtinas m. kartusis (M. manihot, arba M. utilissima), ir m. saldusis (M. palmata aipi). M. augimo srityse vad. cassava, manioc, mandioc, yuca. Iki 3 aukščio krūmiški augalai. Jų šaknų galai pailgai bulviškai sustorėję. Iš vieno kero gaunama apie 50 svarų, o iš akro apie 6000 svarų derliaus. Dėl didelio šakniagumbių krakmolingumo ir svarbios reikšmės maistui bei pramonėje m. plačiai veisiamas atogrąžų bei poatogrąžių srityse. Jų yra daugybė veislių. Dauginamas 15–25 cm ilgio stiebų atkarpomis. Derlių pradeda duoti po 6–12 mėn. Šakniagumbiuose esama ciano vandenilinės (prūsinės) rūgšties, kuri tačiau lengvai pašalinama virinant ar pakaitinant. M. valgomas žalias bei virtas. Iš paruoštų jo miltų kepama vad. kasavos duona (ag. cassava bread), sultys tinka pa-

Manijokas

dažams. Be to, m. krakmolas vartojamas gydyti, gyvulių pašarui, skalbimo reikalams ir kt. Šalia to, plačiai žinomas jo gaminys tapioka (tapioca), kuri ypač vartojama sriuboms, pudingams ir pn. JAV jo importuojama daugiausia iš Brazilijos.

M. Glaziovii apie 10 m aukščio medis, Brazilijos čiabuvis. Auginamas Ceilone, Indijoje ir kt. atogrąžų šalyse. Jo liemuo raižomas cearos arba manikobos gumai gauti. Auga greitai. Jau 5 m. amžiaus duoda geros rūšies gumos.

Manikarka (greičiausiai perdirbinys iš manichordo ar gr. monochordon — gr. mònos ‚vienas, vienintelis' ir chordē ‚styga') vienastygis muzikos instrumentas, vartojamas apie Biržus evangelikų - reformatų pamaldų metu choralų melodijų vadovavimui ar pritarimui. M. susideda iš ilgos medinės dėžės su kiauryme viduryje, iškelto tiltelio ir ištemptos vienos stygos. Pasidėjus instrumentą ant skobnies deš. ranka griežiama trauku, o kair. rankos pirštu spaudžiama styga prie tiltelio, pasirenkant reikalingą garsą. Styga derinama maždaug C — pirmos oktavos paprastos dur gamos tvarkoje. Melodijos buvo žymimos raidėmis ir įrašai pritvirtinami prie tiltelio. M. kilmė nėra aiški. Į Lietuvą ji greičiausiai pateko plintant protestantizmui. M. prototipų monochordų randama sen. Egipte ir Graikijoje. VI a. pr. Kr. Pitagoras naudojo monochordą intervalų aukščiui nustatyti. Pagal turimus duomenis, Biržuose m. įvedęs Stanislovas Dagilis (žr.). Jis išmokęs Stasį Jasiukėną iš Pajukniškių k., kaip m. pasidaryti ir vartoti (vienas jo darbo egzempliorius 1926 pateko į Liet. muzikos archyvą Kaune). Dar 1927 apie Biržus m. buvo plačiai vartojama choralus giedant.

J. Ž.

Manikiūras (prc. manícure iš lot. manus ‚ranka' ir curare ‚rūpintis') rankų nagų priežiūra, jų valymas, poliravimas, dažymas. M. buvo žinomas antikėje ir Rytų kraštuose.

Manikuagan upė Kanadoje, Kvebeko (Quebec) provincijoje, Šv. Lauryno kair. intakas, 499 km ilgio; teka į p. per to pat vardo ežerą; baseino plotas 56.500 km², vid. debitas 1400 m³/sek.

Manila Filipinų sostinė ir žymiausias uostas Luzono saloje, r. M. įlankos krante, prie Pasigo upės žiočių; 1.776.370 gyv. (1957 su priemiesčiais). Oficialioji sostinė yra priemiestis Quezon City, bet daugumas administracinių įstaigų yra pačioje M. Miestas susideda iš dviejų labai skirtingų dalių: senamiesčio Intramuros p. upės krante ir naujamiesčio Binondo š. krante. Senamiestis įkurtas ispanų 1571 ir dar turi išlaikęs dalį miesto mūro iš 1590. Čia katedra, daug kitų bžn. ir vienuolynų ir arkivyskupo rezidencija. Binondas yra modernus, amerikinio tipo miestas su plačiomis tiesiomis gatvėmis, naujais namais, parkais, erdviomis aikštėmis. M. uostas yra vienas iš patogiausiųjų pasaulyje ir jo mažiausias gylis palaikomas 9 m. Mokslo ir švietimo institucijos: Šv. Tomo univ., įkurtas domininkonų 1611 (seniausias Filipinuose), valstybinis univ. (įkurtas 1908), Manilos univ. ir amerikiečių jėzuitų univ., kelios didelės bibliotekos, teatras, muziejai, botanikos ir zoologijos sodai, muzikos ir meno akademijos. Pramonė: tabako, mašinų, cukraus, virvių (gaminamos iš vad. M. kanapių, arba abakos), odos, tekstilės, baldų ir kt. Pro uostą išvežama: cukrus, tabakas, abaka, kava, daržovės, vaisiai. M. įkūrė ispanų karys López de Legaspi. 1601 jė-

Vyriausybės rūmai Maniloje

zuitai įsteigė pirmąją visame salyne mokyklą — dvasinę seminariją. 1762–64 M. buvo britų okupuota. 1832 ispanai padarė M. laisvą uostą, o 1898 VIII 13 užimtas amerikiečių. Nuo 1942 I 2 ligi 1945 II 6 M. buvo okupuota japonų. Karo metu skaudžiai nukentėjo senamiestis. Maniloje JAV turi savo karo laivyno bazę. *A. B.*

Manilijus (lot. Manilius) Romos plebėjų giminės vardas. Žymiausieji:

1. Manius M. 149 pr. Kr. konsulas, Lelijaus ir Scipijono Jaunesniojo Afrikiečio bičiulis, vedė romėnų kariuomenę į Afriką ir vadovavo paskutiniam Kartaginos apgulimui. Ciceronas, laikydamas M. vienu žymiausių romėnų teisininku, savo ‚Valstybėje' (De republika) įvedė vienu iš dialogo dalyvių. M. — pirkimo sutarčių formuliarų ‚Leges venalium vendendorum' autorius.

2. Gaius M. 66 pr. Kr. liaudies tribūnas, autorius M. įstatymo (lex Manilia), pagal kurį karui su Mitridatu baigti Pompėjui buvo suteikta neribota vadovybė.

M. T. Cicero, De imperio Cn. Pompei.

Manilkara bidentata, arba Mimusops Balata, iki 30 m aukščio Sapotaceae šeimos medis, augąs Trinidade ir P. Amerikoje. Mediena violetinės spalvos, labai kieta, padarinė. Vaisiai valgomi. Suraižius žievę, tekinama guma, vad. balata, kuri vartojama kramtomosios gumos gamyboje pakaitalu; taip pat ja tepami transmisijos diržai stipresnei trinčiai gauti.

Manilos kanapė plaušai, gaunami iš banano (žr.) lapų.

Manilos popierius pigusis spausdinamasis, rašomasis, vyniojamasis popierius, daromas iš Manilos kanapės. Žr. Bananas.

Manin Daniele (1804–1857) italų laisvės kovotojas, advokatas. 1848 vadovavo sukilimui prieš Austriją ir tapo Venecijos respublikos galva. 1848 VII Venecijai prisijungus prie Sardinijos karalijos, M. atsistatydino. 1849 jis vėl tapo laikinosios vyriausybės galva ir suorganizavo Venecijos pasipriešinimą austrams. Dėl bado ir ligų Venecijai kapituliavus, 1849 M. pasitraukė į Paryžių.

G. M. Trevelyan, M. and the Venetian Revolution 1923.

Manipulas (lot.) 1. liturgijoje apdaras, kurį aukštesniųjų šventimų dvasininkai per mišias dėvi ant kairiosios rankos. Jo forma: dvilinka juosta, apie 75 cm ilgio, ties viduriu sujungta, kad būtų galima užmauti ant rankos; medžiaga ir spalva kaip arnoto. Nuo XIII a. m. yra oficialus subdiakono apdaras. Aukštieji Romos valdininkai, viešai rodydamiesi, rankoje turėdavo išpuoštą skarelę, kuri buvo iškilmingos uniformos dalis. Atėjus tikėjimo laisvei, ir katalikų dvasininkai pradėjo vartoti panašią skarelę, kaip išskirtiną dvasininko papuošalą. Galimas dalykas, kad tokia skarelė, gavusi m. vardą, tarnavo ir praktiškam reikalui — veidui apsišluostyti. IX–X a. manipulas tampa liturginiu apdaru, reiškiančiu dvasininko laipsnį.

2. Sen. romėnų kareivių būrys, lygus $^1/_{30}$ legiono arba ⅓ kohortos. *P. Dmb.*

Manipuliacija (prc. manipulation iš lot. manipulus ‚sauja, gniūžtė') 1. daugiau ar mažiau sudėtingas rankomis atliekamas darbas, reikalaująs didelio tikslumo, pvz. gaminant sudėtingus preparatus, vaistus ir kt.; 2. vykdomasis veiksmas, atliekant reikalus įstaigose, biuruose; 3. mikli išdaiga, machinacija (žr.).

Manipuliatorius (prc. manipulateur iš lot. manipulus) 1. prietaisas su svirtele telegramoms perduoti; 2. prietaisas, atliekąs sudėtingas operacijas reguliuojant gamybinius ir kontrolinius procesus; vartojamas įmonės valdymo skirstomosiose lentose ir kitur.

Manipuras valstybė, Indijos Unijos narys, tarp Asamo ir Burmos; 22.364 km², 578.000 gyv. (1951), sostinė Imphal. Žemės paviršius labai kalnuotas ir apaugęs miškais.

Manisa žr. Magnezija.

Manitava (vok. Mantau) kaimas 14 km nuo Karaliaučiaus, Gamsavų paštas, arti gležk. linijos Karaliaučius–Labguva. 1939 apie 140 gyv. Kalnelyje aptiktas senojo geležies amžiaus kapinynas su degintinių žmonių kapais. Įkapių tarpe surasta ir Romos monetų.

Manitoba 1. Kanados prerijų provincija centrinėje dominijos dalyje, prie JAV Dakotos ir Minnesotos valstybių ir į pietų vakarus nuo Hudsono įlankos. M. apima ne tik prerijas (pietuose), bet ir dalį miškais apaugusio Laurentirio skydo; 652.220 km², 850.040 gyv. (1956), iš kurių apie 60% miestelėnai. Sostinė Winnipegas (255.093 gyv, o su priemiesčiais Greater Winnipeg 425.000, 1958); kiti miestai: St. Bonifące (29.000), Brandon (25.000), St. James (27.000), East Kildonan (19.000, sudarytas 1957 sujungus atskiras vietoves). Pietuose apima dalį buvusio ledynų laikais Agassizo ežero, kur dabar yra viena produktingiausių pasaulyje kviečių auginimo sričių. Di-

Parlamento rūmai Winnipege

džiausi ežerai: Winnipegas, Winnipegosis, Manitoba; upės Nelsonas, Churchil, Saskačevana ir Red. Ežeringame ir kalvotame p.v. pakraštyje 1930 įteisintas Riding kalnų tautinis gamtos apsaugos parkas. Š. ir š.r. dalyse yra aukso, vario, sidabro, nikelio ir kt. žemės turtų. 1957 tarptautinė Kanados nikelio bendrovė INCO pradėjo vykdyti didžiulį nikelio kasyklų projektą (už 175 mil. dol.) prie Mystery-Moak Lake š. Manitoboje ir ten įkūrė naują kasyklų miestą Thompsoną. Metinė tos vietos produkcija apie 35.000 t nikelio, dydžio antroji pasaulyje. Neseniai aptikta dideli ištekliai naftos; ji eksploatuojama (1958) dvylikoje laukų su 736 šuliniais, duodančiais per metus apie 6 mil. statinių naftos. Vasariniai kviečiai yra svarbiausias provincijos produktas. Iš viso žemės ūkio metinė produkcijos vertė yra apie 250 mil. dol. (1957), o pramonės produkcija 705 mil. dol. (1957). Manitoboje yra 49.200 ūkių, 364 akrų vidurkinio dydžio. Be vyraujančios kviečių kultūros, taip pat auginama avižos, miežiai, cukriniai runkeliai, bulvės ir pašariniai augalai. Apie 50% viso ploto apaugę miškais. Upių energijos išnaudojama (1958) tik 15%. Apskritai M., kaip ir visa Kanada yra didelės ūkinės ateities kraštas, pajėgiąs sutalpinti kelis kartus didesnį gyventojų skaičių.

I s t o r i j a. M. europiečiams pažįstama nuo XVII a. pradžios. T. Buttonas 1612 aptiko Nelsono upę, o 1670 Hudsono įlankos krante buvo įsteigta prekybos stotis, bet pirmoji pastovi kolonija įkurta tik 1811 T. Douglaso Assinibojos apygardoje. 1869 D. Britanijos vyriausybė išpirko iš Hudsono Įlankos b-vės teritorines teises Manitoboje ir jas perleido Kanados dominijai. 1870 įteisinta M. provincija ir 1881 bei 1912 jos teritorija praplėsta. *A. B.*

2. Ežeras Kanadoje, Manitobos provincijoje; 4920 km² ploto, paviršius 248 m nuo j. l., gylis vid. 4 m.

Manitolis (d–manitolis), polialkoholis, priklauso heksitolių grupei ir yra bespalvė, kristalinė (rombinės formos adatėlės) medžiaga, kuri lydosi 166°C temperatūroje ir yra optiškai aktyvi (suka šviesos poliarizacijos plokštumą). M. lyg. sv. yra 1.487; m. tirpsta vandenyje, p–dioksane (virimo temperatūroje), kiek piridine ir kituose tirpikliuose. M. gana plačiai paplitęs gamtoje, pvz. kai kurių augalų syvuose (salieruose, cukrašvendrėje ir kt.). Maninis uosis (Fraxinus ornus) buvo auginamas Sicilijoje dėl aukšto m. procento. Dabar m. gaunamas

gaivinant cukrus, pvz. d–manozę, d-fruktozę, d–gliukozę arba cukrų mišinius, pvz. hidrolizuotos melasos produktus. Šalia sorbitolio m. yra vienas iš pigiausių heksitolių ir naudojamas pramonėje sintetinių dervų ir plastikų gamybai. Jo kiltiniai, kaip heksaacetatas, vartojama lakų gamyboje, o heksanitratas pritaikomas kaip sprogalas bei medicinos reikalams (duodamas į vidų tablečių pavidalu su pieno cukrumi kraujo indams išplėsti). M. boratas naudojamas elektrolitinių kondensatorių gamyboje.

Manitoulino salos (ag. Manitoulin Islands) Hurono ežere, skiriančios jį nuo Jurgio įlankos. Didžioji M. (Great M.) yra apie 140 km ilgio ir drauge su mažąja M. (Little M.) priklauso Kanados Ontario provincijai, o Drumondo sala priklauso JAV Mičigano valstybei. Salose yra per 2000 gyv.

Manitowoc mst. JAV, Wisconsino valstybėje, prie Mičigano ež. (uostas), apie 30.000 gyv. (1958). Aliuminio dalykų, laivų statybos, alaus, konservų, pieno produktų ir kt. pramonė. Jo užnugaris yra derlingų žemių ūkio sritis.

Manitu indėniškas pavadinimas neparastos ir nesuvokiamos jėgos (orenda, vakonda), kuri ‚sugaunama' arba ‚įimama' po prakaito ar garo maudyklės (pirties).

Maniu Juliu (1873–1951) rumunų politikas, tautinės ūkininkų partijos vadas. Prieš I pas. karą buvo vengrų parlamento narys ir aktyviai dirbo Transilvanijos tautiniame sąjūdyje. 1918 įvykdė Transilvanijos prijungimą prie Rumunijos. 1928–30 ir 1932–33 ministras pirmininkas. Jis buvo opozicijoje prieš karalių Karolį II ir I. Antonescu. 1941 nepritarė Rumunijos įsijungimui į karą ir vedė su sąjungininkais slaptas derybas, 1944 pasibaigusias paliaubomis. 1944–45 ministro pirm. pavaduotojas. 1947 komunistinės vyriausybės nubaustas kalėjimu iki gyvos galvos. Mirė kalėjime.

Maniùliškės k., Antazavės vls., Zarasų aps., 16 km nuo Dusetų; 1923 buvo 35 ūkiai ir 175 gyv. Čia yra piliakalnis, kurį 1933 žvalgė P. Tarasenka. Kultūriniame sluoksnyje randama kaulinių dirbinių, puodų šukių ir kt. Radinių pateko į Dusetų ir Zarasų muziejus.

Maniuliškių piliakalnis

P. P. M-nas, M. piliakalnis (Zarasų Kraštas 1932 nr. 18).

Maniušiai k., Gruzdžių vls., Šiaulių aps., 10 km nuo Gruzdžių; 1923 buvo 16 ūkių ir 135 gyv. Čia surasta VII–VIII a. įkapių, pvz. kiaurakryžmių smeigtukų ir kt.

Manivydas arba Mantivydas (m. apie 1342) Gedimino sūnus. Istoriniuose šaltiniuose jo vardas rašomas: Moniwid, Montwid, Montiwit, Montowit, Mondowid. Pagal K. Stadnickį, M. motina buvo Vyda, pirmoji Gedimino žmona. Randamos metraščiuose žinios įvairuoja ir dėl M. vietos brolių tarpe. Voskresenskio kronika ir Lietuvos metraštis jį laiko Gedimino vyr. sūnumi, o Naugardo ir Sofijos metraštis — jauniausiu. M. buvo gavęs iš tėvo valdytį Kernavę ir Slanymą. Liet. metrašty, Danilovičiaus 1827 išl. Vilniuje, vietoje Kernavės įrašyta Karačevas, tačiau Dlugošas, kuris, matyt, turėjo po ranka geresnę to metraščio kopiją, rašo Kernavę. Apie M. tėra maža žinių. Jis nebuvo karingas kng. Mirė netrukus po Gedimino mirties, nepalikęs įpėdinių. XVI a. kai kurios Lietuvos didikų šeimos (Zabžezinskiai, Dorohostaiskiai, Glebavičiai, Veževičiai) tvirtino, kad jos esančios atšakos Manivydų giminės, kurios protėviu buvęs Gedimino sūnus M.

K. Stadnicki, Synowie Gedymina I 1853; *J. Wolff,* Ród Gedymina 1886; Polnoje sobranije russk. lietopisej III 1841, VII 1856. *R. Krs.*

Manivydas 1. Albertas, arba Vaitiekus (miręs 1423), Vilniaus vaivada. Istoriniuose šaltiniuose vadinamas: Manewid, Maniuit, Manwede, Manwide, Monewid, Monowyd, Monwid. 1413 Horodlėje susigiminiavo su lenkų Lelivos herbo didikais. M. jau prieš tai turėjo ir vartojo savo herbą-antspaudą. Žinomi du jo antspaudai: vienas prikabintas prie 1398, kitas prie 1410 vytautinio dokumento. Ženklas abiejuose antspauduose yra panašus — iš keturių kvadratukų sudarytas kryžius, o jų viduryje penkialapis žiedas ar žvaigždė. Viename antspaude įrašas SIGILL' ALBRECI MONEWID, kitame — + s. alberti : apit : de : Vilna.

M. buvo vienas iš žymiausių XIV–XV a. sąvartos Lietuvos didikų. Jis per 26 metus turėjęs didelės įtakos Lietuvos valdovui ir bajorams. Nuo 1397 M. ėjo Vilniaus seniūno pareigas, o nuo 1413 — Vilniaus vai-

vada. Jis buvo artimiausias Vytauto patikėtinis ir patarėjas, jo laimių ir nelaimių draugas, susirišęs su valdovu ne tik draugiškumo, bet ir svainystės ryšiais. M. dalyvavo visuose to laikotarpio svarbiuosiuose politiniuose Lietuvos įvykiuose: 1398 buvo liudininku Vytautui pasirašant taiką su Vokiečių ordinu Salyne ir 1404 — Raciąnže, dalyvavo ir pasirašė lietuvių–lenkų derybų aktą Vilniuje, kaip Vytauto pasiuntinys vykdavo atlikti įvairių jam pavestų misijų, Vilniaus vaivados titulu 1422 dalyvavo pasirašant Melno taiką.

Pirmoji M. žmona buvo Jadvyga. Šiai mirus, po 1407 vedė Smolensko kng. Sviatoslavo Ivanovičiaus dukterį Juliją, Onos Vytautienės seserį.

Už nuopelnus valdovui ir valstybei Vytautas apdovanojo M. privilegijomis ir turtu. Yra žinomi net 5 Vytauto jam duoti dokumentai. 1396 Vytautas dovanojo jam Geranainius. Vėliau Geranainiai atiteko M. dukraitei Sofijai ir jos vyrui Mikolajui Radvilai. 1403 Vytautas M. davė Žiupronis ir Mirkliškius. Ir šie dvarai vėliau atiteko Radvilams. 1407 M. vėl gavo dvarų, kaimų ir ūkių. Donacijos dokumente nurodyta taip pat nuo išvardytų vietovių atliktina karinės tarnybos pareiga ir pridėta sąlyga: jei, mirus M., jo žmona Jadvyga ištekėtų už kito, ji nustotų tada teisių į tas donacijas. Pačioje pradžioje didesnė M. nuosavybės dalis koncentravosi Ašmenos, Vileikos, Minsko aps. Paskui jis vis daugiau žemių įgijo rytiniame D. L. K-tijos pakraštyje. Vytauto dovanoti jam Serensko, Horvalio, Brakino, Lubčo vls. rodo ir Vytauto politiką stiprinti D. L. K-tijos rytų sienas, atiduodant ten žemes savo patikimiausiems bajorams.

1419 M. ir jo žmona Julija dėl senatvės ir nesveikatos gavo iš pop. Martyno V atleidimą nuo pasninko pareigos. 1421 Vytautui suteikiant Žemaičių vysk. Motiejui ir kapitulai fundaciją, M. taip pat dalyvavo ir pasirašė kaip liudininkas. Prieš mirtį 1422 M. įsteigė Vilniaus katedroj koplyčią (Švč. Marijos ir šventųjų: Alberto, Jurgio, Jadvygos, Elzbietos ir Marijos Magdalenos garbei), jos ir kunigo išlaikymui paskirdamas duoklę iš Gudelių k. (į p.v. nuo Ašmenos) ir Sielukų priedvario, medaus duoklę iš Skaudavičių ir dviejų ūkių prie Beržūnos, be to, dešimtinę javų iš Naujakaimio, Mirkliškių ir Dekšnėnų ir žemės gabalą Vilniaus mst. Ši donacija Vytauto patvirtinta 1423. Koplyčios įsteigimas ir aprūpinimas buvo paskutinis M. darbas. Ji priglaudė savo fundatoriaus palaikus ir buvo pavadinta Manivydų koplyčia.

2. Jonas (apie 1400 — 1458), Vilniaus vaivada, (1) sūnus, vadinamas Ivaška Manivydaičiu. Pirmą kartą jo vardas sutinkamas viename Vytauto 1420 dokumente, o nuo 1429 jis pasirodo jau dažniau svarbesniuose Lietuvos gyvenimo įvykiuose. 1431 dalyvavo Švitrigailos ir Vokiečių ordino susitarime Skirsnemunėje. Valdant Švitrigailai, M. buvo jo šalininkas ir rėmėjas, 1432 jis įspėjo Švitrigailą, atvykusį į Ašmeną, apie rengiamą prieš jį sąmokslą ir kartu su juo pabėgo į Polocką. M. Švitrigailos vardu užėmė Kijevo sritį, 1435 buvo pasiųstas pas totorius prašyti Švitrigailai pagalbos. 1437–38 ėjo Podolės ir Kameneco seniūno pareigas, 1435–38 buvo ir Švitrigailos dvaro maršalka. Išrinkus D.L.K. Kazimierą, M. pasidarė jo šalininku ir 1443 tapo Trakų vaivada. Dlugošas, 1456 kalbėdamas apie M., pažymėjo jo palankų nusistatymą karaliaus atžvilgiu (‚regiarum partium homo'). 1458 M. gavo Vilniaus vaivadiją, kurią trumpai tevaldė. Kazimieras suteikė M. žemių, kurių viena stambiausių buvo Valažinas. Yra išlikęs M. testamentas, rašytas 1458. Savo turtą, kurį buvo paveldėjęs iš tėvo ir pats įsigijęs, užrašė savo žmonai Onai, sūnums Jonui ir Vaitiekui bei dukterims Sofijai ir Jadvygai.

J. Długosz, Opera Omnia XII 1876; *M. Baliński,* Historya miasta Wilna I 1836; Codex epist. Vitoldi 1882; *J. Wolff,* Senatorowie i dygnitarze 1885; *J. Kurczewski,* Kościół Zamkowy II 1910; *Wł. Semkowicz,* O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachta polska w Horodle r. 1413 (Miesięcznik Heraldyczny VI, 11–12, 1913, 179–183); (") Przywileje Witolda dla Monlwida (Ateneum Wileńskie I, 2, 1923); *K. Jablonskis,* Nauji Vytauto laikotarpio aktai (Praeitis II 1933, 403–405); *J. Matusas,* Švitrigaila 1938. *R.Krs.*

Manizales mst. Kolumbijoje, Caldas departamento sostinė, apie 160 km į š.v. nuo Bogotos, 2140 m nuo j.l.; apie 150.000 gyv. (1957). Su Magdalenos upe sujungtas 73 km ilgio kalnų geležinkeliu. Arkivyskupo rezidencija, prekybos (kakavos, kavos, aukso) centras.

Mankeliūnas Vytautas Matas (g. 1912 VI 27 Jiezne, Alytaus aps.) kunigas. Mokėsi Aukštdvario vidurinėje mokykloje, Alytaus gimn. ir Kauno kun. seminarijoje. Kunigu įšv. 1936. Teologiją studijavo VDU teol.-filosofijos fak., kur apgynęs disertaciją ‚Kultūros ir religijos santykiai' 1938

X 29 gavo teol. dr. laipsnį. Vėliau studijas gilino Gregorianumo univ. Romoj, Liuveno univ. ir Javerianos univ. Bogotoj (čia gavo filosofijos dr. laipsnį). 1938–40 dirbo Kaišiadorių vyskupijos kūrijoje. Tremtyje vadovavo Lux leidyklai. 1948 atvyko į Kolumbiją, kur pradžioj dirbo isp. parapijoje, nuo 1952 profesoriauja Javerianos univ. ir Nacionaliniame Kolumbijos univ., kur dėsto filosofiją ir psichologiją. Bendradarbiavo Tiesos Kelyje, Laive, Kolumbijos Lietuvyje, Tėvų Kelyje, Ecclesiastica Xaveriana, Cathedra, Testimonio ir Revista de Psicología (jos vyr. red.). Drauge su kun. P. Gaida-Gaidamavičium išvertė Tihamer Thoto Jaunosios sielos auklėjimą 1935. Ispaniškai išsp. La filosofía de la naturaleza y las ciencias naturales según la doctrina aristotélico-tomista 1952, El problema epistomológico de las ciencias naturales 1954, Psicoanálisis y Catolicismo 1956.

Manker Ernst (g. 1893) švedų etnografas. 1924 baigė Göteborgo univ. 1925–38 su mažomis pertraukomis tarnavo Valstybiniame etnografijos muziejuje Stockholme, o nuo 1939 Nordiska Museet (šiaurės muziejuje) Stockholme intendentas ir lapių skyriaus vedėjas. 1953 filosofijos garbės dr. Stockholmo univ. M. yra žymus Laplandijos gyventojų lapių tyrinėtojas. Jis vadovavo ir dalyvavo gausiose etnografinėse ekspedicijose po Laplandiją. Išsp. Die lappische Zaubertrommel 2 tt. 1938, 1950, Lapsk kultur vid Stora Lule älvs källsjöar 1944 (Lapių kultūra palei Store Lule upės šaltinių ežerus); The Nomadism of the Swedish Mountain Lapps 1945, Lapparnas heliga ställen 1957 (Lapių šventosios vietos). Be šių mokslinių veikalų, M. yra parašęs eilę populiarių ir puikiai iliustruotų knygų apie lapius. M. įsteigė ir redaguoja raštų seriją Acta Lapponica (ligi šiol išėjo 13 tomų). *J.Lng.*

Mankėtas (prc. manchette) drabužio rankovės atraitas, rankogalis, prisiūtas arba prisegtas.

Mánko (it. manco ‚trūkumas') trūkumas dėl natūraliai susidarančių priežasčių: dvasinėje srityje — gabumų, charakterio, išauklėjimo; prekių moksle ir komercijoje — svorio, kiekio arba skaičiaus. Svoris mažėja dėl nusibarstymų, džiūvimo, išgaravimo, ilgo stovėjimo, cheminių reakcijų. Daugelio prekių svoris kitėja dėl vandens kiekio prekėse pasikeitimo. M. kasoje susidaro dėl klaidų priimant ir išmokant pinigus. Todėl kasininkams duodama maža suma galimiems trūkumams išlyginti.

Mańkowski Tadeusz (g. 1878) lenkų meno istorikas. Baigęs teisės mokslus dr. laipsniu. Beadvokataudamas Lvove, prof. Batovskio įtakoje susidomėjo meno istorija. Pirmas veikalas liečia Vilnių: Refleksje o Wilnie i baroku polskim (Rocznik Tow. Prz. Nauk w Wilnie t. 5, 1914), vėliau specializavosi Lvovo meno istorijoje. 1937 Lenkijos mokslų akad. meno istorijos komisijos v.pirm., 1946 filologijos klasės sekr. ir Valstybinių rinkinių dir. Vavely. Išsp. Lwowskie Kościoły barokowe 1932; Galerja Stanisława Augusta 1932; Sztuka ormian lwowskich 1934; Lwowskie cech malarzy w XVI i XVIII wieku 1936; Arasy Zygmunta Augusta (Rocznik Krakowski t. 29, 1937); Lwowska rzeźba rokokowa 1937; Rzeźby zbioru Stanisława Augusta 1948 ir kt. Davė keletą sintetinio pobūdžio veikalų, pvz. Fabrica ecclesiae 1946; Genealogja sarmatyzmu 1946, kuriame išryškino sarmatizmą kaip stiliaus sąvoką. Savo studijose M. remiasi gausiais šaltiniais neatitraukdamas žvilgsnio nuo meno kūrinio.

A. Bochnak, Zarys dziejów polskiej historii sztuki 1948, 32–34. *P.Rkl.*

Mankštà kūno mankštinimosi pratybos, kuriomis siekiama racionaliai fiziškai išlavinti žmogų, kad jo judesiai būtų grakštūs, dailūs, gyvi, estetiški. M. formos yra labai įvairios: sakalų, plastika ir ritmika, išraiškos ar imitacijos judesiai ir kt. Žr. Efektyvi mankšta, Fiziškas ugdymas, Gimnastika.

Manlijus (lot. Manlius) sen. rom. patricijų ir plebėjų giminės vardas. Žymiausi:

1. A. M. Valso 451 pr. Kr. su kitais senatoriais lankėsi Graikijoje susipažinti su tenykščiais įstatymais.

2. Marcus M. Capitolinus, 392 pr. Kr. konsulas. 390 gynė nuo galų Kapitolį, kur buvo ir jo namai. Priešams naktį kopiant, M. buvo pažadintas žąsų gagėjimo ir apgynė Kapitolį. Kai 385 užsistodamas įsiskolinusius plebėjus nuo skolintojų patricijų įgijo šalininkų, buvo apkaltintas siekimu karaliaus valdžios, nuteistas ir numestas nuo Tarpėjos uolų. Nuo tada buvo uždrausta patricijams Kapitolyje gyventi ir Manlijams turėti Marko vardą.

Th. Mommsen, Römische Forschungen 2, 1879.

3. Titus M. Imperiosus Torquatus, 347, 344 ir 340 pr. Kr. konsu-

las, augdamas, lyg vergas, buvo tėvo verčiamas dirbti sunkius ūkio darbus. Kai liaudies tribūnas M. Pomponijus 362 pr. Kr. norėjo tėvą patraukti už tai tieson, sūnus, grasydamas durklu, privertė tribūną atsiimti kaltinimą. Pravardę Torquatus M. gavo nuo kaklo grandinėlės (torques), kurią jis kovoje su galais atėmė iš įveikto milžino galo. Dėl griežtumo drauge su tėvu gavo pravardę Imperiosus (‚despotiškas'). 340 kariaudamas su lotynais, buvo uždraudęs leistis su priešu į dvikovą. Kai sūnus nepaklausęs stojo į dvikovą ir nugalėjo priešą, tėvas už nepaklusnumą nubaudė sūnų mirties bausme. Nuo tada imperia Manliana (‚M. įsakymai') dėl griežtumo tapo priežodžiu.

4. T. M. Torquatus konsulas 235 ir 224 pr. Kr., cenzorius 231. Senate buvo priešingas romėnų belaisvių išpirkimui po pralaimėjimo ties Kanais (lot. Cannae) 216 pr. Kr.

5. Cn. M. Vulso 189 pr. Kr. konsulas, nugalėjo galatus M. Azijoje ir nustatė tame krašte tvarką.

6. L. M. Torquatus 65 pr. Kr. konsulas, rėmė Ciceroną kovoje prieš Katiliną ir ištrėmimo metu.

7. Gaius M. Sulos centurionas, rinko savanorių būrius Katilinai ir žuvo drauge su juo 62 pr. Kr. ties Pistorija.

Mann 1. Heinrich (1871–1950) vokiečių rašytojas, (4) brolis. Studijavo Berlyne, vėliau Münchene kurį laiką gyvai domėjosi tapyba ir rašė eiles. Nuo 1893 gyveno kurį laiką (kartu su broliu Thomu) Italijoje, dažnai lankėsi Prancūzijoje. Nacionalsocialistų persekiojamas, 1933 pabėgo į Čekoslovakiją, vėliau Prancūzijon, kur buvo išrinktas Vokiečių rašytojų d-jos užsieny pirmininku. 1940 M. per Ispaniją pabėgo į JAV. 1947 du Vokietijos univ. suteikė jam garbės dr. laipsnius, o 1950 išrinktas pirmuoju Vokietijos menų akad. pirmininku. Prieš pat numatytą grįžimą tėvynėn M. mirė.

H. Mann

Abiejų brolių kūryboje randame panašių skepticizmo ir pesimizmo žymių, tiktai jo prozoje visa tai apipavidalinta kandžiau ir aistringiau. Apskritai M. proza siekė daiktiškumo ir racionalumo, tokiu būdu laikoma magiškojo realizmo pirmtake. Po rašytojo mirties įsteigta Heinrich-Mann d-ja surinko jo raštus, išleido biografiją, bibliografiją ir kt. Raštai: Pirmasis romanas apie aistras ir kaltę In einer Familie 1893 (pataisyta laida 1924) buvo dedikuotas Paul Bourget. Po jo sekė trilogija Die Göttinnen (Dievaitės) 1902–04, kur romano herojė išgyvena tris stadijas: Dianos, Minervos ir Veneros. Die Jagd nach Liebe (Meilės medžioklė) 1905 skelbia laisvą erotiką. Fašistinės idėjos užuominos skelbiamos romane Zwischen den Rassen 1907. Pirmojo kūrybos laikotarpio geriausiu kūriniu laikomas romanas Die kleine Stadt (Mažasis miestas) 1909, vaizduojąs demokratinių idėjų pabudimą apsnūdusiame Italijos miestelyje. Po to seka visuomeninės kritikos romanų eilė: Im Schlaraffenland 1900, Professor Unrat 1905, Der Untertan (nacionalsocialisto priešvaizdis) 1918. Prie pastarojo jungtini dar du romanai Die Armen (Vargšai) 1912, Der Kopf 1925 ir trilogija Das Kaiserreich. Pokario problemas svarsto romanas Mutter Marie 1927. Vėlyvojo kūrybos periodo pagrindiniu kūriniu laikytinas dvitomis romanas Jugend des Königs Henry IV (1935) ir Vollendung des Königs Henry IV (1938), vaizduojąs humaniško monarcho likimą. Romanas Lidice 1943 aprašo čekų tautos vergiją. Paskutinis visuomeninės kritikos ir tamsios satyros kupinas romanas — Empfang bei der Welt 1950. M. taip pat yra parašęs daug poleminių straipsnių ir essay rinkinių: Freundschaft 1905, Geist und Tat 1910 ir 1931, Macht und Mensch 1919, Diktatur der Vernunft 1923, Das öffentliche Leben 1932, Sieben Jahre 1929, Der Hass 1933, Der Sinn dieser Emigration 1934, Es kommt der Tag 1936, Mut 1939, Ein Zeitalter wird besichtigt 1945 ir kt. Iš dramos kūrinių minėtinas Madame Legros 1913 ir 1949. Iš novelių iškilesnės: Liliane und Paul 1926, Das Herz 1911, Die Welt der Herzen 1949 ir kt. Rinktiniai romanai ir novelės išleista 1916. *H.N.*

2. Horace (1796–1859) amerikiečių pedagogas, politikas. Baigęs teisės studijas, vertėsi advokatūra, dėstė Brown univ. ir aktyviai dalyvavo politikoje. 1827 išrinktas į Massachusetts atstovų rūmus, o 1833 į senatą, kuriam vadovavo 1836–37. 1837–48 laiką skyrė auklėjimo studijoms ir reformoms, kurios paveikė visą šalį. M. į-

steigė įtakingą pedagoginį žurnalą Common-School Journal. Jo dvylika metinių pranešimų, skirtų auklėjimo tikslų ir priemonių diskutavimui, užima svarbią vietą pedagogikos istorijoje. M. teigiamai vertino Europos mokyklas, rekomendavo fizinės bausmės pašalinimą, reikalavo geresnio mokytojų paruošimo, įvedė pedagoginės statistikos rinkimą ir propagavo žodinį metodą skaitymo mokyme. Jam pavyko sukelti visuomenės susidomėjimą auklėjimu ir pakelti mokymo lygį JAV. 1848 išrinktas į JAV kongresą, 1853 paskirtas pirmuoju Antioch kolegijos prezidentu. Išsp. Reply to Thirty-one Boston Schoolmasters 1841, Slavery: Letters and Speeches 1852, Powers and Duties of Woman 1853.

B. A. Hinsdale, H. M. and the Common School Revival in the United States ²1937; *E. Williams*, H. M., Educational Statesman 1937. *A.L.*

3. Klaus (1906–1949) vokiečių rašytojas, (4) sūnus. Pradžioj Berlyno žurnalistas ir teatro kritikas, vėliau nacionalsocialistams atėjus valdžion, emigravo į Amsterdamą, po to į Zürichą, Paryžių, Budapeštą, Salzburgą, Prahą. Kartu su seserim Erika dalyvavo literatūriniuose kabaretuose, skaitydami nacionalsocializmo satyras. Iš Čekoslovakijos 1936 išvyko į JAV, 1938 į Ispaniją ir vėl į JAV, o po karo grįžo kuriam laikui į Europą. Laikė save pasaulio piliečiu, europiečiu. Jo kūriniai turi stiprių dekadentizmo žymių. Iš jų paminėtini: Alexander (romanas) 1929, Pathetische Symphonie (romanas) 1938, Kind dieser Zeit (Šio laikmečio vaikas) 1932, Der Wendepunkt (autobiografija) 1942, André Gide and the Crisis of Modern Thought 1948 ir kt. *H.N.*

4. Thomas (1875–1955) vokiečių rašytojas, (1) brolis, 1929 Nobelio premijos laureatas (už romaną Buddenbrooks). Studijavo Miuncheno universitete, vėliau ten pat pradeda laisvo rašytojo profesiją. Kurį laiką dirbo žurnalo Simplizissimus redakciniame kolektyve. 1933 nacionalsocialistams atėjus valdžion, palieka Vokietiją. 1936 jam atimama Vokietijos pilietybė. Iki 1939 gyveno Šveicarijoje, po to JAV, kur 1944 gavo pilietybę. 2 metus dėstė Princetono univ., vėliau apsigyveno (iki 1952) Kalifornijoje. 1952 grįžo Europon, gyveno Šveicarijoje ir mirė Züriche. Šalia Nobelio literatūros premijos M. susilaukė dar daugelio kitų premijų ir atžymėjimų. Užaugęs visiškoj Vakarų pasaulio XIX a. tradicijoj, M. įtakotas Nietzschės, Schopenhauerio ir R. Wagnerio idėjų, savo kūriniuose vaizduoja žlungantį miestelėnų luomą ir iš lėto besiformuojantį, humanistinių ir socialistinių tendencijų įtakoj, pasaulio piliečių visuomeninį vienetą. M. vienas pačių stipriausių ir žymiausių atstovų ponatūralistinio periodo Europoje skeptikas ir pesimistas, aiškiai regis savo generacijos pražūtį ir lygiai aiškiai įžvelgęs vokiečių meninio pasisakymo galimybių ribas. Tam tikra prasme M. laikytinas klasiku, niekados neslėpęs savo prieraišumo Goethės kūrybiniam credo ir daugelį pastarojo temų panaudojęs taip pat ir savo prozai. Politiškai nuosaikus kairysis ir aštrus kovotojas už humanistines, liberalines ir demokratines idėjas gyvenime bei kūryboje.

T. Mann

Pirmąja novelių knyga Der kleine Herr Friedemann 1898 užsirekomenduoja kaip subrendęs stilistas ir žmogaus sielos žinovas. Pasaulio garso susilaukė savo romanu Die Buddenbrooks 1901 (liet. K. Karnausko vertimas I 1930 ir II 1931), kuriame piešiamas vienos patricijų ir pirklių šeimos likimas per tris generacijas. Tačiau daug giliau jame pavaizduotas taip pat vokiečių miestelėnų dvasinis ir fizinis trupėjimas ir nykimas kartu su gęstančia XIX a. kultūrine tradicija. Prancūzų natūralizmas ir impresionizmas, Tolstojaus moralizmas, vokiečių ir anglų humoras, Schopenhauerio pesimistinė skausmo filosofija ir Ibseno simbolizmas, — visa tai sutelkta plačiame romane, liudijančiame vaizduojamųjų kultūrinį tereną ir intelektualinį turtą. ‚Kurti reiškia teisti patį save' (Ibsen) buvo motto M. šešių novelių rinkinio Tristan 1904. Paties autoriaus labiausiai pamėgtoje novelėje Tonio Kröger 1914 svarstoma kūrybos ir kasdienybės priešingybė, menininko troškimas įsijungti į paprastą gyvenimą, kurį jo vaizduojami žmonės turi laimės gyventi, o jis tik atkurti. Meistriška novelė Der Tod in Venedig 1913. Pažymėtinas bandymas rašyti komediją romano forma Königliche Hoheit 1909. Autobiografinių metmenų randame fragmente Bekenntnisse des Hochstaplers Felix Krull 1923. Romanas Der Zauberberg 1924 kelia visuomenines problemas, pasirinkęs mediu-

mu mažą grupę ligonių tarptautinėje džiovininkų sanatorijoj. Mitas ir tai, kas amžinai žmogiška, sudaro branduolį išgarsėjusio romano Joseph und seine Brüder 1933–34, sukonstruoto iš 4 savarankiškų apysakų, kurioms vėliau dar prijungta penktoji knyga. Romane Lotte in Weimar 1939 M. pirmą kartą paliečia Goethės tematiką. Savo vėlyvame romane Doktor Faustus 1947 autorius nudieniam tragiškam herojui leidžia pereiti legendinio daktaro skausmo stotis ir kryžkeles, nurodydamas žmogiškąją atsakomybę ir kaltę vokiečių individo nuo 1884 iki 1945. Paminėtini dar legendinis romanas Der Erwählte (Išrinktasis) 1951 ir ‚romano romanas' (antrinė antraštė) Die Entstehung des Doctor Faustus 1949.

Be šių kūrinių, dar išskirtini: Novellen 1922, Mario und der Zauberer 1930, Die vertauschten Köpfe 1940 ir k' Be grožinės literatūros, M. yra parašęs daugybę straipsnių, atsišaukimų, kalbų, svarstymų įvairiais kultūriniais, visuomeniniais ir politiniais klausimais. Iš šių paminėtini: Betrachtungen eines Unpolitischen (Nepolitiko svarstymai) 1918, Von deutscher Republik (essay rinkinys) 1923, Rede und Antwort (polemikos) 1922, Pariser Rechenschaft (Straipsniai apie Prancūzijos ir Vokietijos dvasinį, aukštesnį už nacionalizmą ryšį) 1926, Achtung, Europa (laikmečio straipsniai) 1935, Vom kommenden Sieg der Demokratie (Apie artėjančią demokratijos pergalę) 1938, Leiden um Deutschland 1948 (dienoraštis), Goethe als Repräsentant des bürgerlichen Zeitalters (kalba) 1932, Goethes Laufbahn als Schriftsteller 1933, Leiden und Grösse der Meister (literatūriniai essays) 1933, 1945, Schopenhauer, das Problem der Freiheit 1939, Denken und Leben 1941, Germany and the Germans 1945 (vokiškai 1947), Nietzsches Philosophie im Lichte unserer Erfahrung (gynimas vokiečių filosofo nuo nacionalsocialistinio režimo piktnaudojimo ir nepagrįstų ignorantų kaltinimų) 1948, Goethe und die Demokratie (kalba) 1949, Altes und Neues (essay knyga) 1952, Der Künstler und die Gesellschaft 1953. Paskutinė M. knyga buvo plačiai diskutuota ir įvairiai vertinta apysaka Die Betrogene (Apgautoji) 1953. Išleista: Gesammelte Werke, 10 tt. 1925. Pradėta leisti pilnas raštų rinkinys.

G. Jakob, Das Werk Th. M.s 1926; *L. Erlacher,* Untersuchungen über die Romantechnik Th. M.s 1931; *W. H. Perl,* Th. M. 1933–45; *E. Loewy,* Th. M. und das deutsche Bürgertum 1947; The Stature of Th. M. (kolektyvinis darbas) 1947; *B. Blume,* Th. M. und Goethe 1949; *R. Thieberger,* Der Begriff der Zeit bei Th. M. 1952. *H.N.*

5. William Julius (1819–1892) vokiečių kilimo amerikiečių liuteronų kunigas. Studijavo Tübingeno univ., atvykęs į JAV, nuo 1850 kunigavo Filadelfijoje, Pa., buvo vienas iš vadovų vad. Pennsylvania Ministerium, kuris dabar yra didžiausias Amerikos Jungtinės Liuteronų Bažnyčios sinodas. Nuo 1864 iki mirties teol. prof. Filadelfijos seminare. Išsp. Die Ansiedler in America 1845, Lutheranism in America 1857, Heilbotschaft 1881, Life and Times of Henry Melchior Mühlenberg 1887.

Manne Mordechajus Levis (1859 Raduškovičiuose, Guduose — 1886 t.p.) žydų tapytojas ir poetas. Nuo 1876 mokėsi Vilniaus dailės mokykloje ir nuo 1880 Petrapilio meno akad., kur 1882 laimėjo Vladimiro sidabrinį kryžių. Jo poetiniai raštai Kol kitve 2 tt. 1897 (jų dalis harmonizuota, kita šiaip virto žydų dainomis). M. laikomas naujosios hebrajų poezijos novatoriumi, nes įvedė metrinę eilėdarą. Jo poezija pilna gilaus liūdesio ir gamtos meilės.

M. Waxman, A History of Jewish Literature IV 1941.

Mannerheim Carl Gustav Emil (1867 VI 4 Louhisaari dv., Suomijoje — 1951 I 27 Lozanoje, Šveicarijoje) Suomijos maršalas, baronas. Mokėsi kadetų m-loje Haminoje, kur buvo ruošiami karininkai suomių autonominei kariuomenei. 1886 persikėlė į kavalerijos m-lą Petrapilyje. 1889 baigęs karo m-lą, paskirtas į 15-tą dragūnų pulką, stovėjusį Lenkijoje. 1904 savanoriu išvyko į rusų-japonų karą, kur vadovavo kavalerijos divizijai ir dengė rusų armijos pasitraukimą iš Mukdeno. Už pasižymėjimą pakeltas pulkininku. Pasibaigus rusų-japonų karui, grįžo į Petrapilį. 1906–08 dalyvavo ekspedicijoje į Vidurio Aziją. 1909 paskirtas ulonų pulko vadu, 1910 pakeltas generolu, 1913 gvardijos kavalerijos brigados vadas. Dalyvavo I pas. kare, ypačiai pasižymėjo kovose su austrais. 1916 rudenį persikėlė į Rumuniją, 1917 6-to kavalerijos korpuso vadas. Bolševikams paėmus valdžią Rusijoje, M. iš kariuomenės pasitraukė ir 1917

C. G. Mannerheim

XII slapta grįžo į Suomiją. Suomijai pasiskelbus nepriklausoma, M. pakviestas į karinį komitetą ir 1918 I 26 paskirtas Suomijos kariuomenės vadu. M. šaulius ir savanorius perorganizavo į kariuomenę ir štabą perkėlė į Vazą. Po sėkmingų kovų su bolševikais, 1918 V 16 Suomija šventė nepriklausomybės kovų pabaigą. Suomijos senatui nutarus kariuomenę pertvarkyti vokiečių kariuomenės pavyzdžiu, M. atsistatydino ir išvyko su diplomatine misija į Švediją, Angliją ir Prancūziją. Grįžęs į Suomiją, 1918 XII išrinktas regentu ir tas pareigas ėjo iki 1919 VI. Seimui priėmus konstituciją ir 1919 VII 25 renkant prezidentą, M. tegavo 50 balsų (K. J. Ståhlbergas surinko 143 balsus). Po nepavykusių rinkimų M. pasitraukė iš politinio gyvenimo. Suomijos šauliai jį išsirinko garbės vadu. Ir Lietuva 1927 II 16 apdovanojo jį Vyčio Kryžium, o Lietuvos šaulių s-ga auksiniu ženklu. 1931 grįžo į kariuomenę ir išrinktas Krašto apsaugos tarybos pirmininku. 1933 M. pakeltas į maršalus. 1939 sovietams užpuolus Suomiją, M., kaip kariuomenės vadas, sėkmingai gynėsi, bet po 3½ mėnesių, 1940 III 12 išvarginta Suomija buvo priversta pasirašyti taikos sutartį ir sovietams perduoti Karelijos sąsmauką su Viipurio mst. ir kt. Ir taiką pasirašę sovietai laikė prie Suomijos sienos 17 divizijų kariuomenės. 1941 prasidėjus vokiečių-sovietų karui, bolševikai vėl puolė Suomiją. Čia vėl M. vadovaujama kariuomenė atkakliai gynėsi nuo žymiai gausingesnio priešo. Tačiau Suomijos vyriausybei pamačius, jog karo laimėti neįmanoma, imta ieškoti taikos. 1944 VIII 1 atsistatydinus Suomijos prezidentui R. Ryti, VIII 4 M. išrinktas prezidentu, sudarė naują vyriausybę, pradėjo taikos derybas su sovietais ir turėjo priimti sunkias jų padiktuotas sąlygas. 1946 III 14 atsisakė prezidento pareigų, išvyko gydytis į Šveicariją, kur ir mirė. Jo kūnas pargabentas į Suomiją ir iškilmingai palaidotas. Išsp. jo 1906–08 kelionės dienoraštis Resa genom Asien 2 tt. 1940, sutrumpinta tos knygos laida Till häst genom Asien 1942 ir atsiminimai Minnen 2 tt. 1951–52 (vokiškai: Erinnerungen 1952). *K.Alš.*

M. linija — suomių sustiprinimų linija Karelijos sąsmaukoje į š.v. nuo Suomijos-Rusijos sienos, pastatyta 1929–39 ir pavadinta maršalo Mannerheimo vardu. M.l. tęsėsi nuo Taipale prie Ladogos, išilgai Suvanto ir Vuoksen ligi Vuoksela, iš ten į p.v. per Summa ligi Muurila prie Suomių įlankos; iš viso 125 km frontas. M. liniją 1939 sudarė 90 betoninių sustiprinimų (kulkosvydžių bunkerių ir slėptuvių), iš kurių 67 buvo senesnio tipo, ir prie Suvanto-Vuokseno fronto šešios 7,62 cm baterijos. Linija gynimuisi galėjo naudotis pakraščių artilerija prie Ladogos ir Suomių įlankos. Svarbesnėse vietose buvo taip pat griovių ir akmeninių kliūčių. 1939 vasarą ir rudenį M. linija papildyta lauko sustiprinimais. 1939 žiemos karo metu sovietų pajėgos buvo sustabdytos prie M. linijos XII 9. Tą laiką suomiai sunaudojo bestatydami lauko tvirtovę užpakalinėse linijose. Tik po ilgo šaudymo 1940 II 1 rusai tegalėjo pulti dideliu mastu ir priversti deš. suomių sparną trauktis Viipurio kryptimi. Dar 1940 III 13, pasirašant taikos sutartį, suomių apsaugos linija liko nepralaužta. Per 1944 vasaros ofenzyvą sovietams nepavyko prasilaužti pro pozicijas tarp Taipale ir Vuokseno, tuo tarpu senosios pozicijos Vuoksen-Muurela tetarnavo kaip sustojimo vieta suomių kariuomenei besitraukiant Viipurio kryptimi. *J.Lng.*

Mannesmann Reinhard (1856–1922) vokiečių pramonininkas, išradęs naują būdą vamzdžiams be siūlės gaminti. Savo brolių padedamas, išradimą pritaikė masinei gamybai, sukurdamas Mannesmanno koncerną (Mannesmann-Konzern), pasiekusį tarptautinės reikšmės ir garso.

Mannhardt Johann Wilhelm Emanuel (1831–1880) vokiečių mitologininkas. Nuo 1851 studijavo Berlyne, Tübingene ir 1854 gavo dr. laipsnį. 1858 habilitavosi Berlyne. 1862–72 dirbo Dancigo mst. bibliotekoje, nuo 1873 atsidėjo mokslo darbui. Susidomėjęs J. Grimmo vokiečių mitologijos darbais, M. 1855–59 red. Zeitschrift für deutsche Mythologie und Sittenkunde, kur išsp. ir pirmieji platesni jo darbai. Atskirai išsp. Die Götterwelt der deutschen und nordischen Völker I 1860, Roggenwolf und Roggenhund ²1866, Korndämonen 1868, Wald- und Feldkulte 2 tt. 1875–77, ²1904–05, Mythologische Forschungen 1884, Die praktischen Folgen des Aberglaubens... der Provinz Preussen 1878, Zauberglaube und Geheimwissen im Spiegel der Jahrhunderte ³1897. Visuose darbuose plačiai naudojosi istorine ir tautosakine baltų religijos medžiaga ir paruošė retos bei sunkiai prieinamos archyvinės medžiagos rinkinį, plačiai aptardamas surastuosius šaltinius ir juos aiškindamas saulinės mitolo-

gijos linkme. 1936 Rygoj išsp. Letto-Preussische Götterlehre — vienintelis ir plačiausias šaltinių rinkinys baltų religijai. Atskirai baltų religijai skirta visa eilė straipsnių, spausdintų Magazin der lettisch-literarischen Gesellschaft, Zeitung für Ethnologie ir kt. Iš jų reikšmingas Die lettischen Sonnenmythen (Zeitschrift für Ethnologie 1875), padaręs įtakos tyrinėjusiems senąjį baltų tikėjimą.

Altpreussische Biographie II 1942. *A.Mž.*

Mannheim mst. pietų vakarinėje Vokietijoje, Viurtemberge-Badene, prie Nekaro ir Reino santakos; 275.300 gyv. (1954). Kitapus Reino yra Ludwigshafenas, su kuriuo M. turi bendrą tramvajų ir telefono tinklą. Senamiestis apsuptas žiedu ir suskirstytas į 136 keturkampius blokus. Patogios padėties dėka, M. išaugo į svarbų pramonės centrą. Jis yra po Duisburgo-Ruhrorto didumo antrasis Europoje vidaus vandens kelių uostas su 50 km ilgio krantinėmis, didžiuliais tranzitinių prekių sandėliais ir pakrovimo įrengimais. Pramonė: chemikalų, dirbtinio pluošto, muilo, mašinų, plieno, armatūrų, elektros reikmenų, maisto produktų, tabako ir kt. Ypačiai yra stambi mašinų gamybos pramonė. Be to, M. koncentruojasi didelė prekyba vyno, apynių, javų, akmens anglies, naftos produktų, medžio, tabako ir chemikalų. Mieste yra inž., ūkio, prekybos, muzikos, teatro aukštosios m-los, meno galerija, muziejus ir tautinis teatras, kuriame buvo pirmą kartą pastatyti Šilerio veikalai. II pas. karo metu miesto sunaikinta 60%. Per orinius puolimus sunaikinta ir žymiausi barokinės architektūros paminklai: pilies rūmai, teatras, senoji rotušė, jėzuitų bažnyčia (1733–60) su Asamo freskomis, Konkordijos bažnyčia ir kt.

M. pirmą kartą minimas kaip žvejų kaimas 766. Miestas įkurtas kurfiursto Fridriko IV 1606 ir tuojau susilaukė daug pabėgėlių hugenotų ir olandų protestantų. 1689 prancūzų sunaikintas, bet 1699 vėl atstatytas ir sustiprintas. 1720–77 Palatinato sostinė. Priskyrus miestą 1803 Badėnui, jo fortifikacijos sunaikintos. 1849 M. buvo revoliucinio judėjimo centras.

K. Hook, M. in Wort, Zahl und Bild 1954. *A.B.*

M. l i e t u v i a i. Didelėj įvairių tautybių stovykloj, įrengtoj kareivinėse, 1945 lietuvių buvo susitelkę ligi 250. Prokomunistinė stovyklos vadovybė (direktorius čekas) globojamiesiems buvo labai nepalanki: maitinama buvo pusbadžiai ir terorizuojama grąžinimu sovietams. Naudota prievarta ukrainiečiams ir armėnams grąžinti. Kai grąžinimo transportui paskirtieji uk-

Kurfiursto rūmai Mannheime

rainiečiai nepasiruošė kelionei, pakviesta amerikiečių karo policija. Iš ramios minios policija išsitraukė kelis žmones ir stovyklos aikštėje, matant keliems šimtams žmonių iš aplinkinių blokų, eilę ukrainiečių žiauriai sumušė. Po šio incidento ukrainiečiams kelias dienas buvo uždrausta iš stovyklos išeiti. Stovyklos aikštėje įsirengę altorių, tas dienas jie meldėsi. Slogi stovyklos atmosfera ir sunkios sąlygos vertė ir lietuvius, kas kur galėjo, keltis kitur. Galutinai visa lietuvių grupė, visą laiką turėjusi kovoti su stovyklos vadovybe, 1946 pradžioj iš M. perkelta į Bad Mergentheimą. Lietuviškasis darbas M. buvo sunkus. Mokyklėlę–vaikų darželį vedė Sofija Klinavičienė, lietuviškąją spaudą platino Z. Garšva, o sieninį informacinį biuletenį leido V. Civinskas, vėliau J. Girnius, kuris politinės apžvalgos pranešimus darė ir žodžiu. Stovyklos kapelionu buvo kun. L. Musteikis (pamaldas laikė popietiniu metu šv. Bonifaco bžn.). Stovyklos liet. komendantu ilgą laiką buvo J. Pušneraitis, komitete veikė V. Civinskas, J. Zurlys, A. Garkauskas, A. Repšys, Pr. Tarvydas, M. Šimkus, J. Girnius (paskutinis pirm.) ir kt. Buvo surengtas rugsėjo 8 d. minėjimas ir visų lietuvių bendros kūčios.

Mannheim Karl (1893–1947) vokiečių sociologas, vienas žymiausių pažinties sociologijos pradininkų, Frankfurto a. M. univ. prof., 1933 dėl politinių priežasčių palikęs Vokietiją. Pagal jį, visos grupės (klasės, partijos, kartos ir t.t.) turi savitą ideologiją; bet kuri ideologija nėra nei iliuzija, nei gryna tiesa, bet aiškintina ryšium su tam tikra visuomenine padėtimi. Mintį su tikrove, istoriniu tapsmu sieja tikras ‚ontologinis ryšys'. Todėl tos pačios sąvokos ar kategorijos nevienodai suprantamos skirtingose visuomeninėse padėtyse. Iš M. raštų paminėtini: Zur Strukturanalyse der Erkenntnis 1922, Das Problem einer Soziologie des Wissens (Archiv f. Sozialwissenschaft u. Sozialpolitik 1925), Ideologie und Utopie 1929 (ag. vertimas Ideology and Utopia 1936), Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus 1935 (ag. vertimas Man and Society in an Age of Reconstruction 1941), Diagnosis of Our Time 1944 ir kt.

A. Salomon, K. M. (Social Research XIV 1947, 350); *A. Cuvillier,* Manuel de Sociologie 1950.

K.J.Čg.

Manninen 1. Ilmari (g. 1894) suomių etnografas. 1912–16 studijavo Helsinkyje. 1922–28 Tautinio muziejaus dir. ir etnografijos doc. Tartų univ. Estijoje, nuo 1928 Suomių tautinio muziejaus etnografinio skyriaus ved., 1929–31 Helsinkio univ. suomių-ugrų etnografijos prof. Iš jo daugelio etnografinių darbų paminėtinas Die Sachkultur Estlands I–II 1931–33.

2. Otto (1872–1950) suomių lyrikas. Nuo 1913 Helsinkio univ. suomių kalbos lektorius, nuo 1925 tituliarinis prof. ir 1927 filosofijos garbės dr. M. yra kultivuoto poeto asmenybė ir didelis žodžio meistras. Iš jo lyrikos rinkinių paminėtini: Säkeitä (Strofos) I 1909, II 1910 ir Virrantyven (Ramus vanduo) 1925. Be to, M. yra vienas iš žymiausių svetimos literatūros vertėjų į suomių kalbą. Jis tarp kitko yra išvertęs Runebergo, Moliero, Ibseno ir kitų kūrinius bei Ilijadą su Odisėja. *J.Lng.*

Manning 1. Clarence A. (g. 1893) amerikiečių slavistas. Studijavo Kolumbijos univ. Naujorke, kur 1915 gavo daktaro laipsnį. 1917–21 Kolumbijos univ. slavų kalbų instruktorius, 1921–24 asist. prof., 1924–35 R. Europos kalbų asist. prof., 1935–47 slavų kalbų asist. prof., 1947–52 e.o. prof. Daugelio mokslo d-jų narys. 1948 Müncheno Laisvojo ukrainiečių univ. išrinktas garbės dr. Lankėsi Lietuvoje. Grįžęs į JAV, skaitė paskaitas iš Lietuvos istorijos ir rašė amerikiečių spaudoje apie Lietuvą bei lietuvius. 1939 apdovanotas D.L.K. Gedimino ordinu. Yra išsp. daug darbų, ypačiai apie Ukrainos istoriją ir literatūrą. Iš didesnių M. darbų pažymėtini: Ukrainian Literature 1944, Soldier of Liberty, Casimir Pulaski 1945, Taras Shevchenko, Poet of Ukraine 1945, The Story of Ukraine 1947, Twentieth Century Ukraine 1950, The Siberian Fiasco 1952, The Forgotten Republics 1952, Russian Influence on Early America 1953, Ukraine under the Soviets 1953, A History of Slavic Studies in the United States 1957, Hetman of Ukraine, Ivan Mazeppa 1957 ir kt.

J.P.

2. Henry Edward (1808–1892) Westminsterio arkivyskupas ir kardinolas. Kilęs iš anglikonų High Church ištikimos šeimos, išaugintas antikatalikiškoje dvasioje, vėliau tapęs žymiu Kat. Bažnyčios kunigaikščiu. 1827 įstojo į Oxfordo univ., bet tėvui patekus į finansinius sunkumus, M. turėjo išsižadėti siekti politinės karjeros ir pasirinko dvasininko luomą. 1832 išv. anglikonų kunigu ir paskirtas Levingtono klebonu. Čia 1833 vedė savo pirmatako dukrą

Kardinolas H. E. Manning

Karoliną. 1837 likęs našliu be vaikų, 1840 tapo Chichesterio arkidiakonu ir nuo 1842 Oxfordo pamokslininku. Kilus vad. ‚Oxfordo sąjūdžiui', kurio siela buvo E. B. Pusey ir J. H. Newmann, M. pasisavino kai kurias jų idėjas, kurios jį vedė į Romos Bžn. Nors Newmanną 1845 tapusį katalikų M. pasmerkė ir parašė An Essay on the Development of Christian Doctrine, šiame darbe bandydamas įrodyti, kad anglikonizmas yra grįžimas į tikrąją Evangeliją, tačiau drauge pastebėjo, kad realybė yra toli nuo jo nupiešto idealo. Apsigyvenęs Londone, atsisakė pasiūlytos karalienės kapeliono vietos ir po ilgos ligos, kurios metu įvyko M. lūžis, 1848 nuvyko į Romą. Galutinį žingsnį M. žengė 1850, kai pop. Pijus IX atstatė Anglijos kat. hierarchiją (buvo paskirta 12 vyskupų ir Westminsterio arkiv. kardinolas Wisseman). ‚No popery' šūkis skambėjo Anglijos mitinguose ir aikštėse. M. buvo įsakyta sušaukti dvasininkų susirinkimą ir protestuoti prieš Pijų IX, bet tame susirinkime M. pareiškė daugiau nepriklausąs anglikonų bažnyčiai. 1851 IV 6 jis formaliai priimtas į Kat. Bažnyčią, įšv. kunigu ir pasiųstas į Romą, kur 1854 baigė teologijos mokslus dr. laipsniu. Grįžęs į Angliją, įsteigė šv. Karolio Oblatų kongregaciją, kurios narių darbas buvo sakyti pamokslus liaudies kvartaluose. Pakeltas Westminsterio kapitulos dekanu, po Wissemano mirties 1865 tapo Westminsterio arkivyskupu, 1875 kardinolu. Vatikano susirinkimo metu pasižymėjo kaip popiežiaus neklaidingumo definicijos šalininkas ir daug prisidėjo prie šios dogmos paskelbimo. Meilė vargšų ir socialinė veikla iškėlė M. į pirmaeilius Anglijos veikėjus: jam tarpininkaujant 1889 buvo baigtas ilgai užsitęsęs uostų darbininkų streikas, atnešęs Anglijai didelių nuostolių. Paliko daug raštų asketinio, apologetinio ir socialinio turinio, kurių žymiausi The Grounds of Faith 1852 ir The Eternal Priesthood 1883 yra išversti į daugybę kalbų.

E. Sh. Purcell, Life of Cardinal M. 2 tt. 1895; *H. Hemmer,* Vie du card. M. 1897; *W. H. Kent,* Life of Cardinal M. 1910; *L. d'Hyala Valva,* Il cardinal M. e la sua azione sociale 1900; *P. Thureau-Dongin,* La renaissance catholique en Angleterre au XIX siècle 1923. *J. V.*

3. Robert žr. Mannyng, Robert.

4. Robert (1816–1897) airių inžinierius, Dublino univ. hidraulikos prof. Pagarsėjo formule vamzdžių ir kanalų greičiui skaičiuoti, kurioje hidraulinis radiusas turi empirinį $^2/_3$ laipsnį.

Mannyng Robert (1264? – 1340?) anglų kronikininkas ir poetas. 1288 M. padarė vienuolio įžadus. Jo pagrindinis kūrinys Handlyng Synne 1303 yra laisvas ir papildytas William Wadingtono Manuel des Pechiez vertimas, pralenkęs originalą. Šie religiniai pamokymai anekdotų forma yra didelės reikšmės etimologijos mokslui, kaip vienas geriausių pereinamojo laikotarpio tarp ankstyvosios ir viduriniosios anglų kalbos pavyzdžių. M. įvedė daug prancūziškų žodžių, kurie vėliau prigijo anglų kalboje. Jis taip pat parašė kroniką Story of Inglande, remdamasis anglu Bruce ir prancūzu de Langtoft.

Mannus 1. sen. germanų mitologijoj (pagal Tacitą) germanų dievo Tuisto sūnus, tėvas trijų sūnų, kurie laikomi ingveonų, hermionų ir istveonų kilčių protėviais.

2. M. Zeitschrift für Vorgeschichte, vokiečių proistorės žurnalas, įst. G. Kossinnos (žr.) 1909 ir ėjęs iki 1942 (iš viso 34 tt.). Prie jo buvo leidžiama Mannus Bücherei (73 nr. išėjo 1945). Čia buvo atspausdinta nemaža darbų ir iš baltų proistorės.

Manomaitis 1. Eugenijus (g. 1909 VI 10 Šilėnuose, Šiaulių aps.) dipl. inž. 1929 baigė Aušros gimn. Kaune ir 1937 VDU technikos fak., kur gavo dipl. statybos inž. diplomą. 1937 susipažinti su moderniąja statyba buvo išvykęs trims mėnesiams į Švediją. 1937–38 dalyvavo švietimo m-jos pradžios mokyklų projektų konkurse. Jo 3 komplektų mokyklos projektas premijuotas ir pripažintas tinkamu vykdyti. Tuo pat laiku prižiūrėjo mokyklų statybos vykdymą Onuškio apylinkėje. 1938–39 vykdė Klaipėdos valstybinės amatų mokyklos ir Klaipėdos krašto mokyklų ir gimnazijų technikinę priežiūrą. 1940 suprojektavo Šiaulių prekybos instituto rūmus ir vykdė jų statybos priežiūrą. Tuo

E. Manomaitis

pat laiku buvo Panevėžio cukraus fabriko statybos darbų vedėjas. 1941–44 ‚Statybos' b-vės statybos skyriaus vedėjas. 1941 X 1 — 1944 VDU statybos fak. trobesių konstrukcijos katedros lektorius, dėstęs statybos darbų organizacijos kursą. Tą patį kursą dėstė ir Kauno valstybinėje technikos mokykloje. 1944 pasitraukė į Vakarus. Bendradarbiavo žurnale ‚Technika' ir XX Amžiuje

2. Voldemaras (g. 1912 IX 30 Šiauliuose) keramikas. 1937 baigė Kauno meno mokyklos keramikos skyrių. Nuo 1940 dirbo toje pat mokykloje kaip keramikos mokytojas. Dailės parodose dalyvauja nuo 1936. 1937 tarptautinėje parodoje Paryžiuje apdovanotas aukso medaliu. 1954 dalyvavo

V. Manomaitis

liet. dailės parodoje Maskvoje, 1956 Pabaltijo taikomosios dailės parodose Vilniuje, Taline, Rygoje ir Maskvoje. Dirba odos dailiojo apipavidalinimo ir keramikinės skulptūros animalistinėmis temomis srityse. Be daugelio jo keramikos darbų, pažymėtina ‚Oželis ir kumeliukas' (1950) ir kt.

Manometras (iš gr. manos ‚retas, netankus' ir metreō ‚matuoju') prietaisas skysčio ar dujų slėgimui matuoti; tai yra raidės U pavidalu išlenktas vamzdelis, į kurį įpilta skirtingo skysčio; slėgimų skirtumas skaičiuojamas pagal skysčio lygmenų skirtumą. Gyvsidabris ar anglies tetrachloridas naudojami vandens slėgimui matuoti. Bourdono m. turi spiralinį plonasienį vamzdelį, kuris atsilenkia proporcingai slėgimui; rodyklė parodo jį apskritoje skalėje. Atmosferinio oro slėgimas matuojamas barometru (žr.). Slėgimas žemiau atmosferinio vad. vakuumu arba neigiamu lyginamuoju slėgimu. Absoliutinis slėgimas negali būti neigiamas. *S. K.*

Mãnoras (ag. manor ‚riterių, krašto dvaras') feodalinis dvaras vidurinių amžių Anglijoje.

Manorinė sistema viduramžių žemės valdymo sistema, kurios pagrindiniai bruožai — feodalinio didiko nuosavybės teisėmis valdomas didelis žemės plotas, paskirstytas sklypais arba ūkiais, dirbamais feodalui priklausomų žemdirbių, kurie kaip atlyginimą už didiko globą ir jo žemės naudojimą, jam teikia patarnavimus ir moka duoklę.

Manozė viena iš heksozių (žr.), gaunama adatėlėmis, kristalinant iš alkoholio ar acetono; brutto formulė $C_6H_{12}O_6$. Pasitaiko gamtoje pavidale polisacharido manano, kuris, hidrolizinamas praskiesta sieros rūgštimi, virsta m. Tirpsta vandenyje, gaivina Fehlingo tirpinį. Mielės fermentuoja m. Žr. Cukrai.

Manresa mst. R. Ispanijoje, į š. nuo Barcelonos, prie Cardonero upės; 36.500 gyv. (1950). Geležies ir tekstilės pramonė. Yra sen. romėnų tiltas, Šv. Ignaco bžn. pastatyta ant olos, kurioje Šv. Ignacas Loyola metus gyveno ir parašė Dvasines pratybas 1522.

Manrique 1. Gómez (1420–1490) ispanų riteris ir poetas. Jis lydėjo Ferdinandą Aragonietį į Kastiliją, kai šis vyko tuoktis su Izabele, ir buvo vienas iš vadų kovoje prieš karalių Henriką IV. Jo dainynas (Cancionero 1485) susidaro iš 108 nevienodos vertės poetinių kūrinių: tradicinės lyrikos, trubadūrinių dainų, pasižyminčių lengvumu ir elegantiškumu. Dainos išpintos erotiniais ir madrigaliniais motyvais, jose apdainuojama žmogiškosios didybės nepastovumas, pasaulio menkybė. Ispanų religinio teatro istorijai vertingas ‚Mūsų Viešpaties gimimo vaidinimas' (Representation de Nascimento de Nuestro Señor), pasižymįs giliu jausmu.

2. Jorge (1440–1479) ispanų poetas, (1) sūnėnas. Išgarsėjo nedidele poema Coplas a la muerte de su padre (1477), parašyta savo tėvo mirties proga. Tos 43 trumpos giesmės laikomos gražiausiomis ispanų lyrikoje, pasižymi tobula forma, trumpomis strofomis. Ryški dėdės Gomezo M. įtaka.

J. Nieto Mozo, Estudio biografico de J. M. 1902. *P. Gč.*

Mans žr. Le Mans.

Mansárda prancūziškas įlaužtas stogas, pavadintas pagal jo tariamą išradėją archi-

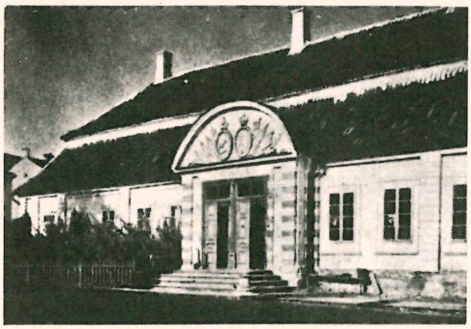

Mansardinis stogas
(XVIII a. rūmai Vilniuje, Tilto g.)

tektą François Mansartą (žr.). Tačiau jau ir anksčiau Abbé de Clagny naudojo šitokią stogo formą senajame Luvre. Pagal F. Mansartą mansardinio stogo pūvis turi duoti pusę taisyklingo aštuoniakampio, bet kiti architektai šitos taisyklės griežtai nesilaikė. M. atsirado norint apatinėje stogo dalyje įrengti gyvenamas patalpas, nepakeliant fasado nauju aukštu. Mansardiniai stogai XVIII a. rūmų statyboje visoje Europoje labai dažnai buvo statomi, kartais ir be gyvenamųjų patalpų, vien kaip baroko stiliaus požymis. Kasdieninėje kalboje m. vad. bet kuris pastogėje įrengtas kambarys, palėpė.

Mansart (Mansard) 1. François (1598–1666) prancūzų arch., statęs bažnyčias, pilis, rūmus tada madingo baroko stiliaus, kurį jis prastino, pabrėždamas trobesių dalių konstruktyvines funkcijas, vengdamas dekoratyviškai perkrautų fasadų. Turėdamas gerų proporcijų jausmą ir nuovoką pasirinkti statinio dalis atitinkančio stiliaus kolonas, M. tapo prancūzų klasicizmo pradininku architektūroje. Jo skonio pripažinimui turėjo reikšmės ir karališko architekto titulas, gautas 1636. Žymiausius savo kūrinius M. pastatė 1635–50: Marijos Aplankymo dukterų bažnyčią ir vienuolyną (1632), Blois pilį (praplėtimas, 1635–38), Maisons-Lafitte, de Choisy ir de Berny pilis (1642–51), La Vrillière rūmus, dabartinį Prancūzijos banką Paryžiuje (1635), Mazarinio rūmus, dabartinę valstybinę biblioteką (1643–45), Val-de-Grâce bažnyčią Paryžiuje (pradėta 1645), kurios (ir dar keleto trobesių) nebaigė dėl iškilusių intrigų. M. priklauso ir mansardos (žr.) išpopuliarinimas Prancūzijoje.

2. Jules (gimtoji pavardė Hardouin, 1648–1708) prancūzų architektas. Statybos meno išmoko iš savo giminaičio (senelės brolio) F. Mansarto, kurio pavardę įsipilietino, tur būt, didesniam populiarumui įsigyti. Anksti į save atkreipė Liudviko XIV dėmesį, 1675 tapo karališkuoju architektu, 1691 generaliniu ispektorium ir pagaliau visų karališkų statybų superintendantu ir baronu (1699). Ši stipri pozicija karaliaus dvare leido M. skoniui ir įtakai plisti į visą to meto prancūzų architektūrą, ypač per jo paties gausius trobesius, pastatytus įvairiose Prancūzijos vietose. Pagrindinis jo kūrinys — Versalio rūmai, kuriuose architektūriniais perlais laikomi p. fasadas su veidrodžių galerija (į parko pusę) ir tų rūmų karališkoji koplyčia (1699–1710). Ten geriausiai atsiskleidė M. klasicistinė nuotaika, skatinusi baroko kontrastingą įvairumą atsverti blaiviu didingumu, suvedant pusiausvyron horizontalines ir vertikalines linijas, gausinant plokštumas, bet neatsisakant išradingų pagyvinančių detalių. Jo klasikinio skonio ir grakštumo šedevru laikoma dviaukštė kolonada karališkoje koplyčioje. Kiti žymūs kūriniai: kolonada Versalio parke, Marly-le-Roi (1679–86) Choisy-le-Roi (1682), Saint-Cyr (1685–86), Grand Trianon (1687–88) rūmai bei pilys, Invalidų rūmai Paryžiuje (pradėti 1675) su bažnyčia (1693–1706). Jis suplanavo ir kelias aikštes, kurių garsiausios Victoire ir Vendôme Paryžiuje.

L. Hautecoeur, Histoire de l'architecture classique en France 1948. *J. Gr.*

Mansfeld mst. Vidurio Vokietijoje, Hallės apygardoje, į š.v. nuo Eislebeno; apie 3500 gyv. (1958). M. yra centras vario rūdos kasyklų, iš kurių gaunama 90% visos Vokietijos vario produkcijos. Be to, čia iškasama sidabro, druskos ir molibdeno. M. pirmą kartą minimas istoriniuose šaltiniuose 973, XIV a. gavo mst. teises, apie 1075 pastatyta pilis yra būstinė iš čia kilusios Mansfeldų grafų giminės. Pilies bžn. statyta XV a.

Mansfeld Ernst von (1580–1626) grafas, karo vadas, nelegalus grafo Petro Ernesto M. (1517–1604) sūnus. Išauklėtas savo krikštatėvio Austrijos erchercogo Ernesto katalikiškoj dvasioj, nuo 1603 tarnavo Ispanijos karaliui Olandijoje ir Vengrijos imp. Rudolfui II, kuris jį legitimavo ir pažadėjo pavesti jo tėvo valdas Olandijoje. Neišpildžius šio pažado, M. perėjo į reformatus, o 1610 į Protestantų uniją. Kilus Trisdešimties metu karui, 1618 Pfalco kurfiursto Fridricho V paskirtas vyr. čekijos

E. Mansfeld

kariuomenės vadu. Po nepavykusios 1620 XI 8 Fridricho V kovos su Maksimilijonu Bavariečiu ir Tilly ties Baltuoju kalnu, M. 1622 sėkmingai kovojo su Tilly ir su Maurikijum Oraniečiu, buvo užėmęs R. Fryziją. 1625 jis buvo surinkęs stiprias karines pajėgas, bet 1626 IV 25 Wallensteino prie Dessau tilto (Vidurio Vokietijoje) buvo nugalėtas. Ruošdamasis vykti į Angliją per Veneciją, XI 20 mirė Bosnijoje.

E. Hempel, Die Stellung der Grafen von M. zum Reich 1917; *J. Massatette,* La vie de M. 2 tt. 1931.

Mansfield mst. Vidurio Anglijoje; 51.343 gyv. (1950). Svarbus anglies kasyklų centras, tekstilės pramonė.

M. lietuviai pradėjo steigti koloniją 1947, kada buvo atvežta darbams į anglies kasyklas apie 10 vyrų. 1951–52 jų skaičius jau buvo išaugęs iki 30, bet po emigracinių bangų teliko 23. DBLS skyrius įsteigtas 1950 VIII 13 (turėjo 24 narius, dabar 15); jame, o tuo pačiu ir M. kolonijoje aktyviausiai reiškėsi St. Nedzelskis, V. Karalius, Z. Mikalauskas, Pr. Zabulis, J. Iešmantas. Lietuviškoji veikla reiškiasi tautinių švenčių minėjimais, ekskursijų ruošimu į kitas kolonijas ir kt. Kolonijos religinius reikalus aptarnauja kun. J. Kuzmickis iš Bradfordo (religinės bendruomenės vadovai: A. Bruožis, Pr. Dubosas). *K. Br.*

Mansfield Katherine (tikroji pavardė Kathleen Beauchamp, 1888–1923) anglų rašytoja, gimusi N. Zelandijoje. 1902 persikėlė gyventi į Londoną, 1918 ištekėjo už kritiko J. M. Murray. Savo novelių rinkiniais In a German Pension 1911, Bliss 1920 ir The Garden Party 1922 M. pagarsėjo kaip viena iškiliausių anglosaksų novelių rašytojų. Džiova pakirto pačiame kūrybiniame stiprume. Pomirtiniai leidiniai: Poems 1923, novelių rinkinys The Dove's Nest, atsiminimai Something Childish 1924, Journal of K.M. 1927, Letters 1928. M. impresionistinės novelės pasižymi jautrumu, stiliaus grynumu ir vidinės tiesos atskleidimu. Vietoj chronologiškai nuoseklaus ir ryškiai išbrėžto turinio išvystymo, M. rėmėsi įvairių paprastų, bet būdingų įvykių pyne, jungiama meistriško charakterio vaizdavimo. Nemaža įtakos jai yra padaręs A. P. Čechovas. Savo ruožtu, jos įtaka angliškajai novelei ir romanui yra žymi.

J. M. Murray, Between Two Worlds 1935. *A.L.*

Manship Paul (g. 1885) amerikiečių skulptorius. Pradžioj komercinį meną studijavo St. Paul, Minn., meno institute, vėliau Naujorke pas S. Borglum ir Pensilvanijos Meno akademijoje pas Ch. Grafly ir Isadore Konti. 1909, gavęs stipendiją, išvyko į Amerikos akademiją Romoje. Čia susiformavo jo stilius stiprioje klasikinio ir archainio meno įtakoje. Po to 3 metus keliavo po Graikiją ir Egiptą, kur jo kūrybą paveikė orientaliniai motyvai. 1912, M. grįžus į Naujorką, jo neoklasikinė fazė buvo palankiai priimta; pažymėtini portretai, ypač vaikų. 1922–23 profesoriavo Amerikos akademijoje Romoje. Po to buvo atidaręs savo skulptūros studiją Paryžiuje. Pažymėtini darbai: Prometėjaus fontanas Rockefeller Center (Naujorke), W. Wilsono paminklas Palace of Nations (Ženevoje), Karo paminklas Amerikos akademijoj Romoje, Amerikos karių paminklas Thiaucourt kapinėse Prancūzijoje ir kt. Jo darbų yra: Metropolitano muziejuje Naujorke, Pratt Institute Brukline, N.Y., Meno institute Čikagoje, Detroito meno muziejuje, Musée de Luxembourg Paryžiuje, St. Louis meno muziejuje ir kt. *R.Žk.*

Mansi Giovanni Domenico (1692–1769) Dievo Motinos ordino vienuolis, nuo 1765 Luccos arkivyskupas, Kat. Bažnyčios istorikas. Pasižymėjo įvairių Bažnyčios istorijai svarbių tekstų bei dokumentų išleidimu. Jo Sacrorum Conciliorum nova et amplissima collectio (31 tt. 1759–98; paskutinė nepakeista laida 1900–27) tebėra iki mūsų laikų pilniausias šaltinių rinkinys apie Bažnyčios visuotinius susirinkimus. Be to, parūpino naują laidą Baronijaus Annales Ecclesiastici su Raynaldo tęsiniu (38 tt. 1738–59) ir išvertė į lotynų k. Calmeto Glossarium biblicum 1725.

H. Quentin, J. D. M. et les grandes collections concillaires 1900. *P. Rbk.*

Mansiai (mansi) ankstyvasis vogulų (žr.) vardas.

Mansikka Viljo Johannes (1884 X 7 Viipury — 1947 III 20 Helsinky) suomių tautosakininkas. Slavų kalbas ir tautosaką studijavo Helsinkio univ., 1906–07 studijų tikslais lankėsi Estijoje, Latvijoje, Lenkijoje, Rumunijoje, Vengrijoje, Jugoslavijoje, Graikijoje ir šiaurinėje Rusijoje. Nuo 1910 Helsinkio univ. slavų ir lyginamosios tautosakos doc., nuo 1927 prof. M. ypačiai

V. J. Mansikka

domėjosi estų ir ingermanlandiečių tautosaka ir jos ryšiais su suomių tautosaka. Taip pat jis tyrė ir atskirų tautų tautosakos tarpusavio įtakas ir sąlyčius. Iš svarbesniųjų M. darbų pažymėtini Über russische Zauberformeln 1909, Die Religion der Ostslaven 1922. M. domėjosi ir liet. tautosaka. 1929 išsp. vertingą darbą ‚Litauische Zaubersprüche (FF Communicat. 87, 1929), kur yra surinkta medžiaga apie lietuvių burtažodžius iš anksčiau paskelbtų leidinių (A. Bezzenbergerio, A. R. Niemi, E. Volterio, A. Sabaliausko ir kt.), iš Lietuvių mokslo d-jos Vilniuje archyvo ir kt. Be to, jis pats rinko burtus š.r. Lietuvoje (Švenčionys, Vilnius, Valkininkas, Kalesninkai, Labanoras, Perloja, Merkinė, Šimonys, Kupiškis, Palėvenė, Raguva ir kt.). Ir šiaip M. palaikė artimus ryšius su Pabaltiju. Jis buvo suomių-latvių susiartinimo d-jos pirm. Lietuvoje pirmą kartą lankėsi kaip vertėjas ir palydovas suomių choro ‚Suomen Laulu', koncertavusio su dirigentu Heikki Klemetti. Vėliau dar keliais atvejais lankėsi Lietuvoje. 1935 apdovanotas Gedimino ordino III laipsniu.

R. Ošr.

Manson Sir Patrick (1844-1922) škotų gyd., tropinių ligų tyrinėtojas. 1866 baigęs medicinos mokslus Aberdeene, išvyko į Tolimuosius Rytus (Formoza, Hongkongas ir kt.), kur apie 23 metus tyrinėjo tropines ligas. 1889 grįžo į Skotiją, po to persikėlė į Londoną, kur buvo Seamen's Hospital gydytojas, skaitė paskaitas apie tropines ligas Livingstono kolegijoje ir kt. 1899 Londone įkūrė tropikų medicinos mokyklą. Jis tvirtino, jog maliariją (žr. Drugys) žmogui perduoda uodai, ir gyd. Ross tai įrodė bandymais.

Månsson 1. J ö n s žr. Johannes, Magnus.

2. K a r l F a b i a n (1872-1938) švedų rašytojas ir politikas. Nuo 1912 Švedijos parlamento ir antrųjų rūmų narys. 1923 įsijungė į socialdemokratų partiją. 1932 Upsalos univ. jam suteikė filosofijos garbės dr. laipsnį. Nuo 1916 ėmė reikštis kaip rašytojas. Savo raštuose kelia klasių politines problemas. Jo stilius vaizdingas ir sultingas, aplinkos pavaizdavimas platus. Istoriniai romanai pagrįsti giliomis studijomis. Išsp. Rättfärdiggörelsen genom tron (Išsiteisinimas tikėjimo pagalba) 2 tt. 1916, Sancte Eriks gård (Šv. Eriko sodyba) 3 tt. 1922–26, Gustaf Vasa och Nils Dacke (Gustavas Vaza ir Nils Dacke) I–II t. 1926, III t. 1948.

Manstein Erich von Lewinski von (g. 1887) vokiečių feldmaršalas, žymiausias vokiečių strategijos ir taktikos specialistas II pas. kare. Senos Prūsijos karininkų šeimos palikuonis, M. karjerą pradėjo 1905 prūsų gvardijoje. 1917 pateko į generalinį štabą, kur greitai pasižymėjo taktinėmis studijomis apie defensyvinių pozicijų organizavimą. 1919 perėjo į Reichswehrą. 1935–36 — armijos generalinio štabo operacijų skyriaus viršininkas; 1938 von Rundstedto armijų grupės štabo virš. Po to vadovavo 38 korpusui. Žymiausias M. karinis nuopelnas — paruošimas operacijų plano prasiveržimui per Ardenus, kuris nežiūrint vyriausios vadovybės pasipriešinimo, buvo (su kai kuriomis pataisomis) Hitlerio priimtas ir 1940 gegužės mėn. sėkmingai įvykdytas. 1941–42 vadovavo 11 armijai, užėmusiai Krymą, ir buvo pakeltas feldmaršalu. 1943 vykdė Stalingrado apsupimo pralaužimo bandymą. Po to vadovavo pietinei armijų grupei, vykdžiusiai priešpuolį Ukrainos fronte ir atsiėmusiai Charkovą (1943). 1944, kaip plataus atsitraukimo manevrų šalininkas, buvo Hitlerio atleistas. 1945 pateko į britų nelaisvę ir buvo nuteistas 18 metų kalėti. Išsp. Verlorene Siege 1957.

R. T. Paget, M. 1952.

Mansur arba Al-Mansur (ar. ‚nugalėtojas') 1. M. (pilnas vardas Abu Džafar abd-Allah al-Mansur) arabų kalifas (754–775) iš Abbasidų dinastijos. M. sustiprino ir konsolidavo savo imperiją. 762 pradėjo statyti naują Bagdado miestą, kuris tapo Abbasidų sostine. Jo valdymo metu prasidėjo literatūros ir filosofijos žydėjimas. Buvo palankus persams ir kėlė Barmekidus, skirdamas juos savo ministrais.

2. M. (pilnas vardas Mahomed ibn Abi-Amir al-Mansur billah, 914–1002) Omajadų kalifų regentas Kordoboj, isp. vadinamas Almanzoru. Kalifo Hakimo II buvo paskirtas finansų ministru, o po jo mirties už nepilnametį jo sūnų Hišamą II valdė kalifatą. M. daug kartų kariavo su š. ispanais ir islamo valdžią išplėtė visame Pirenėjų pusiasalyje. Buvo bandęs užimti kalifo vietą, bet sąmokslas nepavyko. 991 atsisakė nuo ministro pareigų, užleisdamas jas savo sū-

nui. M. rūpinosi krašto gerove, rėmė mokslą ir literatūrą. *P. Plk.*

Mansura mst. Š. Egipte, Dakachlijos provincijos sostinė, prie Nilo deltos šakos Damietos žiočių; apie 120.000 gyv. (1956). Medvilnės išvežimo, sandėliavimo ir tekstilės centras. Prie M. 1250 įvyko garsiosios kautynės kryžininkų su mahometonais; jas kryžininkai pralaimėjo, o Prancūzijos karalius Liudvikas IX pateko į nelaisvę.

Mantas, Herkus (šaltiniuose minimas taip pat Henriko Montės vardu, vokiečių pakartas 1373) vienas žymiausių didžiojo 1260–75 prūsų sukilimo prieš Vokiečių ordiną vadų. Jo gimimo metai nežinomi. Težinoma, kad kilęs iš Notangos, į p.v. nuo Karaliaučiaus, kur greičiausiai buvo ir jo pilis, šaltiniuose vad. Beselėde (Beisleiden) vardu. Kronikininkas P. Dusburgietis, kuris ir yra pagrindinis šaltinis žinių apie M., kildina jį iš Mantiminų giminės (de genere Monteminorum) ir vadina jį, kaip ir kitus prūsų giminių vadus, kapitonu (capitaneus) arba kunigaikščiu (dux). Apie 10 metų jis gyveno ir mokėsi Magdeburge, matyti, prieš tai pakrikštytas ir gavęs Henriko vardą. Po skaudaus Ordino pralaimėjimo ties Durbe (žr.) visos lietuviškos giminės sukilo prieš susilpnėjusį Vokiečių ordiną. Notangėnai savo vadu išsirinko M., kuris pasižymėjo drąsa, sumanumu ir gerai pažino vokiečių karo meną ir strategiją. 1261 pradžioje su sukilusiais notangėnais jis sumušė Ordino ir jo V. Europos talkininkų kariuomenę ties Pakarviais (Pokarben), netoli pajūrio, kur vėliau buvo pastatyta Brandenburgo pilis. Tarp belaisvių buvo ir magdeburgietis, M. jaunystės draugas Hirzhals, kurio Mantui nepasisekė išgelbėti nuo laužo pagoniškų prūsų dievų garbei. 1262 M. buvo sužeistas kovose ties Karaliaučiumi, bet netrukus (1263) jį jau vėl sutinkame kautynėse prie Kulmo ir Pamaryje (maždaug dabartinėse Dancigo apylinkėse). Grįžtantiems iš ten M. daliniams bandė pastoti kelią Ordino kariuomenė, kuri Labuvos (Lõbau) apylinkėse buvo sutriuškinta. Čia žuvo pats krašto magistras Helmerichas ir apie 40 riterių bei kryžininkų. Įdomu, kad maždaug tuo pačiu metu Kulmo srityse pasirodė ir Žemaičių daliniai, vadovaujami Treniotos.

Tuo metu atrodė, kad visa Prūsų žemė susilauks išsilaisvinimo iš Vokiečių ordino valdžios. Tačiau savitarpiniai vaidai tarp sukilimo vadų ir neefektyvi pagalba iš Lietuvos, kuri po Mindaugo nužudymo (1263) išgyveno vidaus karą, neleido sukilimo apvainikuoti visišku laimėjimu. Tuo tarpu Vokiečių ordinas susilaukė vis daugiau pagalbos iš V. Europos, kurią ypač aktyviai organizavo pop. Urbonas IV (1261–64), pats, kaip legatas, anksčiau turėjo progos susidurti su prūsais. Po 1263 kronikininkai labai mažai teužsimena apie M. Tik 1272 jis vėl pasirodė kaip notangėnų vadas. Bet dabar Ordinas, ypač sulaukęs Dietricho von Meisseno pagalbos, perėjo į kontraofenzyvą, ir M. su savo sukilėliais buvo priverstas trauktis į pietuose esančius mažai gyvenamus miškus. 1273 jis su savo negausiais daliniais buvo užkluptas Hermano von Schönenbergo, Christburgo komtūro, ir Helwigo von Goldbacho paimtas į nelaisvę ir pakartas. Maždaug tuo pačiu metu žuvo ir kiti prūsų sukilimo vadai; tuo būdu prūsų sukilimas buvo užgniaužtas.

Herkaus M. įdomi asmenybė ir labai dramatiški sukilimo įvykiai ilgą laiką buvo medžiaga įvairioms istorinėms legendoms, kurias užrašė vėlesni kronikininkai. Ne vienas ir rašytojas pasirinko M. ir jo laikus savo romanams siužetu. Tarp jų pažymėtini: M. Springborn, kurio romanas 1938 išverstas į lietuvių kalbą (Paskutinysis prūsų sukilėlis Herkus Mantas), M. Lauckner, Herkus Monte und der Ritter Hirzhals 1938. 1957 J. Grušas parašė tragediją Herkus Mantas, už kurią gavo valstybinę premiją.

Scriptores rerum prussicarum, I ir kt. tomai; *Voigt,* Geschichte Preussens, 3 tt.; *Ewald,* Eroberung Preussens 3 tt. Altpreussische Biographie 2 tt. 1942, 445. *V. Trp.*

Mantautas (m. po 1440) Vytauto laikų Lietuvos bajoras. Jo vardas aptinkamas XV a. pradžios dokumentuose šių formų: Montowd, Montowt, Montold, Montolth, Montolt. Matyt, giminiavosi su didikais Butrimais, nes vartojo tą patį Topór herbą, kurį šie buvo gavę iš lenkų bajorų Horodlėje 1413. M. su kitais įtakingais bajorais dalyvavo svarbesniuose valstybiniuose įvykiuose: derybose, sutarčių sudaryme ir jų pasirašyme. Jis pridėjo savo antspaudą (su įrašu ‚PEČAT MONTOVTOVA') prie 1431 sutarties dokumento bei prie 1433 ir 1434 unijos aktų. Wł. Semkovičiaus nuomone, tie antspaudai esą Aleksandro M., buvusio 1422–35 Šalčininkų (Vilniaus aps.) laikytojo-seniūno. Žygimantas Kęstutaitis atidavė Šalčininkus M. nuosavybėn. Tą privilegiją D.L.K. Aleksandras 1503 patvirtino M.

įpėdiniams, ir toliau Šalčininkai liko Mantautų rankose. 1440 M. buvo Eišiškių seniūnu. Gal būt, apie tą laiką jis ir mirė, nes po 1440 jo vardas istoriniuose šaltiniuose neaptinkamas. M. turėjo 4 sūnus: Bartošą, Konradą, Mykolą ir Tautvilą, kurie vadinosi jau Mantautavičiais. Pirmasis buvo Bielsko laikytojas; Mykolas — 1463–75 Lucko seniūnas, o 1483–84 Naugarduko laikytojas ir kartu Trakų pilininkas (m. 1486); Tautvilas 1481 turėjo D.L.K. raikytojo titulą. Mykolo M. sūnus Jurgis (m. 1508) buvo Kšemeneco seniūnas, o 1507 Kijevo vaivada. Jis turėjo laikyti Kijevo pilyje didesnį tarnaujančio personalo skaičių, už tai Žygimantas paskyrė jam pajamų iš Kijevo muitinės ir smuklės. Kita M. šaka Žemaičiuose vartojo Pobóg herbą su 5 strauso plunksnomis. Iš šių Kazimieras M. buvo D.L.K. dvariškis, paskui iždo raštininkas, vėliau kasininkas ir D.L.K. sekretorius (m. 1633 Varšuvoje).

K. Niesiecki, Herbarz Polski VI 1841; *A. Boniecki,* Poczet Rodów 1887; *J. Wolff,* Senatorowie i dygnitarze 1885; *W. Kojałowicz,* Herbarz Rycerstwa W. X. Litewskiego 1897; *Wł. Semkowicz,* O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle r. 1413 (Rocznik Tow. Heraldycznego we Lwowe V 1920, 48–49); Akta unji Polski z Litwą 1385–1791, išleido St. Kutrzeba ir Wł. Semkowicz 1932. *R. Krs.*

Mantautas (ligi 1939 Marcinkevičius) 1. Aleksandras (g. 1895 III 19 Paukščių k., Žaslių vls., Trakų aps.) visuomenės veikėjas. 1912 baigęs 4 kl. mokyklą Trakuose, iki 1915 privačiai ėjo gimn. kursą Vilniuje. 1908 Trakuose įstojo į slaptą moksleivių Lenkų–lietuvių d-ją, kuriai nuo 1910 pirmininkavo ir ją pavertė grynai lietuviška. 1910 Trakuose įkūrė Aušrinės kuopelę ir iki 1912 buvo jos pirm. 1912–13 Vilniuje priklausė Aušrinės ir kanklininkų kuopelėms ir Marijampolėje įsteigė Jaunųjų rašytojų ir blaivybės kuopeles. 1916 baigė Tiflise II karininkų m-lą ir 1925, išklausęs specialų kursą buv. rusų karininkams Aukštuosiuose karininkų kursuose A. Panemunėje, gavo atsargos ltn. laipsnį. 1923–28 studijavo LU teisių fak. I pas. karo metu dalyvavo turkų fronte. 1917 X išrinktas į Kaukazo armijos krašto tarybą ir jos vykdomąjį komitetą. 1917 XII 27–29 dalyvavo liet. atstovų suvažiavime ir išrinktas Kaukazo liet. tarybos v.pirm. Tarybai pasiskelbus Lietuvos konsulatu prie susikūrusios Užkaukazio respublikos, M. buvo to konsulato nariu ir lydėdavo grįžtančių liet. tremtinių transportus į Poti uostą. Tuo pačiu metu įvykusiame Kaukazo armijos liet. karių atstovų suvažiavime išrinktas Kaukazo armijos liet. karių vykdomojo komiteto pirm. 1918–20 Nukentėjusiems dėl karo šelpti d-jos Tifliso skyriaus pirm., Tifliso liet. dramos kuopos v.pirm. ir Savitarpinės pagalbos d-jos valdybos narys. 1918 VIII paskirtas Lietuvos atstovybės Užkaukazio respublikoms (Gruzijai, Armėnijai ir Azerbaidžanui) I sekr. ir Tifliso konsularinio skyriaus vedėju. 1920 IX grįžo Lietuvon ir iki 1921 XI buvo užsienių reikalų m-jos Rytų dpt. I sekr. 1922 perėjo dirbti į Lietuvos šaulių s-gą, kur iki 1936 ėjo įvairias pareigas: kultūros ir propagandos skyriaus viršs., centro valdybos sekr., iždininko, tautinio auklėjimo ir kultūros darbų prižiūrėtojo. M. buvo vienas iš Klaipėdos sukilimo iniciatorių, organizatorių ir dalyvių, ryšininku tarp Kauno ir Klaipėdos. 1922 XII 18 dalyvavo steigiant Vyr. Mažosios Lietuvos gelbėjimo komitetą ir jame atstovavo Lietuvos šaulių s-gai. Parašė sukilimo manifesto projektą, 1923 I 8–9 sukilimo vado J. Budrio paskirtas sukilėlių propagandos komisaru, I 9 dalyvavo Bajorų ir Kretingalės, o I 15 Klaipėdos priemiesčių užėmime. I 19 Šilutės seime surašė vad. Šilutės deklaraciją apie Klaipėdos krašto prijungimą prie Lietuvos. Po sukilimo organizavo Klaipėdos krašte šaulių s-gos skyrius ir sušaukė Klaipėdos krašto šaulių rinktinės suvažiavimą. Be to, M. veikė Vilniui vaduoti s-goje, Klaipėdos sukilėlių, savanorių, neolithuanų ir kt. organizacijose. 1929 vienas iš steigėjų ‚Darbo' b-vės (jos v.pirm. ir dir.), verslininkų d-jos (centro valdybos v.pirm. ir Kauno skyriaus pirm.), Amatbanko narys ir kt. 1933–36 Kauno mst. savivaldybės nekilnojamojo turto skyriaus viršs. ir apie metus Kauno miesto sekr. 1939 M. paskirta veikėjo pensija. 1944 pasitraukė į Vokietiją. 1949 atvyko į JAV, 1952–54 atkuriant Lietuvos šaulių s-gą tremtyje buvo organizacinio branduolio pirm., nuo 1954 laikinosios centro valdybos pirm., 1958 VI 5 išrinktas šios organizacijos garbės nariu ir centro valdybos pirmininku. Be to, dirba Balfe, LB ir kt.

A. Mantautas

Prieš I pas. karą bendradarbiavo Aušrinėje, Viltyje, Lietuvos Žiniose, Lietuvos

Ūkininke, pasirašydamas slapyvardžiais Trakų Olesis, Aleksandras Žaslietis, A. Gluosnis, Gl. ir kt. Nepriklausomoje Lietuvoje bendradarbiavo Trimite, Versle, Žemdirbių Balse, Karyje, Tautos Kelyje (redagavo Vilniaus skiltį) ir kt. 1928 Trimito vyr. red. padėjėjas, 1929–30 vyr. red., 1933–35 Verslo ats. red. Redagavo Lietuvos šaulių s-gos leidinius: Vasario 16-ji 1927, 1928, 1929 ir 1930, Neužmiršk Lietuvos 1927 ir Vlado Putvinskio-Putvio raštų II t. 1933 ir III t. 1934. Be to, kartu su savo žmona S. Putvyte parašė Vlado Putvio biografiją, kuri turėjo sudaryti jo raštų I tomą; šio darbo iki pirmosios bolševikų okupacijos išsp. 240 psl. Taip pat nebaigė spausdinti ‚Klaipėdos sukilimas', kurio išsp. 5 lankai.

2. Vaidievutis Andrius (g. 1927 II 7 Graužikų dv., Kelmės vls., Raseinių aps.), (1) sūnus). 1944 baigė Kauno IV gimn., 1945–57 filosofijos ir teol. mokslus studijavo Eichstätto aukštojoje filosofijos-teol. mokykloje, Pullacho aukštojoje filosofijos m-loje (Bavarijoje) ir West Badeno kolegijoje Indianoje, JAV. Nuo 1958 studijuoja filosofiją Bostono kolegijoje. Lietuvoje ir tremtyje dirbo skautų ir šaulių organizacijose. Nuo 1954 Lietuvos šaulių sąjungos tremtyje laikinosios ir nuo 1958 nuolatinės centro valdybos darbo prezidiumo narys. Nuo 1956 redaguoja Tremties Trimito skyrių Karyje. Bendradarbiavo Savitarpinės Pagalbos Žiniose, Skautų Aide, Mūsų Viltyje ir kt.

Mantautienė-Pūtvytė (Marcinkevičienė) Sofija (g. 1900 X 23 Šilo-Pavėžupio dv., Šaukėnų vls., Šiaulių aps.) moterų šaulių ir visuomenės veikėja, Vlado Pūtvio (žr.) duktė. Mokėsi Liepojos, Maskvos, Novočerkasko komercinėse gimn., 1919 baigė Šiaulių gimn. 1919–20 dirbo Eltoje, po to įsijungė į Lietuvos šaulių s-gos darbą. 1920–22 Kauno šaulių moterų sporto vadovė ir Kauno šaulių būrio švietimo bei tautinio auklėjimo sekcijos sekr. Prasidėjus Klaipėdos sukilimui, M. kartu su Marcele Kubiliūte suorganizavo Klaipėdos sukilimui remti komitetą, dirbo Vyr. Mažosios Lietuvos gelbėjimo komiteto informacijos biure Klaipėdoje. 1923 X 8 išrinkta Lietuvos moterų s-gos tautiniam laivynui remti valdybos sekr. Pradėjus kurti moterų šaulių vienetus, 1927 buvo organizacinės komisijos sekr., vėliau laikinojo moterų šaulių centro komiteto v.pirm., tarybos pirm. ir 1938 šaulių moterų vadė. Skaitė paskaitas organizaciniais ir tautinės bei šauliškos ideologijos klausimais šaulių rinktinėse, būriuose, įvairiuose moterų kursuose, stovyklose ir kt. Šaulių s-gos reikalais lankėsi Suomijoje, Latvijoje, Estijoje ir Čekoslovakijoje. Be to, veikė Lietuvos Vaiko d-joje, viena iš iniciatorių Savitarpinės Pagalbos d-jai steigti, buvo Lietuvos prieglaudų inspektorė, rūpinosi kalinių globa ir kt. 1944 pasitraukė į Vakarus, Müncheno-Freimano stovykloje buvo UNRRA tarptautinių amatų kursų sekr., viena iš liet. gimn. organizatorių, dalyvavo Pabaltijo moterų tarybos darbuose. 1949 atvyko į JAV, nuo 1952 Lietuvos šaulių s-gos tremtyje organizacinio steigėjų branduolio narė, nuo 1954 III laikinosios centro valdybos ir darbo prezidiumo narė bei šaulių moterų skyriaus vedėja, nuo 1958 VII 5 centro valdybos moterų šaulių vadovė. Be to, dalyvauja Balfo, LB, Liet. kat. moterų s-gos veikloje. Kartu su savo vyru A. Mantautu (žr.) parašė Vl. Pūtvio biografiją. Bendr. Trimite, Šaulėje, Motinoje ir Vaike, Tremties Trimite ir Šaulėje Tremtyje.

S. Mantautienė

Mantegna Andrea (1431–1506) italų tapytojas ir grafikas, žymiausias kvatrocento meistras Š. Italijoje. M. tapyboje pasireiškė originalia kūryba ir techniškų išradingumu. M. susiformavo Paduvoje, sename univ. mieste, kur jo patėvis Squarcione buvo tapytojas, domėjęsis archeologija ir rinkęs romėnų senienas. Vėliau ir M. pasekė savo patėviu. Jau 1441 Squarcione įrašė M. į tapytojų gildiją. M. meninę kryptį nulėmė Florencijos meistrų, pvz. Paduvoje dirbusio Donatello bei A. de Castagno ir P. Ucello poveikis, kurių erdvės vaizdavimo būdas ir realizmas M. padėjo visiškai atsisakyti gotinės tapybos ir pasukti į renesansą. Reikšmingas tarpininkas buvo Niccolò Pizzolo, šalia kurio M. nuo 1448 tapė freskas Paduvos Eremitani bžn. Ovetari koplyčioje. Pizzolo mirus, 1454–57 darbą tęsė jau vienas, atsipalaiduodamas nuo jo įtakos ir rasdamas savą stilių, kurį manifestuoja šv. Jukūbo ir šv. Kristupo legendų freskos, garsios savo formų metaliniu griež-

tumu, didvyriška dvasia ir drąsumu; įvedama nauja iliuzionistinė perspektyva, žiūrėjimo taškas dedamas žemiau apatinio paveikslo krašto, tarytum, paveikslo erdvė būtų faktinė erdvė, žiūrovui šitaip matoma iš apačios. Kiti M. šio periodo darbai rodo antikės ir Donatello elementų pasisavinimą: 1452 Šv. Antano katedros portalo freska, 1453–54 poliptikas iš S. Giustina ir 1456–59 Veronos S. Zeno bžn. altoriaus triptikas, kuris yra pirmas ‚sacra conversazacione' pavyzdys.

1458 pakviestas į Liudviko Gonzagos dvarą Mantuvoje iki 1474 ištapė freskomis Castel del Corte rūmų Camera degli Sposi salę; jos lubose ištapytas kupolas su žemyn žiūrinčiais veidais reiškė tolimesnį žingsnį į iliuzionizmą, kurį vystys barokas du amžius vėliau, o ‚Gonzagos šeimos' ir ‚Susitikimo su kardinolu Francesco' freskos yra pirmieji grupiniai portretai Italijos renesanse. Kai kas taria M. atstovavus baroko srovei kvatrocento tapyboje, betgi M. rūpėjo ne tas idealinis grožis, kiek tapybos problemos, perspektyva ir antikiniai rekvizitai. M. pirmas pradėjo tapyboj naudoti drobę vieton lentos. 1484–99 ‚Cezario triumfas' (dabar Hamton Court galerijoje) — 9 pav. ciklas tapytas drobėse, kurios turėjo kaboti tarp pilastrų, tarytum, atvaizduotoji ilga puošni eisena slinktų už

A. Mantegna: Šv. Jokūbas, vedamas į egzekucijos vietą, laimina atsivertėlį (1448–51)

A. Mantegna Šventoji šeima

jų. M. stilius Mantuvoje įgavo daugiau judesio ir Venecijos mokyklos poveiky spalvą. Prieš 1501 tapytas vad. ‚Cristo in scurto' paveikslas (Breroje) demonstruoja stiprų rakursą, o alegorijų paveikslas ‚Parnasas' 1497 (Luvre), apie 1502 tapytas ‚Dorybių pergalė', ‚Scipijonų triumfas' (Londone) kupini archeologinių elementų. Nuo 1475 M. dirbtuvė išleido eilę vario raižinių. M. sugebėjo duoti raižiniui monumentalinį efektingumą ir, išrasdamas modeliavimo brūkšniavimu techniką, galėjo išgauti kūnų plastiškumą, kurį tiek pabrėžė savo tapyboje.

F. Knapp, M. 1924; *G. Fiocco,* L'arte di A. M. 1927; ('') M. 1937; *J. Blum,* A. M. und die Antike 1936. *P.Rkl.*

Manteletas (lot. mantellum ‚apsiaustas') Romos prelatų neliturginis drabužis, apsiausto formos, siekiąs kelių, atviras priekyje, be rankovių tik su plačiom skylėm šonuose rankoms įkišti. Jį vartoja kardinolai, patriarchai, vyskupai, abatai, apaštališkieji protonotarai ir rūmų prelatai (praelati domestici) ant roketos. Popiežiaus akivaizdoje kardinolai ant m. dar užsideda mozetą. M. spalva priklauso nuo asmens poaukščio: kardinolų raudona ir violetinė (pastaroji atgailos ir gedulo dienomis), vyskupų ir prelatų — violetinė; kardinolai, vyskupai ir abatai vienuoliai

nešioja savo ordino spalvos m. Šio drabužio kilmė siekia XV a.

Mantere Oskari (1874–1942) suomių politikas. Nuo 1919 parlamento narys, 1921–22 jo v.pirm., 1922–24 socialinių reikalų ministras, 1924 mokyklų generalinis direktorius, 1924–25 švietimo ministras, 1928–29 ministras pirm., 1932–36 švietimo ministras.

Mantes-Gassicourt mst. Š. Prancūzijoje, kair. Senos krante, 50 km žemiau Paryžiaus; apie 14.000 gyv. (1958). Didelė dvibokštė XIII a. katedra, muzikos instrumentų ir metalo pramonė. M.-G. yra sena istorinė vietovė, viduramžiais žinoma kaip Medunta, įkurta keltų. Anglijos karalius Vilhelmas Nugalėtojas 1083 ją užėmė ir apiplėšė, bet čia įvykusiose kautynėse jis buvo sužeistas ir nuo žaizdos vėliau mirė.

Manteuffel sena vokiečių baronų giminė, pirmą kartą paminėta dokumentuose 1287 Pamaryje. XIV a. ji išplito Saksonijoje, Švedijoje ir Pabaltijy.

1. Edwin (1809–1885) vokiečių maršalas ir politikas. 1829 įstojo kavalerijon, nuo 1857 karinio kabineto šefas ir rėmė Vilhelmo I kariuomenės reformą. 1864 dalyvavo kare su danais, 1865 paskirtas Šlezvigo gubernatoriumi. 1866 Prūsijos kare su Austrija vadovavo Maino armijai. 1870–71 vokiečių-prancūzų kare pradžioje vadovavo korpusui, vėliau I armijai ir pasižymėjo kovose prie Colombey-Neuilly, Metzo ir Amiens. Perkeltas į pietus vadovavo vok. armijai, kuri privertė prancūzų kariuomenę pasitraukti per sieną į Šveicariją. 1871–73 vadovavo vokiečių okupacinei kariuomenei Prancūzijoje, 1873 pakeltas feldmaršalu. Nuo 1879 Elzaso ir Lotaringijos gubernatorius. M. buvo rusams draugiškos politikos šalininkas.

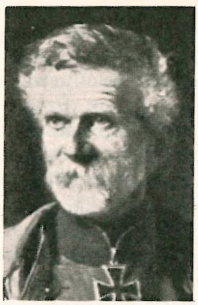

E. Manteuffel

A. von Puttkamer, Die Ära M. 1904; *R. Schmidt-Bückeburg,* Das Militärkabinett 1933. *K.Ališ.*

2. Gustav (1836–1916) Latgalos tyrinėtojas. Teisės mokslus baigė Tartų univ. Būdamas susigyvenęs su Latgala, rašė apie jos praeitį ir žmones. 1862–73 leido latgalių tarme iliustruotus kalendorius: Inflantu ziemes Lajko gromata aba kalenders.

3. Hasso (g. 1897) vokiečių generolas ir politikas. II pas. karo metu buvo šarvuočių dalinių vadas, nuo 1944 I perėmė ‚Grossdeutschland' diviziją, nuo 1944 XII penktosios armijos vadas, po to 3 šarvuočių armijos vadas Rytų fronte. Nuo 1950 rūpinosi Vokietijos apginklavimu, 1953 išrinktas bundestago nariu.

4. Otto (1805–1882) vokiečių politikas, (1) brolvaikis. 1848–50 vidaus reikalų ministras, 1850–58 ministras pirm. 1850 XI 29 sudarė tarp Prūsijos ir Austrijos vad. Ölmützo punktaciją. H. von Poschinger 1900–01 išsp. jo atsiminimus, laiškus ir dokumentus: Unter Friedrich Wilhelm IV. Denkwürdigkeiten, Briefe und Aktenstücke (3 tomai).

Mantigaila Vytauto laikų Lietuvos didikas; jo vardas istoriniuose šaltiniuose įvairiai rašomas: Montigaylo, Muntigailo, Muntigal, Mungaylo. 1401 Vilniuje padarytą Vytauto ir Jogailos susitarimą patvirtinusių Lietuvos didikų tarpe buvo ir M. Vėlesniuose Žygimanto Kęstutaičio sudarytuose aktuose (1433 I 20 Trakuose ir 1434 II 27 Gardine) M. pasirašęs kaip Ukmergės seniūnas. Prie Trakų akto prikabintas jo antspaudas skydo formos su septyniakampe žvaigžde ir įrašu „+ s Montigal'ad". Po Žygimanto mirties, D.L.K. Kazimieras buvo pasiuntęs M. į Žemaičius, kad juos palenktų pripažinti jį savo valdovu. M. tarpininkavimo rezultatai buvo teigiami — žemaičiai atsisakė palaikyti Mykolą Žygimantaitį ir 1441 pabaigoje pasidavė Kazimierui.

Mantigailų giminė turėjo savo herbą, kurio piešinį davė Kojalovičius savo knygoj Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego 85 psl. Herbas skydo formos, jo dugne trys žuvys (karpiai) ir viršum jų rožė; viršuj skydo trys strauso plunksnos. Tą herbą vartojo M. giminės šakos, gyvenusios Žemaičiuose ir Trakų vaivadijoje. Iš žymesnių M. giminės vyrų buvo: Jonas Vladislovas M., Trakų mst. teisėjas, Stanislovas, Jurgis, Melchioras — D.L.K. kariuomenės kavalerijos kapitonai ir Jonas — Trakų pakamorė.

W. Kojałowicz, Herbarz rycerstwa W. X. Litewskiego 1897; Akta unji Polski z Litwą 1385–1791, išl. St. Kutrzeba ir Wł. Semkowicz 1932; *L. Kolankowski,* Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów I 1930. *R.Krs.*

Mantigirdaitis Petras (m. apie 1453) Naugarduko vietininkas, Polocko vietininko Mantigirdo, mirusio apie 1410, sūnus.

Šaltiniuose jo vardas rašomas: Mondygerd, Mondigerth, Montygerdowicz. Jis turėjo du brolius: Joną (Hanusz), 1401 dalyvavusį lietuvių-lenkų susitarime Vilniuje, ir Oleką (Olechno), 1410 buvusį D.L.K. taurininku. Pirminė Mantigirdų giminės nuosavybė ir jų tėviškė greičiausiai yra buvusi prie Šalčios upės, Šalčininkų apylinkėje, XIV a. pabaigoje Vokiečių ordino kelių aprašuose vadinama Mantegirdindorf. Netoli buvęs Iwanendorf k. ir į p.v. nuo Trakų esąs Onuškis (Hanuszyszki) greičiausiai gavę vardus nuo Jono M. Dusmenys dar ir XVI a. tebebuvo Mantigirdų rankose.

Petras M. atstovavo Mantigirdų giminei 1413 Horodlėj ir susigiminiavo su Wadwiczów herbo lenkų didikais. Tada M. dar neturėjo aukštesnės tarnybos, bet Vytautas jau buvo į jį atkreipęs dėmesį, išrinkdamas jį iš lietuvių bajorų tarpo dalyvauti Horodlės suvažiavime. Nuo 1418 M. buvo Podolės vietininkas; 1422 ėjo D.L.K. rūmų maršalkos pareigas. Vytautui mirus, 1430 M. tapo Naugarduko vietininku kartais titulavosi ir Naugarduko vaivada. 1432 dalyvavo Zarembos surengtame sąmoksle prieš Švitrigailą. 1433 vadovavo Žygimanto kariuomenei, bet ties Maladečina pralaimėjo mūšį prieš Švitrigailą. 1435 gavo Kopylio (Gudijoj) seniūniją, o nuo 1436 iki mirties buvo užėmęs aukštą valstybėje krašto maršalkos vietą. Prie šio titulo pridėdavo ir savo senąjį, Naugarduko vietininko, nors tų pareigų jau nebeėjo. Kai 1447 Liublino seime lenkai pasiūlė panaikinti ir daugiau nebeminėti Lietuvos vardo, M. kartu su kitais lietuvių bajorais užprotestavo ir reikalavo išbraukti iš unijos teksto žodžius apie Lietuvos sujungimą su Lenkija ir apie lietuvių bajorų priklausomumą nuo lenkų, — kaip žeminančius Lietuvos valstybę.

M. buvo vienas iš žymiųjų XV a. pradžios Lietuvos didikų, išėjęs vytautinės politikos mokyklą, vėliau Žygimanto Kęstutaičio ir Kazimiero Jogailaičio ištikimas šalininkas. 1440 jis pasitiko prie Nemuno į Lietuvą atvykstantį Kazimierą ir atlydėjo į Vilnių. Iš gausių donacijų, kurias gavo iš Žygimanto ir Kazimiero, žymiausia buvo Vija (Iwje), Ašmenos aps. M. buvo vedęs Oną Kaributaitę ir gavęs dalies Lasko mstl. Turėjo tris sūnus: Daukšą, Daugirdą ir Narušą, kurio įpėdiniai jau vadinosi Narušević iais.

K. Niesiecki, Herbarz Polski VI 1841; Script. rerum Pruss. II 1863; *J. Długosz,* Opera Omnia XIII 1877; *J. Wolff,* Senatorowie i dygnitarze 1885; *Wł. Semkowicz,* O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle r. 1413 (Rocnik Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie V 1920, 55–56; Codex diplom. ecclesiae cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis I, 1, 1932; *J. Matusas,* Švitrigaila 1938. *R.Krs.*

Mántija (gr.) 1. ilgas, platus, ligi žemės siekiąs drabužis, apsivelkamas ant kito drabužio. Nešiojamas iškilmių metu karalių, popiežiaus, kai kuriuose kraštuose mokslo draugijų narių ir kt. 2. Zoologijoje — kai kurių gyvių (moliuskų, vėžių) odos raukšlė, dengianti visą kūną. Moliuskuose ji gamina kriauklę.

Mantika (gr. mantikē ‚pranašavimas') pranašavimas, žyniavimas. Įvairiose tautose m. besiverčiantieji žyniai, badauja, svaiginasi, siautulingai šoka ir t.t. Žr. Magija.

Mantilija (isp.) 1. moteriškas baltų arba juodų mezginių apsiautalas, uždengiąs galvą ir viršutinę liemens dalį; dėvimas ispanių; 2. trumpas berankovis moterų apsiaustas.

Mantiminai (Montemini) prūsų, notangėnų kilties šeima. Petras Dusburgietis savo kronikoj mini Namėdą (Dusburg III 89) iš Mantiminų šeimos (‚de genere Monteminorum'), o ypač daug kartų kalba (Dusburg III 91, 99, 104, 123, 135, 167) apie garsų iš tos giminės kilusį vadą Henriką Mantą (žr.), vadovavusį 1260 notangėnams, sukilusiems prieš kryžiuočius. Po Manto mirties pasidavę kryžiuočiams, M. notangėnai pasidarė, Dusburgo liudijimu, ištikimi Ordino šalininkai. Pagonims užpuolus ir apgulus Beselėdos pilį, narsi moteris, Mantiminų motina, ragino savo sūnus, užsidariusius pilyje, atkakliai kovoti ir ginti savo gyvybę bei tautą (‚vitam et gentem vestram').

Scriptores Rerum Prussicarum I 1861; *H. Łowmiański,* Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego I 1931. *R.Krs.*

Mantinėja (gr. Mantineia) sen. graikų mst. Arkadijoje. Prie M. 418 pr. Kr. Spartos karalius Agidas (gr. Agis, -idos) nugalėjo sąjungininkus argiečius, atėniečius ir elėjiečius ir 362 pr. Kr. Epaminondas (gr. Epameinōndas) sumušė spartiečius ir atėniečius. 223 pr. Kr. M. buvo Antigono ir achajų sąjungos sugriauta, gyventojai paversti vergais. M. vietoje pastatytas naujas mst. vardu Antigonėja (gr. Antigoneia), kuriam 125 po Kr. romėnų imp. Hadrijonas grąžino M. vardą.

Mantis žr. Maldininkas.

Mantisė (lot. mantissa ‚priedas, kaupas') matematikoje trupmeninė logaritmų (žr.) dalis.

Mantivydas žr. Manivydas, Gedimino sūnus.

Mantnieks Pēteris (g. 1895) latvių kartografas ir leidėjas. 1923 kartu su A. Osiniu įsteigė Kartografijos institutą ir 1930 tapo jo savininku. Yra išleidęs apie 200 kartografinių leidinių, taip pat estų ir lietuvių kalbomis. 1947 savo leidyklos veiklą pradėjo Briuselyje, Belgijoje. Čia taip pat yra išleidęs daug tarptautinių žemėlapių ir knygų latvių kalba.

Mantó (prc. manteau) platus ilgas moteriškas apsiaustas su rankovėmis.

Mantoux Charles (1877–1947) prancūzų gydytojas. Jo vardu pavadinta M. reakcija tuberkuliozinei infekcijai susekti. Tam reikalui 0,05 cm^3 senojo tuberkulino skiedinio įšvirkščiama į intraderminius odos sluoksnius. Jei žmogus turi savyje aktyvią džiovos infekciją, tai oda įšvirkštimo vietoje parausta, paburksta, sukietėja. Priešingu atveju — oda nepakinta. Šis bandymas pradėtas naudoti 1908.

Mantova žr. Mantuva.

Mantrimas Lietuvos bajoras, reiškęsis XV a. pradžioje. Prie 1431 čartoriskio sutarties dokumento pridėtas jo antspaudas su Topór herbo motyvais ir įrašais: ‚Montrima' aplink antspaude ir ‚Montrimi' — juostelėje. Taip pat jis dalyvavo sudarant 1434 unijos aktą ir pasirašė kaip Markavos (Vileikos aps.) seniūnas.

Wł. Semkowicz, O litewskich rodach bojarskich zbratanych ze szlachtą polską w Horodle r. 1413 (Rocznik Tow. Heraldycznego we Lwowie V 1920, 49 psl.). *R.Krs.*

Mantuva (lot. Mantua, it. Mantova) mst. prie Mincio upės, 20 m nuo j.l., 54.800 gyv. (1953), M. srities sostinė, vyskupo buveinė, observatorija, botanikos sodas, specialios mokyklos, mašinų pramonė. Žymiausi senovės pastatai: XII–XVIII a. katedra, Šv. Andriejaus bazilika (XV–XVIII a.), 1290 pradėti ir 1707 baigti statyti kunigaikščių rūmai, Gonzagos pilis (XIV a.) su Andriejaus Mantegnos freskomis (1461–74). Netoli nuo M. gimtasis Vergilijaus kaimas Andai (Andes).

M. — senas etruskų kurtas, bent nuo 214 pr. Kr. jau romėnų valdytas mst., pradžioje romėnų kolonija, nuo 41 pr. Kr. Augusto įkurdinti veteranai, kuriems buvo atitekęs ir iš tėvų paveldėtasis Vergilijaus ūkis. XII a. M. prisijungė prie Lombardijos

Šv. Lauryno rotunda ir Šv. Andriejaus bažnyčia Mantuvoje

miestų sąjungos, 1328 pateko kunigaikščių Gonzagų valdžion. Dėl 1530 paskelbtos M. kunigaikštijos 1628–31 varžėsi Prancūzija su Austrija per vad. M. įpėdinystės karą, kol pagal Cherasco sutartį 1631 laimėjo prancūzai. Nuo 1708 M. priklausė Austrijai, 1785 buvo sujungta su Milano kunigaikštija, nuo 1805 priklausė Napoleono Italijos karalijai, 1814–66 — Austrijai, 1866 atiteko Italijai. Būdama viena žymiausių Europos tvirtovių, M. padėjo austrams valdyti Š. Italiją. Per II pas. karą nukentėjo nuo oro puolimų.

G. ir A. Pacchioni, Mantova 1930; *R. Quazza,* Mantova attraverso i secoli 1933; (") La guerra per la successione di Mantova 2 tt. 1925–26; *R. Putelli,* Vista, storia ed arte Mantovana 1935. *A.Rkš.*

Mantvydai 1. k. Mažeikių vls. ir aps., 9 km nuo Mažeikių; 1923 buvo 25 ūkiai ir 149 gyv. Netoli Leckavos, prie Ventos, yra piliakalnis apie 190 m ilgio, 50 m pločio pietinėje dalyje ir 35 m — šiaurinėje; aukštis 8 m. Seniau piliakalnio šlaituose ir viršuje buvę akmenų, kuriuos žmonės išėmę savo reikalams. Pasakojama, kad pilį sugriovę švedai.

2. k., Šilutės aps., prie plento ir gležk. linijos Šilutė–Klaipėda; 1939 buvo apie 200 gyv. Lauke yra vidurinio ir naujojo geležies amžiaus kapinynas.

Mantvydas 1. Leonas (apie 1786–1850 V 20 Sedoje, Mažeikių aps.) kunigas, teologijos magistras, Sedos kleb., Aleksandrijos altarista. 1845 davė lėšų M. Valančiaus perredaguotiems K. Sirvydo ‚Punktams sakymų' išleisti. Jis parašė leidiniui ir prakalbą.

2. Liudvikas, kunigas. Baigė kunigų seminariją Varniuose. Būdamas Panevėžio klebonu, 1861 ragino žmones į sukilimą ir 1862 perskaitė bažnyčioje sukilėlių atsišaukimą. Kratos metu pas jį buvę rasta 68 be rusų cenzūros knygos ir ženkliukų su Lietuvos-Lenkijos valstybiniais simboliais. 1863 V suimtas ir paskirtas į Tambovo gub., bet tik 1866 IV 25 tepatvirtintas sprendimas, nors ištremtas buvo daug anksčiau į Spaską (Tambovo gub.). 1873 II jam buvo leista apsigyventi ir kitur, persikėlė į Mintaują, 1884 buvo Skaistkalnėje (Latvijoje) vikaru.

P. Kubicki, Bojownicy kapłani II, 2, 1936, 696–699. *A.Mž.*

3. Pranas (g. apie 1896 Pučkorių k., Platelių vls., Kretingos aps.) filosofas. Mokėsi Saulės buhalterijos kursuose Kaune, 1922 baigė Saulės gimn. Telšiuose, 1926 VI 15 LU teologijos - filosofijos fak., kur X 29 gavo filosofijos licenciato laipsnį. 1926–29 studijas gilino Paryžiuje, Münchene, Kölne ir Liuvene. 1938 III 8 VDU teol. –filosofijos fak. gavo filosofijos daktaro laipsnį už disertaciją O. Külpės kritiškasis realizmas. 1929–33 faktinasis

P. Mantvydas

Židinio red., vėliau Liet. kat. mokslo akademijos ir (ligi 1938 pabaigos) Lietuvos katalikų univ. reikalų vedėjas ir Kosmo administratorius. Tarnavo A. Panemunės džiovininkų sanatorijoje buhalteriu ir iš ten 1941 VI 15 bolševikų išvežtas į Sibirą. Išsp. Realumo problema per paskutinį 100 metų 1933 (atspaudas iš Logo 1933 nr. 2). Eilę straipsnių paskelbė Židiny (apie šv. Augustiną 1930, Hegelį 1931, Bergsoną 1932, korporatyvizmą 1936 ir kt.), Athenaeum (II 1931 apie Lessingo Laokooną: Tapyba ir poezija), N. Romuvoje ir kt. Buvo pagrindinis A. Stöcklio Filosofijos istorijos bruožų 1926 vertėjas (vertimo red. Pr. Kuraitis). Kaip filosofas M. buvo tomistas ir labiausiai domėjosi gnoseologine problematika. Okupuotojoj Lietuvoj jis išvertė Diderot'o Ramo sūnėną 1958.

J.G.

Mantvydienė-Dvarionaitė Julija žr. Dvarionaitė-Mantvydienė, Julija.

Mantvila Bagdonas (1907 IX 29 Rusijoje — 1934 V 7 Kaune) skautų veikėjas. Mokėsi Telšių gimn., kurią baigė 1927. Kelerius metus studijavo architektūrą Briuselio univ. Belgijoje ir VDU technikos fak. Kaune. Nuo 1925 dirbo skautų organizacijoje Telšiuose ir Kaune, Vyr. Skautų štabe, kur tvarkė Lietuvos skautų organizacijos santykius su tarptautinėmis skautų institucijomis, užsienio skautų organizacijomis, teikė informaciją apie Lietuvos skautų sąjūdį. Bendradarbiavo Skautų Aide (buvo redakcijos sekr.), Skautų Vade, anglų, prancūzų, belgų, vengrų, latvių ir kt. žurnaluose. Lietuvių kalbon yra išverteš: R. Philipps Skilčių sistema, J. Lewis Kaip vesti skiltį (abiejų išėjo dvi laidos: Lietuvoje 1932 ir Vokietijoje 1947), P. Josselin ir Delsuc Geri darbeliai ir dideli geri darbai 1933, Baden-Powell Skautų vadas 1933, ²1948. Be to, drauge su K. Dineika išleido Žaisk 1934, Skautiškus žaidimus 1934 (antrąją laidą išleido Mūsų Vytis 1955 JAV).

Mantvilaičiai k. Pagėgių aps., 4 km į p. nuo Natkiškių, prie plento Natkiškiai–Birštoniškis. Pro M. teka Eistra (žr. Aistra), Gėgės deš. intakas. 1929 buvo apie 360 gyv. Čia 1871 gimė M. Lietuvos veikėjas K. Urėdaitis (žr.).

Mantviliškiai k. Šiaulėnų vls., Šiaulių aps., 3 km nuo Šiaulėnų; 1923 buvo 19 ūkių ir 117 gyv. Čia gimė Dionizas, Juozapas Silvestras, Justinas Silvestras Dovydaičiai (žr.).

Mantviliškis (Montviliškis) k. ir dv., Krakių vls., Kėdainių aps. 47 ūkiai ir 338 gyv. (1939). Prie geležinkelio yra piliakalnis. Laukuose randama senų akmens grindinių ir stambių akmens trintuvų, kurių dubuo siekia iki 27 cm gylio ir 13 cm skersmens. Yra ir pėduotų akmenų su vad. Marijos pėdomis. Pagal pasakojimus, M. buvęs didelis miestas, turėjęs kelias bažnyčias, vėliau švedų visai sunaikintas. Bažnyčių šventinto vandens indai ir esą tie randami dubenuoti akmens (trintuvai). Randama ir XV–XVII a. pinigų. XIX a. pro M. ėjo didelis kelias į Rygą, kuriuo buvo vežami linai, sėmenys ir grūdai. Tuo metu M. buvo didelė pakelės smuklė.

Lietuva 1925 nr. 11, 5–6 psl.

Manu (skr. ‚žmogus') indų tikėjime yra visų, ypač arijų, protėvis, pirmasis valdovas ir teisės kūrėjas. Vėlesnėmis legendomis, Himalajų tvanų metu M. išgelbėjusi žuvis Avatāra Višnu (žr. Višnus), ir jis buvo teisinių papročių bei aukų pradininkas. M. nuostatai yra atsiradę II a. pr. Kr. ar kiek vėliau; tarp jų yra ir ‚sielos keliavimo' minčių.

Sacred Books of the East 25, 1886; *M. Winternitz,* Geschichte der indischen Literatur III 1920.

Manualas (iš lot. manualis ‚rankinis') vargonų klaviatūra, grojama rankomis. Kadangi vargonais grojant naudojama ir kojų klaviatūra, todėl kilo būtinas reikalas atskirų pavadinimų: pedalai skirti groti kojomis, manualai — rankomis. Vargonuose (žr.) esti nuo 2 iki 4 ir net 5 manualų. Jie išdėstyti vienas aukščiau kito. Kiekvienas turi savo vardą. Gaidose žymimi romėnų skaitmenimis, pvz. Man. I, Man. II ir t.t.

Manuel Niklaus vad. Deutsch (1484–1530) šveicarų tapytojas ir rašytojas. Buvo reformacijos šalininkas ir parašė eilę poleminio ir didaktinio pobūdžio raštų, pvz. Vom Papst und seiner Priesterschaft 1522, Vom Papsts und Christi Gegensatz 1523, Der Ablasskrämer 1525 ir kt. Jo tapybą, kurią jis sukūrė tarp 1515–24, sudaro altoriai, mitologiniai dalykai ir portretai. Minėtini: ‚Totentanz' Berno dominikonų vienuolyne (tapytas apie 1517–19, neišliko), ‚Šv. Jono Krikštytojo galvos nukirtimas' (apie 1516, Berno Kunsthalle), ‚Pario sprendimas' (apie 1524, Bazelio Kunsthalle), be to, ‚Šv. Eligijus auksakalys', ‚Šv. Lukas Dievo Motinos tapytojas' Berne ir kt. Medžio raižiniais davė ‚Protingų ir paikų mergelių' ciklą (1518). Piešinių mėgstama tema — landsknechtai. M. stilius dramatiškas, peizažas vaizdus, figūros apsirengusios pagal madą ir įmantrių judesių. Pastebima Dürerio bei Baldungo poveikis ir manierizmui giminiški bruožai.

C. von Mandach und H. Koegler, N. M. D. 1938. *P.Rkl.*

Manuelis (Manuel) Bizantijos imperatorių vardas:

1. M. I Komnenas (Manuel I Comnenus, apie 1120–1180) Bizantijos imperatorius (1143–80), Jono II Komneno sūnus. Imperiją paveldėjo iš tėvo sunkiu metu, kada turkai, atsigriebę po pirmojo Kryžiaus žygio (žr.), ėmė pulti tiek vakariečių, tiek bizantiečių valdas. M., pasižymėjęs karo vadas dar prieš imperatorium tapdamas, sugebėjo sustiprinti bizantiečių padėtį M. Azijoje ir palenkti savo pusėn Antiochijos kryžiuočių kunigaikštį. Jo svajonė buvo tapti bendru krikščionių imperatorium. M. dėjosi vakarietišku valdovu, jo dvaras prilygo Europos karalių dvarams, garsėjo ištaiga ir pramogomis. Mėgo priiminėti svečius, juos linksminti pramogomis ir vaišinti. Tačiau neapleido ir opių valstybinių reikalų. Parėmė nelaimingai pasibaigusį antrąjį Kryžiaus žygį (1147). Kovojo su serbais, sumušė vengrus, numalšino armėnų sukilimą. Nemaža jam teko rungtis su P. Italijos normanais, kurių vienas pabėgęs princas buvo užėmęs Korfų salą. M. ne tik atsiėmė tą salą, bet dar nuvyko į P. Italiją ir nukariavo Bario miestą (1154), netrukus jį grąžindamas vietiniam valdovui. Gyvenimo pabaigoj susilaukė smūgio iš turkų (1177) ir įsipyko piliečiams dėl suardyto valstybės ūkio. Žr. dar Komnenai.

2. M. II Paleologas (Manuel II Palaeologus, 1350–1425) Bizantijos imperatorius (1391–1425), Jono V sūnus. Jis valdė jau iš visų pusių turkų suspaustą imperiją, apsiribojusią Konstantinopoliu su apylinkėmis, ir pagalbos galėjo tikėtis tik iš Vakarų. Tačiau vakariečių — daugiausia vengrų ir jų karaliaus Zigmanto vadovaujamas — surengtas kryžiaus žygis 1396 baigėsi katastrofiškai prie Nikopolio. Kai po to ir prancūzų riteriai, atvykę į Konstantinopolį, ne ką galėjo padėti, M. kreipėsi į vakariečius, net į Maskvos kunigaikštį, ir pats išvyko į Vakarus. Aplankė Italiją, Prancūziją ir Angliją. Visur jis buvo palankiai priimtas ir pažadais paguostas, tačiau grįžo paramos negavęs. Jam betarpišką pavojų atitolino totoriai, pasiekę M. Aziją ir 1402 smarkiai sumušę turkus. Atsigaivinę po smūgio, totoriams pakrikus ir atsitraukus į rytus, turkai 1422 apgulė Konstantinopolį ir atsitraukė tik sutikus imperatoriui mokėti metinę duoklę. Viešpatavimo gale M. perdavė valdžią sūnui Jonui VIII ir pats atsidėjo poezijai, rašė retorikos ir teologijos traktatus. Prieš mirdamas padarė vienuoliškus apžadus.

G. Ostrogorsky, Geschichte des byzantinischen Staates ²1952. *J.J.*

Manufaktūra (viduramžių lot. manufactura, iš lot. manus ‚ranka' ir facere ‚daryti') 1. ekonomikoje — prekių gaminimas rankomis ir paprastomis mašinomis. M. žodis buvo ypač reikšmingas merkantilizmo laikais Prancūzijoje (tekstilė, stik-

las, ginklai) ir Anglijoje (tekstilė). K. Marksas šį terminą naudojo, aiškindamas klasių kovos interesų priešingumus. Nors šio žodžio reikšmė liko istorinė, tačiau ir dabar m. reiškia didelio masto gamybą — rankomis ir mašinomis. Anglų kalboje plačiai vartoja žodžius: Manufacturing, Manufacturer ‚gaminimas, gamintojas', dažnai sutrumpintai — Mfg. Ištobulinus mašinas ir pasiekus didelės fabrikų mechanizacijos, žmogaus fizinė jėga ir rankų darbas daugiau nukreiptas gamybos įrankių valdymui ir mašinų priežiūrai.

2. Kai kuriose šalyse m. vadinama tekstilės pramonės gaminiai (audiniai) ir audinių krautuvės. *S.Stn.*

Manugevičius Mikalojus (1754 IV 21 Kamenece — 1834 VI 23 Varšuvoje) Seinų vyskupas, armėnų kilmės; jo tėvai Mykolas ir Elena Čaikovskaitė gyveno Podolėje. M. mokėsi pas jėzuitus Zločevoje ir paskui Zamosčio univ. Gavęs filosofijos dr. laipsnį, 1776–82 profesoriavo Zamosčiuje, dėstydamas klasikinės filologijos dalykus ir iškalbą. Ten pat įstojo į kun. seminariją, po tonsūros ir 4 mažųjų šventimų, gavęs Kaskio parapijos vikaro (su teise tapti tos par. klebonu) beneficiją, 1784 išvyko studijuoti teologijos į Romą. Kunigu įšv. Velletri, netoli Romos (1785). Sugrįžęs į savo vyskupiją, ėjo Kaskio klebono pareigas. 1809, Stanislovui Augustui pristačius, paskirtas Varšuvos katedros kapitulos kanauninku, po kiek laiko pakeltas Varšuvos katedros prelatu ir Gniezno bei Lovičo kanauninku. 1814 Gniezno arkiv. Zaczyńskis pakvietė M. generaliniu kūrijos bylų auditorium, 1815 popiežius jam ir Varšuvos vysk. konsistorijos teisėjo surogato pareigos, 1815 II 13 gavo utriusque iuris dr. laipsnį, 4 metus buvo referentas ir valstybinės švietimo komisijos dvasinių reikalų sekcijos narys. 1822, atlikus kanonišką procesą, paskirtas Thaumaco in partibus infidelium vyskupu ir Varšuvos sufraganu (konsekruotas XI 10). M. buvo pirmas Varšuvos sufraganas. 1825 XII 19 pakeltas Seinų vyskupu, 1826 VII 9 atliko Seinų katedroje ingresą ir pasakė pamokslą. Po ingreso vizitavo vyskupijos parapijas. 1828 buvo išvažiavęs į Karlsbadą stiprinti sveikatos, paskui apsigyveno Varšuvoje ir nebegrįžo į savo vyskupiją, teisindamasis, kad Seinuose nesą kur vyskupui gyventi ir klimatas netinkąs jo sveikatai. Iš Varšuvos parašė Seinų diecezijos tikintiesiems 8 ganytojiškus laiškus.

Vatikano Archyvas, Processus Cons. vol. 218, 397–402, vol. 223, 413–421; Annuario Pontifio 1827, 1829; *P. A(ugustaitis)*, Seinų ir Vygrių diecezijos istorija (Vadovas IV 1909, VII 1910). *R.Krs.*

Manu militari (lot. ‚kario ranka')—ginkluotąja jėga.

Manu propria (lot.) savo paties ranka. Santrumpa m. p. arba m. pr.

Manus melaneziečių kiltis Bismarko salyno Admiraliteto salose (žr.), verčiasi gyvulių auginimu ir žvejyba. Vyrai nešioja gėdos juostas, o moterys — žolines priekaištes. Turi ietis su ‚obsido' antgaliais, dirba puodus. Jų šeimoje vyrauja daugpatystė, valdomi kaimo kiltinių ir žynių. Mirusiųjų kaukoles saugo namuose.

Manuskriptas (lot.) rankraštis (žr.), ypač senovinis.

Manus manum lavat lotynų priežodis: ranka ranką mazgoja.

Manutius (Manuzio) Aldus žr. Aldo Manuzio.

Manzanares upė Ispanijoje, tekanti pro Madridą. Ji yra Jaramos (Tajo) deš. intakas, 85 km ilgio ir ligi aukštupio kanalizuota — pritaikyta laivininkystei.

Manzanillo mst., p.r. Kubos uostas; apie 40.000 gyv. (su priemiesčiais per 80.000, 1958). Pro M. išvežama cukrus, tabakas, medis, vaisiai; užmiestyje didelis aerodromas.

Manzoni Alessandro (1785–1873) italų poetas, ryškiausias italų romantizmo kūrėjas. Kilęs iš aristokratiškos šeimos. Mokėsi Merato, Lugano, Langonės kolegijose. 1805–07 gyveno Paryžiuje, kur buvo paveiktas Voltero šalininkų. Čia jis susipažino su Claude Fauriel ir kitais to meto literatais. 1808 vedė kalvinę Henriette Blondel (m. 1833), kuri netrukus perėjo į katalikybę ir ji patį paskatino grįžti į katalikų tikėjimą. Po to religiniai saitai jį rišo visą gyvenimą. Nuo 1814 gyveno Milane, vėliau Brusuglio ir Lesoje. 1860 senatorius.

A. Manzoni

Turėdamas 16 m., parašė autobiografinį sonetą, kuriame pasireiškė jo neeilinis talentas. Pirmieji jo poezijos kūriniai buvo klasicizmo paveikti. Prie šių priskirtina poema Napoleonui pagerbti Il trionfo della libertà (Laisvės triumfas, 1803) ir Urania

1807. Savo schemomis, mitologiniais ornamentais ir vizijomis tie M. darbai būdingi jo gyventam laikotarpiui. Bendravimas su jansenistais (žr.) ir vėliau žymieji religiniai prancūzų rašytojai padarė įtakos tolimesnei M. kūrybai. M. pasitraukė į vienišumą ir meditavimą. Palinkęs į religingumą, M. traukėsi nuo klasicizmo ir jungėsi su romantizmu, kiek jis nebuvo priešingas krikščionybės idealams. Gyvendamas religinėmis nuotaikomis, 1812–22 sukūrė religinių himnų Inni Sacri, kurių ketvirtasis — La Pentecoste — meniniu požiūriu yra pats vertingiausias. Tuo pat metu sukūrė Il Proclama di Rimini ir didelę odę Napoleono mirties proga Il Cinque Maggio (Gegužės Penktoji, 1821; vokiškai išvertė Goethė 1828). Šiais kūriniais M. įėjo į pirmąsias to meto poetų eiles. 1821–23 parašė istorinį romaną I Promessi Sposi (Sužadėtiniai, išsp. 1825–27; lietuviškas A. Barčiaus vert. Sužadėtiniai I–II 1934). Tai buvo didžiausias to meto kūrinys italų literatūroje. Be to, M. yra parašęs tragedijų: Il Conte di Carmagnola 1820, Adelchi 1823 ir kt. M. domėjosi ir italų kalba ir yra palikęs stambų veikalą Della lingua italiana. M. veikalai iki šių dienų Italijoje yra plačiai skaitomi ir išversti į daugelį svetimų kalbų. Geriausią jo raštų rinktinę Opere yra išleidęs R. Bacchelli 1953.

M. Parenti, Bibliografia Manzoniana I 1936; (") Immagini della vita e dei tempi di A. M. 1942; *C. Angelini,* M. 1942; *F. Ghisalberti,* Critica manzoniana di un decennio 1949. *St.S.*

Manžėtas (prc. manchette) 1. manketas (žr.); 2. odinių žiedų pavidalo sandarinamieji prietaisai, naudojami stūmokliniuose siurbliuose.

Mao-Ce-tun (ag. transkripcija Mao-Tse-tung ir Mao-Tze-tung, g. 1893) Kinijos komunistų vadas. Gimęs ūkininkų šeimoje.

Mao-Ce-tun

Baigęs pedagoginę mokyklą, 1918 persikėlė į Pekiną ir dirbo bibliotekoje. Susipažinęs su marksizmu, 1920 Čanšos mst. suorganizavo d-ją marksizmui studijuoti ir įsteigė socialistinę jaunimo s-gą. 1921 buvo vienas iš Kinijos komunistų partijos steigėjų ir dalyvavo pirmajame tos partijos suvažiavime. Trečiame partijos suvažiavime 1923 išrinktas centro komiteto nariu. Nuo 1926 vadovavo partijos ūkininkų sekcijai. 1927 komunistams suėjus į konfliktą su kuomintanu (žr.), M. organizavo komunistinį sąjūdį Vidurio ir P. Kinijoje. 1931 išrinktas centrinės komunistinės vyriausybės Kiansi vykdomojo komiteto pirm. 1934–35 vadovavo kinų raudonosios armijos vad. ‚Ilgajam žygiui' iš Kiansi provincijos iki Jenano. Pašalinus iš partijos vad. ‚kairiuosius', 1935 sudaryta nauja partijos vadovybė ir M. išrinktas centro komiteto sekretorium ir tais pačiais metais revoliucinės karinės tarybos pirm. Po to jis vėl bendradarbiavo su kuomintanu jungtinei kovai su japonais. 1943 išrinktas centro komiteto ir politinio biuro pirm. Nugalėjus japonus, 1945 jis pats ir 1946 per tarpininkus tarėsi su Čan-Kaišeku dėl komunistų ir kuomintano bendradarbiavimo. Tačiau 1947 pradėjo civilinį karą, ir sausumos Kinijai atsidūrus komunistų rankose, 1949 X 1 tapo vad. Kinijos liaudies respublikos centrinės tarybos pirm. 1952 sudarė su Sovietų Sąjunga draugiškumo sutartį. 1954 IX išrinktas respublikos prezidentu. Kartu jis yra centro komiteto ir politinio biuro pirm. Dalis jo raštų išversta ir į anglų kalbą, pvz. China's New Democracy 1944, The Fight for a New China 1945.

E. Snow, Red Star over China 1944; *R. Payne,* Mao Tsetung 1950; *L. M. Chassin,* L'ascension de Mao Tsé Tung 1953.

Maoriai (polineziškai movri ‚vietinis, čiagimis, įprastas') polineziečių kiltis, gyvenanti N. Zelandijoje. 1954 jų, sumišusių su kitais, yra buvę 128.400, grynų kai kurie tepriskaito 62.700. M. yra liekni, gražios išvaizdos, tiesios ar kiek lenktos nosies, aukštos kaktos ir pailgo veido, šviesiai rusvos odos, tamsių ir dažnai tiesių plaukų, nors būna jie ir banguoti bei smulkiai garbiniuoti. Maždaug apie 1350 jie atkeliavo iš Samoa salų, padarydami apie 3000 km kelią vandenynu. M. yra kariai mėgėjai, maždaug iki 1830 buvo žmogėdros ir kaukolių rinkėjai-nešiotojai; taip pat jie geri medžiotojai ir jūrininkai-žvejai, augalų augintojai. Iš ginklų turi ietis, smogiamąsias buožes, padarytas iš banginių kaulo, kieto medžio arba akmens (nefrito). Jų namukai keturkampiai, išpuošti gausiais piaustiniais (durų ir kt. stulpai), gyvena sustiprintuose kaimuose. M. turi austinius apsiaustus, dažnai su plunksnų papuošimu, labai mėgsta visokius piausty-

tus papuošalus, o nefritiniai kaklo papuošalai dažnai yra žmogaus pavidalo. Jų tikėjime vyrauja polineziečių dievybės, iš kurių išsiskiria Io, laikoma vyr. dievu. Mirusiuosius laidoja, o paskui jų kaulus sudeda į medines dėžes ir t.t. Šiandien beveik visi m. yra krikščionys, bet šeimose dažna daugpatystė. XIX a. misininkai atnešė jiems europietiškos kultūros. M. suskilę atskiromis kiltimis, kurias valdo kiltiniai ir vyresnieji bei burtininkai. Turi gausią poeziją, kurios dabar paskelbta keletas rinkinių. Pagal 1840 Waitagu sutartį m. laikomi lygiais ir jų atstovai yra N. Zelandijos parlamente.

J. White, The Ancient History of the Maori 7 tt. 1887–90; *H. Mager,* Le Monde polynésien 1902; *J. Cowan,* The Maoris of New Zealand 1909; *E. Best,* The Maori ²1924; *I. L. G. Sutherland,* The Maori People Today 1940; *J. C. Andersen,* Polynesian Literature 1946. *A.Mž.*

Mao-Tse-tung žr. Mao-Ce-tun.

Mapu Abraomas (1808 I 3 Kauno priemiestyje Vilijampolėje — 1867 X 9 Karaliaučiuje) žydų rašytojas. M. tėvas, hebrajų kalbos mokytojas, padėjo savo dideliais gabumais jau iš mažens pasireiškusiam sūnui įsigilinti į Talmudą, gerai supažindino su Biblija, paskatino jo meilę hebrajų kalbai ir senajai žydų tautos istorijai, taip pat įvedė į kabalos studijas, kurios mistika traukė poetiškos sielos jaunąjį M. Paskiau M. dar mokėsi lotynų, prancūzų ir vokiečių kalbų, drauge įsijungdamas į Haskalos sąjūdį, kovojusį su ortodoksų pastangomis izoliuoti žydus nuo kitataučių visuomenės ir nuo europinės kultūros. Pragyvenimą M. pelnėsi namų mokytoju žydų šeimose pakaunėje, Jurbarke, Raseiniuose, Kaune ir Vilniuje. 1848 M. gavo mokytojo vietą Kauno žydų berniukų mokykloje. Mirė po operacijos Karaliaučiaus ligoninėje. Nepriklausomos Lietuvos laikais M. vardu buvo pavadinta viena Kauno senamiesčio gatvė.

M. rašė hebraiškai ir yra laikomas naujosios hebr. literatūros romano tėvu. Didelio pasisekimo susilaukė jo pirmasis romanas Ahavat Cion (Siono meilė) 1852, kuriame su puikiu biblinės nuotaikos ir kalbos pažinimu vaizdavo žydų gyvenimą pranašo Izaijo laikais. Anot žydų literatūros istoriko M. Waxmano, tiesiog nuostabu, kaip galėjo toks M., gyvenimą leidęs kreivose ir purvinose Kauno gatvelėse, taip vaizdingai nupiešti gyvenimą, pilną idilinės ramybės ir gamtos grožio. N. Šapiros nuomomone, M. gamtos paveiksluose, nekartą anaiptol visai nebūdinguose Palestinai, kurios M. nė nebuvo matęs, atsispindinti Lietuvos gamta, kurios grožį M. pamėgęs, bevaikščiodamas Aleksoto šlaitais ar begyvendamas Jurbarke ir Raseiniuose. Su tuo pačiu ryškiu įsijautimu į senovės gyvenimą aprašinėjo M. biblinius laikus ir kitame savo romane Ašmat Šomrom (Samarijos nusidėjimas) 1865–66. Šalia tų romantinio pobūdžio veikalų, kurių konstrukcijoje ryški prancūzų romanistų (ypač E. Sue) įtaka, M. parašė didelį 5 dalių realistinį romaną Ajit Cavua (Veidmainis), išsp. 1857–69, kuriame karštai propaguodamas Haskalos siekimus ir satyriškai nušaržuodamas žydų ortodoksus, aprašinėjo savo kartos žydų gyvenimą mažame Lietuvos miestelyje su būdinga patriarchaline žydų visuomenės santvarka, su jos socialinėmis problemomis bei ekonominės būklės bruožais. Ketvirtame savo romane Choze Chezjonot (Vizijų regėtojas) M. vaizdavo netikrojo mesijo Sabatai Cevi laikus, siedamas su jais chasidizmo kilmę. Dėl to chasidizmo šalininkai buvo prašę rusų cenzūrą to M. romano nepraleisti spaudon, ir jis pagaliau dingo cenzūroje. Likę keli romano skyriai buvo išsp. 1869. Dar parašė M. kelis hebrajų kalbos vadovėlius mokyklai, kurių viename buvo vaikų gyvenimo apysakaitė Bet Hanan (Hanano namai), atskirai išsp. 1920. Lietuvių tautos gyvenimas ir jo reikalai M. kūryboje atgarsio nerado.

N. Šapira, Kaunietis A. Mapu 1928; *M. Waxman,* A History of Jewish Literature III 1936, 267–278. *V.M.*

Maquet Auguste (1813–1888) prancūzų rašytojas. Pradžioje mokė Karolio D. liciejuje, vėliau atsidėjo literatūrai ir buvo vienu iš svarbiausių A. Dumas (žr.) bendradarbių. Dirbdamas su juo per 12 metų, M. kartu parašė šiuos romanus: Le comte de Monte-Christo, Les Trois Mousquetaires, La Dame de Montsoreau, Le Collier de la Reine ir kt. Atskirai pats parašė: Le Beau d'Angennes 1843, Deux Trahisons 1844, L'Envers et l'Endroit 1858, La Rose blanche 1859 ir kt. Jo dramos išleistos 3 tomais: Théâtre d'Auguste Maquet 1893–1902.

Maquis žr. Makija.

Mara (hebr. ‚kartus') izraelitų stovykla dykumose, kur Mozė pavertęs kartų šaltinio vandenį saldžiu (Mozė 15, 23 tt.).

Mara (skr. ‚mirtis') budizme blogio ir mirties personifikacija, Budos priešas ir persekiotojas.

Marà (lenk. Pomorze) 1. ežeras Seinų aps., 1 km į r. nuo Gibų bžk., 5 km ilgio, ligi 1,2 pločio, 280 ha ploto; paviršius 123 m nuo j. l. Per ežerą iš v. į r. teka Mara Juodosios Ančios (Nemuno) intakas.

2. M. (lenk. Marycha) upė Seinų aps., Juodosios Ančios (Nemuno) kair. intakas, 31,5 km su aukštupiais 83 km ilgio. Prasideda Punsko bžk. apylinkėse, teka per Seivų ež. ir toliau vad. Seiva; patekėjusi per Seinų ež., keičia vardą į Seiną; teka pro Seinų mst.; ties Gibų bžk. įteka į Maros ež., žemiau kurio tampa M. Žemupyje didoka upė sudaro adm. sieną tarp Lazdijų ir Seinų. Baseino plotas 508 km², vid. debitas 3,2 m³/sek. Bendra kryptis pietų rytų.

Marabutai (iš ar. marābit, merābut ‚atsiskyrėlis, vienuolis') mahometonų sekta š.v. Afrikoje, iš kurių susidarė almoravidai (žr.); m. vardu vadinami ir dervišai (žr.).

Marabutas arba marabù (Leptoptilus) gandrinių šeimos (Ciconiidae) paukštis; 3 jo skirtys sudaro atskirą genį, gyvenančią atogrąžų Afrikoje (Leptoptilus crumeniferus) ir Indijoje. Tai didelis paukštis, apie 120 cm aukščio, ligi 150 cm ilgio. Galva, kaklas ir didelis gūžys pliki; dideliu snapu, ilgomis kojomis, nugara ir sparnai žalsvos spalvos, o apačia balta. Pauodegyje yra kuokštas švelnių plunksnų, kurios seniau būdavo labai branginamos kaip moterų skrybėlių papuošalas. M. dar vadinamas Afrikos arba Indijos g a n d r u (žr.).

Marabutas

Maracay mst. Venecueloje, Araguos sostinė; apie 101.000 gyv. (1956; 65.761 — 1950). Tekstilės, popieriaus, aliejaus, pieno ir kt. žemės ūkio produktų apdirbimo centras. M. įkūrė 1697 Andrés Pérez de Almarza. Valdant gen. Juan Vincente Gómezui, buvo tikrąja Venecuelos sostine. Jis pristatė mieste daug pastatų ir pristeigė pramonės įmonių. Čia yra žemės ūkio ir veterinarijos akademijos fakultetai, priklausą Venecuelos universitetui, veikia 3 radijo stotys. Prie M. baigiamas įrengti tarptautinis Palo Grande aerodromas, pats didžiausias ir moderniausias visoje P. Amerikoje.

Gubernatūros rūmai Maracay

M. l i e t u v i a i pradėjo kurtis 1947; 1958 jų buvo apie 180, kurių 30% verčiasi prekyba, amatais, o kiti dirba pramonėje ir kitur. Inž. R. Šiaudiškis su broliais Deveikiais turi vaškuoto popieriaus fabriką. Nuo 1949 veikia VLSB skyrius, gana veikliai pasireiškiąs tautinėje ir kultūrinėje plotmėje. M. mieste yra įvykę net du visos Venecuelos lietuvių tautiniai sąskrydžiai ir visa eilė kitų labai sėkmingų parengimų, dalyvaujant dideliam skaičiui lietuvių ir vietinės valdžios aukštiesiems pareigūnams, kaip gubernatoriui ir kt. Lietuviai turi gerą vardą vietinių tarpe. VLSB skyriui iki 1954 vadovavo inž. Vl. Venckus, o nuo 1954 Jurgis Bieliūnas. 1956 VLSB sk. valdybą sudarė: pirm. — Jurgis Bieliūnas, sekr. — dipl. teis. Ant. Diržys, vicepirm. — N. Gorodeckienė, ižd. — mkt. J. Kukanauza ir narys — H. Gavorskis. Be to, veikia lietu-

Maracay liet. visuomenininkai. Iš kairės į deš.: N. Gorodeckienė, P. Jaloveckas, J. Bieliūnas, J. Kukanauza, S. Bieliūnienė, J. Jankauskas, H. Govorskas ir A. Diržys

vių katalikų bažnytinis komitetas ir šeštadieninė vargo mokykla, kurią veda mkt. Ald. Milmantienė. 1955 išleistas leidinys ‚Venecuelos lietuvis', kurį redagavo A. Diržys ir J. Kukanauza. M. lietuviai surinko pinigų literatūros premijai, kuri Venecuelos liet. vardu atiteko Pulgiui Andriušiui. *J. Kkn.*

Maracaibo 1. Venecuelos mst. ir uostas Karaibų jūros krante, Zulia provincijos (valstybės) sostinė; apie 304.000 gyv. (1956; 232.488 — 1950). Žymiausias krašto naftos eksploatacijos centras. M. įkūrė 1568 Alonso Pachoco. 1891 įk. universitetas.

M. lietuviai pradėjo kurtis 1947. Dabar gyvena apie 50. Daugumas dirba pramonėje. Veikia VLSB skyrius. Religinius ir tautinius šios kolonijos reikalus pradžioje aptarnavo kun. A. Sabaliauskas, o dabar — kun. A. Perkumas. Lietuvis kunigas, atvykdamas kas du mėnesiai iš Caracas, aprūpina tautine periodine spauda ir knygomis, o pamaldų metu būna vieninteliai lietuvių sambūriai.

2. Venecuelos ež., sujungtas su Karaibų jūros Tablazo įlanka 39 km ilgio ir 8–10 km pločio kanalu. Ežerą atrado 1499 Alonso de Ojeda. M. ež. yra 14.344 km² ploto; didžiausias ilgis 155 km ir plotis 120 km, gylis 33–50 m, druskingumas 1,65%. Šalia ež. ir po vandeniu yra turtingiausi P. Amerikos naftos šaltiniai. 1823 VII 24 ež. įvykusiame mūšyje venecueliečių patriotų karo laivynas sunaikino ekspedicinę karališkąją eskadrą. *J. Kkn.*

Maragall y Gorina Juan (1860–1911) katalonų poetas, vienas žymiausių jų lyrikų. Rašė kataloniškai ir ispaniškai. Jo poezija pasižymi mistiškumu, giliu prasmingumu ir originalia forma. Taip pat jis buvo puikus Goethės, Novalio, Pindaro poezijos vertėjas. Žymesnieji raštai: Poesies 1895, Les disperses 1904, Visions i sequències 1911. Visi jo raštai išsp. Obres completes 26 tt. 1929–54.

Maragha mst. š.v. Irane, 30 km į r. nuo Urmijos ež.; apie 4000 gyv. Jis yra buvęs Džengiskano vaikaičio Hulukano sostinė ir garsėjo XIII a. astronomo Nasir-ed-Din Tūsi (m. 1274) įsteigta observatorija.

Marahrens August (1875–1950) vokiečių evangelikų teologas. 1925–47 Hannoverio vysk., 1935 Pasaulio liuteronų sąjungos pirm. Kovojo už Bažnyčios savarankiškumą, 1933 kartu su Bavarijos vysk. Meisneriu ir Viurtembergo vysk. Wurmu nepasidavęs Reicho įstatymui, liečiančiam Vokietijos Ev. Bažnyčią.

Márai Sándor (g. 1900) vengrų rašytojas ir publicistas. Jo psichologiniai romanai parašyti lengvu stilium, išdailinta kalba, temos imtos iš vengrų vidurinės klasės žmonių gyvenimo. Jo dramos vaidinamos didžiuosiuose įvairių kraštų teatruose. Iš jo raštų pažymėtini: Vendékjátek Bolzanoban (Venecijos Ponas) 1940, A sirály (Žuvėdra) 1941, Béke Ithakában (Taika Itakoje) 1953 ir kt.

Marais 1. Jean (g. 1913) prancūzų filmo ir teatro aktorius. 1936 mokėsi Ch. Dullino dramos studijoj, 1937 debiutavo Jean Cocteau ‚Edipo karaliaus' dramoje. Vėliau M. dalyvavo eilėje J. Cocteau pjesių, kurių viena (Les parents terribles) buvo specialiai jam parašyta. II pas. karo metu M. dalyvavo kovose Elzase ir Vokietijoje. Po 1940 paliaubų Prancūzijoje M. vaidino Paryžiaus teatruose (pjesės: Les parents terribles, Britannicus, La machine à écrire, Molière L'avare ir kt.). Marais vaidino ir filme. Šiame iškilo nuo 1943, pasižymėjęs italų pastatyme ‚Carmen' ir Tristan-Patricko vaidmenim ‚L'éternel retour' (abu 1943). Vis pakaitomis vaidindamas teatre ir filme, M. ryškiausiai pasirodė pokariniame laikotarpy. Iš filmų pažymėtini: La Belle et la Bête 1945, L'aigle à deux têtes 1946, Ruy Blas

J. Marais

1947, iš scenos į ekraną perkelti J. Cocteau kūriniai Les parents terribles ir Orphée 1950, Le comte de Monte Christo 1953 ir kt. M. kaip aktorius teatre ir filme populiarus ne tik Prancūzijoje, bet taip pat V. Vokietijoje, Italijoje ir kt. 1945–58 laikotarpyje kelis kartus laimėjęs populiarumo publikos tarpe varžybas. *V. Als.*

2. Marin (1656—1728) prancūzų kompozitorius (Lully mokinys), žymiausias to meto violos da gamba virtuozas. Sukūrė keletą operų (svarbiausia Alcyone 1706), išleido 5 knygas violos veikalų (1686-1725), rinkinį trio fleitai, smuikui ir violai (1692), rinkinį La Gamme (1723) smuikui, violai ir harpsichordui ir kt. Iš jo gausių vaikų keturi taip pat buvo žinomi violos virtuozai.

Marajó (kitaip Joannes) Brazilijos sala tarp Amazonės ir Para-Tocantino upių žiočių; 47.964 km², 124.312 gyv. (1950). Jos v. dalis apaugusi pelkėtais tropiniais miškais, didelės gumos medžių plantacijos. Aukštesnėse vietose vyrauja savanos, kuriose verčiamasi gyvulių ūkiu. Kadangi M. nuo žemyno atskirta tik neplačiomis upių deltų šakomis, tai gali būti laikoma ir pusiasaliu.

Marakas (isp. maracas) P. Amerikos mušamasis barškučių rūšies instrumentas, paplitęs džaze.

Marakešas (prc. Marrakech) mst. Maroke; apie 250.000 gyv. M. yra prie Atlaso kalnų papėdės, derlingoje oazėje, kur susikerta keliai iš Kasablankos, Mogadaro, Mekneso ir tolimų užsahario vietų. Dėl to M. yra žymus prekybos centras. Anksčiau M. yra buvęs p. Maroko sostinė. Mūro siena apsuptas arabiškasis senamiestis turi žymių architektūros kūrinių: XII a. Kutubijos mečetę su 67,5 m aukščio minaretu, citadelę su XII a. mečete, sultonų rūmus (XII a.), Bab Doukkala mečetę (XVI a.) ir daug kitų vertingų architektūros pastatų. M. ir prancūzų valdymo laikais gyveno mažiau europiečių negu kituose krašto miestuose.

Maralas (Cervus maral) elninių šeimos (Cervidae), tikrųjų elnių pošeimio (Cervinae) žoliaėdis gyvulys, išvaizda ir dydžiu yra artimas europiniam žalajam elniui (Cervus elaphus). M. gyvena Kaukaze, bet sutinkamas dar Š. Irane, Turkijoj ir Vengrijoje. Jo ragai galuose turi daugiau kaip po 2 šakas.

Maranai (isp. ‚kiaulė', hebr. Anussim ‚priverstieji') prievarta pasikrikštiję žydai. Jau VII a. Ispanijoje vestgotai vertė kai kuriuos žydus krikštytis. Kryžiaus karų metu Ispanijoje, XIII–XIV a. Prancūzijoje, Italijoje ir Ispanijoje persekiojami žydai taip pat krikštijosi, bet ypatingai didelė žydų masė (apie 100.000) priėmė krikštą Ispanijoje 1391 persekiojimo metu. Oficialiai jie buvo vadinami konvertitais, arba naujaisiais krikščionimis (Cristianos Nuovos), tik nuo XVI a. jie pradėta vadinti m. Daugumas pasikrikštijusių žydų nenutraukė ryšių su senuoju savo tikėjimu: slaptai šventė šeštadienį, Velykas, valgė macus, laikėsi košerio ir t.t. Kai kurie iš jų stengėsi pritapti prie krikščionių. Turtingi pirkliai, verslininkai ar dvarininkai vedybomis susigiminiavo su krašto didikais, net karaliaus dvaru, tapo įtakinga klase, užėmė aukštas valstybės vietas ir pasiekė net aukštų dvasininkų postų. Kadangi daugumas naujakrikščių laikėsi Mozės tikėjimo, tai jų nemėgo nei Bažnyčia, nei valstybė ir, kaip eretikai, neišvengė Ispanijos valdžios inkvizicijos teismo. 1492 drauge su iš Ispanijos išvarytais žydais išvyko ir m. Daugelis jų apsigyveno Amsterdame, Hamburge ir Londone, dalis atbėgo į š. Portugaliją. Čia jie surado palankias gyvenimo sąlygas, per šimtmečius beveik visai nutauto ir nutraukė ryšius su senuoju tikėjimu. Prieš I pas. karą Londone buvo įsteigta speciali žydų organizacija Portugalijos m. grąžinti į judaizmą. Dabartiniu metu m. atitautinti daug rūpinasi Carlos de Barros Basta. 1391 iš Ispanijos apie 10.000 m. nukelta į Balearų Mallorcos salą. Čia jie buvo vadinami chuetais (‚kiaulienos valgytojai'). Būdami atskirti nuo Europos žydų bendruomenių, visai nutraukė ryšius su Mozės tikėjimu.

F. Bayer, Die Juden im christlichen Spanien 1929; *C. Roth,* A History of the Marrons 1932; *B. Braunstein,* The Chuetas of Majorca 1936.

P. Plk.

Maranhão Š. Brazilijos valstybė tarp Parnaibos ir Gurupio upių ir Atlanto vandenyno; 346.220 km², 1,6 mil. gyv. (1950). Pajūryje auginama daug ryžių, o kitur daugiausia verčiamasi gyvulių ūkiu. Sostinė ir svarbiausias uostas São Luiz (kitaip São Luiz de Maranhão, ar tiesiog Maranhão) yra saloje tarp Mearimo ir Itapicuru upių žiočių. M. įkurtas 1612 prancūzų, turi katedrą, vyskupo rezidenciją ir eilę kitų senų rūmų. Pro uostą išvežama medvilnė, cukrus, odos, guma, balzamas, kaučiukas ir kt.

Marankolai žr. Matankorai.

Marañon (tr. Maranjon) upė P. Amerikoje, Peru respublikoje, kair. Amazonės aukštupys, 1280 km ilgio; prasideda Kordiljeruose giliu slėniu ir Loreto provincijoje jungiasi su deš. aukštupiu Ucayali, sudarydami Solimões arba Amazonę. Baseino plotas 385.000 km^2, vid. debitas 12.580 m^3/sek.

Marañon y Posadillo Gregorio (g. 1887) ispanų gydytojas ir rašytojas. Kaip medikas plačiai žinomas vidinės sekrecijos liaukų ir seksualinėmis studijomis. Tais klausimais yra išspausdinęs daug mokslo darbų. M. yra autorius daugelio knygų, kuriose nagrinėjama istorinių ir literatūrinių personažų biografiniai ypatumai. Iš jo raštų pažymėtini: Tres ensayos sobre la vida sexual 1927, Amor, conveniencia y eugenia 1929, Amiel, Don Juan ir kt.

Maras 1. ž m o n i ų m. (lot. Pestis, Plaga, ag. Black death, Oriental plague) užkrečiama ir dažnai mirštama liga. M. sukelia trumpa, buka bacila, surasta 1894 beveik vienu laiku prancūzų bakteriologo A. Yersino ir japono Kitasato. Dabar ta bacila vad. Pasteurella pestis. M. persiduoda tiesioginiu kontaktu sveiko su ligoniu, pvz. su skreplių ar seilių lašelyčiais. Šis užsikrėtimo būdas pastebimas plaučių maro atvejais. Be to, m. galima užsikrėsti palytėjus ligonio vartotus drabužius, baltinius, tvarsliavą, indus ir kt .daiktus. Labai pavojinga yra ligonio šlapumas, skrepliai, išmatos. Tačiau didžiausi m. platintojai yra kai kurios žiurkių rūšys (Rattus norvegicus ir Rattus rattus) ir kai kurie graužikai (voverės ir kt.). Tie graužikai dažnai suserga m. ir masiškai žūsta. Tokių m. sergančių žiurkių išmatos yra pilnos m. bacilų. Bet vis dėl to užsikrečiant m. didžiausias vaidmuo tenka blusoms (Pulex irritans), kurios gausiai veisiasi žiurkių kailiuose. Jos siurbia m. sergančių žiurkių kraują ir tuo būdu į blusas patenka milijonai mikrobų. Apkrėstos žiurkės, persikeldamos iš vienos vietovės į kitą, platina m. Į tolimesnius kraštus žiurkės persikelia laivais, ypač prekiniais. Tuo būdu ir pirminiai m. židiniai dažniausiai būna uostuose.

M. reiškiasi įvairiomis formomis. Dažniausiai pasitaikanti yra b u b o n i n ė (liaukinė) f o r m a. Inkubacinis m. laikotarpis yra 2–5 dienos. M. bacilos gamina galingą endotoksiną, kuris išplečia arterijas, mažina kraujo spaudimą ir yra širdies raumens degeneracijos priežastis. Jos taip pat smarkiai sužaloja širdies ir kitų svarbių organų veikimą. Susirgus m., atsiranda sunkūs galvos skausmai, vėmimas, svaigulys, neramumas, sąmonės netekimas, nesugebėjimas normaliai kalbėti, grėsmingi kraujosruvos sutrikimai. M. sergančio veidas išblyškęs, dažnai paburkęs, akių jungiamosios plėvelės paraudusios (konjunktyvitas), jo žvilgsnis sustingęs, nuogąstingas. Antrą ir trečią dieną nuo ligos pradžios sutinsta limfinės liaukos, esančios arčiausiai prie apkrėstosios vietos. Dažniausiai sutinsta kirkšnių, pažastų ir kaklo limfinės liaukos. Pertinusios liaukos prasišviečia melsvai raudonai pro įtemptą suplonėjusią odą. Jos būna pilnos pūlių. Toks procesas vyksta ne tik paviršiuje, bet ir giliai esančiose limfinėse liaukose. Jei supūliavusios limfinės liaukos prakiurdina artimai esančių kraujo indų sieneles, tai jų pūlingos medžiagos įsiveržia į kraujosruvą ir sukelia masyvinę kraujo septicemiją. Liaukinės-buboninės m. formos vidutinis mirtingumas svyruoja tarp 20–75%. Indijoje jis siekia 60–90%. Pabrėžtina, kad čiabuvių mirtingumas žymiai didesnis už europiečių. Mažiausias mirtingumas yra P. Amerikos gyventojų tarpe.

Kita m. forma yra p l a u č i ų m. — pati mirštamiausia iš visų užkrečiamų ligų; mirtingumas siekia beveik 100%.

Trečia m. forma yra o d o s m. Susirgusio žmogaus odoje atsiranda pūslelės, karbunkulai ir kiek vėliau bubonai (kirkšnių limfinių liaukų patinimas). Iš kraujo indų, kurių sieneles sužalojo endotoksinai, ištrykšta į odą kraujas ir atsiranda įvairaus dydžio juodi lopai. Iš čia ir kilo pavadinimas ‚juodoji mirtis'.

Dabartinė medicina turi nemaža vaistų, kurių pagalba sėkmingai kovojama su m. epidemijomis. Priešmarinis serumas, kurį pagamino A. Yersinas, įšvirkštas pirmą ligos dieną išgelbsti apie 70% susirgusių. Juo vėliau serumas pavartojamas, juo mažesnis gydomasis veiksmingumas. Paskutiniuoju metu sėkmingai gydomas įvairiais antibiotikais: streptomicinu, chloramfenikolu ir oksitetraciklinu. Geriausias iš jų streptomicinas, kurio duodama nuo 1,5–3 g per dieną šešių dienų laikotarpyje. Labai padeda ir sulfadiazinas. Be vaistų, didelis dėmesys turi būti kreipiamas į ligonio slaugymą, maitinimą, dehidraciją ir širdies veiklą. Šiuo metu m. epidemija dar nėra visiškai nugalėta, bet sėkmingai apvaldyta.

To pasiekta apsisaugojamaisiais (preventyviniais) skiepijimais, kurie apsaugo apytikriai 6 mėn. Tačiau lemiamas veiksnys yra sėkminga kova su žiurkėmis ir jų blusomis. Žiurkių naikinimui (sandėliuose, laivuose) vartojama fumigacija — sieros ir cianino kalio dujos. Be to, yra pagaminta įvairių žiurkių nuodų: fluoroacetotinis natris, įvairūs talijo junginiai, žiurkių tifo (šiltinės) kultūros ir kt. Kraštuose, kur yra m. židiniai, kova su žiurkėmis turi būti nuolatinė. Visi laivai turi būti apsaugoti nuo žiurkių įsiveržimo. Kovai su žiurkių blusomis labai tinka milteliai D.D.T. (žr.). Savaime suprantama, m. atsiradus, ligoniai turi būti griežčiausiai izoliuoti į specialias gydymo vietas ir tais atvejais turi būti imamasi ypatingų individualaus ir viešojo apsisaugojimo priemonių.

M. e p i d e m i j o s yra išnaikinusios daugybę žmonių. M. epidemijos žinomos jau bibliniais laikais. Viena iš didžiųjų istoriškai paliudytų m. epidemijų yra buvusi VI a. Justinijono laikais. Ji, prasidėjusi Egipte, persimetė į Siriją ir š. Afrikos pakrantes, o iš ten į dabartinę V. Europą ir Balkanų pusiasalį. Teigiama, jog tos m. epidemijos metu žuvę apie pusę Romos imperijos gyventojų. Kai kurie istorikai tvirtina, kad tuo metu Konstantinopoly kasdien mirdavo po 10.000 žmonių. Kita m. žudanti banga užliejo Europą XIV a. Vokietijoje ji buvo vadinama ‚juodąja mirtimi', o Italijoje — ‚didžiuoju mirimu'. Manoma, kad tuomet išmirė ketvirtoji dalis Europos gyventojų, o kai kuriose Europos vietovėse mirtingumas siekė iki 70% visų gyventojų. Pagyvėjus Europos prekybiniams santykiams su Artimaisiais ir Tolimaisiais Rytais, m. epidemijos Europoje vis labiau dažnėjo. Gana didelės m. epidemijos Europoje yra buvusios XV, XVI ir XVII a. Ypač skaudžiai m. palietė Lietuvą XVII a. pradžioje. Kelios mažesnio masto m. epidemijos aplankė Europą dar XIX a. Ir JAV m. buvo pasirodęs keliais atvejais: San Francisco 1900, Seatle — 1907 ir kt.

Permanentiniai - endeminiai m. židiniai buvo Kinija, Burma ir ypačiai Indija. Dar pirmajame XX a. ketvirtadalyje Indijoje kasmet mirdavo nuo m. apie pusė mil. žmonių. Paskutiniaisiais dešimtmečiais aukų skaičius gerokai sumažėjo. *D. Js.*

M. L i e t u v o j e. Seniau m. dažnai buvo vadinamos įvairios epideminės ligos, lotyniškai užrašomos kaip ‚pestis', kartais gaudamos ir slaviškus pavadinimus — ‚pavietrė', ‚zaraza', ‚džuma' (čuma) ir kt. Apskritai, beveik kiekvienas nenormaliai padidėjęs žmonių mirtingumas buvo vadinamas m. Kiek m. metų Lietuvoje yra buvę nuo istorinių laikų pradžios, tiksliai negalima nustatyti. Kartais tas pats m., šaltos žiemos sustabdytas, kitą vasarą vėl atsinaujindavo. Buvo ir visą Europos kontinentą nusiaubusių m., bet dažnai užkrečiamos ligos tepaliesdavo tik kurią nors atskirą sritį. Priemonių prieš m. ligas nežinota. Kai higieninės žmogaus sąlygos buvo skurdžios ir kova prieš ligų bacilas neišsivysčiusi (naudota parūkymai dūmais ir kt. liaudies medicinos patyrimai), m. aukų būdavo daug. Paprastai m. ateidavo po badmečių, kai nusilpęs žmogaus organizmas nebeturėdavo jėgų ligai priešintis. Kol R. Europoje nebuvo paplitęs masinis bulvių vartojimas, badmečiai dažnai ištikdavo. Kai kurioje nors srityje sausros, liūtys ar labai šaltos žiemos sunaikindavo grūdų pasėlius, nesant šakniavaisių pakaitalo, ateidavo ir badas. Ypač pirmojoj XIX a. pusėje imta organizuoti pyliavų būdu valstiečių grūdų magazinai (žr.).

Lietuvos m. istoriją dar nėra ištirta. Nežinomas ir jų tikslus skaičius. I. Kraševskis Vilniaus mst. istorijoje yra surašęs Lietuvoje 1419–1710 laikotarpiui 22 marus. Tačiau jų yra buvę daugiau. Kaimyninių tautų m. epidemijos, nors miškų masyvai vienų sričių epideminius susirgimus nuo kitų sričių atskirdavo, vis dėlto įgalina pravesti kai kurių paralelių. Lavonų laiku nelaidojant, m. plisdavo. Kilus m., žmonės išbėgdavo į girias arba išvažiuodavo į kitas sritis. Tačiau tokie išbėgimai, siaučiant m. epidemijai, nedaug tepadėdavo. M. stipriai suardydavo visą viešąjį gyvenimą. Miestai saugodavosi svetimų keleivių, įsakydami jiems laikinai sustoti atokiau nuo miesto.

M. L i e t u v o j e i k i X V I I a. g a l o. Lenkijoje XII a. yra žinoma 7 marai; kiek jų yra buvę tuo metu Lietuvoje, trūksta duomenų. XIII a. Lenkijoje m. siautė 11 kartų, o XIV a. — 13. Apie Lietuvą težinoma, jog 1213 Livonijoje ir Prūsuose siautęs m., palietė ir ją. 1348 iš Azijos atėjusi ‚juodoji mirtis' išsiplėtė po visą Europą, kurioje tada žuvo ketvirtadalis gyventojų; tai buvo pats didžiausias žmonių mirtingumas viduramžiais. Rusų metraščiai to m. siautėjimą, pareikalavusį labai

didelio aukų skaičiaus, mini Pskove, D. Naugarde, Smolenske, Maskvoje ir kt. Per Lenkiją m. pateko ir Lietuvon. XV a. šaltiniai duoda tikslesnių duomenų apie m. metus, kurių Lenkijoje būta 18, kartais užsitęsusių kelerius metus. Lietuvoje m. žinomas 1410, kada mirę daug ir kunigų (Bull. Franc. VIII 203). 1424 dėl m. Vytautas ir Jogaila buvo pasitraukę į miškus. Po nederliaus ir bado Žemaičiuose m. 1427 tęsėsi nuo Velykų iki vidurvasario (šv. Lauryno). 1440 pavasarį vėlyvai šalnai stipriai palietus javus ir žolę, ėmė kristi gyvuliai ir labai mirti žmonės, jog sveikieji, kurių daugelis maitinosi sukrušta medžių žieve, nebepajėgė lavonų laidoti (Valančius, Žem. Vyskupystė I 18). 1474 m. buvo ištikęs Prūsus ir Lietuvą. Dėl m. tada negalėjo įvykti Kaune kryžiuočių ir Lietuvos pareigūnų susitikimas (Monum. medii aevi XIV 212). XVI a. Lenkijoje yra suskaičiuota 20 m. atvejų. Lietuvoje toliau yra minimi tik būdingieji m. metai. Pirmasis jų žinomas 1505. M. Lietuvoje atsirasdavo paprastai pirmiausia miestuose. 1531 VIII Vilniuje ėmė siausti tokia smarki m. epidemija, jog daug žmonių išbėgiojo iš miesto. XVI a. gale sostinėje per 17 metų yra žinomi trys dideli m., išsiplėtę ir krašte. 1571, po eilės bado mėnesių, Vilniuje rudeniop pasirodė m., užtrukęs visus metus. 1571–72 Vilniuje, esą, išmirę 20.000 gyv. (M. Baliński). Šis skaičius, be abejo, yra perdėtas, nes iš viso Vilniuje tada negalėjo būti daugiau kaip pora dešimtų tūkstančių gyv. Kai daugumas kapitulos narių išbėgiojo (Kurczewski, Kościół Zamkowy III 55), mieste pasiliko prieš dvejus metus įsikūrę jėzuitai. Jie, slaugydami ligonis, įgijo populiarumo, nes, kad ir patys nukentėdami, parodė drąsos pavyzdį. Dar daugiau žinių yra apie m. Vilniuje 1580. Jis eilėje šaltinių vad. ‚castrone'. Prasidėjęs kovo mėn., rudeniop m. paimdavo kasdien po 30–40 aukų. Tuo metu daug mirė žmonių, nes sergančiais mažai kas rūpinosi (Mon. Pol. Vat. IV 395–397, 410–411, 421, 525, 536). Dėl m. sostinėje ir karalius Batoras Velykų buvo pasilikęs Kaune. Po bado mėnesių 1588 vasarą prasidėjęs naujas m. 1589 dar labiau išsiplėtė Vilniuje ir jo apylinkėje. Pasilikusiems drąsiems vikarams kapitula nutarė mokėti priedus (Kurczewski t.p. III 70–71). Rektorius Garcias Alabanus paleido mokyklas ir savuosius išsiuntinėjo į jėzuitų palivarkus. Buvo palikti tik kunigai ir broliai, reikalingi tarnauti sergantiems ir alkaniems, kuriems 4 miesto vietose buvo dalijama šilta sriuba (Rostowski, Lit. Hist. 157–158). Kai turtingesnieji bėgo nuo ligos slėptis kur kitur, į sostinę įsiveržė daug išalkusių, kurie didino mirštančiųjų skaičių, o lavonais nebuvo rūpinamasi. Apie kaimų žmones, žinoma, kad jie, 1588 rudenį palikę namus ir neartas dirvas, slaptėsi po girias. Atėjus šalčiams m. aprimo, bet nesėti laukai 1589 vasarą badą dar labiau paaštrino. Tad ir m. dar labiau išplito. Jį nuslopino tik 1590 speigai (Valančius t. p. I 18). XVII a. Lenkijoje m. siaubė 17 kartų. 1602 didžiulis m. nusiaubė Vilnių. Sostinėje likosi tik katedros vikarai ir keli m. nebiją kanauninkai. 1603 epidemija išplito visoje Lietuvoje, pareikalaudama daugybės aukų. 1602–03 maras, panašiai, kaip ir 1588–89, sekė po poros metų nederliaus ir bado. Visą padėtį dar labiau sunkino karas su švedais. Tais laikais m. buvo laikomas ypatinga Dievo rykšte už žmonių nuodėmes, todėl m. metais paprastai būdavo organizuojamos procesijos, maldos. Vilniaus vysk. Vaina, padedamas jėzuitų, 1603 suruošė atgailos procesiją į Trakus pas stebuklingąją Dievo Motiną. 1620 Lietuvoje vėl buvo išsivystęs m., palietęs ir Klaipėdą. 1625 vėl siautė m. Lietuvoje. Jėzuitų rūpesčiu Vilniuje 1625 įkurta šv. Juozapo ir Nikodemo brolija sergantiems slaugyti ir mirusiems krikščioniškai palaidoti. Tada m. Lietuvon buvo atėjęs iš Mozūrų, ypač Žemaičiuose pareikalaudamas daug aukų. Smarkiai nukentėjo Varniai, Kražiuose beliko vienas kunigas. M. ypačiai paaštrėjo, kai į Žemaičius užėję švedai apgrobė žmones ir ištrypė jų pasėlius (Valančius t. p. I 140). Vilniuje dėl m. vėl buvo daug išgąsčio, ir kapitula pusmetį nesirinko posėdžių. 1629 vasarą m. vėl aplankė Vilnių. Apie jį, kaip visada, tikslių žinių duoda aktai kapitulos, kuri, palikusi ligoniams patarnauti 6 vikarus, pati pusmečiui išsiskirstė. Po 1631 vasaros m., per kurį mirė Vilniaus vaivados Leono Sapiegos sūnus, atėjo dviejų dešimtmečių pertrauka. Po nederliaus ir bado 1653 Lietuvoje vėl kilo m., nusitęsęs iki 1654 pradžios. Dėl m. Vilniuje buvo nutrauktas mokslas, o kapitula nesirinko visus metus (iki 1654 VII 3). Lietuvos jėzuitų istorikas Rostovskis, kuris apie Lietuvoje siautusius m. duo-

da daug medžiagos, dar mini m. ir 1655, kai Lietuvą užplūdo Maskvos kariuomenė. Dar didesnis m. kilo Maskvos ir švedų okupacijos metu (1657–59). Priešams užgrobus derlių ir ištrypus javus, pasirodžiusį badą atlydėjo ir m. Šis m. išnaikino labai daug gyventojų, pvz. Jurbarko seniūnijoje buvo likę keli šimtai tuščių sodybų (‚dūmų'). 1657 V 30 Vilniaus magistratas išleido instrukciją bado ir m. laikui (Akty Vil. Kom. X 273). Valančiaus duomenimis (Žemaičių Vyskupystė I 173), dar 1660 žmonės, džiaugdamiesi, kad jau m. praėjęs, gausiai susirinko į didžiuosius Žemaičių Kalvarijos atlaidus ir čia pradėjo, ‚kajp laps, kristi mara ligu'. Juos laidojo prie pat koplyčių, o išbėgę gyvieji, kurių dar daug pakeliui mirė, vėl išnešiojo ligą po kraštą. XVII a. Lietuvoje yra gausus užkrečiamomis ligomis. 1683 Vilniaus vyskupijoje visokioms nelaimėms atitolinti įvestos suplikacijos, jau 1633 IV 19 įsakytos vyskupijai. Pagaliau visa Lietuva ėmė giedoti suplikacijas, prašydama gelbėti ‚nuo maro, bado, ugnies ir karo'. M. pažymėtas, kaip pirmas iš prašymų, nes jis buvo pati didžioji rykštė. Apie XVI–XVII a. marus Vilniuje ir apskritai Lietuvoje daug žinoma iš spausdintų Vilniaus vyskupijos kapitulos aktų santraukų ir iš jėzuitų šaltinių. Pvz. Rostovskis duoda sąrašą 1624–61 nuo m. mirusiųjų Lietuvos jėzuitų provincijos narių; tuo metu mirė 71 jėzuitas, iš jų 15 Vilniuje. Bet ir šitas sąrašas nepilnas.

Didysis 1710–11 maras yra žinomas kaip pats didžiausias Lietuvos istorijoje. Jam iš dalies tegalėjo prilygti ‚juodoji mirtis', atėjusi Lietuvon po 1348. 1710 maro metu Lietuva neteko trečdalio gyventojų. Jis paliko gilius pėdsakus socialiniame-ekonominiame gyvenime, lietuvių elemento nenaudai keitė ir tautybių santykius, ypač M. Lietuvoje. Ir šitam m. sąlygas paruošė didžiulis badas. Didžiojo Šiaurės karo (žr.) metu per 6 metus švedų ir Augusto II sąjungininko rusų kariuomenės iš žmonių atiminėjo ne tik maistą, bet ir gyvulius. Jau 1709 vasarop, kaip liudija Vilniaus kapitulos aktai, Vilnių buvo užplūdę alkanų žmonių būriai. Kad nekiltų m. iš lavonų, nuogąstaujanti kapitula vienam tretininkui, kuris rinko mirusiuosius, paskyrė 500 auksinų (Kurczewski t. p. III 285), kad už miesto organizuotų badmiriaujančiųjų maitinimą. Trūkstant maisto, 1709 rudenį maža teužsėta žiemkenčių. 1709–10 labai šalta žiema dar labiau paaštrino badą Lietuvoje 1710 pavasarį. Sausio-vasario šalčiai buvo tokie smarkūs, jog iššalo sodų medžiai, ‚krito daugybė paukščių ore ir gyvulių tvartuose', kurių it maras atėjo. Apie bado ir m. laikotarpį yra žinomi du išsamūs Zaluskio laiškai savo šeimai. Pirmajame 1710 IV 24 laiške apie badą Vilniuje sakoma: ‚Oras pas mus yra ko sveikiausias, maro nėra jokio, nei jokio užsikrėtimo, tačiau mirtys yra nesuskaitomos dėl negirdėto bado... Rugių statinė 60 auksinų. Iš čia į Voliniją vis yra siunčiami vežimai javų pirkti. Kareiviai iš kaimiečių viską išplėšė. Tūkstančiai vyrų išblyškę, įgąsdinti, suvargę, su žmonomis ir vaikais suplaukė į Vilnių elgetauti, o jiems išmaitinti vargu užtektų visos provincijos. Tie žmonės užtvino, kaip dideli vandens, krinta kaip musės, kasdien visos gatvės pilnos mirusiųjų lavonų'. Nuo 1709 VII anas tretininkas, veždamas lavonus ‚kaip malkas' ir suversdamas duobėn po 60–70, iki 1710 Verbų šeštadienio turėjo užrašęs 22.862 palaidotus lavonus. ‚Dabar per tris savaites prisidėjo daug šimtų... šįryt (IV 24) anksti buvo rasta daugiau kaip trisdešimt negyvų tokių vargšų, gulinčių gatvėse prieš namus, vienuolynus ir bažnyčias'. Daugybę tokių ‚vos alsuojančių ir badaujančių žmonių' iš dalies maitino vienuoliai. Zaluskis rašė, jog prie trejų jėzuitų namų kasdien buvo maitinama daugiau kaip 400 išbadėjusių, duodant jiems po duonos gabalėlį ir lėkštę sriubos. Faktų buvo baisių. Prie Vilniaus išbadėję kaimiečiai užmušė savo ponus, kiti uždegė gyvulių tvartus, kad pagrobtų jų mėsą. Buvo žinoma atvejų, kad smuklininkai nužudyda-

Maras Vilniuje 1710 metais (paveikslas Šv. Petro ir Povilo bžn. sienoje, šventoriuje)

Maras

vo pakeleivius, ar kai tėvai ‚išsivirė ir surijo' du savo vaikus (Zaluski), ar maitinosi mirusiųjų lavonais. Į Vilnių buvo atgabenti 7 valstiečiai, kurie buvę užmušę savo vaikus ir žmonas valgiui (Naramowski, Facies rer. Sarm. I 64). K. Zavišos atsiminimuose taip pat minima, kad žmonės ne tik dvėselieną, ‚bet kai kur ir žmogieną valgė, ir niekas į tai nekreipė dėmesio'. Zaviša teigia, jog 1710 Vilniuje kasdien mirdavo po 100 ir daugiau vargšų (Pamiętniki K. Zawiszy 1862, 346).

Šitaip bado iškankinton Lietuvon 1710 vasarą iš Prūsų ir Lenkijos atėjo m. ‚lues carbunculus'. Tikslių statistinių duomenų etnografinei Lietuvai neturime, tačiau ir daliniai turimieji skaičiai padeda įžvelgti į didžiosios nelaimės padarinius. Pvz., Vilniuje 1710 VII–XII užrašyta mirusių krikščionių per 30.000 ir žydų 3800. Vilniaus kapitula išsiskirstė 1710 V 15 ir susirinko tik 1711 II 3, kai per šalčius m. kiek liovėsi. Visoje Lietuvoje per didįjį m. išmirė 200 vienuolių bernardinų. Jėzuitų Lietuvos provincijoje išmirė 118. Kražių, Pašiaušės (Žemaičiuose) ir Kauno kolegijos liko tuščios. Sergančiuosius aptarnaujantieji jėzuitai išmirė; Kaune jų mirė 8. Bernardinų gvardijonas ten užantspaudavo jėzuitų kolegiją ir bžn., kurią jėzuitai jau 1711 IV vėl atidarė. Ypačiai skaudžiai m. buvo paliesti žemaičiai; čia kai kuriose vietose žuvo daugiau kaip pusė gyv. Valančius vaizdingai piešia, kaip dirvos bepūdymaudamos užžėlė medžiais, užaugo nauji miškai, žmonėms teikę padargams ir šilumai medžių iki pat XIX a. (I 4). Dvarų inventoriai patvirtina, kaip ariamieji laukai užaugo piktžolėmis ir krūmais. Žemaičiuose beliko vos 17 kunigų, nes daugumas jų mirė beteikdami žmonėms patarnavimus. Jau 1710, mirus daugybei kunigų, likusiems Roma buvo leidusi kasdien laikyti dvejas mišias. Radviliškyje nelikę nei vieno žmogaus (t. p. I 19). Labai nukentėjo ir Varniai, kuriuose iš 300 gyvenamų namų beliko vos 30 su šimtine žmonių. Taip buvo liudijama, skiriant Žemaičiams naują vysk. P. Sapiegą. M. padariniai buvo skaudūs visame krašte. Salantų klebono kaimuose belikę vos keli valstiečiai (I 193). Apie Alytaus ekonomiją (karališką dvarą) žinoma, kad ji dėl m. beveik visai neteko gyventojų. Kur anksčiau buvo sėjami kviečiai, laukai apaugo ne tik usnimis, bet ir krūmais. ‚Kur anksčiau buvo

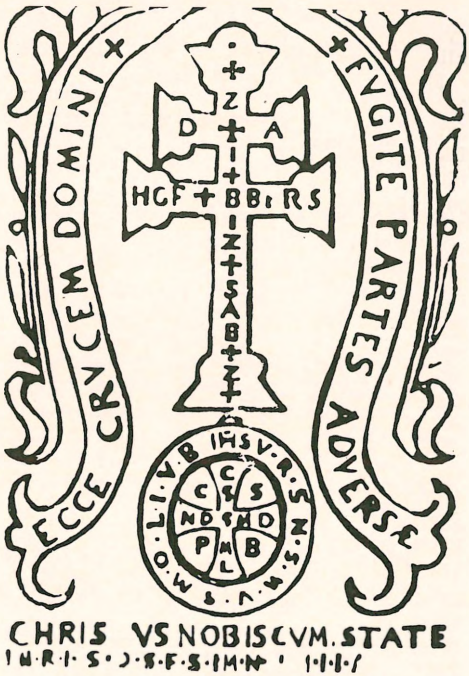

Benedikto arba ‚karaviko' kryžius, atsiradęs maro metais

didoki kaimai, dabar (1712) yra vieta kur Trojos būta, triobos sugriautos ir išveztos' (Kościałkowski, Rocz. Tow. Przyj. Nauk w Wilnie V 1914, 123). Gardino ekonomijoj tuščių kaimų esą siekę iki 80%. Šiaulių ekonomijoj m. beveik visus ūkius pavertė tuščiais 58 kaimuose (M. Hryszkiewicz, Mūsų Senovė 1922, 822). Sapiegos Skuodo srityje 5 kaimuose 1647 turėjo 225 ūkius, 1717 jų bebuvo likę 90 (H. Łowmiański, Aten. Wil. VI 1929, 321). Ukmergės srities inventoriai taip pat rodo, kaip ten nuo m. nukentėjo kaimai ir miestai. Iš tokių palyginamų pavyzdžių, sugretinus įvairius Lietuvos inventorius prieš m. su tų pat vietų inventoriais po 1711, matyti, kad m. labai smarkiai palietė ir Lietuvos ūkį. Dėl darbo rankų sumažėjimo įvyko paskui baudžiavos pasunkėjimas net karališkose žemėse. 1712 ir 1717 visai Lietuvai buvo išleisti griežti nuostatai apie pabėgusių valstiečių grąžinimą (Vol. Leg. VI 157). Kultūriniu atžvilgiu m. taip pat reiškė didelį nuosmūkį-stabdį. Žlugo kolegijos, kunigų seminarijos, parapinės mokyklos. Kražių kolegija 1716 buvo vėl atida-

ryta, bet seminarija ilgai dar neveikė ir klierikų visai nebuvo.

M. Lietuvoje maras atnešė didelių pasikeitimų ir tautiniu atžvilgiu. To laiko rašytojų gal kiek perdėtu apskaičiavimu, M. Lietuvoje nuo m. esą mirę 160.000 žmonių (Vydūnas, Beziehungen 279). Mirusiųjų skaičius negali būti mažesnis kaip 100.000, nes W. Sahmo surinktomis statistinėmis žiniomis, M. Lietuvos aps. bei vls. mirusių randama 127.762. Išbadėję žmonės nepajėgė ligai atsispirti. Dvarų užvaizdoms ir nuomininkams nesirūpinant, ‚amtmonai', pripratę žmones slėgti lažu, prieš 15 kartų padidėjusį mirtingumą nesiėmė jokių priemonių. Tad ištisi kaimai išmirė, ir labiausiai ten, kur buvo skurdžios gyvenimo sąlygos. Iš viso M. Lietuvoje liko 8411 tuščių ūkių: Įsruties aps. 4620 ūkių, Ragainės aps. 1613 ūkių (24.251 gyv.), Tilžės aps. 1307 ūkiai (17.266 gyv.), Klaipėdos aps. 871 ūkis (9797 gyv.). Kai kur M. Lietuvoj, kurioje būta apie 300.000 gyv., išmirė 42–53% gyventojų. Nepalyginamai mažiau nukentėjo šiaurinė M. Lietuvos dalis, kur gyvenimas buvo geresnis. Tuščiuose kaimuose didysis Rytprūsių kolonizatorius kurfiurstas Fridrichas Vilhelmas (žr.) apgyvendino daug kolonistų. 1732 iš Salzburgo vyskupijos atvyko 15.508 emigrantai, kurių apie 11.000 buvo apgyvendinta vien M. Lietuvoje, daugiausia apie Gumbinę (žr.) ir Įsrutį (žr.). Tuo būdu ankstyvesnės lietuviškos sritys ėmė stipriai vokietėti. Didysis m. stipriai palietė ir Livoniją, kur valstiečių mirę iki 60%, o Estijoje — net 70% (R. Wittram, Balt. Gesch. 1954, 125). Iš žydinčio Rygos mst., kuris dar 1709 turėjo per 10.000 gyv., rusams jį paimant beliko apie 3500. Kuršas neteko 50% gyventojų.

Maro padariniai Lietuvoje ilgai buvo žymūs. Dar 1766 VIII 27 Žemaičių bajorai savo seimelyje Raseiniuose, duodami renkamiems į seimą atstovams instrukciją, pabrėžė, jog Žemaičių k-tija yra nelemtai nusmukusi dėl visuotinio m. Iš 1767 yra smulki Žemaičių vyskupijos parapijų, koplyčių ir vienuolynų statistika. Ji parodo, jog 10 vyskupijos dekanatų buvo 242.691 gyv. Pridėjus dar kitatikius ir žydus, tas skaičius prašoko 300.000. Vilniaus vyskupijos statistika yra iš 1773. Ten buvo 624.593 kat., 3810 kalvinų, 3686 liut., 1703 totoriai (mahometonai), 9721 karaimas.

Vis labiau išsivystant medicinai, užkrečiamosios ligos Lietuvoje mažėjo. XIX a. dideli m. Lietuvoje nebežinomi. Badmečiams suorganizuoti valstiečių grūdų magazinai, vis labiau plintantis masinis bulvių vartojimas, nors ir pasitaikydavo ūkinių krizių, prie aštrių badmečių nebeprivedė. Skiepijimas ir kt. profilaktinės priemonės įveikė m. nešančias bakterijas. Apie praeities m., ypač didįjį m., Lietuvoje ilgai liudijo baigią nykti kaimo kapinių kryžiai. Seneliai apie tą m. siaubingai pasakodavo. Šitą šiurpų praeities prisiminimą dailiojoje literatūroje labiausiai yra išvysčiusi Ieva Simonaitytė, gyvai perduodama m. tragediją, ištikusią M. Lietuvos lietuvių šeimas.

Jėzuitų archyvas: Epp. Germ. 134 f. 450, įvairių metų Annuae Litterae; Vatikano archyvas: Fondo Borghese II 231 f. 331; III 52 CD f. 172, 208; III 90A f. 404; Process. Consist. 103 f. 452–467; 105 f. 427–441; 117 f. 777–84; Nunz. di Pol. 134–136; Archivio Nunz. di Varsavia 142 (Žemaičių vyskupijos statistika), 143 (Vilniaus vyskupijos statistika), Garampi: Index rerum Pol. II 46, 363; *Załuski*, Epistolae ad familiares III 903–905 (svarbiausias didžiojo m. šaltinis); *J. Kurczewski*, Kościół Zamkowy czyli Katedra Wileńska I–III 1908–16; Akty Vilenskoj Kommissii XX (svarbus įvadas); *St. Rostowski*, Lituanicarum Societatis Jesu historiarum libri decem 1877, 44, 157, 202, 205; *St. Załęski*, Jezuicy w Polsce IV, część 1–4, 1905; *W. Sahm*, Geschichte der Pest in Ostpreussen 1905 (daug statistikos iš M. Lietuvos); *Z. Gloger*, Mór w Polsce (Encyklopedja Staropolska III 1902, 234–237); *Fr. Giedrojć*, Mór w polsce 1899 (plati bibliografija nuo XVI a.); (") Polski Słownik Lekarski I–II 1931–33; *St. Namaczyńska*, Kronika klęsk elementarnych w Polsce i krajach sąsiednych w latach 1648–1696, I. Zjawiska metereologiczne i pomory 1938 (rezencija Aten. Wil. XIII 295); Rocznik dziej. społ. i gosp. XIII 1951, 139, XIV 1952, 336; *Wł. Zahorski*, Morowe powietrze na Litwie (Litwa i Ruś IV 1912); *D. L. Pochilevič*, Litva (rinkinyje Očerki istorii SSSR XVIII v. vtoraja četvert 1957, 674–679); *A. Žabko-Potopowicz*, Praca najemna i najemnik w rolnictwie w w. ks. litewsk. w wieku XVII 1929; *A. Salys*, Die žemaitischen Mundarten (atsp. iš Tauta ir Žodis VI 1930, 278); *Vydūnas*, Sieben Hundert Jahre deutsch-litauischer Beziehungen 1932, 279–291 (išpūdinga medžiaga apie didįjį m.); *V. Vilešis*, Tautiniai santykiai Maž. Lietuvoje 1935, 122–131; *J. Totoraitis*, Žemaičių vyskupas Aleksandras Gorainis ir didysis maras (Lietuvos Praeitis I, 2, 1941, 604–614); *S. Slonimskis*, Materialy po istorii mediciny v Litve (Tauta ir Žodis V 1928); *Z. Ivinskis*, Senosios Lietuvos ūkis (Vairas 1934 nr. 7, 287–301 — didžiojo m. padariniai); *R. Strazdūnaitė*, Valstiečių grūdų magazinai Lietuvoje (Iš Lietuvių kultūros istorijos I 1958, 234–242); Medicinos daktarų disertacijos, apgintos arba pripažintos Vilniaus univ. 1793–1842, 1958; *R. Wittram*, Baltische Geschichte 1954, 125, 280 (gausi bibliografija apie didįjį m. Livonijoje). Kitą bibliografiją žr. Cholera, Gumbinė, Įsrutis, Labdarybė. *Z.I.*

2. Raguočių maras (Pestis boum) akutinė užkrečiama liga, kuria serga daugiausia galvijai, bet kartais užsikrečia avys ir ožkos. Ją sukelia ultramikroskopinis virusas. Užsikrėtę gyvuliai po inkubacijos periodo (nuo 3 iki 9 dienų) turi aukštą kūno temperatūrą. Snukio ir

kitos gleivėtos plėvelės paraudonuoja ir jose atsiranda nekrotinės žaizdos. Sergą gyvuliai smarkiai liesėja ir krinta po 4–7 dienų. Kovai su šia liga naikinami visi sergą ir užsikrėtę gyvuliai, o užkrėstiems ūkiams ir visai vietovei taikomos griežtos izoliacijos priemonės. Paskutinio tūkstančio metų laikotarpyje raguočių m. daug sykių nusiaubė Europą ir kitus kontinentus, padarydami didžiausių nuostolių. Pvz. 1865–67 Anglijoje krito nuo raguočių m. arba turėjo būti sunaikinta tarp 200.000 ir 300.000 galvijų. Nepriklausomoje Lietuvoje raguočių maras buvo pasirodęs 1920 Vilniaus krašte. Jį užnešė į Lietuvą puolanti bolševikų kariuomenė. Liga buvo konstatuota 8 ūkiuose, kuriuose krito 98 galvijai. Kiti tų ūkių galvijai buvo sunaikinti ir buvo taikomos griežtos karantino priemonės. Po to liga daugiau nebesirodė. Kovai su raguočių m. Steigiamasis seimas priėmė 2 įstatymus: Veterinarijos, zootechnijos ir agronomijos personalo kovai su galvijų maru mobilizacijos įstatymas (paskelbtas 1920 X 18 Vyr. Žiniose nr. 49 ir Kovos su galvijų maru (džuma) įstatymas (paskelbta 1921 II 19 Vyr. Žiniose nr. 57).

3. K i a u l i ų m. (Pestis suum) labai užkrečiama kiaulių liga, kurią sukelia ultramikroskopinis virusas. Kiti gyvuliai ir žmonės ja neužsikrečia. Liga pasireiškia aukšta kūno temperatūra ir progresuojančios septicemijos reiškiniais. Įvairiuose organuose, po serozinėmis plėvelėmis, odoje, gleivėtose plėvelėse ir limfinėse liaukose atsiranda smulkūs pakraujavimai (petechijos). Iš kitų reiškinių pažymėtini difterinis ulceratyvinis žarnų uždegimas ir plaučių uždegimas. Liga pasireiškia smarkia (akutine) arba chronine forma. Esant smarkiai formai gyvuliai krinta 3 dienų laikotarpyje, bet sirgimas chronine forma tęsiasi ilgiau, gyvuliai skursta, suliesėja, bet gali ilgokai gyventi, nors retai tepasveiksta. Kiaulių m. yra labiausiai paplitęs V. Europoje, kur auginamos kultūrinių veislių kiaulės, ir ten pridaro didelių nuostolių. Į Lietuvą ši liga buvo atnešta iš Anglijos su veislinėmis kiaulėmis ir pasireiškė 1929–35. 1931 konstatuota 2128 susirgimai 333 ūkiuose. Buvo kovojama labai griežtomis priemonėmis. Visos susirgusios kiaulės buvo naikinamos, o užkrėstų ūkių sveikos kiaulės skiepijamos simultaniniu būdu, jas dirbtinai apkrečiant ir įleidžiant joms imuninio serumo. Šis kovos būdas greta bendrų karantino priemonių davė visai patenkinamų rezultatų. Kiaulės Lietuvoje sirgo daugiausia chronine m. forma.

S. Jnk.

4. Š u n ų m. (Febris catarrhalis et nervosa canum) — virusinė jaunų šunų liga. Užsikrėtusiam šuniui pakyla kūno temperatūra, apetitas pranyksta, iš akių ir nosių atsiranda serozinis varvėjimas. Ši kataralinė ligos forma lengviau pagydoma. Kitais atvejais išsivysto smegenų uždegimas, lydimas mėšlungio. Ši ligos forma pagydoma tik retais atvejais. Šunų m. gydomas serumu, o kad gyvulys neapsikrėstų — skiepijamas m. vakcina. *J. Mot.*

5. G u o b ų m., grybo Ceratostemella ulmi (konidijinė fazė Graphium ulmi) sukeliama guobų liga. Lapai susisuka, džiūsta ir krinta; taip pat ima džiūti šakelės ir šakos. Nuo guobų m. daugiausia nukenčia miestų bei sodybų guobos, miškų labai retai. Europoje guobų m. pirmiausia pasirodė 1919 Olandijoje. Jis yra paplitęs Lenkijoje, Austrijoje, Rumunijoje, Italijoje, Šveicarijoje. Lietuvoje nepastebėtas. JAV g.m. (Dutch elm disease) aptiktas 1930 ir dabar plačiai paplitęs. Sėkmingiausia kova — sergančių medžių šalinimas. *J. Rkt.*

Maras žr. Maraš.

Marasmius žr. Mažūnis.

Maraš (kitaip Maras) mst. P. Turkijoje, p. Tauro kalnų papėdėje; 35.071 gyv. (1950), 720 m nuo j. l. M. yra senovinis mst. su bazarais ir žymia kurdų kilimų prekyba. Jau nuo XX a. pradžios čia veikia amerikiečių jėzuitų misijų stotis su mokykla, yra kelios krikščionių bžn. ir mečetės. Artimose miesto apylinkėse aptikta hititų kultūros senienų, romėnų įtvirtinimų ir kapų su graikiškais įrašais.

Marat Jean Paul (1744–1793) prancūzų revoliucijonierius, vienas montanjarų vadų, gydytojas, žurnalistas. Gimė Šveicarijoje, mokslus ėjo Neuchâtelyje ir Bordeau. Nuo 1765 gyveno Anglijoje, kur vertėsi gydytojo praktika ir žurnalistika. Gyvendamas Anglijoje, 1774 išsp. The Chains of Slavery (prc. 1792), kur kritikavo anuometines valdymosi formas. M. užpuolė Volterą už dėstomas kraštutines materialistines pažiūras veikale De l'homme ou des principes et des lois

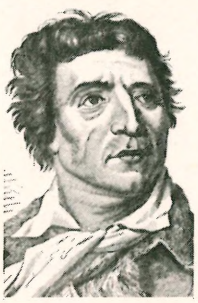

J. P. Marat

de l'influence de l'âme sur le corps et du corps sur l'âme 1773. 1776 grįžo į Prancūziją ir 1779–87 buvo grafo D'Artois, būsimojo Prancūzijos karaliaus Karolio X asmens gydytojas. 1780 kriminalinės teisės žinovų įtakoje, ypač kriminologo Beccaria veikalų poveikyje, išsp. Plan législation criminelle, kur skelbė reformuotinų baudžiamųjų įstatymų planą. Veikalai Recherches physique sur électricité 1782, ir Recherches sur électricité médicale 1783 buvo premijuoti. 1789 išrinktas į generalinę luomų atstovybę (Etats généraux). Didžiosios prancūzų revoliucijos pradžioje pradėjo spausdinti laikraštį L'Ami du Peuple, kuriame skelbė respublikoniškas bei turtų lygybės idėjas, griežtai kritikavo vyriausybės darbus bei steigiamojo seimo atstovų veiklą, todėl ir revoliucijos metu turėjo slapstytis nuo persekiojimo. 1791 išvyko į Angliją ir čia parašė veikalą École du citoyen. 1792 vėl grįžo į Prancūziją, išrinktas į konventą, kur susidėjo su Dantono grupe. M. kaltinamas, kad savo agitacija yra prisidėjęs prie masinių žudynių, įvykdytų 1792 rugsėjo mėn. 1793, kaip jakobinų klubo pirmininkas, pradėjo žūtbūtinę kovą su žirondistais. Respublikos metu L'Ami du Peuple pakeitė į Journal de la République Française. Paskutiniu metu sirgo ir nėjo iš namų, kurstomus straipsnius rašydavo būdamas vonioje, kadangi vanduo lengvindavo odos skausmus. Charlote Corday nužudė M. vonioje, berašant straipsnį. Po M. nužudymo teroras prieš žirondistus dar labiau sustiprėjo. Dailininkas J. L. David nupiešė jo pomirtinį paveikslą, rūpinosi laidotuvėmis bei antkapio statyba. Netrukus prasidėjo M. kultas: jam buvo statomos statulos, paminklai, krikštijami jo pavarde vaikai. 1794 M. kūno palaikai perkeldinti į panteoną, tačiau 1795 vėl pašalinti. Raštų rinkinys išsp. 1869, Correspondence 1908.

L. R. Gottschalk, J. P. M. 1927; *I. Levina*, Kult Marata (Sbornik statej posviačionnych P. B. Struve 1925); *J. Castelmau*, L'Ami du peuple 1939.

P. Č.

Marathai (ind. marāthī, mahrāthī, mahratta) Indijos potautė Dekane (apie 6,5 mil.). M. kilę iš karių ir ūkininkų, dabar jau beveik visi žemdirbiai, nes senieji kariai susimaišė su nugalėtais žemdirbiais. Jų kalba — tarmė marathis (žr. indų kalbos) išplitusi plačioje Bombėjaus apylinkėje ir turi gausią literatūrą — sanskrito vertimus ir poeziją. Svarbiausias jų literatūros atstovas yra Tukārām (1608–1649), parašęs himnų, kurie dabar plačiai išplitę žmonėse, Šrīdhar (1678-1728) ir Mahīpati (1715–1790), apdainavęs rašytojų gyvenimą ir savo tėviškės ‚šventuosius'. XIX a. anglų įtakoje susikūrė ir draminė literatūra. M. yra bramanistai su gausiais totemizmo įvaizdžiais, valdomi vyresniųjų; šeimoje moters vieta lygi vyrui. M. žinomi 640 pr. Kr.; juos Ašioka (259–226) buvo palenkęs budizmui. Nepriklausomybę prarado 1294 užpuolus mahometonams, o jų nusikratė 1648. Tuomet m. pradėjo savo plėšiamuosius žygius, bet 1714, virtus vyresniojo paveldimai vietai, senoji jungtinė ir sutariamai kiltinių valdyta valstybė suskeldėjo. Prieš anglus jie kariavo 1779–81, 1803–04 ir 1817–18, bet šių buvo nugalėti, ir anglai pripažino suskeldėjusias jų kunigaikštijas (Baroda, Indor ir kt.).

C. A. Kincaid ir *F. D. B.*, History of Maratha People 3 tt. 1919–25; *H. R. Rawlinson* (red.), Source Book of Marath History 1929; *J. N. Fraser* ir *K. B. Marthe*, The Poems of Tukaram 3 tt. 1909–15; *M. K. Nadkarni*, A Short History of Maratha Literature 1921.

A. Mž.

Maratonas (r. Marathōn) sen. Graikijos vietovė, r. Atikos pajūryje, 29 km į š.r. nuo Atėnų; apie 2600 gyv. Pagal sakmę, Tezėjas įveikęs M. jautį. 490 pr. Kr. ties M. atėniečių strategas Miltiadas (gr. Miltiadēs) nugalėjo Datido ir Artafrėno vadovaujamus persus. 40 km keliu į Atėnus atskubėjęs su pergalės žinia bėgikas krito negyvas. 1926 rasti antikinio M. pamatai. Mūšio lauke išliko žuvusių atėniečių masinio kapo kalva (gr. Sōros Marathōnos). Kalnų tarpeklyje, į v. nuo slėnio, kur atėniečiai buvo paslėpti prieš mūšį, dabar yra naujo Atėnų vandentiekio tvenkinys.

H. Delbrück, Geschichte der Kriegskunst 1, ³1920; *Kromayer*, Antike Schlachtfelder IV 1931; *E. Kirsten u. W. Kraiker*, Griechenlandkunde 1955.

A. Rkš.

M. bėgimas sporte pavadintas pagal M. miestą, į kurį 490 pr. Kr. iš Atėnų buvo atbėgęs karys-pasiuntinys su visa to meto kautynių apranga pranešti gyventojams apie atėniečių pergalę. Pervargęs nuo bėgimo, jis sukritęs ir tuoj miręs. Jo bėgimo distancija iš kovos lauko iki M. vėliau sporte oficialiai nustatyta 42,195 km. Sen. graikų olimpiniuose žaidimuose M. rungtis nebuvo praktikuojama. Pirmą kartą M.b. įtrauktas 1896 į pirmąją Atėnų olimpiadą. M.b. šalia dešimtkovos yra laikomas viena iš sunkiausių lengvosios atletikos rungčių. Pirmojoje M.b. rungty 1896 III 29 Atėnų olimpiadoje dalyvavo 25 varžovai, jų tarpe net 21 graikas. Visų graikų noras buvo, kad tas rungtynes laimėtų graikas. Tas jų troškimas įvyko, ir Spiri-

donas Loues M.b. nuotolį atbėgo pirmas per 2 val. 58 min. ir 50 sek. Varžybose dalyvavo ir moteris Melpomena, kuri tą kelią sukorė per 4 val. ir 30 min. Vėlyvesni M.b. nugalėtojai buvo: Michel Theato, 1900 Paryžiaus olimpiadoje 40,260 km nuotolį nubėgęs per 2:59:45 val., El. Quafi 1928 Amsterdamo olimpiadoje nubėgęs per 2:32:57 val. ir Mimoun Alain 1956 Melbourne (Australijoje) — per 2:25:00 val. Suomis Hanner Kolehmainen 1920 Antverpeno olimpiadoje prailgintą M.b. distanciją (42,750 km) prabėgo per 2:32:35,8 val., o jo tautietis Albin Steenross 1924 Paryžiaus olimpiadoje pakartojo M.b. laimėjimą per 2:41:22,6 val. Iš kitų M.b. bėgikų pažymėtinas čekas Emil Zapotek, kuris 1952 Helsinkio olimpiadoje laimėjo 5 km, 10 km ir M.b. aukso medalius. Tai stipriausias olimpiadų bėgikas, sugebėjęs, šalia abiejų ilgųjų klasikinių distancijų, laimėti dar ir M.b. Iš Pabaltijo tautų maratonininkų reikia pažymėti estą Jueri Lossman, kuris 1920 Antverpeno olimpiadoje už II vietą gavo sidabro medalį, M.b. distanciją prabėgęs per 2:32:48,6 val. Dar ir šiuo metu tat yra tarptautinės klasės rezultatas. Nepriklausomoje Lietuvoje M.b. nebuvo praktikuojamas. Dabartinėje okupuotoje Lietuvoje žinomi du M. bėgikai: A. Vietrinas, Nepriklausomoje Lietuvoje buvęs ilgametis ilgų nuotolių (3, 5 ir 10 km) meistras, ir jaunesnės kartos lengvaatletis Tumėnas, kuris 1957 M.b. nuotolį nugalėjo maždaug per 2:31:32 val. Tremtyje yra pasireiškęs stud. Kostas Astrava, kurio laikas yra mažiau kaip 3 val.

Pati M.b. rungtis turi ilgas tradicijas tarptautinėse rungtynėse, kur kovojama tik šioje vienoje disciplinoje. Pvz. garsusis Bostono M.b., pradėtas 1897 ir vykdomas kasmet, sutraukia beveik geriausius viso pasaulio bėgikus, jų tarpe ir amerikiečius. Skandinavų kraštai, japonai ir eilė tarpvalstybinių rungtynių dažniausiai įterpia M.b. atskira programa ir vertina atskirus bei komandinius laimėtojus. Pvz. jei komanda yra iš 3-jų asmenų, sumuojamas jų bendras laikas, jei iš 5-kių — pirmųjų 3-jų kiekvienos komandos bėgikų. M.b. rungties tikrasis nuotolis yra 42,195 km ir šiandien jau prabėgamas net mažiau kaip per 2:20 val., todėl kiekvienam maratonininkui ilgieji nuotoliai — 5 km per 14:30 min. ar 10 km mažiau kaip per 31 min., — turi būti nesunkiai įveikiami. M.b. reikalauja nepaprastai kieto ir ryžtingai atlikto 3–5 metų pasiruošimo. Dažniausiai sutinkami mažo ūgio ir plačios krūtinės ląstos ar aukštesni, bet asketiškos, sausos išvaizdos bėgikai, kuriems šioje rungtyje leidžiama tik du kartus varžytis, o kita jų varžybinė programa apima 5, 10, 15, 20, 30 min. ar vienos val. bėgimo rungtis. M. bėgime pajuntamas nepaprastai didelis viso organizmo išsieikvojimas, ir todėl per dažnas rungtyniavimas gali greitai sunaikinti sveikatą. Tinkamiausias amžius M.b. svyruoja tarp 26–32 metų.

M.b. atliekamas keliais, gatvėmis, autostradomis ir kitomis kelio rūšimis, dažniausiai laikantis dėsnių, kad ⅓ vietovės būna lygi, kitas ⅓ — kelių ar keliolikos metrų aukštumėlės ir likusioji dalis sunkesnė. Todėl ir pats M.b. laikas visada priklauso nuo vietovės parinkimo, oro sąlygų ir esamos konkurencijos. M.b. oficialiai nėra laikomas jokiu pasauliniu rekordu, bet žymima tik, kaip geriausia pasaulio ar rungtyninė pasekmė. Pvz. olimpinis rekordas priklauso E. Zapotekui (2:23:03,2 val.); kiti buvusiose olimpiadose pasiekti M.b. rezultatai yra silpnesni. Šiuo metu M.b. varžybose yra stipriausia Suomija, Japonija, Anglija, Argentina ir Sovietų Sąjunga.

Bulletin du Comité International Olimpique nr. 57 1956; Leichtathletik 1955 nr. 51–52; Olimpisches Feuer, Heft 8, 1956; *F. Mezö*, Sechzig Jahre Olimpischer Spiele 1956; *C. Diem*, Ewiges Olympia 1948. *Br.Kt.*

Maratti (Maratta) Carlo (1625–1713) italų tapytojas, Sacchio mokinys. Labai vertintas Romoje antrojoje XVII a. pusėje.

C. Maratti Šventoji naktis

Jo tapyba jau turi vėlyvojo baroko požymių. Dar aiški kompozicija įgauna lengvumo ir laisvesnio bangavimo, stipriai jausmingas turinys tampa išoriškai efektingas. Pvz. ‚Bėgimas į Egiptą' (1652 Šv. Izidoriaus bžn.); Popiežius Klemensas XI' (1669 Vatikane), ‚Garbingoji Dievo Motina' (1690, S. Carlo al Corso bžn.) ir kt.

Marãzmas (gr. marasmos ‚nusilpimas') bendras organizmo sunykimas, suvytimas, išsivystęs dėl senatvės ir kai kurių ligų; perkeltine prasme bejėgiškumas, moralinis susmukimas.

Marbach (vok. Marbach am Neckar) mst. p.v. Vokietijoje, Viurtemberge, į š. nuo Stuttgarto;6600 gyv. (1954). Marbache

F. Šilerio gimtasis namas Marbache

gimė Šileris ir čia 1903 įsteigtas jo muziejus. Baldų ir odos gaminių pramonė. Išlikę viduramžių miesto mūrų griuvėsiai ir vėlyvojo gotinio stiliaus Aleksandro bažnyčia (XV a.). 1693 prancūzai M. buvo sugriovę.

Marbodas (vok. Marbod, m. 37 Ravenoje), markomanų karalius (9–19), pirmą kartą minimas 6 pr. Kr., kada romėnai suruošė prieš jo giminę didelį žygį. Gal būt, romėnų paspaustas jis nuvedė markomanus į Čekiją ir čia įkūrė didelę valstybę. Jis buvo nugalėtas cheruskų vado Arminijaus (17 po Kr.) ir 19 m. romėnų pasiųstų sukilėlių nuverstas. Ieškojo romėnų globos, bet šie jį ištrėmė į Raveną, kur išgyveno 18 metų (iki 37).

Marburgas 1. M. pilis prie Lahno, V. Vokietijos mst. Hesijoje, Kasselio apygardoje, 43.000 gyv. (1954). Medicinos įrankių, serumo ir keramikos pramonė. 1127 M. gavo miesto teises. 1228–31 čia gyveno ir mirė šv. Elzbieta Tiuringietė, įstojusi į pranciškonų vienuolyną ir slaugiusi ligonius jos pačios už pilies įsteigtoje ligoninėje. 1235–83 ant jos mauzoliejaus Vokiečių ordinas pastatė gotikinę Šv. Elzbietos bžn. (į šią bažnyčią 1944 perkelti feldmaršalo Hindenburgo ir 1945 Fridricho II palaikai). Ant stačios uolos išlikusi XIII–XV a. pilis; čia 1303–09 buvo laikinė vokiečių ordino buveinė, kurioje planuota kovoti su prūsais ir lietuviais. 1529 pilyje buvo susitikę diskusijų Liuteris ir Cvinglis. 1527 Pilypas Išmintingasis įkūrė pirmąjį protestantų univ. Vokietijoje; čia XVII a. buvo skiriamos stipendijos lietuviams evangelikams studijuoti. 1512–82 pastatyta rotušė. Po II pas. karo M. atidaryta V. Vokietijos biblioteka, sutelkta daugiausia iš Valstybinės Berlyno bibliotekos likučių, dabar turinti per 1,7 mil. tomų. 1950 įkurtas Herderio institutas (žr.).

M. mokykla — neokantizmo (žr.) kryptis, kuriai atstovavo Marburgo univ. prof. H. Cohenas, ir P. Natorpas, Kanto filosofiją plėtoję į loginį idealizmą (būtis yra loginių santykių kompleksas) ir panlogizmą. Be suminėtųjų, šiai mokyklai priklausė F. A. Lange, R. Stammleris, A. Görlandas, E. Cassireris, o iš pradžių ir Nicolai Hartmannas.

2. M. prie Dravos žr. Maribor.

Marc. santrumpa marcato (žr.).

Marc Franz (1880–1916) vokiečių tapytojas. Nuo 1900 mokėsi Miuncheno akademijoje. Kūrybinių impulsų gavo iš F. Macke ir 1911 iš Kandinskio, su kuriuo kartu įsteigė ‚Der Blaue Reiter' grupę, nustatydamas jos programą: ‚Mes netapysime miško arba arklio taip, kaip jie mums patinka arba atrodo, bet taip, kaip jie yra iš tikrųjų, jų absoliutinę būtį gyvenančią už

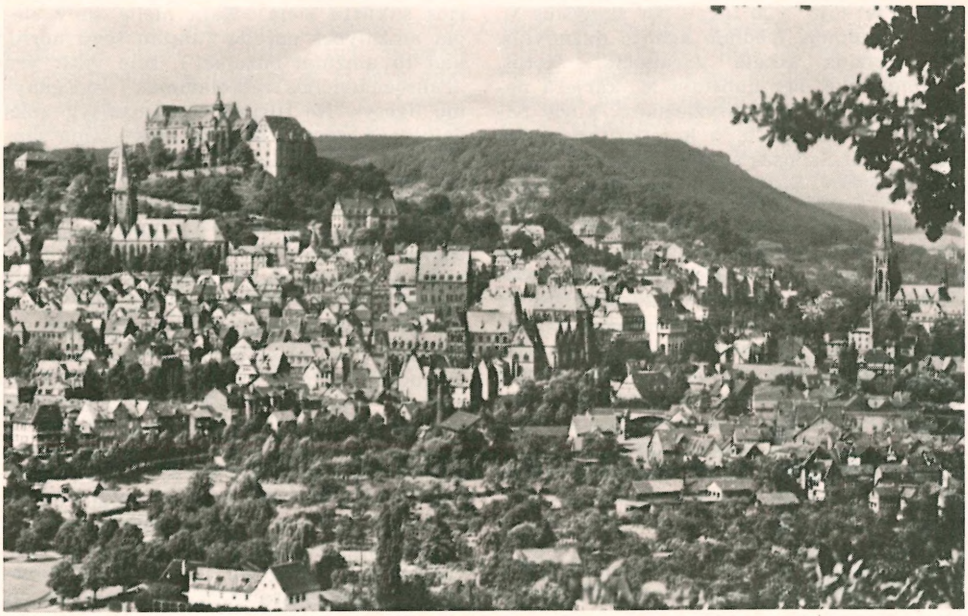

Marburgas prie Lahno

jų regimybės'. Kandinskio įtakoje M. darbai įgavo abstraktiškumo, bet M. pasiliko daiktų pasaulyje, ieškodamas ypač gyvulyje tosios absoliutinės geometrinės formos, kurią jungė su laisva vaiskių spalvų kompozicija, dekoratyviškai pabrėždamas kontrastus. Savo spalva ir nuotaika M. artimas fovizmui, o kristališkose formose pasireiškia kubizmas. Iš svarbesnių darbų minėtini: Karvės po medžiais 1911, Jautis, Raudonos stirnos 1912, Stirnos gėlių darželyje 1913, Mėlynų arklių bokštas, Tigras 1913–14. Žuvo Verdeno fronte.

A. Schardt, F. M. 1936; *K. Lankheit*, F. M. 1950.

F. Marc Raudoni arkliai

Marc Anton, Marcanton, Marcantonio Raimondi žr. Raimondi, Marcantonio.

Marcato (it.) muzikoj — aiškiai, pabrėžiant; santrumpa marc.

Marcel 1. Étienne (m. 1358) prancūzų politikas, Paryžiaus pirklių luomo pirmininkas (prc. prévôt). Per šimto metų karą, kada prancūzams grėsė anglai ir jų karalius Jonas Gerasis buvo pakliuvęs į jų nelaisvę, M., kilęs iš turtingų pirklių manufaktūrininkų luomo, pasidarė ne tik Paryžiaus viršininku, bet ir faktiškuoju Prancūzijos valdovu. Jis prikalbėjo įpėdinį Karolį (būsimąjį Karolį V) paimti valdžią ir, bandydamas įsteigti parlamentarinį režimą, sumojo sušaukti generalinius luomus (žr. États Généraux). Per juos M. pravedė garsųjį Didįjį Ordonansą (1357 III), nustačiusį parlamentinės tvarkos ir karališko iždo kontrolės pagrindus. Generaliniai luomai, kuriuose pirmavo miestelėnai su M. priešakyje, davė pradžią Paryžiaus sukilimui, privertusiam įpėdinį — ypač po dviejų rūmininkų nužudymo — bėgti iš Paryžiaus. Įpėdinis atšaukė Ordonansą ir pradėjo miesto bado blokadą. Bandydamas gelbėti padėtį, M. susidėjo su tada vykstančiu valstiečių sukilimu, vad. žakerija, ir su Navaros karalium Ka-

roliu Piktuoju. Tuo tarpu per sąmyšius M. buvo, manoma, įpėdinio agento nužudytas, ir Paryžius atkėlė karalaičiui vartus. Trumpalaikė, bet nuostabi M. karjera nepaliko be įspūdžio paryžiečiams, kurie pastatė jam paminklą, o kompozitorius Camille Saint-Saënsas sukūrė jo vardo operą.

Y. Le Febvre, E. M., ou le Paris des merchands au XIV-e siècle 1926. *J.J.*

2. G a b r i e l (g. 1889) prancūzų filosofas, krikščioniškojo egzistencializmo atstovas. Gimęs Paryžiuje, Prancūzijos ambasadoriaus Švedijai ir vėliau Beaux-Arts bei Bibliòtheque Nationale dir. šeimoj, jaunystėj daug keliavo, lankė muziejus, buvojo rašytojų sluoksniuose. 1910 baigęs filosofijos studijas, protarpiais dėstė įvairiose m-lose (Paryžiuje 1939–40), dirbo leidyklose, reiškėsi kaip teatro kritikas. Išaugęs agnostiku, 1929 priėmė krikštą ir tapo kat. Filosofiškai buvo susiformavęs idealizmo, daugiausia Schellingo įtakoj. Tą filosofinę poziciją, kuri vėliau gavo egzistencializmo etiketę, M. priėjo sąsarankiškai apie 1925, prieš susipažindamas su S. Kierkegaardo mąstymu ir dar nepasirodžius M. Heideggerio ir K. Jasperso veikalams. M. egzistencializmas artimesnis Jasperso, negu Heideggerio krypčiai. Bet kai ir K. Jasperso filosofija pagrinde lieka agnostinė paradokso filosofija, tai M. plėtoja krikščioniškojo žvilgio gaivinamą paslapties filosofiją. Priešais tradicinį naujųjų amžių filosofijos descartinį principą ‚aš mąstau', M. savo mąstymą grindžia būties primato ir intersubjektyvumo, arba meilės, principu ‚mes esame'. Ne turime būtį prieš save lyg kokį objektą, o joje patys dalyvaujame. Būtis visada jau gaubia pažinimą, ir todėl tenka ją traktuoti ne šalia esančia problema, o paslaptimi, kurion gilinamasi vidiniu susitelkimu. Kai apskritai egzistencializmas aidi žmogaus pasaulyje vienišumo skausmu, tai M. mąstymui yra būdinga intersubjektyvumo tezė: ‚mąstyti ne sau, bet mums'. Pagal ji, ‚juo daugiau nuveikiu egocentrizmą, juo daugiau egzistuoju'. Meilė yra laisvės pagrindas, kaip fanatizmas yra didžiausias laisvės priešas. Ne rūpestis, kaip M. Heideggeriui, o viltis yra ‚ta medžiaga, iš kurios sukurta siela'. Kaip meilė savy slepia amžinybės pažadą (‚myliu lygu noriu, kad tu amžinai būtumei'), taip viltis yra ‚transcendencijos reikalavimas' — išganymo ilgesys. Ne turima tikėjimas lyg koks daiktas, o esama tikinčiu, kiek esama santyky su asmeniniu Dievu kaip ‚Tu'. Aštriai kritikuodamas mūsų technikos amžiaus funkcionalizmą, kuris ir žmogų, lyg daiktą, tevertina, kiek jis kokią naudingą funkciją atlieka, M. žadina žmogui kaip žmogui pagarbą, pagrįstą vertinimu to, kas amžina. Nors paskutinis filosofijos žodis yra ne baimė, o ‚meilė ir džiaugsmas', tačiau tikrovėj ‚neviltis yra galima kiekvienu momentu ir kiekviena forma'. Šią žmogiškojo tragizmo tikrovę M. analizuoja savo draminėj kūryboj, pradėtoj dar 1911. Filosofiniai veikalai: Journal méthaphysique (1913–23) 1927, Être et avoir 1935, Du refus à l'invocation 1940, Homo viator 1944, Le mystère de l'être 1951, L'homme problématique 1955. Iš daugelio draminių veikalų reikšmingesni: Le seuil invisible 1914, L'iconoclaste 1923, Le quatour en fa dièse 1925, Un homme de Dieu 1925, Le monde cassé 1933, La soif 1936.

G. Marcel

E. Gilson (red.), Existentialisme chrétien 1947; *P. Ricoeur,* G. M. et K. Jaspers 1948. *J.G.*

Marcelas (lot. Marcellus) romėnų Klaudijų giminės plebėjų šakos prievardis:

1. M a r c u s C l a u d i u s M a r c e l l u s buvo konsulu 222, 215, 210, 208 pr. Kr. Per pirmąjį konsulavimą nugalėjo insubrus Š. Italijoje ir pats nukovė jų vadą Viridumarą. Priešingai Fabijaus Kunktatoriaus, ‚Romos skydo', gynimosi taktikai per karą su Hanibalu, M., ‚Romos kardas', po romėnų pralaimėjimo ties Kanais 216 tuojau pradėjo vėl sėkmingai pulti Hanibalą ties Nola Kampanijoje. 213 apgulė po Hierono mirties nuo Romos atkritusius Sirakūzus. Kad ir narsiai laikėsi sirakūziečiai ir jų vadas, garsus matematikas, fizikas ir mechanikas, buvo išradęs naujų gynimosi mašinų, po dvejų metų (212) M. paėmė miestą, žudė ir plėšė gyventojus, išgabeno į Italiją meno turtus ir turtingą grobį. Priešingai M. draudimui, kareivio buvo užmuštas ir Archimedas. 208 M. buvo Hanibalo iš pasalų nužudytas.

2. M a r c u s C l a u d i u s M a r c e l l u s, konsulas 51 pr. Kr., Cezario priešininkas. Po Farsalo mūšio savanoriškai iškeliavo tremtiniu į Mitilėnos salą. Kai Cezaris dovanojo bausmę, Ciceronas pasakė nuostabią padėkos kalbą.

3. Marcus Claudius Marcellus (43–23 pr. Kr.) imp. Augusto sesers Oktavijos sūnus. Augustas buvo numatęs ji savo įpėdiniu ir išleidęs už jo savo dukterį Juliją. *A.Rkš.*

Marcelė (lot. Marcella, gimusi apie 335) šventoji, Romos aristokratė, našlė, šv. Jeronimo mokinė (šventė I 31). Jaunystėje pažino šv. Atanazą ir du ji į Romą atlydėjusius atsiskyrėlius: Amonijų ir Izidorių. Iš jų prisiklausė nuostabių pasakojimų apie Egipto atsiskyrėlių gyvenimą ir gavo iš Atanazo jo paties parašytą dar tebegyvenančio šv. Antano gyvenimo aprašymą. Po 7 moterystės mėnesių, likus našle, savo rūmuose ant Aventino kalno įsteigė pirmąjį Romoje moterų vienuolyną, į kurį įstojo kelios aristokratės. Jų dvasiniu vadovu 382–385 buvo šv. Jeronimas, aiškinęs vienuolėms sunkesnes Šv. Rašto vietas. Jeronimas M. dedikavo vieną iš savo raštų: Ad Marceliam epistularum liber unus, susidedantį iš 16 laiškų, rašytų M. Išvykus Jeronimui į Rytus, M. vienuolynas pamažu iširo. M. apsigyveno vienoje viloje už Romos, bet neišsijungė iš veiklos: 400–403 veikė pop. Anastazijų, kad tas pasmerktų Origeną. 410 išgyveno Alariko kareivių Romos apiplėšimą ir pati nuo jų nukentėjo.

Acta SS. Januarii III 1863; *L. Panthe,* Histoire de ste Marcelle ²1884; *A. Penna,* S. Girolamo 1949. *J.V.*

Marcelina (lot. Marcellina, apie 338–398) šventoji, šv. Ambraziejaus sesuo (šventė VII 17). Mirus tėvui, 353 Kalėdų naktį Romoje gavo iš pop. Liberijaus mergelės gaubtuvą. Jos prašomas šv. Ambraziejus parašė 3 knygas De Virginibus ir jas dedikavo M. Yra išlikę 3 šv. Ambraziejaus laiškai seseriai, iš kurių sužinome apie jo konfliktą su imp. Justina ir jos sūnumi Valentinijonu II bei kitus ano meto įvykius. Palaidota Milane, šv. Ambraziejaus bazilikos kriptoje, šalia brolio.

Acta SS. Julii IV 1868; *L. Biraghi,* Vita della vergine romano-milanese S. M. ⁴1889. *J.V.*

Marcelinas 1. šventasis, kankinys, drauge su Petru nužudyti 303 Dioklecijono persekiojimo metu ir palaidoti prie Via Labicana kapuose Ad duas lauras (šventė VI 2). Kripta, kur juodu buvo palaidoti, atrasta tik 1897. Ant jos imp. Konstantinas buvo pastatęs baziliką. M. ir Petro kankinystės istoriją aprašė pop. Damazas antkapinėse eilėse, gavęs žinias iš paties tų kankinių budelio. Abu kankiniai turėję patys išsikasti duobes, paskui buvo nukirstos jiems galvos ir kūnai užkasti miške, kad niekas negalėtų jų rasti. Vėliau matrona Liucilė, sapne įspėta apie kapo vietą, perkėlė jų kūnus į kapus Ad duas lauras. VI a. gotai šių kankinių kapą apiplėšė, sudaužė ir Damazo parūpintą antkapį. Pop. Vigilijus kapą restauravo ir įsakė M. ir Petro vardus įtraukti į mišių kanoną.

Acta SS. Junii I 1867; *O. Marucchi,* La cripta storica dei ss. Pietro e Marcellino (Nuovo bulett. archeol. crist. 4, 1898, 137–193 psl.). *J.V.*

2. M. popiežius (m. 304), šventasis (šventė IV 26). Jam valdant prasidėjo paskutinė didžioji persekiojimų banga (Dioklecijono persekiojimas 303–305). M. buvo ištremtas ir mirė sava mirtimi, tik vėlesnioji tradicija pradėjo ji laikyti kankiniu. Kad M. būtų aukojęs smilkalų ir išdavęs bžn. knygas, kaip rašo Liber Pontificalis, nėra įrodyta. Dėl neramių laikų ir vidaus nesutarimų Romos tikinčiųjų bendruomenėje M. įpėdinis buvo išrinktas tik po kelerių metų pertraukos. Žr. Marcelis I. *P.Rbk.*

3. M. Ammianus žr. Ammianus Marcellinus.

Marcelinas žr. Braunitas.

Marcelis (lot. Marcellus) vyrų vardas:

1. M. Tanžerietis (m. 298), šventasis, kankinys (šventė X 30). Būdamas Trajano legiono šimtininku (centurijonu) Mauretanijos Tanžere, nepakęsdamas pagonių kareivių laisvo elgesio, nusivilko karinę uniformą ir pasiskelbė esąs krikščionis. Kadangi tada siautė imp. Dioklecijono persekiojimas, M. tuoj buvo suimtas ir 298 X 30 nužudytas. Jo Passio yra parašyta lotyniškai nežinomo asmens, kuris yra skaitęs oficialius teismo ir M. bylos aktus ir pats buvęs M. nužudymo liudininku. Minima Passio pirmą kartą buvo paskelbta T. Ruinarto.

Acta SS. Octobris XIII 1883; *H. Delahaye,* Les Actes de st. Marcel le Centurion (Analect. Bolland. 41, 1923, 257–278 psl.). *J.V.*

2. M. I (m. 309) popiežius (308–309), šventasis (šventė I 16), pagal tradiciją pop. Marcelino (žr.) įpėdinis. Jis įkūręs 25 bažnyčias. Dėl kietos laikysenos atkritusių krikščionių Romoje atžvilgiu (žr. Lapsi) Maksencijaus buvo ištremtas. Kai kurie tyrinėtojai (Mommsen, Rötthes) M. tapatina su pop. Marcelinu.

T. Mommsen, Lib. Pontif. 1898 LIII–LV psl.; *E. H. Röttges,* Marcellinus–Marcellus (Zeitschrift f. kath. Theologie 78, 1956, 385–420).

3. M. II (Marcello Cervini, 1501–1555) popiežius, pop. Povilo III sekr., nuo 1539 Nicastros vysk. ir kardinolas, Vatikano bibliotekininkas. 1545–49 ir 1551–52 popiežiaus legatas Tridento susirinkime. 1555 iš-

rinktas popiežium, bet tik 22 dienas tevaldęs mirė. Siekė reformų, ypač liturgijos. Jo vardą įamžino Palestrina savo garsiose mišiose Missa papae Marcelli. *P.Rbk.*

Marcellinus žr. Marcelinas.

Marcello Benedetto (1686–1739) italų smuikininkas ir kompozitorius, Lotti ir Gasparini mokinys. 1711 buvo Venecijos tarybos narys. Reikšmingiausias M. kūrinys yra 50-ties psalmių rinkinys Estro poetico-armonico (1724–26) 1–4 balsams su kelių instrumentų ansambliu. Be to, parašė eilę instrumentinių koncertų, kelias operas, oratorijas ir kt. M. reiškėsi šiek tiek ir kaip poetas, rašęs savo muzikos kūrinių tekstus.

A. d'Angeli, B. M. 1940.

Marcellus žr. Marcelis.

March 1. Arthur (g. 1891) austrų fizikas. 1934–35 Oxfordo univ. prof. (svečio teisėmis), nuo 1935 Innsbrucko univ. prof., kur tiria kvantų teoriją ir su ja susijusius padarinius. Išsp. Grundlagen der Quantenmechanik 1931, Natur und Erkenntnis 1948, Der Weg des Universums 1948, Die physikal. Erkenntnis und ihre Grenzen 1955 ir kt.

2. Ausías (1397–1459) kataloniečių poetas. 1420–24 dalyvavo įvairiose karinėse ekspedicijose, o 1426 Aragono karaliaus Alfonso V paskirtas Valencijos sakalyno viršininku, čia ir buvo iki mirties. M. laikomas žymiausiu sen. Katalonijos lyriku, dažnai vadinamas Katalonijos Petrarka. M. lyrika pasižymi išraiškos griežtumu, drąsiomis bei šiurkščiomis metaforomis, vaizdų plastiškumu, neviltingumu ir heroine rezignacija. Jo kūrybą išleido A. Pagès: Obres 2 tt. 1912–14.

A. Pagès, Commentaire des poésies d'A. M. 1925.

3. Fredrick (iki 1924 Frederick McIntyre Bickel, g. 1897) amerikiečių teatro ir filmo aktorius. 1920 baigęs ūkio mokslus Wisconsino univ. ir domėjęsis vaidyba, tais pat metais debiutavo D. Belasco pastatymo Deburau pjesėje. Vėliau Los Angeles, Calif., dalyvavo eilėje teatro pastatymų. 1927 vedęs teatro aktorę Florence Eldridge (g. 1901), drauge su ja per 30 metų vaidino įvairiuose JAV miestuose. Vienas pirmųjų M. pasirodymų teatre buvo The Royal Family (pastatyta Los Angeles). Ligi 1938 M. dalyvavo daugiausia filme. Šioje meno srityje debiutavo 1928, pasirodydamas viename pirmųjų garsinių filmų The Dummy. Per tą laiką M. yra sukūręs eilę gerai parengtų vaidmenų, jų tarpe filmai: pagal Stevensoną Dr. Jekyll and Mr. Hyde (1932 įvertintas kaip geriausias aktorius Oscaro dovana), Death takes a Holiday 1934, Anna Karenina, Les Misérables 1935, Mary of Scottland. Nuo 1938 M. vėl grįžo į profesinį teatrą, drauge pasirodydamas ir filmuose. Iš pastarųjų pažymėtini: The Best Years of Our Lives (1946 vėl Oscaro atžymėtas kaip geriausias metų aktorius), A. Millerio Death of a Salesman, Bridges at Toko-Ri, The Desperate Hours, Alexander the Great, Middle in the Night (1959) ir kt. Teatre M. 1943 publikos ir kritikos šiltai priimtas drauge su žmona T. Wilderio The Skin of Our Teeth. Vėliau Naujorko Broadway teatruose ir kt. JAV miestuose M. pasirodė visoje eilėje vaidmenų, pvz. A Bell for Adano, Autumn Garden 1951, O'Neilio Long Days Journey into Night 1956–57 ir kt. *V.Als.*

F. March

March vokiškas Moravos (žr.) upės pavadinimas.

Marchal Léon (g. 1900) prancūzų diplomatas. 1929 pradėjo dirbti užsienio reikalų ministerijoje. 1942–43 de Gaulle generalinis rezidentas Maroke, 1947 ambasadorius Pakistane, 1949–51 Tailande, 1952–53 užsienio reikalų m-jos Afrikos ir Artimųjų Rytų politikos dpt. dir., nuo 1953 Europos Tarybos generalinis sekretorius. Išsp. Vichy, Two Years of Deception 1943.

Marchand Jean Baptiste (1863–1934) prancūzų generolas ir tyrinėtojas. Būdamas karininkas, 1889 pateko į karinę misiją tyrinėti Senegalo, Sudano, vėliau Loango ir Nilo srities. Ištyręs nežinomas Afrikos sritis, grįžo Prancūzijon, iš kur buvo pasiųstas į Kiniją kovoti su bokserių sukilimu (žr.). 1914 pašauktas į kariuomenę, aktyviai dalyvavo kovose su vokiečiais, ties Verdunu sunkiai sužeistas ir pakeltas brigados generolu. Iš jo mokslinių darbų pažymėtinas Transnigerijos žemėlapis (1895).

Marchantia polymorpha žr. Maršancija paprastoji.

Marche R. Italijos pajūrio sritis, apimanti Anconos, Ascoli Piceno, Maceratos ir Pesaro-Urbino provincijas; 9692 km², turi

1.360.000 gyv. (1951). Kalvotas, derlingas ir tankiai gyvenamas kraštas.

Marchi 1. Giulio de (g. 1890) italų hidraulikas, Milano politechnikos prof. ir rektorius. Išsp. Idraulica 1930, 1939.

2. Luigi de (1857–1937) italų klimatologas, Paduvos univ. fizinės geografijos prof., 1934 senatorius. Išsp. Trattato di geografia fisica 1902 ir kt.

Mar Chiquita ež. Argentinoje, į š.r. nuo Cordobos; apie 1500 km² dydžio, 80 km ilgio, lig 50 km pločio. Iš š. pusės į ežerą įteka didelė upė Dulce, iš p. pusės turi du mažesnius intakus. Žemės paviršiuje nėra jokio ištako.

Marcialis (lot. Marcus Valerius Martialis, apie 40–102 po Kr.) žymiausias pasaulinės literatūros epigramų poetas. 64–98 vargingai pagyvenęs Romoje, grįžo į gimtąją Ispaniją, į vienos turtingos geradarės jam dovanotą dvarą. Išliko 15 epigramų knyga, maždaug po 100 kiekvienoje. 1–12 knygos apima epigramas vėlesne prasme, t.y. progų eilėraščius, susijusius su kuriuo įvykiu ar asmeniu. XIII ir XIV knygą, Xenia ir Apophoreta (‚Dovanos svečiams' ir ‚Duoklės'), sudaro pirmykščio pobūdžio epigramos — įrašai ant kurio daikto. Tai — lydimieji eilėraščiai Saturnalijų švenčių dovanoms. M. epigramos — paprastai distichų formos maži, dažniausiai polemiškai satyriški eilėraščiai, kuriais pastabiai atskleidžiamos ir plakamos romėnų visuomenės ydos. M. moka originaliai ir sąmojingai nedaugeliu taiklių ir gražiai nudailintų žodžių nustebinti skaitytoją ir kandžiai pasakyti tiesą. M. susilaukė daug skaitytojų tolimesniais šimtmečiais. Vėlesnieji epigramatikai dažnai juo sekė, Goethe ir Šileris savo meto literatūrinę veiklą pajuokiančioms epigramoms pasirinko net jo Ksenijų antraštę. Kritiški M. epigramų leidiniai išsp.: W. Heraeus 1925, W. M. Lindsay ²1929, H. J. Izaac 1930–33; vok. vertimai: A. Berg ²1906, H. Sternbach 1926.

G. E. Lessing, Zerstreute Anmerkungen über das Epigramm 1771; *R. Levy*, Martial und die deutsche Epigrammatik des 17. Jahrh. 1903; *A. Pisani*, Marziale 1904; *K. Prinz*, Martial und die griechische Epigrammatik 1911; *O. Weinreich*, Studien zu Martial 1928; *A. Dolderer*, Über Martials Epigramme auf Ärzte 1933. *A.Rkš.*

Marcianas Stanislovas, XVI a. lietuvių rašytojas, žinomas kaip Mažvydo giesmyno 2-je dalyje 1570 išsp. giesmės Duchawna giesme ape Schlowe Diewa Szodza (Dzauketese scheme czese, Jus werneghi Crikszczanis) vertėjas iš vok. kalbos. Tai bus buvęs tas pats Stanislaus Martianus, Deltuvos ev. reformatų kunigas, kuris 1570 buvo pasiųstas į generalinį reformatų sinodą Sandomire, Lenkijoje, o 1578 dalyvavo Vilniaus liuteronų sušauktame sinode. Vc. Biržiškos manymu, M. greičiausiai dar studentaudamas turėjęs būti pažįstamas su Mažvydu, todėl jis ir spėja, kad M. turėjęs būti tasai Stanislaus Musa Vilnensis (M. gal bus buvęs jo sulotynintas tėvavardis Martynaitis, tad Vc. Biržiška jį ir vadina dviguba pavarde: M.-Musa), kuris 1547 IX 9 įsimatrikuliavo Karaliaučiaus univ. (taigi, dar tebestudentaujant Mažvydui) ir kuris 1579 kunigavo Lazdynuose, persikėlęs M. Lietuvon. Ką nors tikra apie M. spręsti betgi stingame duomenų.

Vc. Biržiška, Aleksandrynas I (spaudoje); (") Martynas Mažvydas ir jo bendradarbiai (Lietuvių Žodis 1947 nr. 16–20); (") Senųjų lietuviškų knygų istorija I 1953, 96; Mažvydas, seniausieji lietuvių kalbos paminklai iki 1570 m. Spaudai parūpino J. Gerullis 1922. *V. M.*

Marcianus žr. Marcijonas.

Marciejevskis Polikarpas Augustinas (1761 I 23 Kretingoje — 1827 X 19 Rudaminoje, Seinų aps.) Seinų vysk. pagalbininkas, sūnus Simono ir Julijonos Titz, Kretingos miestelėnų. Tėvas buvo žydų kilmės, bet su visa šeima priėmęs kat. tikėjimą. M. studijavo Vilniaus univ., 1778 įstojo į domininkonų ordiną. 1784 II 8 išv. kunigu. 1786 gavo teol. lektoriaus titulą, 2 metus mokytojavo Merkinės mokykloj, paskui 6 m. buvo Virbalio domininkonų vienuolyno vyresniuoju ir jų mokyklos vedėju. 1798 M. išsirūpino iš Apaštalų Sosto dispensą nuo vienuoliškų įžadų ir paliko diecezijos kunigu. Vysk. M. Karpavičius, kaip mokantį daug kalbų, buvo pasiskyręs sekretoriumi ir pakėlęs kanauninku. Atsisakęs iš vysk. sekr. pareigų, M. 1800 gyveno Alvito altarijoje Čyčkuose, nuo 1803 Rudaminos klebonas, pakeltas ir Simno dekanu, 1807 konsistorijos asesorius Vilkaviškyje. Po Karpavičiaus mirties gavo administruoti Liškiavos, o 1809 — Seinų parapiją. Vysk. Kl. Gološevskio paskirtas Prienų klebonu. Nuo 1813 Seinų vysk. generalvikaras ir oficijolas. 1818 nominuotas ir 1819 paskirtas Argieno in partibus infidelium vysk. ir Seinų vysk. pagalbininku. Tapęs vyskupu, M. atsisakė Prienų ir Seinų par. administratoriaus pareigų ir pasiliko, kaip ir anksčiau, gyventi Rudaminoje. Nuo 1813 M. faktiškai valdė Seinų vyskupiją, kai vysk. Gološevskis ir Ign. Čiževskis (žr.), senatorių pareigas eidami,

beveik nuolatos gyveno Varšuvoje. Mirus Čiževskiui, M. 1823 išrinktas vyskupijos administratoriumi. Kapitula buvo išrinkusi jį ir Seinų vysk. ordinaru, bet dėl masonų intrigų, valdžia nepatvirtino jo kandidatūros. Vyskupijos valdyme M. parodė daug sugebėjimo ir uolumo. Vysk. ordinaro įgaliotas, įsteigė konsistoriją ir paskyrė teisėjo, notaro bei moterystės ryšio gynėjo pareigoms tinkamus kunigus. Įsakė diecezijos kunigams kasmet atlikti rekolekcijas, patvarkė, kad dekanatų konferencijas darytų klebonai ir vikarai atskirai, nurodė konferencijų atlikimo tvarką, įpareigojo klebonus vesti parapijų status animarum knygas. Rūpindamasis dvasininkų prieaugliu, ragino klebonus mokyti berniukus lotynų k. ir kiek parengtus siųsti į Tykocino seminariją. Pats M. buvo įsteigęs Rudaminoj mažąją seminariją. Jis praskynė kelią ir valstiečių vaikams į seminariją. Jo valdymo metu atkreiptas dėmesys į lietuvių k. vartojimą bažnyčiose. Iš 1820 III 3 aplinkraščio (‚Do duchowieństwa czterech obwodów Litewskich') matyti, kad M. laikė Kalvarijos, Marijampolės, Seinų ir Suvalkų apskritis lietuviškomis ir ten lietuvių k. vartojimą bažnyčiose reikalingą.

Pasižymėjo iškalbingumu, skatino klebonus daryti parapijose misijas. Pats dažnai sakydavo pamokslus lietuviškai ir lenkiškai. Kad kunigų darbas būtų sėkmingesnis, įvedė jiems egzaminus iš tų dalykų, kurie tiesiogiai ir artimai siejosi su pastoracija, aplinkraščiais ragino dvasininkus laikytis drausmės ir būti kunigiško pašaukimo aukštumoje, ragino rūpintis parapinėmis mokyklomis. 1824 IX 5 pakonsekravo Marijampolėje naują mūrinę marijonų bažnyčią. Palaidotas Rudaminos bžn. šventoriuje.

Vatikano archyvas, Procesus Cons. vol. 216, ff. 72–78; P. A(ugustaitis), Seinų ir Vygrių dijecezijos istorija (Vadovas III 1909 nr. 12; IV 1909 nr. 14); *J. Basanavičius*, Iš Seinų vyskupystės istorijos (Lietuvių Tauta I 1910). *R.Krs.*

Marcijonas (lot. Marcianus) Bizantijos imperatorius (450–457), kilęs iš žemesniųjų Trakijos provincijos sluoksnių ir iškilęs tarnaudamas karių gotų būryje, kuriems vadovavo alanas Asparas. M. vedė mirusio imp. Teodosijaus II seserį ir Asparo dėka pasiekė imperatoriaus sosto. Jis nutraukė duoklę hunams, kurie jo metu patraukė į vakarus, ir valdė pavyzdingai. Jo rūpesčiu susirinko Chalkedono sinodas (žr.), kuris formulavo dviejų Kristaus prigimčių dogmą ir pasmerkė monofizitizmą. Dėl šio nuosprendžio nuo Bizantijos atlyžo Egiptas ir Sirija, kur stipriai laikėsi monofizitizmas. M. pelnė Rytų Bažnyčios šventojo vardą (šventė II 17).

Marcijonas Kapela (Martianus Capella), IV–V a. po Kr. lotynų rašytojas, apie 420 po Kr. Afrikoje parašęs viduramžiais plačiai vartotą 9 knygų veikalą, septynių laisvųjų menų enciklopediją (gramatika, dialektika, retorika, geometrija, aritmetika, astrologija, muzika), antrašte De nuptiis Mercurii et Philologiae (‚Merkurijaus ir Filologijos vedybos'). Merkurijus veda Filologiją, kuriai septyni laisvieji menai duodami tarnaitėmis. Veikalas rašytas proza su eilėraščių įtarpais pakriku stilium.

Marcijonitai sektantai, gavę vardą iš sektos įkūrėjo vysk. Marcijono (Marcion, Markion), kuris 144 buvo pašalintas iš Kat. Bažnyčios. Marcijonizmas yra mišinys gnosticizmo ir manicheizmo. M. į Kristaus atėjimą žiūrėjo kaip į Švento ir Gero Dievo pasirodymą, kuris sunaikino S. Įstatymo Dievą. Jie atmetė visą S. Įstatymą, o iš Naujojo paliko tik 10 šv. Povilo laiškų ir šv. Luko Evangeliją. Visą kitą apreiškimą jie laiko beverčiu. M. netikėjo kūnų prisikėlimą, neprileisdavo prie krikšto tų, kurie gyveno moterystėje. M. sekta buvo stipriai organizuota, kovodama su Kat. Bažnyčia ištisus 500 metų. Pagaliau ši sekta susiliejo su manichėjais.

E. C. Blackman, Marcionites and his Influence 1949. *A.Jšk.*

Marcinkevičius 1. Aleksandras žr. Mantautas, Aleksandras.

2. Jonas (1900 XII 26 Radviliškyje, Šiaulių aps. — 1953 VII 31 Lietuvoje) rašytojas. Mokėsi Radviliškio geležinkeliečių m-loje, kur 1914 baigė 4 klases. Iki 1919 dirbo prie geležinkelio. 1919 įstojo į Lietuvos kariuomenę, bet greit dezertyravo ir pabėgo į Lenkiją. Grįžęs buvo Kariuomenės teismo nubaustas kalėti iki gyvos galvos. Po 9 m. paleistas. Debiutavo eilėraščiais ‚Kultūroj' 1925. Pirmi stambūs M. veikalai buvo 2 tomų apysaka Ties bedugne (1931) ir kalėjimo gyvenimo romanus Sukaustyti latrai (I t. 1931, II t. 1933), savo laiku buvęs dienos literatūrinė sensacija.

J. Marcinkevičius

Juos sekė Raudonos Kauno naktys (1932), 1905–19 laikotarpį vaizduojąs romanas Mes ateinam (I t. 1935, II ir III tt. 1936), lenkuojančio dvarininko satyra Benjaminas Kordušas (1937 ir 1946; Spaudos Fondo premija), romanai Jis turi mirti (1937), Kražių skerdynės (I t. 1938, II t. 1939; Katalikų Veikimo Centro premija), Nemunas patvino 1939 ir apysakų knyga Sidabriniai varpai (1938). 1941 M. pabėgo į Sovietų Sąjungą; kurį laiką gyveno Saratove, vėliau Maskvoje, kur dirbo radijo komitete. Tų pačių metų rudenį įstojo į Raudonąją armiją; čia jam buvo suteiktas vyr. ltn. laipsnis. Aktyviai bendradarbiavo liet. junginio laikraštyje Tėvynė šaukia, Tiesoje ir Tarybų Lietuvoje. Maskvoje paskelbė apysakų rinkinius Atkeršysime (1942), Žvaigždė (1943) ir poemą Garbė (1944). Grįžęs į Lietuvą išleido apysakų rinkinį Gyvenimas dega (1946) ir po to atsidėjo draminei kūrybai, paskelbdamas nemažą skaičių šios rūšies veikalų: Kavoliūnai 1947 (pastatyta Klaipėdos ir Šiaulių teatruose; vėliau perdirbta į Tėvynė šaukia), Sugrįžimas 1947 (II pjesių konkurso premija), Verutė sugrįžo 1948, Šilgalių šeima 1948, Paskutinis pareiškimas 1949, Mūsų deputatai 1951, Skaudi pamoka 1952 ir kt. Jo raštų 3 tomai išleisti 1955. M. beletristika, savo aktualia tematika (Benjaminas Kordušas) bei sensaciniu pobūdžiu (Sukaustyti latrai) turėjusi nemažą pasisekimą skaitytojų masėse, meniniu požiūriu menkavertė. Stiliumi, konstrukcija ir pasakojimo maniera ji artima konversacinio lenkų romano tradicijai. M. draminė kūryba, daugiausia skirta saviveiklinei (mėgėjų) scenai, niekur nepakyla aukščiau propagandinės pjesės šablono. *A.Č.*

3. Justinas (g. 1930) poetas. Mokėsi Prienų gimn. ir Vilniaus univ., kurį baigė 1954. Eilėraščius pradėjo spausdinti 1953. Debiutiniame eilių rinkinyje Prašau žodžio (1955) dominuoja sovietinei poezijai būdingi tematiniai bei formaliniai štampai, tuo tarpu poemoje Dvidešimtas pavasaris (1956), šalia Tilvyčio, alijošinio Binkio bei Puškino reminiscensijų, prasimuša gana ryškios individualaus talento žymės. Ypač pažymėtina laki ir lengva eiliavimo technika. Be šių dalykų M. dar yra išleidęs eilėraščių knygą vaikams Daina prie laužo (1955).

4. Mykolas (g. apie 1892 Andrioniškio bžk., Panevėžio aps.) gydytojas. 1928 baigė LU medicinos fak., po to dirbo Rokiškio ligoninės vidaus ligų skyriuje, nuo 1930 Panevėžio aps. ligoninės vidaus skyriaus vedėjas, nuo 1940 VIII ligoninės direktorius. 1938 VDU medicinos fak. gavo med. dr. laipsnį. Dabar yra VU medicinos fak. doc. ir vidaus ligų propedeutikos katedros vedėjas. Rašė Medicinoje ir kt. daugiausia higienos klausimais.

5. Petras (g. 1899 I 30) kunigas. Baigė Jurbarko keturklasę miesto mokyklą ir Kauno kun. seminariją. Kunigu įšv. 1923. Dėstė lotynų k. kazimieriečių gimn. Kaune, nuo 1929 Darbo Rūmų liaudies univ. ir vidurinės mokyklos kapelionas. Likęs Lietuvoje. Vadovavo ‚Muzikos Centrui' ir nuo 1927 leido ‚Linksmą Dainininką' vargoninkams ir kitokiems muz. ir chorų srities darbuotojams. Išsp. Graudūs verksmai su natomis. Vysk. A. Baranausko vertimas 1934, Dainuokime iš rašto. Muzikos, dainavimo ir natų rašybos vadovėlis 1936.

Marcinkevičiūtė-Lipčiuvienė, Marija žr. Lipčiuvienė (Lipčienė) - Marcinkevičiūtė, Marija.

Marcinkónys mstl., vls. centras (1950 priskirtas Druskininkų rajonui), prie Grūdos upės, Beržtų girių srityje, apie 17 km į p.r. nuo Merkinės ir apie 27 km į š.r. nuo Druskininkų; per 1000 gyv. Yra glžk. st. (Vilniaus–Gardino linijos), pašto agentūra, pradžios mokykla, vandens malūnas, lentpiūvė. M. supa miškai, dirvožemis — vėjo pustomi smėlynai, kurie kartais apneša ir javų laukus. Apylinkės moreninės bei poledyninių upių suplautinės kilmės. Iš ežerų paminėtini: Kastinis, Aklažeris, Trikampis. 1931 M. vls. buvo 5803 gyv., daugumas lietuviai. Vls. plotas 447,4 km², iš kurio tiktai 72,1 km² naudojamos žemės. Dirbamos žemės tebuvo 58,0 km². Pagrindinis gyv. verslas — žemės ūkis. Sėjami rugiai, miežiai, grikiai, sodinamos bulvės. Ūkis — trilaukis. Be žemės ūkio (prieš įvedant kolchozus), gyventojai dar uždarbiaudavo apylinkės miškuose. Vyrai žiemą kirsdavo medžius ir veždavo į glžk. stotį, o vasarą pakraudavo vagonus. Moterys ir vaikai miškuose rinkdavo uogas, grybus, riešutus ir parduodavo prie glžk. stoties įsikūrusiems sezoniniams pirkliams. Iki II pas. karo atvykdavo pirklių ir iš kitų kraštų (Vokietijos ir kt.); jie vietoje konservuodavo grybus bei uogas ir išgabendavo į užsienį. Vietos gyventojus aprūpindavo reikmenimis kelios žydų krautuvės ir du

kooperatyvai: lenkų ‚Osada' ir lietuvių — ‚Artojas', kuris buvo įsteigtas 1934 ir turėjo apie 200 narių (įkūrėjas ir vedėjas T. Sukackas).

M. apylinkės buvo gyvenamos nuo vidurinio akmens amžiaus. Prie Grūdos upės yra buvusi akmens amžiaus stovykla, kur surasta titnaginių svidrinės kultūros dirbinių: strėlių antgalių, ilgų gremžtukų ir kt. (radiniai Vilniaus univ. muziejuje). Pusiaukelėje tarp M. ir Mančiagirės yra neišaiškintos kilmės Dergokalnis, ant kurio yra daug akmenų. Vietos gyventojai pasakoja, jog tai esąs suakmenėjęs karo vadas Derga ir jo kariai.

Pirmoji medinė Šv. Simano ir Judo apaštalų bžn. statyta 1770 kun. Juozapavičiaus rūpesčiu. Pradžioje ji buvo Merkinės filija. 1878 bažnyčiai sudegus, 1880 parapiečių lėšomis pastatyta nauja. Šventorius apsuptas mūro siena, kurioje įmūryta 14 koplytėlių - Kristaus kančios stočių. Prie bažnyčios yra medinė varpinė. Šventoriuje palaidoti M. parapijos klebonai: kun. Jonas Šablinskas ir 1920 lenkų kareivių nukankintas kun. Pranas Raštutis. Netoli bžn. esančiose kapinėse yra kapas D.L.K. Gedimino pulko karininko Kazimiero Cebelio, žuvusio Lietuvos nepriklausomybės kovose. Tradiciniai M. par. atlaidai būdavo per Šv. Simono ir Judo apaštalų šventę, X 28. Kadangi M. par. yra grynai lietuviška, todėl ir pamaldos čia visada būdavo lietuviškos; tiktai lenkų okupacijos metais lenkų valdininkams buvo įvestos 9 val. lenkiškos pamaldos.

Marcinkonių bažnyčia

Rusų okupacijos metu M. buvo gyva lietuvių veikla. Spaudos draudimo metu čia knygas platindavo kun. J. Šablinskas. 1909 pradėta rengti lietuviškus vakarus, pastatyta Dumblynė ir kt. vaidinimai. 1911 įst. choras ir Šv. Kazimiero d-jos skyrius, kuris pradžioje turėjo 53 narius, o 1912 narių skaičius pašoko iki 118. Prieš I pas. karą veikė rusų pradžios m-la, o karo metu čia lietuviškai mokė vaikus Miškinytė ir Agota Kašėtaitė.

Po I pas. karo M. buvo užimti lenkų (1920 VII 16 lietuviai buvo trumpam M. atsiėmę) ir atsidūrė 6 km atstume nuo vad. demarkacinės linijos. Lietuvių veikla buvo labai suvaržyta ir persekiojama. Ypač daug žiaurumo patyrė iš pasienio lenkų kariuomenės ir policijos, kurios komendantu buvo A. König. Todėl daugelis, ypač iš jaunimo tarpo, pasitraukė į nepriklausomą Lietuvą, kiti emigravo į JAV. Tačiau marcinkoniečiai kietai laikėsi. Pvz. 1922 renkant vad. Vidurinės Lietuvos seimą, M. gyventojai pasiskelbė nedalyvausią rinkimuose. 1922 VII 25 M. vls. įgaliotiniai pasirašė bendrą Vilniaus krašto lietuvių memorialą, kuriame buvo iškelti faktai apie okupacinės lenkų valdžios žiaurumus; tas memorialas buvo įteiktas Lietuvos prezidentui ir užsienio valstybių atstovybėms Kaune. Tačiau persekiojimai nesiliovė. 1923 III 8 M. policijos nuovadoje buvo nušauti Jonas Galčius ir Klimas Plokštys, įtarti priklausę šauliams. 1923 I 31 suimta po I pas. karo įsteigtos Ryto d-jos pradžios mokyklos mokytoja P. Zavišaitė, nugabenta į Gardino kalėjimą, vėliau į Vilnių, ten paleista be teisės išvažiuoti iš Vilniaus, o M. Ryto mokyklą užėmė lenkas mokytojas. Daug kartų M. gyventojai kreipėsi į lenkų švietimo įstaigas, kad grąžintų jiems liet. mokyklą arba kad joje bent būtų dėstoma lietuvių kalba, bet į marcinkoniečių prašymus neatsižvelgta. Tik 1939 M. išsilaisvinus, įsteigta lietuviška valdžios laikoma pradžios mokykla.

Daug nukentėjo marcinkoniečiai 1933 dėl

kryžiaus pastatymo. XII 6 netoli bažnyčios buvo pastatytas dzūkiškas 15 m aukščio kryžius su dviem skersiniais, koplytėle ir pagrąžintas tautiniais motyvais. M. policijos komendanto A. Königo įsakymu XII 7 kryžius buvo nugriautas ir nuvežtas pamiškėn. Gyventojai pakėlė didelį triukšmą ir kryžių parsigabeno atgal. Iki XII 11 M. buvo apsupti lenkų kariuomenės ir policijos. Po to kryžiaus statytojai Pr. ir Vyt. Jakubauskai, A. Vaitkevičius ir P. Puvačiauskas pasodinti į kalėjimą.

Nors santykiai su lenkų okupacine valdžia buvo labai įsitempę, tačiau marcinkoniečiai ir toliau kovojo dėl savo teisių. Neturint savosios mokyklos, veikta organizacijose. Įsisteigęs Vilniaus Ryto skyrius laikė savo skaityklą, rengė paskaitas, minėjimus, vaidinimus, organizavo sportą. Buvo veiklus Šv. Kazimiero d-jos skyrius, bet 1936 lenkų valdžios uždarytas. 1935 vien tiktai į M. ateidavo: Vilniaus Rytojaus 50 egz., Jaunimo Draugo — 20, Vilniaus Aušros — 60 ir kt. Veikė taip pat Liet. Ūkio d-jos ratelis (1936 lenkų uždarytas) ir Jaunųjų Ūkininkų kuopelės. 1935 surengta žemės ūkio gaminių paroda. Lietuvių kultūrinis gyvenimas koncentravosi prie parapijos ir Liet. liaudies namuose, 1939 pastatytuose kun. Z. Butkevičiaus rūpesčiu ir gyventojų lėšomis. *V.Klb.*

Marcinkowski Karol (m. 1846 XI 7) lenkų gyd., 1830 sukilimo dalyvis, artimas M. Mielžyńskio (žr.) draugas, 1830 dalyvavo sukilime Lietuvoje, birželio mėn. kelis kartus vyko iš gen. D. Chłapowskio (žr.) štabo pas A. Gelgaudą (žr.). Po sukilimo apsigyveno Paryžiuje ir čia mokslo akad. už darbą apie cholerą apdovanojo jį aukso medaliu. 1836 grįžo į Poznanės sritį ir kartu su M. Mielžyńskiu, St. Chłapowskiu ir kt. įsteigė Towarzystwo Naukowej Pomocy.

Marcinkus 1. Jonas (g. 1905 III 25 Treigių k., Joniškio vls., Šiaulių aps.) kunigas. Baigęs Kauno kunigų seminariją, 1928 V 20 įšv. kunigu. Po to vikaravo Siesikuose, Tytuvėnuose, nuo 1932 Kauno arkibazilikoje. Vėliau buvo kapelionu Šiaulių mergaičių gimn. ir mokytojų seminarijoje. 1941 bolševikų suimtas ir išvežtas į Sibirą. M. yra parašęs visą eilę, daugiausia religinio pobūdžio scenos dalykų: Adomo dukterys (3 v. komedija) 1929, Vytautas pančiuose (3 aktų su prologu ir epilogu istorinė drama) 1930, Angelaičiai į Vilnių (2 dalių vaidinimas) 1931, Taurioji Genovaitė (6 aktų drama) 1932, Šventoji Teresėlė (6 aktų drama) 1933, Senatoriaus duktė (4 paveikslų drama) 1936, Ugnis iš Nemuno (4 veiksmų pjesė) 1938 ir kt. Be to, išsp. religinio turinio knygų ir vadovėlių: Liturgika 1930, [4]1934, Skaistus gyvenimas 1933, Pirmoji komunija 1934, Mes alkstame Dievo (pamokslai moksleiviams ir jaunimui) 1937, Katalikų tikybos kursas I 1938, II 1939, Religijos mokymo metodika 1939 ir kt. Rašė pavarde ir J. Tauronio slapyvardžiu.

2. Juozas (1889 Žagarėje, Šiaulių aps. — 1947 IV 21 Kaune) gydytojas, okulistas, plk. ltn. Pasiruošęs privačiai išlaikė egzaminus į VII kl. Mintaujos gimn., kurią baigė 1909 aukso medaliu. 1914 Maskvos univ. medicinos fak. gavo gydytojo diplomą. I pas. karo metu tarnavo rusų kariuomenėje. 1918 grįžo Lietuvon, vertėsi med. praktika Eržvilke, 1919 įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, suorganizavo I lauko ligoninę ir jai vadovavo, 1922–39 Karo ligoninės akių skyriaus vedėjas ir 1927–38 ligoninės virš. padėjėjas. 1940 Sveikatos komisariato kovai su apkrečiamomis ligomis vadybos virš. Be to, vertėsi gydytojo praktika. Antrosios bolševikų okupacijos metu iki mirties dirbo okulistu Kauno IV poliklinikoje Šančiuose. Priklausė: nuo 1918 X 4 Liet. Mokslo D-jai Vilniuje, Fraternitas Lithuanica liet. gyd. korporacijai, Lietuvos gyd. s-gai, D-jai kovai su tuberkulioze (1924–25 sekr.), vienas iš steigėjų Lietuvos akių gyd. d-jos (kurį laiką buvo v.pirm. ir pirm.), Lietuvos aklųjų globos d-jai (valdybos narys 1934, 1937) ir kt. M. ypačiai tyrė akių ligas kariuomenėje ir organizavo aklųjų registraciją Lietuvoje. Išsp. Trachoma Lietuvos kariuomenėje 1929 metais (Mūsų Žinynas nr. 65; ir atspaudas 1930, 20 psl.), Dabokite akis! 1930, 47 psl., Sveikatos tikrinimo nuolatinės komisijos duomenys ir jų išvados (Mūsų Žinynas 81, 1931, 434–446 su diagramomis), Lietuvos aklųjų statistikos ir registracijos klausimu (Medicina 1934, 141–152), Ryškiosios trachomos dažnumas naujokų tarpe ir geografiškasis jos išsiplėtimas (Medicina 1936, 662–671 su diagramomis, statistika, žemėlapiais), Ak-

J. Marcinkus

lumo plitimas ir aklieji Lietuvoje pirmojo (1935 XII) visuotinio aklųjų surašymo duomenimis (Medicina 1937, 597–620), Mūsų vyrų sveikatingumas 1926–35 metų laikotarpyje apskričių naujokų ėmimo ir kariuomenės sveikatos tikrinimo komisijų duomenimis (Medicina 1940, 546–563), Saugokitės trachomos ir apakimo 1941 ir kt. Be to, bendradarbiavo knygoje Žmonių gydymas namie 1933, Aklųjų Dalioje, V Lietuvos gydytojų kongreso darbuose 1937, Kovoje su Džiova 1939 ir kt. *K.Ožl. ir J.P.*

3. Pranas (1873 I 10 Aukštoliuko dv., Krakių vls., Kėdainių aps. — 1936 III 14 Kaune) visuomenės veikėjas. Mokėsi Krakėse, Panevėžyje ir Rygoje. Buvo įsijungęs į spaudos platinimą. Veikė eilėje organizacijų. Lietuvon grįžo 1918 ir kovojo partizanų eilėse su vietos lenkais, bermontininkais ir bolševikais. 1919 vienas pirmųjų šaulių Putvinskio I Kauno būryje. Visą laiką buvo aktyvus šaulys ir šaulių rėmėjas. Bendradarbiavo Trimite, Karyje ir kt.

4. Romas (1908 Jurbarke, Raseinių aps. — 1944 prie Dancigo) aviacijos kapitonas, sportininkas. 1927 baigė vokiečių gimn. Kaune ir 1929 Karo mokyklos XI laidą. Trumpą laiką tarnavo 5 pėstininkų pulke, po to perkeltas į karo aviaciją. Čia pasižymėjo kaip gabus lakūnas ir parašiutininkas. Su gen. Gustaičio konstrukcijos lėktuvu ‚Ambo' kartu su kitais lakūnais, vadovaujant gen. Gustaičiui, apskrido beveik visas Europos sostines. Prasidėjus II pas. karui, savanoriu stojo į Britų karinę aviaciją ir vieno orinio puolimo metu pateko į vokiečių nelaisvę. Buvo laikomas Sagau belaisvių stovykloje (60 km nuo Berlyno). 1944 pavasarį išsikastu tuneliu pabėgo iš stovyklos su kitais 86 belaisviais, bet prie Schneidemühlės vokiečių sugautas ir netrukus netoli Dancigo sušaudytas. M. aktyviai reiškėsi sporte. Dar besimokydamas gimnazijoje, pradėjo žaisti vokiečių KSK futbolo komandoje. Vėliau buvo LFLS futbolo sekcijos vadovas, Lietuvos klasės komandos kapitonas ir Kauno klubo valdybos narys. M. buvo vienas iš geriausių Lietuvos futbolininkų, žaidęs centro saugu, dalyvavo tarpvalstybinėse futbolo rungtynėse Latvijoje, Estijoje, Suomijoje, Vokietijoje, Šveicarijoje ir kt., būdamas valstybinės komandos kapitonu. *A.Kt.*

R. Marcinkus

Marcinowski Antoni (1781 Radoškovičiuose, Gudijoje — 1855 Vilniuje) Vilniaus spaustuvininkas, unitų kunigo Jono M. sūnus. Iš pradžių mokėsi Minske, paskui baigė Vilniaus univ. Kurį laiką buvo Lietuvos ir Gudų mokyklų vizitatoriaus sekr., o po to privatinis mokytojas. 1815–39 leido ir redagavo dar XVIII a. pabaigoje įsteigtąjį pirmąjį Lietuvos laikraštį Kurjer Litewski, 1823 perėmė savo nuosavybėn ir kitą populiarų ligi 1830 ėjusį Vilniaus laikraštį Dziennik Wileński. 1817 Vilniuje įsigijo spaustuvę, gavusią laikraščių spaustuvės vardą, nes čia buvo spausdinami Kurjer Litewski, Dziennik Wileński, satyrinis Wiadomości Brukowe, labdaros Dzieje Dobroczyności Krajowej i Zagranicznej. Gaudamas nemaža pelno iš Kurjer Litewski, M. galėjo išleisti savo lėšomis tokius istorinius veikalus kaip T. Narbuto devyniatomę Lietuvos istoriją 1835–40, A. H. Kirkoro Przechadzki po Wilnie 1856 ir kt. Be to, M. spaustuvėje išsp. 7 lietuviškos knygos. M. buvo veiklus Vilniaus visuomeniniame gyvenime, rūpinosi labdara, globojo bestudijuojantį unitų jaunimą, skatino domėtis krašto istorija. M. iniciatyva įsteigta Vilniaus tipografinė d-ja (1812–22), kuri rūpinosi pratinti visuomenę skaityti, spausdindamas pigias knygas. M. mirus, jo spaustuvė dar veikė iki 1862.

L. Abramowicz, Cztery wieki drukarstwa w Wilnie 1925; *J. Bieliński,* Uniwersytet wileński t. 3, 1899–1900. *V.M.*

Marcinskis Antanas ir Motiejus žr. Martynaitis, Antanas, Motiejus.

Marcipānas (it. marzapane) 1. saldus kepinys iš trintų migdolų ir cukraus; 2. tiršta, į tešlą panaši masė iš truputį pavirinto trintų migdolų ir cukraus sirupo mišinio; vartojama įvairiems konditerijos gaminiams.

Márciūniškės (Morciūniškės, Marteniškės) k., Dusetų vls., Zarasų aps., 1944 7 ūkiai ir 37 gyv. Rytiniame Latviškio ežero gale, klampios pelkės apsuptoje Salelėje, yra naujojo akmens amžiaus sodyba. 1924 nukirtus medžius ir pradėjus arti aptikta gludintų akmens kirvukų ir kaltelių. 1938 pirmieji radiniai pateko į Dusetų muziejų. Iki 1944 surinkta 8 gludinti akmens kirvukai ir 13 gludintų kaltelių, vienos strėliukės galas, 2 kaulo adikliai, kelios puodašukės, geležies gargažės ir 1938 išartos tri-

namosios girnos. 1943 pelkėje aptikta ir medžio gabalų, kirstų siauraašmeniu kirviu. Iš sodybos per pelkę į pietus (Kalniškių link) yra siauras, dviejų vingių pylimėlis, turįs akmeninį grindinį ir prie Malatinėlės žiočių grįstinę brastą. Apie 200 m į šiaurė nuo Salelės, jau už pelkės, M. Namisostų dirvoj randama gausiai geležies gargažių ir kt. geležies tirpinių, žiestinių puodašukių, o už kokių 400 m, jau Griovadvario lauke, Malatinėlės ir Salinytės santakos deš., XV–XVII a. kapinynas, kur rasta antkrūtininė grandinėlė, Jono Kazimiero ir kt. pinigų, o pačioje santakos salelėje išlikusios senos, krikščioniškos kapinaitės. Nuo Salelės į š. maždaug už 1 km yra dar kitas XV–XVI a. Sniegiškių (žr.) kapinynas. *A.Mž.*

Marcks 1. Erich (1861–1938) vokiečių istorikas, profesoriavęs Freiburge, Leipcige, Heidelberge, Münchene ir 1922–29 Berlyne. Tyrinėjo reformacijos laikotarpį, Anglijos istoriją ir ypač buvo žymus Bismarcko laikotarpio specialistas. M. veikalai pasižymi stilingumu ir ypač meistriška istorinių asmenybių charakteristika. Išsp. Gaspard von Coligny 1892, Kaiser Wilhelm I 1897, ⁹1943, Die Gegenreformation in Westeuropa (Propyläen Weltgeschichte V 1930), Königin Elisabeth von England und ihre Zeit 1897 ³1951, Bismark 1909, ²¹1951, Bismarck und die deutsche Revolution 1939, Deutschland und England 1900, Männer und Zeiten 1911, ²1942, Deutsche Geschichte 1807–1871/78, 1936. *P. Č.*

2. Gerhard (g. 1889) vokiečių skulptorius ir grafikas. Mokėsi pas Scheibę ir gavo įtakos iš Kolbės (žr.) ir Gaulo (žr.). 1919 vadovavo Bauhaus d-jos keramikos mokyklai Dornburge. 1925–33 pritaikomojo meno mokyklos dir. Halle-Giebichensteine. Nuo 1950 Kölne. Jo skulptūrose jungiasi aiškūs ir rūstūs archainių graikų ir viduramžių pradai su lyriškumu, kuriam nesvetima ir tam tikra humoro dozė. Suprastintose ir sustingusiose formose sukauptas gilus vidinis gyvenimas. Pvz. 1927 ‚Juozapas ir Marija' (1927, Drezdeno Albertinume), ‚Vienumoje' (1932, Berlyno Nat. Gal.). Po 1945 atliko paminklų žuvusiems nuo oro karo civiliniams gyventojams Kölne, Hamburge ir Mannheime. Plačiai pasireiškė medžio raižiniais, kurie turi raiškias ir griežtas linijas, pvz. Orfėjaus ciklas (1947), Ezopo iliustracijos (1950).

G. Marcks Senelė ir vaikaitė

Marcodurum romėniškas Düreno (žr.) mst. pavadinimas.

Marconi Guglielmo (1874–1935) italų fizikas, bevielio telegrafo išradėjas. Techniką studijavo Florencijoje ir Leghorne. 1894 per atostogas Alpėse, elektros žurnale aptikęs Hertzo bandymų aprašymą, M. suvokė, kad tokių bangų pagalba būtų galima siųsti sutartinius signalus, jei tik pavyktų tas bangas valdyti ir kontroliuoti. Netrukus M. tėvo namuose (Pontecchio, prie Bolonijos) savo ‚laboratorijoje' ėmė sudarinėti pirmuosius radijo įtaisus, ir jam pavyko užčiuopti pirmuosius be vielos perduotus signalus kitame laboratorijos kambario gale. Taip išsivystė pirmoji ‚radijo stotis', kurią sudarė Hertzo principu

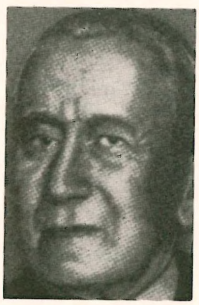

G. Marconi

veikiąs kibirkštinis siųstuvas su manipuliatorium (telegrafiniu raktu) ir imtuvas su atitinkamai į priimamąją anteną įjungtu kohereriu (žr.). 1895 M. stoties išsiųsti signalai jau buvo priimami iš apie 2 km atstumo. 1896 M. išvyko į Angliją, kur sėkmingai tęsė savo bandymus ir VI 2 užpatentavo savo išradimą. 1897 sudaryti bevieliai ryšiai iki 22 km atstumo. Tais pat metais įsteigta pirmoji bevielio telegrafo b-vė ‚Wireless Telegraph and Signal Co. Ltd. — Marconi'. Bevielio telegrafo siuntimo ir priėmimo technika dar labiau patobulinta, įvedus derinamąsias grandines, kuriomis buvo įmanoma išskirti priimamąsias stotis. 1899 III 27 M. perdavė pirmą telegramą iš Prancūzijos į Angliją per Lamanšą (iš Wimereux į Doverį). 1901 XII 12 priimtas pirmasis radijo signalas (raidė ‚s'), atėjęs per Atlantą iš Poldhu (Anglijoje) į St. John's (Newfoundlande). Pirmoji telegrama iš Š. Amerikos (Nova Scotia) į Angliją perduota 1902 XII 17, o 1903 I 19 JAV prezidentas T. Rooseveltas bevieliu telegrafu pasikeitė sveikinimais su karalium Eduardu VII. Reguliarus komercinis ryšys tarp Š. Amerikos (Glace Bay, Nova Scotia) ir Europos (Clifden, Airijoje) pradėtas 1907 X 17. Kibirkštiniai siųstuvai veikė 50 kW galingumu ir, spėjama, spinduliavo keletos tūkstančių m ilgio bangas. Pirmasis radijo patarnavimas jūros nelaimėje buvo 1909 I 23, kai keleivinis laivas ‚Republic' susidūrė su laivu ‚Florida' ties Sandy Hook. Šimtai gyvybių buvo išgelbėta bevielio telegrafo bei pirmųjų SOS signalų pasiųstų ‚Republic' laivo radisto Jack Binns dėka. Didžiojoje ‚Titaniko' katastrofoje (1912 IV 15) grėsmės ir pagalbos radijo signalų CQD ir SOS dėka išgelbėta daugelis šimtų keleivių.

Kaip ir kiekvienas išradimas, taip ir M. bevielis telegrafas susilaukė ne tik entuziastingų pritarimų, bet ir kritikos; ypač pradžioje to meto autoritetai įrodinėjo, kad spinduliuojamos radijo bangos negalės siekti tolimesnių atstumų, — nepersiris per horizontą, panašiai kaip šviesos bangos ir t.t. Tačiau M. tęsė savo eksperimentus ir įsitikino, kad išspinduliuotos radijo bangos laikosi žemės ir antžemiu plinta į užhorizončius. Todėl bent 20 metų tos antžemio bangos ir buvo vad. ‚Markonio bangomis'. 1923 jis savo jachta ‚Elektra', kaip plaukiojančia radijo stotimi bei laboratorija, jau sekė 97 m bangų sėkmingą plitimą. 1924 pabaigoje M. sudarė 32 m bangų siuntimo tvarkaraštį ir įrengė imtuvus Australijoje, Argentinoje, Brazilijoje, Kanadoje ir JAV. Įsitikinta, kad ryšys įmanomas ištisas 23½ ar net visas 24 val. per parą. Tie patyrimai buvo juo labiau įstabūs, nes siųstuvų galingumas, palyginti buvo labai mažas. 1927 vėl atsilankęs Naujorke, M. jau su visišku įsitikinimu kalbėjo apie trumpų ir net centimetrinių bangų ypatybes ir jų pritaikymo perspektyvas; taigi M. savo idėjomis jau žengė į televizijos prieangį. 1909 jis kartu su K. F. Braunu gavo Nobelio fizikos premiją.

M. a n t e n a — ketvirčiu bangos virpanti antena, vartojama tiek imtuvų, tiek ir siųstuvų įrangose bei stotyse. M.a. ypač tinka ilgoms ir vidutinėms bangoms. Ji vienu galu yra įžeminta, o kitas galas, teoretiškai kalbant, yra vertikalus erdvėje (ore), o praktiškai sudaro įvairiausių konstrukcijų išorinį ‚antenos tinklą' (žr. M.a. tipo antena LE I 200).

'*B. L. Jacot* and *D. M. B. Collier*, M. Master of Space 1935; *O. E. Dunlap*, M. 1938; ('') Radio's 100 Men of Science 1944; *E. H. Armstrong*, M. (Science Digest, June 1951). *A. J.*

Marco Polo žr. Polo, Marco.

Marco Polo kalnai Vidurio Azijoje, Kuenluno kalnyno šaka, ligi 6000 m. aukščio.

Marcoussis Louis (tikroji pavardė L. Markus, 1883–1941) Lenkijos žydų kilmės prancūzų tapytojas. 1903 atvykęs į Paryžių iš pradžių dirbo impresionizmo poveikyje ir dalyvavo Salon des Indépendants bei Salon d'Automne parodose. Nuo 1907 pakrypo į kubizmą ir (1912) aktyviai dalyvavo Section d'Or sambūryje. M. peizažai ir natiurmortai, šalia stiprios kubistinės konstrukcijos, pasižymi poetinės vizijos jėga bei gamtinės realybės išgyvenimo betarpiškumu. Į gyvenimo pabaigą M. ypač domėjosi okultistiniais klausimais; tatai atsispindi ir jo vėlesnėje tapyboje.

Marcus Aurelius žr. Markas Aurelijus.

Marczyński Antoni (g. 1899) lenkų rašytojas, kelių dešimtų avantiūrinių (vad. ‚šaligatvinių') romanų autorius. Jo romanai yra menkos literatūrinės vertės. Lietuvių kalbon išversti: Baltieji nuodai (vertė M. Miliuškevičius) 1934, Kartaginos požemiuose 1934, Sesuo Karmen 1934, Paskutinė torpeda 1935, Valdovas Va-Tungas 1935, Abisinijos valdovų paslaptys 1936, Aloha (vertė J. Žėglys) 1937, Kruvinas ispanų šokis (vertė J. Žėglys) 1937, Vergų pirkliai (vertė I. Rutkauskaitė) 1938.

Marčiukaitis Juozas (1861 I 1 Balbieriškyje, Marijampolės aps. — 1932 Kaune) smuikininkas, visuomenės veikėjas. Pats

pramokęs smuikuoti, jau nuo 9 metų amžiaus pradėjo groti vestuvėse. Dėl gražios rašysenos pradžioje dirbo Balbieriškio klebono, o nuo 1875 Marijampolės valstiečių komisionieriaus raštinėje. Čia susipažino su smuiko mėgėjais gimnazistais, jų tarpe ir su V. Kudirka, su kuriuo dažnai smuikuodavo drauge. Persikėlęs valsčiaus raštinėn į Veiverius, kelerius mokėsi smuikuoti pas mokytojų seminarijos mokytoją J. Paulauską. Po to apie 1882 persikėlė į Suvalkus, kur dirbo Iždo rūmuose. Suvalkuose įsijungė į lietuvišką veiklą ir platino draudžiamąją liet. spaudą. 1907 XI 11 įstojo į Lietuvių mokslo d-ją Vilniuje. 1908 Suvalkuose įkūrė Vienybės d-ją, buvo jos iždininku, suorganizavo 35 narių mišrų chorą, d-jos patalpose rengė choro koncertus ir vaidinimus. Be to, drauge su kitu smuiko mėgėju K. Grinkevičium, fortepijono pritariami, ruošė koncertus ne tiktai Suvalkuose, bet ir Marijampolėje. Veikdamas Suvalkuose iki 1914, M. yra daug prisidėjęs prie jaunimo atlietuvinimo. 1914 Iždo rūmus perkėlus į Orlą, M. buvo ten Tremtinių šelpimo komiteto nariu ir suorganizavo tremtinių chorą. 1918 grįžo Lietuvon ir Balbieriškyje sudarė chorą. Vėliau persikėlė į Kauną ir tarnavo finansų m-joje.

M. Pečiulionis, Suvalkų mieste 1882–1914 metais. J. M. prisimenant (Lietuvos Žinios 1932 nr. 67 68). *J. Ž.*

Marčiulionienė - Lukštaitė Eleonora (g. 1912 Tauragnuose, Utenos aps.) keramikė. 1937 baigė Meno mokyklos Kaune keramikos klasę. Vėliau studijas gilino Čekoslovakijoje. 1937 apdovanota garbės atžymėjimu už savo keramikos kūrinius Paryžiaus pasaulinėje parodoje. 1946–49 vadovavo keramikos klasei Taikomosios dailės institute Freiburge (Vokietijoje). Lietuvių dailės instituto narė. Šiuo metu gyvena JAV. M.-L. keraminė kūryba pasižymi formų originalumu, skoningu ir subtiliu koloritu, įdomiu lietuvių liaudies meno elementų ir ornamentikos panaudojimu, individualiai ir savitai juos traktuodama. M. lėkštės ir vazos rodo menininkės gebėjimą iš antikinės ir senesnės europinės keramikos pasiimti esminius metmenis ir juos permoduliuoti, suteikiant jiems netiktai techniškai pilną išbaigimą, bet taip pat pažymėtiną meninę vertę. M.-L. yra viena iš iškiliųjų keramikos meno atstovų ir pedagogų šiandieninėje mūsų dailėje. Iš keramikos plokščių paminėtina Dangaus karalienė, Kristus tarp išminčių, Gegužės madona ir visa eilė kitų kūrinių religinėmis ir liaudies meno temomis. *H. N.*

E. Marčiulionienė Lėkštė

Marčiulionis 1. Aleksandras (g. 1911 Žagariškiuose, Garliavos vls., Kauno aps.) skulptorius. 1936 baigė Meno mokyklą Kaune. 1946–49 skulptūros skyriaus vedėjas Taikomosios dailės institute Freiburge (Vokietijoje). Čia jis išugdė didelę ir stiprią grupę jaunųjų lietuvių skulptorių, šiuo metu sėkmingai pasireiškusių Vakarų dailės pasaulyje (Antanas Mončys, Juozas Pivoriūnas, Vytautas Raulinaitis, Boleslovas Milaknis, Ramojus Mozoliauskas ir kt.). Lietuvių dailės inst. narys. Dalyvavo visoje eilėje parodų Lietuvoje ir užsienyje. 1956 iš Australijos persikėlė į JAV. M. skulptūros liudija apie stiprų geros Vakarų mokyklos (Rodin, Maillol, renesanso meistrų) pagrindą. M. skulptūros linkusios į nuosaikią stilizaciją, suprastintas formas, vidinį judesį ir koncentruotą išraišką. M. figūrų veidai ir laikysena išduoda gilią rimtį ir koncentraciją, o religinės tematikos kūriniuose ir kilnų patosą (Prisikėlimas) bei skausmo apoteozę (Pieta). Kai kuriuose kūriniuose (plg. Pieta, Šv. Kristoforas) drabužių traktavimas primena baroko skulptūrų klosčių išdėstymą. Žemiškojo džiaugsmo ir vitališkumo perteklius stipriai ir ekspresingai atkurtas Derliuje (gipsas), o gilios meditacijos rimtis, subtiliai modeliuotose Galvose. Pastarasis kūrinys kiek primena Rodino techninę manierą, tačiau savitas individualus kiekvieno veido sprendimas ir kompozicinė visuma. M. skulptūroj žymu

A. Marčiulionis Šv. Kristupas

taip pat ir lietuvių liaudies skulptūrų dvasia, ne tiek atskiruose mažuose liaudiškos skulptūros komponentuose, kiek bendrame faktūriniame ir kompoziciniame apipavidalinime. *H. N.*

2. Jurgis (1870 IV 23 Pašventupio k., Pakuonio vls., Kauno aps. — ?) ūkininkas, Steigiamojo seimo narys. Baigęs Veiverių mokytojų seminarijos du kursus, buvo išvykęs į JAV, kur išgyvenęs 2½ metų, grįžo Lietuvon ir įsikūrė savo ūkyje. Besikuriant Lietuvos kariuomenei, M. surinko keletą savanorių būrių. Dalyvavo savo apylinkės politiniame ir visuomeniniame gyvenime. Nuo 1922 I 22 Steigiamojo seimo narys (krikščionių demokratų frakcijoje).

Mařčpietis pirmieji iškilmingi marčios pietūs per vestuves. Paprastai m. būdavo keltuvių dienos pavakariais, uždegant žvakes ir kt. žiburius. M. stalus dengė tik marčios staltiesėmis, staluose ir apystalėse uždegdavo tik atsivežtines marčios žvakes, nors visus kitus žiburius degė vedžio pusė, ir staluose dėjo atsivežtinius marčios ragaišius ir kt. valgius, išskyrus tik vedžio svočios puošnųjį ragaišį (karvojų). M. ruošia vedžio svočia, jo pusės talkinama. Užstalėn vedamai marčiai anyta atsisėsti padėdavo pagalvę; už tai jaunamartė ją apdovanodavo stuomenimis, prisegdama juos prie sijono ar jų kampą užkišdama už juosmens; anyta juos nešiodavo per visą m., kiekvienai girdama jos ploną ir beprašovinį audimą. Per m. jaunieji būdavo susodinami ant priegalvio, o visi artimieji, ypač jaunamartės palyda, prie pagrindinio stalo; vedžio pabroliai ir kt. jo artimesni svečiai galėjo būti susodinti ir prie kitų stalų. M. gėrimus parūpindavo ir juos pilstydavo jaunamartės vyresnysis pabrolys, talkinamas jos palydos žmonių. M. metu merginos ir vedžio kaimynai dainomis girdavo marčią. Vaišėms baigiantis, jaunamartė išeidavo į aslos ar priemenės vidurį, išliedavo gėrimo taurę į lubas ar aslą; ją imdavo šokdinti vedžio pusė: vienur anyta, kitur vedžio vyr. pabrolys ir t.t., kol perimdavo pats vedys. M. šokio metu susirinkusieji jaunamartę apšviesdavo žvakėmis ar kitais žiburiais, pritardavo jos šokiui rankų plojimu bei dainomis, kartu reikšdami ja pasitenkinimą arba palydėdami taiklia pašaipa. Pats m. paprotys — jaunamartės naujon bendruomenėn priėmimo atsklaida. Žr. Vestuvės.

A. Juška, Svodbinė rėda (prie Lietuviškos svotbinės dainos II ²1955); *B. Buračas,* Kupiškėnų vestuvės (Tautosakos Darbai I 1935); *J. Balys,* Litauische Hochzeitsbräuche 1946); (") Lietuvių Tautosakos Skaitymai II 1948. *A. Mž.*

Mardasãvas k., Merkinės vls., Alytaus aps., 9 km nuo Merkinės; 1923 buvo 30 ūkių ir 166 gyv. Čia yra vidurinio akmens amžiaus stovykla, kur surasta svidrinės kultūros titnaginių dirbinių: vidurinių bei šoninių rėžtukų ir kt. Taip pat rasta ir naujojo akmens amžiaus titnaginis kirvukas.

Mar del Plata mst. ir uostas Argentinoj, 400 km į p. nuo Buenos Aires, prie Cabo Corrientes iškyšulio; 114.729 gyv. (1957). Mėsos konservų, baldų, tekstilės ir kt. pramonė. M.d.P. yra ir žymus Argentinos pa-

jūrio kurortas, tiesia glžk. linija sujungtas su Buenos Aires.

Marden Orison Swett (1850–1924) JAV žurnalistas, rašytojas. Jaunystėje prisiskaitęs S. Smileso, pasiryžo savo veikla tarnauti žmonijai. To siekdamas, jis tapo inspiruojančios literatūros rašytoju. Savo misija jis laikė skleisti žmonėse optimizmą ir savo raštuose niekada nesiliovė įrodinėjęs, kad pasiryžimas ir valia nugali visas kliūtis ir kiekvieną nuveda į pasisekimą. 1897 įst. žurnalą Succes, kurį pats leido ir redagavo su pertraukomis iki mirties. 1894 išleido knygą Pushing to the Front, kuri sulaukė 250 leidimų. Didelį pasisekimą turėjo ir jo knygos Ambition and Succes, Masterful Personality, Rising in the World ir kt. Jo knygų yra išleista nemažiau kaip 250 kalbomis. Lietuvių k. išleista: K. Puidos vertimai — Gyvenimo mokykla 21926 ir Jėga, sveikata, gerovė 1927; J. Kazėno išverstos — Ugdykime talentus 1936, Ką darai, daryk gerai 1937, Minties galybė 1937 ir Valios jėga 1938; A. Valašino vertimas — Kelias į pasisekimą 1937. *P. Mld.*

Mardokėjas (hebr. Mordhekhaj) Šv. Rašte (Esteros knygoje) minimas Esteros (žr.) pusbrolis ir globėjas, Benjamino giminės žydas. Jo protėviai drauge su karalium Jekonija ir pranašu Ezekieliu 597 pr. Kr. buvo išgabenti į Babiloniją. Pats M. gimė jau nelaisvėje ir dėl to gavo babilonišką vardą M., kilusį iš babiloniečių dievo Marduko. Gyveno Suzoje ir ėjo karaliaus dvare tam tikras pareigas. Kai Estera 484 pr. Kr. buvo paimta į karaliaus Kserkso haremą, M. nenustojo jos globoti ir patarė jai slėpti savo kilmę. Per Esterą M. atidengė dviejų karaliaus eunuchų sąmokslą nužudyti karalių. Kai M. atsisakė žinomam žydų priešui Amanui teikti pagarbą kaip pirmajam karaliaus ministrui, tasai išgavo iš karaliaus žydų sunaikinimo dekretą. Tada M. įkalbėjo Esterą intervenuoti pas Kserksą ir išgauti iš jo dekreto atšaukimą. Laimingu sutapimu vieną naktį karalius, beskaitydamas valstybės metraščius, rado, kad M. yra išgelbėjęs jo gyvybę ir nutarė už tai M. atlyginti. Amanas buvo priverstas išaukštinti ir pagerbti savo priešą. Esteros apskųstas karaliui, Amanas buvo nuteistas mirti, o M. tapo pirmuoju ministru. Tuo būdu M. įėjo šalia Esteros į žydų tautos istoriją kaip gelbėtojas, didvyris. Pagal vieną kyliaraščio tekstą, kur išvardinami Suzos dvaro aukšti pareigūnai, yra minimas iždininkas Marduka, kurį A. Ungnadas identifikuoja su Šv. Rašte minimu M.

A. Ungnad, Keilinschriftliche Beiträge zum Buch Esra und Ester (Zeitschrift für die alttestam. Wissenschaft 58, 1940–41, 243 tt.). *J. V.*

Mardonijas (gr. Mardonios, m. 479 pr. Kr.) persų karo vadas, Darijaus I žentas. Pirmasis jo žygis prieš graikus 492 pr. Kr. nepavyko: grįžtantį laivyną prie Atono (gr. Athōs) kalno Makedonijos pusiasalyje sutriuškino audra. M. vadovavo Kserkso ekspedicijai 480 ir po Salamino mūšio buvo likęs su sausumos kariuomene Graikijoje. 479 ties Platėja (gr. Plataiai) pralaimėjo mūšį ir pats žuvo.

P. J. Junge, Dareios 1944.

Mardukas (hebr. Merodach) pradžioje Babilono mst. dievas, pavasario saulės dievas. Hamurabiui suvienijus Babiloniją į vieną valstybę, M. tapo vyriausiu visos Babilonijos dievu. II tūkstantmečio pr. Kr. pabaigoje ir asirai pradėjo garbinti M. Jis buvo sutapdintas su Baalu ir kitomis semitų dievybėmis, ypačiai su dievų motina Ištara. Kartais M. vadinamas jo garbei prie Babilono pastatytos šventyklos Borsipos vardu. Pačiame Babilone M. garbei buvo

Mardukas

pastatyta aukšta laiptinė šventykla. Jam skirta planeta Jupiteris. M. žmona Sarpanita ir sūnus Nabas. Babiloniečių mitologija pasakoja, kad M. nugalėjęs Tijamatos sukilimą, sutvėręs žmogų ir įvedęs tvarką pasaulyje.

Mardviai suomių-ugrų kiltis (skaičiuojama apie 1.343.000 gyv.), gyvenanti Penzos, Simbirsko (Uljanovskij), Žemutiniojo Naugardo, Tambovo, Saratovo srityse, iš dalies dar Kazakstane ir Sibire. Pirmą kartą m. pamini VI a. Jordanes. XIII a. mardvius nukariavo totoriai, bet 1556 juos pavergė rusai, žudymais nuslopinę kelis m. sukilimus. Nuo XVII a. jie laikomi krikščionimis, bet išlaikę daug senojo tikėjimo likučių.

H. Paasonen, Mordwin 1909; *A. A. Šachmatov,* Mordovskij etnografičeskij sbornik 1910; *Manninen,* Die finn.-ugrischen Völker 1932. *A.Mž.*

Kalba. Kartu su marių, arba čeremisų kalba sudaro suomių-ugrų kalbų šeimos vad. pavolgio suomių grupę. Mardviškai kalbančių iš viso yra arti 1,5 mil. Dvi pagrindinės ir labai skirtingos tarmės, kaip atskiros moksų ir erzių kalbos, vartojamos ir besikuriančioje m. raštijoje. Po revoliucijos buvo įvestas lotynų raidynas, bet vėliau sovietų vėl primestas rusiškas. Žodyne nemaža iraniėniškų, tiurkiškų ir totoriškų skolinių. O dėl stiprios rusų įtakos m. kalba vis labiau įgauna maišytinį pobūdį. Priešistoriniais laikais m. protėvių Okos srityje, matyti, siektasi su galindais (žr.), per kuriuos jų gauta ir baltiškų skolinių. Tyrinėję m. kalbą yra daugiausia suomiai, paskutiniais laikais ir rusai.

H. Paasonen, Mordwinische Lautlehre 1893; (") Mordwinische Chrestomatie mit grammatischem Abriss 1909; *D. V. Bubrich,* Istoričeskaja grammatika erzianskogo jazyka 1953; *M. N. Koliadenkov ir N. F. Cyganov,* Erziansko-russkij slovaŕ 1949; *S. G. Potapkin ir A. K. Imiarekov,* Mokšansko-russkij slovaŕ 1949; *H. Paasonen ir P. Ravila,* Mordwinische Volksdichtung 3 tt. 1938–41. *A.S.*

Maréchal 1. Joseph (1878–1944) belgų filosofas. Į jėzuitų ordiną įstojo 1895. Be filosofinių ir teologinių mokslų, jis gyvai domėjosi gamtos mokslais ir 1905 baigė juos daktaro laipsniu. Liuveno Jėzuitų filosofijos-teologijos mokykloj dėstė teodicėją, psichologiją, filosofiją ir jos istoriją. M. labiausiai pagarsėjo veikalu Le point de départ de la métaphysique (5 tomai: 1–2, 31943–44; 3, 21942; 4, 1947 ir 5, 21949). Būdamas tradicinės tomistinės filosofijos linkmės atstovas, jis bando naujai persvarstyti kantinę filosofiją, jos metodus ir suderinti ją su tomistine, ypač žmogaus pažinimo srityje. Pagal jį, žmogaus prote glūdi polėkis į Absoliutą, į kurį atsiremia pažinimas ir jo tikrumas. Einant šia linija, esą, galima remtis Kanto filosofiniu metodu ir jį įjungti į tomistinę filosofiją. Šio savo mąstymo kelio M. neužbaigė: prieš mirdamas pasisakė savo mokiniams tikėjęs jį išryškinti VI tome, kurio nesuskubo parašyti. Grupė jo minties sekėjų bando eiti jo keliu toliau, stengdamiesi iš naujo įvertinti Kanto filosofiją ir nustatyti santykį su tomistine. Iš kitų M. darbų pažymėtini: Etudes sur la psychologie des mystiques 2 tt. 1937-38 (čia jis leidžiasi į dar mažai ištirtas psichologines mistikų gelmes), Précis d'histoire sur la philosophie moderne 1933 (apžvelgiama ir vertinama modernioji filosofija) ir kt.

Mélanges, J. M. 2 tt. 1950. *P. Gd.*

2. Maurice (g. 1892) žymus prancūzų violončelistas. 1911 gavo violončelės premiją Paryžiaus konservatorijoj. Po sėkmingo debiuto jo karjerą pertraukė I pas. karas. 1919 jis vėl pradėjo muziko solisto darbą Lamoureaux koncertais. 1920 grojo konservatorijos koncertų draugijoje Paryžiuje, 1923 Londono karališkojoje filharmonijos draugijoje. Be to, koncertavo daugely Europos kraštų ir JAV. Davė rečitalį ir nepriklausomoje Lietuvoje, Valstybės teatre Kaune. Nuo 1921 Paryžiaus konservatorijos prof. *Iz. V.*

Marées 1. George (taip pat des Marées, Desmarées, 1627–1776) portretininkas ir miniatiūristas. Jo tėvas prancūzų kilimo, buvo geležies kasyklų administratorius Švedijoje, motina iš olandų tapytojų van Meytens šeimos. Pramokęs portreto Stockholme, ten nuo 1720 reiškėsi švedų diduomenėje. 1724 dirbo Amsterdame, 1725 Venecijoje, 1728 Nürnberge. 1730 Münchene gavęs dvaro tapytojo vietą, sukūrė geriausius portretus. 1745–49 ir 1752–54 dirbo Bonoje, 1752 Kasselyje, 1763 pas Würzburgo vyskupą, 1767 pas Mainzo vyskupą. M. portreto menas dvelkia rokoko dvasios intymiškumu.

2. Hans von (1837–1887) vokiečių tapytojas. Kilęs iš Š. Vokietijos riterių šeimos. Tapybos mokėsi pas Steffecką Berlyne. Vėliau gyveno Münchene ir Drezdene, nuo 1872 Italijoj, kur remiamas mecenatų grafo Schacko bei kritiko K. Fiedlerio, vienumoje ieškojo savo estetinio idealo. Tapybos darbų viešumoje neišstatydamas ir vien savo draugui skulptoriui A. Hildebrandtui juos teparodydamas, publikos pri-

H. v. Marées Iš triptiko ‚Piršlybos' (1885)

pažinimo nesulaukė. Jo didelės drobės dvelkia nuostabia melancholija. Tai idealinio pobūdžio figūrų kompozicijos be motyvuoto veiksmo, kurios tegali būti suprantamos kaip simboliai aukštesnės žmogiškosios būties. Siekdamas heroiškumo ir didelės suprastintos formos, M. idealizmas ėjo iš klasicizmo tradicijos vedančiu keliu, betgi nuo klasicistų M. labai skiriasi savo stiliaus asmeniškumu ir jo grynai tapybiniu pobūdžiu. Santūrios spalvos, prasiveržiančios iš dominuojančio rudumo ar juodumo, M. paveiksluose įgauna esminio prasmingumo. Müncheno Neue Staatsgalerie turi M. skyrių, kur kabo daugumas M. darbų, pvz. Tėvo portretas (1862), Trys jaunuoliai po apelsinų medžiais (1875–80), Ganimedo pagrobimas (1885), triptikas Hesperidės, Triptikas su šv. Martynu, Hubertu ir Jurgiu (1885–87), triptikas Piršlybos. 1873 ištapė freskas Neapolio zoologijos stoties bibliotekos salėje.

J. Meier-Graefe, H. v. M., I–III 1809–10; (") H. v. M 41924; *L. Justi,* H. v. M. 1921. *P.Rkl.*

Marey Etienne Jules (1830-1904) prancūzų fiziologas, Collège de France prof. Išrado visą eilę med. instrumentų: 1863 sfigmografą (prietaisas pulsui grafiškai registruoti), sfigmomanometrą (kraujo spaudimui matuoti) ir kt.

Mare Island sala Kalifornijos San Pablo įlankos r. dalyje, apie 3 km ilgio, į š.r. nuo San Francisco, priešais Vallejo mst., nuo kurio skiria neplatus sąsiauris. Jos v. dalyje yra JAV karo laivyno Pacifiko bazė su laivyno arsenalu, sausaisiais dokais, observatorija ir švyturiu.

Marek Pesach (rašėsi ir Piotr Marek, 1862 Šeduvoje — 1920 Saratove) Lietuvos žydų teisininkas ir rašytojas. Jis išsp. daug straipsnių ir tyrinėjimų apie Rusijos imperijos žydus, daugiausia spausdindamas Jevreiskaja Starina ir Perežitoje. Pagrindinis darbas — žydų kultūros apžvalgos (1844–73) pasirodė 1909. Su Gincbergu 1901 išleido žydų dainų rinkinį, kuriame daug Lietuvos žydų dainų.

Maremma arba M. Toscana, V. Italijos pajūrio pelkėtoji sritis į š. nuo Romos, apie 5000 km². Ji tęsiasi Toskanijos pajūriu 20–30 km pločio ruožu nuo Cecinos upės žiočių ligi Orbetello. Senaisiais amžiais čia būta derlingos ariamos žemės, bet užsinešus upių žiotims, prasidėjo patvinimas ir pelkėjimas. Reguliuojant upių vagas ir vykdant nusausinimus, jų plotas tolydžio mažėja. Į p. nuo Romos yra panašaus tipo Pontinijos pelkės, kurių žymią dalį nusausino fašistinė vyriausybė, pavertė derlingais laukais ir įkūrė 4 miestelius: Litoriją, Apriliją, Pontiniją ir Sabaudiją.

Marenco Carlo (1800–1846) italų dramaturgas. Kurį laiką Torine studijavęs teisę, 1821 įsitraukė į literatūrą, sukurdamas teatrui biblinės dvasios tragediją Il Levita d'Efraim. Geriausiu jo draminiu veikalu laikoma Giovanna Prima 1839. Kiti m. scenos veikalai: Bondelmonte 1827, Corso Donati 1830, Ezzelino Terzo 1832, Il conte Ugolino ir La famiglia Foscari 1835, Manfredi 1836, La Pia 1837 ir kt. Savo dramos veikalais M. prilygo V. Hugo teatrui, bet buvo artimesnis C. Delavigne savo dekoratyviniu ir beveik melodramišku jausmingumu. Daugumas M. scenos veikalų yra istoriniai, prisisunkę viduramžių dvasios, bet savo esme artimi romantizmui. M. sūnus Leopoldas (1831–1899) taip pat buvo dramaturgas, sukūręs visą eilę tragedijų, dramų ir komedijų. *St. S.*

Marengas (pagal italų vietovę Marengo) įstrižo rašto vilnonis audinys, dažniausiai iš kočiotos vilnos siūlų. Audinio spalva juoda su baltu plaukelių mišiniu. Naudojamas apsiaustams ir eilutėms.

Marengo mst. Š. Italijoje, Alessandrijos p.r. priemiestis, pakeliui iš Genujos į Toriną. Prie M. 1800 VI 14 Napoleonas I sumušė austrus, vadovaujamas gen. M. Melaso.

Marenholtz-Bülow Berta von (1810–1893) vokiečių pedagogė, F. Fröbelio (žr.) sekėja, vaikų darželių sąjūdžio kovotoja bei

propagandininkė. Ji labai daug nusipelnė Fröbelio vaikų darželių idėjai įgyvendinti. Paskaitomis, raštais, ir pati darželius organizuodama, ji išpopuliarino juos Anglijoje, Prancūzijoje, Italijoje, Vokietijoje, Šveicarijoje, Olandijoje ir Belgijoje. Išsp. Gesamm. Beiträge zum Verständnis der Fröbelschen Erziehungsidee, 2 tt. 1876–77, Der Kindergarten (kartu su H. Goldammer) ⁴1895, Theoretisches und praktisches Handbuch der Fröbelschen Erziehungslehre, 2 tt. 1886.

Marenikė (Chimaphyla) kriaušlapinių (Pirolaceae) šeimos amžinai žaliuojąs žemaūgis krūmas. Jos yra keturios skirtys. M. skėtinė (Ch. umbelatta) ar Ch. corymbosa) dar vad. barbenka, stanauninku. Lapai pailgai lancetiniai, nusmailę, dantyti, gražios tamsiai žalios spalvos, blizgą, sutelkti po kelis menturio pavidalu. Žiedai 3–7, stiebo gale skėtelėse nusvirę, rausvi ir balti. M. aptinkama Lietuvos sausuose pušynuose, smėlinėse augavietėse, rečiau eglynuose; auga apie 20 cm aukščio, mažais negausiais ploteliais. Pasižymi dekoratyvumu. Be to, ji yra vaistinga (šlapumo varomasis vaistas). Klaipėdos srityse m. buvo apsauginių augalų tarpe. Ji išplitus taip pat Š. Amerikoje nuo Kanados iki Meksikos (vad. Pipsissewa). Auga ir Japonijoje. Plg. Kriaušlapė.

Marėniniai augalų šeima, kuriai priklauso kavamedis, kinmedis, dažinė raudė, gardenija ir kt.; iš viso yra ligi 4500 rūšių.

Marenzio Luca (apie 1553–1599) italų kompozitorius, vad. italų madrigalistų kunigaikščiu, polifoninės muzikos atstovas. Baigęs Brescijos muz. mokyklą, apie 6 metus buvo kardinolo Luigi d'Este kapelmeisteris, 1588–91 Zigmanto Vazos rūmų muz. vadovas, po to popiežiaus kapelos kantorius. Jis XVI a. yra buvęs vienas iš didžiausių madrigalų kompozitorių, polifoninėje muz. pasiekęs meninių viršūnių. M. yra sukūręs: 6 knygas madrigalų 6 balsams (išsp. 1581–94), kelias knygas madrigalų 5 balsams (1580–99), 5 knygas 3 balsams, madrigalų 4 balsams (1585) ir religinių madrigalų 5 balsams (1584). Be to, religinės muzikos srity M. yra parašęs kompletorijų, antifonų (1595) ir eilę motetų 4 ir 12 balsų (išsp. 1614).

P. Guerrini, La critica musicale 1918; *H. Engel,* L. M. (Rassegna musicale 1932). *St. Š.*

Mareografas (iš lot. mare ‚jūra ir gr. graphō ‚rašau') automatas, kuris registruoja jūros lygmens svyravimus ties krantu. Diagrama, kurią m. gamina, vad. mareograma.

Marės žr. Kuršių Marės.

Maret Hugo Bernard (1763–1839) prancūzų politikas. Kilus revoliucijai, nuo 1789 leido Bulletin de l'Assemblée, kuris vėliau susijungė su Moniteur Universel. 1793 pasiuntinys Neapolyje, 1796 išrinktas į Penkių šimtų tarybą, 1804 valstybės sekretorius. 1809 gavo Bassano hercogo titulą. 1811 senatorius. 1811–13 ir 1815 užsienių reikalų ministras. Nuvertus Napoleoną, ištremtas ir iki 1820 gyveno Austrijoje. 1834 trumpą laiką buvo ministru pirmininku.

Ernouf, M., duc de Bassano ²1884.

Maretić Tomislav (1854–1938) kroatų kalbininkas ir liaudies dainų tyrinėtojas. Nuo 1907 leido kroatų-serbų žodyną. Savo darbuose lietė ir lietuvių kalbą, pvz. Slavenski nominalni akcent z obzirom na litovski, grički i staroindijski 1890.

Marett Robert Ranulph (1866–1943) anglų religijų istorikas, etnologas, Oxfordo univ. prof., nuo 1928 Exèter kolegijos rektorius. Animistinę E. B. Tyloro religijos pradmens prielaidą 1900 papildė pradmeniniu preanimizmo tarpsniu ir sudarė religijos raidos naują grandinę (preanimizmas-animizmas-politeizmas-monoteizmas). Svarbesni raštai: The Threshold of Religion 1909, ⁴1929; Anthropology 1911, ³1919, Psychology and Folk-Lore 1920, The Diffusion of Culture 1927, Faith, Hope, and Charity 1932, Sacraments of Simple Folk 1933, Mahāyāna-Sūtras 1935, Tylor 1936 ir kt.

Margai k., Keturvalakių vls., Vilkaviškio aps. Čia yra durpynas 24 ha ploto ir 3,3 gylio. Sudurpėjimas vidutinis. Pelkė 30 ha, tarpinio tipo.

Margainis (Silybum Marianum) graižažiedžių (Compositae) šeimos žolinis augalas, auginamas darželiuose; P. Europos kilimo.

Margalis žr. Šnapštys, Juozas.

Marganavičius Augustinas Juozas (g. 1890 IX 18 Vyžuonose, Utenos aps.) Suomijos lietuvių veikėjas. Į Suomiją pirmą kartą atvyko 1912. Vėliau persikėlė į Petrapilį, kur 1915 baigė cheminio valymo ir dažymo mokyklą. Po I pas. karo grįžo į Suomiją, kur 1920 gavo suomių cheminio valymo ir dažymo meistro diplomą ir atidarė savo dirbtuvę. Susibičiuliavęs su prof. Niemi, dr. Oelleriu ir kt., įsijungė į visuomeninį darbą ir buvo Suomių-lietuvių d-jos nuolatiniu valdybos nariu. Priimině-

A. J. Marganavičius

jo ir lydėjo gausias ekskursijas iš Lietuvos ir pats dažnai lankydavosi Lietuvoje. Surinko daug aukų šaulių namams ir įsteigė pereinamą sportinę dovaną — sidabrinį kaušą. Apdovanotas Gedimino ordinu, Lietuvos šaulių žvaigžde ir nepriklausomybės medaliu. 1939 Suomijos kare su Sovietų Sąjunga tarnavo savanoriu suomių kariuomenėje ir apdovanotas medaliu. Išrinktas Suomijos chem. valymo ir dažymo įmonių sąjungos valdybos nariu.

Margarava k., Alytaus vls., 9 km nuo Alytaus; 1923 buvo 26 ūkiai ir 126 gyv. Kair. Dubenėlės upelio krante, netoli jos ir Nemuno santakos, yra piliakalnis, žmonių vadinamas Raudonkalniu. Nuo lauko pusės supiltas pylimas, aikštelė viršuje apgriuvusi. Piliakalnyje aptinkama VIII–XIV a. radinių. Padavimas sieja šį piliakalnį su Margirio (žr.) vardu. Esą, M. ir Punios piliakalniai buvę sujungti urvu.

J. Radziukynas, Suvalkų rėdybos piliakalniai 1909, 18–19.

Margareta žr. Margarita.

Margarinas (iš gr. margaros ‚perlamutras') sviesto pakaitalas ir cheminės sudėties atžvilgiu panašus į jį maisto produktas, pagamintas iš kitokių negu pieno riebalų, būtent: arba iš grynų augalinių riebalų (kietųjų riebalų arba sukietintų aliejų), arba iš jų mišinio su gyvuliniais riebalais ir žuvų aliejais. Be to, dar gali būti naudojami dažai norimai spalvai gauti, aromatai, raugintas nugriebtas arba nenugriebtas pienas, druska ir kt. konservavimo priemonės, vitaminų A ir D priedas. M. gaminimo būdą pirmasis aptiko prof. H. Mège-Mouriés 1866–69, dalyvaudamas tuo metu prancūzų valdžios paskelbtame konkurse pigiam sviesto pakaitalui surasti. Anksčiau m. gaminant buvo naudojami daugiausia gyvuliniai riebalai. Vėliau, suradus būdų sukietinti augalinius aliejus ir pašalinti iš jų nepageidaujamą prieskonį, vis daugiau buvo pradėta naudoti šių aliejų. JAV šiuo metu praktiškai gyvulių riebalų m. gaminant nebenaudojama, ir čia pagrindinę žaliavą sudaro sojos ir medvilnės sėklų aliejai. M. sudėtis: riebalų — 80–83%, baltymų ir angliavandenių — 1%, vandens — 15–18% (sūdytas m. turi apie 1–2% druskos; lydytas m. turi 99% riebalų). M. skonis ir vitamingumas apskritai nėra toks geras kaip sviesto (šiuo reikalu nuomonės ne visų sutampa), todėl praktiškai m. pirmon eilėn vartojamas kepimo, virtuvės reikalams, nors jo vartojimas stalo reikalams taip pat yra paplitęs. Lemiamą veiksnį m. vartojime sudaro jo kaina, kuri yra žymiai mažesnė negu sviesto, todėl m. palyginti daugiau suvartoja gyventojų sluoksniai su mažesnėmis pajamomis. M. yra didelis sviesto konkurentas, todėl neretais atvejais eina rungtynės tarp sviesto ir m. gamintojų, ypač dėl tokių dalykų kaip spalva (jo dirbtinis dažymas, imituojant sviesto spalvą), pieno priedas gaminant m., aiškus m. paženklinimas jį parduodant krautuvėse arba naudojant valgyklose. Šiuos dalykus paprastai tvarko atskirų kraštų įstatymai. M. gamybos technika paskutiniais laikais yra pagerėjusi, ir jo suvartojimas yra žymiai padidėjęs. Daugiausia m. suvartojama Olandijoje, Norvegijoje ir Danijoje (paskutiniu laiku apie 20 kg ar net daugiau vienam asmeniui per metus). Daugiau kaip 10 kg per metus m. suvartoja vienas Švedijos ir Vokietijos gyventojas. JAV ir Kanadoje šis kiekis yra apie 4 kg. Lietuvoje m. suvartojama palyginti nedideli kiekiai, nes jo pramonė iki šiol nebuvo paplitusi. Šalia sviesto, Lietuvos gyventojai vartoja natūralius augalinius ar gyvulinius riebalus (sėmenų aliejų, taukus, lajų, lašinius). *F.Mn.*

Margarita arba Margareta (iš gr.-lot. margarita ‚perlas'), moterų vardas:

Šventosios:

1. M. Antiochietė, III a. kankinė (šventė VII 20). Senovėje ir viduramžiais labai gerbiama kaip nėščių ir gimdyvių globėja. Ji buvusi nukankinta Antiochijoje imp. Dioklecijono persekiojimo metu.

2. M. Kortonietė (1247–1297) šventoji (šventė II 22). Jauna netekusi motinos, buvo suvedžiota jauno Montepulciano didiko Arsenijaus, kuris vedybų pažadais parsiviliojo ją į Montepulcianą. Čia M. gimė kūdikis. Tragiškai žuvus Arsenijui, M. grįžo prie Dievo, atitaisė padarytą papiktinimą ir apsigyveno Kortonoje. Čia pranciškonų dvasinėje vadovybėje, po 3 metų bandymo priimta į tretįjį šv. Pranciškaus ordiną ir atsidėjo sūnaus auklėjimui, kuris vėliau tapo pranciškonu. Pati M. įsteigė ligoninę ir sergančiųjų slaugy-

mui moterų bendruomenę, vad. Poverelle, kuri Italijoje išliko iki Napoleono laikų. M. dvasios tėvas pranciškonas Giunta Bevegnati, pasinaudodamas M. apsakytomis vizijomis ir kt. dvasiniais reiškiniais, parašė jos gyvenimą Legenda beatae M. Pop. Leonas X 1515 leido švęsti M. šventę Kortonos vyskupijoje, o pop. Urbonas VIII visame pranciškonų ordine. M. kanonizavo pop. Benediktas XIII 1728, bet į Martyrologium Romanum ji buvo jau įrašyta 1715.

Acta SS. Februarii III 1858; *G. Lorini,* Vita di S. M. de Cortona 1897; *F. Cuthbert,* A Toscan Penitent. The Life of S. M. of Cortona 1907; *R. M. Pierazzi,* M. pretiosa, S. M. da Cortona 1938.

3. M. (apie 1045–1093) Skotijos karalienė, Edvardo Tremtinio duktė (šventė VI 10). Gimė Vengrijoje, kur jos šeima gyveno tremtyje. Turėdama 9 metus grįžo su tėvais į Angliją, bet dėl Vilhelmo Nukariautojo įsigalėjimo Anglijoje turėjo su broliu bėgti į Skotiją, kur karalius Malkolmas III apgyvendino ją karališkoje Dumfermlino pily, 1070 ją vedė. M. turėjo didelės įtakos savo vyrui ir daug prisidėjo prie pagoniškų papročių naikinimo Skotijoje. Ji tapo angliškos kultūros skleidėja Skotijoje, sušvelnino griežtus ir žiaurius dvaro papročius, išplėtė prekybą, skatino pramonę, meną, mokslą, modifikavo teisę ir sucentralizavo valdžią. Bažnytinėje srityje, rūpindamasi sušaukti dvasininkų sinodus, reformavo apeigas ir priartino Skotijos bažnyčią prie Romos papročių. Drauge su vyru pastatydino keletą bažnyčių, tarp kurių Švč. Trejybės Dumfermline, kurioje ir pati buvo palaidota. Gavus žinią, kad vyras ir sūnus yra žuvę karo žygyje prieš Vilhelmą Rudąjį (1093 XI 13), po trijų dienų ir pati mirė. M. šventė 1693 įvesta visoje Bažnyčioje pop. Inocento XII.

Acta SS. Junii II 1867; *L. Menzies,* St. M. Queen of Scotland 1925; *J. R. Barnet,* M. of Scotland, Queen and Saint 1926.

4. M. (1242–1270) Vengrų karaliaus Belos IV duktė, domininkonė. Trejų metų mergaitė atiduota auklėti Šv. Kotrynos seserims Veszpreme. Atsisakius tekėti už Boleslovo VI Pamaldžiojo ir vėliau už Bohemijos karaliaus Otokaro, 1254 tapo vienuole ir apsigyveno tėvo įsteigtame vienuolyne Dunojaus Laprio saloje. Yra tikra, kad M. buvo Dievo apdovanota įvairiomis nepaprastomis malonėmis, tačiau Kristaus žaizdų turėjimas, vaizduojamas italų mene ir legendose, neturi istorinio pagrindo. Jai liaudies teikiamas kultas nuo pat apaštališkojo kanonizacijos proceso pradžios 1276, tapo liturginiu jau XV a. pradžioje. Kanonizuota tik 1943 pop. Pijaus XII. *J.V.*

Valdovės. Anglijos:

5. M. d'Anjou (1430–1482) Anglijos karalienė, d'Anjou kng. Renato duktė. Ji ištekėjo už būsimo Anglijos karaliaus Henriko VI, todėl kartais vadinama M. Angle. Dviejų Rožių kare (žr.) ji gynė vyro teises ir, jį pašalinus (1462), pasitraukė Prancūzijon. Bent porą kartų bandė išsikelti į Angliją, tačiau mirė tremtyje.

Danijos, Norvegijos ir Švedijos:

6. M. (1353–1412) Danijos, Norvegijos ir Švedijos karalienė (1380–1412), Danijos karaliaus Valdemaro IV Atterdago duktė. 1363 M. apvesdinta su Švedijos ir Norvegijos karaliumi Haakonu VI. Tačiau Švedijos didikai tų vedybų nepripažino, ir po sukilimo į Švedijos sostą atsisėdo Albrechtas Meklenburgietis. M. pasiliko gyventi Norvegijoje, kur viešpatavo jos vyras. Čia 1370 jiems gimė sūnus Olofas. M. smarkios veiklos ir diplomatinių gabumų dėka, 1376 Olofas išrinktas Danijos karaliumi, o tėvui mirus, jis 1380 paveldėjo ir Norvegijos vainiką. Tuose abiejuose kraštuose M. buvo savo sūnaus globėja ir visais būdais stengėsi sustiprinti Folkungų dinastiją bei valstybės valdžią. Ji stengėsi pasodinti Olofą V ir į Švedijos sostą, tačiau šis, paskutinioji Folkungų atžala, 1387 staiga mirė. Pagal Norvegijos įpėdinystės įstatymą M. priešas Albrechtas Meklenburgietis turėjo perimti Norvegijos sostą, o į Danijos sostą reiškė pretenzijų jo broliavaikis Albrechtas Jaunasis. Tačiau M., laidodama sūnų Lunde, pasiskelbė Danijos ‚įgaliotu viešpačiu ir šeimininku', o 1380 ji paskelbta ir Norvegijos valdove. Tuo laiku ji suėjo į kontaktą su karaliumi Albrechtu Meklenburgiečiu nepatenkintais švedų didikais ir, 1389 mūšyje prie Asle nugalėjus Albrechtą Meklenburgietį, buvo pripažinta Švedijos karaliene. Po to M. griežtai kovojo su Meklenburgo dinastijos pastangomis atgauti sostą. 1388 M. įsūnino savo sesers dukters sūnų Eriką Pomeranietį, ir šis buvo paskelbtas visų trijų Skandinavijos kraštų karaliumi. Kalmaro unijos suvažiavime 1397 ji leido karūnuoti Eriką unijos (Danijos, Norvegijos ir Švedijos) karaliumi. Ir tada, kai Erikas formaliai jau buvo subrendęs, M., kaip jo globėja, buvo visų Skandinavijos kraštų valdovė. Savo nepaprastu lankstumu, pasiryžimu ir tvirta va-

lia M. panaikino Švedijos meklenburginio laikotarpio valstybę naikinančius likučius ir sustiprino karališką valdžią. Redukuodama daugelio didikų žemę, didino valstybės iždo pajamas. Paskutiniais savo gyvenimo metais M. stengėsi laimėti Skandinavijai dvi prarastas teritorijas — Gotlando salą ir P. Jutlandiją. Gotlandą pavyko jai atpirkti iš Vokiečių ordino 1408; ir P. Jutlandija buvo jau beveik laimėta, bet M. 1412 staiga mirė. Palaidota Roskildo katedroje (Danijoje).

Hill, Margaret of Denmark 1898; *E. Lönnroth,* Sverige och Kalmarunionen 1934. *J.Lng.*

Olandijos:

7. M. Austrė (1480–1530) Olandijos vietininkė (1507–30 su protarpiais), Maksimilijono I ir Marijos Burgundietės duktė. Ji 1497 ištekėjo už Ispanijos infanto Jono, o 1501 už Filiberto Savojiečio (m. 1504). Tėvo Maksimilijono I ji buvo paskirta Olandijos (Niderlandų) vietininke. Be to, valdė Burgundiją ir Savoją. M. turėjo kovoti su laisvės siekusiais Niderlandų miestais ir suteikti jiems plačias savivaldybes. Šiaip valdė kraštus pagal Habsburgų interesus ir nutiesė pamatus savo broliavaikio Karolio V valdžiai šiose pareinio provincijose.

Margarita Austrė

G. de Boom, Marguerite d'Autriche 1948. *J.J.*

8. M. Parmietė (1522–1586) Parmos kunigaikštienė, nevedybinė imp. Karolio V duktė. Augo Briuselyje. Buvo gabi ir tvirto charakterio moteris. 1536 ištekėjo už Aleksandro Medičio, kuris 1537 buvo nužudytas; 1538 ištekėjo už Ottavio Farnese, Parmos kunigaikščio. 1559 karalius Pilypas paskyrė M. Niderlandų vietininke. Jos patarėjas buvo kardinolas Granvella, kuris įsteigė Niderlanduose inkviziciją ir sukėlė gyventojų pasipriešinimą dėl vietos savivaldos teisių pažeidimo. 1567 buvo į Niderlandus atsiųstas kng. Alba gyventojų sukilimo tramdyti. M. nepritarė žiaurioms valdymo priemonėms, todėl 1567 atsisakė vietininkės pareigų ir išvyko Italijon.

Margarita Parmietė

E. Rachfahl, Margaretha von Parma 1895. *O.Kr.*

Prancūzijos:

9. M. d'Angoulême (prc. Marguerite de Navarre, arba Marguerite d'Angoulême, 1492–1549) Karolio Orleaniečio duktė, Prancūzijos karaliaus Pranciškaus I sesuo. 1527 ištekėjo už Navaros karaliaus Henriko Alberto. M. vardas neatskiriamai susietas su naujoviška humanizmo srove, kurios ji laikoma žymiausiu atstovu Prancūzijoje. M. savo brolio Pranciškaus I ir abiejų vyrų (Duc d'Alençon ir Henriko Alberto) dvaruose organizavo renesansinės kultūros židinius, ypač daug dėmesio skirdama literatūrai. Net ir persekiojami protestantai rasdavo prieglobstį jos rūmuose, nors ji buvo katalikė. M. didelis įnašas į prancūziską humanizmą yra jos pačios kūryba. Jos kūrybinį palikimą sudaro novelių knyga Heptaméron, poezijos rinkinys Les Marguerites de la Marguerite des princesses (1547), Lettres (paskelbti 1841–42) ir Dernières poésies (paskelbti 1896). Heptameronas savo pobūdžiu, stiliumi, konstrukcija ir kt. artimas Boccaccio Dekameronui, tuo tarpu eilėraščiai pasižymi renesanso poezijai būdingu intelektualizmu.

M. W. Freer, The Life of Margaret d'Angoulême, Queen of Navarre 1895; *S. Putnam,* Margaret of Navarre 1935. *J.J.*

10. M. de Valois (1553–1615) Prancūzijos karalienė, Henriko II ir Kotrynos Medičietės duktė. 1572 ištekėjo už Henriko Navariečio, būsimojo Prancūzijos karaliaus Henriko IV. Jos vestuvių išvakarėse įvyko Baltramiejaus naktis (žr.). M. buvo linkusi į politines intrigas bei palaidą moralinį gyvenimą, todėl karalius Henrikas III ją ištrėmė iš Paryžiaus. M. buvo išmokslinta, sumani ir gabi, todėl 1586 drįso net pradėti ginkluotą kovą prieš savo brolį ir vyrą. Netrukus ji pateko karaliaus kariuomenės nelaisvėn, kur jį sužavėjo Ussono pilies savininką; čia begyvendama 1587–1605, subūrė literatus ir mokslo žmones ir juos globojo. 1599 išsiskyrė su Henriku IV. Jos atsiminimai, kur yra žinių iš Karolio IX, Henriko III ir Henriko IV valdymo laikotarpio, parašyti talentingai, išsp. 1658. Paskutinius savo amžiaus metus gyveno Paryžiuje.

H. N. Williams, Queen Margot 1907; *P. Rival,* La folle vie de la reine Margot 1929. *O.Kr.*

Skotijos:

11. M. Tiudorietė (1489–1541) Skotijos karalienė, karaliaus Jokūbo IV žmona, Anglijos karaliaus Henriko VII duktė ir Henriko VIII sesuo. 1503 ištekėjo už Skotijos karaliaus Jokūbo IV, kuris 1513 buvo nužudytas. Jo sūnus Jokūbas V buvo nepilnametis, todėl ji paliko regente. 1514 M. ištekėjus už Archibaldo Douglas (grafo Angus), regentystė atiteko Albany kng. J. Stuartui. M. turėjo bėgti į Angliją ir tik 1517 sugrįžo atgal; tada ji pradėjo aktyviai dalyvauti Skotijos politikoje, siekdama iš partijų kovos asmeninės naudos. Jos sūnus Jokūbas V buvo Marijos Stiuartietės (žr.) tėvas.

A. Lang, History of Scotland 1900. *O.Kr.*

Tirolio:

12. M. Maultasch (1318–1369) Karintijos kng. Henriko duktė, gavusi po tėvo mirties (1335) Tirolio grafiją. Nuo 1330 buvo ištekėjusi už karaliaus Jono Liuksemburgiečio sūnaus Jono Henriko ir, šį išvarius iš Tirolio, 1342 tapo Brandenburgo markgrafo Liudviko žmona. Dėl ankstyvesnių vedybų Liuksemburgai siekė Tirolio, bet M. sutrukdė jiems jį gauti ir 1362 pavedė Austrijos hercogui Rudolfui VI. L. Feuchtwangeris parašė apie M. romaną Die hässliche Herzogin 1930. Pravardė gauta arba pagal negražią burnos formą, arba pagal Maultasch pilį prie Bozeno.

Margarita Venecuelos sala Karaibų jūroje; 1149 km², apie 88.000 gyv. (1956). Sala 67 km ilgio ir ligi 33 km pločio. Ją atrado Kolumbas 1498. M. ir gretima Coche sala sudaro Nueva Esparta valstybę (provinciją). Salos adm. centras yra Asunción, apie 5000 gyv. (1956), įkurtas 1524 Marcelo Villalobos. Venecuelos istorijoje M. sala yra suvaidinusi svarbią rolę, kaip didžiausia perlų tiekėja. Indėnų tarpe dar prieš atvykstant ispanams ji buvo pagarsėjusi perlais. Ispanai visą laiką organizavo perlų žūklę ir iš jų eksporto turėjo didelių pajamų. 1947 Venecuela eksportavo 424 kg M. perlų. Paskutiniuoju metu sala pradėjo garsėti kaip turistinė atrakcijos vieta.

Margas (lenk. mórg iš vok. Morgen ‚rytas') laukų matas, lygus apie 0,5 ha. Pradžioje margu vadintas lauko plotas, kuris būdavo apariamas vienu arkliu vieną rytmetį. M. dydis įvairiuose kraštuose labai įvairus, pvz. Vestfalijoje 25,532 arai, Bavarijoje 34,07, Viurtemberge 31,51, Badene 36,00 ir t.t. M. Lietuvoje — žr. Matai sen. Lietuvoje.

Margašonė (Alburnoides bipunctatus), arba srovinė aukšlė, karpinių (Cyprinidae) šeimos žuvis. Burna galinė, nugara tamsiai žalia, šonai žaliai sidabriški, pilvas šviesiai sidabrinis. Šoninė linija iš abiejų kraštų su siauromis juodų taškų juostomis. Nuo viršutinio žiaunų dangtelio krašto išilgai šonų iki uodeginio peleko pamato eina tamsiai mėlyna juosta. M. ilgis siekia 9–13 cm. Neršia gegužės mėn. žvirgždėtame ir akmenuotame dugne. Gyvena upėse, kurios įteka į Biskajos įlanką, Lamanšą, į Šiaurės ir Baltijos jūras, taip pat Ronos ir Dunojaus upėse. Lietuvoje dažna sraunesnėse upėse. Minta smulkia vandens gyvūnija, vabzdžiais.

T. Ivanauskas, A. Mačionis, J. Maniukas, R. Krotas, Lietuvos gėlųjų vandenų žuvys 1956, 165.

Margate 1. mst., uostas ir kurortas R. Anglijoje, Kento grafijoje, Thaneto saloje; 42.487 gyv. (1951). Šv. Jono bžn. (statyta XI a.), 1922 prie M. buvo aptikti anglosaksų kapai.

2. Mstl. ir Atlanto pakraščio kurortas JAV, New Jersey valstybėje, prie Atlantic City; 4715 gyv. (1950). Čia yra ir Emilijos bei Petro Mikonių vasarinė New Plaza, kur daugiausia vasaroja lietuviai.

Margaux k. p.v. Prancūzijoje, prie Gironde upės, apie 24 km į š.v. nuo Bordeux; 1078 gyv. (1946). Apylinkė žinoma Bordeaux tipo vyno, vad. Margaux, gamyba.

Margavonė ežeras Salako vls., Zarasų aps., 10 km į p.v. nuo Salako mst., vakarinė Ažvėnčio ež. įlanka, 1,5 km ilgio, 33 ha ploto; paviršius 166 m nuo j.l.; per Ažvenčio ež. priklauso Šventyčios (Dysnų ež., Dysnos, Dauguvos) baseinui.

Margelan 1. mst., anksčiau rusų Novyj M., žr. Fergana.

2. Mst. Uzbekijoje, 15 km į š.v. nuo Ferganos, anksčiau rusų Staryj M., prie drėkinimo kanalo Margalansaj; per 50.000 gyv. Vaismedžių, medvilnės ir daržovių plantacijų centras, tekstilės pramonė.

Margenis žr. Marginys.

Margeris žr. Margiris.

Margeris Algirdas (tikroji pavardė Šeštokas Kostas, g. 1889 II 18 Sarmačinų k., Paežerių vls., Vilkaviškio aps.) gydytojas, visuomenės veikėjas, rašytojas. Dar begy-

A. Margeris

vendamas Lietuvoj buvo aktyviai įsijungęs į 1905 revoliucinį sąjūdį, dvaruose skatino darbininkus streikuoti. Rusų valdžios persekiojamas, 1907 išvyko į JAV, kur taip pat tuojau įsijungė į visuomeninę veiklą: važinėjo po lietuvių kolonijas, platino liet. laikraščius ir knygas, ragino lietuvius stoti į organizacijas. 1908–11 mokėsi Valparaiso univ., filosofiją, literatūrą ir religiją studijavo Lojolos univ., medicinos mokslus ėjo 1917–25 Northwestern univ. ir Čikagos medicinos mokykloje, kur 1920 gavo bakalauro ir 1925 med. dr. laipsnį. Nuo 1925 verčiasi med. gydytojo praktika Čikagoje. 1918–25 vedė liet. korespondencinę mokyklą, kurioje mokėsi per tą laiką keli šimtai lietuvių, daugiausia liet. k. gramatikos, aritmetikos ir anglų kalbos. Spaudoj pradėjo bendradarbiauti dar gyvendamas Lietuvoje. JAV daugiausia rašė gamtos mokslų, kultūros ir grožinės literatūros temomis Tėvynėj, Keleivy, Naujienose ir kt. socialistinėje spaudoje. Atskiromis knygomis išsp.: Gonorėja 1930, Amerikiečio įspūdžiai Lietuvoje 1931, Šliūptarniai 1949, Širdies rūmai 1951, Čikagos šešėliai 1952, Saulės rūstybė 1955 ir kt. Jo romanuose ir apsakymuose daugiausia vaizduojamas Amerikos lietuvių gyvenimas. 1958 išsp. ‚Amerikos lietuviai ir angliškųjų skolinių žodynas', kur rašoma apie mokyklas (savas ir svetimas), liet. laikraščių ir knygų kalbą ir 151–357 psl. duodamas angliškųjų skolinių žodynas.

Marggraff Andreas Sigismund (1709–1782) vokiečių chemikas, nuo 1754 Mokslo akad. Berlyne chemijos laboratorijos vedėjas. M. aptiko cukrų runkeliuose ir tuo būdu sukūrė cukraus pramonės pagrindus. M. pirmasis pavartojo mikroskopą chemijos tyrimams, aptiko skruzdžių rūgštį ir išvystė naujus darbo metodus fosforui, cinkui ir kt. gaminti.

Margiai 1. k., Varėnos vls., Alytaus aps., prie Dūbo ežero. Vietovė pasižymi priešistorinių radinių gausumu. Prie ežero yra buvusi vidurinio akmens amžiaus stovykla. Čia surasta svidrinės kultūros titnaginių strėlių, pailgų gremžtukų, peiliukų ir kt. Netoli Dūbo ež. kranto rastas ir kaulinis žeberklas, turįs 10 nedidelių, tankių ir išlenktų užbarzdų. Aptikta ir vad. kampininės kultūros stambių titnaginių dirbinių: dvisienis migdolo pavidalo įrankis, kurio pagrindas apvalas, viršūnė smaila ir aštri. Savo forma jis primena titnaginius paleolitinius rankinius pleištus. Naujajam akmens amžiui priskirtinos šukinės keramikos puodų šukės. Greičiausiai žalvario amžiaus galui priklauso žalvarinio peilio viršūnė. Be to, čia V. Šukevičius yra kasinėjęs geležies amžiaus krūsninius kapus, kur surasta 3 moliniai puodai su degintų kūnų likučiais. Daugumas radinių VU muziejuje.

W. Szukiewicz, Poszukiwania archeologiczne w powiecie Lidzkim, gub. Wileńskiej 1907. *J.P.*

2. (vok. Margen) dvaras Semboje, 22 km į v. nuo Karaliaučiaus, arti Aismarių kranto. 1939 turėjo 67 gyv. Netoli M., miške, yra ‚Keturių brolių viešbutis' (Vierbrüderkrug), savaitgaliais karaliaučiškių gausiai lankoma vietovė. Čia, pagal padavimą, žuvę keturi Ordino broliai, sembų staiga užklupti. M. yra senojo geležies amžiaus kapinynas, kuriame randama ir romėnų monetų. Apie 3 km į v., Aismarių pakrantėje, yra sembų piliakalnis.

Marginalės (iš lot. margo ‚briauna, kraštas') 1. pastabos rankraščių ir spaudinių paraštėse; 2. knygos paraštėse įdėtos antraštėlės, ‚langeliai'.

Marginė margas, namie austas sijonas, itin išplitęs prieš I pas. karą. M. Lietuvoje m. buvo lietuvės skirtis nuo ateivių vokiečių, kuriomis jos didžiavosi prieš ateivius. M. (marginne) žodis moteriškojo sijono prasme yra patekęs ir į Prūsų vokiečių kalbą. Žr. Sijonas.

Marginiai liaudies menui ir namų pramonei remti b-vė, įst. Kaune 1930. M. pradžia susijusi su Žemės ūkio rūmų namų pramonės skyriaus veikla. 1928 Žemės ūkio rūmuose įsteigtas namų pramonės skyrius, kurio tikslas buvo rūpintis visomis Lietuvoje organizuotinomis ir remtinomis namų pramonės (žr.) šakomis. To skyriaus reikalų tvarkymas pavestas Žemės ūkio rūmų finansų sk. ved. K. Bieliniui. Išsiaiškinus namų pramonės padėtį, nusistatyta steigti kooperatyvinę b-vę liaudies menui ir namų pramonei remti bei propaguoti. Tam reikalui 1930 X įsteigta ir pradėjo veikti M. b-vė. Įstatus sudarė namų pramonės skyrius, juos pasirašė Žemės ūkio rūmų dir. agr. Jonas Tallat-Kelpša, K. Bielinis ir kt. M. vardas paimtas iš Kris-

tinos Griniuvienės-Arsaitės (žr.) anksčiau turėtos, bet jau nustojusios veikti, kaimo audinių krautuvės pavadinimo. Pirmąją M. valdybą sudarė: pirm. K. Bielinis, nariai K. Griniuvienė, Stankevičaitė (Spaudos Fondo vyr. buhalterė), J. Vilkaitis ir kt. Krautuvė atidaryta Laisvės al. 15 (paveikslas žr. LE V 93 psl.). Pačioje pradžioje, trūkstant prekių, jos užuomazgą sudarė buv. K. Griniuvienės krautuvės likučiai: įvairūs audiniai, prijuostės ir kt. Krautuvės vedėja pasirinkta sumani organizatorė Bronė Norvaišaitė. Netrukus M. suorganizavo savarankišką gamybą spalvotų ir raštuotų medžiagų, skiriamų tautiniams drabužiams. Apsirūpinta geromis audėjomis kaime. Krautuvėje surinkti gražiausi audinių pavyzdžiai ir iš jų sudarytas albumas. Pirkėjos, nesuradusios krautuvėje sau tinkamos medžiagos, galėjo užsisakyti iš pavyzdžių. Audėjos buvo aprūpinamos visomis reikalingomis žaliavomis. Raštuoti audiniai plito ir populiarėjo. Imta gaminti ir langams užuolaidas. Nemažo pasisekimo turėjo Plungės lino audinių fabriko raštuotos lininės staltiesės. Iš kitų audinių M. turėjo raštuotų medžiagų baldams, kilimų, takų, takelių, juostų, kaklaraiščių ir kt. Buvo ir nertinių dirbinių: nertinių, pirštinių. M. taip pat susirūpino ir medžio drožiniais bei žaislų gamyba. Čia įtraukta į darbą visa eilė drožinėtojų. Skuodietis P. Kalenda pastoviai tiekdavo iš medžio išdrožinėtą ‚Vargo mokyklą' (pagal P. Rimšos kūrinį). Tai buvo vienas iš populiariausių drožinių. Gražiais dirbiniais aprūpindavo M. gabus drožinėtojas I. Laurinkus. Iš žaislų dirbėjų paminėtinas tekintojas Smoličius. Be to, M. buvo gausu ir kitokių dirbinių: gintaro, keramikos, odos ir kt. Dalyvauta visoje eilėje parodų Lietuvoje ir užsienyje. Lietuvos atstovui Vašingtone P. Žadeikiui tarpininkaujant, M. su keliomis gana gausiomis savo dirbinių siuntomis dalyvavo Naujorko didžiųjų krautuvių prekių parodose, kur tos prekės dar ir būdavo parduodamos. 1937 II–III dalyvauta M. Minginaitės ir R. Kalpoko kūrinių parodos proga Helsinkyje. Be to, per užsienio reikalų m-ją (per M. Avietėnaitę) daug liet. liaudies meno dirbinių pateko į užsienį.

Marginių krautuvė Kaune

M. turėjo du savo skyrius. 1938 atidarytas skyrius Šiauliuose (Vilniaus g. 215); jam vadovavo iš Kauno nusiųsta B. Norvaišaitė. 1940 A. Tamošaičio ir A. Tamošaitienės rūpesčiu atidarytas skyrius Vilniuje, perimant atitinkamą lenkų kooperatyvą. 1940 M. bendrovės apyvarta siekė 400.000 lt. Iš gryno pelno sudarytas specialus fondas kaimo gamintojams paremti, skiriamos premijos.

1940 M. b-vės valdybą sudarė: pirm. J. Meiliūnas ir nariai Vl. Tiškus, A. Tamošaitis, K. Bielinis ir M. Glemžaitė. Reikalų vedėju pakviestas A. Tarulis. Pirmosios bolševikų okupacijos metu M. perėjo į menininkų rankas. Koperatyvas paimtas neatsiklausus jos narių ir duotas naujas vardas — Dailės kooperatyvas. Vokiečių okupacijos metu Dailės kooperatyvui vadovavo J. Lieponis. Ši įstaiga veikia Dailės vardu ir antrosios bolševikų okupacijos metu.

K.Bln.

Márgininkai bžk. Pakuonio vls., Kauno aps., į š. nuo Pakuonio; 1940 buvo per 260 gyv. (drauge su gretimu M. kaimu apie 500 gyv.). Pradžioje čia buvo kaimas, jame sena koplyčia, kur kasmet būdavo treji atlaidai: šv. Jurgio, Škaplierinės ir Angelų Sargų. Pamaldų laikyti atvažiuodavo Pakuonio kunigas. 1924 įsikūrė parapija, prie kurios prisidėjo kai kurie kaimai iš Pakuonio ir A. Panemunės par. 1940 buvo 931 parapietis.

J. Totoraitis, Sūduvos Suvalkijos istorija I 1938, 397.

Marginys, arba mėrgėnis, 1. namie austas margas lininis ar kitoks audeklas. M. būna dryžiniai ir kapotiniai. Dryžiniai m. yra ilgadryžiai, kai spalvoti metmenys

įmetami atskirais siūlais ar jų pluoštais, bet audžiami ištisai vienaluomiškai, arba skersadryžiai, kai vienodi metmenys ataudžiami spalvotais siūlų pluoštais arba bent įaudžiami atskiri spalvoti siūlai. Kapotiniai, arba tikrieji, m. apmetami spalvotų siūlų pluoštais ar įmetant tik atskirus spalvotus siūlus ir audžiant dar atkertami tokių pat ar skirtingų spalvų siūlų pluoštais ar atskirais siūlais. Iš m. seniau (XIX a.) moterys siūdinosi sijonus, kartais ir trumpikes, liemenes. Vyrai nešiojo iš didelio kapotinio ar ilgadryžio m. pasiūtas išeigines kelnes, liemenes. Moterys ryšėjo kasdienai smulkaus ar languoto m. skarelėmis, o daug kur ir kasdienis lovos užtiesas, net paklodės ir pagalvės antvalkas buvo m. Marginiai dažomi įvairiomis žolėmis. R. Aukštaičiuose dažni gelsvo (beržo lapai), rusvo (alksnių žievė, pelkių rūdos), mėlyno (jonžolės) ir balto siūlo derinių m. Dzūkuose dažniau sutinkami mėlyni ir balti m. deriniai, o Žemaičiuose dažnai pasitaiko ir įvairių atspalvių raudonos spalvos (žolėmis dažytas) įmaišas. Nepriklausomoje Lietuvoje žolių dažymą išstūmė pirkti dažai, todėl ir patys m. pasidarė ryškesnių spalvų ir vietomis dar margesni negu anksčiau.

2. Liaudies mene kiekvienas dažytinis (margas) raštas. *A.Mž.*

Margiris lietuvių kunigaikštis, kuris nebegalėdamas atsiginti 1336 kryžiuočių apsuptuose Pilėnuose, drauge su visa įgula ryžosi geriau nusižudyti, kaip pasiduoti priešui. Pilėnų sugriovimas paminėtas keliuose istoriniuose šaltiniuose (pvz. Sembos kanauninko metraštyje ir kt.), o plačiausiai jį aprašė XIV a. vok. kronikininkas Vygandas Marburgietis (žr.) savo eiliuotoje vokiškoje kronikoje, ilgainiui dingusioje. Jau XVIII a. Chr. Hartknochas niekaip negalėjo jos rasti. Žinomi tėra paskiri jos fragmentai, kuriuose Pilėnų gynimo aprašymo nėra. Išlikęs yra sutrumpintas lotyniškas tos kronikos vertimas Cronica nova prutenica, atliktas įsakmiu XV a. lenkų kronikininko Jono Dlugošo pageidavimu. Buvo užsimetęs ir tas lotyniškasis vertimas ir tik XIX a. pradžioje vėl aptiktas. Jį išsp. J. Voigtas ir Ed. Raczyńskis 1842 (Chronica seu Annales Wigandi Marburgensis equitis et fratris ordinis Teutonici) ir 1863 T. Hirschas kolektyviniame Prūsų kronikų rinkinyje Scriptores rerum prussicarum II 453–662.

Tiek lotyniškame Vygando Marburgiečio kronikos vertime, tiek ir kituose turimuose šaltiniuose paties M. vardas neminimas. Nežino M. vardo taip pat Dlugošas ir vėliau rašiusieji M. Stryjkovskis (1582) ir A. Kojalavičius (1669). M. vardą betgi nurodė, drauge pažymėdamas, kad patsai Vygandas taip vadinęs (Wigandus nennet yhn könig Marger), XVI a. Prūsų istorikas C. Schützas savo veikale Historia rerum prussicarum (1592), kuriame jis plačiai naudojosi vokiškąja Vygando kronika. Schützo atpasakotą Pilėnų epizodą perspausdino Scr. r. prussicarum (II 489–490), o jo nevisai pilną ir tikslų lietuvišką vertimą pateikia Liet. Mokslų Akad. Istorijos ir Teisės Instituto išleistieji Lietuvos istorijos šaltiniai (I 1955, 76).

M. pilis lotyniškame Vygando kronikos vertime vadinama Pilėnais (castrum Pillenen in terra Troppen); tuo pat vardu ji aptinkama ir Sembos kanauninko metraštyje (Pillenen). Schützas ją vadina Pullen oder Pilleven (tai bus rašybos klaida vietoj Pillenen), S. Grunau — Pylleien, Dlugošas — Pullen. Stryjkovskis manė, kad čia bus įsibrovusi paprasta rašybos klaida: parašyta du l vietoj n; turėję būti ne Pullen, o Punen (taigi Punia). Tą patį rašė ir Kojalavičius: Pullen seu rectius Punie. Ir taip dažno autoriaus Pilėnai buvo sutapatinami su Punia. Kiti senųjų Pilėnų ieškojo kitur. Betgi kur jie tikrai yra buvę, nežinia (žr. Pilėnai).

Schützas, remdamasis originaline Vygando kronika, Pilėnų įvykius taip aprašė. 1336 kryžiuočiai, susilaukę daug pagalbininkų, kurių tarpe žymiausi buvo Brandenburgo markgrafas, Hennenbergo grafas ir iš Prancūzijos Namiuro grafas (lot. Vygando kronikos vertime: comes de Namen), padarę žygį į Lietuvą. Sekmadienį (tai buvo 1336 II 25) jie apgulę Pilėnus, kuriuos narsiai gynę 4000 lietuvių, subėgusių iš apylinkių su šeimomis, manta ir gyvuliais. Godūs grobio kryžiuočiai smarkiai puolę pilį, betgi lietuviai buvę betkam pasiryžę, kad tik neatiduotų pilies ir nepatektų į priešų rankas, ypač dėl šių religijos, kuria taip baisėjęsi, kad jiems net ir mirtis atrodžiusi lengvesnė. Tai jie visai nežmonišku būdu ir įrodę. Matydami, kad nebeįstengs atsilaikyti, lietuviai uždegę didelį laužą, sumetę ten visą lobį, paskui išsmaugę moteris ir vaikus ir įmetę ugnin, po to žudęsi vienas kitą. Didžioji dalis davėsi savo vadui M. nukirsti sprandus. Daugiau kaip 100 kirviu nukir-

tusi, kaip rašęs Vygandas, viena sena pagonė. Įsiveržę pilin kryžiuočiai, matydami tą baisų reginį, norėję bent dalį išgelbėti, bet M., didelis stiprus karžygys (ein grosser starcker heune), su likusiais tarnais narsiai gynęsis ir dar nevieną galvą nukirtęs. Pagaliau ir jis pats nuskubėjęs tamsian rūsin, kur buvo paslėpęs žmoną, kalaviju ją nužudęs ir pats sau vidurius perskrodęs. Pilis buvusi sudeginta ir su žeme sulyginta. Kryžiuočiai grįžę į Prūsus, laimėję daugiau žaizdų, kaip grobio.

Aprašyme Pilėnų gynėjų skaičius aiškiai perdėtas. Tokioje pilyje galėjo būti ne 4000, o tik keli šimtai karių. Betgi pats faktas, kad jie geriau pasirinko mirtį kaip vergiją, yra visai patikimas. Kad liet. pagonys tada anaiptol taip labai nebrangino savo gyvybės, liudija XIII a. Livonijos kronikininkas Henrikas Latvis (žr. Henrikas, Livonijos), papasakodamas apie 50 liet. moterų, kurios patyrusios apie savo vyrų žuvimą kare, pačios nusižudžiusios, tikėdamos, kad greitai su jais susitiksiančios kitame gyvenime. Vėlgi Dlugošas rašė apie įtvingius, kad tai buvę atkaklūs priešai, kovoje nesitraukę nė žingsnio ir pasiryžę nugalėti ar žūti, kaip nutikę jų vadui Komatui (Komat), kuris 1264 žuvęs nelygioje kovoje su daug gausesne lenkų kariuomene, Boleslovo Gėdingojo vadovaujama.

Vygando pasakojiman apie Pilėnus S. Grunau įnešė naują detalę (paskiau perimtą L. Davido, A. von Kotzebue, T. Narbuto, Daukanto ir kt.), kad neįstengdami paimti pilies, kryžiuočiai ją padegę, paleisdami pilin degančias strėles (jas šauliams išdalijęs riteris Werner von Rhendorf ar Rondorf).

Pasakojimas apie Pilėnus tvirtai įėjo Lietuvos istorijon, o dažnas istorikas ta proga iškeldavo nuostabų senųjų lietuvių narsumą. Stryjkovskis Pilėnų gynimą gretino su antikinės istorijos pavyzdžiais, o A. von Kotzebue savo veikale Preussens ältere Geschichte (II 1808, 171 psl.), kuriuo plačiai naudojosi Daukantas ir kt. lietuvių istorikai, rašė, kad tai esąs tikras anų pagonių drąsos paminklas, vertas Tacito plunksnos ir Homero lyros. Tą pagyrimą mielai pakartojo ir T. Narbutas savo Lietuvos istorijoje (IV 1838, 604 psl.).

Romantizmui pamėgus istorines temas, o daugeliui lenkiškai rašiusių autorių vertinant Lietuvos istoriją kaip savo gimtojo krašto praeitį ir jos garbe didžiuojantis, drauge su kitais Lietuvos istorijos motyvais lenkų literatūron pateko ir pasakojimas apie Pilėnų gynimą. Pirmasis jį apdainavo L. Kondratavičius. Dar 1852 XI lenkų apysakininkė P. Wilkońska savo laiške ragino Kondratavičių rašyti poemą apie M. žygį. Tačiau jis iš pradžių, kaip prisipažino, nedrįsęs imtis tos temos, nežiūrint jos neginčijamo poetiškumo, nes manė neįstengsiąs pagauti sen. Lietuvos dvasios, nemokėdamas lietuviškai ir nepažindamas liet. papročių. Bet, anot Kondratavičiaus, ‚pagunda liko stipri — ir kiek kartų, vartant kronikas, tekdavo susidurti su Pilėnų gynimu, prisipažįstame, širdis mums plakė kožkokiu paslaptingu nerimu, kol galutinai pasiryžome įvykdyti drąsų užsimojimą'. Ir štai persikėlęs Vilniun ir pasitaręs su kompozitorium St. Moniuška, vargonininkavusiu Šv. Jono bažnyčioj, Kondratavičius ėmėsi rašyti operos apie M. libretą, kurio betgi nebaigė (jo fragmentai iš rankraščio paskelbti Kondratavičiaus raštų pomirtiniame leidime 4 t. 1872). 1854 Kondratavičius vėl prisėdo rašyti dabar jau poemą apie M. 1854 VI jis rašė J. I. Kraševskiui, kad ‚darbas jau artinasi galop, tik vargas man nemokant lietuviškai: mokaus iš Tavo Lietuvos (tai Kraševskio istorijos veikalas Litwa). Kad pasisemčiau lietuviško oro, važiuoju kelioms dienoms Punion, Alytun, Merkinėn, aplankysiu Birštoną, Stakliškes. Perpiešiu Punios griuvėsius ir ten apgyvendinsiu M. paerzinti Narbutui, kuris kryžiuočių Pullen kur kitur nukelia'. 1854 Kondratavičius ir pabaigė savo Margier, poemat z dziejów Litwy, išsp. 1855. Pasakojimą apie Pilėnus savo poemoje Kondratavičius kiek išplėtė kryžiuočio Rausdorfo ir M. dukters Eglės meilės motyvu.

Kondratavičius savo poemą vadino ‚geriausiu savo dvasios vaiku' (poemos prakalboje), bet lenkų kritika ją priskyrė prie silpnesniųjų Kondratavičiaus veikalų, pasigesdama išplėtotų charakterių bei kitų literatūrinių privalumų. Bet gal ne tiek tai visų pirma ir rūpėjo autoriui, kiek jį traukė noras ir pačiam pasigėrėti ir kitiems parodyti drąsių senovės karžygių Lietuvą. Ir todėl Kondratavičiaus poema užėmė vieną iš svarbiausių vietų tų lenkiškųjų veikalų tarpe, kurie gražiu Lietuvos senovės vaizdavimu žavėjo atgimstančios Lietuvos patriotų kartą. Anot M. Biržiškos, Kondratavičius, ‚į Margirio laikus pasinėręs, lietuviškai juos jautė'. Ir

tikrai, iš Kondratavičiaus poemos dvelkė tas pats didžios praeities pasiilgimas, kuris būdingas aušrininkams. Pradiniai poemos žodžiai, ‚kur tu, šventoji praeitie gimtosios žemės, su savo karžygiais, su savo dievais', gyvai primena ir A. Vištaliaus-Višteliausko ‚Kur jūs dingot, seni dievai, visų galingiausi, ir jūs, karžygiški tėvai, mūsų garbingiausi' ir Maironio ‚Dienos praeities garsingos, kur jūs dingote...

Pirmasis žinomas Kondratavičiaus poemos vertėjas lietuvių kalbon buvo kun. Simanas Norkus. Jo vertimo pradžia išsp. Lietuviškoje Ceitungoje (1882 nr. 2), kur ją nusiuntė Norkaus geras pažįstamas J. Basanavičius (Norkus buvo jo gimtosios Bartininkų parapijos vikaras), vėliau tą vertimą spausdinęs Aušroje (1883 nr. 3–7): Margyris, giesme isz Lietuwos weikalu (nuo nr. 4: Margis). Išsp. buvo ne visos poemos, o tik jos 18 skyrių vertimas (originalo 1–14 ir 16–19, nes 15-sis vertime praleistas). Aušrai tiek vertimo, matyti, ir tebuvo atsiųsta, nes vertimo gale nebėra prierašo kaip kad pirmesniuose numeriuose — ‚dar ne viskas' ir pati ta paskutinioji dalis pavadinta ‚priemazga' (t.y. pabaiga). Norkaus vertimą persispausdino Baltimorėje ėjęs mėnesinis laikraštis Galybė (1898 nr. 4–7). Ištisas Antano Valaičio atliktas Kondratavičiaus poemos vertimas su pridėtu M. Biržiškos įvadu išleistas M. Žygio 600 metų sukakties proga: Margis (Margiris) 1936.

Kitas taip pat labai populiarus ano meto Lietuvos visuomenėje lenkų rašytojas, kuris savo kūryboje panaudojo Pilėnų motyvą, buvo J. I. Kraševskis. Jau savo Lietuvos istorijos veikale Litwa (II 1850) Kraševskis su būdingu didžia senove besižavinčio žmogaus patosu aprašinėjo Pilėnų gynimą, tvirtindamas, kad tas didvyriškas sen. lietuvių žygis būtų tikrai buvęs laikomas poetinės vaizduotės prasimanymu, jei nebūtų paliudytas kronikose. Į savo amžiaus pabaigą Kraševskis apie M. parašė apysaką, kuriai davė lietuvišką antraštę — Kunigas (1881). Megzdamas apysakos siužetą, Kraševskis pasinaudojo Mickevičiaus Konrado Valenrodo motyvu: jo M. taip pat buvo mažas kryžiuočių pagrobtas, užaugintas ir paskui pabėgo Lietuvon. Mickevičiaus Gražinos bruožų galima įžiūrėti Kraševskio apysakos M. motinoje Rėdoje, kuri šarvota kaunasi su kryžiuočiais. Istoriniam koloritui sudaryti Kraševskis pateikia iš Rėzos imtų dainų, duoda tradicinių liet. mitologijos dalykų (pvz. aprašinėja Romuvą), įterpia lietuviškų (kartais kiek iškreiptų) žodžių: alus, dungus, burtinikas, menas (mėnuo) ir kt. Pagrindinė autoriaus mintis išreikšta šiais apysakos veikėjo Namiuro grafo žodžiais: ‚Laukiniai, laukiniai! O mokėjo mirti lyg kokie senovės romėnai. Tai didvyriškumas, kuriam nematau tolygaus pavyzdžio istorijoje, vertas, kad jį įamžintų poeto daina'.

Pirmas lietuviškas tos Kraševskio apysakos vertimas pasirodė 1887 Amerikoje: Kunigas, pujkus apraszimas padawymo Lietuwiszko del Lietuwniku Amerike (atmušta iš Vienybės Lietuvninkų 1887 nr. 16–31). Kas vertė, nežinia; A. Miluko manymu, vienuolis Augustinas Zeytz, kuris tuo metu parūpino kelias lietuviškas knygas. Vienybėje Lietuvninkų (1893 nr. 31) randame slapyvardžiu Pusze (gal tai L. Malinauskaitė-Šliūpienė, kuri paprastai pasirašinėjo Eglės slapyvardžiu?) prisidengusio autoriaus eilėraštį Margis (iš Kraševskio Kunigo). Vėliau buvo išsp. dar du apysakos vertimai: Adolfo Vėgėlės (1908, faktiškai pasirodė jau 1909) ir J. Kilčiaus (1958).

Šalia poemos ir apysakos apie M. lenkų literatūra susilaukė ir dramos, kurią, sekdamas Kondratavičiaus poemą, parašė H. Drucki-Lubiecki: Tak umierali litwini (1909, Taip mirdavo lietuviai; laisvai vertė P. Vaičiūnas 1924).

Pateko M. ir lenkų operon: 1905 Konstanty Gorski (1859–1924) parašė operą Margier, kuriai libretą parengė pagal Kondratavičių W. Walgier. Opera buvo pastatyta 1927 Poznanėje.

Aptinkame M. ne tik lenkų, bet ir latvių literatūroje: Sudrabu Edžus (tikroji pavardė: Edvarts Zilbers, 1860–1941), kuris savo kūryboje gausiai ėmė siužetus iš Lietuvos istorijos, parašė poemą Margers (1899).

Lietuvių raštijoje M. pirmą sykį randame S. Daukanto jaunystės veikale Darbuose senųjų lietuvių ir žemaičių, kurio prakalba atžymėta 1822 data ir kuris išsp. 1929. Neslėpdamas savo jaudinimosi dėl tragiško Pilėnų likimo, hiperbolinėmis herojinio epo priemonėmis vaizduodamas kautynių scenas ir pačius žmones, Daukantas aukštinte aukštino M. žygį. Panašiai apie M. pakartojo ir vėlesnėje savo veikalo redakcijoje, Istorijoje žemaitiškoje, kuri Lietuvos istorijos antrašte išsp. Amerikoje (2 tt. 1893–97; M. epizodas yra 2-me

t.). Visai priešingai — be jokio patoso ir su blaiviu požiūriu į gyvenimą ir senovę aprašė M. Valančius ‚Karę pas Pilenę' savo Pasakojime Antano Tretininko (1872, išsp. 1891). Patriotiškai pedagoginėje dvasioje apie M. (jį vadindama Margeliu) pasakojo Šatrijos Ragana, įterpdama Pilėnų epizodą į savo didaktinę apysakaitę Vincas Stonis (1906).

Savo laiku populiari buvo Marcelino Šikšnio-Šiaulėniškio drama Pilėnų kunigaikštis, pagal Kraševskio apysaką parašyta 1901 ir išsp. 1905, 21911, o trečią kartą M. Šikšnio raštų Rinktinėje (1957). Drama jau 1905 suvaidinta Rygos (ten tada gyveno ir pats autorius) liet. teatralų, o greitai po to daug kartų Kaune, Vilniuje, Petrapilyje ir kitur. Kaune ji buvo suvaidinta ir per pirmąsias Lietuvos Nepriklausomybės sukaktuves 1919 II 16, bet greitai buvo išimta iš repertuaro. Apie tai Tautos teatro režisierius A. Sutkus šiaip rašė: ‚Po vasario 16 iškilmių dar keletą kartų vaidinome paruoštąjį veikalą, ypatingai kariams, kol vieną kartą komendantūros kuopa, suelektrizuota vaidinimo, pasipylusi iš teatro, buvo bemananti pulti tebebuvusius dar Lietuvoje vokiečius. Po šito įvykio gavau vyriausybės įsakymą daugiau Pilėnų kunigaikščio nevaidinti' (N. Žodis 1929 nr. 10–11). 1924 Kaune tą veikalą, A. Vitkausko surežisuotą, statė Dainos draugija savo 20-čio sukakčiai paminėti.

Pasisekimo neturėjo ilga eiliuota Amerikos lietuvių rašytojo Vinco Nagornoskio drama Pilėniečiai (1908), kurią su nemažomis kupiūromis buvo suvaidinęs Rygos lietuvių teatras.

Be tų dramų, buvo dar keli mažesni ar ilgesni eilėraščiai apie M.: dar prieš Aušrą savo patriotine poezija pasireiškusio kun. Silvestro Gimžausko Puniszkienams ape Margiera (jo knygelėje Ant nauju metu Lietuvai dovaniale 1879), Paparonio (kun. Antano Šmulkščio) Ant Margio kalno (Viltis 1909 nr. 83), L. Giros tautosakiniu stiliumi parašyta Milžinkapio daina ir Maironio Ant Punios kalno.

Paminėtina dar Dzūko Trakiečio (J. Milančiaus) knygelė Pilėnų didžiavyris Margagiris; problema vardo iš jo tėviškės šaltinių ir kitos pastabos (1926).

Žymiausias iš lietuvių literatūros veikalų apie M. yra V. Krėvės Sena pasaka apie narsųjį kunigaikštį Margirį, Punios valdovą, išsp. jo Dainavos šalies senų žmonių padavimų 1928 ir vėlesnėse laidose.

Plačiai apdainuotas literatūroje, įtrauktas į mokyklines antologijas ir istorijos vadovėlius, M. tapo vienu iš populiariųjų Lietuvos istorijos didvyrių. Nepriklausomos Lietuvos kariuomenei susiorganizavus, 6-sis pėstininkų pulkas pavadintas Pilėnų kng. Margio pulku.

Kadangi M. pavyzdys labai tiko antivokiškai nuotaikai kelti (beje, dėl vokiečių cenzūros Maironio eilėraštis Ant Punios kalno drauge su keliais kitais eilėraščiais turėjo būti praleistas Pavasario balsų 1943 laidoje), jį mielai naudojo pastarojo karo metu ir sovietinė liet. spauda. Antai lietuvių raudonarmiečių laikrašty Tėvynė šaukia (1942 V 9 nr. 9), atpasakojus M. žygį, priduriama, kad M. skirtąjį vokiečiams prakeikimą ‚girdim ir mes, lietuviškojo junginio kariai, ir prisiekiame už visų amžių skriaudas atkeršyti vokiečiams grobikams'. Margio vardu buvęs pavadintas ir vienas bolševikinių partizanų dalinys Lietuvoje.

Dar karo metu S. Neris buvo pradėjusi rašyti operos apie M. libretą, kurio betgi nebaigė (likę negausūs fragmentai iš rankraščių išsp. jos raštų 2 t. 1957). Liet. operon M. pateko kiek vėliau: 1956 buvo pastatyta Vytauto Klovos opera Pilėnai pagal J. Mackonio libretą.

Tačiau nevisiems rašytojams M. motyvas buvo sovietinės kritikos leidžiamas. Antai 1946 Literatūros ir Meno savaitraštyje P. Cvirka straipsnyje ‚Negaliu tylėti' užsipuolė K. Inčiūrą, parašiusį istorinę dramą apie M., ir J. Graičiūną, parašiusį poemą apie Živilę, nes tie abu veikalai tai tik nacionalistinė propaganda (Lietuvių Žodis 1948 nr. 6).

Pastarojo karo metu iškilusių problemų šviesoje į M. ir jo žygį bandė pažvelgti Vytautas Alantas savo romane Pragaro pošvaistės (1951). Jo vyriausias veikėjas Leonas Girkalnis, palaužtas karo meto žiaurybių, kurias patiria ir jis pats asmeniškai ir visa lietuvių tauta, neberanda krikščionybėje tos moralinės atramos, kurios jo manymu M. (Girkalnis jo žygį regi vizijoje) sėmėsi savo ryžtui sen. lietuvių pagoniškoje pasaulėžiūroje. *V.M.*

M. v a r d a s. Šaltininis M a r g e r literatų ištaisyta į M a r g i s, kurį išpopuliarino pirmieji Lietuvos istorijos vadovėliai. Kitų vėl vardu ir literatūriniu slapyvardžiu vartota M a r g e r i s, kur pridėta tik

lietuviška galūnė. Taip pat ir latviai Marģers įsirašė į tautinių vardų skaičių. Taisytinė lytis, žinoma, lengva būtų paremti ir dabar pažįstama pavarde Márgis (greta Margỹs) bei jos vediniais Márgáitis, Margùtis, Margėtis. Bet neturime jokių duomenų, kad asmenvardis metraštininko iškraipant būtų pailgintas. Paprastai svetimieji mūsų vardams, rašydami, nukapodavo galūnes. Taigi ir Márgis ar Margỹs vokiečio greičiau būtų buvęs užrašytas *Marge, *Marg ar net *Mark. Netenka abejoti, kad čia turime dvikamienį asmenvardį. Tik sunku nustatyti jo tikrąją lytį. V. Krėvė, sąmoningai atsisakydamas nuo įprastinio Margio, vartojo lytį Margiris. Kalbiškai tai visai įmanoma. Vardas būtų sutrauktas iš *Márg(a)giris ‚margosios girios gyventojas'. Darybai plg. pavardes Skáisgiris iš *Skaist(a)giris (vietovardžiuose gretomis tebeina Skáistgiris : Skáisgiris, Skaistgiriai : Skaisgiriai), Júodeksnis iš *Júod(a)degsnis. Turime ir daugiau vad. girinių pavardžių, pvz. Júod(a)giris, Žálgiris, Didgiris, Vařnagiris. Teoriškai būtų įmanomas ir dvikamienis *Margiras, kurio antrąjį kamieną randame retuose XVI a. asmenvardžiuose Visagiras, Vanagiras. Bet pirmojo kamieno mar- mūsų dvikamieniuose varduose nepastebėti. Ir prūsų pažįstama tik vienui vienas Waymar (greta Woymir), kuris greičiausia skolintas iš slavų. Beje V. Kalvaičio minimas Daumartas dar įgalintų atstatyti prolytę *Martigiras ar *Martagiras, iš kurio, iškritus kamiengalio balsiui, fonetiškai irgi išriedėtų Margiras (plg. trm. drūgalis iš drūtgalis). Bet Kalvaičiu čia negalima pasitikėti. Mat anas vardas jo duotas vad. ‚žiliausios senovės' vardų skyriuje, kartu su tokiais nebuvėliais, kaip Adakrus, Brutėnis, Džeus, Dorminimantas, Odovakaris, Panemonas, Svetigailius. Tiek pat nepatikimas ir ten pat paminėtas Maranga. Taigi galutinėje išvadoje vartoti, atrodo, teteiktina lytis Márgiris. *A. S.*

Márgis 1. ežeras Rūdiškių vls., Trakų aps., 1 km į p. nuo Naujasodžių bžk., 4 km ilgio, 115 ha ploto; paviršius 146,6 m nuo j.l.; per gretimų ežerų grandinę (Katišius, Ungurys, Unguraitis, Giluitis) priklauso Strėvos (Nemuno) baseinui.

2. Ežeras Rytprūsiuose, Ario aps., 3,6 km ilgio, 200 ha ploto; paviršius 125 m nuo j.l.; priklauso Luko (Bebros, Narevo, Bugo, Vyslos) baseinui.

Margis žr. Margiris.

Márgo (lot. ‚kraštas') reikalinio dokumento, komercinio laiško paraštės įvairioms pastaboms.

Margolis 1. (Margoliouth) George (1853 Vilkaviškyje — 1924 New Brighton, Anglijoje) žydų kilmės orientalistas, poetas. Studijavo Bonoje, Oxfordo, ir Cambridgo univ., kur tapo konvertitu. Baigęs studijas, 1891–1914 dirbo Britų muziejuje, tirdamas hebrajų, sirų, etiopų rankraščius. Paruošė Descriptive List of the Hebrew and Samaritan Manuscripts in the British Museum 1893, Catalogue of the Hebrew and Samaritan Manuscripts in the British Museum 3 tt. 1891–1915, Descriptive List of the Syriac and Karshuni Manuscripts in the British Museum Acquired Since 1873. Iš savarankiškų tyrinėjimų svarbiausi: The Liturgy of the Nile 1896, The Palestian Syriac Version of the Holy Scriptures 1897, The Problem of Immortality and Some Stray Leaves 1904 ir kt.

2. Max Leopold (1866 Merkinėje, Alytaus aps. — 1932 Filadelfijoj, JAV) Lietuvos kilimo žydų hebraistas, Biblijos egzegetas ir istorikas. Mokėsi Merkinėje, Leibnizo gimn. Berlyne ir 1891 Kolumbijos univ. Naujorke gavo dr. laipsnį. 1891 dirbo Kolumbijos univ., 1892–97 Cincinnati kolegijoje, vėliau Kalifornijos univ. ir nuo 1909 Dropsie kolegijoje. Išsp. The Holy Scripture with Commentary on Micah 1908, A Manual of the Aramaic Language of the Babylonian Talmud 1910, The Story of Bible Translations 1917, The Hebrew Scriptures in the Making 1922, A History of the Jewish People (kartu su A. Marx) 1927 ir kt. Redagavo Journal of Biblical Literature 1914–21, Journal of the American-Oriental Society ir kt.

Margučiai dažyti ar marginti Velykų ir kt. švenčių kiaušiniai. Europoje m. paprotys sena apraiška. Prie Vormso (Vokietijoje) viename IV a. po Kr. mergaitės kape aptikti du išmarginti žąsies kiaušiniai, o 1931 slavų pilaitėje prie Oppelno taip pat surasta m. XII a. jau žinomas Velykų meto m. šventinimas (benedictio ovorum). Dažyti ir marginti m. plačiau išplitę Čekijoje, Lenkijoje, Ukrainoje, Rumunijoje, Karpatų kraštuose ir kt. Jie sutinkami Vokietijoje (Saksonijoje ir kt.). Europoje margučius marginant žinomas spalvos išskutimas, jos skysčiu pašalinimas

Margučiai

(išdeginimas), vašku padengimas ir nuo XVIII a. vartojami spaudukai (batica).

Lietuvoj margučius pirmą kartą mini 1549 M. Mažvydas, kuris ‚wietoye welikas panta (pauto)' dovanoja naują lietuvišką knygelę — Giesmę šv. Ambraziejaus. Tuo metu, atrodo, kilmingųjų ir šviesuomenės tarpe šis paprotys jau buvo išplitęs; gal būt, jau tuomet m. buvo pasiekę ir paprastus žmones. XIX a. m. dažė Velykų ir Atvelykio šventėms, vietomis dar ir Jurginėms. Pats dažymas vykdavo D. ketvirtadienį, D. šeštadienį ir prieššvenčio vakarą. Paprastai jų dažydavo kiekvienam šeimos nariui po kelis ir dar gerą pintinėlę Velykų lalauninkams bei kt. svečiams. Pats m. dažymas buvo keleriopas. Pagrindiniai juos dažė įvairiomis žolėmis ir kt. priemonėmis, pvz. šieno pabiromis — rusvai su gelsvu atspalviu, beržų vantų lapais — gelsvai, o tik sprogstančių beržų lapukais — žaliai, svogūnų lukštais — rausvai, ąžuolo žieve — tamsiai pilkai ir t.t. Priedams dar naudojo pelkių rūdą ar rūdos vandenį, alūną, rūgštį, druską ir šermukšnio, lazdyno, drebulės, alksnio ir kt. žieves, taip pat samanas ir t.t. Visa tai padėdavo išgauti naujus atspalvius. Spalvos yra buvusios ramios; ryškias spalvas gaudavo tik pirktiniais dažais. Kiekviena šeima mėgdavo m. dažyti po kelis kartus, vis skirtingomis spalvomis, taip, kad sudėjus visus dažinius, jau gaudavosi gražus dažytų kiaušinių derinys. M. paprastai margindavo senukai, jaunimas ir vaikai, rečiau kiti suaugusieji. Daugiausia šeimos tenkindavosi tik dažytais m.; tikrieji m. dažniau tebuvo atskirų šeimų pramonė. Paprastai m. raštą išskusdavo peilo smaigaliu, nulaužtu stiklu, kartais didesnius plotelius ištrindavo smėliu, grauželiais. Išskutus m. raštą, vieni juos taip ir palikdavo, kiti — dar naujai dažydavo, tose skustinėse vietose gaudami naują atspalvį. Šalia skutimo, XIX a. gale, daug kur išplito naujas m. rašto būdas, išrašant juos vašku, o paskui tik nudažant. Pašalinus vašką, lieka baltas raštas, kurį arba palieka, arba, naujai dažant, gauna tose vietose kitas spalvas. Kartais taip darydavo ir po kelis kartus, gaudami įvairiaspalvio rašto m. Jų raštas labai įvairus, tačiau senesnieji m. paprastai turi geometrinį raštą, sudarytą iš lankstelių ir taškučių ar jų derinių. Toks raštas mūsuose kartojasi audiniuose ir drožiniuose. Augalinis (eglutės, rūtelės ir kt.) raštas, kuris sudaromas beveik vaško liejiniu, atrodo, bus kiek vėlesnis ir XIX a. nevyrauja. Pats vėliausias, jau daugiau XX a., yra gyvulinis raš-

tas, kur sutinkamos plaštakės, vabaliukai, arkliukai ir net žmogus ar ištisos gyvenos vaizdeliai. Nepriklausomos Lietuvos m. sutinkame ir Vytį, Gedimino pilį bei kitus naujus puošmenis. Gana gausūs iš taškučių ar lankstelių derinio saulučių, mėnuliukų, žvaigždučių, žalčiukų ir kt. m. puošmenys bus patekę iš dvarų, kurie savu ruožtu skolinosi iš V. Europos. Per šventes m. buvo dovanojami šeimos svečiams, krikštavaikiams ir kaimynų vaikams. M. duodavo ir ‚Kristuko' giedotojams bei kitiems lalauninkams. Vietomis būta papročio, kad m. porą dovanodavo mergaujanti mergina savo berneliui bei artimesniesiems jai kaimo vyrukams, o bernelis — per Velykas kartais m. taip pat dovanodavo savo mergaitei. Jų mušimo, ridenimo paprotys daug kur buvo nė tik per Velykas bei Atvelykį, bet ir per Jurgines. Didžiausius m. rinkinius sudarė T. Daugirdas (jie Vytauto D. Kultūros muziejaus rinkiniuose), B. Buračas, turėjęs per 1000 ir 10.000 piešinių; didžiausią m. piešinių rinkinį dabar turi A. Tamošaitis.

T. Dowgird, Pisanki (Wisła IV 1890); *T. Dowgird i Z. Wolski,* Pisanki, jajka malowane wielkonocne (Wisła IV 1890); *E. Volteris,* Velykų m. (Iliustruotoji Lietuva 1927 nr. 15); *P. Galaunė,* Lietuvių liaudies menas 1929, ²1956; *P. Augustinavičius,* M. (Sodžiaus menas III 1931, 24–29); *A. Tamošaitis,* Velykų m. (Tautos Mokykla 1935 nr. 7); *V. Rutkauskas,* Velykų m. (Gimtasai Kraštas 1936 nr. 2–4); *Z. Slaviūnas,* Liaudies papročiai ir mitiniai įvaizdžiai Mažvydo raštuose (Senoji lietuviška knyga 1947); *J. Baltrušaitis,* Lithuanian Folk Art 1948; *J. Lingis,* Velykos ir m. (Vytis 1950 nr. 4); *M. Gimbutas,* Ancient Symbolism in Lithuanian Folk Art 1958. *A.Mž.*

Marguerite d'Angoulême žr. Margarita d'Angoulême.

Margueritte Victor (1866–1942) prancūzų rašytojas. 1896–1908 bendrai rašė su savo broliu Paul M. Vėliau pats vienas parašė visą eilę romanų, kuriuose kėlė socialinius klausimus, radikalią moterų emancipaciją, tarptautinį bendravimą ir kt. Iš jo žymesnių romanų pažymėtini: Brins de Lilas 1883, Au fil de l'heure 1884. Drama: La Garçonne 1926.

Marguõlė (Vipera berus) margoji gyvatė. Žr. Gyvatė.

Margutė (Fritillaria) lelijinių (Liliaceae) šeimos augalas. Mūsų darželiuose auginama m. p a p r a s t o j i (F. Meleagris), V. ir Pietų Vidurio Europos kilimo ir m. k a r a l i š k o j i (M. imperialis), Azijos kilimo.

Margutis nuo 1928 Čikagoje einąs mėnesinis tautinės krypties paveiksluotas žurnalas. Mintis jį leisti kilo A. Vanagaičiui ir J. Bačiūnui 1927, belankant su dainomis ir vaidinimais įvairias JAV lietuvių kolonijas. Nuo 1 nr., kurio buvo išspausdinta 42.000 egz., visą metą remiamas J. Bačiūno ir A. Olio, leidėju ir redaktoriumi iki 1951 buvo A. Vanagaitis; jam mirus, nuo 1951 III leidžia L. Vanagaitienė ir dabar red. B. T. Dirmeikis. A. Vanagaičiui leidžiant, M. buvo daug spausdinama A. Vanagaičio ir kitų harmonizuotų dainų, straipsnių iš lietuvių papročių, tautosakos, Lietuvos praeities, juokų ir kt.; dabar gausu dar kelionių po Lietuvą aprašų ir politinių aktualijų.

A. Vanagaitis su A. Oliu ir kt. nuo pat 1928 ruošė M. vakarus-koncertus, perkeldami lietuvių pobūvius iš menkų patalpų į puošnias amerikiečių sales ir tiems vakarams pakviesdami geriausius lietuvių dainininkus ir muzikus. M. išlaiko ir savo radijo programą, skirdamas daug laiko Pelkių Žiburėlio vaidinimams.

Mari (dabar Tell Hariri) sen. mst. Mezopotamijoje (dabar R. Sirijos pakraštyje, arti Irako sienos), deš. Eufrato upės krante. Nuo 1933 archeologinė ekspedicija atkasė 300 kambarių rūmų griuvėsius su freskomis, maldyklos liekanas, rado mažai nukentėjusių statulų ir 20.000 dantiraščiu įrašytų lentelių, kurias išvertus paaiškėjo, kad apie 1700 pr. Kr. miestą sunaikino Babilonijos Hammurabis. Lentelėse yra daug vertingos medžiagos patriarchų laikotarpio istorijai.

A. Parrot, Studia Mariana 1950.

Mary (anksčiau Merv) 1. oazė Rusijos Turkestano Karakumo dykumos; apie 5000 km². M. turi dideles medvilnės plantacijas, kurios yra dirbtiniu būdu drėkinamos.

2. Miestas M. oazėje abipus Murgabo upės, kuri netoliese nuo jo pasibaigia drėkinimo kanalais; apie 40.000 gyv. (1956). M. yra prie geležinkelio iš Krasnovodsko į Bucharą ir iš jo eina glžk. šaka į Kušką Afganistano pasienyje. M. (sen. Merv i Šahigan) įkurtas apie 270 pr. Kr. graikų. Ligi sunaikinamas mongolų 1221, jis yra buvęs žymus mahometonų kultūros ir ūkinio gyvenimo centras š.r. Irane. 1881 užimtas rusų.

Maria Herald, The Marijos Aukštesniosios mokyklos Čikagoje iliustruotas laikraštis, pradėtas leisti 1952 X vieton S. C. A. Flashes (St. Casimir Academy Flashes), kada buvo persikelta į naujus mokyklos rūmus ir mokykla gavo naują pavadinimą. Išleidžiama 4–5 nr. per mokslo metus, po

4–8 puslapius, tiražas 1700. Leidžia pati Marijos aukštesnioji mokykla, redaguoja mokyklos vadovybės parenkamos paskutiniosios klasės mokinės, studijuojančios žurnalistiką; globoja žurnalistikos dėstytoja.

Mariai (mari), arba čeremisai, suomių-ugrų kiltis, gyvenanti prie vid. Volgos. Šiandien dar jų priskaitoma apie 430.000. M. žinomi iš VIII a., bet nuo XIII a. pavergti totorių. Žlugus Kazanės chanatui, XVI a. pavergti rusų, o šiems kelis kartus sukilus, žiauriai iššudyti. Dabar didžioji m. dalis įeina į Marių Autonominę Sovietų Socialistinę Respubliką (žr.).

Maria Laach (anksčiau Laach, iš lot. ad lacum ‚prie ežero') vok. benediktinų vienuolynas prie Laacho ež., 10 km į v. nuo Reino ties Andernachu (tarp Bonos ir Koblenzo). M.L. yra vienas žymiausiųjų kat. liturginio judėjimo mokslo ir meno židinių. Šešiabokštė romaninė bžn. statyta 1093–1177 turi vertingų XIII a. meno kūrinių. Vienuolyne yra aukštoji jų ordino mokykla, tarptautinė benediktinų akademija skleisti mokslui (nuo 1930), biblioteka (per 120.000 t.) su kai kuriomis bibliografinėmis retenybėmis. M.L. įkurtas 1093 Pfalco grafo Henriko II, 1802 prancūzų uždarytas, 1863–72 jėzuitų kolegija, nuo 1892 vėl benediktinų vienuolynas. Vienuolyno leidiniai:

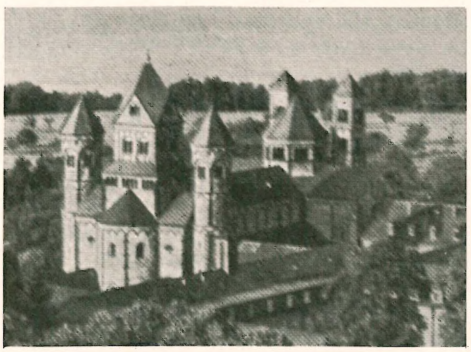

Maria Laach vienuolyno bažnyčia

Ecclesia Orans (nuo 1918), Liturgiegeschichtliche Quellen und Forschungen (nuo 1918), Archiv für Liturgiewissenschaft (nuo 1950), 1869–1914 jėzuitų buvo leidžiamas Stimmen aus M.L.

A. Schippers, M. L. ³1928. *A. B.*

Maria-Lanzendorf Žemutinės Austrijos šventovė-stebuklavietė į p.r. nuo Vienos, žinoma nuo XII a. Barokinė bžn. pastatyta 1699–1703; jos viduje palikta senoji koplyčia. Pranciškonų vienuolynas; per metus atsilanko apie 50.000 maldininkų.

Maria Maggiore (it. Maria Maggiore, ‚Didžioji Šv. Marija') viena iš didžiausių Šv. Marijos bažnyčių Romoje ir viena iš 4 patriarchalinių bazilikų. Pagal tradiciją, pop. Liberijui (352–366) sapne Dievo Motina įsakiusi pastatyti jai toje vietoje baziliką, kurioje kitą dieną iškrisiąs sniegas, ir kuris VIII 5 buvo rastas Esquilino kalne (Šv. Marijos Snieginės šventė). Pagal tai bažnyčios oficialūs vardai: Basilica Liberiana, arba S. Maria ad Nives. Kasinėjimai patvirtino baziliką egzistavus IV a. Sikstas III (432–440) ją perstatė. Iš V a. išliko didinga nava su joniečių kolonomis ir viršuje 36 Senojo Testamento scenų mozaikos, kurios yra patys seniausieji krikščionių monumentalaus vaizduojamojo meno pavyzdžiai Romoje; jos dar dvelkia antikės dvasia. Viršum choro arkos Jėzaus Kristaus vaikystės scenų mozaikos yra taip pat iš Va. XIII a. buvo perstatyti transeptas ir choras su Dievo Motinos karūnavimo Torriti darbo mozaika 1295. Sikstas V 1586 ir Povilas V 1611 pristatė iš abiejų šonų barokines koplyčias-mauzoliejus. 1673 C. Rainaldi suprojektavo choro fasadą, 1741–43 F. Fuga — priekinį fasadą. Po Siksto koplyčia kriptoje saugomos Šv. Ėdžių (prėsėpe) relikvijos, o Povilo koplyčios altoriuje yra stebuklingas Dievo Motinos paveikslas, egzistavęs jau XIII a.

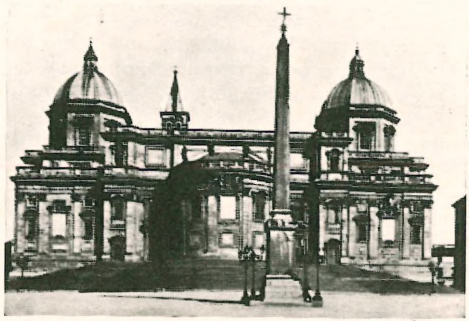

St. Maria Maggiore bazilika Romoje

A. Schubert, S. Maria Maggiore zu Rom (Studi di antichita cristiana XV 1939). *P. Rkl.*

Mariamna (iš hebr. Mirjam ‚nepaklusnumas') viena iš dešimties Herodo D. žmonų, Makabėjų kilmės. Dėl savo grožio turėjusi savo vyrui įtakos, bet prieš ją veikusi Herodo D. sesuo Solomė. Dėl neteisingo Salomės skundo M. vyro įsakymu 29 pr. Kr.

nužudyta. M. pagimdžiusi du sūnus Aleksandrą ir Aristobulą, kurie 20 metų po motinos mirties tėvo įsakymu taip pat buvę nužudyti. Vokiečių rašytojas Ch. Fr. Hebbelis parašė dramą Herod und Mariamne 1850.

Marian, The marijonų iliustruotas mėnesinis žurnalas, nuo 1948 I leidžiamas Čikagoje anglų kalba, lietuviškos dvasios. Čia šalia gausių religinių straipsnių, knygų apžvalgų, sporto informacijų jaunimui, duodama lietuviškų papročių aprašymų, vertimų iš liet. literatūros ir kt. straipsnių. Per žurnalo puslapius perėjusių lietuviškų novelių vertimų rinkinys 1951 išleistas atskira knyga — The First Marian Reader, kur įdėti V. Krėvės, J. Biliūno, N. Mazalaitės, P. Orintaitės, A. Vaičiulaičio, O. Pleirytės-Puidienės, Vaižganto, St. Zobarsko kūriniai. Pirmuoju M. red. buvo kun. P. Činikas, MIC, talkinamas kun. A. P. Naudžiūno, MIC ir Pr. Jančiaus, MIC. Nuo 1954 M. redaguoja Pr. Jančius, MIC, nuo 1957 talkinamas moderatoriaus kun. Ant. Miciūno, MIC. Įvairiais laikotarpiais artimi bendradarbiai buvo: St. Pieža, J. Daužvardienė, E. Kubaitis, kun. A. Švedas. MIC, kun. Ant. Ignotas.

Mariana mst. Brazilijoje Minas Gerais valstybėje, į p.r. nuo Belo Horizonte, apie 1500 m nuo j. l.; per 50.000 gyv. (1958). Arkivyskupo rezidencija, kaolino, aukso ir volframo kasyklos.

Mariana Juán de (1536–1624) ispanų istorikas, jėzuitas. Dėstė teologiją 1561–65 Romoje, 1569–74 Paryžiuje ir po to Tolede. Jis pirmiausia pagarsėjo Ispanijos istorija Historiae de rebus Hispanie (1592), kurią jis pats vėliau išvertė ispanų kalbon ir išsp. 1601 (nauja laida 1854). Veikale duodama viso pusiasalio istorija nuo pat seniausių laikų iki Ferdinando Kataliko mirties. Be to, joje gausu vietovių aprašymų, duodama patetinių kalbų, apmąstymų apie likimo ironingumą ir kt. Šis veikalas kartu yra ir puikus prozos kūrinys. Kitame darbe De rege et regis institutione (1599) įrodinėjama, kad tik tokia valdžia teisėta, kuri remiasi teisingumu ir tautos pritarimu. Be to, M. yra parašęs daug teisinio, religinio ir ekonominio pobūdžio darbų.

V. Circot, M. Historian 1904; *S. Köhler*, J. de M. als politischer Denker 1938. *P.Gč.*

Marianai kitaip Ladronai, 15 salų grupė Pacifike į š. nuo Karolinų salyno; iš viso 1183 km² ir apie 30.000 gyv. (1958). M. yra šiauriausia Mikronezijos salų grupė. Didžiausios salos: Rota, Tinianas, Asuncionas, Guamas ir Saipanas. Jos sudaro puslankį, kuris p.r. linkme staigiai leidžiasi į 10.863 m M. g e l m ę. Šiaurinės puslankio salos yra vulkaninės kilmės ir negyvenamos. Kitų pirmykščiai gyventojai yra buvę chomorai, o vėliau salose įsikūrė tagalai ir japonai. Produktai: cukrinės nendrės, kava, kokoso palmių vaisiai, manijokas, siera, fosfatas ir manganas. Adm. centras Garapanas Saipano saloje. M. aptiko 1521 Magelanas, kurio jūreiviai salas pavadino Ladrones (‚vagių salos'). XVII a. čia įsikūrę jėzuitai jas pavadino Austrijos karalienės Marijos garbei M. vardu. Didžiausioji sala Guamas 1898 atiteko iš Japonijos JAV, o visas kitas salas 1899 iš Japonijos nupirko Vokietiją. Po I pas. karo tos Vokietijos pirktosios salos tapo Japonijos mandatu, kur japonai įtaisė laivyno ir aviacijos bazes. Guamas, Saipanas, Tinianas pagarsėjo II pas. karo metu kautynėmis dėl jų. 1947 Jungtinių Tautų Saugumo taryba jas prižiūrėti paskyrė JAV. *A.B.*

Marianapolio kolegija Thompsone, Conn. (JAV), išsivystė iš Marian Hills (Hilsdale, Ill.) kolegijos, kurią įkūrė marijonų vienuolijos generolas ir Apaštališkasis vizitatorius Lietuvai arkiv. Jurgis Matulaitis 1926 VII 8 aktu, paskirdamas kun. dr. Joną Navicką M.I.C. įkuriamos kolegijos direktorium. Pirmaisiais mokslo metais Marian Hills kolegija pradėjo darbą su 14 studentų. Bet jau 1929 jų buvo 50, o 1930 — 68. Turimos patalpos buvo permažos, todėl reikėjo rasti erdvesnę vietą. Kadangi daugumas mokinių atvykdavo iš rytinių JAV, imta ieškoti kolegijai vietos Rytuose. Tam reikalui 1931 V 19 iš McReidy Thompsone, Conn., nupirkta Carolyn Hall nuosavybė su 15 atskirų pastatų ir 310 akrų parko ir miško plotu už 300.000 dol. Inkorporuojant Connecticuto valstybėje 1933 VI 9 ši mokslo įstaiga pavadinta M.k. 1937 III 25 Connecticuto valstybės senatas, gavęs pasiūlymą iš švietimo dpt., suteikė M.k. teisę duoti abiturientams mokslo laipsnius.

Pirmieji 1931–32 mokslo metai pradėti su 62 moksleiviais penkiuose skyriuose; kasmet prisidėdavo naujas skyrius. M.k. turėjo 8 metų mokslo kursą: 4 vidurinės mokyklos ir 4 kolegijos. Kilus II pas. karui, vyresnieji moksleiviai buvo pašaukti karo tarnybon, todėl mokslo įstaiga nukentėjo: teko tenkintis tik viduriniosios mokyklos programa. Labai sumažėjo ir liet. mokslei-

Marianapolio kolegija

vių skaičius, todėl teko priimti ir kitų tautybių moksleivius. Po mažų persitvarkymų mokykla dabar turi 5 skyrius, iš kolegijos virtusi paruošiamąja mokykla (Preparatory School). M.k. direktoriai: 1931–41 kun. dr. J. Navickas M.I.C., 1941–47 kun. dr. J. Vaškas M.I.C., 1947–50 kun. dr. A. Jagminas M.I.C., 1950–58 kun. J. Petrauskas M.I.C.. 1958 mokytojų buvo 13 marijonų ir 3 pasauliečiai.

V. Kašuba: Šoninis altorius Marianapolio koplyčioj

1931 M. k. studentai buvo visi lietuviai; vėliau jų nuošimtis smarkiai mažėjo ir dabar yra vos keliolika. Iki II pas. karo M.k. moksleiviai suruošdavo ne tik pas save koncertų, vaidinimų, sporto rungtynių, bet su programa aplankydavo apylinkės liet. kolonijas. Jie turėjo orkestrą, vaidintojų ir sporto grupes. 1934 M.k. įsikūrė Amerikos lietuvių studentų ir profesionalų centras; čia nuo 1935 buvo leidžiamas mėnesinis jų žurnalas ‚Studentų Žodis', kuriame rašė daugiausia patys M.k. studentai. Šiuo metu nuo 1952 eina M.k. angliškai redaguojamas laikraštėlis ‚The Tower'. 1958 M.k. turėjo 115 mokinių, kurių 110 gyveno bendrabutyje. Rengiamasi praplėsti patalpos, kad būtų vietos bent 150 moksleivių. M. k. geradarių ir kun. J. Navicko pastangomis parkas pavirto šventove: įrengta 14 koplytėlių — Kryžiaus Kelių su lietuviškais kryžiais, Šv. Juozapo, Šv. Onos koplytėlės ir Liurdas. Kasmet IX 8 atvyksta daug maldininkų aplankyti šios šventovės, o VII 4 įvyksta Lietuvių diena, sutraukianti lietuvius iš visų rytinių valstybių. *K.Mtl.*

Mariańské Lázně (vok. Marienbad) pasaulinio garso Čekijos balneologinis kurortas, 620 m nuo j. l.; gražioje, miškais apaugusioje kalnuotoje vietoje; apie 7000 gyv. (1957; 1939 — 18.000). Mineralinis vanduo

trykšta iš 40 versmių. Jo temperatūra 9–11°C, jame gausu natrio sulfato (Na_2SO_4), geležies ir kt. Šių šaltinių vanduo vartojamas vonioms, geriamas vietoje ir buteliais išvežamas į įvairius kraštus. Jo sudėtis panaši į Karlovy Vary kurorto vandens sudėtį, bet skiriasi temperatūra — jis šaltas. Iš geležies turtingo dumblo daromos dumblo vonios ir kompresai. Čia gydomos medžiagų apykaitos sutrikimo, kepenų, inkstų, skilvio, mažakraujystės, podagros ligos. Kurortas nuo XIX a. puošniai ir patogiai įrengtas su sanatorijomis, viešbučiais, teatru, vasarine, parkais, promenadomis ir kt. Po II pas. karo neprieinamas užsieniečiams.

E. H. Kisch, Der Kurort Marienbad, seine Umgebung und seine Heilmittel 1903.

Marianus Scotus (1028–1082) airių kilimo vienuolis kronikininkas, pradžioje vadinęsis Maelbrigte (Brigitos tarnas) ir pakeitęs vardą tapęs vienuoliu 1052. Sekdamas daugelio savo tautiečių pėdomis, 1056 persikėlė į airių vienuolyną Kölne. Po dvejų metų persikėlė į Fuldą, kur įšventintas kunigu, ketino kietoj klauzūroj baigti gyvenimą. Tačiau, Mainzo arkivyskupo pakviestas, 1070 atvyko į šį miestą ir apsigyveno vietiniame Šv. Martyno vienuolyne. M. pirmiausia atsidėjo astronominėms ir matematinėms studijoms ir, sekdamas airių vienuolių tradicija, stengėsi taisyti Dionizo Exiguus nustatytą krikščionišką chronologiją. Tam reikalui jis skaitė pasaulines kronikas ir iš jų parašė pagal savąją chronologiją kroniką nuo pasaulio įkūrimo iki 1076: Mariana Scoti cronica clara. Kronika paskirstyta trimis knygomis: Senojo Įstatymo, Kristaus ir krikščionybės laikai. Darbas yra kompiliatyvinio pobūdžio. Tačiau kronika viduramžiais turėjo pasisekimo, apač Anglijoj, ir naudota vėlesnių kronikininkų. Ją plačiausiai nusirašė Florencijus Vorčesterietis, palikęs lyg josios paralėlę. Trečioji knyga paskelbta G. Waitzo Script. rer. germ. V 1844.

J.J.

Mariazell kurortas ir žymiausioji Austrijos stebuklavietė, su Dievo Motinos paveikslu, nuo XII a. pramintu Magna Mater Austriae, apie 100 km į p.v. nuo Vienos, kalnuotoje vietoje, prie Salzos aukštupio. Gotikinė bžn., XVII a. subarokinta. Apylinkės žinomos žiemos sporto mėgėjų atrakcija.

Maribor (vok. Marburg an der Drau) mst. Slovėnijoje, Jugoslavijoje, prie Dravos upės; apie 70.000 gyv. (1958). Kat. vyskupo rezidencija, tekstilės, odos gaminių ir chemikalų pramonė, vyno ir vaisių prekyba. Ligi 1945 M. yra buvęs Žemutiniojo Steiermarko vokiečių kultūrinis centras. Pirmą kartą vietovė Marburgo vardu minima 1147, 1234 jau miestas. Mariboro pavadinimas atsirado po 1836.

Marica upė Bulgarijoje, žemupyje skirianti Graikiją nuo Turkijos; 530 km ilgio, baseino plotas 54.000 km^2, vid. debitas 600 m^3/sek., įteka į Egėjo jūrą. Ligi Andrionopolio tinka laivybai.

Maryčiai (vok. Moritten) k., 7 km. į v. nuo Labguvos, Pravanyčių paštas ir glžk. stotis. Pro M. laukus teka reguliuotas Drabės griovys į Taktuvos upelį ir Kuršių Mares. Plentas Pravanyčiai – Kamkai. 1939 buvo apie 200 gyv. Kaimo graužo kalne yra gerokai apardytas senojo ir vidurinio geležies amžiaus kapinynas.

Marie Pierre (1853–1940) prancūzų gydytojas. Nuo 1885 dirbo Paryžiaus psichiatrinėje ligoninėje kartu su J. M. Charcot'u, didžiausiu to meto psichiatru ir neurologu. Nuo 1907 Sorbonos univ. neurologijos prof. Ilgą laiką jis buvo vadovaujančiu pasaulinio masto neurologu. 1890 jis aprašė akromegaliją (vad. Strümpell - Marie liga), 1893 paveldimą smegenėlių ataksiją, plačiai tyrė afaziją ir įvairias kitas nervų ligas.

Marie de France prancūzų viduramžio poetė, gyvenusi XII a. pabaigoje Anglijoje, palikusi pluoštą pasakėčių ir keliolika bretoniškų ‚lais' meilės temomis, pasižyminčių sausu, bet elegantišku pasakojimo stiliumi. Kritiškus M. de F. tekstų leidimus parūpino K. Warnke 1898 (Fables) ir 1925 (Lais).

Marienbad žr. Mariánské Lázně.

Marienberg uolos aukštuma kair. Maino upės krante priešais Würzburgą, Vokietijoje. Joje pastatyta karo tvirtovė ir buvusi (1253–1719) vyskupų - kunigaikščių pilis. Pradžioje čia pastatyta seniausia Vokietijoje į r. nuo Reino bažnyčia (pašventinta 706), vėliau, dėl vietos saugumo pastatyta ir pilis. M. dominuoja visame mieste, kuris nuo jo gerai matomas.

Marienburgas (vok. Marienburg, lenk. Malbork) mst. V. Prūsuose, deš. Nogatės (deš. Vyslos deltos šakos) krante. 1939 turėjo 27.300 gyv. vokiečių, kurie 1945 pasitraukė į Vokietiją; 1953 buvo 18.000 atkeltų lenkų.

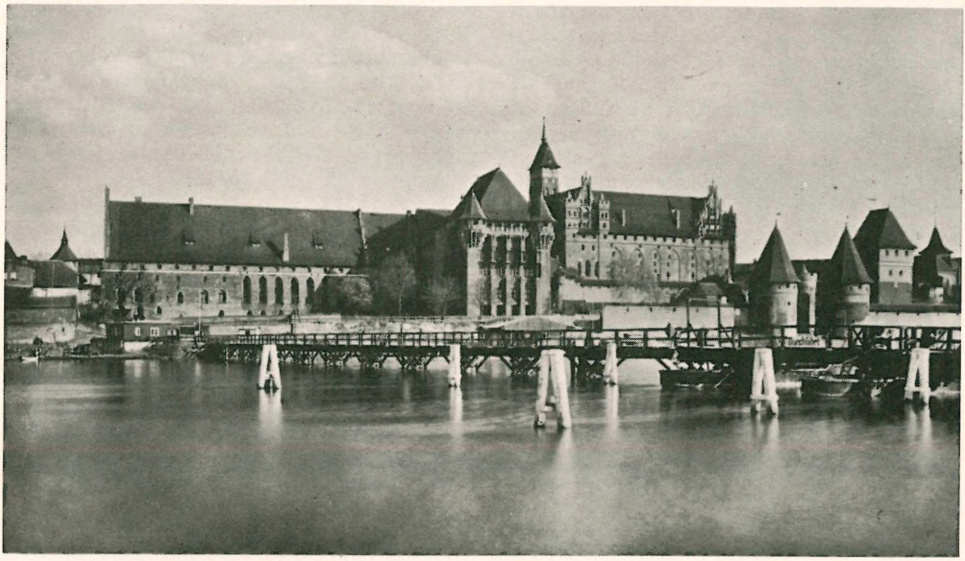

Marienburgas. Didžiojo magistro pilis, konvento pilis ir tilto vartai

Istorija. Anksčiau M. apylinkės buvo gyvenamos prūsų. Didelės prūsų gyvenvietės kapinynai rasti į p. nuo M. 1236 Kryžiuočių ordinas šią žemę (vad. Alyem ar Algem) nukariavo ir apie 1250 Zantiro pilyje įst. konventą. Po 1260 prūsų sukilimo 1272–80 krašto magistras ir Christburgo komtūras pastatė M. pilį tinkamesnėje vietoje, prie Dancigo-Elbingo kelio, Nogatės brastos, ir atkėlė čia Zantiro konventą. 1276 prie M. pilies įst. miestui suteikta Kulmo miesto teisė. 1291 Ordino did. magistras turėjo išsikelti iš Akonos į Veneciją, o iš ten 1309 did. magistras Siegfried von Feuchtwangenas atsikėlė į M., kur iki 1459 M. pilyje buvo did. magistro rezidencija, Kryžiuočių ordino adm. centras ir pagrindinis ginklų sandėlis. Pilis buvo nepaprastai praplėsta ir sustiprinta. Apie pilies statybos eigą liudija ‚Tresslerbuch' įrašai iš 1399–1409. 1410 Lietuvos ir Lenkijos kariuomenė apgulė M., bet Vytautui pasitraukus Lietuvon, pilies paimti nepasisekė. Ordino laikais M. mieste rinkosi Ordino miestų suvažiavimai. 1457–60 M. miestas atkakliai priešinosi Lenkijai ir Prūsijos sąjungai. 1460 miestas buvo paimtas ir burmistras Blume nužudytas. 1460–1772 M. priklausė Lenkijai. 1626–29 ir 1656–60 M. stovėjo švedai. 1772 atiteko Prūsijos valstybei. 1945 užimtas sovietų ir paliktas Lenkijai.

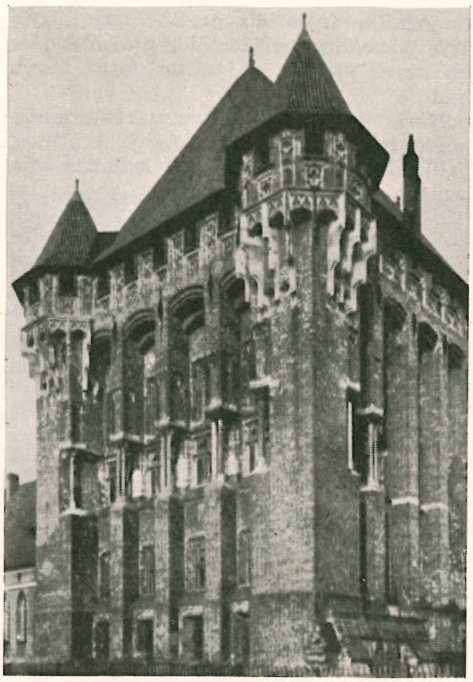

Didžiojo magistro rūmai Marienburge

Paminklai. M. pilis yra Prūsuose monumentaliausias Kryžiuočių ordino architektūros statinys iš degintų plytų, go-

tikos stiliaus. Jo formos neieško tapybinio efektingumo, bet pasižymi griežtu racionalizmu. Pilis susideda ne iš dviejų, kaip kitos Ordino pilys, bet iš trijų dalių.

1. Aukštutinė pilis (Das Haus; Hochschloss) statyta apie 1274–1300, turi taisyklingo ketvirtainio planą (60,7×51,6 m) ir visas tipiškos konvento pilies patalpas: kapitulos salę (19×24 m) su gotiškais skliautais ant trijų granito kolonų, 7-ių kolonų konvento refektoriumą (Konventsremter), riterių salę (Herrenstube), miegamąsias sales (Dormitorium), virtuvę ir t.t., bet meniškai vertingiausia buvo 1331–44 V 1 baigtoji Šv. Marijos pilies bžn. Jos choras išsikiša iš pilies mūrų ir iš lauko pusės turėjo 8 m aukščio Dievo Motinos stiuko reljefą, padengtą aukso, mėlynos ir raudonos spalvos mozaika. Bažnyčioje minėtina plytų gotikoje retas skulptūrinis portalas (apie 1200–1300), muzikos tribūna su ažuriniais gotiškais ornamentais (XIII a.), apaštalų skulptūros, vitražai ir freskos (1360). Po bažnyčia buvo Šv. Onos koplyčia-mauzoliejus (1331), kurioje buvo palaidota 11 did. magistrų; dar išliko du antkapiai bei keli skulptūriniai stiuko portalai. Pastebima Sirijos bei Bizantijos architektūros požymių, pvz. įvažiavimas įrengtas 13,7 m aukščio įsienyje. Po kapitulos sale viena patalpa vad. Vytauto, kurioje B. Schmid spėja, nuo 1360 III 20 iki pabėgimo XI 17–18 kalėjo D.L.K. Kęstutis, tada turėjęs progos gerai susipažinti su Ordino pilių pobūdžiu.

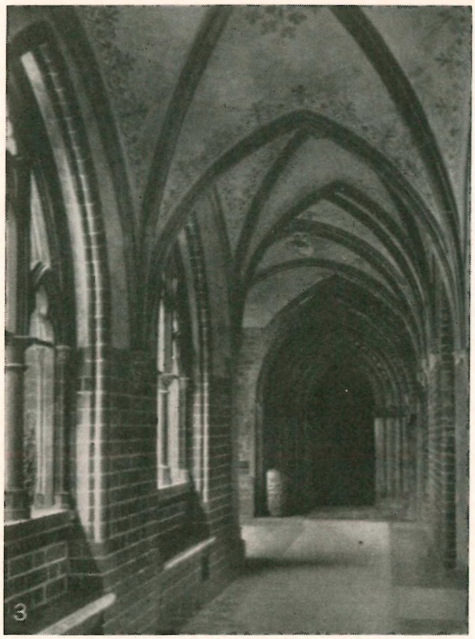

Marienburgas. Konvento pilies kiemo arkados ir Švč. Marijos bažnyčios portalas

Marienburgas. Dievo Motina Švč. Marijos bažnyčios chore (18 m aukščio)

Viduri nė pilis (Mittelschloss) yra trijų sparnų ir 75 m ilgio, pastatyta ankstyvesnio priešpilio vietoje centrinėms Ordino įstaigoms; jų tarpe did. magistro rūmai, statyti 1380–98 C. Zöllner von Rotensteino, sudaro unikumą Ordino architektūroje: jo puošnūs fasadai turi gimininių bruožų su Prancūzijos ir Žemutinio Reino pilimis, o ketvirtame aukšte yra dvi kvadratinės salės — magistro žiemos (12×12 m) ir vasaros refektoriumas (14×14 m). Šitų salių viduje iš vienos granitinės kolonos ištrykšta ogivų skėtis ir išsiskleidžia skliautais. Panašūs skėtiniai skliautai žinomi kiek anksčiau ir Anglijoje. Rūmuose buvo did. magistro butas, freskomis išpuošta koplyčia, apatiniame aukšte — Ordino iždo kanceliarija, toliau — magistro didysis refektoriumas (Des Meisters Grosser Remter), t.y. iškilmių salė (15×30 m) su trijų kolonėlių trykštančiais ogivų

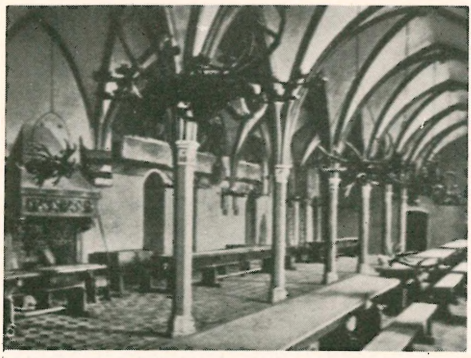

Marienburgas. Konvento refektoriumas

skliautais (1309–24), did. komtūro rūmas, did. magistro pirtis ir virtuvė, svečių kambariai, kur sustodavo Ordino pareigūnai ir riteriai, atvykę kovoti prieš Lietuvą.

3. Piešpilis (Vorburg) statytas apie 1300; jame buvo eilė ūkio pastatų. Išlikusi tėra Šv. Lauryno koplyčia, skirta tarnams, ir arsenalas, vad. Karwan. Visas tris pilis supo bokštais apsodintas ginamųjų sienų žiedas, kuris jungėsi su miesto siena. Nogatės pusėje išliko mūriniai vartai, į kuriuos atsirėmė 1335–41 statytas tiltas. Pilyse buvo oro šildymo įrengimai. Pilių statybai panaudota apie 4,5 mil. plytų (apie 8,5/9×13/15×30/33 cm). 1773 pilis pradėta perstatinėti į kareivines. Pastato sužalojimai paskatino poetą M. von Schenkendorfą 1803 iškelti pilies gelbėjimo mintį, kuriai pritarė Vilhelmas III, 1804 įsakydamas M. atstatyti kaip vokiečių nacionalinį paminklą. Darbai pradėti 1817–42 vadovaujant K. F. Schinkeliui, baigti 1882–1922 C. Steinbrechtui ir 1922–45 B. Schmidui palaipsniui restauruojant ir konservuojant.

Marienburgas. Did. magistro vasaros refektoriumas

M. miestas, kuris Ordino laikais buvo nedidelis — plotu perpus mažesnis už pilių rajoną, — tačiau žymus savo prekyba ir meno dirbiniais, turėjo XIII a. gotišką Šv. Jono parapinę bžn. su gotiškais altoriais, 1365–80 statytą rotušę ir įdomią prekyvietę su arkadomis po namais. 1945 I–III 18, ginant M. nuo sovietų, 45% miesto sugriauta; smarkiausiai nukentėjo pilies bažnyčia: bokšto viršūnė numušta, choras su mozaikine Madona visiškai sunaikinti.

C. Steinbrecht, Die Wiederherstellung des Marienburger Schlosses 1896; *E. Joachim,* Das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409, 1896; *G. Berg,* Geschichte der Stadt Marienburg 1921; *W. Schwandt,* Marienburger Schloss und Stadt in Preussen 1922; *A. Janulaitis,* Kęstutis M. pilyje ir jo pabėgimas iš ten (Praeitis I 1930); *Ziesemer,* Die Marienburg 1951; *Dehio/Gall,* Deutschordensland Preussen (Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler 1952, 111–120); *B. Schmid,* Die Marienburg 1955; *Hermann Ullrich,* Das Schicksal der Bau- und Kunstdenkmäler in den Ostgebieten 1956, 54.

P.Rkl.

Marienburgas (kronikose Marienborch, Margenborg, Mergenberg,Mergenburg, Merginborg ‚Marijos pilis') Vokiečių ordino pilys, pastatytos prie Nemuno Marijos garbei. To vardo pilis kryžiuočiai panemunėse yra statę bent kelis kartus. Iš kronikų galima nustatyti trys aiškūs atvejai.

1336 V 30 pats vyr. magistras Dietrich von Altenburg (žr.) pradėjo statyti M. pilį arti Dubysos žiočių, ‚Romainių saloje, tarp Veliuonos ir Peštvės'. Tačiau, nusekus Nemuno vandeniui, lietuviai sukliudė statybą; ten tebuvo padarytas vienas sustiprinimas (fortalicium). Nors trumpos kronikų žinutės ir įneša painiavos, tačiau iš Vygando Marburgiečio duomenų, kurie išliko užrašyti C. Schütze (žr.), galima daryti išvadą, jog M. pilis 1337 vis dėlto buvo pastatyta. Ji turėjo būti svarbus kryžiuočių atramos taškas prieš Veliuoną ir Peštvę (dabar Seredžius), Dubysos žiotyse. M. turėjo ginti nuolatinė įgula, bet pilis buvo arba greitai lietuvių sunaikinta, arba, kaip esanti toli priešo krašte, palikta nenaudojama. Vėliau apie tą pilį šaltiniuose niekur nebeužsimenama.

1367 IV ir 1368 VI kryžiuočiai, talkinami užsienio svečių (jų tarpe buvo ir anglų), pastatė naują M. pilį. Ji turėjo būti labiau į vakarus, arčiau Veliuonos. Ta pilis stovėjo nebe saloje, bet deš. Nemuno krante, prie Kuvalkės (Qwalke) upelio, tarp Veliuonos ir Armenos (žr.) upelio, apie 3 km žemiau Seredžiaus. Tolimesnėse kryžiuočių kovose su lietuviais Nemunui vis daugiau įgaunant reikšmės, ši pilis tapo svarbia karine baze. Vytautas, per pirmąjį savo pabėgimą pas kryžiuočius įgijęs Ordino pasitikėjimą, 1383 rudenį gavo valdyti M. Jogailai labiau pagąsdinti. Naujon Vytauto rezidencijon susirinko jo šalininkai ir Jogailos persekiojami asmenys. Taikindamasis su Jogaila, Vytautas 1384 VII 9 M. pilį sudegino. Kartu buvo sudegintos jo valdytos Jurbarko (Jurgenborg) ir Naujojo Bajerburgo pilys. Apie M. ir kitų pilių sunaikinimą plačiai aprašo Ordino kronikos (Scriptores rerum Prussicarum III 131).

Nuo 1384 VIII 14 vėl minima M. pilis. Gal tai yra buvusi senoji M. pilis. Ir kryžiuočių žygių aprašuose (litauische Wegeberichte) 1394 vis minimas M. prie Kuvalkės, todėl ta pilis galėjo būti atstatyta savo senojoje vietoje. Vytautas, atsilygindamas už sunaikintas pilis, 1398 Salyno taikos sutartimi buvo pasižadėjęs Ordinui padėti jas atstatyti. Nuo XIV a. galo M. vardas daugiau jau nebeminimas. Arti buvusiojo M., Vytautui padedant, 1406 pastatyta Dubysos pilis (žr.).

Scriptores rerum Prussicarum II–III; Codex ep. Vitoldi 247, 1029; Lites ac res gestae II 98. Daug medžiagos duoda *A. Salys*, Die Žemaitischen Mundarten I (atsp. iš Tauta ir Žodis VI 1930, 222); *M. Baliński*, Starożytna Polska III 1846, 473 (duoda visai klaidingus duomenis); *Z. Ivinskis*, Iškylos po Lietuvos senovę (XX Amžius 1939 VI — ciklas straipsnių apie Nemuno pilis). Kitą bibliografiją žr. Dubysos pilis. *Z.I.*

Marienburger Tresslerbuch žr. Marienburgo iždininko knygos.

Marienburgo iždininko knygos (vok. Marienburger Tresslerbuch), Vokiečių ordino didžiojo iždininko (Grosstressler) surašytos kryžiuočių kapitulos išlaidų knygos. Jas vedė didysis Ordino iždininkas, centrinio Ordino iždo ir turtų valdytojas. Iš 1399–1409 laikotarpio, kada kryžiuočiams buvo atitekę Žemaičiai (1398–1401, 1404–09), išlikusios pavyzdingai vestos Ordino iždo atskaitomybės knygos, vad. das Marienburger Tresslerbuch der Jahre 1399–1409, išleistos E. Joachimo (žr.) 1896. Čia yra įdomių žinių iš Vytauto ir Ordino santykių, surašyta daug išlaidų, kai Ordinas po 1404 statėsi Žemaičiuose savo pilis ir siuntė ten savo pareigūnams įvairių daiktų.

A. Klein, Entstehung und Komposition des Marienburger Tresslerbuchs 1908; *M. Tumler*, Der Deutsche Orden im Werden, Wachsen und Wirken bis 1400, 1955; *O. Schlicht*, Das Ordensland Preussen 1933, 53; *K. Lohmeyer*, Geschichte von Ost- und Westpreussen 1908, 169. Žr. Dubysos pilis, Friedeburg, Königsburg (Žemaičiuose). *Z.I.*

Marienverderis (vok. Marienwerder ‚Marijos sala', lenk. Kwidzyń) mst. V. Prūsuose, Liebės upelio (Vyslos intako) krante, apie 4 km į r. nuo Vyslos, 38 km į p. nuo Marienburgo, toje vietoje, kur Baltijos aukštumų š. pakraštys pereina į Vyslos žemumą; apie 20.500 gyv. (1939). II pas. karo metu apie 40% miesto sunaikinta, 1945 užimtas sovietų ir perduotas Lenkijai.

I s t o r i j a. 1233–34 Ordinas pastatė pilį, kuri 1540–58 nugriauta. 1236 M. suteikta Kulmo teisė. Nuo 1254 M. priklausė Pamedės vyskupams, kurie 1264 pastatė Šv. Marijos–Šv. Jono katedrą ir 1285 įst. katedros kapitulos rezidenciją. Pats vyskupas, buvęs faktinis krašto valdovas, rezidavo Riesenburge. 1527 vysk. Erhart von Quais užleido valdžią hercogui Albrechtui. Nuo 1772 V. Prūsų adm. centras. 1344-55 išbaigta didinga M. katedra ir prie jos prisišliejusi katedros kapitulos pilis (1322) yra labai turtingos savo senu įrengimu (XIV a. mozaikos, freskos, antkapiai) ir plytų gotikos architektūros formomis (poligonalus choras su kripta, žvaigždiniai skliautai, pilyje suskliaustos salės, arkadų kiemas, atskirai stovi bokštas šuliniui ir žemiau slėnyje didelis bokštas išvietei vad. Danzker sujungtas su pilimi tiltu). Po Marienburgo M. kapitulos pilis sudaro įspūdingiausią vaizdą Ordino architektūroje. Vi-

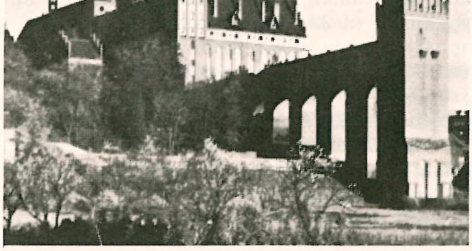

Marienverderio pilis

so komplekso ilgis 200 m. Minėtinas apie 1400 padirbtas M. relikvijorius palaimintajai Daratai iš Montuvos (žr.) Ordino valstybės patronei. Palaimintoji mistikė gyveno celėje prie M. katedros, ir jos kapas buvo M. šventenybė. 1400 Daratos kapą lankė Ona Vytautienė, lydima Vytauto brolio Žygimanto ir daugelio palydovų. Kaip Pamedės kan. J. Reymannas liudija, jis Marienverderyje Onai Vytautienei įteikė dvi knygeles apie Daratos gyvenimą. Kapitulos pilyje dabar yra lenkų vienuolynas.

E. Salzwedel, Marienwerder in Westpr. 1911; *F. Diehl,* Geschichte der Stadt Marienwerder 1920; *K. H. Classen,* Marienburg u. Marienwerder 1931; *Dehio-Gall,* Deutschordensland Preussen 1952 (Handbuch der Deutschen Kunstdenkmäler 1952, 103–107); *Hermann Ullrich,* Das Schicksal der Bau- und Kunstdenkmäler in den Ostgebieten 1956, 54–55; *I. Jonynas,* Vytauto šeimyna (Praeitis 3, 1933, 214–218). *P.Rkl.*

Marienverderis (vok. Marienwerder ‚Marijos sala') Vokiečių ordino pilis Nemuno ir Neries santakoje, Kauno senamiestyje. Kai kryžiuočiai Marienburgo (žr.) vardo pilis XIV a. kelis kartus prie Nemuno statė, M. tebuvo pastatytas vieną kartą. 1384 vyr. magistras Zöllner von Rothenstein, buvusios Kęstučio pilies vietoje pastatė tvirtą mūrinę pilį, kokių iki tol prie Nemuno nėra buvę. Jos sienos siekė 12 pėdų storumo. Pats Zöllneris, kuris 1384 VI 14 Marienverderyje (‚Marienwerder ad Nergam') Vytautui duotame rašte pažadėjo pagalbą jo tėviškei atgauti, pastebėjo, jog M. buvo ‚Kauno pusiasalyje (saloje), kur anksčiau stovėjo Senasis Kaunas, kuris, Dievui padedant, mano pirmatako (Kniprodės)' savo laiku iš pagonių buvo atimtas'. Naujoji M. pilis, toliausia į priešo žemę nukelta Ordino tvirtovė, gaudama Dievo Motinos vardą, turėjo priminti to pat vardo Ordino pilį prie Vyslos. Ordinas bandė iš ten visą tą savo Marijos pilių vardyną perkelti ir prie Nemuno. Tačiau M. trumpai teišsilaikė. Greitai atsimetęs nuo kryžiuočių (1384 VII), jau rudeniop Vytautas su Jogaila užpuolė M. ir sudegino. Ordinui atidavęs Žemaičius Salyno taika (1398), Vytautas padėjo M. atstatyti, bet 1401 ją pats nugriovė, kad nepatektų priešui. Iš Vytauto vėliau M. rašytų laiškų galima daryti išvadą, jog M. vėl buvo atstatytas, ir toje pilyje sustodavo Vytautas. Bet toji pilis jau neteko M. vardo, ir ji, kaip seniau, vadinosi Kaunu (žr.). Šiandieniniuose Kauno pilies griuvėsiuose yra liekanų M., kuris po 1384 buvo pakartotinai sugriautas. Bet koks kitoks M. lokalizavimas (pvz. aukščiau Kauno, plg. Lietuvos Žinios 1932 IX 21) yra klaidingas. Visi patikimi šaltiniai sutinka, kad M. stovėjo prie Neries, Kęstučio Senojo Kauno vietoje.

Scriptores rerum Prussicarum II; Lites ac res gestae II 98; Codex ep. Vitoldi 1882; *K. Wagner,* Vokiečių ordino pilys Kauno apylinkėje (N. Romuva 1933 nr. 107). Kitą bibliografiją žr. Gotteswerder, Kaunas, Kniprodė, Marienburgas. *Z.I.*

Marietta mst. JAV, Ohio valstybėje, prie Ohio ir Muskingumo upių santakos, apie 100 mylių į p.r. nuo Columbus; apie 18.000 gyv. (1958). M. kolegija, įkurta 1835, yra išaugusi iš 1797 įkurtosios akademijos. Mieste yra Campus Martius istorinis muziejus (kitas muziejus yra kolegijoje), tekėlų, grąžtų, dažų, chemikalų, krosnių ir kt. pramonė. M. yra gražioj kalvotoj aplinkoj, gatvės apsodintos uosiais ir kitais medžiais. Ji yra seniausia Ohio valstybėje organizuota vietovė, įkurta 1788 gen. Rufo Putnamo.

Mariette Auguste Édouard (1821–1881) prancūzų egiptologas. 1850–54 Luvro muziejaus pavestas rinko Egipte koptiškus rankraščius ir 1851 kasinėjo Memfio serapeumą, kur surado Apio jaučių mumijų. 1854–58 Egipto skyriaus kuratorius Luvro muziejuje. 1858 grįžo į Egiptą ir vykdė kasinėjimus. 1863 Bulake (dabar Kairo dalis) įsteigė Egipto tautinį muziejų, kuris 1890 buvo perkeltas į Gizą, o 1902 į Kairą.

Marignac Jean-Charles Galissard de (1817–1894) šveicarų chemikas, nuo 1841 Ženevos univ. prof. Pasižymėjo tiksliau nustatydamas azoto, halogenų bei antrosios grupės metalų atominius svorius, išaiškindamas ozono prigimtį ir ištirdamas kai kurias niobio, tantalo ir iterbio savybes.

Marija. V a r d a s. M. seniau vienas iš dažniausių lietuvių moterų krikštavardžių, paskutiniais dešimtmečiais dėl vad. nusidėvėjimo žymiai apretėjęs. N. Įstatyme tuo vardu, be Jėzaus motinos, minimos dar kelios kitos moterys, pvz. M. Magdalena, M. Kleopa, M. iš Betanijos. Iš pagarbos Švč. Mergelei krikščionys ilgą laiką vengė M. vartoti krikštavardžiu, lygiai kaip ir Jėzaus vardą. Vakaruose šis krikštavardis ima plisti tik pradedant XII a., ir būtent visų pirma romanų kraštuose, bet to amžiaus gale pasirodo jau ir Anglijoje. Vokietijoje jis gana retas iki pat XVI a. Ispanijai būdingi krikštavardžiai, susiję su Švč. Marijos gyvenimu bei gar-

binimu, pvz. Asunción ‚Dangun Žengimas', ción ‚Aplankymas', Dolores ‚Sopulingoji', Concepción ‚Nekaltas Pradėjimas', Visita-Mercedes ‚Maloningoji', Natividad ‚Gimimas (Kalėdos)'. Tokie vardai gali būti ypatybės pabrėžiamosios santrumpos, pvz. iš Nuestra Señora de los Dolores ar Maria de los Dolores, arba jais pagarbiai vengta paties M. vardo. O isp. Pilar ‚pilioriu' pradžią davė stebuklingas M. paveikslas Saragosoje, vad. Virgen del Pilar. XV–XIX a. M. vardas Vakaruose gana populiarus ir valdančiųjų sluoksniuose. Rusijoje jis paplito iš Bizantijos ir žymiai anksčiau nei Vakaruose. Pvz. M. jau vadinosi pirmo krikštyto Kijevo did. kng. Vladimiro (žr.) duktė, gimusi iš graikės žmonos Onos. Ir vėliau šis krikštavardis mėgiamas rusų kunigaikščių giminėse. Tai atsiliepia ir Lietuvoje, dar prieš krikštą. M. buvo pakrikštytos dvi Gedimino dukterys, ištekintos už Tverės kng. Dimitro (1319/20) ir Haličo bei Volinijos kng. Boleslovo (1331), taip pat Tverėn už kng. Jono nutekėjusi Kęstučio duktė Miklausė. M. vardą nešiojo ne tik pirmoji Algirdo žmona, Vitebsko kunigaikštytė, bet ir viena jo duktė, Jogailos 1379 išleista už Lydos seniūno Vaidilos. Kaip matyti iš Lietuvos Metrikos, šis krikštavardis gerokai buvo paplitęs jau pačioje XVI a. pradžioje. 1507–22 metų tarpe dešimt bajorių užrašyta Marina, keturios — Marja, viena — Maruša, be to, dvi nelaisvosios merginos — Marinica. Kadangi Marija (orig. Marija Panna) Metrikoje tevartojama Švč. Mergelei, todėl šiaip vardui griebtasi mažybinių ir maloninių lyčių. Plg. dabartines lenk. ir gud. Maryna, Marynia, gud. Maruša, Marynica. Viena jų, žem. trm. Marỹnė, per dvarą yra patekusi ir gyvojon kalbon. XVI a. antrojoje pusėje skaičiumi ji (šaltiniuose: Marina, Maryna) dar nė iš tolo negalėjo lygintis su pirmaujančia Ona, žymiai prašokama Kotrynos ir net Elzbietos. O M. tik retkarčiais pasitaiko vien bajorių tarpe. Plg. Krikštavardžiai (lentelės III ir IV). Vos į XVI a. galą gudiškai rašytuose šaltiniuose pasirodo Marijana (XVII a. lotyniškuose metrikuose dažniausiai rašoma Marianna) ir poros amžių būvyje fonetiškai sulietuvinta Marijonà įsigali visoje Lietuvoje. Atėjo ji per Lenkiją (plg. lenk. Maryjanna, Marjanna, Marjana) iš V. Europos. Plg. bžn. lot. ir ag. Marian(n)a, prc. ir vok. Marianne. Tai būdvardinis M. vedinys, bet galėtų būti perdirbta ir iš hebr. Mariamne (Erodo I žmona). Iš vardo rašymo XVIII a. imta klaidingai manyti, kad čia sudurta du vardai Maria+Anna. Tai ir davė pradžią ypačiai XIX a. populiariems dvilypiams vardams, kaip pvz. ag. Mary Ann, o įkandin ir Mary Jane, Jane Ann. Liaudyje Marijonà dažnai laikoma visai atskiru krikštavardžiu. Kunigai, girdi, Dievo Motinos vardu, kaip ir Jėzumi, nekrikštiją. Marijonà nesanti M., bet kita, M. Magdalena (Dusetos). Tai, matyti, susiję su tuo, kad M. vardadienis Lietuvoje įprasta švęsti VII 22, vad. M. Magdalenos dieną, nors Martyrologium Romanum randame M. net ištisą dešimtį. Papročio senumą patvirtina ir šitoks 1469 Lietuvos Metrikos įrašas: ‚Rašyta... pirmadienyje, kitą dieną po Šventosios Marijos Magdalenos', t.y. po tos šventės. Daug kur M. Magdalena Lietuvoje ir naujaisiais laikais švęsta kaip vietinė šventė. Pagaliau ir mūsų kalendoriai, be Mergelės Marijos švenčių, paprastai mini tik M. Magdaleną. Dabar lytis Marijonà laikoma pasenusia ir pamažu nyksta iš kalbos. Kai kur ji taikoma vyresnėms moterims, ypačiai kalbant su pagarba. Bet žemaičiai gretimais sako ir Marijõnė, kuri jau turi menkinamo priereikšmio.

Krikštinė bendrinės kalbos lytis yra Marijà, km. Marìjos. Daukša, kaip ir kai kurios šiandieninės tarmės, dar kirčiavo Marijà, Marijõs. O trumpine lytimi vartojama Marė̃ (kartais kiek menkinamai), mažybine daugiausia Marýtė. Tarmėse pažįstama įvairių lyčių. Rytiečiams įprastinis kasdieninis vardas yra Marià, km. Mariõs. M. Lietuvoje Jėzaus motinai ir apskritai visoms biblinėms M. taikyta Marýja, o šiaip vardu eina Mãrė (taip kirčiuojama ir žemaičių), Marýkė (pagal vok. Mariechen), klaipėdiškiuose ir Marìnkė, be to, dar Kalvaičio minima Mara ir Marinka, o mažybinėmis eina Marùžė, Marykėlė ir net Mýkė, Makùtė. Pastaroji XVI a. buvo paplitusi valstiečių moterims vadinti ir vakarinėje D. Lietuvos dalyje. Inventoriai rašo: Makuta, Makutha, Makutia. Iš žmoninių mažybinių lyčių paminėtina: Marėlė, Marìkė, Mariùkė, Mariùtė, Mariùlė, Maráitė, jausmiškai nudažytos Maráitis, Mariùkas. Netrūksta, žinoma, ir antrojo

laipsnio mažybinių, pvz. Marelėlė, Mariutėlė, Maraičiùkė, Mariukáitis. Dvarinės ir miestinės, be jau minėtos Marỹnės, yra Marisė, Marùsė, Marilė, Marìnka, Márka, kur dar aiškiai tebejaučiamas svetimumas. Klaipėdos apl. krikštavardžiu vartota ir Mõrė, o pajūrio žemaičių ji pažįstama, greta su Mõryne, Užgavėnių papročiuose. Abi lytys perdirbtos iš latvių Māŕa, Māre, Māriņa ‚Marija' (ypačiai dainose).

Kilimo krikštavardis yra hebrajiškas, jo priebalsinė lytis M-r-j-m, o apie VII a. po Kr., įterpus balsius, tarta Mirjam. Taip Šv. Rašto vertimuose paprastai vadinama Mozės ir Arono sesuo, krikštavardžiu pasitaiko Anglijoje ir Amerikoje (tarp protestantų), taip pat mėgstamas žydų vardas. Bet Septuaginta (žr.) vardą balsiavo Mariám, ir šita lytis N. Įstatyme vartojama Jėzaus motinai ir Lozoriaus seseriai M. vadinti, o visoms kitoms — María. Tačiau Vulgata (žr.), matyti, Mariám palaikė galininko linksniu ir visur apibendrino vieną lytį Maria. Vardo etimologija galutīnai neišaiškinta. Greičiausia jo reikšta ‚troško vaiko', o ne, kaip seniau manyta, ‚pasipriešinimas, priešgynumas'. Vietovardžiuose moteriškas krikštavardis negalėjo palikti daug pėdsakų. Pažįstama Marijoniškis (Troškūnų vls. k. ir Obelių vls. vsd.), Maryniškiai (Taujėnų vls. k.), o dvaro praminta nemaža Marijanavų, Marinkų, taip pat Marijanka, Marijanauka, Marinuvka, Marisinava, net Marimantas (Antazavės vls. vsd.) ir Marijamboras (Raguvos vls. dv.). Žr. dar Marijampolė (vardas).

Litovskaja Metrika I 1903; *K. Jablonskis,* Istorijos archyvas I 1934; *V. Kalvaitis,* Lietuviškų vardų klėtelė 1910; *O. Bardenhewer,* Der Name Maria (Biblische Studien I, 1, 1895); *A. Bach,* Die deutschen Personennamen 2, 1953; *E. G. Withycombe,* The Oxford Dictionary of English Christian Names 1953. *A.S.*

Šventojo Rašto moterys:

1. M. Dievo Motina. Pagal šv. Luko evangeliją (Luk. 1, 27), M. kilusi iš karališkos Dovydo giminės. Ji buvusi duktė Jokimo ir Onos, gimusi pagal Romos kalendorių maždaug tarp 728 ir 733 Palestinoje. Tiksli M. gimimo vieta nėra žinoma. Pagal IX a. apokrifą ‚Evangelium Nativitatis' M. turėtų būti gimusi Nazarete. Ši nuomonė remiasi daugiausia tuo, kad apreiškimas įvyko Nazarete ir paskui šv. Šeimyna visą laiką ten gyveno. Kiti (Canisius, Brocardo) mano, kad M. gimusi Seforio mieste, esančiame tik už 5 km nuo Nazareto, nes ten gyvenę jos senoliai, ir tam įvykiui prisiminti Konstantinas D. buvo pastatęs baziliką. Šv. Jonas Krizostomas ir šv. Kirilas Aleksandrietis M. gimimo vieta laiko Betliejų, nes į ten M. ir Juozapas, jos sužieduotinis, keliavo įsirašydinti. Krikščioniškoji tradicija nurodo Jeruzalę, nusakydama tiksliai vietą prie Saliamono šventovės, kur buvo tvenkinys ir Avių vartai. Šią nuomonę sustiprina šv. Jokimo ir šv. Onos namų atradimas prie šventovės. Toje vietoje dar prieš Konstantiną D. M. pagerbti buvo pastatyta maža koplytėlė, kuri paskui apie 450 buvo pakeista bizantine bazilika, o XII a. ši bazilika atstatyta ir dedikuota šv. Onai. Remdamasis tradicija, pop. Leonas XIII 1880 VIII 26 brevėje rašo, kad šv. Onos bažnyčia pagal nepertraukiamą tradiciją yra namai, kuriuose yra gimusi palaimintoji Švč. Mergelė M. Bažnyčios liturgijoje M. vadinama ‚Jeruzalės Garbė'.

M. nekatalikų teologijos požiūriu. M. dieviškąją motinystę neigia visi tie, kurie nepripažįsta jos sūnaus Jėzaus Kristaus dievybės. Doketai pirmaisiais krikščionybės amžiais neigė dievišką M. motinystę, nes jie mokė, kad Kristaus kūnas nebuvęs tikras, o tik atrodąs kaip kūnas. Vėliau ir nestorijonams dieviška M. motinystė nebuvo priimtina, nes jie mokė, kad Kristus esąs ne tik dviejų prigimčių, bet ir dviejų asmenų, dieviškojo ir žmogiškojo, junginys. Todėl M., jų supratimu, pagimdžiusi tik Kristų žmogų, o ne Dievą. Dieviškos M. motinystės praktiškai nepripažįsta beveik visos protestantų sektos.

M. katalikų teologijos požiūriu. Krikščionybės tradicijoj ir Bažnyčios Tėvų (šv. Irenėjus, šv. Grigalius Nazianzietis, šv. Epifanijus, šv. Jeronimas, šv. Augustinas) visada buvo mokoma, kad M., Kristaus motina, yra Dievo gimdytoja. Šią tiesą Efezo susirinkimas (430) paskelbė Kat. Bažnyčios dogma. Tą pačią dogmą vėliau pakartojo antrasis (553) ir tretysis (680–681) Konstantinopolio susirinkimai. Šv. Rašte M. vadinama Dievo Motina, nes Kristus, kurį ji pagimdė, yra Dievo sūnus (Luk. 1, 32). Elzbieta apsilankymo metu M. tarė: ‚Iš kur man tai, kad mano Viešpaties motina ateina pas mane' (Luk. 1, 43). Dieviška M. motinystė protu suvokiama iš to, kad kiekviena motina gimdo ne tik prigimtį, bet taip pat ir asmenį, nors

siela yra Dievo sukuriama. Taip ir M., gimdydama Kristaus žmogiškąją prigimtį, pagimdė Dievą — antrąjį Švč. Trejybės asmenį, priėmusį pilną žmogaus prigimtį. Jeigu ji pagimdė Kristų, tai ji pagimdė ir Dievą. Todėl Kristaus motina yra Dievo Motina. Pašaukimu į dievišką motinystę M. yra iškelta aukščiau visų kūrinių ir aukščiau kiekvienos malonės, kurią gali gauti Dievo angelai ir šventieji. Šv. Tomas Akvinietis sako, kad Dievo Motinos kilnumas savotiškai yra begalinis (Summa Theol. 1, qu. 25, a. 6, ad 4). Pijus XI enciklikoje Lux Veritatis (1931) rašo, kad iš dieviškosios motinystės išplaukia Marijai ypatinga malonė ir po Dievo aukščiausias kilnumas. Šv. Bonaventūra tvirtina, kad M. yra tokio aukšto kilnumo, kad Dievas už ją, kaip savo Motinos, kilnesnės negalėjo sukurti (Speculum B. Mariae V, lect. 10). Dieviškoji motinystė nepanaikino Marijos didžiojo mergystės kilnumo. Kat. Bažnyčia moko kaip dogmą, kad M. pasiliko mergelė prieš gimdymą, gimdydama ir po gimdymo. Tokiam M. kilnumui tiko, kad ji savo prigimtyje pradėtų būti be gimtosios nuodėmės. Ji yra Nekaltai Pradėtoji. Ypatinga malone ir privilegija dėl Kristaus numatytų nuopelnų M. savo buvimo ir gyvybės prasidėjime Dievo buvo apsaugota nuo gimtosios nuodėmės visuotinojo į žmogaus prigimtį veikimo. Šią tiesą pop. Pijus IX paskelbė dogma 1854 XII 8 bulėje ‚Inefabilis Deus'. Nekalto prasidėjimo dogma remiasi Šv. Rašto tekstu: ‚Aš padarysiu neprietelystę tarp tavęs ir tarp moteriškės, tarp tavo palikuonių ir jos palikuonių; ji sutrins tau galvą, o tu tykosi jos kulnies' (Prd. 3, 15). Taigi, čia Dievo skelbiama nesantaika tarp piktosios dvasios ir moteriškės, Išganytojo Motinos, nuo pat jos atsiradimo pradžios ir jos visiška pergalė prieš piktąją dvasią. Šito nebūtų, jeigu pasaulio Atpirkėjo Motina bent kiek būtų buvusi paliesta gimtosios nuodėmės. Nekalto Prasidėjimo tiesa patvirtinama taip pat angelo pasveikinimu: ‚Sveika, malonės pilnoji, Viešpats su tavimi' (Luk. 1, 28). Nebūtų malonės pilnumo, jeigu M. nebūtų gavusi ypatingos malonės ir privilegijos būti laisva nuo gimtosios nuodėmės pažeidimo. Gimtoji nuodėmė iš viso nesuderinama tuo pačiu metu ir toje pačioje prigimtyje su pašventčiamąja malone. M. siela pradėjo savo buvimą pašventčiamosios malonės būklėje ir aukščiausiame šventume.

Nors krikščioniškoji tradicija visada išpažino ir Bažnyčios Tėvai (šv. Justinas, šv. Irenėjus, Tertulijonas, šv. Efremas, šv. Augustinas) mokė, kad M., Dievo Motina, yra nekaltai pradėta, didieji XII ir XIII a. teologai (šv. Bernardas, šv. Anzelmas, Petras Lombardas, Hugho a S. Victore, šv. Albertas Didysis, šv. Bonaventūra, šv. Tomas Akvinietis) negalėjo aiškiai to įžvelgti savųjų filosofijos ir teologijos principų šviesoje. Veikiau jie buvo linkę Nekalto Prasidėjimo privilegiją Marijai paneigti. Svarstydami Šv. Rašto tekstus (Rom. 3, 23; 5, 12; Gal. 3, 22; 2 Kor. 5, 14; 1 Tim. 2, 16), jie aiškiai matė, kad Kristus turi būti visų žmonių be išimties Atpirkėjas. Todėl jiems atrodė, kad M., jeigu ji nekaltai pradėta, nereikėtų daugiau jokio atpirkimo.

Duns Scotus (m. 1308), gindamas Nekalto Prasidėjimo tiesą dogmos paskelbimo prasme, padarė skirtumą tarp apsaugojamojo ir išlaisvinamojo atpirkimo. Dievas savo Motiną apsaugojo nuo nuodėmės dėl numatomų Kristaus nuopelnų, o visi kiti žmonės iš nuodėmės yra išlaisvinami. Su Nekaltu Prasidėjimu M. išvengė ir gimtosios nuodėmės pasekmių. Tikintieji į ją meldžiasi kaip į skaisčiausią Mergelę ir Išminties Sostą. Nekaltas Prasidėjimas vis dėlto neišlaisvino M. nuo kentėjimo ir mirties. Skausmas ir mirtis ateina su žmogaus prigimtimi. Laisvumas nuo skausmo ir mirties buvo suteiktas pirmiesiems tėvams rojaus nekaltumo būklėje ne prigimties, bet privilegijos keliu. Nekaltai Pradėtajai ir be jokios nuodėmės Mergelei Dievo buvo palikta mūsų žmogiškosios prigimties privilegija kentėti ir mirti, kad ji būtų Kankinių Karalienė, kad jos garbė būtų didesnė ir kad amžinoje ir begalinėje laimėje ji turėtų būties trūkumo patirtį. Ji su Kristumi kentėjo ne dėl nuodėmės savyje, bet dėl nuodėmės pasaulyje.

Sutikdama būti pasaulio Išganytojo Motina, ji dalyvavo atpirkimo darbe ne tik moraliai tam pritardama, bet taip pat įeidama į visą Kristaus gyvenimą, ypatingai į Jo kančią ir mirtį. Todėl teologų ji vadinama atpirkimo dalininke (corredemptrix). Kat. Bažnyčia pagal Bažnyčios Tėvų mokslą ir visų amžių tradiciją skelbia ir moko, kad M., Dievo Motina, yra ir mūsų visų motina. Žinoma, ji yra mūsų motina ne natūraliu būdu. Tokia yra Ieva, pirmoji Dievo sukurtoji moteris, iš kurios ateina žmonijai gimtoji nuodėmė su visomis savo pasekmėmis. M. yra moteris be gim-

tosios nuodėmės, duodanti mums naują, malonės gyvenimą. Ji yra mūsų motina dvasiniu, antgamtiniu būdu. Gaudami pašvenčiamąją malonę, gauname naują gyvenimą ir tampame dieviškosios prigimties dalininkais. Kristus yra Dievo Sūnus dieviškosios prigimties keliu, kaip Dievas iš Dievo, o mes esame Dievo vaikai per pašvenčiamąją malonę įsūnijimo keliu (per adoptionem). M. yra Kristaus Motina dėl to, kad ji Jį pagimdė, o mūsų motina, kad mes per pašvenčiamąją malonę gauname Kristaus dieviškąją prigimtį. Taigi, atpirktasis žmogus susiriša tampria ir aukšta giminyste su Dievybe ir Dievo Motina M. Amžinybėje išgelbėtiesiems Kristaus dangiškasis Tėvas bus jų tikrasis Tėvas, o Kristaus Motina bus jų tikroji motina. Vis dėlto ne visiems M. yra lygiu būdu motina. Netikintiesiems ir nusidėjėliams ji yra motina tiek, kiek jie pasinaudos jos motiniška veikla gauti antgamtiniam gyvenimui.

Kristaus nuo kryžiaus žodžiai, pasakyti M. ir šv. Jonui: ‚Moteriške, štai tavo sūnus... štai tavo motina' (Jon. 19, 26–27) krikščionybės tradicijoj buvo suprasti kaip M. paskyrimas būti visų atpirktųjų motina. Su paskyrimu būti dvasine žmonių motina M. yra pavesta rūpintis, kad mes gautume tą naująjį gyvenimą. Todėl ji yra pas Dievą didžioji užtarytoja ir visų malonių tarpininkė. Be jos pagalbos ir užtarimo niekas negali būti išganytas. Atseit, visos malonės pasiekia sielą M. tarpininkavimu. Kaip be motinos niekas negimsta šiam gyvenimui, taip ir be M. niekas neatgimsta antgamtiniam gyvenimui.

M. yra ne tik nepaprastai didelė ir kilni pas Dievą, bet taip pat labai mylima žmonių. Dievas ją prikėlė iš numirusiųjų ir paėmė ją garbėje į dangų su kūnu ir siela. Ši tiesa, Kat. Bažnyčioje visais amžiais gyva ir išpažinta, paskelbta dogma tik 1950 XI 1 pop. Pijaus XII apaštaline konstitucija Munificentissimus Deus. Dangun Ėmimo šventė švenčiama Katalikų Bažnyčioje VIII 15.

C. Cecchelli, Mater Christi 1948; *G. Roschini,* La vita di Maria 1948; *Mc Nabb,* Testimonianza del Nuovo Testamento alla Madonna 1939; *F. Ceuppens,* Theologia biblica, IV. De Mariologia biblica 1948; *E. Campana,* Maria nel dogma cattolico ⁶1944; *A. Bea,* Das Marienbild des Alten Bundes (P. Straeter, Katholische Marienkunde, I. Maria in der Offenbarung 1947); *A. Merk,* Das Marienbild des Neuen Bundes (ten pat); *A. Robert,* La Sainte Vierge dans l'Anc. Test. (H. du Manoir, M. Études sur la Sainte Vierge I 1949); *J. Vaišnora,* M. garbinimas Lietuvoje 1948. *V.Rmš.*

M. m e n e. Tikrų M. paveikslų nėra išlikusių. Neturime nė aprašymų, kaip M. iš tikrųjų atrodė. Nesant ikonografinių duomenų, visų amžių dailininkams liko laisvė interpretuoti M. paveikslus pagal savojo laiko meno dvasią ir kryptis. Kadangi S. Įstatyme paveikslai buvo draudžiami, tai ir krikščionybėje nuo pat pradžios randame tik paveikslų vartojimą dekoratyviniam reikalui (katakombų sienų papuošimai), o ne garbinimą. M. paveikslų garbinimas prasideda tik III a. ir tampa visuotinis po Efezo Bžn. susirinkimo (431), kada buvo paskelbta M. dieviškosios motinystės dogma. Atsiradus pirmosioms bažnyčioms M. garbei, jose ir jos paveikslai jau yra kulto objektas.

Seniausi M. paveikslai yra iš II a. istorinėse ir kristologinėse scenose (Kristaus gimimas, Išminčių pagarbinimas). Daug rečiau M. vaizduojama atskirai. Pats seniausias M. paveikslas yra Romos Priscilės katakombų freska, kur M. vaizduojama su Kūdikiu ant rankų. Jos dešinėje pranašas Izaijas rodo į žvaigždę. Tose pat katakombose yra ir kitas iš to pat am-

Marija (VIII a. freska Romoje)

žiaus M. paveikslas, kur M. atvaizduota sėdinti soste ir rodanti Kūdikį Išminčiams. Nors M. čia vaizduojama kaip Kristaus Motina, tačiau visoje kompozicijoje jaučiamas stiprus pagoniškojo meno poveikis. Iš IV a. vidurio, vienose netoli Romos esančiose katakombose (Coemetrium Maius), aptinkamas visai skirtingas M. pavaizdavimas: čia M. su tunika ir dalmatika, su brangiais papuošalais, auskarais, perlais stovi iškėlusi rankas maldai (M. orans). Nuo VIII a. šio tipo paveiksluose M. yra puošniais rytietiškais drabužiais. Be šių pagrindinių M. vaizdavimo būdų, senovės sarkofagų papuošimuose, drambblio kaulo piaustiniuose, apokrifų ir legendų įtakoje mariologinės scenos labai įvairios. Po Efezo Bžn. susirinkimo M. imta vaizduoti ne tik paveiksluose, bet ir bazilikų arkų bei absidžių mozaikose.

Gana anksti susikūrė legendos apie kai kurių M. paveikslų nuostabią kilmę: esą, pati M. vienu ar kitu būdu yra palikusi savo atvaizdą. Tokie nuostabios kilmės paveikslai, vad. Achiropoitai, buvo garbinami Acheropoetos vienuolyne Konstantinopolyje, Salonikuose, Neapolyje (Piedigrotta) ir kt. Kita senų ir labai gerbiamų M. paveikslų grupė — šv. Luko darbui priskiriami paveikslai. Kadangi evangelistas Lukas yra smulkiau negu kiti evangelistai aprašęs kai kuriuos M. gyvenimo momentus, tai liaudies tikėjimas jį padarė ne tik M. gyvenimo biografu, bet ir dailininku. VI a. gyvenęs Teodoras Lektorius tvirtino, kad imp. Eudoksija II 450 yra pasiuntusi iš Jeruzalės savo dukteriai šv. Pulcherijai į Konstantinopolį Luko pieštą M. paveikslą (Hodegetria). Šią tradiciją palaiko ir Kretos vysk. Andriejus savo VII ir VIII a. raštuose, tvirtindamas, kad Luko pieštų M. paveikslų yra Romoje ir Jeruzalėje. Net ir šv. Jonas Damaskietis savo raštuose, gindamas paveikslų garbinimą, poroje vietų pamini Luko pieštus paveikslus, nežymėdamas, kur jie yra. Legendos Lukui iš karto priskyrė 4 paveikslus, paskui 7, o vėliau jų priskaityta net 600. Luko paveikslais didžiuojasi kelios senosios Romos bažnyčios (S. Maria Maggiore, S. Maria in Via Lata, S. Maria in Trastevere, Ara Coeli, S. Maria Nuova, S. Silvestro). Net ir Čenstakavos stebuklingas M. paveikslas liaudies tikėjime laikomas Luko darbo. Betgi ši tradicija, kad ir labai sena, nėra įrodoma jokiais istoriniais duomenimis. Visos

Beato Angelico: Marija su Kūdikiu (Vatikane)

tos ‚Luko Madonos', turinčios bendrus pagrindinius bruožus, yra ne kas kita, kaip kopijos senų originalų, Rytuose gerbiamų paveikslų, kuriuose M. vaizduojama kaip Dievo Motina su Kūdikiu ant rankų. Religinė M. ikonografija iš jų yra sėmusi sau įkvėpimo per ilgus amžius. Rytai pirmieji išvystė ir ištobulino M. ikonografiją. Nuo VI a. visur vyrauja bizantiškasis stilius: M. soste su Kūdikiu ant rankų, dažnai puošniais imperijos laikų drabužiais, su vainiku ant galvos. Tokią randame garbingoje vietoje bazilikų absidėse, apsuptą apaštalų ir angelų. Tai Theotokos, arba Kyriotissa. Šios rūšies paveikslai, nors labai iškilmingo orientalinio tipo, nerodo M. individualybės. Tai grynai teologinė M. samprata. Net ir Kūdikis, sėdįs ant Motinos kelių, taip pat atrodo kaip pasaulio Valdovas, laiminąs žmones.

Rytuose pamažu M. vaizdavimas mene susikristalizavo į kelis pastovius M. paveikslų tipus: 1. Hodegetria, kurio prototipas esąs jau minėtas Luko pieštas paveikslas, pargabentas iš Jeruzalės, kurį šv. Pulcherija padėjusi Hodegono vienuolyne Konstantinopolyje, nuo kur ir pats paveikslas gavo vardą (pažodžiui Hodegetria — Kelio Vadovė, nes bažnyčia, kur

S. Botticelli Marija (Uffizi galerija Florencijoje)

tas paveikslas saugotas, buvo Kelvedžių gatvėje). Paveikslas imp. dvaro ir liaudies labai gerbiamas; 1453 Konstantinopolį užėmusių turkų buvo sunaikintas, bet liko daugybė jo kopijų. Šio tipo paveiksluose M. vaizduojama arba stovinti (S. Marco Venecijoje mozaika, šiluvos stebuklingasis paveikslas), arba dažniau tik iki pusės (Romos S. Maria Maggiore, daugelis M. paveikslų Lietuvoje). M. yra su apsiaustu, kuris dengia ir galvą. ant kairės rankos Kūdikis, kuris vienoje rankoje turi rašto ritinėlį (vėliau knygą), o kita laimina. Kūdikis basas, apvilktas palijum. Vėlesnėse šio tipo kopijose kai kurios smulkmenos buvo kaitaliojamos: M. suėmusi rankas, kad būtų lengviau laikyti Kūdikis, kuris apaunamas sandalais ir kt. 2. Nikopoia (Pergalės Davėja) tipo paveikslą mini imp. Justinijonas (m. 565), kuris jį nešiojęsis karo žygiuose ir jam priskyręs pergales. Kai kryžininkai užėmė Konstantinopolį, tai Venecijos dožas Dondolo šį paveikslą pergabeno į Veneciją, kur jis yra iki šių dienų. Čia M. vaizduojama sėdinti soste ir laikanti prieš save ant kelių Kūdikį. Šio tipo seniausi pavyzdžiai randami Romoje Komodilės katakombose, šv. Apolinaro bažnyčioje Ravenoje, S. Maria Antiqua Romoje. Tai motyvas daugiausia išvystytas vėlesniais amžiais. 3. Blachernitissa irgi Lukui priskiriamas paveikslas, kurį šv. Pulcherija padėjusi jos pastatytoje bažnyčioje, vad. Blacherna. Imp. Konstantinas Kopronimas (720–775), prasidėjus ikonoklastų sambrūzdžiui, tą paveikslą sunaikino, bet paskiau buvo vėl padarytas. Čia M. be kūdikio, stovinti iškėlusi rankas maldai. Šio tipo senų paveikslų yra daugelyje Rytų ir Vakarų bažnyčių (Ravenoje, Venecijoje, Florencijoje, Nikėjoje, Kijeve). Vėlesniais laikais, smulkmenose nutolstant nuo aukščiau minėtų tipų, sukurta naujų: Glykophylusa (iš Hodegetria), rusų vad. Umilenije, kur Kūdikis atsikreipęs ne į žmones, bet į Motiną, prie jos glaudžiasi, apkabinęs kaklą rankytėmis (pvz. Žemaičių Kalvarijos stebuklingas M. paveikslas; pav. LE X, 362); Platytyra (iš Blachernitissa) nuo XI a. žinomas tipas, kur ties stovinčios M. krūtine keturkampiuose ar ovaliniuose rėmuose yra Kūdikis. Seniausi šio tipo paveikslai žinomi Naugarde, Konstantinopolyje, Venecijoje, Kölne ir kt.; Galaktotophusa — Motina krūtimi maitinanti Kūdikį; Eleusa — apsiaustu dengianti žmones; Tricherusa — trimis rankomis, nes pagal legendą šv. Jonas Damaskietis, M. paveikslų gynėjas, atgavo per M. užtarimą nukirstą ranką.

M. ikonografijai sudavė smūgį ikonoklastų (paveikslų naikintojų) erezija, draudusi ir naikinusi paveikslus, paremta ir palaikoma Bizantijos imperatorių, siekusi net Prancūziją ir Š. Italiją. II Nikėjos Bžn. susirinkimas pasmerkė ikonoklastų mokslą ir pasisakė už paveikslų garbinimą (787), bet kova baigėsi tik IX a. gale. Rytuose, nugalėjus ikonoklastus, mariologinis menas sustingo vietoje. Kadangi ikonoklastai net iš rankraščių išskutinėjo šventųjų miniatiūras, jas pakeisdami gėlėmis, paukščiais ir įvairiomis geometrinėmis figūromis, tai vėlesnieji krikščionių dailininkai, bijodami būti įtarti erezija, vengė bet kokio gamtovaizdžio, o pasitenkino vien tik kopijuodami tipiškuosius paveikslus. Iš kitos pusės ikonoklastų audra dar labiau sužadino paveikslų gerbimą, net iki perdėjimo. Taip graikų ir slavų mariologinis menas užsikonservavo M. ikonose ir toks liko iki mūsų

dienų; o Vakaruose, iki tol stipriai veiktas Rytų įtakos, nuo XII a. pasuko nauja kryptimi.

XII a. dar kai kurie garsūs M. paveikslai (S. Maria Maggiore, S. Maria in Trastevere, S. Maria del Popolo Romoj ir kt.) yra tipiško bizantinio stiliaus. Betgi M. kultui vis labiau išryškėjant liturgijoje, poezijoje, pamoksluose, ėmus M. garbinti kaip dangaus ir žemės Karalienę, Užtarytoją, ir mene įvyko didesnis atsipalaidavimas nuo Rytų tradicinio stiliaus, kurio įtakoje dar ilgesnį laiką pasiliko Š. Europa, stipriau veikiama per slavus iš Rytų. Iš šio laiko turime M. paveikslų, kur esmėje dar vis Motina su Kūdikiu, bet jau vaizduojama kaip karalienė, su vainiku ant galvos ir skeptru rankoje, o Kūdikis laiko žemės rutulį — karališkos valdžios simbolį. Marijai įduodama į ranką gėlė — karalienių ženklas (pvz. Trakų Dievo Motinos paveikslas). M.m. galutinai atsipalaidavo nuo Rytų įtakos gotikos suklestėjimo laikotarpy. Premonstrantiečių, cistersų pamaldumas į M., šv. Bernardo poezija, dominikonų pamokslai, o ypačiai šv. Pranciškaus Asyžiečio humanistinė dvasia suteikė M.m. visai naują kryptį. Kai to laiko teologai M. aukštino, kaip ‚Giesmių Giesmės' Sužieduotinę, net fiziškai M. buvo vaizduojama kaip nepaprastai graži mergaitė. Dėl to ir M.m. gauna visai naują kryptį. Šiame laikotarpyje ima gausėti iki tol bažnyčiose beveik nebuvusios statulos, gaminamos ne tik iš medžio, bet sidabro ir net aukso. Paveikslų garsumas vedamas jau ne iš Luko, bet dėl kitokio nuostabaus jų atsiradimo miškuose, medžiuose, prie šaltinių. M. statulos imta dengti brangiais auksu siuvinėtais drabužiais. Nusižiūrėjus į graikų pavyzdį (kryžininkai daug paveikslų pargabeno iš Rytų), M. paveikslai dengiami sidabro ir aukso skarda. Iš šio laiko yra vad. ‚Juodosios Madonos' — M. veidas tamsus, kartais visai juodas. Ši M. veido spalva atsirado tiek dėl tapybos technikos, panaudojant paveikslo pagrindui sidabro klodą, kuris atmosferos veikiamas pajuosdavo, tiek dėl prie paveikslų statomų žvakių. O kai kurie juodi išėjo tiesiog iš dailininko teptuko, taikant M. Šv. Rašto žodžius:, Juoda esu, bet graži' (Giesm. I, 4). Pamokslininkams šviesiomis spalvomis piešiant M. grožį, ir dailininkai negalėjo pasitenkinti Luko tipais. Jie savo Madonų paveikslams

S. Raffaello: Madona di S. Sista (Drezdeno galerija)

rinkosi gražiausias moteris. Nutolta ir nuo tradicinės kompozicijos: Guido iš Sienos, Duccio, Cimabue dar bando pasisavinti, nors ir savaip perdirbdami, bizantiškąjį stilių, bet jų Madonos jau vaizduojamos ne tradiciškai veidu į priekį, bet pasukusios į šoną kampu, palenkusios galvą į Kūdikį, glaudžiančios prie veido, spaudžiančios prie krūtinės, padedančios jį ant žemės, tarsi žaidžiančios su juo. O kiti to meto pasaulinio garso dailininkai (Filippo Lippi, Luca della Robbia, Michelangelo, Rafaelis) pereina į gryną realizmą. Dabar vadovaujamą vaidmenį užima Florencijos, vėliau Bolonijos ir Venecijos mokyklos. M., litanijų ir alegorinių vaizdų fone, vaizduojama laisvoje padėtyje, dažnai grupėse, gražiame gamtos peizaže. Daug dėmesio kreipiama į kūno anatomiją, bet užtai kompozicija netenka religinės minties. Vienam kitam šio laiko dailininkui (Donatello, Lucca della Robbia) dar pavyko suderinti religinį rimtumą su realizmu dvelkiančia renesanso dvasia.

Renesanso amžius davė M. paveikslų ir temų labai gausiai. M. vardo brolijos ir

B. E. Murillo Marijos Apreiškimas (Luvre)

cechai dar labiau padaugino M.m. atmainas. Dabar M. paveikslais buvo perpildytos ne tik bažnyčios, bet ir namai, didikų rūmų salės, viešosios miestų aikštės, miesto sienų vartai, kapų paminklai. Šalia vien tik M. atvaizdo, dabar gausiai vaizduojama jos gyvenimo įvairūs momentai: jaunystė, apreiškimas, aplankymas, Kristaus gimimas, bėgimas į Egiptą, mirtis ir dangun ėmimas bei ten jos išaukštinimas (vainikavimas). Tuo būdu įvairių M. paveikslų tipų dar padaugėjo. Žymesnieji: 1. M. maitinanti Kūdikį (pirmasis pavyzdys Šv. Sebastijono katakombose) — tema sutinkama ir Rytuose (Athos kalne), ypačiai pamėgta dailininkų Italijoje nuo XII a. Prancūzijoje ji pasirodo nuo 1345, Vokietijoje ją vystė Düreris. 2. M. su ant kelių užmigusiu Kūdikiu, pasirodė Paduvos mokykloje XIV a. Jo prototipo reikia ieškoti irgi Rytuose. 3. M. klūpanti ir adoruojanti Kūdikį. Ši tema išsivystė iš prakartėlės vaizdavimo, labai buvo paplitusi Italijoje XV a. (Lorenzo da Credi). 4. M. stovinti — kilusi iš Hodegetria tipo, įkūnyto XIII–XIV a. statulose (Kölne, Amiens katedroje ir kt.) ir prancūzų darbo dramblio kaulo dirbiniuose. M. vaizduojama su vainiku ant galvos, žiūrinti į Kūdikį ant rankų. Iš stovinčių Madonų be Kūdikio išsivystė 5. Nekaltai Pradėtosios vaizdavimas (nuo XIV a.) — dailininkų labai mėgiama tema XVI a., kada ji gavo galutines formas: M. drabužis baltas, žydras apsiaustas ir juosta, ant galvos žvaigždžių vainikas, kai kada rankoje lelija, po kojomis pusmėnulis ir žaltys — simboliai paimti iš šv. Jono Apreiškimo (XII, 1 tt) pavaizduotos moters (viduramžių gale atsiranda paveikslų, kur M. yra saulės spinduliuose: irgi Apokalipsės moteris). Nekaltai Pradėtosios vaizdavimas ypačiai buvo pamėgtas ispanų (Murillo); mūsų laikais Nekaltai Pradėtoji yra Lurdo Madonos tipo. 6. nuo XIII a. imta vaizduoti M. Gailestingumo Motina — po plačiu apsiaustu gobianti daugybę klūpančių asmenų: imperatorius, popiežius, vyskupus, didikus, vienuolius ir įvairių luomų atstovus. 7. M. Nuolankumo Motina — M. sėdi ant žemės, ant jos kelių Kūdikis (Spoleto katedros mozaika iš 1207) — tema pradėta vaizduoti mene Š. Europoje ir netrukus paplitusi Š. Italijoje, išsilaikė visą XV a. Ją ypačiai mėgo Bolonijos mokykla: Massolino, Angelico ir kt. 8. Rožinio Madona (pirmasis pavyzdys Kölno šv. Andriejaus bažnyčios triptike iš 1474) tipas greitai paplitęs XVI a. ypačiai dominikonų bažnyčiose, kur M. atvaizdas yra apvestas 15 mažesnių paveikslėlių, vaizduojančių rožinio paslaptis. Panašiai ir Skausmingoji Motina (Mater Dolorosa), motyvas žinomas Olandijoje nuo XV a., kur paveikslas būdavo apvedamas 7 mažesniais paveikslėliais (7 M. skausmai), o vėliau su 7 kalavijais M. širdyje.

Humanizmo laikų didieji dailininkai (Rafaelis, Correggio, Tiziano ir kt.) nuostabiai suderino M.m. krikščioniškai religinę ir pasaulietiškai humanistinę dvasią savo kūriniuose. Bet jau XVI a., ypačiai po Tridento Bžn. susirinkimo (1563), kuris pasisakė dėl paveikslų garbinimo ir jų stebuklingumo, mistinis ir religinis jausmas išstumiamas akademizmo, teatrališkumo, manierizmo, neoklasicizmo. Pirmiau vyravusio primityvaus švelnumo vietoj atsiranda ispanų asketizmo realistinė dvasia (El Greco, Herrera, Zurberan, skulpt. Hernandez, Montanes). Iš kitų išsiskiria Van Dyck (1599–1641), pajėgęs savo Madonoms įkvėpti ypatingo švelnu-

mo, ir Rembrandtas (1606–69), savo temoms rinkdamasis šeimyniškas scenas, stipria išraiška ypač pabrėžęs M. asmenį. Italijoje pasižymi Carracci ir jo mokykla, Guido Reni ir Carlo Dolci ekstaziniu M. vaizdavimu, bei Sassoferrato (1605–85) vadinamas ‚Gražių Madonų dailininku'. Baroko amžius pareikalavo aplink M. suburti gyvų, veikiančių asmenų grupes (Conversazione). Daug dėmesio kreipiama į anatominę kompoziciją, užtat paveikslai netenka sakralinio pobūdžio. Kur tačiau pajėgta suderinti abu poliai, turime tikrų meno šedevrų. Šiaip to periodo paveiksluose daug patoso, ekstazinio žavesio, o rokoke net koketiškos gracijos.

Po bedvasio renesanso, nuo XVIII a. galo imta bandyti M. paveikslais žadinti liaudies religinę dvasią. Prancūzijoje pažymėtini Mignard ir Greuze mokyklos Madonos. XIX a. Ingres, grįžęs prie klasikinių formų, davė naujos jėgos savo Madonoms, o romantiškasis Delacroix pasižymėjo peizažo ramumu. Beurono benediktinai atgaivino bizantiškąjį stilių M. vaizdavime, kuris turi nemaža pasisekimo ypačiai vienuolynuose. Apskritai XIX a. natūralizmas mene (Kaulbach, Rösslin) savo grubumu religiškai jautriai publikai yra nesuprantamas M. paveiksluose; dar didesnis grubumas pasireiškė religiškai indiferentiškame ekspresionizme. Išsiskiria vos vienas kitas: paminėtini skulptorius Bourdelle ir dailininkas Maurice Denis savo bandymais sujungti moderniškąjį meną su amžių tradicija ir taip išreikšti religinį idealą šių dienų meno formomis. Prancūzų mariologiniame mene jaučiamos pastangos suteikti M. paveikslams daugiau dvasiškumo, kuris taip stipriai dominavo viduramžių mene, išreiškiant ji šių laikų meno dramatiškomis formomis (H. Matisse, G. Rouault). Nors ir mūsų laikais turime daugelio dailininkų bandymus pavaizduoti Madoną, bet dažniausiai jos tokios yra tik iš pavadinimo, o ne savo turiniu ir dvasia, dažnai su profanacijos žymėmis (M. dažytomis lūpomis, suknele virš kelių, su pusmetiniu plaukų sušukavimu ir pn.).

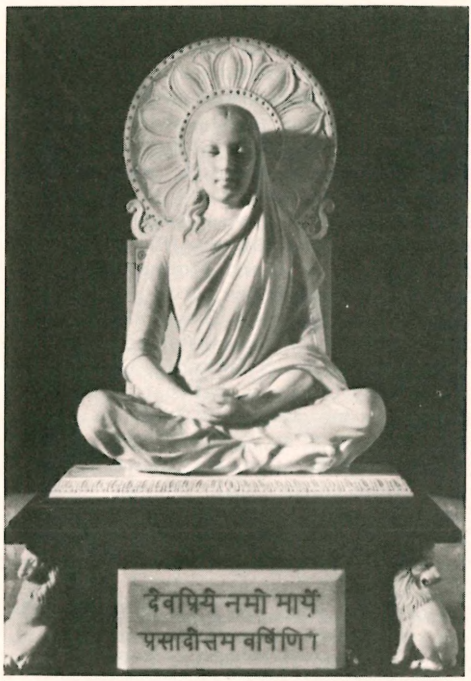

A. Robello Indų Madona (dramblio kaulas)

G. B. de Rossi, Immagini scelte della B. Vergine Maria tratte dalle catocombe romane 1863; *F. A. von Lehner,* Die Marieverehrung in der ersten Jahrhunderten 1886; *H. F. J. Liell,* Die Darstellung der allerseligsten Jungfrau und Gottesgebärerin auf den Kunstdenkmälern der Katakomben 1887; *R. Rehault de Fleury,* La sainte Vierge. Études archéologiques et iconographiques 1878; *A. B. Jameson,* Legends of the Madonna as Represented in the Fine Arts 1903; *A. Munoz,* Iconografia della Madonna 1905; *N. P. Kondakov,* Ikonografija Bogomateri 1914–15; *E. Jallonghi,* Le madonne di S. Luca 1917; *K. Künstle,* Ikonographie des kirchlichen Kunst 1928; *E. Sandberg Vavala,* L'iconografia della Madonna col Bambino nella pittura italiana del Duecento 1934.

J.V.

M. poezijoje užima didelę vietą. Marianinės poezijos pradų reikia ieškoti jau Šv. Rašte, būtent Giesmių Giesmėj ir psalmėse. Magnificat (Luko 1) dargi laikoma pačios M. kūriniu. Po pirmųjų amžių krikščionybės persekiojimų M. įeina lyrikon jau nuo IV a. Pirmuoju Marijos poetu reikia laikyti sirą šv. Efremą, kuris kartu su šv. Jonu Auksaburniu ir milaniečiu šv. Ambraziejum kėlė M. garbę poetine forma prieš to meto erezijas. Taigi tos poezijos pradžia yra Rytų Bažnyčioje. Vėliau ima kurti ir patys Vakarai; atsiranda tokie marianiniai himnai, kaip Ave, Maris Stella (V–VI a.), Hrabano Mauro, Notkerio Balbulo kūriniai, Hermano Luošojo Salve Regina iš XI a. Riterinės poezijos, arba minezango, metu Walter von der Vogelweide, šalia Frauenminne, kuria ir Marienminne. Angluose Beda Venerabilis aiškina Giesmių Giesmę marianine prasme, o Petras Damianas duoda marianinei poe-

zijai naujų formų. Šv. Bernardas iš Clairvaux M. garbinimui pradų imasi iš mistikos. Jo lūpomis Dantė savo Dieviškojoje Komedijoje į M. kreipiasi himnine malda. Po to apie 1400 ir anglų poezijos tėvas Chaucer iškilmingai gieda Marijai. Tačiau greta M. garbės iškyla ir jos skundo poezija. Tariamai pranciškono Jacopone da Todi (m. 1306) parašyta Stabat Mater dolorosa yra vienas žymiausių tos rūšies M. himnų (sekvencija). Ją komponavo daugelis žymių muzikų, kaip Palestrina, Pergolesi, Haydnas, Verdi, Rossini, Dvožakas. Šalia marianinės lyrikos, reiškiasi ir M. legenda, kuriai pagrindo duoda Šv. Raštas, liturgija, bet taip pat ir apokrifiniai raštai. Reformacija marianinę poeziją apstabdo. Tačiau po to vėl iškyla nauji motyvai — Torquato Tasso kuria Loreto eiles, Nekaltąjį Prasidėjimą kelia Corneille, Lope de Vega, Angelus Silesius. Herderio paskatintas Goethė susidomi ne tik liaudies poezija, bet ir viduramžiais ir į savo Fausto pirmąją dalį įveda marianinį motyvą— Sopulingąją M., antrojoj Fausto daly pasireiškia klasikinis nusiteikimas su ‚Das Ewig Weibliche' motyvu. M. himnu baigiamas ir pats Faustas. Romantika dar labiau iškėlė marianinę poeziją, kuri buvo kuriama ne tik katalikų poetų, kaip Brentano, Eichendorffo, bet ir protestantų, kaip Novalis, Droste-Hülshoff. Mūsų amžiuj M. poezijoj reiškiasi arba kaip poetinis vaizdas, pvz. Rilkės M. gyvenimas (komponuotas Hindemitho), ar kaip dantiškoji vizija, pvz. Elioto Pelenų diena, ar kaip estetiškai religinis pergyvenimas, pvz. Claudelio, Gertūdos von Le Fort marianinė kūryba.

M. lietuvių poezijoj irgi pasirodo beveik po krikščionybės įvedimo. Nors šv. Kazimieras pagal to meto paprotį kasdien gieda lotyniškai populiariąsias marianines eiles Omni die dic Mariae, tačiau dar prieš Šiluvos apsireiškimą (1608) vysk. Merkelio Giedraičio kan. Mikalojus Daukša savo raštuose duoda jau lietuviškąjį Salve Regina vertimą, o vėliau Kražių jėzuitas Pranas Šrubauskis kuria tokias giesmes, kaip Sveika, Aušros žvaigžde šviesi. Sudarydamas pirmąjį žemaičių giesmyną-kantičką, Šrubauskis jau plačiau paskelbia Lietuvoj marianinę poeziją. Nežinomi autoriai kuria tą poeziją lietuviškai, kaip ir savo liaudies dainas. XVIII a. gale tautai praradus politinę nepriklausomybę, M. giesmė dar labiau pasklinda žmonėse. Į liaudies taktą pataikydamas, M. giesmes rašo vysk. A. Baranauskas, ir žmonės jas pasisavina, kaip ir kitų nežinomų autorių. Dar anksčiau su tautos reikalais ir vargais marianinę giesmę susieja Maironis, kurio Marija, Marija tampa tartum religiniu lietuvių himnu, giedamu ypač tremties dienomis. Po Baranausko, Maironio ir Jakšto pakyla visa eilė naujesnių lietuvių poetų, kūrusių marianinės poezijos. Bemaž pusė jų ir dabar ją rašo, toje poezijoje keldami ar būdingąsias marianines vietas, kaip Aušros Vartus, Šiluvą, Žemaičių Kalvariją, ar įpindami ir savo intymesnius asmeninius pergyvenimus, ir čia ryškiau pasireiškia M. Vaitkus, Augustaitytė-Vaičiūnienė, Faustas Kirša, B. Brazdžionis ir kt.

D. Attwater, A Dictionary of Mary 1956; *S. Reissel,* Geschichte der Verehrung Marias während des Mittelalters 1909; *Ahsmann,* La culte de la Sainte Vierge et la littérature française profane du moyen âge 1930; *O. Hellinghaus,* Hundert lat. Marienhymnen; *M. Therese,* I sing of a Maiden (antologija) 1947; *A. Tyruolis,* M. lietuvių poezijoje (Šv. Pranciškaus Varpelis nr. 11, 1954); (") Aušros žvaigždė, visuot. marianinės poezijos (antologija) 1947; *A. Tyruolis,* M. lietuvių poe- Marijos eilių vainikas 1933; (") Marijos žemė 1958. *A.Špl.*

Lietuvių liaudies krikščionybėje M. priklauso išskirtinė vieta. Jos paveikslų rasime beveik kiekvienoje pirkioje, o įvairių maldų gausoje, M. maldos prašoka visas kitas; Jos vardas tariamas su ypatinga pagarba ir, pagal senuosius žmones, Jėzaus ir M. vardais krikštyti esanti nuodėmė; Marijonos krikštavardis esąs visai kitas, ne M. Ir jei krikščionybė aplamai M. išskiria iš visų šventųjų tarpo, tai lietuvis, bereikšdamas Dievo Motinėlei pagarbą, ją kartais ir visai sudievina, padaro Švč. Trejybės asmeniu (Dievas Tėvas, Dievo Sūnus ir Dievo Motina). Šiam M. sudievinimui susidaryti turėjo reikšmės gal ne tiek jai, kaip Dievo Motinai, pagarba, kiek tokie paveikslai bei raižiniai, kur danguje M. vainikuoja Dievas Tėvas ir Dievo Sūnus, bet pats paveikslas vadinamas ne M. vainikavimu, o tiesiog Švč. Trejybe (Pav. LE XIII 102). Tuose paveiksluose Šv. Dvasia (Balandėlio pavidalu) retai kada senųjų žmonių suvokiama trečiuoju Švč. Trejybės asmeniu: žmogus nesuradęs antropomorfinio pavidalo trečiojo Švč. Trejybės asmens, M. įjungė Švč. Trejybės visumon. Mūsų sakmėse, kuriose jau gausu ir krikščionybės įsravos, M. veikmė panaši Dievui Seneliui. Jis moko ūkininkus, rečiau moteris, įvairių darbų ir vaikščiodamas baudžia neklaužadas, o M. moko taip pat įvairių darbų

tik moteris. Būdinga, kad Dievas Senelis baudžia, o M. paprastai pačius didžiausius nusikaltėlius, jau krauju užrašiusius velniui sielą, dar paskutinį metą jos besišaukiančius ar pasiėmusius Švč. M. paveikslėlį, išgelbsti. Šalia, palyginti, gausių sakmių ir legendų, ji dažnai minima įvairiuose burtažodžiuose (ligų, meilės užkalbėjimuose), į ją kreipiasi gimdyvės, prašo liaudinėse maldelėse saugoti nuo skendimo, ugnies ir pn., o vad. M. sapno maldoje, kurią dar 1895 pasmerkė Tėvynės Sargas, M. sauganti nuo priešo kulkos, staigios mirties ir t.t. Lietuvio įsitikinimu, ypatingoje M. globoje esą sodybos, gyvuliai ir net laukai su javais, todėl tenka manyti, kad ir Lietuvoje, kaip ir kt. kraštuose (plg. G. Klameth), M. įvaizdis bus sukritęs su kuria nors moteriška dievybe; Latviuose ji siejama su Laima (P. Šmits), o mūsuose — su Žemyna ir kartais Dalia. Su Žemyna, atrodo, bus sumišusi M. globa laukams, gyvuliams ir net sodybai, o jos gimdyvių ir vaikų globa sietina su Dalia. Todėl ir mūsuose ‚M. Žemės' posakio reikšmės tenka ieškoti ne tiek senųjų misininkų M. kulto pastangose, kiek senojo lietuvio sugebėjime M. susieti su kuria nors moteriškąja sava dievybe; tai jau pastebėjo A. Maceina (matriarchatinis pagrindas, lietuvio polinkis kosmiškumui).

Lietuvis M. statulėlių drožė labai daug. Jas statė į atskiras pastogėles ir dėjo prie įvairių kryžių. Jos įžadinės pastogėlės buvo statomos itin norint susilaukti šeimos ar prašant M. užtarties, kad maži kūdikiai nemirtų. Būdinga, kad iki I pas. karo išeiviai į Skotiją ar JAV laimingai kelionei darydavo M. pastogėlės ar kuriai nors bažnyčiai M. paveikslo įžadus; to meto laisvamaniškoji spauda itin aštriai ir dažnai pasisakydavo prieš tokius įžadus, siūlydama tuos pinigus geriau skirti Kankinių kasai ar kt. reikalams. Iš drožtinių M. statulėlių dažniausios Skausmingosios (su mirusiu Kristumi ant kelių — Pietos ir 7 skausmų — kalavijų), tačiau daug retesnės Mergelės Marijos statulėlės.

G. Klameth, Egipto mitų motyvai aprokrifų legendose apie M. (Soter IV : 2, 1927); *V. J. Mansikka,* Litauische Zaubersprüche 1929; *A. Maceina,* Kristaus gimimas tautai (Židinys XXIV 1936); (") Krikščioniškasis turinys ir lietuviškoji forma (t. p. XXVIII 1938); (") Kultūros sintezė ir lietuviškoji kultūra (t. p. XXIX, XXX 1939); *J. Vaišnora,* Marijos garbinimas Lietuvoje 1958. *A.Mž.*

2. M. Magdalena — yra viena iš moterų Kristų lydėjusių apaštališkose kelionėse. Ji buvo vadinama Magdalena, kadangi, greičiausiai, buvo kilusi ar gyvenusi Magdalos mstl., kuris yra vakariniame Genezareto ež. pakraštyje. Evangelistai nurodo, jog M.M. buvo apsėsta septynių piktųjų dvasių. Neaišku, ar ši pastaba yra suprastina moraline prasme, t. y. kad ši moteris buvo buvusi didelė nusidėjėlė, kaip aiškina kai kurie Bažnyčios Tėvai (Grigalius Didysis Hom. in Evang. 33, 1), ar žodine, t.y. kad ji buvo iškentėjusi kokios nors ypatingos rūšies velnio apsėdimą. Jėzus suteikė šiai moteriai didelę malonę, išgelbėdamas ją iš piktosios dvasios vergijos, vis tiek ar ją imsime tiesiogine, ar moraline prasme. Dėl to M.M. jautė Išganytojui nepaprastą dėkingumą ir meilę. Ji sekė visur, prie Jo buvo nuolat ir iki pabaigos. Ji stovėjo prie kryžiaus ant Kalvarijos kalno drauge su Švč. Motina ir apaštalu Jonu. Ji stebėjo Kristaus nuėmimą nuo kryžiaus, palydėjo Kristų ligi kapo, pasilikdama prie jo. Sekmadienio rytą su kitomis moterimis ji atvyko prie kapo, kad pateptų Jėzaus kūną kvepalais. Radus kapą atidarytą, ji skubėjo apie tai pranešti apaštalams. M.M. grįžo atgal prie kapo drauge su apaštalais Petru ir Jonu. Čia ji išvydo kape esančius angelus, čia jai pasirodė pats Kristus.

Ar M.M. yra ta pati Luko minimoji moteris nusidėjėlė, kuri patepė Jėzui kojas vaišių metu pas Simoną farizėjų? Ar ji yra ta pati Marija Betanietė, Lozoriaus ir Mortos sesuo? Šiais klausimais autoriai yra skirtingų nuomonių. Daugelis mano, jog čia kalbama apie vieną ir tą pačią moterį. Kiti teigia, kad turima reikalo su skirtingomis moterimis. Kai kurie yra linkę skirti dvi moteris: nusidėjėlę ir M.M., kuri esanti ta pati M. Betanietė; arba priešingai — M.M. ir M. Betanietė, kuri esą tapatintina su nusidėjėle.

Atrodo, jog patikimiausia yra pirmoji nuomonė. Tai paremiama tiek istoriniais, tiek egzegetiniais, tiek ypačiai psichologiniais argumentais. Tiesa, Bažnyčios Tėvai neduoda šiuo klausimu aiškaus atsakymo. Lygiai tiesa, kad Rytų Bažnyčios liturgija skiria tris moteris. Bet lygiai yra tiesa, kad Vakarų Bažnyčioje nuo Grigaliaus Didžiojo iki Viduramžių buvo vieninga nuomonė, kad M.M. yra buvusi nusidėjėlė ir ta pati M. Betanietė. Lygiai ir Vakarų

Bažnyčios liturgija M.M. tapatina su M. Betaniete ir su moteriške nusidėjėle. Nuomonė apie tris moteris greičiausiai atsirado todėl, kad buvo lyg nepatogu pripažinti buvus didelę nusidėjėlę tą, kuri Jėzui taip buvo artima ir kurią Jis išaukštino virš kitų moterų.

Jono 11, 2 tekstas, nesant kitų aiškiai priešingų argumentų, logiškai yra jungtinas su Luko 7, 36 tt, o ne su Jono 12, 3 tt aprašomu faktu; o tai reiškia, kad M. Betanietė yra ta pati moteris nusidėjėlė. Pagaliau faktas, kad M.M. yra pristatoma, kaip moteris, iš kurios Kristus buvo išvaręs septynis velnius, reiškia ne ką kita, kaip mintį, jog ji buvusi didelė nusidėjėlė prieš Kristui ją grąžinant į tiesos kelią.

Būdas, nusiteikimas ir laikysena moters nusidėjėlės, M.M. ir M. Betanietės, kaip matyti iš Evangelijų pasakojimų, yra visai vienodas. Jei būtų kalbama apie tris skirtingas moteris, būtų logiška laukti, kad jos būtų kur nors paminėtos drauge. Sunku įsivaizduoti, kad M. Betanietė nebūtų buvusi Jėzaus kančios liudininkė, sekusi Jį kančios metu, buvusi prie Jo laidojimo. Bet Evangelistai jos niekur nemini. Tad lieka viena išvada: M. Betanietė Kristaus kančioje tikriausiai dalyvavo ir Evangelistai ją mini kaip M.M., kadangi tai yra viena ir ta pati moteris.

Prileidus M.M. tapatumą su M. Betaniete ir moteriške nusidėjėle, nesunku suderinti Evangelijų pasakojimus bei nubrėžti apytikriai jos gyvenimo eigą. Ji gimė ir augo Betanijoje (prie Jeruzalės) turtingoje ir garbingoje šeimoje. Jau subrendusi paliko tėvų namus ir persikėlė į Galilėją, apsigyveno prie Genezareto ežero esančiame miestelyje Magdaloje. Čia pagarsėjo kaip graži, bet netvarkingo gyvenimo moteris. Pagal talmudinį padavimą M.M. buvusi ištekėjusi už žydo Pappus ben Juda, kurį vėliau pametusi ir susidėjusi su Herodo Antipo karininku Panteru, kuris gyveno Magdaloje. Kristui skelbiant gerąją Naujieną Galilėjoje, M.M. besiklausydama Jo pamokymų, atsivertė, viešai apgailėjo savo kaltes ir pradėjo naują gyvenimą. Ji sekė Jėzų, Jo apaštališkų kelionių metu, Jį supažindino su savo šeima Betanijoje, kur Jis vėliau nekartą praleisdavo poilsio valandas. Ji buvo Išganytojo kančios ir prisikėlimo liudininkė. Apie jos gyvenimą ir veiklą po Kristaus dangun įžengimo beveik nieko nežinome. Vėlesnis padavimas kalba, kad ji drauge su seserimi Morta ir broliu Lozorium persikėlusi į P. Prancūziją ir ten mirusi.

J. Sickenberger, Ist die Magdalenenfrage wirklich unlösbar? (Bibl. Zeitung 17, 1925, 67–74); *U. Holzmeister*, S. M. M. estne una eademque cum peccatrice et Maria sorore Lazari? (Verbum Domini 16, 1936, 193–199); *Simon-Dorado*, Praeléctiones Biblicae Novi Testamenti I. *L.T.*

Mene M.M. vaizduojama atskira figūra dviem būdais: 1. kaip kilminga moteris su tepalų dėžute rankoje, kurią ji turėjo lankydama Jėzaus kapą, plg. Piero della Francesca, Carlo Crivelli, 1480–1520 flamų tapybą, vokiečių skulptūrą; 2. kaip atgailojanti nusidėjėlė XVI a. tapyboje beklūpanti urve, o baroko tapyboje kaip gražus aktas su kryžiumi rankoje, plg. P. Batoni, Lanfranco, Maratti, Ribera ir kt. paveikslus. M.M. istorinio ciklo pradžia kartoja evangelijų scenas, kuriose dalyvavo M.M.: Lozoriaus prikėlimas, Puota pas fariziejų Simoną, Nukryžiavimas ir ‚Noli me tangere'. Graži M. M. altoriaus lenta su M.M. centre ir abipus mažais legendos paveikslais iš SS. Anunziata vienuolyno Florencijos XIII a., vad. Magdalenos meistro darbo, dabar yra Akademijoje: M.M. čia pavaizduota apsidengusi ilgais plaukais, lygiai kaip Šv. Marija Egiptietė. XIV a. priklauso M.M. freskų ciklai Šv. M.M. koplyčioje Šv. Pranciškaus bžn. Asyžiuje ir Bargello tvirtovėje Florencijoje, kurie siejami su Giotto mokykla. XVI a. G. Ferrari davė M.M. freskas Šv. Kristupo bžn. Vercelli, Veronese keliskart — puotos sceną (Luvre, Turine ir Genujoje). Vokietijoje žymūs tapytojo L. Moserio 1431 M.M. altorius Tiefenbronne ir skulptoriaus Riemenschneiderio iš medžio drožinėtasis — Münnerstadte. *P.Rkl.*

Marija Magdalena (Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje Vilniuje)

3. M. Betanietė žr. Marija Magdalena.

4. M. Jokūbo ir Juozapo motina (Mat. 27, 56). Nėra jokios abejonės, jog ši M.

yra motina Evangelijose minimų Viešpaties brolių. Šv. Jonas ją vadina M. Kleopo. Kadangi moterys yra tituluojamos pagal vyrą, tai reikia manyti, jog čia kalbama apie M. Kleopienę. Krikščioniška tradicija sako, kad Kleopas buvęs šv. Juozapo brolis, taigi ši M. yra buvusi Šv. Dievo Motinos brolienė. Semitų kalbos įtakoje šv. Jonas šį artimą giminystės laipsnį išreiškė bendrine sąvoka ‚sesuo'. Iš to seka, kad vadinamieji Viešpaties broliai yra iš tikrųjų buvę Kristaus pusbroliai. Hebrajų kalboje brolio ar sesers terminas buvo vartojamas ir platesne prasme, pažymint giminaičius. Ši M. buvo žinoma pirmiesiems krikščionims daugiausia kaip Jokūbo (vad. Mažuoju) motina dėl to, kad Jokūbas buvo plačiai žinomas kaip įtakingas apaštalas ir pirmasis Jeruzalės vyskupas. M. Kleopienė dalyvavo su kitomis moterimis Kristaus kančioje ir palaidojime, ir buvo Jo prisikėlimo liudininke.

5. M., šv. Morkaus Evangelisto motina. Pas ją atvyko ir rado prieglobą šv. Petras, kai angelas jį stebuklingai išlaisvino iš kalėjimo (Apd. 12, 12). Ji buvo apaštalams gerai žinoma, ir jos namai jiems buvo artimi. Daugelis mano, kad jos bute Kristus valgė paskutinę vakarienę; taip pat pas ją bus susirinkę apaštalai Sekminių dieną, kai Šv. Dvasia nužengė ant jų regimu būdu. Ar tikrai taip yra buvę, sunku pasakyti. *L.T.*

Šventosios:

6. M. Egiptietė, šventoji (šventė IV 2). Seniausias ją minįs istorinis šaltinis yra Skitopolio Kirilas, kuris šv. Kiriako biografijoje mini, jog drauge su Kiriaku ir vienuoliu Jonu aplankęs M.E. kapą ir iš Jono sužinojęs jos gyvenimo istoriją. M.E. buvusi Jeruzalės bažnyčios giesmininkė. Dėl savo gražaus balso perdaug atkreipusi į save jaunuolių dėmesį, nutarusi pasitraukti iš pasaulio ir, apsigyvenusi tyruose, išlindėjusi vienoje oloje 18 metų. Vienuolis Jonas vienoje savo kelionėje radęs ją mirusią, užmūrijęs toje pat oloje. VII a. pradžioje šv. Sofronijus, pasirėmęs Kirilo žiniomis, parašė legendinę M.E. biografiją, pagal kurią M.E. buvusi gimusi Egipte (iš to pavardė) ir pradėjusi atgailos gyvenimą tyruose po skandalingo ir palaido gyvenimo Aleksandrijoje.

Acta SS. Aprilis I 1865. *J.V.*

M. Egiptietė m e n e. Pagal šv. Sofronijaus parašytą biografiją, M.E., 18 metų begyvenant tyruose, drabužiai nukritę nuo jos kūno. Todėl ir Europos mene ji vaizduojama nuoga, teprisidengusi savo ilgais plaukais (plg. Šv. Marija Magdalena). Jos mirties scenas trimis freskomis pavaizdavo Puccio Campana Šv. Pranciškaus bažnyčioje Šv. Magdalenos koplyčioje Asyžiuje: 1. Zosimas duoda M.E. drabužį, 2. M.E. komunija, 3. angelai neša M.E. į dangų. Jos atsivertimo ir atgailos istoriją išdėsto XIII a. vitražai Bourges katedroje 7 scenomis, taip pat keli Chartres katedros vitražai. M.E. statulų iš XV–XVI a. altorių išliko keliuose muziejuose.

Marija Egiptietė (skulptūra Luvre)

7. M. M a g d a l e n a d e P a z z i (1566–1607) šventoji (šventė V 25). Kilusi iš garsios Florencijos didikų šeimos Pazzi. 1582 įstojo į gimtojo miesto (Florencijos) basųjų karmeličių vienuolyną. Šalia šv. Teresės, to paties ordino narės, M.M. yra viena iš didžiųjų Kat. Bažnyčios askečių. 1669 paskelbta šventąja. Jos nesugedę palaikai guli brangiame kristaliniame karste karmeličių vienuolyno bžn. Florencijoj. XVII a. Florencijos M.M. kultiniai paveikslai ją vaizduoja su degančia širdimi ir erškėčių vainiku rankoje. Geriausią paveikslą vaizduojantį M.M. mistines sužieduotuves su Kristumi nutapė Luca Giordano. Jos ekstazę didelėje freskoje davė Damery apie 1640 karmeličių bžn. Paryžiuje. Visą eilę vėlesnių M.M. paveikslų raižiniais mini Guénebault'o Dictionaire iconographique. Lietuvos didikai Pacai laikė Florencijos Pazzi šeimą sau gimininską, todėl Kristupas Pacas paskyrė savo Pažaislio kamandulų vienuolyno bžn. vieną koplyčią dešinėje pusėje M.M., kaip savo giminaitės, atminimui. Koplyčia turi dvi freskas: 1. Jėzaus Kristaus laidojimas, kuriame mistiškai dalyvauja M.M., laikydama Viešpaties kairiąją ranką ir 2. Šventosios stebuklas, kai mirusioji ir pašarvotoji M.M. nukreipia savo galvą nuo ištvirkėlio jaunuolio Fabricijaus žvilgsnio, o tėvas jėzuitas Klaudijus Stripandas kreipiasi į tą jaunuolį atvertimo žodžiais. Freskos, kurioms būdingi baroki-

niai rakursai ir gestikuliacija, priskiriami italų tapytojui Delbene ir yra vienos iš pačių gerųjų šito meistro kūrinių Pažaisly.

K. Künstle, Ikonographie der christlichen Kunst II 1928, 433; *H. Kairiūkštytė-Jacynienė,* Pažaislis, ein Barockkloster in Litauen 1928, 14, 146–147 ir pav. 63. *P.Rkl.*

Valdovės. Anglijos:

8. M. I Katalikė, arba Kruvinoji (1516–1558), Anglijos karalienė, karaliaus Henriko VIII ir Kotrynos Aragonietės duktė. Jau kūdikystėje jai piršosi imp. Karolis V ir Prancūzijos karalius Pranciškus I. 1525 M. gavo Valijos kunigaikštytės titulą ir atskirus savo dvaro rūmus. 1527 karalius Henrikas VIII pradėjo rūpintis skyrybomis su savo žmona Kotryna Aragoniete. M. paliko ištikima savo motinai ir katalikų religijai.

Marija Katalikė

Nuo tada ir prasidėjo M. vargai: 1536 ji sumanė pabėgti iš Anglijos į Prancūziją, bet buvo sugauta ir priversta atsisakyti savo teisių į Anglijos sostą ir katalikų tikėjimo. 1544 atgavo savo teises į sostą. 1553, po karaliaus Edvardo VI mirties, M. įsikaraliavo Anglijoje. Svarbiausias jos siekimas buvo sugrąžinti Angliją katalikų bažnyčiai. Tuoj ji panaikino Henriko VIII ir Kotrynos Aragonietės skyrybas. Kancleriu pasiėmė vysk. Gardinerį ir jo padedama rengėsi atsteigti katalikybę Anglijoje. Sužinojusi apie M. politiniais tikslais ruošiamas vedybas su Ispanijos karaliumi Pilypu II, 1544 Anglijos protestantiškoji diduomenė sukilo, bet sukilimas buvo numalšintas ir daug kaltininkų nubausta. Ištekėjusi už Ispanijos karaliaus Pilypo II, tuojau atkūrė katalikų vyskupijas, panaikino Edvardo VI išleistus protestantiškus bažnyčios tvarkymo įstatymus ir atšaukė Henriko VIII antipopiežiškus įstatymus. Ir pop. Julijus III 1555 atšaukė prakeikimą Anglijai už ereziją. Tačiau M. nedrįso sugrąžinti atimtų bažnytinių žemių. M. valdoma Anglija 1557 dalyvavo Ispanijos pusėje kare su Prancūzija ir neteko paskutinės teritorijos kontinente (Calais). M. mirė bevaikė. Ji buvo gabi, išmokslinta, mokėjo daug kalbų. M. nebuvo ‚kraugeriškesnė' valdovė už kitus to meto valdovus, todėl ‚Kruvinosios' prievardis prikergiamas jai tik iš įpročio.

A. Zimmermann, Marie die Katholische 1890; *J. M. Stone,* History of Mary I 1901. *O.Kr.* ir *P.Č.*

9. M. Modenietė (1658–1718) Anglijos karalienė, Jokūbo II žmona ir Alfonso V Modeniečio duktė. 1673 ištekėjo už Jorko kng. Jokūbo. M. buvo pamaldi katalikė, todėl nebuvo populiari protestantiškoje Anglijoje. Gimus sosto įpėdiniui Jokūbui, M. priešai sukėlė didelį triukšmą, nes Anglijos protestantai baiminosi sosto įpėdinio kataliko. 1688 Anglijoje kilo vad. Šlovingoji (nekruvinoji) revoliucija, ir M. teko pasitraukti iš Anglijos į Prancūziją.

10. M. II Stiuartietė (1662–1694) Anglijos, Skotijos ir Airijos karalienė (1689–94), Niderlandų kng. Vilhelmo III žmona ir Anglijos karaliaus Jokūbo II duktė. Jos tėvas Jokūbas buvo katalikas, bet duktė buvo protestantiškai išauklėta. 1671 mirus M. broliui, ji paliko tiesiogine sosto įpėdine. 1677 ištekėjo už Vilhelmo III Oraniečio. 1688, po Šlovingosios Anglijos revoliucijos, Anglijos karaliaus Jokūbo II priešininkų pakviesta grįžti į Angliją ir drauge su vyru Vilhelmu Oraniečiu užimti Anglijos sostą. Sugrįžusi 1689 Anglijos parlamento kartu su savo vyru buvo paskelbti Anglijos valdovais. M. II, tiek Niderlanduose, tiek ir Anglijoje, rūpinosi labdaros bei bažnyčios reikalais ir buvo populiari visuomenėje. Jos gyvenimas nebuvo laimingas, nes jos vyras, Vilhelmas Oranietis, turėjo kovoti su M. II tėvu dėl Anglijos sosto. M. II atsiminimai Memoirs and Letters of Mary Queen of England išsp. 1886.

F. J. Z. Krämer, Marie II Stuart 1890; *N. M. Waterson* (biografija) 1928.

11. M. (1867–1953) Anglijos karalienė, karaliaus Jurgio V žmona ir Tecko kng. Pranciškaus duktė. 1893 ištekėjo už Jorko kng. Jurgio, kuris 1910 tapo Anglijos karaliumi. 1911 M. vainikuota Anglijos karaliene. Jos du sūnūs — Jurgis VI ir Edvardas VIII buvo Anglijos karaliai. M. buvo veikli visuomeniniame gyvenime: rūpinosi moterų ir vaikų globa, steigė ir globojo ligonines, ypač I pas. karo metu, taip pat rūpinosi moterų mokslinimu. *O.Kr.*

Ispanijos:

12. M. Luiza (1751–1819) Ispanijos karalienė, Parmos kng. Pilypo duktė, karaliaus Karolio IV žmona. M.L. su savo favoritais valdė kraštą ir neprotinga politika sudarė palankias sąlygas įvelti Ispa-

niją į karus su Prancūzija. Tapytojas Goya yra padaręs jos portretų. *P.Č.*

13. M. Kristina (1806–1878) Ispanijos karalienė, karaliaus Ferdinando VII ketvirtoji žmona ir Abiejų Sicilijų valdovo Pranciškaus I duktė. 1829 ištekėjo už karaliaus Ferdinando VII, o po jo mirties, ligi Izabėlės II pilnametystės, regentė (1833–40). M.K. turėjo didelės įtakos Ispanijos politikai: 1833–40 civilinio, arba karo su karlistais, metu M.K. stengėsi gauti paramos liberaliniuose sluoksniuose. Vėliau liko griežta konservatorė ir reformų šalininkų persekiotoja. 1840 paėmė valdyti M.K. duktė Izabėlė II, kuri valdžios vairą atidavė Esparterui. M.K. pasišalino į užsienį. Ji buvo nemėgiama dėl valdymo būdo ir ypač dėl švaistymo valstybinių pinigų prabangai. 1843 ji vėl grįžo į kraštą ir 1844 ištekėjo už F. Muñozo. 1854 dėl revoliucinių sąjūdžių turėjo palikti kraštą, bet po 10 metų emigracijos vėl sugrįžo, tačiau po 1868 perversmo drauge su Ispanijos karaliene Izabėle II pabėgo į Prancūziją.

14. M. Luiza (13) duktė žr. Izabelė II.

15. M. Kristina (1858–1929) Ispanijos karalienė, karaliaus Alfonso XII žmona, Austrijos kng. Pranciškaus Ferdinando duktė. 1879 ištekėjo už Alfonso XII. Po vyro mirties, sūnui Alfonsui XIII esant nepilnamečiui, 1885–1902 buvo regentė. Kaip svetimšalė, valdymo pradžioje nebuvo populiari tautoje, bet savo liberalia politika įgavo pasitikėjimo. Jos valdymo metu Ispanija neteko paskutinių savo valdų. 1902 atidavusi valdymą Alfonsui XIII, M. rūpinosi labdaros reikalais. *O.Kr.*

Lenkijos ir Lietuvos:

16. M. Liudvika Gonzaga (1612–1667) Lenkijos karalių ir D.L.K. Vladislovo IV ir Jono Kazimiero žmona, Neverso ir Mantuvos kng. Karolio Gonzagos duktė. Jauna atsirado Liudviko XIII dvare, kur pasižymėjo savo grožiu ir inteligencija. Svajojo ištekėti už Liudviko XIII brolio Gastono, įsivėlė į Cinq-Mars intrigas, bet nenukentėjo. Kardinolas Richelieu, siekdamas sustiprinti Prancūzijos pozicijas Š. R. Europoje, ieškojo sąjungininkų Švedijoje ir Lenkijoje-Lietuvoje. Vedybos buvo viena populiariausių priemonių tam pasiekti. Jau 1634 buvo daroma pastangų apvesdinti M.L.G. su Vladislovu IV, kuris tačiau vedė Habsburgaitę. Tik šiai mirus (1645), prancūzų ambasadoriaus de Bregy pastangomis pavyko įpiršti M.L.G., kurios portretas jau nuo senō buvo Varšuvoje. Richelieu įpėdinis kardinolas Mazarinis stengėsi ją panaudoti kaip įrankį sąjungai tarp Švedijos ir Lenkijos–Lietuvos sumegzti ir tą sąjungą nukreipti prieš Habsburgus. Tas planas nepasisekė, ir Lenkija-Lietuva ir toliau laikėsi tradicinės draugystės su Habsburgais. Po Vladislovo IV mirties (1648) karaliumi buvo išrinktas Jonas Kazimieras (žr.), kuris vedė velionies našlę. Tuo metu pasirodė, kad Lenkija-Lietuva buvo per silpnos vesti karą iš karto su Maskva ir su Švedija, ir karalienės bei gabaus prancūzų ambasadoriaus de Lumbres (žr.) pastangomis, kurias rėmė ypač daug Lietuvos didikų, sudaryta taika su Švedija (1660) ir Lenkijos-Lietuvos politika nusigręžė nuo Habsburgų ir pasuko Prancūzijos pusėn. Tos politikos žymiausias šulas buvo Lietuvos kancleris K. Pacas, vedęs taip pat prancūzę iš M.L.G. palydovių tarpo. Nors 1652 M.L.G. buvo gimęs sūnus, bet jis anksti mirė. Užtat sosto įpėdinio klausimas pasidarė aktualiausia problema, kuriai visas savo paskutinių gyvenimo metų jėgas ir skyrė karalienė. 1661–63 jai ir galingai prancūzų partijai, kuriai Liudvikas XIV nesigailėjo pinigų, vos nepasisekė paskirti sosto įpėdinį karaliui gyvam tebesant, tačiau Lenkijos maršalas Liubomirskis ir smulkioji bajorija sumaišė tuos planus. Buvo bandoma vienoje Lietuvoje pravesti prancūzų kandidatą, bet ir tai nepasisekė. 1666 sudaryta slapta sutartis tarp karališkosios poros, kai kurių didikų ir Liudviko XIV dėl Jono Kazimiero abdikacijos ir dėl prancūzų kandidato išrinkimo. 1667 mirus Liubomirskiui, atrodė, kad tas planas, pavyks, bet tais pačiais metais mirė ir M.L.G. Jai mirus Jonas Kazimieras visiškai pasimetė. M.L.G. buvo valdinga moteris, kuri, kai kurių vienalaikių liudijimu (Rudavskio), vedžiojusi ‚karalių kaip abisiniukas dramblį', arba ‚kaip mešką už grandies' (Jerlicz). Jonas Kazimieras buvo baisiai ją pamilęs ir jos kone visur klausė. Jos įtaka ir intrigos sukėlė smar-

Marija Liudvika Gonzaga

kią opoziciją prieš karaliaus dvarą ir jo šalininkus.

Batcheller, The Soul of a Queen 1943; *Ceroni,* Maria Gonzaga 1952; *Czermak,* Z czasów Jana Kazimierza 1893; *Plebański,* Jan Kazimierz i Marja Liudwika Gonzaga 1862; *Plourin,* Marie de Gonzague 1946; *Waliszewski,* Polsko-Francuskie stosunki 1889. *V.Trp.*

17. M. Kazimiera (1641?–1716) Lenkijos karaliaus ir D.L.K. Jono Sobieskio žmona, istorinėje ir beletristinėje literatūroje žinoma Marisenkos vardu, kurį jai davė Sobieskis. Gimimo d' Arcquien, prancūzė. Į Lenkiją atvyko jauna su visu Marijos Liudvikos (žr.) palydovių būriu. Nepasižymėjo dideliu grožiu, bet mėgo vyrų draugystę ir buvo nepaprastai ambicinga. Nors mylėdama jaunąjį Sobieskį, 1658 ištekėjo už seno, bet be galo turtingo J. Zamoiskio, Sandomiro vaivados. Šiam vos mirus (1665), ištekėjo už Jono Sobieskio, kuris beprotiškai ją buvo įsimylėjęs, ir kurio laiškai pilni begalinio sentimentalumo ir aistros. Jau karalium išrinktas jis rašė, kad ‚norėtų būti rasos lašeliu ir perskridęs erdves nupulti po jos kojų'. Tačiau M. Kazimierai, atrodo, daugiau rūpėjo jos vyro ir jos pačios karjera negu meilė. Kiek laiko vyko smarki kova tarp jos ir taip pat pranc̨ūzės Lietuvos kanclerio K. Paco žmonos dėl įtakos Lenkijos ir Lietuvos politiniame gyvenime. Politiniais sumetimais ji leidosi įsimylima prancūzų ambasadoriaus de Bonzy, Beziers vyskupo, vėliau bandė sužavėti karalių elektą Mykolą Višnioveckį, o Jonui Sobieskiui mirus, dar etmoną Jablonovskį, kuris irgi buvo vienas Lietuvos-Lenkijos sosto kandidatų.

Marija Kazimiera

Dėl jos įtakos ir reikšmės Jono Sobieskio valdymo metu tiek vienalaikiai šaltiniai, tiek vėlesni istorikai nesutaria. Vieni sako, kad toji įtaka buvusi be galo didelė ir pražūtinga Lenkijos ir Lietuvos istorijai (ypač sąjungos su Prancūzija nutraukimas 1681), kiti, tarp jų ir geriausias jos biografas Waliszewskis, tai neigia.

Šeimos gyvenime, nors ir gimdydama beveik kasmet vaikus (iš viso 16), dažnai buvo savo vyrui žiauri. Pats Sobieskis skundėsi, kad ‚ji su juo elgėsi žiauriau negu su šunimi'. 1696 vyrui mirus, ji bandė palaikyti prancūzo Conti kandidatūrą, bet nepavykus, beveik visų nekenčiama, 1699 išvyko į Romą, vėliau į Prancūziją, kur 1716 ir mirė.

Listy Jana Sobieskiego do Marii Kazimiery 1859; *Waliszewski,* Marysienka 1899; *Zeleński,* Marysienka 1938. *V.Trp.*

18. M. Juzefa, Vokietijos imp. Juozapo I duktė, 1715 ištekėjusi už Lenkijos karaliaus Augusto III.

Lietuvos:

19. M. Gediminaitė (m. 1349) D.L.K. Gedimino duktė. XIV a., einant kovoms tarp Maskvos ir Tverės k-tijų, abi šalys ieškojo sau pagalbos ir sąjungininkų. Tverė linko labiau Lietuvos pusėn ir gaudavo iš Gedimino politinės ir karinės paramos. Gediminas, norėdamas dar labiau sutvirtinti politinius ryšius su rusiškų žemių k-tijoms, 1320 žiemą išleido savo dukterį M. už Tverės kng. Dimitro II, Mykolo ir Onos Borisovič sūnaus. Dimitras II dėl savo keisto akių žvilgsnio pramintas ‚Grasinančios akys' (Groznyja otči), nuo 1319 buvo Tverės kng., o nuo 1322 dar ir Vladimiro kng. M. Gediminaitė gyveno su juo apie 5 metus. 1325 IX 15 Dimitras II buvo užmuštas totorių.

J. Wolff, Ród Gedimina 1886; *N. De Baumgarten,* Généalogies des branches régnantes des Rurikides du XIII au XVI siècle 1934 (Orientalia Christiana vol. XXXV, 1, 1934); *H. Paszkiewicz,* The Origin of Russia 1954.

20. M. Algirdienė (m. 1346 Vilniuje) D.L.K. Algirdo pirmoji žmona, Vitebsko kng. Jaroslavo Vasiljevičiaus duktė. 1318 ištekėjo už Algirdo, kuris, prieš vesdamas ją, priėmė stačiatikių tikėjimą. Kadangi šios žinios paimtos iš Bychovco metraščio, kuris daugelio laikomas falsifikatu, o kiti rusų šaltiniai nemini nei tokio Vitebsko kng., nei jo dukters M., tai kai kurie istorikai abejoja, ar pirmoji Algirdo žmona buvo M. vardu. Ryšium su tomis vedybomis, Algirdas tapo Vitebsko k-tijos valdytoju ir sujungė ją glaudžiau su Lietuva. Iš Algirdo ir M. moterystės buvo 5 sūnūs: Andrius, Dimitras, Konstantinas, Vladimiras, Teodoras ir 4 dukterys: Teodora, Marija-Agripina, Joana ir viena nežinomu vardu. Visi Algirdo ir M. sūnūs gavo valdyti rusiškų žemių: Polocko, Briansko, Černigovo, Trubčevo bei Kijevo srityse. Jie buvo atstovai ir skleidėjai savo tėvo politinės minties — visas rusų žemes sujungti D.L.K. valdžion. Mirus M., Algirdas 1350 vedė Tverės kng. Aleksandro dukterį Julijoną (žr.).

L. Kolankowski, Dzieje Wielkiego Księstwa Litewskiego za Jagiellonów I 1930; *S. Sužiedėlis,* Lietuva ir Gediminaičiai sėdant Jogailai į D. K. sostą (leidinyje Jogaila red. A. Šapoka 1935); *H. Paszkiewicz,* The Origin of Russia 1954.
R.Krs.

21. M. Agripina, D.L.K. Algirdo ir Marijos duktė žr. Agripina.

22. M. Algirdaitė, D.L.K. Algirdo ir antrosios jo žmonos Julijonos duktė, Jogailos sesuo. Praėjus dvejiems metams po tėvo mirties, M. ištekėjo už Lydos seniūno Vaidilos, kuris už sąmokslinę veiklą 1382 Kęstučio įsakymu buvo pakartas. Antrą kartą M. ištekėjo už Horodecko kng. Dovydo, Dimitro sūnaus. Jų abiejų vardai randami įrašyti Lubeczo sinodo dalyvių tarpe.

J. Wolff, Ród Gedimina 1886.

23. M. Kęstutaitė, D.L.K. Kęstučio duktė žr. Miklausė.

Neapolio-Sicilijos:

24. M. Karolina (1752–1814) Neapolio karalienė, karaliaus Ferdinando IV (vėliau abiejų Sicilijų karaliaus Ferdinando I) žmona, imp. Pranciškaus I ir Marijos Terezijos duktė, Marijos Antuanetės sesuo. Savo skandalais ir intrigomis turėjo neigiamos įtakos valstybės reikalams. 1798 turėjo bėgti iš Neapolio ir mirė svetur (Vienoje).

25. Marija Sofija Amalija (1841–1925) abiejų Sicilijų karalienė, karaliaus Pranciškaus II žmona, Bavarijos kunigaikštytė. Po Italijos susijungimo gyveno emigracijoje (Prancūzijoje).

Portugalijos:

26. M. I (1734–1816) Portugalijos karalienė (1777-1816), karaliaus Juozapo I duktė. 1760 ištekėjo už dėdės Petro, su kuriuo drauge nuo 1777 valdė Portugaliją. Ne jų iniciatyva 1777 buvo nušalintas nuo valdžios vairo 26 metus Portugaliją valdęs markizas Pombal. Tada galėjo sugrįžti iš tremties ir kalėjimų daug Portugalijos diduomenės, kuri pagyvino krašte intelektualinį gyvenimą; buvo steigiamos mokslo įstaigos: 1780 Mokslo akad., Jūrų akad. ir kt. Po Petro III mirties, 1786 M. pradėjo sirguliuoti melancholija, o nuo 1792 susirgo psichine liga, todėl kraštą valdė regento titulu jos sūnus Juozapas.

27. M. II (Maria da Gloria; 1819–1853) Portugalijos karalienė, Brazilijos karaliaus Petro I duktė. Po M. II senelio Jono VI mirties 1826 Portugalijos sosto M. naudai atsisakė jos tėvas Petras I ir paskyrė savo brolį Miguelį regentu, kuris 1828 paveržė iš M. sostą. 1832–33 vyko Portugalijoje civilinis karas ir tik Anglijos ir Prancūzijos dėka M. 1834 įsikaraliavo. 1835 ji ištekėjo už kng. Augusto Leuchtenbergo, kuris tais pačiais metais mirė. Netrukus (1836) ji ištekėjo už Saksų Coburgo kng. Ferdinando (II). Jos valdymo metu buvo tiesiami keliai (pirmasis geležinkelis, statomos mokyklos ir kt. *P.Č.*

Prancūzijos:

28. M. Anglė (Mary of England, arba Mary Tudor, 1496–1533) Prancūzijos karalienė, Anglijos karaliaus Henriko VII duktė. 1508 buvo ištekėjusi už Karolio V, bet jo seneliui Maksimilijonui I jungtuves išardžius, 1514 ji tapo Prancūzijos karaliaus Liudviko XII žmona. 1515 Liudvikui mirus, pasibaigė jos nelaimingos politinės vedybos. Po to ji slapta ištekėjo už anglo, Suffolko kng. Brandono. *J.J.*

29. M. Medičietė (Marie de Medici, 1573–1642) Prancūzijos karalienė, Henriko

Marija Medičietė

IV antroji žmona, Toskanos kng. Pranciškaus Medičio ir Joanos Austrės duktė, Liudviko XIII motina. 1600 ištekėjo už Henriko IV po jo išsiskyrimo su Margarita de Valois. 1610 vainikuota karaliene ir tais pat metais, po Henriko IV nužudymo, Liudvikui XIII esant nepilnamečiui, paliko regente (1610–17). Henriko valdymo metu M.M. nerodė susidomėjimo politika, bet regentavimo metu buvo aktyvi politikė, Ispanijos šalininkų bei katalikų partijos rėmėja. Ji tuoj pašalino Sully iš valdžios ir pakeitė savo meilužiu Conciniu. Švaistė valstybės pinigus savo meilužiams bei aristokratų pensijoms. Užsienio politikoje stiprino saitus su Ispanija. 1617 nužudytas jos meilužis Concini, o ji ištremta į Blois. Kilus pilietiniam karui tarp Liudviko XIII ir M.M. šalininkų, kardinolui Richelieu pasisekė sutaikinti motiną su sūnumi. 1622–30 ji vėl įgijo įtakos Prancūzijos politikai ir intrigavo prieš Richelieu, kol vėl buvo ištremta iš Paryžiaus, o paskui pati emigravo į užsienį. Mirė Kölne.

A. P. Lord, The Regency of Mary de Medicis 1904; *J. Pardoe*, Life and Memoirs of Marie de Medicis 1902; *L. Batiffol*, La vie intime d'une reine de France au XVII siècle Marie de Medicis ²1931; *C. J. Burchardt*, Richelieu 1936. *O. Kr.*

30. M. Terezija Austrė (Marie Thérèse d'Autriche, 1638–1683) Prancūzijos karalienė, Liudviko XIV žmona ir Ispanijos karaliaus Pilypo IV duktė. 1659 atsisakė teisių į Ispanijos sostą ir 1660 ištekėjo už Liudviko XIV. Prancūzijos politiniame gyvenime jokio vaidmens nevaidino, kadangi Liudviką XIV įtakojo jo meilužės. Su Liudviko XIV meiluže markize Maintenon (žr.) M. gyveno geruoju. Iš jos 6 vaikų teužaugo vienas.

M. Duclos, Mademoiselle de la Vallière et Marie Thérèse d'Autriche 1904.

31. M. Leščinskaitė (1703–1768) Prancūzijos karalienė, Liudviko XV žmona, Lenkijos karaliaus ir D. L. K. Stanislovo Leščinskio duktė. Remdama Stanislovo Leščinskio grįžimą į Lenkijos sostą, Prancūzija susiartino su juo, ir 1725 Liudvikas XV vedė jo dukterį M.L. Jos vedybos įvėlė Prancūziją į karą dėl Lenkijos sosto paveldėjimo. M. L. susilaukė 10 vaikų ir buvo Liudviko XVI senelė.

Marija Leščinskaitė

32. M. Antuanetė (prc. Marie Antoinette, 1755–1793) Prancūzijos karalienė, jauniausioji Austrijos imp. Pranciškaus I ir Marijos Terezijos duktė. Marija Terezija buvo numačiusi išleisti M.A. už Prancūzijos princo, norėdama suartinti Austrijos Habsburgus su Prancūzijos Burbonais ir sudaryti Prancūzijos sąjungą su Austrija prieš Prūsiją, Rusiją ir Angliją. Prancūzija irgi buvo suinteresuota tokia sąjunga, bijodama Austrijos suartėjimo su Prūsija ir Rusija. Abiejų kraštų ministrai, Kaunitz ir Choiseul, stengėsi šią sąjungą įvykdyti. M.A. buvo duotas prancūzų mokytojas Abbé de Vermond paruošti ją tai misijai.

Marija Antuanetė

1770 IV 19 Vienoje prasidėjo M.A. vedybų apeigos su Prancūzijos karaliaus Liudviko XV vaikaičiu, kng. de Berry, sosto įpėdiniu (vėliau Liudviku XVI), jaunajam vedybų apeigose nedalyvaujant (jam atstovavo M.A. brolis Ferdinandas), jos pasibaigė Versalyje VI 16. M.A. ištekėjo pažindama savo sužadėtinį tik iš pagražintų jo portretų. Susitikę abu ilgą laiką buvo abejingi ir nepatenkinti. Išlydėdama M.A. į Prancūziją, motina, be kitų patarimų būsimai valdovei, įsakė ‚pasilikti gera vokiete'. Nors M.A. buvo sutikta Prancūzijoje su didžiausia pompa ir buvo vadinama ‚Prancūzijos dukterimi', bet Austrijos priešininkai žiūrėjo į ją kaip į šnipę aukštoje vietoje ir su neapykanta vadino ją ‚austre' (l'Autrichienne). Tos neapykantos ir karališkojo dvaro intrigų dėka buvo atleistas užsienio reikalų ir krašto apsaugos ministras Choiseul (1770), M.A. ir Austrijos draugas. Tada jos patarėju liko tik Austrijos pasiuntinys Paryžiuje Mercy d'Argenteau.

1774 mirus Liudvikui XV, sostą užėmė Liudvikas XVI ir M.A. Jauna ir nepatyrusi karalienė, apsupta visokių intrigantų, linksmai ir nerūpestingai gyveno; mėgo puotas, teatrus ir kitas linksmas pramogas bei meilės nuotykius. Marijos Terezijos nuolatiniai patarimai ir įspėjimai kiek prilaikė M.A., bet po Terezijos mirties (1780) ji pasijuto laisvesnė. Visa tai davė progos agitatoriams kurstyti tautą prieš M.A. Jos reputacijai dar daugiau pakenkė

vad. ‚deimantinių karolių' skandalas 1785, kai kardinolas Louis de Rohan, norėdamas atgauti prarastą karalienės malonę, patarpininkavo nupirkti jai deimantinius daugiau kaip 1½ mil. livrų vertės karolius (tais laikais 1 livras buvo lygus 1 svarui sidabro), neatsižvelgdamas į krašto sunkią finansinę padėtį ir žemesniųjų tautos klasių skurdą. Pirkimas ėjo per apgavikų rankas, ir karoliai dingo. Kardinolas atiduotas teisman, bet teismas jį išteisino, o Paryžiaus minios šaukė iš džiaugsmo, tuo kaltindamos tik M.A.

Nedaug tenusimanydama valdymo reikaluose, M.A. kišosi į valstybės vidaus ir užsienio politiką, o Liudvikas XVI buvo neryžtingas ir delsus. Prancūzija buvo reikalinga ekonominių ir socialinių reformų, bet M.A. atkakliai priešinosi bet kokiems karališkojo dvaro ir privilegijuotų klasių suvaržymams. M.A. ir dalimi kitų aristokratų klasės intrigų dėka buvo atleisti finansų ministrai Turgot (1776) ir Necker (1781) ir kiti reformų šalininkai. Žmonės žiūrėjo į M.A. kaip į jų skurdo kaltininkę ir vadino ją ‚Mme Deficit'. Nuo pat revoliucijos pradžios M.A. vadovavo reakcionierių partijai, priešindamosi konstitucinio-demokratinio valdymo įvedimui. Ji susirašinėjo su Europos valdovais, prašydama jų ginkluotos intervencijos numalšinti revoliuciją. M.A. nepopuliarumas dar padidėjo, kada 1789 X 1 Versalyje karalienės garbei suruoštoje puotoje rojalistai, pasipuošę Burbonų dinastijos ženklais, trypė po kojomis trispalvius prancūzų tautinius ženklus. Tai sukėlė Paryžiaus moterų žygį į Versalį reikalauti duonos (1789 X 5). Karalius buvo priverstas su šeima persikelti į Paryžių ir apsigyventi savo rezidencijos rūmuose Tuileries. M.A. ragino karalių imtis paskutinio žygio — pabėgti į užsienį. Gelbėti monarchijai dar buvo pradėti pasitarimai su konstitucinės partijos vadu Mirabeau, kuris patarė nebėgti iš Prancūzijos, nepasikliauti armijomis, bet pasitikėti tauta ir įvesti konstitucinį valdymą. M.A. nekentė Mirabeau, nepasitikėjo juo ir pasielgė priešingai, pražudydama monarchiją, karalių ir pati save. Bėgimas į užsienį (1791 VI 20) nepavyko, ir karališkoji šeima buvo grąžinta į Paryžių (Tuileries). 1792 VIII 10 po Tuileries paėmimo karališkoji šeima buvo perkelta į miesto kalėjimą Temple. 1792 XII atskyrė M.A. nuo vyro ir tik jo egzekucijos dieną (1793 I 21) leido jai su juo pasimatyti. Po Liudviko XVI egzekucijos M. A. buvo vadinama ‚našle Capet'. 1793 VII atskyrė nuo jos sūnų; VII 1 perkėlė ją į kalėjimą Conciergerie, kur ji rado tik prastą lovą, šiaudinę kėdę ir mažą staliuką; vėliau atėmė iš jos ir dukterį. X 13 revoliucinis tribunolas apkaltino M.A. eikvojimu valstybės finansų, nedoru elgesiu, valstybės išdavimu, pasmerkė ją mirti ir X 16 nugiljotinavo Revoliucijos aikštėje (Place de la Révolution). M. A. teisme ir egzekucijos vietoje neparodė žymesnio susijaudinimo ir laikėsi išdidžiai.

M.A. pasižymėjo grožiu, išdidumu ir atkaklumu. Jos klaidos ir pražūtis buvo pasekmės jos absoliutistinio auklėjimo, aukšto posto, sugedusio visuomenės aukštojo luomo aplinkumos. Ji negalėjo suprasti ir įvertinti žemesniųjų klasių reikalavimų. M.A. daug kalta dėl Prancūzų revoliucijos. 1895–96 išsp. jos laiškai — Lettres de Marie Antoinette.

St. Zweig, M. A. 1932; *K. S. Anthony*, M. A. 1933; *A. Leroy*, M. A. 1946; *A. Castelot*, M. A. Queen of France 1957. *V.Jck.*

33. M. Liudvika (Marie Louise, 1791–1847) Prancūzijos imp. Napoleono I žmona, Austrijos imp. Pranciškaus I duktė. Po skyrybų su imperatore Jozefina 1810 Napoleonas vedė Austrijos kunigaikštytę M.L. Napoleono skyrybų su Jozefina svarbioji priežastis buvo noras turėti sosto įpėdinį. 1811 M.L. pagimdė sūnų, kuris gavo Napoleono vardą ir Italijos karaliaus titulą (istorijon jis įėjo Napoleono II vardu). 1812–14, Napoleonui išvykus iš Prancūzijos, M.L. su Napoleono broliu Juozapu Bonapartu buvo koregentė. Po Napoleono abdikacijos ir apgyvendinimo Elbos saloje, M.L. nepasekė paskui savo vyrą, bet su sūnumi grįžo į Vieną. Vienos taikos kongresas M.L. paskyrė valdyti šias kunigaikštijas: Parmą, Piacenzą ir Guastallą. Antrąkart Napoleonui grįžus į Prancūzijos sostą (per vad. Šimtą dienų), M. L. paliko Austrijos ir jos sąjungininkų globoje. Ji valdė savo teritorijas intymaus draugo grafo Neippergo padedama. 1821, po Napoleono mirties, ištekėjo už Neippergo, o 1833 už grafo Ch. Bombelles. Parmoje paliko veikti Napoleono kodeksą. 1887 išleista M.L. korespondencija — Correspondence de Marie Louise 1799–1847.

F. Masson, L'impératrice Marie Louise 1902; *E. Gachot*, Marie Louise intime 1912; *J. Bertaut*, Marie Louise 1940; *G. Aretz*, Die Frauen um Napoleon 1946. *O.Kr. ir P.Č.*

34. M. Amelija Terezija (1782-1866) Prancūzijos karalienė (1830–48), Neapolio

karaliaus Ferdinando IV (vėliau abiejų Sicilijų karalius Ferdinandas I). Ji buvo religiškai išauklėta ir jau jaunystėje patyrė tremtinės gyvenimo. 1809 ištekėjo už Orleano kng. Liudviko Pilypo, kuris po 1830 liepos revoliucijos įsikaraliavo Prancūzijoje. Po 1848 revoliucijos karaliaus Liudviko Pilypo šeima vėl turėjo emigruoti į užsienį. *O.Kr.*

Rumunijos:

35. M. (1875–1938) Rumunijos karalienė ir rašytoja, Edinburgo kng. Alfredo (Anglijos karalienės Viktorijos sūnaus) duktė. Ištekėjo už Rumunijos kng. Ferdinando, kuris 1914 paveldėjo sostą Ferdinando I vardu. M. įtakoje Rumunija I pas. karo metu stojo kariauti Sąjungininkų pusėje. M. pasižymėjo visuomenine veikla, ypač labdaros srityje: įsteigė Rumunijos Raudonąjį Kryžių ir kt. labdaros organizacijų. I pas. karo metu buvo gailestingąja seserimi. Nors pati buvo protestantė, tačiau vaikus išauklėjo stačiatikiais. 1926 paliko našle ir pasitraukė iš visuomeninio gyvenimo. Išsp. The Lily of Life 1913, My Country 1916, Ilderim 1925, The Country That I Love 1925, The Story of My Life 1934, Ordeal 1935, Masks 1937. *P.Č.*

Rusijos:

36. M. Feodorovna (1759–1828) Rusijos caro Povilo I žmona, Viurtembergo kng. Fridricho Eugenijaus duktė. Gimė Štetine. Tikrasis jos vardas buvo Marie Sophie Dorothea Augusta von Würtemberg-Montbeliard. 1776 ištekėjo už Rusijos caro Povilo I ir buvo vėlesnių Rusijos carų Aleksandro I bei Mikalojaus I ir did. kng. Konstantino, Lenkijos vicekaraliaus, motina.

37. M. Feodorovna (1847–1928) Rusijos imp. Aleksandro III žmona, paskutinio Rusijos caro Mikalojaus II motina, Danijos karaliaus Kristijono IX ir Hesse-Caselio kunigaikštytės Luizos duktė, gavusi vardą Marie Sophie Frederika Dagmar. Gimė Kopenhagoje. 1866 ištekėjo už Rusijos caro Aleksandro II sūnaus Aleksandro, kuris 1881 tapo caru. M.F. ištekėdama perėjo į stačiatikių tikybą ir gavo M.F. vardą. Ji nesikišo į politiką, bet pasižymėjos labdaros ir filantropijos veikla. Jos pastangomis Rusijoje įkurta speciali organizacija (Imperatorienės Marijos įstaigų departamentas), kuri rūpinosi ligoninių steigimu, auklėjimu ir labdarybės reikalais. 1876 rusų ir turkų karo metu pati dirbo gailestingąja seserimi ir vadovavo bei išplėtė Raudonojo Kryžiaus veiklą Rusijoje. 1894 vyrui mirus, pasitraukė iš viešojo gyvenimo ir atsidėjo filantropijos darbams. Į savo sūnaus caro Mikalojaus II politiką nesikišo. 1914 prasidėjęs karas užklupo ją Londone, viešinčią pas savo seserį Aleksandrą, Anglijos karaliaus Edvardo VII žmoną. Susigyvenusi su Rusija ir rusų mėgiama, ji grįžo į Rusiją ir aktyviai dirbo Raudonajame Kryžiuje ligi 1917 bolševikų revoliucijos, kuri ją užklupo Jaltoje. Bolševikai leido jai gyventi Kryme ir su jų leidimu 1919 išvyko į Angliją, kur apsigyveno karaliaus rūmuose pas savo seserį Aleksandrą. Nuo 1921 gyveno Danijoje prie Kopenhagos, kur ir mirė Öeresundo pilyje. Jos laiškai savo sūnui Mikalojui II išversti angliškai ir paskelbti The Secret Letters of the Last Tsar 1938. *K.Avž.*

Skotijos:

38. M. Guise (1515–1560) Skotijos karalienė, karaliaus Jokūbo V žmona, vyriausia kng. Claude Guise duktė bei Skotijos karalienės Marijos Stiuartietės motina. 1534 ištekėjo už Orleano kng. Liudviko, kuris mirė 1537. Po to ji 1538 ištekėjo už Skotijos karaliaus Jokūbo V. Abu jos sūnūs mirė 1541. 1542 jai gimė duktė Marija ir tais pat metais mirė Jokūbas V. Krašto regentai — J. Hamilton ir Arran — buvo proangliškos politikos šalininkai, todėl rūpinosi sužieduoti Mariją, M.G. dukterį, su Anglijos sosto įpėdiniu Edvardu. M.G. įtikino Skotijos parlamentą atsisakyti šių vedybų, sosto įpėdinę Mariją 1548 išsiuntė į Prancūziją, kur ji buvo sužieduota, o 1558 apvesdinta su būsimuoju Prancūzijos karaliumi Pranciškum II. M.G. ketino su prancūziška partija varyti prokatalikišką ir proprancūziską politiką. Krašte kilo pasipriešinimas, todėl teko kviestis Prancūzijos kariuomenę pagalbon, bet ir ji buvo nugalėta. Pagal sudarytą taikos sutartį svetimoji kariuomenė pasitraukė iš Skotijos, ir ten susidarė sąlygos laisvai skelbti protestantizmą. *O.Kr.*

39. M. Stiuartietė (ag. Mary Stuart, Mary Queen of Scots, 1542–1587) Prancūzijos ir Skotijos karalienė, vienintelė Skotijos karaliaus Jokūbo V ir Marijos Guise duktė. Po tėvo mirties, 1542 M. paskelbta Skotijos karaliene; regentė paliko M. motina. Anglijos didikai politiniais sumetimais panoro M. apvesdinti su būsimuoju Anglijos karaliumi Edvardu

VI, bet M. motina nesutiko su šiuo vedybiniu sandėriu. 1548 M. sužieduota su Prancūzijos sosto įpėdiniu, būsimuoju karaliumi Pranciškum II, ir išvežta į Prancūziją, kur buvo katalikiškai auklėjama ir mokslinama. M. buvo ne tik žavi, graži, bet gabi ir išmintinga. Gerai išmoko graikų, lotynų, italų, ispanų, prancūzų kalbas. Mėgo poeziją, pati rašė eilėraščius. Ji augo Prancūzijos karaliaus Henriko II rūmų puošnioje aplinkoje, kur muzika, šokiai, žaidimai, medžioklės išvykos buvo kasdienis dalykas. Gyvendama Prancūzijoje M. įgijo didelį populiarumą. 1558 įvyko jos iškilmingos vestuvės su sosto įpėdiniu, kuris 1559 paliko karaliumi, o ji — karaliene. Neilgai teko jos vyrui Pranciškui II karaliauti (mirė 1560). Kadangi Prancūzijoje, užėmus sostą Karoliui IX, įsigalėjo nepalanki M. partija, o Skotijoje mirė M. motina, tai ji, nors ir nenoromis, turėjo palikti Prancūziją ir 1561 grįžo Skotijon. Čia rado vykstančias kovas tarp protestantų ir katalikų. Pradžioje M. pasidavė reformatų įtakai — leido laisvai veikti reformuotai bažnyčiai ir dargi išleido įstatymų, nukreiptų prieš katalikus. Krašto valdymą patikėjo netikram broliui Jokūbui Stiuartui, suteikdama jam grafo Murray (Moray) titulą. Aprimus Skotijoje religinėms kovoms, M. parūpo išgauti iš Anglijos karalienės Elzbietos patikrinimą jos įpėdinystės teisių į Anglijos sostą. M. gaudavo iš Elzbietos gan miglotus šiuo reikalu atsakymus, o lordas Murray stengėsi Anglijos sosto paveldėjimo klausimą spręsti delsiu ir taikiu būdu, todėl M. panoro atsipalaiduoti nuo Murray politinės globos. Tada M. nutarė ištekėti už giminaičio Henriko Stiuarto (lordo Darnley) ir jo asmenyje ne tik gauti paramos valstybei valdyti, bet dar sustiprinti pretenzijas į Anglijos sostą. Lordas Darnley buvo katalikas, todėl Murray ir kiti protestantai lordai pasisakė prieš šias vedybas, bet M. patarimų nepaklausė ir 1565 katalikiškomis apeigomis įvyko sutuoktuvės su Henriku Stiuartu. Nepatenkintieji protestantai lordai, vadovaujami Murray, sukilo, bet energingomis pačios M. pastangomis sukilimas buvo numalšintas, pats Murray pabėgo į Angliją. M. vyras, lordas Darnley, buvo gražios išvaizdos, bet silpno charakterio ir negabus bei bailus, todėl iš jo laukiamos pagalbos M. nesulaukė, pati turėjo rūpintis visais valstybės reikalais. Savo planams vykdyti M. ieškojo paramos ka-

Marija Stiuartietė

talikiškose valstybėse — Ispanijoje, Prancūzijoje ir pas popiežių. Slaptos derybos ir visi susirašinėjimai buvo patikėta jos sekr. italui Rizzio, kuris ilgainiui įgijo didelės įtakos valstybės reikaluose ir kėlė nepasitenkinimą, ypač protestantų lordų. 1566 III protestantai lordai rengė sąmokslą prieš Rizzio ir paskutinėmis dienomis į šį sąmokslą įtraukė lordą Darnley. Karalienės M. akyse sąmokslininkai nužudė jos patarėją Rizzio. M. sugebėjo įkalbėti savo vyrą bėgti su jai ištikimais didikais į Dunbarą ir iš ten vėl atgavo valdžią. 1566 VI gimė M. sūnus Jokūbas, būsimasis Skotijos karalius Jokūbas VI ir Anglijos karalius Jokūbas I. Pagal tradiciją, M., esą, apie tą laiką sumezgusi meilės santykius su lordu Bothwell, kuris vadovavo Skotijos kariuomenei. 1567 nužudytas M. vyras lordas Darnley. Šių žudynių kaltininku laikomas Bothwellis, nors Skotijos teismas ir parlamentas jį išteisino. 1568 V 15 M. ištekėjo už Bothwellio. Šios vedybos sukėlė krašte didelį nepasitenkinimą, kuris virto sukilimu. 1568 Carrbery M. pateko sukilėliams į nelaisvę, kurie ją privertė atsisakyti sosto savo sūnaus Jokūbo VI naudai, o regentu paskirti savo seną priešą lordą Murray. M. pavyko pabėgti iš nelaisvės ir savo šalininkų pagalba pamėgi-

no kovos lauke atgauti Skotijos karalienės sostą, bet Murray šalininkų kariuomenė nugalėjo M. šalininkus, M. pabėgo į Angliją ir laukė pagalbos iš Elzbietos atgauti sostą. Užuot žadėtosios pagalbos kovai su Skotijos sukilėliais, Anglijos karalienė Elzbieta atidavė M. teisti Anglijos tribunolui. Teismas vyko 1568–69 ir nutarė, kad M. atsisakymas Skotijos sosto savo sūnaus Jokūbo VI naudai ir paskyrimas regentu lordo Murray yra teisėtas, o kaltinimas ją bendradarbiavus nužudant savo vyrą lordą Darnley neįrodytas. Nuo šio laiko prasidėjo karalienės M. kalinės gyvenimas: ji buvo keldinama iš vienos Anglijos pilies į kitą, kadangi karalienė Elzbieta laikė M. pavojinga konkurente Anglijai valdyti. 1569 įvyko katalikų lordų sukilimas prieš Elzbietą; 1572 buvo rengtas sąmokslas įkaralinti M. Anglijoje. Pagaliau, remiantis padirbtais laiškais, M. buvo įvelta į vad. Babingtono sąmokslą nužudyti karalienę Elzbietą. M. teismas prasidėjo 1587 X 14, sprendimas paskelbtas X 25. M. pripažinta kalta ir baudžiama mirties bausme. Žiauriai su ja elgėsi Elzbieta ir paskutinėmis gyvenimo valandomis: nedavė leidimo atlikti išpažinties pas kat. kunigą. Ši išdidi moteris pradžioje neteko laisvės, paskui karališko vainiko, pagaliau ir gyvybės. Ji drąsiai ir išdidžiai ėjo ešafotan. M. romantiškai tragiškas gyvenimas paskatino rašytojus kurti dramas (Fr. Šileris, V. Alfieri, A. C. Swinburne), romanus. M. laiškus — Letters, Instructions et Mémoires išsp. kng. A. Lobanov (7 tt.) 1884.

T. E. Henderson, Mary Queen of Scots 1905; *St. Zweig,* M. Stuart 1935; *J. B. Black,* The Reign of Elizabeth 1936; *R. Gore-Browne,* Lord Bothwell and Mary 1937; *M. P. Willcocks,* M. 1939; *D. R. Tannenbaum,* Mary Stuart 1944–46.

P.Č.

Vengrijos ir Čekijos:

40. M. (1505–1558) Vengrijos ir Čekijos karalienė, karaliaus Liudviko II (Vladislovo Jogailaičio sūnaus) žmona, Kastilijos karaliaus Pilypo duktė, imp. Karolio V ir Ferdinando sesuo. 1522 ištekėjo už Liudviko II. Po jo mirties, brolio Karolio V pavesta, 1530–56 sėkmingai valdė Niderlandus. *P.Č.*

41. M. Terezija (1717–1780) imp. Karolio VI vyresnioji duktė, nuo 1736 Lotaringijos kng. Stepono Pranciškaus žmona, karalienė ir imperatorė. Po tėvo mirties (1740) pragmatinė sankcija įgalino M.T. užimti Habsburgų sostą ir valdyti Austriją, Vengriją, Čekiją, Lombardiją, Niderlandus. M.T. įsikaraliavo jauna, be politiško patyrimo valstybės reikaluose, o į jos paveldėtą valstybę kitos valstybės reiškė teritorines pretenzijas. Valstybės finansai buvo pairę, atskiros valdos nenorėjo paklusti centrinei valdžiai. M.T. buvo tipinga apšviestojo absoliutizmo valdovė: laikė save tautos ir valstybės tarnu.

Marija Terezija

Ji buvo energinga, veikli, žavinti savo laikysena, gabi diplomatė, pareiginga, taktiška, graži, moralumo pavyzdys, populiari valdiniuose, religinga, nors nepakentė bažnyčios kišimosi į valstybės reikalus. Išauklėjo didelę šeimą: penkis sūnus (du imperatoriai — Juozapas II ir Leopoldas II) ir 11 dukterų, kurių jaunesnioji — Marija Antuanetė — buvo ištekėjusi už Prancūzijos karaliaus Liudviko XVI. Parinkdama vyrus dukterims, M.T. atsižvelgė į Habsburgų dinastijos interesus, o dukteris įtaigojo įtakoti to krašto politiką ir nepamiršti tėvų namų politinių interesų. 1745 M.T. vyras išrinktas imperatoriumi ir gavo Pranciškaus I vardą. Ligi mirties (1765) jis padėjo M.T. valdyti jos valdas. Po Pranciškaus I mirties, imperatoriumi

išrinktas jos sūnus Juozapas, kuris valdė imperiją Juozapo II vardu. Tik ką užėmus M.T. Habsburgų sostą, tuoj prasidėjo vad. įpėdinystės karai, trukę 1740–48. Per šiuos karus Austrija neteko Silezijos ir Italijojoje Ispanijos Burbonams perleido Parmą ir Piacenzą. Per Septynerių metų karą (1756–63) Austrija teritorijos atžvilgiu atlaikė status quo, bet Prūsija paveržė iš Austrijos vokiečių valstybių vadovavimą. Nors mažiausia M.T. rūpėjo karo reikalai, bet, pastebėjusi didelius trūkumus šioje srityje, pavedė generolams Daun ir Lacy reformuoti Austrijos kariuomenę. Kariuomenei išlaikyti įvestas nuolatinis karo mokestis. Per pirmąjį Lenkijos-Lietuvos padalijimą (1772), nors M.T. buvusi priešinga padalijimui, tačiau Austrija gavo didelę dalį Galicijos. 1775 Austrija gavo iš Turkijos Bukoviną, o 1778 (po karų su Bavarija) ir teritorijos iš Bavarijos. M.T. valdymas garsėjo įvykdytomis reformomis. Reformuojant ir reorganizuojant valstybę, M.T. talkino ne tik vyras imp. Pranciškus I ir sūnus Juozapas II, bet ir žymūs bei talentingi ministrai — kancleris grafas W. A. Kaunitzas ir ministras Fr. W. Haugwitzas. Tačiau suorganizuoti naują politinę santvarką Austrijoje suskato pati M.T. Ji aiškiai matė krašto administracijos trūkumus: čia klestėjo neteisėtumas, kyšiai, valdžių kompetencijų neapibrėžtumas ir įvairūs partikuliarizmo poreiškiai, silpniną valstybės autoritetą. Ji pradėjo iš pagrindų reorganizuoti valdžios aparatą. Pirmiausia atskirta administracinė valdžia nuo teismo, centralizuotas administracinis valdymas, aprėžtos aukštesniųjų luomų privilegijos ir vietos savivalda. 1747 ministras Haugwitzas sudarė valstybės biudžetą ir tikslingiau paskirstė valstybės lėšų panaudojimą. Įvesti papildomi mokesčiai privilegijuotiems luomams. Socialinėje srityje M.T. parodė gražų pavyzdį, panaikindama karališkuose dvaruose baudžiavą ir ją pakeisdama piniginėmis prievolėmis; tomis reformomis ji norėjo paskatinti ir bajoriją, kad panaikintų baudžiavą savo dvaruose. 1774 krašte kilus dėl baudžiavų jungo sunkumų sukilimams dvaruose ir pramonės įmonėse, M.T. stojo ginti sunkios baudžiauninkų dalios. Jos valdymo metu susirūpinta kelti žemės ūkį, įvesta naujų kultūrų (pvz. bulvės), plėsta pramonė, sutvarkyti muitai, statyti uostai ir kt. 1753 pradėtas rengti civilinių įstatymų kodeksas, kuris turėjo pakeisti atskirų kraštų įstatymus. 1760 įst. valstybės taryba—centrinis administracijos organas. 1768 pradėjo veikti naujas baudžiamasis statutas — Nemesis Theresiana, 1776 panaikintas inkvizicinis tardymas, pradėjo veikti naujas teisenos kodeksas. M.T. buvo religinga valdovė ir jos uždavinių eilėje buvo kova su reformacija, tačiau praktiškame gyvenime, grafo Kaunitzo įtakoje, susiaurino bažnyčios įtaką švietimo darbui, aprėžė dvasininkų teismų kompetenciją, sumažino vienuolynų ir švenčių skaičių. Iš jėzuitų atėmė cenzūros reikalus ir perdavė universitetams, dvasininkus apdėjo mokesčiais. Ypač ji rūpinosi švietimo ir mokslo reikalais: steigė daug pradžios mokyklų, 1752 Karo akad., 1754 Inžinierių akad., observatoriją, Medicinos ir mokslo akad., didžiuose miestuose įsteigtos viešosios bibliotekos.

A. v. Arneth, Geschichte M. Theresias 1863–79; *H. Kretschmayr*, M. Theresia ²1938; *E. M. Link*, The Emancipation of the Austrian Peasant 1949; *G. P. Gooch*, M. Theresia 1951. *P. Č.*

Vokietijos:

42. M. Burgundietė (1457–1482), paskutiniojo Burgundijos kng. Karolio Drąsiojo (žr.) duktė, 1477 ištekėjusi už būsimo imp. Maksimilijono I Habsburgo (žr.). Dėl šių vedybų dalis buvusios didelės Burgundijos valstybės, Niderlandai įėjo į Habsburgų imperiją. Ji mirė jauna, susižeidus krisdama nuo arklio per medžioklę. Paliko sūnų Pilypą, vedusį Kastilijos ir Aragonijos kunigaikštytę Joaną Pamišėlę, ir dukterį Margaritą (žr.), būsimą Niderlandų valdytoją.

L. Hommel, Marie de Bourgogne 1946, ²1951. *J. J.*

Marijampolė Sūduvos aps. mst., 55 km į p.v. nuo Kauno. Vakarinė miesto dalis atsiremia į Šešupę. Išilgai jį skrodžia plentas, kitados jungęs Petrapilį su Varšuva.

Marijampolės herbas

Nuo miesto vidurio atsišakoja kitas plentas, vedąs skersai Šešupę į Vilkaviškį ir Kybartus. Rytinę miesto dalį liečia jau nepriklausomybės laikais pastatytas glžk., jungiąs Kazlų Rūdą su Šeštokais bei Alytum. 1935 M. pripažinta pirmaeiliu miestu, kuriame su Degučių, Kalkinyčios ir Tarpučių (kitapus Šešupės)

priemiesčiais buvo apie 15.000 gyv. Visa M. apskritis turėjo apie 115.000 gyv., apėmusi 2178 km² ir padalyta į 13 valsčių: Balbieriškio, Gudelių, Igliškėlių, Suvalkų Kalvarijos, Kazlų Rūdos, Krosnos, Liubavo, Liudvinavo, Marijampolės, Prienų, Sasnavos, Šilavoto ir Veiverių. Derlingų žemių apsupta, būdama beveik Sūduvos centre, M. yra atlikusi didelį vaidmenį Lietuvos ūkiniame, kultūriniame ir tautiniame gyvenime. *A. Kč.*

M. v a r d a s. M. pradžią davęs kaimas šaltiniuose rašomas lenk. Poszaszupie, Poszeszupie. Patys žmonės, žinoma, bus tarę P a š e š u p i a ĩ ar P a š e š u p ỹ s (: Šešùpė, plg. Paželsviaĩ, Liudvinavo vls. k. : *Želsvà, upė, dabar Želsvėlė ir Pajiesỹs, Garliavos vls. k. : Jiesià, upė). Toks pavadinimas tikriniu vardu galėjo eiti, kol Užnemunės girios buvo retai gyvenamos. Bet pašešupiais įsikūrus ir daugiau kaimų, šis vardas nustojo išskirtinės tikrinės reikšmės. Pagaliau p a š e š u p ỹ s jau XVI a., kaip ir dabar, buvo vartojamas platesne bendrine reikšme. Pvz. 1561 Jurbarko ir Virbalio inventoriuje skaitome: ‚Pašešupyje (orig. W Poszeszupiu) Visbarynų kaime Vaitiekus Slavikaitis, alinė karčiama'. O paprūsėje vėl pagal Šešupę, užgriebdama net Sintautus, ėjo pašešupio vaitija (woytowstwo poszeszupskie). Todėl Pašešupiuose kuriant miestą tikrai buvo pravartu naujas išskirtinis vardas. Senasis kaimo vardas miestui buvo ne ‚per prastas', kaip manė Totoraitis, bet nepakankamai raiškus. Pašešupių bažnyčios metrikose 1736 pirmą kartą minima S t a r o p o l e, S t a r e p o l. Matyti, prie kaimo būta kokio seno lauko (plg. Senalaukis, Pampėnų vls. vsd.), ir tuo dvaro raštinės lenkiškai išverstu žemėvardžiu pavadinta toje vietoje prakurtas miestas. Taip atsirado S t a r a p ò l ė, dar iki šiol išlikusi gyva senųjų suvalkiečių kalboje. Aušrininkai buvo pasišovę ją savotiškai sulietuvinti, ir Aušra gana nuosekliai rašė S e n a p i l ė. Greta su M. ją randame dar net 1913 Vilniaus Kalendoriuje. Marijonai apie 1758 šalimais kurdami kitą miestą, pasekomis jį pavadino lenk. M a r y a m p o l (vėliau rašoma: Marjampol, Mariampol). Bet pagal mokytinę liaudinę etimologiją vardas turėjo reikšti Marijos pilį, t.y. jo antrajame sande ieškota gr. p ó l i s ‚pilis'. Be to, šios darybos vietovardžiai anų laikų bajoriškoje visuomenėje buvo labai madoje. Pvz. vysk. Jonas Lopacinskis Viržuvėnus praminė Janapole (žr.). Ir Užnemunėje turime Krasnāpolį (lenk. Krasnopol), Krókialaukis irgi lenkiškai vadinamas Krakopol. 1792 Stanislovo Augusto privilegija Starapolės visai nebemini, ir M. galutinai įsigali oficialiniu miesto vardu. P. Arminas 1884 Aušroje vėl bandė lietuvinti į M a r i j o s-p i l ė, bet A. Kriščiukaitis rašo tik M a r i j a m p o l ė. Bendrinėje kalboje dar nėra galutinai nusistojęs kirtis. Dažniau sakoma M a r i j á m p o l ė (pagal lenkiškąją lytį), rečiau M a r i j a m p ò l ė (nusižiūrėjus į Starapòlę). Tarminės yra M a r i á m p o l ė ir M a r a m p ò l ė. Aušroje ir Tėvynės Sarge parašoma ir M a r i j a m p o l i s. Kad patys suvalkiečiai bus ir taip tarę, patvirtina marijampoliečių išeivių kaimo pavadinimas M a r i j á m p o l i s (Rudaminos vls., Vilniaus aps.). Yra taip pat Lietuvoje per dešimtį to vardo (Marijampolė, Marijampolis) palivarkų bei vienasėdžių, dvarininkų taip pramintų žmonų ir dukterų garbei. O M a r i a m p o l i s (Debeikių ir Naujamiesčio vls.) perdirbtas iš lenk. Marynpol. 1956 bolševikai M. pavadino Kapsuku. *A.S.*

M. p r o i s t o r ė. Pačiame M. mieste tuo tarpu nesurasta proistorinės kultūros liekanų, tačiau jo apylinkėse bei M. valsčiuje yra žinoma keletas priešistorinių vietovių. Patys seniausi radiniai siekia vidurinį akmens amžių. Iš to laikotarpio aptikta radinių Balsupiuose (žr.). Čia kasant durpes Galubalio durpyne surasta kaulinių užbarzdinių žeberklų, gyvulių ir žmonių kaulų, miško riešutų ir vad. velnio riešutų (Trapa natans) kevalų. Naujajam akmens amžiui priskirtinas akmeninis laivinis (laivo formos) kovos kirvis iš Tursučių. Senajam žalvario amžiui priklauso žalvarinio baltiško tipo kovos kirvio pentis, surasta suardytame pilkapyje Pietariuose. M. apylinkės buvo gyvenamos ir pirmaisiais amžiais po Kr. Liepynuose tyrinėtas III–IV a. kapinynas, būdingas sūduvių kultūrai. Čia buvo ištirti 4 žmonių kapai ir vienas arklio kapas. Mirusieji laidota nedeginti duobėse, o kapo viršuje sukrauta iš lauko akmenų krūsnis. Pagaliau paminėtinas ir prie pat M. esąs Kumelionių piliakalnis, kuris, deja, dar tebėra netyrinėtas, todėl nežinomas nei jo pobūdis, nei amžius. *J. P.*

M. i s t o r i j a. Ta vieta, kur dabar yra M., XVI a. buvo maždaug vidurys Birštono girios, kuri neplačia juosta driekėsi net

Marijampolės prekyvietė 1925 m.

iki Prūsų sienos. Jos apgyvendinimas ėjo dviem kryptimis: nuo Nemuno į v. ir nuo Prūsų į r. Pirmieji gyventojai čia galėjo atsirasti apie XVII a. vidurį. Manoma, kad dalį jų galėjo sudaryti pabėgėliai nuo karo baisybių, kai Lietuvą niokodami rusai pasistūmė ligi Nemuno (1655). Tų pabėgėlių įkurtas kaimas pavadintas Pašešupiu. 1667 Kauno aps. mokesčių sąraše pažymėta, kad Pašešupys moka nuo 24 dūmų, vadinasi, kaime tada būta 24 ūkininkų. Apie tą pat laiką kūrėsi ir kiti aplinkiniai kaimai.

Švedų karų metu, Karolio XII kariuomenė, panemunėmis besiveržd ama į Gardiną, sugriovė Prienų seniūno grafo Butlerio pilį. Nenorėdamas ten atsikurti, Butleris nusikėlė į patį savo seniūnijos pakraštį ir prie Šešupės pasistatė Kvietiškio dv. Dvarui ir aplinkiniams kaimams priklausant Prienų parapijai, kuri buvo gana toli, Butleris Pašešupio kaime 1717 pastatė koplyčią, kur keletą kartų per metus atvažiuodavo kunigas iš Prienų ar Kauno. Norėdamas šalia savo dvaro turėti miestą, grafas Pašešupio kaime išskyrė aikštę rinkai, sudarė sklypus, pravedė gatves, ir Pašešupys virto miesteliu, 1736 pavadintu S t a r a p o l e.

Netrukus šalia Starapolės atsirado ir kitas miestelis. Grafienė Pranciška Ščukaitė - Butlerienė panoro turėti Starapolėje nuolatinį kunigą. Ji gavo vienuolį marijoną, kuris 1750 apsigyveno prie koplyčios. Matyti marijonų generolui davusi pažadą pastatyti vienuolyną, grafienė tuojau tarp Šešupės ir Javonio upelio esančiame plote pastatė naują medinę bažnyčią ir vienuolyną, užrašė marijonams žemę ir 1758 suteikė jiems teisę kurti savo miestelį, kurį jie pavadino M a r i j a m p o l e. Šis mstl. skyrėsi nuo Starapolės tuo, kad čia nebuvo rinkos, nei jokios prekybos. 1792 Stanislovas Augustas M. suteikė miesto teises. Kadangi privilegijoje kalbama tik apie M., tai nuo tų metų Starapolės vardas oficialiuose dokumentuose išnyksta. Sūduvai esant Prūsų valdžioj (1797–1807), M. gyveno valdžios atstovas landratas ir čia buvo aps. iždas. Iš įdomesnių šio meto įvykių minėtini: 1797 marijonų vienuolyne buvo sustojęs į Kuršą bėgdamas Prancūzijos karalius Liudvikas XVIII (svečių knygose jis paliko padėkos įrašą su parašu ir titulu ‚Rex Catholicissimus'); 1812 Kvietiškio dv. buvo sustojęs su savo štabu prancūzų maršalas Nay; 1812 XII 7 M. trumpam buvo sustojęs Napoleonas, grįždamas iš Rusijos į Prancūziją. 1831 IV 10 įvyko sukilėlių kautynės su rusais; 1170 sukilėlių pateko į nelaisvę.

Lenkų karalijos laikais M. taip pat buvo aps. miestas. 1829, užbaigus Petrapilio–Varšuvos plentą ir nuvedus šaką į Vilka-

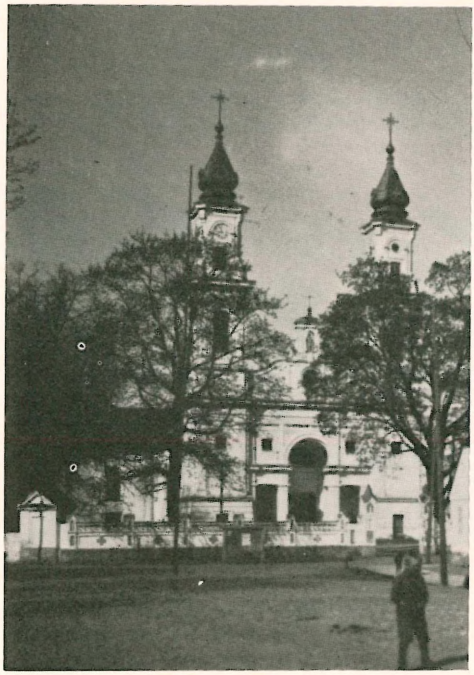

Marijampolės kat. bažnyčia

viškį bei Kybartus, miestas ėmė smarkiai augti. 1840 čia jau buvo 4 kl. lenkiška aps. mokykla, kuri 1867 likviduota ir jos vieton įsteigta rusiška gimnazija. Specialūs gimn. rūmai pastatyti 1870, po 10 m. padidinti; jie ligi šiol tebestovi.

Marijonai į naują Butlerienės pastatytą vienuolyną ir bažnyčią iškilmingai įvesdinti 1758 IX 13. Iškilmėse dalyvavo pati steigėja grafienė su savo sūnum Mykolu ir Alvito, Pajevonio ir Pilviškių klebonai su savo parapiečių procesijomis. Vilniaus vyskupo įgaliotas, įvedimo iškilmėms vadovavo Alvito dekanas kun. Pranciškus Vnorovskis. Tada marijonai buvo jau paplitę Lenkijoje (įsisteigė 1673), bet jų tarpe buvo ir čekų. Ir pirmasis į Starapolę atvykęs marijonas buvo čekas Adalbertas Strachas. Po dvejų metų atvyko dar vienas — Hiacintas Vasiliauskas. Pagal donacijos raštus, M. turėjo būti 6 kunigai vienuoliai. Dėl to tuojau buvo gautas leidimas steigti čia noviciatą, ir netrukus atsirado lietuvių marijonų. Pagal marijonų regulas, greta religinių vienuolių pareigų, jie turėjo mokyti vaikus skaitymo ir rašto ir talkininkauti klebonams bažnyčiose. Pamažu ėmė atsirasti pradinių mokyklų, ir marijonai buvo kviečiami sakyti lietuviškus pamokslus, nes po kelioliko metų M. marijonai buvo visi lietuviai. Netrukus marijonai lietuviai įsikūrė Miroslave. Abiejose vietose buvo įsikūrusios pradžios mokyklos ir vienuolynuose filosofinės studijos kandidatams. XVIII a. gale liet. marijonų buvo bene daugiau negu lenkų. 1791 parapinę mokyklą marijonai pavertė lotyniška, padalijo į kelias klases ir turėjo per 100 mokinių. Ji veikė ligi 1817, kai buvo įvesta nauja Lenkų karalijos mokyklų tvarka. Marijonų veikimas sustabdytas po 1863 sukilimo. Pagal 1864 caro įsakymą, visi Lietuvos ir Lenkijos marijonai buvo suvežti į M. ir uždrausta priimti naujus kandidatus. Ankštai susigrūdę, apie 30 kunigų neturėjo ką veikti. Lenkai, teisindamiesi nemoką liet. kalbos, pamažu išsiprašė vikarais į Lenkiją. Beliko vieni lietuviai, bet ir jų eilės išretėjo, nes dėl įsimaišymo į sukilimą dalis jų buvo išgabenta į Sibirą, kiti paspruko į užsienį. Andrius Strupinskas ir kun. Jurgis Kolesinskas atsidūrė JAV. Ligi 1898 išmirė visi marijonai; beliko tik vienas — kun. Vincentas Senkus. Pačią marijonų vienuoliją nuo mirties išgelbėjo Petrapilio dvasinės akad. vicerektorius kun. Jurgis Matulaitis-Matulevičius, 1909 slaptai su popiežiaus leidimu atnaujinęs ją.

Parapija įsteigta 1783. Ligi tol M. bažnyčia tebuvo Prienų parapijos filija. Vilniaus vysk. Ign. Masalskis, steigdamas M. parapiją, jai leido turėti savo filiją Igliaukoje, kur gyveno vienas kun. marijonas. 1809 grafienės Butlerienės statytai bažnyčiai sudegus, laikinai pastatyta medinė patalpa, kurioje buvo laikomos pamaldos, kol 1818 kilusi smarki audra ją sugriovė. Jau prieš tai vienuolyno vyresnysis kun. Mykolas Pietaris buvo besiruošiąs statyti mūrinę bažnyčią ir tam tikslui įrengė vienuolyno plytinę. Plytų ir pinigų suaukojo apylinkių dvarininkai, o statybos medžiagą suvežė ūkininkai. Nauja bažnyčia pradėta 1818 IV 25, o 1819 jau buvo uždėtas stogas ir pradėtos laikyti pamaldos. Visi įrengimai galutinai baigti 1824 ir IX 5 ją pakonsekravo Seinų vysk. **pagalbininkas Augustinas Marciejevskis Šv.** Mykolo vardu. Kitą dieną vyskupas suteikė sutvirtinimo sakramentą 2589 asmenims. Vėliau bažnyčia buvo kiek pailginta, 1882 iš pryšakio pastatyti du gražūs bokštai. Prieš I pas. karą dar pristatytos

Rygiškių Jono gimnazija

dvi šoninės koplyčios, 1936 uždengtas naujas raudonų čerpių stogas.

M. rusų valdžioje. Ligi 1863 sukilimo Sūduva buvo Lenkijos karalijos dalis. Ji priklausė Varšuvoje gyvenusiam caro vietininkui, o paskui ji pakeitusiam generalgubernatoriui. Tačiau bendrosios rusų politikos atžvilgiais Lietuvoje (pvz. spaudos draudimas), ji, pradedant Muravjovu, buvo Vilniaus generalgubernatoriaus žinioje. Sūduvoje nuo 1768 buvo dvi aukštesniosios mokyklos: Seinuose ir Virbalyje, abi dominikonų laikomos. Lenkų karalijos laikais Virbalio mokykla panaikinta 1819, o seiniškė 1817 perkelta į Lomžą. Seinai vėl įsisteigė šešių kl. mokyklą, kuri buvo uždaryta po 1831 sukilimo. Po to Seinai vėl išsirūpino 4 kl. mokyklą, kurią pavertė pilna gimnazija. 1839 ta gimnazija nukelta į Suvalkus, o Seinams palikta 4 kl. mokykla, kuri už metų ar dvejų buvo perkelta į M. Čia ji buvo lenkiška apskrities 4 kl. mokykla. Po 1863 lenkų k. pakeista į rusų ir 1867 ji paversta gimnazija. Tokiu būdu Sūduvoje buvo dvi pilnos gimnazijos, kuriose leista dėstyti du kartus per savaitę, po pamokų, lietuvių kalbą. Žymi buv. Seinų ir vėliau M. mokyklų mokinių dalis eidavo į Seinų seminariją, įsteigtą 1824.

Tiek lenkiškoje mokykloje, tiek rusų gimn. buvo draudžiama kalbėti lietuviškai. Ligi 1867 lietuviškai prašnekusiam mokiniui būdavo ant kaklo užkabinama iškaba, vad. metelinga (žr.). Ją nešiojąs šeštadieniais būdavo baudžiamas rykštėmis ar kitaip. Buvo atsitikimų, kad metelingą nešiojąs mokinys staiga naktį užpuldavęs kitus lietuvius, kad šie išsigandę prašnektų lietuviškai. M. ir Suvalkų gimn. baigusiems lietuviams buvo įsteigtos Varšuvos mokslo apygardos rūpesčiu lietuviškos stipendijos studijuoti Maskvoje. Tuo norėta atitraukti studentus nuo Varšuvos ir rusinti bei paversti stačiatikiais. M. gimnazija sparčiai augo ir daugumas jos moksleivių buvo liet. ūkininkų vaikai. Rusintojų viltys nepasitvirtino, lietuvybė plito, ypač Petro Kriaučiūno dėka, kuris čia 1881–88 dėstė senąsias ir lietuvių kalbą. Tai labai smarkiai pajuto gimn. dir. Serno-Solovjevičius, kuris valdžiai įrodinėjo, kad gimn. tarnaujanti ne rusinimui, bet lietuvinimui ir ruošianti kandidatus į Seinų seminariją. Be to, atsirado ir revoliucinio gaivalo. Dėl to jis jau 1885 siūlė gimn. uždaryti, o jos vieton įsteigti žemės ūkio mokyklą. Varšuvos apygarda jo projektui nepritarė. Tada jis palaipsniui panaikino gretutines klases ir iš 800 ar 600 mokinių gimn. sumažino

ligi 300. Paralelės klasės vėl buvo leistos nuo 1908.

Nors lietuvybė ir buvo persekiojama, lietuviškasis sąjūdis buvo sunkiai sulaikomas. Jau pats faktas, kad gimn. buvo dėstoma (kad ir neprivaloma) lietuvių kalba, įtaigojo liet. moksleivius tautiškai susiprasti. Lietuviai mokytojai (Petras Arminas, Juozas Jasiulaitis, Petras Kriaučiūnas, Vincas Staniškis) taip pat nevengė prabilti į mokinius lietuviškai. Aušra ir Prūsuose spausdinamos knygos bei laikraščiai greitai plito moksleivių tarpe. Ir moksleiviai ėmė leisti laikraštėlį. 1884 pradžioje Jonas Mačys (žr.) slaptai leido ranka rašytą laikraštėlį ‚Prieaušrį'. Imta reikalauti ir lietuviškų pamokslų mokiniams. Tiek šiuo metu, tiek ir vėliau M. gimnazija buvo svarbus lietuvybės židinys. Ji išauklėjo labai didelį skaičių lietuvių inteligentijos. Per ją perėjo beveik visi Seinų seminarijoje mokęsi lietuviai kunigai, kurie atnešė naują lietuvišką srovę, per ją išėjo mūsų tautinio atgimimo vadai bei plačiai žinomi veikėjai. Užtenka paminėti bent kelis, kad suprastume tinkamą reikšmę. Dar prieš atkeliant mokyklą į M., Seinuose joje mokėsi kun. Antanas Tatarė, paskui lenkiškoje M. mokykloje mokėsi Varšuvos vysk. pagalbininkas Ruškys-Ruškevičius, prel. Matas Dabrila, Lenkijoje išgarsėjęs skulptorius Velionskis. M. gimn. mokslus ėjo dr. Jonas Basanavičius, dr. Vincas Kudirka, Jonas Jablonskis-Rygiškių Jonas, dr. Juozas Bagdonas, gen. Jonas Bulota, dr. Kazys Grinius, Juozas Jasiulaitis, Petras Kriaučiūnas, Antanas Kriščiukaitis-Aišbė, Petras Leonas, Jonas Mačys-Kėkštas, Pranas Mašiotas, dr. Jonas Staugaitis, Tomas Žilinskas, Pranas Vaičaitis ir kt. Dvasininkų eilėse yra arkiv. Jurgis Matulaitis-Matulevičius, vysk. Petras Pranas Būčys, vysk. Justinas Staugaitis, vysk. Vincentas Borisevičius, prel. Aleksandras Grigaitis, prel. Mykolas Krupavičius, prel. Juozas Laukaitis, kunigai dr. Antanas Civinskas, Vincentas Dvaranauskas, Motiejus Gustaitis, Jonas Kriščiukaitis, Pranas Kuraitis, Vincas Mykolaitis-Putinas, Martynas Sidaravičius, Jonas Totoraitis, Antanas Milukas, Kazimieras Urbonavičius ir daugelis kitų. Be čia visiems plačiai žinomų asmenų, M. gimnazijoje išėjo mokslus dar daugybė žmonių, kurie turėjo didelės reikšmės tiek mūsų tautiniame atgimime, tiek ir nepriklausomos Lietuvos gyvenime. Todėl nenuostabu, kad ir pačioje M. dar prieš spaudos atgavimą vyko gyvas slaptas tautinis sąjūdis, apėmęs ir plačiuosius visuomenės sluoksnius. Apie 1894 M. apylinkėje įsteigta slapta Sietyno (žr.) d-ja draudžiamajai liet. spaudai platinti. 1897 rusai susekė tos organizacijos veiklą ir sudarė garsią Sietyno bylą, pasibaigusią 1899. Apie 35 jos nariai buvo nubausti. Sietynas rūpinosi ne tiktai spaudos platinimu, bet ir ekonominiais reikalais. M. neturėjo stambesnių prekybos ir pramonės įstaigų. Krautuvių daugumas buvo žydų rankose. Seniausia lietuvių krautuvė atidaryta Pijaus Lazdausko 1893. Tais pačiais metais Sietyno d-jos iniciatyva įsteigta pirmoji Lietuvoje kooperatinė krautuvė. Sumanymą iškėlęs Vincas Šlekys, organizuoti ėmęsis Jonas Čėsna. Steigiamasis susirinkimas buvo Lūginės kaime pas Joną Matulaitį (arkiv. brolį), kuriam buvo pavesta išrūpinti valdžios leidimą, o vedėju išrinktas Feliksas Vitkauskas. Sudėta apie 2000 rb. įnašų. Krautuvė iš karto laikėsi gerai, bet kai vedėjas nesirūpino apyskaitomis, sietyniečiai nuo jos ėmė trauktis. Jos veikimą dar labiau pakirto 1897 iškilusi Sietyno byla ir Vitkausko ištrėmimas 3 metams į Rusiją. Jam grįžus, krautuvė likvidavosi. Nustojus veikti Sietynui, 1901 įkurta slapta Artojų d-ja (žr.). Tai buvo jaunimo organizacija, kovojusi dėl liet. teisių, platinusi draudžiamąją literatūrą, rengusi slaptus vaidinimus ir t.t. D-ja veikė iki 1905.

Lietuviškoji veikla dar gyviau ėmė reikštis po spaudos grąžinimo ir 1905 revoliucijos. 1905 dr. K. Griniaus iniciatyva M. įrengtos patalpos liet. teatrui ir V 28 pirmą kartą viešai, dalyvaujant chorui, suvaidinta Amerika pirtyje. Ėmė kurtis visa eilė naujų organizacijų. 1905 gale dr. K. Griniaus rūpesčiu įkurta švietimo d-ja Šviesa (žr.), kuri atidarė pradžios m-lą ir suaugusiųjų kursus. Ryšium su visuotinio narių susirinkimo nutarimu neįsileisti į mokyklą tikybos pamokų iš katalikų pusės susilaukta nepritarimo, ir jie 1906 I 6 įsteigė katalikišką švietimo d-ją Žiburį (žr.), pirmininkaujamą kun. J. Staugaičio (vėliau vysk.). Žiburys taip pat atidarė M. pradžios mokyklą, kursus suaugusiems, vėliau mergaičių progimnaziją ir senelių prieglaudą. Iš M. Žiburys išplėtė savo veiklą ir visoje Užnemunėje. Be to, steigėsi ekonominės ir kitokios organizacijos. Ekonominiams reikalams tvarkyti ir žemės ūkio mašinų bei trąšų prekybai 1906 įst.

Marijampolės knygnešiai, 1929 minėdami 25 m. spaudos atgavimo sukaktį. I eilėje iš kairės į deš.: V. Manelis, J. Kazakevičius, J. Kalėda ir Stebulis; II eilėje: J. Kačergius, L. Kriaučiūnas, A. Brazys, M. Matulaitytė, L. Lietuvninkaitė, M. Stiklienė, J. Matulaitytė-Rimšienė, V. Kisielius, V. Bukaveckas, V. Bielskus, A. Staugaitis; III eilėje: K. Navikas, K. Stiklius, P. Penčyla, J. Natkevičius, A. Matulaitis, J. Rimša, J. Akelaitis, K. Bliūdžius ir Širvinskas

Lietuvių krikščionių ūkio d-ja Žagrė, turėjusi 4 skyrius (ji dar veikė ir 1938). 1907 dr. K. Griniaus iniciatyva įkurta Marijampolės ūkininkų draugovė (žr.), kuri taip pat rūpinosi trąšų prekyba ir kt. 1906 įkurta Ūkininkų s-ga, 1908 X Liet. katalikių moterų d-jos skyrius, 1908 XI Krikščionių darbininkų d-ja, 1908 Blaivininkų d-ja ir kt. Žagrės, Marijampolės ūkininkų draugovės ir Žiburio pastangomis 1911 IX 28 — X 1 M. suruošta žemės ūkio paroda, kur buvo išstatyta per 700 eksponatų, jų tarpe 200 arklių; be to, parodoje išstatyta daug audinių, mezginių, juostų, kilimų.

Atsiradus d-joms ir veikiant gimnazijai bei mergaičių progimnazijai, M. pagyvėjo kultūrinis gyvenimas. Suruošta daug vakarų su vaidinimais ir dainomis. 1906 X 31 gimn. moksleiviai suruošė viešą didelį vakarą su vaidinimais ir dainomis. Tokių vakarų ypačiai pagausėjo mergaičių progimnazijai pradėjus vadovauti M. Pečkauskaitei, kuri yra paruošusi ir režisavusi daug vaidinimų. 1912 pradžioje įsteigta meno d-ja Gabija (žr.) ir jos choras jau pajėgė pastatyti ir sunkesnius veikalus, pvz. 1914 IV 13 suvaidinta Užburtas kunigaikštis, VI 15 Strazdo Sugrįžo, VI 16 Puidos Kruvina pasaka. Ruošė vaidinimus ir Marijampolės ūkininkų draugovė.

Padidėjo ir vidurinių mokyklų skaičius. Pradžioje M. yra buvusi tik berniukų gimnazija. Mergaičių švietimu susirūpinta tik XX a. pradžioje. Pirmoji tokia buvo Razumeičikienės gimn., bet 1906 K. Breverniūtei atidarius privatinę 7 kl. gimn., ji išsikėlė į Vilkaviškį. Todėl Žiburys susirūpino įsteigti lietuvišką mergaičių progimnaziją. Rusijos švietimo m-jos leidimas gautas 1906 vasarą, bet dėl vietinės administracijos trukdymų progimnazija atidaryta tik 1907 IX 22 su 20 mokinių parengiamojoje kl. ir 17 — I kl. Toliau progimnazija augo kasmet po klasę. Pirmuoju direktorium ir visą laiką globėju buvo kun. M. Gustaitis. Po dvejų metų direktore pakviesta pedagogė ir rašytoja Marija Pečkauskaitė, kuri sėkmingai vadovavo ligi gimn. evakuacijos per I pas. karą. Ta gimn. 1915 išsikėlė į Trakus, paskui į Sienną (Mogiliavo gub.), galutinai apsistojo Tambove ir 1918 čia likvidavosi, nes moks-

leivės grįžo į Lietuvą. Progimnazija vis augo; 1913 buvo jau 75 mokinės (apie tą laiką Breverniūtės gimn. lankė per 40 lietuvaičių). Žiburio noras praverti gimn. duris ir lietuvių mergaitėms, kurių mokymo naudos kaimas nelabai suprato, rado gerą atbalsį ir paskui daugelį savo auklėtinių nukreipė į mokytojas. Kadangi steigėjams rūpėjo katalikiškas ir tautinis savo auklėtinių sąmoninimas, tai visi dalykai, išskyrus rusų k., geografiją ir istoriją (Lietuvos istorija dėstyta lietuviškai) bent iki 1912 buvo dėstomi lietuviškai. Vėliau, rūpinantis gauti valdžios mokyklų teises ir stiprėjant rusų reakcijai, lietuviškai mokyta tik tikyba, lietuvių k. ir Lietuvos istorija. Bet mokytojai visą laiką buvo tik lietuviai. Jais yra buvę kun. Uogintas, J. Tumėnienė - Kairiūkštytė, V. Liorentaitė, Pr. Dailidė, Bronė Klimienė-Mėginaitė, O. Vaitavičiūtė, J. Bendorius ir abu direktoriai. Prie gimn. buvo ir bendrabutis, kuriame pradžioje gyveno apie 15, o vėliau ligi 40 mergaičių. Nuo 1909 rudens M. veikė P. Uogintaitės kaimo mergaitėms ‚Rankų darbo ir namų vedimo' mokykla, kuri buvo gana gausiai lankoma. Jos vedėja buvo baigusi Šveicarijoje specialią mokyklą. Šį gražų darbą nutraukė karas.

I pas. karui prasidėjus, visas veikimas M. aprimo. Rusams besitraukiant, M. paliko visos valdiškos įstaigos ir gimnazijos. Garsioji berniukų gimn. išsikėlė į Jaroslavlį ir iš ten negrįžo, Breverniūtės užsidarė pakeliui, o lietuviškoji mergaičių pasiekė Tambovą ir buvo likviduota bolševikams įsigalėjus.

M. I pas. karo metu kad ir nelabai nukentėjo, bet vis dėlto daug namų buvo paliesta patrankų šūvių. Nukentėjo bažnyčios stogas, langai ir aukštutinės sienų dalys, varpai išvežti. Vienuolynas vietomis liko be stogo, be langų ir durų. Daugiausia buvo paliesta parapija: daug parapiečių pabėgo į Rusiją, užėję vokiečiai daug žmonių, ypač jaunimo, išgabeno Vokietijon, kiti paimti į priverstinius darbus čia pat Lietuvos miškuose, kur pusbadžiai maitinami sunkiai dirbo, daug išmirė arba grįžo sveikatą praradę. Beveik pusė parapijos ūkių išdeginta, žmonės buvo priversti gyventi žemėje išsikastuose rūsiuose.

Vokiečių okupacijos metu visuomeninis darbas sustojo. Nedaug buvo belikę ir žmonių, kurie galėtų veikti. Buvusioms gimnazijoms išsikėlus, Žiburys tuojau griebėsi organizuoti lietuvišką gimnaziją, kuri darbą pradėjo 1915 rudenį, bet vokiečiai tuojau ją uždarė ir jos direktorių klieriką Dailidę išvežė į Vokietiją, kur bado, ligos ir sunkių darbų nukamuotas mirė. Esant dideliam mokytojų trūkumui, vokiečiai M. atidarė mokytojų ruošimo kursus. Tie kursai veikė keletą okupacijos metų po 4–6 mėn. Pirmiausia į juos buvo sušaukti senieji mokytojai ir jie mokyta vokiečių k., kurią turėjo dėstyti pradžios mokykloje. 1917–18 į kursus sukviesti jaunuoliai, kurie buvo ruošęsi į Veiverių mokytojų seminariją, baigę po keletą gimn. klasių, ir savamoksliai turį bent 3–4 kl. išsilavinimą. Šiuose paskutiniuose dviejuose kursuose buvo dėstoma ne tik vokiečių k., bet taip pat matematika bei jos metodika, Lietuvos geografija ir istorija su metodikomis, liet. kalba. gimnastika ir kt. Kursų klausytojams gimnazijoje buvo ir bendrabutis. Kursams vadovavo mkt. Kairys, dėstė — Kuraitis, Rimkus ir Beversdorfas. Pirmieji trys prūsų lietuviai gerai kalbėjo lietuviškai, kad ir su vokišku akcentu. Beversdorfas lietuviškai nemokėjo, jis dėstė vokiečių kalbą ir buvo pradžios mokyklų inspektorium. Po didelių pastangų Žiburio d-ja 1917 gavo leidimą atidaryti gimnaziją, kuri pradžioje 1918 I veikė su 5 klasėmis, o nuo rudens, daugeliui moksleivių grįžus iš Rusijos tremties, buvo jau visos aštuonios. Direktorium buvo Kazys Jokantas. Vokiečiai vis nesiliovė trukdę ir ne kartą gimn. likimas buvo atsidūręs pavojuose, iš kurių ją išgelbėjo didelės arkiv. Matulaičio-Matulevičiaus pastangos bei jo autoritetas. Gimn. pasiliko lietuviška, tik kiekvienoje klasėje buvo įvestos 6 val. vokiečių k. savaitėje. Ją dėstė ir pora karininkų.

M. Nepriklausomos Lietuvos metu. Į 1918 pabaigą, ypač po Vokietijos kapituliacijos, jau visur buvo ruošiamasi savarankiškam gyvenimui: 1918 XII 8 suorganizuota savivaldybė, steigėsi d-jos, bet labiausiai plėtėsi mokyklos. 1919 atidaryta žydų gimn. ir A. Bulotos bei St. Matulaičio iniciatyva realinė gimn. Tą patį rudenį iš Veiverių atkelta mokytojų seminarija, nes ten patalpos nebuvo tinkamos ir M. buvo daugiau mokomojo personalo. Seminarija prisiglaudė prie Žiburio gimn. esančiame name, kol gavo dar rusų karininkų ramovei pradėtas statyti, bet neįrengtas patalpas. 1926 I 18 pašventintos naujos specialiai seminarijai statytos patalpos. Seminarijai vadovavo A. Daniliauskas, kun. P

Dambrauskas, F. Treigys ir kt. 1935 Klaipėdoje įsteigus Pedagoginį institutą, seminarija kuriam laikui uždaryta, bet 1938 vėl atgaivinta. 1920 rudenį atidaryta Marijonų klasikinė berniukų gimn., pradedant pirmąja klase, ir kasmet ji augo. 1923 jai pastatyti dideli rūmai su patalpomis moksleivių bendrabučiui. Nuo 1925 I 1 jai suteiktos valdžios mokyklų teisės. Jos direktorium buvo kun. Jonas Totoraitis. 1921 vasarą veikė mokytojų kursai su 79 klausytojais. 1918 susiorganizavęs Nekalto Prasidėjimo seserų vienuolynas, populiariai vadinamas vargdienių seselėmis; 1921 jos atidarė savo privatinę mergaičių progimnaziją (ji veikė iki 1928 X 1). 1935 Lietuvaičių sesučių d-ja (žr.) įsteigė mergaičių amatų mokyklą su dailės darbų ir siuvimo skyriais. Kvietiškio dv. veikė žemesnioji žemės ūkio mokykla.

Žiburio gimn. buvo mišri, su atskiromis klasėmis berniukų ir mergaičių. Mokinių skaičius jau siekė netoli tūkstančio. Nuo 1919 VII 1 ji suvalstybinta, o nuo 1920 XII 31 kalbininkui Jonui Jablonskiui pagerbti, ji pavadinta Marijampolės valstybinė Rygiškių Jono gimnazija. Išrinkus jos direktorių K. Jokantą į seimą, direktorium paskirtas Antanas Daniliauskas. 1935 Rygiškių Jono gimn. perskelta ir mokytojų seminarijos rūmuose įst. Rygiškių Jono mergaičių gimn., kurios dir. F. Treigys. 1926 uždarytos Realinės gimn. patalpose įkurta amatų mokykla su pagrindiniu medžio apdirbimo (stalių) skyrium. Jos dir. ilgus metus buvo Juozas Barkauskas.

Taigi, ir karui pasibaigus, ir nepriklausomoje Lietuvoje M. išlaikė seną tradiciją būti Sūduvos centru, ypačiai švietimo srityje. Moksleivijos gyvenimas čia buvo judrus: kūrėsi moksleivių organizacijos, padėta organizuotis kaimo jaunimui (pavasarininkams, šauliams), rengti gausūs vakarai, vaidinimai. Vienas iš gražiausių M. gimnazijos istorijos lapų yra moksleivių atsiliepimas į prisikeliančios Lietuvos šaukimą stoti į savanorius. 1919 moksleiviai būriais būdavo išleidžiami į savanorius, iš 7 ir 8 kl. išėjo visi, kas tik fiziškai tiko į karius. Keliavo ir kiti labiau subrendę. Juos išlydėdavo ne tik moksleiviai, bet ir būriai visuomenės, atėję į turgaus aikštę, kur skambėjo mėgiamiausios to meto dainos: ‚Nors vėtros ūžia apie mus' ir ‚Lietuviais esame mes gimę'.

K u l t ū r i n i s g y v e n i m a s. Greta mokyklų buvo gyvas ir bendras kultūrinis gyvenimas, kurį čia judino atskiri asmens ir d-jos. Prieškarinis Žiburys buvo įsteigęs knygyną, kuriame 1909 buvo per 1000 knygų. 1922 čia jau atidarytas Centrinio valstybės knygyno skyrius, kuris nuolatos augo. Vienintelė liet. knygų parduotuvė (nuo 1913) buvo V. Penčylos, kuris drauge laikė galanterijos krautuvę, altorių dirbtuvę ir leido kalendorius. 1912 atsirado pirmoji A. M. Aguševičiaus spaustuvė, kuri veikė ir po karo. 1919 įst. Dirvos b-vė knygoms leisti. Ji tuojau įrengė savo spaustuvę ir knygyną - parduotuvę. Leido vadovėlius, gaidas ir įvairaus turinio knygas. B-vę sudarė Adomas Dundzila ir Bronius Sirutis. 1919 atsirado vargdienių seselių spaustuvė Šešupė ir tuo pačiu vardu knygų parduotuvė. 1926 įsteigta marijonų spaustuvė, kurioje buvo spausdinami marijonų leidiniai, laikraščiai ir knygos. Visos tos spaustuvės visą laiką buvo apverstos darbu ir vis plėtėsi.

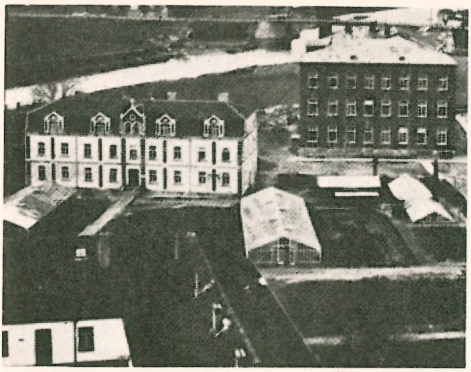

Marijonų biblioteka, gimnazija ir šiltadaržiai

Tuojau po I pas. karo atgaivintas marijonų vienuolynas ėmėsi ne tik sparčiai tvarkytis, rūpintis religiniu apaštalavimu bei švietimu, bet užsimojo sudaryti didelę biblioteką. Jos buvusis branduolys pačiame vienuolyne buvo papildomas naujai įsigijamomis knygomis, kuriomis uoliai rūpinosi Vilniaus vysk. J. Matulaičio-Matulevičius sekr. marijonas kun. Jonas Krišciukaitis. Jis, supirkęs Vilniaus ir Lenkijos antikvariatuose daugybę knygų, ypač lituanistinių, į M. parsigabeno visą vagoną knygų. Knygų atsigabeno ir kiti stojantieji į marijonus kunigai. Taip susidarė didelė biblioteka, kurios daugumas knygų yra svarbūs Lietuvos istorijai veikalai bei šaltiniai. Bibliotekai ir spaustuvei 1927 pastatyti specialūs namai, kur keletą me-

Geležinkelio stotis

tų vien tik knygomis užimtas dirbo kun. J. Kriščiukaitis, jas rūšiuodamas ir kataloguodamas. 1932 biblioteka turėjo per 50.000 tomų ir ja buvo leidžiama naudotis mokslo reikalams. Bolševikams užėjus ir vienuolyną uždarius, 1940 biblioteka išvežta į Kauną ir dalis perduota universitetui.

Aplinkybių dėlei Sūduvos pirmasis laikraštis Šaltinis ir kt. buvo spausdinami ne M., bet Seinuose. Tik nepriklausomoje Lietuvoje atsirado M. nemaža laikraščių. 1919 pasirodė Pavasario Balsai, 1919–26 ėjo Aušrinė, 1920–30 Ateities Aidai, 1925 I 1 pasirodė savaitraštis Šešupės Bangos, nuo 1925 II 1 Kas girdėti?, 1926 marijonai atnaujino Šaltinį, kuris kas savaitę ėjo iki 1940, nuo 1928 marijonai leido vaikams dvisavaitinį Šaltinėlį, nuo 1929 tautinės srovės moksleiviai leido Kur bėga Šešupė, 1930 leistas skautų laikraštėlis Budėk!, tais pačiais metais pradėjo eiti savaitinukas Suvalkietis, Saulėtekis, pastoraciniams reikalams Šventųjų Bendravimas, nuo 1937 XII Suvalkų Kraštas, nuo 1941 VI 29 Naujoji Gadynė ir kt.

Vaidybos menui plėsti 1919 įst. ‚Liaudies teatro' b-vė ir 1926 Scenos mėgėjų kuopelė. Bet daugiausia vaidinimų yra pastatę moksleiviai, ypač gražiai pasireiškė vadovaujami Žiburio gimn. inspektoriaus kun. Ant. Šmulkščio-Paparonio. Atvažiuodavo kartais gastrolės ir iš Kauno. Nuolatinis M. miesto teatras veikė 1942–44, kuriam vadovavo Kazys Tunkevičius. 1937 IX 12 įvyko rajoninė dainų šventė.

Pirmoji meno paroda surengta 1925 IV 5–19 Rygiškių Jono gimn. patalpose. Joje dalyvavo K. Šimonis, P. Kalpokas, P. Rimša, J. Zikaras, Ig. Šlapelis, A. Varnas, A. Žmuidzinavičius ir vietinis J. Pautienius. Kitais metais surengta antroji paroda ir kartkartėmis vėliau.

Suaugusiųjų ir liaudies švietimui plėsti 1925 V 10 pradėjo veikti ‚Pavasario' liaudies univ., kitais metais pasivadinęs vysk. Valančiaus vardu. 1928 įsteigtas dar dr. J. Basanavičiaus liaudies univ. Abiem veikti daugiausia padėjo Liet. kat. mokytojų s-ga ir Liet. tautininkų mokytojų s-ga. Prie apskrities savivaldybės 1932 pradėtas organizuoti (mkt. Jono Bernoto vadovaujamas) Sodžiaus muziejus, kuriame gana greitai išsišakojo archeologijos, etnografijos ir sodžiaus meno skyriai.

Organizacinis ir ekonominis gyvenimas gavo naujo impulso tuoj pat po karo organizuojantis miesto savivaldybei ir apskrities įstaigoms. 1919–20 laikotarpyje atsirado visa eilė visuomeninių organizacijų: savo veikimą atgaivino 1913 įsteigtoji Krikščionių darbininkų s-ga, Ūkininkų s-gos skyrius, Krikščionių demokratų partijos skyrius, M. aps. darbininkų, bežemių ir mažažemių s-gos skyrius, Ekonominės bei politinės Lietuvos žemdirbių s-gos skyrius, Pavasario kuopa su savišalpos kasa, Žiburėlio neturtingiems moksleiviams šelpti d-ja, kuri vėliau išlaikė vaikų darželį, daugybė visokių profesinių organizacijų, kredito d-jų ar taupomųjų kasų ir t.t. Tautininkų valdymo metu politinių organizacijų veikimas sustojo ir atsirado visa eilė naujų organizacijų: Liet. tautininkų mokytojų s-gos skyrius (įst. 1928), ‚Jaunosios Lietuvos' M. rajonas (nuo 1930), 1932 jau turėjęs 40 skyrių, Suvalkų krašto sporto apygarda (1932), Vilniui vaduoti sąjungos apygarda (1933), Lietuvos Vakarų s-gos skyrius (1936), Ligonių lankymo ratelis (1936), Patronato kalinių globos d-jos skyrius (1936), Lietuvos kariuomenės pirmūnų s-gos skyrius (1938) ir kt. Be to, veikė įvairių įstaigų tarnautojų ir organizacijų taupomosios kasos ir kt. Savo veikla daugiausia pasižymėjo ‚Jaunosios Lietuvos' M. rajonas, kuris ruošė jaunimo sąskrydžius su sporto pasirodymais, vaidinimais ir kt. 1934 sąskrydžio metu M. buvo pastatyta misterija Kęstučio mirtis. Iš kitų svarbesnių to meto įvykių paminėtinas 1935 VI 28–30 eucharistinis kongresas, kuriame dalyvavo apie 20.000 žmonių.

Apsaugos ir gynybos reikalams M. 1919

VI 20 įsteigtas 10 pėstininkų pulkas, kuris dalyvavo įvairiose kautynėse nuo 1919 XII 24 iki 1920 XII 1. Pulkui vadovavo karininkas Žukas, Motiejūnas - Valevičius ir kt. 1924 III 1 pulkas išformuotas ir jo vietoje M. visą laiką stovėjo 9 kng. Vytenio pėst. pulkas. Kariuomenės įgula įsikūrė dar prieš I pas. karą rusų pastatytose erdviose kareivinėse. 1920 II 5 įsisteigė M. šaulių skyrius. Pirmuoju vadu buvo mkt. Konstantas Barniškis, 1923 K. Matulis, 1924–25 J. Lozoraitis, 1925–35 kpt. Juozas Lelešius, o po jo plk. ltn. Andrius Kerbelis, ilgalaikis M. komendantas. M. rinktinės šauliai dalyvavo Klaipėdos sukilime. Nuo 1926 pradėjo ruošti sporto šventes (1928–29 ir 1933 laimėjo pirmą vietą). Nuo 1928 pradėjo veikti moterų šaulių skyrius. Futbolo komanda ‚Šaulys' 1933 ir 1934 laimėjo Suvalkų apygardos nugalėtojo vardą.

M i e s t o t v a r k y m a s i r a u g i m a s. Po I pas. karo miestas buvo gana apleistas, gatvių grindinys nelygus, aplūžę mediniai šaligatviai, kai kuriose vietose nuo gatvės juos skyrė grioviai. Nepriklausomos Lietuvos laikais M. labai pasikeitė. Iš skurdaus ir apleisto miesto ėmė augti modernus miestas. Kanalizacijos ir vandentiekio nebuvo, bet miestas turėjo didelę gamtos dovaną — artezinį šulinį Bažnyčios gatvėje, kurį miestas 1925 aptvarkė. 1923 pro M. nutiestas Kazlų Rūdos–Alytaus geležinkelis ir pastatyta graži glžk. stotis. Tas padėjo miestui kilti ekonomiškai ir palengvino susisiekimą su Kaunu. Apskrities ir mst. savivaldybių rūpesčiu jau buvo baigiamas tiesti plentas į Prienus. Įrengus autobusų stotį, susisiekimas su Kaunu, Prienais ir kitomis vietomis taip pat labai pagerėjo. Elektros šviesą M. įvedė vokiečiai I pas. karo metu. Nepriklausomoj Lietuvoj jai tvarkyti įsisteigė privati b-vė, 1924 pasivadinusi Šviesa. Elektros pareikalavimui augant, marijonai savo vienuolynui, bažnyčiai, gimnazijai ir gausioms įmonėms (spaustuvė, stalių dirbtuvės, daržininkystė ir sodininkystė, siuvykla ir batų dirbtuvė, kalvė, ūkis) įsitaisė savo elektros stotį. Miestas turėjo laukti, kol pasibaigs Šviesos b-vės koncesija, todėl atsirado privatinė iniciatyva, kuri norėjo pajungti Šešupės vandenį. Pirmas mėginimas pastatyti užtvanką kiek aukščiau miesto (ties Kalkinyčia) buvo pavasario ledų išardytas. 1938 susidarė Akcinė Vandens Jėgos b-vė, kuri norėjo sutelkti 1 mil. lt. kapitalo. Tai trijų brolių Andziulių, F.

Paštas

Lapinsko ir J. Žiugždos užsimojimas. Jie pastatė mažą hidroelektrinę stotį daug žemiau už miesto, ties Puskelnių kaimu, bet planai nepasisekė ir 1938 b-vė likviduota. Apie tą laiką miestas jau buvo išpirkęs elektros stotį ir pats ją valdė. Nutiesus geležinkelį, tuojau stoties link, abipus Gedimino g., išdygo eilė naujų namų, jų tarpe pastatyta nauja Petro Kriaučiūno vardo pradžios mokykla. Už geležinkelio, abipus Prienų plento, taip pat plėtėsi statyba. Tačiau daugiausia mst. augo Kvietiškio ir kareivinių rajone. Parceliuojant Kvietiškio dv., iš jo laukų išrėžta daug sklypų ir išdalyta gyventojams. Ten išsistatė daug namų, kurie nusidriekė beveik ligi cukraus fabriko ir kareivinių. Tuose plotuose pastatyta mokytojų seminarija ir didžiulė Petro Armino pradžios mokykla. Plėtėsi ir buvęs M. branduolys: marijonai 1922 uždėjo antrą aukštą ant mūro vienuolyno, kuris buvo statytas 1791. Paskui išaugo gimnazija, bibliotekos ir spaustuvės rūmai, elektros stotis, šiltadaržiai ir didžiulės stalių dirbtuvės. Marijonų statyta ligoninė (1788) Prūsų laikais buvo paversta miesto ligonine, kuri vėliau buvo vadinama apskrities ligonine. 1939 pastatytos didelės naujos ligoninės patalpos.

Pasikeitė ir pats mst. vidurys: senoji turgavietė, apie kurią kitados išaugo miestas, panaikinta ir jos vietoje įrengta Basanavičiaus aikštė. Krautuvės Vytauto g. įsitaisė dideles modernias vitrinas. Kai kuriose gatvėse paprastus akmenų grindinius pakeitė tašytos akmeninės plytos, o šaligatviai ištiesinti ir padaryti betoniniai. Naujojoje Laisvės aikštėje pastatyta didelė halė, o prie turgavietės išaugo visa eilė naujų modernių namų: mst. ir aps. Ligonių kasos rūmai, vls. savivaldybės rūmai ir kt. Prie Basanavičiaus aikštės pastatyti

Ligoninė

mst. savivaldybės rūmai, Degučiuose—autobusų stotis ir kalėjimas. Abejų seserų vienuolynai pasistatė po didelius namus, o prie miesto sodo išaugo labai stilingi modernūs Kunigų savišalpos d-jos rūmai. Neatsiliko nė privatinių namų statyba. Tarpučiuose, kitapus Šešupės prieš gimnaziją buvę tušti laukai, apsistatė naujais namais. Vieton kitados medinių tiltų per Šešupę į Vilkaviškio ir į Kalvarijos pusę, pastatyti betoniniai (1924). Pirmuoju M. burmistru buvo Juozas Barkauskas, ilgamečiu antruoju—Antanas Staugaitis (vyskupo brolis) ir trečiuoju — Juozas Maurukas, kurį rusai išvežė į Sibirą. Miesto savivaldybės biudžetas kasmet augo. Pvz. 1936 jis siekė 404.000 lt., o aps. savivaldybės — 387.346 lt.

Įstaigos. M., būdama jau nuo 1808 apskrities miestu, turėjo visas centrines aps. įstaigas, ne tik savo miesto. Nepriklausomybės laikais čia susispietė dar ir tokios, kurių veikimo spindulys apėmė visą Sūduvą, pvz. apygardos teismas su prokuratūra ir visomis savo šakomis, hipoteka ir M. žemės tvarkymo apygarda, kuri apėmė ir Alytaus, Šakių, Seinų bei Vilkaviškio aps. (įst. 1931). 1939 čia yra veikusios šios įstaigos: draudimo d-jos ‚Lietuvos' agentūra, apygardos ir apylinkės teismai, apskrities agronomo, inžinieriaus, aps. valdybos ir viršininko įstaigos, autobusų stotis, geležinkelio stotis, kalėjimas, kareivinės, kelių rajonas, komendantūra, Lietuvos bankas, miesto ir aps. ligonių kasa, miesto ir vls. savivaldybės, mokesčių inspekcija, policijos miesto ir vls. nuovados, paštas, telegrafas, telefonas, pradžios mokyklų inspektoriai, sporto apygarda, ugniagesiai (miesto, kariuomenės įgulos, marijonų ir glžk. stoties), ūkio bankas, vienuolynai (marijonų, vargdienių seselių, Liet. seserų bendrija), žemės tvarkytojas, žemės ūkio inspekcija, Žiburio d-jos senelių ir vaikų prieglaudos, žydų liaudies bankas, gimnazijos ir įvairaus tipo mokyklos. 1939 M. yra buvę 9 advokatai, 10 med. gydytojų, 3 dantų gyd., 2 veterinarijos gyd., 2 akušerės, 1 felčeris, 4 vaistinės, 2 notarai, 2 agronomai, 2 kino teatrai, 3 viešbučiai, 2 katalikų bžn., 1 evangelikų, 1 sinagoga ir t.t.

Prekyba tiek rusų, tiek ir nepriklausomos Lietuvos laikais daugiausia buvo žydų rankose. Lietuviai savo rankose turėjo tik kelias vartotojų b-ves, pvz. Žagrę, Žiedą, Ūkininką, Žemdirbį (įst. 1919), Žemės ūkio d-ją (įst. 1923), kuri turėjo savo skerdyklą ir maisto krautuvę, Drobės b-vės krautuvę, Šešupės ir Dirvos knygynus, keletą užkandinių ir smulkių prekių bei maisto parduotuvių.

M. pramonė buvo susijusi su žemės ūkiu: Lino b-vė, Pieno perdirbimo b-vė, J. Bliūdžiaus žemės ūkio mašinų dirbtuvės, Kumelionių plytinė ir čerpių dirbtuvė, S. Levino ir Ko. plytinė, valcų malūnas, lentpiūvė, Esso malūnas, lentpiūvė, medžio medžiagos, geležies, statybos sijų ir čerpių gamyba, Panemunskio malūnas ir aliejaus spaudykla, Betono darbų įmonė, Vitmozerio ketaus liejykla ir mašinų fabrikas, Šešupės gelumbės fabrikas, Vilčiausko vaisvandenių dirbtuvė, Miesto savivaldybės skerdykla ir t.t. Pačios stambiausios įmonės buvo spirito varykla ‚Nektaras' (veikusi 1925–39), laikoma viena didžiausių Lietuvoje, ir pirmasis Lietuvos cukraus fabrikas, pastatytas ant Šešupės kranto prie Kvietiškio 1931. Pirmais metais jame dirbo per 400 darbininkų, perdirbta 45.000 t cukrinių runkelių, iš kurių gauta 65.520 maišų po 100 kg balto cukraus. Antrais metais fabrikas buvo praplėstas ir jame dirbo 650 žmonių, perdirbta 122.000 t runkelių ir gauta 161.649 maišai cukraus. Tai buvo svarbi įmonė miestui ir apylinkės ūkininkams bei darbininkams.

M. aps. pramonė dar nebuvo labai išsivysčiusi. Pagal 1938 statistikos duomenis, M. apskrityje buvo 40 malūnų, 28 lentpiūvės, 8 plytų, čerpių ir koklių dirbtuvės, 10 žemės ūkio mašinų dirbtuvių, 10 pieninių, 8 baldų dirbtuvės, 8 odų dirbtuvės, 4 spirito varyklos, 4 elektrinės, 4 spaustuvės, 7 aliejaus spaudyklos, 2 alaus bravorai ir 1

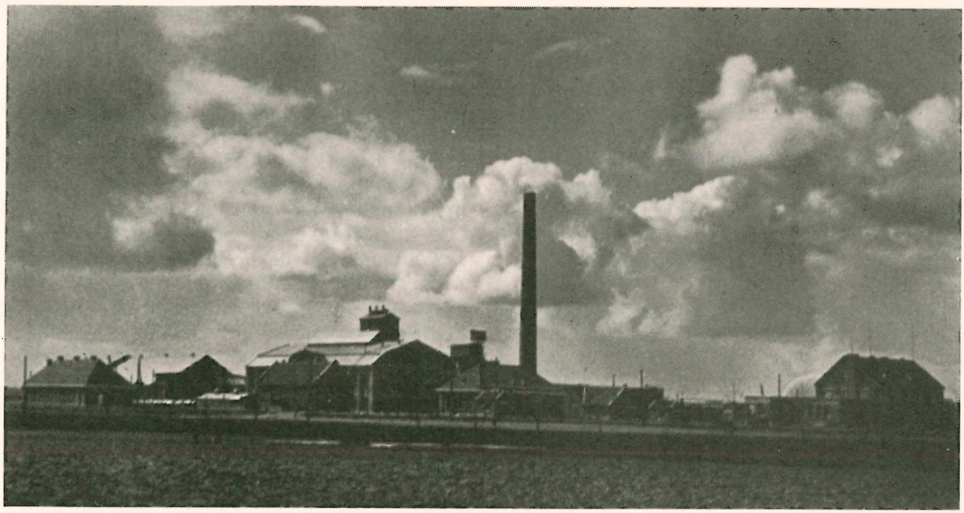

Cukraus fabrikas

tabako fabrikas. Visose įmonėse dirbo 1400 darbininkų.

M. okupacijų sūkuriuose. Prieš I pas. karą miesto gyventojų didžiumą sudarė žydai. Jų skaičiaus persvara dar tęsėsi keletą metų nepriklausomos Lietuvos laikais. Vėliau jau daugumą sudarė lietuviai. Prieškarinis rusų ir lenkų skaičius buvo nežymus. Vokiečių ar vokiškos kilmės evangelikų visais laikais nesiekė tūkstančio. Apylinkės visur buvo grynai lietuviškos. Pirmosios bolševikų okupacijos metu išvežta į Sibirą (1941) per 1000 žmonių, vokiečiai tą vasarą sušaudė visus išlikusius žydus. Pirmą vokiečių-rusų bolševikų karo dieną (1941 VI 22) nukentėjo visas miesto centras ir išdegė daug namų kraštinėse gatvėse (Kęstučio ir Bažnyčios).

Jau pirmosios bolševikų okupacijos metu buvo išardytas visas M. kultūrinis ir ekonominis gyvenimas: privatinės mokyklos likviduotos, įmonės bei parduotuvės nusavintos, spaustuvės paverstos valstybinėmis ir sujungtos į vieną, sunaikintos beveik visos lietuviškos knygos, uždarytos visos d-jos bei organizacijos. Vokiečių okupacijos metu (1941–44) buvo daroma pastangų kiek atsistatyti, bet antroji bolševikų okupacija dar labiau pagilino savas reformas ir dar daugiau žmonių atsidūrė Sibire. 1956 spaudos žiniomis, buvusi katalikų Vytauto bažnyčia uždaryta ir paversta knygų krautuvės sandėliu; evangelikų bažnyčia taip pat panaikinta, nuimtas jos bokštas ir paversta sporto sale, beliko tik sinagoga ir senoji buv. marijonų parapijos bažnyčia, kur klebonauja buv. karo kapelionas kun. M. Petrauskas.

Marijampolės gimnazija nukentėjo nuo abiejų okupacijų: vokiečių koncentracijos stovyklose kankinio mirtimi mirė trys buvę jos direktoriai — klierikas Dailidė, Antanas Januševičius (1943) ir Zigmas Masaitis (1943), bolševikai 1941 išvežė Antaną Daniliauską, Kazį Jokantą ir ilgametį inspektorių Juozą Dailidę.

M. 1945 mirė arkiv. Pranciškus Karevičius. M. kapinėse palaidoti: rašytojas Petras Arminas, rašytojas publicistas kun. Antanas Civinskas, rašytoja Julija Žymantienė-Žemaitė, savanoris kūrėjas ltn. Antanas Matulaitis ir kt. Marijonų bžn. koplyčioje palaidotas arkiv. Jurgis Matulaitis-Matulevičius.

J. Totoraitis, M. gimnazijos praeitis (Švietimo Darbas 1921 nr. 1–2); (") M. kunigų marijonų vienuolynas 1924; (") Dešimtmečio (ir 60) m. Rygiškių Jono gimnazijos sukaktuvės 1928; (") Lietuvos Jeruzalė 1937; (") Sūduvos Suvalkijos istorija 1938; *V. Šlekys,* Pirmoji M. kooperatinė krautuvė (Trimitas 1933 nr. 22); *T. Šulcas,* M. cukraus fabriko ir jo garo katilų ir turbinų bandymas (Technika 1933 nr. 7); *J. Staugaitis,* Lietuvybės ir kultūros bare (Židinys 1936 nr. 10); *K. Grinius,* Atsiminimai ir mintys I 1947; *P. Dambrauskas,* Pirmoji lietuviška vidurinė mokykla (Draugas 1957 IX 28). *A. Kč.*

M. miškų urėdija įst. 1919 su būstine Kazlų Rūdoje (Šalniškė). Nuo 1920 ji tapo padalyta, įsteigiant Kazlų Rūdos miškų urėdiją, o M.m.u. nukeliant į Pabuktės vsd. M.m.u. 1937 priklausė 5 girininkijos:

Buktos, Kalniškių, Lazdijų, Palių ir Šunskų, kurios turėjo 62 eiguvas. Bendras administruojamas plotas 24.261 ha, iš to skaičiaus 6552 ha durpynų ir 2037 ha vandenų. Svarbesnieji miškų masyvai: Šunskagirė, Kalniškių miškas, Buktos miškas, kuriam priklausė Palios ir Žuvinto gamtos rezervatas. Vyrauja eglynai (pušies mažai) su žymia priemaiša juodalksnio, drebulės beržo, Buktos ir Kalniškių miške dar skroblo, uosio, ąžuolo. Dėl Marijampolės aps. pietinės dalies nemiškingumo miško medžiagos paklausa buvo didelė. Čia plačiai taip pat naudojamos durpės. Atskiruose 28 durpynuose (bendro ploto 4056 ha) 1937 iškasta 38.857 m^3 durpių. Be to, dar miškuose rankiniu būdu jų pagaminta 3500 t ir mašinomis 700 t. Urėdijos miškai bei vandenys (25 ežerai) pasižymėjo faunos turtingumu ir įvairumu. *V. Žmt.*

M. vandens matavimo stotis veikia nuo 1925 prie Marijampolės–Vilkaviškio plento tilto, deš. Šešupės krante, 20 km nuo jos žiočių. Nulio altitudė 58,560 m; vid. vandens horizontas 61 cm, mkm. 340 cm (1925 XII 31), mnm. 17 cm (1932 VII 31). Upė užšąla vid. XII 9, laužo ledus III 22, po ledu vid. 94 d. per metus. Baseino plotas 1726 km^2; vid. debitas 10,4 m^3/sek., mkm 160 , mnm. 0,6 m^3/sek. *S. K.*

Marijampolė jūrų prekybinis garlaivis, buvęs Lietuvos Baltijos Lloydo b-vės nuosavybė. M. tonažas 940 b.r.t., krovimo pajėgumas apie 1550 t. Laivas statytas įvairioms prekėms vežioti. Pradžioje M. buvo įrašyta Klaipėdos uoste, bet vokiečiams užėmus Klaipėdą (1939), laivas įregistruotas Šventosios uoste. Laivo kapitonais yra buvę: Juozas Kaminskas (m. 1940 Liepojoj) ir Bronius Krikštopaitis (dabar JAV). 1940 rusai, okupavę Lietuvą, nusavino ši laivą, bet lietuviška įgula palikta. 1941 bolševikai, bėgdami nuo vokiečių, M. paskandino tarp Rygos uosto molų. *L. Drg.*

Marijampolės batalionas žr. Lietuva, kariuomenė.

Marijampolės grupė karinis dalinys, pradėtas organizuoti Sūduvoje 1920 VIII 24 kovai su besiveržiančiais į Lietuvą lenkais. Grupės vadu paskirtas plk. V. Grigaliūnas-Glovackis. M.g. štabas 1920 VIII 25 įsikūrė Seinuose, VIII 31 persikėlė į Seirijus. Dalinys IX mėn. pradžioje vykdė Augustavo miškuose sunkias ir sudėtingas operacijas, kurios nepasisekė, tačiau didesnių nuostolių išvengė. M.g. vado žinioje buvo 2, 5, 8 ir 10 pėst. pulkai. Vėliau į šį barą perkelta 3 ir 6 pėst. pulkai. Grupės vadu paskirtas gen. ltn. M. Katche, kuris IX 11 grupės štabą įsteigė Simne. Susidarė dvi divizijos: II-jai vadovavo plk. V. Grigaliūnas-Glovackis, III-jai mjr. Ignas Musteikis. Dabar grupė apsiribojo daugiau gynimosi veiksmais, nors daryta mažų puolimų. Tuo metu su lenkais vyko derybos, kurios kartais nutrūkdavo, kartais vėl atsinaujindavo. Šių derybų metu lenkai sukoncentravo Augustavo miškuose dideles pajėgas ir IX 22 puolė mūsiškius. Vienas mūsų kariuomenės dalis privertė trauktis, kitas apsupo ir privertė pasiduoti. Labiausiai nukentėjo 2 ir 8 pėst. pulkai. Lenkai persikėlė į deš. Nemuno krantą ir pradėjo aktyvius veiksmus prieš bolševikus. Bolševikai buvo priversti pasitraukti iš Gardino. Karo veiksmams persimetus į r. Nemuno krantą, likusios M. grupės dalys taip pat buvo ten perkeliamos. Karo veiksmams Sūduvoje aprimus, M.g. spalių mėn. likviduota. *K. Alš.*

Marijampolės Parapija tėvų marijonų vedamos Marijampolės parapijos ir Šv. Trejybės brolijos laikraštis, leistas Marijampolėje 1930 III 15 — 1940 IV 10. Laikraštis išeidavo 18 kartų per metus, buvo iliustruotas ir turėdavo po 8–12 psl. Leido marijonai. Iki 1933 redagavo kun. Adomas Jasenauskas (žr.), vėliau Jurgis Žilinskas.

Marijampolės pulkas žr. Lietuva, kariuomenė.

Marijampolės Ūkininkų Draugovė įst. 1907. Vienas jos steigėjų buvo dr. K. Grinius. D-jos tikslas buvo ne tik ūkinis, bet ir švietimo. Ji buvo įsteigusi Marijampolėj ir ‚Komiso biurą'. 1912, d-jai pirmininkaujant J. Masaičiui, draugovė turėjo 19 skyrių: Marijampolėje, Šakiuose, Žiūriuose-Gudeliuose, Kalvarijoje, Balsupiuose, Antupiuose, Liudvinave, Lankeliškiuose, Jurkšiuose, Pilviškiuose, Griškabūdyje, Plokščiuose, Sintautuose, Garliavoje, Šeštokuose, Lekėčiuose, Naumiestyje, Gražiškiuose ir Lukšiuose. 1911 ji drauge su Žagre ir Žiburiu suruošė M. žemės ūkio parodą. Rengė ir lietuviškus vakarus su vaidinimais. 1914 suruošė Marijampolėje ūkininkų dviejų savaičių kursus ir išleido knygutę ‚Gyvulių šėrimas'. Tuo pat vardu ji veikė ir nepriklausomoje Lietuvoje.

Marijampolis k., Rudaminos vls., Vilniaus aps., 17 km į p. nuo Vilniaus, prie Lydos plento; tai grynai lietuviškas kaimas. Lenkų okupacijos metais čia veikė Šv. Kazi-

miero d-jos skyrius (1936 uždarytas), liet. vaikų darželis ir Liet. ūkio d-jos skyrius. Buvo rengiami liet. vaidinimai. Vilniaus lietuviai rėmė kultūrinę M. veiklą. Iš šio kaimo yra išėję keletas liet. inteligentų. M. priklauso Parudaminio parapijai. Tvirtinama, kad M. ir kaimyninio Žagarės k. gyventojai atkilę į šias vietoves nuo Marijampolės.

Marijavitai (iš lot. Mariae Vitae ‚Marijos gyvenimo' sekėjai), Lenkijoje dar vadinami kazlavitais (nuo pradininkės Kozlowskos) arba ‚mankietininkais' (nešiojo ne baltus, bet juodus rankogalius-mankietus) pseudomistinė sekta, atsiradusi Lenkijoje XX a. pradžioje. M. sektos įsteigėja yra Polocko siuvėja Felicija (vėliau vadinosi Marija Pranciška) Kozlowska (1862–1922), kuri 1893 paskelbė gavusi iš Dievo apreiškimą ir pavedimą įsteigti pamaldžių kunigų ir pasauliečių draugiją. Keliems kunigams patikėjus Kozlowskos ‚apreiškimams', tokia kunigų d-ja buvo įkurta atnaujinti dvasiniam ir socialiniam dvasininkų gyvenimui, žadinti pamaldumui į Nepaliaujamos Pagalbos Mariją ir adoruoti Švč. Sakramentą. Nariai įsipareigojo laikytis šv. Pranciškaus regulos ir 3 vienuolinių įžadų, nevartoti svaigalų, nevalgyti mėsos. Įsteigėjai uoliai propagavo m. draugiją ir rado nemaža šalininkų Polocko, Varšuvos ir Liublino vyskupijose. Net ir keletas liet. kunigų buvo prisidėję prie m. draugijos: 4 kunigai Seinų vyskupijoje, simpatizavo prof. kan. Pr. Karevičius Petrapilyje, prof. kan. Kriškijonas Kaune, verbuodamas Žemaičių sem. klierikus.

Polocko vysk. Šembekas, gavęs Kozlowskos atsiminimus, autobiografiją ir veiklos aprašymą, pavedė 2 kunigams visa ištyrinėti ir aktus išsiuntė sprendimui į Romą. Ten pat nuvyko ir m. vadai su steigėja, kurios patarimu, išsirinko Varšuvos arkivyskupijos kun. Joną Kowalskį savo vadu ir viršininku, prisiekę jam klusnumą. Šv. Inkvizicijos Kongregacija 1904 IX 4 dekretu pripažino Kozlowskos regėjimus haliucinacijomis, įsakė kunigams nuo jos atsiriboti, o pačią draugiją uždaryti. Kozlowska 1905 I raštu pareiškė, jog jos regėjimai yra įsivaizduoti, savo raštus atiduodanti vyskupui ir atsisakanti nuo vadovavimo kunigams ir moterims. Lygiai ir kunigai iš karto pasidavė Šv. Sosto sprendimui: Kowalskis 1905 VIII 10 vardu ‚visų buvusių m. draugijos narių' padarė tikėjimo išpažinimą, pasivedė vyskupų globai ir paprašė už savo klaidas atgailos. Bet jau 1906 II 8 Polocko m. pareiškė vietos kūrijai, kad jie atsiriboją nuo vyskupų ir pasiduodą tiesioginei popiežiaus valdžiai; tuo reikalu išsiuntę savo atstovus Kowalskį ir Prochniewskį į Romą. Pasiuntiniai popiežiaus buvo prikalbinti pasiduoti vietos vyskupų valdžiai; tai jie pažadėjo padaryti, bet grįžę į Lenkiją ėmė skelbti, kad pop. išėmęs m. iš vyskupų valdžios ir patvirtinęs jų elgesį. Tada pop. šv. Pijus X 1906 IV 5 atsiuntė Varšuvos arkivyskupui m. reikalu enciklką, kurioje pakartojo 1904 m. sprendimą. Kowalskis tų pat metų IV 13 išsiuntinėjo visiems m. aplinkraštį, kuris turėjo būti perskaitytas iš sakyklų ir kuriame išdėstė savo tikėjimo punktus: 1. m. tiki visa, ko moko Kat. Bažnyčia, 2. Dievas Kozlowską padaręs švenčiausią ir davęs jai tokių malonių kaip ir Švč. Mergelei Marijai, 3. Kozlowskos rankose yra Dievo gailestingumas visam pasauliui, ir niekas be jos pagalbos ir tarpininkavimo negalįs būti išganytas, 4. Maldos į Kozlowską yra ne tik naudingos, bet ir būtinos atsigynimui nuo velnio puolimų ir sutvirtėjimui Dievo malonėje. Tada Romos Šv. Inkvizicijos Kongregacija 1906 XII 22 galutinai pasmerkė m., Kozlowską ir Kowalskį ekskomunikavo, o atskirus m. kunigus pavedė ekskomunikuoti vietos vyskupams.

M. sekta, atskilusi nuo Romos, turėjo 33 kunigus (kita didelė dalis atsimetė tuoj po pirmo Šv. Sosto pasmerkimo), kurie valdė per 20 parapijų ir nenorėjo jų užleisti; katalikams teko per teismus išsivaryti eretikus m. Tada m. ėmėsi statyti savas bažnyčias. 1909 X 5 Kowalskis buvo konsekruotas vyskupu Utrechto senkatalikių vysk. G. Gulo, o 1910 buvo konsekruoti dar du m. vyskupai: Golębiewskis ir Prochniewskis, o Kowalskis pasiskelbė arkivyskupu. Senkatalikių Vienos kongresas 1909 priėmė m. į savo bendruomenę kaip atskirą vyskupiją. Bendras m. skaičius 1909 siekė 73.033 asmenų (patys m. tuo laiku skelbė turį 136.000 sekėjų), o 1911 jau buvo apie 200.000.

M., atsiskyrę nuo Romos, pasidavė pasaulinės rusų valdžios globai, kuri 1906 XI 11 patvirtino m. ne kaip atskirą Bažnyčią, bet kaip sektą, kuriai buvo leista susiorganizuoti valsčių ribomis, išsirinkti savo vietos valdomuosius organus, leisti įsakus ir turėti juridinio asmens teises. Valstybės dūma 1911 pripažino m. kaip

krikščionišką konfesiją. Apskritai, rusų valdžia labai globojo m. kaip priemonę silpninti Kat. Bažnyčią Lenkijoje. M. pradėjo laikyti mišias lenkų kalba, įsivedė komuniją abiem pavidalais, atmetė atlaidus, atgailos sakramentą, įsivedė pilką drabužį su plačiu škaplierium, ant kurio išsiuvinėta monstrancija. Paprasti nariai nešioja medalį su monstrancija ir Marijos Nepaliaujamos Pagalbos atvaizdu. Po I pas. karo m. skaičius ėmė smarkiai mažėti tiek dėl šovinistinių tendencijų, tiek dėl moralinio sektos išsigimimo: įsivedimo ‚mistinių jungtuvių' (faktiškai atsisakė nuo celibato), Kozlowskos kaip šventosios garbinimo (‚Avinėlio Sužieduotinė ir Kristaus žmona') ir vidaus susiskaldymo. 1924 senkatalikių Berno kongresas atsiribojo nuo m. Bandyta (nuo 1926) užmegzti santykius su stačiatikiais, bet nesėkmingai. 1928 Kowalskis dėl nemoralaus elgesio su mergaitėmis gavo 4 metus kalėjimo. Paaiškėjo ir kitų m. vadų nedorovingas gyvenimas. Dar 1930 m. turėjo 1 arkivyskupą, 3 vyskupus, 500 seserų, 68 parapijas, 38 kuratijas, 77 bažnyčias, 80 par. mokyklų, 7 moterų vienuolynus, 12 našlaičių prieglaudų, 68 senelių prieglaudas ir daugybę pramonės ir žemės ūkio įmonių.

Nors m. darė 3 įžadus (neturto, klusnumo, skaistybės), tačiau iš ‚mistinių jungtuvių' (legalizuotų pagal civilinius įstatymus) su vienuolėmis m. gimę vaikai esą be gimtosios nuodėmės ir m. įstaigose išauklėti sudarą naują nenuodėmingą žmoniją. Paskutiniu laiku ‚mistinės' m. žmonos prileistos atlikinėti kunigų funkcijas.

Borniński, Błędy fałszywej nauki głoszonej przez kapłanów zwących się Marjawitem 1906; *K. Kantak,* Mankietncy i mankietnictwo 1910; *M. Skrudlik,* Zbrodnie M. w swietle dokumentów 1927–28; *K. Gajewski,* Die Mariawiten Sekte 1911; *A. Palmieri,* La dottrina religiosa dei M. polacchi (Rivista internazionale di scienze sociali 1909); (") Setta dei M. in Polonia (Rivista stoico critica delle scienze teologiche 1906); (") La teologia del mariavitismo (Scuola cattolica 1911); *M. Niwiński,* Les mariavites de Pologne (Révue apologétique 54, 1932).

L i e t u v i a i m. Seinų vyskupijos 4 kunigams prisidėjus prie m., vysk. A. Baranauskas pareikalavo patiekti savo įstatus ir vieną jų kuriam laikui suspendavo. Kadangi m. laikė savo draugijos paslaptis, tai dvasinė vyresnybė juos įtarė ir dažnai kilnodavo iš vietos į vietą. Po pirmojo Šv. Sosto (1904) sprendimo lietuviai kunigai nuo m. atsimetė; pasiliko tik Juozas Grinkevičius ir Antanas Tulaba. Po galutinio Šv. Sosto m. pasmerkimo 1906 Seinų vyskupijos valdytojas pašaukė juodu į dvasinį teismą. Nestoję buvo pasmerkti ir ekskomunikuoti. Grinkevičius tuo laiku buvo Pilypavo vikaras, tenai sukūrė m. parapiją, pastatė koplyčią ir turėjo apie 400 sekėjų. Tai buvo didžiausia m. bendruomenė Seinų vyskupijoje. A. Tulaba, Žemosios Panemunės vikaras, tapęs m. apsigyveno Kriūkuose, kur pastatė koplyčią ir turėjo kelis šimtus narių, daugiausia moterų. Tai šen, tai ten bandė verbuoti sekėjus, steigti parapijas, bet nerado pasisekimo. Kurį laiką buvo apsigyvenęs Kudirkos Naumiestyje, bet ir čia neįsikūrė. Nepavykus patraukti kaimo liaudies, Grinkevičius ir Tulaba prieš I pas. karą apsigyveno Vilniuje, pradėjo leisti laikraštį Marijavitą, bet ir čia nerado sekėjų; Grinkevičius grįžo į Lenkiją, o Tulaba apsistojo Kaune, įsitaisė koplyčią, leido laikraštį, iš kur aptarnaudavo Kriūkus. Apie 1936 Tulaba Rygoje, dalyvaujant arkiv. Kowalskiui, buvo vieno Olandijos senkatalikių vyskupo konsekruotas vyskupu, bet dėl to savo įtakos neišplėtė: prieš II pas karą Kaune dėl sekėjų stokos teko likviduoti koplyčią, uždaryti laikraštį. Apsigyveno Kriūkuose, kur, rodos, jau yra miręs.

Kazlavitų sekta 1908?; *J. D.,* Kazlavitų sekta (Šaltinis 1909 nr. 10, 146). *J.V.*

Marijavitės arba Marijos Gyvenimo Kongregacija (lot. Congregatio Mariae Vitae), įst. 1737 Zietelos klebono kun. Stepono Turčinavičiaus. Jos tikslas buvo atversti į kat. tikėjimą žydes ir mokyti neturtingas, ypačiai našlaites, mergaites. M. nešiojo pilką drabužį, darė 3 vienuolinius įžadus. Vienuoliją aprobavo Vilniaus vysk. Zienkavičius, Lucko vysk. Kobielskis, Žemaičių vysk. Lopacinskis ir Livonijos vysk. Puzinas. 1752 IV 15 m. vienuolyną patvirtino ir pop. Benediktas XIV. Be centrinių namų Vilniuje, m. turėjo Lietuvoje ir Gudijoje dar 16 vienuolynų. Dėl įvairių skundų ir nepasitenkinimų iš dvasininkų pusės Vilniaus vyskupas m. vienuoliją panaikino. Tada vienuolijos generolė Angelė Potemkinaitė drauge su Jadvyga Aleksandravičiūtė ir dar 2 seserim nuvyko į Romą gauti vienuolijos ir regulos patvirtinimo. Pop. Klemensas XIV davė joms rekomendacinį raštą Vilniaus vysk. Masalskiui ir 1774 III 21 patvirtino m. regulą. Vilniaus vyskupui buvo nelengva grąžinti vienuoliją į jos pirmykštę padėtį, nes didesnė dalis m. vienuolynų jau buvo patekusi į svetimas rankas. Išliko tik Gudijoje buvusieji vienuolynai: Pinske, Mozyriuje, Slanyme ir Hlus-

ke. Mirus vienuolijos globėjui kun. Modzelevskiui, vienuolija vėl išgyveno sukrėtimą. Mogiliavo metropolitas Siestrencevičius pakvietė m. į Polocką, kur joms pavedė ligonių slaugymą, ir vienuolijos generole paskyrė lietuvaitę Martyną Narvydaitę. Jos valdoma vienuolija vėl atsigavo. Prie kiekvieno m. vienuolyno buvo atidaryta neturtingų mergaičių mokykla. 1820 Lietuvoje, Gudijoje ir Volinijoje buvo jau 17 vienuolynų, 90 seserų, o jų mokyklose mokėsi 465 mergaitės. Iki to laiko m. buvo atvertusios apie 2000 žydžių. Rusų valdžiai naikinant vienuolynus, dalis m. vienuolynų uždaryta 1842–50, o likusieji 1864. Tada vienuolės buvo išsklaidytos po įvairius kitus moterų vienuolynus išmirti.

Lenkijoje m. turėjo savo vienuolyną Čenstakavoje, kur ji įsteigė Potemkinaitė, grįždama iš Romos, bet jau 1826 šis vienuolynas likvidavosi. Kujavų-Kališo vyskupijos valdytojas Tomaševskis 1833 pakvietė iš Vilniaus dvi marijavites ir įkūrė joms vienuolyną, kur m. pasistatė namus ir bažnyčią. Bet užėjus vienuolynų naikinimui, 1864 jos buvo perkeltos į dominikonų vienuolyną Petrikave, o iš ten 1869 visos perkeltos į Przyworą.

Žemaičių vyskupijoje m. buvo įsikūrusios Kražiuose, kur jas iš Vilniaus 1758 atkvietė vysk. A. Tiškevičius, o Kražių klebonas Mankovskis pastatė joms medinę bažnytėlę ir vienuolyną. Pragyveno čia m. iš turimo žemės sklypo ir žmonių aukų. Žymesnės veiklos neišvystė, nes Kražiuose žydžių nebuvo, o mokyklos, dėl ano meto m-lų santvarkos, atidaryti negalėjo. Trumpai Kražiuose pabuvusios grįžo į Vilnių, o jų vienuolynas ir bažnyčia apleisti sugriuvo.

Kai XX a. pradžioje Amerikos lietuviai kunigai rūpinosi įsteigti moterų vienuoliją vaikų mokymui, 1903 XI nutarta Pitsburge ‚atnaujinti lietuvišką kongregaciją Marijos Gyvenimas (Maria Vitae)'. Kun. A. Staniukynas surado viename lenkių vienuolyne dar gyvą buv. m., gavo iš jos regulą ir bandė ją pritaikyti naujai kuriamai vienuolijai. Tačiau Harrisburgo vysk. Shanagan, kurio žinioje kūrėsi nauja lietuvaičių vienuolija, nesutiko ją pavadinti m. vardu, nes tuo laiku Šv. Sostas buvo pasmerkęs marijavitų sektą. Tuo būdu m. nepavyko atgaivinti, o nauja vienuolija pavadinta Šv. Kazimiero vardu.

M. Wolonczewskis, Žemajtiu Wiskupiste II 1848; *J. Vaišnora, MIC*, Marijos garbinimas Lietuvoje 1958. *J.V.*

Marijonai (lot. Congregatio Clericorum Regularium Marianorum sub titulo Immaculatae Conceptionis B. V. Mariae) Švč. Mergelės Marijos Nekaltai Pradėtosios vardo vienuolija, įkurta 1673 Dievo Tarno kun. Stanislovo Papczyńskio (1631–1701) Korabieve, Poznanės vyskupijoje. Pop. Inocentas XII 1699 ją patvirtino pavesdamas pranciškonų globai, davęs Dešimties Marijos Dorybių regulą, sustatytą šv. Joanos de Valois (žr.). Tos regulos m. laikėsi iki 1909. Ypatingasis vienuolijos tikslas buvo Švč. Mergelės Marijos Nekaltai Pradėtosios kulto bei garbės skleidimas, sielovada, liaudies mokymas ir pagalba sieloms skaistykloje. Nariai Marijos garbei vilkėjo baltą drabužį. XVIII a. įkurti vienuolynai Lietuvoje: 1750 Marijampolėje, 1763 Miroslave, 1775 Jonavoje ir 1783 Igliaukoje. Lenkijoje buvo 3 vienuolynai, Ukrainoje 3, Gudijoje 1, Portugalijoje 4 ir Romoje 1. To meto žymesnieji m. generolai buvo: Dievo Tarnas Kazimieras Wyszyńskis (1700-1755) ir Raimundas Novickis (1736–1806), kuris paruošė naujus, veikliam gyvenimui pritaikintus, įstatus (juos 1787 patvirtino pop. Pijus VI), atpalaidavo m. nuo pranciškonų, išgavo iš Šv. Sosto įvairių privile-

Marijonų vienuolijos įsteigėjas kun. St. Papczyńskis

gijų ir padaugino vienuolynų skaičių: pradėjęs valdyti rado 10 vienuolynų su 96 nariais, o savo įpėdiniui paliko 17 vienuolynų su per 150 narių. Jo valdymas (1776–88) yra baltųjų m. žydėjimo metas. Lietuviai naujokyną turėjo Marijampolėje; ten pat bei Miroslave mokėsi filosofijos ir teologijos. Aukštuosius mokslus ėjo Prahos univ. ir vėliau Varšuvos dvasinėje akademijoje.

Lietuvos-Lenkijos padalijimas ir kitos sekusios politinės aplinkybės vienuoliją pamažu palaužė. 1798 Napoleonui užėmus Romą, m., kaip svetimšaliai, turėjo iš ten pasitraukti. Po 1831 sukilimo dalis m. vienuolynų uždaryta. 1834 Portugalijos valdžia uždarė visus m. vienuolynus. Po 1863 sukilimo, pagal rusų valdžios 1864 X 27 įsakymą, iš 8 likusių m. vienuolynų, uždaryta 7; beliko 1 Marijampolėje su apie 40 veikloj suvaržytų kunigų, skirtų išmirti. Kiti ištremti į Sibirą: K. Švermickas, J. Žilinskas, V. Grinevičius, J. Gegužinskis, J. Kolesinskas, P. Krynskis, M. Swięckis, V. Jabłonowskis, H. Rakowskis ir kt. Irkucke apsigyvenusį Švermicką (m. 1894) pop. Leonas XIII nominavo Sibiro apaštalu ir ypatingai atžymėjo. Dar kiti m. buvo jėga sekuliarizuoti arba palikti parapijose. Sūduvoje XIX a. marijonai aptarnavo 20 parapijų. Naujų narių priimti rusų valdžia neleido. 1865–92 valdė generolas Jurgis Česna, marijampolietis. Įpėdinis Vincentas Senkus (m. 1911), kuris kitiems išmirus, 1908 beliko vienintelis be jokio pavaldinio, 1904 uždarius ir paskutinį Marijampolės vienuolyną, sulaukė vienuolijos atgaivinimo.

Nuo visiško žlugimo vienuoliją apsaugojo kun. Jurgis Matulaitis (žr.) pats jon įstodamas. Nebodamas rusų grėsmės, 1909 generolo Senkaus įgaliotas, Romoje pats gavo šv. Pijaus X pritarimą atnaujinti vienuoliją slaptai. Jis 1909 VIII 29 Varšuvoje vysk. Kaz. Rūškevičiaus-Rūškio koplyčioje be naujokyno padarė pirmus įžadus, o kun. Pr. Būčys įstojo naujokynan, kurį atgaivintojas ėmė slaptai vesti Petrapilio dvasinėje akademijoje. Sekančiais metais įstojo kun. J. Totoraitis. 1910 XI 28 Apaštalų Sostas patvirtino naujus kun. J. Matulaičio parašytus įstatus ir pertvarkytą vienuoliją, kurios nariai dabar darė tik paprastus (ne iškilmingus) įžadus, nenešiojo balto drabužio. Vienuolija iš ordino tapo kongregacija, pasilikusi tą patį vardą.

1911 VII 24 kun. J. Matulaitis išrinktas generolu ir, atsisakęs pareigų Petrapilio dvasinėje akademijoje, Šveicarijos Friburge įsteigė m. vienuolyną su naujokynu ir 1911–14 jiems vadovavo, ruošdamas naujus lietuvius ir lenkus m. Atgaivintojo rūpesčiu m. 1913 įkurti Š. Amerikoje, 1915 Lenkijoje, 1918 Lietuvoje, 1923 Gudijoje, 1924 Latvijoje, 1925 Romoje. Vėliau m. įsikūrė 1929 Mandžiūrijoje, 1931 Anglijoje, 1939 Argentinoje; Portugalijoje atsikurta 1954. Be to, turima rytų apeigų misijos Australijoje.

L i e t u v i a i m. po atgaivinimo profesoriavo Petrapilio dvasinėje akademijoje (Būčys), Seinų seminarijoje (Totoraitis), dirbo sielovadoje (Dvaranauskas, Novickas). Kun. Matulaitis juos surinko Marijampolėn ir 1918 atkūrė vienuolyną. 1923 jau turėjo 25 narius, vedė parapiją su 11.000 tikinčiųjų, tvarkė 10 draugijų, dėstė 3 gimnazijose ir 7 pradžios mokyklose, nuo 1921 vedė savo gimnaziją. Įsteigta sodininkystės, daržininkystės, gėlininkystės, įvairių amatų įmonės, spaustuvė. 1926 atgaivintas seniškis ‚Šaltinis', su ‚Artojo' priedu ūkininkams, ‚Šaltinėliu' vaikams. Arkiv. J. Matulaičio ir kun. J. Kriščiukaičio rūpesčiu sutelkta viena žymiausių Lietuvos (su gausia lituanistika) bibliotekų, turėjusi apie 50.000 tomų; 1929 – 34 marijonai leido mėnesinį ‚Šventųjų Bendravimą', šv. Juozapo mirštantiems gelbėti s-gos, Lietuvoje m. vadovaujamos ir 1931 turėjusios 75.754 narius, organą. Leido ir platino knygas, pigias brošiūras, pasiekusias milijoninių tiražų. Įsteigė ir vadovavo ‚Marijos Vaikų' sąjūdžiui ir leido atitinkamą auklėjamąjį lapelį. Lietuvoje ir išeivijoje paskleidė visų metų sekmadienių ir šventadienių liturginių mišių tekstus. Pastatė didelę, modernią parapijos salę, pritaikytą teatrui, kinui ir visuomeninei veiklai. Iš Marijampolės m. vienuolyno atsišakojo Patašinės (1935) ir Skardupių (1941) vienuolynai, kur pastatyta bažnyčios ir įkurta atskiros parapijos.

Kaune m. įsikūrė 1921 prie šv. Gertrūdos bažnyčios, kurią jie aptarnavo. Čia laikė pasauliečių ir saviškių studentų bendrabutį, kun. Pr. Būčys kurį laiką redagavo dienraštį ‚Laisvę', organizavo teol.-filosofijos fakultetą, 1922 – 28 profesoriavo LU, ėjo dekano, vicerektoriaus ir rektoriaus pareigas; be jo universitete profesoriavo M. J. Vaitkevičius, Ig. Česaitis, J. Totoraitis, J. Grigaitis. Tarpdiecezinėje seminarijoje dvasios tėvais buvo M. J. Aleksa ir Kl. Kačergius. Kaunan 1937 iš Marijampolės

perkeltas m. filosofijos institutas, kuriam vadovavo kun. J. Vaišnora.

1926 marijonai įsikūrė Ukmergėje, 1927 Žemaičių Kalvarijoje ir Panevėžyje, kur nuo 1939 buvo antras vienuolynas ir provincijos naujokynas, 1940 Krivonyse, Palomenėje, Varėnoje, Vytautuvoje, Vilniuje (dviejuose vienuolynuose); čia aptarnavo šv. Ignoto bažnyčią. Londone (Anglijoje) m. prie šv. Kazimiero liet. bažnyčios ir apylinkėse dirba nuo 1931.

Kai 1930 Apaštalų Sostas m. vienuoliją padalijo į provincijas, Lietuvos provincijai vadovavo: J. Kriščiukaitis, J. Totoraitis, V. Gergelis, A. Petrauskas, J. Vaišnora, P. Andziulis. 1937 provincija turėjo 165 narius. Charbino (Mandžiūrijoje) misijose dirbo 3 lietuviai m. Paskutinės okupacijos metu apie 10 kunigų ištremti Sibiran; dalis liko Vakaruose laisvi.

Š. Amerikoje m. kunigai F. Kudirka ir J. Kazokas, kun. J. Matulaičio įvesti, darbą pradėjo 1913 Čikagoje, paimdami šv. Mykolo parapiją ir ‚Draugo' administravimą, aptarnaudami Melrose Park, Ill 150 liet. šeimų. 1918 X 11 perėmė Aušros Vartų parapiją ir mokyklą. Jėgoms didėjant, mokė ir kapelionavo Kazimieriečių seserų akademijoje, dėstė liet. kalbą Mundeleino kun. seminarijoje, kurį laiką valdė Sheboygan, Wis., Waukegan, Ill., Indiana Harbor, Ind. liet. parapijas. 1922–24 įkurtas Hinsdale, Ill. vienuolynas, naujokynas ir 1926 IX 21 atidaryta kolegija, kuri 1930 perkelta į Marianapolį, Thompson, Conn., o Hinsdale 1934 įsteigta seminarija. Nuo 1926 marijonai sielovadoj dirba Kenosha, Wis., 1945 Milwaukee, Wis., 1953 Niagara Falls, N.Y., Plane, Ill. ir kt. Amerikos m. 1914–19 leido žurnalą ‚Tikyba ir Dora', 1920 įsteigė savaitraštį ‚Laivas' (nuo 1933 vad. ‚Kristaus Karaliaus Laivas'). Nuo 1915 vadovauja ‚Spaudos Draugijai', 1917 II 16 perėmė redaguoti dienraštį ‚Draugą', įsteigė spaustuvę, leidžia knygas, nuo 1933 ‚Studentų Žodį', nuo 1948 ‚The Marian'. 1947 kun. K. Matulaitis įst. ‚Liet. Knygos Klubą'. 1956 įrengta Čikagoje nauja spaustuvė ir provincijos būstinė. Jaunimo lietuvišką sąmonę daugiausia ugdė kun. J. Navickas (m. 1941). Amerikos m. reiškėsi sielovadoje, jaunimo mokslinime bei auklėjime, spaudoje, organizacijose, misijose. Iki 1926 priklausė Lietuvos provincijai, o nuo 1930 sudaro atskirą provinciją, nuo kurios 1948 atsiskyrė lenkiška šaka ir sudaro atskirą šv. Stanislovo provinciją. Šv. Kazimiero (lietuviškai) provincijai priklauso ir Argentinos m. Ten Avellanedoje (Buenos Aires priemiestis) nuo 1939 pastatė bažnyčią, vienuolyną, mokyklą, 1952 įrengė spaustuvę, nuo 1948 leidžia laikraštį ‚Laiką', nuo 1953 ‚Mater de la Misericordia', veda 25.000 sielų parapiją. 1950 marijonai įsikūrė Rosario mieste, kur pastatė šv. Kazimiero bažnyčią, vienuolyną, veda 15.000 parapiją. Pirmieji darbininkai Argentinoje buvo kunigai J. Jakaitis, A. Andriušis, K. Vengras. Nuo 1948 branduolį sudaro Lietuvos provincijos nariai. Šv. Kazimiero Amerikos provincijai vadovavo: F. Kudirka, V. Kulikauskas, J. Jakaitis, J. Navickas, K. Rėklaitis, J. Jančius, V. Atkočius, 1957 provincija turėjo 96 narius. Romoje, centriniuose vienuolijos namuose, yra generolo ir jo tarybos būstinė bei tarptautinė studentų kolegija.

Pagal 1924 arkiv. J. Matulaičio parašytus ir 1930 Pijaus XI patvirtintus įstatus m. ypatingasis tikslas yra iš Dievo ir artimo meilės visomis jėgomis ir įvairiausiais būdais pasiaukoti kitų išganymui bei tobulinimui. To siekiama pirmiausia išsimokslinant, ugdant mokslą ir mokant įvairaus laipsnio mokyklose, auklėjant ir formuojant žmones per bendrabučius, spaudą, plačiai suprastą sielovadą, misijas, draugijas ir kitais būdais. Iš čia veiklos metodų lankstumas. Aukščiausio Idealo Kristaus m. siekia per Mariją.

Atgaivintųjų m. generolai: V. Senkus (1909–11), Dievo Tarnas arkiv. J. Matulaitis (1911 – 27), vysk. P. Būčys (1927 – 33 ir 1939–51), L. Mroczek (1951–57), St. Škutans (nuo 1957). Beatifikacijos bylos vedamos šių m.: St. Papczyńskio, K. Wyszyńskio ir J. Matulaičio. M. vienuolija 1937 turėjo 451 narį, o 1957 gale (be okupuotos Lietuvos, Latvijos ir Gudijos m.) 382.

Documenta Historica Congregationis Gen. m. Archyve Romoje; Elenchus Marianorum 1926–39, 1956–58; *J. Totoraitis,* Marijampolės kunigų m. vienuolynas 1924; (") Marijonų vienuolija nuo 1864 iki atgaivinimui (Tiesos Kelias 1936 nr. 9, 10, 11); (") Suvalkijos Sūduvos istorija 1938; *J. Vaišnora,* Keletas bruožų iš m. vienuolijos istorijos (Tiesos Kelias 1934 nr. 5, 7–8, 9, 11; 1935 nr. 11; 1936 nr. 4); *Vysk. P. Būčys,* Atsiminimai 1950 (rankraštis); *S. Sydry,* O. S. Papczyński i jego dzieło 1937; *S. Matulis,* Mariani Sub Reformatore G. Matulaitis 1958 (rankraštis); Amžinybei ir tėvų žemei 1957. *J.Sak. ir S.Mtl.*

Marijos ašaros žr. Coix, Kiškio ašarėlės.

Marijos Gėlės mėnesinis, iliustruotas vaikų laikraščio Šaltinėlio priedas, spausdintas Marijampolėje 1938 II — 1940 VI. Apimtis 8–12 psl. Leido marijonai, red. kun. Adomas Jasenauskas (žr.).

Marijos ordinas žr. Kryžiuočiai.

Marijos Šventovė Šiluvoje neperiodinis laikraštis, ėjęs Šiluvoje 1932 IX 8 — 1940 VI. Red. ir leido kun. P. Katelė (žr.).

Marijos Terezijos taleris žr. Taleris

Marijošienė - Steponaitytė Kotryna (g. 1905 III 21 Radviliškyje, Šiaulių aps.) kūno kultūros mokytoja, Vytauto Marijošiaus (žr.) žmona. 1921 baigė Radviliškio vidurinę m-lą ir 1926 Saulės mokytojų seminariją Kaune. 1923–25 lankė kūno kultūros kursus, 1924–1927 Kauno muzikos m-lą, 1926–32 LU ir VDU teol.-filosofijos fak. studijavo pedagogiką, psichologiją, liet. literatūrą ir Lietuvos istoriją. 1927, 1930 ir 1934 lankė vasarinius ritmikos ir išraiškos šokio kursus Rygoje ir Vienoje. 1925 įsigijo kūno kultūros ir 1939 vyr. mokytojos teises. Kaip kūno kultūros mokytoja dirbo: 1924–40 Kazimierieičių gimn., 1926–33 Saulės mokytojų seminarijoje, 1930–40 Ž.Ū.A. Dotnuvoje, 1934–44 dėstė rytmečio mankštą radiofone ir Aukštuosiuose kūno kultūros kursuose, 1925–40 vasaros mokytojų kursuose-stovyklose, Lietuvos Vaiko ir Šv. Vincento Pauliečio vaikų darželių vedėjoms paruošti kursuose. Steigiant Kūno kultūros rūmus, M. bendradarbiavo pertvarkant Lietuvos mokyklų kūno kultūros programą. Mokykloms, jaunimo organizacijoms ir sporto šventėms paruošdavo mankštos pratimus ir dainų improvizacijas. Iš M. komponuotų šokių populiariausi: Malūnėlis, Čigonėlis, Audėjėlė ir Aušrelė. 1944 pasitraukė į Austriją, 1948 atvyko į JAV, New Britain, Conn. Čia nuo pat atvykimo vadovauja šeštadieninei liet. mokyklai ir skautų organizacijai. Vasaros metu dirba Nekalto Prasidėjimo seserų mergaičių stovykloje Putname, Conn. Studentavimo metu priklausė ateitininkų sporto klubui L.G.S.F. ir skautams. Kūno kultūros klausimais rašė Jėgoje ir Grožyje, Fiziškame Auklėjime, Tautos Mokykloje, Motinoje ir Vaike ir dienraščiuose.

K. Marijošienė

J. P.

Marijošius (iš lenk. mariasz per prc. mariage ‚sutuoktiniai, santuoka') kortų lošime vienos spalvos karalius ir dama vienose rankose.

Marijošius 1. Antanas (1881 X 1 Agelaičių k., Betygalos vls., Raseinių aps. — 1957 XII 31 Kaune) muzikos mokytojas, chorvedys. Vargonininkavimo mokėsi Raseiniuose pas Lukošių ir 1899–1901 pas J. Naujelį Kaune. Nuo 1902 vargonininkavo liet. parapijoje Carskoje Selo, prie Petrapilio. Prieš I pas. karą buvo vargonininku Panevėžyje ir turėjo paruošęs gerą chorą, su kuriuo koncertuodavo Vilniuje ir kitur. Nuo 1923 mokytojavo Telšių mokytojų seminarijoje ir Vysk. Valančiaus gimn. Su savo chorais dalyvavo visose trijose dainų šventėse: 1924 su Telšių Kanklių choru, 1928 su Radviliškio bažnytiniu choru ir 1930 su Radviliškio šaulių choru. 1937 Panevėžyje dainų dienos proga chorų varžybose su savo Radviliškio šaulių choru laimėjo pirmą vietą. 1939 už nuopelnus Lietuvai ir Lietuvos šaulių s-gai apdovanotas Šaulių Žvaigžde. Paskutiniuoju metu mokytojavo Kauno muzikos mokykloje.

2. Bronius (g. 1919 VII 19 Jekaterinburge, Rusijoje) operetės solistas, baritonas, (1) sūnus. Pradžioje muzikos mokėsi pas savo tėvą. 1939 dainavimą pradėjo studijuoti pas prof. Benonį Vilniuje. Nuo 1940 solistas Vilniaus radiofone ir filharmonijoje, nuo 1942 Liet. karių teatre ir 1943 Valstybės teatro operetėje. Be to, koncertavo įvairiose Lietuvos vietose. 1944 pasitraukęs į Vokietiją, buvo solistu Berlyno radiofone. Išvykęs į Austriją, 1947 lankė dainavimo ir operos klasę Bruknerio konservatorijoje Linze pas prof. Schutzkową. Koncertavo liet. stovyklose ir austrams. 1947 atvyko į Kanadą, kur dalyvauja koncertuose Toronto radiofone, liet. kolonijose ir kanadiečių parengimuose. 1952 Toronte muzikos varžybose iš dalyvavusių 15 operinių baritonų laimėjo pirmą vietą.

3. Romanas (1914 VIII 6 Jekaterinburge, Rusijoje) operos solistas, lyrinis baritonas, (1) sūnus. Muzikinio išsilavinimo pradžią gavo pas savo tėvą. Vėliau dainavimo mokėsi Kauno konservatorijoje prof. Marini klasėje ir dirbo Valstybės operos chore. Eilėje operų jam buvo pavesta ir solo vaidmenų. 1941 bolševikų evakuotas, dalyvavo lietuviškuose meno ansambliuose. 1943 su orkestru koncertavo Maskvoje ir tais pačiais metais VIII 15 — IX 3 su savo ansambliu lankėsi Urale ir kitur. Studijavo Maskvos konservatorijoje. Nuo 1945 Lietuvos operos ir baleto teatro solistas. Dainavo šiose operose: Parduotoji nuotaka (Keceli), Undinėje (Piršlys), Gražinoje

(Kvieslys), Pajacuose (Prologas ir Tonio), Romeo ir Julietta (Kapuleti), Bohemoje (Benua ir Šonaras), Sevilijos kirpėjuje (Bartolo), Rigoletto (Monterone) ir kt. 1954 Maskvos dekados metu apdovanotas ‚Garbės Ženklu'. Yra daug įdainavęs į juosteles ir plokšteles.

4. Vytautas (g. 1911 VII 10 Panevėžyje) dirigentas, muzikos pedagogas, (1) sūnus. Mokėsi Jekaterinburgo (Rusijoje) ir Telšių gimn. Pradžioje muzikos mokėsi pas savo tėvą. 1924 įstojo į Klaipėdos konservatoriją, kur studijavo čelo, fortepijoną ir teorinius dalykus. Studijuodamas dirigavo konservatorijos vyrų chorui, buvo dainavimo klasės akompaniatorius ir 1928 daug prisidėjo prie konservatorijos operos ‚Faustas' pastatymo. 1928 baigęs konservatorijos pedagoginį skyrių, pakviestas į Valstybės operą Kaune akompaniatorium-koncertmeisteriu. 1933 operos vadovybės pakviestas dirigentu, debiutavo diriguodamas Rimskio-Korsakovo Carą Saltaną. Vėliau dirigavo Trubadūrą, Toscą, Rigoletto, Bohemą, Verterį, Manon, Kitežą, Lohengriną, Otello ir kt. 1934 akompanavo F. I. Šaliapinui. 1934 ir 1935 vasaros metu švietimo m-jos siunčiamas studijų tikslais į Berlyną, Prahą, Vieną, Paryžių ir Romą. 1936–38 kaip specialus švietimo m-jos stipendininkas studijavo Prahos valstybinėje konservatorijoje dirigavimą ir teorinius dalykus. Studijų metu 1937 Prahos radiofone turėjo pirmą pasirodymą su radijo simfoniniu orkestru, diriguodamas M. K. Čiurlionio, J. Gruodžio ir J. Pakalnio simfoninius kūrinius. 1938 pavasarį laureatu baigęs Prahos valstybinę konservatoriją, dirigavo viešą baigimo koncertą ir Prahos radiofone antrą simfoninį lietuviškos muz. koncertą su čekų filharmonijos orkestru. Grįžęs į Lietuvą, 1938 IX paskirtas Valstybės operos vyr. dirigentu ir meno vadovu; tas pareigas ėjo iki 1944 VII. Be to, Kauno valstybinėje konservatorijoje nuo 1940 dėstė dirigavimą, partitūros skaitymą ir vadovavo operos klasei. Valstybinėje operoje Kaune ir Vilniuje dirigavo per 20 operų, eilę simfoninių koncertų Lietuvoje ir Latvijoje (Rygoje).

V. Marijošius

1942 su Berlyno miesto simfoniniu orkestru, Deutsche Gramaphon Gesellschaft kviečiamas, įgrojo 3 plokšteles: Čiurlionio Miške, Pakalnio Romantišką uvertiūrą ir J. Karnavičiaus Lietuvišką rapsodiją. 1944 pasitraukė į Austriją, kur nuo 1945 vadovavo Aukštutinės Austrijos lietuvių komitetui, buvo liet. įgaliotiniu prie JAV karinės valdžios Linze ir tremtinių stovyklos vedėju Riede. 1948 kun. M. Pankaus pakviestas atvyko į JAV ir New Britain, Conn. užėmė vargonininko vietą liet. parapijoje. 1950 išlaikė egzaminus Hartt College of Music Hartforde, Conn. ir ten pat pradėjo dėstyti dirigavimą, partitūros skaitymą ir vadovauti Hartt Youth Orchestra (nuo 1958 Hartt kolegija inkorporuota į Hartfordo univ.). 1953 Bushnell Memorial salėje dirigavo Izraelio komp. Marc Lavry simfoninius veikalus per IV žydų muz. festivalį. 1951, 1954 ir 1957 dirigavo simfoniniams koncertams (solistai Lily Pons, P. Stoska, A. Kaskas) Čikagoje, Margučio ruošiamuose parengimuose. Už nuopelnus Čekoslovakijos muzikai prezidento Benešo apdovanotas ‚Baltojo Liūto' ordinu. *J. Ž.*

Marijuana (port. marihuana) narkotinės cigaretės iš kanapių (žr.) lapų, jaunų augalų, žiedų. Plg. Hašišas.

Marijus Gajus (lot. Gaius Marius, m. 86 pr. Kr.), romėnų vadas (156–86 pr. Kr.), 7 kartus konsulavęs (107, 104–100, 86), kilęs iš ūkininkų šeimos ties Arpinu (lot. Arpinum), buvo vedęs Cezario tetą Juliją. 134 M. narsiai kariavo ties Numantija Ispanijoje, per Jugurtos karą Afrikoje pasižymėjęs legatas (generolas) 107 liaudies partijos pasiųstas, buvo išrinktas konsulu. Perėmęs vadovybę, pašalino įsigalėjusią optimatų netvarką bei papirkinėjimą ir greit baigė karą su Jugurta. Šiame kare pirmą kartą pasižymėjo ir M. vadovaujamas vėlesnysis jo priešas Sula. Kai 105 kimbrai ir teutonai sutriuškino romėnų vado Cepiono kariuomenę ties Arausiu (Orange) Ronos slėnyje, M. vėl buvo išrinktas konsulu. Jis perorganizavo romėnų kariuomenę, paversdamas ją nuolatine ir imdamas tarnauti ir neturinčius nuosavybės piliečius. Kimbrus ir teutonus

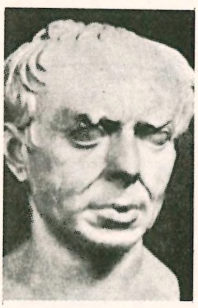

Gajus Marijus

M. nugalėjo 102 ties Aquae Sextiae ir 101 ties Vercela. Jis pasižymėjo dar per karą su romėnų sąjungininkais (91–89).

Bandymas vaidinti politikoje vaidmenį M. nepavyko. Jis susipyko su abiem partijomis: senato ir liaudies partija. Senatas palaikė prieš jį Sulą. Kai 88 konsulas Sula rengėsi žygiuoti prieš Mitridatą, maištaujančio tribūno Sulpicijaus pagalba tautos nutarimu vyriausiu vadu buvo išrinktas M. Sula neatsisakė nuo vadovybės, įžygiavo į Romą ir nubaudė M. bei jo šalininkus. Suimtas M. išgąsdino turėjusį jį nužudyti vergą kimbrą ir pabėgo į Afriką. Išvykus Sulai į Rytus, Cinos, vieno iš 87-jų metų konsulų, palaikomas, M. grįžo į Romą, ir jo vergai atkeršijo priešininkams. 86 septintą kartą išrinktas konsulu, netrukus mirė.

W. Schur, Das Zeitalter des Marius und Sulla (Klio, Beiheft 46, 1942). *A.Rkš.*

Marikoniai Lietuvos didikai, grafai, kilę iš italų didikų giminės, gyvenusios Lukos respublikoje. Ferdinandas M. dėl politinių priežasčių buvo priverstas pasitraukti iš Italijos ir apie XVII a. pradžią atvyko Lietuvon. 1659 jis paskolino stambią pinigų sumą apmokėti Lietuvos kariuomenės algoms. 1673 Varšuvos seime jo sūnaus Baltramiejaus vaikams Scipijonui ir Jonui Karoliui, suteiktas indigenatas (bajorystės suteikimas užsienio bajorui). 1676 seime ta privilegija dar kartą patvirtinta ir pripažintas M. herbas: pusiau padalyto skydo kairėje dalyje banguotos jūros vaizdas, aukščiau galvos šarvai su karūna ir ant jos tupis šuo; dešinėje dalyje erelis, aukščiau galvos šarvai su karūna ir ant jos negrės galva. Iš M. giminės narių pažymėtini:

1. Aleksandras (1686–1751), jėzuitas. 1703 įstojo į jėzuitų ordiną, mokytojavo Gardino ir Polocko kolegijose, 6 metus gyveno Romoje. Grįžęs į Lietuvą, kurį laiką buvo Vilniaus kolegijos vicerektoriumi, paskui rektoriavo Nesvyžiuje, Polocke, buvo Lietuvos jėzuitų provincijos sekretorium, Vilniaus novicijų namo viršininku. Rašė teol. klausimais. Rankraštyje paliko: Życie zmarłych jezuitów polskich ir Historya domu Wileńskiego.

2. Benediktas, Pinsko seniūnas, nuo 1777 iki Lietuvos-Lenkijos valstybės padalijimo Lietuvos raštininkas. 1781 jis pastatė Salų bažnyčią, 1788 buvo Ukmergės seniūnu, 1794, kaip Lietuvos aukščiausios tarybos narys, pasirašė lietuvišką atsišaukimą (‚Acciszaukimas').

3. Liucijonas (1818–1893) Salų ir Svėdasų valdytojas. Mokslus ėjo Troškūnų benediktinų mokykloje. Dalyvavo 1863 sukilime, kalintas Vilniuje.

4. Scipijonas (m. 1710), Baltramiejaus sūnus, Ukmergės aps. vėliavininkas, pasižymėjęs narsumu ir riteriškumu. Iš jo 7 sūnų buvo: Jonas Pranciškus (m. 1726) — Ukmergės kareiva, Antanas — pranciškonas, Tomas — Lukos kan., Kristupas — Ukmergės pastalininkis, Salų, Taujėnų, Lyduokių ir Žemaitkiemio dv. savininkas. 1738 jis nupirko Lyduokių dv. iš Ukmergės maršalkos M. Dambrausko. Iš tėvo Lyduokius gavo M., Ukmergės pakamarininkis (1778), o paskui jo sūnus. Juozapas, pastatęs koplyčią Lyduokiuose. Vėliau Lyduokiai iš M. perėjo Plateriams, paskui Bistramams.

Kiti žymesni M. giminės atstovai: Marcijonas, 1775–83 Ukmergės seniūnas, mokėjęs ‚kvortos' 1800 ir ‚hibernos' mokesčio 1440 lenk. auksinų, ir Ignacas, 1784–86 buvęs Ukmergės seniūnu, 1782 pastatęs Aleksandravėlės mūrinę bažnyčią.

K. Nesiecki, Herbarz Polski VI 1841; *T. Zychliński,* Złota księga szlachty polskiej 1880; *J. Wolff,* Senatorowie i dygnitarze 1885. *R.Krs.*

Maryland, stp. Md., JAV valstybė į r. nuo Potomaco upės, abipus Chesapeake įlankos, tarp Pensilvanijos, Delaware, Virginijos ir V. Virginijos; 25.540 km², 2.812.000 gyv. (1956). Kolumbijos Distriktas (D.C.) yra jos išpiova prie Potomaco. Rytinė krašto dalis yra žemuma, o vakaruose vyrauja Apelačų kalnai ir Piedmonto plokščiakalniai. Į r. nuo Chesapeake įlankos esanti teritorija vad. Eastern Shore. Ji yra Delaware pusiasalio dalis. Žymiausios upės: Potomac, Patapsco, Patuxent ir Susquehanna; pastarosios tik trumpa žemupio dalis teka per M. į Chesapeake įlanką; ji savo ruožtu yra svarbiausias krašto fizinis-geografinis veiksnys. Aukščiausia vieta yra Backbone kalnas (1003 m). Klimatas ryškiai nevienodas: Apelačų aukštumose šaltos žiemos (temp. nukrinta ligi −32°C), o vasarą karščiai ligi 38°C; r. dalyje klimatas yra okeaninis, t.y. daug švelnesnis. Vidurkinis drėgmenų kiekis apie 1120 mm per metus. Iškasama akmens anglies, asbesto, kalio ir geležies rūdos (nežymūs kiekiai). M. yra žemės ūkio kraštas. Žemės ūkiui naudojama žemė sudaro apie 65% viso ploto. Iš viso esama per 41.000

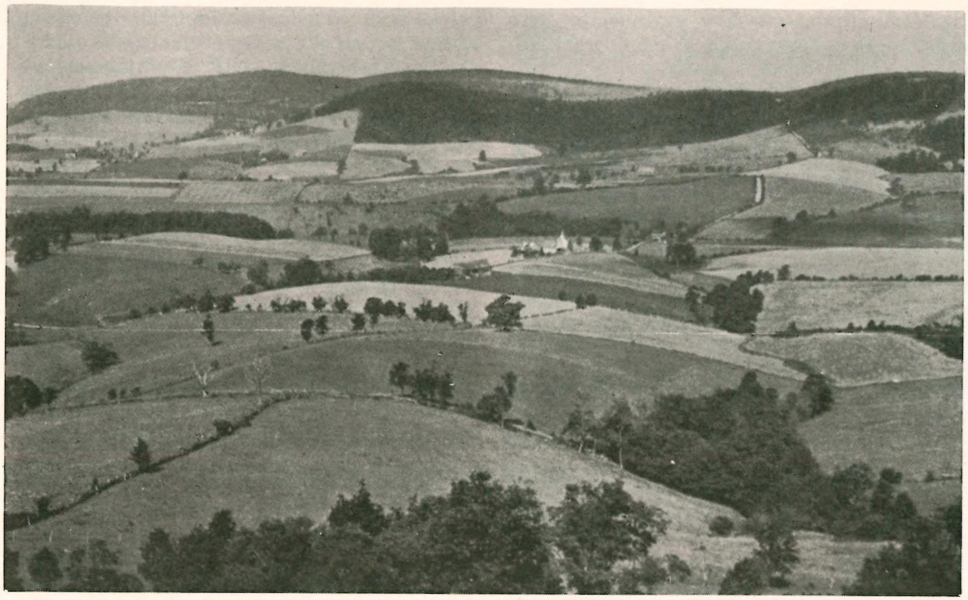

Marylando laukai

ūkių su apie 2 mil. ha bendro ploto. Pagrindiniai produktai yra pomidorai (per 250.000 t, t.y. apie ⅓ visos JAV produkcijos), tabakas (per 20.000 t), kukurūzai ir kviečiai. Išplėstas pieno ūkis ir paukštininkystė. Iš viso žemės ūkis duoda apie 220 mil. dol. pajamų. Pramonė koncentruojasi didžiausiame krašto mieste Baltimorėje (apie 1 mil. gyv. 1958), Cumberlande, Fredericke ir Hagerstowne. Svarbiausi pramonės produktai: maisto dalykai, trąšos, tekstilė, chemikalai, popierius, alus, mašinos. Žymi ir laivų statyba. Miškais apaugę apie 35% viso ploto; juose auga apie 150 rūšių medžių, iš kurių labiausiai žinomos: geltonoji pušis, eglė, kiparisas, kedras, klevas, bukas, beržas ir kt. Chesapeake įlanka yra labai svarbi žvejybos vieta su 300 rūšių žuvų, bet austrės sudaro apie 75% viso žvejybos laimikio, prašokančio 25.000 t. Čia yra pirmoji ir didžiausia pasaulyje austrių auginimo vieta. Žymiosios aukštosios mokyklos: M. univ. Baltimorėje (įkurtas 1807) su Glenn L. Martin technologijos institutu, Johns Hopkins univ. (įkurtas 1893), St. John's kolegija (įst. 1696) ir Annapolio karinė jūrų akademija. Iš istorinių žymesnybių ypačiai žinomos yra: Fort McHenry karo tvirtovė, kurioje 1814 plevėsuojanti vėliava įkvėpė Francis Scott Key sukurti tautinį amerikiečių himną Star Spangled Banner ir Valstybės Namai (State House) Annapoly (statyti 1722), kur Jur-

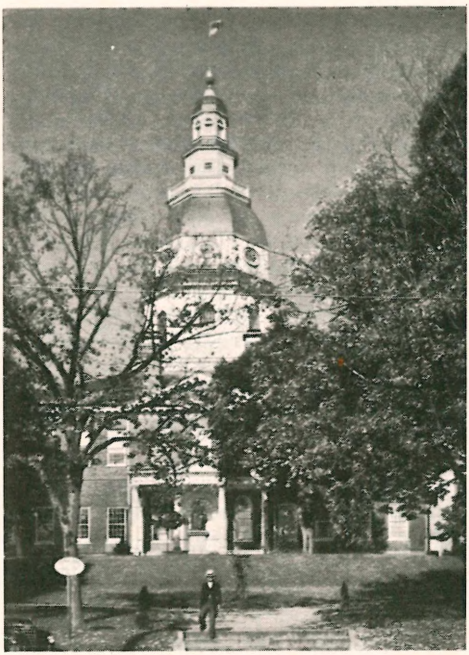

Marylando kapitolis Annapolyje

gis Vašingtonas atsisakė vyriausiojo karo vado vietos. Marylando sostinė yra Annapolis.

Istorija. M. teritoriją pirmasis pasiekė anglas Barth. Gilbertas 1603. Ją drauge su dabartine Delaware 1632 karalius Karolis I padovanojo Jurgiui Calvertui (baronui Baltimorei), kuris ją pavadino karalienės Henrietos Marijos garbei Marylandu. Jam greit mirus, M. paveldėjo sūnus Cecilius (antrasis baronas Baltimorė), kuris, būdamas katalikas, apgyvendino pirmuosius kolonistus katalikus ir garantavo įvairioms tikyboms laisvę. Su indėnais jie palaikė gerus santykius. 1643 dabartinio Annapolio vietoje įsikūrė iš Virginijos atsikėlusi persekiojamų puritonų grupė. 1715 valdytoju paskirtas penktasis baronas Baltimorė, kuris garantavo visoms tikyboms laisvę, išskyrus katalikų. Katalikams buvo uždrausta net viešai melstis. M. buvo viena pirmųjų kolonijų, sukilusių prieš Anglijos valdžią. 1776 paskelbė savo konstituciją. M. yra pirmoji JAV valstybė, kuri švenčia Lietuvos nepriklausomybės šventę Vasario 16.

T. J. C. Williams, The State of M. 1906; *M. P. Andrews,* History of M. 1929; *W. B. Clark,* A Geography of M. 1918. *A.B.*

Marillac Louise de, arba Madame Le Gras (1591–1660) prancūzų šventoji (šventė III 15), Gailestingumo Dukterų (šaričių), drauge su šv. Vincentu Pauliečiu, steigėja. 1613 ištekėjo už A. Le Gras karalienės Marijos Mediči sekretoriaus, susilaukė sūnaus ir 1625 liko našlė. Šv. Vincentas Paulietis pakreipė ją į labdarybės darbą ir drauge su ja 1629 įsteigė Krikščioniškos Meilės Broliją. Nuo 1633 tapo pirmąja Gailestingumo Dukterų (Filles de Charité), liaudies vad. šaričių, vienuolijos viršininke. 1646 Paryžiaus arkivyskupas naują vienuoliją aprobavo ir 1655 patvirtino jos įstatus. Pop. Klemensas XI aprobavo 1668. Seserys nešioja pilkai melsvą drabužį ir charakteringą baltą gaubtuvą; išimtinai slaugo ligonius. M. kanonizuota 1934.

N. Gobillon, La vie de m.lle Le Gras, fondatrice et première supérieure de la Compagnie des Filles de la charité 1769; *E. de Broglio,* La vénérable Louise de M. 1911. *J.V.*

Marimba mušamasis muzikos instrumentas, kilęs iš Malajų salyno, vėliau išplitęs Afrikos negrų tarpe. Kartu su negrų vergais m. pateko į P. ir Vidurio Ameriką, o iš čia labiau išsivysčiusi į Europą, kaip ksilofono (žr.) rūšis.

Marin 1. John (1870–1953) prancūzų kilmės amerikiečių tapytojas akvarelistas. Gimęs Rutherforde, N.J., studijavo architektūrą ir po to dirbo kaip braižytojas. 1899 įstojo į Filadelfijos Meno akademiją, kur mokėsi Anschutz ir Breckenridge studijose. 1901–03 mokslą tęsė Naujorko Art Students League pas Dumond. 1905 studijų tikslais nuvyko į Paryžių, kur su mažomis pertraukomis išbuvo ligi 1911. 1909 E. Steichen suorganizavo pirmąją jo darbų parodą ‚291' (Stieglitz) galerijoje, ir nuo to laiko M. tapo avangardistinės tapytojų grupės, susispietusios aplink šią galeriją, nariu. 1910 Paryžiaus Salon d' Automne išstatė 10 litografijų, rodančių žymų Whistlerio poveikį, ir suruošė savo akvarėlių parodą Naujorke. 1913 kartu su Dove, Hartley, Weber ir kt. dalyvavo istorinėje Armory Show. Maždaug tuo pačiu metu M. apsigyveno Maine pakrantėje. 1936 Naujorko moderniojo meno muziejus suruošė apžvalginę jo darbų parodą, tuo suteikdamas galutinį ir aukščiausią pripažinimą Amerikos mene. Ankstyvuosius savo darbus M. kūrė impresionizmo poveikyje. Paryžiaus laikotarpyje pateko fovizmo ir kubizmo įtakon, bet nė su vienu jų nesutapo. M. akvarelės (jis yra neabejotinai didžiausias amerikiečių akvarelistas) liudija kubizmui artimą formos koncepciją (Singer Building, Filadelfijos meno muziejus), o spalvos dvelkia natūralistiniu betarpiškumu ir lyrine jėga (Maine Islands 1922).

E. M. Benson, J. M., the Man and his Work 1935; *J. T. Soby,* Contemporary Painters 1948. *A.Lc.*

2. Louis (g. 1871) prancūzų politikas ir antropologas. 1905–40 ir nuo 1945 parlamento narys, nuo 1926 Fédération Républicaine vadas. Buvo ministru: 1924 išlaisvintų sričių, 1926–28 pensijų, 1934 sveikatos ir 1935 valstybės. La Nation laikraščio įsteigėjas. Kaip antropologas priklauso daugeliui tarptautinių mokslo organizacijų.

Marinai (ag. marines) atskiros JAV ir Anglijos karinių pajėgų dalys, skirtos desantams ir veiksmams užjūriuose. Anglijoje m. jau aptinkami 1664 ir buvo priskirti karo laivams. Amerikoje m. įsteigti 1775, taip pat kaip karo laivyno dalis. Tiek Anglijos, tiek ir JAV karuose m. atliko pagrindinius puolimus išsikėlimuose į priešo pakraščius bei salas, paremiant laivynams iš jūros, o vėliau, atsiradus aviacijai, iš oro. Pastaraisiais laikais m.

naudoja išsikėlimams lėktuvus ir helikopterius. Už pavyzdingą tarnybą Anglijoje m. pavadinti karališkaisiais m. JAV į m. priimami tik savanoriai. Jie gauna specialų, daug sudėtingesnį ir kietesnį paruošimą, negu kiti daliniai. JAV m. pasižymėjo veiksmuose prieš Viduržemio jūros piratus, Meksikos ir civiliniame kare, Ispanijos-Amerikos konflikte ir abiejuose pasauliniuose karuose, ypačiai Pacifike, Korėjos kare ir kitur. Marinams pagerbti Vašingtone pastatytas didžiulis paminklas. II pas. karo metu m. korpusas siekė 485.000 žmonių. *P.Lb.*

Marina Mniszek (m. 1614) politinė avantiūristė, Lenkijos bajoraitė, Maskvos didžiosios suirutės metu pasidariusi Rusijos carienė. Dar 1600 Maskvoje sklido gandai, kad caraitis Dimitras, jauniausias Jono IV sūnus, išvengęs budelio peilio ir slapstąsis, laukdamas progos pareikšti savo teises į Rusijos sostą. Po kiek laiko Lenkijoj iškilo kitas pretendentas į Maskvos sostą. Jis slapta atvyko iš Maskvos valstybės į Lenkiją ir pareiškė esąs stebuklingai išsigelbėjęs caraitis Dimitras. Kijevo vaivados Konstantino Ostrogiškio ir lenkų didiko Ad. Wiśneveckio remiamas, tas Dimitras Apsimetėlis (žr.) ėmė Lenkijoje burti privatinę kariuomenę ir susilaukė karaliaus Zigmanto Vazos bei įtakingų jėzuitų palankumo. Kuriam laikui sustojęs Sandomiro vaivados Jurgio Mniszeko rūmuose, Dimitras Apsimetėlis susipažino su jo dukterimi M.M. J. Mniszekas pažadėjo išleisti už jo savo dukterį Mariną už pažadą atiduoti jam valdyti Naugardo-Sieversko ir Smolensko k-tijas, jei Dimitrui pavyktų pasidaryti Maskvos caru. Taip M.M. buvo sužadėta su Dimitru Apsimetėliu, kuris 1604 priėmė katalikybę.

Daugelio liet. ir lenkų bajorų remiamam, taip pat kazokų ir Maskvos valstybės valstiečių bei caro Boriso Godunovo (žr.) priešų padedamam, Dimitrui Apsimetėliui 1605 VI 20 pavyko užimti Maskvą po staigios Boriso Godunovo mirties. Maskvos liaudis Dimitrą Apsimetėlį paskelbė caru. Į Maskvą paskubėjo atvykti ir M.M. su savo tėvu ir dideliu lenkų bei lietuvių bajorų būriu, kuriame taip pat buvo pranciškonų ir domininkonų vienuolių. 1606 III 8 Dimitras Apsimetėlis vedė M.M., kuri buvo vainikuota cariene 1606 V 8. Nepatenkinti lenkų ir lietuvių, taip pat katalikų įtaka carui, stambieji Maskvos bajorai sukurstė minią prieš svetimšalius ir riaušių metu 1606 V 17 susimokę nužudė Dimitrą Apsimetėlį. Sąmyšio metu Maskvoje iššudyta daug lietuvių ir lenkų, bet M.M. ir jos tėvas išliko gyvi. Jie buvo ištremti į Jaroslavlį, o Vosylius Šuiskis paskelbtas caru. Netrukus atsiradus kitam pretendentui į Maskvos sostą, pasivadinusiam antrą kartą stebuklingai nuo mirties išsigelbėjusiu Dimitru, M.M. vėl iškilo. Šį Dimitrą Apsimetėlį II (žr.), vad. Tušino Vagimi, rėmė daugelis lenkų ir lietuvių bajorų avantiūristų. Zigmantui Vazai diplomatiškai paspaudus carą Vosylių Šuiskį, M.M. buvo paleista iš kalėjimo ir išvyko iš Šuiskio valdomos Maskvos valstybės dalies. Dimitro Apsimetėlio II šalininkai ir rėmėjai 1608 prievarta atvežė M.M. pas ji, ir M.M. pripažino šį pretendentą į Maskvos sostą savo stebuklingai išsigelbėjusiu vyru. Tačiau M.M. viltys sugrįžti į Maskvą cariene susilpnėjo, kai Zigmantas Vaza, pats tikėdamasis pasidaryti Maskvos caru, atšaukė lietuvius ir lenkus bajorus iš Tušino Vagies stovyklos. Dimitras II Apsimetėlis, lietuvių ir lenkų paliktas, nebeįstengė išsilaikyti savo Tušino stovykloje netoli Maskvos ir su M.M. pasitraukė į Kalūgą, kur buvo nužudytas 1610.

Dimitras, Marina ir vaivada Mniszek (A. Oleszczyńskio plieno raižinys)

M.M. ir po antrojo apsimetėlio mirties tebereiškė savo pretenzijas į Maskvos sostą ir reikalavo, kad Zigmantas Vaza padėtų jai ir jos bei Dimitro Apsimetėlio II sūnui Jonui atgauti savo teises. Norėdami išsigelbėti nuo Lenkijos bei Lietuvos kariuomenės, artėjančios prie Maskvos, Maskvos bajorai pasiūlė caro sostą Zigmanto Vazos sūnui karalaičiui Vladislovui. Lenkų ir lietuvių jungtinė kariuomenė, vadovaujama Lenkijos etmono Stanislovo Žolkevskio, atvyko į Maskvą ir čia apsistojo. Maskvoje šeimininkavo Žolkevskis. Tačiau nei Lenkijos, nei Lietuvos vyriausybė nė nemanė padėti M.M. Jos ir jos sūnaus Jono globėju pasidarė kazokų etmonas Ivanas Zaruckis, kuris su kazokais ir kitais sukilėliais prieš lenkus ir lietuvius žygiavo link Maskvos, palaikydamas M.M. sūnaus kandidatūrą į caro sostą. Maskviečių sukilėlių spaudžiama, lenkų ir lietuvių įgula užsidarė Kremliuje 1611. Jai vadovavo Lietuvos etmonas Aleksandras Gosievskis, Žolkevskiui grįžus į Lenkiją atsivesti pagalbos. Prasidėjus rusų liaudies patriotiniam sąjūdžiui, vadovaujamam Kuzmos Minino ir Dimitro Požarskio, vidaus karas išsiplėtė visoje Maskvos valstybėje. Lenkų ir lietuvių įgula iš Kremliaus buvo išvaryta 1612. Tačiau nei M.M., nei jos sūnui Jonui nepavyko užimti sosto, nes maskviečiai ir kiti sukilėliai prieš lenkus ir lietuvius atmetė jų kandidatūrą. Visuotinis seimas Maskvos caru 1613 išrinko Mykolą Romanovą. M.M. su sūnumi ir Zaruckiu pabėgo į Astrachanę, bet kazokai netrukus neberėmė jų. 1614 jie buvo sugauti ir atvežti į Maskvą, kur M.M. rėmęs kazokų etmonas Zaruckis buvo nužudytas, o M.M. mažametis sūnus Jonas pakartas. Pati M.M. neaiškiomis aplinkybėmis mirė ar buvo nužudyta kalėjime.

D. Ilovaiskij, Smutnoje vremia 1894; *Th. H. Pantenius,* Der falsche Demetrius 1904; The Cambridge History of Poland 1, 1950; *M. T. Florinsky,* Russia 1, 1953. *K.Avž.*

Marinas (lot. Marinus, m. apie 260) 1. šventasis; šventė III 3. Tarnavo Romos legione. Už nuopelnus turėjo būti pakeltas centurijonu, bet ginklo draugo apskųstas esąs krikščionis, imp. Valerijono persekiojimų metu nukirsdintas. M. kultas buvo labai platinamas Lietuvoje Kražių kolegijos jėzuitų.

Acta Sanctorum 3, 1668, 224.

2. Dviejų IX–X a. popiežių vardas, sutinkamas šaltiniuose. Numeracinėje popiežių eilėje jie jau viduramžiais buvo laikomi Martynais (žr. Martynas II ir III).

3. M. Tirietis (g. Marinos Tyros) graikų geografas, gyvenęs I a. pr. Kr. pabaigoje ir II a. pradžioje, Ptolemajo mokslinis pirmatakas. Jis braižė ano meto žinomojo pasaulio žemėlapius ir aprašinėjo keliones.

Marinatas (prc. marinade) acto rūgšties skiedinys išvirtas su prieskoniais: pipirais, lauro lapais, gvazdikėliais, garstyčių grūdais, svogūnais ir kt. Prieskonių įvairumas priklauso nuo konservuojamo produkto rūšies. M. paruošiamas taip: į šaltą vandenį sudėti prieskoniai verdami 15–20 min., įpilama acto, truputis cukraus bei druskos skoniui pagerinti ir užvirinama. Vandeningiems produktams vartojamas stipresnis acto m. Marinuojant daržoves, grybus ar vaisius paprastuose stikluose, m. vartojamas stipresnis, negu konservuojant aklinai uždarytuose induose ir kaitinant. Greitam naudojimui paruošiant silkes, burokėlius, m. vartojamas silpnesnis. Saldus m. vartojamas vaisiams, uogoms, daržovėms ar jų mišiniams.

Marinavimas grybų ir kitų maisto produktų konservavimas (žr.) užpilant marinatu (žr.).

Marinetti Emilio Filippo Tommaso (1876–1944) italų poetas, romanistas ir dramaturgas, futurizmo kūrėjas. Vidurinį mokslą išėjo Aleksandrijoje, o literatūros bakalaureatą gavo Paryžiuje; be to, studijavo teisę Pavijoj ir Genujoj. Literatūrinį darbą pradėjo Milane leidžiamame italų-prancūzų žurnale Anthologie Revue, kur jo išsp. poema Les vieux marins buvo pagerbta Saros Bernhardt premija, vad. Samedis populaires. Tokiu būdu M. pateko žinomų prancūzų rašytojų tarpan. 1902 jis išleido poemą La conquête des étoiles, o 1904 eilėraščių rinkinį Destruction, kuriame M. pasirodė savaimingas, drąsus ir modernus poetas. 1905 įsteigė žurnalą Poesia, kuriame pasireiškė visi žymesnieji italų poetai modernistai. Tais pat metais M. paskelbė satyrinę tragediją Le Roi Bombance, pirmą kartą statytą Paryžiaus Théâtre de l'oeuvre 1909. Tas M. veikalas, aštri satyra, be pasigailėjimo plakanti socialkomunistinę demokratiją ir iškelianti dvasios aristokratiškumo pirmumą, sukėlė audringas polemikas. 1909 M. kuria futuristinį sąjūdį (žr. Futurizmas), paskelbdamas Paryžiaus dienraštyje Le Fi-

garo futuristų manifestą (Manifesto futurista). Beveik tuo pat metu išleistas jo romanas Mafarka il futurista, taip pat sukėlęs nemažą ginčų. 1912 M. paskelbė Technikinį manifestą apie futuristinę literatūrą, kur buvo paskelbti futuristinės literatūros teorijos principai. M. literatūriniai darbai ir jo manifestai susilaukė nemaža sekėjų. Futurizmas daugely kraštų reiškėsi ne tik literatūroje, bet dailėje, muzikoje ir teatre. Futurizmas pasiekė ir Lietuvą, visų pirma pasireikšdamas Keturiuose Vėjuose (žr.). M. visą gyvenimą kovojo su socializmu ir yra buvęs fašistų gretose. 1929 paskirtas Italijos mokslų akademijos nariu, kurį laiką buvo italų rašytojų sindikato sekr. Iš kitų M. poezijos veikalų pažymėtini: La Ville Charnelle 1908, La Bataille de Tripoli 1911, Le Monoplan du Pape 1912, Zang-Tum-Tumb 1914, Otto anime in una bomba 1919, Les mots en liberté futuristes 1919, Spagna veloce e toro futurista 1931; p r o z a: Les dieux s'en vont D'Annunzio reste 1908, Le Futurisme 1910, Guerra, sola igiene del Mondo 1915, Democrazia Futurista 1919, Futurismo e Fascismo 1924, L'Alcova d' acciaio 1921–27, Novelle colle labbra tinte 1930, La cucina futurista 1932, Il Fascino dell'Egitto 1933, Poemi simultanei futuristi 1933; d r a m o s: Poupées électriques 1909, Il Tamburo di fuoco 1923, Prigionieri e Vulcani 1920 ir kt. Vienas kitas smulkesnis M. kūrinys buvo išverstas ir į lietuvių kalbą.

A. Cangiullo, M. 1930. *St.S.*

Maringer Johannes (g. 1902) proistorikas, religijos istorikas. Iki 1952 dirbo Anthropos inst. Šveicarijoje, vėliau Ichikavos archeologijos inst. Japonijoje prof. Paskelbė svarbių straipsnių žurnaluose Anthropos, Ethnos, Man ir kt. Iš atskirų darbų reikšmingiausi: Kunst der Eiszeit 1953 (kartu su H. G. Bandi), Vorgeschichtliche Religion 1956.

Marini 1. M a r i n o (g. 1901) italų skulptorius. Nuo 1924 meno mokyklos mkt. Monzoje, nuo 1940 prof. Milane. Šiandien labiausiai vertinamas italų moderniosios skulptūros meistras. Jo kūrybą sudaro portretai, aktai, žirgai (ypatingai mėgiama tema — nuogas raitininkas) iš žalvario ar medžio. M. formų šaltinis yra archainė antikės, ypatingai etruskų skulptūra. Jų iš esmės griežtą ir taisyklingą masių ritmiškumą M. sąmoningai pertraukia netikėtų ir stiprių formų iškraipymu,

M. Marini Mažasis raitininkas (1951)

tokiu būdu išgaudamas savotiškos įtampos įspūdžio. Subtilaus gyvumo jo figūroms teikia spalvoti ir rupūs paviršiai. 1951 Londono Batter Sea parke pastatytas vienas M. raitininkas. Daugumas M. darbų yra Romos Galleria d'Arte Moderna ir eilėje JAV muziejų. Monografijos apie M.: U. Apollonio 1953, E. Trier 1954, E. Langui 1954.

2. O r e s t e (g. 1876) italų operos dainininkas, dainavimo mokytojas. Karjerą pradėjo La Scala operoje kaip baritonas. Ilgesnį laiką dainavo Rusijoje. 1923 XI 15 pakviestas Kauno muzikos mokyklon dainavimo mokytoju. Čia paruošė nemaža liet. dainininkų operai. 1924 Tautos Teatro vaidybos studijoje dėstė balso nustatymą, o įsteigus operos klasę — vadovavo muzikinei operos daliai. 1924 IV 7 dainavo operoje Pajacai (Tanio) ir IV 9 operoje Rigoletto. 1937 grįžo Romon.

Marino (ir Marini) Giambattista (1569–1625) italų poetas. Tėvo rengtas būti teisininku, pats pasirinko literatūrą, kurioje nuo pat jaunystės stipriai reiškėsi. Dėl šio pasirinkimo M. neteko tėvo globos ir namų, bet netrukus didikų tarpe susirado

mecenatų, kurie jį rėmė. Jis buvo stipraus jausmo ir elegantiškos formos poetas, turėjęs nemaža įtakos kitiems to meto rašytojams. M. du kartus buvo suimtas: pirmą sykį už nemoralumą, o antrą už vyskupo sprendimų sufalsifikavimą, stengiantis nuo mirties gelbėti savo draugą Marcantonio d'Alessandro, kuriam buvo skirta geriausia jo poezija. Aktyviai dalyvaudamas XVI a. pabaigos ir XVII a. pradžios kultūriniame gyvenime, nemažai keliavęs ir daug to meto žymių žmonių pažinęs, M. turi daug nuopelnų kultūros istorijai. Jis daugiausia rašė poezijos (pvz. jo poema Adone turi apie 45.000 eilučių), bet paliko ir prozos veikalų. Naujausi jo kūrybos leidiniai, pasirodę Italijoje, yra Poesie varie 1913, La più belle pagine 1925, Prose e poesie 1930.

A. Borzelli, Storia della vita e delle opere di G. B. M. 1927. *St.S.*

Marinuzzi 1. Gino (1882–1945) italų dirigentas ir kompozitorius. Studijavo Palermo konservatorijoje, kur 1899 pastatyta jo dramatinė kantata Il sogno del poeta. 1915–19 buvo Bolonijos Liceo Musicale direktorius, dirigavo Katanijoje, Palerme, Madride, Trieste, P. Amerikoj, Monte Carlo, Čikagoj ir kt. Jo kūrybą sudaro: operos — Barberina, Jacquerie, Palla de'mozza; veikalai orkestrui — Andantino all'antica, siuitos Siciliana, Romana, simfoninė poema Sicania ir kt.

2. Gino (g. 1920) italų dirigentas ir kompozitorius, (1) sūnus. 1946 Romos operos antrasis dirigentas. Parašė orkestrui koncertą, baladę Edward solo balsams, chorui ir kameriniam ork., Concertino fortepijonui, obojui, saksofonui, Suite concertante fortepijonui ir orkestrui, muzikos filmams ir kt. *Iz.V.*

Mariogaliai pavadinimas pietinės Kuršių Marių dalies ir pakrančių ruožo maždaug nuo Gyventės (Juwendt) iki Kranto (Cranz). Svarbiausios M. žvejų vietovės: Labagynai (Labagienen), Labguva (Labiau), Eitynai (Eythienen), Paustininkai (Postnicken), Šakvietė (Schaakswitt), Vargynai (Wargiehnen). To krašto gyventojai vadinami mariogaliečiais, arba mariogaliais. Kuršių Marių pakrančių ruožas nuo Klaipėdos į pietus iki Gyventės vadinamas pamariu, jo gyventojai pamariškiais, arba ir žemininkais. Trečiąją Kuršių Marių trikampio liniją sudaro Užmario kopos; tos pusės žvejai vadinami kopininkais.

Mariologija katalikų mokslas apie Dievo Motiną Mariją (žr.).

Mariologinė hagiografija žr. Hagiografija.

Marion vardas kelių JAV miestų, iš kurių didžiausi: 1. Indianoje, prie Mississinewos upės, 60 mylių į š.r. nuo Indianapolio; apie 34.000 gyv. (1958). Traktorių, radijo aparatų, batų, stiklo, vielos, kabelių, popieriaus, elektros reikmenų pramonė, didelė karo veteranų ligoninė. Apylinkėse naftos ir degančių dujų versmių laukai. Mieste yra metodistų kolegija ir muziejus.

2. Ohio valstybėje, 45 mylios į š. nuo Columbus; 33.817 gyv. (1950). Garinių kastuvų (bagerių), traktorių, kelio lygintuvų, žemės ūkio mašinų, stiklo ir kt. pramonė.

Marionetė (prc. marionette) 1. lėlių teatro (žr.) mechaniškai virvele ar siūlais judinama lėlė; 2. žmonės, valstybės, valdžios, kurios yra aklas įrankis svetimose rankose, pvz. marionetinė vyriausybė ir kt.

Mãrios arba marės, plačiąja prasme šis terminas vartojamas kaip pakaitalas jūros vietoj, ypačiai uždaroms jūroms, pvz. Kaspijos marios. Siaurąja prasme m. vadinamos Nemuno ir Priegliaus žiočių lagūnininės įlankos — Kuršių Marės ir Aismarės.

Mariotte Edmé (apie 1620–1684) prancūzų fizikas, Paryžiaus mokslų akad. įkūrimo iniciatorius ir vienas iš pirmųjų jos narių (1666). M. ypač nusipelnė dujų ir skysčių mechanikos tyrinėjimo darbais. Domėjosi ir optika. Iš daugybės stebėjimų, 1676 surado ryšį tarp dujų slėgio ir tūrio ir tuo įtikinamai patvirtino jau 1662 anglų fiziko R. Boyle nusakytą tą ryšį. Tas ryšys dabar vad. Boylio-Mariotto dėsniu. M. įrodė, kad E. Torricellio skysčio ištekėjimo greičio formulė $v=\sqrt{2gh}$ (g — pāgreitis, h — skysčio aukštis virš ištekėjimo angos) teisinga. Sugalvojo ir padarė indą, kuriame ištekančio skysčio greitis pastovus, nepaisant skysčio lygio kritimo. M. pirmas pastebėjo žmogaus akyje aklosios dėmės buvimą. Tyrinėjo ratus apie mėnulį ir saulę. M. pirmas pradėjo matuoti kritulius (lietų ir sniegą) ir mėgino išskaičiuoti Senos baseino nuotakį bei jo santykį su drėgmenimis. Jo darbai išsp. Oeuvres 1740; Discours de la nature de l'air de la végétation, des plants; Nouvelle decouverte touchant la vue 1923.

M. Kr.

Mariotti Luigi žr. Gallenga, Antonio.

Mariposa Grove gigantiškų sekvojų miškas p. Yosemito tautinio parko dalyje. Didžiausia sekvoja Grizzly Giant 9,5 m skersmens. Pirmosios šakos auga 60 m nuo žemės; didžiausia šaka yra 2 m skersmens. Iš viso ten yra 365 didžiosios sekvojos.

Sekvoja Grizzly Giant

Maris olandų tapytojai, čekų kilimo. Jų senelis vadinosi Mareš ir buvo Amsterdaman atsikėlęs iš Prahos. 1. Jacob (1837-99) nuo 1865 Paryžiuje gavo Barbizono m-los, T. Rousseau, Corot, vėliau ir Jongkindo įtakos. 1871 dirbdamas Hāagoj buvo pripažintas geriausiu XIX a. olandų peizažistu. Daugumas jo darbų yra Amsterdame.

2. Matthijs (1839–1917), Jacob M. brolis. 1860 Kölne gavo vokiečių romantikų, o 1877 Londone — prerafaelitų ir Turnerio poveikio. Jo kūrybą sudaro Olandijos peizažai, laukai, krantai ir uostai, kurių romantinę nuotaiką M. impresionistinėmis priemonėmis pavertė vizijomis, kurios ne tiek spalvų kiek apšvietimo tonų kaitaliojimusi išreiškia paslaptingą atmosferinių elementų tarpusavinę kovą.

Maristai (lot. Societas Mariae, stp. SM) kat. kunigų vienuolija, įst. 1824 Belley, Prancūzijoje. M. rūpinasi misijomis, ypač pagonių kraštuose.

Maritain Jacques (g. 1882) prancūzų katalikų filosofas. Išauklėtas protestantu ir buvęs H. Bergsono mokiniu, 1906 tapo katalikų ir bergsonizmą pakeitė tomizmu. 1914–40 Paryžiaus katalikų inst. prof.; nuo vokiečių okupacijos 1940 pasitraukė į Š. Ameriką; 1945-48 Prancūzijos pasiuntinys prie Šv. Sosto; nuo 1948 Princetono (JAV) universiteto prof. Išleidęs veikalų visais filosofijos klausimais (ligi estetikos ir valstybės filosofijos imtinai), M. yra pagrindinis mūsų amžiaus tomizmo atstovas. Be Tomo Akviniečio, jis dar ypač gilinosi į Jean de St.-Thomas ir į mistiko šv. Jono iš Kryžiaus (žr.) mąstymą. Pasireiškęs moderniosios filosofijos priešu (Anti-moderne 1922), M. kritikavo ir tą spiritualistinę filosofiją, kurią prancūzuose atstovavo katalikų filosofas M. Blondel. Iš antros pusės, M. pasireiškė kaip pakankamai savarankiškas mąstytojas (ypač valstybės filosofijoj), kad savo ruožtu susilauktų tam tikros opozicijos iš kai kurių tradicinių tomistų. Tačiau visų pirma tik M. dėka tomizmas buvo išvestas iš kun. seminarijų į viešąją dabarties filosofijos areną. Plačiai pripažintas dabarties neotomizmo vadu, M. pasisakė: ‚nesu neotomistas, nes greičiau norėčiau būti paleotomistu, negu neotomistu; esu ar bent tikiu esąs tomistas'. O polemizuodamas su egzistencialistais, ‚autentišku egzistencializmu' M. interpretavo patį tomizmą kaip egzistencinį realizmą. Nors ir grįždamas į Tomą Akvinietį, bet liesdamas dabarties problemas, M. susilaukė dėmesio bei įtakos įvairiuose sluoksniuose ir įvairiuose kraštuose (Lietuvoje dažnai juo rėmėsi St. Šalkauskis, o jo valstybės filosofija turėjo įtakos susiformuoti jaunųjų katalikų politiniam sąjūdžiui). Svarbiausi veikalai: La philosophie bergsonienne 1914, Art et scolastique 1920, Éléments de philosophie 1923–26, Réflexions sur l' intelligence 1924, Trois réformateurs 1925 (apie Liuterį, Descartes ir Rousseau), Primauté du spirituel 1927, Religion et culture 1930, Distinguer pour unir ou Les degrés du savoir 1932, ⁴1946 (svarbiausias veikalas), Le songe de Descartes 1932, De la philosophie chrétienne 1933, Du régime temporel et de la liberté 1933, Sept leçons sur l'être 1934, Science et sagesse 1935, Humanisme intégral 1936, Quatre essais sur l'Esprit dans sa condition charnelle 1939, Christianisme et démocratie 1943, De Bergson à St. Thomas 1944, Principes d' une politique humaniste 1945, La personne et le bien commun 1947, Court traité de l'existence et de l'existant 1947, Man and the State 1951, Reflections on America 1958. Daug jo veikalų išversta į anglų, vokiečių ir kt. kalbas, o prancūziškai išėję daugeliu laidų. *J.G.*

J. Maritain

Marių Autonominė Sovietinė Socialistinė Respublika administracinis vienetas, įeinąs į Federacinės Sovietų Rusijos respublikos sudėtį, tarp Volgos vidurupio ir

Viatkos; 23.300 km², per 600.000 gyv., iš kurių apie pusė yra mariai (žr.), o kiti tremtiniai ukrainiečiai, lietuviai, latviai, estai ir rusai, kurių dalis seniai atsikėlę. Adm. centras Joškar-Ola. Žemės paviršius nežymiai kalvotas, daugiausia apaugęs spygliuočių miškais, kuriuos kirsti 1941 VI 14–21 ir 1945–53 buvo ištremta tūkstančiai lietuvių ir kitų pabaltiečių. Didelė dalis tremtinių žuvo dėl žiaurių sąlygų.

Mariūgas ežeras Vidžių vls., Švenčionių aps., 1 km į š. nuo Vidžių mst., 42 ha ploto; paviršius 140 m nuo j.l.; iš ež. į p. teka Mariūgė, 10 km ilgio upelis, Dysnos (Dauguvos) deš. intakas.

Mariūnas (iki 1939 Mejeris) Viktoras (g. 1910 X 17 Zigmantiškių k., Paežerėlių vls., Šakių aps.) visuomenininkas. Baigęs mokytojų sem. Kaune, 1941–43 stud. VDU filosofijos fak. sociologiją ir žurnalistiką. 1943–44 buvo Lietuvių Vienybės Sąjūdžio vadovybėje, eidamas jaunimo skyriaus vadovo pareigas ir redagavo LVS leidžiamą pogrindinį Atžalyną (žr.). Tremtyje taip pat reiškėsi LVS veikloje. 1949 atvykęs į JAV, įsijungė į Clevelando lietuvių kultūrinę veiklą ir 1951 buvo pirmasis Rašto klubo seniūnas, nuo 1958 JAV LB centro valdybos narys kultūros reikalams. Rašė pedagoginiais klausimais Tautos Mokykloje, dabar — kultūros ir literatūros klausimais Dirvoje ir kt.

Mariupolis (nuo 1948 Ždanov) mst. ir uostas P. Ukrainoje, prie Azovo jūros, apie 100 km į v. nuo Taganrogo; apie 50.000 gyv. (1950). Pro M. uostą išvežama akmens anglis, geležis, kviečiai, sėmenys ir kt.

Marių puta mineralas žr. Sepiolitas.

Marivaux Pierre (1688–1763) prancūzų rašytojas. Kilęs iš pasiturinčio finansininko šeimos, studijavęs teisę, susidraugavęs su rašytojais Fontenelle ir La Motte, įėjo į XVIII a. pradžios garsius ponių de Lambert ir de Tincin salonus; apie 1710 pradėjo rašinėti romanus, jų tarpe Iliados parodiją (Iliade travestie, 1717), leido laikraščių, bet išgarsėjo lig tol nežinomo žanro komedijomis. Pirmas didelis M. pasisekimas — Arlequin poli par l'amour (Meilės išprusintas Arlekinas) 1720 italų teatrui Paryžiuje. Iki 1746 tų komedijų italų teatrui (nors rašė ir prancūzų teatrui ‚Comédie française') jis sukūrė 26. Jų geriausios dar ir šiandien prancūzų teatro repertuare: Le Jeu de l'amour et du hasard 1730 (Meilės ir atsitiktinumo žaismas), Les Legs 1736 (Palikimai), Les Fausses confidences 1737 (Netikri patikėjimai). M. romanų geriausi: La Vie de Marianne 1731–41 (Marijonos gyvenimas) ir Paysan parvenu 1735 (Pralobęs kaimietis). Romanai nebaigti, nes M. greitai užsidegdavo, bet netesėdavo iki galo. Jo kūryba, ypač teatro pjesės — žaismingos gracingos vaizduotės kūriniai, kaip Watteau ir Lancret tapyba, kur XVIII a. pradžios egoistiškas, brutalus ir palaidas gyvenimas tiesiog ne vaizduojamas, bet nujaučiamas, kaip sensualizmas papuoštas ištaigingu ir kaprizingu drabužiu. Realaus gyvenimo atspindžių daugiau M. romanuose. Marijonos ir kaimiečio Jokūbo gyvenimų vaizdavime matyti, kaip tie centriniai veikėjai kopia į visuomenės viršūnes, nesisielodami dėl priemonių. M. romanuose nuotykių mažiau, negu to paties laiko Le Sage kūriniuose, bet daugiau psichologinės analizės. Jos daugiausia komedijose, kurių pagrindinė tema — meilė. Tuo M. skiriasi nuo Molière komedijų, kur meilės tema tėra antraeilė. M. meilė nėra tragiška aistra, stumianti į nusikaltimus ir pamišimą, kaip Racine tragedijose, nes M. ją tevaizduoja, kaip gimstantį ir augantį jausmą, kuris pradžioje kartais net savęs neatpažįsta. Jis sumišęs su kitais jausmais, — savimeile, drovumu, nepasitikėjimu, dominavimo geismu, socialiniais prietarais, instinktyvia laisve, — bet turįs atramos seksualiniame instinkte. Parodyti jausmų lėtą strategiją su puolimais, svyravimais ir atsitraukimais, kurie suteikia meilei įvairių niuansų, kol galutinai išryškėja, ir yra M. svarbiausias tikslas. Šitame jausmų žaisme su augančia meile priešaky taip pat glūdi komiškieji niuansai, žadinantieji ne juoką, bet simpatingą šypsnį. Tas žaidimas jausmais iki imantrumo yra palikęs prancūzų literatūroje ‚marivaudage' vardą ir sukliudęs M. komedijų personažams išaugti iki ryškių charakterių.

D. Deschamps, M. ²1907; *M. Arland,* M. 1950. *J.Gr.*

Märjelensee Alpių ež. Šveicarijoj, gaunąs vandenį iš Alečo ledyno, 2367 m nuo j.l., 1,5 km ilgio, ligi 500 m pločio. Jo vanduo žalios spalvos, o paviršiuje vasaros metu plaukioja dideli ledo gabalai, atitrūkę nuo ledyno krašto.

Märjelensee

Márka (vok. Mark, iš vid. vok. Marca ‚siena, pasienio ruožas') 1. Vokietijoje viduramžiais miškingas, pelkėtas nedirbamas plotas, kuris supo ūkininkų sodybas. Sodybas supusieji m. ruožai būdavo skiriami žemdirbiams ganykloms, pasišienavimui, kurui ir statybinei medžiagai pasigaminti. Priešingai paskirai valdomai ir apdirbamai žemei, m. buvo bendruomenės nuosavybė (communitas, almende), ir ją naudojo pagal nusistojusias taisykles. Tuo būdu žemdirbiai, turėję bendrą m. nuosavybę, sudarė m. bendruomenę (vok. Markgenossenschaft), kuri viduramžiais pasidarė svarbus visuomeninis vienetas. Ūkininkų sodyboms plečiantis, atseit, įdirbant daugiau buv. nenaudojamų plotų, m. bendruomenė didėjo ir galėjo išsiplėsti į kelis kaimus. Tad galėjo susidaryti bent kelių kaimų m. bendruomenė su savaimingomis ūkio ir visuomeninio gyvenimo taisyklėmis. Jų buities savaimingumo nepanaikino nė įsigalėjęs feodalizmas, kada bendruomenės pakliuvo didikų valdžion. Dažni ūkininkų pasipriešinimai viduramžiais feodalinei priespaudai ėjo iš bendruomenės buities prisiminimo.

2. Viduramžiais siena tarp paskirų žemdirbių grupių sodybų. Iš čia atsirado m. pavadinimas, perkeltas naujai vokiečių nukariautoms ir kariškai sustiprintoms pasienio sritims. Pirmas panašias m. kūrė Karolis D. (žr.) ir vėliau kiti imperatoriai. Iš m. ilgainiui išsivystė atskiri teritoriniai vienetai, valdomi karaliaus paskirto vietininko — markgrafo, arba markizo. Tuo būdu atsirado Brandenburgo, Šiaurės m., įkurtos prieš paelbio slavus, ir Austrijos m., įsteigta prieš vengrus. Vėliau vienos m. išsivystė į atskiras kunigaikštijas, kitos įsijungė į gretimus teritorinius vienetus. *J.J.*

Markà 1. vienu metu merktas linų kiekis, neturįs aiškaus ir nustatyto dydžio; linų merktinis saitas, t.y. pasietas pėdų lankas su visa linų krova (‚maiša, maišu'), sudaręs uždarą merkimo vienetą ežere, upėje, pelkėje; merkiamosios duobės linų talpa (vienetas), uždengta ištisine žabų danga ir užslėgta slėgais, sudarančiais ištisinį slėgos vienetą (visumą). M. vadinamas ir linų merkimo laikas, paprastai rugsėjo-spalio mėn. arba to meto tarpsnis nuo pavakarių iki sutemos. Žr. Linai.

2. Kastinė linams merkti duobė ar patvenktas pievos duburys. Kastinės m. Š. Lietuvoje žinomos iš XVIII a. Vėliau jų sutinkame kiekviename kaime ar atskirame viensėdyje. Geriausiomis linams mirkti m. laikomos tos, kurių dugną sudaro pilkas ar balsvas jūržemis (baltžemis, šlynas), nes tokių m. linai pasidaro pilksvos ar melsvos spalvos. M. su molio dugnu laikomos menkesnėmis. Vengiama m. kasti durpyne, nes ten išmirkę linai būna visada rusvi. Todėl Š. Lietuvos kaimų pievose, kurių dugnas turi geros m. požymius, sutinkame didžiausius m. telkinius, žinomus m. žemėvardžiais. Atskiruose kaimuose šie m. telkiniai yra išskirtinė (bendrinė) kaimo nuosavybė, nors būna iškasti vieno ar dviejų ūkininkų rėžiuose. Už m. ūkininkai rėžio savininkui duoda pievos arba kasmet kelis glėbius šieno ar po kelis pėdus mirkytų linų. M. dydis nevienodas. Paprastai ji yra 5–8 m ilgio, 4–5 m pločio ir iki 2 m gylio. Vasaros metu, kai m. nusenka ir vėl užlieja lietaus vanduo, ji ‚maitinama' (trešiama), įpilant srutų, įmetant žąsų ar galvijų mėšlo, nugramzdinant geros žalios žolės glėbį, alksnių lapuotų šakų ar kadagių ryšulį. Kiti į m. meta ir nugaišusį gyvulį. ‚Pašertoje' m. linai geriau mirksta ir duoda geresnį pluoštą. M. valomos kas 5–6 metai. M. taip pat vadinama merkiamosios upelių duobės, užvingiai, ežeruose merkiamosios linų vietos nendrynuose ir pn. Tos vietos daug kur yra įgavusios taip pat ir m. žemėvardžius.

3. Didelių lietų, ypač rudeninių, metas. *St. Piskarskas,* Kaip pagamina gerą linų pluoštą Rokiškio, Biržų ir Utenos aps. ūkininkai (Žemės Ūkis 1937 nr. 7–8); *J. Mickevičius,* Senovės linų ūkis Žemaičių krašte (Gimtasai Kraštas 1938 nr. 1–2). *A.Mž.*

Markà bžk. (vok. Preussisch Mark) Pamedės krašte, dabar lenkų valdomoje sri-

tyje, 7 km į v. nuo Saalfeldo, Marungo aps., prie mažo ežeriuko, netoli senojo Christburgo (žr. Christburgo taika). 1939 buvo 600 gyv. Čia senosios pamedėnų pilies vietoje 1329 Ordinas pastatė labai stiprią pilį, kuri dar XV a. buvo Christburgo komtūro rezidencija. Pilies išlikęs gana aukštas bokštas ir pastatų pamatai.

Markaitis Brunonas (g. 1922 VII 7 Vilniaus krašte), jėzuitas, kompozitorius. Studijavo Vokietijoj, Italijoj, Anglijoj ir JAV. Kunigu įšventintas 1948 IX 8 Heythropo kolegijoje, Oxon., Anglijoje. Pastoracinį darbą dirbo Bournemouth, Hants., JAV lietuvių kolonijose. Nuo 1952 vadovauja Lietuvių katalikų radijo valandėlei Čikagoj. Religinio pobūdžio straipsniais bendr. Britanijos Lietuvy, Drauge, Laiškuose Lietuviams ir Žvaigždėje. 1957 išleido knygą ‚Širdies gelmė' ir red. leidinį ‚Lietuvos jėzuitai'. 1957 Dainos ir giesmės konkurse laimėjo dvi premijas. M. yra parašęs dvejas Mišias vyrų chorui, keliasdešimt kūrinių chorams, balsui, fortepijonui ir smuikui. Daugumas kūrinių yra religinėmis temomis, ieškant sintezės tarp naujoviškų harmonijos priemonių ir bažnytinės muzikos tradicijų. 1958 Dainavos ansamblis atliko M. religinę poemą ‚Kančios naktis'. Tai yra jo stambiausias veikalas, parašytas diatoniniu stiliumi, polifoninės dvasios, artimas tiek grigaliniam giedojimui, tiek senoviškų liaudies dainų (ypač raudų) dvasiai. 1958 VIII 31 Pasaulio Lietuvių Bendruomenės seimo dainosmuzikos koncerte Naujorke atliktas finalas iš ‚Kančios naktis' su choru ir orkestru.

Kun. B. Markaitis

Markas Judelis (g. 1897 Palangoje) žydų filologas. Gimnaziją baigė Vilniuj, 1915–18 studijavo Petrapilio univ., dirbo su darbiečiais ir Liepojoje išrinktas į miesto valdybą. 1920 Ukmergėje įsteigė realinę žydų gimn. ir buvo jos direktorius. 1923 dirbo Lietuvos žydų tautinėje taryboje, 1927 Rygoje sukūrė centrinę žydų mokyklų organizaciją. Nuo 1921 nuolatinis Nais (Kaune) bendradarbis, 1930–32 Folksblato redakcijos narys, 1932–34 jo leidėjas ir redaktorius. 1936 išvyko į JAV, kur steigė žydų mokyklas, o žydų moksliniame institute (Jewish Scientific Institute) vadovavo filologinėms studijoms. Jis rašė žydų k. vadovėlius, vertė T. Manną ir kt. autorius.

Markas Antonijus žr. Antonius.

Markas Aurelijus Antoninas (lot. Marcus Aurelius Antoninus) Romos imperatoriai:

1. M. A. A. (121–180) Romos imperatorius (161–180), kilęs iš senos plebėjų giminės. Pirmykštis jo vardas — Marcus Annius Verus. Hadrijono paskatintas, jo įsūnytasis imp. Antoninas Pijus M. A. A. ir Verą (Verus) įsūnijo įpėdiniais, suteikė M. A. A. Cezario titulą ir išleido už jo savo dukterį Faustiną. Antoninui Pijui mirus, 161 M. A. A. tapo imperatoriumi Augusto titulu drauge su savo broliu pagal įsūnijimą Veru, nuo 178 su jo sūnum Komodu (žr. Commodus). M. A. A. buvo filosofas stoikas, labai pamėgęs mokslą. Sunkias valdovo pareigas, vertusias be perstogės kariauti su grėsusiais sunaikinti imperiją priešais, M.A.A. vykdė sąžiningai, išsižadėdamas savęs. Imperatoriaus humaniškumas buvo tikra palaima valstybei, tačiau jam stigo kietos rankos. M.A.A. padarė nelemtą klaidą atsisakydamas nuo įsigalėjusio įsūnijimo papročio ir skirdamas įpėdiniu savo išsigimusį sūnų Komodą. Kad ir nuolatos kariaudamas ir turėdamas daugybę administracinių darbų ir rūpesčių, M. A. A. rado laiko parašyti 12 knygų apmąstymų ‚Į save' (tekstą ir anglišką vertimą išleido H. Furguharson 1944; su vok. vertimu W. Theiler, Mark Aurel, Wege zu sich selbst 1951).

Markas Aurelijus

Verui sėkmingai baigus karą su partais Mezopotamijoje (162–166), M.A.A. 166–175 ir 177–180 turėjo pakelti sunkias kovas su markomanais, kvadais ir jacigais Bohemijoje ir Austrijoje. Apie šiuos karo žygius trūksta išsamių žinių, šį tą tesužinome iš Marko kolonos paveikslų. M.A.A. mirė Vienoje ar Sirmiume, šiems karams dar nesibaigus.

Išliko daugybė M.A.A. paveikslų. Tarp 176–193 Romoje pastatyta Trajano kolonos pavyzdžiu 30 m aukščio Marko kolo-

na, pagal ją pavadintoje Piazza Colonna aikštėje. Kapitolyje yra garsi raitininko statula. Dar 1939 Aventikume (dabar Avenches), senovės helvetų sostinėje, rastas auksinis biustas (plg. K. Schefold, Die Bildnisse der antiken Dichter, Redner und Denker 1943).

U. von Wilamowitz-Moellendorff, Kaiser Marcus 1931; *W. Weber,* Rom, Herrschertum und Reich im 2. Jahrh. 1937; *W. Görlitz,* Mark Aurel 1954.
A.Rkš.

2. Markas Aurelijus Antoninas žr. Commodus.

3. Markas Aurelijus Antoninas žr. Caracalla.

Markauskas 1. Mečius (g. 1891 X 3 Giršinų k., Mosėdžio vls., Kretingos aps.) teisininkas, visuomenininkas. Mokėsi Palangos progimnazijoje ir Šiaulių gimnazijoje, kurią baigė 1912. Teisę studijavo Maskvos univ., kurį baigė 1917. Grįžęs į Lietuvą, kurį laiką buvo Kauno miesto darbo inspektorium, 1920 apsigyveno Marijampolėje ir pradėjo verstis advokatūra. 1923 socialdemokratų sąrašu išrinktas į seimą. 1925 X 2 išėjęs iš seimo apsigyveno Šiauliuose, perėmęs mirusio adv. S. Lukauskio bylas, vertėsi advokatūra. Po II pas. karo bolševikų ištremtas į Sibirą — Krasnojarską.

M. dar gimnazistu būdamas dalyvavo liet. moksleivių slaptame aušrininkų sąjūdyje, studentų būdamas įsijungė į socialistų liaudininkų eiles, bet grįžęs į Lietuvą po I pas. karo, įstojo į Lietuvos socialdemokratų partiją, suorganizavo kuopą Marijampolėje, sušaukė Sūduvos socialdemokratų suvažiavimą ir kt. Mečiaus Kauko slapyvardžiu rašė Aušrinėje, Lietuvos Žiniose, Socialdemokrate ir kurį laiką ji redagavo. Išsp. Kaip rasti įstatymus Vyr. Žiniose 1920 ir išvertė M. Tugan-Baranovskio Socializmas — visuomenės idealas 1922. *J.Snd.*

2. Stasys (g. 1902 XII 26 Lyduokiuose, Ukmergės aps.) 1922 baigęs Ukmergės gimn. 4 kl., įstojo į Kauno kun. seminariją, 1929 V 25 įšv. kunigu. 1930 V 12 VDU teologijos - filosofijos fak. gavo licenciato laipsnį. Kapelionavo Kauno mergaičių mokytojų seminarijoje, vikaravo Šėtos, Žeimelio ir Vilkijos par. 1938 pasitraukė iš kunigų, tarnavo Lietuvos Banke, vokiečių okupacijos metu mokesčių inspektorius Vilniuje. Bendradarbiavo Trimite, Karyje, Ryte ir kt. Išsp. Kunigas pas ligonį 1934.

Markavà (lenk. Markowo) bžk., Maladečinos aps., 87 km į p.r. nuo Vilniaus, prie Horodziejaus upelio, Ušos (Neries) intako; 847 gyv. Be kat. bažnyčios ir cerkvės, M. yra pradžios mokykla, pašto agentūra, policijos nuovada. M. su apylinkėmis kitados sudarė seniūniją. 1495 M. buvo pasitikta Lietuvos didikų Elena, didžiojo Maskvos kng. Jono III duktė, vykstanti su palydovais į Vilnių, kaip pažadėtoji žmona D.L.K. Aleksandrui. Karalius Zigmantas Vaza nakvojo M. 1609 VIII 21 savo žygyje į Maskvą.

Markazitas (ar.) geležies bisulfidas, cheminis ženklas FeS_2. M. dažnai vadinamas baltuoju piritu, yra blankiai gelsvos spalvos, šviesesnis už tikrąjį piritą. Kai jame yra arseno, vad. kirozitu. M. dažnai randamas moliuose; paprastai jis rečiau aptinkamas negu piritas (žr.).

Markė (vok.) 1. svorio vienetas. Viduramžiais m. vadintas atitinkamas tauriųjų metalų gabalas su svorio ir grynumo pažymėjimu. Nuo IX a. Švedijoje ir nuo X a. Anglijoje m. buvo aukso ir sidabro svorio bei piniginio atsiskaitymo vienetas, lygus $^2/_3$ romėnų-frankų dvylikos uncijų svaro. Viduramžiais išgarsėjusi Kölno m. (žr.) 1524 tapo pagrindiniu aukso bei sidabro svorio vienetu visoje Šventojoje Romos imperijoje. Šis svorio vienetas buvo apie 233,8 g, tačiau kai kurie kraštai vartojo kiek skirtingo svorio markes, pvz. Vienos — 276,98 g, Prūsų ir nuo 1838 vokiečių muitų unijos — 233,856 g, Paryžiaus — 244,753 g, olandų Troy m. — 246,084 g, Portugalijos — 229,500 g ir kt.

2. Piniginis vienetas. Vokietijoje m. nuo XII a. padalyta į 240 pfenigių ir sudarė vokiečių piniginio vieneto pagrindą. Monetos pavidalu m., lygi 16 šilingų, pasirodė XVI a. vendų monetarinėje sąjungoje, paskui Danijoje ir nuo 1664 Švedijoje (0,5 karolinos). Lietuvai pasidavusioje Livonijoje 1573 imta mušdinti m. lietuvių įgulų algoms mokėti. Nuo 1864 ir Suomija ėmė kaldinti m. (Markka), padalytą į 100 penų (penniä): 1865–1915 sidabrinės, 1921–40 varinės-nikelinės, 1940–49 žalvarinės ir 1943–49 geležinės vienos m. monetos. Vokietijoje 1871 įvesta m., padalyta į 100 pfenigių. 1873 paskelbtos vokiečių aukso valiutos m. buvo pagrįsta 0,3584 g gryno aukso. Sidabrinė vienos m. moneta kaldinta apie 5,6 g svorio. Po I pas. karo ir infliacijos metu 1923 Vokietijoj įvesta pereinamoji m. (Rentenmark),

lygi 1 bilijonui popierinių m., kurią sekė Reicho m. (Reichsmark, stp. RM), pagal įstatymą keistina į auksą ir aukso valiutų devizas $^1/_{2790}$ kg aukso paritetu, tačiau iki 1930 nekeista. Pradėjus m. keisti, įvyko aštri bankų krizė ir 1931 keitimas sustabdytas. Ta priežastis ir 1936 prasidėjusio Vokietijos atsiginklavimo pakilusios išlaidos pakirto RM šaknis, ir ji ėmė smukti. Vokietijoje kaldintos vienos m. monetos: 1924 sidabrinės, 1933 nikelinės. II pas. karo metu visai sugriuvus RM, 1948 Vakarų sąjungininkų V. Vokietijoje įvesta Deutsche Mark (stp. DM), 1949 IX 19 prilyginta 23,8095 JAV cento. 1950 pasirodė varinė-nikelinė 1 DM moneta. 1952 V. Vokietijai įstojus į tarptautinį valiutų fondą, DM paritetas nustatytas 0,211588 g aukso. Ir sovietų užimtoje R. Vokietijoje 1948 įvesta panaši m., kurios kursas santykyje su V. Vokietijos DM 1952 buvo 5,25 : 1.

Vokiečių okupacijos metu Lietuvoje įvesta m., susidedanti iš 100 pfenigių (žr. Ostmarkė), išleista Kaune 1918 Pabaltijo kraštams, nuo 1916 čia pakeitusi rublį (žr. Ostrublis). 1919 Mintaujoje dar buvo išleista Avalovo - Bermondto m., prievarta platinta Lietuvoje ir Latvijoje. Klaipėdos krašte sąjungininkų valdymo metu (1922–23) kursavo ‚bėdos valiuta' ir popierinės vienos m. nota. Iš kitų kraštų m. dar turėję estai (1919–28 varinė-nikelinė moneta, vėliau pakeista krona) ir lenkai — ‚Marka Polska', popierinė valiuta, išleista 1919 krašto skolinamosios kasos ir ėjusi smarkiai krisdama iki 1924; po to m. pakeitė zlotas (Złoty). *J.K.K.*

3. Prekių, fabriko, firmos ženklas.

4. Kokybė, rūšis, pvz. aukščiausios m. prekė — geros kokybės, pirmos rūšies prekė.

5. Niveliacijoje — pastovus taškas, reperis, kurio altitudė nuo jūros lygio nustatoma niveliacijos keliu; ji turi apskritą ketaus galvą ir geležinę uodegą, kuri įmūrijama į pastato sieną ar specialų betoninį stulpą. Galvos priešakyje reljefinės raidės nusako įstaigos pavadinimą, kuri m. įtaisė, ir eilinį numerį; kartais nurodoma altitudė, baigus matavimus ir jų išlyginimą; paprastai altitudės skelbiamos m. kataloguose. Taškas, kuriam altitudė taikoma, yra jos aukštutinė briauna ar ypatingai pažymėtas galvos centras. M. yra neliečiamos; už jų gadinimą įstatymų numatytos bausmės: JAV piniginė bauda 250 dol. ir kalėjimas. Lietuvos įstatymai taip pat saugojo m. neliečiamumą. *S.K.*

Markelis Pranas (g. apie 1915 Padustėlio k., Dusetų vls., Zarasų aps.) lituanistas. Mokėsi Utenoje ir Kaune. VDU humanitarinių mokslų fak. studijavo lietuvių k. ir literatūrą. Diplominį darbą parašė apie Vydūną ir 1941 VU gavo dipl. lituanisto vardą. Nuo 1942 mokytojavo Šiaulių gimn. Dusetų ir Šiaulių apylinkėse bei iš senųjų raštų surinko Lietuvių kalbos žodynui per 25.000 žodžių. Rašė literatūros ir kalbos klausimais Šiaulių ‚Varpuose' (1944) ir kt. 1939 išleido naujų dainų ir dainuškų rinkinį — Supinsiu dainužę.

Markelius Sven (g. 1889) švedų architektas. Nuo 1938 statybos tarėjas, nuo 1944 Stockholmo miesto planavimo dir. Iš M. suprojektuotų pastatų minėtini Stockholmo Aukštosios technikos mokyklos studentų atstovybės rūmai (kartu su H. Ahren) ir Koncertų rūmai Hälsingborge (1932) — pirmasis funkcionalistinis monumentalus pastatas Švedijoje. M. prisidėjo ir prie Jungtinių Tautų pastato Naujorke suformavimo.

Markevičius 1. Jonas (g. Gudelių k., Paežerių vls., Vilkaviškio aps. — 1900 VI Varšuvoje) knygnešys. Vertėsi kurpiaus amatu, 1895 persikėlė į Marijampolę ir čia platino draudžiamąją liet. spaudą, kurią gaudavo iš knygnešio Baltūsio.

P. Ruseckas, Knygnešys I 1926, 301.

2. Juozapas (1810 Panevėžio apylinkėje — 1867 III 27 Nerčinskio fabrike, Sibire) kunigas, Krekenavos klebonas, 1863 sukilimo rėmėjas. 1863 XI 19 rusai iškrėtę Krekenavos bažnyčią ir kleboniją, rado 25 milines, 6 kailinius, 4 rudines, ‚žemaitišką' atsišaukimą, dar lenkų erelį ir lietuvišką vytį, šiek tiek maisto ir gėrimų atsargos. Kartu su juo suimtas vikaras kun. F. Lankauskas, vargonininkas M. Budavičius, zakristijonas, klebono sesuo ir keletas bajorų bei valstiečių. Kalintas Panevėžio ir Vilniaus kalėjimuose, 1864 VIII 25 nubaustas 10 m. Sibiran ir 1864 IX 21 iš Vilniaus išvarytas.

P. Kublicki, Bojownicy kapłani II, 2 1936, 606–612.

3. (rašėsi Markiewicz) Jurgis (1621–1657 VII 19) lietuvis jėzuitas (natione lituanus). Studijuodamas humanitarinius mokslus Vilniaus akademijoje, iš kalvinizmo grįžo į katalikų tikėjimą ir 1638 VII 25

įstojo į jėzuitus. Mokytojavo Braunsbergo kolegijoje ir mokė kolegijos auklėtinius giedoti.

Jėzuitų archyvas Romoje: Lit. 61, 213–216 (nekrologas).

4. (rašėsi Markiewicz) Martynas mūrininkas-meistras, minimas Vilniuje 1763. Jis dirbo domininkonų Šv. Pilypo ir Jokūbo bažnyčioje, kurioje už ciborijos pastatymą gavo 105 auksinus, o už altoriaus darbus — 144 auksinus.

E. Łopaciński, Materjały do dziejów rzemiosła artystycznego w Wielkim Księstwie Litewskim XV–XIX w. 1946 nr. 842 ir 843.

Markevičiūtė-Narutavičienė Jonė žr. Narutavičienė-Markevičiūtė, Jonė.

Markgrāfas (vok.) viduramžių Vokietijoje ir Austrijoje pasienio srities-markos (žr.) valdytojas, karaliaus paskirtas vietininkas; vėliau m. yra buvęs kaikurių Vokietijos kunigaikščių titulas. Žr. Grafas.

Markham 1. Sir Albert Hastings (1841–1913) anglų admirolas ir keliautojas. Jis vadovavo 1875–76 laivo Alert ekspedicijai į Arkties vandenyną ir pasiekė to meto rekordą, prasiveržęs ligi 83°20′26″ š. pl. Šį žygį jis atliko su 33 ekspedicijos dalyviais išvykęs nuo laivo. Jis dar naudojo rogutėms vilkti ne šunis, kurių buvo pasiėmęs į laivą, bet pačius ekspedicijos dalyvius. Veikalai: The Cruise of the Rosario 1873, The Great Frozen Sea 1877, Northwardo Ho! 1878, The Life of John Davis the Navigator 1882, A Polar Reconnaissance 1880, Life of Sir John Franklin 1890.

2. Sir Clements Robert (1830–1916) anglų keliautojas-tyrinėtojas ir biografas-istorikas. Išsimokslinęs Westminstery, 1844 stojo į Karo laivyną, 1850 jo leitenantas, 1851 ekspedicijoje ieškoti dingusio Š. Kanados salyne J. Franklino. 1853 paskirtas Rytų Indijos b-vės kontrolinėn komisijon, 1867–68 dalyvavo britų kariniame žygyje į Etiopiją, vėliau tyrinėjo Indiją ir Peru. Nuo 1887 anglų karališkosios geografinės d-jos sekr., 1893–1905 jos pirm. ir žurnalo Geographical Magazine redaktorius. Jis buvo puikus inkų civilizacijos žinovas. Veikalai: Franklins Footsteps 1852, Travels in Peru and India 1862, A History of the Abyssinien Expedition 1869, Major James Rennell and the Rise of Modern English Geography 1895, Richard III 1906, The Incas of Peru 1910 ir kt.

3. Edwin (1852–1940) amerikiečių poetas, kurio garsas remiasi viena poema — The Man with the Hoe 1899, tobulai išreiškusia to laikmečio ekonomines ir socialines nuotaikas. Ši poema susilaukė daugelio komentarų, padarė daug įtakos ir tapo industrinės priespaudos prislėgto žmogaus simboliu. Kiti M. eilėraščių rinkiniai, Lincoln and Other Poems 1899, Gates of Paradise 1920 ir kt., tėra antraeilės reikšmės.

Markijà upelis Nevarėnų vls., Telšių aps., Šerkšnės (Ventos) aukštupys, 10,5 km ilgio; teka nuo Nevarėnų bžk. per Markiškio ir Šiliškio ežerėlius, įteka iš rytų į Plinkšių ež., iš kurio teka Šerkšnė, seniau tekėjo Domija (Varduvos).

Markiniata vsd., Alšionių vls., Ašmenos aps. Čia randama akmeninių kirvukų. 1913 M. kasinėjo P. S. Rykovas naujojo geležies amžiaus pilkapius, kur aptikta degintinių kapų. Radiniai VU muziejuje.

P. S. Rykov, Mogilnik bliz im. Markenenty, Ošmianskago ujezda (Zapiski severo-zapadnago otdiela Imp. Russk. Geogr. Obšč. 4, 1914, 18–22).

Markizas (prc. marquis) bajorų titulas Prancūzijoje, Anglijoje, Italijoje ir Ispanijoje. Titulo pradžia siekia Karolingų (žr.) laikus, ir jis yra susijęs su pasienio teritorijų valdymu. Vėliau m. titulas užėmė vidurį tarp kunigaikščio ir grafo. Anglijoje m. titulas įvestas Ričardo II 1385. Čia kunigaikščiai m. titulą duoda savo vyriausiajam sūnui.

Markizė (prc. marquise) 1. markizo žmona; 2. išorinė langų užuolaida, apsauganti nuo saulės; 3. geležinė arba štiklinė stoginė ties įėjimu į namus; 4 žiedas, kurio akmenys įtaisyti į apvalų aptaisą, akį.

Markizetas (prc. marquisette) plonas, permatomas, specialiai retai austas suktinio (leno bei gazinio) audimo būdu natūralaus ar dirbtinio šilko audinys. Naudojama suknelėms, palaidinėms, skarelėms. Suktinis audimo būdas gali būti naudojamas kelių rūšių: 1. kai metmenų siūlas apsukamas horizontalia kryptimi apie kiekvieną ataudų siūlą, 2. kai metmenų siūlas apsukamas horizontalia kryptimi apie kas antrą ataudų siūlą, 3. kai metmenų siūlas horizontalia kryptimi apsukamas du kartus: apie kiekvieną ataudų siūlą ir (antrą kartą) tarpuose tarp gretimų siūlų. Medvilninis m. audžiamas tokiu pat būdu iš plonų meďvilnės siūlų. Vartojama suknelėms, užuolaidoms, papuošalams ir įvairiems kitiems tikslams, pvz. dėl audinio skylėtumo gaminama medžiaga nuo uodų apsisaugoti tinkleliai ir t.t. Be to, iš m. yra išvystyti madro (žr.) audiniai.

G.Lz.

Markizų salyno Nukuhiva salos vaizdas

Markizų salynas (prc. Iles Marquises) R. Polinezijos 11 salų grupė Pacifike, iš kurių 6 gyvenamos; 1240 km², apie 3000 gyv. Didžiausios salos yra Hivaoa ir Nukuhiva. Produktai: vanilė, kopra ir tabakas. M. salas aptiko ispanas Mendaña 1595, bet nuo 1842 jos priklauso Prancūzijai. M.s. vardas anksčiau buvo taikomas tik 4 saloms, bet vėliau praplėstas ir septynioms kitoms, vad. Vašingtono grupei, kurias 1797 aptiko kpt. Ingrahamas. M.s. yra ties 10° pietų pločio ir 140° v. ilgio.

Markka Suomijos piniginis vienetas. Žr. Markė.

Markó Károly (1791–1860) vengrų tapytojas. Reikštis pradėjo 1822 Vienoje. 1832 persikėlė Italijon. 1840 pastoviai apsigyvenęs prie Florencijos pasiekė europinio garso savo idealiniais peizažais, kurie pasižymi griežta kompozicija, šilta palete ir kruopščiai atliktu stafažu. Darbai: Krucifiksas (1825); Euridikės mirtis (1847); Italijos peizažas (1850); Šulinys girioje (1853); Campana (1858). Daugumas darbų Budapešto muziejuje.

Markomanai (vok. Markomannen) vakarinių germanų tauta, gyvenusi pirmiausia apie Maino upę. Jau Cezario žygių (58 m. pr. Kr.) kiek paliesti ir romėnų sumušti, 9 pr. Kr. Marbodo (žr.) vadovaujami pasitraukė į Čekiją, kur sudarė branduolį nemažos germaniškų tautų sąjungos. Šią sąjungą išardė germanų cheruskų vadas Arminijus (17 po Kr.). M. iš Čekijos paplito Austrijoj, kur jie susidūrė su romėnais, vedusiais su jais ilgus (166–180) karus. Imp. Markas Aurelijus buvo juos benukariaująs ir ruošėsi kurti Čekijoj ir Moravijoj Markomanijos provinciją. Jam mirus, jo sūnus Komodas sudarė su jais taiką, ir dalis m. perkeldinta į Romos teritoriją. M., maišydamiesi su romėnais ir su kitomis germaniškomis tautomis, nyko. Paskutinį kartą juos mini VI a. kronikininkas Jordanis (žr.) kur sakoma juos priklausius ostgotų. Manoma, kad iš m. bus kilusi žymi bavarų giminės dalis.

H. Reinerth (leid.), Vorgeschichte der deutschen Stämme II 1940. *J.J.*

Markonio antena žr. Marconi, Guglielmo.

Markora (ag. markhor, lot. Capra falconieri) laukinė didelė ožka, sutinkama Indijos Himalajuose ir Afganistane. Ožiai ligi 1,10 m aukščio ties mentėmis ir nuo visų kitų ožių skiriasi ilgais (ligi 1,60 m) ir suktais ragais. M. gyvena aukštų kalnų srityse aukščiau medžių augimo linijos.

Markos Eugenikos (apie 1391–1444) gr. teologas, filosofo Gemisto Plethono mokinys, apie 1418 tapęs vienuoliu, nuo 1437 Efeso (žr.) metropolitas. Ferraros-Florencijos suvažiavime 1438 labai griežtai priešinosi Rytų ir Vakarų Bažnyčių unijai, išvažiavo prieš dekreto paskelbimą ir karštai kovojo prieš ją. Ryšium su tuo 1440–42 kalintas Lemno saloje. Jo griežtas nusistatymas prieš lotyniškumą ir dėl to patirtos kančios padarė jį graikų stačiatikių Bažnyčios šventuoju (šventė I 19). M.E. parašė daugelį teologinių, filosofinių, retorinių, mokslinių, poetinių ir asketinių veikalų.

Markova Alicia, ar Lillian Alicia Marks (g. 1910 Londone), anglų primabalerina. Jos mokytojai buvo Serafina Astafjeva, Nicolas Legat, Enrico Cecchetti, Vincenzo Celli. Būdama 14 m., pradėjo šokti Diagilevo baleto grupėje, kur išbuvo iki jo mirties 1929. Čia šoko jai atnaujintoje Lakštingalos giesmėje, Katėje, Auroros vestuvėse ir kt. 1931 tapo Londono Camargo Society balerina ir sukūrė vyraujančius vaidmenis įvairiuose baletuose, ypač pasižymėdama Fasade, Burleigh Lorde, Lisistratoj, Kaukėse, Mefisto valse. 1933 prisijungė prie vėliau pasivadinusios Sadler's Wells baleto trupės kaip primabalerina. 1934 ji šoko baletuose — Giselle, Spraktuke ir Gulbių ežere. M. taip pat sukūrė vyriausius vaidmenis baletuose Susitikimai, Vaiduoklių salonas, Bacho siuita. Ji gastroliavo su jos ir A. Dolino suorganizuota baleto trupe Vidurio Amerikoj, Meksikoj, Filipinuose, P. Afrikoj. Su Monte Carlo rusų baleto grupe šoko baletuose: Septintoji simfonija, Ispanų

A. Markova ‚Gulbių ežere'

capriccio, Raudona ir juoda, Romeo ir Julija, Ugnies paukštis ir t.t. Be šių gastrolių, šoko ir Metropolitano operoje Šikšnosparnyje, Orfėjuj ir Euridikėj. M. yra pirmoji šokio istorijoje anglų primabalerina, pirmoji šokusi ištiso ilgumo anglų pastatymo baleto veikale ir pirmoji pasirodžiusi anglų televizijoj (1933). M. šokiai pasižymi grynu ir lengvu stiliumi ir asmenišku žavumu. 1958 Elzbieta II suteikė jai C.B.E. titulą už nuopelnus anglų baletui.

B. V.

Marković Svetozar (1846–1875) serbų politikas. Kurį laiką gyveno Rusijoje ir buvo didelėje N. G. Černyševskio, D. I. Pisariovo ir I. M. Sečenovo įtakoje. Įsijungė į I internacionalą ir buvo serbų socialistų ideologijos ir spaudos kūrėjas. Parašė Realnoje napravlenije v nauke i žizni 1871–1872.

Marks Lillian Alicia žr. Markova, Alicia.

Marksas Karolis žr. Marx, Karl Heinrich.

Marksizmas K. Markso ir F. Engelso sukurtoji socialfilosofinė sistema, kurią sudaro eilė doktrinų, liečiančių istorijos filosofiją, socialekonomiką ir politinę klasių kovos taktiką. Nagrinėjant tą sistemą, visų pirma reikia turėti galvoje, kad K. Marksas buvo ne kabinetinis mokslininkas, o aktyvus ir aistringas revoliucionierius. Tad ir studijuodamas filosofiją bei socialinius mokslus, jis siekė ne paties objektyvaus pažinimo, kuris padėtų tikrovę suprasti, o stengėsi sukonstruoti tokią mintijimo sistemą, kuri sudarytų intelektualinį pagrindą revoliucinei proletariato kovai. Jis sako: ‚Filosofai ligi šiol tik įvairiais būdais a i š k i n o pasaulį, o svarbu — jį p a k e i s t i' (Tezės apie L. Feuerbachą 1845).

1. F i l o s o f i n i a i p a g r i n d a i: dialektinis materializmas ir materialistinė istorijos samprata. Pradėjęs studijuoti filosofiją, Marksas susidūrė su dviem anuo metu stipriausiomis filosofijos mokyklomis: prancūzų materialistų ir vokiečių idealistų su Hegeliu priešaky. Marksui nebuvo priimtina nei viena, nei antra, bet iš abiejų jis paėmė elementus savai sistemai sudaryti. Prancūzų materialistus jis vertino teigiamai dėl jų racionalizmo ir kovos su tikybininkais. Tačiau jų pasaulėvaizdis buvo mechanistinis: visatą jie vaizdavosi, tarytum, komplikuotą mašiną, kuri, kartą paleista darban, sukosi pagal amžinus mechanikos dėsnius. Čia nebuvo vietos kokybiniams kitimams progreso prasme, nes mašina negali iš savęs pasikeisti ar pagaminti naują kokybę. Šitokia mechanistinė, statinė samprata negalėjo tikti revoliucinės filosofijos pagrindu. Čia ir pravertė vokiečių filosofija, kuri darė Marksui įtakos visų pirma per Hegelį, paskui ir per Feuerbachą, kuris atsimetė nuo Hegelio idealizmo. Marksas Hegelio dialektiką pritaikė materializmui, kuris teigia, kad materija, būtis, egzistuoja nepriklausomai nuo sąmonės, kad materija yra pirminė, o sąmonė antrinė, išvestinė. Ši kombinacija Hegelio dialektikos principo su filosofiniu materializmu ir yra dialektinis materializmas (žr.). O jo pritaikymas žmonijos istorijai — istorinis materializmas (žr.). Pagal istorinį materializmą ne idėjos formuoja visuomeninę būtį, o materialinių gėrybių gamybos sąlygos apsprendžia socialinio, politinio ir dvasinio gyvenimo vyksmą; ne žmogaus sąmonė apsprendžia jo būtį, bet priešingai, jo socialinė būtis apsprendžia jo sąmonę. Kiekvieno istorinio laikotarpio gamybos sąlygos ir gamybos technika (žmogaus darbo jėga, vandens garo jėga, mašinos, žaliavos ir t.t.) sudaro ‚realinę bazę', pamatą, o politinės, teisinės, religinės filosofinės, meninės idėjos ir jas atitinkančios insti-

tucijos yra tik ‚ideologinis antstatas'. Gamybos sąlygos nulemia taip pat savitarpio santykius tarp paskirų visuomenės narių ir jų teisinį pavidalą — nuosavybės sąlygas. Gamybos priemonių pasisavinimo būdas formuoja visuomenės klases, sudaro valdančiųjų klasę, kuri laiko pavergusi neturtėlių klasę. Visas istorines epochas žymi turčių ir neturtėlių klasių priešingybė, iš kurios neišvengiamai eina klasių kova (‚Kiekviena istorija yra klasių kovos istorija').

Kadangi ekonominės-technikinės sąlygos nėra statinės, o nuolat kinta, todėl ir visuomenės santvarka plėtojasi dialektiniu procesu, kai vieną valdančiąją klasę pakeičia kita: feodalizmas (tezė) yra nugalimas kapitalizmo (antitezės), kuris pats bus nugalėtas komunizmo (sintezės). Dabartinėje visuomenėje viešpatauja priešingybė tarp buržuazijos, kuri užvaldė gamybos įrankius (buržuazinės revoliucijos keliu) ir tarp industrinio proletariato, kuris proletarinės revoliucijos keliu paims savo valdžion gamybos įrankius ir įgyvendins beklasės visuomenės santvarką. Šitoks esąs neišvengiamas dialektinio proceso dėsningumas žmonių visuomenės istorijoje.

2. Ekonominė teorija. Dialektinė-materialistinė istorijos filosofija (žr.) deduktyviai moko, jog perėjimas iš kapitalizmo į komunizmą turi įvykti, o marksistinė ekonominė doktrina siekia analitiškai parodyti, kaip tai turės įvykti. Čia išeities taškas yra darbo vertės teorija, kurią Marksas perėmė iš politinės ekonomijos klasikų (Smitho, Ricardo), savišk ai ją perdirbęs. Rinkos mainų vienintelis bendras vardiklis tarp mainų objektų (prekių) ir drauge jų vertės matas yra į jas įdėtoji žmogaus darbo jėga, kurią apsprendžia ‚visuomeniškai reikalingas darbo laikas' tam gaminiui padirbti. Kapitalistinėje ūkio santvarkoje samdomasis darbininkas teturi savo darbo jėgą, kurią jis kaip prekę parduoda gamybos priemonių savininkui (kapitalistui). Kaina, kurią jis už tai gauna, yra prekės — darbo jėgos reprodukcijos kaina; ji visada esti žemesnė už darbo vaisiaus vertę. Skirtumas sudaro ‚antvertę' arba ‚pridedamąją vertę' (Mehrwert), kuri tenka kapitalistui. Tuo būdu kapitalistinis ūkio būdas remiasi pasisavinimu neapmokėto darbo, darbininko išnaudojimu (‚eksploatacija'). Gautoji antvertė panaudojama nuolatiniam gamybos aparato (pastatų, mašinų ir kt.) didinimui (mašinizacija); tai atpalaiduoja nuolatines darbo jėgas, išstumia darbininkus iš darbo vyksmo ir sudaro atsarginę pramonės darbininkų armiją (‚Industrielle Reservearmee'), kuri nuolat spaudžia darbo rinką ir laiko darbo atlyginimą ne aukščiau pragyvenimo minimumo, reikalingo darbininkui ir jo šeimai išgyventi. Taip atsiranda vis didėjąs proletariato masių nuskurdimas (Verelendung). Tuo pat metu vyksta kapitalo sukaupimas (akumuliacija); išauga stambiosios įmonės, kurios vis labiau ir labiau įsiurbia smulkiąsias ir vidutines įmones; savarankiškas vidutinis luomas nyksta, proletarėja. Aštri konkurencija verčia kapitalą koncentruotis vis mažesnio kapitalistų skaičiaus rankose (kapitalo koncentracijos teorija). Tuo būdu iš vienos pusės gamybos apimtis didėja, o iš antros pusės vartotojų — tų eksploatuojamųjų masių — perkamoji galia smunka; iš to kyla ūkio krizės, kurios tolydžio vis aštrėja (krizių teorija). Priešingybė tarp nuolatinio turto didėjimo iš vienos pusės, ir vis didesnio masių nuskurdimo iš antros pusės neišvengiamai veda prie kapitalistinės sistemos žlugimo. Čia štai ir įvyksta lemiamasis revoliucinis lūžis: proletariatas, kurio yra didžiulė dauguma, perima gamybos įmones iš kapitalistų, kurių belieka saujelė (ekspropriatoriai eksproprijuodami). Tuo būdu paties kapitalistinio ūkio proceso dėsniai neišvengiamai veda prie kapitalizmo žlugimo.

3. Pažiūros į visuomenę ir valstybę. M. valstybė yra tik viešpataujančios klasės įnagis ir priemonė laikyti priespaudoje pavergtąją klasę. Tai dera ne tik monarchijai, bet ir buržuazinei demokratinei valstybei. F. Engelsas prakalboj į K. Markso ‚Pilietinis karas Prancūzijoje' (²1891) sako: ‚Žmonės mano, kad jie daro labai didelį žingsnį pirmyn, kai atsikrato tikėjimu į paveldimąją monarchiją ir virsta demokratinės respublikos šalininkais. Tačiau tikrovėje valstybė, tiek monarchijoje, tiek ir demokratinėje respublikoje, yra tik mašina, kurios pagalba viena klasė laiko priespaudoje kitą. Geriausiu atveju, valstybė yra tas blogis, kurį paveldės proletariatas, išėjęs laimėtoju klasių kovoj. Laimėjęs proletariatas... turės tuojau amputuoti pikčiausias to blogio puses, kol naujoji karta, išaugusi naujose ir laisvose socialinėse sąlygose, bus pajėgi numesti visą tą valstybės šlamštą

į šiukšlyną'. Šitoje pažiūroje, jog tokia valstybė yra sugriautina, o jos vietoje pastatytina ‚laisvų žmonių bendruomenė' atsispindi anarchistinės minties įtaka marksizmui. Vėlesnėse marksistų partijose, ypač Vokietijos socialdemokratų tarpe, būta šiuo klausimu įvairių minties atspalvių ir ilgų diskusijų. Vieningesnė yra marksistų pažiūra į buržuazinės valstybės vedamas socialines reformas (darbo atlyginimo reguliavimas, bedarbių aprūpinimas ir t.t.). Jų manymu, socialinės reformos negali pakeisti darbininkų klasės padėties, o tegali susilpninti jų klasinį sąmoningumą. Ne socialinės reformos, o tik socialinė revoliucija gali duoti laisvę ir lygybę prislėgtajai klasei. Nors istorinės raidos dėsniai savaime veda į komunizmo išsirutuliojimą iš kapitalizmo, tačiau paskutiniu lemiamuoju momentu revoliucija yra būtina, nes: 1. valdančioji klasė niekada nepasiduos be kovos; 2. tik revoliucinėje ugnyje gali darbininkai geriausiai įsigyti tų savybių, kurios jiems bus reikalingos komunizmui kurti; 3. revoliucija turi pagreitinti procesą perėjimo iš kapitalizmo į komunizmą. Pereinamuoju laikotarpiu turės būti p r o l e t a r i a t o d i k t a t ū r a. ‚Tarp kapitalistinės visuomenės santvarkos ir komunistinės visuomenės santvarkos tęsiasi periodas transformacijos iš vienos į kitą; šiuo pereinamuoju periodu valstybė negali būti kas kita, kaip tik revoliucinė proletariato diktatūra'. M. įkūrėjai savo raštuose niekur nėra nurodę, kaip ilgai tas periodas turėtų tęstis. Jie tiksliau tik vengė tiksliau ir smulkiau nusakyti, kaip ta būsimoji komunistinė visuomenė funkcijonuos. Esą tos visuomenės struktūra istoriškai savaime susiformuosianti, jos negalima iš anksto popieriuje nubrėžti, kaip tai darę utopistai. Aišku tik tiek, kad tai bus b e k l a s ė visuomenė, kur nebus valstybės, o tik ‚laisva individų asociacija', kur ‚bus pasiekta aukščiausias visuomenės produktyvinių jėgų išsiplėtojimas ir visapusiškas individo išsiplėtojimas'. Tokių ateities vaizdavimų (‚rojus žemėje') m. nuslysta nuo racionalinio pagrindo, virsta utopija, pranašyste.

4. M. s a n t y k i s s u m o k s l u i r t i k r o v ė s r a i d a. M. pretenduoja į ‚mokslinio socializmo' vardą. Tik iš XIX a. didelio įsitikėjimo mokslu darosi suprantamas ir šis užsimojimas sociališkai-etinį siekimą paversti moksliškai įrodomu dalyku. Iš tikrųjų, čia turime politinę schemą, apvilktą mokslo skraiste ir, beje, paramstytą tiktai moksliniais samprotavimais. Tačiau ‚mokslinis socializmas' tiek pat neįmanomas, kaip ‚mokslinis liberalizmas', ‚mokslinis konservatizmas' ar ‚mokslinė krikščionybė'. Jokia būtinybės teorija negali atstoti idėjinių ir etinių diskusijų dėl politinių tikslų ir metodų. Nepaisant mokslinio apvalkalo, m. turi visas politinio mito žymes. Skelbiamas galutinis istorijos tikslas. Istorijos eigą nulemianti aukštesnioji jėga, šiuo atveju dialektika tos beveik įdvasintos materijos, kurios kilmė iš Hegelio ‚Zielstrebiges Weltgeist' lengvai atpažįstama. Laimėjimą užtikrinančios jėgos yra dialektika ir klasių kova. Išrinktoji grupė yra proletariatas; jis yra iš seno apdovanotas istorine misija būti žmonijos išgelbėtoju. Tai trukdą kapitalistai ir buržuazija, ypač monopoliniai kapitalistai. Remiantis ‚moksline' analize, istorijoje ir visuomenėje atrandami dėsniai ir vyksmai, kurie siekiamąjį politinį tikslą pateisina, netgi laiduoja, daro neišvengiamą. Joks abejojimas šiomis ‚tiesomis' neleidžiamas. Kitaip galvojąs laikomas žmonijos progreso priešu. Emocionalinis pobūdis, kurį visada įgyja ginčai dėl m., išduoda jo mitiškai religinį pradmenį. M. tapo neabejotinai vienu veiksmingiausių mitų istorijoje. Jis davė darbininkų sąjūdžiui Europoje milžinišką dvasinę paskatą. Maždaug nuo 1875 m. doktrina buvo dedama pagrindu visų socialistinių partijų Europos kontinente, išskyrus tik anarchistines, vėliau sindikalistines sroves romanų kraštuose. Neprigijo m. taip pat Anglijoje ir JAV. Bet ir tuose V. Europos kraštuose, kur jis buvo giliausiai įleidęs šaknis (Vokietijoje, Austrijoje) m. istorinės tikrovės raidoje stipriai transformavosi. Kai kurios jo pagrindinės tezės ne tik neišlaikė mokslininkų kritikos, bet ir aiškiai prieštaravo istorinės tikrovės eigai (pvz. pridedamosios vertės teorija, darbininkų nuskurdimo teorija ir kt.). Priešingai Markso pranašavimui, darbininkų būklė nuolat ėjo geryn dėlei bendros ekonomiškai technikinės pažangos, darbininkų susiorganizavimo, socialinės įstatymdavystės. Nei pramoninė gamyba, nei darbo atlyginimo politika per keliasdešimt metų po Markso nėjo tokia linkme, lyg ji būtų ‚smunkančios pelno ratos' veikiama, kaip to reikalavo marksistinis prognozas, išvedęs iš to ‚katastrofos teoriją' — slenkstį iš kapitalizmo į socializmą. Dėl šio nesude-

rinamumo tarp m. teorijos ir istorinės tikrovės eigos Vokietijos marksistų tarpe atsirado revizionizmo (žr.) srovė, vadovaujama Ed. Beršteino. Ilgainiui V. Europos socialdemokratinės partijos (Vokietijoje, Skandinavijoje) gerokai nutolo nuo ortodoksinio m., ir šiandien jų programose maža kas iš jo yra belikę. Kitokią transformaciją įgavo m. Rusijoje, kur jis virto m a r k s i z m u - l e n i n i z m u. Jei Leniną (žr.) ir galima būtų laikyti ištikimu Markso-Engelso revoliucinės dvasios tęsėju, tai jo vykdytoji (ir jo įpėdinių tęsiamoji) revoliucijos praktika yra ryškus Markso socialfilosofinės ir ekonominės doktrinos paneigimas. Visa ta istorinė fazė, kada turi įvykti kapitalo akumuliacija ir koncentracija į nedaugelio stambiųjų kapitalistų rankas, o ‚didžiulė dauguma' virsti tais, pagal Marksą, proletarais, — ta būtinoji fazė buvo Rusijoje peršokta nežymios mažumos ginkluotu perversmu. Ne ‚dialektinė istorijos raida', o tik valstybinis įsikišimas ir diktatūrinis planavimas siekia sukurti buv. feodališkai agrariniame krašte ‚socializmą' su akumuliuotu stambiose įmonėse kapitalu ir masiniu proletariatu ir su permanentine ‚proletariato diktatūra'. Tad ne ‚bazė' čia formavo ‚antstatą', o priešingai, bolševikinis ideologinis anstatas ėmėsi formuoti ekonomiškai technikines sąlygas. Greta Rusijos, leninistinis m. yra laimėjęs irgi feodališkai agrarinėj Kinijoj ir besiskverbiąs į kai kuriuos atsilikusius buv. kolonijų kraštus. Tuo tarpu nei viename iš tų kraštų, kurie yra pasiekę aukštos industrializacijos laipsnį ir, pagal Marksą, turėtų būti pribrendę socializmui, nevyksta imanentiškai dėsningas persiformavimas iš kapitalistinio į kolektyvinį ūkį. Jei kurio pramoninio krašto ūkyje ir atsiranda socialistinių elementų, tai anaiptol ne m. pranašautu katastrofiniu keliu, o tik organizuotos darbininkijos poveikiu į politinę valdžią, panaudojant laisvas demokratines institucijas ir vengiant bolševikinio m. kraštutinumų.

1. *F. Oppenheimer,* Das Grundgesetz der Marxschen Gesellschaftslehre 1903; *A. Labriola,* Del materialismo storico 1902; *B. Croce,* Historical Materialism and the Economics of Karl Marx; *T. G. Masaryk,* Die philosophischen und soziologischen Grundlagen des Marxismus 1899; *S. Hook,* From Hegel to Marx 1950; *G. V. Plechanov,* O materialističeskom ponimanii istorii 1944; *K. Vorländer,* Kant und Marx 1926; *M. Reding,* Thomas von Aquin und Karl Marx 1953; *H. Lefebvre,* Le matérialisme dialectique 1947; *J. Lacroix,* Marxisme, existencialisme, personnalisme 1950. 2. *K. Kautsky,* Marx ökonomische Lehren 1930; *J. Robinson,* An Essay on Marxian Economics 1947; *J. A. Schumpeter,* From Marx to Keynes 1951; *P. M. Sweezy,* Theory of Capitalist Development 1942. 3. *G. Sorel,* La décomposition du marxisme 1910; *F. Oelsner,* Der Marxismus der Gegenwert und seine Kritiker 1950; *J. P. Sartre,* Matérialisme et révolution 1949; *B. D. Wolfe,* Marx and America 1934. 4. *W. Theimer,* Der Marxismus, Lehre, Wirkung, Kritik 1953; *F. Gehrlich,* Der Kommunismus als Lehre von 1000 jährigen Reich 1920; *A. Landy,* Marxism and the Democratic Tradition 1946; *M. Raphael,* Proudhone, Marx, Picasso; trois études sur la sociologie de l'art 1933.

J.Pj.

Markučiai Vilniaus priemiestis, r. miesto pakraštyje, Subačiaus g. gale, 3 km nuo Vilniaus rotušės, prie Vilnios upės, priešais Belmonto miškus. M. yra tarp kalvų, apaugusių ąžuolais, eglėmis, beržais, pušaitėmis ir krūmais. Išsimėčiusios žemumos vienos paverstos sodybomis ir javų laukais, kitos ganyklomis, kai kur įtaisyta jaunimui sporto aikštės. Ant kalvos, tarpe medžių, yra mediniai buv. dvarelio namai, su verandomis, kurių fasadiniai langai atkreipti į miestą. Iš čia matomas gražus reginys į Vilnios pakrantes ir patį Vilnių. Pašlaitėje yra kapinaitės su Puškinų giminės paminklais ir 1903 Gregorijaus Puškino statyta koplytėle. Ten pat yra du granito akmens su originaliais įrašais — tai Melnikovų šeimos šunų paminklai.

Senovėje M. buvo D.L.K. nuosavybė. Jogaila dalį M. buvo paskyręs Šv. Martyno bažnyčiai išlaikyti. D.L.K. Aleksandras dovanojo M. savo žmonai Elenai. Čia ji puošniuose, prie Vilnios kalvoje pastatytuose rūmuose, praleisdavo vasaras. Tapusi našle, ji M. padovanojo savo dvariškiui Unkovskiui. Vėliau M. atiteko Chodkevičiams, kurie XIX a. pradžioje pardavė juos Vilniaus iždininkui Juozui Eismantui. Pastarasis 1838 pardavė M. Vilniaus gyd. Godlevskiui. 1867 M. įsikūrė gen. inž. Melnikovas. Čia jis pastatė ir dabar išlikusius rūmus. 1884 Melnikovo duktė Barbora, ištekėdama už Grigorijaus Puškino (rašytojo Aleksandro S. Puškino sūnaus), M., kaip kraitį, perleido savo vyrui. Grigorijus Puškinas 1899 atsigabeno iš Michailovskoje į M. daug savo tėvo daiktų ir čia įsteigė rašytojo Puškino muziejų. I ir II pas. karų metu M. sodyba ir muziejus buvo apnaikinti. Apie 1929–30 didelė dalis Puškino muziejaus eksponatų buvo parduota ir išgabenta į Paryžių. Po II pas. karo A. S. Puškino muziejus atkurtas. I pas. karo metu ir po karo M. dvare buvo įsteigta Lietuvių labdarybės d-jos liet.

našlaičių prieglauda, vėliau amatininkų moksleivių bendrabutis. Lenkų okupacijos metais M. kolonijoje buvo įsikūrę savo rezidencijas žymieji lenkų valdžios žmonės: finansų ministras Jonas Pilsudskis (Juozo Pilsudskio brolis), buv. ministras Kosćialkovskis, buv. Vilniaus vaivada Kirtiklis ir kt. Susisiekimas su Vilniumi palaikomas autobusais.

M. H.(omolicki), Notatka o pałacu Kiszczyńskim w Markuciach (Kwartalnik Litewski 3, 1910, 128–129); *V. Uždavinys*, Po Vilniaus apylinkes 1958, 37–42. *V.Klb.*

Markūnas Pranas (1873 I 13 Andrioniškio vls., Utenos aps. — ?) statybos inžinierius. 1898 baigė Technologijos institutą Petrapilyje. Po to dirbo prie gelžbetono darbų P. Rusijoje, statė tiltus Saratove ir kitur. Grįžęs Lietuvon, nuo 1919 buvo rangovu ir vienu iš pionierių gelžbetoninės statybos. M. yra pastatęs visą eilę gelžbetoninės konstrukcijos tiltų Lietuvoje: 6 tiltus per Nevėžį, 2 iš jų Panevėžyje, vieną arkinį ties Surviliškiu ir kt. 1923–39 LU ir VDU technikos fak. privatdocentas, dėstė gelžbetinines ir betonines konstrukcijas. 1933–37 pastatė mūrinę Andrioniškio bažnyčią.

Markuva upelis Seirijų vls., Alytaus aps. ir Veisiejų vls., Lazdijų aps., Baltosios Ančios (Nemuno) aukštupys, 16 km ilgio; teka į p. nuo Seirijų bžk., per Markuvo ež., ir įteka į Verniejaus ež., kuris jungiasi su Ančios ež., iš jo teka Baltoji Ančia. **Markuvo ež.** turi 38 ha plotą, paviršius 123 m nuo j.l.

Markūza Petras (1847 Juškakaimy, Slavikų vls., Šakių aps.—1892 Šakiuose) varpininkas. Studijavo Maskvos univ. filologiją pas prof. F. F. Fortunatovą, po to buvo Tomsko gimn. inspektorium. Išsitarnavęs pusę pensijos, grįžo Lietuvon, kurį laiką buvo valsčiaus raštininku, vėliau apsigyveno prie Šakių. P. Svarūno slapyvardžiu bendradarbiavo Ūkininke (1890, 1892) ir Varpe. 1893 Varpe nr. 12 atspausdino straipsnį ‚Kokia turi būti mūsų abėcėla', kur siūlė reformuoti abėcėlę taip, kad didžiosios raidės skirtųsi savo dydžiu, bet ne rašymu. Rinko tautosaką, etnografines ir kitas senienas. Buvo palikęs daug rankraščių, kurie vėliau dingo.

Varpas 1892 nr. 7.

Markvardas Salzbachietis žr. Salzbach, Marquard.

Markvartas (rašėsi Marquart) 1. Andrius, XVII a. Lietuvos teisininkas, kilęs iš Žemaičių. Studijavo Vilniaus univ., kur pradžioje gavo filosofijos magistro laipsnį, o 1647 VI 22 — dr. laipsnį už disertaciją Disquisitio juridica ex jure canonico civili et Regno Poloniae M. D. Lithuaniae nec non Saxonico et municipale Magdeburgensi (išsp. Vilniuje 1647).

2. Jokūbas, jėzuitas. 1617 XII 17 padarė paskutiniuosius įžadus Vilniuje, po to buvo filosofijos ir teologijos prof. Vilniaus akademijoje. Pas ji studijavo šv. Andriejus Bobola (žr.), lenkų kilmės jėzuitas, bet ilgą laiką dirbęs Vilniuje, išgarsėjęs savo pamokslais Šv. Kazimiero bažnyčioje, priklausęs Lietuvos jėzuitų provincijai. Vėliau M. buvo Zigmanto Vazos kapelionu. Paliko rankraštį: In libros Aristotelis physicos de coelo et meteoris commentarii.

Markvarts Helmuts (1894–1938) latvių dailininkas. Nepriklausomųjų dailininkų s-gos narys. Nuo 1919 dalyvavęs parodose. Rašė kritikos ir dailės istorijos straipsnių. Tapė poimpresionistų įtakoje, tačiau realistiškai. Koloritas artimas Cézanne. Žymiausias M. kūrinys ‚1919 metų sausio trečioji', vaizduojąs nepriklausomybės kovų epizodą.

Marl V. Vokietijos pramonės mst. Vestfalijoje, š. Ruhro srities dalyje; drauge su priemiesčiais 73.148 gyv. (1954). Akmens anglies kasyklų, chemikalų ir kokso pramonė. Slenkant akmens anglies kasykloms į šiaurę, M. neseniai pasidarė žymus šios pramonės centras su 9 šachtomis. Vien tik koksavimo pramonėje 1957 dirbo apie 13.000 darbininkų ir tarnautojų.

Marlborough John Churcill žr. Churchill, John.

Marlė (prc.) plonas, labai retas, nedažytos, natūralios medvilnės audinys, vartojamas kaip tvarstomoji medžiaga medicinos reikalams. Nors marlė yra gazinių audinių grupėje, tačiau audžiama paprastu (dėl pigumo) būdu — dviem nytimis, nenaudojant suktinio audimo būdo. Metmenų ir ataudų siūlai būna labai ploni, o jų tankumas esti labai mažas: apie 12 siūlų išilginiame centimetre. Kai tvarstomoji medžiaga turi būti specialiai stipri, tuomet naudojamas didesnis tankumas, dvigubas audimas, suktinis audimo būdas, dažnai ir mezgimas. M. ir kita tvarstomoji medžiaga būna sterilizuota.

Marlinskij žr. Bestužev, Aleksandras.

Marlitt E. (Eugenie John slapyvardis; 1825–1887) vokiečių rašytoja. Pradžioj buvo dainininkė, bet, susirgusi ausies liga,

turėjo mesti dainavimą ir atsidėjo romanų rašymui. Išsp. Goldelse 1866, Das Geheimnis der alten Mamsell 1867, Das Heidenprinzesschen 1872 ir kt. Jos romanai ir novelės išleistos 1886–90 (10 tt.). St. Ptašnikovas išvertė jos Našlaitę 1939.

Marlowe Christopher (1564–1593) anglų dramaturgas ir poetas, laikomas anglų tragedijos tėvu ir draminių baltųjų eilių pirmataku. Apie jo gyvenimą nedaug težinoma. Jis yra buvęs batsiuvio sūnus, 1587 Cambridge gavęs magistro laipsnį. Prieš 1587 M. persikėlė Londonan, kur jo dramos buvo populiarios. Manoma, jog turėjęs ryšių su vad. Sir Walter Raleigh ateistine grupe, nes valdinės įstaigos tyrinėjo pastarąjį kaltinimą. M. nudurtas užeigoje ginčo metu.

C. Marlowe

Jo Tamburlane the Great, vaidintas 1587–88 (išsp. 1590), yra pirmasis anglų poetinis kūrinys baltosiomis eilėmis. Tai epinė-kronikinė drama, neišvengianti monotoniško hiperbolių bei žudynių pertekliaus, bet skambiaeilė ir didinga. The Tragical History of Dr. Faustus (išsp. 1604), inspiravusi Goethę, teišliko fragmentinės ir sužalotos versijos. Todėl šalia stiprių ir subtilių scenų, šioje dramoje yra daug menkaverčių epizodų. Kritikai sutaria, kad komiškosios Dr. Faustus scenos buvo pridėtos vėliau kitų autorių. Įdomi Mefistofelio figūra, tragiškesnė už Goethės bendravardį veikėją. The Jew of Malta (vaidinta 1590?, išsp. 1633) yra tamprios struktūros ir veržlaus išorinio veiksmo melodrama. Jos tema gimininga Šekspyro The Merchant of Venice. Edward the Second (vaidinta 1591–92, išsp. 1593), nors mažiausiai lyriška, yra brandžiausia M. drama, palankiai lyginama su Šekspyro Richard II. Kartu su Nashe, M. parašė Dido, Queen of Carthage 1593?. Jam taip pat priskiriama drama Massacre of Paris (vaidinta 1593, išsp. 1600), kurios teišliko pora fragmentų. Kai kurie kritikai randa jo ranką Šekspyro Titus Andronicus, Henri VI ir Richard III, tačiau teorija, kad M. parašęs visus Šekspyrui priskiriamus veikalus, neturi rimtesnio pagrindo.

M. dramose poetas dažnai nustelbia dramaturgą. Joms būdingos herojinės temos; jo didvyriai turi antžmogiškų bruožų. Yra ir ateizmo užuominų. Metaforos kosminio pobūdžio: daug erdvės ir aukštumų. Nežiūrint nuslydimų į plokštumą bei absurdiškumą, M. buvo tiltas tarp viduramžių ir Tiudorų laikmečio didaktiškai religinio teatro ir didžiausio anglų dramos sužydėjimo. Jo poemos — The Passionate Shepherd to His Love ir Hero and Leander 1598, užbaigta G. Chapmano — yra grynai lyriškos, giedrios, juslios, melodingos.

J. H. Ingram, C. M. and His Associates 1904; *H. Jung,* Das Verhältnis M. zu Shakespeare 1904; *C. F. T. Brooke,* The M. Canon 1922; *P. H. Kocher,* C. M. 1946. *A.L.*

Marma 1. Alfonsas (g. 1908 XII 25 Jaučakių k., Vilkijos vsl., Kauno aps. — 1949 IX 25 Tupane, Brazilijoje) komunistinis rašytojas ir veikėjas. 1927 baigė Vilkijos progimn. 4 kl. ir su šeima išvyko Brazilijon. 1928 įstojo į Brazilijos lietuvių sąjungą. Čia steigė Garsą, kurį 1930 perėmė redaguoti. 1930 suimtas už komunistinį veikimą ir ištremtas į Urugvajų, kur 1931 įstojo į komunistų partiją. Gyvendamas Montevideo, redagavo pogrindinį Proletarą (spausdintas mimeografu) ir Raudonąją Vėliavą. 1935 slaptai grįžo į Sao Paulo ir redadavo slaptą Mūsų Žodį. Įkūrė prokomunistinę organizaciją Rytą ir redagavo jos organą Rytą, kurį uždarius 1942–43 leido ir redagavo pogrindinę Tiesą. Rašė daug eilėraščių, novelių ir kt. Žuvo jo vadovautam slaptame komunistų susirinkime susišaudant su policija.

2. Andrius (1825-1892 Prienuose) prelatas. Baigęs Varšuvos dvas. akad., 1848–66 dėstė Seinų kunigų seminarijoje ir ėjo įvairias pareigas vyskupijos konsistorijoje: sekretoriaus, moterystės sakramento gynėjo, teisėjo ir seminarijos prižiūrėtojo. Apie 1863 pakeltas katedros kanauninku (patvirtintas tik 1871), nuo 1877 prelatas. 1892 iškeltas į Prienus, kur netrukus mirė. Paliko konsistorijai daug rankraščių.

Kun. Pr. A(ugustaitis), Vygrių ir Seinų diecezijos istorija (Vadovas IV, 15, 1909, 277 psl.).

3. Juozapas (1837 Mergbūdžių k., Šakių aps. — 1913 VIII 24 Griškabūdyje, Šakių aps.) kanauninkas. Mokėsi Marijampolės keturklasėje mokykloje, Seinų seminarijoje. 1860 įšv. kunigu, vikaravo Kudirkos Naumiestyje, kur pastatė bažnyčios bokštus. Klebonaudamas Ž. Panemunėje pastatė bažnyčią, o Griškabūdy — senelių prieglaudą. Ragino jaunimą siekti mokslo ir pats kiek galėdamas rėmė besimokančius.

Jo veiklos dėka Griškabūdžio par. yra davusi visą eilę inteligentų.

4. Kazimieras (g. 1878 III 13 Vilkijos par.) kunigas, blaivybės platintojas. Įšventintas kunigu 1902 XII 1, vikaravo Kriukuose, Tveruose ir Čekiškėje. 1909 atleistas Kat. blaivybės d-jos pirmininko pareigoms eiti. 1914 paskirtas į Jonavos filiją, 1918 vikaru į Kriukus, 1919 klebonu į Jūžintus. 1920 atleistas ir pavesta vesti Kat. blaivybės d-jos reikalus. 1921 laikinai paskirtas Šv. Gertrūdos bžn. Kaune rektoriumi, 1922 perkeltas administratorium į Krakes ir netrukus paskirtas klebonu, kur ėjo ir Krakių Šv. Kotrynos vienuolyno kapeliono pareigas. 1944 perkeltas kuratu į Pabiržę. 1906 Kriukuose įkūrė knygynėlį ir steigė organizacijas, 1906 III 27 rusų tardytas už ‚lietuvišką revoliuciją', apie 1908 Kriukuose įkūrė kartu su M. Valeika Blaivybės d-ją. Po to 1908–1914 II buvo Kat. blaivybės d-jos pirm. Spaudą atgavus bendradarbiavo Lietuvių Laikraštyje, Nedėldienio Skaityme, Šaltinyje, Vilniaus Žiniose, Viltyje, Vienybėje, Draugijoje. Pasirašinėjo: kun. K. M., M...a, Neprielankus, Svirplys. Nepriklausomoje Lietuvoje bendradarbiavo Draugijoje, Sargyboje, XX Amžiuje ir kt. Daugiausia rašė blaivybės ir nepilnamečių nusikaltėlių auklėjimo reikalu. Yra išspausdinęs nemaža sulietuvintų priešalkoholinių raštų ir brošiūrų: Atsišaukimas į motinas svarbiame dalyke (iš lenkų k.) 1906, Dievo Kūno šventės apvaikščiojimo atmintis (iš lenkų k.) 1906, K. Niesiolovskio Prietelis ar priešas 1908, Į darbą 1910, Alkoolio vergė (vertimas iš dr. Bentovino) 1910, Pražudytas gyvenimas arba girtuoklio išpažintis (vertimas iš suomių k.) 1910, Girtybė tarp vaikų ir kova prieš ją 1910, Paskutinis stiklelis (vertimas) 1913, Motinos, susirūpinkime šaltiniai 1940.

5. Mykolas (g. 1886 III 29 Vilkijoje, Kauno aps.) teisininkas. 1897–1905 mokėsi Mintaujos gimn., kurią baigęs studijavo teisę Tartu univ. 1905 dalyvavo Vilniaus Seime. Už politinę veiklą tėviškėje ir apylinkėje 3 mėn. kalintas rusų kalėjimuose. 1906 buvo vienas iš Tartu liet. stud. d-jos kūrėjų. 1917 dalyvavo Petrapilio seime kaip Tartu liet. kolonijos atstovas. 1918 grįžo į Lietuvą, Kriukuose (Šiaulių aps.) suorganizavo vartotojų d-ją ir kurį laiką buvo jos vedėju. 1918 rudenį išrinktas Kriukų vls. komiteto pirm., vėliau Joniškėlio aps. komiteto pirm. 1919 suorganizavo eilę partizanų būrių, pasivadinusių ‚Joniškėlio partizanais'. Kurį laiką buvo Joniškėlio, paskui ir Pasvalio aps. viršininku. 1919 rudenį kovojo su bermontininkais ir X 11 ties Kupreliškiais buvo patekęs į nelaisvę. Nuo 1922 I 13 Steigiamojo seimo narys (nuo Liet. socialistų liaudininkų demokratų partijos). Nuo 1922 Atžalos b-vės (leido Lietuvos Žinias) sekr. Prieš II pas. karą Vilkijoje buvo privatiniu gynėju, bolševikų išvežtas į Sibirą.

Marmarka Š. Afrikos pajūrio ruožas tarp Žemutiniojo Egipto ir Kirenaikos. Tai dykumos plokščiakalnis, apie 200 m nuo j.l. ir gyvenama tik drėgnesnėse (žemumų) vietose beduinų. Auginimas daržovių ir kt. kultūrinių augalų įmanomas tik dirbtinai drėkinamose vietose. Žymiausia srities vietovė yra Tobrukas.

Marmeladas (iš prtg. marmelada ‚svarainio konfitūrai') iš vaisių ar uogų išvirta tyrė. M. verdamas iš rūgščių citrininių vaisių, uogų ar jų mišinio, todėl netikslu m. vadinti tyre, išvirta iš bet kokių vaisių, uogų ar daržovių. M. verdant imama 1 kg vaisių ir 0,5–1 kg cukraus. Kartais cukraus dalis pakeičiama gliukoze, apsaugoti nuo susicukravimo. Į mažo vandeningumo vaisius pilama vandens. Skoniui pagerinti dedama citrinos, apelsino žievės, gvazdikėlių, cinamono, vanilijos ir kt. Išvirtas karštas m. tuojau pilamas į sausus sterilius indus ligi pat viršaus ir tuojau aklinai uždaromas, kad nepakliūtų pelėsių sporos iš oro. M. paprastai turi apie 60–70% cukraus ir dėl to negenda. M. rūgštingumui padidinti kartais dedama 1% tartaro arba citrinos rūgšties. Spalvai pagerinti fabrikai vartoja anilininius dažus. *K.Indr.*

Marmion 1. Columba (1858–1923) benediktinas, asketinis rašytojas. Nuo 1899 Liuvene (Belgijoj) buvo Mont-César abatijos prioras, o nuo 1909 iki mirties Maredsous abatas. Jo asketiniai raštai turėjo didelį pasisekimą, tapo klasikiniais ir išversti į 7 kalbas: Le Christ vie de l'âme 1914, Le Christ dans ses mystères 1919, Le Christ idéal du moine 1922, Sponsa Verbi 1923.

R. Thibaut, Un Maître de la vie spirituelle: Dom. C. M. 1929; ('') L'union à Dieu d'après les lettres de Dom M. 1934. *A.Lm.*

2. Simon (m. 1489) prancūzų tapytojas. M. buvo nežinomo flamų meistro mo-

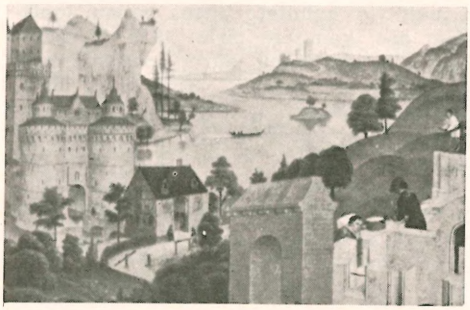

S. Marmion: Peizažas iš šv. Bertino altoriaus St. Omere

kinys. 1449–54 minimas Amiense, vėliau iki mirties gyveno Valenciennes, kur, M. vadovaujant, 1458 tapytojai, skulptoriai ir audėjai susibūrė į Šv. Luko gildiją. M. dirbtuvė Valenciennes iliuminavo maldaknyges ir atskirais lapais spalvotus paveikslus įklijuoti į maldaknyges, tapė paveikslus altoriams. M. darbų didelis sąrašas susidarė sprendžiant iš jų stilinių panašumų. Istoriškų įrodymų, ką M. sukūrė nėra, bet neabejojama, kad M. buvo vienas iš pačių žymiųjų prancūzų meistrų XV a. viduryje. Svarbiausias M. darbas yra 1453–59 Šv. Bertino gyvenimo scenos altoriuje St. Omere (dabar Berlyne ir Londone). Didesnę M. kūrybos dalį sudaro eilė iliuminuotų knygų, pvz. 1449–60 Froissart (Petrapily), Fleurs des Histoires de Jean Mansel (Briuselyje), Pontificale de Sens (ten pat), Valerius Maximus (Jenoje), 1451–55 Pontificale (Teylerio muziejuje Haarleme), Missale (Torine), Sept âges du monde (Briuselyje) ir eilę maldaknygių Liuvene, Londone ir kt. M. iliuminacijos didelio formato. Stilius rodo prancūzų ir flamų mokyklų junginį. Scenų architektūrų fantastiškumas giminiškas Paryžiaus iliuminatorių darbams, bet M. būdingas kruopštus ir smulkus detalių išdėstymas turi flamų realizmo užuomazgos požymių.

G. Dehaisnes, La vie et l'oeuvre de S. M. 1890; ('') Recherches sur le retable de St.-Bertin et sur S. M. 1892; *C. Caspar,* Le pontificale de Sens 1925; *G. de Tervarent,* Le diptyque de St.-Bertin au musée de Dijon 1931. *P.Rkl.*

Mármol José (1818–1871) argentiniečių rašytojas ir poetas. Kovojo su Argentinos diktatorium J. M. de Rosas, buvo kalintas ir gyveno pabėgęs Montevideo. Nuvertus Rosas, M. 1852 grįžo į Argentiną, buvo senatorium ir 1858–71 nacionalinės bibliotekos dir. Išgarsėjo 2 tt. istoriniu romanu Amalia (1851). Be to, išsp. El Peregrino 1847, El Cruzado 1851 ir kt.

Marmolata žr. Dolomitai.

Marmont Auguste Frédéric Louis Viesse de (1774–1852) Napoleono adjutantas, Prancūzijos maršalas. Kovoje prie Toulono 1793 susipažino su Napoleonu ir buvo paskirtas jo adjutantu. Dalyvavo Napoleono kovose ir už pasižymėjimą prie Wagramo (1809) pakeltas maršalu, Raguzos kunigaikščiu ir paskirtas Ilirijos gubernatoriumi. Jis pakeitė A. Masseną Pirenėjų pusiasalyje kovose su ispanais ir anglais ir išlaikė frontą iki 1812. 1813 kovojo prie Lützeno, Bautzeno ir Drezdeno. 1814 gynė Paryžių ir pasirašė sąjungininkų reikalaujamą konvenciją, kuri draudė Napoleonui grįžti į Paryžių. Liudviko XVIII pakeltas peru. 1830 rėmė Karolį X ir norėjo nuslopinti Liepos revoliuciją. Po to ištremtas iš Prancūzijos, ir jo vardas išbrauktas iš kariuomenės sąrašo. Gyvendamas tremtyje parašė atsiminimus: Memoires du duc de Raguse 1792–1841, 9 tt., 1854–58. *P.Plk.*

Marmor Parium žr. Marmuro kronika.

Marmosetas (prc. marmouset) bendrinis vardas mažų, ilgauodegių, dausų Amerikoje gyvenančių beždžionių, sudarančių Callitrichidae šeimą. Jos skiriasi nuo kitų beždžionių tuo, kad abiejose viršutinio žando pusėse turi ne po tris, bet po du krūminius dantis ir turi ilgus, lenktus nagus bei nepriešinius nykščius. Kailis švelnus, žema inteligencija, minta vaisiais ir vabzdžiais. Jų šeimą sudaro dvi pagrindinės gentys: Callithrix (tikrieji m.) ir Leontocebus, kuri apima tamarinus. Labiausiai žinomas iš tikrųjų m. yra Callithrix jacchus, gyvenąs Brazilijoje ir būdingas tankiais baltų plaukų kuokštais akyse. Jo šūkavimai panašūs į paukščio čirpsėjimą. Kūno ilgis apie 30 cm, o uodegos 60 cm. Mažiausias tamarinas vad. liūtine beždžione (Leontocebus leoninus). Tai tik ligi 18 cm ilgio gyvulėlis ir dėl to yra iš viso mažiausia beždžionė. *A.B.*

Marmota bobac žr. Baibokas.

Marmuras (lot. marmor iš gr. marmaros ‚blizgąs') kompaktinė, kristalinė, karbonatinė uoliena. Grynas m. yra klintys, persikristalizavusios metamorfizacijos, karščio ir spaudimo įtakoje. Grynas statulinis m. sudarytas beveik iš vienų kalcito kristaliukų, bet tokia m. rūšis nėra dažna. Daugumas m. yra prekambriniai

ir paleozojiniai, bet randama ir terciarinių. Dažniausiai jie turi įvairių priemaišų (pv. silicio, geležies oksidų, molio, anglies), kurios nudažė uolieną įvairiomis spalvomis, nuo baltos iki juodos, sudarydamos įvairų raštą. Kai kurie mineralai, pavyzdžiui, žėrutis, serpentinas, chloritas, grafitas, kvarcas, turmalinas ir daugybė kitų, paįvairina m. raštą. Technikoje m. vadinama kristalinės ir nekristalinės klintys, dolomitai ir jų mišiniai, taip pat oniksas, serpentinas, alabastras, porfyras, net kai kurie granitai ir kt. uolienos, kurios gali būti poliruojamos dekoratyviniams tikslams.

M. nuo seniausių laikų buvo naudojamas asiriečių, egiptiečių, graikų ir romėnų šventovių statybai, pastatų dekoravimui, statuloms ir paminklams. Senovės Romoje aptikta daugiau kaip 7000 marmurinių kolonų. Viduramžiais marmurinė statyba žydėjo Š. Italijoje, o iš čia paplito Prancūzijoje, Vokietijoje ir kitur.

Senovėje m. plačiai naudotas meno kūriniams. Bene garsiausias buvo Penteliko m., kilęs iš Penteliko kalno kasyklų, buvusių netoli Atėnų. Iš jo Fidijas (žr.), Praksitelis (žr.) ir kt. graikų skulptoriai sukūrė savo garsiuosius darbus. Švariausias, beveik baltas statulinis m., yra žinomas iš Paros salos (Egėjo jūroje), daugiausia iš Marpesos (Marpessa) kalno. Jis pasižymi vaškinga ypatybe, kuri duoda labai gražią politūrą. Šis m. buvo labai mėgiamas vartoti graikų skulptorių ir architektų. Ir vad. Medičių Venera padaryta iš šio m. Kararos (Carrara) m. plačiau naudotas, negu kiti graikų m. Jie yra dažni Italijoj, Apuanos Alpėse, šalia Apeninų ir iškasami Kararos, Massos ir Serravezzos apylinkėse. Augusto laikais šis akmuo buvo naudojamas Romoj architektūriniams tikslams; puikesnės šio m. variacijos atrastos vėliau. Iš jo buvo sukurti geriausi Michelangelo ir Canovos kūriniai. Gryniausios to m. variacijos yra sniego baltumo ir turi smulkią cukrinę struktūrą. Jie yra vieni iš puikiausių m. pasaulyje, nors dažnai ir turi pilkus dryžius.

Pasaulyje yra daug m. rūšių, vadinamų įvairiausiais vardais. Be Italijos, jo dar aptinkama Vokietijoje, Prancūzijoje, Ispanijoje, Belgijoje, Vengrijoje, Lenkijoje, Šveicarijoje, Skandinavijoje, Anglijoje, Rusijoje, Afrikoje, Kanadoje ir kitur. JAV turi didelius jo išteklius, ypač rytinėse valstybėse. Vermonte, Tennessee, Georgijoje, Misurėje, Alabamoje, New Yorko valstybėje, Massachusetts, Pensilvanijoje, Marylande, Colorade ir kt. Rocky kalnuose randama grynai balto ir kitokių spalvų marmuro. *B.Sld.*

Marmuro jūra (sen. Propontis) Viduržemio jūros įlanka tarp Egėjo ir Juodosios jūrų; Bosforo sąsiauris jungia ją su Juodąja jūra, Dardanelų sąsiauris — su Egėjo jūra. Plotas 8300 km², mkm. gilumas 1355 m, vid. 313 m . M.j. turi didelės reikšmės transportui ir gynybai. Yra kelios salos, jų tarpe Princo sala, kur Turkija laiko nepageidaujamus imigrantus. Yra kelios salos, iš kurių didžiausioje Marmaros saloje yra baltojo marmuro laužyklos.

Marmuro kronika, kitaip dar vadinama Paro kronika (lot. Marmor Parium), — ant marmuro surašyta ir Paro saloje ,Egėjo jūroj) rasta kronika. Čia duota Graikijos politinio ir kultūrinio gyvenimo kronika nuo 1581 iki 264/263 pr. Kr. Tai vienas iš svarbiausių antikinės chronologijos šaltinių.

F. Jacoby, Das Marmor Parium 1904; Fragmente der Griech. Historiker 2, 1926–30.

Marna (prc. Marne) Prancūzijos Šampanės (Champagne) upė, Senos (Seine) deš. intakas, 525 km ilgio; teka į v. nuo Langres, įteka Paryžiaus priemiesty. Baseino plotas 13.700 km², vid. debitas 104 m³/sek. Beveik visa upė kanalizuota ir naudojama laivininkystei. *S.K.*

M. mūšiai — lemiami mūšiai, įvykę M. srityje 1914 ir 1918. Pirmasis mūšis įvyko 1914 IX 5–12 tarp vokiečių ir prancūzų bei britų kariuomenių. Jis turėjo didelės įtakos visai I pas. karo eigai. Vokiečiai, rugpiūčio mėn. užėmę Belgiją, stumdami prancūzus ir britus, sparčiai žygiavo Paryžiaus link. Karines pajėgas sudarė 900.000 vokiečių ir maždaug 1 mil. prancūzų bei britų karių. 1914 VIII 28 britai buvo vokiečių užpulti prie Mons ir priversti skubiai trauktis. Prancūzų kariuomenė taip pat traukėsi. Vokiečiai netrukus pasiekė Paryžiaus–Verdeno liniją ir žygiavo prancūzų sostinės link. Prancūzų vyr. kariuomenės vadas gen. Joffre traukėsi į palankias Paryžiaus gynimo pozicijas. Čia pergrupavo savo karines pajėgas ir gynimosi centrą nukreipė į r. nuo Paryžiaus. Gen. von Kluck, kuris vadovavo dešiniajam vokiečių kariuomenės sparnui, staiga pasuko prancūzų gynimosi centro link, norėdamas pirma sumušti prancūzų

kariuomenę ir po to užimti Paryžių. 1914 IX 5 gen. von Kluck perkėlė stambią savo jėgų dalį per M. upę (prie Meaux), o kitą dalį paliko vakariniame Oureg upės krante sparno apsaugai. Į r. nuo gen. von Klucko armijos veikė vok. gen. Bülowo armija. Kitos vok. kariuomenės dalys rėmė šių grupių puolimą. Joffre grasino didelės jėgos, ir Paryžius atsidūrė dideliame pavojuje. IX 6 prancūzų vyriausybė iš Paryžiaus persikėlė į Bordeaux. Visi kariuomenės rezervai buvo siunčiami Joffre į pagalbą. Joffre, užuot gynęsis, IX 6 pradėjo vykdyti puolimą. Jam talkino britai. Vokiečių kariuomenės deš. sparnas nuo nuolatinių kovos žygių buvo labai pavargęs, todėl vokiečiai sustabdė kėlimąsi per M. ir ėmė gintis. Gen. von Kluck buvo priverstas užlenkti savo deš. armijos sparną. IX 7 jis visą dieną atmušinėjo prancūzų ir britų puolimus, o vakarop pamažu pradėjo trauktis. IX 8 prancūzai ir britai tebepuolė, gen. von Kluck armija po truputį traukėsi atgal, bet gen. Bülowo armija stovėjo vietoje, o kai kurie korpusai net pasislinko pirmyn. Tarp abiejų vokiečių armijų atsirado tarpas. Kitas laisvas tarpas pastebėtas ir gen. Bülowo armijos kair. sparne. Prancūzų gen. Foch išnaudojo tą susidariusią padėtį, naktį į IX 9 užėmė šiuos tarpus ir giliai įsiskverbė pirmyn. Abi vokiečių armijos tapo atkirstos, neteko ryšio, ir sparnams grėsė apsupimas. Nors IX 9 smarkiai lijo, tačiau gen. Foch, turėdamas vyraujančią padėtį fronte, energingai puolė toliau. Gen. Bülowo armija pasitraukė su nuostoliais. IX 10 prancūzų laimėjimas jau buvo aiškus: prancūzai tęsė puolimą, o vok. pamažu traukėsi ištisą savaitę. Vokiečiai, pasiekę Aisne upės liniją, nustojo traukęsi. Prasidėjo pozicinis karas, kartais tapdamas judriu. Karas nusitęsė. Sąjungininkų pajėgoms vadovavo gen. Joffre, o vokiečių kariuomenei — gen. Moltke. Nepasisekus M. mūšiui, Moltke 1914 rudenį atleistas iš pareigų.

Antrasis M. mūšis tarp vokiečių ir prancūzų įvyko 1918 VII 15–27. Didžioji vokiečių ofenzyva pasibaigė nesėkmingai, vokiečių kariuomenei persikėlus per M. upę prie Châtillono.

W. Schulze, Die Marneschlacht ²1923; *E. Bircher,* Die Krisis in der Marneschlacht ²1928; *S. Tyng,* The Campaign of the Marne 1934. *K.Alš.*

Márnaka upelis Kupiškio ir Subačiaus vls., Panevėžio aps., Lėvens (Mūšos, Lielupės) deš. intakas, 20 km ilgio; teka nuo Palėvenės bžk. dideliu vingiu bendra vakarų kryptimi; baseino plotas 70 km²; slėnis lygus, pelkėtas.

Marne Prancūzijos upė žr. Marna.

Marnix Philips van (1540–1598) flamų rašytojas, politikas ir žymus kovotojas dėl savo krašto nepriklausomybės. Mokslus ėjo Ženevoje ir ten Kalvino bei Bezos įtakoje paliko reformatų šalininku. Kovojo su austrų valdžios atstovais, kaip su krašto pavergėjais, ir su Kat. Bažnyčia. 1567 drauge su princu Vilhelmu Oraniečiu turėjo bėgti į Vokietiją. 1572 atvyko į Niderlandų luomų atstovybės susirinkimą atstovauti Vilhelmui Oraniečiui. Nuo 1583 Antverpeno burmistras. Rašė prieš Kat. Bažnyčią nukreiptas satyras — De Biënkorf der H. Roomsche Kercke 1569, vertė Psalmes ir Šventąjį Raštą. Jo parašytoji sukilėlių giesmė paliko olandų tautos himnu.

Marnos–Saonos vandens kelias tarp Ronos ir Senos, jungia Marną, Senos deš. intaką, per Langres aukštumas su Saona, Ronos deš. intaku; kelias eina perkasais upių slėniais; tarp Lijono ir Paryžiaus miestų eina gyvas susisiekimas laivais. Bendras kelio ilgis 230 km.

Marocija (lot. Marocia, 892–932) Romos valdytoja, popiežiaus rūmininko ir kariuomenės viršininko (magister militum) Teofilakto ir Teodoros duktė. Ji vad. pornokratijos laikotarpyje, kada popiežiaus sostas tapo miesto diduomenės intrigų objektu, pasiekė ‚senatrix et patricia' titulo ir 928–932 valdė Romą su bažnytine valstybe. Jos priklausė ir apaštališkasis sostas, kur ji galėjo pasodinti savo sūnų Joną XI (žr.). Kai jos trečiosios vedybos su Hugo Provansaliečiu papiktino romėnus, jos sūnus iš pirmųjų vedybų sukilo prieš ją ir įmetė į kalėjimą, kur ji netrukus ir mirė.

Marodierius (prc. maraudeur) karys, pasišalinęs iš savo dalinio ir plėšiąs okupuoto krašto gyventojus. Pagal tarptautinę teisę kariaujančio krašto gyventojų turtas ar šiaip nuosavybė yra neliečiama. Išimtį sudaro kontribucijos ir rekvizicijos, kurių vykdymas susijęs su visa eile formalumų. Iki XIX a. pradžios gyventojų plėšimas buvo kiekvieno karo pasekmė, kuri žalingai veikdavo vietinius gyventojus, demoralizuodavo kariuomenę ir karius pripratindavo ieškoti būdų lengvai ir

greitai praturėti. Nuo XIX a. pradžios pradėta griežčiau kovoti su m. Lietuvoje 1812 prancūzų-rusų karo metu Vilniuje buvo atsiradę daug m. ir apie tai pranešta Napoleonui I, kuris įsakė: ‚sudaryti vietinę gyventojų apsaugą m. gaudyti ir šaudyti'. Plėšimai šiek tiek aprimo, bet visai pranyko tik gerokai laiko praėjus. *O.Urb.*

Marokas (ar. Maghreb el-Aksa) Š. Afrikos karalija (nuo 1957 VIII) tarp Alžiro ir Atlanto vandenyno; 438.458 km², turi 9.823.000 gyv. (1956), iš kurių 362.814 europiečių ir 199.156 žydai. Prieš atgaunant nepriklausomybę (1956), M. teritorija buvo padalyta į 3 dalis: Prancūzijos M. (Le Maroc) 398.990 km² su 8.580.000 gyv., Ispanijos M. (Marruecos Español) 39.103 km² su 106.000 gyv. ir tarptautinė Tanžero (Tanger) zona 349 km² su 175.000 gyv. Žemės paviršių sudaro kalnai (Rifo, Atlaso ir Antiatlaso), plokščiakalniai, kurie apima didžiąją ploto dalį, ir upių kloniai bei pajūrių žemumos, kurios tik kai kur yra ryškiau išsivysčiusios, nes dažniausiai aukštumos stačiais šlaitais nusileidžia į jūrą. Dėl nepakankamos drėgmės vyrauja stepės; jos tik kai kur pajūryje ir drėgnesnėse aukštumų vietose virsta žolingomis pievomis ar miškais, kuriuose auga kamščiamedis, kedrai, palmės, arganai ir kt. padausių medžiai. Apskritai, klimatas sveikas, saulėtas ir aukštesnėse vietose nekarštas. Svarbiausi mineraliniai turtai yra fosfatai, švino rūda ir manganas. Fosfatų iškasama per metus apie 5 mil. t. Jų produkcija yra valstybės monopolizuota. Geležies rūdos gaunama per 500.000 t, mangano apie 350.000 t, švino 100.000 t, cinko 40.000 t, kobalto 6000 t. Dirbamos žemės plotai didėja užtvenkiant upes ir jų vandeniu drėkinant laukus. Vien tik 1948–54 tokių drėkinamų laukų plotas padidėjo nuo 80.000 ha ligi 300.000 ha. Svarbiausi žemės ūkio produktai yra kviečiai, miežiai, pupos, vynuogės, daržovės, vaisiai, medvilnė, alyva, žolė alfalfa ir kt. Pramonė sparčiai auga, o su ja drauge ir miestai. Didžiausi miestai: Kasablanka (Casablanca, ar. Dar-el-Beida) per 800.000 gyv. (1958), Marakešas (250.000), Fesas (200.000), Tanžeras (190.000), Meknesas (150.000), Tetuanas (100.000). Sostinė Rabatas (apie 180.000 gyv. 1958).

Pirmykščiai gyv. berberai išsilaikė tik sunkiai prieinamose kalnuotose vietose, o atvirose srityse susidarė arabų-berberų mišinys su stipria arabų kultūros persvara. Švietimo bei kultūros atžvilgiu M. yra dar (1958) žymiai atsilikęs; pvz. buvusioje prancūzų valdomoje dalyje su 8.580.000

Maroko reginys prie Zizo upės ir Ksares Souk miesto

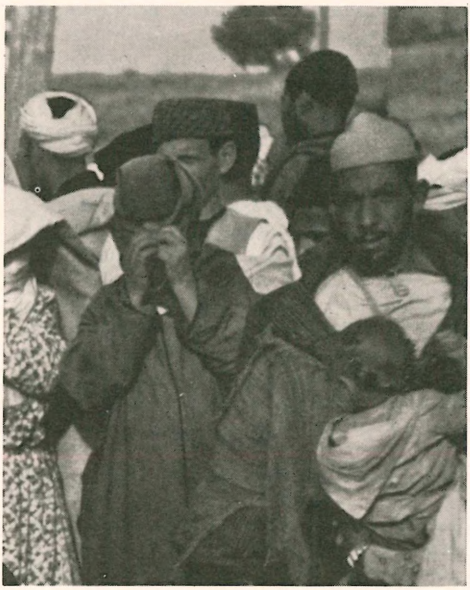

Marokiečių tipai

gyv. 1956 tebuvo išviso tik 1419 pradžios mokyklų ir 9 aukštesniosios mokyklos, kuriose iš viso buvo 270.000 mokinių. Daugumas gyventojų neraštingi.

I s t o r i j a. Romos imperijos laikais jų Mauritanija (drauge su V. Alžiru), apie 700 susilaukė arabų invazijos ir Mahometo religijos. VIII–IX a. čia buvusios berberų valstybėlės Idrisidų tapo pajungtos jų valdžion, bet vėliau atiteko Ispanijoje įsigalėjusių Omaidų įtakon. Nuo 1062 M. tapo Almoravidų, o nuo 1139 ir Almohadų sąjūdžių židinys. 1244 Merinidams pasisekė apjungti visą M. į vieną valstybę, bet įsiveržus portugalams, jie buvo nuversti ir įsigalėjo naujas sąjūdis (Marabu), pradėjęs naują valdovų dinastiją ir pajėgęs išvaryti portugalus. Valdant Achmedui apie 1600, M. buvo pasiekęs didžiausios savo galybės. Karuose su Prancūzija 1844 ir su Ispanija 1859–60 bei 1893–94 M. pajėgė apginti savo nepriklausomybę, bet jos neteko 1912, kai jis tapo (sutinkant jo sultonui) Ispanijos bei Prancūzijos protektoratais, o š. daly sudaryta tarptautinė Tanžero zona. Marokiečiai nuo 1914 pradėjo aktyviai kovoti dėl nepriklausomybės ir, nežiūrint didelių pastangų gabaus prancūzų gubernatoriaus maršalo Lyautey išlaikyti taiką ir civilizuoti kraštą, pasipriešinimas virto 1924–26 atkakliu rifkabilų karu prieš europiečius. Po II pas. karo sueuropėjusi inteligentija, susibūrusi į Istiqlal (nepriklausomybės) partiją, pradėjo gerai organizuotą kovą dėl krašto nepriklausomybės. Nei prancūzų pradėtos socialinės reformos, nei sultono Mahometo V ištrėmimas (1953 VIII 15) nesulaikė nepriklausomybės sąjūdžio. Pirmoji Ispanija atsisakė nuo protektorato, o ją pasekė ir Prancūzija. Grąžintas ištremtas sultonas Mahometas V 1957 VIII 16 paskelbtas M. karaliumi. Ispanija pasiliko savo suverinitete š. pajūryje uostus Ceutą ir Melilą, o pietuose Ifnio teritoriją ir P. Maroką (32.874 km² su 13.000 gyv.), dėl kurių prijungimo prie M. 1958 pradžioje prasidėjo stipri akcija, Ifnio teritorijoje pasireiškusi ginkluotu puolimu.

M. l i e t u v i a i. Pirmieji lietuviai Kasablankoje pasirodė 1948 žiemą. 1950 kartu su svetimšalių legione tarnaujančiais M. buvo 50 lietuvių. Po to lietuviai išvažinėjo į Kolumbiją, Kanadą, JAV, o legionieriai į Prancūziją. 1959 buvo belikusi viena šeima ir vienuolė sesuo Klementina (Bidvaitė iš Telšių), kuri slaugo ligonis.

R. Italiander, Land der Kontraste 1953; *H. Terrasse,* Histoire du Maroc 2 tt. 1949–50. *A.B.*

Marokenas (prc. marocain ‚marokinis') natūralaus ar dirbtinio šilko krepo medžiagos rūšis (pagal atitinkamą spausdintą piešinį), kuri buvo mėgiama vietos Maroko gyventojų. Žr. Krepas.

Maronitai katalikų bendruomenės nariai, gyveną Libano krašte, priklausą Antiochijos patriarchatui. Vardą gavę nuo V a. atsiskyrėlio šv. Marono, gyvenusio viename kalne Apamėjos krašte (Sirijoje). Iš savo sekėjų Maronas sukūręs vienuolyną. Po mirties ant jo kapo pastatyta graži bažnyčia, o vienuolynas tapo viso krašto religinio gyvenimo centru. Vienuoliai VI a. smarkiai kovojo su monofizitais ir labai nuo jų nukentėjo: 350 vienuolių buvo monofizitų nužudyti. Libaną užplūdus arabams (636), daugelis kat. pabėgo į Bizantijos imperijos žemes, su jais drauge ir Antiochijos patriarchas. Likusieji prisiglaudė m. vienuolynuose ir vienuolių vadovaujami susiorganizavo atskiromis bendruomenėmis su savo atskiru patriarchu. Tokias atskiras m. bendruomenes pripažino kalifas Marvanas II (744–748), ir jos galėjo savarankiškai tvarkytis. Baigiantis IX a. dėl nuolatinių monofizitų ir musulmonų persekiojimų vienuoliai su tikinčiaisiais persikėlė į p. Libano dalies kalnus;

kiti pasiekė net Kipro ir Maltos salas, sudarydami čia savo atskiras bendruomenes. Betgi daugumas m., likę krašte, ėmė tvarkytis savarankiškai, valdomi pirmininkų (muquaddamin), kurie pripažino tik patriarcho valdžią ir nuo jo priklausė. Ilgainiui (ypač XVI a.) šie pirmininkai tapo paveldimos valdžios šulai. Tokia religiškai-patriarchalinė santvarka liko ir po 1516, kai kraštą užėmė Otomanai. Veltui m. patriarchas 1527 šaukėsi imp. Karolio V pagalbos, žadėdamas duoti 50.000 karių talkos išvaduoti kraštui iš turkų. Ir turkų valdžioje m. liko beveik nepriklausomi, mokėdami sultonui mokesčius.

Kryžiaus karų metu m. gražiai santykiavo su kryžininkais, nurodinėjo jiems žygio kelius ir talkino Jeruzalę paimant. M. patriarchas Jeremijas II dalyvavo 1215 Laterano II Bažnyčios susirinkime, pop. Inocento III buvo patvirtintas savo pareigose ir grįžęs sušaukė Tiro sinodą pagal Romos direktyvas. Kipro emigrantai m. 1445 susijungė su Roma, atsižadėję monoteletizmo. Nuo XVI a. Libano m. yra stipriausias Artimųjų Rytų katalikybės branduolys. Pop. Grigalius XII 1584 įsteigė Romoje m. kolegiją, veikiančią iki šiol, rengiančią kunigus Libano kraštui ir emigracijai, nes dalis m. yra emigravę į Egiptą ir Ameriką, kur sudaro savo atskiras bendruomenes. Religiniame m. gyvenime Libano sinodas (1736), patvirtintas pop. Benedikto XIV (1741), savo dekretais yra pagrindinis m. religiniame gyvenime.

1860 drūzai ėmė žudyti m. Sekančiais metais Europos valstybės įsikišo, ir buvo sudaryta atskira (Europos valstybių globojama) valdžia su kataliku m. priešakyje. I pas. karo metu m. nukentėjo nuo turkų persekiojimo. 1920 įkurta Didžiojo Libano valstybė (nuo 1926 respublika) iš karto Prancūzijos globoje, nuo 1941 visiškai nepriklausoma, kurioje katalikai m. vaidina žymų vaidmenį.

Šiandien m. kalba arabiškai ir prancūziškai. Senovės sirų (aramajų) kalba liko tik liturgijoje, nors ir ta su priemaišomis. M. apeigų pagrindas yra Antiochijos apeigos (kaip ir monofizitų), bet su žymia (nuo kryžininkų laikų) lotynų įtaka: liturginiai drabužiai, sakramentų (krikšto, sutvirtinimo) apeigos, varpai ir kt. yra paimta iš Romos lotynų apeigų. M. Antiochijos patriarchatui šiandien priklauso Aleppo, Baalbako (Heliopolio), Beiruto, Damasko, Kipro, Gebeilio ir Batruno, Sidono, Tiro, Tripolio (Sirijoje) vyskupijos su 850 parapijų, 7 kun. seminarijomis, per 1200 kunigų, apie 900 vienuolių, 300 seserų. Tikinčiųjų iš bendro Libano 1.241.598 gyventojų skaičiaus yra 355.182 (su emigrantais apie 400.000).

K. Lubeck, Die christlichen Kirchen des Orients 1911; *R. Janin,* Les églises orientales et les rites orientaux ²1926; *P. Dib,* L'église maronite jusqu'a la fin du moyen-âge 1930. *J.V.*

Marot Clément (1496–1544) prancūzų poetas. Poeto Jean M., karaliaus Pranciškaus I sekretoriaus, sūnus. Pradėjęs tarnauti pažu didikų dvaruose, 1519–27 buvo Navaros karalienės Margaritos sekr., o po tėvo mirties (1527) paveldėjo jo vietą prie Pranciškaus I dvaro. M. mėgo pašiepti prancūzų dvasininkus, ypač vienuolius. Dėl to gavo eretiko-protestanto vardą, už tai kartą pasodintas į kalėjimą ir du kartus pats buvo pabėgęs iš Prancūzijos ir mirė Torine; kartą vieša priesaika tvirtino nesąs protestantas. M. kūrė įvairius žanrus: didikams, ypač karaliaus dvarui, rašė išpūstos, įmantrios retorinės poezijos, domėjosi antikiniais poetais (vertė Ovidijaus Metamorfozes), protestantams simpatizuojančių didikų paragintas, eilėmis vertė Psalmes, brangino laisvą viduramžių poeziją (surinko Fr. Villono kūrinius). Ir jo paties svarbiausias poezijos rinkinys Adolescence Clémentine 1532, per 3 m. susilaukęs 6 leidimų, liudija, kad M. yra daugiau viduramžių pabaigos laisvas eiliuotojas, negu pretenzingai rimtas renesanso poetas. Į prancūzų renesansą M. nieko nauja neįnešė, išskyrus iš italų paskolintą elegijos žanrą. Geriausi tie kūriniai, kurie susiję su paties M. gyvenimu, pvz. su kalinimo įspūdžiais susijęs Enfer. Natūralaus sąmojo ir gracijos yra daugiau jo laiškuose (épîtres), rondeaux ir madrigaluose.

J. Plattard, M., sa carière poétique, son oeuvre 1939; *Ch. E. Kinch,* La Poésie satyrique de C. M. 1940; *V. L. Saulnier,* Les Elégies de C. M. 1952. *J.Gr.*

Marouzeau Jules (g. 1878) prancūzų lotynistas ir kalbininkas, tarptautinės klasikinės senovės bibliografijos organizatorius, Sorbonos univ. Paryžiuje prof., École des Hautes Études dir. Išsp. Place du pronom personel sujet en Latin 1907; L'ordre des mots dans la phrase latine 3 tt. 1922–49 (papildomas tomas L'ordre des mots en Latin 1953); La prononciation du Latin 1931, ³1943; Traité de stylistique appliquée au Latin 1935; Terencijaus leidinys 3 tt. 1942–49; Traité de stylistique latine

1946; Aspects du Français 2 tt. 1950–54 ir kt.

Marpurg Friedrich Wilhelm (1718–1795) vokiečių muzikos teoretikas ir kritikas. Kurį laiką gyveno Paryžiuje, Hamburge ir Berlyne. Svarbesnieji jo darbai: Historisch-kritische Beyträge 5 tt. 1754–78, Rameau sistema paremta studija Handbuch bey dem Generalbasse und der Composition 3 tt. 1755–62, Der critische Musicus an der Spree 1749–50, Abhandlung von der Fuge 2 tt. 1733–34 ir kt. Nemaža jų dalis susilaukė kelių laidų ir buvo išversta į kitas kalbas. M. reiškėsi taip pat ir kaip kompozitorius.

Marquand John Phillips (g. 1893) amerikiečių rašytojas. 1915 baigė Harvardo univ., tarnavo artilerijos karininku Prancūzijoje, vertėsi žurnalistika. Pirmojo pripažinimo susilaukė jo šlifuotos technikos pasakojimai didžiuosiuose JAV žurnaluose. Jo romanas The Late George Apley 1937, satyriškas bostoniškio magnato portretas, apdovanotas 1938 Pulitzerio premija. Kitos knygos: Wickford Point 1939, H. M. Pulham, Esquire 1941, So Little Time 1943, Repent in Haste 1945, B. F.'s Daughter 1946, Point of No Return 1949 (dramatizuota 1951), Melville Goodwin, U.S.A. 1951, Women and Thomas Harrow 1958. M. romanų veikėjai daugiausia kilę iš Bostono ar Naujosios Anglijos. Be įprastinių pasiturinčiųjų amerikiečių problemų, jie nuolat kovoja su savo tradicijos moraliniais varžtais.

Marquart Andrius žr. Markvartas, Andrius.

Marquet Albert (1875–1947) prancūzų tapytojas. Kilęs iš Bordeaux, 1890 atvyko į Paryžių ir įstojo į École des Arts Décoratifs, iš kurios vėliau perėjo į École des Beaux-Arts ir čia lankė (kartu su Matisse) G. Moreau studiją. Nuo 1901 dalyvavo kasmetinėse Salon des Indépendants parodose. 1905 kartu su Matisse, Derain, Vlaminck, Ronault ir kt. išstatė savo darbus istoriniame Salon d'Automne, suteikusiame šiai tapytojų grupei les fauves (laukiniai žvėrys) vardą. Ankstyvoji M. tapyba apytikriai telpa fovizmo technikos bei estetikos rėmuose, bet taip pat daug kuo ir išsiskiria (santūresnis spalvos vartojimas: spalva M. nėra pati sau tikslas; didesnis linijos bei piešinio vaidmuo). Formaliai M. fovizmo sąjūdžiui nepriklausė ir tolydžio vis labiau tolo nuo jo teorijų. Vėlesniajame kūrybos periode daugiausia dėmesio skyrė peizažo tapybai. M. peizažai, kuriuose jis stengiasi kalbėti pačios gamtos terminologija, pasižymi tapybinių priemonių taupumu ir klasišku formos elementų išbalansavimu.

A. Marquet Neapolio uoste (1910)

G. Besson, M. 1947.

Marquette Jacques (1636–1675) prancūzų misininkas, jėzuitas, Misisipės aukštupio tyrinėtojas. 1666 atvyko kaip misininkas į Naująją Prancūziją (dabartinė Kvebeko provincija Kanadoje), kur studijavo indėnų gyvenimą ir jų kalbas. 1668–73 misininkavo tarp Otavos indėnų. Iš jų sužinojo apie didelę upę vakaruose — Misisipę. M. prikalbino prancūzų gub. de Frontenac (žr.) siųsti ekspediciją tos upės ištirti. 1673 V 17 jis kartu su ekspedicijos vadovu Louis Jolietu ir 5 palydovais iš St. Ignace atvyko prie Green Bay, Fox upe pasiekė Wisconsino upę (prie Portage, Wis.) ir Wisconsinu pasiekė Misisipę. Toliau vyko iki Arkansas žiočių, o iš čia grįžo atgal Illinois upe ir palei dabartinę Čikagą pasiekė Mičigano ež. Ekspedicijos metu sudarinėta žemėlapiai, iš indėnų rinkta žinios apie kraštą ir žmones. M. grįžo į savo misijas, o Jolietas skubėjo į Kvebeką pranešti gubernatoriui apie ekspedicijos laimėjimus. Sudužus laivui netoli Montrealio, Jolieto medžiaga dingo; ji atkurta iš atminties. Už nuopelnus Jolietas apdovanotas žemėmis. M., grįžęs iš ekspedicijos, kurį laiką gyveno Mackinace ir rašė savo kelionės dienoraštį, kuris buvo paskelbtas 1681 Thévenot'o Re-

J. Marquette

cueil de voyages. Mirė prie dabartinio Ludingtono, Mich. 1777 jo kūnas perkeltas į St. Ignace. 1682 Paryžiuje paskelbtas tyrinėto krašto žemėlapis. 1855 Montrealyje paruošta nauja jo kelionės dienoraščio laida, papildyta jo paliktais rankraščiais: Récit des voyages du R. P. Marquette. Naujas A. Hamy perdirbtas leidimas: Au Mississippi 1903. M. pagerbti po vardu pavadintas miestas ir vyskupija Mičigane, kolegija (vėliau univ.) Milwaukee, Wis., parkas ir apylinkė Čikagoje ir kt.

G. Shea, Récit des voyages et des découvertes du P. J. M. 1852 (ag. Discovery and Exploration of the Mississippi Valley 1852); *G. J. Garraghan,* The Joliet - Marquette Expedition of 1673 (Thought 4, 1929, 32–71). *A.Lm.*

Marquette Park Čikagos parkas ir miesto dalis. M.P. yra p.v. miesto dalyje tarp S. Central Park Ave., W. Marquette Rd., S. California Ave. ir W. 71 g. Parko plotas 300 akrų. Anksčiau ta vieta vadinosi Marquette Manor.

M. P. lietuvių kolonija yra įsikūrusi tarp 55 ir 75 gatvių, kurias kerta S. Western, S. California ir S. Kedzie Ave. Dabartiniu metu gyvena apie 10.000 lietuvių. Kolonija auga ir yra pasidariusi reikšmingu liet. centru Čikagoje. Kolonijos pionieriumi yra buvęs kun. A. Staniukynas, kuris, ieškodamas patogios vietos seserų kazimieriečių vienuolynui ir akademijai statyti, 1907 nupirko didelį žemės plotą ir pastatydino mūrinius namus, kur ir dabar gyvena seserys. Netrukus apylinkėje ėmė kurtis ir pavienės liet. šeimos. 1915 šalia kazimieriečių vienuolyno Labdarių s-ga užpirko 10 akrų žemės plotą už 18.000 dol. Iš tos žemės 4 akrus pardavė besikuriančiai liet. parapijai, ir tame sklype kun. Aleksandras Baltutis pastatydino Švč. Panelės Gimimo liet. bažnyčią — kombinuotą namą su koplyčia, sale parengimams ir mokykla. Jis buvo ir pirmuoju tos bžn. klebonu (1927–44). Ši bažnyčia yra vienintelė Amerikoje, turinti Šiluvos Marijos stebuklingojo paveikslo autentišką kopiją. Pačioje pradžioje parapijai priklausė 500 lietuvių, po dešimtmečio ji jau turėjo 900 šeimų, o mokyklą lankė 330 vaikų, kuriuos mokė 10 seserų. Tolydžio gyventojams gausėjant, kilo reikalas statyti erdvesnę bžn. Dabartiniam klebonui (nuo 1944) prel. Jurgiui Paškauskui surinkus pakankamai pinigų, beveik šalia senosios 1957 pastatyta nauja bažnyčia pagal arch. J. Muloko projektą baroko ir liet. liaudies architektūros stiliaus, išpuošta dail. V. K.

Švč. Panelės Gimimo bažnyčia (arch. J. Muloko projektas)

Jonyno vitražais, skulptoriaus V. Kašubos darbais, dail. K. Žoromskio ir sesers Mercedes paveikslais. Jos statyba kainavo apie 1.200.000 dol. 1958 parapijai priklausė 2000 šeimų (8000 asmenų), o mokyklą lanko per 700 vaikų.

Seserims kazimierietėms besiplečiant veiklą, 1921 patalpos padidintos, 1925 pastatyta auditorija ir koplyčia. Augant mokinių skaičiui Aukštesniojoje Marijos mokykloje, 1955 buvo pastatydinti didingi rūmai (atsiėjo per 2 mil. dol.), kuriuose dabar mokosi apie 1200 mergaičių, jų tarpe 200 lietuvaičių. Tuose rūmuose yra ir erdvi auditorija su 1200 sėdimų vietų. Joje vyksta žymiausi liet. kultūriniai pasirodymai: operos ir dramos spektakliai, koncertai, minėjimai.

Labdarių s-gai galutinai apsisprendus savo sklype statyti ligoninę, o ne senelių prieglaudą, 1928 pradėti statybos darbai. Ligoninė pavadinta Šv. Kryžiaus vardu ir administruoti pavesta seserims kazimierietėms. Statybai vykdyti Labdarių s-ga yra davusi 165.225 dol. Ilgainiui Šv. Kryžiaus ligoninė išaugo į didelę įstaigą su 179 lovomis. Per pastaruosius 25 metus joje gydėsi apie 110.000 ligonių ir gimė 27.600 kū-

Draugo redakcija

dikių. Dabar ligoninė praplečiama. Pagal sudarytą planą, kuris jau vykdomas, nauji priestatai atsieis apie 4 mil. dol. Visas šitas plotas, kuriame yra suminėtos liet. įstaigos (tarp 67, 68 ir 69 g. bei jas kertančių šoninių gatvių ligi California Ave.), Čikagos mst. tarybos 1957 nutarimu pavadintas Plaza Lithuania vardu. Prie California Ave. ir 67 g. susikirtimo, parke pastatytas Dariaus ir Girėno paminklas. Kasmet čia įvyksta iškilmingos eitynės didvyriams pagerbti. Priešais kazimieriečių vienuolyną (67 g.) seserų kazimieriečių duotose patalpose 1946 įst. Pasaulio Lietuvių Archyvas.

1957 M.P. įsikūrė ir liet. evangelikai, nupirkdami žydų sinagogos pastatą ir jį pritaikydami bžn. su sale parengimams.

Kiek toliau nuo M.P. centro, vakariniame jo pasienyje, 1957 įsikūrė marijonai. Į specialiai pastatytas pagal arch. J. Kovo projektą patalpas jie perkėlė vienuolyną ir ‚Draugo' spaustuvę, redakciją ir administraciją. Vienuolyno koplyčios vitražai padaryti pagal dail. K. Varnelio, o Kryžiaus stočių keramikinės figūros pagal dail. E. Marčiulionienės projektus. Šitiems statybos darbams išleista apie $\frac{1}{2}$ mil. dol.

Jaunimo rūmai

Šiaurinėje M.P. dalyje įsikūrė jėzuitai, 1957 pastatydindami pagal arch. J. Kovo projektą Jaunimo rūmus ir vienuolyną. Rūmai turi erdvią salę su 800 sėdimų vietų, 15 klasių lituanistinei gimn., salę apačioje, kur dabar yra neseniai atidaryta M. K. Čiurlionio galerija ir joje vyksta Menininkų klubo ruošiamos meno parodos. Jaunimo rūmuose per vienerius metus net 33 liet. organizacijos turėjo 763 posėdžius, susirinkimus, neskaitant įvairių parengimų, minėjimų, koncertų, pobūvių. Vienuolyno koplyčios vitražai atlikti pagal dail. K. Varnelio projektą, o freskos pagal skulptoriaus Mazaliausko. Statybos darbai atsiėjo per 600.000 dol. Prie Jaunimo rūmų numatoma įrengti Karo muziejaus sodelis, kuriame bus atliekamos nepriklausomoje Lietuvoje prie Karo muziejaus praktikuotos apeigos.

M.P. kolonijoje veikia daug liet. organizacijų ir draugijų. Prie parapijos veikia: Šv. Barboros d-ja (įst. 1927), Šv. Rožančiaus d-ja, Lietuvos Vyčiai, Šv. Vardo d-ja, Tretininkai, Maldos ir apaštalavimo d-ja, Šv. Teresėlės d-ja, mokyklos motinų klubas, Amerikos Liet. Kat. Federacija, Sodalietės; 2 berniukų ir 2 mergaičių skautų draugovės, Don Varno legionierių postas (1945); Liet. demokratų klubas (1936); Lietuvos gailestingųjų seserų d-ja; Kunigaikštienės Birutės d-ja, LRK Susivienijimo dvi kuopos, Liet. kariuomenės kūrėjų savanorių s-ga, Filatelistų d-ja ‚Lithuania' (1949); Balfo skyrius, M.P. namų savininkų d-ja (1934); SLA dvi kuopos, Šv. Kazimiero seserų rėmėjų centras (1920); JAV LB apylinkė, Tėvų Marijonų bendradarbių d-ja, Amerikos liet. istorijos draugija.

P.M. liet. kolonijoje susispietė daug liet. profesionalų: gydytojų, dantistų, advokatų, namų pirkimo-pardavimo agentų, Skolinimo ir taupymo b-vių, iš jų pažymėtina Chicago Savings and Loans su 20 mil. kapitalo ir nuosavais rūmais. Margučio radijo valanda kasdieną transliuoja lietuvišką programą ir leidžia žurnalą Marguti. Taip pat yra 3 lietuviški knygynai, o seserų kazimieriečių rūmuose didžiausia Amerikoje lietuviškų knygų ir periodikos biblioteka. Neseniai ir Lietuvos konsulatas iš miesto centro atsikėlė į M.P. *P.Gč.*

Marquina Eduardo (1879–1946) ispanų poetas ir dramaturgas. Poezijai sėmėsi įkvėpimo iš tautinių tradicijų, todėl jo lyrikoj ryškus patriotizmas. Vyrauja meilės temos. Iš jo poezijos pažymėtini rinkiniai: Odas 1900, Vendimión 1909 ir Canciones del momento 1910. M., kaip dramaturgas, laikomas lyrinio ir epinio teatro meistru. Dramos: Las hijas del Cid 1908, En Flandes se ha puesto el sol 1910, El monje blanco 1930, Teresa de Jesús 3 tt. 1943 ir kt. Raštai išleisti: Obras completas 8 tt. 1944–51.

Marquis Don Donald Robert Perry Marquis (1878–1937) amerikiečių humoristas ir žurnalistas. Naujorke dirbo laikraščių Sun ir Tribune redakcijose. Žinomiausi jo komiški kūriniai buvo žmogiški gyvuliai ‚mehitabel the cat' ir ‚archy the cockroach'. Su C. Hawley parašė populiarią komediją The Old Soak 1922.

Marr Nikolai Jakovlevič (1864–1934) sovietų kalbininkas ir archeologas. Gimė Kutaise iš tėvo skoto ir motinos gruzinės. 1888 baigė Petrapilio univ. rytų fakultetą, nuo 1900 ten pat gruzinų ir armėnų kalbotyros prof., 1909 išrinktas akademiku, o nuo 1919 Materialinės kultūros akademijos prezidentas. M. buvo žymus Kaukazo kalbų žinovas ir laikytinas mokslinės gruzinų kalbotyros pagrindėju. Ypačiai vertinga jo Grammatika drevneliteraturnogo gruzinskogo jazyka 1925 (yra ir prancūziškas vertimas), taip pat serija Teksty i razyskanija po armiano-gruzinskoi filologii. Bet bendrosios kalbotyros srityje M. pasirodė diletantas. Pradėjęs tyrinėti gruzinų kalbos genetinius ryšius, sukūrė vad. j a f e t i n ę teoriją, kuria visų pirma bandė įrodyti gruzinų ir apskritai Kaukazo bei iberų kalbų giminingumą su semitų kalbomis. Vėliau ją išplėtojo į visuotinę kalbotyrinę teoriją, skambiai pavadintą ‚naujuoju kalbos mokslu'. Pagal jį kalboje atsispindinti ne tautos istorinė gyvata, bet vien tik jos pasiektas ekonominės ir visuomeninės raidos laipsnis. O taikant marksizmo terminologiją, kalba paskelbta klasiniu reiškiniu ir būtent vad. antstatine kategorija. Realios esančios tik atskirų visuomenės klasių kalbos, o bendra tautinė kalba vien fikcija. Be to, ši teorija rėmėsi neva visoms pasaulio kalboms bendra glotogonine koncepcija, pagal kurią jų išriedėta iš vad. ‚rankinės kalbos' ir tariamų maginių elementų SAL, BER, JON, ROŠ. Griežtai neigė geneologinę kalbų giminystę, pvz. net slavų. Kalbas bandė klasifikuoti s t a d i a l i n e sistema, naudodamasis tam paleontologiniais terminais. Pirmine ir žemiausia stadija laikė skiemenines ir polisemantines kalbas, pvz. kinų, o ketvirtine ir aukščiausia — semitų ir prometeidines (indoeuropiečių) kalbas. Nežiūrint kalbininkų neigiamo pasisakymo, ši fantastiška teorija, toliau dogmatiškai plėtojama M. pasekėjų (I. I. Meščaninov, N. F. Jakovlev) bei remiama komunistų partijos, buvo paskelbta oficialine ir visiems privaloma. Pirmosios sovietinės okupacijos metu maskvinis aukštųjų mokyklų komitetas to buvo pareikalavęs ir iš Lietuvos universitetų, įsakydamas laikytis jo atsiųstos bendrosios kalbotyros programos. Marristams paėmus visas vadovaujamąsias vietas, rimtas kalbotyrinis darbas Sovietų Sąjungoje pasidarė veik nebeįmanomas. Metų metais sulaikinėta paruoštų mokslo darbų skelbimas. Bet po karo, atgijus rusų nacionalizmui ir anai teorijai pasidarius net politiškai, pvz. kinų atžvilgiu, nepatogia, ji Stalino 1950 buvo pasmerkta ir grįžta prie tradicinės istorinės kalbotyros.

N. J. Marr, Izbrannyje raboty 5 tt. 1933–37; *L. L. Thomas,* The Liguistic Theories of N. Ja. Marr 1957; *K. Ostrauskas,* Sovietų 1950 metų kalbos mokslo perversmas ir jo pasėkos (Aidai 1954 nr. 2). *A.S.*

Marrakech žr. Marakešas.

Marryat Frederick (1792 – 1848) anglų rašytojas, jūrų karininkas. Nuo 14 m. amžiaus iki pensijos tarnavo laivyne. M. pagarsėjo realistiniais jūrų romanais, pilnais nuotykių ir humoro. Žinomiausi jo veikalai: The King's Own 1830, Newton Forster 1832, Peter Simple 1834, Jacob Faithful 1834, Mr. Midshipman Easy 1836, Masterman Ready 1841. Įspūdžiai iš apsilankymo JAV: A Diary in America 1839.

Marrubium vulgare žr. Šantra paprastoji.

Marsala mst. V. Sicilijos krante; 75.069 gyv. (1950). Barokinė katedra, citadelė, uostas, pro kurį išvežamas žinomas geltonasis M. vynas. Romos laikų Lilybaem (saracėnų Marsa Ali ‚Alio uostas') išgarsėjo Italijos istorijoje Garibaldžio žygiu, kai jis 1860 V 11 čia išsikėlė į krantą su 1067 savanoriais, pasiryžęs išvyti iš Sicilijos Burbonus.

Marsas (lot. Mars, Mavors, Marmar, Marspiter, oskiškai Mamers, etruskiškai Maris) 1. r o m e n ų m i t o l o g i j o j e — italikų ūkininkų garbintas dievaitis, lau-

kų gyvulių ir prieauglio globėjas, Romoje tapęs karo dievaičiu, lygiu gr. Arėjui (Arės, -eos). Romėnai M. laikė Romulo ir Remo tėvu, tad savo protėviu. Šalia Jupiterio ir Kvirino, M. buvo žymiausias tautinis dievaitis, sėkmingomis kovomis padėjęs Romai iškilti.

Karaliaus Numos laikais iš dangaus nukritęs abiejose pusėse raižytas šventasis M. skydas (ancile). Kad kas nepagrobtų, buvo pagaminta dar 11 tokių pat skydų. Jie visi drauge su šventomis ietimis buvo laikomi vyriausiojo dvasininko (pontifex maximus) įstaigoje (regia) ir laidavo Romos imperijos saugumą. 12 salijų, M. dvasininkų, kolegija kasmet kovo mėn. ruošdavo su šiais skydais eitynes per miestą.

Karo dievaičiui skirtame M. l a u k e (žr.) rinkdavosi tauta į kariuomenės susirinkimą. Čia bendruomenė kas penkeri

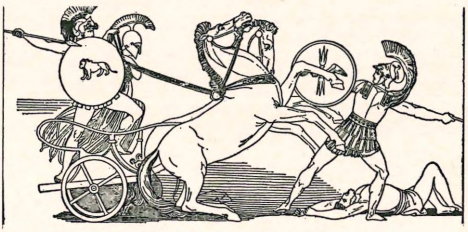

Marsas kaunasi su Diomede

metai ant M. aukuro aukodavo vad. suovetaurilijos aukas (iš lot. sus ‚kiaulė', ovis ‚avis', taurus ‚jautis') nuodėmėms atpirkti (lustrum). M. lauke Augustas pastatė mūšyje ties Akcijum pažadėtąją M. Keršytojui (M. Ultor) šventovę. M. Keršytojo kultas buvo siejamas su kultu Veneros, Enėjo motinos, iš kurios kilusi Julijų giminė.

Seniausia M. šventovė buvo už Romos prie Via Appia. Ten M. turėjo pravardę Gradivus (‚per mūšį žygiuojąs kariuomenės prieky'). Vilkas ir genys buvo M. skirti gyvuliai. Prilygintas gr. Arėjui, M. dailininkų buvo vaizduojamas gr. dievaičio pavidalu. Rausvai spindinti planeta taip pat gavo šio karo dievaičio vardą.

G. Wissowa, Religion und Kultus der Römer ²1912; *E. Norden,* Aus altrömischen Priesterbüchern 1939; *G. Hermann,* Studien über den italischen und römischen Mars 1940; *G. Dumézil,* Jupiter, Mars, Quirinus 1941. *A.Rkš.*

2. A s t r o n o m i j o j — ketvirtoji pagal atstumą nuo Saulės planeta. M. tako ekscentricitetas yra 0.0933; dėl to planetos atstumas nuo Saulės svyruoja beveik 10%. Vidutinis M. atstumas nuo Saulės yra 228 mil. km. M. apsisuka aplink Saulę per 687 dienas. Kadangi M. ir Žemė sukasi aplink Saulę ta pačia kryptimi, Žemė pralenkia M. ir vėl jį pasiveja vidutiniškai per 2 metus ir 49,5 dienų, t.y. M. opozicija įvyksta vidutiniškai per 2 m. 49,5 dienų. Kadangi M. takas yra pailgas, tai M. atstumas nuo Žemės opozicijos metu svyruoja nuo 57.400.000 iki 103.800.000 km. Artimos opozicijos pasikartoja kas 15–17 metų. Paskutinė tokia opozicija buvo 1956, sekančioji bus 1971. Kai M. yra toliausiai nuo opozicijos taško, pro teleskopą galima aiškiai pastebėti jo fazę — panašią į Mėnulio fazę 4 dienas prieš arba po pilnaties.

M. apsisuka apie savo ašį per 24 val. 37 min. 22,7 sek., t.y. apie 41,5 min. ilgiau negu Žemė. Kadangi M. masė yra vos 11% Žemės masės ir trauka M. paviršiuje 2,5 kartų mažesnė negu Žemėje, tai dėl tokio, palyginti, greito sukimosi M. yra gerokai išcentrinės jėgos suplotas: jo pusiaujo skersmuo yra 6868 km, o ašigalių skersmuo 6828 km.

M. turi lengvai pastebimą atmosferą: prieš Saulei tekant ir nusileidus pastebima prieblanda; pasitaiko debesų ir rūkų viršum M. paviršiaus; kai M. praeina ties kuria žvaigžde, jos šviesa nepranyksta iš karto, kaip įvyksta Mėnuliui kurią žvaigždę užstojus, bet žvaigždės šviesa pamažu silpsta paskęsdama M. atmosferoje, kol pagaliau žvaigždė visiškai pranyksta už M. paviršiaus krašto. Tačiau M. atmosferos viršum to paties paviršiaus ploto tėra 4 kartus mažiau, kaip Žemėje. Kadangi M. paviršiaus plotas yra apie 4 kartus mažesnis, negu Žemės paviršiaus plotas, tai iš viso aplink M. yra 16 kartų mažiau dujų, negu aplink Žemę. Spektroskopiniais stebėjimais patirta, kad M. atmosferoje vandens turi būti nedaugiau kaip 5% turimo Žemės atmosferoje, o deguonies M. atmosferoje yra mažiau kaip $^1/_{1000}$ turimo Žemės atmosferoj. Anglies dvideginio procentas M. atmosferoje yra maždaug toks pats, kaip Žemės atmosferoje. Kadangi atmosfera yra tokia menka, M. yra vienintelė planeta, kurios paviršiaus detalės gali būti stebimos per teleskopą. Pačios ryškiausios žymės yra dideli rusvi plotai, dėl kurių ir pati planeta turi raudonai varinį atspalvį. Manoma, kad tie rusvieji plotai yra deguonies junginių padengtos dykumos. Šie rusvieji plotai visada pasilieka nesikeisdami, tik retkarčiais pasitaikąs debesis M. atmosferoje uždengia juos kuriam laikui nuo mūsų akių.

Kitos lengvai pro teleskopą pastebimos M. žymės yra baltos ašigalių kepurės, kurių dydis kinta.

Kadangi M. sukimosi ašis sudaro 24° kampą su jo orbitos plokštuma (žemės atitinkamas kampas yra 23°26′), tai M. vyksta panašūs metų laikų pasikeitimai kaip ir Žemėje, tik M. metų laikai yra beveik dvigubai ilgesni, negu Žemės metų laikai. M. pietiniame pusrutulyje yra vasara, kai M. yra arčiausiai prie Saulės, ir žiema, kai jis yra toliausiai. Todėl pietiniame pusrutulyje temperatūros svyravimas yra žymiai didesnis, negu šiauriniame. Pagal įvairius matavimus M. pusiaujo srityje temperatūra Saulei tekant yra tarp −60° ir −10°C, vidudienį tarp −10° ir +30°C, o ašigaliuose iki −70°C.

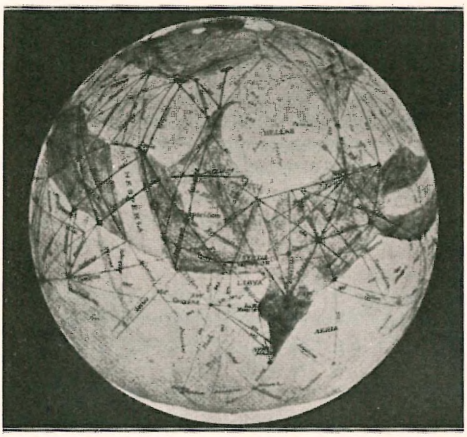

Astronomo P. Lowelio pieštas Marso vaizdas pagal jo ilgus stebėjimus

Kai M. pusrutulyje prasideda žiema, to ašigalio kepurė smarkiai padidėja, ir jos kraštas siekia beveik pusiaukelės tarp ašigalio ir pusiaujo. Vasarą kepurė mažėja, pietų ašigalyje kartais ji ir visai pranyksta. Manoma, kad tas kepures sudaro storas šerkšno sluoksnis, kuris vasarą ištirpsta.

Kitos M. žymės, kurios keičiasi su metų laikais, yra tamsūs plotai abipus M. pusiaujo. Pavasariui atėjus, šie plotai pasidaro melsvai žalsvi, o rudenį — rudi. Vieni M. tyrinėtojai mano, kad tuos plotus dengia tam tikros primityvios samanos ir kerpės, kurios sužaliuoja pavasarį ir vėl paruduoja rudenį. Kiti mano, kad šie plotai padengti tam tikrų druskų, kurios sugeria nuo tirpstančios ašigalio kepurės tekantį vandenį ir sudrėkusios pakeičia savo spalvą. Negausiam vandens kiekiui išgaravus, jie vėl įgauna savo rudą spalvą.

Pažymėtini vad. M. kanalai. Labai geram matomumui esant, M. paviršiuje pastebimi siauri tiesūs ruoželiai. Pažymėjus popieriuje tuos atskirais momentais matomus ruoželius, susidaro gana taisyklingas geometrinis tinklas. Tačiau kiekvienu atskiru atveju tik dalis tų ruoželių matoma. Astronomas P. Lowell priskyrė tuos kanalus kažkokių protingų būtybių statyboms. Tačiau tų kanalų ‚tinklą' ir net pačius kanalus kai kurie prityrę stebėtojai laiko optinėmis iliuzijomis. Astronomas G. Schiaparelli, pirmasis pastebėjęs ir aprašęs tuos kanalus, yra pasakęs, kad niekas nelaiko nuo Mėnulio kraterių tiesiais spinduliais nusidriekusių ryškių šviesių ruožų arba kiekvieno pastebimos geometriškai apskritos saulės žmogiškų būtybių rankų darbais. Kodėl tad neaiškiai įžiūrimas M. kanalų taisyklingumas turi būti šitaip aiškinamas?

M. turi du mažus mėnulius: Phobos ir Deimos; pirmasis yra 9390 km atstume nuo M. ir apsisuka per 7 val. 39 min. 13 sek. — daugiau negu tris kartus greičiau už M. sukimąsi aplink ašį. Todėl Phobos teka vakaruose ir po maždaug šešių valandų leidžiasi rytuose. Deimos yra 23.500 km atstu nuo M. ir apsisuka per 1 d. 6 val. 17 min. 51 sek. Deimos teka rytuose ir po $2\frac{1}{2}$ dienų leidžiasi vakaruose.

R. Henseling, Der Mars, seine Rätsel und seine Geschichte 1925; *M. Maggini,* Il pianete Marte 1939; *G. de Vaucouleurs,* The Planet Mars 1950.

Č.M.

Marschner Heinrich August (1795–1861) vokiečių operinės muzikos kompozitorius. 1824–26 Drezdeno operos muzikinis vadovas, 1826–31 gyveno Leipcige, 1831–59 Hanoverio karališkojo dvaro kapelmeisteris. Iš M. 14 operų išskirtina Der Vampir 1828, Templer und Jüdin 1829 (perredagavęs jas 1912 ir 1924 atgaivino H. Pfitzneris) ir ypač Hans Heiling 1833. Jo fantastinio-legendinio turinio bei nuotaikos romantinės operos sudaro vokiečių operinės muz. raidoje pereinamąjį etapą tarp Weberio ir Wagnerio kūrybos. Be operų, M. yra parašęs nemaža solo bei choro dainų ir šiek tiek kamerinės muz. kūrinių.

M. E. Wittmann, M. 1897; *G. Münzer,* H. M. 1901; *H. Gaartz,* Die Opern H. M.s 1912; *G. Fischer,* M.-Erinnerungen 1918; *G. Hausswald,* H. M. 1938.

Marsdenia Condurango žr. Kondurangas.

Marseille žr. Marsėlis.

Marselietė (prc. marseillaise pagal Marseille mst. pavadinimą) 1. prancūzų revoliucinė daina, sukurta 1792 ir 1795 tapusi Prancūzijos tautiniu himnu. Prancūzijai paskelbus karą austrams, Štrasburgo gyventojai, pagauti nepaprasto patriotizmo, susirinko prie miesto burmistro rūmų jo pasveikinti ir pareikšti norą aukotis tėvynei. Burmistras, norėdamas tą įvykį kuo nors atžymėti, paprašė jauną poetą ir muzikos mėgėją, karininką Claude Joseph Rouget de Lisle (1760–1836), kad parašytų kariuomenei dainą. Jis tą pačią naktį (1792 IV 24–25) parašė žodžius su melodija ir dainą pavadino ‚Chant de guerre de l'armée du Rhin'. M. pirmą kartą karinio orkestro sugrotą 1792 IV 29. Paryžius pirmą kartą tą dainą išgirdo iš Marselio kareivių dalinio, kurie 1792 VIII 10 dalyvavo imant Tuileries rūmus. 1795 m. oficialiai paskelbta Prancūzijos respublikos himnu. 1878 norėta m. pakeisti kitu himnu ir valdžia buvo pavedusi karinių patriotinių dainų rašytojui P. Déroulède (žr.) ir kompozitoriui Ch.-F. Gounod (žr.) paruošti naują himną, bet naujasis himnas ‚Lai gyvuoja Prancūzija!' neturėjo pasisekimo, ir tais pačiais metais m. palikta respublikos himnu.

M. melodija panaudota daugelio kompozitorių kūriniuose, pvz. Fr. Liszto, R. A. Schumanno, H. Ch. Litolffo, P. Čaikovskio (uvertiūroje ‚1812 metai'), A. Glazunovo ir kt.

2. Darbininkų m. Plečiantis socialistiniam sąjūdžiui, m. melodija buvo labai mėgiama ir 1864 J. Audorfas (žr.) parašė žodžius vokiečių socialdemokratų kovos dainai ‚Wohlan, wer Recht und Arbeit achtet'. Rusijoje žodžius m. parašė P. L. Lavrovas (žr.) — ‚Otrečiomsia ot starogo mira' (Atsisakome senojo pasaulio). Iš Rusijos m. paplito ir Lietuvoje. Manoma, kad pirmasis lietuviškai ją bus išvertęs J. Baltrušaitis (žr.) ir išspausdinęs Darbininkų Balse 1904 nr. 3 ir tais pačiais metais Rygoje hektografuotame revoliucinių dainų rinkinėlyje. Jis rusiško vertimo geografinius vardus — Dnieprą, Pavolgį, Kaukazą, — pakeitė į Nemuną, Vyslą ir Volgą. 1905 J. Baltrušaitis, nekeisdamas prancūziško originalo, m. išvertė lietuviškai. 1907 Kovoje išsp. m. vertimas, bet šio vertimo autorius nežinomas. Čia įvesta momentų ir iš lietuviško gyvenimo, pvz. ‚Mes iš Lietuvos vysim valdonus ir įvesime darbą visų'. 1908 revoliucinių dainų rinkinyje išsp. naujas V. Mickevičiaus-Kapsuko m. vertimas, pavadintas ‚Lietuviškąja Marseljete'. Čia taip pat įvesta lietuviškam gyvenimui aktualių posmų: ‚Caras žemę parduoda burliokams, o mums Sibiro rodo laukus, visą valią pavedęs kazokams, ar ne laikas galąsti ginklus'. 1908 revoliucinių dainų rinkinyje ‚Kibirkštys' išsp. naujas m. vertimas, artimas originalui. M. Petrauskas, dar studentaudamas Petrapilyje, buvo paruošęs Memelės (J. Baltrušaičio) vertimui m. mišriam chorui ir 1916 išspausdino JAV dainų rinkiny. Nepriklausomoje Lietuvoje nuo 1919 atsirado įvairių m. teksto perdirbinių, nukreiptų prieš komunistus.

Žiuljen-Tjero, Prazdnestvo i piesni francuzkoj revoliucii 1918; *J. Žilevičius,* Himnas ir Marselietė (Švietimo Darbas 1921 nr. 9–10, 94–108 psl.); *V. Kubilius,* Revoliucinių dainų vertimai ir sekimai Lietuvoje XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje (Lietuvos Mokslo Akademijos darbai 1/4 1958). *J.Ž. ir P.Č.*

Marselio–Ronos perkasas padarytas 1923 laivams plaukti iš Ronos žiočių ties Arlės mst. į Marselio uostą; 81 km ilgio, įskaitant 7 km tunelį du Rove, 8 m pločio, 9,1 m aukščio, 3,5 m vandens gilumo.

Marselis (prc. Marseille, gr. Massalia, romėnų Massilia) mst. ir uostas Prancūzijoje; 661.492 gyv. (1954). M. yra r. Lijono įlankos krante, 1923 sujungtas kanalu su Rona. Uostas yra didžiausias Prancūzijoje, jo baseinas apima 213 ha, krantinių bendras ilgis 24 km; metinė prekių apyvarta apie 15 mil. t. Prekių apyvartos dydžiu pirmauja visoje Viduržemio jūroje. Pramonė: laivų statybos, naftos valymo (apie 6 mil. t per metus), cemento, muilo, metalo, odų, alaus ir spirito, degtukų, stiklo, maisto produktų ir kt. Be to, M. yra labai žymus tarptautinės prekybos centras. Miesto įžymybės: universitetas, rūmai Palais Longchamp, meno muziejus, rotušė, senoji katedra (XII a.), naujoji katedra (1852–93), miesto žymuo (simbolis) bžn. Notre-Dame de la Garde, esanti 152 m aukščiau miesto su 45 m bokštu, ant kurio užkelta 9 m aukščio Marijos statula, zoologijos sodas, seni uosto kvartalai, pajūrio alėja La Corniche, Rue Canebière, automobilių lenktynių kelias, senoji karo tvirtovė ir kt.

Istorija. M. įkurtas apie 600 pr. Kr. joniečių iš Fokėjos kaip jų prekybos kolonija Massalia, kuri netrukus tapo izoliuota nuo pačios Fokėjos, kai ją užėmė persai. Marseliečiai buvo labai energingi pirk-

liai ir įkūrė savo kolonijų Viduržemio krantuose. Punų karų metu M. ėjo iš vien su Roma prieš savo didįjį varžovą Kartaginą, bet pralaimėjus Pompėjui, kurį jie rėmė prieš Cezarį, M. buvo 49 romėnų užimtas ir, nors neteko savo kolonijų, bet buvo paliktas kaip laisvasis miestas. M. priėmė krikščionybę III a., o IV a. čia buvo nukankintas Šv. Vincentas. 481 atiteko vestgotams, 510 ostgotams, 536 frankams, nuo 879 Žemutinės Burgundijos, 900 sunaikintas saracėnų, nuo X a. Provanso grafijos dominija, 1214–46 nepriklausoma respublika, 1481 atiteko drauge su Provansu Prancūzijos sostui. Didžiosios prancūzų revoliucijos metu vaidino pradžioj žymų vaidmenį (žirondistų židinys), 1793 jakobinų Tallien ir Barras teroro nusiaustas.

M. Clerc, Massilia 2 tt. 1927–29; *J. Sion,* La France méditerranéenne 1934. *A.B.*

Marsh Reginald (1898–1954) amerikiečių dailininkas, iliustratorius, scenos dekoratorius. Gimęs Paryžiuje iš amerikiečių tėvų, vėliau apsigyvenęs Naujorke. M. darbai, vaizduoją šių dienų gyvenimo scenas, bent kiek pasižymi satyriškumu. Nuo 1946 jo darbai būdavo išstatomi Carnegie Foundation tarptautinėse parodose. Jo iliustracijų gausu amerikiečių periodinėje spaudoje.

Marshall 1. Alfred (1842–1924) anglų ekonomistas. 1885–1908 Cambridge univ. prof. Pasiremdamas klasiškosios gamybos kaštų teorijos sąsaja su moderniąja paskutiniojo naudingumo teorija ir panaudodamas matematinio ir ypatingai grafinio vaizdavimo metodus, M. sukūrė išbaigtą socialekonominę teoriją, žinomą Cambridge mokyklos vardu. Pagrindinis M. veikalas Principles of Economics, išsp. 1890, 1920 susilaukė 8 laidos. Jame M., kalbėdamas apie darbo jėgą, teigiamai vertina imigrantus, pabrėždamas, kad atkeliavus imigrantui, kurio auginimo išlaidas yra pakėlęs kitas kraštas ir kuris svetimame krašte daugiau pagamina negu suvartoja, padidėja to krašto turtai. Vidutinę imigranto vertę (1890) jis prilygino 200 svarų sterlingų. Kiti jo darbai: Economics of Industry 1879, [2]1881, The Pure Theory of Foreign Trade and the Pure Theory of Domestic Values 1879 (nauja laida 1930), Fiscal Policy of International Trade 1903, Industry and Trade 1919, Money, Credit and Commerce 1923.

J. M. Keynes, A. M. (Economic Journal XXXIV 1924); ('') Official Papers by A. M. 1926; *A. C. Pigou,* Memorials of A. M. 1925. *J.Ppl.*

2. Frank James (1877–1944) JAV šachmatų meistras (1909–36). Šachmatininko karjerą pradėjo 1897, laimėjęs Naujorko jaunių pirmenybėse, 1899 tapo Bruklino meistru. 1899 Londono mažajame turnyre baigė pirmuoju (didžiajame jam dar neleista dalyvauti). 1899 Paryžiuje įveikė turnyro laimėtojus dr. Laskerį ir Pillsbury. 1904 laimėjo Cambridge Springs turnyrą prieš geriausius to meto pasaulio šachmatininkus: Lasker, Janowsky, Pillsbury, Schlechter, Čigorin, Teichman ir kt. Po to M. laimėjo tarptautinius turnyrus: 1905 Nürnberge, 1908 Düsseldorfe, 1911 Naujorke, 1912 Budapešte, 1913 Havanoj ir Naujorke. M. pažinojo ir Lietuvos šachmatininkai, dalyvavę šachmatų olimpiadose. M. parašė kelias šachmatų knygas. Naujorke veikia jo įst. šachmatų klubas, pavadintas jo vardu ‚Marshall Chess Club'.

3. George Catlett (g. 1880) JAV generolas ir politikas. 1901 baigė Virginijos karinį institutą, 1907 JAV pėstininkų kavalerijos mokyklą ir 1908 Armijos štabo kolegiją, 1902–03 ir 1913–16 tarnavo Filipinuose, 1917–18 pasižymėjo su marokiečių divizija Prancūzijoje, 1924 – 27 tarnavo Kinijoje, 1936–37 vadovavo JAV armijos manevrams, 1938 paskirtas generalinio štabo virš. II pas. karo metu jo veikla buvo daugiausia diplomatinė, dalyvavo Atlanto, Jaltos, Potsdamo ir kt. sąjungininkų konferencijose. 1944 gavo penkių žvaigždžių generolo laipsnį. 1945 pasitraukė iš kariuomenės ir prezidento H. S. Trumano paskirtas ambasadorium į Kiniją sutaikyti Čiangkaišeką su komunistų vadais. M. pastangos buvo nesėkmingos. 1947 paskirtas valstybės sekretorium. Jis rėmė Trumano pagalbos programą Graikijai ir Turkijai ir paskelbė dažnai jo vardu vadinamą M. planą (žr. Europos Atstatymo Programa). 1949 dėl susilpnėjusios sveikatos atsistatydino ir perėmė Amerikos Raudonojo Kryžiaus pirm. pareigas. 1950–51 krašto apsaugos sekretorius. 1953 kartu su A. Schweitzeriu gavo Nobelio taikos premiją.

G. C. Marshall

4. John (1755–1835) amerikiečių teisininkas ir valstybės vyras. Kovojo JAV re-

voliucinės armijos eilėse. 1780 gavo leidimą praktikuoti teisę. 1788 dalyvavo JAV federalinėje konvencijoje, 1797 buvo ypatingu pasiuntiniu Prancūzijoje ir 1798 išrinktas į JAV kongresą federalistų partijos atstovu. 1800 prezidento J. Adamso paskirtas užsienio reikalų ministru. Nuo 1801 iki mirties buvo JAV aukščiausiojo teismo vyr. teisėju. M. dėka JAV aukščiausias teismas tapo galingu veiksniu. Jis interpretavo JAV konstituciją kaip tautinės vienybės instrumentą ir padarė neatšaukiama aukščiausiojo teismo teise peržiūrėti valstybinius įstatymus bei padaryti baigminį sprendimą apie jų konstitucingumą. M. buvo nusistatęs prieš pavienių JAV valstybių teisių doktrinas ir susilaukė daug kritikos. 1819 jis paskelbė savo garsiąsias tezes apie sutarties nepažeidžiamumą. Jo aršus ir ilgametis ginčas su T. Jeffersonu pasiekė viršūnę Aarono Burro teisme už išdavystę; A. Burras buvo išteisintas M. pastangomis. M. buvo vienas didžiųjų JAV teisinių mintytojų, garsus savo logika, aiškumu ir tikslumu. Iš jo teisinių raštų žymiausias yra penkiatomis The Life of George Washington 1804–07.

E. S. Corwin, J. M. and the Constitution 1917; *D. Loth,* J. M. 1949. *A.L.*

Marshall mst. Texase, JAV, arti Sabinos upės; 22.374 gyv. (1950). Mieste yra 3 kolegijos (2 negrų), kasmet čia rengiamos žemės ūkio parodos-mugės. Mst. įkurtas 1841 ir pavadintas John Marshall (1755–1835) pagerbti.

Marshall Islands žr. Maršalo salos.

Marshallo planas žr. Europos Atstatymo Programa.

Marsijas (gr. Marsyas) demonas, garbintas Frigijos mieste Kelainuose. Pagal gr. sakmę, Atėnė išradusi fleitą, bet pastebėjusi, kad fleitos pūtimas darko jos veido bruožus, metusi ją šalin. M. rado ją ir tapo tokiu puikiu fleitininku, jog didžiuodamasis iššaukė kitara skambinantį Apoloną varžybų. Pagal sutartį laimėtojas turėjo teisę elgtis su priešininku kaip tinkamas. Pralaimėjusiam M. Apolonas liepė gyvam nulupti odą. M. kraujas virtęs M. upe. Išliko nemaža antikinių plastikų kopijų. Garsi bronzinė Mirono (V a. pr. Kr.) Atėnės ir M. grupė Atėnų akropolyje vaizdavo Atėnę, numetusią fleitą ir ją radusį M. silėno pavidalu. Marmurinė kopija: M. (Romoje, Laterane), Atėnė (Drezdene ir Frankfurte prie Maino), M. baudimas (M. pririštas prie medžio, III a. pr. Kr., Istambule), Fleita grojąs ir šokąs M. (‚Silenas Borghese', Lisipo mokykla, apie 300 pr. Kr.), Apolonas ir M. (Michelangelo apie 1490, Münchene, privati nuosavybė).

Marsijas
(Mirono skulptūra)

Marsilija keturlapė (Marsilia quadrifolia), marsilinių (Marsiliaceae) šeimos papartinis augalas. Aptinkamas Vidurio Europoje šlapiose augavietėse.

Marsilijus (Marsilius) 1. Ficinus žr. Ficino.

2. Inghenietis (1330–1396) vokiečių vėlyvosios scholastikos filosofas. Buridano mokinys Paryžiuje, ten pat nuo 1362 liko dėstyti ir du kartus (1367 ir 1371) buvo Paryžiaus univ. rektorius. 1386 persikėlė į Heidelbergą naujai įsteigto univ. pirmuoju rektoriumi. Teologijoje laikėsi tomizmo, bet filosofijoj atstovavo nominalizmui, skirdamas matematinį Dievo įrodymą, nepakankamą Dievo buvimui įrodyti, ir metafizinį įrodymą, pajėgiantį Dievą įrodyti. Toliau, pagal jį, galima protu įrodyti, kad Dievas yra vienas, bet reikia jau tikėjimo šviesos jam atskleisti kaip viso iš nieko kūrėjui.

3. Paduvietis (apie 1290 Paduvoj — apie 1342 Münchene) viduramžio valstybės teoretikas. Apie jo jaunystę neturima žinių. Buvo medicinos gydytojas, rėmė gibelinų (žr.) partiją. Nuo 1312 buvo Paryžiaus univ. prof. (1313 rektorius). Kai 1324 pop. Jonas XXII (žr.), norėdamas valdyti Romos imperiją, ekskomunikavo imperatorių Liudviką Bavarietį, M. parašė traktatą Defensor Pacis, kur paneigė Bažnyčiai teisę į pasaulietinius reikalus. 1326 M. pabėgo pas Liudviką Bavarietį ir 1327 išskirtas iš Bažnyčios.

Marso laukas (lot. Campus Martius, it. Campo Marzo) sen. Romos karinės mankštos ir komicijų susirinkimo aikštė, anksčiau visa į š. nuo Kapitolio sritis nuo Pincio šlaito ir Kvirinalo iki Tiberio, nuo Augusto laikų — tik dalis į v. nuo šių dienų Corso (via Lata ir via Flaminia). Aurelijonas M.l. įjungė į miestą, apvesdamas mūro siena. Nuo III a. pr. Kr. pristatyta viešų pastatų, šventyklų, teatrų, termų.

Vokiečiai ir prancūzai perėmė iš romėnų paprotį rengti karinės mankštos aikštes ir jas vadino jau anksčiau vartotu M.l. vardu. Garsiausias M.l. yra Champ de Mars Paryžiuje (tarp Eifelio bokšto ir karo mokyklos), pradžioje karinės mankštos aikštė, nuo 1867 parodų vieta.

Marston John (1576?–1634) anglų dramaturgas ir satyrikas. Studijavo Oxforde. Jo grubios, ciniškos ir gyvos satyros The Metamorphosis of Pigmalions Image ir The Scourge of Villainie 1598 buvo sudegintos Canterbury arkivyskupo įsakymu. Jo pirmieji dramos veikalai, Jacke Drums Entertainment 1600 ir The History of Antonio and Melinda, Antonio's Revenge 1602, buvo niūrūs ir perdėtai melodramatiški. Jo iškiliausioji drama The Malcontent 1604 dedikuota B. Johnsonui, su kuriuo M. vedė ilgą literatūrinį ginčą. Jos vyriausias veikėjas yra vienas ryškiausių to meto anglų literatūroje dažno tipo, giminingo Hamletui, portretų. Už komediją Eastward Hoe 1605 M. pasodintas kalėjiman su kitais bendraautoriais. Kitos dramos: The Durch Courtezan 1605, Parasitaster, or the Fawne 1606, Wonder of Women, or the Tragedie of Sophonisba 1606, What You Will 1607. Spėjama, kad M. prisidėjo prie Šekspyro Trolius and Cressida parašymo.

A. S. Allen, The Satire of J. M. 1920. *A.L.*

Marstrand Wilhelm (1810–1873) danų tapytojas. Studijavo Meno akad. Kopenhagoje, paskui Eckebergo mokykloje. 1836–40 kaip stipendininkas gyveno Romoje. 1843 išrinktas į Meno akad., 1848 jos prof. ir nuo 1853 dir. Pradėjęs studijuoti tapybą, M. tapė paveikslus su daugeliu figūrų iš kasdieninio gyvenimo, o gyvendamas Romoj — gatvės gyvenimą ir įvairias liaudies šventes. Kitos M. mėgiamos sritys buvo scenos iš Holbergo komedijų, miesčioniškasis žanras, portretai ir monumentalinė tapyba. Prie svarbiausių M. darbų priskirtini: Kristijono IV jūros mūšis prie Femmerno (Roskilde katedroje) ir Paolo Veronese paveikta alegorija Didžioji komunija (Kopenhagos meno muziejuje). M. buvo vienas iš didžiųjų XIX a. Danijos tapytojų. Jo piešiniai, kurių priskaičiuojama tūkstančiai, yra kupini gyvybės, dinamikos bei fantazijos, tačiau M. yra labai nelygus. Jo škicai dažnai yra vertingesni už pačius paveikslus.

Marszewski Józef (1825–1883) lenkų tapytojas. Meną studijavo Petrapilio meno akad. pas Vorobjovą, vėliau Paryžiuje ir

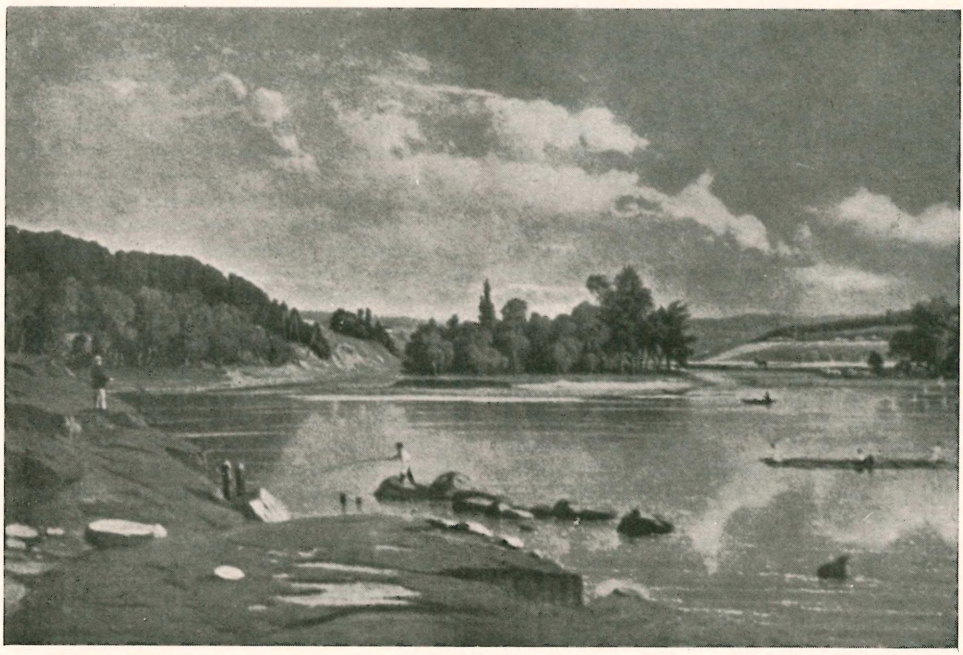

J. Marszewski Neris ties Vilnium

Romoje. Yra nutapęs ir Vilniaus gamtovaizdžių, kurių dalis yra Vilniaus dailės muziejuje, pvz. Bernardinų sodas, Vilnius nuo Tauro kalno ir kt.

Máršai (vok. Marsch) pelkėtos pajūrių lygumos, susidariusios užnešus sąnašomis seklias lagūnas. Jų dirvožėmiai sudaryti iš vėliausių aliuvinių nuosėdų: dumblo, molio, durpių ir smėlio. Žemės ūkiui tinka tik po nudruskėjimo, tačiau tolydžio virsta rūgščiais (nukalkėjusiais) ir gali būti naudojami ne javams auginti, bet gaynykloms ir pievoms. Nuo potvynių m. apsaugomi užtvankomis.

Maršaičiai (vok. Marscheiten) k. Semboje, Fischhauseno aps., arti Baltijos jūros kranto. Pro kaimą eina glžk. Kuršiai–Palvininkai–Piliava. 1939 buvo apie 150 gyv. Kaimo lauke yra 5 pilkapiai, kurių vienas priskiriamas senajam žalvario amžiui, kiti — naujajam.

Maršak Samuil Jakovlevič (g. 1887) rusų vaikų rašytojas, poetas. Nemaža jo vaikų literatūros dalykų išversta į lietuvių k., pvz. Kvailasai peliūkštis (vertė K. Binkis) 1936, Paštas (sulietuvino S. Neris) 1936, Vaikas ir jo knygos (sulietuvino P. Cvirka, iliustravo R. Kalpokas) 1937, Gaisras (vertė K. Jakubėnas, iliustravo R. Kalpokas) 1937 (naujas leidimas 1956) ir kt. Be to, jis yra išvertęs į rusų kalbą nemaža veikalų Burnso, Bairono, Heinės, Šekspyro ir kt.

Máršalas (prc. maréchal) aukščiausias karinis laipsnis kai kuriose valstybėse, pvz. Prancūzijoje, Lenkijoje (marszałek ‚maršalka'), Sovietų Sąjungoje ir kt. Žr. Feldmaršalas.

Maršálka (lenk. marszałek iš vva. marschalc, sva. marahscalc, vdr. lot. mariscalcus ‚arklininkas') sen. Lietuvoje ir Lenkijoje pradžioje tam tikrų valstybės ministrų, daugelio įvairių valstybės pareigūnų ir atskirų didikų bei ponų tarnautojų pavadinimas. Pastaraisiais amžiais m. vardu būdavo vadinami beveik visi nuolatiniai arba vienkartiniai tvarkdariai, ypač iškilmių tvarkytojai ar didikų rūmų tvarkos bei etiketo prižiūrėtojai. Be abejonės, dėl to, kad m. ministro pirmoji ir visų matoma funkcija buvo palaikymas tvarkos visokiausių iškilmių metu.

M. sen. Lietuvoj ir Lenkijoj. Į Lietuvą m. vardas, atrodo, buvo atkeltas iš Lenkijos, kur jis žinomas dar XIV a. viduryje, Kazimiero D. laikais, bet dar kaip arklininkas — valdovo arklidžių ir žirgynų prižiūrėtojas bei tvarkytojas. XV a. jis jau nebe arklidžių, bet valdovo dvaro tvarkytojas, valdo visą valdovo dvarą bei visus dvaro tarnautojus, juos teisia, o taip pat tvarko juos ir visus svečius iškilmių metu. 1409 Jogaila paskiria jam m. padėjėją — dvaro, arba kiemo (curiae), m., o vyresnysis vadinamas karalijos (regni) didžiuoju, arba krašto, m.

Lietuvoje m. iškyla tik Vytauto laikais. Iš pradžių ir Lietuvoje m. buvo vienas ir visada iš artimiausių valdovo bendradarbių. Nuo 1494 buvo skiriamas m. pavaduotojas — kiemo, arba dvaro, m. Be to, buvo dar neribotas skaičius kitokių m. Did. kng., norėdamas pagerbti kurį savo dvariškį, duodavo jam rūmų m. titulą. Apibrėžtų funkcijų jie neturėjo, bet būdavo naudojami pagal reikalą įvairiausioms misijoms už dvaro ribų arba ir pačiame dvare. Tokių rūmų m. XV a. gale žinome buvus 8, o XVI a. viduryje net 18. Jie nebuvo valstybės pareigūnai, nes tuo metu, galima sakyti, dar jokių valstybės pareigūnų nebuvo. Teoretiškai valdė ir viską sprendė pats did. kng., kuris pasivaduodavo kartais savo agentais, jų tarpe ir m. Lenkijoje karaliaus pirmasis pagalbininkas bei pavaduotojas buvo m.; dėl to jis ir išaugo į pirmąjį valstybės ministrą. Lietuvoj, kur nuo XV a. vidurio valdovai nenuolat tegyvendavo, m. vaidmuo taip neiškilo. Kadangi jo funkcijos buvo susijusios su valdovo asmenimi, tai valdovui gyvenant Lenkijoje jis nedaug ką ir turėjo veikti. M. tad Lietuvoje pralenkė svoriu ir įtaka kancleriai (žr.). Valstybės kanceliarija nuolat veikė, su valdovu korespondenciją taip pat jie palaikė, tad nenuostabu, kad ir pasidarė reikšmingiausiais ministrais. Lietuvos m., kad nebūtų maišomas su kiemo ar rūmų m., buvo vadinamas didžiuoju, arba krašto, m. Kai 1569 Liublino seime buvo sudaromas bendras senatas, ministrais buvo pripažinti tik abiejų valstybių didieji ir kiemų m., o rūmų m., kurių Lenkijoje visiškai nebuvo, buvo palikti nuošaliai. Po Liublino unijos jų nebebuvo skiriama, ir jie išnyko.

Unijos laikais ir Lietuvos m. ministrų tarpe buvo pripažinta pirmoji vieta, nes tokią jie jau turėjo Lenkijoje. Ten jų autoritetas buvo toks didelis, kad pirmojo bekaralmečio (žr.) metu buvo stiprus sąjūdis m. paskelbti bekaralmečio valstybės galva (žr. Interrex). Ir vėlesniais laikais Lenkijoje m. vieta buvo ne tik garbin-

giausia, bet ir gana reikšminga. Dėl to ten į m. vietą visada veržėsi net patys įtakingiausieji didikai. Du didieji rokošininkai —Zebrzydovskis ir Liubomirskis, būsimasis karalius J. Sobieskis buvo m. (Sobieskis kartu ir etmonas). Negyvenant Lietuvoje valdovui, jos m. retai kada tegalėjo pasireikšti. Tai buvo garbinga, bet neįtakinga vieta. Dėl to į Lietuvos m. veržėsi tik antraeilių didikų šeimų nariai ir vidutiniai poneliai, kurie negalėjo svajoti nei apie etmono, nei apie kanclerio vietą. M. buvo pirmoji ministerija, tad iš jos jau nebebuvo kur kilti. Pasidaryti kancleriu arba etmonu būtų buvęs pažeminimas. Lietuvos m. tad pasidarydavo ramios garbės, bet ne veiklos ištroškusios asmenybės. Dėl to suprantama, kad ir varžybose dėl vaidmens unijinėse valstybėse lenkai m. lietuvius m. dažniausiai nustelbdavo.

M. funkcijos nebuvo visą laiką vienodos. Jos nusistovėjo tik unijiniais laikais. Bet jau nuo seno jie buvo valdovo dvaro ir ceremonijų tvarkytojai. Iškilmingais momentais jie ėjo su lazda (žr. Maršalkos lazda), savo valdžios ženklu, prieš valdovą, atvesdavo į audienciją užsienio atstovus, buvo atsakingi už valdovo saugumą ne tik sostinėje bei rezidavimo vietoje, bet ir kelionėje. Dėl to m. priklausė valdovo buvimo vietoje, o kelionėje 1 mylios spinduliu, visos apylinkės policinė bei teisminė galia. Visos baudžiamosios bylos valdovo buvimo vietoje priklausė m. Susirinkus seimui, m. valdžia ir atsakomybė išsiplėsdavo. Tada jam priklausė ne tik valdovo asmens saugumo laidavimas, bet ir tvarkos išlaikymas visame mieste, nes susirinkę bajorai juk negalėjo paklusti magistrato valdžiai. M. pareiga buvo paskirstyti seimavimo miestą rajonais, kur kurios provincijos atstovai turės apsigyventi, taip pat išlaikyti ramybę. Tam reikalui kiekvieno seimo pradžioje būdavo paskelbiami vad. m. artikulai, t.y. seimo meto tvarkos taisyklės, kurių nesilaikąs kiekvienas, net senatorius, galėjo būti baudžiamas, ypatingais atvejais — pvz. seimo veikimo metu panaudojęs ginklą — net mirtimi. Šitie m. artikulai būdavo paskaitomi seimo pradžioje ir įtraukiami į pilies teismo aktus, kaip ir visos seimo konstitucijos. Vėlesniais laikais (nuo 1678) jie būdavo išspausdinami kartu su konstitucijomis. Tai buvo taisyklės, kurių turėjo laikytis visi miesto gyventojai ir visi atstovai bei senatoriai. Jie aptarė, kaip bus vykdoma policinė valdžia ir kaip veiks maršalkų teismas (žr.).

M. iš esmės buvo valdovo, ne valstybės ministras. Bet jis buvo lyg ir senato pirmininkas — jis dalijo balsus senatoriams senato posėdžiuose ir bendruose jo posėdžiuose su seimu. Visose iškilmėse jis ėjo su savo lazda priešais valdovą; ir ne tik sostinėje, bet visur, kur tik valdovas buvo. Kaip tvarkos ir ramybės palaikytojui, jam priklausė teisti valdovo buvimo vietoje visus triukšmadarius, tvarkos ardytojus ar didelius kriminalinius nusikaltėlius. Seimo ir valdovo sustojimo vietoje jis taip pat nustatinėjo maisto produktų kainas ir prižiūrėjo, kad jų būtų laikomasi. Už tai m. rinkdavo tam tikrą rinkos mokestį savo naudai. Ypatingos jo funkcijos būdavo bekaralmečio metu. Pirmiausia jo žinioje buvo mirusio valdovo lavonas. Jis taip pat vadovavo elekcijai, jis skelbė išrinktą naują valdovą.

M. ministerija, kaip ir visos kitos ministerijos, buvo kolegijinė, vadinasi, greta didžiojo arba krašto m. dar buvo jo pavaduotojas — kiemo m. Kadaise jo reikalas buvo tvarkyti valdovo dvarą, o vėliau tai atlikdavo pavaduotojas, krašto m., kuris veikė tik anam nesant, naudodamasis visomis teisėmis. Jis tada vadovavo m. teismui, seimo metu paruošdavo ir paskelbdavo m. artikulus, vadovavo vad. m. vėliavai — kariniam daliniui, vykdžiusiam policines funkcijas; jo žinioje buvo taip pat karaliaus gvardija. Bet kai tik atsirasdavo krašto m., jis perimdavo visas pareigas, nors svarbesniųjų kiemo m. patvarkymų jau negalėdavo keisti ir net dalį pajamų turėdavo jam atiduoti. Kiekvienas m. turėjo atskirą lazdą, kaip savo valdžios ženklą. Jei krašto m. būdavo nuo pat pradžių seimo arba kokio kitokio suvažiavimo, tai kiemo m. visai nebūdavo ką veikti.

Dėl dviejų m. vienoje valstybėje nebūdavo jokių nesusipratimų, nes buvo visiškai aiškūs jų santykiai. Painiavos daug buvo dėl Lenkijos ir Lietuvos m. santykių. Visos m. funkcijos buvo susijusios su valdovo asmeniu; valdovas buvo vienas, o m. kiekviena valstybė turėjo net po du. Aišku, kad jie negalėjo nesusidurti. Jų santykius reikėjo sunormuoti įstatymais.

Lietuvos ir Lenkijos m. santykių klausimas iškilo jau 1569 Liublino seime. Priėmus bendrą principą, kad abiejose unijinėse valstybėse veikia visi savi valstybiniai organai, vis tiek ne-

buvo aišku, kaip veiks m., kurių funkcijos buvo susijusios ne su kraštu, bet su valdovo asmeniu. Lietuviai daug kartų tame seime reikalavo aiškiai sutvarkyti visų pareigūnų santykiavimą, o ypač m. Vienu metu lietuviai net paskelbė streiką — pareiškė nieko kito nesvarstysią, kol nebus sutvarkytas m. santykių klausimas. Lenkai nuo to visaip išsisukinėjo ir nenorėjo apie tai nė kalbėti. Tada lietuviams apraminti nors laikinai tą klausimą patvarkė Žygimantas Augustas savo specialiu VII 19 diplomu. Pagal tą potvarkį nustatyta, kad senate kiekvieno krašto m. duoda balsus savo krašto senatoriams, o tvarkos palaikymo reikalu abu susitaria. Priešais valdovą su lazdomis eina visi — vis tiek — Lenkijoje ar Lietuvoje. Priimant užsienio atstovus turi dalyvauti abiejų kraštų m. Seimo metu tvarkos palaikymas priklauso Lenkijos m., nes pagal unijos aktą seimai tegalėjo rinktis tik Lenkijoje. Nusižengiantiems tvarkai gaudyti Lenkijos m. turi būrį tarnų. Kad šitie lenkai neskriaustų lietuvių, Lietuvos m. prie jų turi priskirti bent 1 ar 2 savo tarnus. Suimtus nusikaltėlius lenkus teisia Lenkijos m., o suimtus lietuvius — Lietuvos m. Jei pasitaikytų mišrių bylų arba būtų suimtas toks bajoras, kuris turi dvarų abiejose valstybėse, tokių teisimas priklauso abiejų kraštų m. Jeigu jie abu negalėtų susitarti, reikalas turi būti perduotas valdovui arba senatui. Seimo tvarką nustatyti, t.y. sudaryti m. artikulus, turi abiejų kraštų m., o visa tai paskelbti kiekvienas saviems. Seimo susirinkimo vietoje Lietuvos m. gauna dalį miesto, kur turi paskirstyti butus Lietuvos senatoriams ir atstovams. Lygiai taip pat turi santykiauti abiejų valstybių kiemų m. Pagaliau dar priduriama, kad, jei kada seimas būtų sušauktas Lietuvoje, tai jo metu pirmenybė turėtų priklausyti Lietuvos m. Tai buvo, be abejonės, pasiekta lietuvių pastangomis priešingai unijos aktui, kuris bet kokius seimus Lietuvoje įsakmiai draudė. Šito diplomo pabaigoje buvo pasakyta, kad tai esąs tik laikinis patvarkymas, o galutinai viskas būsią išspręsta sekančiame seime. 1570 seimas to klausimo paliesti nebespėjo, ir jis vėl buvo Žygimanto Augusto aktu atidėtas kitam seimui. Galutinį potvarkį tuo reikalu Žygimantas Augustas paskelbė tik 1572 seime. Naujasis potvarkis nedaug nauja tedavė: čia buvo tik nustatyta, kad seimo metu būrį karių nusikaltėliams gaudyti turi turėti ne tik Lenkijos, bet ir Lietuvos m., o kiekvienas iš jų į kito būrį paskiria po porą savų stebėtojų. Nusikaltėlis, vis tiek kurių sugautas, siunčiamas savo krašto maršalkai. Mišrias bylas teisia abu. Apie galimą seimą Lietuvoje čia jau nebekalbama, tekalbama apie valdovo paprastą atsilankymą Lietuvoje. Jei Lenkijos krašto m. į seimą neatvyktų, tai jame pirmenybė priklausytų ne Lenkijos kiemo, bet Lietuvos krašto m.

Šitas diplomas buvo patvirtintas dar 1574 ir 1603, bet vis dar buvo neaiškumų ir ginčų. 1587 jau buvo paruoštas įstatymas, kuris krašto m. palieka senatą ir seimą, o valdovo dvaro tvarkymą paveda kiemo m. Tačiau įstatymu šis projektas nevirto. Painiavos sudarė ir ginčų buvo dėl abiejų valstybių m. santykių valdovui esant Lietuvoje. Kadangi seimo metu nesant Lenkijos krašto m. pirmenybė priklausė Lietuvos krašto m., bet ne Lenkijos kiemo m., tai Lenkijos krašto m. reikalaudavo sau pirmenybės Lietuvoje, jei prie valdovo nebūtų jos krašto m., tuo būdu pažeidžiant principą, kad kiekviename krašte veikia tik savos valstybės pareigūnai. Po vieno tokio ginčo 1636 Vilniuje Vladislovas Vaza senato posėdyje laikinai patvarkė, kad dvare šeimininkautų Lenkijos krašto m., o teismą padalijo tarp jo ir Lietuvos kiemo m. Po šito ginčo Lenkijos kiemo m. pradėjo reikalauti sau pirmenybės prieš Lietuvos krašto m. seimo metu. Tuos ginčus apramino 1643 Vladislovo Vazos diplomas, kuris visus keturis m. sustatė į eilę, visur, nepaisant jokių sienų, pirmenybę pripažindamas Lenkijos krašto m. Po jo seka Lietuvos krašto m., o toliau Lenkijos ir Lietuvos kiemų m. Bet jeigu seimas vyktų Lietuvoje, tai pirmenybė jo metu priklausytų Lietuvos krašto m., tačiau negriaunant dėsnio, kad Lenkijoje ir seimo metu Lietuvos krašto m. turi pirmenybę prieš Lenkijos kiemo m.

Galutinai abiejų valstybių m. santykiai buvo nustatyti 1647 seimo aktu, kuris palieka visų keturių m. laipsniavimą, bet panaikina Lietuvos krašto m. pirmenybę Lietuvoje vykstančio seimo metu. Dabar jau visur pirmenybė pripažįstama Lenkijos krašto m. Šiaip visuose 10 paragrafų pakartojami mums jau žinomi ankstyvesnių aktų nuostatai su kai kuriais papildymais. Pridedama, kad abiejų kraštų m. turi turėti ne tik atskirus teismus, bet ir at-

skiras areštines. Pabrėžiama, kad visada veikia vyresnysis iš esančių m., o jei kartais nebūtų nei vieno m., tai pareigas turį perimti kiti ministrai, o iš m. jurisdikcijos niekas negalįs būti išskirtas. Taigi abiejų kraštų m. surikiuojami pagal vyresniškumo eilę.

Šitie nuostatai jau niekad nebuvo pakeisti. Visą laiką buvo laikomasi dėsnio, kad savame krašte pirmenybė priklauso savo krašto maršalkoms, o seimo metu visada pirmenybę turi Lenkijos krašto m. Šis dėsnis nebuvo pakeistas nė kas trečią seimą perkėlus į Lietuvą, nors pirmajame tokiame 1678 seime, Lenkijos krašto m. neatvykus, pareigas ėjo Lietuvos krašto m. Tame seime buvo priimtas ir m. teismo statutas. Nepakeista tai buvo nė 1764 konstitucijoj, liečiančioje m. Dar kartą išryškinta tai 1766 ir 1768 konstitucijose.

Bekaralmečio seimai vykdavo visada Lenkijoje, tad jų metu visada pirmenybė priklausė Lenkijos m. Tik 1764 bekaralmečio seimuose nedalyvavo nei vienas Lenkijos m., kurie abu priklausė Čartoriskių (žr.) priešų partijai. Tada maršalkavimą perėmė Lietuvos krašto m. Oginskis. Dėl to kilo konfliktas su Varšuvos kaptūriniu teismu (žr.), kuris Lietuvos m. nenorėjo pripažinti teisių Varšuvoje. Dėl to jau konvokacijos seime buvo priimta speciali konstitucija, kuri Lietuvos m. leido eiti šias pareigas iki pat karūnacinio seimo pabaigos, kartu pastebint, kad kraštui aprimus, šitas faktas negalėsiąs siaurinti Lenkijos m. teisių.

M. n e m i n i s t r ų r a n g o valdovų dvaruose aptinkame protarpiais jau XVII a., o nuolat XVIII a. Tai buvo paprasti dvariškiai, kurių uždavinys palaikyti tvarką kasdieniame valdovo dvaro gyvenime. M. jie būdavo vadinami tik iškilmingumui padidinti. Tokius m. turėjo dar primas — Gniezno arkivyskupas, kurį iškilmingose eitynėse visuomet iš kairės lydėdavo toks m. su savo lazda, o iš dešinės buvo nešamas kryžius. Mėgo m. vadinti savo dvarų gyvenimo tvarkytojus bei ceremonialmeisterius ir visi didikai. Jau XVII a., kai didikai išsiųsdavo savo sūnus į studijų keliones Europon, palydovų tarpe greta pedagogo, arba magistro, būdavo ir m., kurio pirmoji pareiga būdavo žiūrėti, kad didiko sūnus visada viešai pasirodytų tinkamoje aukštumoje ir keltų šeimos garbę bei garsą. Apskritai, bajoriškoje visuomenėje m. buvo vadinamas kiekvienas tvarkos saugotojas ten, kur susirenka minios ar vyksta koks susibūrimas. Jie ir vestuvių tvarkytojai, ir bažnyčioje tvarką palaiko, ir seimus tvarko, ir tribunolus ir t.t.

J. Wolff, Senatorowie i dygnitarze W. Ks. Litewskiego, 1386–1795, 1885; *F. Koneczny*, Dzieje administracyi w Polsce 1924; *E. Starczewski*, Możnowładztwo Polskie I, II 1914, 1917; *J. Bleszczyński*, Spis senatorów i dygnitarzy koronnych z XVIII wieku 1872; *W. Skrzetuski*, Prawo polityczne Narodu Polskiego I, II 1787; *A. Janulaitis*, Lietuvos visuomenės ir teisės istorija 1920; *K. Avižonis*, Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais 1940; *A. Šapoka*, Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos 1938; (") Bajoriškoji demokratija (Lietuvos Praeitis I t., II sąs.). *A.Š.*

S e i m o m. — unijiniais Lietuvos -Lenkijos laikais seimo pirmininkas. Jis išrenkamas pirmajame seimo posėdyje balsų dauguma. Bet vėlesniais laikais būdavo atsitikimų, kad seimas nutrūkdavo ir prieš m. išrinkimą. Rinkimams vadovaudavo buvusio seimo m. Jei seimas nutrūkdavo prieš naujo m. išrinkimą, tai tas pats buvęs m. turėdavo vadovauti dar ir sekančio seimo pirmajam posėdžiui. Jei pasitaikydavo, kad buvęs pastarojo seimo m. nebebūdavo į naują seimą išrinktas arba mirdavo, tai sekančio seimo naujo m. rinkimams vadovaudavo pirmasis atstovas tos vaivadijos ar pavieto, iš kurio buvo buvęs m. Ir niekad nebūdavo niekas dviejų iš eilės seimų m. Buvusio seimo m. arba pirmajam tos vaivadijos atstovui naujame seime priklausė teisė paskelbti naujai išrinktą m., priimti jo priesaiką, įteikti jam jo valdžios ženklą — m. lazdą. Naujasis m. pradėdavo darbą pirmiausia padėkodamas už jam suteiktą garbę, po to paskirdavo sekretorių ir delegaciją, kuri apie m. išrinkimą nueitų pranešti karaliui ir senatui. Tos delegacijos pirmininku būdavo ir senate kalbėdavo vienas iš atstovų tos vaivadijos, iš kurios išrinktas m.

M. valdžia seime, palyginti, buvo menka. Atstovų suvaldyti jis nepajėgė. 1764 ir 1768 konstitucijomis buvo mėginta jo valdžią sustiprinti, atstovus sudrausminti, tačiau nepavyko. Jie ir toliau kiekvienas kalbėjo, kada norėjo ir kiek norėjo. Jo lazdos stuksenimo mažai kas paisė. Seimo m. skyrė seimo posėdžių valandas ir dienas, atstovams dalijo balsus, vesdavo atstovus į senato patalpas, ten seimo vardu kalbėdavo į senatą ir karalių, skaitė jiems seimo nutarimus. Senato patalpose jis sėdėdavo raudoname krėsle prieš krašto m. krėslus, savo lazdą tuo tarpu padavęs vienam iš greta stovinčių atstovų.

Seimo m. pareiga buvo jo ir specialių delegatų pasirašytas konstitucijas ne vėliau kaip sekančią dieną įtraukti į vietos pilies teismo knygas, o ne vėliau kaip trečią dieną seimui pasibaigus atiduoti jas kancleriams, kurie kiekvienas jas išsiuntinėja įtraukti į visų savo krašto pilių teismų knygas. 1690 buvo priimta konstitucija, kad visas seimo konstitucijas turįs po seimo išspausdinti jo m. Lėšų tam reikalui turį duoti abiejų kraštų iždai. Išspausdintas konstitucijas kancleriams išsiuntinėti turį perduoti iždininkai. Tačiau ši tvarka neįsigaliojo, ir konstitucijų išsiuntinėjimu pavietams rūpindavosi kancleriai, o jas išspausdindavo dažnai ir privatūs verslininkai.

Lenkijoje dar prieš Liublino uniją seimų m. būdavo renkami pakaitomis iš Didžiosios ir Mažosios Lenkijos. Po unijos be jokio specialaus įstatymo įsigalėjo paprotys kas trečio seimo m. rinkti lietuvį. 1673 įstatymu įvedus vad. seimų vietos alternatą, kas trečią seimą pradėjus šaukti Lietuvoje, lietuvis m. būdavo renkamas tada, kai seimas susirinkdavo Lietuvoje. Visi bekaralmečio seimai vykdavo tiktai Lenkijoje, bet m. alternatos ir čia būdavo paisoma — bekaralmečio seimų m. būdavo renkami ir lietuviai. Apskritai, alternata būdavo labai stropiai ginama. Jei seimas, kurio maršalkystė priklausė lietuviui, iširdavo, lietuviai reikalaudavo sau tos teisės ir sekančiame seime. XVIII a. seimams nuolat irstant, lietuviai maršalkomis išrenkami ir ne Lietuvoje susirenkančiuose seimuose. 1726 ir Gardino seime maršalkavo lenkas, bet jis čia nebuvo rinktas — seimas buvo limituotas, tad veikė tas pats m.

Seimo m. darbas iš pradžių nebuvo atlyginamas. Tai būdavo įskaitoma į bendruosius nuopelnus ir atlyginama bendrai iš ‚nusipelniusiųjų duonos'. Tačiau XVIII a. m. jau pradedama atlyginti pagal specialius seimo nutarimus Tik, deja, ne visada tos sumos jiems būdavo išmokamos, nors kartais tai būdavo pakartojama bent keliose konstitucijose.

1791 įsteigus Įstatymų Sargybą (žr.), jos nariu buvo padarytas ir seimo m., bet be balso, kaip ir du jos sekretoriai bei sosto įpėdinis. Ten m. uždavinys buvo sekti Įstatymų Sargybos darbus, o jei kiltų konfliktas tarp Įstatymų Sargybos ir karaliaus ir jei karalius nešauktų seimo, tai turėtų padaryti seimo m.

St. Kutrzeba, Sejm Walny d. Rzeczypospolitej Polskiej 1919; *Ks. Presiowski,* Krótka wiadomość o Sejmach i Sejmikach przedsejmowych w d. Polsce 1861; *M. Kariejev,* Istoričeskij očerk polskogo seima 1898; *A. Šapoka,* Lietuva ir Lenkija po 1569 m. Liublino unijos 1938; *W. Skrzetuski,* Prawo polityczne I, II 1787; *T. Sz. Żychliński,* Złota księga Szlachty Polskiej XV–XVIII 1893–96.

A.Š.

Konvokacijos m. — XVI–XVIII a. Lietuvos ir Lenkijos konvokacinio seimo (žr.) pirmininkas, renkamas į konvokaciją susirinkusių bajorų ir senatorių. Taip pat ir atskirų Lietuvos seimų bei suvažiavimų vad. konvokacijomis (žr.), pirmininkai buvo vadinami k.m. Jų pareiga buvo pirmininkauti į konvokaciją susirinkusiems senatoriams ir bajorams bei jų posėdžiams ir pasibaigdavo su konvokacijos užbaigimu ar iširimu. Atskiruose lietuvių seimuose XVII a. senatoriams kartais pirmininkaudavo did. Lietuvos m., o bajorams jų išrinktas k.m. Šiuo atveju Lietuvos senatoriams ir bajorams posėdžiaujant kartu pirmininkaudavo did. Lietuvos m. K.m. teisės, pareigos ir kompetencija jokiu įstatymu nebuvo smulkiau nustatytos. Čia labiau buvo vadovaujamasi susidariusiu papročiu ir bendrųjų lietuvių-lenkų seimų pavyzdžiu.

Vyriausiojo Tribunolo m. — aukščiausio XVII– XVIII a. bajoriškosios Lietuvos valstybės teismo pirmininkas, vadovavęs Tribunolo darbams posėdžių metu ir tvarkęs bylų eigą. Vyriausias Tribunolas (žr.), įkurtas 1581, susidėjo iš Tribunolo teisėjų, vad. deputatais, bajorų išrinktų 1 metams jų pavietų Grabnyčių seimeliuose po 2 asmenis nuo pavieto apeliacinėms byloms, priklausančioms Tribunolo kompetencijai, spręsti. V.T.m. buvo renkamas pačių deputatų paprastai iš senatorių tarpo, jei tokių pasitaikydavo. Jo pareigos pasibaigdavo su to paties Tribunolo kadencija. Šiaip jis neturėjo jokios ypatingos galios, bet visada galėjo kurios nors bylos nagrinėjimą sulaikyti ar ją iškelti. Bajoriškų laisvių žydėjimo ir valstybės pairimo laikais besirungiančios partijos grūmėsi dėl sau palankaus V.T m. išrinkimo, svarbiausia dėl jo teisės nustatyti bylų eigą. Būti išrinktam V.T.m. būdavo laikoma didele garbe. Kaip ir iš visų teisėjų, taip ir iš Tribunolo narių bei V.T. m. nebuvo reikalaujama jokių specialių kvalifikacijų nei jokio specialaus teisinio pasiruošimo ar kokio nors mokslo. Užteko, kad jis buvo savo paviete gyvenąs bajoras, geras, pamaldus ir padorus žmogus, raštingas ir išmanąs Lietuvos teisę ir pa-

pročius. Tik buvo draudžiama tą patį asmenį vėl kitais metais rinkti deputatu į Tribunolą, nebent tik viso pavieto bajorai vienu balsu sutiktų. Žr. Vyriausiasis Tribunolas.

Seimelio m. — XVI–XVIII a. Lietuvoje ir Lenkijoje politinio bajorų suvažiavimo pirmininkas. Visų rūšių seimeliams necentriniuose Lietuvos vaivadijų pavietuose pirmininkaudavo to pavieto bajorų m., kaip aukščiausias to pavieto pareigūnas ir to pavieto bajorų vadas, o centriniuose vaivadijų pavietuose pilininkas arba net ir pats vaivada. Bajorų m. dėl kurios nors priežasties nedalyvaujant seimelyje, į seimelį susirinkę bajorai arba išsirinkdavo sau s.m., arba seimeliui pirmininkaudavo savo rangu sekantis po pavieto m. aukščiausias to pavieto pareigūnas.

Pavieto m. — XVI–XVIII a. Lietuvoje aukščiausias necentrinio pavieto pareigūnas. 1564–66 teismų ir administracijos reformomis Lietuvoje, D. L. K-tija buvo padalyta į vaivadijas ir pavietus. Nuo to laiko Lietuvoje atsirado ir p.m. Dar prieš 1569 Liublino uniją sudarytas Lietuvos pavietų ir jų pareigūnų sąrašas (atspausdintas M. Liubavskio Litovsko-russkij sejm, 79 priedas) aukščiausią vietą tarp pavieto pareigūnų skiria p.m. Tokią vietą skiria ir did. kng. universalai (I. I. Lappo, Velikoje kniažestvo Litovskoje I 321). 1588 Lietuvos Statuto III skyriaus 6 str. nustatė pavieto pareigūnų rangą, pagal kurį p.m. necentriniuose pavietuose laikomas aukščiausiu. Centriniuose vaivadijos pavietuose (pvz. Vilniaus, Trakų, Naugarduko ir kt.) p.m. visai nebuvo. Čia jį atitiko pilininkas (žr.), kurio pareigos ilgainiui mažėjo ir kuris beliko tik centrinio vaivadijos pavieto bajorų vadas ir visu kuo atitiko necentrinių vaivadijos pavietų m.

Prieš 1569 Liublino uniją p.m., kaip ir pilininkai, buvo Ponų Tarybos nariai, nes jų vaidmuo bei reikšmė necentriniuose pavietuose buvo panaši į vaivadijų centrinių pavietų pilininkų. Tačiau nuo Liublino unijos p.m. nustojo buvę senatoriais, nors lietuviai ir nekartą reikalavo p.m. įsileisti į bendrąjį su lenkais senatą teisėmis lenkų mažųjų pilininkų, kurių Lietuvoje visai nebuvo. Tokiu būdu Lietuvos p.m. prilygo Lenkijos mažiesiems pilininkams. Kadangi p.m. buvo aukščiausias pareigūnas necentriniuose pavietuose, tai pareigūnų pirmumo range ir paaukštinimuose aukštesnė pakopa jiems buvo pilininko kėdė senate. Lietuvos Metrikos dokumentuose randama tokių bajorų pakėlimų iš p.m. į pilininkus

Kiekviename necentriniame paviete buvo tik po vieną p.m. Jis buvo laikomas to pavieto bajorų vadu, tačiau jokių žymesnių administracinių pareigų neturėjo. Daugiau reikšmės jis įgavo visuotinio bajorų šaukimo metu, kada jis, kaip ir pilininkas centriniame vaivadijos paviete, iš vėliavininko perimdavo į karą susirinkusius bajorus, juos vesdavo pas vaivadą ir jam perduodavo, pranešdamas, kuris bajoras ir kodėl neatvyko. Taip pat kartu su vėliavininku p.m. dalyvaudavo taikos metu kartkartėmis daromuose bajorų ir jų ginklų kariniuose patikrinimuose. Be to, p.m. pirmininkaudavo įvairiuose pavieto bajorų suvažiavimuose ir susibūrimuose.

K. Avižonis, Bajorai valstybiniame Lietuvos gyvenime Vazų laikais 1940; *A. Janulaitis,* Lietuvos visuomenės ir teisės istorija 1920; *St. Kutrzeba,* Historja ustroju Polski w zarysie, 2, ²1921; *M. Liubavskij,* Litovsko-russkij sejm 1901; *I. I. Lappo,* Velikoje kniažestvo Litovskoje 1901.

K.Avž.

Konfederacijos m. — XVII–XVIII a. Lietuvoje ir Lenkijoje vadovas legalaus bajorų ginkluoto susibūrimo arba maišto, vad. konfederacija (žr.), jos tarybos pirmininkas. K.m. nepriklausė karinis vadovavimas. K.m. buvo išrenkamas pačių susikonfederavusių bajorų kaip jų maišto prieš karalių arba ginkluoto susibūrimo bei laikinos sąjungos kuriam nors politiniam ar kitokiam tikslui pasiekti vadas. Vadovaudamas visai konfederacijai, k.m. turėjo galios konfederacijos vardu palaikyti ryšius ir derėtis su karaliumi, seimu, senatoriais ir kt. K.m. savo pareigose buvo ligi konfederatai susitardavo su karaliumi ar seimu, pasiekdavo savo tikslo, būdavo numalšinti arba ligi pačios konfederacijos iširdavo. Jei konfederacija apėmė abi valstybes, tai buvo atskiri abiejų valstybių k.m., kurių vienas, paprastai lenkas, būdavo vadinamas generaliniu abiejų valstybių k.m. Visoje konfederacijos istorijoje yra buvęs tik vienas atsitikimas, kada abiejų valstybių konfederacijų generaliniu m. buvo lietuvis — Karolis Radvila — Radomo k.m.

Bajorų m. Lietuvai per 1795 padalijimą patekus į rusų valdžią, b.m. pagal rusų čia įvestą tvarką buvo vietos bajorų pirm. ir ryšininkas tarp bajorų luomo ir vyriausybės. Rusų valdžia iš pradžių paliko gana plačias bajorų teises. Lietuvoje

rusams įvedus gubernijų ir apskričių tvarką, bajorams buvo leista rinktis gubernijų ir apskričių b.m. Kas treji metai bajorai galėjo rinktis į savo luominius seimelius, čia svarstyti savo reikalus ir išsirinkti atstovus į apskrities ir gubernijos įstaigas. Bajorų apskrities seimelis išrinkdavo bajorų apskrities m., kuris vadovavo tos apskrities bajorams. Bajorų gubernijos seimelis, susidedąs iš bajorų apskrities seimelių išrinktų atstovų, išrinkdavo bajorų gubernijos m., kuris vadovavo visos gubernijos bajorams. B. maršalka paprastai būdavo išrenkami rusų valdžiai priimtini asmenys, nekartą ir Lietuvoje įkurdinti rusų dvarininkai, išdalijus jiems nemažai Lietuvos valstybės dvarų ar kitų konfiskuotų žemių. Po 1831 ir 1863 sukilimų rusams taikant griežtas represijas bajorams, b.m. vaidmuo sumažėjo. Po 1863 sukilimo numalšinimo iš bajorų buvo atimta teisė rinkti m. Nuo tada b.m. buvo skiriami rusų centrinės valdžios pareigūnų Lietuvoje ir pasidarė tik vietos dvarininkų pirmininkais bei tarpininkais tarp jų ir rusų administracijos. *K.Avž.*

Vokiečių ordino m. dažnai vad. didžiuoju m. (vok. Grossmarschall), karinėje riterių organizacijoje po didžiojo magistro buvo svarbiausias Ordino kapitulos pareigūnas, atliekąs karo ministro ir kariuomenės vado pareigas, jeigu nepavesdavo karo žygį atlikti kam kitam. Didysis Ordino intendantas (Grosstrappier, trapenarius) kryžiuočių kariuomenę aprūpindavo ginklais, šarvais, maistu, pašaru ir kt. karui reikalingais dalykais; m. priklausė pačios kariuomenės ir jos karo žygių organizavimas. Kadangi Ordinas nuo pat pradžios iš defensyvinės taktikos ginti neofitus nuo užkietėjusių pagonių kerštо perėjo į pastovius užkariavimo žygius, m. vaidmuo ypač sustiprėjo. Jis pastoviai persikėlė gyventi į Karaliaučių, iš kur jam lengviau buvo organizuoti žygius Lietuvon. Eilė veiklių Ordino m. yra žuvę kautynėse su lietuviais, pvz. prie Durbės (žr.), Rūdavos (žr.). Artimiausi kariniai m. bendradarbiai buvo komtūrai. Ordino m. turėjo daug darbo XIV–XV a. žygiuose į lietuvių žemes, be to, jam dar tekdavo vesti politines ir taikos derybas, pvz. Konradui von Wallenrodui vadovaujant 1382 buvo surašytos Dubysos (žr.) sutartys. Ordino m. paprastai buvo pirmasis kandidatas į vyr. magistrus. Livonijos kryžiuočiai, nuo pradžios turėdami savo atskirą kapitulą, turėjo ir savo atskirą m., priklausantį magistrui.

M. Perlbach, Die Statuten des Deutschen Ordens 1890; *M. Tumler,* Der Deutsche Orden im Werden, Wachsen und Wirken 1955. Kitą bibliografiją žr. Komtūras, Magistras. *Z.I.*

Maršalkos artikulai žr. Maršalka.

Maršalkos lazda — senojoje Lietuvos ir Lenkijos bajoriškoj visuomenėj buvo kiekvieno m. valdžios ženklas. Su lazda visur pasirodydavo ir ramybės šaukdavo ja belsdami į žemę ar grindis m. ministrai, taip pat seimų, konfederacijų, tribunolų ir vi-

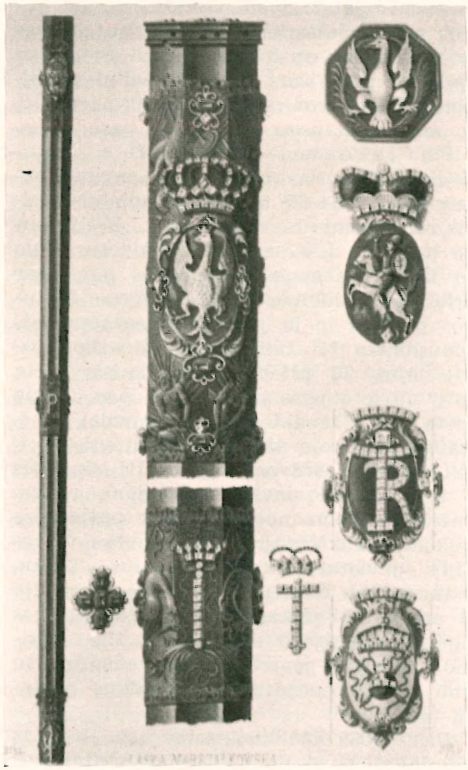

Maršalkos lazda

sokie kitokie m. Lazda buvo jų valdžios ženklas, kuris būdavo įteikiamas kiekvienam naujam m. Maršalkoms ministrams ją įteikdavo iškilmingai seime dažniausiai kancleris arba kuris kitas ministras — kiemo maršalka dažniausiai krašto m.

Valdovas niekad iškilmingai nepasirodydavo, kad prieš jį nebūtų nešama m.l. Jei pasitaikydavo, kad nebūdavo nė vieno iš keturių m., tai m.l. paimdavo nešti kuris

kitas ministras, o jei ir jų nė vieno nebūdavo, tai bet kuris iš valstybės žemesnių pareigūnų ar dignitorių. *A.Š.*

Maršalkų teismas veikė Lietuvoj ir Lenkijoj, tur būt, nuo pat tų pareigūnų atsiradimo pradžios. Jie tvarkė dvarą, tad turėjo teisę ir nubausti bent paprastus neklaužadas, o valdovo pavedami, sprendė ir kitokias bylas. Lietuvoje XVI a. jau plačiai žinomas m.t. vardas. Kai did. kng. dvare būdavo daug maršalkų (žr.), jis labai dažnai vienam iš jų pavesdavo išspręsti bet kurią bylą, nebūtinai susijusią su m. funkcijomis arba dvaro tvarka. Paskirtasis pasirinkdavo keletą sau padėjėjų-asesorių. Bet Žygimanto Senojo laikais jau buvo nusistovėjęs m.t. Teisdavo keli maršalkos krašto arba didžiojo m. prižiūrimi. Toks teismas teisdavo ir valdovui esant Lietuvoje ir jam išvykus. Tuo šis teismas skyrėsi nuo asesorių teismo (žr.). Iš m.t. buvo galima apeliuoti į didįjį kunigaikštį. Tačiau tik tada, jei sprendimas būdavo padarytas jam apie bylą nereferavus. Jei sprendimas buvo padarytas su did. kng. žinia, jokia apeliacija buvo nebegalima.

Po XVI a. teismų reformos, įvedus žemės ir pilies teismus, o pagaliau įkūrus ir Vyriausiąjį Tribunolą, valdovo vardu veikusių teismų apimtis labai sumažėjo. Tada išnyko ir senojo tipo m.t. Liko tik pačių m.t., kuriam priklausė bylos, susijusios su jų veikla, t.y. nusikaltimai prieš maršalkų artikulus seimo metu bei apskritai nusikaltimai prieš tvarką ir saugumą valdovo buvimo vietoje arba jo kelionėje 1 mylios ruožu abipus jo kelio. Teisėjas buvo pats maršalka, kuris tada prie valdovo ėjo pareigas, arba jis ir jo pasirinkti asesoriai, arba vieni jo asesoriai, kurie betgi sprendė tik jo vardu. 1678 seimo priimtame m.t. statute teisėjo priesaikoje sakoma, kad jis turėsiąs laikytis maršalkos nurodymų, o bylas spręs pagal seimo pradžioje paskelbtus maršalkos artikulus.

Sprendimams įvykdyti bei policinei valdžiai seimo vietoje vykdyti, maršalkos iš pradžių laikė tik savo tarnų būrį, o reikalui esant galėjo pasiųsti karališkąją gvardiją tvarkai atstatyti. Vėliau maršalkos komandon seimo metui būdavo pavedamos dvi lengvosios kavalerijos vėliavos — iš Lenkijos kariuomenės, jei seimas vyksta Lenkijoje, ir iš Lietuvos kariuomenės, jei seimas vyksta Lietuvoje.

1766 ir 1768 konstitucijomis m.t. buvo perorganizuotas. Iš m.t. jis paverstas kolegijiniu teismu — m.t. teisėjais, greta paties maršalkos, seimo skiriami 4 senatoriai ir 4 seimo atstovai. 1768 tai buvo pakeista — teisėjų senatorių skaičius sumažintas iki 2. Jei seimas vyksta Lenkijoje, jie parenkami iš lenkų, jei Lietuvoje — iš lietuvių. Be to, pagal šiuos naujus įstatymus krašto maršalka buvo atleistas nuo pareigos palaikyti tvarką valdovo dvare, tai pavedant kiemo maršalkai, o jam paliekant pirmininkavimą senate ir teismą. Be to, Lenkijos maršalkai buvo nustatyta metinė alga — 40.000 auksinų. Lietuvos maršalkai alga turinti būti mokama tik tada, kai valdovas gyvens Lietuvoje. *A.Š.*

Maršalo salos (ag. Marshall Islands) Mikronezijos salyno dalis Pacifike, į r. nuo Karolinų salyno, tarp 0° ir 12° š. pl. Jos sudaro du puslankius: Ratako (saulėtekio) ir Raliko (saulėlydžio). Iš viso yra 353 salos ir mažos salelės, kurių bendras plotas 410 km², bet gyvenamos tik 7. Jos yra koralinės kilmės, ir jų paviršius niekur nėra aukščiau iškilęs kaip 3,3 m nuo j.l. Didžiausia sala Džaluit (Jaluit) yra viso salyno, turinčio per 11.000 gyv., centras. Kvajaleino sala (105 km ilgio ir ligi 27 km pločio) yra didžiausias pasaulyje atolas. Bikini (žinoma dėl jos vardu vadinamų maudymosi kostiumų) ir Enivetok salos yra išgarsėjusios kaip JAV atominių ir vandenilio bombų bandymo vietos. Salų produktai: kokoso riešutai, medvilnė, vaisiai, kopra, cukrinės nendrės. Salas aptiko 1529 ispanas Saavedra, ištyrė 1788 Marshall ir Gilbert. 1885 salos atiteko Vokietijai kaip jos globojamoji teritorija. 1920 jos perleistos mandato teisėmis Japonijai. 1944 II JAV karo laivynas pradėjo čia pulti japonų bazes ir užėmė Madžuro (Majur) salą — pirmąją prieškarinę Japonijos valdomą teritoriją. Netrukus buvo užimtas visas salynas, kuris 1947 Jungtinių Tautų sprendimu patapo JAV mandatu. *A.B.*

Maršancija paprastoji (Marchantia polymorpha) maršantinių (Marchantiaceae) šeimos dvinamė kerpsamanė. Labai dažnai aptinkamos ūksminių miškų drėgnose, pelkėtose, upelių pakraščių, šaltiniuotose augavietėse.

Maršas (prc. marche) 1. ritminga tolyginė žygiuotė; 2. kariuomenėje suderintas karių judesys; m. gali būti lėtas — 75 žingsniai per min., greitas — 110 žingsnių

ir bėgimas — 150 žingsnių per min.; 3. organizuotas kariuomenės žygio judėjimas pėstininkų arba raitininkų rikiuote arba naudojantis kinkomuoju ir automobilių transportu.

4. Muzikoje — muzikos kūrinys ryškaus, tolyginio, dviejų arba keturių dalių metro, nustatąs kolektyvinį žmonių žingsnio ritmą. M. būna įvairių rūšių: parado, kariuomenės, vedybų, laidotuvių, koncertinių ir kt. M. rašomi įvairiems muzikos instrumentams. Kariuomenėj ypačiai naudojami pučiamųjų instrumentų orkestrai. Paprastai m. muzikos formos būna 8 ar 16 taktų ilgio melodinės frazės pakartojimas. M. dažniausiai susideda iš trijų dalių: pirmosios, antrosios (vad. trio, skirtinga pirmajai daliai daininga ramaus pobūdžio melodija) ir trečiosios, kuri yra pakartojimas pirmosios dalies su trumpu užbaigos priedu — koda. Maršų, maždaug šių dienų prasme, jau aptinkama sen. graikų tragedijų vaidinimuose, kur reikėdavo apjungti chorus su instrumentų pritarimu, ypač įžygiuojant. Karinių m. pagrindą viduramžio V. Europoje sudarė įvairūs būgnai, katilai, trimitai ir kitoki pučiamieji ar barškinamieji (perkusiniai) muz. instrumentai. XVI a. pradėta vartoti pučiamųjų instrumentų orkestrai paradams, iškilmingoms eitynėms į miestus, seimus ir kt. Kariniai m. ypač išplito Fridricho D. ir išlaisvinamųjų karų metu. Kompozitoriai Monteverdi (1567–1643) ir P. F. Cavalli (1602–1676) įvedė m. į venecines operas, o J. B. Lully (1633–1687) į prancūzų operas. Vėliau, be karinių m., imta komponuoti įvairios paskirties m.: paradiniai — ramesnės ir iškilmingesnės nuotaikos, vedybiniai — džiaugsmingos nuotaikos, gedulingieji (prc. marche funèbre) — ramios ir liūdnos nuotaikos, pvz. Beethoveno, Chopino, Wagnerio sukurti gedulingi m. Maršai buvo kuriami monarchų karūnacijų proga, didikų sukaktuvėms paminėti, didžiulių parodų atidarymui, medžioklėms ir t.t.

M. Lietuvoje ėmė plisti D.L.K. ir didikų dvaruose maždaug tuo pačiu laiku, kaip ir V. Europoje. XIX a. pabaigoje jie buvo pradėta atlikti ir koncertuose. Pvz. 1898 II 20 Birutės d-jos Tilžėje suruoštame koncerte-šventėje buvo atlikti du vokiečių kompozitorių sukurti m.: L. Bergerio (1777–1839) ‚Lietuviškas dragūnų maršas' ir A. Goldės (1830–1880) ‚Prūsiškas maršas'. Pirmasis lietuvis, pradėjęs kurti m., buvo Petras Stankevičius, buv. Rygos įgulos orkestro kapelmeisteris. Atgavus spaudą, jis parašė 6 maršus, kuriuos išleido J. Deubnerio knygynas Rygoje. Iš tų m. pažymėtini: ‚Maršas Adomo Mickevičes adminimui 1798–1855', Didysai Lietuvos Kunigaikštis Vytautas, Koncertinis Maršas (1410–1910)' ir ‚Koncertinis Maršas kunigaikščio M. Oginskio atminimui'. Šių leidinių viršeliai buvo papuošti tautiniais motyvais su antraštėmis prancūzų, lenkų ir lietuvių kalbomis, kai kuriuose dar rusų ir vokiečių kalbomis. P. Stankevičiaus m. buvo pardavinėjami visose Rusijos didmiesčių gaidų parduotuvėse. Lietuvai atgavus Klaipėdą, J. Neringis parašė J. Budrio garbei dedikuotą m. ‚Valio Klaipėda!' (išleido Ryto b-vė Klaipėdoj). Įvairūs Lietuvos kariuomenės pulkų kapelmeisteriai yra parašę visą eilę m.: J. Gudavičius (kelis m. lietuviškomis melodijomis), Gukauskas, Visockis, Valeika, Lechavičius ir kt. Ypačiai pasižymėjo m. rašymu E. Gailevičius ir Br. Jonušas. E. Gailevičius yra sukūręs šiuos labiau paplitusius m.: Prezidento Smetonos, Romuvėnų, Per girias, laukus, Aštrus kardas ir kt. Br. Jonušo m.: Ei, pasauli, mes be Vilniaus nenurimsim, Nedėlios rytelį, Gaudžia trimitai (1938 laimėjo ‚Ramovės' konkurse I premiją), Ramovėnai žengia ir kt. *J.Ž.*

Marška 1. lininio, pusvilnonio ar vilnonio audeklo keturkampė, paprastai iš dviejų gabalų susiūta dangstė, vartojama lovai pakloti (paklodė) ar jai užtiesti (lovatiesė), stalui uždengti (staltiesė), taip pat lopšiui apsiausti. M. audinys ir dydis įvairuoja pagal jos paskirtį. 2. Vienpalė keturkampė vilnonio ar pusvilnonio audeklo siaustė, kurią moterys užsisiaučia lietuje ar vėjuje. Žr. Drobulė, skara. 3. Vienpalė ir be rėčio (ratūko) tinklà (drobė, drika, trika), užstatoma žuvims gaudyti, arba mažas dvibradis tinklas.

Marškiniai lengvo audinio skalbiamas palaidinis liemens apdaras. Lietuvos kaime m. iki paskutinių laikų dažniausiai buvo siuvami iš drobės. Geriausios, gražiausios ir ploniausios drobės buvo audžiamos iš lininių siūlų, o storiausios — iš pašukų ar pakulų. Išeiginių m. drobės pačios ploniausios ir balčiausios, o kasdieninių — storesnės ir mažiau baltintos. Marškiniams -stuomenims drobė visada buvo audžiama

dvinytiškai, apie 172 cm pločio, o rankovėms žymiai siauresnė.

Vyrų kasdieniniai m. buvo siuvami iš baltintos drobės, rečiau iš pašukinio, ilgi, vientisos drobės. Kasdieninių m. pasiuvimas būdavo labai paprastas: stuomenys sulenkiami pagal m. ilgį pusiau, atkerpami nuo rietimo ir prakerpami per sulenkimą. Šonai susiuvami, kaklui iškerpama prakarpa, o rankovės prisiuvamos atskirai. Tačiau daug patogesni ir, beveik, visuotinai buvo siuvami m. jau atkerpant nuolaidžiai pečius ir viršų atskirai susiuvant, labai dažnai dar pečiuose įsiuvant 2–3 pirštų pločio perkelines ar nors plonesnės drobės pérpetes. Įduriant rankoves, kad mažiau pažastys plyštų, įsiuvama keturkampės ‚varliukės'. M. apykaklė buvo stačia, surišama mastele, susegama sagtele, kaulo ar medžio brūzguliu, vėliau — saga, o rankogaliai — seniau su pavarėle, vėliau — atskirai segami brūzguliu ar saga.

Išeiginiai vyrų m. buvo puošnesni, perkelinėmis perpetėmis, apykakle, krūtinės prakarpu ir rankogaliais. Labai dažnai apykaklė, ypač krūtinės prakarpa, kartais dar ir rankovių galai išsiuvinėti raudonais, rudais, mėlynais ar kt. spalvų siūlais. XIX a. viduryje dar dažnai išeiginiai vyrų m. buvo susegami sidabrine ar žalvarine sagtele, namie drožta kaulo segele ir t.t. Vasaros metu vyrai vietomis iki paskutinių metų laukuose dirbo vienmarškiniai, sujuosdami ant kelnių užleistus m. raštuota ar pintine juosta, o jaunimas paskutiniu metu tenešiojo jau į kelnes sukištus m. Senieji vyrai ir sunkiausių darbų metu vilkėjo užsegtus m., laikydami atlapą krūtinę nepadorumu, jaunimas dirbo atsegtais m., todėl ir jų apykaklė dažniausiai jau buvo atversta arba visai be jos, tik iškarpa. XIX a. gale daug kur paprastais baltos drobės m. vyrai ėjo į vestuves ar kt. svečius, neišskiriant nė bažnyčios. Vėliau šiuos išeiginius baltos drobės m. pakeitė namie siūti perkeliniai ar kt. pirktos medžiagos m. Didžiuosius vasaros laukų darbus pradėdamas ūkininkas vilkdavosi švariais m., ypač rugių laukan eidamas, nes ‚duona reikia baltu linu sutikti'. Baltos drobės m. dovanoms gaudavo vyrai iš atitekėjusios marčios, brolienės; kartais juos gaudavo ir šiaip iš kaimynių moterų ar net merginų. Šeimininkės dažnai dovanodavo per Kalėdas savo samdiniams po naujus drobės m.

Moteriški kasdieniniai m. buvo siuvami tuo pačiu būdu kaip ir vyrų, tik jie visad buvo ilgesni, paprastai iki kelių ar nors pusėn šlaunų. Taupydamos drobę, moterys dažnai siuvosi savo m. nuo juosmens su padurkais, kurie buvo pašukiniai ar duriami senų m. apatinė dalimi; todėl turtingesnei ūkininkei padurkiniai m. buvo šykštumo žymė ir tapdavo pajuokos žodžiu, o mažiau pasiturinčiai šeimai niekas jų ir neprimindavo. Moters m. apykaklė buvo visad stačia, ploniausios drobės, o vėliau tik perkelio ir susiejama mastele, susegama drožtine kaulo sege ar saga. M. rankogaliai raukti-pavariniai ar užsegami sagele. Krūtinės prakarpas puoštas baltesne drobe, perkeliu ir susegamas keliomis sagomis. XIX a. gale dar daug kur moterys laukuose dirbo ir vienmarškinės, šienapiūtei vilkėdamos trumpesnėmis rankovėmis (maždaug iki alkūnių) m.

Išeiginiai moterų m. buvo žymiai puošnesni negu vyrų: siūti iš ploniausios drobės, be padurkų. Apykaklei naudota tik pirktinis perkelis, taip pat prakarpai ir rankogaliams. Apykaklė, prakarpa, pečiai ir jų perpetė bei rankovių galai buvo išsiuvinėjami raudonais, rudais ar kt. ryškių spalvų siūlais arba įdedant rinktinio rašto audeklo. Labai dažnai šių m. apykaklės viršus, rankovių galai ir rankogaliai buvo puošiami kiauriniu raštu ar mezginiukais. Jiems gausiai vartojo paraukimus ties apykakle, rankovių galams ir kt. Šalia šių išeiginių ilgųjų m. buvo siuvami ir trumpesni, puošnūs raštuotomis rankovėmis, gausiais siuvinėjimais ir kiauriniu raštu; šios rūšies papuošimai ypač gausūs vad. tautiniuose drabužiuose (žr.).

Mirties m. XIX a. gale moterys dar mėgo siūdintis vad. mirties, arba laidotuvių m. Juos siūdinosi iš balčiausios drobės jau jaunamartė, puošdama siuvinėjimais, audinio rinkiniu ir kiauriniu raštu, kaip ir kiekvienus išeiginius m., tik jie buvo visad ilgi, paprastai siekė kojų kulnelius ir jais niekad nevilkėdavo, išskyrus tuos atvejus, kai ligonei veždavo kunigą. Mirties m. kartais pasiūdavo žmona savo vyrui senukui, ilgos ir mirštamos ligos metu, tačiau juos paprastai slėpdavo ir jam nesakydavo. Dar XIX a. viduryje jaunas, nebrendusias mergaites tebelaidodavo tik vienais ilgais m., panašiai kartais laidojo ir jaunuolius; mažus vaikus ir daug vėliau telaidojo tik vienais krikšto m., kuriuos siuvo kiekvienam krikštan veža-

mam vaikui kūma iš balčiausios drobės, vėliau iš perkelio.

Sau ir vyrams pasiūti m. privalėjo mokėti kiekviena besiruošianti tekėti mergaitė. Juos siūti išmokydavo motina, našlaitę — teta ar senesnė kaimynė. Kiekviena nuotaka dovanodavo baltos drobės m. savo būsimam vyrui, šešurui ir dieveriams bei kitiems tos šeimos vyrams. Kartais pamergė siūdino m. ir savo pajauniui, ypač jei šis neturėjo motinos ar suaugusios sesers. Atskirais atvejais m. buvo laikoma reikšminga ir pagarbos dovana kaimynui. Juos duodavo tekėjusi moteris kūmui, bičiuliui, savo ar būsimam dukterų piršliui ir t.t. Geram tarnui ar piemeniui šeimininkė duodavo Kalėdoms dovanoms m.; juos iš šeimininkių gaudavo kaimo kerdžius, neturtingas senukas, net atsitiktinis elgeta ir pn.

Maršk onas bendras pavadinimas audiniams bei siūlams, pagamintiems iš augalinio pluošto: medvilnės, linų ar kt.

Maršrutas (iš prc. marche ‚ėjimas' ir route ‚kelias') 1. iš anksto sudarytas kelionės planas, tvarkaraštis išvykose, ekspedicijose ir kt.; 2. kariuomenės, mašinų, lėktuvų ir pn. vykimo kelias; 3. prekinis traukinys, einąs nepakeitęs sąstato ir krovinių iš anksto numatyta kryptimi ligi paskyrimo vietos (maršrutinis traukinys).

Marteau Henri (1874—1934) prancūzų smuikininkas ir kompozitorius. Jau būdamas 10 m. grojo Vienos filharmonijos orkestre. 1892 laimėjo Paryžiaus konservatorijos pirmąją premiją. Koncertavo JAV, Švedijoje ir Rusijoje. 1900 išrinktas Švedų muz. akad. nariu; jis įsteigė fondą švedų muz. populiarinti. Nuo 1900 profesoriavo Ženevos konservatorijoje, 1908–15 Berlyno Aukštojoje muz. mokykloje, nuo 1921 Prahos konservatorijoje. Lankėsi ir Nepriklausomoje Lietuvoje. M. reiškėsi ir kaip kompozitorius. Iš jo kūrinių pažymėtina opera Meister Schwalbe, eilė kamerinės muz. dalykų, 2 smuiko koncertai ir kt.

Martelé (prc.; it. martellato ‚plakant') muzikoje terminas plačiai vartojamas išreikšti vienam pagrindinių muz. grojimo charakterių, specialiu stiprumu paryškinant kiekvieną gaidą. Tatai pažymima ženklu > arba raidėmis fz., o kartais ir pačiu terminu.

Martello (ir Martelli) Pier Iacopo (1665–1727) italų poetas. Pradėjęs kurti sonetus, vedybines dainas ir panegirikas, kaip laiko dvasia reikalavo, M. pradžioj buvo neabejotinoj jausmingos Martino poezijos įtakoj. Vėliau persilaužė ir iš martinizmo visai išsivadavo. Savo poezijos rinkinyje Canzoniere (1710) pasireiškia kaip savaimingas XVII a. dainius, savo eilių preciziškumu gimininga Petrarkai ir Dantei. Be to, M. yra sukūręs tragedijų ir komedijų, iš kurių komedijos meniniu požiūriu yra vertingesnės. Tačiau ir savo tragedijomis M. žengė pirmąjį žingsnį iš XVI a. melodramos į grynąją it. tragediją.

Martėnas (pagal prc. tyrinėtoją Pierre Emile Martin) tam tikra plieno ar geležies lydimo krosnis. Žr. Marteninis procesas.

Marteninis procesas, kitaip Siemenso-Martino procesas, būdas plienui gaminti, naudojant atviro žaizdro krosnis. Atviro žaizdro krosnis plieno gamybai pradėta naudoti apie 1863 brolių Martinų plieno liejyklose Prancūzijoje. Maždaug tuo pačiu metu, 1865, Vokietijoje Siemensas panaudojo panašias krosnis, prie jų pritaikydamas kameras sudegusių karštų dujų šilumai atgauti. Siemenso-Martino tipo krosnių konstrukcija yra palanki įvairaus tipo kurui, pvz. alyvai, natūralinėms dujoms, anglies dujoms, pučiamųjų krosnių dujoms ir t.t.

Siemenso-Martino tipo krosnyse plienas yra tirpinamas ir valomas liepsnos dujų ar alyvos, kuri yra deginama viršum ištirpusio plieno ir šlako. Kontroliuojant liepsnos bei šlako sudėtį viršum ištirpusio plieno, įmanoma sekti ir plieno sudėtį. Dalis šilumos atgaunama praleidžiant karštai sudegusias dujas per regeneracines kameras, kurios šias kameras įkaitina. Vėliau per šias kameras leidžiamas oras naudojamas dujų ar alyvos degimui palaikyti, tokiu būdu pilnai išnaudojant liepsnos koloringumą (žr. Geležis). Išklojus krosnis šarminio tipo plytomis (chromo-magnetito), plienas išvalomas nuo sieros ir fosforo, tuo pačiu gana tiksliai kontroliuojant pliene anglies kiekį nuo 0,03 iki 1,10%. Šarminio tipo krosnys statomos įvairaus dydžio, nuo 15 iki 600 tonų talpos.

Martino-Siemenso tipo krosnyse, išklotose rūgščių tipo plytomis (silicio mišiniais), gaminamas plienas, turįs mažus kiekius sieros ir fosforo, nes šie elementai šio tipo krosnyse iš plieno negalima pašalinti. JAV šio tipo krosnys daugiausia naudojamos plieno liejyklose tirpinti plie-

ną liejinių gamybai. Todėl jų dydis nėra didelis, nuo 10 iki 60 tonų talpos.

J. L. Bray, Ferrous Process Metalurgy 1954. *R.Bjr.*

Martens 1. F i o d o r F i o d o r o v i č (1845–1909) rusų teisininkas, politikas, estų vokiečių kilimo. Nuo 1868 dirbo Rusijos užsienio reikalų m-joje, nuo 1873 Imperatoriškosios teisės mokyklos ir Petrapilio univ. prof. Pasaulinį garsą įgijo paskelbęs: O konsulach i konsulskoj jurizdikcii na Vostoke (vokiškai 1874) ir Privatnoje pravo vo vremia voiny 1869. Šie veikalai buvo išversti į kitas V. Europos kalbas. M. buvo didelis arbitražo idėjos propagatorius. Jis daugelį kartų buvo paskirtas arbitru tarp svetimų valstybių, tarp JAV ir Meksikos, D. Britanijos ir Prancūzijos ir t.t. Iš kitų jo darbų pažymėtini: Recueil des traités et conventions conclus par la Russie avec les puissances étrangères 15 tt. 1874–94 (čia buvo atspausdinti ne tik pačių sutarčių tekstai, bet ir jų sudarymo istorija, paremta archyvų duomenimis), La Russie et l'Angleterre en Asie centrale 1879 (rusiškai ir vokiškai 1880), La question égyptienne 1882 ir kt.

2. G e o r g F r i e d r i c h (1756–1821) vokiečių diplomatas, teisininkas. Nuo 1783 Göttingeno univ. prof., nuo 1808 Vestfalijos valstybės tarybos narys. Žymesni jo veikalai: Précis du droit des gens moderne de l'Europe 2 tt. 1789 (lotyniškai išleistas 1785), Cours diplomatiques 3 tt. 1801. Tačiau svarbiausias jo darbas yra Recueil des traités (žinomas kaip Martenso rinkinys) 7 tt. 1791–1801 su papildymais iki 1808. Vėliau šis rinkinys buvo tęsiamas 4 serijomis pavadinimu: Recueil général des traités (16 tt. 1817–42; 20 tt. 1843–75; 35 tt. 1876–1908; 41 tt. 1908–44). *D.Kr.*

Martensen Hans Lassen (1808–1884) danų ev. teologas. 1840–54 Kopenhagos univ. teol. prof., 1854–84 Zelandijos ev. vyskupas ir Danijos primas. Domėjosi viduramžių mistine teologija. M. filosofijoje jaučiama didelė Hegelio įtaka. Jo filosofiniai ir teologiniai raštai paskatino danų mąstytoją S. Kierkegaardą (žr.) pulti Bažnyčią. Išsp. Mester Eckardt 1840, Den kristelige Dogmatik 1849, Den kristelige Ethik 3 tt. 1871–78 ir kt. Jo autobiografija: Af mit Levnet 2 tt. 1882–83.

C. J. Scharling, H. L. M. 1928.

Martensitas grūdinto anglies plieno rūšis, kurio kristalinėje struktūroje anglis (C) ar cementitas (Fe_3C) yra kieto tirpalo būsenoje su atominėmis ar molekulinėmis anglies ar cementito dispersijomis. M. yra labai kietas ir trapus. Martensitinei plieno kristalų struktūrai gauti plienas kaitinamas iki 760°C temperatūros, kurioje susidaro austenitas ir, staiga atšaldžius, transformuojasi į martensitą. Grūdinimo metu metale susidaro didelių vidujinių įtempimų, kurie atleidžiami metalą pakaitinus maždaug iki 200°C ir paskui leidžiant palengva atšalti iki kambario temperatūros. Metalurgininkai nustatė, kad geresnių rezultatų gaunama, kai staiga vandenyje atšaldoma tik iki temperatūros, kurioje m. pradeda susidaryti; tada šios temperatūros vonioje laikoma tol, kol visas austenitas transformuojasi į m., ir tik tada atšaldoma iki kambario temperatūros. *E.Bnk.*

Martes žr. Kiaunė.

Martha's Vineyard JAV sala už 6 km nuo Massachusetts krantų, į p. nuo Cape Cod; 30 km ilgio, ligi 15 km pločio. Didžioji salos dalis apaugusi miškais ir ji žinoma geromis vasarvietėmis, iš kurių žymiausios yra Edgartown ir Tisbury.

Martì 1. seniau sužadėtinė ar nuotaka vyro tėvams ir giminėms; 2. sūnaus žmona tėvams, brolio žmona broliams - seserims, kartais ir kitiems šeimos bei giminės nariams. Paprotinė m. teisė vyro namuose tiek XIX a., tiek iki paskutinių dienų buvo gana skirtinga. Užnemunėje, iš dalies ir Žemaičiuose, kur jos vyras iš savo tėvų aprašais ar kitu susitarimu gauna ūkį, o pats šešuras bei anyta išimtine išsiskiria iš namų reikalų, kur taip pat dalimis išskiriami ir kiti šeimos nariai, — m. iš pirmų dienų yra savarankiška ir nepriklauso nei šešuro su anyta, nei dieverių su mošomis; ji yra visiška namų šeimininkė. Gana savarankiška ir nepriklausoma m. yra ir tose šeimose, kur pravesta visų šeimos narių sutikimu, tačiau nei šešuras, nei kiti šeimos nariai nesinaudoja išimtine ir dar dalimis, nors tokiuose namuose jau marčiai tenka nusilenkti kitiems šeimos nariams. Išskirtinė ir gana mažareikšmė m. teisė yra Žemaičių, Š. ir R. Lietuvos bendruose ūkiuose, kur vedus sūnui ir toliau šeimininkauja patys vyro tėvai, kur vedęs ir vyresnysis sūnus negauna šeimininko teisių arba tegali naudotis tik jų dalimi (ūkį tvarkant motinai ar esant broliavai). Ten m. vieta ir teisės dažnai priklauso šeimos nuotaikų ir susidariusių namų san-

tykių (šešuro, anytos, dieverių, mošų ir kt.). Daugelyje vietų ir lauktoji m. negauna šeimininkės teisių iš anytos, kartais anyta šeimininkavimą paveda savo dukrai, t.y. mošai, bet m. lieka tik paprastu ir gana mažateisiu šeimos nariu. Tik jos vyrui palengva suimant visus ūkio reikalus, m. vieta ir reikšmė iškyla ir išsiskiria iš kitų šeimos narių tarpo. Taip pat šiose šeimose m. reikšmė išauga su kiekvienu pagimdytu kūdikiu, o bevaikė m. nesusilaukia pagarbos. Broliavoje vyresniojo (šeimininko) brolio žmona susilaukia daugiau pagarbos ir įgyja reikšmės, kartais ir prieš mošų įprastines teises. Kitos broliavos m. dažnai yra nustumtos į antraeiles vietas, nors daugelyje broliavų susidarydavo ir kiti vidiniai m. santykiai, kartais broliavos vyriausia šeimininkė būdavo ir kita m., ne šeimininko žmona. Vyro tėvų ar jo brolių-seserų nelauktos (nesutinkant dėl m. kilmės, ūkinių reikalų) m. vieta dar daugiau įvairuoja. Sūnui ar broliui dėl vedybų susikirtus ir net pasitraukus iš namų, tokiai m. dažnai nėra vietos ne tik artimųjų, bet ir tolimesnių vyro giminių tarpe; jai dažnai nepripažįstamas ir m. vardas pačioje vyro giminėje ir net visai neminima, jau nekalbant apie svečiavimąsi ar kokius giminystės santykius. Tik per ilgesnį laiką tokiai m. pavyksta įeiti į vyro giminę, ypač per paaugančius vaikus. Vyro tėvams ar broliams su tokiomis vedybomis sutikus kaip su neišvengiamu dalyku, tegul ir vestuves net namuose keliant, m. vieta namuose dažnai būna lygi samdinei merginai arba net ir žemesnė. Tačiau gimus kūdikiui, tokia m. vienur greičiau, kitur vėliau įeina į pilnateisių šeimos ar giminės narių tarpą. Daugiausia gerbiama ir mylima į kitus namus (žentuosna) išėjusio sūnaus ar brolio m.: su ja mielai svečiuojamasi, dažniausiai giriama, nes tiesiogiai su ja nesusiduriama ūkio reikalus ar dalis sprendžiant, atseit, ji ‚nesimaišo po kojomis'. Apskritai, visur Lietuvoj pasireiškiąs tam tikrą laiką m. abejingumas ar mažesnis išskyrimas be ūkinių santykių pakitimo yra dar ir psichologinė (‚svetimas žmogus') apraiška, apibūdinama trumpu posakiu ‚marti vis tik lopinys ir greit neprisisiuva' (Užpaliai).

3. Kiekviena naujai atitekėjusi moteris, jaunamartė, kuri tuo vardu vadinama pirmus metus visame kaime. Plg. Gentivardžiai.

J. K. Aleksa, Lietuvos moteris sodietė (anketų duomenys) 1932; *A. Kriauza,* Kaip bardavosi ir pykdavosi mūsų seneliai (Gimtasai Kraštas 1943 nr. 31); *A. Garmus,* Nemuno pakrantėmis 1951. *A.Mž.*

Marti José (1853–1895) Kubos rašytojas ir kovotojas dėl nepriklausomybės. Jau būdamas 16 metų, M. įsijungė į politinę veiklą ir už dramą ‚Abdala' ištremtas į Kadiksą. Atsidūręs Ispanijoje, tęsė studijas, po to gyveno Meksikoje ir Gvatemaloje; čia kurį laiką buvo Gvatemalos univ. literatūros ir filosofijos prof. Grįžo į Kubą, bet 1879 vėl ištremtas. 1881–95 buvo Argentinos konsulu Naujorke ir čia leido žurnalą La Patria, skirtą Kubos reikalams ginti. Kilus Kuboje sukilimui, slapta išplaukia tėvynėn ir 1895 kovoje su ispanais žuvo ties Dos Ríos. Kūryboje M. laikomas moderninio sąjūdžio pradininku. Jo lyrika pasižymi stiliaus puošnumu, išraiškos aiškumu, jautrumu ir vaizduotės turtingumu. M. veikalai išleisti Obras 13 tt. 1900–14, nauja laida Obras Completas 1925.

I. Méndez, J. M. 1925; ('') M., Documentos para su vida 1947; *J. Mañach,* M. Apostle of Freedom 1950. *P.Gč.*

Martianus Capella žr. Marcijonas Kapela.

Martignac Jean-Baptiste de (1778–1832) prancūzų politikas, advokatas. Restauracijos metu buvo Burbonų dinastijos šalininkas. 1821 išrinktas į parlamentą. 1828 Karolio X paskirtas ministru pirm. ir vidaus reikalų ministru. M. mėgino saikingesne politika švelninti santykius su parlamento opozicija. Tačiau jo vedamoji politika nepatenkino nei opozicijos, nei Karolio X, nei ultrarojalistų parlamente, todėl 1829 buvo pakeistas griežtu ultrarojalistu Poliganc'u. Išsp. Essai historique sur la révolution d'Espagne et sur l'intervention française de 1823, 1832.

Martin 1. Alfred (g. 1882) vokiečių kultūros istorikas. Nuo 1924 profesoriavo Münchene, 1931–32 Göttingene ir nuo 1948 vėl Münchene. Jis pirmiausia atsidėjo renesanso istorijai ir išleido veikalą apie Coluccio Salutati ir ypač žymų darbą Soziologie der Renaissance ²1948. Kiti kultūros istorijai skirti veikalai: Nietzsche u. Burckhardt ³1948, Die Religion Burckhardts ²1947, Der heroische Nihilismus u. seine Überwindung oder E. Jüngers Weg durch die Krise 1943.

2. Archer (g. 1910) anglų chemikas. Nuo 1938 dirba National Institut of Medical Research Londone. Įvede analizinėn

chemijon chromatografiją popieriuje ir už tai kartu su R. Synge 1952 gavo chemijos Nobelio premiją.

3. Arthur (1801–1856) prancūzų archeologas, jėzuitas. Pradžioj pamokslininkas, bet nuo 1838 atsidėjo tiktai meno ir archeologijos studijoms, ypatingai viduramžių. Buvo švietimo m-jos patarėjas religinio meno ir architektūros klausimais restauruojant senovės paminklus. Drauge su Charles Cahier (žr.) išleido Monographie de la Cathédrale de Bourges 1841–44, Mélanges d'Archéologie, d'Histoire et de Littérature sur le Moyen-Âge 4 tt. 1848–56. Be kitų smulkesnių leidinių, daug surinktos medžiagos ir studijų paliko rankraščiuose.

Sommervogel, Bibliothèque de la Compagni de Jésus V 619–621. *A.Lm.*

4. Bon Louis Henri (1810–1883) prancūzų politikas ir istorikas. Pradžioje buvo teisininkas ir rašė romantizmo dvasios romanus. Vėliau įsitraukė į savo krašto praeities studijas ir rašė masėms pritaikytą plačią prancūzų tautos istoriją. Pragarsėjęs istorija ir keliomis apybraižomis dabarties klausimais, 1848 gavo naujosios istorijos katedrą Sorbonoj, 1878 buvo išrinktas nariu Prancūzų akad. ir 1871 Moralinių bei politinių mokslų akad. Tuo pačiu metu dalyvavo ir politiniame gyvenime, nuo 1871 būdamas parlamento ir nuo 1876 senato nariu (kairysis respublikonas). M. pasireiškė aiškiu komunos priešu ir karštu tautininku.

Jo savo laiku garsi prancūzų tautos istorija (Histoire de France 19 tt. 1837–54) prisisunkusi liberalizmo ir tautiškumo. Nuo pat seniausių laikų, galų bei druidizmo, M. stengėsi vesti ‚gyvą tautiškumo idealą' (idéal vivant de la nationalité), kuris buvęs pirmaujančiu istorijos varikliu visais laikais. Tad demokratinės ir patriotinės dvasios M. istorija, parašyta patraukliu ir lengvu stilium, turėjo didžiausią pasisekimą ir garsino autoriaus vardą. Kiti M. veikalai: Histoire de Soissons 1837, Daniel Manin 1859, L'unité italienne et la France 1861, Pologne et Moscovie 1863, Études d'archeologie celtique 1871 ir kt.

J. J.

5. Elias (1739–1818) švedų tapytojas ir grafikas, (8) brolis. Studijavo pas švedų tapytoją A. Ehrenswärdą Sveaborge (Suomijoje), Paryžiuje ir Karališkojoje akad. Londone. Būdamas Londone M. buvo labai produktyvus: tapė aliejumi, darė gamtovaizdžių, miesto vaizdų, portretų akvareles ir graviravo žanrinius paveikslus. Karališkosios akademijos parodose turėjo didelį pasisekimą. 1780 grįžo į Švediją, daug keliavo po kraštą tapydamas ir škicuodamas gamtovaizdžius ir darydamas portretus. Pagal M. paveikslus ir piešinius jo brolis J. F. Martin darė raižinius. 1788–91 vėl gyveno Londone, bet tokio pasisekimo kaip pirma jau nebeturėjo. Grįžęs į Stockholmą, 1793 pradėjo raižinių seriją Martins Schola. 1803 išleido 10 lapų seriją ‚Tėve mūsų'.

M. yra būdingiausias XVIII a. gamtovaizdžių tapytojas Švedijoje. Jis yra pirmasis perteikęs Švedijos gamtovaizdį ne vien tik kaip topografinę medžiagą. Jo kūrybai turėjo įtakos Gainsborough, Wilson ir kt. Todėl M. akvarelėse vyrauja švelnus, romantinis gamtovaizdis. Yra padaręs daugelio žymių asmenų portretų.

R. Hoppe, E. M. (Sveriges Allmänna Konstförenings Publikation 31 t. 1923); *M. Lundqvist,* E. M. (Konsthistoriska sällskapets Publikation 1924). *J.Lng.*

6. Frank (g. 1890) šveicarų kompozitorius. Nuo 1928 Jaques-Dalcroze instituto ir konservatorijos prof. Ženevoje, vėliau Technicum Moderne de Musique prof. ir dir. Nuo 1946 gyvena Amsterdame ir kartu vadovauja (nuo 1950) Kölno konservatorijos kompozicijos klasei. Išskirtinai savito bei įvairaus ritmo ir metro M. kūryba dažnai yra pagrįsta dvylikatonės muz. samprata. Svarbiausi M. kūriniai: oratorijos Le vin herbé (Der Zaubertrank) 1941, In terra pax 1944 ir Golghota 1948, Rilkės Kornetas altui ir kameriniam ork. 1943, opera Der Sturm 1954 ir Petite symphonie concertante 1945 — plačiausiai žinoma jo kompozicija. Be to, M. yra parašęs kelis baletus, koncertus solo instrumentams su ork., eilę kamerinės ir vokalinės muz. kūrinių.

W. Schuh, Schweizer Musik der Gegenwart 1948. *K.O.*

7. Homer Dodge (1836–1897) amerikiečių dailininkas, peizažistas. Jo ankstyvesnieji darbai sekė ‚Hudsono upės mokyklos' linija. 1876 nuvykęs Europon buvo labai paveiktas prancūzų Barbizono peizažistų m-los. 1882–86 praleido Prancūzijoje, Normandijoje. M. laikomas vienu iš trijų didžiųjų amerikiečių peizažistų (Inness ir Wyant). Jo darbų yra visose didesnėse amerikiečių meno kolekcijose ir muziejuose. *R.Žk.*

8. Johan Fredrik (1755–1816) švedų raižytojas, (5) brolis. 1770 išvykęs į Angliją mokėsi pas savo brolį Elias M. ir anglų grafikus. Kartu su broliu gavęs pinigų švedų istoriniam-topografiniam veikalui, 1781 atvyko į Stockholmą ir čia pagal brolio tapybą, akvareles bei piešinius graviravo žanrinius motyvus, portretus, gamtovaizdžius bei miesto dalis įvairiomis manieromis. Paskui visa tai buvo nuspalvinta arba dažnai pagaminta akvatintu. Išsp. portretus Svenska Galeriet (švedų galerija) 1782–83, Svenska vuer (švedų vaizdai) 1805 ir t.t. *J.Lng.*

9. Luis Maria Garcia (1846–1906) jėzuitų istorijos studijų organizatorius. Profesoriavo Poyanne mst. Prancūzijoje ir Salamankoje, kur buvo ir seminarijos rektorium. Nuo 1886 Kastilijos provincijolas, 1892 išrinktas 24-ju jėzuitų generaliniu viršininku, aplankė Anglijos, Airijos, Vokietijos, Prancūzijos, Belgijos, Italijos jėzuitų provincijas ir 1895 savo kūriją iš Fiesole perkėlė į Romą. Pagrindinis jo rūpestis buvo suorganizuoti plataus masto jėzuitų istorijos studijas. Jo iniciatyva pasirodė išsamūs veikalai apie atskirų asistencijų (provincijų grupių) istoriją: Astrain, Tacchi-Venturi, Fouqueray, Hughues, Duhr, Kröss, Zaleski; pradėta leisti Monumenta Historica Societatis Jesu (dabar jau arti 100 tt.), jėzuitų kolegijų, rezidencijų ir misijų atlasas; daug prisidėjo prie žurnalo Razon y Fé įsteigimo. *A.Lm.*

10. Pierre Emile (1824–1915) prancūzų inžinierius ir išradėjas. Jis kartu su savo tėvu apie 1863 išrado būdą gaminti plieną naudojant atviro žaizdro krosnis. Tas gamybos būdas vadinamas jo vardu marteniniu procesu (žr.).

11. Rudolf (1864–1925) šveicarų antropologas. Nuo 1905 Züricho ir nuo 1917 Müncheno univ. prof. Jis buvo vienas iš biologinės antropologijos metodo grindėjų ir suvienodintos matavimo technikos (antropometrijos) pradininkų. Išsp. Lehrbuch der Anthropologie 3 tt. 1914, ^{3}1958, Richtlinien für Körpermessungen 1924, Anthropometrie 1925, ^{2}1929 ir kt.

Martyna šventoji, kankinė (šventė I 30). Senovės šaltiniai iki VIII a. nieko nežino apie M. Tik Liber Pontificalis pop. Hadrijono (772–795) gyvenime sako, kad šis popiežius apdovanojo bažnyčią, pašvęstą šv. M. garbei, stovėjusią Romoje prie senovės forumo vietoje, kur buvo seniau Secretarium Senatus. M. Passio yra grynai legendinė ir neturi jokios istorinės vertės.

Martynaitis (Marcinskis) 1. Antanas (1821 VI 21 Gelgaudiškio par., Šakių aps. — 1906 XI 4 Varšuvoje) kanauninkas. Mokėsi Seinuose, Marijampolėje ir Suvalkuose. 1845 įstojo į dvasinę seminariją Varšuvoje ir po metų persikėlė į Varšuvos dvasinę akad., kurią baigęs kunigavo Latoviče ir Bielske. Lėšų mokytis davė baronas G. Keidelis, pas kurį jo tėvas tarnavo girių sargu, ir kun. M. Sidaravičiaus tėvas. Nuo 1856 Varšuvos dvasinės seminarijos viceregentas, nuo 1862 akademijos dvasios tėvas ir v. rektorius. Pasižymėjo dvasinio ir asketinio gyvenimo žinojimu. Buvo surinkęs vertingų knygų biblioteką. 1861 išleido dėdės Motiejaus Prano M. (žr.) parašytą ir savo perdirbtą ‚Gramatika arba spasabas iszsimokinimo lenkiszkos kalbos'. Prakalboje ragino neužmiršti savo prigimtos (lietuvių) kalbos ir nesigėdyti jos. Be to, M. yra parašęs lenkiškai eilę tikybinių raštų: Droga do prawdziwego spokoju sumienia 1857, susilaukusią daug kritikos, bet išverstą ir į kitas kalbas (lietuviškai išvertė ir perdirbo kun. A. Vytartas ‚Kaip nuspakajyti sumeniją (saužinę) 1860; tikrumoje išėjo 1888); Popularne przysposobenie dzieci do I spowiedzi i komunii św. 1873 (lietuviškai išvertė kun. M. Sidaravičius ‚Pritajsimas Waikeliu pri spawiednes ir Komunijos szwentos 1887); Praktyczna gorliwość kapłana 1876; Przewodnik dla kleryków i młodych kapłanów 1877 ir kt.

Pleszczyński, Dzieje Akademii Duchownej rzymsko-katolickiej warszawskiej 1907; *Vc. Biržiška*, Senųjų lietuviškų knygų istorija II 1957. *J.V.*

2. Jonas (g. 1898) tapytojas, karikatūristas. 1922–26 mokėsi Kauno meno mokykloje. Priklausė Nepriklausomųjų dailininkų d-jai. Nuo 1929 dalyvavo meno parodose, jų tarpe 1938 tarptautinėje karikatūrų parodoje Stockholme. Piešė ir knygų viršelius. Be to, rašė eilėraščius, satyras, ir pats jas iliustravo. Bendradarbiavo Lietuvoje, Vapsvoje, Trimite, Lietuvos Mokykloje ir kt.

3. Jurgis (1863 III 16 — 1947 Lietuvoje) kunigas, rašytojas. Baigęs Kauno kun. seminariją, 1897 įšv. kunigu. Ilgus metus būdamas Šimonių par. klebonu, 1932 užbaigė statyti bažnyčią, įrengė parapijos salę ir 1939 įkūrė altariją. Daug

dirbo su pavasarininkais. 1947 palaidotas Šimonyse. Jausdamas sceninių veikalų trūkumą, yra parašęs kaimo scenai pritaikytų dramų: Meksikos kankinys, 5 veiksmų drama 1938, Našlaitė, 4 veiksmų drama 1938, Šventas Juozapas, 7 veiksmų drama 1939, Jonelio klaida, vieno veiksmo vaizdelis vaikams 1939 ir kt.

4. (Marcinskis) Motiejus Pranas (apie 1790 Lukšių par., Šakių aps. — po 1856) mokytojas ir rašytojas, (1) dėdė. Mokėsi barono G. Keidelio remiamas ir daugelį metų buvo pradžios mokyklos mokytoju. Užnemunės parapinėms mokykloms parašė lenkų k. vadovėlį ir, atrodo, Keidelio parama jį išspausdino Suvalkuose: Grammatyka polska dla litwinów... 1833. Ši knygutė buvo pirmas lietuviškas spaudinys Suvalkuose ir kartu visoje Užnemunėje. Antroji jos laida paruošta dar 1856, bet M. mirus, tepasirodė 1861 kiek kitu vardu jo dėdės kun. Antano Martynaičio (Marcinskio) rūpesčiu ir lėšomis. Atsitiktinai uždėjus kun. J. Dėdino (Dydynskio) pavardę, buvo išsp. Moksłas lietuwiszko skaytimo ir katekizmas 1852. ‚Doros mokslas' ir ‚Aritmetikos pradžia' lietuvių parapinėms m-loms dingo rankraščiais.

Vc. Biržiška, Senųjų lietuviškų knygų istorija II 1957. *A.Mž.*

5. (Martini) Vilhelmas (apie 1618 Klaipėdoje — 1671 Verdainėje) protestantų kunigas. 1643 jis jau buvo Verdainės kunigu ir jo sutuoktuvėms su Gertruda Baumgart kun. J. Lehmannas laikraštyje Hochzeits-Zeitung išsp. 16 eilučių lietuvišką sveikinimą. Pats M. yra davęs D. Kleino Giesmynui savo paruoštų giesmių ir parašė du įvadinius eilėraščius (lotyniškai ir hebraiškai). Lotyniškame eilėrašty Ad plebem Litvanicum, kurį vėliau perspausdino S. Daukantas ir į sen. lietuvių tikėjimo šaltinius įdėjo W. Mannhardtas, M. nuotaikingai kreipiasi į skaitytojus, Mažvydo Katekizmo prakalbos pavyzdžiu išskaičiuodamas ir senuosius liet. dievus. M. yra taisęs ir D. Kleino Grammatica Litvanica (1653).

Vc. Biržiška, Lietuvių bibliografija I–IV 1924 ir kt.; (") Senųjų lietuviškų knygų istorija I, II 1953–57. *A.Mž.*

Martynas (lot. Mārtīnus iš bvd. Mārtius ‚Marso, Marsui pašvęstas; karingas') vyrų krikštavardis, Lietuvoje jau gerokai paplitęs nuo XVI a. pradžios, ypačiai bajorų tarpe. Iš M. krikštavardžio yra atsiradusios šios pavardės: Martynaitis, Martynonis, Martinkaitis, Martinkėnas, Martinkonis, Martinkus, Marcinkus, Martišius, Martišiūnas; sulenkintos Martinavičius, Martinkevičius, Marcinkevičius. Gyvenamosios vietos: Martyniškis, Martiškiai, Marčiai, Marčiukai, Martišiai, Martišiūnai, Martinonys, Marcinkonys ir kt.

Šventieji:

1. Turietis (apie 315 Panonijoje — 397 XI 8 Candes, Prancūzijoje) šventasis, Vakarų monachizmo tėvas ir Galijos apaštalas. Jo tėvas buvo pagonis, karys, kuris, baigęs tarnybą, su šeima įsikūrė Panonijoje. M., turėdamas 10 metų, įsirašė į katechumenus. Penkiolikametis tėvo atiduotas į raitininkų kariuomenę. Jam esant Galijoje, prie Amiens vartų įvyko istoriškai tikra scena, kada M. pasidalijo su elgeta savo karišku apsiaustu, kardu perkirtęs pusiau; paskui naktį sapnavęs Kristų dėvintį tą apsiaustą. Po 3 m. karinės tarnybos apie 337 pasikrikštijo. Dar po 2 metų išėjo iš kariuomenės, nenorėdamas kovoti prieš barbarus (imp. Julijono žygis 356), apsigyveno Poitiers. Sulpicijus Severas (M. biografas), nors klysdamas datas, tvirtina, kad M. išėjus iš kariuomenės, Poitiers vysk. Hilarijus įšventino M. egzorcistu ir įsakė studijuoti teologiją. Vėliau M. randame Panonijoje (čia bandė atversti tėvus, bet tik motina tapo krikščione), Milane, Romoje, kur kovojo su arijonais. Sužinojęs, kad vysk. Hilarijus grįžo iš ištrėmimo, nuvyko vėl į Poitiers, ir minimasis vyskupas įšventino jį kunigu. Per 10 metų M. gyveno eremito gyvenimą savo paties įkurtame Ligugé vienuolyne, iš kur per jėgą buvo atgabentas į Tours ir 371 VII 4 liaudies apšauktas vyskupu (iš čia ir jo vardas M. Turietis). Paliekant nuošaliai jo biografų gausiai paduotas žinias apie M. stebuklus (net iš mirusių prikėlimus), per 26 vyskupavimo metus M. tapo žymiausia ano meto Galijos asmenybe. Jo dėka krikščionybė Galijoje pasiekė ir dar pagoniškus kaimus. Įsteigęs keletą vienuolynų ir įtraukęs vienuolius į apaštalavimo darbą, drauge su jais pasileido į tolimesnius Galijos užkampius skelbti Evangelijos. Per jo įsteigtą Marmontier vienuolyną (kuriame gyveno ir vyskupu būdamas) davė impulso suklestėti vienuoliniam gyvenimui Galijoje. M. pasižymėjo savo griežtu pasipriešinimu civilinei valdžiai, gindamas Bažnyčios mokymo laisvę ir kitas teises. Šioje dvasioje

suprantamas Triere 375 vykusiame teisme Ispanijos vienuolių priscilijonų užtarimas, padiktuotas ne tik simpatijos tiems vienuoliams, bet ir nepakentimo, kad bažnytinis ginčas yra sprendžiamas pasaulietinio teismo. M. mirė Candes'e 397 XI 8. Jo kūnas pergabentas į Tours ir palaidotas XI 11 (tą dieną jo šventė). Ant jo kapo 441 pastatyta koplyčia, o 491 didžiulė bazilika, viduramžiais tapusi viso pasaulio maldininkų lankymo vieta. IX a. jo relikvijos buvo paslėptos nuo normanų išniekinimo ir 1323 grąžintos į Tours, kur jas sunaikino 1562 hugenotai. Ankstyvaisiais viduramžiais M. buvo laikomas tautiniu prancūzų šventuoju; jo kultą, ypačiai išplatino frankai. M. šventė, sutampanti pietų kraštuose su vyno rauginimo laiku, o kituose kraštuose su žiemos pradžia, buvo susieta su įvairiomis folklorinėmis apeigomis, šventėmis. Per šv. M. baigdavosi mokesčių, algų, metinių sutarčių terminas.

A. Lecoy de la Marche, St. Martin ²1890; *E. Ch. Babut,* St. Martin de Tours 1912; *J. Costanza,* La leggenda di S. Martino nel medio evo 1921.

J.V.

M. mene. Jo gyvenimas vaizduotas ciklu, atskirais paveikslais ir skulptūromis. Didelis freskų ciklas, buvęs Tours katedroje, yra išnykęs. Milano Šv. Ambraziejaus bžn. X a. mozaika ir Ivreos sakramentaro apie 1000 iliustracijų turi M. scenas. Iš XIII a. M. ciklai išliko Chartres ir Bourges katedrų vitražuose, Luccos Šv. M. katedros fasado Guido da Como skulptūrose, 1322–26 Šv. M. koplyčios freskose Asyžiuje (Simone Martini darbo). Žymios atskiros monumentalios M. statulos: M., jodamas ant žirgo, piauna kardu savo apsiaustą pavargėliui, pvz. Luccos katedros fasade, Bassenheime Naumburgo meistro darbo, Regensburgo katedroje ir kt. M. šventė, vėlų rudenį sodiečiams tapo darbo metų pabaigos diena, kada samdiniams sumokamos algos, gyvuliai uždaromi tvarte ir pradedama vakaroti. Reino krašte ir Niderlanduose M. diena yra liaudies šventė su įvairiais papročiais, kurių kilmė siekia prieškrikščioniškus germanų laikus, pvz. M. ugnis, M. žiburiai, M. giesmės, M. puota, M. žąsies valgymas, M. pyragai. M. šventę vaizdavo flamų bei olandų tapytojai, pvz. Bruegel, Jordaens, J. Steen ir kt.

Šv. Martynas (Naumburgo meistro reljefas Bassenheimo bažnyčioje)

P.Rkl.

2. M., šventasis žr. Martynas I, popiežius.

Popiežiai:

3. M. I (g. Todi, Umbrijoje — m. 655 Chersone, Kryme) šventasis (šventė XI 12), popiežius. Kurį laiką buvo popiežiaus pasiuntiniu (apokrisiarium) Konstantinopolyje. Išrinktas popiežiumi, konsekruotas nelaukiant imperatoriaus patvirtinimo. Tuo metu ėjo ginčas dėl monoteletizmo (žr.), kurį palaikė imperatorius, o popiežius smerkė. Kadangi M. I nepasirašė imp. Konstanco II edikto, vad. Typus, ir pasmerkė naujos klaidos šalininkus, 653 buvo suimtas, jau ligonis nuvežtas į Konstantinopolį, ten nuteistas ir ištremtas į Krymą, kur ir mirė Chersone (šiandieniniame Sevastopolyje). Kat. Bažnyčia M. I garbina kaip kankinį.

4. M. II, arba Marinas I, popiežius (882–84). Kaip Romos diakonas su kitais dviem popiežiaus legatais vadovavo VIII visuotiniam Bažnyčios susirinkimui Konstantinopolyje (869–70). Jau būdamas vyskupu, išrinktas popiežium. Kadangi lig tol nebuvo įprasta vyskupą kelti iš vienos vietos į kitą, Rytų Bažnyčios patrirchas Fotijus nenorėjo pripažinti M. II Romos vyskupu. Prieš maištaujantį Spoleto kng. Guido šaukėsi imp. Karolio Storojo pagalbos, su kuriuo 883 susitiko Nonantolos vienuolyne.

5. M. III, arba Marinas II, popiežius (942–46). Pastatytas tuomet Romoje visagalio senatoriaus Alberiko II, nuo jo visiškai priklausė. Keli žinomi M. III raštai didiesiems benediktinų vienuolynams rodo jo rūpestį vienuolių gyvenimu ir drausme.

6. M. IV (anksčiau Simon de Brion, g. Touraine, Prancūzijoje — m. 1285 Perugijoje), popiežius (1281–85). Pradžioje buvo karaliaus Liudviko IX kancleriu, 1261 pa-

skirtas kardinolu. Neapolio ir Sicilijos karaliaus Karolio d'Anjou remiamas, 1281 II 22 Viterbe išrinktas popiežium. Karoliui d'Anjou jis visuomet buvo palankus ir po vad. ‚Sicilijos Mišparų' (1282 III 30) ekskomunikavo naują karalių Petrą Aragonietį ir nubaudė interdiktu pačią Siciliją. Romoje ir Italijoje tuomet rungėsi gvelfai ir gibelinai. Dėl nuolatinių neramumų M. IV visą laiką gyveno už Romos.

Les registres de Martin IV par F. Oliver-Martin 1891 tt. *P.Rbk.*

7. M. V (anksčiau Oddo Colonna, g. 1368 II 20 Genazzane — m. 1431 II 20 Romoje), popiežiaus (1417–31). Kilęs iš žymios romėnų giminės. 1405 tapo kardinolu, 1409 Pizoje padėjo išrinkti pop. Aleksandrą V (žr.) ir paskui Joną XXIII (žr.). Konstancos susirinkimas, negalėdamas pravesti bažnytinių reformų, pirmiausia nusprendė išrinkti naują popiežių, kad būtų galima likviduoti Bažnyčios schizmą. Ir 1417 XI 11, šv. Martyno dieną, kardinolas Oddo Colonna išrinktas popiežium. Konstancoje jis buvo vienas iš šalininkų tų, kurie Bažnyčios susirinkimą laikė stovinčiu aukščiau popiežiaus. M. V išrinkimas pakėlė popiežiaus autoritetą, ir jis laimingai užbaigė suskilimą. Du antipopiežiai, Benediktas XIII ir Jonas XXIII, tuojau atsisakė, bet trečiasis antipopiežius Klemensas VII, Alfonso remiamas, laikėsi užsispyręs iki 1429. 1418 V 16 išvykęs iš Konstancos, M. V ilgesnį laiką buvo sustojęs Mantuvoje ir Florencijoje ir tik 1420 IX 30 pasiekė Romą. Sušaukęs Bazelio (žr.) susirinkimą, M. V mirė. Nors jam prikišamas savo giminės rėmimas (nepotizmas) ir gausus jos aprūpinimas turtais, tačiau M. V yra padaręs reformų popiežiaus kanceliarijoje, paskyręs gerų kardinolų (Capranica, Cesarini, Albergati), Romon perkėlė šv. Monikos (šv. Augustino motinos) palaikus, uždraudė krikštyti iki 12 m. žydų vaikus be tėvų sutikimo ir kt. Tačiau Romos Kūrijoje nepadarė būtinų reformų, palikdamas Eugenijui IV (žr.) sunkią naštą. Jo išaukštinta Colonnos giminė pasidarė pavojinga pačiai Bžn. valstybei. Daug nusipelnė tačiau M. V, kaip Romos restauratorius. Per schizmą apleistoje sostinėje jis atstatė ir puošė bažnyčias, rūmus, tiltus ir kt.

M. V ir Lietuva. M. V buvo iš viso pirmasis popiežius, su kuriuo neseniai krikštyta Lietuva turėjo tiek daug reikalų. Ilgu laišku pranešdamas Jogailai apie išrinkimą popiežium, jis 1418 pavasarį tarpininkavo Lietuvos ir Lenkijos paliauboms su Ordinu. Ir vėliau M. V stengėsi sulaikyti nuo karo veiksmų prieš Ordiną abu pusbrolius, kurie, perkėlę žemaičių bylą Romon, darė žygių, kad būtų panaikintas imperatoriaus sprendimas Breslave (1420), priskyriąs ginčijamą kraštą kryžiuočiams. Įdomų epizodą sudaro sienų reikalu nepasisekusi M. V legato Zeno veikla. Atskira bule imdamas savo globon naujakrikščius žemaičius, M. V patvirtino Medininkų vyskupiją ir paskyrė jai vyskupą, kuris buvo subordinuotas Gniezno arkivyskupui (1427). M. V labai daug stengėsi atitraukti Jogailą ir ypač Vytautą, kad nebendradarbiautų su čekų husitais. Kęstutaitis savo ruožtu įtikinėjo popiežių, jog griežtumas nieko nepadėsiąs, patardamas nuimti nuo husitų ekskomuniką ir sueiti su jais į derybas (Cod. epist. Vitoldi 546). Bet M. V savo laiškuose ragino Gniezno arkivyskupą ir kt. vyskupus, jog jie, grasindami Vytautui net bažnytinėmis bausmėmis, stengtųsi jį atitraukti nuo husitų (t.p. 551). Ir Jogaila buvo prašomas visaip veikti, kad Vytautas neglobotų eretikų, o šiam 1422 liepė per du mėn. atšaukti Čekijon pasiųstą savo vietininką, Jogailos brolio Kaributo sūnų Zigmantą (t.p. 578). Pasibaigus įtempimui dėl husitų, kai Vytautas jau buvo Zigmantui už neteisingą sprendimą Breslave skaudžiai atmokėjęs, M. V santykiai su Vytautu ir Jogaila vėl pagerėjo. Vytautas su Jogaila dar Konstancoje buvo gavę žemiškuose dalykuose pop. generalvikarų titulą Naugardo ir Pskovo respublikose. Džiaugdamasis pusbrolių susitaikymu su imp. Zigmantu, M. V Vytautui ir jo riteriams 1423 VIII 28 suteikė absoliuciją už kaltes, kurias jie buvo užsitraukę per 1422 karą prieš Ordiną (t.p. 603). Iš M. V Jogaila su 25 patarėjais ir Vytautas su savo 15 narių taryba 1423 XII 1 gavo atlaidų bules, lyg jie patys būtų lankęsi Romoje (t.p. 612). Iš to laikotarpio yra žinoma įvairių Vytauto raštų M. V, pvz. 1427 jis prašė popiežių paimti savo globon ir ginti nuo netikėlių Rygos kapitulą ir bžn. (t.p. 755). Tačiau santykiai vėl pablogėjo, kai lenkai Romoje Vytauto sumanymą karūnuotis išaiškino, kaip gresiantį naujakrikščių atskilimą ir pavojų krikščionybei. Iš Dlugošo kronikos ir gausaus to meto susirašinėjimo matyti, kaip buvo bandoma nusta-

tyti priešiškai Vytauto karūnacijos reikalu M. V, kuris draudė pagaliau Vytautui karūnuotis. 1430 VIII 5 popiežius prašė Zigmantą Liuksemburgietį vainikavimo klausimą atidėti ir pačios karūnos nesiųsti (t.p. 1061), patardamas, kad pusbroliai kreiptųsi į popiežių, nes tas reikalas, esą, dar nepribrendęs ir keliąs neramumus. Savo vainikavimo reikalu Vytautas buvo nusiuntęs Romon Gedgaudą (žr.) su Šediboru Valimantaičiu.

E. von Ottenthal, Die Bullenregister M. V und Eugens IV 1885; *C. J. Hefele,* Konziliengeschichte VI–VII 1867–74, VI ²1890; *G. Mollat,* Dictionnaire de théologie catholique XI 1928, 197–202; *L. von Pastor,* Geschichte der Päpste I 1926, 223–294; *M. Andziulytė-Ruginienė,* Žemaičių christianizacijos pradžia (Athenaeum VII, 1, 1936); *St. Zajączkowski,* Studja nad procesami Polski i Litwy z zakonnem krzyżackim w latach 1420–23 (Ateneum Wileńskie XII 1937, 282–403); Codex epistolaris Vitoldi 1882 (daug laiškų M. V ir jam); Monumenta medii aevi res gestas Poloniae illustrantia XII 1891; Liv-, Est- und Curländisches Urkundenbuch V 1867; *A. Theiner,* Vetera monumenta Poloniae et Lithuaniae II 1861; *J. Długosz,* Opera Omnia XIII 1877, 387–391, 407. Kitą bibliografiją žr. Gedgaudas, Konstancos susirinkimas. *Z.I.*

Karaliai. Aragonijos:

8. M. I (1356–1410) Aragonijos karalius (1396–1410), anksčiau buvęs Sicilijos valdovas. Po brolio Jono mirties sujungė abi valstybes, kurias paliko savo brolvaikiui Ferdinandui, Kastilijos princui.

Medininkų - Žemaičių vyskupai:

9. M. I, arba M. iš Luokės, XV a. Medininkų vyskupas. Prieš tapdamas vyskupu, M. buvo Luokės klebonu ir, gal būt, Medininkų katedros kan. Valančius ir kiti (Kojalavičius, Smigelskis, Namarovskis, Gams) M. laiko trečiuoju iš eilės Medininkų vysk., betarpišku vysk. Mikalojaus įpėdiniu, karaliaus nominuotu ir popiežiaus paskirtu Medininkų vysk., kuris tevyskupavęs tik pusę metų, pasižymėjęs, kaip anksčiau klebonaudamas, taip paskui vyskupo pareigas eidamas, pastoraciniu uolumu ir geru bažnytinių reikalų tvarkymu, tuo garsėjęs ne tik Žemaičiuose, bet ir visoje Lietuvoje.

Kitų istorikų (Z. Ivinskis, M. Andziulytė-Ruginienė), nuodugniau tyrinėjusių tą laikotarpį teigimu, vysk. Mikalojaus įpėdinis buvo ne M., bet Jokūbas. M. galėjo būti nebent Jokūbo įpėdinis, paskirtas į Medininkus 1453. Vatikano archyve yra išlikę XV a. vyskupų patvirtinimo dokumentai, tačiau iki šiol nerasta jokių žinių apie vysk. M. iš Luokės.

M. Wolonczewskis, Žemajtiu Wiskupistė I 1848; *A. Andziulytė-Ruginienė,* Žemaičių christianizacijos pradžia 1937; *Z. Ivinskis,* Vyskupas Merkelis Giedraitis (mašinraštis) 1955.

10. M. II, arba M. iš Žemaičių (Martinus de Samogitia, m. 1492), Medininkų vyskupas, paskirtas 1483 II 21 po vyskupo Baltramiejaus mirties. M. yra buvęs žemaitis, Šiaulių klebonas. Rūpinosi stiprinti kat. tikėjimą Žemaičiuose, siųsdamas į nuošalesnes vietas misininkus kunigus. Pakviestas Vilniun, 1483 pakonsekravo ten pranciškonų bžn. Jam vyskupaujant pastatyta Papilės bžn., kuriai karalius Jonas Albrechtas 1493 suteikė beneficiją.

Vatikano archyvas, Reg. Lat. vol. 827 f. 227; Oblig. et Sol. vol. 84a f. 141; Hierarchia Catholica II 1914; *M. Wolonczewskis,* Žemajtiu Wiskupistė I 1848.

11. M. III Lintfaras (m. 1515) Medininkų vyskupas, vilnietis, lietuvis, bet vokiškos kilmės. Mokėsi Lenkijoje, paskui Italijoje studijavo teisę ir ten išgyveno apie 30 metų. Buvo vienas iš žymiųjų to meto teisės žinovų, pakeltas Poznanės ir Liuveno katedrų kanauninku. Grįžęs į Lietuvą, tapo Vilniaus katedros prel. archidiakonu. Mirus Martynui II, Kazimiero nominuotas ir pop. Aleksandro VI 1492 X 8 paskirtas vysk. Protingas, mokytas ir uolus ganytojas greit įgijo Žemaičiuos palankumo ir populiarumo. Jam vyskupaujant buvo pastatytos bažnyčios Šaukėnuose 1497, Linkuvoje 1500, Butkiškėje 1506, Tauragėje 1507, Batakiuose 1509, Švėkšnoje 1509 ir Saločiuose 1514, įsteigtos altarijos prie Betygalos, Kelmės, Krekenavos bažnyčių, padidintos Varnių katedros ir Betygalos bažnyčios beneficijos. Morkus iš Viterbo atidavė vyskupo jurisdikcijai Lieplaukę, o Aleksandras už nuopelnus respublikai ir ištikimybę valdovui 1505 dovanojo jam Surviliškį. M. patvarkė, kad keletas kunigų kasdien choru Varnių katedroj giedotų brevijorių ir paskyrė jiems duoklę iš Surviliškio dv. pajamų. Pastebėjęs, kad bažnyčių kolatoriai nevisuomet parenka tinkamus parapijoms klebonus, M. išgavo iš Aleksandro privilegiją, duodančią jam teisę į visas Žemaičių vyskupijoj vakuojančias D.L.K. patronato parapijų bžn. bei kanonijas savo nuožiūra skirti kunigus.

Prieš mirdamas visą savo judomą turtą ir namus Vilniuje užrašė Varnių katedrai ir kanauninkams. Jau nuo 1481, o dar labiau tapęs vyskupu, M. aktyviai reiškėsi Lietuvos politiniame gyvenime, dalyvavo 1496 Vilniaus suvažiavime ir pasirašė jo dokumentą, 1499 su Trakų vaivada Jonu Zabžezinskiu, kaip D.L.K. įgaliotiniai, vyko pas karalių Joną Albrechtą pasirašyti unijos akto su Lenkija. Bažnytinės politikos srityje M. nebuvo priešingas vysk. L. Watzelrodės (Weisselrod, m. 1512) planuotai sudaryti Prūsijos bažnytinei provincijai, kuriai be prūsiškų vyskupijų, būtų priklausiusios dar Kulmo (Chelmno) ir Žemaičių vyskupija.

M. vartojo Merawo herbo antspaudą.

Vatikano archyvas. Acta Camerae vol. I f. 27; Oblig. Cam. vol. 11 f. 12; Hierarchia Catholica II 1914; *M. Wolonczewskis*, Žemajtiu Wiskupistė I, II 1848; *L. Kolankowski*, Polska Jagiellonów 1936; *J. Fijalek*, Kościół Rzymsko-katolicki na Litwie (Polska i Litwa 1914); Akta unji Polski z Litwa 1385–1791, išleido St. Kutrzeba ir Wł. Semkowicz 1932; Codex diplomaticus Eccles. Cathedralis necnon dioeceseos Vilnensis I, 1, 1939; 3, 1948. *R.Krs.*

Kiti:

12. M. Galas (Martinus Gallus) žr. Gallus.

13. M. Kromeris žr. Kromer, Marcin.

14. M. Luskietis, D. L. K-tijos raštininkas, 1447 V 5 surašęs Kazimiero privilegiją D. L. K-tijai (žr. LE XI, 296–297).

15. M. Opavietis (Martinus Oppaviensis), arba M. Lenkas (Martinus Polonus, g. Opravoje, Čekijoje, m. 1278 Bolonijoje) čekas domininkonas. Prahoje įstojęs į vienuolyną. Vėliau keliavo po įvairius kraštus ir 1260 atsidūrė Romoje. Čia buvo kelių iš eilės popiežių kapelionu ir nuodėmklausiu, kol Mikalojus III paskyrė jį Gniezno arkivyskupu. Vykdamas į paskyrimo vietą, mirė pakeliui Bolonijoje, kur ir palaidotas. Sekdamas anų laikų prigijusiu papročiu gretinti popiežių ir imperatorių istorijas, parašė kroniką: Chronicon pontificum et imperatorum (iki 1268). Joje sutelkė iš įvairių šaltinių nekritiškai surankiotas žinias, nugirstus pasakojimus ir davė patrauklių ir mėgiamų apsakymų. Jo kronika turėjo milžinišką pasisekimą ir buvo tęsiama bei plačiai panaudojama. Tarp kita ko M. kronikoje randama pirmą kartą užrašyta Romoje, matyt, anksčiau kilusi pasaka apie popiežę Joaną (žr.), laikyta net iki XVII a. istorine tiesa. Kroniką išleido L. Weilandas (Mon. Germ. Hist. Script. 22 t., 1872).

W. Wattenbach, Deutschlands Geschichtsquellen 2 tt. 1894. *J.J.*

Martin du Gard Roger (g. 1881) prancūzų rašytojas, dramaturgas. Pirmas stambus jo romanas yra Jean Barois (1913), kuriame analizuojamas prancūzo inteligento religinis bei intelektualinis vystymasis XIX a. pabaigoje, dar tebėsant stipriam paveldėtam mistiškumui, iš vienos pusės, ir gaivališkai įsigalint moksliniams principams, iš antros. Pats svarbiausias jo veikalas yra 8 dalių romanas Les Thibault (1922–40), kuriame taip pat gvildenamas dinamiškas prancūzų inteligentų gyvenimas XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje. Didelis realistinės prozos meistras, M. du G. pasižymi objektyvumu ir nuostabiu sugebėjimu narplioti painius ideologinius bei idėjinius konfliktus, kurie kėlė audras autoriaus amžininkų sielose. Tikslus atkūrimas iš gyvenimo paimtų charakterių, papročių bei istorinių įvykių suteikia jo romanams dokumentinės, istorinės vertės. Teatrui M. du G. yra parašęs keletą veikalų (Le Testament du Père Leleu 1914, La Gonfle 1928, Un Taciturne 1931), kurie tačiau neprilygsta jo romanų vertei. 1937 jam buvo suteikta Nobelio premija.

R. Lalou, Roger Martin du Gard 1937; *H. C. Rice*, Roger Martin du Gard and the World of the Thibaults 1941. *G.Ž.-V.*

Martineau 1. Harriet (1802–1876) anglų rašytoja, (2) sesuo. Kurčia ir nuolatinė ligonė, rašė pragyvenimui. Iliustrations of Political Economy 1831 ją suartino su radikaliais Londono rašytojais. Po apsilankymo JAV, parašė Society in America 1837 ir A Retrospect of Western Travel 1838, kuriame pasisakė už vergijos panaikinimą. Be to, M. parašė eilę tezinių novelių ir knygų vaikams.

2. James (1805–1900) anglų filosofas, Mančesterio ir Londono univ. prof. Išryškėjo kaip religijos filosofas bei etikos teoretikas; gindamas valios laisvę ir krikščioniškąją etiką, polemizavo su kylančiu XIX a. materializmu ir natūralizmu. Svarbiausias veikalas Types of Ethical Theory 2 tt. ^{3}1889. Dar išsp. Essays Philosophical and Theological 2 tt. 1868, A Study of Religion 2 tt. ^{2}1889, The Seat of Authority in Religion 1890 ir kt.

J. E. Carpenter, J. M. 1905; *R. A. Armstrong*, M.s Study of Religion 1906.

Martinez Bersetche José Pedro (g. 1907 V 22) Urugvajaus žurnalistas ir politikas,

didelis lietuvių bičiulis, nuo pat Lietuvos okupacijos pradžios padedąs jos laisvinimo darbuose. Jis yra Prieš komunizmą kovojančių tautų komiteto ir Kultūrinės demokratinės urugvajiečių-lietuvių sgos pirmininkas, laikraščio Voz de la Libertad (Laisvės Balsas) red. Be to, redagavo įvairius politinius antitotalitarinio pobūdžio leidinius. Lietuvos reikalu yra suorganizavęs visą eilę susirinkimų ir radijo programų, aktyviai dalyvaudamas kaip kalbėtojas. Atstovavo Urugvajui tarptautiniuose antikomunistiniuose kongresuose ir konferencijose.

J. P. Martinez Bersetsche

Martinez de Campos Arsenio (1831–1900) ispanų maršalas. 1859–60 dalyvavo Maroko kare ir su gen. Primu Meksikos kovose, iš kur perkeltas į Kubą (1864–70). Grįžęs į tėvynę kovojo prieš karlistus bei separatistus ir suvaidino vadovaujamą vaidmenį paskelbiant Alfonsą XII karaliumi. 1876 paskirtas kariuomenės vadu ir Katalonijos gubernatorium. Baigęs pilietinį karą, nuo 1877 ėjo Kubos valdytojo pareigas. 1879 Ispanijos ministras pirm. ir karo ministras, 1881–84 karo ministras, 1886 ir 1891 senato pirm. 1895 paskirtas kariuomenės vadu Kuboje, kur nesėkmingai malšino sukilimą. Valdant Alfonsui XII, paskui jo našlei Marijai Kristinai, turėjo didelės įtakos valstybės tvarkyme.

Martinez de la Rosa Francisco (1787–1862) ispanų politikas, poetas ir dramaturgas. Politikoje reiškėsi kaip nuosaikus liberalas. 1820–22 ir 1834–35 ministras pirmininkas, 1844–46 užsienio reikalų ministras, 1839–44 ir 1847–51 ambasadorius Paryžiuje. Kūryboje jis stovėjo ant ribos tarp klasicizmo ir romantizmo. Poezija: Poesías 1833; dramos: Edipo 1833, La conjuración de Venecia 1834, Aben Humeya 1836; romanas: Doña Isabel de Solis 3 tt. 1837–46.

L. de Sosa, M. de la R., politico y poeta 1930.

Martinez de Toledo Alfonso (apie 1398—apie 1470) ispanų rašytojas. Buvo Jono II kapelionu ir Talaveros dekanu. Pagarsėjo satyra El corbacho (1438), susidedančia iš 4 dalių: I — puolama gašlioji meilė, II — išjuokiama moterų ydos, III ir IV — skiriama vyrams. II dalis priklauso prie pačių didžiųjų kūrinių ispanų literatūroje. Kūrinys pasižymi nepaprastu grakštumu, spalvingumu ir kandumu.

Martinez Ruiz José (1874 – ?) ispanų rašytojas, vienas iš pagrindinių ispanų modernizmo atstovų, nuo 1903 rašęs slapyvardžiu Azorín. Jis yra žymiausias atstovas vad. 1896 generacijos, kuri plunksna įvykdė revoliuciją, kurios anuo metu tauta negalėjo įvykdyti kardu. Jis sukūrė naują prozą, naują stilių, naują literatūrinį žanrą. M.R. yra parašęs apie 100 veikalų, daugiausia apybraižų, novelių ir eilę romanų: La Voluntad 1902, Las confesiones de un pequeño filosofo 1904, Don Juan 1922, Maria Fontan 1944 ir kt. Savo kūryboje jis atskleidžia Kastilijos kraštc ir žmonių sielą, susieja dabartį su praeitimi. Jo stilius būdingas sunkiai pasiekiamu paprastumu, ramumu, modernumu, žodyno turtingumu ir tyrumu. Prie žymiausių jo kūrinių priskiriami: Los Pueblos 1905, La Castilla 1912, Lecturas españolas 1912, Clásicos y modernos 1913, Al margen de los clásicos 1915 ir kt.

L. Villarenga, Azorín 1936; *M. Granell,* Estética de Azorín 1949. *P.Gč.*

Martinez Sierra Gregorio (1881–1947) ispanų poetas, dramaturgas, eseistas ir teatro direktorius. Kaip poetas M.S. pasižymi nepaprastu jautrumu ir švelnumu, kuris kartais krypsta į sentimentalumą ir turi melancholinį atspalvį. Kaip dramaturgas jis įnešė į dramą poetinį elementą. Kartu su Benavente ir broliais Quintero jis mėgino atnaujinti ispanų teatrą. Žymiausia jo drama laikoma Cancíon de cuna (Lopšinė) 1911, kur vaizduojama vienuolių meilė jų auginamai pamestinukei. Šis veikalas su pasisekimu vaidintas Londono ir Naujorko teatruose. Iš kitų veikalų pažymėtini: El reino de Dios 1915 (angliškai The Kingdom of God 1923), Sueño de una noche de agosto 1918 (angliškai The Romantic Young Lady 1923), Mamá 1912. Be to, jis yra išvertęs ispanų kalbon nemaža veikalų Šekspyro, Ibseno, Maeterlincko, Dumas, Björnsono ir kt.

P.Gč.

Martini 1. Arturo (1889–1947) italų skulptorius. Nuo 1918 Valori Plastici grupės narys Romoje. Pagrindinis darbas yra reljefai Giustizia Corporativa teismo rūmams Milane (1937). Kiti darbai Galleria d'Arte Moderna Romoje. M. kūryba turi daug fantazijos, poetinio jausmo ir tektoniško ritmo. Parašė La scultura lingua morta 1948.

2. Fausto Maria (1886–1931) italų rašytojas. Dar jaunas būdamas priklausė S. Corazzinio rašytojų grupei. Buvo atvykęs į JAV, kur parašė veikalą Si sbarca a New York. Grįžęs Italijon, metėsi į žurnalistiką, rašydamas teatro ir dramos kritikas. Rašytojo karjerą pradėjo eilėmis (Le piccole morte 1906, Panem nostrum 1906, Poesie provinciali 1910), netrukus atsidėjo apysakos, romano ir ypačiai dramos kūrybai. M. savo scenos veikalais yra žymiausias italų vad. intimistinio teatro atstovas. Geriausiu jo scenos veikalu yra laikoma komedija Il fiore sotto gli occhi 1922.

3. Ferdinando (1841–1928) italų rašytojas ir politikas. Kaip rašytojas pradžioje pasireiškė scenos veikalais (L'uomo propone e la donna dispone 1862, Fede, Un bel matrimonio ir kt.). Vėliau sukūrė keletą patarlinių veikalų (La strada più corta ir kt.), kurie ilgesnį laiką buvo scenoje mėgiami ir dabar nėra nustoję literatūrinės vertės. Kaip politikas (kairysis liberalas) M. pradėjo reikštis žurnalistikoj, o 1875 išrinktas į Italijos parlamentą. Buvo švietimo viceministru ir ministru (1892 -93), Eritrėjos gubernatorium (1898-1908), kolonijų ministru (1914–16), 1923 paskirtas senatorium. Išsp. straipsnių rinkiniai: Fra un sigaro e l'altro, Di palo in frasca, Simpatie, Al teatro; apysakos: La marchesa, Peccato e penitenza, L'Oriolo; politiniai raštai: Nell Affrica italiana, Cose affricane, Confessioni e ricordi. *St.S.*

4. Giovanni Battista (vadinamas Padre Martini, 1706–1784) italų kompozitorius, teoretikas, mokytojas. Smuiką studijavo pas savo tėvą Antonio Maria M., harpsikordą ir dainavimą pas Predierį ir kontrapunktą pas A. Riccierį. 1722 įstojo į pranciškonų vienuolyną, 1725 paskirtas Šv. Pranciškaus bažnyčios kapelmeisteriu Bolonijoje. 1729 įšv. kunigu. Daug dėmesio ir laiko skyrė muzikos mokslo principą, kuriam būdinga atskirų balsų melodingumas. M. pasižymėjo ir kaip kompozitorius. Jo veikalai: Litaniae, XII Sonate d'intavolatura, VI Sonate per organo e cembalo, Duetti da camera. Rankraštyje liko mišios, 2 Requiem, 3 oratorijos ir kt. Išsp. senovės muz. istoriją Storia della musica 3 tt. 1757–81 ir Esemplare ossio saggio fondamentale pratico di contrapunto 2 tt. 1774–75, kur duoti geriausių sen. italų ir ispanų kompozitorių kontrapunkto pavyzdžiai.

L. Busi, Il Padre G. B. M. 1891; *F. Parisini,* Della vita e delle opere del Padre 1887; *P. Pauchard,* Ein italienischer Musiktheoretiker: Pater G. M. 1941. *G. Tebaldini,* La scolastica del P. M. 1940. *Iz.V.*

5. Simone (1284–1344) italų tapytojas, žymiausias XIV a. meistras laikotarpyje po Giotto. Jis Sienoje atstovavo gotinei tapybos srovei, kuri Prancūzijos iliuminacijos poveikyje išstūmė ‚maniera bizantina' elementus. M. darbai pasižymi

S. Martini Angelo apreiškimas Marijai

smulkiu detalių išdėstymu, kaip iliuminacijose, auksiniais fonais, šviesiomis ir maloniomis spalvomis, skambiu gotinių linijų dailumu ir išraiškos švelnumu. Darbai: 1315 Maestà Palazzo Pubblico Sienoje; 1322–26 Šv. Martyno koplyčios 10 freskų Šv. Pranciškaus bžn. Asyžiuje; 1328 miesto kpt. Guidoricco da Fogliani raitininko portretas (Pal. Pubblico Sienoj), kurį galima laikyti renesansinio Condottiere paminklo prototipu; 1333 ‚Angelo apreiškimas Marijai' tapytas Sienos katedrai (dabar Uficijose). 1339 M. nukeliavo į popiežių Avinjoną, ten tapė Šv. Jurgio freskas (neišliko) ir padarė įtakos tuometinei Prancūzijos tapybai. M. mokinys ir jo stiliaus žymiausias tęsėjas buvo jo svainis, tapytojas Lippo Memmi, apie 1317–47 žinomas Sienoje.

A. Gosche, S. M. 1899; *R. van Marle*, S. M. et les peintres de son école 1920; *M. Micheli*, S. M. 1931; *A. de Rinaldis*, S. M. 1936; *P. Bacci*, Fonti e commenti per la storia dell'arte senese 1944. *P.Rkl.*

6. Vilhelmas žr. Martynaitis, Vilhelmas.

Martinique sala Mažųjų Antilų salyne, Karaibų jūroje, apie 600 km į š.r. nuo Venecuelos, drauge su Guadalupe ir Dependencies sudaranti Prancūzijos Vakarų Indijas, iš kurių ji didžiausia; 997 km², apie 245.000 gyv. (1957), daugiausia negrų ir metisų. Ji yra vulkaninės kilmės, su keliais veikiančiais vulkanais, iš kurių didžiausias Montagne Pelée (žr.). Administracinis centras yra Fort-de-France; kiti miestai: François, Sainte Marie ir La Trinité. Salos produktai: romas (11,1 mil. l per metus), cukrus (apie 40.000 t), alyva, kakava, tabakas, ananasai, vanilė, įvairūs vaisiai. M. aptiko Kolumbas 1502 šv. Martyno dieną (XI 11) ir pavadino Martinino. 1635 užimta prancūzų ir ligi 1674 buvo valdoma kaip privati nuosavybė vieno koncerno, iš kurio ją nupirko Prancūzijos valdžia. XVII ir XVIII a. keliais atvejais užimta anglų. Joje gimė Napoleono I žmona Jozefina. Nuo 1947 Prancūzijos užjūrių departamentas.

E. Revert, La M. 1949. *A.B.*

Martín y Solar Vincente (1754–1806) ispanų kompozitorius. Pirmoji jo opera sėkmingai pastatyta Neapolyje 1779. Įgijęs vardą, 1785 nuvyko į Vieną. Čia su libretistu Lorenzo da Ponte parašė ir pastatė tris-operas: Il burbero di buon cùore, Una cosa rara (1786) ir L'arbore di Diana. Ypatingo populiarumo susilaukė Una cosa rara ir savo pasisekimu pralenkė Mozarto kelis mėnesius anksčiau statytą Figaro vestuvių operą. 1788 nuvyko į Rusiją, kaip Kotrynos II dvaro dirigentas, užėmęs Sarti vietą. 1794 su tuo pačiu Lorenzo da Ponte parašė ir pastatė dar dvi operas Londone, tačiau nesulaukęs pasisekimo, grįžo į Rusiją, kur jį Povilas I nominavo privačiu patarėju. Paskutinį savo gyvenimo dešimtmetį praleido kaip dainavimo mokytojas. Iš viso parašė 21 operą, 5 baletus, kantatą, bažnytinės muzikos, kanonų, kanconečių ir kt.

Martiniškėnai k., Panemunėlio vls., Rokiškio aps., 7 km nuo Panemunėlio; 1923 buvo 46 ūkiai ir 216 gyv. Ganyklose yra keturkampės formos piliakalnis, aplink apkastas grioviu.

Martinkaitis (rašėsi P. M. Kaitis) Petras (1868 I 14 Kregždžių k., Gražiškių vls., Vilkaviškio aps. — 1953 V 5 Čikagoje) visuomenės veikėjas, vienas iš senųjų Amerikos lietuvių socialistų. Nuo 1906 bendradarbiavo Kovoje ir nuo 1908 Tėvynėje. 1912–14 Čikagoje leido laikraštį Lietuvių Žurnalą. Be to, buvo nuolatiniu Naujienų ir Keleivio bendradarbiu, pasirašinėjęs P.M.K., P. M. Kaičiu ir Senu Petru.

Martinkėnas Vincas (g. apie 1906 Ignalinoje, Švenčionių aps.) mokytojas. 1927 baigė Vytauto D. gimn. Vilniuje ir 1935 Vilniaus univ., kur studijavo istoriją. Parašęs darbą apie Muravjovo laikus Lietuvoje, gavo magistro laipsnį. Baigęs dėstė istoriją Vytauto D. gimn., 1939–40 III gimnazijos v.dir., 1941–44 dir. Aktyviai reiškėsi liet. visuomeniniame darbe: 1934–35 Vilniaus krašto liet. mokytojų s-gos pirm., skaitė paskaitas įvairiose Vilniaus krašto vietose ir kt. Bendradarbiavo Vilniaus liet. spaudoje (Vilniaus Rytojuje, Aide ir kt.), redagavo Lietuvių Barą ir buvo Vilniaus Balso redakcijos narys.

Martinkus Vaclovas (g. 1909 III 15 Vaitelių k., Ylakių vls., Mažeikių aps.) kunigas. Baigęs Mažeikių gimn. 5 klases, 1928 įstojo Telšių kun. seminarijon, kur išėjo ir filosofijos bei teologijos kursą. 1935 IV 21 išv. kunigu. 1935 V 5 — 1940 V 5 Mažeikių par. vikaras, 1940 V 5 — 1944 X 7 Židikų par. klebonas. Židikuose vadovavo naujos bažnyčios, klebonijos ir kelių kitų par. pastatų statybai bei pagrindiniam kapinių pertvarkymui. 1940 pastatė pagal arch. J. Muloko projektą paminklinę koplyčią M. Pečkauskaitei - Šatrijos Raganai. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur dirbo pastoracinį darbą Bavarijoje, o 1946 VI 28 — 1950 IX 15 buvo Liubeko liet. stovyklos klebonu. 1950 atvyko į JAV, dirbo senelių namuose ir nuo 1952 V 29 Šv. Kazimiero par. Providence, R.I., vikaras. Lietuvoje dirbo Pavasario organizacijoje (5 m. buvo Mažeikių rajono pirm.), ruošė pirmąsias Žemaičiuose moksleivių ateitininkų stovyklas (Vaiteliuose, Gandingoje). Ir JAV 1953–56 ruošė moksleivių ateitininkų stovyklas. Bendradarbiauja Drauge, Ateityje, Darbininke.

Martinonis Nikodemas (1887 VI 1 Panemunyje, Rokiškio aps. — 1957 VII 19 Kaune) chorvedys, muzikos pedagogas. Pasimokęs vargoninkauti pas Panemunio var-

N. Martinonis

gonininką Petrą Rašimą, nuo 1906 vargoninkavo Čedasuose. 1907 mokėsi pas M. Milaknį Rokiškyje ir J. Naujelį Kaune. Po to vargoninkavo nuo 1908 Joniškyje (Utenos aps.), 1909–10 Pariečėj (Gardino gub.) ir 1911–12 Nestaniškyje (Minsko gub.). 1913 pradžioje išvyko į Maskvą studijuoti muzikos. Dieną mokėsi, o vakarais grojo fortepijonu ar fisharmonija su rusų ir rumunų orkestrais restoranuose ir kinuose. 1914 grįžo Lietuvon ir Panemunyje bei Čedasuose organizavo jaunimo chorus. Vokiečiams ėmus tą darbą persekioti, M. pabėgo į Maskvą ir 1915–16 grojo lenkų operetės ‚Nowości' orkestre. 1916–19 Maskvoj vadovavo Liet. susišelpimo d-jos ir liet. prieglaudų mokyklų vaikų chorams. 1919–21 rusų gimnazijose buvo muzikos ir dainavimo mokytoju, vėliau Vakarų tautinių mažumų univ. instruktorium ir liet. darbininkų choro vedėju. 1925 baigė Maskvos konservatorijos vargonų skyrių ir grįžo Lietuvon. 1925 pakviestas Ž.Ū.A. Dotnuvoje muz. instruktorium; čia suorganizavo mišrų chorą. 1925–29 vadovavo LU studentų chorui, 1926 Dainos chorui, 1926 III 1 — 1940 Lietuvos šaulių s-gos chorui (iki 1938 buvo visų s-gos chorų instruktorium) ir 1939 Kauno Audinių darbininkų chorui. 1929 švenčiant Lietuvos šaulių s-gai dešimtmečio sukaktuves, M. dirigavo jungtiniam s-gos chorui, 1930 dalyvavo dainų šventėje ir dirigavo jungtiniam chorui. Su Lietuvos šaulių s-gos choru koncertavo ne tiktai Kaune, įvairiose Lietuvos vietose, bet ir užsienyje: 1931 X 10 Tilžėje, 1931, 1936 ir 1938 Rygoje, 1936 ir 1938 Taline. 1933 su savo choru Valstybės teatre atliko Mozarto Requiem ir kt. kūrinius. Susiorganizavus Lietuvių muzikų d-jai, M. visą laiką buvo jos pirm. ir energingai veikdamas pakėlė Lietuvos chorų lygį. Nuo 1926 jis dėstė vargonus Kauno muzikos mokykloje, vėliau konservatorijoje, 1927–34 vadovavo solfedžio ir chorvedybos klasėms, 1944–46 buvo konservatorijos dir. pavaduotojas, o Vilniuje įsteigus J. Gruodžio vardo muzikos mokyklą, kurį laiką buvo jos direktorium; vėliau tedėstė chorvedybą ir dirigavimą. M. reiškėsi ir kaip kompozitorius, parašęs eilę dainų chorams ir solo dainų su fortepijono pritarimu.

J.Z.

Martinson 1. Harry (g. 1904) švedų rašytojas. Tėvui anksti mirus, 1919 pradėjo tarnauti laivuose kūriku, darbininku, keliavo P. Amerikoje ir Indijoje. 1947 jam paskirta Frödingo literatūros stipendija ir 1949 kaip pirmasis autodidaktas ir darbininkų dainius, išrinktas į Švedų akad.

Debiutinis M. eilėraščių rinkinys Spökskeppet (Vaiduoklių laivas, 1929) dar pasižymi nesavarankiškumu, jaučiama didelė Kiplingo, Dan Andersono bei G. Frödingo įtaka. Žingsnis į savitą stilių buvo jo eilėraščiai antologijoje ‚5 unga' (Penki jaunieji, 1929), o rinkinyje Nomad (Nomadas, 1931) M. pasireiškė jau kaip originalus lyrikas, išradingas vaizdų pasirinkimu, formos raiškumu. Tos pačios linijos M. laikosi ir iš dalies grynai surrealistiniame rinkinyje Natur (Gamta, 1934). Kiek Nomade jį veikė Walt Whitman ir Edgar Lee Masters, tiek Gamtoje žymi Majakovskio įtaka. Minėtieji lyrikos ir pirmieji M. prozos kūriniai Resor utan mål (Kelionės be tikslo, 1932) ir Kap farväl (Sudiev, Kape, 1933) yra kelionių patyrimai ir filosofavimas jais. Abi knygos yra ir tikrovės pavaizdavimas ir kartu panegirika jo paties ateities utopijai — ‚pasauliniam nomadui'. Tomis savo kelionių knygomis, supintomis iš reportažų ir filosofijos, lyrikos ir prozos, socialinio patoso ir egzotiškumo, M. literatūroje iškilo. Tačiau skaitytojus labiausiai jis patraukė autobiografiniais vaikystės dienų pasakojimais Nässlorna blomma (Dilgėlės žydi, 1935) ir Vägen ut (Per visą kelią, 1936). Ketvirtajam šio šimtmečio dešimtmečiui įpusėjus, M. įsitraukia į tuolaikinę politinę krizę (kūriniai Midsommardalen — Vidurvasario slėnis, 1938, Det enkla och det svåra — Kas paprasta ir sunku, 1939). Visoks laiko persistengimas bei melas gerokai čaižomi jo pirmame romane — Den förlorade jaguaren (Prarastasis jaguaras, 1941). Sovietų Sąjungai užpuolus Suomiją, jis kaip savanoris dalyvavo Suomijos žiemos kare. Tuos karo įspūdžius jis pavaizdavo rinkinyje Verkligheit till döds (Tikrovė ligi mirties, 1940). Eilėraščių rinkinyje Passad (Pasatas, 1945) ir romane Vägen till Klockrike (Kelias į Klockrikę, 1948) M. pasiekė tą formos grynumą, kuris pirma tik retkarčiais prasiskverbdavo. Jo pasaulėžiūra subrendo į savotišką anks-

tyvesniųjų nusistatymų sintezę. Kelią į tai jis randa vakarietiškame humanizme ir taoistinėje mistikoje. Žmogų laike ir erdvėje M. pavaizduoja veikale Aniara (1956).

P. Hallberg, Studier i M:s sprak (M. kalbos studijos, 1941); *L. Ulvenstam,* H. M. 1950.

2. Moa Helga Maria (g. 1890) švedų rašytoja, autodidaktė, (1) žmona. M. kūrybai didžiu akstinu buvo jos antrasis vyras, rašytojas H. Martinson. Bet Dostojevskis ir Gorkis priklausė prie jos ankstyvųjų literatūrinių išgyvenimų, tai daug kur pastebima ir jos kūryboje. Tačiau didžiausios įtakos M. kūrybai turėjo danas Martin Anderson Nexö. Jis parodė jai proletarinio pavaizdavimo kelią, o turinys buvo savi išgyvenimai. Jau pirmajame debiutiniame romane Kvinnor och appelträd (Moterys ir obelys, 1933) bei romane Salys söner (Saly sūnus, 1934), kur buvo pavaizduota jos pirmųjų vedybų tragedija, žymi ta jėga ir sugebėjimas pavaizduoti charakterius, kuri jos kūrybai duoda gyvybės ir įtampos. Tačiau čia taip pat prasikiša ir jos kūrybos silpnumai — iracionalus sentimentalumas, stilistinis savavališkumas ir kompozicijos palaidumas. Literatūra jai pirmiausia yra socialinis ginklas. Išorinė apčiuopiama būtis, žiūrint į ją socialinių prieštaravimų akimis, tampa jai kartu ir motyvas ir kovos laukas. Be to, išsp. Mor gifter sig (Motina išteka, 1936), Kungens rosor (Karaliaus rožės, 1939), Vägen under stjärnorna (Kelias po žvaigždėmis, 1940), Den osynlige älskaren (Nematomasis meilužis, 1943).

K. Jaensson, Nio moderna svenska prosaförfattare (Devyni švedų prozininkai, 1941); *M. Stiernstedt,* Om M. M. (Apie M. M. 1946). *J.Lng.*

Martinů Bohuslav (g. 1890) čekų kompozitorius. Smuiką studijavo Prahos konservatorijoje, keletą metų grojo Prahos filharmonijoje. Kompozicijos mokėsi daugiausia savimokos būdu, vėliau pagilino savo studijas pas J. Suką Prahoje ir A. Rousselį Paryžiuje. 1923–40 gyveno Paryžiuje, 1941–53 JAV, po to vėl Prancūzijoje. Gyvenant Paryžiuje, jam didelės įtakos padarė ypač Debussy kūryba. Tačiau vėliau M. susidomėjo čekų folkloru, imdamas savo muzikai medžiagos iš čekų liaudies kūrybos; todėl vėlyvesniame laikotarpyje jo kompozicija įgijo originalų stilių su slavams būdingais gyvais ritmais, raiškia instrumentacija ir skaidria harmonija. M. kūryba labai gausi ir įvairi. Parašė keletą operų (Hri o Marii 1933, Juliette 1937 ir kt.) ir baletų (Istar 1921, Špalíček 1931). Iš simfoninės kūrybos paminėtina simfonijos ir koncertai įvairiems instrumentams (iškeltinas Concerto grosso kameriniam ork. 1938). Taip pat parašė nemaža kamerinės muz. dalykų (už styg. sekstetą 1932 gavo E. S. Coolidge premiją), dainų chorui ir solo balsams.

M. Šafránek, B. M. 1944. *J.Kč.*

Martinus Polonus žr. Martynas Opavietis.

Martirologija (lot. martyrologium iš gr. martyr ‚liudytojas, kankinys' ir logos ‚žodis') sen. Graikų ir Lotynų Bažnyčioje taip buvo vadinamas pasakojimas apie kankinius. Ilgainiui ėmė reikšti sąrašą kankinių ir kitų šventųjų pagal jų šventės dieną. M. atsirado iš ‚Minėjimų' (memoria), kuriuos kiekviena bažnyčia pasigamino savo kankiniams paminėti; todėl m. šaltiniai siekia gilios senovės. Jie buvo įvairių bažnyčių liturginiai kalendoriai: juose, be kankinio vardo, dideliuose miestuose (pvz. Romoje) būdavo nurodomi ir kapai, kuriuose kankinys palaidotas. Netrukus tokiuose sąrašuose prie kankinių švenčių (dies natalis) buvo pridėta vyskupų mirties minėjimas (depositiones episcoporum), bazilikų pašventinimo dienos (dedicatio) ir kūno arba relikvijų perkėlimo (translatio) šventės, minėjimai. Gavus Bažnyčiai laisvę, į sąrašus buvo įtraukti ir žymesnieji vienuoliai, atsiskyrėliai ir išpažinėjai (monaci, eremitae, confessores), nurodant jų šventės dieną. Iš tokių seniausių sąrašų žinomi: Feriale Romanum (iš 354), Calendarium Carthaginense (iš VI a.) ir sirų kalendorius, sudarytas Edesoje 411–412.

Pirmasis, bandęs apimti visos Bažnyčios šventuosius, vad. Martyrologium Hieronymianum, klaidingai priskiriamas šv. Jeronimui. Duchesne, atidžiai ištyrinėjęs, rado, kad jis sudarytas VI a. panaudojant Rytų, Romos ir Afrikos m. Tai seniausias ir patikimiausias sen. šaltinis apie šventuosius. Viduramžiais buvo pagaminta daugybė m., panaudojus M. Hieronymianum ir pridėjus žinių iš kankinių kančios aprašymų (Passiones) ir legendų. IX a. ši martirologinė literatūra buvo labai gausi ir šiandien kritikams sudaro daug vargo išaiškinti autentiškumą ir tikrumą. Tarp jų pažymėtini: šv. Bedos Venerabilio Martyrologium (VIII a.), Rabano Mauro, Floro, Adono ir Usmardo (visi iš IX a.). Šiandieninis Martyrologium Romanum yra ne kas kita, kaip Usmardo Martyrologium, papildytas šv. Grigaliaus Dialogais ir Bažnyčios

Tėvų raštų tekstais. Nuo VIII a. m. jau buvo skaitomas kunigų poterių Primoje. Oficiali, visai Bažnyčiai skirta m. buvo pagaminta, pop. Grigaliui XIII įsakius, kardinolo Sirleto, žymiai prisidėjus istorikui Baronijui. 1584 ši m. buvo įsakyta vartoti visoje Bažnyčioje, panaikinus visas kitas. Baronijus 1586 ją dar kartą patikrino, papildė ir pataisė. Naujų papildymų ir pataisymų padarė pop. Benediktas XIV 1749. Pop. Grigalius XIII, paskelbdamas bendrą visai Bažnyčiai Martyrologium Romanum, uždraudė daryti m. tekste pakeitimus, pridėjimus, išskyrus naujų šventųjų (bet ne palaimintųjų) įrašymą. Palaimintieji gali būti įrašyti į m. tik specialiu pop. leidimu (tokių yra vos keletas). Naujo šventojo paminėjimo m. tekstą seniau sustatydavo Apeigų Kongregacijos kardinolas, dabar šventojo kanonizacijos bylos postuliatorius, bet tekstas turi būti popiežiaus patvirtintas. Dabartiniame Martyrologium Romanum apie kiekvieną šventąjį paduodama tokie daviniai: vieta, kur šventasis mirė, jo vardas, šventės pobūdis (passio, translatio, depositio); jei asmuo yra vienuolijos steigėjas, tai pridedama ir jos pavadinimas. Gali būti dar pridėta kuris nors gyvenimo bruožas, bet labai trumpas, nes m. yra ne pasiskaitymo knyga, o tik šventųjų sąrašas.

H. Quentin, Les martyrologes historiques du Moyen-Age 1908; *H. Lämmer,* De M. Romano 1878; *H. Achelis,* Die Martyrologien, ihre Geschichte und ihr Wert 1900; *Bernardino da Palmas Arboreo,* Commentarium historicum in universum M. Romanum 1910; *J. Baudot,* Le Martyrologe 1911; *J. Fernhout,* De M. Hieron. fonte 1911; *C. Copens,* Tabulae geograficae seu atlas in M. Romanum 1945. *J.V.*

Martišiūnas-Martis 1. Albinas (g. 1915 X 28 Lankeliškių k., Alvito vls., Vilkaviškio aps.) kunigas. Mokėsi Vilkaviškio ir Marijampolės gimn., 1936 įstojo į Vilkaviškio kun. seminariją, kurią baigė 1943. Po to paskirtas vikaru į Alvitą. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1944–45 Liet. kolonijos kapelionas Leipcige, 1945–46 Hanau liet. stovyklos bažnyčios organizatorius ir klebonas. 1946 atvyko į JAV ir dirba pastoracinį darbą amerikiečių tarpe. 1950–51 studijavo anglų k. ir literatūrą St. Joseph's kolegijoje Indianoje ir St. John's univ. Minnesotoje. M. ypačiai reiškiasi liet. šalpos darbe ir amerikiečių tarpe kelia Lietuvos laisvės reikalą. Bendradarbiavo Mūsų Kelyje, Drauge, Kristaus Karaliaus Laive.

2. Juozas (1886 Lankeliškių k., Alvito vls., Vilkaviškio aps. — 1951 V 22 Gary, Indiana, JAV) kunigas, (1) dėdė. Pradžios mokslą ėjo Lankeliškiuose. 1900 atvyko į JAV ir Pitsburge, Pa., lankė vidurinę mokyklą. 1915 baigė kunigų seminariją Orchard Lake, Mich. 1915 VI 18 įšv. kunigu ir paskirtas Šv. Pranciškaus parapijos klebonu Indiana Harbor, Ind. 1916–20 gydėsi ir dirbo pastoracinį darbą Denver, Colorado. Nuo 1920 VIII 15 (su trumpa pertrauka) Šv. Kazimiero parapijos klebonas Gary, Ind. Čia 1927 pastatė bažnyčią, seselių vienuolių namus ir 1928 įkūrė pradžios mokyklą. Parašė ir išleido knygelę Gary Indiana lietuviai 1931.

Martišius Peliksas (1879 II 2 Banaičių k., Kidulių vls., Šakių aps. — 1956 I 1 Prienuose) kanauninkas. Mokėsi Palangos progimnazijoje ir Mintaujos gimn., bet jos nebaigė, nes už atsisakymą rusiškai melstis buvo iš jos pašalintas. 1898 įstojo į Seinų kun. seminariją, kurią baigė 1903 ir įšv. kunigu VII 12. Po to paskirtas vikaru į Sudargą, 1909 perkeltas į Višakio Rūdą. Nuo 1918 Prienų Žiburio progimnazijos ir nuo 1923 gimnazijos direktorius. Be pastoracinio darbo, M. ypačiai pasižymėjo kaip švietėjas: kovojo su analfabetizmu, platino spaudą, kalėdojimų metu tikrino skaitymą ir rašymą, todėl mokančių rašyti ir skaityti skaičius Višakio Rūdos ir Prienų par. greitai pakilo. Įsteigė Žiburio d-jos skyrių su knygynėliu, Blaivybės d-jos skyrių, įkūrė seneliams prieglaudą ir pastatydino salę. 1915 rudenį jam buvo pavykę įvesti Višakio Rūdos parapijoje beveik visuotinį jaunimo mokymą ir suorganizavo apie 15 mokyklėlių. Bet po trijų mėnesių vokiečiai tą darbą nutraukė, reikalaudami, kad mokytojai baigtų jų steigiamus kursus. 1918 rudenį Prienuose įsteigė Žiburio progimnaziją, kuriai 1920–21 mokslo metais pastatydino ir rūmus. 1940 bolševikų atleistas iš gimn. dir. pareigų, bet 1941 vėl grįžo į gimnaziją, kur dirbo iki 1944 vasaros. Gimnaziją išlaikydavo iš medelyno gaunamų pajamų (medelynas buvo kelių ha ploto). Be to, M. yra buvęs sodininkas ir bitininkas. Jau Višakio Rūdoje buvo įsitaisęs mažą medelyną ir išaugintus medelius skleidė apylinkėje. Sodininkystės klausimais daug rašė spaudoje ir 1925–34 vasaromis buvo suorganizavęs sodininkystės ir daržininkystės kursus, kurie vėliau buvo išplėsti bitininkyste ir paukštininkyste. Tuos kursus baigė 770 asmenų, jų tarpe 480 pradžios mokyklų mokytojų. 1928 apdovanotas D.L.K. Gedi-

mino III laipsnio ordinu. Išsp. Apie sodą 1910. Be to, iš lenkų kalbos išvertė ir išleido religinio turinio knygų: F. Cozet, Išpažintis 1906 ir Yra Dievas 1907, A. Fridrich, Šventųjų gyvenimai I–II 1909, III 1908, IV 1911, P. Schouppe, Ar yra pragaras? 1914. Bendradarbiavo Šaltinyje, Vienybėje, Vadove ir kt.

Pr. Dovydaitis, Kun. P. M. (Lietuvos Mokykla 1939 nr. 3–4); Ateitis 1939 nr. 7. *J.P.*

Martius Carl Friedrich Philipp von (1794–1868) vokiečių botanikas. 1817–20 kartu su Spix'u tyrinėjo Brazilijos florą. Nuo 1826 Müncheno univ. prof. ir nuo 1832 botanikos sodo dir. Jo tropinių augalų tyrinėjimai P. Amerikoje priklauso prie reikšmingiausių darbų sistematinėje botanikoje. Išsp. Historia naturalis palmarum 1823–50, Reise nach Brasilien 3 tt. 1824–31 (kartu su Spix'u), Nova genera et species plantarum 3 tt. 1824–32, Flora Brasiliensis 15 tt. 1840–1906 ir kt.

Martola Armas-Eino (g. 1896) suomių generalmajoras. 1918 dalyvavo Suomijos laisvės kovose. 1921 baigė karo akad. Paryžiuje, 1924–25 Suomijos aukštosios karo mokyklos virš. pavaduotojas. 1926–33 atstovas nusiginklavimo derybose Ženevoje. 1928–31 karo attaché Paryžiuje, 1931 generalinio štabo skyriaus virš., 1933-39 Suomijos apsaugos korpuso štabo virš. 1940–44 dalyvavo kare su rusais. 1944 užsienio reikalų ministras, 1944–49 krašto komendantas Helsinkyje, po to popieriaus fabrikų dir. Nuo 1951 Suomijos Raudonojo Kryžiaus pirm., 1952 olimpinių žaidimų Helsinkyje vadovas. Be to, M. yra JT generalinio sekr. Dag Hammarskjöldo karinis patarėjas. *R.Ölr.*

Martonne Emmanuel de (1873–1955) prancūzų geografas. Kilęs iš bretonų aristokratų šeimos ir išsimokslinęs pagal prancūzų geografinių studijų sistemą (Paul Vidal de la Blache'o mokinys ir vėliau jo žentas), specializavosi fizinės geografijos ir Vidurio Europos regioninės geografijos šakose. Be to, studijavo geologiją, geofiziką ir biologiją. Profesoriavo 1899–1905 Rennes, 1905–09 Lijono, 1909–44 Sorbonnos univ., kur 1927–44 vadovavo geografiniam institutui. 1918–45 vadovavo organizuotai prancūzų geografinei veiklai. Buvo Prancūzų akad. narys, geografinės d-jos pirm., geografų asociacijos pirm., 1931–38 tarptautinės geografinės unijos generalinis sekr., 1938–49 pirm. ir nuo 1949 garbės pirm. 1919 Versalio taikos konferencijoje sienų ekspertas, drauge su amerikiečiu Bowmanu nustatęs Lenkijos-Rumunijos sieną. 1900–17 keliais atvejais tyrinėjo Karpatų sritį ir paskelbė eilę studijų. 1903 paskelbė originalią studiją apie š.v. Prancūzijos (Bretanijos) krantų morfologiją; 1904 pradėjo bendradarbiauti su amerikiečių geografais ir ypačiai vertino W. M. Daviso, Atwoodo Wrighto ir Bowmano darbus. 1912 dalyvavo amerikiečių geografų transkontinentinėje ekspedicijoje. Artimai bendradarbiavo su buv. savo studijų kolega Alb. Demangeonu, kuris specializavosi demografinėje ir V. Europos geografijoje. M. laikomas žymiausiu XX a. pirmosios pusės geografiniu autoritetu pasaulyje. P. Vidal de la Blache ir L. Gallois redaguotojo veikalo Géographie Universelle, jis parašė IV t., kuriame pažymi Vilniaus krašto lietuviškumą. M. pats lankėsi R. Lietuvoje 1929 ir ten tyrinėjo tautybių klausimą. Vienas iš svarbiausių jo veikalų yra Traité de géographie physique 3 tt. 1909. Veikalas nuo 1925 išleistas keliomis laidomis ir išverstas į daug kalbų (1947 J. Basalyko išverstas iš rusų kalbos lietuviškai ir išleistas okupuotoje Lietuvoje su sovietinės redakcijos papildymais ir komentarais). Šis veikalas yra tapęs pasaulio standartiniu fizinės geografijos vadovu. Be to, išsp. La France physique 1942, L'Europe Central 2 tt. 1930–31, drauge su L. Aufrère L'Extension des régions privées d'écoulement vers l'océan 1928, Nouvelle carte mondiale de l'indice d'aridité 1942, Géographie aérienne 1948. Redagavo Annales de Géographie ir suorganizavo redakciją, bendradarbius ir leidimą didžiulio atlaso Atlas de France. *A.B.*

Martorell Joanot, XV a. kataloniečių rašytojas, pagarsėjusio romano Tirant lo Blanch autorius. Romanas, dedikuotas Portugalijos princui Ferdinandui, išėjo Valencijoje 1490. Jame aprašomi nuostabūs riterio Tiranto žygiai, kovos ir laimėjimai, kurie baigiami Tiranto paskelbimu Graikų imperijos valdovu ir vedybomis su imperatoriaus dukterim Karmensina. Fantastinius romano pasakojimus gaubia istorinės ir geografinės tikrovės atmosfera. Nauja romano laida išsp. 4 tt. 1873–1905.

Martos Ivan (1754–1835) ukrainiečių kilmės rusų skulptorius, klasicizmo atstovas. Jis yra autorius K. Minino ir D. Požarskio paminklų Maskvoje, M. V. Lomanosovo paminklo Archangelske ir kt. Be to, yra sukūręs visą eilę skulptūrinių antkapių, pvz. E. S. Kurakinai ir kt.

Martov Julii Osipovič (tikroji pavardė Cederbaum, 1873–1923) rusų socialdemokratų veikėjas. 1891 Petrapilyje įsijungė į socialdemokratų veiklą. 1893–95 ištremtas gyveno Vilniuje ir veikė žydų socialistų rateliuose, taip pat palaikė santykius ir su lietuvių socialdemokratais A. Moravskiu, dr. A. Domaševičium. Grįžęs į Petrapilį, veikė ‚Kovos sąjungoje darbininkų klasei išvaduoti' ir buvo ištremtas 1896–99 į Sibirą. Gyvendamas emigracijoje, drauge su Plechanovu, Leninu ir kt. leido žurnalą Iskrą. 1903 per II socialdemokratų partijos suvažiavimą pasisakė prieš Lenino atstovaujamą veiklos kryptį ir visą laiką išliko centrinės srovės atstovas Rusijos socialdemokratų partijos veikloje. 1906 išbėgo užsienin ir tegrįžo 1917, bet nuo 1920 vėl gyveno emigracijoje, įsteigė žurnalą Socialističeskij Vestnik, taip pat buvo vienas iš Vienos internacionalo steigėjų. Išsp. Razvitije krupnoj promyšlennosti do 1892, Razvitije krupnoj promyšlennosti i rabočeje dviženije s 1893 do 1903 (rinkinyje Istorija Rossii v XIX veke 1907–11), Istorija socialdemokratii 1913, ²1923, Zapiski socialdemokrata I 1922, Morovoj bolševizm 1923, The State and the Socialist Revolution 1938. *P.Č.*

Martuotuvės žr. Gobtuvės.

Martus (Martusevičius) Andrius M. (1874 XI 18 Ingavangio k., Klebiškio vls., Marijampolės aps. — 1923 II 19 Klaipėdoje) visuomenės veikėjas. Į JAV atvyko 1895, kur 1895–98 dirbo anglių kasykloje Lost Creek, Pa., 1898–99 tarnavo JAV kariuomenėje, vėliau vertėsi prekyba. 1907 apsigyvenęs Brukline, N.Y., rūpinosi lietuvių apgyvendinimu ūkiuose ir išsp. knygutę ‚Eikime ant kolonijų'. 1908 Brukline suorganizavo ‚Lietuvių komedijantų draugystę' ir su šia trupe gastroliavo kaimyninėse lietuvių kolonijose. Bendradarbiavo Vienybėje Lietuvninkų, Žemdirbyje. 1911 VIII 28–30 dalyvavo II liet. laikraštininkų suvažiavime Scrantone, Pa. Aukojo Tautos Namams statyti Vilniuje ir 1913 išrinktas Liet. mokslo d-jos Vilniuje nariu labdariu. 1914–15 lankėsi Lietuvoje. Šilavote suorganizavo chorą, steigė jaunimo ratelius (tam reikalui net išgavo leidimą iš Kauno gubernatoriaus), dalyvavo pasitarimuose Vilniuje sudarant Liet. pabėgėliams šelpti komitetą ir kt. Grįžęs Amerikon, važinėjo su prakalbomis po liet. kolonijas, rinko aukas Liet. gelbėjimo fondui, Liet. autonomijos fondui, rūpinosi duoti informacinės medžiagos apie Lietuvą ir jos siekimą tapti laisva amerikiečių spaudai: New York Times, Tribune, Literary Digest, Current History (čia 1918 išsp. Lithuanian's Effort Toward Autonomy) ir kt. 1920 grįžo Lietuvon, 1923 dalyvavo Klaipėdos sukilime, kur peršalo ir mirė Klaipėdoje. Išsp. Lietuvoj karės metu 1916.

J. O. Širvydas, Biografijos bruožai 1941, 426.

Marukas Kazys (tikras vardas ir pavardė Marijonas Krasauskas, g. 1921 V 1 Kaune) rašytojas. 1941 baigė Kauno III gimn. Jau 1938 buvo įstojęs į komunistinio jaunimo s-gą. II pas. karo metu tarnaudamas bolševikų kariuomenėj pradėjo spausdinti savo kūrinius fronto laikraščiuose. Dalyvavo jaunųjų rašytojų almanache ‚Kovos lauke', 7 metus vedė žurnalo Jaunimo Gretos literatūros skyrių, be to, dirbo žurnalo Genio redakcijoje. Išsp. apsakymus: Draugystė 1948, Naktigonėje 1953, Mažasis kareivis (vaikams) 1956, Paprasta istorija (12 apsakymų) 1958.

Marulić Marko (1450–1524) kroatų rašytojas, rašęs lotyniškai. Pradžioje vienuolis, bet amžiaus gale iš vienuolyno išstojęs. Jo raštai daugiausia religinio ir istorinio turinio, pvz. De institutione bene vivendi 1506 (susilaukė 20 laidų, išverstas į italų, prancūzų ir vokiečių kalbas), Evangelistarium 1504–10 (11 laidų), De humilitate et gloria Christi 1519. Be to, parašė Dalmatijos ir Kroatijos istoriją — Regnum Dalmatiae et Croatiae.

P. Kasandrić, M. M. život i djela 1901.

Marungas (vok. Mohrungen, lenk. Morąg) apskrities miestas p. Rytprūsių dalyje (dabar lenkų valdomas), prie geležinkelio Alenšteinas–Marienburgas; 1939 buvo 8373 gyv., 1946 — 4650 gyv. Čia yra geležinkelių dirbtuvės, statinių fabrikas ir kt. Iš sen. architektūros paminklų išlikę: XIV a. gotikinė rotušė, XIII ir XVI a. Ordino rūmai.

Proistoriniais laikais M. srityje gyventa prūsų kilties pamedėnų. Kryžiuočiai, 1232 įsikūrę netolimoje Torunės pilyje, greitai pavergė pamedėnus, 1280 M. pasistatydino savo pilį ir įsteigė komtūriją. Miestas įkurtas 1327 ir 1334 gavo Kulmo teises. Trylikos metų karo pradžioje M. jau 1454 pasidavė ir davė priesaiką į Torūnę atvykusiam D.L.K. ir Lenkijos karaliui Kazimierui Jogailaičiui. 1744 čia gimė žymus vok. poetas G. Herderis. 1807 I 25 mūšy-

Šoninė Marungo bažnyčios nava

je prie M. rusai nugalėjo Napoleono I armiją. II pas. karo metu (1945) sugriauta 45% miesto. 1945 rusai atidavė M. valdyti lenkams.

Maruonis marinamasis ligonis, prie kurio renkasi šeimos nariai, kaimynai. Jam skaitoma iš vad. ligonių knygučių, kartais deginama žvakė (gabija) ir budima. Labai dažnai prie m. budėti kviečiama kokia kaimynė moterėlė.

Marvėlė upelis Garliavos vls., Kauno aps., kair. Nemuno intakas, 6 km ilgio; teka į š. tarp Aleksoto ir Noreikiškių k. giliu skardžium, įteka tarp Marvos dv. ir Marvelės (Kauno priemiesčio). 1930 V 28 potvynis po didelės liūties suardė keletą namų Marvelėje. M. slėnys įdomus geologijos, botanikos ir zoologijos atžvilgiu. Iš medžių čia randamos beveik visos Lietuvos medžių rūšys ir daugelis įvairių žolių rūšių, ypač Papilionaceae šeimos. Yra daug paukščių rūšių, pvz. švigždas, strazdai, volungės, baltosios ir geltonosios kielės, lakštingalos ir kt.

S. Kolupaila, Lietuvos upių maksimalinis debitas 1934 (M. potvynio vaizdai).

Marvell Andrew (1621–1678) anglų poetas ir satyrikas. Studijavo Cambridge univ., raštininkavo, keliavo po Europą. Anglijos pilietiniame kare išliko apskritai neutralus, nors eilėje politinių poemų aukštino Cromwellį, savo Horatian Ode Upon Cromwell's Return from Ireland 1650 gyrė ir karaliaus Karolio I drąsą. Miltono, tuometinio užsienio reikalų ministro, pasiūlymu 1657 paskirtas jo padėjėju ir išbuvo tose pareigose iki monarchijos atstatymo 1660. Nuo 1659 iki mirties buvo parlamento nariu. Jo aštrios satyros, kritikuojančios Karolio II valdžios negeroves, buvo platinamos rankraščiais ir tik vėliau išleistos atskirais leidiniais: A Collection of Poems on Affairs of State 1689 ir 1703–07. M. parašė eilę sąmojingų brošiūrų, daugiausia religinės kontroversijos tema. Žinomiausia jų: The Rehearsal Transpros'd 1672–73. M. poetinis garsas daugiausia remiasi jo grakščiais ankstyvaisiais lyriniais kūriniais, ypač jo ‚sodine poezija', pasižyminčia gamtos pajautimu ir išbaigta kalba. Iš pavienių jo poemų iškiliausia To His Coy Mistress, vienas anglų poezijos šedevrų, virtuoziškai sukaupiąs savo siauruose rėmuose meilės žaidimo, aistros ir mirties bei amžinybės temas. Jo rinktiniai eilėraščiai pasirodė 1681, o pilnas visų raštų rinkinys tik 1776.

M. G. L. Thomas, A. M. 1940. *A.L.*

Marx 1. Adolf Bernhard (1795–1866) muzikos teoretikas ir kompozitorius. Nuo 1830 Berlyno univ. prof. ir nuo 1832 muzikos dir. 1824–30 leido Berliner Allgemeine Musikalische Zeitung. Išsp. Die Lehre von der musikal. Komposition 4 tt. 1837–47, L. von Beethovens Leben und Schaffen 2 tt. 1859, ^{6}1908, Anleitung zum Vortrag Beethovenscher Klavierwerke 1863, ^{2}1912, Gluck und die Oper 2 tt. 1862.

2. Karl Heinrich (1818 V 5 Triere — 1883 III 14) marksizmo įkūrėjas. Jo tėvas Heinrich Marx Levi, kilęs iš žydų Mardochai giminės, 1824 perėjo su visa šeima į protestantizmą ir vėliau buvo adv. Jaunasis M. 1835–41 studijavo teisę, politinius mokslus ir filosofiją Bonos ir Berlyno univ., 1841 gavo filosofijos dr. laipsnį. Berlyne jis suartėjo su kairiaisiais hegelininkais, kuriems vadovavo Bruno ir Edgar Baueriai. Pasirin-

K. H. Marx

kęs žurnalisto darbą, 1842–43 redagavo Rheinische Zeitung Kölne. Dėl savo straipsnių radikalumo, 1843 turėjo iš red. pasitraukti. Tais pat metais jis vedė barono von Westphalio dukterį Jenny ir netrukus, Arnoldo Rugės kviečiamas, išvyko į Paryžių dirbti Deutsch-Französische Jahrbücher redakcijoje. Tačiau to žurnalo teišėjo vienas numeris. Jame buvo išsp. du M. straipsniai: Zur Kritik der Hegel'schen Rechtsphilosophie ir Zur Judenfrage. Paryžiuje M. susidraugavo su Fridrichu Engelsu (žr.). Pirmas jų bendradarbiavimo vaisius buvo rašinys Die heilige Familie, nukreiptas prieš Bruno Bauerį. Be to, M. parašė Die deutsche Ideologie (1845, išsp. tik 1926), kur jau žymu jo vėlesnės teorijos metmenys. Greta Deutsch-Französische Jahrbücher, M. bendradarbiavo ir Paryžiuje ėjusiame Vorwärts. Prūsijos vyriausybei pareiškus Prancūzijos vyriausybei nepasitenkinimą dėl aštrių Vorwärts straipsnių, Guizot įsakė išsiųsti iš Prancūzijos tuos redaktorius, kurie nebuvo Prancūzijos piliečiai. Interpeliacija Prancūzijos parlamente privertė vyriausybę atšaukti tą įsakymą, bet M. nutarė palikti Paryžių ir 1845 išvyko į Briuselį. Čia M. su Engelsu įsteigė Deutscher Arbeiter-Bildungsverein ir Association démocratique. Dar Paryžiuje M. buvo suėjęs į artimus santykius su Bund der Gerechten (Teisingųjų s-ga) — slapta organizacija su skyriais Londone, Briuselyje ir kai kuriuose Šveicarijos miestuose. Londoniškiai tos organizacijos vadai pasiūlė pakeisti sgos vardą į Bund der Kommunisten ir 1845 pavedė M. parašyti programą. M. pateikė 1847 Londone vykusiam kongresui jo drauge su Engelsu parašytą programinį atsišaukimą Manifest der Kommunistischen Partei (išsp. 1848), kur trumpai peržvelgiama darbininkų sąjūdžio istorija naujaisiais laikais, radikaliai kritikuojama esamoji visuomenės bei ūkio santvarka ir šaukiama į revoliucinę klasių kovą. To manifesto baigiamieji žodžiai: ‚Visų šalių proletarai, vienykitės!' virto revoliuciniu šūkiu ateinantiems dešimtmečiams. 1848 II kilus revoliucijai Prancūzijoje, M. buvo priverstas išvažiuoti iš Briuselio, grįžo į Kölną ir ėmėsi redaguoti Neue Rheinische Zeitung, revoliucinių demokratų organą. Prūsijos karaliui 1848 XI paleidus parlamentą, M. ir jo bendraminčiai paskelbė atsišaukimą, raginantį nemokėti mokesčių ir organizuoti ginkluotą pasipriešinimą. Valdžia uždarė Neue Rheinische Zeitung ir M. patraukė teisman. Prisiekusiųjų posėdininkų teismas M. išteisino, bet 1849 jis buvo ištremtas iš Prūsijos. M. nuvyko į Paryžių, bet ten jam buvo pasiūlyta: arba apsigyventi mažame provincijos mieste, arba išvažiuoti iš Prancūzijos. M. išvažiavo į Londoną ir ten apsigyveno jau visam laikui. Londone M. galėjo daugiau atsidėti moksliniam darbui, bet ir čia jo pagrindinis tikslas tebebuvo aktyvus dalyvavimas revoliucinėje politinėje veikloje. Materialinė padėtis buvo sunki, ir tik nuolatinė F. Engelso piniginė parama padėjo išsiversti. Pagaliau jis gavo progos rašyti apmokamus straipsnius į The New York Tribune. M. publicistikoje atsispindi jo gyvas domėjimasis visais svarbesniais tos epochos politiniais įvykiais, pvz. 1857 sukilimas Indijoje ir Britų koloninė politika, 1853–56 Krymo karas, 1859 Prancūzijos karas su Austrija dėl Italijos, 1863 pilietinis karas JAV, 1870–71 Prancūzijos-Prūsijos karas ir sukilimas Paryžiuje (Paryžiaus Komuna). Tarptautinės proletariato organizacijos darbą M. tęsė Londone. Berods, Bund der Komunisten buvo paties M. pasiūlymu paleistas po to, kai Vokietijoje daugelis narių buvo suimti arba išsklaidyti. 1864 Londone įst. International Working Men's Association (I internacionalas), kuriam M. per 8 metus faktiškai vadovavo. Bet jam nepavyko išlaikyti tos organizacijos vieningumo. Nors M. autoritetas buvo didelis, bet jis anaiptol nebuvo visų pripažįstamas darbininkijos vyriausiu vadu. Greta marksistų veikė Proudhono šalininkai Prancūzijoje, Mazzini — Italijoje, Lassalle — Vokietijoje, Oweno pasekėjai ir vad. trade unionistai Anglijoje. Visa tai buvo nukovotini priešininkai, nekalbant jau apie Bakunino anarchistus, kurie sprogdino internacionalą iš vidaus. Įvairūs nuomonių skirtumai dar labiau paaštrėjo dėl Prancūzijos-Vokietijos karo ir Paryžiaus Komunos vertinimo. Hagos kongrese 1872 nutarta internacionalo būstinę perkelti į Naujorką, o po kelerių metų (1876) jis buvo formaliai paleistas. Greta publicistikos ir politikos, M. buvo atsidėjęs moksliniam darbui politinės ekonomijos srityje, arba, jo paties žodžiais, ‚buržuazinės ūkio santvarkos anatomijai tirti'. Svarbiausias to darbo vaisius buvo trijų tomų veikalas Das Kapital, kurio tik I tomas buvo išspausdintas M. gyvam esant (1867); II ir

III tomai buvo išsp. po M. mirties F. Engelso rūpesčiu 1885 ir 1895 (liet. vertimas — Kapitalas I 1957, II 1958). Plačiau apie M. teorijas žr. Marksizmas.

F. Mehring, K. M. 1923; *M. Beer,* Life and Teaching of K. M. 1921; *B. Nikolayevskiy,* K. M., Man and Fighter 1936; *V. Adoratskiy* (red.), Karl Marks. Daty žižni i dejatelnosti 1934; *R. Schlesinger,* M., His Time and Our 1950; *G. Mende,* K. M. Entwicklung von revolutionären Demokraten zum Kommunisten 1954; *A. Vène,* Vie et doctrine de K. M. 1946; *E. Thier,* Das Menschenbild des jungen M. 1957; *L. Levin,* Bibliografija proizvedenii K. Marksa i F. Engelsa 1948. *J.Pj.*

3. Wilhelm (1863–1946) vokiečių politikas, teisininkas. 1910–18 ir 1920–33 reichstago atstovas, 1921–28 Centro partijos pirm., 1923–25 Vokietijos kancleris, 1925 Prūsijos ministras pirm., 1926 teisingumo ministras, 1926–28 kancleris. Mirus prezidentui F. Ebertui, 1925 buvo kandidatu į Vokietijos prezidentus, bet tesurinko 45,3% balsų (Hindenburgas gavo 48,3%). M. pastangomis išvengta infliacijos Vokietijoje.

Marzanai (iš it. margine ‚puslapio paraštė') spaustuvėse metaliniai arba kitokios medžiagos tašeliai, įdedami į rinkinio formas dideliems tarpams (tuščioms vietoms) pripildyti, pvz. puslapių paraščių vietoje ir kitur.

Márža (prc. marge ‚riba, briauna, pakraštys') komercijoje yra pelnas, kuris susidaro iš skirtumo gamybos išlaidų, pirkimo kainos arba savikainos ir pardavimo kainos. Skirtumas yra brutto pelnas. Iš jo atėmus visas pardavimo išlaidas, gaunamas netto pelnas. Pirmuoju atveju yra brutto pelno m., antruoju — netto pelno m. Pelno dydis arba m. platumas priklauso nuo rinkos, vietos, konkurencijos sąlygų, apyvartos dydžio bei greičio, apyvartos formos (masinio vartojimo ir didelės apyvartos prekių — siaura m., specialinių ir luksusinių prekių — plati m.). Vertybinių popierių apyvartoje m. yra tų pačių popierių kursų skirtumas vienu laiku įvairiose biržose. M. ryškiai pastebima užbaigiant biržoje terminines operacijas ir išmokant kurso skirtumą. M. žodis dažniausiai vartojamas biržose, rečiau kitose prekybos formose. Žr. Pelnas, Kalkuliacija.

Masaccio (tikra pavardė Tommaso di Giovanni di Simone Guidi, 1401–1428) italų tapytojas, vienas žymiausių ankstyvojo renesanso šulų. Apie jo gyvenimą maža kas težinoma, nors spėliojama, jog jis tapybos mokėsi prie Masolino da Pinacle Florencijoj ir jau 1417 iš Florencijos buvęs pakviestas į Romą dekoruoti Šv. Klemenso bažnyčios, kurioje padaręs kelias freskas ir dar nutapęs pop. Martyno V ir imp. Zigmanto portretus S. Maria Maggiore bazilikoje. Iš tikrųjų M. mokytojas nežinomas, o jo buvimas Romoj iki 1421 tikriausiai buvo skirtas mokymuisi, o ne kūrybai. Tikra, kad po 1421 M. buvo įrašytas Florencijos ‚Speziali' korporacijoje tapytoju, 1424 Šv. Luko gildijos nariu, o 1425 gavo dekoruoti Brancacci pastatydintą koplyčią S. Maria del Carmine bažnyčioj, iš kur pasitraukė vyr. dekoratorius Masolino. Tos koplyčios freskos — Ištrėmimas iš Rojaus, Šv. Petro duoklė, Šv. Petras krikštija, Šv. Petras šelpia beturčius, Šv. Petras skelbia evangeliją — yra geriausi M. darbai, darę įtakos vėlyvesniems tapytojams. Prieš tą freskų seriją M. yra

Masaccio Šv. Petro grašis
(freska St. Maria del Carmine bžn. Florencijoje)

nutapęs S. Maria Novella bažnyčiai Švč. Trejybę arba Nukryžiavimą. Bet šiais dideliais darbais M. negalėjo padengti savo pragyvenimo išlaidų. Paskendęs skolose (turėjo išlaikyti motiną ir jaunesnį brolį) ir tikėdamasis daugiau uždirbti Romoje, ten išvyko 1426. Nuo tada jis tikriausiai ir dirbo Šv. Klemenso bažnyčiai freskas. Tiek anksčiau, tiek tuo laiku M. atliko ir kitų darbų — portretų, laisvų paveikslų bažnyčioms (Šv. Ona). Jo tapybos koloritas santūrus, apribotas mėlynais, raudonais, violetiniais ir rusvai geltonais tonais vaizduoti sukilmintai, dažnai religinei, tikrovei, kurios pirmataku Italijoje buvo Giotto. Kaip ir šio, M. veikėjai tikrai stovi ant žemės, susirišę į kompozicijas mintimis ir jausmais, sužadintais vieno įvykio ir išreikštais kūno judesiais ir mimika. Jų piešinys nuostabiai tikras, kūnų formos pilnos, plačios, kilnios. Jie natūralūs, nes M. jau moka perduoti kaulų

ir raumenų sąrangą, jų padėties pakitimus gestuose ir nuogos odos paviršiuje. Prie tų veikėjų priderinta ir blaivi, bet tikra aplinka. Joj architektūrinių pastatų proporcijos atitinka nuotoliui, nebepalieka trapių teatrinių dekoracijų įspūdžio, kurio neišvengdavo Giotto. Po M. kompozicijų beliko ateiti Rafaeliui, kuris dar žengė vieną žingsnį, kad jo freskos Vatikane taptų italų renesanso šedevrais. Italų renesanso tapyba tikrai teprasideda M.

O. Giglioli, M. 1921; *E. Somaré*, M. 1925; *A. Schmarsow*, Masolino und M. 1928; *M. Salmi*, 1947; *U. Protacci*, Tuta la pittura M. 1952.

J.Gr.

Masagetai iranėnų kilmės ir skitams artima klajoklių tauta, senovėje gyvenusi dideliuose stepių plotuose į r. nuo Kaspijos. Apie juos turime labai maža žinių. Herodotas pasakoja, kad m. praktikavę grupines vedybas (vyrai turėdavę būrius žmonų), pasenusius žmones aukodavę dievams ir valgydavę, garbinę saulę, jai aukodavę arklius, mitę galvijų mėsa ir pienu, kovodavę raiti ir pėsti su lankais. Manoma, kad Kiras D. (žr.) žuvęs, 529 pr. Kr. kovodamas su m. karaliene Tomiris. 520 pr. Kr. Darijus D. (žr.) nugalėjo m. karalių Skunchą.

Masaitienė-Balčiūnaitė Elena žr. Balčiūnaitė-Masaitienė, Elena.

Masaitis 1. Antanas (1868 I 14/26 Girkalnio par., Raseinių aps. — 1938 II 23 Leliūnuose, Utenos aps.) kunigas, visuomenininkas. Baigęs Žemaičių kun. seminariją, 1892 įšv. Kaune ir paskirtas Veiviržėnų vikaru. Nuo 1899 Leliūnų klebonas. Čia 1907 pastatė mūrinę bažnyčią. Rūpinosi draudžiamosios spaudos platinimu Veiviržėnuose ir Leliūnuose, dažnai pamokėdamas knygnešiams išlaidas ir įsakydamas Tėvynės Sargą ir kt. leidinius išdalinti žmonėms nemokamai. 1918 organizavo vietos savivaldybę ir savanorius, todėl 1919 bolševikų buvo suimtas ir teistas mirtimi. Už nuopelnus labdarai pakeltas Panevėžio vyskupijos garbės kanauninku.

P. Ruseckas, Knygnešys II 1928; *F. Zabulionis*, A. a. A. M. (Panevėžio Garsas 1938 nr. 12).

2. Česlovas (g. 1912 III 2 Kaune) matematikas. 1932 baigė Biržų gimn. ir 1937 VDU matematikos-gamtos fak. matematikos skyrių. Nuo 1937 I 1 VDU matematikos-gamtos fak. astronomijos katedros laborantas, vėliau iki 1941 asistentas. Be to, 1939–41 dėstė matematiką ir astronomiją Kauno jėzuitų gimn. 1941–44 VU matematikos-gamtos fak. asistentas. 1944 X pasitraukė į Vokietiją. Čia išrinktas Regesburgo liet. bendruomenės komiteto pirmininku, o stovyklą iškėlus Scheinfeldan, su pertraukomis pirmininkavo ir tos stovyklos komitetui. JAV armijos kpt. Maxley pavedimu, organizavo pirmąsias tris liet. darbo kuopas, į kurias, be Scheinfeldo stovyklos vyrų, buvo priimta nemažas skaičius lietuvių, dėl įvairių priežasčių negalėjusių patekti į jokią tremtinių stovyklą. Nuo 1948 Balfo atstovas Vokietijoje švietimo reikalams, 1947–48 Vliko Vykdomosios tarybos narys, 1948–49 Münchene įsteigtos Balfo įstaigos direktoriaus pavaduotojas.

Č. Masaitis

1949 X atvyko į JAV. 1950–52 dėstė matematiką ir astronomiją Nazareth kolegijoje, Kentucky. 1952–53 dėstė matematiką Kentucky univ. Lexingtone, Ky., o 1953–56 Tennessee univ. Knoxville, Tenn. 1956 įsigijo filosofijos dr. laipsnį; disertacija: Dendrito komplementas kompaktinėje trijų dimensijų erdvėje. Po to persikėlė dirbti kaip matematikas į Balistikos tyrimo laboratorijas Aberdeen, Marylande. Kartu dėsto matematiką ir Delaware univ. Atlikti tyrimo rezultatai paskelbti Balistikos tyrimo laboratorijų techinikiniuose raportuose. Bendradarbiavo XX Amžiuje, N. Romuvoje, Židinyje, Kosmose, Gamtoje, Drauge. LE astronomijos skyriaus red.

Priklauso Kęstučio ir Vyties korporacijoms, ateitininkams - sendraugiams, taip pat įvairioms JAV universitetų matematikos draugijoms.

3. Zigmas (1903 I 27 — 1943 IV 18 Stutthofe, Vokietijoje) mokytojas. Baigęs VDU matematikos-gamtos fak. matematikos skyrių, mokytojavo Plungės gimn. ir mokytojų seminarijoje, Šiaulių, Kauno ir Marijampolės mergaičių gimn. (šios buvo ir direktorium). 1943 III 16 vokiečių suimtas, kalintas Tilžės kalėjime ir III 25 išvežtas į Stutthofo koncentracijos stovyklą, kur ligoninėje užmuštas ir IV 18 sudegintas krematoriume.

Māsalas kilpomis ar spąstais gaudant medžiojamiems gyvuliams, žvėrims vilioti ėdesys (šienas, grūdai, mėsa). Taip pat ir žuvims vilioti striektas, jaukas.

Masalskis (rašėsi Massalski) bajorų giminė, praeityje paplitusi Rusijoj ir D. L. K-tijoj, save kildino iš Riurikaičių ir giminystės ryšiais siejo su Algirdaičiais — vienas jų buvo vedęs Teodorą Algirdaitę. Jie turėjo kunigaikščio titulą. M. protėviai valdė žemes tarp Desnos, Ugros ir Okos upių, ir vardą gavo nuo miesto Massalsk. Ieškodami apsaugos nuo totorių, jie pasidavė Vytauto valdžiai ir iš ten atkilo į D. L. K-tijos sritis. XVII a. vienas kitas jų jau buvo įkopęs į antraeilių pareigūnų vietas. Žymesnės reikšmės politiniame Lietuvos gyvenime M. šeima turėjo tik antrojoje XVIII a. pusėje. Su vysk. Ignacu M. pasibaigė tos giminės reikšmė ir nutrūko jos tąsa.

1. Fridrichas, Mykolo sūnus, iš karaliaus Stepono Batoro gavęs žemių Slanymo aps.; Zigmantas Vaza 1589 donaciją dar padidino, pridėdamas 19 valakų žemės. 1599 M. buvo Trakų teisėjas. Pirmoji jo žmona buvo Kotryna Narbutaitė, antroji — Ona Radziminskaitė.

J. Wolff, Kniaziowie Litewsko-Ruscy 1895.

2. Ignacas Jokūbas (1729 VII 22 Olekšyčiuose — 1794 VI 28 Varšuvoje) Vilniaus vyskupas, (3) sūnus. Jo tėvas kng. Mykolas ir motina kng. Pranciška Oginskytė, turėjo dvarų Lietuvoje ir Lenkijoje, kurių didesnę dalį po tėvo ir brolių mirties paveldėjo Ignacas. M. nuo mažens tėvų buvo paskirtas dvasininko luomui. Tėvo pastangomis ir savo mokytojo bei namų kapeliono kan. Jono Lopacinskio protekcija penkiolikametis Varšuvos sem. klierikas M. 1744 priimtas į Vilniaus kapitulą vieton mirusio kan. Andr. Valatkevičiaus. Tada jaunutis kan. išvyko mokytis į Romą. Baigęs teol., filosofiją ir teisę utriusque iuris doktaratu (disertacija Disputatio de praecipuis Ecclesiae Romanae placitis) ir sugrįžęs į Lietuvą užėmė šias pareigas ir bažnytines beneficijas: Roženkos kleboniją, Varšuvos kolegijatos bžn. kanoniją, kiek vėliau Žemaičių arkidiakoniją, o 1755 Vilniaus katedros prelatūrą. Be to, 1748 jis ėjo D. L. K-tijos kanceliarijoj raštininko pareigas, 1754 pakeltas referendorium.

Vysk. I. J. Masalskis

Mirus vysk. M. Zienkovičiui, M. karaliaus Augusto III 1762 II 13 nominuotas, kapitulos III 16 vienbalsiai išrinktas ir pop. Klemenso XIII III 29 paskirtas Vilniaus vyskupu. 1762 VII 27 Vilniuje iškilmingai konsekruotas.

Pradėjęs vyskupauti M. rūpestingai žiūrėjo plačios diecezijos reikalų. Kad pats betarpiškai patirtų jos aktualiąsias problemas, jis tuojau su pavysk. Giedraičiu išsirengė vizituoti parapijų. Kitą vyskupijos dalį apvažiavo lydimas kan. Tiškevičiaus. 1786 aplankė Slanymo, Gardino, Slucko, Pinsko ir kt. tų sričių parapijas. Be to, jis paskyrė dar specialius vizitatorius, kurie turėjo aplankyti parapijas ir aprašyti jų religinę, ekonominę ir etnografinę padėtį, surinkti tikslias žinias apie bžn., koplyčias, mokyklas, prieglaudas. Surinktosios žinios sudarė vertingą medžiagą to meto istorijai.

Vienas didžiųjų M. darbų buvo Vilniaus katedros atnaujinimas-perstatymas. Iš senos ir įvairialypės vyskupinės bžn. jis pasiryžo padaryti gražią, vieningą ir stilingą kūrinį, sostinės papuošalą. M. pakvietė Vilniaus architektus pagaminti projektus. Konkursą laimėjo M. mokinys ir globotinis arch. L. Stuoka-Gucevičius, kuriam atiduota vykdyti ir statybos darbai, o M. pats telkė lėšas, skirdamas dideles pinigų sumas iš savo nuosavų ir vyskupinių dvarų pajamų. Be to, L. Stuoka-Gucevičius Verkiuose, senojoj vyskupų redencijoj, pastatydino didingus rūmus.

Rūpindamasis pakelti religinį diecezijos lygį, M. įjungė vienuolius, ypač jėzuitus po jų vienuolijos uždarymo, į aktyvų pastoracijos darbą, ragino klebonus, kad pamaldas atlikinėtų juo iškilmingiau ir patraukliau, nurodinėjo, kaip turi būti pataisyti iškrypimai, kenkią švenčių-atlaidų rimčiai ir orumui. Švenčiant 1776 Švenčiųjų Metų jubiliejų M. paskelbė visoj vyskupijoj misijas, siuntė domininkonus į Gudiją, kitur vienuolius kunigus į Liviją sakyti pamokslų, vesti rekolekcijų. M. įsteigė šias naujas parapijas: Aleksandravėlės, Čedasų, Daniušavos, Kiemeliškių, Kavolių, Nemajūnų, Panemunėlio, Varanavo, Varončos ir Vilniuje prie Šv. Rapolo bažnyčios.

Jau pirmais vyskupavimo metais atkreipė dėmesį į diecezinę seminariją, kurioj tuo metu buvo tik 30 klierikų. Tas skaičius buvo permažas didelei Vilniaus vys-

kupijai, turėjusiai 422 par., 85 filijas ir 60 altarijų. Jis paskyrė iš vyskupo dvarų pajamų 10.000 auksinų metinę sumą seminarijai, kad būtų galima išlaikyti didesnį skaičių klierikų. Pačią seminariją perkėlė į buv. jėzuitų rūmus ir klierikų mokymą bei auklėjimą pavedė vienuoliams kunigams misijonieriams; šalia teol. dalykų įsakė dėstyti literatūrą, prancūzų k. ir Lietuvos istoriją. Kad sėkmingiau galėtų administruoti vyskupiją ir palengvintų tikintiesiems pasiekti dvasinę vyresnybę, M. padalijo dieceziją į 3 dalis ir jų centruose (Trakuose, Gardine ir Slucke) įst. konsistorijas, kiekvienai paskyrė oficijolą su keliais asesoriais, suteikdamas jiems galią nagrinėti ir spręsti bažnytinio pobūdžio bylas. Vilniaus konsistorija buvo vyriausia ir kompetentinga spręsti svarbesnes bylas ir anų trijų apeliacijas. 1781 Trakų, Gardino ir Slucko konsistorijos panaikintos ir jų dokumentai perduoti Vilniaus konsistorijai. Dažnai išvykdamas už vyskupijos ribų senatoriaus pareigų atlikti ar kitų politinių uždavinių vykdyti, M. diecezijos valdymą pavesdavo savo pavyskupiui ir iš kapitulos narių sudarytai vad. dvasinės administracijos komisijai. Ir svetur būdamas duodavo savo pagalbininkams nurodymų, kaip tvarkyti vyskupiją, rašydavo ganytojo laiškus.

Daug veikė M. švietimo srityje. 1773 ir 1781 išleistuose ganytojo laiškuose ragino klebonus rūpintis, kad prie kiekvienos parapinės bžn. būtų mokykla ir reikalavo kasmet pranešti mokinių skaičių. Iš 1778 pranešimų matyti, kad tuomet par. mokyklose buvo 5326 mokiniai. 1770 paskelbė premiją už knygą, kurioje būtų išdėstyta klebonų pareigos auklėjant vaikus. Norėdamas į tą darbą įtraukti ir dvarininkus, jis pavedė garsiam pamokslininkui M. Karpavičiui per dvarininkų suvažiavimą Vilniuje 1776 IX 24 pasakyti pamokslą apie ponų pareigą šviesti savo valstiečius. Būdamas Edukacinės komisijos pirm., jis sumaniai ir planingai kūrė pradžios mokyklų tinklą Lietuvoje. Neeilinės reikšmės turėjo ir M. rūpesčiu Užvingyje (Vilniaus priemiesty) įkurta mokytojų seminarija, kurią vizitatorius Vibickis pavadino krašto palaima. Edukacinė komisija buvo įsipareigojusi išlaikyti joje 50 asmenų, besirengiančių mokytojauti pradžios mokyklose. 1777 M. pasitraukus iš Edukacinės komisijos pirm. pareigų, nebebuvo kam įtaigoti kunigiją, ir mokyklų reikalai pairo.

M. mėgo mokslą ir puoselėjo meną. Naujuose vyskupo rūmuose Verkiuose sutelkė daug meno dalykų: paveikslų, portretų (popiežių, karalių, visų Vilniaus vyskupų), skulptūrų, biustų (savo giminės atstovų, žymesniųjų literatų) ir kt. M. burdavo pas save mokslo žmones, rengdavo pokalbius, disputus, ypatingai globojo ir padėjo iškilti L. Stuokai-Gucevičiui, St. Sesčencevičiui, Ks. Bagužiui, J. Stroinovskiui, M. Karpavičiui ir kt. Šalia religinės ir kultūrinės veiklos M. rūpinosi kelti ir žmonių gerovę, ragindamas taisyti kelius, trobesius, ūkius. Jis pasakė kalbą prieš baudžiavą (A. Alekna, Kat. Bnž. Lietuvoje 106 psl.), kėlė valstiečių nuo baudžiavos atleidimo reikalą ir pats panaikino baudžiavą savo dvaruose Mogiliavo srity.

Politinis M. kelias buvo stipriai vingiuotas. Tapęs vysk. ir pirmuoju Lietuvos senatoriumi bei M. šeimoj vadovaujančiu, jis stengėsi įgyti visuomenėje įtakos ir neapkentė savo konkurentų, nusistatė prieš jo karjerai trukdžiusį etmoną K. Radvilą. Vysk. diriguojami Masalskiai stojo čartoriskių pusėn ir veikė su jais visą bekaralmetį. Netrukus susikivirčijo ir su čartoriskiais. M. darė žygių Petrapilyje, kad pakirstų rusų pasitikėjimą čartoriskiais ir sugriautų jų pravestas reformas. Jis siekė pats tapti rusams palankios partijos vadu, siūlė rusų ambasadoriui Volkonskiui kurti naują konfederaciją, priešingą Baro konfederacijai. Rusams atmetus siūlymą, M. išvyko į Prancūziją, kur išbuvo 1½ metų. Grįžęs, 1773–75 seime M. reiškėsi aktyviai ir kontakte su naujuoju rusų ambasadorium Stackelbergu, dalyvavo seimo išrinktoje delegacijoje, Nuolatinės tarybos, Edukacinės komisijos ir kitų įstatymų paruošimo darbuose. Šio seimo metu jis pasižadėjo savo lėšomis sudaryti kariuomenės pulką iš 1210 karių. Už visą tai seimas pripažino M. kng. titulą, leido sukeisti kai kuriuos Vilniaus kapitulos dvarus su vyskupiniais, o jo nuosavą Lachovičių dv. iškeisti į Palangos, Plungės, Maišiagalos ir Širvintų seniūnijas. Iki 1778 M. dirbo Nuolatinėje taryboje ir iki 1777 ėjo Edukacinės komisijos pirm. pareigas. Atlikus reviziją, rasta 300.000 auksinų išeikvojimas, kurį padarė daugiau jo bendradarbiai, tačiau kaltė krito pačiam M.

1789 seime M. rungtyniavo su K. Rad-

vila (‚Panie Kochanku'), laikydamasis karaliaus ir jo grupės tono, bet čia jo veikla didesnės reikšmės neturėjo. Jausdamasis vis labiau svetimas seime ir girdėdamas vis daugiau balsų smerkiančių 1773–75 seimo veikėjus (jis buvo vienas jų svarbiausiųjų), M. nutarė pasišalinti. Jis grįžo į Vilnių ir 1790 išsirengė kelionėn į Krokuvą, Vieną, Paryžių, Romą. 1791 gegužės 3 konstituciją M. sutiko nepalankiai ir ėmėsi akcijos prieš ją. Jis prisidėjo prie Targovicos konfederacijos. 1792 Gardine suruošė puotą, į kurią sukvietė žymesniuosius konfederatus ir aukštuosius rusų karininkus. 1793 Gardino seime jis vadovavo delegacijai, kuri tarėsi su Rusija ir Prūsija dėl joms priskirtinų žemių, tekusių per II padalijimą. Kasciuškos sukilimo metu (1794) M. buvo Varšuvoje. Sukilėlių Tautos Tarybos įsakymą vykdydamas, karininkas J. Kilinskis areštavo vysk. M., buvusį tuo laiku pas karalių ir nugabeno į Brühlio rūmus, kur buvo uždarytas su kitais apkaltintais bendradarbiavimu su rusais. VI 28 naktį siautėjanti sukilėlių minia užpuolė rūmus ir ištempusi suimtuosius pakorė. Jo kūnas 1795 parvežtas į Vilnių ir palaidotas katedros rūsyje prie kitų Vilniaus vyskupų. Be tardymo, be kaltumo įrodymų ir be teismo primesta ir įvykdyta kartuvių mirties bausmė nerodo, kad M. būtų to nusipelnęs. Ieškant atsakymo į klausimą, kodėl M. vedė tokią politinę liniją, negalima teigti, kad jis sąmoningai būtų norėjęs kenkti savo valstybei. Patriotizmo jam nestigo. Bažnytinėj politikoj jis siekė atsiskirti nuo Lenkijos. 1764 seime jo rūpesčiu buvo iškeltas reikalavimas įkurti atskirą Lietuvos bažnytinę provinciją. Tą reikalavimą parėmė Vilniaus, Brastos, Gardino, Smolensko ir kt. sričių atstovai. Pagal ji, Vilniaus vyskupija turėtų būti pakelta į arkivyskupiją, o jos vysk. gautų Lietuvos primo titulą ir nebepriklausytų Gnieznui. Tą projektą M. kėlė ir 1773.

M. nusistatymas prieš 1791 gegužės 3 konstituciją, kuria buvo ardoma Lietuvos savarankiškoji valstybė ir suliejama į vieną su Lenkija, taip pat rodo jo separatistines tendencijas. O ta aplinkybė, kad jis žuvo Lenkijos sostinėje ir nuo lenkų, padeda įžiūrėti tame įvykyje žiaurų lenkų atsiskaitymą už jas. Sunku pateisinti M. pataikaujantį bendradarbiavmą su rusais, o jo įsitikinimą, kad imp. Kotrynos valdžioj kraštas galės tvarkytis ir stiprėti, reikia laikyti nerealiu ir naiviu.

Vatikano Archyvas. Processus Cons. Vol. 150 f. 594 ss; Akta Camerae vol. 35 f. 364; Epistolae Regiae vol. III nr. 136; *W. Przyałgowski*, Żywoty Biskupów Wileńskich III 1860; *T. Żychliński* Złota księga szlachty polskiej IV 1882; *J. Wolff*, Kniaziowie Litewsko-Ruscy 1895; (") Senatorowie i dygnitarze 1885; *N. E. Brandenburg*, Rod kniazej Mosalskich 1892; *J. Kurczewski*, Biskupstwo Wileńskie 1912; (") Kościół Zamkowy I, III 1908, 1916; *M. Matuszewicz*, Pamiętniki II–IV 1876; *T. Wierzbowski*, Szkoły parafialne w Polsce i na Litwie 1921; *A. Šapoka*, Atsakingieji Lietuvos politikos vadai reformų seimo metu (Senovė II 1936); Sacrum Poloniae Millenium I 1954; *J. Kiliński*, Pamiętniki 1958; Hierarchia Catholica VI 1958.

3. Mykolas Juozapas (m. 1768 I 20) Gardino maršalkos Jono M. sūnus, titulavosi Lachovičių, Kretingos ir Myšų grafu. Tai aukščiausiai iškilęs, Čartoriskių padedamas, į pirmaeilių Lietuvos pareigūnų tarpą iš M. šeimos. 1726 jis ėjo Lietuvos raštininko pareigas, 1737 Mstislavlio vaivada, 1742 Trakų pilininkas, 1744 pakilo į Vilniaus pilininkus ir Lietuvos lauko etmonus, buvo taip pat Lietuvos vyriausiojo tribunolo maršalka, turėjo keletą seniūnijų, o nuo 1762 didysis Lietuvos etmonas. Du sūnūs mirė pirma jo, Ignacas tapo Vilniaus vyskupu, jauniausias Kazimieras mirė 1778, o duktė buvo ištekėjusi už Naugarduko vaivados Niesiolovskio.

J. Wolff, Kniaziowie Litewsko-Ruscy 1895; *T. Żychliński*, Złota księga szlachty polskiej IV 1882; *J. Wolff*, Senatorowie i dygnitarze 1885. *R.Krs.*

Masalskis 1. Martynas (1860 Butkiškėje, Ariogalos vls., Kėdainių aps. — ?) vargonų meistras. Mažumėje iš savo tėvo kalvio išmokęs smuikuoti, jau 15 metų būdamas buvo sudaręs mažą orkestrėlį, su kuriuo grodavo vestuvėse ir šiaip kaimo pramogose. Įsižiūrėjęs į Butkiškės vargonus, jis pats pasigamino kambarinius vargonėlius. 1884 jis jau taisė vargonus Čekiškėje, po to Girkalnyje ir Vadžgiryje. 1885 padarė 6 balsų vargonus Šventybrastyje, 1886 9 balsų vargonus Vadaktuose, 1887 10 balsų Panevėžiuke, 1888 16 balsų Kaltinėnuose, 25 balsų Jurbarke ir kitur. 1904–05 parodose Panevėžyje už savo darbo vargonus buvo gavęs sidabro medalius ir diplomus. Pradžioje jis darė skalinės, vėliau pneumatinės sistemos vargonus. 1925 kartu su ki-

M. Masalskis

tais Panevėžyje įsteigė dirbtuvę: ‚Vargonų ir fisharmonijų dirbtuvė M. Masalskio ir R. Žygo b-vės Panevėžys'. Ši dirbtuvė aprūpindavo fisharmonijomis Lietuvos mlas. Iki 1927 M. buvo padarės 50 vargonų ir 212 fisharmonijų. *J.ž.*

2. Romualdas (apie 1912 Panevėžyje — 1944 XI 27 Freiburge, Vokietijoje) gydytojas. 1931 baigė Panevėžio gimn. ir 1936 VDU medicinos fak. 1936 rudenį išrinktas anatomijos katedros vyr. laborantu, 1938 pavasarį asistentu ir 1938 rudenį vyr. asist. 1939 komandiruotas į Zürichą ir Lozaną pagilinti medicinos studijų. 1940 gavo gydytojo praktikos teises. 1944 pasitraukė į Vokietiją ir žuvo Freiburge bombardavimo metu. Kartu su prof. J. Žilinsku išsp. Kraujo grupių pavaldumas (tėvų-vaikų kraujo savumai) ir suaugusiųjų-vaikų grupių relacijos (VDU Medicinos Fakulteto Darbai III 1936, 187–230) ir Senojo geležies periodo Lietuvos gyventojų kaukolės studija. Kaukolės dėžės evoliucija ir rasinė priklausomybė (t.p. IV 1937, 5–197). Vienas parašė: M ir N kraujo tipai ir jų pasiskirstymas lietuvių tarpe (t.p. VI, 1–2, 43–84) ir Antropologija teismadarystės tarnyboje (Kriminalistikos Žinynas 1940 nr. 32, 49–57).

Masar Benjamin (g. 1906 VI 28 Gardine) Palestinos proistorikas. Studijavo Giessene, Berlyne, 1928 gavo dr. laipsnį ir išvyko į Palestiną, kur dėstė Hebrajų univ., nuo 1953 prof., 1952–53 rektorius. Iš jo tyrinėjimų svarbesni: Untersuchungen zur Geschichte Syriens und Palästinas 1930, History of the Archeological Excavations of Tel Qasile 1951, The Beth Shearim Excavations ir kt.

Masaryk 1. Jan Garrigue (1886–1948) čekų politikas, (2) sūnus. Mokėsi Prahoje, 1907–13 gyveno JAV. 1918 pradėjo dirbti Čekoslovakijos užsienio reikalų m-joje, 1919–20 chargé d'affaires Vašingtone, 1921–22 pasiuntinybės patarėjas Londone, 1923–24 E. Benešo sekr. ir užsienio reikalų ministras, 1925–38 pasiuntinys Londone, 1940–45 egzilinės vyriausybės Londone užsienio reikalų ministras ir 1945–48 užsienio reikalų ministras Prahoje. Jis vedė E. Benešo bendradarbiavimo politiką su komunistais ir tapo šios politikos auka (nusižudė 1948 III 10).

2. Tomaš Garrigue (1850 III 7 Hadonine, Moravijoje — 1937 IX 14 Lanos pilyje, prie Prahos) čekų sociologas, filosofas ir politikas, kelis kartus Čekoslovakijos prezidentas. M. tėvas buvo slovakas, motina vokietė. Jo tėvas vertėsi vežėjo amatu, o sūnų buvo numatęs išmokyti kalviu. Savo pastangomis M. baigė gimnaziją ir univ., 1876 Vienos univ. gavo filosofijos dr. laipsnį už disertaciją Der Selbstmord als soziale Massenerscheinung der Gegenwart. 1878 vedė amerikietę Charlotte Garrigue ir nuo to laiko padvigubino savo vardą. Nuo 1879 Vienos univ. doc., 1882 persikėlė į čekų univ. Prahoje, 1897 pakeltas į o. prof. Čia ligi 1911 dėstė filosofiją ir sociologiją. Pasitraukęs iš univ. atsidėjo vien politikos darbui, ypač publicistikai. Jis pradžioje tikėjosi čekų tautos reikalus išspręsti parlamentiniu būdu ir Habsburgų imperijos ribose, sudarant iš Habsburgų imperijos federacinę valstybę. Tačiau jau prieš I pas. karą apsisprendė už Čekoslovakijos valstybės įsteigimą. M. buvo išauklėtas katalikų religijoje, bet Komenskio (žr. Comenijus) raštų įtakoje bei čekų brolių (žr.) įspūdingos praeities veiklos paveiktas pakeitė katalikų religiją į protestantų. M. religijai skyrė svarbų vaidmenį gyvenime. Savo filosofijoje jis jungė pozityvizmą su idealizmu. M. buvo priešininkas tada gan madingo marksizmo ir tuo klausimu parašė veikalą Zaklady marxismu sociologické a filosofické 1898. 1883–93 redagavo žurnalą Atheneum. Čia jis karštai polemizavo su čekų nacionalistais dėl V. Hankos (žr.) surasto Králové Dvůr rankraščio autentiškumo bei dėl žydų vartojimo ritualiniams reikalams krikščionių kraujo. 1886 įsteigė laikraštį Čas, o 1893 Naša Doba. Per tą laiką M. susidarė čekų visuomenėje gerą vardą ir 1891, jaunųjų čekų sąjūdžio remiamas, pateko į vietos seimelį ir į Austrijos parlamentą. Tačiau greit dėl nesutikimų su jaunačekių partija 1893 pasitraukė iš parlamento. M. manymu, partijos interesai turį nusilenkti tautos bei tiesos reikalui. 1899 M. įsteigė atskirą vad. liaudies, arba realistų, partiją. Jo vadovaujamoji srovė politikoje buvo radikali, praktinėje veikloje artėjo prie socialistų. Pats M. daug savo raštų spausdino Austrijos socialdemokratų spaudoje.

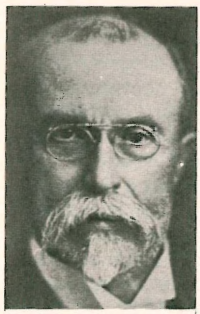

T. G. Masaryk

Kadangi buvo laikomas dideliu autoritetu slavų tautose, tai Balkanų karo metu (1912–13) jis ėmėsi misijos išlyginti ginčą tarp serbų ir bulgarų. M. nebuvo didelis Rusijos šalininkas, todėl savo politiniams planams paramos ieškojo Vakaruose. I pas. karo pradžioje M. pabėgo į Vakarus, kur tuoj organizavo ryšius su savo kraštu ir pradėjo priešišką veiklą prieš Habsburgų dinastiją, kurios buvimo nepateisino nei politiniu, nei moraliniu atžvilgiu. Jau karo pradžioje organizavo čekų karių perbėgimus į sąjungininkų pusę. 1917, po Rusijos revoliucijos, M. buvo suorganizuotas Čekoslovakų legionas, kuris Rusijos pilietinio karo metu per Sibirą buvo perkeldintas į Vakarų frontą. Per Prancūzijoje įsteigtą Nation tchèque, Anglijoje The New Europe, Šveicarijoje Čekoslovenska Samostatnost propagavo nepriklausomos Čekoslovakijos reikalą. 1916 suorganizavo tautos tarybą ir jai pirmininkavo. Karo metu važinėjo su paskaitomis įvairiose valstybėse, ypač JAV, kur ieškojo užtarėjų mažoms tautoms. JAV buvo sudarytas mažųjų tautų komitetas, kuriame dalyvavo ir lietuviai. M. palaikė santykius su dr. J. Šliūpu. 1918 pasirašė vad. Pitsburgo susitarimą su slovakais dėl būsimos Čekoslovakijos valstybės santvarkos. Įvairiomis Vakarų kalbomis išspausdino daug propagandinės literatūros mažųjų tautų ir būsimos Europos santvarkos klausimu. M. turėjo įtakos net Versalio taikos kongreso nutarimams. 1918 M. vadovaujama tautos taryba sąjungininkų buvo pripažinta laikinąja Čekoslovakijos vyriausybe. Tais pat metais M. buvo išrinktas Čekoslovakijos prezidentu, 1920, 1927 ir 1934 perrinktas, bet 1935 pasitraukė iš prezidento pareigų. Prezidentaudamas M. skatino Česlovakijos vyriausybę vykdyti socialines (žemės reforma) bei administracines reformas, rūpinosi išspręsti tautinių mažumų problemą. M. buvo ne tik vienas didžiųjų demokratijos vadų, bet plačiausia žodžio prasme humanistas ir tolerancijos skelbėjas, ypač įspėdamas mažąsias tautas nuo žavėjimosi jėgos teorijomis. Apdovanotas I laipsnio Vyčio Kryžiaus ordinu. Daug vertimų iš jo raštų spausdinta Židinyje, N. Romuvoje, Vaire, Lietuvos Žiniose ir kt. Išsp. Naše ninejši krise 1895, Jan Hus 1896, B. Pascal 1883, Russland und Europa 1913, Světova revoluce 1924 ir kt.

Z. Nejedlý, T. G. M. 1930–37; *K. Čapek*, M. 1935; *Anon*, T. M., A Biographical Sketch 1923; *E. Ludwig*, Gespräche mit Masaryk 1935; *E. Beneš*, M. 1937. *P.Č.*

Masažas (prc. massage) sistemingas viso kūno paviršiaus ar kurios nors jo dalies braukymas, švelnus mankymas, lengvas plakimas ir pn. gydymo reikalais. M. tikslas yra pagerinti kraujo apytaką. M. atliekamas prityrusio masažisto delnu ir pirštais. Be masažisto rankos, šiam tikslui gali būti panaudojami ir įvairūs elektriniai aparatai. Toks m. vadinamas elektrovibraciniu. Leidžiant stiprią vandens srovę, m. vadinamas vandeniniu, arba hidropneumatiniu. Kvėpavimo, arba inspiraciniu, m. vadinamas toks, kada ne tiesiogiai, bet diafragmos judesiais masažuojami kepenys.

O. Pūdymaitis, M. (Medicina 1939, 124–131).

Mascagni Pietro (1863 Livorne — 1945 Romoj) italų kompozitorius. Muzikos studijas pradėjo Livorne. Žymesni jo mokytojai buvo E. Bianchi, Biagini ir A. Soffredini. Pradžioje M. sukomponavo keletą dainų ir giesmių, dvi simfonijas, idilę In filanda, pirmą kartą atliktą 1881, ir Fr. Šilerio tekstu kantatą Alla Gioia (1882). Nuo 1882 pradėjo studijuoti Milano konservatorijoj, kur jo mokytoja buvo M. Saladino ir A. Ponchielli, o klasės draugas G. Puccini. Bebaigdamas konservatoriją, M. pradėjo komponuoti H. Heinės Vilhelmo Ratcliffo atskiras scenas, parašė 2 veiksmų muzikinę dramą Pinottą, tik vieną kartą testatytą 1932 San Remo teatre. Baigęs konservatoriją, kurį laiką dirigavo operetes, o kiek vėliau pakviestas operos dirigentu. Tuo pat metu M. toliau kūrė Ratcliffą, sukompanavo mišias ir dalyvavo leidėjo Sonzogno paskelbtame konkurse 1 veiksmo operai parašyti. To konkurso išdava — 1890 sukurta opera Cavalleria rusticana, kurios libretą pagal G. Verga dramą parašė G. Targioni-Tozzetti ir G. Menasci. Premijuota opera, 1890 pastatyta Romos Costanzi teatre, susilaukė didelio pasisekimo. Netrukus ji buvo vaidinama visuose geriausiuose pasaulio operų teatruose. Muzikos kritikų nuomone, Cavalleria rusticana yra M. operinės kūrybos šedevras, sukurtas tada, kai veikalo autorius buvo pasiekęs didžiausio dvasinio susitelkimo. Cavalleria rusticana savo melodijų turtingumu ir įvairumu išliko tradiciniame senosios it. operos lygyje. Nors tuo metu operinėj kompozicijoj

vyravo verizmo idealai, M. darbas savo realizmu atrodė tebėra ištikimas muzikinei dramai. Tačiau toji kryptis M. kūryboj keičiasi su L'amico Fritz pasirodymu (1891). Šiame kūriny kompozitorius aiškiai palinko į estetizmą, bet ir čia neprarado savo originalumo. M. turi savaimingą stilių. Jo melodija šilta ir jausminga. Tą ypač galime išgirsti jo orkestriniuose preliuduose ir intermecuose. Po L'amico Fritz pasirodė I Rantzau, mažiau pasisekusi M. opera. Guglielmo Ratcliff, 4 veiksmų opera (1895), yra daugiau romantinio pobūdžio. Tais pat 1895 pasirodžiusi 2 veiksmų opera Silvano buvo rūsčiai veristinė, bet 1896 išleistas Zanetto dvelkė idile ir buvo artimas operai L'amico Fritz. 1898 pasirodžiusi M. 3 veiksmų opera Iris akcentuotai moderni, bet savo kūrybiniu gajumu ir šviežumu pasiekė aukšto meninio lygio. Po to M. sukurta muzikinė komedija Le Maschere (1901) jau nebuvo Iris lygmens, bet jos simfonija yra vienas geriausių M. kūrinių. Be minėtų, M. dar yra sukūręs šias operas: Amica 1905, Isabeau 1911, Parisina (D'Annunzio tragedija) 1913, Lodoletta 1917, operetė Si 1919, Il Piccolo Marat 1921, Il Nerone 1932. Be operų M. yra sukomponavęs keletą kantatų, simfoninių poemų ir kt. M. reiškėsi ir spaudoj gyvu ir įdomiu kultūrinių polemikų dalyviu. 1929 M. paskirtas Italijos mokslų akad. nariu ir buvo vienas jos vicepirmininkų.

I. Negroni, P. M. 1890; *P. Mascagni,* Autobiografia 1893; *G. Monaldi,* P. M., l'uomo e l'artista 1898; *G. Bastianelli,* P. M. 1910; *E. Pompei,* P. M. nella vita e nell'arte 1912; *G. Orsini,* Vangelo di un mascagnano 1926; *G. Monaldi,* P. M. 1928; *G. Cogo,* Il nostro M. 1931. *St.S.*

Maschke Erich (g. 1900 III 2) vokiečių viduramžių ir Prūsų žemės istorikas. Nuo 1929 Karaliaučiaus univ. priv. doc., 1935–42 Jenos univ. prof., 1942–45 Leipcigo univ. prof. Eilę metų likęs už univ. ribų, nuo 1956 Heidelbergo univ. viduramžių istorijos prof. Kaip tąsa savo mokytojo E. Casparo (žr.) studijas apie Hermaną Salzą, M. 1928 išsp. svarbų darbą: Der Deutsche Orden und die Preussen. Bekehrung und Unterwerfung in der preussisch-baltischen Mission des 13. Jhs. (Eberings Hist. Studien 176). Sekdamas ir kritikuodamas lenkų darbus apie Ordiną ir prūsus, M. davė plačias apžvalgas Polen und die Berufung des Deutschen Ordens nach Preussen (Ostland-Forschungen 4, 1934) ir Das mittelalterliche Deutschtum in Polen (Deutsche Ostforschungen I 1942). Kaip geras Ordino šaltinių žinovas, M. parašė Quellen und Darstellungen in der Geschichtsschreibung des Preussenlandes (rinkinyje Deutsche Staatenbildung und Deutsche Kultur im Preussenlande, 1931). Iš viduramžių yra Das Geschlecht der Staufer 1943. *Z.I.*

Mascov Johann Jakob (1689 Dancige—1761 Leipcige) istorikas ir teisininkas, nuo 1719 Leipcigo miesto tarėjas, vėliau prokonsulas ir univ. profesorius. Jis griežtai moksliškai, be retorikos, stengėsi vaizduoti vokiečių valstybės ir jos viduramžių imperijos būklę. Pagrindiniai veikalai: Geschichte der Teutschen (iki Merovingų laikų galo) 2 tt. 1726–37, Commentarii de rebus imperri Romano – Germanici 1741 – 53 ir kiti.

Masčionys k., Linkuvos vls., Šiaulių aps., 12 km nuo Linkuvos; 1923 buvo 9 ūkiai ir 47 gyv. Ariant surasta IX–X a. įkapių, jų tarpe žalvarinė antkaklė balneliniais galais.

Masdakas žr. Mazdakas.

Mas-d'Azil mstl. Prancūzijoje, Ariège departamente, 292 m nuo j.l., apie 1600 gyv. (1946). Į p. nuo M. esančiame tuneliniame urve (420 m ilgio ir iki 50 m pločio) kasinėjimų metu surasta senojo ir vidurinio akmens amžiaus kultūros liekanų. Pagal tą vietovę ir mezolitinės kultūros tarpsnis po magdaleninio laikotarpio (žr.) vadinamas aziline kultūra. Ji yra gimininga su vėlyvąja magdalenine kultūra, vyrauja smulkūs titnaginiai dirbiniai ir kauliniai žeberklai, tik plokšti ir grubūs. Anksčiau vyravęs vaizduojamasis menas beveik pranykęs. Čia surasta skulptūrėlių ir daug žvirgždo akmenėlių, išdažytų raudonai ir juodai įvairiais ženklais: taškais, brūkšniais, kryžiais, vinginėmis linijomis, raidžių pavidalo figūromis ir kt. Greičiausiai tie dažyti akmenėliai yra turėję simbolinės reikšmės kulte.

Masdeu Juan Francisco (1744–1817) ispanų jėzuitas, istorikas. Po trankaus gyvenimo, kur bent du kartus ryšium su ordino išvarymu turėjo palikti kraštą, pagaliau, tapęs eiliniu kunigu po ordino uždarymo, atsidėjo praeities studijoms. Jo didelės apimties (20 tomų) veikalas Historia critica de España y de la cultura española (1783–1805) siekia iki II a. Kūrinys pasižymi autoriaus istorinėmis filosofinėmis idėjomis, tautine dvasia, aiškiu dėstymu ir ypač negailestinga kritika į-

vairių viduramžių legendų, neišskiriant nė liečiančių Cidą Campeadorą. Tuo būdu M. laikomas pradininku modernios mokslinės Ispanijos kultūros istorijos.

Masė (lot. massa ‚luitas, gabalas') 1. daugybė, didžiulis ko nors kiekis; 2. beformė medžiaga; 3. žaliava, dažniausiai skystas ar pusiau skystas mišinys, pvz. popieriaus m., skysto stiklo m. ir pn.

4. M e c h n i k o j e — kūno inertiškumo matas, ji velkančios jėgos atžvilgiu.

5. F i z i k o j e — kūno inertiškumas, savybė priešintis jėgai, kuri nori pakeisti kūno judėjimą: stovintį versti judėti, judantį greitinti arba stabdyti. Kadangi tame klasikinės fizikos apibrėžime glūdi pagreitis, tai iš jo galima spręsti apie m. kiekį. Iš antrojo I. Newtono mechanikos dėsnio, $F=ma$, išeina, kad vartojant tą pačią jėgą įvairioms masėms, pagreitis keičiasi atvirkščiai proporcingai masei, atseit, $F = m_1a_1 = m_2a_2 = \ldots = m_n a_n$. Iš to $m_g a_g = m_k a_k$, arba $m_g = m_k \frac{a_k}{a_g}$. Masę m_k laikydami vienetu, galėsime rasti masę m_g, išreikštą tuo pačiu pasirinktu vienetu m_k. Iš šios lygybės gautoji masė vad. s u n k i ą j a m. Iš to paties antrojo mechanikos dėsnio galime parašyti $F = \frac{d(mv)}{dt}$, kur mv yra judesio kiekis. Iš šios lygybės gautąją masę vad. i n e r t i n e m a s e m_k, betgi $m_g = m_k = m$. Pagal klasikinę fiziką, kūno m. yra pastovus dydis. Modernioji fizika sako, kad judąs kūnas turi didesnę m., negu būdamas ramus, ir didindamas greitį, didina ir savo m. Jau XX a. pradžioje dideliu greičiu judančių elektronų stebėjimai įtikino (H. A. Lorentzo teorija), kad elektronų m. priklausomai nuo jų greičio keičiasi šiuo dėsniu $m = \frac{m_o}{\sqrt{1-\frac{v^2}{c^2}}}$, kur m judančioji masė, m_o — masė rimties būvyje, v — kūno judėjimo greitis, c — šviesos greitis. Iš to A. Einsteinas išvedė labai svarbią formulę: $E=mc^2$, kur energija E išreikšta ergais, masė — gramais ir šviesos greitis c — cm per sek. Tuo būdu įrodyta, kada m. pakeičiama energija ir atvirkščiai. Tą formulę patvirtino atominė bomba. *M.Kr.*

6. F i z i n ė j c h e m i j o j — m. v e i k i m o d ė s n i s nustato kiekybinį santykį tarp reaguojančių medžiagų ir reakcijos produktų cheminėje pusiausvyroje. Pagal m. reakcijos greitis yra tiesiogiai proporcingas reaguojančių medžiagų koncentracijai. Reakcijai, išreikštai bendra formule $aA+bB+\ldots \rightleftarrows lL+mM+\ldots$, masė gali būti išreikšta šia lygtimi:

$$\frac{[L]^l\,[M]^m}{[A]^a\,[B]^b} = K,$$

kur A yra aktyvi A medžiagos masė, arba efektyvi koncentracija, išreikšta bet kuriais koncentracijos vienetais, a yra skaičius A molekulių reakcijos formulėje, K yra cheminės pusiausvyros konstanta, kintanti tik su temperatūra; M yra termodinaminis dėsnis, užtat galioja kietų, skystų ir dujinių fazių reakcijoms. M yra naudingas medžiagų ionizacijos, disociacijos ir tirpimo santykiams nustatyti. *K.Kbl.*

7. S o c i o l o g i j o j e — vieną trijų sutelktinės sąmonės (‚mes') laipsnių — silpniausias savo visuomenine trauka ir stipriausias spaudimu. M. sąvoka nuo G. Le Bon laikų labai supainiota ir naudojama įvairiausiomis prasmėmis. Dažnai m. sutapatinama su ‚daugybe', ‚kokybę nustelbiančia kiekybe', ‚banda', ‚minia'; vis tai suprantama peikiamąja prasme, sąmoningai ar nesąmoningai priskiriant m. visa tai, kas nepatinka visuomeniniame gyvenime. M. tada reiškia ‚niveliavimą', ‚vidutinybę', ‚sumechanėjimą' ir pn. Iš kitos pusės, m. dažnai idealizuojama. Su perdėtu vertinimu kalbama apie ‚liaudies mases', ‚darbininkų ir valstiečių mases', ‚proletarų mases'. Visose panašiose pažiūrose į m. aiškiai neskiriamas ir supainiojamas mikrosociologinis ir makrosociologinis požiūris, taip pat fakto ir vertės klausimas. M. nėra nei grupė, nei grupės ypatybė. Tai abstraktus, jokios sąrangos neturįs ir negalįs turėti visuomeninis tipas — visuomeniškumo lytis, kuri gali reikštis visose grupėse ir visose globalinėse visuomenėse. M. savo visuomenine trauka ir spaudimu skiriasi nuo kitų sutelktinės sąmonės laipsnių — bendruomenės ir bendravimo. Masėje sutelktinė sąmonė (‚mes') labiausiai remiasi spaudimu ir mažiausiai trauka. Atvirkščiai yra bendravime: trauka tokia didelė ir spaudimas toks nežymus, jog sutelktiniame ‚mes' jaučiamas giliausias asmeninis ‚aš'. Tuo tarpu bendruomenėje reiškiasi tam tikra visuomeninės traukos ir spaudimo pusiausvyra. M., lygiai kaip bendruomenė ir bendravimas, gali būti sutelktinių intelektualinių būsenų, vaidinių ir veiksmų židinys ir kultū-

rinio darbo variklis. Paviršutiniška ir silpnesnė sanglauda, modelių arba simbolių apspręstos elgsenos persvara prieš novatorišką ir kūrybinę laikyseną, pagaliau stipriausias visuomeninio spaudimo laipsnis nekliudo masei priklausyti visuomeniniam žmogiškam pasauliui. Tai matyti išto, kad masėje šalia kitų visuomenės gelminių apraiškų veikia ženklai, simboliai, idėjos, vertybės, net tam tikras išradingumas ir kūryba. Visa tai ryškiai skiria m. nuo gyvulinio pasaulio. Neigiamos ir niekinamos pažiūros į m. negalima pateisinti nei sociologiniu, nei moraliniu požiūriu. M., kaip ir bet koks kitas sutelktinės sąmonės laipsnis, gali būti ne tik neigiamo, bet ir teigiamo pobūdžio (pvz. laisvės kovotojų m., taikos šalininkų m., šviesuolių m. ir pn.); tradicinė ir revoliucinė (ardomojo ir kūrybinio pobūdžio); slypinti pajėga arba besireiškiąs veiksmas; išsisklaidžiusi arba susibūrusi. Visuomeninio nerimo (karo, sukilimo, riaušių) metu grupių ir globalinės visuomenės gyvenime susidaro palankesnės sąlygos bendravimui negu masei. Ir priešingai, ramiais laikais dažniau pastebimas ‚sumasėjimas'. M. mažiau veikia nuotolis, todėl dažnai ji reiškiasi didelėse grupėse ir visuomenėse, kurioms būdingas išsisklaidymas. Nepaprastų ir išimtinių aplinkybių dėka susidaręs m. perėjimas iš išsisklaidymo į sambūrį gali dažnai sukelti staigius visuomeninius prasiveržimus (perversmai, sukilimai).

Literatūra apie m. yra labai gausi, tačiau nevienodos vertės. Pradžioje dažniausiai vyravo pesimistinis požiūris (pvz. F. W. Nietzsche, G. Le Bon, K. Mannheim ir kt.). M. politinę teoriją sukūrė Th. Geiger, psichologinę — McDougall (prileidžiąs perėjimą iš m. į grupę). V. Pareto ir R. Michels išryškino m. priklausomybę nuo ‚valdančiosios' klasės. Sociologiniu požiūriu daugiausia šviesos įnešė G. Gurvitch.

G. Le Bon, Psychologie des Foules 1895; *G. Tarde,* L'Opinion et la foule 1901; *R. Michels,* Zur Soziologie des Parteiwesens in der modernen Demokratie 1911; *McDougall,* The Group Mind ²1927; *Th. Geiger,* Die Masse und ihre Aktion 1926; *A. Joussain,* Psychologie der Masse 1937; *Ortega y Gasset,* Der Aufstand der Masse 1947; *H. de Mann,* Vermassung und Kulturverfall ²1952; *A. Weber,* Der dritte oder der vierte Mensch 1953; *E. Guilleaume,* Überwindung der Masse 1954; *G. Gurvitch,* La Vocation actuelle de la Sociologie. I. Sociologie différentielle ²1957.

K.J.Čg.

Masebai (hebr. ‚pastatyti') semitų šventyklose akmens stulpai, turėję kulto reikšmės. Pradžioje m. laikyta paties dievo buveine, vėliau tik ją simbolizavo. M. taip pat buvo vartojami stogui paremti, mirusiems laidoti ir kaip paminklai.

M. Noth, Die Welt des Alten Testament ²1953.

Masefield John Edward (g. 1878) anglų rašytojas. Jo nuotykingų kelionių pilna jūreivio jaunystė atsispindi pirmuose jo poezijos rinkiniuose Salt Water Ballads 1902 ir Ballads 1903. Iš ankstyvųjų veiksmingų jo romanų minėtinas Captain Margaret 1908. Tačiau M. daugiausia pasiekė pasakojamoje poezijoje, tęsdamas savo mėgiamo Chaucerio tradiciją intensyviais realistiniais kūriniais: The Everlasting Mercy 1911, The Widow in the Bye Street 1912, Dauber 1913 ir kt. Iš jo pasakojamųjų poemų iškiliausia šviesi ir spalvinga Reynard the Fox 1919, aprašanti lapių medžioklę. Dramos veikalai The Tragedy of Nan 1909, Pompey the Great 1910, The Coming of Christ 1928, romanai: The Hawbucks 1929, Conquer 1941, A Macbeth Production 1945 ir kt. Vėlesnieji jo eilėraščiai daugiau išbaigti, bet stokoja ankstesniųjų gyvybingumo. Taip pat rašė biografijų ir kritikos. Aukšto lygio kariniai reportažai: Gallipoli 1916 ir The Nine Days Wonder 1941. 1930 M. paskelbtas Anglijos poetu laureatu. Pervertintas prieš I pas. karą, M. paskutiniais dešimtmečiais buvo nepelnytai griežtai kritikuojamas. Keletas jo eilėraščių išversta lietuvių kalbon.

J. Masefield

G. Thomas, J. M. 1932.

A.L.

Maseliónys bžk., Gardino aps., 45 km į p. nuo Gardino, buv. kng. Masalskių nuosavybė, įkurtas 1645; apie 500 gyv., yra cerkvė, dvi koplyčios. M. priklausė Eismantų parapijai.

Masereel Frans (g. 1889) belgų grafikas. Jo kontrastingi medžio raižiniai skelbia meilę ir užuojautą žmogui. Jam netrūksta socialistinio ir pacifistinio tendencingumo. Išleido eilę knygų su medžio raižiniais: Mano maldaknygė 1919, Saulė 1919, Istorija be žodžių 1920, Idėja 1920, Vieno žmogaus kančia 1921, Miestas 1925, Darbas 1928, Iš balta į juoda 1939, Jeunesse (su T. Manno įvadu) 1948. M. iliust-

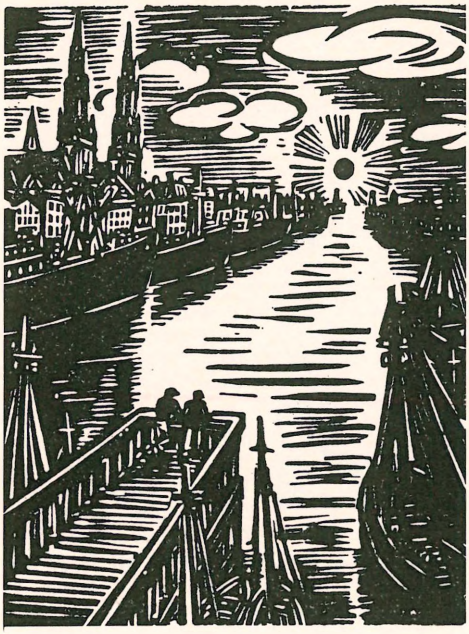

F. Masereel Uoste

ravo R. Rollando, S. Zweigo, E. Verhaereno. Ch. de Costerio, E. Zolos veikalus.

Monografijos: *A. Holitscher ir S. Zweig,* 1923; *J. Billiet* 1925; *J. Havelaar* 1930; *L. Durtain* 1931; *G. Ziller* 1949; *L. Lebeer* 1950.

Masikòtas (prc. massicot) amorfinis raudonas švino oksidas, vartojamas geltoniems dažams, švininiams baltalams, glazūrai, kitui ir kt. gaminti.

Masiliūnas 1. Jonas (1899 Gabulų k., Ramygalos vls., Panevėžio aps. — 1942 XII 25 Sibire) ekonomistas. Mokslą pradėjo Panevėžio realinėje mokykloje. 1917 baigė gimn. Pskove. 1917 buvo Vyriausios š. Kaukazo liet. tarybos Jekaterinodare (žr.) sekretorius. 1918 grįžo į Lietuvą, 1919 stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę ir 1919 XII 16 baigė Karo mokyklos II laidą. 1920 I 16 — 1922 XI 1 tarnavo 4 pėst. Mindaugo pulke. Išėjęs į atsargą, kaip finansų m-jos stipendininkas studijavo ekonomiką Aukštojoje prekybos mokykloje Berlyne. 1926 VI 2 — 1927 IV 12 Seimo narys, 1926 XII 19 išrinktas seimo I sekr. Po to tarnavo susisiekimo m-jos geležinkelių valdyboje, nuo 1928 IX 1 mokytojavo Kybartų Žiburio gimn., vėliau vėl grįžo į susisiekimo m-ją, buvo geležinkelių valdybos ekonominės direkcijos dir. padėjėjas, po to direktorius. 1939 rudenį išrinktas VDU teisių fak. ekonominio skyriaus neetatiniu lektorium ir skaitė transporto politiką. 1939 atgavus Lietuvai Vilnių, M. paskirtas geležinkelių valdybos įgaliotiniu. 1939 XI 21 — 1940 VI 17 A. Merkio ministrų kabinete susisiekimo ministras. 1941 VI 15 bolševikų su šeima išvežtas į Sibirą, atskirtas nuo šeimos ir apgyvendintas priverčiamojo darbo stovykloje, kur buvo A. Stulginskis, St. Šilingas, J. Tonkūnas, J. Valatka ir kt. Reiškėsi ir visuomeninėje veikloje. Priklausė krikščionių demokratų partijai, 1929–30 stud. ateitininkų s-gos pirm., bendradarbiavo katalikiškoje spaudoje. Geležinkelių ekonomijos klausimais rašė Geležinkelininke. Išvertė O. D. Chvolsono Žinojimas ir tikėjimas fizikoje 1919.

J. Masiliūnas

2. Kazimieras (g. 1902 II 21 Bistrampolio dv., Ramygalos vls., Panevėžio aps.) pedagogas. Mokėsi Ramygaloj. Lietuvai atgavus nepriklausomybę, stojo savanoriu į kariuomenę, tarnavo 2 pėstininkų pulke, dalyvavo laisvės kovose ir už narsumą 1919 apdovanotas Vyčio Kryžium su kardais. 1925 baigė Panevėžio mokytojų seminariją ir 1934 VDU humanitarinių mokslų fakultetą, kur studijavo lituanistiką. 1931–1932 pedagogines studijas gilino Müncheno ir Züricho univ. 1926 dėstė liet. kalbą ir literatūrą Pasvalio vidurinėje mokykloje, 1928 VIII 1 paskirtas Biržų aps. II rajono pradžios mokyklų inspektorium, nuo 1929 Kauno aps. pradžios mokyklų inspektorium, 1930 švietimo m-jos vidurinių ir aukštesniųjų mokyklų inspektorium, 1933 XII 1 III departamento direktorium, 1934–40 švietimo v.ministras. Be to, švietimo m-joj ėjo šias pareigas: 1934–40 VI 21 valstybės egzaminų komisijos, knygų ir mokslo priemonių tikrinimo komisijos pirm., nuo 1939 švietimo tarybos pirm., 1939 III 1 — 1940 VII 1 Lituanistikos instituto dir. 1940 bolševikų suimtas ir kalintas, šeimos

K. Masiliūnas

rūpesčiu iš kalėjimo išlaisvintas ir 1941 išvyko į Vokietiją. Vokiečiams okupavus Lietuvą, grįžo ir mokytojavo Ramygalos gimn. Antrosios bolševikų okupacijos metu vėl suimtas, išvežtas į Sibirą ir tik 1956 grąžintas Lietuvon.

M. dalyvavo visuomeniniame ir kultūriniame gyvenime. 1925 XII 4 buvo vienas iš Lietuvių kalbos d-jos steigėjų, 1929–30 Lietuvos kariuomenės savanorių s-gos garbės teismo narys, 1930–31 Liet. tautininkų fondo valdybos narys, nuo 1939 VI Liet. tautininkų s-gos centro valdybos narys ir kt. Pedagoginiais, visuomeniniais ir kultūriniais klausimais rašė Lietuvoj, Švietimo Darbe, Vaire, Šviesos Keliuose, Tautos Mokykloje ir kt. Jis įkūrė ir redagavo 1930–31 mėnesinį moksleivių žurnalą Šviesos Kelius ir 1933–34 dvisavaitinį mokytojų laikraštį Tautos Mokyklą. Išsp. Antano Smetonos raštų žodynas su sintaksės ir stilistikos pavyzdžiais 1934. Išvertė H. A. Taine Meno filosofiją I 1938, II 1940.

Masinė gamyba prekių gaminimas fabrikuose dideliais kiekiais ir dideliam vartotojų skaičiui. M.g. būdu gaminamos žaliavos, pusfabrikačiai ir gatavi dirbiniai. Tokia gamybos organizacija pasižymi dideliu gamybos proceso mechanizavimu, specialių mašinų ir judomosios juostos pritaikymu, specializuotu darbo padalijimu, aukštu kapitalo intensyvumu ir konjunktūros jautrumu. Prie optimalinių įmonės kapaciteto išnaudojimo sąlygų gamybos išlaidos yra žemos. Čia lengvai pritaikomi racionalizacijos, normavimo ir standartų principai. Prekės gaminamos standartinės ir išvystomos prekių markės bei tipai. M.g. reikšmė visuomenės ūkyje labai didelė: darbininkų pajamos ir pirkimo galia didėja, prekių kainos žemos, vartojimas, pardavimas ir gamyba kyla. Žmonių gerovė ir visa krašto kultūra žengia pirmyn. M.g. dažnai daromas priekaištas, jog taip pagamintos prekės yra žemesnės rūšies už rankų darbu bei individualiai gaminamas. Tačiau prekių pigumas ir masinis jų vartojimas atsveria silpnąsias kokybės ypatybes. Žr. Fabrikas, Gamyba. *S.Stn.*

Masinisa (lot. Masinissa, Massinissa, apie 240–148 pr. Kr.) masilų (R. Numidijos) karalius. 212–206 M. su savo raitininkais kariavo Ispanijoje kartaginiečių pusėje, vėliau perėjo į romėnų pusę ir tapo pastoviu bičiuliu Scipijono, į pabaigą antrojo punų karo padėjusio jam atgauti iš V. Numidijos karaliaus Sifakso (gr. Syfaks, lot. Syfax) žemes. M. raitininkai, puldami kartaginiečius iš užpakalio, nulėmė kautynių ties Zama likimą. Atiminėdamas iš nusilpnintos Kartaginos vis naujus plotus, M. sukūrė galingą valstybę. Jo konfliktas su Kartagina sukėlė tretįjį punų karą (žr. Kartagina).

Masiokienė-Kolupailaitė Evelina žr. Kolupailaitė-Masiokienė, Evelina.

Masionis 1. A n t a n a s (g. 1909 II 8 Diržių k., Leipalingio vls., Seinų aps.) mokytojas, (2) sūnus. 1929 baigė Marijampolės marijonų gimn. ir 1937 VDU, kur teologijos-filosofijos fak. studijavo germanistiką, lot. k. ir literatūrą, pedagogiką ir psichologiją. 1953–55 studijavo tekstilę ir chemiją Dickinsono vakarinėje kolegijoje Rutherforde, N.J. 1933–40 vok. ir lot. k. mokytojas Kretingos pranciškonų gimn., 1940 VI 1 — VIII 31 direktorius, 1940–41 Kretingos valstybinės gimn. mokytojas, 1941–44 Lazdijų valstybinės gimn. dir. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur Uchtėje 1945–49 buvo V. Kudirkos gimn. mokytojas, anglų k. kursų suaugusiems vedėjas ir Vyties stovyklos vertėjas. 1949 atvyko į JAV ir dirba laboratorijos techniko darbą. Nuo 1925 reiškėsi ateitininkų ir pavasarininkų veikloje. 1929–31 eucharistininkų reikalų vedėjas moksleivių ateitininkų centro valdyboje, 1931–32 moksleivių ateitininkų s-gos pirm. Dėl protesto už šios organizacijos uždarymą 1931–32 nubaustas 2 mėn. kalėjimo. Nuo 1926 bendradarbiavo Šaltinyje, Drauge, Ateityje, XX Amžiuje, N. Romuvoje, Lietuvos Mokykloje ir kt., duodamas vertimų ir publicistinių straipsnių. Išsp. Friedrichas Ozanamas 1933, išvertė Fr. Hammo Venite adoremus (Kalėdų vaizdelis) 1928, A. Krane romaną Kaip karalius išsigando 1938 ir kt.

2. J u o z a s (1864 VII 4 Smarliūnų k., Viesiejų vls., Seinų aps. — 1951 VII 2 Rudaminoje, Seinų aps.) knygnešys. Kilęs iš pasiturinčių ūkininkų. Pats išmokęs rašto, dar jaunuolis ėmė mokyti savo gimtojo kaimo ir apylinkės vaikus. Vėliau, su kai kuriomis pertraukomis, daugiau kaip 30 metų (iki 1921) mokė vaikus Leipalingio, Kapčiamiesčio, Veisiejų, Liškiavos, Pariečės, Ratnyčios, Druskininkų ir kitose apylinkėse. Jis aprūpindavo ne tik vaikus elementoriais ir knygelėmis, bet taip pat ir kaimo žmones draudžiamomis knygomis. 1935 valdžia jam paskyrė knygnešio pensiją. Mirė Rudaminos senelių ir invalidų namuose.

Masip (Macip) Vincente Juan (apie 1500–1579) ispanų tapytojas, savo tėvo Vincente M. mokinys. Jaunystėje Italijoje pasisavino renesanso formą (Andrea del Sarto, Salviati, Bronzino). M. darbai kupini formos grožio ir karšto religinio jausmo, būdingo manierizmo epochai. Eilę M. paveikslų turi Valencijos katedra ir Prado muziejus Madride.

Masiulienė-Gustaitytė Kotryna Kazimiera (g. 1892 III 14 Rutkiškėse, Klebiškio vls., Marijampolės aps.) visuomenininkė, B. Masiulio (žr.) žmona. Aukštesnįjį mokslą ėjo Kaune valstybinėje imp. Marijos ir privačioje Losiekaitės mergaičių gimn., kurią baigė 1912. 1912–13 mokėsi grafaitės Zyberg Plateraitės žemės ūkio ir namų ruošos mokykloje Chiličkuose (prie Varšuvos), 1913–14 studijavo prancūzų k. bei literatūrą Sorbonoje, Paryžiuje. 1917 baigė naujųjų kalbų pedagoginius Lochvickos kursus Petrapilyje, gaudama teisę dėstyti prancūzų k. ir literatūrą gimnazijose. 1915 buvo prancūzų kalbos mokytoja Marijampolės Žiburio gimn., dėl karo aplinkybių nusikėlusioje į Trakus, paskui į Tambovą Rusijoje. 1919 I moterų gimn. Vilniuj mokytoja. Dar besimokydama gimnazijoje, M.-G. buvo ateitininkių kuopelės pirm. 1929–40 aktyviai dirbo Mergaičių bičiulių d-joje (žr.), kurį laiką būdama v.pirm. Nuo 1930 veikė skautuose ir Prezidento apdovanota skautų svastikos ordinu. Be to, priklausė Aukštąjį mokslą baigusių moterų d-jai. 1938 atstovavo Lietuvos moterims tarptautiniame moterų kongrese Marselyje, Prancūzijoje. Bendradarbiavo Moteryje ir Pasaulyje, N. Romuvoje ir kt.

Masiulis 1. Boleslovas Jonas (g. 1889 I 21 Tverečiuje, Švenčionių aps.) teisininkas, visuomenininkas, Jono M. sūnus. 1908 baigė Petrapilio 8-ją gimn. 1909–15 išėjo teisės mokslus Petrapilio univ., o įpusėtus valstybinius egzaminus diplomui gauti, dėl karo ir kt. aplinkybių nutrauktus, pabaigė Lietuvoj, gaudamas LU diplomą. 1915–16 studijavo Petrapilio univ. rytų kalbų fakultete. 1918 Vilniaus Ryto gimn. lietuvių kalbos mokytojas, 1918–19 Vilniaus I vyrų gimn. ir 1919 Vilniaus I moterų gimn. mokytojas. 1921–23 lietuvių kalbos lektorius Žemės ūkio m-jos tarnautojams Kaune. 1919–20 taikos teisėjas Kaune, 1920 VIII 23 — 1922 Kauno apygardos teismo teisėjas, 1923–26 to paties teismo v.pirm., 1926 XI 15 — 1928 X 1 Vyr. Tribunolo teisėjas, 1928 X 1 — 1934 VII 15 Valstybės tarybos narys, nuo 1934 VII 15 v.pirm. ir 1938 VIII 1 — 1940 pirm., 1938 III 24 — X 1 teisingumo ministras, 1936–40 Vyr. seimo rinkimų k-jos pirm. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1945–48 Kemptene buvo lietuvių teismo pirm. 1950 atvyko į JAV.

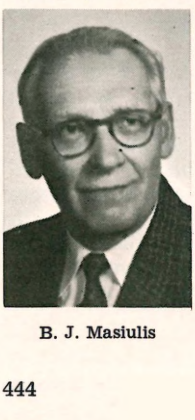

B. J. Masiulis

M. reiškėsi liet. visuomeninėje veikloje. 1909–10 kaime ruošė nelegalius vaidinimus, gegužines su paskaitomis. 1914–15 dirbo Lietuvių d-jos nukentėjusiems dėl karo šelpti komitete Vilniuje ir, daliai jo persikėlus į Petrapilį, 1915–17 dirbo ten švietimo ir technikos sekcijose redakcinį, o 1916 jo vakariniuose paruošiamuosiuose kursuose dar ir lietuvių kalbos mokytojo darbą. 1932–40 Lietuvių tautininkų fondo valdybos narys, 1933–40 Liet. tautininkų s-gos garbės teismo pirm., 1936–41 Liet. kalbos d-jos narys ir jos revizijos k-jos narys, nuo 1955 Liet. teisininkų d-jos garbės teismo teisėjas.

1913 bendradarbiavo vilniškėje Viltyje, 1914 Vaire, 1915 X — 1917 VI Lietuvių Balso redaktorius antrininkas Petrapilyje. JAV rašo Teisininkų žiniose, nuo 1957 to laikraščio redakcijos narys. 1957 Dirvoje spausdino savo atsiminimus ir poezijos ištraukas. Yra išvertęs ir išspausdinęs šias knygeles: Karincevo Talentingieji vaikai 1916, Padangėse (apsakymas, kaip žmonės lakstydavo ore) 1917, Bikovienės Mūsų gyvulėliai ir paukšteliai 1917, Geografijos pradžia (A. Kruberio, S. Grigorjevo, A. Barkovo, S. Čefranovo ir G. Ivanovo) antroji ir kt. laidos baigiant 1922, H. Wagnerio Pirmieji gamtos pasakojimai 1922. LE bendradarbis. *J.P.*

2. Izidorius (g. apie 1875 čiornaja Padina, Samaros gub., Rusijoj — ?) knygnešys, rašytojas, (7) brolis. Tėvui Kiprui, 1863 sukilimo tremtiniui iš Treidžiūnų k., Užpalių vls., 1880–81 už 1000 rb. kyšį pavykus pasinaudoti amnestija ir pirkus Gaidiškio ūkį Subato vls. (Latvijoje), M. lankė Ilukstos mokyklą ir vėliau liko ūkininku. Gyvendamas ūkyje palaikė ryšius su

knygnešiais ir 1863 tremtiniui kun. A. Petravičiui, buv. Dusetų klebonui, į Ilukstą iš Užpalių ir kt. apylinkių atveždavo lietuviškų knygų, kurias dažnai ir pats M. nemokamai dalijo vietos lietuviams. Jis daug padėjo J. O. Širvydui (žr.), remdamas pinigu ir lietuviškomis knygomis. J. O. Širvydas žadėjo per Triūsą Mūžikėlio (1894–95) perleisti jo Šv. Kazimiero dramą. Buvo parašęs ir daugiau dramos dalykėlių, kurie su jo apysakaitėmis ir kt. rankraščiais žuvo I pas. karo metu. 1908 ir vėliau M. bendradarbiavo Lietuvos Ūkininke, Viltyje ir kt., taip pat pinigu paremdavo Kamajų, Panemunėlio ir kt. slaptus ir viešus lietuviškus vakarus. *A.Mž.*

3. Jonas (1870 Čiornaja Padina, Novouzensko aps., Samaros gub., Rusijoje—1941 VI? Panevėžyje) agronomas, visuomenininkas, 1884–89 mokėsi Panevėžio realinėje mokykloje, kur jį sąmoningai atsiuntė tėvas Matas, už 1863 sukilimą su šeima iš Treidžiūnų k. (Užpalių vls.) nutremtas Samaron, kad sūnus, būdamas Lietuvoje ir susisiekdamas plačiau su giminėmis, išliktų lietuvis. Baigęs agronomijos mokslus, kurį laiką gyveno Vilniuje, pinigu rėmė lietuviškuosius reikalus ir spaudą, buvo vienas iš Vilniaus ‚Rūtos' d-jos steigėjų ir 1909 jos pirm., nuo 1907 Lietuvių Mokslo D-jos narys, 1910 drauge su inž. Pr. Jodele steigė Cementui gaminti b-vę, prisidėdamas 10.000 rb. įnašu. 1919 išrinktas į Kauno miesto valdybą, VI 16 į Steigiamojo seimo rinkimų įstatymui paruošti komisiją ir Lietuvos valstiečių s-gos sąraše išrinktas Steigiamojo seimo nariu, bet 1920 VII 6 iš jo pasitraukė. Po to M. dirbo žemės ūkio d-jose ir 1922 steigė jų s-gą, 1923 virtusią Lietuvos žemės ūkio kooperatyvų s-ga, ir kelerius metus dirbo jos vadovybėje (v.pirm., dir.), kartu būdamas Žemės Ūkio Rūmų ir kt. centrinių ūkinių organizacijų vadovybėse. Taip pat ilgai buvo Lietuvos banko valdybos nariu. M. yra dalyvavęs steigiant ekonomines Lietuvos organizacijas (Maistą, 1922 akc. Plytos b-vę, Žalgirio b-vę, 1928 Agrikultūrą ir kt.). Ūkiniais ir visuomeniniais klausimais rašė Viltyje, Žemdirbyje, Kooperatoriuje, Žemėje (čia red. įvairius ūkininkams atsakymus ir kt.). 1940 VII iš visų ūkinių ir kt. organizacijų buvo išskirtas, grįžo į savo kultūrinį 176 ha ūkį Gudiškio dv., Kamajų vls. Čia 1941 V Kamajų liaudies teismo už tariamą ‚sabotažą' nubaustas 10 metų kalėjimu. Bausmė tuojau patvirtinta Kaune, ir iki 1941 V 30 dar buvo laikytas Panevėžio kalėjime, bet VI 3 artimiesiems paaiškėjo, kad greičiausiai jau buvo nužudytas (grąžinti jo kai kurie daiktai). *A. Mž.*

4. Jurgis (apie 1860 Pilvelių k., Užpalių vls., Utenos aps. — 1897 Krasnojarske, Rusijoje) visuomenės veikėjas, (5 ir 6) brolis. Mokėsi privačiai tėvų ir brolių lėšomis. Po to tęsė mokslą pedagoginiame institute Rusijoje. Įsipainiojęs į riaušes, instituto nebaigė ir buvo policijos priežiūroje. 1890–92 privačiai mokė Ščersų dv. (Naugarduko krašte) vyr. administratoriaus vaikus. Čia jis saugumo sumetimais buvo įvestas į jo šeimą kaip tolimas giminaitis ir paprašytas vadintis Masalskiu. Tėvynės ilgesio vedamas, M. atsidūrė pas savo brolį kun. Mykolą Masiulį Tverečiuje ir čia vadovavo slaptai lietuviškai mokyklėlei. Laisvomis popietinėmis valandomis M. rašė gimimų, jungtuvių ir mirimų metrikas, atlietuvindamas suslavintus vietovardžius ir sudarkytas pavardes. Šiuo pavyzdžiu pasekė ir kai kurios kitos lietuvių parapijos. Be to, jo patarimu klebonai susirūpino lietuvių vargonininkų paruošimu, siųsdami savo parapijos žmones pasimokyti į Kauną pas muziką J. Naujelį. Rusams likvidavus slaptą liet. mokyklėlę Tverečiuje, M. vėl mokė dvarininkų vaikus. Po to kurį laiką dirbo raštininku Rygos–Orlo geležinkelio prekių stoty, vėliau tarnavo įvairiose geležinkelio stotyse prie Petrapilio ir pagaliau apsigyveno Krasnojarske, kur dirbo kasininku geležinkelio stotyje. Čia užmezgė su lietuviais pažintis ir parūpindavo jiems lietuviškos draudžiamosios spaudos. *A.St-is*

5. Mykolas (apie 1857 Pilvelių k., Užpalių vls., Utenos aps. — 1906 IV Buivydžių mstl., Vilniaus aps.) kunigas, visuomenės veikėjas, (4 ir 6) brolis. Privačiai pasimokęs, išlaikė 4 gimn. klasių egzaminus ir įstojo Vilniaus dvasinėn seminarijon. Įšventintas kunigu, buvo vikaru Slanyme, Nemenčinėje ir kt., klebonu — 1886–92 Tverečiuje, 1894–1902 Jiezne ir 1902–06 Buivydžiuose. Bekunigaudamas Vilniaus vyskupijoje, M. gaivino lietuvybę, kovojo su rusintojais, palaikė liet. spaudą, organizavo slaptas liet. mokyklėles ir rėmė pinigu vargingesnių šeimų gabesnius vaikus. M. lietuvybę ypač sustiprino jo brolis knygnešys Motiejus, M. Valančiaus ir S. Daukanto raštai ir lietuviš-

kos dvasios lenkiškos knygos: Syrokomlės (L. Kondratavičiaus) veikalėliai, T. Narbuto Lietuvos istorija, J. I. Kraševskio Kunigas, A. Mickevičiaus Ponas Tadas ir kt. Būdamas kunigu, M. supirkinėjo tokią lenkišką literatūrą ir duodavo pasiskaityti prigesusios lietuvybės žmonėms. Vilniaus vyskupijos kūrijai buvo gerai žinomas M. lietuviškas nusistatymas (‚litvomanija'), todėl pirmoji jo kunigavimo vieta buvo skirta sulenkintame Slanymo mst. Padėtis jo veiklai pagerėjo, kai jis buvo atkeltas klebonauti į Tverečių vietoj kun. J. Burbos (žr.), iškelto Daugėliškin. Tada čia susidarė nemažame plote jau visa grupė parapijų su klebonais lietuviais: J. Burba Daugėliškyje, M. Tverečiuje, V. Mironas Adutiškyje ir kt. Tuo būdu susidarė kolektyvinis atlietuvinimo centras, į kurį įsijungė ir M. To centro veikla spinduliavo į visas puses ir net sulenkintų parapijų žmonės, to centro pavyzdžiais padrąsinami, rašė kolektyvinius prašymus Vilniaus vyskupui, reikalaudami lietuvių kalbai prideramos vietos bažnyčiose, neapsunkinti lietuviams stoti Vilniaus kun. seminarijon ir neskirti liet. kunigų į sulenkintas ar gudiškas parapijas. Prašymų nuorašai su atitinkamu raštu dar būdavo siunčiami ir Vilniaus gubernatoriui. Norėdamas susilaukti sąmoningo lietuviško prieauglio, M. Tverečiuje (žr.) vasaros metu klebonijos trobesiuose laikydavo slaptą įvairių kursų mokyklėlę. Rusai, susekę slaptą mokyklėlę, M. suėmė ir uždarė vieneriems metams pranciškonų vienuolyne Gardine. 1894 nukeltas į Jiezną, M. ir toliau tęsė lietuvybės palaikymo darbą, vėl buvo įkūręs slaptą mokyklėlę klebonijoje. Be to, jo iniciatyva įsteigta lietuvio B. Markevičiaus vaistinė, Pilkausko smulkių prekių krautuvė ir kt. Dėl lietuvybės M. 1902 iškeltas į sulenkėjusią Buivydžių parapiją, kur ir mirė.

P. Kubicki, Bojownicy kapłani II, 2, 1936, 615–616. *A.St-is ir B.Msl.*

6. Motiejus (apie 1836 Pilvelių k., Užpalių vls., Utenos aps. — apie 1900 ten pat) knygnešys, Andriaus ir Juditos M. sūnus, (4 ir 5) brolis. 1855 dalyvavo Krymo kare prie Sevastopolio. Spaudos draudžiamuoju metu M. slaptai pardavinėjo lietuviškas maldaknyges, elementorius, kalendorius ir kt. knygas. Ir pats gabeno knygas iš Prūsų. Nekartą buvo pakliuvęs rusų pasienio sargybiniams bei žandarams ir kalėjęs Suvalkų, Kauno, Šiaulių ir Vilniaus kalėjimuose. Nustojęs sveikatos, grįžo tėviškėn ir ūkininkavo paveldėtoje iš tėvų ūkio dalyje. M. ragino tėvus, kad leistų jo brolius mokytis ir šiam reikalui davinėdavo paspirties iš savo knygnešio uždarbio. Jo raginimu išėjo mokslus 3 broliai — Aleksandras, Mykolas ir Jurgis. Matydamas per bažnyčias varomą lietuvių lenkinimo darbą, M. skatino lietuvius leisti savo sūnus kunigais. *A.St-is ir B.Msl.*

7. Vladas (1883 Gaidiškio vsd., Subato vls., Latvijoje — ? Sibire) prekybininkas, konsulas, (2) brolis. Baigęs Ilukstos progimnaziją, toliau mokėsi Varšuvoje ir ten dirbo pas brolį Stasį užsienio prekybos firmose, iškildamas Alfa Laval firmoje iki skyriaus vedėjų. Po I pas. karo grįžęs į Kauną, 1920 IV 2 paskirtas prie Lietuvos pasiuntinybės Berlyne prekybos skyriaus vedėju, vėliau pirmuoju konsulu Tilžėje, iš kur 1927 III 1 pasitraukė. Tuomet Šiauliuose su J. Baltrušaičiu įsteigė prekybos namus, atstovaudamas užsienio firmoms, o vėliau turėjo žemės ūkio mašinų atstovybes, buvo danų garbės konsulu ir Šiaulių mst. tarybos nariu. 1940 VIII bolševikai nusavino jo ‚Mašinūkio' prekybą, didelę Bangos kepyklą ir kt. 1941 VI išvežtas į Sibirą, kur ir mirė.

Masiulytė Elena (g. apie 1900 Bielaja Cerkov, Ukrainoje) teisininkė, Aleksandro Masiulio duktė. Gimnaziją baigė Bielaja Cerkov, teisių fakultetą LU Kaune. 1923 įstojo teismo kandidate prie Kauno apygardos teismo. Po to buvo taikos (apylinkės) teisėja Kaune ir Kaišiadoryse. 1938 paskirta Kauno apygardos, paskui Vilniaus apygardos teismo teisėja. Tai buvo viena iš dviejų pirmųjų moterų (E. Jackevičaitė ir M.), paskirtų apygardos teismo teisėjomis. Reiškėsi ir visuomeninėje veikloje (1938 buvo Lietuvos moterų tarybos valdyboje). Gyvena Lietuvoje.

Masỹvas (prc. massif iš lot. massa ‚gabalas, luitas') 1. sunkus, milžiniškas daiktas; 2. didelis plotas ko nors, kas pagal tipą yra vienarūšiška, pvz. miškų masyvai; 3. kalnų aukštuma, palyginti, mažai suskilusi į dalis, turinti plokščią viršūnę, nesudarančią keterų.

Masyvinis, arba masyvus, 1. sunkus, svarus, tankus; 2. ištisinis, pvz. masyvinės uolienos (granitai, sienitai ir kt.).

Maskarādas (prc.) kaukių balius (žr.), kurio dalyviai atvyksta užsidėję kaukes, apsirengę charakteringais ir fantastiniais kostiumais.

Maskarėnų salos (port. Ilhas Mascarenhas, prc. Iles Mascaréignes) V. Indijos vandenyne, į r. nuo Madagaskaro. Jas sudaro 3 didelės vulkaninės salos: Réunion (Prancūzijos), Mauritius ir Rodriguez (D. Britanijos), iš viso 4480 km² ir apie 800.000 gyv. (1958). Svarbiausias jų produktas yra cukrinės nendrės. Salas aptiko 1505 portugalas Pedro de Mascarenhas.

Maskat (kitaip Muskat) sultanatas R. Arabijoje. Žr. Oman.

Maskāvimas priemonių ir būdų visuma, reikalinga paslėpti karinės reikšmės objektams ir kariuomenės veiksmams bei kėslams kare. M. tikslas: klaidinti priešą dėl tikros padėties, pasislėpti nuo jo puolimo ir sudaryti netikėtumą jį puolant ir nuo jo ginantis. Šie dėsniai plačiai žinomi pačioje gamtoje: puolančių gyvių ir jųjų aukų spalvos pritaikytos aplinkos spalvoms, kad pirmieji galėtų arčiau prisėlinti prie aukos nepastebėti ir kad auka būtų sunkiau pastebima ir lengviau išsisaugotų pavojų. Gyvių spalvos kartais keičiasi metų laikotarpiais (baltosios lapės ir kurapkos žiemą šiaurėje). Žmogus šiuos dėsnius išvysto ir pritaiko plačiau.

M. priemonės skirstomos į natūralias ir dirbtines. N a t ū r a l i o s m. priemonės yra: judesių slėpimas, panaudojimas vietos daiktų ir tamsos, klaidinamieji veiksmai bei gandai, apgaulė ir drausmė. D i r b t i n ė s m. priemonės: žemės, dūmų, tinklinės ir augalinės uždangos; aprangos ir visų karinių priemonių dažymai; melagingų priemonių vartojimas vietoj tikrųjų; kova su šešėliais. Visų m. priemonių ir būdų tinkamas panaudojimas sudaro m. meną.

M. turi būti visuotinis ir nuolatinis. Mažai padeda paties šaudmenų sandėlio maskavimas, jei nemaskuotas į jį kelias. Požeminis ginklų fabrikas nuošalioje vietoje gali būti atpažintas iš blogai paslėpto į jį kelio ir tunelio.

Ištobulėjus aviacijai ir fotografavimui iš oro, vis sunkiau sekasi nuslėpti karinius objektus nuo priešo, o pats slėpimas reikalauja sudėtingesnių ir gausesnių m. priemonių. Kad stereoskopinėje foto nuotraukoje nebūtų matyti daiktas, reikia jį uždengti keliomis eilėmis tinklų su tarpais tarp jų arba užtiesti šviesos nepraleidžiančia uždanga ir panaikinti visus saulės ir mėnulio šešėlius. (Stereoskopinė foto nuotrauka gaunama fotografuojant su specialiais foto aparatais: du sujungti foto aparatai su skirtingo ilgumo objektyvų židiniais padaro dvi lygiagretes nuotraukas). Iš lėktuvų gali būti fotografuoma su filminiais stereoskopiniais aparatais pro debesis ir tamsoje žemės paviršius ir visa, kas jame yra, skrendant dideliuose aukščiuose. Karinius objektus labai palengvina surasti radaras. I pas. kare anglai šalia Londono padarė dirbtinį Londoną ir nakties metu klaidino vokiečių aviaciją. Ateities kare tai padaryti bus sunku, o kartais neturės ir prasmės, nes raketos (žr.) su plataus veikimo atominiu užtaisu bus nukreipiamos į tolimus taikinius pagal geodezinius apskaičiavimus.

Daugelis m. priemonių naudojama dar taikos metu. Svarbesnieji ginklavimo fabrikai, ginklų ir šaudmenų sandėliai, strateginių įtvirtinimų bei aerodromų įrengimų tikslios vietos priešui neturi būti žinomos iš anksto. Todėl kartais tankų fabrikai vadinami traktorių fabrikais, karinių lėktuvų — automobilių dirbtuvėmis, patrankos ir raketos gaminamos ‚geležies dirbinių dirbtuvėse' ir pn. Karinių priemonių darbininkas gali žinoti tik apie savo skyriaus gamybą, o į kitą skyrių neturi teisės įeiti.

Ginkluotų pajėgų m. dalykai sutraukti į atskirus statutus, kurie privalomi žinoti ir vykdyti kiekvienam pareigūnui. Karinių priemonių gamyba griežtai saugoma nuo būsimų priešų žvalgymo. Ginklavimo fabrikų personalas įpareigotas nieko nekalbėti už fabriko sienų apie gamybą fabrike.

Netarpiniame kontakte tarp priešininkų m. (taktinis) išsaugo paskirų karių ir dalinių gyvybę. Neprotinga ir mirtinai pavojinga nepaisyti m. dėsnių ir reikalavimų. Todėl karių uniformose nepaisoma estetiškumo, bet žiūrima daugiau praktiškumo: karių drabužiai (nuo rusų-japonų karo) dažomi neryškiomis, slepiamomis, spalvomis, karinėse priemonėse ir ginkluose stengiamasi panaikinti metalo blizgesys. Karių viršutinių drabužių, ginklų ir kitų karinių priemonių spalva turi atitikti bendrą vietos ir metų laikotarpio spalvą. Šiuo atžvilgiu labai padeda dažymas dėmėmis (komufliažas). Dažoma dviem ar trimis spalvomis, kurių viena turi atitikti bendrą vietos spalvą: žalsva, ruda, balta; kitos deformuoja daikto vaizdą. Per pagrindinę spalvą daiktas tampa lyg permatomas, o dėmės panaikina daikto kontūrus, — daiktas iš tam tikro atstumo visai nematomas, kol jis nejuda, o judąs toks daiktas nevisuomet gali būti atpažin-

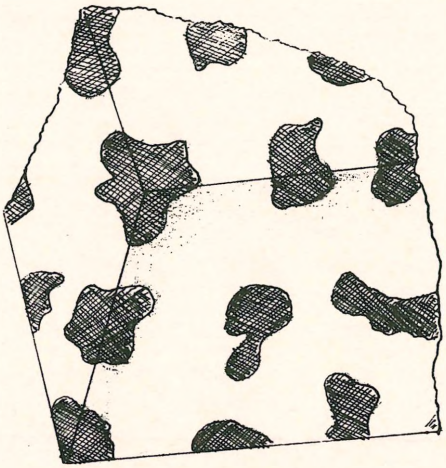

Karinis objektas nudažytas dėmėmis

tas. Karines priemones pozicijose padeda nuslėpti virviniai tinklai, pripildyti vietos medžiagos: žolių, medžių, šakų ir pn. Taktiniame m. vartojami klaidinantieji dalinių žygiai, melagingos artilerijos ir kitų dalinių pozicijos, o tikrieji žygiai ir pozicijos nuslepiama. Tokie veiksmai turi būti atliekami sumaniai, kad priešą įtikintų ir sukeltų jo atitinkamus ataveiksmius. Laikoma, kad priešas yra gudrus, o kare apgaulė — padorus dalykas. Labai aktuali m. drausmė: tam tikrais atvejais cigaretės įžiebimas naktį gali kariui ir visam daliniui kainuoti gyvybę; dažnai negalima kurti ugnies, nors būtų ir labai šalta ar karys būtų alkanas. *J.Mat.*

Mãskė (iš vid. lot. mascus ‚kaukė') žr. Kaukė.

Maskelyne Nevil (1732–1811) anglų astronomas. Mokslus išėjo Westminsteryje ir Šv. Trejybės kolegijoje Cambridge. 1755 įšv. kunigu. 1761 stebėjo Veneros praėjimą pro saulę Šv. Elenos saloje. Kelionės metu jis įvedė geografinio ilgio susekimo metodą, vad. lunariniu. 1763 išsp. British Mariner's Guide. 1765 gavo karališkojo astronomo vardą. M. dirbo Grinvičo observatorijoje ir 1766 pradėjo leisti The Nautical Almanac. Šis almanachas yra vienas iš trijų geriausių pasaulyje. M. pasižymėjo vad. Schiehallion eksperimentu žemės sūdrumui susekti. Tuos savo stebėjimo duomenis paskelbė 1774 žurnale Philosophical Transactions. Pagal tuos duomenis Ch. Hutton nustatė, kad žemė yra 4,5 kartų sūdresnė negu vanduo. Iš kitų jo darbų pažymėtini: A Proposal for Discovery of the Annual Parallax of Sirius 1760, Transits of Venus 1761, 1769 ir On the Tides at St. Helena 1762. *R.Zlb.*

Maskiewicz (Maszkiewicz) Samuel (apie 1575–1623) lenkų rašytojas, karys ir avantiūristas, maskvinės Dimitro Apsimetėlio (žr.) kampanijos dalyvis etmono Žolkievskio vadovybėje, vėliau J. K. Chodkevičiaus (žr.) vadovybėje buvo pulkininku, nuo 1614 Radvilos Našlaitėlio ir nuo 1619 Kristupo Radvilos tarnyboje. 1621–23 dalyvavo kovose su švedais, kur, manoma, bus ir žuvęs. M. savo išgyvenimus yra aprašęs atsiminimuose, kurie apima 1594–1621 laikotarpį. Jo atsiminimus (Pamiętniki Samuela Maskiewicza) išsp. Vilniuje J. Zakrzewskis 1838. Juose M. paprasta, bet sodria ir vaizdinga kalba atvaizdavo kovas, dvikovas ir kitas avantiūras.

G. Korbut, Literatura polska I 1929. *J.K.*

Maskoliūnas Vacys (g. 1915 Jasų k., Dusetų vls., Zarasų aps. — 1941 VI 24 ar 25 Zarasuose) visuomenininkas. Nuo 1933 dirbo Dusetų vls. savivaldybėje ir veikė vietos jaunalietuviuose ir šauliuose, bendradarbiavo jų spaudoje. 1940 buvo įsijungęs į Lietuvių Aktyvistų Frontą. 1940 bolševikų iš Dusetų savivaldybės atleistas, vėliau suimtas ir 1941 VI 24 ar 25 Zarasų kalėjime sušaudytas.

Maskva (rus. Moskva) Rusijos sostinė ir didžiausias jos mst.; apie 6 mil. gyv. (1958, 1939 4,1 mil., 1908 1,5 mil.). M. yra abipus Maskvos upės (kair. Okos intakas), kuri su Volga sujungta M. perkasu (žr. Maskvos–Volgos perkasas). M. yra pramoningiausioje Vidurio Rusijos srityje, išsiplėtusi iš savo pradinio centro į visas puses gatvėmis lyg iš rato stebulės išeinančiais stipinais, kuriuos kerta apskritimais skersinės gatvės, kurių svarbiausios išvestos buv. miesto mūrų vietose. Per miesto vidurį dideliu lanku teka M. upė. M. plotas 330 km^2; žemės paviršius kalvotas, 116–120 m nuo j.l. Klimatas kontinentinis, su dideliais sezoniniais temperatūros svyravimais: vidurkinė sausio mėn. temperatūra −11°C (pasitaiko šalčių ligi −42°C), liepos mėn. 19°C (kartais temp. pakyla ligi 37°C); metinis drėgmenų kiekis 586 mm. M. yra ‚penkių jūrų' uostas, vandens keliais sujungtas su Baltąja, Baltijos, Juodąja, Kaspijos ir Azovo jūromis. Be to, M. yra didžiausias Rusijos sausumos kelių mazgas (11 glžk. stočių) ir orinio susisiekimo centras. Ir pramonės didumu jai ne-

Maskva, Petrapilio plentas

prilygsta joks kitas Rusijos mst. Ji yra ne tik politiniu-administraciniu atžvilgiu krašto sostinė, bet drauge ir žymiausias jo kultūrinės, mokslinės bei partinės-komunistinės veiklos židinys. Dėl to M. vadinama komunizmo ‚Roma'. Architektūriniu atžvilgiu M. neprilygsta Petrapiliui, bet joje yra 870 statybos įžymybių, iš kurių ypačiai išsiskiria Vosyliaus Palaimintojo katedra (paversta muziejumi, statydinta Jono Žiauriojo XVI a. paminėti Kazanės totorių užkariavimui), Kremlius (pav. LE XIII 54) ir Dangun Ėmimo katedra, Tretjakovo ir Puškino meno galerijos, rotušė, Romanovų rūmai, universalinė krautuvė (buv. Gostinoj Dvor), teatro ir operos rūmai; dydžiu išsiskiria naujieji univ. rūmai. Nors M. yra vienas seniausių Rusijos miestų, bet, palyginti, nedaug joje yra išlikusių senovinių, istorinės reikšmės pastatų. Iš savitų miesto dalių pažymėtinas vad. Kinų miestas (Kitaj Gorod), išaugęs į r. nuo Kremliaus, prie Raudonosios aikštės, kur senaisiais laikais buvo apsigyvenę pirkliai ir kur ligšiol koncentruojasi žymiausios prekybos įmonės. M. yra 116 įvairaus pobūdžio muziejų. Iš 89 aukštųjų mokyklų ir 200 mokslinių tyrinėjimų institutų, pažymėtini: 1755 įkurtasis Lomonosovo vardo univ., 6 aukštosios medicinos m-los, muzikos ir meno akad., mokslų akad., mokslinių pranešimų santraukų centrinis biuras (su 13.000 bendradarbių), žemės ūkio akad., kasyklų, metalurgijos ir kt. institutai. Iš apie 30 teatrų žymiausi yra Didysis teatras (įkurtas 1825) ir Meno teatras. Pramonė labai įvairi, bet vyrauja tekstilės, mašinų, maisto produktų, elektros reikmenų ir automobilių šakos. Čia yra ir didžiausias pasauly rutulinių guolių fabrikas. Iš viso esama (1958) per 2500 pramonės įmonių. Žmonių transportui įrengtas puošnus požeminių traukinių tinklas. Nuo 1947 M. gauna nuo Saratovo tiekiamas natūralines degamąsias dujas, kurios po miestą paskirstomos 2800 km ilgio vamzdžių tinklu. 1951 pradėjo veikti didelis akmens anglies koksavimo kombinatas. 1958 pradėta gauti elektros energija iš Kuibyševo jėgainės, iš kurios ligi M. nutiesti 1000 km ilgio ir 400.000 pajėgumo laidai. Iš viso Kuibyševo ir Stalingrado jėgainės duos per metus (nuo 1960) Maskvai apie 10.000.000.000 kWh energijos. Apskritai, pramonė padidėjo nuo 1913 ligi 1940 21 kartą. *A.B.*

M. istorija. Šaltiniuose M. vardas pirmą kartą minimas 1147, kada čia Suzdalio kng. Jurgis Ilgarankis vaišino Černigovo kng. Sviatoslavą Olgovičių. Jurgis Ilgarankis ir laikomas M. įkūrėju. M. įkurta suomių-ugrų kilmės meriečių kilties gy-

venamose žemėse, į kurias X–XI a. pradėjo veržtis kaimyniniai rytų slavai viatičiai, krivičiai ir kt. Dar XII a. M. apylinkėse daugumas sodybų tebebuvo gyvenamos meriečių, nors tada jau čia buvo kiek ir slavų sodybų. Į Riuriko dinastijos slavų kunigaikščių rankas pateko ne tik Merios, bet ir kitų tarp Okos ir Volgos aukštupių suomių-ugrų kilčių gyvenamos žemės, kurioms valdyti slavų kunigaikščiai statė pilis ir steigė miestus. 1156 š. Maskvos upės krante pastatyta medinė M. pilis, iš kurios išaugo vėlyvesnis Kremlius (žr.), M. branduolys. 1176 M. trumpam buvo užėmęs Riazanės kng. Netrukus aplink pilį ėmė kurtis amatininkai ir pirkliai, ir M. greit ėmė augti. Jau XII a. pabaigoje M. pasidarė žymus Vladimiro-Suzdalio k-tijos miestas, o nuo XIII a. vidurio naujai susidariusios Maskvos k-tijos (žr.) politinis centras. 1237–38 žiemą ir 1293 M. buvo totorių apiplėšta ir sudeginta. 1300 Kremlius sustiprintas naujomis medinėmis sienomis ir žemės pylimu. Apie jį plėtėsi pats miestas su priemiesčiais. Kremliuje buvo suspiesti Maskvos kunigaikščių rūmai, pagrindinės cerkvės ir vienuolynai, vėliau ir žymiųjų kng. bajorų rūmai. Į r. nuo Kremliaus pamažu išaugo prekybinė miesto dalis, vad. Kinų miestu (Kitaj Gorod), į kurį įėjo ir susirinkimų bei turgaus aikštė. Pirklių ir amatininkų sodyboms padidėjus, apsigynimo tikslu Kinų miestas irgi apsuptas sienomis. Vėliau apie Kremlių ir Kinų miestą pusračiu kūrėsi nauji priemiesčiai, iš kurių ilgainiui susidarė vad. Baltasis miestas (Bielyj-Gorod), taip pat sustiprintas pylimais ir gynimosi sienomis. Augant M., ėmė kurtis priemiesčiai ir pietiniame Maskvos upės krante, pvz. Žeminis miestas (Ziemlianyj-Gorod), pavadintas tuo vardu dėl to, kad buvo apsuptas tik iš žemės sukastais pylimais. Deš. Maskvos upės krante su laiku išaugo ir miesto dalis, vad. M. Užupiu (Zamoskvarečije). Teišliko Kremliaus ir Kinų miesto sienos bei vartai; kiti sustiprinimai ir pylimai XVIII a. buvo nugriauti ir jų vietoj išvesti platūs bulvarai.

Politinė M. reikšmė ėmė augti nuo XIV a. pradžios, plečiantis M. k-tijai ir kylant M. kunigaikščių galiai. M. tapo ne tik savo srities, bet ir kitų š.r. Rusios k-tijų centru, apie kurį buvo buriamos ir suomių-ugrų tautelių ir rytų slavų mišriai gyvenamos žemės. Nuo XIV a. pradžios M. pasidarė ir stačiatikių bažnytinė sostinė, čia iš Vladimiro atsikėlus metropolitui. Didysis M. kng. Jonas Kalita 1328 M. pavertė naujai besikuriančios Maskvos valstybės (žr.) sostine ir čia pastatė mūrinių cerkvių. 1339–40 Jonas Kalita žymiai padidino Kremlių ir apsupo jį ąžuolinėmis sienomis. 1367 Dimitras Doniškis pastatė mūrines Kremliaus sienas, kurios gynė M. nuo įvairių užpuolimų, ypačiai nuo Tverės kunigaikščių ir juos rėmusių lietuvių. 1368–72 D.L.K. Algirdas suruošė net tris žygius prieš M.; Dimitras Doniškis nepajėgė apsiginti nuo lietuvių, pasiekusių net jo sostinę. 1368 žiemą Algirdo ir Kęstučio vadovaujami lietuviai apsupo pačią M., sudegino ją ir jos apylinkes ir, išbuvę prie Kremliaus sienų 3 dienas, pasitraukė, Dimitrui Doniškiui sudarius karo paliaubas. 1370 XII 6 Algirdo vadovaujama lietuvių kariuomenė vėl pasiekė M., sudegino miestą ir apgulė Kremlių. Po 8 dienų apgulos Dimitras Doniškis vėl sudarė paliaubų sutartį, ir lietuviai pasitraukė. 1372 Algirdas trečią kartą pasiekė M., bet po kelių dienų apgulos susitaikė su Dimitru Doniškiu ir pasitraukė nuo M. vartų be kautynių. M. teko kentėti ir nuo Aukso Ordos totorių. 1382 totorių chanas Tochtamišas, keršydamas Dimitrui Doniškiui už bandymą sumušti totorius Kulikovo laukuose, apiplėšė ir sudegino M. 1408 ji vėl buvo apgulta totorių Aukso Ordos murzos Edigos.

M. pasidarius stačiatikių metropolito rezidencija, be jau minėtų Jono Kalitos pastatytų cerkvių, XIV a. M. pastatytas Čudovo vienuolynas, o 1389–93 Dangun Žengimo (Voznesenskij) vardo moterų vienuolynas, kur vėliau buvo laidojamos carų žmonos ir seserys. XV a. prie M. augimo ir jos gyventojų gerovės kėlimo ypač prisidėjo M. did. kng. Jonas III, kuris, sujungęs savo valdžioje daugelį rusų k-tijų, M. padarė didelės ir galingos valstybės centru. 1485–95 Kremlius žymiai praplėstas, pastatytos mūrinės sienos ir vartai, išlikę ligi šių dienų. XVI a. M., kaip pagrindinis politinis, prekybinis, religinis ir kultūrinis rusų žemių centras, išsiplėtė, į ją įjungus naujus priemiesčius ir juos sustiprinus pylimais bei sienomis. XV–XVI a. M. išsipuošė įvairiais rūmais ir cerkvėmis. 1484–89 Jonas III Kremliuje pastatė mūrinę Apreiškimo katedrą (Blagovieščenskij Sobor), toje vietoje, kur nuo 1397 buvo kita cerkvė. Vietoj senos, dar XIV a. pradžios cerkvės, 1475–79 pastatyta Dangun Ėmimo katedra (Uspenskij Sobor), kur nuo XVI a.

buvo karūnuojami Rusijos carai, pradedant Jonu IV. M. puošti Jonas III kvietė architektų, menininkų ir amatininkų iš Italijos. Už Kremliaus mūrų Kinų miesto ribose XV a. pabaigoje išaugo didelė turgavietė, nuo XVII a. vadinama Raudonąja (iš tikrųjų Gražiąja) aikšte. Vietoj senos cerkvės, kilusios dar iš 1326, Vosyliaus III laikais 1505–09 pastatyta Arkangelo katedra Kremliuje, kuri vėliau pasidarė Rusijos carų laidojimo vieta. Prie Arkangelo katedros 1505–08 pastatytas atskiras apie 300 pėdų aukščio bokštas-varpinė, pavadinta Jono Didžiojo vardu. 1487–91 Kremliuje pastatyta vad. Granovitaja Palata,

Raudonoji aikštė XVIII a.

vėlesnių Rusijos carų sosto ir iškilmių rūmai, kur buvo laikomos ir carų insignijos, brangenybės ir ginklai. Be to, Kremliuje buvo statomi ir artimųjų M. did. kng. bajorų rūmai, vienuolynai.

M. tapo įspūdinga Rusijos sostine. Čia Jonas IV pasiskelbė ir vainikavosi pirmuoju Rusijos carų. M. rinkdavosi ir posėdžiaudavo bajorų taryba, čia buvo centrinės valdžios įstaigos, čia rinkosi XVI a. ir vėlesni visuotini M. valstybės seimai, bažnytiniai suvažiavimai. Čia rezidavo M. mėtropolitas, vėliau patriarchas — Rusijos stačiatikių bažnyčios galva, padėjęs carams siekti visų rusų žemių suvienijimo ir absoliutinės valdžios sustiprinimo. Greta politinės ir bažnytinės vis kilo ir ekonominė M. reikšmė. Prekyba ir amatai plėtėsi, M. pirkliai palaikė prekybinius ryšius su tolimomis žemėmis. Gyventojų M. daugėjo, priemiesčiai plėtėsi. 1580–90 Baltasis miestas apsuptas mūrais, o tolimesni priemiesčiai (Žeminis miestas) sustiprinti pylimais ir medinėmis sienomis. 1524–25 pastatytas didžiulis vienuolynas (Novodevičij Monastyr) ir 1555–60 Vosyliaus Palaimintojo šventovė (Chram Vasilija Blažennogo) Kazanės chanato nukariavimui pagerbti.

XVI a. pakilo ir kultūrinė M. reikšmė. Daug rankraščių surinkta Čudovo vienuolyno ir Dangun Ėmimo katedros bibliotekose. Apie 1553 M. įkurta ir pirmoji spaustuvė, bet ji čia neilgai teišliko: jos spaustuvininkai I. Fiodorovas ir P. Mstislavecas, nusigandę caro Jono IV žiaurumų, pabėgo į Lietuvą, kur juos 1566 priglaudė Lietuvos etmonas G. Chodkevičius ir jiems 1568 Zabludove įkūrė spaustuvę. M. tapo ir literatūros centras. Čia buvo sudaromos rusų metraščių kompiliacijos, rašomi šventųjų gyvenimai, bažnytinės knygos, religinė literatūra, o taip pat ir politiniai raštai, ideologiškai pagrindžią bei teisiną autokratinės carų valdžios įvedimą ir garbiną M. kaip ‚Trečiąją Romą'.

M. ir jos priemiesčiai augo neplaningai, dėl ko nekartą M. teko nukentėti nuo gaisrų. Taip 1547 du gaisrai sunaikino didesnę miesto dalį. Gyventojai vis dar nebuvo saugūs ir nuo totorių užpuolimų. 1571 M. paėmė Krymo totorių chanas ir sudegino visą miestą, išskyrus Kremlių. Metraščių paduodamomis žiniomis iš 200.000 gyventojų teišliko vos 30.000. 1591 totoriai vėl puolė M.

XVI a. pabaigoje ir XVII a. M. nemaža nukentėjo dėl politinės suirutės ir netvarkos visoje valstybėje. Pasinaudodami M. valstybės didžiąja suirute ir vidaus sąmyšiais, į M. reikalus ėmė kištis lietuviai ir lenkai. Dimitrui Apsimetėliui, lietuvių ir lenkų bajorų remiamam, 1605 VI 20 pavyko užimti M. ir pasidaryti jos caru. Kartu su juo M. ėmė šeimininkauti lietuvių ir lenkų bajorai, jo ir lenkės jo žmonos Marinos Mniszek palydovai. Nepatenkinti lenkų bei lietuvių, taip pat ir katalikų dvasininkų įtaka carui, maskviečiai sukilo prieš juos ir 1606 V 17 nužudė Dimitrą Apsimetėlį. Sąmyšio metu iššudyta daug lietuvių ir lenkų. Bet tuo jų kišimasis į M. reikalus nepasibaigė. Kai jungtinė lietuvių ir lenkų kariuomenė, vadovaujama Lenkijos etmono St. Žolkievskio, 1610 VI 24 sumušė caro Vosyliaus Šuiskio kariuomenę ties Klušinu ir artinosi prie M., maskviečiai, sukurstyti bajorų Liapunovo ir Saltykovo, 1610 VII 17 nuvertė V. Šuiskį, uždarė jį į Čudovo vienuolyną ir sudarė laikinę bajorų tarybos vyriausybę, vadovaujamą kng. F. Mstislavskio, kuri, bijodama besiartinančios prie M. lietuvių ir lenkų kariuo-

menės, sušaukė visuotinį seimą ir M. caro sostą pasiūlė D.L.K. ir Lenkijos karaliaus Zigmanto Vazos sūnui Vladislovui. Netrukus po to St. Žolkievskis su lenkų ir lietuvių kariuomene įžygiavo į M. ir, Lietuvos-Lenkijos vardu priėmęs maskviečių pasiūlymą, 1610 VIII 17 sudarė sutartį su M. bajorais. Žolkievskis ėmė šeimininkauti M. Zigmantui Vazai nesutinkant M. sostą užleisti savo sūnui Vladislovui ir ketinant pačiam valdyti M., Žolkievskis atsistatydino iš M. įgulos vadovybės ir pasitraukė iš M. Lietuvių ir lenkų įgulos vadovybę perėmė lauko etmonas Aleksandras Gosievskis, kuris M. įsteigė karinę diktatūrą, pašalinęs nuo valdžios vietinius rusų bajorus. Jų vadai M. patriarchas Filaretas ir kng. Vosylius Golicinas, nuvykę derėtis su Zigmantu Vaza, šio buvo areštuoti ir deportuoti į Lenkiją. Maskviečiai pradėjo bruzdėti prieš Gosievskį ir lietuvių bei lenkų įgulą. Visoj M. valstybėj prasidėjo patriotinis sąjūdis, kurio dėlei etmono I. Zaruckio vadovaujami kazokai ir kng. Dimitro Trubeckojaus vadovaujami į visuotinį šaukimą atvykę rusai 1611 pavasarį priartėjo prie M. Tuo pat metu maskviečiams sukilus, lietuvių ir lenkų įgula užsidarė Kremliuje ir Kinų mieste. Visos kitos M. miesto dalys sudegė 1611 III 19 sukilimo metu prieš lenkus ir lietuvius. Kartu prasidėjo ir rusų liaudies sąjūdis, vadovaujamas Žemutinio Naugardo mėsininko Kuzmos Minino ir kng. Dimitro Požarskio. Vidaus karas išsiplėtė visoje M. valstybėje. M. apgultiems lietuviams ir lenkams skubėjo į pagalbą Lietuvos didysis etmonas Jonas Karolis Chodkevičius, kurio pasiųstam sustiprinimo būreliui su ištekliais pavyko prasiveržti į Kremlių. Apgultųjų pajėgos tačiau buvo žymiai mažesnės, ir kazokams 1612 X 22 pavyko įsiveržti ir paimti Kinų miestą. 1612 X 26 lietuvių ir lenkų įgula Kremliuje buvo priversta pasiduoti. Tuo pasibaigė lietuvių ir lenkų valdymo laikotarpis M. Požarskiui ir Mininui pagerbti vėliau pastatytas paminklas Raudonojoje aikštėje. Sušauktas visuotinis rusų seimas 1613 caru išrinko Mykolą Romanovą, kuris pradėjo naują carų dinastiją, valdžiusią Rusiją ligi 1917 revoliucijos. Mykolas Romanovas vainikuotas caru 1613.

Pirmųjų Romanovų laikais M. pamažu atsistatė ir atgijo. Nežiūrint kai kurių sunkumų ir XVII a. neramumų, M. gerovė pamažu kilo, ypač plintant prekybai ir amatams. Ryšium su religinės atskalos (raskol) plitimu XVII a. Rusijoje, 1682 ir M. kilo atskalūnų neramumai, jėga numalšinti. Kremliuje XVII a. pastatyti nauji carų rezidencijos rūmai (Terem), 1655 pastatyta patriarcho rūmai, pagarsėję savo turtinga biblioteka. Greta jau iš seniau veikiančių mokyklų, 1687 įsteigta aukštesnioji stačiatikių dvasininkų sem. Atsirado religinių ir pasaulietinių knygų spaustuvių.

Petrui I pastačius Petrapilį ir labiau juo rūpinantis, nuo XVIII a. pradžios politinė ir administracinė M. reikšmė ėmė smukti. 1712 Rusijos sostinė iš M. perkelta į Petrapilį. Nuo tada Rusijos carai-imperatoriai nustojo rezidavę Kremliuje, nors vis dar tebebūdavo čia vainikuojami. Rusijos sostinės teisės M. trumpam laikui (1727–30) vėl buvo grąžintos Petro II, bet po to Petrapilis išliko Rusijos sostine ligi paskutinio caro nuvertimo (1917). Sostinei persikėlus į Petrapilį, Kremlius XVIII–XIX a. buvo apleistas. Centro valdžios įstaigoms išsikėlus iš M., gyventojų skaičius kiek sumažėjo. Dar labiau M. pakenkė 1739, 1748 ir 1753 gaisrai, sutrukdę natūralų miesto augimą.

Nustojusi būti Rusijos sostine, M. vis dėlto įstengė išlaikyti savo bažnytinę, ekonominę ir kultūrinę reikšmę. M. ir toliau rezidavo Rusijos stačiatikių bažnyčios galva — patriarchas. Čia buvo apie 100 cerkvių ir vienuolynų, taip pat dvasinė akademija. M. ir toliau liko gyvas prekybos centras. Nuo XVIII a. čia ėmė kurtis ir tekstilės pramonė. Kultūrinis gyvenimas pagyvėjo, Petrui I įsteigus medicinos ir navigacijos mokyklas. M. V. Lomanosovo iniciatyva ir pastangomis 1755 įst. pirmasis Rusijos univ. su filosofijos, teisės ir medicinos fakultetais. M. univ. suvaidino svarbų vaidmenį švietimo ir kultūros srityje. Aleksandras I 1807 universitetą perorganizavo. Nuo 1756 universitete buvo leidžiamas laikraštis Moskovskije Vedomosti. XVIII a. pabaigoje ir XIX a. pradžioje M. steigėsi gimnazijos. Čia spietėsi ir žymieji literatūros bei mokslo veikėjai. XIX a. M. garsėjo savo žurnalais ir laikraščiais. Iš kitų kultūrinių įstaigų 1824 įsteigtas Mažasis teatras, 1825 Didysis teatras, 1856 Tretjakovo paveikslų galerija. M. dar buvo Rumiancevų ir kt. muziejai. Kremliuje XIX a. pastatyti Didieji rūmai (Bolšoj Dvorec).

Devintame XVIII a. dešimtmetyje M. suteiktos miesto savivaldybės teisės. Kot-

ryna II pastatė senato rūmus ir našlaičių namus. Jos čia buvo įsteigta ir ligoninių. 1779–1805 M. įrengtas pirmasis Rusijoje vandentiekis.

1812 IX 14 M. užimta prancūzų kariuomenės, vadovaujamos Napoleono. Tuo metu daugumas miesto namų dar tebebuvo mediniai. Prancūzams užėmus, M. kilo gaisras, kurio metu sudegė beveik visas miestas, išskyrus didžiąsias mūrines cerkves ir rūmus. Kremlius nebuvo gaisro paliestas. To gaisro metu sudegė ir M. universitetas, kuris vėl atstatytas tik 1816–19. 1812 X 19 prancūzų kariuomenė iš M. pasitraukė. M. pamažu atsistatė ir vėl ėmė augti. Gyventojų skaičius ypačiai didėjo po baudžiavų panaikinimo (1861) ir vėliau pastačius geležinkelius. M. pasidarė svarbus glžk. mazgas. 1861 M. buvo 380.000 gyv., o 1871 jau pakilo ligi 602.000. XIX a. M. išaugo į pramonės centrą. Čia įsikūrė tekstilės, ypačiai medvilnės, pramonė, atsirado metalurgijos, mašinų ir kt. fabrikų. Kartu atsirado nemaža pramonės darbininkų, kaip XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje įsitraukė į socialistinį revoliucinį sąjūdį. 1905 sukilimo metu Raudonojoje aikštėje vyko didelės demonstracijos. M. pasidarė carų valdžios opozicijos centru, ir čia išsiplėtė generalinis streikas, darbininkų vadams laikinai paėmus miesto kontrolę. Sukilimą užgniaužus, opozicija ir darbininkų sąjūdis nesiliovė ir vėl prasiveržė 1917 II ir X revoliucijų metu. Pagaliau M. pateko į bolševikų vadovaujamo M. proletariato rankas. Kartu su sovietų valdžios įsteigimu, M. 1917 paskelbta Rusų Federalinės Sovietinės Socialistinės Respublikos sostine. Kiek vėliau M. pasidarė visos Sovietų Sąjungos vyriausiu politiniu bei administraciniu centru, nes revoliucinė sovietų valdžia 1918 III 14 įsikūrė M. ir tuo grąžino jai sostinės vardą. Centrinės įstaigos iš Petrapilio perkeltos į M. Valdžios įstaigos įsikūrė Kremliuje ir Kinų miesto dalyje. 1917 bolševikų revoliucijos ir po to sekusio rusų civilinio karo metu M. gyventojų skaičius žymiai sumažėjo. Iš 1917 M. buvusių apie 2 mil. gyv., 1920 išliko tik 800.000. Daug gyventojų žuvo dėl baisių komunistų suruoštų žudynių ir aukštesnių socialinių klasių naikinimo, dėl bado ir civilinio karo. Tačiau komunistinei valdžiai įsitvirtinus Rusijoje, M. gyventojų skaičius ėmė augti. Nuo 1922 M. oficialiai patvirtinta Sovietų Sąjungos sostine. II pas. karo metu vokiečiai bandė

Kremlius, kairėje Lenino ir Stalino mauzoliejus

M. apsupti ir paimti. Besiveržią vokiečių daliniai 1941 XII 8 buvo sustabdyti netoli M. Pats miestas nuo karo veiksmų nedaug tenukentėjo. Atstūmus vokiečius, anksčiau į Kuibiševą perkelta Sovietų Sąjungos sostinė, vėl grąžinta į M.

M. pasirašyta visa eilė sutarčių tarp Nepriklausomos Lietuvos ir Sovietų Sąjungos: 1920 VII 12 taikos sutartis, 1926 IX 28 nepuolimo sutartis (1931 V 6 pratęsta 5 metams, 1934 IV 4 pratęsta iki 1945 XII 31), 1939 X 10 vad. ‚nepuolimo sutartis' ir 1940 VI 14 įteiktas Lietuvai ultimatumas, po kurio VI 15 sovietų karinės pajėgos užėmė Lietuvą. Žr. Inkorporacija.

Istorija Moskvy v 6 tomach 1952–54; *I. E. Zabelin,* Istorija goroda Moskvy 1905; *M. N. Tichomirov,* Drevniaja Moskva 1947; *I. E. Bondarenko,* Architekturnyje pamiatniki Moskvy 1904–05; *J. Savickij,* Moskva 1947; *H. Paszkiewicz,* The Origin of Russia 1954; (") Jagiellonowie a Moskwa I, Litwa a Moskwa w 13 i 14 w. 1933.

K.Avž.

M. lietuviai ir jų organizacijos. Daugiausia lietuvių atsirado Maskvoje antrojoje XIX a. pusėje. Į M. vyko studentai, farmacininkai ir darbininkai. Studentus traukė universitetas, farmacininkus geresnės darbo sąlygos vaistinėse, didesnis atlyginimas ir univ., kur galėjo studijuoti ir baigti aukštuosius farmacijos mokslus; darbininkai gaudavo darbo fabrikuose, dirbtuvėse ir kitur. Gausią grupę sudarė farmacininkai, pradedant vaistinės mokiniais ir baigiant farmacijos magistrais. Daugumas farmacininkų dirbo to meto didžiausioje pasaulyje Ferreino vaistinėje, eidami įvairias atsakingesnes pareigas, iki vaistinės vedėjų imtinai (pvz. K. Lapinas, J. Valentinavičius ir kt.). Liet.

farmacininkai buvo įgiję gerą vardą ir pasitikėjimą savo darbštumu bei sąžiningumu. Apie 1905 lietuvių farmacininkų M. būta apie 200. Nemaža jų dalis studijavo farmacijos mokslus universitete, gaudami provizoriaus, o kai kurie ir magistro laipsnius. Kitų profesijų lietuvių (gydytojų, inžinierių, teisininkų ir kt.) buvo labai maža.

Pradžioje lietuviai neturėjo savo organizacijų. Kai kurie priklausė prie bendrų tuo laiku Rusijoje buvusių organizacijų, pvz. farmacininkai prie Rusijos farmaceutų s-gos. Tik lietuvių studentai anksčiausiai buvo įsisteigę savo slaptą d-ją.

Lietuvių skaičius M. nuolat augo. 1897 čia buvo 439 lietuviai (375 vyrai ir 60 moterų), o 1902 — jau 612 (490 vyrų ir 122 moterys). Prieš I pas. karą, ypač jo metu, M. buvo pasidariusi lietuviškos veiklos centru. Kultūrinis ir visuomeninis darbas ypačiai pagyvėjo, kai, prasidėjus I pas. karui, į M. atvyko apie 15.000 liet. pabėgėlių iš vokiečių okupuotos Lietuvos ir Klaipėdos krašto. Jų tarpe buvo daug studentų, moksleivių, ūkininkų, nemažas skaičius dailininkų, dainininkų, scenos mėgėjų ir kt. 1917 IV 3 čia įvyko liet. kareivių ir karininkų pasitarimas, kur nutarta organizuoti liet. kareivius visose Rusijos vietose, sustabdyti lietuvių verbavimą į latvių, ypač į lenkų batalionus, kurti liet. legionus ir sušaukti platų liet. karininkų suvažiavimą. Išrinktas organizacinis komitetas iš 9 asmenų: 5 kareivių ir 4 karininkų. IV 6 M. garnizono liet. kareivių ir karininkų susirinkime visi tie reikalai suglausti į rezoliuciją Liet. tautos tarybai Petrapilyje. Tuo reikalu išleistas atsišaukimas į liet. kareivius ir karininkus.

M. veikė šios lietuvių organizacijos:

M. l i e t u v i ų s t u d e n t ų d-j a. Turime žinių, kad jau nuo 1854 čia studijavo būrelis lietuvių, daugiausia bajorų, kurie domėjosi liet. kalba ir Lietuvos istorija. M. univ. tuo metu mokėsi Edvardas Jokūbas Daukša (žr.), Henrikas Bukovskis (žr.), panevėžietis Puzinas ir kt. Kiek labiau organizuotas liet. stud. gyvenimas prasidėjo prieš pat 1860. Tuomet jie jau buvo susitelkę į mažą kuopelę. Jono Koncevičiaus (žr.) ir Apolinaro Rubaževičiaus sumanymu, buvo sutarta parašyti pradžios mokslo knygą lietuviškai mokytis. Į šį darbą buvo įtraukti ir kiti studentai. Pvz. fizikos-matematikos fak. stud. Pranas Lipštas (Lipštavičius), kuris numatomai knygai parašė straipsnį apie mineralogiją (vėliau sutrumpintas išsp. 1883 Aušroj — Apraszymas Žemes turtu); Leonas Daraškevičius (žr.) paruošė straipsnius Geografija, Apie gaspadorystę ir Ką tėvas mano tėvui pasakojo; Juozas Savickas (1860 baigęs Kauno gimn.) parašė pasaką Kada šventieji po žemę vaikščiojo; Antanas Medekša (baigęs Šiaulių gimn.), kad ir nemokėdamas lietuviškai, tačiau buvo pasižadėjęs parašyti Lietuvos istoriją ir kt. Daugumui šios kuopelės narių išėjus į sukilimą, numatyta knyga nebebuvo išleista. J. Koncevičius leido ir rankraštinį laikraštėlį: Kol saulė užtekės, rasa ir akis išės. Be to, ši liet. stud. grupė palaikė ryšius ir su minskiečiais, kurie, kad ir nemokėdami lietuvių kalbos, laikė save lietuviais patriotais, siūlė leisti lietuvišką laikraštį su lenkišku vertimu, versti lietuvių kalbon A. Mickevičių, J. I. Kraševskį, L. Kondratavičių ir kt. Prieš sukilimą tokių lietuviško nusistatymo studentų buvo apie 20; sekmadieniais jie rinkdavosi pasitarimų.

Dar prieš pat sukilimą buvo susispietę M. liet. stud. kuopelėn naujai atvykusių studentų būrys. Jie kėlė reikalą priešintis lietuvių rusinimui ir labiau atsiriboti nuo lenkų. Kuopelės branduolį sudarė Pranciškus Šimkevičius, Petrulis (Petrulevičius), Augustinas Paškevičius, Petras Markūza (žr.), Miklašauskas, Aloyzas Brazauskas ir kt. Kuopelė buvo nusistačiusi, kad kiekvienas jo narys parašytų po vieną brošiūrą ir išspausdintų lotyniškomis raidėmis. Ruskije Vedomosti redaktorius Leontjevas net buvo sutikęs parengtus dalykus išspausdinti. Tačiau minėtieji studentai sumanymo neįvykdė, nes baigę mokslus išsiskirstė (Aušrinė 1910 nr. 3).

Po 1863 sukilimo liet. studentų veikla apsilpo. Pastovios kuopelės nėra buvę, nes baigę mokslus dažniausiai išvykdavo iš M., o naujai stojančiųjų skaičius nebuvo didelis. Tik 1880 stud. Jono Spudulio ir J. Šliūpo iniciatyva įsteigta slapta M. lietuvių studentų d-ja, kurios tikslas buvo savišalpa, bendravimas, savo kalbos ir istorijos pažinimas, tautybės išlaikymas ir pasiruošimas visuomeniniam darbui. Pirmaisiais metais d-jai priklausė 23 studentai. 1880–81 jie leido hektografuotą laikraštėlį Aušrą (žr.). Be to, d-ja netrukus suorganizavo savo knygynėlį. Dalis studentų bendradarbiavo Prūsuose leidžiamoje Aušroje, Šviesoje. 1886 d-ja turėjo apie 30 narių, o 1887–93 jų jau buvo 58. Studentų skaičius ypačiai padidėjo, kai rusų valdžia, no-

rėdama atitraukti studentiją nuo Varšuvos univ., pradėjo duoti stipendijas užnemuniečiams. Susirinkimai būdavo kelis kartus per metus. Čia būdavo svarstomi lietuviškosios veiklos klausimai, skaitomi referatai ir kt. Lietuviška daina užėmė svarbią vietą. D-ja turėjo savo chorą, kuriam 1887–92 vadovavo Baltrus Matusevičius (žr.). Dainos, alus, kuklūs užkandžiai sudarydavo apsaugą nuo eventualių kratų ir areštų. Rusų policija buvo įsakiusi namų sargams, kad jie pranešinėtų apie studentų susirinkimus, tačiau sargai to įsakymo beveik nevykdydavo. Ir pati policija žinojo apie tokius susirinkimus, ‚pasilinksminimus', bet jų netrukdydavo, nes, sako, geriau tegu dainuoja, negu galvoja kelti revoliuciją. Tačiau d-jos veikla buvo stropiai sekama.

D-ja kurį laiką palaikė ryšį su lenkų studentais ir bendradarbiavo su jais. Bet prieš 1886, kai į M. univ. atvyko daugiau lietuvių iš Marijampolės gimn., d-ja pasidarė grynai lietuviška ir nutraukė ryšius su lenkais studentais. Užsimezgė glaudesni santykiai su latvių studentais. Netrukus į lietuvių stud. susirinkimus būdavo kviečiami latvių studentai, o į latvių — lietuvių studentai. Tuo metu d-joje aktyviai veikė: J. Bagdonas, K. Grinius, J. Jablonskis, A. Kriščiukaitis, M. Lozoraitis, Pr. Mašiotas, St. Matulaitis ir kt. Ypačiai gyvai reiškėsi J. Jablonskis, dažnai dalyvaudamas diskusijose kalbos klausimais. A. Kriščiukaitis skaitydavo susirinkimuose savo apsakymėlius, o 1886 paruošė Lietuvos Ūkininko kalendorių. D-ja yra išleidusi ir spaudinių: 1890 Valančiaus Vaikų knygelę, 1892 B. Matusevičiaus iš lenkų kalbos verstą S. Dichsteino Genių Dėdę (Ojciec Szymon), išsp. Tilžėje kontrafakcine data 1863 (antras leidimas 1896 ir trečias 1900), 1896 J. Bagdono (J. Šidaro slapyvardžiu) Reikaluose Teisybės ir kt. 1895 susidariusi socialistų kuopelė taip pat išleido eilę propagandinių raštų: Kas yra, o kas bus, Krumplių Jonas, Parmazonas ir kt. Apskritai, nemaža M. lietuvių studentų d-jos narių apie 1890 aktyviai įsijungė į bendradarbiavimą Varpe, vėliau nemaža jų dalis veikė Lietuvos socialdemokratų partijoje ir kt. Lietuvai ji yra davusi didelį būrį valstybininkų, visuomenininkų, mokslininkų ir gerų specialistų. Štai dalis d-jos narių 1886–93: Juozas Abromaitis, Juozas Bagdonas, Stasys Civinskas, Motiejus Čepas, Andrius Greičiūnas, Kazys Grinius, Jonas Jablonskis, Povilas Kairiūkštis, Antanas Kriaučiūnas, Jonas Kriaučiūnas, Antanas Kriščiukaitis, Petras Leonas, Motiejus Lozoraitis, Vladas Mačys, Pranas Mašiotas, Juozas, Petras ir Stasys Matulaičiai, Baltrus Matusevičius, Tomas Naruševičius, Kazys Pautienius, Simas Petrauskas, Petras Radzvickas, Pranas Stanaitis, Rokas Šliūpas, Liudas Vaineikis, Antanas Vileišis, Antanas Vilkutaitis ir kt. Daugumas narių yra buvę medikai, farmacininkai, teisininkai ir inžinieriai. Narių būta iš šių gimnazijų: Marijampolės (32 studentai), Šiaulių (9), Suvalkų (6), Liepojos (4), Kauno (1), Mintaujos (1) ir kt. Šiame laikotarpyje d-jai pirmininkavo: P. Leonas 3 metus ir po 1 metus P. Matulaitis, R. Šliūpas, K. Grinius ir F. Janušis. Daugelis d-jos narių už lietuvišką veiklą yra nukentėję. Iš 57 studentų rusų buvo suimti, tardyti, bausti kalėjimu ar ištremti į Sibirą šie nariai: Juozas Bagdonas, Motiejus Čepas, Kazys Grinius, Jonas Jablonskis, Feliksas Janušis, Juozas, Petras ir Stasys Matulaičiai, Rokas Šliūpas, Liudas Vaineikis. Labiausiai nukentėjo Petras Matulaitis, kuris, atsėdėjęs 1 metus kalėjime, ištremtas į Sibirą ir ten 1900 mirė. Nenustojo veikę studentai ir po 1893, bet jų skaičius nėra žinomas. 1903–04 M. liet. stud. d-jai priklausė 29: 12 medikų, 8 teisininkai, 4 matematikai, 4 gamtininkai ir 1 filologas. Iš jų 18 buvo iš Kauno gub. ir 11 iš Suvalkų gub. D-joje dar buvo ratelis, kurio nariai simpatizavo socialdemokratams, būtent: Mongirdas, Šlapelis, Laumenskis, Pietaris, Aleksa, Ciplijauskas, M. Biržiška, Oleka ir Valtis. Iš d-jos kasos 1903–04 paaukota 45 rb., o 1904–05 — 65 rb. Darbininkų Balsui. M. lietuviai studentai iki 1910 ne tiktai toliau tęsė slaptą lietuvišką darbą, bet didėjant lietuvių skaičiui Maskvoje, vis daugiau jungėsi į bendrą liet. visuomeninę veiklą. Jie aktyviai dalyvavo ir 1904–05 revoliuciniame sąjūdyje, ypačiai grįžę Lietuvon atostogų. 1905 įsteigiant M. lietuvių susišelpimo d-ją ir vėliau jai dirbant šalpos ir lietuvybės išlaikymo darbą, ypačiai aktyviai reiškėsi lietuvių studentai. Nemaža jų būta ir šios d-jos vadovybėje. Didelis liet. stud. skaičius dalyvavo ne tik savo chore, bet kituose dviejuose jaunimo choruose, kuriuos globojo M. liet. susišelpimo d-ja. Nemažiau aktyvūs buvo studentai ir šios d-jos parengimuose: koncertuose, vaidinimuose, pasilinksminimų-šokių vakarėliuose.

Aukštųjų M. mokyklų studentams lietuviams šelpti d-ja, įst. 1910, buvo vieša legali organizacija, kuri tvarkėsi pagal valdžios patvirtintą statutą. Jos oficialus tikslas buvo remti medžiagiškai savo narius, einančius mokslą M. aukštosiose mokyklose. Nors d-jos veikla buvo apribota M. miesto ribomis, bet šio nuostato d-ja nesilaikė: I pas. karo metu atkelto Varšuvos veterinarijos instituto ir Rygos politechnikos instituto studentai buvo priimti tikraisiais d-jos nariais ir naudojosi lygiomis teisėmis. D-ja savo tikslui siekti turėjo teisę apsidėti mokesčiais, priimti aukas, rengti paskaitas, koncertus, vaidinimus ir kitokias kultūrines pramogas. D-jos veikla buvo stropiai rusų valdžios organų kontroliuojama, susirinkimams ar parengimams buvo reikalingas policijos leidimas, kuris būdavo sunkiai gaunamas. Prašyme turėjo būti nurodyta susirinkimo ar parengimo programa, smulkus paskaitų turinys ir koncertinių dalykų vertimai. Todėl vertimus tekdavo taip atlikti, kad policmeisteris negalėtų prikibti prie turinio, pvz. Maironio ‚Jau slavai sukilo'. Koncertų programas atlikdavo patys d-jos nariai. Dažni programos vykdytojai būdavo: Adelė Nezabitauskaitė (žr. Galaunienė-Nezabitauskaitė), Ona Rimaitė, Paulina Valavičiūtė, Juozas Gruodis, Stasys Šimkus, Petras Oleka, Juozas Bieliūnas ir kt. Visi jie grįžę Lietuvon sudarė operos ir dramos branduolį. D-ja turėjo nemažą knygyną, kurį tvarkė ir lituanistiniais dalykais papildinėjo Liudas Daukša. Vienas iš svarbiųjų d-jos darbų buvo moksleivių žurnalo Aušrinės (žr.) redagavimas 1910–13. Daugumas Aušrinės bendradarbių buvo iš M. liet. studentų tarpo.

Prie d-jos veikė ir knygų leidimo komisija, kurią rinkdavo visuotinis metinis susirinkimas. 1916–17 komisiją sudarė pirm. V. Mašalaitis, sekr. B. Sruoga, iždininkas J. Navakas ir narys St. Naginskas. Išleistas Lietuvių kalendorius 1917 metams (apie 200 psl.). D-jos valdybą sudarė Jurgis Baltrušaitis, Tomas Norus-Naruševičius, Baltrus Čepulis, Fabijonas Remeika, Liudas Daukša, Justinas Bartkus.

Ir šis antrasis M. liet. studentų veiklos laikotarpis yra palikęs daug gražių ir naudingų darbų lietuvybei, lietuvių tautai ir atstatytai Lietuvos valstybei. I pas. karo metu d-ja turėjo per 600 narių. Jie ne tiktai veikė savo d-joje, bet ir kitose organizacijose. Jiems labai rūpėjo ir politiniai reikalai. Po 1917 vasario revoliucijos studentai aiškiai pasisakė už visišką Lietuvos nepriklausomybę.

1918 vasarą d-ja uždaryta ir jos turtas, neišskiriant knygyno ir privatinio narių turto, kuris buvo patikėtas d-jai globoti, konfiskuotas. Po d-jos uždarymo daugumas jos narių grįžo į Lietuvą ir įsijungė į valstybės atstatymo, mokslo ir kultūros darbą. Daugiau kaip 150 jos narių nepriklausomoje Lietuvoje užėmė atsakingas pareigas įvairiose gyvenimo srityse.

Lietuvių studentų ateitininkų d-ja ‚Rūta' įsteigta 1910 Pr. Dovydaičio ir E. Draugelio iniciatyva ir pastangomis. Pradžioje d-jai priklausė 7 nariai. 1917, atvykus abiturientams iš Voronežo ir Marijampolės gimn., kuri buvo nukelta į Jaroslavlį, narių skaičius padidėjo iki 40. 1910–11 d-jai pirmininkavo El. Draugelis. 1913 valdybą sudarė: pirm. K. Bizauskas, v.pirm. V. Endziulaitis ir sekr. E. Draugelis. Pradžioje susirinkimai būdavo slapti ir įvykdavo pas kun. Emilijoną Paukštį. Susirinkimuose būdavo aiškinami religiniai, filosofiniai ir visuomeniniai klausimai, naujausios gamtos mokslų hipotezės ir kt. Kilus revoliucijai, 1917 ateitininkų susirinkime iškilo ir Lietuvos nepriklausomybės klausimas. Čia kelta mintis, kad atkurta Lietuva turi būti ir krikščioniška ir demokratiška. 1917 Petrapilio seime M. ateitininkai stipriai atstovavo savo minčiai — siekti krikščioniškos, demokratiškos ir visiškai nepriklausomos Lietuvos. D-jos veikimas pasibaigė 1918 pradžioje. Iš jos veikliųjų narių pažymėtini: K. Bizauskas, Pr. Dovydaitis, El. Draugelis, Br. Draugelis, R. Dulskis, V. Endziulaitis, P. Grajauskas, Z. Starkus, V. Vailokaitis ir kt.

M. lietuvių susišelpimo d-ja — bendra lietuviška organizacija, įst. 1905. D-jos oficialus ir viešas pagrindinis tikslas buvo savišalpa, tačiau dirbtas švietimo ir kultūros darbas. D-ja turėjo slaptą švietimo skyrių, kurio nariai, daugiausia studentai, nedarbo dienomis ir vakarais skaitė nedideliems liet. būreliams paskaitas iš lituanistikos, platino lietuviškas knygas, spaudą. D-ja turėjo savo knygyną, kurio vedėju nuo 1909 buvo Vincas Meilus, vėliau bibliotekos plėtimu rūpinosi J. Baltrušaitis ir Ig. Jonynas. Pagrindinis pajamų šaltinis buvo narių mokesčiai ir aukos. D-ja turėjo daug narių ir buvo aktyvi. Greta savišalpos, d-ja stengėsi padėti ir studentams. Šiam tikslui ji ruošdavo kon-

Maskvos liet. stud. ateitininkų d-jos ‚Rūta' nariai 1910 metais; sėdi iš kairės į dešinę: Janulis, K. Bizauskas, E. Draugelis (pirm.), P. Grajauskas, Avižienius; stovi: R. Dulskis, V. Vailokaitis, V. Endziulaitis, Z. Starkus, Valickas ir B. Draugelis

certus, spektaklius, pasilinksminimo-šokių vakarėlius ir t.t. Tuo metu M. veikė 3 liet. chorai — studentų ir du jaunimo. Jiems vadovavo muzikai J. Bieliūnas, A. Iešmanta, N. Martinonis ir St. Šimkus. Iš choristų savo darbštumu ir uolumu pasižymėjo Juzė Kemešytė - Nasvytienė, stud. Juozas Liūdžius. Iš veikliųjų d-jos narių paminėtini: M. Šlepavičius, K. Lapinas, T. Norus-Naruševičius, J. Valentinavičius, Pr. Stakelė, A. Žukauskas-Vienuolis ir kt. D-jos pirm. buvo M. Šlepavičius, sekretoriais — 1910 A. Žukauskas-Vienuolis, nuo 1914 St. Nasvytis. Karo metu erdviose Juzės ir Stepono Nasvyčių buto patalpose gyveno daug jaunuomenės: rašytojas A. Žukauskas-Vienuolis, muz. J. Gruodis, dainininkės Adelė Nezabitauskaitė ir Paulina Valavičiūtė, dramos artistė Ona Rimaitė ir kt. Gyvendami tuose namuose menininkai dažnai sudarydavo įvairių meninių programų, dalyvaujant ir kviestiniams svečiams. Taip pat įvykdavo ir liet. kultūrininkų susirinkimai: buvo ruošiamos paskaitos, skaitomi literatūriniai kūriniai ir kt. Beveik kasmet būdavo ruošiamos bendros kūčios, kuriose gausiai dalyvaudavo jaunimas.

Lietuvių farmacininkų s-ga Rusijoje (žr.), įsteigta 1915, subūrė liet. farmacininkus ne tiktai Maskvoje, bet ir visoje Rusijoje. Ši didžiulė organizacija, turėjusi per 200 narių, pasižymėjo veiklumu, 1916–17 leido laikraštį ‚Farmaceutų Reikalai'.

M. lietuvių dramos artistų b-vė įsteigta 1915 pradžioje Antano Sutkaus, Kazio Bieliūno ir Jono Makauskio iniciatyva. Jos tikslas buvo: padėti gabiems lietuviams studijuoti scenos meną specialiose mokyklose, ruošti ir vaidinti lietuviškus scenos veikalus M. lietuviams. B-vei priklausė ir jos kolektyvą sudarė: J. Bieliūnas, K. Bieliūnas, J. Makauskis, A. Nezabitauskaitė, O. Rimaitė, A. Sutkus, P. Valavičiūtė, Vanagas-Simonaitis ir kt. B-vei pirmininkavo A. Sutkus, J. Makauskis. Per 3 metus suvaidinta keletas scenos veikalų. Režisavo A. Sutkus. B-vė nustojo veikusi 1918 pradžioje. Archyvas perduotas Lietuvių mokslo d-jai Vilniuje.

Nukentėjusiems dėl karo šelpti komiteto M. skyrius. Prasidėjus karui, 1914 M. gyveną lietuviai, ypač studentai, tuojau susirūpino savųjų

pabėgėlių globa ir Lietuvos vardo garsinimu. 1914–15 žiemą suruoštas didelis ‚bazaras', kuriame dalyvavo keliolika tautų su savo tautiškais pasirodymais. Lietuviai suruošė M. K. Čiurlionio paveikslų parodą, kuri rusų menininkų bei kritikų buvo labai gerai įvertinta. Tuo pat laiku suruošta: lietuviškų dainų choro koncertas, kuriam dirigavo St. Šimkus; Yčo paskaita apie liet. tautinį atgimimą ir St. Šilingo — apie liet. tautinį meną. M. Yčui savo paskaitoj pareiškus, jog Lietuva po karo laukianti geresnės ateities, policijos pareigūnas nutraukė kalbą ir toliau teleido chorui dainuoti. Šį įvykį maskviniai opoziciniai laikraščiai panaudojo didesniam Lietuvos išgarsinimui. 1915 pradžioj įsisteigė Nukentėjusiems dėl karo šelpti komiteto M. skyrius. Komiteto tikslas buvo teikti medžiaginę ir kultūrinę pagalbą lietuviams pabėgėliams iš Lietuvos ir Klaipėdos krašto. Komiteto valdybą sudarė: pirm. Petras Leonas, sekr. Vaclovas Sidzikauskas, nariai Tomas Norus-Naruševičius, Mykolas Šlepavičius ir Steponas Nasvytis. Lėšas sudarydavo: pašalpa iš Didžiosios kunigaikštytės Tatjanos nukentėjusiems dėl karo šelpti centro komiteto Petrapilyje po 20 kapeikų dienai vienam asmeniui butui, valgiui, aprangai; Maskvos miesto valdybos pašalpa; privatinių asmenų ir visuomeninių organizacijų aukos. Į M. ir jos apylinkes buvo atbėgusių apie 15.000 lietuvių. Jų didelė dalis apgyvendinta 135 komiteto bendrabučiuose. Be to, komitetas dar turėjo 3 vaikų prieglaudas, 10 pradžios mokyklų, 8 amatų dirbtuves, 1 ligoninę sužeistiems lietuvių kareiviams, sanitarų kursus suaugusiems. Netrukus prie komiteto susidarė mokytojų sekcija iš 3 asmenų: A. Klimo, M. Šalčiaus ir M. Vasiliausko. Pirmuoju sekcijos rūpesčiu buvo — sutvarkyti liet. pradžios mokyklų reikalą. Tuo tikslu sekcijos delegacija, susidedanti iš A. Klimo ir M. Šalčiaus, lankėsi pas Maskvos vyr. mokyklų globėją, kuris sutiko duoti nemokamai patalpas liet. pradžios mokykloms. Tuojau susirūpinta ir vadovėliais. Netrukus atspausdintas Kl. Skabeikos elementorius ‚Kas skaito rašo, duonos neprašo' ir K. Ambrozaičio, V. Arminaitės, Ig. Statkevičiaus ir M. Vasiliausko paruošta skaitymo knyga ‚Vainikėlis' 1916.

Lietuvių mokytojų s-ga įkurta 1917 IV 7–9 Maskvoje įvykusiame mokytojų suvažiavime. Šio suvažiavimo prezidiumą sudarė pirm. M. Vasiliauskas, v.pirm. J. Geniušas, sekr. V. Arminaitė ir A. Klimas. S-ga išleido 1917 V vieną švietimo reikalams skirto laikraščio ‚Laisvoji Lietuvos Mokykla' numerį. Redagavo A. Klimas ir J. Murka. Antrasis s-gos suvažiavimas įvyko 1917 VII 19–20; jam pirmininkavo Ambrozaitis ir Bortkevičiūtė. S-ga 1917 vasarą Voroneže suruošė 6 savaičių mokytojų kursus, į kuriuos buvo įsirašę apie 200 mokytojų. Kursuose dėstė J. Jablonskis, K. Būga, A. Voldemaras, J. Baronas, kun. J. Tumas, S. Čiurlionienė, K. Sklėrius, J. Murka ir kt.

Demokratinė Tautos Laisvės Santara — politinė partija, įsteigta 1917 pradžioje Maskvoje. Jos steigėjai buvo seniau Maskvoje gyvenusieji lietuviai inž. Tomas Norus-Naruševičius, adv. Petras Leonas, rašytojas Jurgis Baltrušaitis, studentai ar baigusieji Maskvoje aukštuosius mokslus Tadas Petkevičius, Vytautas Petrulis, Vaclovas Sidzikauskas ir kt. Ji leido savo laikraštį Santarą. 1917 pradžioje Petrapilyje ją redagavo Stasys Naginskas, Rapolas Skipitis, Petras Šalčius, Stasys Šilingas. Tų pat metų rudenį Santaros leidimas perkeltas į Maskvą; čia ją redagavo ar artimai bendradarbiavo T. Petkevičius, V. Sidzikauskas ir kt. Be to, Santara išleido Maskvoje savo kalendorių 1918 m.

Lietuvių moterų laisvės s-ga (žr.), įkurta 1917 III 6, jungė draugėn santarietes, liaudininkes, socialdemokrates, krikščiones demokrates ir nepartines.

M. Biržiška, Iš lietuvių studentų gyvenimo Maskvoje XIX a. 60-siais metais (Aušrinė 1912 nr. 2); *P. Leonas,* Iš Maskvos studentų gyvenimo (Aušrinė 1910 nr. 7); Apyskaita Lietuvių Draugijos Aukštųjų Maskvos mokyklų moksleiviams šelpti 1913–1914, 1915; *M. Biržiška,* Maskvos lietuviai studentai 1903–1904 m. skaitmenų šviesoje (Iš kultūros ir literatūros istorijos II 1938, 190 tt.); *K. Grinius,* Atsiminimai ir mintys I 1947; Ateitis 1954 nr. 9; be to, žinios gautos iš A. Klimo, J. Liūdžiaus, V. Mašalaičio ir St. Nasvyčio. *J.Mks.*

Maskva (rus. Moskva) upė, Okos (Volgos) kair. intakas, 502 km ilgio; teka į r. per Maskvos mst., užtverta 9 užtvankomis laivininkystės reikalams. Baseino plotas 17.588 km², vid. debitas 109 m³/sek. Sudaro dalį Maskvos–Volgos vandens kelio.

Maskvos anglies baseinas, kitaip dar vadinamas Tulos arba Maskvos–Tulos anglies baseinu, yra sritis į p. nuo Maskvos (Tulos apylinkėse), apimanti apie 68.000 km² plotą, kur susitelkę milžiniški rudosios anglies ištekliai — apie 12.000.000.000 t. Jų eksploatacija pradėta XIX a. viduryje, metinė produkcija (1955–56) per 30

mil. t; ištekliai naudojami Maskvos pramonės srities energijai gauti. Administraciniu atžvilgiu M.a.b. priklauso kombinatui ‚Moskva-ugol'.

Maskvos kunigaikštija žr. Maskvos valstybė.

Maskvos matavimo institutas aukštoji geodezijos mokslo įstaiga Maskvoje. Jo pradžia siekia 1701, kada Petras I įst. Rusijos pirmąją astronomijos, geodezijos, geografijos, navigacijos bei hidrografijos mokyklą. Iš jos 1779 išsiskyrė Matininkų mokykla, 1819–35 virtusi Konstantino vardo matavimo institutu. 1919 joje jau buvo du fak.: geodezijos ir žemėtvarkos; 1930 jie išsiskyrė į savarankiškus institutus. 1935 Geodezijos inst. jau veikė keturi fak.: geodezijos, aerofotogeodezijos, kartografijos ir optiko-mechaninis (visų šių sričių instrumentų konstrukcijos ir gamybos). Institute iki 1918 buvo dėstoma: aukštoji matematika, platus geodezijos kursas su kartografija, astronomija, daug teisės dalykų, agronomija, dirvožemiai, taksacija, kultūrtechnika, žemėlapių gaminimas ir kt. Rektorium kurį laiką buvo žymus geodezininkas prof. F. N. Krasovskij. M.m.i. mokslus išėjo šie nepriklausomoje Lietuvoje dirbę geodezijos inž.: Z. Bačelis, P. Butrimas, M. Chmieliauskas, S. Dirmantas, L. Gimbutas, Kačegūra, P. Kačinskas-Kačionis, S. Kolupaila, A. Krikščiūnas, M. Niemčinavičius, Z. Pacevičius, Petrelevičius, V. Račkauskas, M. Ratautas, J. Stanišauskaš, V. Taujenis. Be to, dar ten studijavo V. Bobrovskis, Dovgialo, Civinskas, Z. Gružauskas, Masilionis, A. Mastauskas, Maigis (Moigis), St. Naginskas, K. Šenferis, A. Sklėrius, Vaškevičius ir kt. *S.Dts.*

Maskvos valstybė išaugusi iš smulkios ir nežymios M. k-tijos, įsikūrusios XIII a. prie Maskvos upės, kairiojo Okos intako, suomių-ugrų kilmės meriečių tautelės gyvenamose žemėse.

M. k-tijos užuomazga. Volgos ir Okos aukštupių bei Kliazmos upės srityse gyvenusios suomių-ugrų tautelės Meria, Mardva, Muroma ir kt. dar IX–X a. pateko į kontrolę Skandinavijos variagų, kurie bandė įsitvirtinti paupiais, prekybos bei plėšimo tikslais Volgos upe pasiekdami net Kaspijos jūrą. Sukūrę Kijevo Rusios valstybę, Riuriko kilmės kunigaikščiai taip pat kartkartėmis bandė versti tas suomių-ugrų tautelės mokėti jiems duoklę. Tuo tikslu Kijevo did. kng. XI a. meriečių tautelės žemėse įkūrė Vladimirą prie Kliazmos, kiek toliau į š. Suzdalį, Jaroslavlį prie Volgos ir užėmė Rostovą. Tuose miestuose ir apie juos pamažu kūrėsi ateiviai rytų slavai, kaip kng. palydovai, bajorai, kariai, pirkliai. 1024 ir 1071 meriečiai ir kt. buvo sukilę prieš savo nukariautojus, bet jų sukilimai buvo žiauriai užgniaužti. Ir XI a. giliai suomių-ugrų tautelių žemėse susikūrė Rostovo-Suzdalio k-tija, į kurios ribas įėjo ir būsimosios M. k-tijos sritys, gyvenamos meriečių.

XII a. Kijevo politinei galiai smunkant ir anarchijai plintant, Rostovo-Suzdalio reikšmė ėmė smarkiai kilti. Rostovo-Suzdalio kng. Jurgis Ilgarankis (1120–57), besivaržydamas kovose su savo giminaičiais ir brolvaikiais dėl Kijevo sosto, sugebėjo pasidaryti Kijevo did. kng. Bet jis labiau rūpinosi savo Rostovo-Suzdalio k-tija, negu Kijevu, toliau nukariaudamas suomių-ugrų tauteles, jų žemes kolonizuodamas rytų slavais ir steigdamas miestus. Jurgis Ilgarankis laikomas ir Maskvos įkūrėju. XII a. viduryje ir antroje pusėje Maskva buvo tik nežymus pilimi sustiprintas kaimelis meriečių žemėse Rostovo-Suzdalio k-tijos ribose. Tačiau ilgainiui ji pasidarė vėlyvesnės Rusijos branduolys.

Jurgio Ilgarankio sūnūs Andrius Bogoliubskis (m. 1174) ir Vsevolodas III (m. 1212) Rostovo-Suzdalio k-tiją iškėlė į aukštą galybės laipsnį. Jie čia pastoviai gyveno ir rūpinosi pakelti šio krašto politinę ir ekonominę galią. Pasidaręs Kijevo did. kng., jis nė nemanė reziduoti Kijeve, bet 1157 savo valstybės sostinę iš Suzdalio perkėlė į Vladimirą prie Kliazmos. 1169 jis pasiuntė savo kariuomenę prieš Kijevą ir ji taip apiplėšė bei sudegino, o gyventojus išžudė ar išvedė vergijon, jog po to Kijevas jau nebepajėgė atsigauti. A. Bogoliubskis Kijevą valdyti pavedė savo jaunesniam broliui Glebui, ir Kijevas nusmuko į antraeilių k-tijų padėtį, priklausiusių Vladimiro-Suzdalio. Taip Vladimiras perėmė iš Kijevo rytų slavų sostinės teises, ir nuo to laiko čia rezidavo did. kng., vadinami Vladimiro did. kunigaikščiais, nors kartais dar ir vartoją Kijevo did. kng. titulą. Po did. kng. Vsevolodo III mirties jo sūnus Jaroslavas gavo Perejaslavlį kaip savo tėvo palikimo dalį ir jo valdomoje dalyje pamažu išaugo dvi atskiros k-tijos — Tverės ir Maskvos.

Totorių chano Batu žygio metu Vladimiras 1237 buvo totorių paimtas ir sudegintas, 1238 taip pat ir Maskva. Į totorių va-

salinę priklausomybę pateko visa Rostovo-Suzdalio-Vladimiro k-tija kartu su jos ribose buvusia Maskva. Dar prieš totorių pavergimą Vladimiro k-tija buvo pradėjusi skilti ir irti, panašiai kaip anksčiau Kijevo valstybė. 1238 Vladimiro-Suzdalio did. kng. pasidarė Vsevolodo III sūnus Jaroslavas (m. 1246). Jis pirmasis iš Rusios kunigaikščių kreipėsi į totorių chaną, prašydamas paskirti jį did. kng. Nuo tada totorių Auksinės Ordos chanai nulemdavo, kam būti did. kng. Jaroslavui teko susidurti ir su lietuviais, kurie tuo metu vis dažniau pradėjo puldinėti rytų slavų gyvenamas žemes. 1239 Jaroslavas sulaikė lietuvių žygį į Smolenską. 1245 lietuviai pasiekė Toržoką į v. nuo Tverės, o 1248 jie kovojo prie Zubcovo Volgos aukštupyje ir prie Okos prieupio Protvos.

Jaroslavo sūnaus Aleksandro Nevškio laikais, kuris 1252–63 buvo Vladimiro-Suzdalio did. kng., Maskva ėmė kilti. Nuo XIII a. vidurio ji pasidarė naujai susidariusios M. k-tijos centras. Riuriko kilmės kng. šeimų narių skaičiui augant, didesnės sritys buvo skeliamos į mažesnes k-tijas. Taip buvo sudaryta smulki M. k-tija. Istorijos šaltiniuose nėra tikslių žinių, kada buvo sudaryta M. k-tija. Maskva ir jos apylinkės galėjo įgyti k-tijos teises apie XIII a. vidurį, kada ji dar tebebuvo nežymi vietovė Vladimiro did. k-tijos ribose. Dėl to ji ir buvo skiriama kuriam smulkesniam kunigaikščiui. Tačiau ilgainiui Maskvos kunigaikščiams pavyko paveržti iš Vladimiro-Suzdalio pirmenybę ir palaipsniui įkurti galingą M. valstybę.

Aleksandrui Nevškiui mirus, M. k-tija apie 1283 atiteko jo sūnui Danieliui, ir jis buvo pirmasis pastoviai įsikūręs ir gyvenęs Maskvoje bei davęs pradžią M. kng. dinastijai. Nuo to meto Maskvos sritis, kaip atskira k-tija, pastoviai išsiskyrė Vladimiro-Suzdalio k-tijos ribose. M. kng. pripažino Vladimiro did. kng. viršenybę, Danieliui (1283–1303) ir ypačiai jo sūnui Jurgiui (1303–25) pavyko žymiai praplėsti M. k-tijos teritoriją. XIV a. pradžioje M. k-tijai jau priklausė Kolomna, Perejaslavlis, Možaiskas ir visas Maskvos upės baseinas. M. ėmė greitai kilti kaip naujas š.r. Rusios politinis centras.

M. k-tijos kilimo priežastys. Dėl smulkios ir nežymios M. k-tijos staigaus ir dramatiško iškilimo priežasčių istorikai nėra vieningo nusistatymo, kritikuodami ir griaudami vienas kito sudaromas teorijas. Kliučevskis ir jo sekėjai iš tradicijos pabrėžia patogią geografinę Maskvos padėtį, palankias sąlygas žemės ūkiui, gyvulininkystei, žvejybai, amatams ir ypač prekybai, Maskvai esant ant sausumos ir vandens prekybos kelių kryžkelės. Būdama apsupta kitų k-tijų, miškų ir pelkių ginama nuo totorių užpuolimų iš rytų ir lietuvių iš vakarų, M. k-tija, esą, pasirodė esanti žymiai palankesnėse sąlygose, negu kitos š.r. Rusios žemės. Dėl to gyventojų skaičius čia ėmęs augti, ypač atsikeliant slavams kolonistams iš totorių sunaikintų Kijevo Rusios ir kitų k-tijų. Kolonistai steigę naujus kaimus ir miestus. Taip M. k-tija iškilusi centre teritorijos, kurioje istorijos būvyje pamažu iš suomių-ugrų ir rytų slavų mišinio susiformavusi didžiarusių tauta, vėliau tiesiog vad. rusais, kaip atskira rytų slavų šaka greta ukrainiečių ir gudų. M. k-tijoje buvusi kuriama bendra visų rusų kultūra, todėl jie ir pripažinę M. kng. savo vadais ir spietęsi apie juos.

Kliučevskio teigimai daugelio istorikų laikomi be istorinio pagrindo. Maskvos geografinė ir ekonominė padėtis nebuvusi nė kiek geresnė už kitų Vladimiro-Suzdalio k-tijų padėtį. Platonovas Maskvos kilimo priežastimi XIII a. laiko tai, kad ji buvusi svarbus karinis punktas Suzdalio-Vladimiro k-tijos pietų pasienyje. Iš pat pradžių M. buvo pilimi sustiprintas kaimelis meriečių žemių pakraštyje, pietuose ir vakaruose susieinančiame su rytų slavų viatičių ir krivičių žemėmis. Maskvos pilis buvusi pastatyta ginti Kliazmos upės sritį nuo įsiveržimo iš vakarų. Platonovo samprotavimai kitų istorikų taip pat kritikuojami. Liubavskis M. k-tijos iškilime daug svarbos duoda didesniam gyventojų susibūrimui šioje srityje XIII a. pradžioje. Esą, čia būriais spietęsi ir kūręsi gyventojai, pabėgę iš r. Vladimiro-Suzdalio k-tijos dalies, nes čia naujakuriai jautėsi saugesni nuo totorių, siaubusių kitas š.r. Rusios dalis. Istorijos faktai tačiau liudija, jog ir Maskva buvo nekartą totorių plėšiama. Presniakovas ypač pabrėžia Maskvos strateginę reikšmę, dėl kurios M. k-tija greit kilusi XIV a. Esą, dėl totorių užpuolimų, ypač smunkant Vladimirui ir nebepajėgiant ginti visos k-tijos, Maskva pasidariusi pajėgų centras, stengęsis užkirsti kelią krašto subyrėjimui; tam tikslui Maskva dėl savo strateginės padėties labiau tikusi, negu jos varžovė Tverės k-tija, kurios

dėmesys labiau krypęs į santykius su Lietuva ir Livonijos ordinu. Paškevičiaus nuomone, svarbiausią vaidmenį M. k-tijos iškilime suvaidino palanki tarptautinė politinė padėtis, totorių persvara bei lemiamas žodis ir stačiatikių bažnyčios įtaka. Lietuva, užsiėmusi kovomis su Vokiečių ordinu, neužbaigusi rusų žemių rinkimo ir pakankamai neparėmusi Tverės prieš Maskvą, kurios kunigaikščiai pataikavimu įgiję totorių chanų paramos, kovoje dėl viršenybės su kitais kunigaikščiais. Stačiatikių metropolitams apsigyvenus Maskvoje ir bendradarbiaujant su jos kng., norint paimti į savo kontrolę visų stačiatikių gyvenamas žemes, o lietuviams priėmus katalikybę, rytų slavams Maskva darėsi artimesnė negu Lietuva. Pagaliau Lietuvai kovojant su totoriais, kišantis į Aukso Ordos reikalus ir pačiai Ordai skylant, Maskvos kunigaikščiai tuo pasinaudoję išslysti ir iš totorių kontrolės.

Kiekvienu atveju energingi M. kng., nesivaržą jokiomis priemonėmis siekdami savo tikslo, sugebėjo pasinaudoti susidariusiomis palankiomis politinėmis sąlygomis ir pasiekti savo viršenybės santykiuose su kitais rusų kunigaikščiais.

M. k-tijos sustiprėjimas XIV a. Maskvai kartu su visa Vladimiro k-tija nuo 1237–38 patekus totorių Aukso Ordos vasalinėn priklausomybėn, totoriai daug nesikišo į tų žemių vidaus gyvenimą. Jie netrukdė krikščionybės, nesikišo į stačiatikių bažnyčios pareigūnų skyrimą, laikė dvasininkus net privilegijuotoje padėtyje, specialiu jarlyku (chano potvarkiu) atleidę dvasininkus nuo duoklės totoriams. Totorių chanai neįvedę radikalių permainų ir krašto administracijoje, paprastai palikdami Riuriko kilmės kng. jų sostuose, kaip savo vasalus, tik reikalaudami iš jų pripažinti totorių viršenybę, dažnai važinėti į Aukso Ordos sostinę su dovanomis ir pareikšti savo ištikimybę chanui. Totoriai paliko taip pat ir did. kng. jo pareigose, tik jie patys nuspręsdavo, kuriam kng. būti didžiuoju. Patvirtindami sau ištikimą kng. didžiuoju, totorių chanai duodavo jam specialų jarlyką į did. kng. sostą, bet kiekvienu metu galėdavo jį atšaukti ir ką nors kitą paskirti did. kng. Visa totorių viršenybės našta tačiau krito ant paprastų žmonių, kurių daugumas Vladimiro k-tijoje vis dar buvo suomių-ugrų tautelės, priėmusios krikščionybę ir išmokusios bažnytinės bei valdovų slavų kalbos. Greta jų buvo kiek ir pačių rytų slavų ateivių. Į totorių viršenybę patekusių kraštų gyventojai buvo įpareigoti mokėti chanams dideles kontribucijas, kurias iš pradžių totoriai patys griežtai ir žiauriai rinkdavosi per savo pareigūnus baskakus, reikalui esant pavartojančius karinius totorių dalinius žmonėms įbauginti ar nubausti. Duoklės buvo renkamos ir iš miestų gyventojų bei bajorų, kurių daugumas buvo slavai. Kunigaikščiai privalėjo duoti gausias dovanas.

Vladimiro did. kng. jau XIII a. pabaigoje vedė visiško totoriams paklusnumo ir pataikavimo politiką. Tuo jie įsigijo chanų pasitikėjimo, jiems chanai kartais pavesdavo eiti baskakų pareigas bei rinkti ir į ordą siųsti kontribucijas. Tokia privilegijuota padėtis kėlė kitų kng. tarpe pavydą ir intrigas. Dėl Riuriko kilmės kng. giminės gausumo, jų valdomos k-tijos nuolat smulkėjo. Be to, kunigaikščiai tarpusavyje varžėsi dėl did. kng. sosto. Jiems tarpusavyje bekovojant, antroje XIII a. pusėje Vladimiro did. kng. galia nusmuko ir pati k-tija ėmė skilti. XIV a. pradžioje čia susidarė 4 svarbūs politiniai centrai: Suzdalis, besiplečiąs į r.; Rostovas, besiplečiąs į š.; Tverė, besiplečianti į š.v., ir Maskva, besiplečianti į p.v. Energingų ir apsukrių kng. rankose M. k-tija greit ėmė plėstis visomis kryptimis. Jau XIV a. pradžioje M. k-tija vakaruose užėmė Možaiską, atplėštą nuo Smolensko k-tijos. Pietuose ji užėmė Kolomną ir kt. miestus, atimtus nuo Riazanės kunigaikščių. Šiaurėje M. k-tija įsigijo Perejaslavlį ir rytuose ėmė veržtis Vladimiro link. Pasinaudodami did. k-tijos suskilimu, M. kng. ėmė reikšti pretenzijų ir į did. kng. sostą.

XIV a. vyko ilga kova tarp Maskvos ir Tverės kunigaikščių dėl viršenybės ir did. kng. titulo. Kartais Tverei, kartais Maskvai pavykdavo įsigalėti, bet ilgainiui šią kovą laimėjo Maskva dėl palankios tarptautinės padėties ir totorių paramos. Chanai did. kng. titulą paprastai atiduodavo tam kng., kuris geriau sugebėdavo jiems įsiteikti ar atveždavo daugiau dovanų. Įskųstus ar šiaip dėl kurios nors priežasties savo nemalonėn patekusius did. kng. chanai savo nuožiūra pašalindavo, dažnai įsakydavo nužudyti ir sostą atiduodavo kitam savo patikėtiniui. Dėl to nuolat ėjo intrigos Aukso Ordoje tarp pretendentų į did. kng. sostą. Maskvos kng. Jurgis, Danieliaus sūnus, buvo vedęs net chano seserį.

Dėl Jurgio intrigų ir skundų, Tverės kng. Mykolas, chano paskirtas did. kng. 1304, totorių buvo nužudytas tarsi dėl nepaklusnumo jiems 1318 ir tais pačiais metais M. kng. Jurgis paskirtas Vladimiro did. kng. Jis buvo pirmasis iš M. kng., kurie pasiekė did. kng. titulą iš totorių chano malonės ir pasidarė totorių agentu, nes su totorių sutikimu Jurgis ėmė rinkti iš kitų kng. ir miestų jiems totorių uždėtas kontribucijas ir jas siųsti chanui visos Vladimiro did. k-tijos vardu. Kai Jurgis vėliau bandė pasilaikyti sau dalį surinktų duoklių, kitų varžovų į did. kng. sostą apskųstas, pateko į chano nemalonę ir 1325 buvo nužudytas Aukso Ordoje.

M. k-tijos galia ypačiai iškilo jo brolio M. kng. Jono I Kalitos (1325–40) laikais, kuris taip pat mokėjo įsiteikti totorių chanui ir iš totorių malonės 1328 pasidarė Vladimiro did. kng., tuo laimėjęs did. kng. sostą, dėl kurio tuo metu varžėsi su Vladimiro, Suzdalio ir Tverės kng. Jonas I Kalita taip pat gavo teisę rinkti mokesčius ir kuo stropiausiai stengėsi tarnauti totoriams, tuo būdu įsigydamas jų visišką pasitikėjimą. Nuo Jono I Kalitos did. kng. titulas pastoviai liko M. kgn. šeimos rankose ir buvo, nelyginant, jų paveldimas su totorių pritarimu, tik su išimtimi 1359–63, kai did. kunigaikščiu totoriai patvirtino Suzdalio ir Žemutinio Naugardo kunigaikštį Dimitrą.

Tuo būdu nuo Jono I Kalitos laikų M. k-tija ėmė vyrauti kitų š.r. Rusios k-tijų tarpe. Tas dar labiau buvo pabrėžta, kai Jonas I Kalita 1328 did. kng. rezidenciją iš Vladimiro perkėlė į Maskvą, tuo būdu ją padarydamas did. k-tijos sostine. Ištikimai pataikaudamas totorių chanui ir būdamas jų duoklių rinkėju bei tarpininku tarp chano ir kitų kng., Jonas I Kalita griežtomis priemonėmis paėmė kitus kng. savo stiprion kontrolėn. Daug kng. buvo nužudyta, iš kitų žemės atimtos ir prijungtos prie M. k-tijos; tai didino jos galią. Taip Jonas I Kalita pasidarė tikrasis M.v. kūrėjas ir pirmasis rusų gyvenamų žemių rinkėjas, praplėsdamas M.v. teritoriją užkariavimais, prievarta, vedybomis ir tiesiog pirkimu. Laikydamas save visų rusų did. kng., Jonas I Kalita bandė į savo įtaką paimti ir Tverę, D. Naugardą bei Pskovą, svyravusius tarp Lietuvos ir Maskvos.

Prie M.v. iškilimo prisidėjo ir jos kng. artimas bendradarbiavimas su stačiatikių bažnyčios vadovybe, kuri parėmė jų politiką ir siekimus. Kijevo Rusiai nusmukus ir Vladimirui iškilus, pravoslavų metropolitas Maksimas 1300 iš Kijevo persikėlė į Vladimirą, kuris tačiau neilgai teišliko metropolito sostine. Jo įpėdinis Vladimiro metropolitas Petras, bendradarbiaudamas su M. kng. ir jo remiamas, kurį laiką gyveno Maskvoje ir čia 1325 mirė. Jo įpėdinis Teognostas oficialiai metropolito rezidenciją perkėlė iš Vladimiro į Maskvą. Tai dar labiau sustiprino M. kng. prestižą ir įtaką, ir Maskva rusų stačiatikių akyse pasidarė jų religine sostine. Maskvos metropolitai paprastai palaikė M. did. kng. pastangas vienyti rusų žemes ir stiprinti autokratinę valdžią.

Jono I Kalitos įpėdinių, jo sūnų Simono (1341–53) ir Jono II (1353–59) valdžioje M. did. kng. galia kiek susilpnėjo dėl prasidėjusio separatistinio rusų kng. judėjimo. 1359–63 net did. kng. sostas išslydo iš M. kng. rankų, totorių chanui did. kng. pripažinus Suzdalio kng. Dimitrą. Tačiau Jono I Kalitos vaikaičiui, M. kng. Dimitrui Doniškiui (1359–89) po ilgų kovų su kitais kng. vėl pavyko pasidaryti did. kng. 1365, sugebėjus įtikti totoriams. Jo pastangomis M. didžiojo kng. autoritetas vėl sustiprėjo, ir Dimitras Doniškis toliau tęsė rusiškų žemių rinkimą ir būrimą M. rankose. Dėl to jis suėjo į ginkluotą konfliktą su Tvere ir Lietuva, kuri tuo metu jau valdė daug gudų ir rusų žemių. M., iškilusi politiškai ir ūkiškai bei finansiškai sustiprėjusi, susidūrė su Lietuva, besivaržydama dėl valdžios ir įtakos rusų k-tijoms. Lietuvos veržimasis į rusiškąsias žemes sudarė didelį pavojų Maskvai. Paremdamas Tverės kng. kovas prieš M. did. kng., Algirdas 1368, 1370 ir 1372 su lietuvių kariuomene pasiekė pačią Maskvą ir apgulęs Kremlių privertė Dimitrą Doniškį sudaryti paliaubas. Šie dažni lietuvių žygiai rodė aiškią Lietuvos persvarą santykiuose su Maskva, tačiau Maskvai susidarė palankios tarptautinės sąlygos išlikti nepriklausomai. Tuo metu lietuviai patys vedė likiminę kovą su Vokiečių ordinu ir dar buvo įsivėlę į karus su Lenkija, todėl negalėjo labiau susikoncentruoti spaudimui į Maskvą. Tai leido M. did. kng. Dimitrui Doniškiui atsikvėpti ir pamažu net tiek sustiprėti, jog jis drįso pasipriešinti savo siuzerenui, Aukso Ordos chanui Mamajui, 1380 sumušęs totorius Kulikovo laukuose. Tas dar labiau prisidėjo prie M. did. kng. prestižo pakėlimo rusų gyvenamose srityse, nors totoriai

1382 atkeršydami ir sudegino Maskvą bei privertė M.v. ir toliau mokėti kontribucijas chanui, išlaikydami M. did. kng. savo vasalinėje priklausomybėje dar visą šimtą metų po Kulikovo kautynių.

Lietuvių pakankamai neparemtas, Tverės kng. buvo priverstas taikytis su Dimitru Doniškiu. Pastarasis tačiau nepajėgė pereiti į jokią žymesnę ofenzyvą prieš lietuvius, ir Lietuva santykiuose su M.v. dar ilgai išlaikė savo persvarą, kuri buvo ypačiai ryški Vytauto laikais. Tada sustiprėjo lietuvių įtaka D. Naugardui, kuris, kaip ir Tverė, išslydo iš Maskvos įtakos. Pačios M.v. pasienyje Okos aukštupio k-tijos taip pat buvo Vytauto valdžioje ar įtakoje. Nedrįsdamas sueiti į konfliktą su Lietuva, Dimitro Doniškio įpėdinis, jo sūnus Vosylius I (1389–1425) bandė apsisaugoti nuo lietuvių pavojaus, susiartinęs su Lietuva ir 1391 vedęs Vytauto dukterį Sofiją. Dėl Lietuvos kaimynystės nebegalėdamas plėstis į v. ar p., Vosylius I tačiau pasinaudojo vidaus suirute Aukso Ordoje ir išplėtė M.v. galią į r. ir p.r., iš chano nupirkęs teisę kontroliuoti Žemutinį Naugardą, Gorodecą ir kelias mažesnes k-tijas. Su Lietuva Vosylius I palaikė taiką ir mirdamas Vytautą paskyrė savo žmonos Sofijos ir sūnaus Vosyliaus globėju. Tuo metu M.v. atsidūrė kritiškoje padėtyje.

M. valstybė XV–XVI a. Po Vosyliaus I mirties M.v. prasidėjo suirutė ir vidaus vaidai bei kovos. M. did. kng. Vosylius II (1425–46 ir 1447–62) dar buvo mažametis, kai jo tėvas Vosylius I mirė. Oficialiai jo globėju buvo Vytautas, tačiau jis, savo dukters Sofijos prieraašytas, nesikišo į M. k-tijos vidaus reikalus. Čia prasidėjo varžybos dėl įtakos ir sosto, į kurį vyresniškumo pagrindu reiškė pretenzijas Vosyliaus II dėdė Jurgis, jo sūnūs Vosylius ir Dimitras Šemiaka. Kovos truko beveik visą ketvirtį šimtmečio ir dėl jo politinė M.v. galia labai nusmuko. Tuo metu vėl pradėjo reikštis sritinių ir nuo Maskvos priklausomų kitų kng. partikuliarizmas bei separatizmas. 1446–47 Dimitrui Šemiakai pavyko užimti Maskvą, pasidaryti did. kng., suimti Vosylių II ir jį apakinti, dėl ko jis buvo pramintas Tamsiuoju. Tačiau kitiems kng. sukilus prieš Dimitrą Šemiaką, jis turėjo Vosylių II išleisti iš kalėjimo, kuris totorių vėl buvo patvirtintas did. kunigaikščių.

Atgavęs M. did. kng. sostą, Vosylius II pradėjo žiauriai naikinti partikuliarizmo likučius, naikinti sritines k-tijas ir vienyti M.v. savo absoliutinėje valdžioje, nevengdamas žiaurių priemonių, kitų kng. žudymo bei jų žemių konfiskavimo. Užsiėmęs vidaus problemomis, Vosylius II tačiau nepajėgė imtis aktyvesnės užsienio politikos. M.v. ypač pavojinga buvo Lietuva, su kuria Maskva nepajėgė tuo metu varžytis dėl rusiškųjų žemių rinkimo ir jų kontrolės. Vytautas 1426 suruošė žygį į Pskovą, 1427 pasiekė net Tulą, Kalūgą ir Riazanę, buvusią toli į p.r. nuo Maskvos. Rusų kunigaikščiai, nedrįsę jam priešintis, sutikdavo jį su dovanomis ir skelbdavo jį savo globėju. M.v. prestižas visai nukrito, bet Vytautas į Maskvą nežygiavo, pasitenkinęs tuo metu prie Lietuvos prijungęs tik keletą k-tijų, anksčiau svyravusių tarp Lietuvos ir Maskvos. 1428 Vytautas suruošė žygį į D. Naugardą, kuris kartu su Pskovu ir Tvere vėl buvo stiprioje Lietuvos įtakoje. Vosylius II nedrįso sueiti į konfliktą su Lietuva ir savo testamentu savo žmonos ir sūnaus globėju paskyrė D.L.K. ir Lenkijos karalių Kazimierą Jogailaitį; tai buvo aiškus Lietuvos persvaros pripažinimas.

Vosyliaus II sūnaus Jono III (1462–1505) laikais M.v. vėl atsigavo ir jos santykiai su Lietuva radikaliai pasikeitė. Jis galutinai užbaigė vidujinį M.v. vienijimą, sukonsolidavo politinę M. did. kng. galią ir pasiekė aukšto autokratijos laipsnio. Jonas III pasidarė tikru suvienytos ir sucentralizuotos M.v. viešpačiu (gosudar); jos teritorija buvo žymiai praplėsta. Savo agresyvia užsienio politika Jonas III ne tik kad suėmė į savo valdžią visas aplinkines rusų k-tijas, vis dar svyravusias tarp Maskvos ir Lietuvos, bet ir energingai pradėjo pulti Lietuvą, stengdamasis nuo jos atplėšti rusiškąsias žemes. Jonas III laikomas vienu žymiausiu rusų žemių rinkėju. Jam pavyko galutinai sustabdyti Lietuvos plėtimąsi į r. ir nuo jo laikų prasidėjo M.v. persvara bei Lietuvos nepasisekimai ir traukimasis atgal iš rusiškų žemių. Prie M.v. buvo prijungtas D. Naugardas, Tverė, anksčiau buvę Lietuvos politinėj įtakoj.

Jono III agresyvi teritorinė ekspansija įgijo tautinio ir religinio atspalvio, ir daugelis mažesnių Lietuvos pasienio rusų k-tijų ar pasienio sričių pačios pasidavė Jonui III ir prisijungė prie M.v., bijodamos skaudaus Jonui III pasipriešinusio D. Naugardo likimo. Lietuvos rytų pasienio žemės, gyvenamos rusų pravoslavų, pradėjo

gravituoti į Maskvą, negaudamos pakankamai paramos nei iš D.L.K. Kazimiero, tuo metu gyvenusio Lenkijoje ir besirūpinusio gauti kitų kraštų sostų savo sūnums, nei iš Lietuvą faktiškai valdžiusių didikų. Savo 1492 kare prieš Lietuvą, Jonas III užėmė kelias Lietuvos pasienio sritis, pasinaudodamas Lietuvos ir Lenkijos santykių įtempimu po Kazimiero mirties. Jo agresijos bei karo veiksmų nesustabdė nei jo dukters Elenos ištekėjimas už D.L.K. Aleksandro. 1503 paliaubų sutartimi su Lietuva Maskva pasilaikė iš iš Lietuvos atplėštus Černigovą, Naugardą-Sieverską, Starodubą, Okos paupius ir jau pasiekė Dnieprą. Kai 1501 Vengrijos pasiuntinys lankėsi pas Joną III M., diplomatiškai užstodamas D.L.K. Aleksandrą, kurio brolis Vladislovas buvo Vengrijos karalius, Jonas III šiam pasiuntiniui pareiškė, kad Lietuvos XIV–XV a. užimtos rusų žemės anksčiau buvusios jo protėvių valdytos, ir jis turįs teisių į tas žemes.

Jonas III plėtė M.v. teritoriją ir į r. bei š., nukariavo Jaroslavlį, Permę prie Uralo, Viatką, Rostovą, didelę Riazanės k-tijos dalį ir kitas žemes. Pasinaudodamas vidiniu Aukso Ordos suskilimu ir totorių tarpusavio vaidais, Jonas III 1480 nusikratė ir totorių viršenybės, daugiau nebemokėdamas jiems jokių kontribucijų, nežiūrint, kad chanas Achmatas Maskvą apgulė tais pačiais metais. Tuo būdu totorių vasalitete išaugusi ir sustiprėjusi M.v. pasidarė visai nepriklausoma ir suvereninė valstybė.

1453 turkams užėmus Konstantinopolį ir tuo būdu galutinai likvidavus Bizantijos imperiją, Jonas III, vedęs paskutinio imperatoriaus giminaitę, didžiavosi pasidarąs Bizantijos imperijos tradicijų tęsėju. Jo laikais Maskva laikyta ‚Trečiąją Roma'. Bizantijai žlugus, Maskvos metropolitas bandė pasidaryti visų stačiatikių bažnyčios galva, vėliau (nuo 1589) priėmęs patriarcho titulą. Sekdamas Bizantijos imperatorių pavyzdžiu, Jonas III tvirtai valdė ir stačiatikių bažnyčią, panaudodamas ją savo politiniams siekimams. Jis įstatė M.v. vidaus ir užsienio politiką į vėžes, kuriomis ėjo vėlesni Rusijos carai. Dėl viso to Rusijos istorijoje jis gavo Didžiojo vardą.

Jono III užsimojimą suimti į M.v. valdžią visas rusiškąsias žemes toliau vykdė ir užbaigė jo sūnus, M. did. kng. Vosylius III (1505–33), prijungęs Pskovą, galutinai į M.v. įjungęs Riazanę ir iš Lietuvos atėmęs Smolenską bei kitas žemes. Jis ėmė tituluotis Maskvos ir visos Rusijos did. kng. Vosylius III toliau tvirtino did. kng. autokratinę valdžią, naikindamas bet kokį užimtų žemių vietinį savarankiškumą. Autokratinio absoliutizmo M.v. įvedimui ideologiškai pateisinti bei pagrįsti buvo panaudota Maskva, kaip Trečiosios Romos teorija, kurią prie Maskvos prijungto Pskovo vienuolis Filofėjus XVI a. raštu suformulavo ir pasiuntė M. did. kng. Vosyliui III. Tos teorijos įtakoje ir savo autokratinei galybei pabrėžti, Vosyliaus III sūnus Jonas IV (1533–84) M. did. kng. titulą 1547 oficialiai pakeitė į iškilmingesnį c a r o vardą, tituluodamasis visos Rusijos caru ir did. kng.

XIV–XVI a. išaugusi M.v. pasidarė branduoliu ir pamažu virto R u s i j o s v a l s t y b e. Iš pradžių M.v. vardas buvo taikomas savo siaura geografine ir politine prasme M. k-tijai su aplinkinėmis žemėmis, jas priešpastatant kitoms rusų k-tijoms. Bet M. k-tijai užvaldžius ir į savo sąstatą įjungus ir visas kitas didžiarusių k-tijas bei užkariautus kraštus, M.v. vardas imta taikyti Rusijai dėl vadovaujamojo M. vaidmens. Taip XVI a. būvyje M.v. praktiškai virto Rusija, ir tolimesnė jos istorija iš tikrųjų pasidarė Rusijos istorija (žr.), nors užsieniečiai iš papratimo vis ją dar tebevadindavo M.v. Kai kurie istorikai bando M.v. istoriją tęsti ligi Petro I laikų, kuris Rusijos sostinę 1712 iš Maskvos perkėlė į Petrapilį ir savo caro titulą oficialiai pakeitė į Rusijos imperatoriaus titulą. Nuo to laiko M.v. liovėsi ir oficialiai egzistavusi, užleisdama vietą visos Rusijos imperijai.

Istorija Moskvy v šesti tomach, t. 1–3, 1952–54; *M. N. Tichomirov*, Drevniaja Moskva 12–15 vv. 1947; Očerki istorii SSSR, period feodalizma 9–15 vv. 1953; *V. Kliučevskij*, Kurs Russkoj istorii I 1918; *M. Liubavskij*, Drevniaja Ruskaja istorija do konca 16 v. ³1918; (") Obrazovanije osnovnoj gosudarstvennoj territorii velikorusskoj narodnosti 1929; *S. Platonov*, Lekcii po Russkoj istorii ⁹1913; (") La Russie Moscovite 1932; *A. Presniakov*, Obrazovanije velikorusskogo gosudarstva 1918; (") Moskovskoje carstvo 1918; *F. Koneczny*, Litwa a Moskwa w latach 1449–1492, 1929; *H. Paszkiewicz*, The Origin of Russia 1954; (") Jagiellonowie a Moskwa, t. 1, Litwa a Moskwa w 13 i 14 w. 1933; *M. T. Florinsky*, Russia, a History and an Interpretation I 1953.

K.Avž.

Maskvos–Volgos perkasas jungiąs aukštutinę Volgą su Maskvos miestu, įrengtas 1937 ir vad. ‚Maskvos vardo kanalu'. Prasideda ties Ivankovu, kur Volgoje pastatyta užtvanka ir patvenkta 300 km² kūd-

ra, vad. Maskvos jūra; perkasas eina Dubnos slėniu pro Dmitrovo mst., toliau Kliazmos ir Chimkos slėniais ir jungiasi su Maskvos upe ties Maskvos mst. Kanalas turi eilę šliuzų; takoskyros tarpas yra 38 m aukščiau kaip Volgos lygmuo, todėl vanduo keliamas siurbliais.

Maslov Piotr Pavlovič (1867–1946) rusų ekonomistas, socialdemokratų veikėjas ir žemės klausimo specialistas. Nuo 1929 Mokslų akad. narys. Išsp. Kritika agrarnych programm i projekt programmy 1905, Uslovija razvitija selskago choziaistva 1905, Agrarnyj vopros v Rossii 1905, Razvitije narodnago choziaistva i agrarnaja programma 1906, Najomnyj trud i zarabotnaja plata 1914, Kapitalizm 1914, Voina i demokratija 1916, Obščedostupnyj kurs istorii narodnago choziaistva 1–4 1923 ir kt.

Masochizmas (pavadinta pagal austrų rašytoją L. von Sacher - Masoch, kuris savo romanuose aprašė šios rūšies iškrypimus) jausminis sutrikimas, kuriame fizinio skausmo išgyvenimas suteikia individui lytinį pasitenkinimą. Apskritai, skausmas reiškia griežtą priešybę malonumo jausmui. Dėl to normaliame individe šitie du emociniai poliai nėra pergyvenami tuo pačiu metu to paties akstino įtakoje. Bet, kaip rodo nenormalių asmenų stebėjimai, yra atsitikimų, kur tai pasitaiko. Šitoks reiškinys yra vadinamas iškrypimu (perversija) ir, apskritai, yra vienas iš nenormalumo reiškinių. M. psichologinę pusę pirmasis studijavo ir aprašė S. Freudas (žr.), ir dabar šis terminas gana plačiai vartojamas psichoanalizėje (žr.) ir nenormalių žmonių psichologijoje. Daugelis dabartinių psichoanalitikų m. terminą vartoja kiek platesne prasme, taikydami jį taip pat aprašymui apraiškų, kurios tiesioginiai nepriklauso lytinių iškrypimų grupei. Tuo būdu m. yra vartojamas nusakymui ir tų pergyvenimų, kuriuose žmogus sąmoningai jaučia skausmą ir sąmoningai tokio pergyvenimo vengia. Bet, kaip neretai pasitaiko, pergyvenančiu skausmą žmogumi daugiau domisi kiti; tai jam suteikia malonumą. Dėl to jis nesąmoningai gali norėti skausmo, bet ne dėl paties skausmo, o dėl su juo susieto antraeilio pergyvenimo — malonumo. Freudas galvojo, kad kiekvienas malonumas turįs glaudžius ryšius su lytiniu malonumu, ir dėl to jis šitokį pergyvenimą laikė m., nors ir buvo priešingas jo priskyrimui prie iškrypimų. Naujieji psichoanalitikai, ypačiai C. G. Jungas, malonumo prasmę yra praplėtę, ir dėl to pats m. terminas yra naudojamas platesne prasme. Masochisto priešprieša yra sadistas (žr.), kuris gauna pasitenkinimą ne patsai kentėdamas ar save kankindamas, bet kitus kankindamas, niekindamas ar net fiziškai žalodamas.

S. Freud, A General Introduction to Psychoanalysis [1-4]1957; *C. L. Barnhardt,* Thorndike-Barnhardt Comprehensive Desk Dictionary 1957.

Vyt.B.

Maso di Banco italų tapytojas ir skulptorius Florencijoje, minimas 1320–53. Pagal F. Villani ir L. Ghiberti, M. buvo gabiausias Giotto (žr.) mokinys. Istoriškai tikras M. darbas yra penkios freskos šv. Silvestro ir šv. Konstantino legendų temomis S. Groce bžn. Florencijoje. Priskiriamos dvi freskos šv. Stanislovo legendai ir ‚Marijos karūnavimas' šv. Pranciškaus bžn. Asyžiuje. Ghiberti mini jo marmurinę figūrą prie Florencijos katedros bokšto; prieš S. Spirito bnž. stovėjo M. tabernakulas su Dievo Motinos skulptūra. Vasari savo ‚Vitae' pirmoje laidoje 1550 aprašė meistro ‚Tomaso di Stefano detto Giottino' gyvenimą ir jam priskyrė šv. Silvestro freskas. Todėl vėlesnioji meno istorija Giottino ir M. laikė tuo pačiu meistru. 1904 Suida ir vėliau kiti meno istorikai grįžo prie senesnio ir patikimesnio Ghiberčio liudijimo; M. gyveno pirmojoje XIV a. pusėje, o Giottino — antrojoje (vad. Maso-Giottino klausimas). Savo freskų dramatišku, įtikinančiu pasakojimu ir spalviniu efektingumu M. pralenkia kitus Trecento meistrus.

L. Ghiberti (J. von Schlosser laida 1912); *O. Sirén,* Giottino 1908; *W. Suida,* Maso und Giotto di Maestro Stefano (Repertorium für Kunstwissenschaft t. 27, 1904, 438); *P. Toesca,* Die florentinische Malerei des 14. Jahrh. 1929; (") Gli affreschi della capella di S. Silvestro in S. Croce 1944.

Masolino da Panicale (tikroji pavardė Tommaso di Cristoforo Fini; 1383 — apie 1447) italų tapytojas. Pagal Vasarį, M. buvo Gherardo Starninos mokinys ir Ghiberčio padėjėjas, gavęs įtakos iš Gentile da Fabriano ir Fra Angelico. 1427 šaltinių liudijimu, M. keliavo į Vengriją Filippo Scolari tarnyboje. M. ankstyvesnieji darbai dvelkia gotikos dvasia, figūros elegantiškos ir lengvos, spalvos ir apšvietimas abstraktus, išraiška lyriškai meili, be dramatiškumo, pvz. apie 1415 Madona della Humilità (Contini Florencija), 1423 Madona su Kūdikiu (Bremeno muziejuje).

1424–26 M. dirbo kartu su jaunuoju Masaccio (žr.) Brancacci koplyčioje S. Maria del Carmine bžn. Florencijoje, kur M. priskiriamos Pirmoji nuodėmė, Petro pamokslas, Tabitos prikėlimas, Luošo gydymas (senesnė pažiūra, visą freskų ciklą priskirianti Masaccio, dabar atmesta). Šv. Kotrynos legendos freskos S. Clemente bazilikoje Romoje (paveikslas žr. LE XII 497 psl.) ir Nukryžiavimas dabar priskiriamos M., anksčiau pradedant Vasariu jos buvo priskiriamos Masaccio. Ginčijamasi taip pat ir dėl dviejų altoriaus paveikslų (Neapolio muziejuje), darytų S. Maria Maggiore bažnyčiai Romoje (M.-Masaccio klausimas). Apie 1425–32 tapytose M. freskose Castiglione d'Olona kolegijoje ir 1435 baptisterijoje jau pasireiškia Masaccio stiliaus poveikis.

P. Toesca, M. 1907; *A. Schmarsow,* M. und Masaccio 1928; *M. Salmi,* Gli affreschi n. collegiata di Castiglione Olona (Dedalo VII 1927); *A. Schmarsow,* Zur M.-Masaccio Forschungen (Zt. für bildende Kunst t. 64, 1930–31); *H. Lindberg,* To this Problem of M. and Masaccio 1939.

P.Rkl.

Mason 1. Daniel Gregory (1873–1953) JAV kompozitorius ir muz. pedagogas. 1929–42 dirbo Kolumbijos univ. Naujorke. Parašė 3 simfonijas (jų tarpe pažymėtina Lincoln Symphony, susidedanti iš 4 dalių), keletą vokalinės ir kamerinės muz. dalykų ir kt. Išsp. daug darbų iš muz. srities, jų tarpe From Grieg to Brahms 1902, The Romantic Composers 1906, Music in My Time 1938 ir kt.

2. George (1725–1792) amerikiečių politikas, G. Washingtono draugas. 1774 M. parašė 24 rezoliucijų serijas, vad. Fairfax Resolves, kuriose jis siūlė sušaukti kolonijų kongresą ir paskelbti prekybinį boikotą D. Britanijai. Šią politiką vėliau perėmė Amerikos kontinentinis kongresas 1774. 1776 M. parašė Virginijos Bill of Rights, pažangiausią tometinį žmogaus teisių pareiškimą. Taip pat jis parašė didžiąją dalį Virginijos konstitucijos, kuri turėjo didelės įtakos Amerikos politinei minčiai, institucijoms ir Prancūzijos žmogaus teisių deklaracijai. 1787 buvo delegatu Konstituciniame suvažiavime Filadelfijoje, kur pasisakė už palaipsninę vergų emancipaciją. 1788 Virginijos konvencijoje M. pasiūlė eilę pakaitų, kurios vėliau buvo įjungtos į JAV Bill of Rights. Dalyvavo JAV konstitucijos redagavime, bet atsisakė ją pasirašyti. M. tikėjo į stiprią vietinę ir ribotą centrinę valdžią. Pagrindinės jo knygos: Extracts from the Virginia Charters 1773, Objections to the Federal Constitution 1788.

K. M. Rowland, Life and Writings of G. M. 1892; *H. Hill,* G. M. 1938. *A. L.*

3. James (g. 1909) britų ir JAV filmo ir teatro aktorius. Architektūrą studijavo Cambridge (Peterhouse) ir kt., tačiau daugiau domėjosi teatru. 1931 debiutavo The Rascal pjesėje. 1933–34 vaidino Londono Old Vic teatre, 1934–35 Dublino Gate teatre. 1935 pirmą kartą pasirodė filme (Late Extra). Nuolat apsigyvenęs JAV, po II pas. karo M. dalyvavo eilėje JAV filmų ir įvertintas kaip vienas iš stambiųjų dramatinių filmo pajėgų. M. retkarčiais pasirodydavo ir teatro scenoje. Iš filmų pažymėtini: ryškus airio sukilėlio vaidmuo Odd Man Out filme (1947), vokiečių gen. Rommel — The Desert Fox (1951) ir The Desert Rats (1953), Pandora and the Flying Dutchman (1952), Julius Ceasar (1953, Bruto vaidmuo), A Star is Born (1954), J. Verne romano herojus kpt. Nemo filme 20.000 Leages under the Sea (1954), Island in the Sun (1957), North by Northwest (1959). M. yra parašęs kelias teatro pjeses. 1941 vedė aktorę ir rašytoją Pamela Kellino. Drauge su ja vaidina teatre ir dirba literatūroje. Kartu su P. Kellino išsp. The Cats in Our Lives 1949 ir Favorite Cat Stories of James and Pamela Mason 1957. *V.Als.*

Masonai (prc. maçon ‚mūrininkas') viena gausiausių, seniausių ir, tur būt, kontraversiškiausių slaptų arba pusiau slaptų (Amerikoje) organizacijų, išaugusių iš viduramžinės mūrininkų organizacijos. Pastaraisiais laikais su viduramžiniais mūrininkais juos teriša tik kai kurie ritualo, simbolikos ir laipsnių dalykai. Šiaip m. šiandien yra spekuliatyvinė organizacija, kuriai daugiausia priklauso inteligentija ir biznio žmonės. Broliškumas, savitarpinė pagalba, lygybė, pasitikėjimas, tiesa, meilė ir ypač tolerancija yra pagrindiniai m. ideologijos bruožai. Nors Aukščiausios būtybės ir religijos pradą jie pripažįsta, pastaruoju metu vis daugiau jį akcentuodami, tačiau m. griežtai pasisako prieš politinį ir religinį totalitarizmą, šovinizmą, visokį fanatizmą ir prietarus, nors savo tarpe stengiasi išlaikyti griežtos disciplinos, slaptumo, griežto ceremonialo dvasią.

M. nėra centralizuota organizacija, suskilusi į daug vad. nacionalinių arba didžiųjų ložių, kurios formaliai yra nepriklausomos viena nuo kitos. Tačiau ritua-

las, simbolika ir savitarpinės pagalbos dvasia juos riša glaudžiais solidarumo ryšiais.

Pergyvenę sunkią krizę fašizmo, nacionalsocializmo ir komunizmo įsigalėjimo laikotarpyje, po II pas. karo m. vėl atgijo visuose kraštuose, išskyrus Sovietų Sąjungą ir jos įtakos sferoje esančiuose kraštuose, kur jie formaliai yra persekiojami. Visuose kituose Europos, Amerikos, Azijos ir Afrikos kraštuose m. turi didesnius ar mažesnius savo branduolius. Labiausiai išsiplatinę m. yra JAV, kur jų priskaitoma ligi 4 mil. Sekančioje vietoje stovi Britų imperijos valstybės. 1958 JAV didžiųjų magistrų konferencija sudarė specialią komisiją m. padėčiai įvairiuose kraštuose tirti, kuri tais pačiais metais paskelbė informacinį leidinį tuo reikalu (Information for Recognition 1958).

Bendroji m. istorija. Kaip ir kiekvienos slaptos organizacijos, m. istorija pilna spragų ir prieštaraujančių teigimų. Nemaža joje ir grynos fantazijos, pvz. stengiantis ją išvesti iš biblinių laikų (Saliamono šventyklos ir net Babelio bokšto statybos laikų). Rimtesni masonijos istorikai atmeta aną legendinį laikotarpį ir jos pradžią sieja su viduramžio didžiuoju bažnyčių statymo laikotarpiu (gotika). Iš tų laikų yra pasilikę ir pagrindiniai trys (kai kurių nuomone, du) m. laipsniai: mokinio (apprentice), amatininko (craft) ir magistro, arba meistro (master). Tas laikotarpis vad. operatyvinės masonijos laikotarpiu, nes tik mūrininkai tada tegalėjo tai organizacijai priklausyti (Vokietijoje — Steinmetzen, Anglijoje — stonemasons). Ne visiškai aišku, kokiu būdu atsirado laisvųjų m. vardas (freemasonry — Anglijoje, franc-maçonnerie — Prancūzijoje, Freimauertum — Vokietijoje).

Vėliau, ypač nuo XVI a., smunkant mūrininkų amatui, į m. ėmė skverbtis su tuo amatu nieko bendro neturį asmens, daugiausia aristokratija ir dvasininkija. Tuo būdu atsirado vad. spekuliatyvioji masonija, kuri ir toliau stengėsi išlaikyti pagrindinę mūrininkų organizaciją (ložes) ir ritualą. Ložės, kurios pirmajame laikotarpy tereiškė pastogę, kur mūrininkai rinkdavosi paūžauti ir pailsėti, dabar pasidarė pagrindinė m. organizacijos celė, jungianti vieno miesto, vienos provincijos, ar vieno krašto (vad. didžioji ložė) m.

Nuo XVIII a. pradžios m. organizaciniu būdu įgavo tas formas, kurias daugiau ar mažiau pasilaiko ir ligi šių laikų. 1717 Londone įsikūrė pirma didžioji ložė, išsirinko savo didįjį magistrą, nuo kurio priklausė ložių steigimas kituose kraštuose: 1725 Paryžiuje, 1728 Madride, 1730 Airijoje, 1730 Filadelfijoje, 1733 Hamburge, 1735 Romoje ir Švedijoje, 1739 Lenkijoje, 1740 Rusijoje, 1778 Vilniuje.

Jau tame organizaciniame laikotarpyje pasireiškė dvi masonijos tendencijos: viena, kuriai vadovavo dr. J. Andersonas, pasižymėjo savo kritiškumu krikščionybės, ypač Kat. Bažnyčios, atžvilgiu, antra, vadovaujama A. M. Ramsay, siekė glaudžių ryšių tarp m. ir bažnyčios. Nors tos dvi tendencijos (jorkiškoji ir skotiškoji) reiškėsi per visą masonijos istoriją, tačiau galingesnė pasirodė pirmoji. Užtat jau 1738 pop. Klemensas XII pasmerkė m. Iš viso popiežiai paskelbė 17 bulių, smerkiančių m., iš kurių žymiausia buvo Humanum genus, Leono XIII paskelbta 1884. M. pasisakymas už religinę laisvę, valstybės ir bažnyčios atskyrimą, respublikanizmą ir pasaulietiškumą aštrino santykius tarp m. ir bažnyčios, ypač katalikiškuose kraštuose. Tačiau tat nesukliudė daugeliui dvasininkų priklausyti m.

Su laiku m. organizacija plėtėsi, atsirado įvairių reformų bandymų, augo m. laipsnių skaičius, kurių šiandien priskaitoma ligi 40 su 34 pastoviais laipsniais. Atsirado ir paramasoniškų organizacijų, ypač tuose kraštuose, kur m. buvo sunkiau laisvai veikti (Rotary klubai ir pn.). Nors principe m. nesikiša į politiką, tačiau kai kur (ypač JAV) politinė jų įtaka yra labai žymi.

M. Lietuvoje, kaip ir Lenkijoj, ėmė plisti jau Saksų gadynės metu (dar prieš 1738). Prancūzija ir Vokietija, kurių įtakos laukas buvo tada ir Lenkijos-Lietuvos respublika, buvo ir masonijos lopšys tose valstybėse. Įdomu, kad ir oficialioji kalba iš pradžių buvo arba vokiečių arba prancūzų, kurias tik vėliau pakeitė lenkų kalba. Į XVIII a. pabaigą tarp Lietuvos ir Lenkijos m. pasireiškė ir rusų įtaka, užtat kai kas m. kaltino, kaip tų valstybių pasidalijimo organizatorius.

Pirmieji žinomi m. Lietuvoje buvo Ignas Oginskis, Jurgis Vielhorskis, Karolis Radvila, kuris po Baro konfederacijos pralaimėjimo 1769 organizavo m. ložę tarp politinių pabėgėlių Vengrijoje. Pirmosios žinomos ložės buv. Lietuvos teritorijoje

Aukso žiedas (žr.) Balstogėje (1770), Polocke ir Mogiliave (apie 1770–74), Gerasis Ganytojas (Bon Pasteur) Vilniuje (1776–78). 1780 pastaroji suskilo į tris: prancūziškąją (Bon Pasteur), vokiškąją (Zum Tempel der Weisheit) ir lenkiškąją (Gorliwy Litwin). 1781 bandyta jas sujungti į vieną didžiąją ložę, kuri pasivadino Union Parfaite de Lithuanie, kurios did. magistru buvo M. Oginskis. Įdomu, kad maždaug tuo pačiu metu Vilniuje susiorganizavo ir moterų ložė (Fidelité Parfaite), retas reiškinys masonijos istorijoje.

M. Lietuvoje ypač aktyviai reiškėsi vad. reformų metu, kai 1784 susiorganizavo Didžiųjų Rytų (Le Grand Orient) ložė ir priėmė savo konstituciją, bendrą Lietuvai ir Lenkijai, kuri ir buvo Lietuvos masonijos pagrindas ligi jos uždarymo 1822. 1788–91 seimo metu, kurio visi žymieji vadai buvo masonai, Lietuvos ir Lenkijos m. atsisakė prorusiškų tendencijų ir pasireiškė kaip patriotai, remdami Kosciuškos sukilimą ir padėdami apginti nepriklausomybę. Užtat, rusams okupavus, jie buvo uždaryti ir atsigavo jau tik Vilniaus univ. metu 1812.

1812–22 laikotarpyje Vilniuje ir kitur Lietuvoje m. veikla buvo labai gyva. 1817 vien tik Vilniuje jų buvo priskaičiuojama 114, tarp jų nemaža ir aukštų kat. dvasininkų bei Vilniaus univ. profesorių. Tarp žymiųjų to laiko m. buvo kan. M. Dluskis, prof. Norvaiša, dailininkas J. Rustemas, K. Kantrimas, J. Šimkevičius, J. Chodzka, bet daugiausia m. pasidarbavo bajorų vadas M. Römeris. Garsiajame 1817 bajorų seimelyje Vilniuje, kuris pasisakė už baudžiavos panaikinimą, iš 56 narių buvo 27 m. M. įtaka sklido ir tarp studentijos (filaretų ir filomatų organizacijos). Nors A. Mickevičius greičiausiai nebuvo m., tačiau jo Odėje jaunystei ir kituose eilėraščiuose jaučiama masoniškoji įtaka.

Tuo metu m. ložės ėmė žiestis ir kituose etnografinės Lietuvos miestuose: Raseiniuose Palemonas, Slucke Jogaila, Ukmergėje Dorybės Triumfas ir kt.

Didelio triukšmo ir aštrios polemikos sukėlė 1817 atspausta Zavadskių spaustuvėje brošiūra Lisabonos rabino laiškas (List rabina Liszbonskiego), kurios autorius buvo kan. M. Dluskis, gynęs m., kaip ‚besiremiančius tyra dora ir teisinga morale', nurodydamas net, kad ir Kristus buvęs masonas (ta reta brošiūra perspausdinta I. Chodzkos Raštų II t. Vilniuje 1880). Ta brošiūra sukėlė didelę opoziciją, kuriai vadovavo prof. kun. P. Golanskis. M. priešai kaltino juos tarp kita ko liberalizmu ir revoliucingumu. Prof. S. Pigon, išstudijavęs visus tuos ginčus, padarė išvadą, kad ‚tos polemikos lygis liudija apie tolaikinę Vilniaus dvasinę kultūrą'.

1818 ukmergiškis dr. J. Šimkevičius pasišovė reformuoti m., norėdamas iš jų padaryti intelektualinę d-ją, be priesaikų, be laipsnių, be mistikos ir simbolių, kuri rūpintųsi praktiškais reikalais (labdarybe, amatais ir t.t.). Tarp reformos šalininkų buvo ir K. Kantrimas. Tačiau ta reforma nepasisekė. Netrukus po to (apie 1820) pasipylė skundai prieš m., ypač iš karininko Mickanievskio pusės. Kadangi m. pasireiškė ir revoliucinėmis idėjomis (ypač studentijos tarpe), tad Aleksandras I 1822 dekretu juos uždarė, dokumentus konfiskavo ir išgabeno į Petrapilį, o jų turtą perdavė Vilniaus labdaros d-jai. Didelį Lietuvos masonikos rinkinį turėjo T. Wróblewskis (1939 X bolševikai, užėmę Vilnių, jį išvežė iš Wróblewskio vardo bibliotekos) ir P. Karazija.

Į XIX a. pabaigą m. Lietuvoje ėmė vėl atgyti. Didžiausiu jų puoselėtoju buvo Mykolas Römeris, ano Vilniaus univ. meto Römerio vaikaitis. Apie 1910 Vilniuje jau veikė m. ložė. Tas pat Römeris platino masoniškas idėjas ir nepriklausomoje Lietuvoje. M. Biržiškos liudijimu, m. buvo M. Sleževičius, D. Malinauskas, V. Čepinskis, V. Bielskis, greičiausiai ir prof. J. Blažys, kurio 1936 išleistas veikalas ‚Tolerancija kaip kultūros principas' turi daug masoniškų bruožų. Tuo pačiu metu vyko smarki ir antimasoniška akcija, kuriai vadovavo prof. kun. A. Maliauskas.

Apie m. apskritai: *Wolfstieg,* Bibliographie der. freim. Literatur 1911–25; A New Encyclopedia of Freemasonry 2 tt. 1921; *Lennhoff und Posner,* Internationales Freimauerlexicon 1932; Diccionario enciclopedico de la Masoneria 3 tt. 1947; *R. F. Gould,* The Concise History of Freemasonry 1951; *J. Newton,* A Story of Freemasonry 1951; *Coil,* A Comprehensive View of Freemasonry 1954; *A. Lantoine,* La francmaçonnerie dans l'état 1935; *J. Berteloot,* Les francs-maçons devant l'histoire; *M. R.(ömeris),* M. (Kultūra 1925). Lietuvoje: *S. Małachowski-Łempicki,* Wolnomularstwo na ziemiach dawnego W. Ks. Litewskiego 1930; (") Wolnomularstwo polskie za Augusta III 1927; (") Wolnomularstwo polskie za Stanisława Augusta 1927; (") Wykaz polskich łóż wolnomularskich 1929; (") Mickiewicz a wolnomularstwo (Ruch litewski 1930 nr. 7); *J. Chrzanowski,* Chleb macierzysty Ody do młodości 1931; *S. Dobrianskij,* Masonskije ložy v Litve (Zap. Sev. Zap. Otdela Imp. Russ. Geogr. Obšč. 2 t. 1911); (") Očerki iz istorii masonstva v Litve (t.p., 4 t. 1913); *S. Pigoń,* Kampanja przeciw masońska w Wilnie 1817 r. (Ateneum Wileńskie 1931–32);

J. N. Urański, W sprawe prostej odpowiedźi na List Rabina Liszbonskiego do Rabina Brzeskiego (Przegląd Hist. 6, 1926–27); *W. Zahorski* Przyczynek do dziejów Wileńskiej łóż masońskiej Gorliwy Litwin (Litwa i Rus 1, 1912); *J. B.,* Apie masonus (Aidai 1953 nr. 3); *M. Biržiška,* Prof. Mykolas Römeris (Tremties Metai 1947); *Pypin,* Russkoje masonstvo 1916; *S. Załęski,* O masonji w Polsce 1888. *V.Trp.*

Masono-Dixono linija (ag. Mason-Dixon Line, arba Mason and Dixon's Line) riba tarp Marylando ir Pensilvanijos (JAV), nustatyta 1763–67 anglų astronomo Charles Masono (m. 1787) ir Jeremiah Dixono. Ta riba (39°43′26″ š. pl.) ir dabar yra skiriamoji linija JAV rytuose tarp pietinių ir šiaurinių valstybių.

Masora (hebr. massorah ‚tradicija') hebrajų Biblija, atstatyta pagal pirminį originalų tekstą. S. Testamentas buvo parašytas aramajų ar hebrajų kalbomis, kurios savo rašybai vartojo tik priebalses. Ilgainiui pradėta užmiršti taisyklingas žodžių ištarimas, todėl kilo reikalas pasirūpinti išsaugoti neiškreiptą originalų S. Testamento tekstą. Svarbiausia problema buvo įrašyti į priebalsių tarpą teisingas balses. Hebrajų Biblijos mokslininkai, vad. masoretai, rūpestingų studijų dėka sudarė nuostatus taisyklingai perskaityti kiekvieną teksto eilutę ir žodį. M. darbas pradėtas II a. ir baigtas XVI a. (1525), Venecijoje atspausdinus Bambergo rabinų Bibliją. Žymiausi masoretai buvo Ben Ašer ir Ben Naftali. Buvo surinkti seni Biblijos tekstai, siekią net I a., tam tikrų ženklų pagalba įdėtos balsės, kirčiai, eilučių ir skyrelių padalijimai, gramatikos ir žodyno paaiškinimai. M. yra dvi sistemos: tiberinė (Tiberiana), dabar vartojama, siekianti VII a., ir kiek ankstyvesnė babilonė, sudėtingesnė. Masoretų pastabos, padarytos Biblijos tekstų paraštėse, vad. Didžiąja m., ir pastabos, surašytos tarp teksto eilučių, vad. Mažąja m.

J. Kennedy, Aid to the Textual Amendment of the Old Testament 1929; *R. Gordis,* Biblical Text in the Making 1937; *P. Kahle,* M. des Ostens 1913, M. des Westens 2 tt. 1927–30; *L. Lipschuetz,* Ben Ascher - Ben Naftali. Der Bibeltext der Tiberischen M. 1937. *P.Plk.*

Maspero 1. Gaston Camille Charles (1846–1916) prancūzų egiptologas, 1874–80 ir 1886–99 Collège de France prof., 1880–86 ir 1899–1914 Egipto senovės paminklų įstaigos dir. 1880 įsteigė Kaire archeologinį institutą. Išsp. Les contes populaires de l'Égypte ancienne 1882, L'archéologie égyptienne 1887, Études de mythologie et d'archéologie égyptienne 8 tt. 1892–1916, Histoire ancienne des peuples de l'Orient Classique 3 tt. 1895–99, Histoire générale de l'art: Égypte 1912 ir kt.

2. Henri (1883–1945) prancūzų sinologas, (1) sūnus, nuo 1900 dirbęs Prancūzų Tolimųjų Rytų mokykloje Hanoi, nuo 1920 Collège de France prof. Jis yra tyrinėjęs Kinijos bei jos pietinių kaimynų kalbas, kultūrą ir religiją. Išsp. La Chine Antique 1927 ir kt. Mélanges yra išleidęs jo darbų (Posthumus) 3 tt. 1950.

Maspeth Naujorko (Queensborough) dalis prie kanalizuoto Newtown Creek upelio pradžios, į š. nuo Ridgewoodo. M. yra viena seniausių JAV vietovių, įkurta 1642 olandų kolonistų. Tarp M. ir Bruklino (aplink Newtown Creek) susikūrė pramonės rajonas (drabužių, mėsos produktų, medžio ir metalo), o pats M., nors plačiai išaugo ir susijungė su kaimyniniais buv. miesteliais, išliko daugiau rezidencinio tipo. Jame yra stipri lenkų kolonija su savo bažnytinėmis ir kultūrinėmis institucijomis.

M. lietuviai. M. gyvena apie 1000 lietuvių, kurių daugumas yra čiagimiai (1958). Ši kolonija yra mažiausia Naujorke, bet savo veikla viena žymiųjų. Lietuviškosios kultūrinės veiklos centras yra parapija, nors ir mišri. Pirmoji liet. organizacija, Šv. Vincento d-ja, įkurta 1903 (veikė iki 1948). Ji 1907 davė pradžią Viešpaties Jėzaus Atsimainymo parapijai, kuriai vadovavo kun. N. Petkus. Už 1600 dol. buvo nusipirktas sklypas Hull Ave. ir 1908 baigta statyti už 10.000 medinė bžn. Klebonija kainavo 6300 dol. Pradžioje parapijai priklausė apie 500 šeimų ir 100 viengungių. Dalis jų gyveno Brukline. Jos klebonu 1914–33 buvo kun. A. Milukas (žr.). 1919 sudegus bažnyčiai, ji vėl atstatyta, o šiai sudegus 1926, iš lenkų nupirkta senoji Šv. Stanislovo bžn. Dėl šių nelaimių ir klebono atsidėjimo liet. knygų ir žurnalų leidimui, parapija žymiai sumažėjo ir jos skolos padidėjo. Tik 1933 atkėlus klebonu kun. J. Balkūną (žr.), parapija vėl atsigavo ir išsiplėtė, o vieton paveldėtų 24.000 dol. skolos, 1958 naujos mūrinės bažnyčios (arch. J. Mulokas) statybos fonde buvo 265.000 dol. Be to, 1940 už 40.000 pastatyta klebonija ir už 37.000 dol. būsimosios bžn. rūsys, kuris naudojamas laikinąja bžn., nes senoji medinė bžn. paversta parapijos sale. Tuo būdu senų skolų išmokėjimui, remontams, sklypo pirkimui ir naujoms statyboms naujasis klebonas

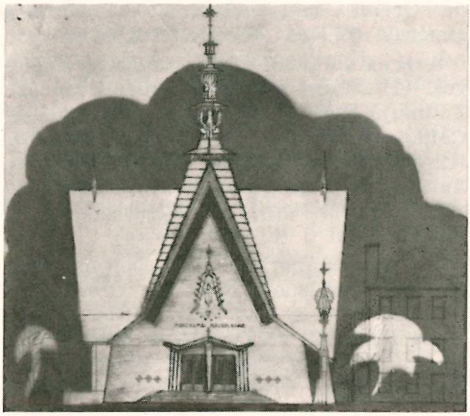

Viešpaties Jėzaus Atsimainymo bažnyčia (arch. J. Muloko projektas)

sutelkė per 370.000 dol., nors perėmęs parapiją terado joje 72 užsiregistravusias šeimas. Parapijoj veikia (1958) šios d-jos: Altoriaus, Šv. Onos ir Šv. Marijos sodalicijos, Šv. Vardo, Gyvojo Rožančiaus, Kat. moterų s-gos kuopa ir Tretininkų kongregacija. Parapijos chorui nuo 1937 vadovauja vargonininkas A. Vismanas. Antroji senumu M. lietuvių organizacija yra Piliečių klubas (įkurtas 1910), apjungęs daugumą veiklių liet. visuomenininkų. Be to, 1925 įkurta M. Lietuvos Auditorijos b-vė, siekianti įsigyti salę kultūrinėms pramogoms ir svetainę. Buvo nupirktas žemės sklypas, bet užėjusi 1931 ūkinė depresija, planą sutrukdė. Tik vėliau po II pas. karo bendrai veikiant Piliečių klubui ir Auditorijai, įsigytas didelis namas, kuriame 1958 įrengta puošni salė. Piliečių klubo žymiausi veikėjai: Pr. Jočys (garbės pirm.), A. Matulis (pirm.), P. Lisauskas, Pr. Venis, P. F. Peters, L. Šiaučiulis, A. Girnius, J. Bernatavičius, A. Razminas, A. Šmagoris, A. Čepulis, F. Reizis ir Ch. Sable. J. Klasčius po I pas. karo įsigijo didžiulę mūro salę su sodu, kur per daug metų (ligi 1957) įvykdavo liet. gegužinės, koncertai, vaidinimai ir kt. pramogos. M. veikė arba tebeveikia (1958) dar šios liet. organizacijos: LRKS kuopa, Balfo skyrius, Kat. karo veteranų postas, JAV LB apylinkė ir Vyčių kuopa. *A.B.*

Masreliez 1. Jacques Adrien (1717–1806) prancūzų kilmės švedų ornamentų skulptorius, atkviestas į Švediją kartu su kitais prancūzų dailininkais Stockholmo karališkajai piliai išgražinti. M. taip pat pagamino rokoko įrengimus Drottningholmo, Gripsholmo ir Fredrikshovo pilyse pagal Adelcrantzo, J. G. Rehno ir kt. brėž.

2. Jan Baptiste (1753–1801) švedų ornamentų skulptorius, (1) sūnus. Mokėsi tėvo atelje ir iš dalies Paryžiuje. Nuo 1776 jis buvo Švedų meno akad. mokytojas, nuo 1790 prof. M. dekoravo ankstyvuoju gustaviniu suantikintu stiliumi Stockholmo pilies miegamąjį, Karališkojo teatro kolonų salę, Sofia Albertina (dabartinės užsienių reikalų m-jos) rūmus.

3. Louis Adrien (1748–1810) švedų tapytojas ir architektas, (1) sūnus. Pabaigęs mokinio studijas pas tėvą, P. H. L'Archeveque ir L. Guttmaną, 1769 išvyko į Paryžių, 1770 į Boloniją ir 1774 į Romą. Pakeliui stiprų įspūdį jam padarė Viena, David, Winckelmann ir A. R. Mengs. Visa tai atsispindėjo jo Italijos kelionių škicuose bei darbuose, kuriuos jis sukūrė tuoj grįžęs į Stockholmą. 1784 paskirtas Meno akad. prof., 1803 karaliaus rūmų intendentu, o 1805 akad. dir. Nuo 1785 įrengė ir dekoravo Stockholmo ir kitas pilis. Jo, kaip tapytojo, senesnieji darbai pasižymi sunkumu, tamsumu. Po kelionių užsienyje jo spalvos ima lengvėti, kompozicija pasidaro klasikinė, siužetai antikiniai. M. buvo smarkiai susidomėjęs Winckelmanno meno teorija ir, išrinktas į Meno akad. 1803, prisijungė prie tos klasikinės pasaulėžiūros.

C. D. Moselius, L. M. 1924. *J.Lng.*

Masr-el-Kahira arabiškas Kairo (žr.) pavadinimas.

Mass. JAV Massachusetts valstybės santrumpa.

Massa (anksčiau ir Apuania) mst. V. Italijoje, Toskanijoje, Massa e Carrara provincijos sostinė; apie 51.000 gyv. (1958). M. yra kararos marmuro laužyklų ir prekybos centras. Nukentėjo II pas. karo metu.

Massachusetts (stp. Mass.) JAV valstybė N. Anglijoje, tarp Apelačų kalnų ir Atlanto vandenyno; 21.408 km², 4.866.045 gyv. (1957), sostinė Bostonas, kuris yra drauge didžiausias valstybės mst. ir uostas. Pagal žemės paviršiaus konfigūraciją, M. skirstoma į 4 dalis: 1. Berkshiro aukštumos, kurios tęsiasi v. pakraščiu iš pietų į šiaurę; 2. Connecticuto upės slėnis, kuris tęsiasi ta pačia linkme į r. nuo Berkshiro aukštumų; 3. Rytų pakraščio aukštumos, kurios sudarytos iš plokščiakalnių, esančių į r. nuo Connecticuto upės ir 4. Pajū-

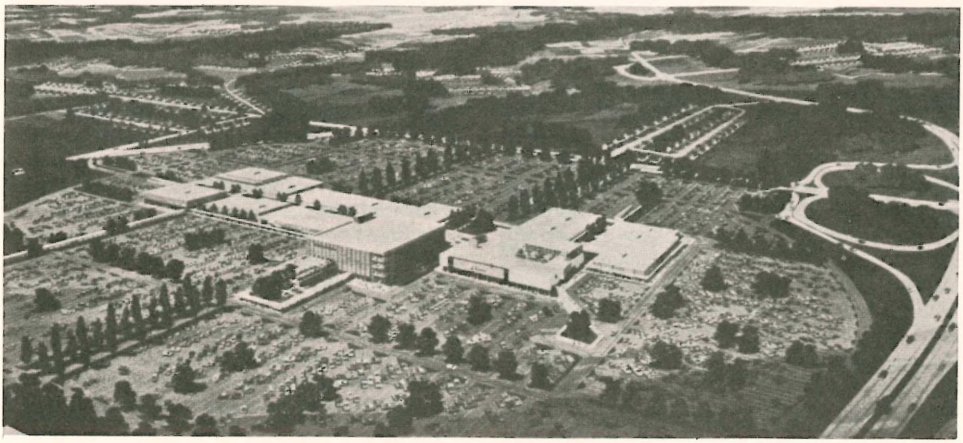

Massachusetts sukultūrintas žemėvaizdis

rio žemumos, kurių viena šaka pereina į Cape Cod pusiasalį. Didžiausios upės: Connecticut, Hoosac, Housatonic ir Merrimac. Jos teka srauniai, turi smarkėtakų ir gerai tinka energijai gauti. Aukščiausia vieta yra Mt. Greylock (1053 m) Berkshiro aukštumose. Jūros krantas karpytas, turi eilę saugių įlankų, kuriose įsikūrė uostai Bostonas, New Bedfordas, Plymouthas, Gloucesteris ir kt. Mineralinių turtų, išskyrus smėlį, molį ir akmenis, nėra. Šiuo atžvilgiu M. yra viena neturtingiausių valstybių Amerikoje.

Klimatas būdingas ilgomis ir gana šaltomis žiemomis ir švelniomis vasaromis. Vidurkinė metų temperatūra 9°C. Bostono vidurkinė sausio temperatūra −2,2°C, o liepos 22°C. Tačiau pasitaiko karščių ligi 41°C ir šalčių ligi −27°C. Metinis drėgmenų kiekis apie 1000 mm ir pasiskirsto lygiai per visus metų laikus. Bostone per žiemą iškrinta apie 100 cm storio sniego sluoksnis.

Ūkiniu atžvilgiu M. yra pirmoje eilėje pramonės kraštas, nors apie pusė viso ploto naudojama žemės ūkiui, kuris duoda per metus apie 170 mil. dol. pajamų, o pramonės gaminių vertė yra (1955) apie 9222 mil. dol. Svarbiausios pramonės šakos: elektros mašinų ir reikmenų (48.800 dirbančiųjų, 1955), batų (40.370), drabužių (38.100), metalo (24.000), tekstilės (29.800), popieriaus ir celiuliozės (10.800), radijo aparatų (14.420), spaudos (16.650), gumos (12.640), odos (9150), plastikos dalykų (9060) ir kt. Žemės ūkiu verčiasi apie 37.000 ūkininkų, kurie kultivuoja per 800.000 ha žemės. Pagrindiniai produktai: bulvės (per 100.000 t), tabakas (1946–55 5500 t, 1957 2750 t), kukurūzai, obuoliai (1957 2.850.000 bušelių) ir spanguolės, kurių prirenkama apie 550.000 statinių (užima pirmąją vietą JAV).

Didžiausi miestai: Bostonas (724.702, su visais priemiesčiais apie 2,5 mil. gyventojų, 1955), Worcesteris (202.612), Springfieldas (166.052), New Bedfordas (105.488), Fall River (105.195), Lynn (99.020), Cambridge (98.958), Sommerville (97.032), Lowell (93.876), Newtonas (86.535), Quincy (84.495), Lawrence (76.094) ir Brocktonas (62.800).

Švietimo ir mokslo srityje M. yra ypačiai prasikišusi. Garsiosios aukštojo mokslo institucijos Harvardo univ. (žr.) ir M. technologijos institutas (įkurtas 1861) yra Cambridge, prie Bostono. Kitos žymios mokyklos: Bostono, M., Northeastern, Brandeis, Clarko universitetai, Amhersto, Radcliffe, Tufts, Bostono, Holy Cross, Smith, Wellesley, Williams, Mount Holyoke ir Wheatono kolegijos.

I s t o r i j a. Pirmiausia bandė kolonizuoti M. 1602 Bartolomiejus Gosnoldas, bet jo įkurta maža kolonijėlė Cuttyhunk saloje po 3 savaičių iširo. Tik Mayflower laivo puritonai (piligrimai), atvykę iš Olandijos, į kurią jie buvo išbėgę dėl religinių persekiojimų iš Anglijos, pastoviai čia įsikūrė. Jie buvo numatę įsikurti į p. nuo Hudsono upės, bet vėjas jų laivą nunešė toliau į šiaurę, ir dėl to jie pasiekė 1620 XII 21 Amerikos krantą Plymoutho vietoje. Tai buvo būrys (apie šimtas) pasiry-

žėlių, kurie, nepaisydami sunkių sąlygų (40 iš jų mirė iš bado ir nuovargio per pirmuosius keturis mėnesius), pastoviai apsigyveno. Iš pradžių bendrai valdytą kolonijos žemę, 1624 pasiskirstė privačiai nuosavybei. 1629 jiems gubernatorius W. Bradfordas pripažino teisę į jų pačių įkurtą koloniją. Ligi 1631 jau buvo 600 puritonų įsikūrusių Plymoutho kolonijoje, kuri tvarkėsi demokratiškai ir autonomiškai, naudodamiesi pilna laisve. 1628 atplaukė vienos anglų b-vės suorganizuota ir J. Endecotto vadovaujama ekspedicija, kuri, išsikėlusi ties Salemu, įkūrė vad. M. Bay koloniją. Abi kolonijos palaikė glaudžius, draugiškus santykius. 1640 Plymoutho kolonija turėjo 8 vietoves su 2500 gyv., o M. Bay kolonijoje buvo apie 20.000 naujakurių. 1642 atidarytos pirmosios viešos mokyklos. Plymoutho kolonija gyveno taikų gyvenimą, o antrojoje nuolat vyko vaidai dėl religinių skirtumų. Joje įsigalėjo kongregacinė bažnyčia, kuri nepripažino teisių kitoms sektoms. Dalis kolonistų, negalėdami pakęsti tokios netolerancijos, atsiskyrė ir įkūrė savo atskiras Connecticuto ir Rhode Islando kolonijas. 1643 Plymoutho, Connecticuto, New Haveno ir M. Bay kolonijos susijungė į vieną N. Anglijos konfederaciją, kad apsigintų nuo indėnų ir N. Olandijos (Naujorko) olandų. 1637–76 N. Anglijos kolonijos daug kentėjo nuo indėnų užpuldinėjimų. M. Bay kolonija, be to, įsivėlė į nesusipratimus su Anglijos karaliumi Karoliu II (Stiuartu), kuris 1662 atsiuntė komisiją, turėjusią ištirti kolonijos būklę. Tačiau kolonijos savivaldybė jos nepaisė ir nevykdė jos potvarkių. 1684 karalius atšaukė M. Bay kolonijos chartą už suvereniteto uzurpavimą ir neteisėtą prekybą su V. Indijomis. 1686 Sir Edmond Andros buvo paskirtas kolonijos gubernatoriumi, bet užėmus karaliaus sostą Vilhelmui Oraniečiui, Bostono gyventojai (M. Bay kolonijoje) gubernatorių įmetė į kalėjimą ir susigrąžino anksčiau turėtą administraciją. 1692 M. Bay ir Plymoutho kolonijos tapo konsoliduotos nauja karaliaus charta. Tais pačiais metais Saleme įvyko ‚raganų teismas', kai buvo nužudyta 20 asmenų, įskųstų kerėjimu. 1765 M. būta apie 240.000 kolonistų. Dideli mokesčiai ir prekybos varžymai sukėlė karališkajai valdžiai didelę neapykantą, pasireiškusią demonstracijomis ir susikirtimais bei žudynėmis. Anglijos vyriausybė atšaukė M. chartą ir užblokavo Bostono uostą. 1774 savivaldybinė administracija pasiskelbė provinciniu kongresu ir pradėjo kurti savas nepriklausomos valstybės institucijas. Visa tai privedė prie kautynių su anglais (Bunker Hill) ir paskubino revoliuciją, kurioje M. vaidino vadovaujamą vaidmenį. 1780 M. priėmė savo konstituciją ir panaikino vergiją.

Drauge su politine laisve ir ankstyva valstybine organizacija brendo ir kultūrinis gyvenimas, iškėlęs šią valstybę į pirmaujančias JAV. Jos aukštą kultūrinį lygį liudija eilė tokių institucijų kaip Bostono simfonijos orkestras (žr.), Harvardo univ., Bostono kolegija ir kt.

A. B. Hart, Commonwealth History of M. 5 tt. 1927–30; M. A Guide to its Places and Peoples 1937. *A.B.*

M. Lietuvių Politiška D-ja įst. pirmojoje Massachusetts valstybės lietuvių konferencijoje 1912 V 12. Jos tikslas buvo kovoti už imigrantų teises, kurias tuo metu čia itin siaurino. D-ja jungėsi su kt. imigrantų panašiomis d-jomis ir kelis kartus lankėsi M. legislatūros įstaigose, pasiekdama šiokių tokių laimėjimų. Ji protestavo prieš vietinių suorganizuotą imigrantų persekiojimą, kad šie gatvėse kalbėdavo gimtąja kalba ir pn. II M. L.P.D. konferencija 1914 XII 13, kur 19 d-jų atstovavo 49 asmens, pasisakė tik už Liet. šelpimo fondą, pasižadėdama kovoti su atskira vad. ‚tautiečių' veikla ir jų fondais (Liet. gelbėjimo, Liet. autonomijos). III M. L.P.D. konferencija, 1916 X 1 sušaukta atskiros Lietuvių dienos reikalu, buvo daugiau socialistiška, ne bendra. M. L.P.D. visą laiką vadovavo F. Bagočius, kol 1918 ji neteko reikšmės ir iširo. Šalia kitų darbų, M. L.P.D., tikriau pats F. Bagočius. talkino karo metu susirašinėti su Lietuva, vedė dingusių ieškojimą ir turėjo pas vokiečius esamų lietuvių belaisvių sąrašus, o JAV vyriausybei siuntė lietuvių, JAV piliečių, sąrašus tuo metu įstrigusių Lietuvoje ar kt. *A.Mž.*

Massai žr. Masai.

Massalia senasis graikiškas Marselio (žr.) pavadinimas.

Massalski 1. Ignacy Jakób žr. Masalskis, Ignacas Jokūbas.

2. Józef (1800–1845) lenkų rašytojas, filaretas, (4) brolis. Mokėsi Mogiliave, 1818 Polocko akad. gavo filosofijos mokslų kandidato laipsnį, 1822 įstojo į Vilniaus univ. Čia įsijungė į filaretus ir 1823 kartu su ki-

tais filaretais kalėjo Vilniuje. Vėliau tarnavo karininku Volinijoje. Nuo 1823 bendradarbiavo Dziennik Wileński ir 1827–28 Vilniuje išsp. 2 tt. poezijos — Poezje.

3. Michał Józef žr. Masalskis, Mykolas Juozapas.

4. Tomasz (1799 Rudavcuose, prie Nesvyžiaus — 1879 Liuvene, Belgijoj) lenkų rašytojas, filaretas, (2) brolis. Mokėsi pas jėzuitus Mogiliave, Polocko akad. ir Vilniaus univ., kur buvo įsijungęs į filaretus. 1832 persikėlė į Petrapilį, kur dirbo finansų m-joje, vėliau išsikėlė į Voliniją, 1853 apsigyveno Varšuvoje ir dirbo bibliotekoje. Būdamas Vilniuje, bendradarbiavo Dziennik Wileński. Petrapilyje redagavo Bałamut. Parašė romaną apie administracijos išmones Pan Podstolic albo czem jesteśmy i czem być możemy 5 tt. 1831–33, O skarbach słowiańskich a szczególniej o gramatyce języka polskiego 1853, Gramatyka języka polskiego. Rankraštyje paliko atsiminimus, kurių dalį išsp. H. Mościcki, Z filareckiego świata 1924.

J. Bieliński, Uniwersytet Wileński III 1899–1900, 442–443; *G. Korbut,* Literatura Polska II 1929, 383.

5. Władysław (1859–1932) lenkų gamtininkas ir geografas, kunigaikštis. Gimnaziją baigė Vilniuje, universitetą Petrapilyje. Nuo 1887 dirbo žemės ūkio m-joje Petrapilyje, nuo 1905 žemės ūkio dpt. dir. 1922 apsigyveno Varšuvoje ir buvo Lenkijos geografijos d-jos pirm. Be kitų dalykų, išsp. darbą apie Druskininkų augmeniją: Skic klimatu i jawnokwiatowej flory Druskenik (Pamiętnik Fizjograficzny V 1885).

Massaua (kitaip Massava) Raudonosios jūros uostas Etiopijos Eritrėjoje, 88 km nuo Asmaros; apie 3000 gyv. (1957, apie 17.000 1940). M. yra geriausias Raudonosios jūros uostas, įrengtas italų tarp salos ir žemyno. Pro jį išvežama odos, medvilnė, kava, vilna, mineralai. Ilgus amžius M. yra buvusi Etiopijos dominija, o XVI–XVIII a. Turkijos; 1864 atiteko Egiptui, 1885 užimta italų ir 1900 padaryta jų Eritrėjos kolonijos sostine. Italijos-Etiopijos karo metu (1935–36) ji buvo italų kariuomenės telkimo bazė. 1941 užimta britų, kurie ją administravo ligi 1952, kol tapo drauge su Eritrėja perleista Etiopijai. M. yra viena iš karščiausio klimato vietų pasaulyje; jos vidurkinė metinė temperatūra 30,5°C.

Massava žr. Massaua.

Masséna André (1758–1817) prancūzų maršalas, nuo 1808 Rivolio hercogas ir

A. Masséna

nuo 1810 Esslingo kng. 1775 įstojo į italų karališkąjį pulką. 1791 savanoriu stojo į prancūzų kariuomenę, kur pasižymėjo dideliais karo vado gabumais. 1792 pakeltas plk. ltn., 1794 divizijos gen. 1795 XI 23 laimėjo stambias kautynes prie Loano prieš austrus ir sardiniečius. 1796–97 dalyvavo Napoleono I žygy į Italiją, gaudamas vykdyti daug svarbių ir savarankiškų uždavinių. Šiame žygyje laimėjo stambias kautynes prie Rivolio. 1798 vadovavo prancūzų armijai Italijoje ir 1799 Šveicarijoje, kur sėkmingai manevravo prieš austrus ir rusus; IX 26 prie Züricho sumušė rusų gen. Korsakovą. 1804 tapo pirmuoju Prancūzijos maršalu. 1805 dalyvavo žygy Italijoje ir nukariavo Neapolio karaliją. Vėliau kovėsi Austrijoje, Vokietijoje ir Lenkijoje. 1809 vykusiai vadovavo kautynėms prie Asperno ir Esslingo Austrijoje. 1810–11 kovojo su britais Ispanijoje. Šiam žygiui nepavykus, M. Napoleono buvo atšauktas ir paskirtas Marselio mst. ir apylinkės komendantu. Napoleonui esant Elbos saloje ir iš ten grįžus, M. nesikišo į vidaus kovas, vėliau rėmė Liudviką XVII. M. laimėtos kovos karo lauke ir operatyviniai gabumai anais laikais buvo laikomi tolygiais Napoleono. Jo atsiminimų (Memoires) 7 tt. išleido J. B. F. Kochas 1849–50.

E. Gachot, Histoire militaire de M. 5 tt. 1901–13; *L. Hennequin,* M. en Suisse 1911; *A. Augustin-Thierry,* M., l'enfant de la victoire 1947.

K.Alš.

Massenet Jules Émile Frédéric (1852–1912) prancūzų kompozitorius. Mokėsi Paryžiaus konservatorijoje, kur jo kompozicijos mokytoju buvo A. Thomas. 1878–96 tos pačios konservatorijos prof., nuo 1878 Académie des Beaux-Arts narys. Nors M. kūryba gana įvairi, tačiau gausiausi ir reikšmingiausi yra jo operinės muz. kūriniai, ypač parašyti 1880–1900 laikotarpyje. Iš apie 20 operų išskirtina Werther 1886 (statyta Valstybės Teatre

J. E. F. Massenet

Kaune 1931), Thais 1894, Le jongleur de Notre Dame 1902 ir ypač Manon 1884 (statyta Valstybės Teatre Kaune 1939) — svarbiausias M. kūrinys. Jo romantinio polinkio operoms būdinga Gounod lyrizmo ir Meyerbeerio teatrinio patoso sintezė, kai kurie Wagnerio operų konstruktyviniai elementai (pvz. leitmotyvai) ir, iš dalies, itališkojo verizmo įtaka. Atskirai dar minėtina operos Le Cid 1885, Hérodiade 1891, Sapho 1897 ir specialiai Šaliapinui parašyta Don Quichotte 1910. Kiti M. kūriniai: 3 baletai, muzika dramoms (išskirtina Phèdre 1900), kelios oratorijos ir kantatos (už David Rizzio 1863 gavo Grand Prix de Rome), eilė orkestrinės muz. kūrinių (7 siuitos, 3 uvertiūros ir kt.), apie 200 dainų (jų tarpe populiarioji Élégie iš dramos Les Érinnyes 1873) ir kt. be to, užbaigė L. Delibes operą Kassya 1893. Išsp. Mes souvenirs 1912 (ag. 1919).

E. de Solenière, M. 1897; *H. T. Finck*, M. and His Operas 1910; *A. Pougin*, M. 1914; *J. Loisel*, Manon de M. 1922; *L. Schneider*, M. ²1926; *C. Bouvet*, M. 1929; *R. Brancour*, M. ²1930; *A. Bruneau*, M. 1935. *K.O.*

Massif Central žr. Centrinis Masyvas.

Massigli René (g. 1888) prancūzų diplomatas. Nuo 1920 dirbo užsienio reikalų m-joje. Dalyvavo daugelyje tarptautinių konferencijų kaip prancūzų delegatas: Vašingtone, Ženevoje, Lozanoje, Londone. 1938–40 Prancūzijos ambasadorius Turkijoje. 1940 prisijungė prie De Gaulle ir 1943 ėmėsi vadovauti Išlaisvinimo komitete užsienio reikalams. 1944 paskirtas ambasadoriumi į Londoną, 1955–56 užsienio reikalų m-jos generalinis sekretorius.

Massignon Louis (g. 1883) prancūzų istorikas, orientalistas, Collège de France ir Sorbonos prof., Prancūzijos - Islamo komiteto generalinis sekr., Kopenhagos, Teherano, Amsterdamo, Briuselio, Stockholmo, Kabulo, Kairo akademijų narys. Iš daugelio jo orientalinių mokslinių veikalų pažymėtini: Revue des Études Islamiques, Annuaire du Monde Musulman ⁴1954, Mission en Mesopotamie 1910–12, La syntaxe intérieure des langues sémitiques 1949, Reflexions sur la structure primitive de l'analyse grammaticale en arabe 1954.

Massilia lotyniškas Marselio (žr.) pavadinimas.

Massillon Jean Baptiste (1663 – 1742) prancūzų pamokslininkas. 18 m. įstojo į oratorijonų vienuolyną; po filosofijos ir teologijos studijų buvo literatūros mokytoju; įšv. kunigu 1692 greit pagarsėjo kaip pamokslininkas ir šitoms pareigoms tapo pakviestas prie karaliaus Liudviko XIV dvaro. Prie Liudviko XV 1718 pasakė vad. Petit Carême (gavėnios) pamokslus, savo šedevrus, kuriuose jaunam karaliui piešia taikos ir gerų darbų idealus. Šitie gerai sukomponuoti, tobulo stiliaus kūriniai atskleidžia M. kaip švelnios, bet gilios įskalbos meistrą. 1717 M. paskirtas Clermont-Ferrand vyskupu, o 1719 išrinktas Prancūzų akad. nariu.

Massillon mst. JAV Ohio valstybėje, prie Tuscaravos upės, 83 km į p. nuo Clevelando, 29.594 gyv. (1950). Plieno, aliuminio, medžio, popieriaus, mėsos ir pieno produktų, gumos, tabako, emalio dalykų pramonė. Apylinkėse yra dideli ištekliai akmens anglies, kalkakmenio ir molio. M. yra žymus centras derlingų žemių srities, produkuojančios kviečius, bulves ir gyvulių ūkio produktus. Mieste yra Ohio valstybinė psichiatrinė ligoninė ir istorinis muziejus. Įst. 1826 ir pavadintas Jean Baptiste Massillon (žr.) pagerbti.

Massine Léonide (g. 1894 Maskvoje) choreografas ir šokėjas. 1912 baigė Maskvos imp. baleto mokyklą ir buvo Diagilevo pakviestas dalyvauti jo grupėje. Čia M. pirmoji solo rolė buvo 1914 Juozapo Legendoje. Po metų M. pastatė savo pirmąjį baletą Vidurnakčio saulė. Po to jis pastatė apie 50 baletų Diagilevo, Monte Carlo rusų baleto ir Teatro baleto grupėse, visą eilę revue ir muzikalinės komedijos šokių; kūrė choreografiją, šoko Milano operoje ir trejus metus Roxy teatre Naujorke. Jo didžiausias nuopelnas yra išvystymas simfoninio baleto kaip atskiros formos. Svarbiausi simfoniniai baletai: Likimo ženklai (Čaikovskio V simfonija) 1933, Choreartium (Brahmso IV-ji) 1933, Fantastiškoji simfonija (Berlioz) 1936, Septintoji simfonija (Beethoveno) 1938, Raudona ir juoda (Šostakovičiaus I-ji) 1939, Labirintas (Šuberto VII-ji) 1941, Laikrodžio simfonija (Haydn) 1948. Kiti jo žymesnieji baletai: Paradas, Fantastiškoji krautuvėlė, Skrybėlė trimis ragais, Jūreiviai, Vaikų žaidimai, Paryžiaus linksmybės, Šventasis Pranciškus, Bachanalija, Panelė Angot. M., išskyrus dramatiškąjį Petrušką, kurį jis atlieka nepralenkiamai, šoko tik savo paties pastatytuose baletuose. Jis pasižymi charakteringu ir dramatinių vaidmenų atlikimu. Šiuo metu M. daugiausia gyvena ir dirba Londone Sadler's Wells

—Karališkajame balete kaip choreografas ir šokėjas. *B.V.*

Massinger Philip (1583–1640) anglų dramaturgas, būdingas elzbietinės dramos saulėlydžio atstovas. Nebaigęs Oxfordo univ., persikėlė į Londoną. Rašė dramas individualiai ir bendrai su Dekkeriu, Fieldu, Daborne'u, Tourneriu, Fletcheriu, kurį 1625 pakeitė kaip King's Men grupės vyriausias dramaturgas. Kruopščiai studijavo ir sekė Šekspyrą, bet neįstengė iškilti aukščiau prozinių dramatinių eilių. Jo vieno parašytos tragedijos: The Duke of Milan 1618? (išsp. 1623), The Unnatural Combat 1624–26 (išsp. 1639); tragikomedijos: The Maid of Honor 1621? (išsp. 1632), The Bashful Lover 1636 (išsp. 1655); komiškos istorijos: The Great Duke of Florence 1627 (išsp. 1635), The Guardsman 1633 (išsp. 1655); komedijos: The City Madam 1632 bei A New Way to Pay Old Debts 1625? (išsp. 1632). Pastarosios vyriausias veikėjas, šykštus spekuliantas Sir Giles Overreach, yra viena klasiškų anglų komedijos figūrų ir aktorių mėgiamas vaidmuo. Iš sėkmingesnių bendrai parašytų dramų minėtinos: The Virgin Martyr 1621 (su Dekkeriu), The Fatal Dowry 1618–19? (su Fieldu), Sir John van Olden Barnavelt 1619 (su Fletcheriu). Iš kai kurių M. dramų spėjama, kad jis buvęs Romos katalikas. Gal būt, jo prisidėta prie Šekspyro Henry VIII ir The Two Noble Kinsmen parašymo. M. dramos kūriniai pasižymi įmantria ir efektinga konstrukcija, bet jo veikėjai kraštutiniai šviesūs arba juodi. M. tragedijos yra pabrėžtai moralizuojamo tono, komedijose vyrauja tiesioginė visuomeninė kritika.

A. H. Cruickshank, P. M. 1928. *A.L.*

Massinissa žr. Masinisa.

Massys (Matsys, Metsys) Quentin (apie 1466–1530) flamų tapytojas, 1491 priimtas į Antverpeno tapytojų gildiją. M. menas išsivystė iš Dierick Boutso tradicijos Liuvene (plg. M. 1507–09 Šv. Šeimynos arba Šv. Onos altorių Šv. Petro bažnyčiai Liuvene, dabar Briuselyje, ir 1508–11 ‚Apraudojimo' altorių Antverpeno katedros). Be didesnio italų renesanso poveikio M. siekė išsivaduoti iš vėlyvosios gotikos nerimo, duoti didesnio išraiškos sukoncentravimo ir kompozicijos didingumo. Vėlesniuose darbuose M. rodo brandų savo paties stilių: Senio portretas 1513 (Paryžiuje), Mainininkas su žmona 1514 (Luvre),

Q. Massys Šv. Marija Magdalena

kuris savo nepaprastu natūralizmu pradeda flamų žanrinę tapybą tikrąja prasme; Erazmas ir Egidijus 1517 (Corsini galerijoje ir Langfordo pilyje). M. kūrybai priskiriama eilė altorinių paveikslų, madonų ir žanro darbų. M. stovi tarp dviejų epochų. Nors M. tapybos būdas dar labai giminingas gotiškajam XV a. stiliui, tačiau jau visai XVI a. priklauso asmeninis įdvasinimas ir grožio siekimas; tai M. geriausiai pasiekė jautriai modeliuotuose moterų portretuose. Kai kuriuos Leonardo motyvus M. pažinojo iš piešinių. M. paveikslų fonų peizažus tapyti padėjo J. Pateniras.

H. Brising, Q. M. und der Ursprung des Italianismus in der Kunst der Niederlande 1908; *M. J. Friedländer,* Altniederländische Malerei t. 7 1929 ir t. 13 1936; *L. Baldass,* Gotik und Renaissance im Werke des Q. M. (Jahrbuch der Kunsthistorischen Sammlungen in Wien t. 7, 1933). *P.Rkl.*

Masson 1. André (g. 1896) prancūzų tapytojas. Meno mokėsi Briuselio dailės akad. ir Paryžiaus École des Beaux-Arts (Baudouin klasėje). 1922 išgyveno kubistinį periodą (J. Gris poveikyje) ir suruo-

šė (Kahnweilwerio iniciatyva) pirmąją savo darbų parodą. 1923 paveikslu Les Quatre Éléments atkreipė A. Bretono dėmesį. Netrukus susipažino su kitais surrealistais (Artaud, Miro, Ernst) ir prisidėjo prie sąjūdžio, dalyvaudamas grupinėse jo parodose. 1929–36 aplankė Vokietiją, Olandiją ir Ispaniją; suruošė parodą Naujorke (su Miro). 1939 baigė garsųjį Vue emblématique de Toledo. 1942–45 gyveno JAV. 1946 padarė dekoracijas J.-P. Sartre'o Les Morts sans sépulture ir Hamletui (J.-L. Barrault pastatymas). 1949 litografijomis iliustravo A. Malraux Les Conquérants. M. savo tapyboje, kurioje jungėsi kubizmo bei surrealizmo elementai, stengiasi atskleisti amžinai kintančių tikrovės elementų bei reiškinių magiką, pabrėždamas jų tarpusavės priklausomybės santykį ir sudarydamas ištisą simbolių sistemą. Techniškai M. tapyboje dominuoja kubistinė samprata (formos ir konstrukcijos persvara prieš spalvą).

P. Pia, A. M. 1930; *M. Leiris ir G. Limbourg*, A. M. et son univers 1947. *A.Lc.*

2. Frédéric (1847–1923) prancūzų istorikas. 1869–80 dirbdamas užsienio reikalų m-jos bibliotekoje, susidomėjo diplomatijos istorija ir parašė Les diplomates et les révolutions 1883. Vėliau atsidėjęs tyrė Napoleono valdymo laikotarpį ir jo privatų gyvenimą, tapdamas žymiu šios srities specialistu. Nuo 1903 Prancūzų mokslo akad. narys, nuo 1919 jos sekr. Išsp. Napoléon inconnu 1893, Napoléon et les femmes 1894, Napoléon chez lui 1894, Napoléon et sa famille 13 tt. 1897–1910, Marie Walewska 1898, Joséphine, impératrice et reine 1899, L'impératrice Marie Louise 1902, Napoléon à Sainte Helène 1912.

Masson & Cie. prancūzų leidykla Paryžiuje, įst. 1804 kaip Librairie Crochard, 1846 įsigyta Victor Masson'o (1807–79). Leidykla yra viena iš vadovaujamų firmų, leidžiančių medicinos ir gamtos mokslų knygas bei žurnalus.

Massora žr. Masora.

Mąsta Žemaičių didikas, gyvenęs XIII a. pabaigoje ir XIV a. pradžioje. Jį (Mansto, Manste) mini Petras Dusburgietis savo kronikoj. M. buvo vienas iš labiau iškilusių Žemaičių bajorų ir kartu narsus karo vadas. 1308 pavasarį M. ir Sudargas vadovavo žygiui į Prūsus. Su 5000 žemaičių raitininkų jie įsiveržė pagal Kuršių Mares į Sembos sritį, nuplėšė Pavandenės bei Rūdavos apylinkės ir, išvengę susidūrimo su kryžiuočių kariuomene, grįžo į Žemaičius. M. minimas ir 1311 kryžiuočių žygyje. Tada Evehardo von Mansfeldo vadovaujami Ordino kariai (500), atvykę į Žemaičius, apiplėšė Pograudos vls. ir su grobiu skubėjo atgal. Žemaičiai norėjo juos vytis ir užpulti, bet, kaip pastebi P. Dusburgietis, išmintingas ir patyrimo pamokytas vyras M. įtikino kitus didikus, jog kryžiuočiai šiuo žygiu bus parengę jiems pinkles, ir dėl to lioveši persekioję besitraukiančius.

Po kelerių metų M., priėmęs krikščionių tikėjimą, paliko Žemaičius, nusipirko apie 1500 margų žemės iš Heilsbergo gyventojo Ziffrido ir persikėlė ten gyventi. Varmės vyskupas 1321 IV 24 išduotu raštu patvirtino M. įgytą nuosavybę ir nurodė pareigas bei privilegijas. Nuo kiekvieno arklo M. privalėjo duoti nustatytą duoklę natūra ir pinigais Heilsbergo bžn., esant reikalui statyti vieną lengvai ginkluotą raitininką karo tarnybai ir toje žemėje gyvenančius teisti pagal prūsiškus įstatymus. M. duota teisė žvejoti kaimyniniuose ežeruose, tik mažais tinklais ir savo stalo reikalui, be to, laisvai medžioti savo žemėje ir apylinkės tyrlaukiuose.

Script. rerum Pruss. I 1861; Codex diplom. Warmiensis I 1858; *H. Łowmiański*, Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego I 1931, II 1932. *R.Krs.*

Mastaba (ar. ‚suolas') sen. egiptiečių architektūroje kapo pastatas, žemas, sudėtas iš akmenų ar plytų, keturkampio

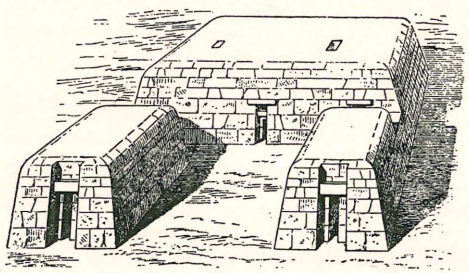

Mastaba prie Gizeh, Egipte

formos su įkypais šonais. Mirusysis guli įleistas 3–30 m gilumo šulinyje. Akla anga r. pusėje turi tik simbolinę reikšmę. M. statėsi eiliniai kilmingieji aplink karalių piramides. Seniausi karalių kapai (3 dinastijos), sudaryti iš kelių didelių viena ant kitos sudėtų m., vad. laiptinėmis piramidėmis; jas jau galima laikyti

tarpine forma tarp m. ir tikros piramidės (žr. Egiptas, menas).

Mastaĩ (lenk. Mosty) mstl., vls. centras, Ščiutino aps. (anksčiau Gardino aps.), 68 km. į p.r. nuo Gardino ir 167 km į p. nuo Vilniaus; glžk. mazgas, upės laivų prieplauka. Iš Gardino iki M. plaukioja keleiviniai garlaiviai, 8 km į v. yra M. glžk. st., kur geležinkelis šakojasi į Lydą, Valkaviską ir Gardiną. 1931 buvo apie 1500 gyv., valsčiuje — 8059 gyv., valsčiaus plotas 188,3 km². Mstl. išsistatęs abipus Nemuno: deš. krante yra mūriniai dv. rūmai, medinė bžn., mokykla, prekyvietės aikštė ir kelios krautuvės; kairiajame — gyvenamieji namai, vandens matavimo stotis ir paminklas 1920 žuvusiems kovose, vykusiose prie M. lenkų su rusais. Pirmoji medinė kat. Šv. Jono Krikštytojo bžn. statyta 1539 karalienės Bonos rūpesčiu. Ji aprūpino bžn. beneficija, susidedančia iš Bičkų palivarko, kelių sklypų žemės miestelyje, duoklės iš 11 valstiečių, dešimtinės javų iš M. dv. ir kt. Klebonas buvo įpareigotas išlaikyti vikarą ir mokyklą. 1541 Žygimantas Senasis patvarkė, kad vieton dešimtinės iš Dubno klebonui būtų mokama 8 kapos grašių iš M. muito pajamų. Karų metu sudeginta bžn. 1740 atstatyta Augusto III. Parapinėje mokykloje 1781 mokėsi 4, o 1804 — 15 mokinių. M. dv. su mstl. ir valsčium nuo 1519 Žygimantas Senasis buvo pavedęs valdyti D.L.K. taurininkui Mikalojui Radvilavičiui. Nuo 1588 M. priklausė Gardino ekonomijai, vėliau tapo privačia nuosavybe. M., būdami prie judraus Gardino-Slanymo prekybos kelio, buvo žymus javų prekybos centras. Čia buvo dideli sandėliai javams, vežamiems į užsienį. 1920–39 M. buvo Lenkijos okupuotame Vilniaus krašte, nuo 1945 priskirti Gudijai.

Słownik Geograficzny VI 1885; *J. Kurczewski,* Biskuptstwo Wileńskie 1912; *S. Kolupaila,* Nemunas 1950. *V.Klb.ir R.Krs.*

Mastai-Ferretti Giovani Maria žr. pop. Pijus IX.

Mãstas 1. mastelis (žr.); 2. santykinis kurio nors dydžio matas; 3. užmojis, apimtis; 4. sen. ilgio matas, lygus 0,6669 ar 0,7111 m; Lietuvoje dar vartotas XIX a. gale. Žemaičiuose mediniu ar geležiniu m. matuodavo vidutinio ilgio daiktus (siuvamas medžiagas ir kt.). Pradžioje m. buvo lygus uolekčiai (žr.), vėliau prilygo rusų įvestam totoriškam aršinui (žr.), padalytam į 16 verškų.

Mastauskas Balys (dabar Frank Mast, g. 1889 III 13 Žasliuose, Trakų aps.) teisininkas. Į JAV atvyko 1906 drauge su tėvais. Pradžios ir vidurinį mokslą išėjo Forest City, Pa., mokyklose. 1915 baigė Detroito teisės kolegiją L.B. laipsniu. 1917 įstojo į JAV kariuomenės aviacijos skyrių, kur pakeltas pirmuoju leitenantu. 1918 pasitraukė iš aktyvios tarnybos kariuomenėje ir įsijungė į Lietuvos išlaisvinimo darbą. 1918 V 3 jo pastangomis liet. delegacijai buvo gauta audiencija pas prez. W. Wilsoną. Tais pačiais metais drauge su K. Pakštu ir kun. J. Dobužinsku pasiųstas Europon rūpintis Lietuvos nepriklausomybės bylos reikalais. 1919 Amerikos Lietuvių Tarybos pirm. 1921 lankėsi Lietuvoje. Tais pačiais metais paskirtas patarėju Lietuvos pasiuntinybėje Vašingtone. Daug dirbo išgaunant Lietuvai pripažinimą de facto ir de jure. 1924 persikėlė į Čikagą. 1924–25 ALRK Federacijos sekr. Nuo 1926 profesoriavo Loyolos univ., kur dėstė romėnų teisę. Aktyviai reiškėsi ir JAV politikoje: 1928 paskirtas Illinois valstybės (Cook County) prokuroro padėjėju. 1932 išrinktas ALRK Federacijos pirm. Minint Čikagos 100 m. sukaktį, buvo pirmininku gausaus liet. komiteto Pasaulinei parodai rengti. 1938 apdovanotas Gedimino ordinu.

Mastauskis Stasys (g. 1890 VI 14 Daubaraičių k., Krekenavos vls., Panevėžio aps.) entomologas. 1906 baigė Joniškėlio žemės ūkio mokyklą. 1917 Simferopolyje (Kryme) eksternu baigė gimn. ir įstojo į Tauridos univ., kur studijavo entomologiją. 1919–20 Tauridos univ. entomologijos kabineto preparatorius - laborantas. 1920 per Rumuniją grįžo Lietuvon. 1920 XI 25 — 1925 IX 1 Dotnuvos žemės ir miškų ūkio mokyklos mokytojas ir jo suorganizuoto taikomosios entomologijos kabineto vedėjas, 1924 XI 1 — 1926 XI 1 Dotnuvos žemės ūkio technikumo vyr. asist., nuo 1924 Žemės ūkio akad. vyr. asist. ir lektorius, vėliau VU miškų mokslų fak. lektorius, kur iki 1944 dėstė žemės ūkio entomologiją, miškų entomologiją, zoologiją ir kt. Dabar ŽŪA docentas. Bendradarbiavo Kosmose, Lietuvos Dirvoje, Žemės Ūkyje, Sodyboje, Ūkininko Patarėjuje ir kt. Išsp. Augalų kenkėjai ir kova su jais 1925, Taikomosios entomologijos kursas I 1927, II 1932, III 1933 ir IV 1934, Miškų kenkėjai ir kova su jais 1928, Vaismedžių ligos, gadintojai ir kova su jais (kartu su

V. Vilkaičiu) 1929, Augalų apsauga (kartu su V. Vilkaičiu) 1930, Grūdų ir kitų produktų gadintojai ir grūdų priežiūra svirne 1930, Sodininkystės vadovėlis ūkininkams (kartu su S. Bagdonu ir kt.) 1934, Augalų gadintojai laukuose ir svirnuose ir kova su jais 1935, Cukriniai runkeliai (kartu su kitais) 1936, Zoologija ūkininkams ir šeimininkėms 1939, Taikomoji zoologija 1947 ir kt. *J.P.*

Mąstautas lietuvių bajoras, minimas 1413 Horodlės (žr.) akte, ir Horodlėje priimtas į Bychawų herbo giminę. M. aktuose yra rašomas Monstold, Monstowd. Kaip ir Mąstviltas (žr.), jis niekur daugiau nebeminimas. 1408 Stanislovo Čupurnos (žr.) akte, aprūpinant pranciškonų Šv. Marijos koplyčią Vilniuje, liudininku minimas Montholth (Monstolt) Jolumgowdowicz, laikomas abejotino autentiškumo.

Akta unji Polski z Litwą, išleido St. Kutrzeba ir Wł. Semkowicz 1932, 54, 57; Codex Diplomaticus Vilnensis, išleido J. Fijałek ir Wł. Semkowicz I, 1, 1932, 83–84; *Wł. Semkowicz*, O litewskich rodach (Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie VIII 1926–27, 142).

Mastelis 1. kartografijoje — žemėlapio, plano ar braižinio linijos ilgio santykis su tikruoju vietos ar nubrėžto daikto ilgiu. Be m. negalima sužinoti net paprasčiausių dydžių, pvz. žemėlapyje atstumo tarp dviejų vietovių ar plane — sklypo ploto. Pradžioje m. sąvokai vartotas iš rusų perimtas vokiškas maštabas (žr.), vėliau P. Matulionio įvestas dydrodis, retkarčiais naudotasi terminais mačius ir skalė (žr.). M. yra kelios formos. Pagrindinis yra vad. skaitmeninis m. Jis žymimas taip: 1 : M, kur M yra skaičius, rodąs kiek kartų atstumas žemėje ar daikto ilgis yra sumažintas, vaizduojant jį žemėlapyje, plane ar brėžinyje. Pvz. 1 : 500.000 reiškia, kad brėžinio vienam cm ar coliui vietoje atitinka 500.000 tokių pat vienetų. Tai jau linijinės formos m., išreikštas žodžiais. Tam pačiam skaitmeniniam m. galima sudaryti daug linijinių įvairiose ilgių vienetų sistemose. Pvz. 1 : 500.000 dar gali būti ir taip nusakytas: 1 cm — 5000 m, ar 1 cm — 5 km, ar 3 cm — 15 km ir t.t. Arba anglų sistemoje: 1 coliui — 500.000 colių, ar 1 coliui — 41666,6 pėdų, ar 1 coliui — 1388 jardų, ar 1 coliui — 3,1 statutinių mylių ir pn. Ne visi jie yra patogūs. Parankesniam naudojimui yra patogus linijinis m.; jis išbraižomas popieriuje ar įrėžiamas liniuotės briaunoje. Toks jo grafinis pavidalas pateisina vokišką m. pavadinimą ‚Massstab', atseit, metalinė ar permatomos medžiagos ‚matavimo lazdelė'. Nubrėžtas popieriaus juostelės pakraštyje ir pridėtas prie dviejų brėž. punktų, grafinis m. be jokių skaičiavimų suteikia atstumą žemėje įprastiniais vienetais: kilometrais, myliomis ir kt. Dažniau atstumas imamas iš plano skriestuvu ir pridedamas prie plane išbraižyto m. Juo skaičius M yra mažesnis, juo stambesnis yra brėžinys ir jo m. yra laikomas stambesniu ir atvirkščiai, esant M dideliam skaičiui, ir pats žemėlapis bei jo m. laikomi smulkiais. Skaičius M turi lemiamos reikšmės žemėlapio tūriui, jo tikslumui ir kiekiui darbo, kurį tenka įdėti vietoje, matuojant ir braižant žemėlapį.

Mastelis sen. Lietuvos žemėlapyje

Stambaus m. planuose tikslumui padidinti planą sudarant ar jį naudojant, išsibraižomas vad. skersinis, ar transversalinis, m. Norint sužinoti, kiek laiko užtruks kelionė iki kurios nors vietos automobiliu, laivu ar lėktuvu (žinant vid. kelionės greitį), žemėlapiui paruošiamas vad. laiko m. Vietos šlaito statumui sužinoti naudojame: 1. kai kalnuotumas parodytas izohipsėmis, savotiškų statumų m. ir 2. kai reljefas išreikštas brūkšnių metodu — statumų skalę.

Tam tikrų kartografinių projekcijų žemėlapiuose ne visose lapo vietose ir ne visomis kryptimis m. išsilaiko vienodas. Tada braižomi keli sujungti m., pvz. Merkatoriaus projekcijoj—kiekvienai paralelei.

Projektuojant labai smulkius objektus (pvz. laikrodžio mechanizmo dalis), tenka juos atvaizduoti ne natūralaus dydžio, bet M kartų sustambinus. Tada skaitmeninis m. rašomas ne 1 : M, bet M : 1, vadinasi, ilgiai brėžinyje sustambinti M kartų. Jei ilgiai-atstumai keičiami M kartų,

tai brėžinio plotas kinta M.M, t.y. M^2 kartų; tada plotų m. bus $1 : M^2$ ar $M^2 : 1$.

M. t i k s l u m a s priklauso nuo: 1. grafinio darbo tikslumo, t.y. nuo akies ir braižymo įrankių bei medžiagos savybių, 2. nuo to, kaip tobulai pavyko tam tikras m. išbraižyti, pvz. ar atitinkamos dalelytės yra lygios. Linijinio m. akimis galima įvertinti iki ¼ mm; skersinis m. leidžia pasiekti $^1/_{10}$ mm dalį. Tai absoliutinio m. tikslumo ribos. Imdami dėmesin skaičių M, gausime m. tikslumą žemės ilgio vienetais, atseit, metrais, kilometrais ar myliomis. Tam tikro žemėlapio tikslumas priklauso ne vien tik nuo m. tikslumo ir M, bet ir nuo matavimų, spausdinimo ir visų kitų darbų tikslumo.

S. Dirmantas, Topografija 1923; *A. Krikščiūnas,* Topografijos vadovėlis 1934. *S.Dts.*

2. O p t i n i s, a r b a l y g i n a m a s i s, m. — sąvoka plačiai naudojama architektūroje, ypač urbanizme, kai norint gauti didesnį įspūdį iš pagrindinio objekto (pvz. paminklo ar pastato), sudaroma geriausia proporcija tarp jo ir kitų jį supančių objektų. Tas pats paminklas žiūrovui gali atrodyti įvairiai, priklausomai nuo aplinkumos, ar arti bus dideli medžiai, krūmai ar tik gėlynai. Pagrindinis pastatas aikštėje žymiai nustoja savo didingumo, jei kiti netoliese esą trobesiai yra peraukšti, pvz. gotinė Švč. Trejybės bžn. prieš Wall gatvę Naujorke visai pražuvo tarp dangoraižių. Ir priešingai, aukščiausias Europoje bažnyčioje bokštas Ulme atrodė daug mažesnis, kai karo metu aplinkiniai trobesiai buvo sugriauti, nes nebuvo su kuo jį palyginti. Gotinės bažnyčios vidus visuomet atrodo aukštesnis už tokio pat ar net didesnio dydžio renesansinės ar klasikinės bažnyčios vidų, nes gotikoje kolonos bazės ir kapiteliai nesikeičia jos aukščiui didėjant, o renesanse ar klasikoje dalių proporcija lieka pastovi (absoliuti proporcija).

Optinio m. architektūroj tyrinėtojas H. Maertens nurodė jo dėsnius, kuriais turėtų vadovautis projektuotojas. Tie dėsniai yra šie: 1. Jei stovėjimo vietos atstumas nuo trobesio bus lygus trobesio aukščiui, tai matomasis kampas bus lygus 45°; toks kampas bus optimalinis atskiroms trobesio detalėms stebėti. 2. Jei tas atstumas bus lygus dvigubam trobesio aukščiui, tai matomasis kampas bus lygus 27°; tokiame kampe geriausioje perspektyvoje matomas visas trobesys iš karto. 3. Jei tas atstumas bus lygus trigubam trobesio aukščiui, tai matomasis kampas bus lygus apie 18°; tokiame kampe trobesio bus matoma tik masė, be smulkių detalių, tačiau jau sujungtas su aplinka (urbanistinis ansamblis). 4. Jei atstumas yra keturis ar penkis kartus didesnis už trobesio aukštį, tai matomieji kampai atitinkamai bus lygūs 14° ir 11°; čia jau gaunamas tik bendras vaizdas, kuriame matomas beveik vien tik trobesio konturas bendroje aplinkoje. Čia jau aplinka tampa svarbiausiu elementu, o trobesys jį, galima sakyti, tik papildo.

Trobesio aukščiu laikomas jo aukštis tik iki karnizo; bokštai ir aukšti stogai (pvz. gotikoje) į aukštį neįeina, nes didžiausiaś matomasis kampas akims yra 70°; didesniame kampe objektų akys negali matyti iš karto.

Iš tų dėsnių aiškėja, kodėl taip gražiai atrodo pagrindinis trobesys barokinio plano. Mat, tas trobesys iš pradžių matomas gatvės ašyje kaip simetrinis konturas, o paskui, artėjant prie jo, pamažu išryškėja ir jo detalės, pradedant nuo stambiausiųjų ir baigiant smulkiausiomis, kai atstumas pasidaro lygus trobesio aukščiui.

H. Maertens, Der optische Massstab 1877. *K.Kr.*

Masters Edgar Lee (1868–1950) amerikiečių poetas. Keletą metų advokatavo Čikagoje, bet vėliau visiškai atsidėjo rašymui. Pasaulinio garso susilaukė savo poetinių monologų rinkiniu Spoon River Anthology 1915, kuriame jis paprastais ir aštriais bruožais pateikia eilę būdingos amerikietiškos bendruomenės narių portretų. Šis rinkinys turėjo svarbų vaidmenį JAV literatūros vystymuisi. Ištraukos iš jo spausdintos ir liet. spaudoje. Iš gausių M. eilėraščių rinkinių minėtini: Domesday Book 1920 ir The Fate of the Jury 1929. Geriausiai jam vyko išsireikšti laisvosiomis eilėmis. Be to, M. rašė dramatinių poemų, filosofinių veikalų, romanų, iš kurių išsiskiria vaikystę vaizduojąs Mitch Miller 1920. Autobiografija: Across Spoon River 1936. Iš jo biografinių studijų daugiausia garso susilaukė Lincoln, the Man 1931, kurioje jis mėgino sugriauti vad. Lincolno mitą.

L. Untermeyer, American Poetry Since 1900, 1923. *A.L.*

Mastikà (iš gr. mastichē ‚derva') mastikmedžio ir kai kurių kitų medžių kvapi derva. Šie labai vertingi sakai Vidužemio jūros srityje jau buvo vartojami 400 pr. Kr. Žinoma chios m. gaunama iš P i s t a-

cia Lentiscus, nedidelio medžio, augančio Vidužemio jūros srityse, ir bombėjinė m., sakinama iš P. cabulica. M. savaime sunkiasi iš sveiko augalo liemens arba jį pažeidus. Vartojama šviesiems lakams paveikslams, geležiai lakuoti, litografijoj, medicinoj (Resina Mastix).

Mąstymas plačiąja prasme proto (žr.) veikla apskritai, siauresne prasme — protavimas (žr.), iš vienų spręsmų išvedimas kitų, pirmuosiuose implikuotų spręsmų. M. yra savas tik žmogui kaip, sena aristoteline aptartimi, ‚protingam gyvuliui'. Gyvuliai tik jusliškai patiria savo aplinką ir todėl lieka gamtai palenkti ir jos valdomi. Gi žmogus savo m. išsiveržia iš gamtos, pajėgdamas objektyviai suvokti tikrovę bei jos sąryšius (teorinis m.) ir savo veiklai statyti prasmingus uždavinius bei tikslus (praktinis m.). Visas žmogiškasis pažinimas (o tuo pačiu ir žmogiškoji veikla) remiasi mąstymu. M. visų pirma yra protinio pažinimo pagrindas, bet taip pat apsprendžia ir juslinę patirtį. Priklausydamas juslinės patirties, m. siekia giliau negu juslinė patirtis. Jusliškai patiriame tik gamtinę tikrovę (nors ir šios pastorosios pažinimas neįmanomas be m.), o m. kreipiasi į visą būtį, gamtinę ir dvasinę, realinę ir idealinę. Nors visas žmogiškasis pažinimas (tiek kasdieninis, tiek mokslinis) savo pagrindu turi m., specialesne prasme m. terminas dažnai imamas sinonimu filosofiniam m., besikreipiančiam į pagrindinius pasaulėžiūrinius klausimus. Pagal tai ir mąstytojo vardas yra taikomas ne kiekvienam žmogui (nors kiekvienas žmogus mąsto), o specialiai tam, kuris (nebūtinai būdamas filosofijos specialistas) ypačiai leidžiasi spręsti žmogaus paskirties ir prasmės pasaulyje klausimą. Teologinėje terminijoje panašiai m. terminu vadinama maldos (žr.) forma, būdinga religiniu susitelkimu kaip antgamtinių paslapčių apmąstymu.

Filosofijoj m. klausimas priklauso pažinimo (žr.) teorijai, svarstančiai pažinimo ir būties klausimą. Kiek m. turi laikytis tam tikrų formalių taisyklių, jis yra logikos (žr.) objektas. Psichologija turi m. savo objektu, kiek jis priklauso psichinei tikrovei kaip tam tikra psichinė funkcija.

Rd.

Psichologijoje senesniosios srovės, šiandien vadinamos elementų ar asociacijos psichologijos vardu, buvo bandžiusios ir m. aiškinti tik paprastais asociacijų (žr.) dėsniais. Reaguodama prieš šią savotiškai mechanistinę m. sampratą, vad. mąstymo psichologija (plėtota O. Külpės ir jo Würzburgo m-los) iškėlė m. savitumą, skirtingumą nuo vaidinių, sudarytų jusline patirtimi, ir nesuvedamumą į asociacijas. Daug dėmesio dabar kreipiama genetiniam žvilgiui — m. raidai. Taip pat nemaža nagrinėta įvairios m. formos (ne tik psichologijoj, bet ir sociologijoj).

Metodo atžvilgiu turime induktyvinį, deduktyvinį ir analoginį (panašybinį) m. Raidos požiūriu sutinkame šias m. stadijas ir formas: a. autistinį, kur individas (vaikas tarp 2 ir 5 m. amžiaus) jungia vaidinius bet kaip, nesirūpindamas, ar toks jų ryšys atitinka tikrovę ar ne (pvz. pelė buvo tokia baisi, kad surijo katiną); čia priklauso ir sapnai ir psichozinių ligonių svaičiojimai (delusions); b. sinkretinis m., kurio sprendimai remiasi sinkretinėmis pagavomis: mamai šalta todėl, kad apsivilkus baltą megztinį, o sesutei — todėl, kad vilki mėlyną (ši m. fazė sutinkama vaikuose tarp 5 ir 7 m., mentaliniuose atsilikėliuose, primityviuose ir prietaringuose žmonėse, taip pat ir neurotiniuose pacientuose); c. nuo 7 iki 12 m. amžiaus vyrauja konkretinis m., kuris remiasi jau realybės tyrimu, bet operuoja ne bendrinėmis sąvokomis, o individualiniais vaidiniais — dar dažniau, net pačiais daiktais (čia priklauso neišlavinto proto žmogaus m., kurio inteligencijos koeficientas yra tarp 80 ir 90); d. iš šios fazės palaipsniui (pradedant nuo 13 m. amžiaus) pereinama prie abstraktinio logiško m., kur jau vietoj konkretinių vaidinių vartojamos bendrinės sąvokos ir čia jungiamos pagal logikos dėsnius. Dar kitais požiūriais m. gali būti: spontaninis, valingas, praktinis, selektyvinis, intuityvinis, fantazinis, kūrybinis, garsinis (garsiai kalbant), dereistinis (Bleulerio terminas) ir kt.

M. vystosi kartu su kalba. Net tylusis mūsų m. yra lydimas žodžių, kurie čia atstovauja sąvokoms, o dažnas net nesugeba tyliai mąstyti. Tad kalba yra pagrindinė m. raidos priemonė.

E. Husserl, Logische Untersuchungen 1900; *K. Bühler,* Tatsachen u. Probleme zu einer Psychologie der Denkvorgänge (Archiv für die ges. Psychologie 1907); *J. Piaget,* Le jugement et raisonnement chez l'enfant 1923; *O. Fenichel,* The Psychoanalytich Theory of Neuroses 1945. *A.Lgm.*

Mãstis ežeras Telšių aps., ties Telšių mst., 3,4 km ilgio, ligi 1,6 km pločio, 294,4 ha ploto; paviršius 126,1 m nuo j.l.; gilumai ligi 5,3 m, vid. 3,1 m; yra sala 2,2 ha ploto. Į ežerą įteka Durbinis, Berkinė, Juodupis, Kluikis, išteka į rytus Mastupis (Pateklos, Virvyčios, Ventos). Ež. tirtas 1905 Č. Chmielevskio ir 1936 P. Gaidamavičiaus. Baseino plotas 43,6 km². 1925 rasta išplauto gintaro gabaliukų.

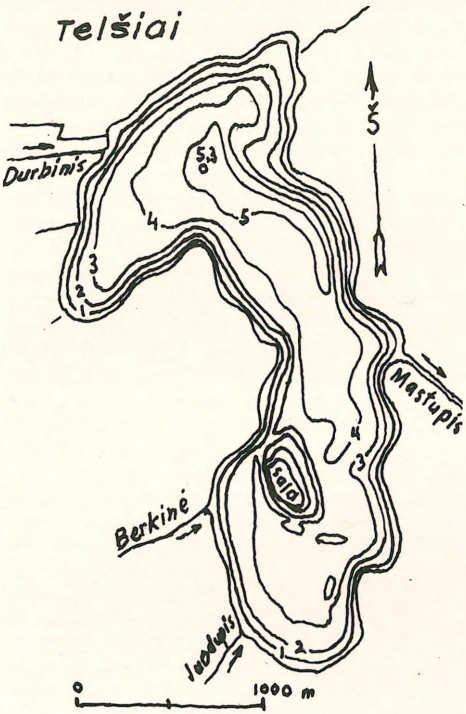

Masčio ež. batimetrinis planas

Padavimas sako, kad milžinas Džiugas iškasęs M. ežerą, pastatęs Telšių miestą, o sau supylęs kapą, kuris dabar vadinamas Džiugo kalnu (žr.).

P. Gaidamavičius, M. ežero morfometrija (Žemėtvarka ir Melioracija 1936 nr. 2); (") M. ežero baseinas (Gimtasai Kraštas 1943 nr. 31).

Mastitas (iš gr. mastos ‚krūtis') medicinoje — krūties liaukos votis, dažniausiai pasitaikanti neseniai gimdžiusioms ir kūdikį maitinančioms moterims (m. puerperilis). Priežastis — infekcija, patekusi į liauką pro sužalotą spenelio odą ar pro spenelio latakus. Higienos priemonėmis galima apsaugoti maitinančių moterų krūtis nuo infekcijos. Infekcinė krūties spenelio votis pasitaiko ir blogos mitybos ir infekcijai neatspariems kūdikiams (m. neonatorum). Susiduriama ir su skausmingu krūties spenelio patinimu (M. adolescentium) vaikams brendimo amžiuje, endokrininių funkcijų pasikeitimo įtakoje. Individui subrendus, patinimas savaime išnyksta. Taip pat endokrininių pasikeitimų įtakoj atsiranda krūties liaukos sukietėjimas moterims, artėjant klimakteriniam amžiui, ir dažniausiai negimdžiusioms moterims (m. chronica cystica, m. sclerotika). *V.Kn.*

Mastodontas (iš gr. mastos ‚krūtis' ir odus, odontos ‚dantis') didžiulis iškastinis (fosilinis) straublinis žinduolis, giminingas šių dienų drambliams (žr.).

Mastoiditas (gr. mastos ‚krūties spenelis' ir eidos ‚pavidalas') medicinoje smilkinio kaulo spenelinės ataugos uždegimas. Spenelinė atauga (processus mastoideus) yra ausies grybelio užpakalyje, kur ji apčiuopiama kaulo iškilimo pavidale. M. pasitaiko, kaip komplikacija po vidinės ausies uždegimo. Iš vidinės ausies dalies infekcija pereina į m. tuštumas ir ten sukelia pūlingą uždegimą. Dažnai pūliai prasimuša į paviršių ir ausies užpakalyje suformuoja votį. M. seniau buvo gana dažnas susirgimas. Antibiotikų dėka, dabar m. pasitaiko, palyginti, retai.

Mãstupis upelis Telšių vls. ir aps., Pateklos (Virvyčios, Ventos) kair. aukštupys, 12,7 km ilgio, su Durbiniu, savo aukštupiu, 23,1 km; teka iš Masčio ež. į r., turi kair. intaką Taũsalą, krinta 15,6 m; baseino plotas 180 km², vid. debitas 1,8 m³/sek. Susijungus su Gervainiu, sudaro Pateklą.

Masturbacija žr. Onanizmas.

Mąstviltas liet. bajoras, minimas 1413 Horodlės (žr.) akte, priimtas į Dolęgų herbą. Ten jis rašomas: Monstvyld, Monstiwyld, Monstvid, Monstthwyld. Daugiau apie M. nežinoma. Neaišku, ar XV a. pusėje minimas Andrius Mostvilovič galima tapatinti su M.

Akta unji Polski z Litwą, išleido St. Kutrzeba ir Wł. Semkowicz 1932, 54, 57, 70; Dokumenty Moskovskago Archiva Ministerstva Justicii I 1897, 6, 9, 31–32, 62; *Wł. Semkowicz*, O litewskich rodach (Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego we Lwowie VIII) 1926–27, 141.

Masuccio da Salerno (iš tikro Guardati, Tommaso) XV a. italų novelistas, gimęs ir miręs Salerne. Ilgą laiką gyveno Neapolyje ir buvo kng. Roberto Sanseverino sekr. Tas pareigas eidamas, pažino dau-

gelį to meto didikų ir valstybės vyrų. 1475 savo novelių knygą, pavadintą Novellino, dedikavo Ipolitai Sforzai, ištekėjusiai už Kalabrijos Alfonso, būsimo Neapolio karaliaus. Novelliną (išsp. 1476, [2]1874 ir [3]1929) yra 50 įvairaus pobūdžio novelių, sudarančių knygos 5 skyrius po 10 novelių kiekviename.

Masudi Abul Hasan Ali (m. 956 Kaire) arabų keliautojas, istorikas ir geografas. Nesitenkindamas mokykliniu arabų mokslu apie įvairias šalis, jis pats leidosi į keliones. Aplankė Persiją, Indiją, Arabiją, Siriją, plaukė Indijos vandenynu ir Kaspijos jūra. Gausiuose veikaluose aprašė aplankytų kraštų praeitį, jų geografiją, etnografiją, kultūrinį ir politinį gyvenimą. Iš jo nuotrupose išlikusių veikalų žinomiausias yra Murudž al-Dhahab (Aukso plovyklos), verstos į prancūzų kalbą su ankstyvesne klaidinga antrašte: Aukso pievos (9 tt. 1861–77). M. veikalai svarbūs šaltiniai Artimųjų Rytų istorijai, geografijai ir kultūrai.

Maszyński Piotr (1855–?) lenkų kompozitorius, dirigentas ir muz. pedagogas. Varšuvos konservatorijoj fortepijoną studijavo pas prof. Michalovskį, kompoziciją pas Z. Noskovskį ir Roguskį. Baigęs konservatoriją, apsigyveno Konstancoj (Šveicarijoje), kur buvo choro dirigentu. 1886 grįžo Varšuvon, suorganizavo vyrų chorą ‚Lutnia' ir jam vadovavo iki mirties. Nuo 1890 Varšuvos konservatorijos prof. Suredagavo 4 sąsiuvinius dainų vyrų chorui; IV sąsiuvinyje įtraukta ir liet. liaudies daina Sėjau rūtą. Parašė daug smulkių vokalinės ir instrumentalinės muz. kūrinių. V. Kudirkos Kanklėse (II dalis) yra M. harmonizuotos 6 dainos vyrų chorui. ‚Lutniai' priklausė ir nemaža lietuvių, jų tarpe T. Daugirdas, V. Kudirka, vėliau St. Šimkus ir kt.

Maszkiewicz Samuel žr. Maskiewicz, Samuel.

Mašalai šiuo bendru vardu vadinamos mažos pilkos muselės, kurios vasaros dienomis, ypač saulėtais pavakariais, skraido spiečiais ir puola galvijus bei kitus gyvulius. Šie m. nekanda ir neparazituoja, bet minta gyvulių kūno sultimis, lenda į akis, nosis, ypač puola žaizdas, kur daugiausia randa sulčių. M. deda kiaušinėlius į drėgną žemę ar į mėšlus, kur iš jų išsirita ir išauga lervos ir pagaliau pačios muselės-mašalai. Žr. Kuisis.

Mašalaitis 1. Petras (g. 1907 VII 1 Pilotiškių k., II Gudelių vls., Marijampolės aps.) teisininkas, (2) brolis. 1931 baigė Marijampolės Rygiškių Jono gimn., studijavo VDU technikos fak., 1935 perėjo į teisių fak., kurį baigė VU 1942. Nuo 1936 XI 15 tarnavo teisingumo m-joje, 1939 III 8 — 1940 VIII 24 skyriaus virš. 1940 bolševikų atleistas, kurį laiką dirbo Lietuviškosios Enciklopedijos administracijoje. 1941 VII 10 Laikinosios Lietuvos vyriausybės kviečiamas vėl grįžo dirbti teisingumo m-jon, nuo 1943 V 16 kalėjimų departamento dir. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1947 atvyko į Angliją. Čia aktyviai reiškiasi visuomeninėje veikloje: buvo Londone meno sambūrio Vaidilos vadovas, Londono liet. sporto ir socialinio klubo vadovas ir kt.

2. Vincas (g. 1892 VI 24 Pilotiškių k., II Gudelių vls., Marijampolės aps.) teisininkas, (1) brolis. Baigė Marijampolės gimn. ir Maskvos univ. teisių fak. Gimnazijoje aktyviai dalyvavo slaptoje moksleivių aušrininkų organizacijoje ir vėliau Maskvos lietuvių studentų d-joje. Grįžęs į Lietuvą, nuo 1919 pradžios iki Sovietų Sąjungos okupacijos dirbo ministrų kabinete, eidamas ministrų kabineto reikalų vedėjo, kanceliarijos viršininko ir generalinio sekretoriaus pareigas. Be to, redagavo Vyriausybės Žinias. Ryšium su tarnybinėmis pareigomis, M. yra rašęs periodinėje lietuvių spaudoje. Vokiečių okupacijos metu bendradarbiavo pogrindinėje spaudoje. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1947–49 buvo Vliko narys ir Kultūros Tarnybos bendradarbis. 1949 atvyko į JAV, kur ir toliau dalyvauja Lietuvos išlaisvinimo veiksnių darbe, bendradarbiauja Teisininkų Žiniose ir kt.

Mašalas (Simulia maculata) nedidelė, 3,2–3,8 mm ilgio, tamsiai pilkos spalvos muselė (Simuliidae šeimos), turinti kuprelę ir trumpus sparnus. Kojos, galva ir jaustukai tamsiai rudi. Ant nugaros skydelis su trimis tamsiais bruoželiais. Snukelis pritaikytas odai pradurti ir kraujui čiulpti. Krauju minta tik moteriškosios lyties m. M. deda kiaušinėlius pavasarį tekančiuose vandenyse, srauniose upėse ant stovinčių daiktų bei žolių. Po trumpo laiko iš kiaušinėlių išsirita lervos ir tuojau prikimba prie vandenyje esančių daiktų ar augalų. Jos šeriasi kelis kartus ir po kelių savaičių (anksčiau ar vėliau, tat

priklauso nuo oro temperatūros) virsta lėliukėmis, kurios gali vandenyje peržiemoti, jei jas užpuola šaltas oras. Tada pavasarį m. išsirita iš lėliukių ir dažnai dideliais spiečiais moteriškieji puola gyvulius, dažniausiai galvijus, rečiau arklius, avis, kiaules ir dar rečiau žmones. Jie puola saulėtomis dienomis, pavėsio nemėgsta. Kanda ten, kur oda plonesnė, apie akis, šnerves, po uodega, apie tešmenį ir kitur. M. kąsdamas įleidžia į žaizdelę nuodingo skysčio, nuo kurio toje vietoje atsiranda raudona dėmelė, oda patinsta. Jei didelis skaičius m. sukandžioja gyvulį, jis gali staiga kristi negyvas. Kai kuriuose kraštuose m. padaro žmonėms didelių nuostolių. Lietuvoje m. buvo pasireiškę dideliais spiečiais 1941 Pasvalio apylinkėse, kur tuo metu krito nuo jų nemažas galvijų skaičius. Dėl to šie m. dar vadinami nuodingomis muselėmis. Jie savo biologija artimesni uodams, negu paprastoms musėms.

A. Milaknis, Nuodingosios muselės Lietuvoje (Žemės Ūkis 1942); *J. Fiebiger,* Tierische Parasiten 1947; *H. O. Mönnig,* Veterinary Helminthology and Entomology 1950. *A.Mlk.*

Mašhad žr. Mešhed.

Mašina (prc. machine iš lot. machina ‚prietaisas') įrengimas perdavimui jėgos, kuri atlieka techniškai naudingą darbą arba pakeičia energiją į kitą formą. M. istorija tiek pat sena, kaip ir visos žmonijos istorija. Pirmosios žmonijai žinomos m. buvo labai paprastos, susidėjo tik iš kelių dalių. Pagrindinės dalys buvo: svirtis, nuožulni plokštuma ir ratas. Jos buvo naudojamos sunkiems daiktams kelti ir karo reikalams. Primityvioms m. sukti buvo naudojama žmogaus ir gyvulio energija. Vėliau pradėta naudoti vandens kritimo ir vėjo energija. Antroje XVIII a. pusėje išrasta garo mašina (žr.), kuri padarė perversmą ūkiniame gyvenime ir davė pradžią stambiajai pramonei. XIX a. išrasti vidaus degimo ir elektros varikliai. M. gamybos pramonė pirmiausia atsirado Anglijoj. Iki XIX a. pradžios ji laikė m. gamybos monopolį. Pvz. Anglijos kolonijos Š. Amerikoj negalėjo pačios gaminti sau m., turėjo įvežti iš Anglijos. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo gaminamos įvairios žemės ūkio m., durpėms kasti m., elektros motorai ir nedideliame kiekyje metalui apdirbti m.

M. galingumas matuojamas arklio jėgomis arba kilovatais. Tai yra didžiausias galingumas, kurį m. pagamina arba didžiausias galingumo motoras, reikalingas m. sukti. M. skirstomos į dvi pagrindines rūšis: jėgos ir darbo. Jėgos m. vartojamos energijai pakeisti. Garo m. ir garo turbina pakeičia šiluminę energiją į mechaninę. Šiuo atveju naudojama tarpininkas — vandens garas. Vidaus degimo varikliuose šiluminė energija paverčiama mechanine energija be tarpininko. Todėl vidaus degimo variklis yra daug praktiškesnis, kadangi nereikalauja pašalinių įrengimų, kaip kad garo katilas reikalingas garo mašinai. Elektros generatorius pakeičia mechaninę energiją į elektros energiją, kuri galima laidais perduoti į didelius atstumus. Elektros motoras veikia atvirkščia kryptimi: jis pakeičia elektros energiją į mechaninę. Vandens turbina pakeičia kinetinę energiją į mechaninę. Darbo m. naudoja iš šalies gaunamą energiją, ji yra tik tarpininkas tarp energijos šaltinio ir produkto. Dalis energijos, kuri įdedama į m., suvartojama m. judomųjų dalių trinčiai nugalėti. Tik dalis energijos paverčiama naudingu darbu. Energijos kiekis, kuris paverčiamas naudingu darbu, padalytas iš to energijos kiekio, kuris įdedamas į m., vad. mašinos naudingumo koeficientu. *J.Mkl.*

Mašinalùs (prc. machinal) nesąmoningas, nevalingas.

Mašinėlė mažesnis mechanizmas, pritaikytas įvairiems darbams, pvz. rašomoji m., plaukams kirpti m. ir kt.

Mašinerija keletas sujungtų mašinų vienam bendram gamybos tikslui.

Mašinizacija mašinų įvedimas į gamybą, žmonių ir gyvulių raumenų darbo pakeitimas mašina. Žr. Mechanizacija.

Mašiotaitė-Urbšienė Marija žr. Urbšienė-Mašiotaitė, Marija.

Mašiotas 1. Jonas (1874 VI 24 Pustelninkų k., Būblelių vls., Šakių aps. — 1947 Lietuvoje) inžinierius, (4) brolis. Baigęs Marijampolės gimnaziją, įstojo į Maskvos univ. matematikos sk., kurį baigė 1900. Po to studijavo Maskvos aukštojoje technikos mokykloje, kur 1904 gavo mechanikos inž. diplomą. Grįžęs Lietuvon, apie metus tarnavo Virbalio muitinėje inžinierium ekspertu. 1906

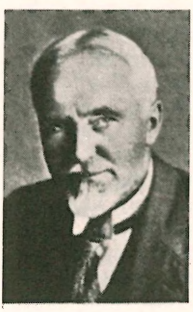

J. Mašiotas

–14 Vilniaus chem.-technikos m-los mokytojas. Kartu dirbo Vilijos ūkio mašinų dirbtuvėse Vilniuje ir buvo tos b-vės pajininku. Be to, buvo vienas iš steigėjų III Vilniaus savitarpio kredito d-jos (Lietuvių Bankas Vilniuje) ir buvo banko valdybos nariu. Prasidėjus I pas. karui, išgabeno banko turtą į Maskvą ir 3 metus dirbo Dinamo akc. b-vės fabrike. Sugrįžęs į Vilnių, 1918 prisidėjo steigiant Lietuvos technikų d-ją, buvo jos pirmininku. 1919 X paskirtas Valstybės Kontrolės vicekontrolierium. 1926 VIII 1 — XII 17 Valstybės kontrolierius, vėliau revizijos inspektorius, nuo 1928 VIII 20 kontrolieriaus pavaduotojas, vėliau generalinis sekretorius, 1940 VI 19–24 kontrolierius, 1940 VII 6–16 Valstybės Kontrolės krašto apsaugos dpt. direktorius. Nuo 1924 III 15 LU priv. doc. (dėstė buhalteriją ir techninę atskaitomybę), 1925 X 1 — 1940 doc. M. reiškėsi ir visuomeninėje veikloje. Jis buvo Varpo platintojas ir šelpėjas, besimokydamas Maskvoje priklausė Maskvos liet. stud. d-jai. 1907 III 25 įstojo nariu į Liet. mokslo d-ją Vilniuje. 1914 XI 14 buvo vienas iš steigėjų Lietuvių d-jos nukentėjusiems dėl karo šelpti Vilniuje. I pas karo metu buvo ‚Karo aukoms šelpti komiteto' nariu ir ‚Lietuvos Tautos Fondo' kasininku. *J.P.*

2. Jonas (1897 IX 12 Rygoje — 1953 II 28 Čikagoje, JAV) mokytojas, matematikas, (4) sūnus. 1915 baigė vokiečių realinę mokyklą Rygoje. 1916–18 dirbo Liet. tremtinių komitete Maskvoje. Grįžęs Lietuvon, 1919–22 mokytojavo Marijampolės gimn. ir mokytojų seminarijoje. Nuo 1922 studijavo matematiką Berlyno ir Züricho univ. Nuo 1926 mokytojavo Kauno komercinėj aukštesniojoj mokykloj ir nuo 1927 IX 1 Aušros berniukų gimn. Kaune. 1943 gavo vyresniojo mokytojo teises ir iškeltas į Vilkijos gimn. mokytoju. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1949 atvyko į JAV. M. reiškėsi visuomeninėje veikloje: 1916–18 priklausė Liet. socialistų liaudininkų partijai, vėliau Lietuvos šaulių s-gai, nuo 1929 Lietuvos skautų s-gai, nuo 1945 Lietuvos atgimimo sąjūdžiui (vienas iš kūrėjų), nuo 1951 Amerikos liet. tautinei s-gai. Bendradarbiavo Jaunojoje Lietuvoje (1916), Lietuvos Žiniose, Švietimo Darbe, Mūsų Kelyje, Vienybėje, Margutyje, Drauge. 1919 red. Rygoje Darbininkų Kovą ir 1946 Laisvąją Lietuvą. Išsp. eilę matematikos vadovėlių gimnazijoms, Erdvės geometrija 1928, Matematikos formulės ir lentelės 1929, Funkcija ir jos grafiškas vaizdavimas aukštesnėse ir vidurinėse mokyklose I 1930, Matematikos vadovėlis, teorija ir uždavinynas vidurinei mokyklai I 1937, II 1938, III 1938, ²1940, Keturženklės dešimtainių logaritmų ir trigonometrinių funkcijų didumų lentelės 1945.

3. Justinas Juozas (g. 1901 IX 13 Vaitiškių k., Būblelių vls., Šakių aps.) atsargos majoras. Mokėsi Kybartų ir Marijampolės gimn., 1921 baigė Karo mokyklos IV laidą, 1924 Kūno kultūros kursus ir 1928 Aukštuosius karo technikos kursus. Tarnavo technikos dalyse ir daliniuose. Dėstė karinį parengimą ir kūno kultūrą Marijampolės realinėje gimn., Kvietiškio žemės ūkio mokykloje, Marijampolės marijonų gimn. ir Aukštuosiuose kūno kultūros kursuose. 1944 pasitraukė į Vakarus, 1950 atvyko į JAV. Nuo 1918 ėmė rašinėti straipsnius, eilėraščius, feljetonus moksleivių laikraščiuose, vėliau bendradarbiavo Pavasaryje, Karyje, Karde ir kt., pasirašinėdamas įvairiais slapyvardžiais, dažniausiai Justas Tyla. Keletas jo karišku dainų transliuota per Kauno radiją ir pasidarė populiarios (pvz. Mūsų kuopa, Pionieriai, Aš neužmiršiu ir kt.). Redagavo dalių laikraštėlius: Elektrotechnikos bataliono Žaibą, Technikos pulko — Perkūną ir 9 pėstininkų pulko — Vytenietį. *K.Alš.*

4. Pranas (1863 XII 19 Pustelninkų k., Būblelių vls., Šakių aps. — 1940 IX 14 Kaune) aušrininkas, visuomenės veikėjas, pedagogas, vaikų rašytojas. (1) brolis. Gimė susipratusių lietuvių, vidutinių ūkininkų šeimoje. Namie pramokęs skaityti ir rašyti, lankė Naumiesčio pradžios m-lą. 1883 baigė Marijampolės gimn. ir 1887 Maskvos univ. fizikos-matematikos fak. Baigęs mokslus, norėjo gauti Lietuvoj mokytojo vietą, bet rusų administracija neskyrė, todėl pradžioje pusantrų metų tarnavo akcizės valdininku Lomžoje. 1889 gavo raštininko vietą Rygos mokslo apygardoje ir tik 1892 paskirtas matematikos mokytoju Rygos vokiečių realinėje gimn., kur dirbo iki 1915. Be to, paskutiniuosius 2 metus

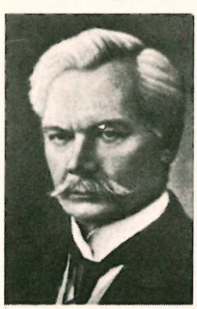

P. Mašiotas

buvo Rygos mergaičių gimn. dir. I pas. karo metu pasitraukė į Maskvą, vėliau į Voronežą, kur 1915–18 vadovavo M. Y-čo berniukų ir mergaičių gimn. 1918 grįžęs į Lietuvą, pradžioje dirbo Lietuvos Tarybos švietimo sekcijoje Vilniuje, vėliau švietimo m-joje Kaune, kur buvo aukštesniojo mokslo dpt. dir. ir nuo 1919 XI 20 viceministru. Be to, dirbo knygų leidimo ir terminologijos komisijose. Panaikinus švietimo viceministro vietą, 1923 paskirtas naujai įsikūrusios Klaipėdoje Vytauto D. gimn. direktorium. 1929 VII dėl ligos iš tų pareigų pasitraukė ir išėjo į pensiją. Už nuopelnus 1923 XII 17 LU matematikos-gamtos mokslų fak. jam suteikė garbės dr. laipsnį, 1928 apdovanotas D.L.K. Gedimino II laipsnio ir 1933 I laipsnio ordinu, o rašytojai jį išrinko Liet. rašytojų d-jos garbės nariu.

M. visuomeninė veikla. M. dar gimnazijoje būdamas dalyvavo slaptuose liet. moksleivių rateliuose ir platino lietuvių draudžiamąją spaudą. Universitete visą laiką priklausė Maskvos liet. studentų ir farmaceutų d-joms. Gyvendamas Rygoje, M. daug dirbo įvairiose liet. organizacijose: 1903 priklausė Dainos d-jai ‚Aušra', 1903 rudenį vienas iš steigėjų Lietuvių muzikos ir dainos d-jos ‚Kanklės' (1904–05 iždininkas), 1906 įėjo į komisiją Kanklių bibliotekai ir skaityklai steigti, 1906 kartu su M. Šikšniu įsteigė Lietuvių švietimo d-ją Žvaigždę (buvo pirmuoju pirm., vėliau garbės nariu; valdyboje buvo iki 1915), kuri laikė 7 liet. pradžios mokyklas ir suaugusiųjų kursus. 1912–14 sekmadieniais mokė Rygos lietuvaites gimnazistes lietuvių kalbos. 1907 VIII 6 išrinktas Lietuvių Mokslo D-jos Vilniuje nariu. Prasidėjus I pas. karui ir susitelkus dideliam tremtinių skaičiui Rygoj, M. drauge su kun. J. Tumu buvo Centrinio liet. komiteto nukentėjusiems dėl karo šelpti įgaliotiniu. Voroneže buvo Liet. mokytojų s-gos valdybos nariu. Vilniuje 1919 I 20 buvo vienas iš steigėjų Liet. mokytojų s-gos ir valdybos narys, 1919 IV 22 vienas iš steigėjų Laikinojo Vilniaus lietuvių komiteto. 1923 įėjo į Vyriausią Lietuvos komitetą tautiniam laivynui steigti ir kt.

Spaudoje M. pradėjo dirbti nuo 1884 Aušroje, siųsdamas jai korespondenciją iš Naumiesčio. Po to bendradarbiavo Šviesoje, Vienybėje Lietuvninkų (1890–1904), Varpe, Lietuvių Laikraštyje (jame vedė vaikų skyrių), Vilniaus Žiniose, Viltyje (buvo jos dalininku), Vaire, Rygos Garse (1910 redagavo kroniką) ir kt. Nepriklausomoje Lietuvoje rašė Lietuvoje, Švietimo Darbe, Lietuvos Mokykloje, Skautų Aidė, Gimtojoje Kalboje, Žiburėlyje ir kt. laikraščiuose. Juose yra išspausdinęs daug straipsnių pedagoginiais bei aktualiaisiais klausimais, mokslo populiarizacijos, apysakaičių jaunimui ir kt. Pasirašydavo pavarde ir visa eile slapyvardžių bei kriptonimų: Ašaka, Ašakaitis, Ašakaitis Pranas, Bismarkis, Dėdė Pranys, Mark-bis, P. Mašaitis, P. Mošaitis, Rygietis, Tas, A.P., C.M., P.A., P.P.M., Pr., Pr. M., Pr. Mš.

Vaikų literatūra. M. priklauso pirmoji vieta vaikų literatūroje. Iš viso jis yra išspausdinęs per šimtą knygų: originalių kūrinių vaikams, verstinių ir vadovėlių. Pirmas vaikų literatūros kūrinėlis buvo 1894 JAV slapyvardžiu P. A. išleista jaunimui populiarizacija — Pasikalbėjimas apie dangų ir žemę. Tačiau tikrasis M. vaikų literatūros kūrybos laikotarpis prasideda prieš pat I pas. karą. 1913 jis išleido Mano dovanėlę. Vėliau išsp. šie darbai: Pasakos — nepasakos (be datos), Mokslo pasakos 1916, Senio pasakos vaikams 1917, Naujos senio pasakos 1917, Augalų pasakos 1917, Apie Lietuvos senovę 1917, Kaip žmogus žemėje įsigalėjo 1919, Kiškiai 1919, Šaltieji ir šiltieji kraštai (pagal Gorbunovo chrestomatiją; be datos Tilžėje), Žiemą ir vasarą 1920, Vaikų pasakos 1920, Mūs mažiesiems, mūs mieliesiems 1921, Pasakėlės 1921, Išradėjai ir išradimai 1922, Mano poilsis 1922, Senio pasakos 1922, Sparnuočiai 1922, Gimnaziją atsiminus 1922, Ir aš mažas buvau 1922, Kai knygas draudė 1924, Būta ir pramanyta 1925, Pasaulio pasakos 1930, Pajūriais pamariais 1930, Mokslo pasakos ir pasakojimai 1931, Juozukas ir Jackus 1934, Dėdė, papasakok 1934, Pažadėta ir tesėta 1934, Nepaprastos atostogos 1935, Pašešupių knygnešiai 1937, Trijų talka 1938 ir kt. 1938 už naujai sudarytą ‚Ir aš mažas buvau' gavo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus literatūros premiją (ši knyga išspausdinta ir 1956).

Vertimai. M. originalių knygų sąrašą dar papildo to paties žanro vertimai iš kitų kalbų. Iš jo vertimų chronologine eile pažymėtini šie: A. V. Hedenstjerna, Nilso Jenseno užrašai 1906; V. Bonsels, Bitė Maja ir jos nuotykiai 1923; V. Lunkevičius, Žemės istorija 1924; J. Svensson, Nonis 1924; K. Meyer-Lemgo, Kelio-

nė į mėnulį 1925; P. Roseger, Kai buvau dar vaikas 1925; P. Roseger, Kalnuose ir miškuose 1925; Bernt Lie, Jaunosios dienos; P. ir O. Blau, Kaip šlama brazda žaliojoj girioj 1926; J. Svensson, Saulėtosios dienos 1927; H. J. Lofting, Daktaras Dolitlis ir jo gyvuliai 1929; J. Svensson, Salose 1930; Molnar, Povilo gatvės vaikai 1930; H. J. Lofting, Daktaro Dolitlio plaukiojanti sala 1930; O. Gaol-Molnar, Petrelis Svajonėlis 1931; E. Kaestner, Emilis ir jo žvalgai 1931; D. G. Mukerdži, Džiunglėse 1931; V. Niethammer, Nykštukas Smalsutis 1931; H. J. Lofting, Daktaro Dolitlio paštas 1931; E. Hansen, Vilties klonyje Grenlandijoje 1933; E. Thompson Seton, Jonukas ir Samukas 1933; H. J. Lofting, Daktaro Dolitlio didžiausioji kelionė I, II 1934; L. Tetzner, Ansas Urjonas 1934; J. Viera, Afrikos naujakuriai I, II 1934; J. Swift, Gulivero kelionės 1935; H. J. Lofting, Daktaras Dolitlis grįžta iš mėnulio 1935; J. Spyri, Heida 1935; D. Defoe, Robinzono gyvenimas ir nuotykiai 1936; V. Durov, Mano žvėrys 1936; J. Siebe, Kalnų miškas 1938; A. Koževnikov, Lapis Jevanas 1938; D. B. Putnam, Kelionė į Grenlandiją 1938 ir kt. Be to, yra palikęs nemaža neišspausdintų originalių ir verstinių dalykų. Jo raštų ir vertimų kalba yra graži, sklandi, stilius lengvas, švelnus.

V a d o v ė l i a i. Be jaunimo literatūros, M. yra paruošęs visą eilę vadovėlių mokykloms, daugiausia iš matematikos srities. Tik ką spaudą atgavus, 1904 J. Jablonskio paragintas paruošė Aritmetikos uždavinyno I dalį (išsp. 1906). Vėliau išleista ir II dalis. Uždavinynas susilaukė 14 laidų. 1907 išsp. vadovėlį suaugusiems — Raštas, vadovėlis norintiems išmokti rašyti. I pas. karo metu, taip pat J. Jablonskio raginamas, M. ėmėsi ruošti vadovėlius būsimosios nepriklausomos Lietuvos aukštesniajai mokyklai. Jų dalis buvo pakartotinai leidžiama ir mokyklose vartojama per visą nepriklausomo gyvenimo laikotarpį. Iš kitų vadovėlių pažymėtini šie: Trigonometrijos uždavinynas 1919, Plokštumos trigonometrija 1919, Geometrijos uždavinynas 1919, Žemosios matematikos istorija 1919, Algebros uždavinynas I 1919, II 1920, Logaritmų knygos, Ašakaičio abėcėlė 1921, Fizikos vadovėlis vidurinei mokyklai 1922. Rūpindamasis matematikos dėstymo pažanga, M. Švietimo Darbe 1921–26 yra išsp. visą eilę straipsnių įvairiais matematikos dėstymo klausimais, pvz. Teoremų analizė (1921 nr. 9–10), Lygčių sprendimas grafikos metode (1922 nr. 10), Šis tas geometrijos kursui palengvinti (1926 nr. 1), Matematika Europos mokyklose (1926) ir kt.

Lietuvos Albumas 355–356 psl.; *V.Čižiūnas*, Pranui Mašiotui 70 m. (Mokykla ir Gyvenimas 1933 nr. 12); *V. Ruzgas*, P. M. — vaikų rašytojas ir draugas (t.p. nr. 12); *M. Krikščiūnas*, Garbingos sukaktuvės (Tautos Mokykla 1934); *J. Žiugžda*, Lietuvos švietimo keliais. Pr. Mašioto 75 m. gyvenimo sukaktį minint (Tautos Mokykla 1938 nr. 24). *P.Mld. ir J.P.*

Mašiotienė-Brazauskaitė Ona (1883 IX Šlavėnuose, Anykščių vls., Utenos aps. — 1949 XII 29 Lietuvoje) pedagogė, visuomenės veikėja, inž. Jono Mašioto (žr.) žmona. Baigė Kauno mergaičių gimn. ir Maskvos aukštesniuosiuose kursuose fizikos - matematikos fak. gamtos skyrių. 1911–14 mokytojavo Vilniaus gimn. I pas. karo metu gyveno Maskvoje. 1918 grįžusi į Lietuvą, Vilniuje suorganizavo ir vedė liet. mergaičių gimnaziją ir vakarinius kursus suaugusiems. Nuo 1928 II 6 kurį laiką buvo II vidurinės mokyklos vedėja. Kaip visuomeninin-kė M. pradėjo reikštis Liet. stud. d-joje Maskvoje. Bestudijuodama susidomi moterų sąjūdžiu Vakaruose, ypač Anglijoje, ir tampa kovotoja dėl moterų teisių sulyginimo. 1905 IX 22–23 Vilniuje ji buvo viena iš steigėjų Lietuvos moterų susivienijimo ir jo įgaliota tais metais dalyvavo visos Rusijos moterų suvažiavime. 1905 XII 4–5 Didžiojo Vilniaus seimo atstovė. 1907 IX 23–24 Kaune aktyviai reiškėsi I liet. moterų suvažiavime ir po to Vilniuje įsteigtoje Liet. moterų s-goje. 1917 III 6 Maskvoje įkūrė Liet. moterų laisvės s-gą ir jai pirmininkavo. Taip pat ji buvo viena iš Liet. tautos fondo steigėjų. 1917 Petrapilio seime viešnios teisėmis atstovavo Liet. moterų laisvės s-gai. Atsikuriant Lietuvos valstybei, 1918 įsteigė moterų komitetą Lietuvos kariuomenei remti ir jam pirmininkavo. 1919 I 20 išrinkta Liet. mokytojų s-gos Vilniuje valdybon ir 1919 IV 22 į Laikinąjį Vilniaus liet. komitetą. 1929 jos iniciatyva įkuriama Lietuvos moterų taryba (žr.). Jai pirmininkau-

O. Mašiotienė

jant, Lietuvos moterų taryba priimama į Tarptautinę moterų tarybą, M. atstovauja tarybai įvairiuose tarptautiniuose suvažiavimuose, kur iškeliama ir Vilniaus byla. 1933 įvedė Kauno radiofone radijo valandėlę, skirtą moterims, ir jai vadovavo. Be to, M. aktyviai veikė Vytauto Didžiojo komitete, Pieno Lašo vadovybėje, Moterų Seklyčioje ir kt. organizacijose. Už nuopelnus 1930 apdovanota III laipsnio Gedimino ordinu. Bendradarbiavo Lietuvos Žiniose, Lietuvos Aide, Žibutėje, Santaroje, Moteryje ir Pasaulyje ir kt. 1933 redagavo radijo laikraštį Namai ir Moteris. Išsp. Moterų politinis ir valstybiniai-tautiškas darbas 1907–1937, 1938.

B. Nv.

Mašonai bantų negrų potautė, gyvenanti Rodezijoje, Njasos srityje ir portugalų R. Afrikoje. Anksčiau jie gyveno tarp Zambezio ir Limpopos (Limpopo), bet buvo kafrų išstumti. M. gyvena sutvirtintuose uolų nuolaužomis kaimuose arba olinėse ertmėse.

Maštabas (vok.) 1. ko nors santykinis dydis, mastas; 2. mastelis (žr.).

Maštalierius (vva. marhstal iš marh ‚arklys' ir stal ‚arklidė') sen. D. L. K. ir didikų arklių prižiūrėtojas, arklininkas (žr.). Iš čia yra kilęs ir Maštalierių k., netoli Kriokialaukio.

J. Totoraitis, Sūduvos Suvalkijos istorija I 1938, 152, 154–155, 190–191.

Matabelija (Matabele, Matabeleland) sritis Pietų Afrikos Sąjungoje (P. Rodezijoje), tarp Limpopo ir Zambezio upių; apie 250.000 km² ir per 550.000 gyv. (1956), iš kurių apie 20.000 europiečių. M. yra banguotas plokščiakalnis (1400–1500 m nuo j.l.), vakaruose pereinąs į Kalahario dykumą. Dėl sauso klimato beveik be medžių, bet daugely vietų tinka medvilnės, cukrinių nendrių ir javų kultūroms. Iškasama aukso ir kai kurių mineralų. Didžiausias mst. Bulawayo.

M. gyvenama karingos zulų kilties matabelų (aman-debele, matabele, ndebele). Jie 1814 išsiskyrė iš Čako (g. 1783) valdomos valstybės, išsikėlė į P. Rodeziją ir sudarė atskirą valstybę. 1893 ir 1896 buvo sukilę prieš anglų okupacinę administraciją. 1945 buvo apie 200.000 matabelų. Jie jau yra praradę senuosius papročius, tačiau išlaikę savo kalbą, kuri priskiriama bantų kalbų šeimos ngunai pošeimei. Matabelai verčiasi kapliniu ūkiu ir yra didžiųjų galvijų augintojai.

Matadi mst. ir svarbiausias Kongo žemupio uostas (Afrikoje), žemiau paskutiniojo Livingstono kataraktų krioklio, pasiekiamas okeaninių laivų; apie 30.000 gyv. (1956). Nuo M. prasideda Kongo geležinkelis; aerodromas, apaštališkojo vikaro rezidencija. Išvežama medvilnė, kava, cukrus, varis ir kt.

Matadoras (isp. matador iš matar ‚užmušti') 1. bulių kautynėse vyriausiasis kovotojas, suduodąs buliui mirštamą smūgį; kitaip m. dar vadinamas espada, toreadoru. 2. Vienas iš domino (žr.) žaidimo būdų.

Matai ir saikai vienetai ir priemonės ilgiui, svoriui, tūriui, erdvei, laikui ir t.t. matuoti. Primityvios to matavimo bei seikėjimo priemonės buvo žinomos jau žiloje senovėje, tačiau jų pradžia nesusekama. Pirmaisiais ilgio m. ėjo ir dabar tebeina (tik standartizuoti) žmogaus kūno dalys, o svoriui — grūdai, sėklos. Iš abiejų išskėstų rankų atsirado sieksnis; iš tarpo tarp pirštų galų ir alkūnės — uolektis; iš kojos pėdos — pėda. Biralų tūriui matuoti ir seikėti senaisiais laikais vartoti moliniai puodai, pintinės, skysčiams — ožkų, avių ir kt. gyvulių odos. Painiava buvo didelė, nes įvairių žmonių kūno dalys yra nevienodo ilgio, grūdai — nevienodo svorio, puodai ir kitos seikėjimo priemonės įvairiose vietose būdavo gaminamos skirtingų dydžių. Padėtis kiek pagerėdavo nukariavimų dėlei. Pvz. Romos imperijos laikais m. ir s. buvo valdžios sunormuoti. Romos imperijai žlugus, painiava kilo iš naujo. Dėl to dar net XVI a. vien tik Badene buvo vartojama 112 įvairių ilgio matų, 92 — ploto, 65 — gabalinėms gėrybėms seikėjimo priemonės, 163 — javams, 123 — skysčiams, 63 — svaigalams ir 80 — įvairių svorio matų. Tokia padėtis sunkino prekybą, ir prekijų geras vardas bei pasitikėjimas jais dėl to nukentėdavo, nes nesąžiningiems susidarydavo sunkiai sukontroliuojamos galimybės sukčiauti.

M. ir s. iš naujo pradėti tvarkyti XIX a. Įvairiose šalyse turime begales įvairių sistemų, tačiau vyraujančios yra dvi sistemos: tobula ir patogi metrinė sistema (žr.) ir čia duodama daug mažiau patogi anglų ir amerikiečių sistema. Yra dar ir absoliutinė vienetų sistema, vad. CGS sistema (žr.). Anglų ir amerikiečių sistemoje vartojami du įvairūs svarai, vad. avoirdupois ir troy. Avoirdupois svaras vartojamas prekyboje apskri-

tai, o troy — brangiųjų metalų ir vaistų prekyboje. Avoirdupois svaras, padalytas į 16 uncijų, įvestas Anglijoje pagal 1303 įstatymus. Troy, padalytas į 12 uncijų, atsirado Prancūzijoje, Troy mieste. Anglijoje šis svaras pradėtas vartoti XIV a. Nuo 1527 legalizuotas kalyklų standartas. Lietuvoje m. ir s. prižiūrėti jau 1919 įsteigti Matų, saikų, svarstyklių ir probavimo rūmai (vėliau įstaiga).

Čia duodamos dvi lentelės:

ANGLŲ IR AMERIKIEČIŲ MATŲ IR SAIKŲ SISTEMOS LENTELĖ (NEPILNA)

Ilgio matai

12	colių	= 1	pėda
3	pėdos	= 1	jardas
5½	jardo	= 1	rodas
220	jardų	= ⅛	mylios
5280	pėdų	= 1	mylia
6	pėdos	= 1	sieksnis
6080	pėdų	= 1	jūrmylė

Pastaba: mazgas yra laivų greičio matas — viena jūrmylė per valandą.

Ploto matai

144	kv. coliai	= 1	kv. pėda
9	kv. pėdos	= 1	kv. jardas
30¼	kv. jardo	= 1	kv. rodas
160	kv. rodų	= 1	akras
4840	kv. jardų	= 1	akras
640	akrų	= 1	kv. mylia

Tūrio matai

1728	kubiniai coliai	= 1	kubinė pėda
27	kubinės pėdos	= 1	kubinis jardas

Skysčių saikai

16	uncijų	= 1	JAV pinta
20	uncijų	= 1	anglų pinta
2	puodukai	= 1	pinta
2	pintos	= 1	kvorta
4	kvortos	= 1	galonas
1,2	JAV galonas	= 1	anglų galonas

Svorio matai

Avoirdupois:

16	dramų	= 1	uncija
16	uncijų	= 1	svaras
2000	svarų	= 1	mažoji tona
2240	svarų	= 1	didžioji tona

Troy:

480	grūdų	= 1	uncija
12	uncijų	= 1	svaras

MATŲ IR SAIKŲ METRINĖS IR ANGLŲ BEI AMERIKIEČIŲ SISTEMOS LYGINAMOJI LENTELĖ (NEPILNA)

Ilgio matai

1	centimetras	=	0,393700 colio
1	colis	=	2,54 centimetro
1	kilometras	=	0,62137 mylios
1	mylia	=	1,609344 kilometro
1	metras	=	1,1 jardo
1	jardas	=	0,9144 metro

Ploto matai

1	kv. centimetras	=	0,15500 kv. colio
1	kv. colis	=	6,4516 kv. cm
1	hektaras	=	2,471 akro
1	akras	=	0,4047 hektaro
1	kv. kilometras	=	0,3861 kv. mylios
1	kv. mylia	=	2,58999 kv. km

Tūrio matai

1	kub. centimetras	=	0,061024 kub. colio
1	kubinis colis	=	16,3871 kub. cm
1	kubinis metras	=	1,30795 kub. jardo
1	kubinis jardas	=	0,76455 kub. metro

Skysčių saikai

1	centilitras	=	0,33815 uncijos
1	uncija	=	0,46871 centilitro
1	litras	=	1,0567 JAV kvortos
1	JAV kvorta	=	0,9463 litro
1	kilolitras	=	264,17 JAV galono
1	JAVgalonas	=	0,0037853 kilolitro

Svorio matai

1	gramas	=	0,035274 avoird. unc.
1	avoird. uncija	=	28,3495 gramo
1	kilogramas	=	2,20462 avoird. svaro
1	avoird. svaras	=	0,453592 kilogramo
1	metrinė tona	=	1,10231 mažosios tonos
1	mažoji tona	=	0,90718 metrinės tonos
1	troy svaras	=	0,37324 kilogramo
1	troy uncija	=	31,1033 gramo

L. Drg.

M. ir s. senovės Lietuvoje iki šiol nėra nuosekliai ištirti, nors senieji Lietuvos dvarų inventoriai ir prekybą liečią šaltiniai teikia nemaža įdomios medžiagos. Eilė m. ir s. pavadinimų yra atsiradę iš baudžiavinių prievolių dvarui, kai buvo mokamos duoklės (žr.), atliekamos dėklos (žr.), rudeninės prievolės ilgės (žr.), atiduodamos valsčiuose duoklės valdovo ar jo vietininko viešėjimams ir sustojimams, vad. stacijoms ar pasėdžiams. Dvarų inventoriai rodo, kad Lietuvoje

baudžiavinių laikų m. ir s. įvairiose vietose buvo nevienodi. Inventoriai mini įvairius krepšius, saikus, virtuvės ir namų apyvokos indus, kuriais buvo seikėjama ir matuojama toje vietoje įprastiniais ar nustatytais m. ir s. Dvarai turėdavo visokių savo nuostatų, pvz. reikėdavo ‚atmesti trečią pėdą' javų už sėjimą tuščioje žemėje. Dar iki XIX a. vidurio lažiniam valstiečiui reikėdavo iš dvaro linų duoti 3 suverptas sruogas ‚masto' (uolekčio) ilgio po 40 posmų, o posme po 20 siūlų. Baudžiauninkų darbo laikas ‚pagal savo lietuviškus papročius' (Grąžteliai, Upytės aps. 1678) buvo skaičiuojamas nuo saulės patekėjimo ligi nusileidimo; pvz. XVIII a. valstietis per dieną turėdavo aparti vieną margą žemės, o moteris — supiauti piautuvu 60 pėdų rugių, iškulti 30 pėdų rugių arba 40 pėdų vasarojaus. Šaltiniuose minimi atskirų sričių m. ir s.: Luokės, Platelių, Šiaulių, Viekšnių, Žagarės ir kt. (‚miara šavelskaja', ‚miara plotelska', ‚žagorski siek'). Minimi taip pat lietuviškieji svarai, pūras, uolektis. Nuo XVI a. dažnai sutinkamas prekybos saikas (‚miara torhovaja') ar Vilniaus saikas (‚miara vilenskaja'). Apskritai dalis m. ir s. yra kilę iš ankstyvų prekybinių santykių su kaimynais ir išlikę per visą D. L. K-tijos gyvavimo metą, pvz. laštas (žr.), akmuo (žr.), birkavas (žr.), pūdas (pundas) ir kt. Eilė lietuviškų m. ir s., ypač tie, kurie buvo žinomi vidaus santykiuose, pateko ir į ano meto aktų kalbą lietuviškomis žodžių šaknimis ar net lytimis: gryšta (grzynsta), pur, siek, svor ir kt. Atskiros prievolinių dalykų ar prekių rūšys turėjo savo m. ir s. pavadinimus: užsieniui skirtas vaškas išvežamas tik akmenimis (‚kamien') ar ratilais (mažasis ratilas 3–4,5 akmens, didysis ratilas 5–6 akmens); XVII–XVIII a. išbrauktų linų saujos matuotos grįžtėmis (grįžtė paprastai tebuvo žinoma linams). Vėliau linai imta sverti svarais, pūdais ir birkavais. Įvairių pavadinimų vilnonės medžiagos ilgai matuota nustatyto ilgio rietimais, pvz. įvežama vienos medžiagos 1,5 rietimo, 13 rietimų. Smulkioje prekyboje medžiagos matuota uolektimis. Gabalinės prekės (kailiai) skaičiuojama ryšuliais (‚buntais') po 15. Hanzos prekybininkai vartojo ir R. Europoje įvedė kailių skaičiavimą po 40. Lentos, rąstai, briauninės sijos (‚vančos', vok. Wagenschoss) skaičiuota šimtais, kapomis, kartais vienetais ir t.t.

Iš svorio m. iš seno (paliudyta nuo XIII a.) dažniausiai vartojamas akmuo (12,5 kg). Juo buvo sveriami ir metalai, išskyrus geležį, kuri buvo vežama lazdomis (‚štobomis'), pagardais (dalis jų ėjo svarais). Pats stambiausias svorio matas buvo laštas (2000 kg), skirtas stambioms masinėms prekėms — pelenams, druskai, grūdams, dervai sverti. Dar iš priešistorinių laikų buvo birkavas (žr.), vėliau išlikęs šienui, šiaudams, linams, grūdams sverti iki pat I pas. karo. Birkavas sudarė 10 pūdų, o vienas rusų pūdas buvo lygus 16,38 kg.

Biralams matuoti iš senovės svarbus saikas buvo statinė (bačka). Statinė tarnavo ne tik biralams ir skysčiams seikėti bei laikyti, bet, kaip rodo inventoriai, jų skaičiais būdavo pažymimas sėjamų laukų plotas, kol dar žemė nebuvo išmatuota. Lietuvoje statinė nebuvo vienodo dydžio. Buvo žinoma Kauno, o ypač Vilniaus statinė, kuri XVI a. paprastai talpino 72 ‚gorčius' ir dalijama į pusstatines (38 gorčiai), ketvirčius (18 gorčių). Buvo dar vartojamos ir ‚silkinės' statinės, kuriose, pagal nustatytus matmenis, nuo XVI a. galo būdavo išvežama linų sėmenys, kanapės, lajus ir kt. Pagal aktus Lietuvoje iš seno buvo vartojamas 5 ‚gorčių' saikas — ‚siekas' (‚siek'). Tik 1766 seimo konstitucija Lietuvai buvo suvienodinti matai (Vol. Legum VII 230–231). ‚Gorčius', kurių 4 lietuviškieji lygūs 3 Lenkijos ‚gorčiams', buvo biralų svarbus matas (3,27 litro). Anksčiau ‚gorčiai' kai kur buvo mažesni (2,8 litro). ‚Gorčiumi' buvo seikėjami ne tik biralai ir skysčiai (pienas, degtinė), bet ir vaisiai (obuoliai, uogos). Šiaip degtinė ir alus (jis išvežamas statinėmis) buvo matuojama kibirais, o vynas buteliais ir statinėmis (‚barilėmis'). Kibiras buvo lygus 12,29 litro. Grūdams seikėti nuo XVII a. plačiai buvo žinomas pūras, kuris buvo lygus 24 ‚gorčiams'. XVIII a. Š. Lietuvoje išplito Rygos pūras (26 ‚gorčiai'). Pūras, kaip ir daugelis kitų senovės s.ir m., nors rusai XIX a. atnešė savo matus, Lietuvos kaime išliko iki pat paskutinių laikų. Pūrais buvo dar dažnai matuojami javų plotai.

Plotom. 1557, paskelbus Valakų įstatymą Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos žemėms, pamažu geometriniais matais išmatuoti visi žemės plotai; pirma žemė buvo matuojama per dieną apartu jaučiu jungu, duba (žr.). Valakas (tiksliai 21,4

ha), praktikoje, žiūrint žemės kokybės, tada buvo 30–33 margai, o lietuvių margas (0,712 ha) buvo lygus 3 ‚šniūrams' arba 30 rykščių (‚rutų', ‚prutų', ‚prentų'). Lietuvių rykštė buvo lygi 4,87 m, o Prūsų ‚rute' — 3,77 m. Ilgio matu buvo sieksnis (XIX a. = 2,13 m), kurį D. L. K-tijoje sudarė 3 Vilniaus uolektys (1 uolektis = 66–71 cm). Malkos ir sukirsti medžiai buvo matuojami sieksniais. XVII a. kubinis malkų-medžių sieksnis, vad. ašimi ar aktainiu. Rusai XIX a. davė savo varstą (1,067 km), dešimtinę, pūdą, svarą ir kt. smulkesnius matus.

Volumina Legum VII 1860; *V. I. Pičeta,* Agrarnaja reforma Sigizmunda Avgusta v Litovsko-Russkom gosudarstve 1958, 215–222; *K. Jablonskis,* Lietuviški žodžiai senosios Lietuvos raštinių kalboje 1941 (daug šaltinių ištraukų liet. matams apibūdinti); *Nekkenbrecher,* Taschenbuch der Münz-, Mass- und Gewichtskunde 1803. Kitą bibliografiją žr. Inventoriai, Laštas. *Z.I.*

M. ir s. Lietuvos kaime. Lietuvių įprastinių m. pagrindu yra pats žmogus, jo kūno dalys bei atskiri veiksmai, todėl ir visi m. tėra apytikriai.

Ilgio m.. Pagrindinis ilgio matas yra síeksnis; jo ilgis — iškėstomis rankomis suimta lazda — nuo nykščio iki kito galo. Šalia šio, rankoms išsiekiamo sieksnio yra dar ir ilginis sieksnis, dažnai vadinamas kryžminiu; jo ilgis — prie kojos nykščio pridėta lazda, jos viršų siekiant sulenktu nykščiu, pirštų galais ar net pasistiepus. Ilginio sieksnio vardas vėliau perkeltas ir 3 rusų aršinų ilgiui. Trumpesni už sieksnį m. žmonėse buvo: pùsiasieksnis, arba krūtinė, — lazdos ilgis nuo krūtinkaulio vagos iki ištiestos rankos sulenkto nykščio, arba virvutės ilgis aplinkui krūtinę; rankà — nuo petikaulio iki ištiestos rankos sulenkto nykščio arba ištiestų pirštų galų; alkūnė — nuo alkūnės linkio iki riešo; uolektis — virvutės ilgis nuo tarpnykščio aplink alkūnę; riešas — nuo riešo linkio iki pirštų galų. Trumpesni m. už ilginį sieksnį, dažniausiai žymį gilumą ar aukštumą, buvo: ūgis — iki viršugalvio; petỹs — iki pečių viršaus; juosmuõ — iki juostos; šlaunìs — iki tarpriečio, kẽlis — iki kelių ir pėdà — nuo užkulnio iki kojos pirštų. Reikalui esant, nusakomas aukštis protarpiniu būdu su žodeliu ‚iki' ar ‚ligi' ir kt., pvz. iki nykščio viršaus, iki riešo, iki nosies, iki smakro, iki šonkaulių ir kt., taip pat — ‚neišsiekiau', t.y. tik kiek aukščiau kaip galiu pasistiebęs pasiekti, ‚pusėn krūtinės', ‚pusėn šlaunies', ‚pusėn kelių' (žemiau kelių), ‚pusėn blauzdų' ir pn.

Toliau ilgis arba atstumas matuojamas žiñgsniù, metimù (akmenuko metimu iš rankos paprastai arba išsiektinai, įsibėgant), dienõs, pùsdienio kelione (pėsčio, raito) ir t.t. Mažieji ilgio m. — sprìndis (paprastasis — smilium, siektinis — viduriniu), plãštaka, piršt as (skiausčias), gniáužtas, krumpliaĩ ir juos skaldant — mažasis, antras ir trečias, o mažybėms — nagà ir (nagos) júodymas. Taip pat ilgiui dar sutinkami atskiri m., kaip siena, kurių 8–10 sudarė audeklo rietimą, ašis (mediniams ratams priešakinė), dalgiakotis, juosta ir medis (10–12 žingsnių), taip pat dar gẽgnė (paprastai tik gyvenamojo namo, kurio skersinis sienojas vienas medis — 6 m).

Ilgio m. taikomi ir pločiui, nors šalia jų yra atskiri, daiktiniai pločio m., pvz. vagà, akėčios, mėdis, lentà, súolas, stãlas ir t.t.

Ploto m. Žmonių ploto m. sudaro sėdìmas (kiek užimi sėdėdamas, kojas prie savęs prisitraukęs), guõlis (kiek užimi aukštielninkas gulėdamas), guolio sieksnis (kiek užguli ir dar rankoms į šonus išsieki), kiemas, sodyba. Didesni žemės plotai nusakomi arimu (vienas, du kinkymai), sėja (biržė, pusbiržė. siautimas arba sauja; pūras ‚du pūrai sėjos', siekas), taip pat dalgio (pusryčiui piovimo, pradalgio siautimas, siūkis) ar kt. darbais bei darbo įrankiais. Prie ploto m. reikia priskirti ir skriedinỹs, t.y. kiek žmogus vietoje stovėdamas gali apsirėžti pirštų galais apie save.

Tūrio m. daugiausia naujųjų paveikti, nors vienas kitas dar yra išlikęs iš seno. Yra žinoma malkų ašis, imant ilgio ašį kubu. Toliau seka duobė, jos gylį aptariant iki viršugalvio ir spindulį išsiekiant pilnu rankų sieksniu (ištiestais pirštais); šalia dar žinoma ir gilioji duobė, kai gylis ilginiu sieksniu matuojamas. Šienui, šiaudams žinomas glėbỹs, naštà, kuksnėlė, kùpeta ir jáuja, taip pat dar vietomis stìrta, žárdas, klojìmas, šalinė, o šalia jų pritampa guba ir vežimas (šieno — priveržtas kartimi, rugių — 8 gubos arba 80 pėdų). Biralams matuoti turime dar žiupsnėlį (dviem pirštais suimtą) ir žiùpsnį (trijų pirštų ėmimo kiekį), sáują, rieškučiàs, káušą (jį sudaro 3–4 kviečių rieškučios), sykẽlį, arba síeką (dydį sudarė kaušai), kurie vietomis su-

tampa su sėtuve, arba vokelė, o 3–4 siekai sudaro pūrą, pagrindinį visų biralų vienetą. Taip pat tūrio arba apimties m. priklausė sáuja, grįžtė, ryšỹs (linams; javams).

Skysčiams žinomas gùrkšnis, šáukštas, káušas arba sámtis, púodas (talpa kaušais matuojama), kibìras (medinis; jo talpa kaušais) ir statinėlė (10 kibirų) ir statinė (20 kibirų), kuri iš dvarų perėjo į kaimus ir javų m., tačiau niekad tiksliai nenusakoma.

Svorio m. teturima šaukšto arba samčio galva (svėrimo atramos taškai labai nevienodi), svãras arba akmuo (žr.), kurie taip pat nėra vienodi. Iš kitų, atneštinių m. žmonėse buvo gyvi: mylia, atitinkanti 7 verstus, verstas, sieksnis iš 3 aršinų arba 7 pėdų, verškas ir colis. Šalia aršinos dažnas jos lygmuo yra uolektis; plotui – dešimtinė, preñtas, márgas, valãkas (tarp 16–32 dešimtinių svyruojąs); tūriui, biralams ir skysčiams — kvorta, gorčius, kartis, bosas, statinė; svoriui — svaras, pūdas ir birkavas. Plg. Laikas. *A.Mž.*

Mataitis Mykolas (g. 1889 XII 4 Viekšių k., Kriukų vls., Šiaulių aps.) teisininkas. 1910 baigė Rygos gimn. Čia priklausė slaptai liet. moksleivių kuopelei. 1910–15 studijavo teisę Tartų univ. Studijuodamas veikė Liet. stud. d-joje ir kurį laiką jai pirmininkavo. 1915 įstojo į rusų kariuomenę, išlaikęs egzaminus pakeltas karininku ir išsiųstas į frontą. 1918 II pateko vokiečiams į nelaisvę. 1918 V grįžo į Lietuvą ir įstojo į Lietuvos kariuomenę. Pradžioje dirbo krašto apsaugos m-jos teisingumo skyriuje, po to perkeltas į besiorganizuojančios artilerijos II baterijos vyr. karininku. Dalyvavo Lietuvos laisvės kovose iki 1920 X. 1921 pradžioje paskirtas kariuomenės teismo kandidatu, vėliau tardytoju. 1926 baigęs LU teisių fak., išėjo iš kariuomenės ir perėjo dirbti teisingumo m-jos žinybon. Ligi 1928 buvo Panevėžio apygardos teismo svarbesnių bylų tardytoju, vėliau Kaune ypatingai svarbių bylų tardytoju. 1929 paskirtas Kauno apygardos teismo teisėju, 1933 IX 15 Apeliacinių rūmų teisėju, 1935 XI 1 Kauno apygardos teismo baudžiamojo skyriaus pirm., 1938 X 1 Vyriausiojo tribunolo teisėju. 1940 VII 1 bolševikų atleistas iš tų pareigų, 1941 VI 14 suimtas ir išvežtas į Sibirą.

Matakai (matako) P. Amerikos indėnų kiltis, visai atskiros kalbos, gyv. v. Chaco srityje; apie 20.000. Medžiotojai ir žvejai, gyvena kūginėse pirkelėse.

Matakiewicz Maksymiljan (1875–1940) lenkų hidrotechnikas, Lvovo politechnikos inst. profesorius, Lenkijos viešųjų darbų ministras, nužudytas bolševikų kalėjime. Pasižymėjo hidraulikos literatūroje, ypač didelio šiurkštumo atvirų vagų problemose; žinomos kelios jo formulės, 1905, 1925, 1929, su kintamais laipsniais. Dalyvavo Pabaltijo hidrologinėse konferencijose. Išsp. Regulacja rzek 1923, Zasady wyzyskania sił wodnych 1936 ir kt.

Matamata (Chelys fimbriata) vėžlys ilgakaklis, gyvenąs gėluose Š. Brazilijos ir Gvijanos vandenyse, su smailia nosimi. Dėl nemalonaus kvapo vengiamas.

Matamoros mst. Meksikos pasieny (prie JAV Texaso), 35 km nuo Rio Grande del Norte žiočių; apie 119.000 gyv. (1957). Aukso kasyklos, radijo stotis.

Matanavičius (rašėsi Matanowicz) Brokardas (1797 Šiaulių vls. — 1869 XI 17 Tobolske) karmelitas. 1862 V 17 suimtas rusų už neištikimybę carui, nušalintas nuo Varėnos klebono pareigų ir iškalintas Vilniaus citadelėje iki 1863 IV 2. Netrukus apkaltintas pritarimu sukilimui, 1863 XI 22 vėl suimtas ir 1864 X 12 ištremtas į Tobolsko gub., kur ir mirė.

P. Kubicki, Bojownicy kapłani II, 3, 1936.

Matankorai, arba marankolai, melaneziečių kiltis Admiraliteto salose. M. yra vidutinio ūgio, šviesiai rusvos spalvos. Jie yra kaplinio ūkio atstovai, be to, verčiasi žvejyba ir lipdo puodus. Jų pirkaitės aukštu skliautu. Vyrai nešioja gėdos juostą su priekaište ir pasėste, moterys—priekaištę. Mirusiuosius laidoja pirkiose.

Matanzas mst. Š. Kuboje, M. provincijos sostinė, prie M. įlankos, apie 75 km į r. nuo Havanos; 81.200 gyv. (1953). Cukraus ir alkoholinių gėrimų pramonė, vario rūdos kasyklos, vyskupo rezidencija. M. apsuptas iš trijų pusių tankiu mišku apaugusių kalnų, kuriuose yra Bellamero urvai.

Mataré Ewald (g. 1887) vokiečių skulptorius. Tapytojo Corintho mokinys. Iki 1918 tapytojas, vėliau atsidėjo skulptūrai, kurdamas gyvulių figūras iš žalvario ir ypačiai medžio. 1932 prof. Düsseldorfe, 1933 atleistas, 1946 sugrįžo į savo seną vietą. M. mėgo naudoti brangų egzotinį medį, pavyzdžiui mahagonį, kurį apva-

E. Mataré Raitininkas (bronza, 1950)

liai išpoliruodamas labai originaliai išbaigdavo formą. Dėl to gyvulio kūno būdingesnieji bruožai jo figūrose nepaprastai efektingai apibendrinami ir suabstraktinami. Po 1945 M. padarė bažnyčioms dekoratyvinio pobūdžio darbų įvairiomis technikomis; minėtinos žalvarinės durys 1948–54 atnaujintai Kölno katedrai, 1949 — Düsseldorfo parlamentui. Šalia skulptūros, M. davė didelį skaičių spalvotų ekspresionistinių medžio raižinių gyvulių motyvais, kurie didžiai elegantiškai rodo įdomias gyvulių formas (karvės, arkliai, vištos).

H. Th. Flemming, E. M. 1955; *E. Trier,* E. M. 1956; *H. Peters,* M.s graphisches Werk 1958.

Matarieh dabartinis Heliopolio (žr.) pavadinimas.

Matarnaĩ k. Būblelių vls., Šakių aps., 10 km nuo Kudirkos Naumiesčio; apie 190 gyv. (1940). Kaime 1924–34 veikė žemės ūkio d-ja Spindulys ir 1926 buvo įkurta taupmenų ir smulkaus kredito bendrovė Dobilas.

Matas (lot. Mattheus, ag. Matthew, lenk. Mateusz, iš to anksčiau liet. Mataušas) vyrų vardas:

1. Apaštalas, žydas galilėjietis, Romos valdininkas, muitininkas. Jėzus jį sutiko Kaparnaume (žr.), kur jis ėjo savo profesijos pareigas. Jį pašaukė į savo mokinių tarpą tiesiog nuo muitininko stalo. Kvietimą M. priėmė nedvejodamas ir netrukus po to priėmė Jėzų pas save svečiuose (Luk. 5, 28; Mat. 9, 9). M. turėjo dar kitą vardą — Levis (žyduose anuomet vyrai dažnai turėjo du ar daugiau vardų). Jis buvo Alpiejaus sūnus. Apaštalų tarpe buvo ir kitas Alpiejaus sūnus — Jokūbas (žr.), tačiau nėra jokio pagrindo manyti, kad juodu būtų buvę broliai. M. apaštalų tarpe neužėmė žymesnės vietos: apaštalų kataloguose jis paprastai minimas septintuoju ar aštuntuoju. Kristui įžengus į dangų ir apaštalams po Sekminių išsisklaidžius po pasaulį skelbti Evangelijos, M. ilgesnį laiką apaštalavo Palestinoje žydų tarpe; vėliau, kaip liudija Klemensas Aleksandrietis (Paedag. 2, 1), jis skelbė Evangeliją ir pagonims. Kuriuos kraštus jis buvo aplankęs, nežinoma. Padavimas mini M. apaštalavus Etiopijoje, Ponte ir Makedonijoje. Kada, kur ir kokia mirtimi mirė, tikslių žinių neturime. Apskritai jam skiriamas kankinio titulas, nors yra Bžn. Tėvų (Klemensas Aleksandrietis), kurie liudija M. mirus natūralia mirtimi. Vakarų Bažnyčioje jo šventė švenčiama IX 21, Rytų Bžn. — XI 16, o koptų — X 9.

2. Evangelistas. M. visa tai, ką per kelioliką metų skelbė Palestinos žydams apie Kristų-Mesiją bei jo paskelbtą mokslą, surašė knygon ir tuo būdu paliko Bažnyčiai pirmąją Evangeliją. Kad pirmąją Evangeliją yra tikrai parašęs M., matyti tiek iš gausių padavimo liudijimų, tiek iš pačios Evangelijos pobūdžio, kurioje M. asmuo, priešingai kitoms Evangelijoms, beveik nutylimas, o minint pabrėžiama, jog buvęs muitininkas; kiti evangelistai stengiasi tai nutylėti, nes žydams tai buvo žeminąs dalykas.

M. Evangeliją parašė hebraiškai - aramaiškai, Palestinos žydų tuo laiku kalbėta kalba, nes jiems savo knygą skyrė. Tai liudija gausūs Bžn. Tėvų tekstai. M. Evangelija yra vienintelė N. Testamento knygų, parašyta semitų kalba; visos kitos buvo parašytos graikiškai. Graikų kalba tuomet dominavo Romos imperijoje; net ir patys žydai, ypač tie, kurie gyveno už Palestinos ribų, buvo pasisavinę graikų kalbą. Dėl šios priežasties ir M. Evangelija greitai buvo išversta į graikų kalbą. Jau I a. gale ir II a. pradžioje šios Evangelijos graikiškas tekstas Bažnyčioje buvo žinomas ir vartojamas, ilgainiui vis plačiau naudojamas, o originalinis pamažu visai žuvo: teliko tik graikiškas vertimas, kuris Bažnyčios yra priimtas ir pripažintas kanonišku. Kas ir kada pagamino

graikišką tekstą, nėra žinių. Yra tam tikrų nesutarimų tarp autorių vertinant graikiško teksto santykį su originaliniu hebrajišku-aramajišku. Tačiau išsami ir objektyvi teksto kritika leidžia manyti, jog, jei kai kuriose smulkmenose bei atsitiktiniuose dalykuose graikiškas vertimas yra ir kiek laisvas, tai savo esme jis tikrai ir ištikimai atitinka hebrajiškąjį-aramajiškąjį originalą.

M. savo Evangeliją pradeda trumpu Kristaus vaikystės ir jo slapto gyvenimo aprašymu. Toliau plačiai atpasakoja Mesijo apaštalavimą Galilėjoje ir kaimyniniuose kraštuose. Po to suglaustai nusako Jėzaus kelionę į Jeruzalę ir jo mesijaninę veiklą Judėjoje. Pagaliau išsamiai aprašo Kristaus kančią ir Jo prisikėlimą.

M. Evangelijos pasakojimas nėra griežtai chronologinis, o daugiau loginis ir sisteminis. Evangelistas prieš akis turėjo didaktinį-dogmatinį tikslą: įrodyti, kad Jėzus yra pranašų žadėtasis Mesijas, turįs ne tik žmogišką, bet ir dievišką prigimtį. Jis įsteigęs dangaus karalystę žemėje (Bažnyčią), atėjęs įvykdyti ir patobulinti Įstatymą, ir todėl tie, kurie jį atmeta (fariziejai), atsiranda šalia Įstatymo ir šalia išganymo karalijos. M. dažnai cituoja S. Testamento tekstus, jais remia

Šv. Matas Evangelistas
(Lindifarne Evangelija, VIII a.)

savo argumentaciją. Tai rodo, kad jis savo Evangeliją skyrė pirmiausia žydų krikščionims, kad jie geriau pažintų Kristų ir jo mokslą, ir kad turėtų argumentų atremti fariziejų ir kitų puolimus prieš Jėzų ir jo Bažnyčią; antroje vietoje M. Evangelija skirta visiems geros valios žydams, kad jie galėtų pažinti ir eventualiai priimti Kristaus mokslą.

M. Evangelijos graikiško vertimo kalba ir stilius neprilygsta klasikų, nei Luko Evangelijos tobulumui, tačiau yra gana tikslus, žodingas bei turtingas formų ir toks lygus, kad kai kurie buvo bepradedą manyti, jog ši Evangelija turėjusi būti parašyta graikiškai. Tačiau tam prieštarauja padavimas. Nors vertėjas savo darbą yra atlikęs laisvai, paisydamas daugiau esmės, o ne žodžių ir formų, vis dėlto tekste pastebimi aiškūs hebraizmo pėdsakai tiek sakinių konstrukcijoje, tiek dažnai panaudotuose paralelizmuose, tiek scheminiuose faktų ir pasakojimų suskirstymuose.

Kad Evangelija buvo parašyta Palestinoje prieš M. išvykstant apaštalauti į pagonų kraštus, aiškiai ir neabejojamai liudija tradicija. Kiek sunkiau yra nustatyti, kada M. Evangelija buvo parašyta. Visai tikra, kad M. pirmasis yra parašęs evangelijų knygą. Taip pat tikra, kad ši Evangelija parašyta prieš 70 metus, nes joj Jeruzalės sugriovimas nusakomas kaip pranašystė, o ne kaip įvykęs faktas. Iš to, kad Luko ir Morkaus Evangelijos, kurios yra vėlesnės už M. Evangeliją, jau buvo parašytos apie 60 metus, daroma išvada, kad M. savo Evangeliją bus parašęs tarp 50–55 m.

J. Knabenbauer-A. Merk, Cursus Scripturae S. [3]1922; *A. Plummer,* An Exegetical Comm. on the Gospel According St. Matthew [5]1920; *J. Weiss,* Die drei älteren Evangelien [4]1929; *H. L. Strack-P. Billerbeck,* Kommentar z. N. T.: Das Evangelium nach Matthäus 1922; *Th. Zahn,* Das Evangelium des Matth. [4]1922; *M.-J. Lagrange,* Évangile selon St. Matthieu [4]1927; *E. Klostermann,* Das Matthäusevangelium [2]1927; *F. X. Pöltz-Th. Innitzer,* Komm. zum hl. Matthäus [4]1932; *G. D. Kilpatrick,* The Origin of the Gospel According of St. Matthew 1946; *J. Schmid,* Das Evangelium nach Matthäus 1948; *B. C. Butler,* The Originality of St. Matthew 1951; *A. Carucci,* L'apostolo Matteo 1953; *A.Guidetti,* Ev. s. Matthaeum 1954; *G. Barth,* Untersuchungen z. Gesetzverständnis des Ev. Matthäus 1955; *L. Cerfaux,* L'Évangile de St. Math. 1957; *R. Glover,* A Teachers Comm. on the Gospel of St. Matthew 1956; *E. Lohmeyer,* Das Ev. des Matthäus: Krit.-Exeges. Kommentar 1956; *H. Roux,* L'Évangile du royaume — Comm. sur l'Évangile selon St. Matthieu 1956. *L.T.*

Matas (iš prs. māt ‚mirė') šachmatų žaidime padėtis, kai karaliui paskelbtas

neišvengiamas grasinimas nukirsti ir priešininkas yra priverstas pasiduoti.

Matas Krokuvietis (lot. Matthaeus de Cracovia, apie 1335 Krokuvoje — 1410 III 5 Vormse, Vokietijoje) teologas, nuo 1405 Vormso vyskupas, Prahos ir Heidelbergo univ. prof. Jis atstovavo kurfiurstui Ruprechtui Pizos bažnytiniame suvažiavime ir buvo popiežiaus atstovas Vokietijoje. Jis padėjo Jogailai įkurti Krokuvos univ.

Matas Paryžietis (lot. Mattheus Parisiensis, m. po 1259) anglų benediktinų St. Albano vienuolyno vienuolis ir kronikininkas. Iš jo gyvenimo težinome, kad jis 1217 stojo į vienuolyną ir 1248 pasiųstas į Norvegiją, į Trondheimo miestą ten atsiradusių benediktinų vienuolyno reikalų tvarkyti. Galimas dalykas, kad jaunystėje studijavo Paryžiuje, kaip rodytų jo vardo priedėlis. M. nesėdėjo užsidaręs vienuolyne, bet lankėsi karalių, didikų ir aukštų dvasininkų dvaruose, todėl gerai pažinojo visuomeninį gyvenimą. Buvo gausus rašytojas ir rankraščių iliustratorius. Iš jo raštų teminėtina Chronicon universale, pagaminta esant St. Albano vienuolyno istoriografu. Senesnė tos kronikos dalis nurašyta iš ankstyvesnių vienuolyno autorių, ypač iš Roger of Wendover kronikos Flores historiarum (1067–1235). M. nuo savęs tepridūrė paskutinius metus (1236–59). Iš šios plačios kronikos M. sudarė jos santrumpą — Chronicon minora arba Anglorum.

M., pasirodo, buvęs vienuolių gynėjas prieš pasaulinius dvasininkus, peikė karališką dvarą dėl svetimų favoritų ir puolė Romos kūriją dėl rinkliavų. Visur prasikiša autoriaus tautiškumas. Jo kroniką išleido H. Luard — Chronicon maiora 7 tt. 1873–83, be to, ištraukos iš Historia Anglorum paskelbtos Rerum Britannicarum medii aevi scriptores. *J. J.*

Matatijas (hebr. ‚dovana') izraelitų religinės ir politinės laisvės kovotojas ir kunigas, kilęs iš Joaribo. Juozapas Flavijus tvirtina, kad M. prosenelis buvęs Hasmonėjas, tad jo palikuonys vadinami Hasmonėjais. Sirijos valdovas Antiochas Epifanas Seleukas, norėdamas Izraelį helenizuoti, pasiryžo sunaikinti Mozės tikėjimą ir įvesti stabmeldybę. Tikintieji buvo persekiojami, žudomi, kiti pabėgo į kalnus. Kai 167 pr. Kr. Modine pareikalavo M. paaukoti Dzeusui, jis griežtai atsisakė, sugriovė aukurą ir valdovo pasiuntinį nužudė. M. su savo sūnumis ir tikinčiaisiais pradėjo religinį ir Izraelio išlaisvinimo karą. 166 pr. Kr. Matijui mirus, žygį tęsė jo sūnūs. Žr. Makabėjai.

Matavimas įvairių dydžių nustatymas: ilgio, ploto, tūrio, masės, laiko, greičio, spaudimo, temperatūros, šviesos ir kt. M. atliekamas įvairiomis priemonėmis ir visokiausiais instrumentais. Matuojamiems dydžiams vartojami ir skirtingi m. metodai. Pvz. matuojant temperatūrą, slėgį, šviesos bangos ilgį, elektros dydžius ir kt. vartojamas vad. diferencinis m. metodas. Tai yra įvairių dydžių m. iš skirtumo tarp ieškomojo ir žinomojo dydžio. Tam reikalui daromi specialūs įrankiai, diferenciniai indikatoriai: diferencinis termometras, interferometras, kalorimetras ir kt. Šis m. būdas žymiai padidina m. griežtumą, ypač kai palyginamasis dydis mažai skiriasi nuo turimo standartinio pavyzdžio.

Iš mokslų, vykdančių m. žemėje, pažymėtini: geodezija (žr.), kartografija (žr.), kartometrija (žr.). Žr. dar Atstumų matavimas, Aukštumų matavimai.

Matavimo instrumentai sudėtingi didesnio tikslumo įrankiai, kuriais stebėtojas gali atlikti specialius matavimus. Paprastesnės konstrukcijos m.i. yra vadinami prietaisais, o tokie, kurie jėgos varomi veikia mechaniškai bei automatiškai, stebėtojui tik reguliuojant — mašinomis. Kiekvieno m.i. svarbus požymis yra jo tikslumo riba. Pav. 1 atvaizduotame topometriniame instrumente yra apie 250 dalelyčių. M.i. dažnai turi vienodas, pasikartojančias sudėtines dalis, pvz. stovai, svambalai, lygiai, laipsnialankiai, dalmenų liniuotės, skalės su vernierais (noniusais), mikroskopais bei mikroskopmikrometrais ir vizuojamieji prietaisai, pradedant dioptrais (kryptukais) ir baigiant sudėtingais žiūronais su prizmėmis, skalėmis ir mikrometrais. Vis dažniau į m.i. yra įjungiamos specialios, dažnai motorizuotos, fotografinės kameros. Be paprastesnių pagalbinių prietaisų, m. pasinaudoti dažnai yra reikalingi specialūs pastatai, observatorijos, laivai, lėktuvai, balionai bei raketos. M.i. gali būti suskirstyti pagal šiuos požymius: 1. Kuriai sričiai taikomi: čia, be savotiškų muzikos instrumentų, turime skirtus: a. mokslams — fizikai, astronomijai, geodezijai, topografijai, hidrografijai, kartografijai,

medicinai, chemijai ir t.t.; b. techni kai bei pramonei, karybai, susisiekimui ir kt. Čia pvz. sutinkame daug visokių skaitiklių: elektros, gazo, vandens, vandeniu ar sauskeliu nuvažiuoto atstumo, pinigų ir t.t. Į šią grupę įeina ir dabartiniai labai sudėtingi visokių šaudymų taikikliai. 2. Pagal duodamą tikslumą: a. mažo tikslumo, kampai (pvz. iki 15′); b. vidutinio ar vad. techniško tikslumo, kampai (nuo 5′ iki 30″) ir c. aukšto, t.y. aukščiausio šiuo laiku pasiekiamo mokslo reikalams tikslumo (pvz. kampai nuo 10″ iki 0,01″ ir aukščiau). 3. Pagal vartojimo vietą: a. kambariniai — braižomieji (koordinatografai), matuojamieji (planimetrai, koordinatometrai), skaičiuojamieji (aritmometrai, logaritminės liniuotės); b. laboratoriniai — paprastai didžiausio tikslumo matavimams specialiai įrengtose patalpose ir c. bet kur platesnėje erdvėje — žemės paviršiuje, požemiuose, ore, po vandeniu, stratosferoje.

Geodezininkų vartojami m.i. dar gali būti suskirstyti: a. pagal matuojamus objektus: atstumams, ilgiams, aukščiams, kryptims, kampams, plotams, žemės tūriams ir mišrūs; b. pagal nuotraukos rūšį: horizontalinei, vertikalinei, iš oro ir mišriai ir c. pagal atramos taškų tinklo rūšį: geometrinio tinklo, poligonometrijos, triangulia cijos, precizinio niveliavimo. *S.Dts.*

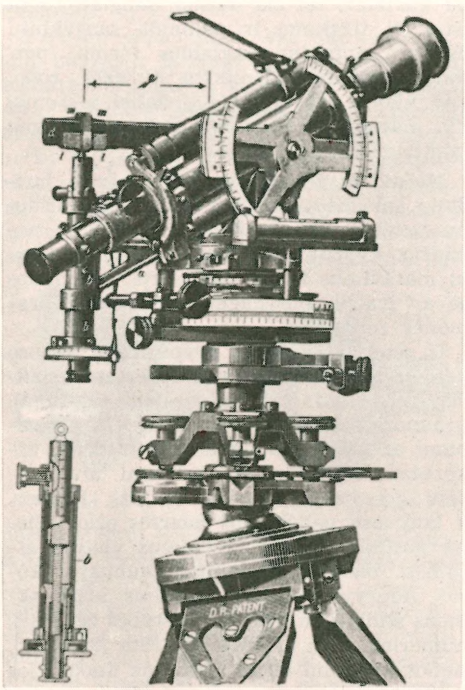

Topometrinis instrumentas

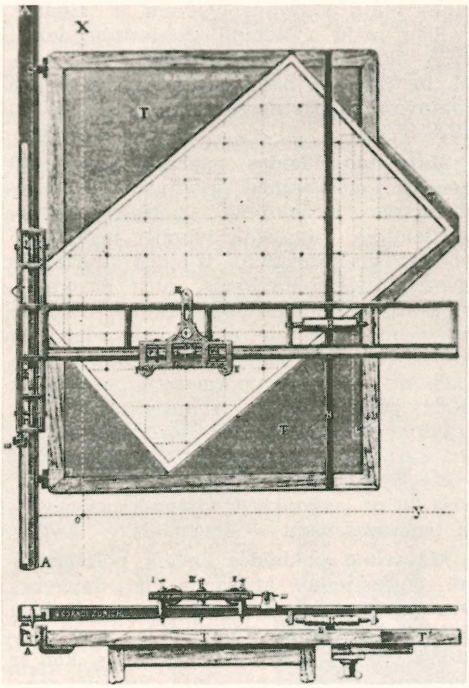

Koordinatografas

Matavimo įstatymai bei instrukcijos nustato sienų matavimo teisinę eigą, matus bei techninę darbo pusę. Lietuvoje jų turėjome Lietuvos Statute, valakų matavimo, girių revizijų, egzekucijų, liustracijų bei rekuperacijų instrukcijose. Rusijoje Kotryna II pradėjo ištisinį 36 gubernijų nuosavybių vad. generalinį matavimą 1765 manifestu ir atitinkamais įstatymais. Šis darbas tęsėsi beveik šimtmetį. Mėginta jį vykdyti ir okupuotoje Lietuvoje, bet dėl visai skirtingų istorinių ir teisinių sąlygų, m.į. čia netiko. Panašų ištisinio krašto matavimo ir žemėlapių sudarymo projektą 1785 buvo seiman įnešęs Lietuvos kancleris Joachimas Chreptavičius ir 1791 XII 3 jis buvo tapęs įstatymu, bet rusams okupavus Lietuvą, nebuvo vykdomas. Vėliau Lietuvoje veikė rusų m.į. (Svod zakonov X t. II dalis). Nepriklausomoje Lietuvoje išleista visa eilė m.į.: pradedant met-

rinės matų sistemos įvedimu ir baigiant įvairių m-jų vykdomų geodezinių darbų 1938 derinimo (koordinavimo) įstatymu. M. instrukcijos buvo pradėta leisti Žemės matavimo departamento jau 1919, vėliau 1923 ir kt. *S.Dts.*

Matavimo klaidos paprastai stamboki neleistini apsirikimai, atsitinką dėl nepateisinamo nežinojimo, nerūpestingumo, apsileidimo, apsiskaičiavimo, neatidumo ar panašių priežasčių. Klaidos susekamos kontroliniais matavimais, kurie daromi įsitikinti, ar kartais pagrindiniam tiksliam matavimo rezultate nepadaryta viena ar kelios stambios klaidos. Kontroliniai matavimai vykdomi suprastintu, greitesniu būdu, visai kitokiomis aplinkybėmis, kitais įrankiais, metodais. Pvz. norint patikrinti, ar matuojant 20 m juosta kartais neapsirikta vienu juostos atidėjimo ilgiu, t.y. visa 20 m, pakanka šį atstumą permatuoti paprastu būdu — žingsniais. *S.Dts.*

Matavimo paklaidos beveik neišvengiami netikslumai, atsirandą dėl daugybės visai dar nežinomų ar dar nepakankamai ištirtų priežasčių. Pagrindiniai m.p. šaltiniai yra trys: 1. Gamtoje viskas, kad ir pamažu, nepastebimai kinta. Pvz. dėl temperatūros svyravimų keičiasi ne tik matuojamo objekto ilgis, bet ir pačių matuojamų prietaisų ilgiai. Daug rūpesčio sudaro ir netaisyklingas šviesos bangų sklidimas atmosferoje dėl jos savybių, drėgmės ir temperatūros svyravimų. 2. Kiekvienas, kad ir tobuliausias, instrumentas yra tik ribotai tikslus. Jų tobulumas progresuoja kartu su mokslo ir technikos pažanga ir matavimo metodų tobulėjimu. 3. Tikslesniems stebėjimams turi įtakos matuojančio asmens fizinė bei psichinė būklė bei jo įgimtos savybės (asmeninių paklaidų priežastis).

Pažymėtinos dvi svarbios m.p. rūšys: sisteminės ir atsitiktinės. Ypač pavojingos pirmosios, nors paprastai ir mažytės, bet jos yra vienodo, to paties ženklo (ar su pliusu ar su minusu), todėl sumuojant, jos dedasi krūvon, akumuliuojasi ir žaloja rezultatą. Mažiau kenksmingos yra atsitiktinės paklaidos. Kai vienam dydžiui turime daug matavimo rezultatų, tai jų atsitiktinės m.p. vienodai dažnai pasitaiko su pliuso ar su minuso ženklais, ir kiekvieno dydžio teigiamai paklaidai atsiranda tokio pat dydžio neigiamoji. Rezultatų sumos paklaida yra visai arti nulio, nes teigiamos ir neigiamos atsitiktinės paklaidos padengia viena kitą, ir aritmetinis vidurkis gaunamas atsitiktinių paklaidų nesugadintas. Su jomis kovojama vad. kartojimo metodu. Absoliučiai tikras ir tikslus matuojamo objekto dydis paprastai niekuomet nebus žinomas. Tam tikru laiku ir tam tikrose aplinkybėse gali būti susektas geriausias, patikimiausias, praktikos reikalui gal visai pakankamai tikslus rezultatas. Dažnai jis yra gaunamas iš daugelio pakartotinių matavimo rezultatų, kaip jų kvalifikuotas vidurkis. Jo vad. vidutinė kvadratinė paklaida tada susekama iš atskirų rezultatų nukrypimų nuo jų bendro vidurkio.

Kai rezultato paklaida beveik visai nepriklauso matuojamo objekto dydžio (pvz. matuojant kampą), tai įprasta paklaidą laikyti absoliutiniu dydžiu, pvz. $\pm 3''$. Čia visai neturi reikšmės ar kampas buvo 17° ar 557°, nes čia lemiamą vaidmenį vaidina instrumento tobulumas, mažai — matavimo metodas. Kai m.p. yra glaudžiai susijusi su matavimo technika-procedūra ir su matuojamo objekto dydžiu (pvz. matuojant ilgokos linijos ilgį, palyginti, trumpa kartele), tai čia dažnai daugiau tinka išreikšti tikslumą ir paklaidą santykiniu dydžiu, santykine paklaidos forma; pvz. linijos paklaida, išreikšta 1 : 2000, rodo, kad klaida yra lygi $^1/_{2000}$ daliai atstumo, t.y. matuojant vieno km atstumą, turime laukti $\pm 0{,}5$ m paklaidos. *S.Dts.*

Matavimo ženklai yra dvejopi: 1. juridinio pobūdžio valstybių teritorijų ar šiaip nuosavybių sienų m.ž. ir 2. techninio pobūdžio, vykdant įvairiausių rūšių ir tikslų matavimus žemės paviršiuje, požemiuose ar įvairių medžiagų statybos bei pramonės reikalams.

Iš senų laikų sienų kryptimis miškuose bei krūmynuose būdavo iškertami spindžiai, kasami grioviai, pilami pylimai, kraunamos akmenų tvoros ar eilės, sodinami ar paliekami ilgaamžiai medžiai, užkertami, nutašomi ar įrėžiami ant medžių bei kelmų visokie ženklai, įkartos, o laukuose paliekamos neartos ežios. Sienų posūkių kampų viršūnėms vietoje atžymėti būdavo supilamas kauburys, kurio viduryje įkasamas medinis arba akmens stulpas su įrėžtais valstybės ženklais, numeriais arba kt. įrašais. Greta kauburio, sienos kryptimi būdavo kasama duobė; jos dugne padedami netrūniją daiktai: krūvos

anglių, stiklų, tam tikras skaičius stambesnių akmenų, butelių, degtų plytų, akmeninių patrankų kulkų, senos girnos su išskaptuotais herbais ir pn. Stulpų, kauburių ir duobių dydžiai būdavo įvairūs (pagal sienos rūšį), bet jų matmenys ir forma būdavo nustatytos instrukcijose ar įstatymuose. Darbo eiga ir įdedamų daiktų skaičius bei aprašymas būdavo užprotokoluojama dokumente; tai buvo svarbu identifikacijai ateityje. Pradinius ir žymesnius taškus mėginta pasirinkti lengviau surandamose vietose: upių santakoje, kryžkelėje, prie žymesnio tilto, pastato, gyvenvietės, ir stengtasi juos pririšti atstumais, kryptimis ir pn. (dabar prisirišama astronominiu būdu prie žvaigždžių; tai patikimiausias būdas). Yra išlikusių XV–XVI a. sienų bylų su Kuršu, Livonija ir Lenkija. Požemiuose ir miestuose m.ž. daromi visai kitoniški.

Roménų laikų matavimo ženklas Millenberge (Vokietijoje)

Techniniai m. ž. yra dar įvairesni: nuo paprasto laikinio kuoliuko iki kelių dešimtų m aukščio sudėtingos konstrukcijos medinių ar išnarstomų metalinių trianguliacijos signalų ir stebėjimo punktų su paviršiaus, požeminiais ir antžeminiais centrais. Matuojant aukščius, stambių namų, tiltų ar šiaip masyvių pastatų fundamentuose įtaisomi pašalo neiškeliami patikimi niveliacijų reperiai ar laikinio po-

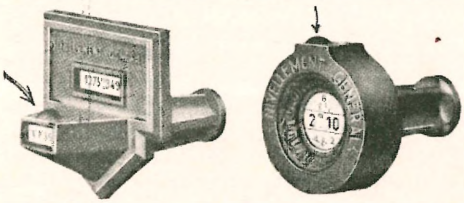

Reperių galvutės, įbetonuojamos į pamatus

būdžio piketai bei reperiukai (pvz. tvirtame kelme ar didesniame lauko akmeny). Vienas pagrindinis krašto reperis patvariai įtaisomas šalies vidury ar pajūry, kur žemės pluta yra pastovesnė; nuo jo skaičiuojami visų krašto niveliacijų taškų aukščiai. Panašiai ir visų geodezinių-astronominių matavimų koordinatų centru

paprasta. ...ika, al-
svarbiausio ...
kas. Visi pa...
traukų ir kraš...
kų tinklą. M.ž. ...
ir prižiūrimi admin...
skirų valstybių m.ž., ...
niai sumetimai, tarpusa...
mokslo reikalams.

Matavulj Simo (1852–1908) ...
tojas, rašęs romanus prancūzų r...
takoje. Žinomiausias jo humoristin... o-
manas Bakonja Fra Brne 1892. M. raštų rinktinė išleista Izabrane pripovijetke 1947.

Matejko Jan (1838 VII 28 — 1893 XI 1 Krokuvoje) lenkų tapytojas. 1852–58 studijavo Krokuvos meno mokykloje pas Stattlerį ir Łuszkiewiczių, 1858–59 Miuncheno akademijoj pas Anschützą, 1859–60 Vienos akademijoj pas Rubeną. Nuo 1860 gyveno Krokuvoj. M. siekė savo tapyba duoti lenkų tautos apoteozę, atgaivindamas didžiuosius ir lemiamuosius jos istorijos momentus dramatiškai koncentruotomis scenomis, tokiu būdu norėdamas tarnauti lenkų tautos politiniams idealams. Nežiūrint šitokios labai matomos tendencijos, didelis tapytojo temperamentas ir monumentalumo bruožas, gili charakteristika ir rūpestinga tapybinė technika, pagrindo jo gausių ir plataus masto istorinių kompozicijų meniškąją vertę ir pakėlė jas į neišnykstančių nacionalinių simbolių rangą. Daug M. darbų išliko jo namuose Krokuvoje, kuriuos valstybė nupirko ir pavertė muziejumi. Kiti darbai pateko į Lenkijos ir užsienio muziejus: Budapešto muziejuje yra ‚Mūšis prie Varnos', sukurtas 1879; Krokuvos tautiniame muziejuje — ‚Albrechto Brandenburgiečio priesaika Žygimantui I' 1879–82 (pav. LE XIII 183 psl.) ir ‚Kosciuška prie Raclavicų' 1888; Jogailos univ. — Kopernikas 1873; Raczyńskių galerijoj Rogaline — Jeanne d'Arc 1886; Varšuvos tautiniame muziejuje — ‚Pasiuntinio Rejtano suėmimas per Varšuvos seimą 1773' arba ‚Lenkijos galas' 1866–68, Liublino unija 1869 (pav. LE XVI 334), Petro Skargos pa-

J. Matejko

J. Matejko P. Skargos pamokslas

mokslas 1864 ir Žalgirio mūšis 1878 (paskutiniai du pav. anksčiau buvo Zachęta galerijoje); Varšuvos seimo rūmuose — ‚Konstitucija 1791 V 3' 1891. Dekoratyvinių freskų M. ištapė Šv. Marijos bžn. Krokuvoje 1889–91. Visi M. darbai rodo didelį senųjų epochų buities, nešiosenos, ginklų ir dekoracijos pažinimą. Iš tos srities M. išspausdino Ubiory w dawnej Polsce (1860 ir 1901), kur išdėsto lenkų drabužių istoriją nuo 1222 iki 1795. 1927 išleisti M. laiškai žmonai (Listy M. do żony Teodory 1863–81). Labai paplitusios M. darbų reprodukcijos ir monografijos apie jo kūrybą.

M. Gorzkowski, O artystycznych czynnościach M. 1882; *W. Łuszczkiewicz,* J. M. 1891; *P. Umiński,* Mistrz M. i uznanie jego zasług przez współczesnych 1891; *A. Chmiel,* O rodzinie Jana M. 1894; *St. Tarnowski,* M. 1897 (121 pav.); *St. Witkiewicz,* M. 1912; *M. Szukiewicz,* J. M. 1915; *St. Zahorska,* M. 1925; *M. Wawrzeniecki,* J. M. 1928; *M. Treter,* M. 1939. *P. Rkl.*

Matekūnas 1. Aleksandras (1913 VI 11 Tukume, Latvijoje — 1939 I 28 Kaune) žurnalistas. Mokėsi Zarasų gimn., 1938 prie švietimo m-jos įgijo brandos atestatą. Buvo Liet. žurnalistų s-gos nariu. Dar būdamas gimnazijoje leido neperiodinį žurnalą ‚Akiratis' (išėjo 2 numeriai). Rašė kultūriniais, sporto ir kt. klausimais Zarasų Krašte, Kūno Kultūroje ir Sveikatoje, Mūsų Rytojuje, Jaunojoje Kartoje, Versle, Darbe, Lietuvos Aide ir kt. Išsp. scenos veikalėlį ‚Sporūtos' dienoms švintant 1933.

2. Petras (1910 X 7 Tukume, Latvijoje) ekonomistas, (1) brolis. 1933 baigė Zarasų valdžios aukštesniąją komercijos mokyklą ir 1943 VU ekonomikos mokslų fak., kur gavo dipl. ekonomisto vardą. 1941–44 lankė Vilniaus konservatoriją ir tremtyje Kufsteino muz. mokyklą. 1935–39 dirbo finansų m-jos mokesčių dpt., nuo 1939 XII 29 Vilniaus IV apylinkės mokesčių inspekcijos inspektoriaus padėjėjas, vėliau inspektorius. 1944 pasitraukė į Vokietiją, 1949 atvyko į JAV. Veikė jaunalietuviuose ir Neo-Lithuania korp. 1934 Zarasuose ir Degučiuose suorganizavo jaunalietuvių chorus, kuriems vadovavo iki 1935 VIII. Zarasuose pastatė M. Petrausko operetę Consilium Fakultatis. Yra parašęs 2 simfonijas, sonatą, 8 sonatinas fortepijonui ir kt. Išsp. Kufšteino lietuvių stovykla 1957.

Matelionis Juozas (g. 1909 IV 5 Alantos vls., Utenos aps.) visuomenės veikėjas. 1927 emigravo į Braziliją ir nuo 1934 įsikūrė kaip pramonininkas Sao Paulo mieste. Yra vienas iš organizatorių liet. d-jų ir savaitraščio Mūsų Lietuva. Gausiai remia materialiai lietuvių organizacijas ir spaudą.

Matematika (gr. mathēmatikē iš mathema ‚pažinimas, mokslas') mokslas, nagri-

nėjąs sąryšius tarp kiekybių, dydžių ir jų savybių bei analizuojąs logiškus veiksmus su kiekybėmis, dydžiais ir jų savybėmis. Šių veiksmų ir sąryšių pagalba m. išsprendžia nežinomas kiekybes, dydžius ir nustato jų savybes. Išaugusi iš praktiškojo gyvenimo skaičiavimų ir matavimų, m. buvo vadinama skaičių ir figūrų santykių mokslu. Šiandien m. galima pavadinti nepabaigiamų daugybių mokslu. Pagal šį apibrėžimą pvz. vienas trikampis yra ne m., o paprasto matavimo objektas. Nagrinėjimas nepabaigiamos daugybės trikampių, nubrėžtų pirmąjį lygiagrečiai pastumiant, sudaro m. problemą. Jei pvz. sprendžiama, kiek yra nedalomųjų skaičių, mažesnių kaip 1000, turime paprasto skaičiavimo uždavinį. Ieškojimas formulės, nusakančios kiekį nedalomųjų skaičių, mažesnių kaip duotas skaičius n, priklausančios nuo n ir galiojančios visiems galimiems skaičiams n, yra m. problema.

Suskirstymas. M. skirstoma į dvi pagrindines sritis: grynoji ir pritaikomoji m. Grynoji m. operuoja dėsniais ir vyksmais abstrakčiai, neatsižvelgdama į šių m. dėsnių pritaikomumą specifinėms fizinėms problemoms. Pritaikomoji m. nagrinėja praktiškojo gyvenimo, kaip fizikos, chemijos, technikos, astronomijos, statistikos, finansų ir pn., problemas. Daugumos vėlesniųjų matematikų nuomone, grynoji m. prilygsta grynajai logikai. Britų mat.-filosofas Bertrand Russelis grynąją m. taip nusako: ‚Grynoji m. yra klasė visų sekančios formų propozicijų: iš p seka q, kur p ir q yra vieną ar daugiau kintamųjų apimančios propozicijos, neturinčios jokių pastoviųjų, išskyrus loginius nekintamuosius'. Pagal šį nusakymą, visos m. problemos gali būti suvestos į loginę formą ir išspręstos vien tik logikos metodais. Grynajai m. priskiriamos šios šakos: algebra, skaičių teorija, funkcijų teorija, geometrija, topologija, analizė. Pritaikomajai m. skiriama: m. fizika, elastika, galimybių teorija. Tačiau griežtos ribos nėra ne tik tarp atskirų šakų, bet ir tarp grynosios bei pritaikomosios m. sričių. Sėkmingai negalima gilintis į vieną m. šaką, nepažįstant kitų. Net ir labiausiai nutolusios m. šakos turi ryšių ir tuos pačius loginius dėsnius. Dėl to visos m. sritys ir šakos sudaro nedalijamą visumą.

Praktiškais sumetimais išskiriama žemesnioji ir aukštesnioji m. Žemesnioji m. apima tas šakas, kurios naudojamos kasdieniniame gyvenime — tai aritmetika, algebra, geometrija, trigonometrija. Aukštesniajai m. priklauso daugiau pažengusios šakos: modernioji algebra, n matavimų geometrija, funkcijų teorija, topologija ir t.t.

Atskiros m. šakos, savitarpyje turinčios daugiau ryšio, patogumui grupuojamos į kelias pagrindines grupes. Algebra: algebra, modernioji algebra, skaičių teorija, matricų teorija. Analizė: diferencialinis ir integralinis skaičiavimas, diferencialinės lygtys, funkcijų teorija. Geometrija: geometrija, trigonometrija, topologija. M. metodai: vektorių ir tensorių teorija, Hilberto erdvė. M. fizika: elastika, skysčių dinamika, specialios diferencialinės lygtys.

Istorija. M. siekia gilios senovės primityvias tautas ir yra kilusi iš kulto, praktiškojo gyvenimo bei meno reikalavimų. Babiloniečių m., šalia kitų uždavinių, jau aptinkama kvadratinės ir kai kurios kubinės lygtys. Rastieji senieji egiptiečių dokumentai rodo jau apie 1800 pr. Kr. buvus kažką panašu į m. vadovėlius. Tiek egiptiečių, tiek babiloniečių m. užtinkama sąvokų, kurios prilygsta dabartinėms trigonometrijos funkcijoms. Tik VI a. pr. Kr. graikų filosofai, ypač Pitagoro sekėjai, iš paprasto skaičiavimo išvystė logiškais pagrindais paremtą mokslą, pagrįstą orientalinės kultūros atsitiktiniais patyrimais ir Pitagoro dėsniu. Centre stovėjo skaičius, nagrinėjamas daugeliu atžvilgių. M. išvystyme didelį posūkį sudarė irracionalinių dydžių aptikimas. Apie 300 pr. Kr. Archimedas veikale Eudoxos išdėstė kūnų tūrių ir plokštumos figūrų plotų skaičiavimo metodus. Euklido Elementai (325 pr. Kr.) suglaustai pateikė visą elementarinę m. Tačiau šis veikalas buvo ne m. pradžiamokslis, bet gilus Platono filosofijos dėstymas. Jau daug anksčiau iškilusių trijų klasikinių uždavinių (kvadrato ploto padvigubinimas, kampo padalijimas į tris dalis, π reikšmės nustatymas) nagrinėjimas privedė prie aukštesnio laipsnio kreivių, kaip kūgio ir plokštumos susikirtimo kreivė (Menaichmas, 350 pr. Kr., Archimedas ir Apolonijas, III a. pr. Kr.). Šiuo pasibaigė Euklido amžius m., ir dėmesys buvo sukoncentruotas į m. pritaikymą praktiškajam gyvenimui (Ptolemajas, apie 125 po Kr.) ir technikai (Heronas, apie 100 po Kr.).

Graikų m. į Vakarų pasaulį atkeliavo įvairiais keliais: siaurai ją perteikė Boeci-

jus (V a.), daug plačiau bizantiečiai, bet daugiausia nusipelnė musulmonai. Kartu Vakarams jie atskleidė ir indų laimėjimus skaitmenis (neteisingai vadinamus arabiškais skaitmenimis), skaičiaus žymėjimą atitinkama skaitmens vieta eilėje, plokštumos trigonometrijos pagrindus. Indų m. paplitimui daug padėjo Leonardo Fibonnaci (apie 1200). Jis ir jo bendradarbis Jordanus Nemorarius sukėlė entuziazmą m. studijoms, patys daug nauja surasdami trigonometrijoje. Italų paakinti, XVI a. daug davė Ch. Rudolff, Adam Riese, Michael Stifel, o tuo metu Italijoje Scipione del Ferro, Tartaglia, Cardano ir Bombelli nustatė būdus spręsti trečio ir ketvirto laipsnio lygtims. XVI a. pabaigoje François Viète įvestas ‚raidžių skaičiavimas' davė didelę pažangą algebrai ir pradžią analitinei geometrijai (Viète, Descartes, Fermat).

XVII a. pradžioj Jost Buergi ir John Neper įvedė logaritmus, milžiniškai palengvinusius skaičiavimą. Keplerio ir Cavalieri metodai ir Pascalio tyrinėjimai problemų, susijusių su liečiamosiomis analitinėje geometrijoje, nurodė Newtono ir Leibnizo kelius į nepabaigiamų mažybių skaičiavimą, davusį pagrindą diferencialiniam ir integraliniam skaičiavimui. Nuo dabar Vakarų m. visiškai atsipalaidavo nuo antikinių įtakų ir galėjo formuluoti naujas, tik jai būdingas, problemas. Pritaikant diferencialinį ir integralinį skaičiavimą geometrijai, astronomijai ir mechanikai, Bernoulli, D'Alembert, Euleris, LaGrange ir Legendre išvystė diferencialinę geometriją, diferencialines lygtis, analitinę mechaniką ir variacijų skaičiavimą. Nepabaigiamų eilučių mokslinis suformavimas priklauso Newtonui, Brookui, Taylorui ir McLaurinui. Galimybių teorijos mokslas pagal anksčiau Bernoullio suformuluotus dėsnius prasidėjo XVIII a. pabaigoje, o XIX a. pradžioje jį išvystė LaGrange, Legendre ir Gaussas, kurio ‚Disquisitiones algebraicae' taip pat davė pagrindą modernioms skaičių teorijai ir algebrai.

Gausso sukurtais kompleksinių dydžių dėsniais grįsdamas XIX a. Cauchy suformavo funkcijų teoriją, kurios tolimesnį vystymą tęsė Weierstrass (analitinių funkcijų išreiškimas nepabaigiamomis eilutėmis) ir Riemannas (Riemanno plokštumos įvedimas). Eliptinių funkcijų teoriją sustatė Abelis ir Jacobi. Eliptinius integralus išvystė Legendre. Abelis, Jacobi ir Hurwitzas ištyrė meromorfines funkcijas. Kroneckeris, Steinitzas, Hilbertas ir Noetheris išvystė visiškai abstrakčias moderniosios algebros sąvokas (grupės, hiperkompleksinės sistemos ir jų struktūrų teorijos), pradėjusias visiškai naujus algebros metodus. Geometrijos srityje daugiausia progresavo diferencialinė geometrija. Ypatingai pažymėtini Riemanno tyrinėjimai neeuklidinės geometrijos, kurios kūrėjai, šalia Gausso, yra Bolyai ir N. J. Lobačevskis.

Cantoro pradėtoji begalinių junginių teorija davė gilesnius pagrindus realinių funkcijų teorijai ir sukūrė topologiją. Kai kurie prieštaravimai matematikoje, iškilę su begalinių junginių teorija, XX a. privedė prie nuodugnių m. pagrindų tyrinėjimų (Brouwerio intricionizmas, Hilberto aksiomatika ir įrodymų teorija). Skaičių teorija funkcijų teorijos pagalba buvo sutapdinta su analitine skaičių teorija (Direchleto eilutės). Pažanga algebroje įgalino aritmetinius tyrinėjimus tų kūnų, kurie nebūtinai yra racionalinių kūnų tąsa.

XX a. m. stipriai pažengė visose srityse, ypač algebroje, topologijoje ir analizėje. Šios sritys ir šiomis dienomis daugiausia dėmesio susilaukia. Šio šimtmečio žymiausiais matematikais laikomi: Albert Einsteinas, vengras John von Neumannas, anglas Bertrand Russell ir vokietis Erwin Schrödingeris.

P e r i o d i n ė m. l i t e r a t ū r a. Periodinės m. literatūros tikslas yra skelbimas visų naujų šio mokslo laimėjimų, registravimas m. leidinių ir jų vertinimas. 1800–1939 Vokietijoj ėjo garsus Fortschritte der Mathematik. 1930 įsteigtas Zentralblatt der Mathematik. Taip pat plačiai žinomi yra Mathematische Zeitschrift ir Archiv der Mathematik. Anglų kalboje 1940 įst. Reviews duoda santraukas visų straipsnių, pasirodžiusių periodinėje m. literatūroje visame pasaulyje. Kiti: Proceedings of the American Math. Society, Quarterly of Applied Mathematics, Annals of Mathematics. Prancūzų kalba: Annales de Mathematique, Journal Mathematique. Rusų: Matematičeskij Sbornik.

M. Cantor, Vorlesungen über Geschichte der Mathematik 1913–24; *A. Müller,* Der Gegenstand der Mathematik 1922; *F. Klein,* Vorlesungen über Entwicklung der Mathematik im 19. Jahrh. 1926–27; *Z. Žemaitis,* M. istoriografija ir Moritz Cantor (Matematikos-Gamtos Fakulteto Darbai V

1930); *E. T. Bell,* Men of Mathematics 1937; *M. Richardson,* Fundamentals of Mathematics 1941; *J. E. Hofmann,* Geschichte der Mathematik 1953. *V.Vol.*

Matematikos ženklai simboliai m. veiksmams žymėti, m. kalbai sutrumpinti ir m. formulėms išreikšti. Sudėčiai ir atimčiai pažymėti naudojami + ir − , dalybai dvitaškis : arba trupmeninis brūkšnys, daugybai pakreiptas kryželis ×; šaknies ženklas √, integralo ∫. Funkcijų teorijoje, grupių moksle ir topologijoje ištisos frazės pakeičiamos ženklais, kaip ir m. logikoje. Pvz. A∈B reiškia ‚grupė A telpa grupėje B', AUB reiškia ‚grupių A ir B unija'.

F. Cajori, History of Mathematical Notations 2 tt. 1928–30.

Matematikų-fizikų draugija studentų fakultetinė draugija, įsteigta LU Kaune 1928 XII 15. Jos tikslas — burti bendran darban matematikos-fizikos studentus ir rūpintis jų medžiaginiais bei moraliniais reikalais. D-ja leido rankraščių teisėmis profesorių paskaitas, turėjo savišalpos kasą ir darbo biurą. D-jai priklausė įvairių tautybių studentai.

Matematinė logika žr. Logistika.

Matematinė mokykla terminas, apibendrinąs ekonomikos teoretikus, siekiančius matematikos priemones pritaikyti ekonomikos mokslui. Yra nuomonių, kad m.m. nėra atskira ekonomikos idėjų mokykla, o tik ekonomikos metodo kryptis, nes matematinių priemonių pritaikymas ekonomikos dėsniams ir reiškiniams tirti ir vaizduoti tėra tik savitas ekonominės analizės metodas, o ne naujų idėjų kūrimas. Matematikos simbolių ir linijų pasitelkimas žodiniam aiškinimui papildyti, m.m. kritikų teigimu, nėra bendra įvairių mokyklų praktika. Jau F. Quesnay (1694–1774) savo Tableau économique (1758) ekonomikos reikalui panaudojo griežtųjų mokslų sąvokas ir dėsnius. XIX a. matematikos priemonėmis naudojosi paskutiniojo naudingumo doktrinos atstovai, analizuodami rinką, kainas ir kt., pvz. kreivėmis pavaizduodami paklausos ir pasiūlos elastingumą. XX a., daugiausia modernaus ekonomisto J. M. Keynes įtakoje, matematiniai metodai vis plačiau pritaikomi ekonomikoje tiek Europoje, tiek JAV. Matematikos pritaikymas ekonomikai yra betgi ribotas, nes jos pagalba tiksliai tegalima nusakyti tik tendenciją (pvz. kainų kilimo, paklausos mažėjimo), bet ne tikslius kiekius ar dydžius, iš tos tendencijos išplaukiančius. Be to, kai kurie ekonominei raidai reikšmingi veiksniai (kokybiniai, politiniai, psichologiniai) iš viso negali būti įterpti į matematines formules. Vienas žymesniųjų atstovų JAV — Irving Fisher.

O. Kühne, Die mathematische Schule in die Nationalökonomie 1928; *O. Weinberger,* Mathematische Volkswirtschaftslehre 1930; *I. Fisher,* The Making of Index Numbers 1922; *R. G. D. Allen,* Mathematical Economics 1956. *J.Ppl.*

Matematinės lentelės rinkiniai įvairių m. funkcijų skaitmeninių reikšmių. M.l. paprastai duotos reikšmės šių funkcijų: dešimtainių ir natūraliųjų logaritmų, trigonometrinių funkcijų, hiperbolinių funkcijų, Gausso galimybės funkcijos, skaičių laipsniai ir šaknys, faktorialo reikšmės. Prie m.l. dažnai jungiamos ir pagrindinės m. formulės: funkcijų išvestinės, integralai, geometrijos, trigonometrijos ir algebros formulės, dažniau praktikoje sutinkamų m. funkcijų išraiškos nepabaigiamomis eilutėmis.

Matematiniai žaidimai pramoginiai žaidimai, kurių eiga ir taisyklės paremtos m. principais ir kurių metu reikalaujama m. galvojimo. Iš m.ž. pažymėtini: bridžas, domino, įvairūs žaidimai su figūromis.

Mater (lot. ‚motina') 1. M. familias sen. romėnų šeimos galva; 2. M. dolorosa Motina Sopulingoji; 3. M. Matuta sen. italų šviesos ir gimimų deivė. Žr. Matuta; 4. M. Gabiae žr. Gabija.

Materialinis 1. medžiaginis, kūninis, susijęs su materija, daiktinis; 2. liečiąs turinį, ne formą; 3. turtinis, piniginis, susijęs su uždarbiu; 4. m. principas Ev. Bažnyčioje laikomas doktrina apie žmogaus pateisinimą per malonę (žr.) ir tikėjimą (žr.).

Materialistas 1. materializmo šalininkas, pasekėjas (pirmieji šį terminą pavartojo anglai Rob. Boyle 1674 ir H. More 1668, anksčiau paprastai buvo vartojamas epikurininkų terminas); 2. žmogus, kuris yra egoistiškai susirūpinęs tik savo medžiaginiais interesais, kuris viską vertina tik materialinės savo naudos požiūriu.

Materialistinis susijęs su materializmu, jam savybingas, pasiremiąs materializmu.

Materializacija (n. lot.) konkrečios, apčiuopiamos ar regimos formos gavimas arba davimas. Terminas vartojamas parapsichologijoje aprašymui dvasių, jų pasirodymui regimu būdu: dūmais, rūku, kūnišku pavidalu ar pn. Dvasių m. yra vienas iš svarbiausių spiritizmo (žr.) eksperimentų. Nors šios rūšies mėginimai ir yra praktikuojami, bet jų mokslinė vertė abe-

jotina. Pati idėja remiasi materialistine galvosena ir nesutinka su logiškais dvasios ir materijos apibrėžimais. Jos pagrinde glūdi hipotezė, kad dvasia ir materija yra vienas ir tas pat dalykas. Perkeltine prasme m. reiškia bet kokio dalyko sukonkretinimą: fakto nustatymą, idėjos suformulavimą, plano paruošimą ir pn. *Vyt.B.*

Materializmas pasaulėžiūra, kuri imasi visą tikrovę suvesti į medžiagą. Teigdamas, kad tėra medžiaga, m. neigia dvasinės tikrovės savitumą ir dvasinės apraiškas laiko tik sudėtingesnėmis medžiagos apraiškomis. Kiek m. būtį tapatina su medžiaga, jis savaime yra ateizmas (tačiau ne kiekvienas ateizmas remiasi m., nes yra įmanomas ir nematerialistinis ateizmas). Materialistinė žmogaus samprata neigia dvasinę sielą ir nelaiko žmogaus esmiškai skirtingu nuo visų kitų gyvių. Pažinimo teorijoj m. remiasi empirizmu bei pozityvizmu (tėra tai, ką galima jusliškai patirti). Savo visumoje m. yra ne tiek savita filosofija, kiek gamtos mokslų, tiriančių medžiaginę tikrovę, suabsoliutinimas į visos būties pažinimą. Bet šitoks gamtos mokslų suabsoliutinimas neplaukia iš pačių gamtos mokslų: gamtos mokslai tiria tą tikrovę, kuri prieinama jų metodams, bet nei sprendžia, nei gali spręsti klausimo, ar gamtinė tikrovė yra jau visa būtis apskritai. Kada gamtos mokslai absoliutinami visos būties pažinimu, faktiškai jau remiamasi materialistine medžiagos ir būties tapatybės dogma. Graikuose m. buvo iškilęs Demokrito ir Leukipo atomizmu; vėliau materialistų buvo tarp epikuriečių ir iš dalies tarp stoikų. Viduramžiais m. žymesnių atstovų neturėjo. Naujaisiais amžiais m. išpažino Th. Hobbes. Gausiau atstovų m. susilaukė XVIII a. prancūzų švietimo filosofuose (J. Lamettrie, D. Holbach, D. Diderot). Kaip reakcija prieš vokiečių filosofijos idealizmą m. stipriai išsiveržė XIX a. vidury (L. Feuerbach, K. Vogt, L. Büchner, J. Moleschott). Didelės jėgos m. susilaukė tapęs marksizmo (žr.) ideologiniu pagrindu. Apie marksizmo išplėtotas m. formas žr. dialektinis m. ir istorinis m. Mūsų amžiuje, pačiuose gamtos moksluose atsisakius deterministinio mechanizmo, su kuriuo m. buvo sutapęs, m. liko daugiau marksistinių masių pasaulėžiūra, nors taip pat jo atstovų yra tarp neopozityvistų. Sovietų Sąjungoj ir satelitiniuose kraštuose m. yra oficiali pasaulėžiūra, skelbiama mokslo vardan ir siejama su karingu ateizmu. Lietuvoj m. ypač skelbė dr. J. Šliūpas (1902 išvertęs L. Büchnerio ‚Spėką ir medegą'), dr. J. Kairiūkštis (Gamtos mokslų filosofija 1926) ir kt. (daugiausia Kultūros žurnale).

P r a k t i n i u m. vadinamas žmogaus nusistatymas vertinti tik medžiagines gėrybes (pinigus, turtą, karjerą, juslinius malonumus) arba jas vertinti daugiau už dvasines vertybes. Šia prasme m. yra idealizmo (žr.) priešybė. Praktinis m. nėra būtinai susijęs su materialistine pasaulėžiūra: jis faktiškai yra neretas ir tuose, kurie m. nelaiko sava pasaulėžiūra. Antra vertus, ir tie, kurie savo pasaulėžiūra išpažįsta m., gali savo gyvenime būti idealistinio, o ne materialistinio nusiteikimo. Istoriškai m. etikoj daugiausia buvo susijęs su hedonizmu (žr.). Bet marksistinis m. vietoj hedonizmo skelbia partinio heroizmo (ir tuo pačiu idealizmo) reikalavimą.

F. A. Lange, Geschichte des Materialismus, 2 tt. 1866 (¹⁰1921). *J.G.*

Maternus Julius žr. Firmicus Maternus, Julius.

Māters Juris (1845–1885) latvių žurnalistas ir rašytojas. Leido Baltijas Zemkopis (Baltijos žemdirbys), kur aštriai polemizavo su vokiečiais ir apskritai miestelėnais, kaltindamas juos ūkininkų išnaudojimu. Panašia tema parašė romaną Patriotisms un mīlestība (Patriotizmas ir meilė) 1881. Reikšmingesnis M. romanas Sadzīves vilņi (Sugyvenimo vilnys) 1879, parašytas gana nelygiu stiliumi, bet gyvai vystoma fabula. Šalia Brolių Kaudzišių ‚Matininkų laikų' šis M. romanas laikytinas pirmuoju originaliu latvišku romanu. Kitoms M. apysakoms neskirtina didesnės meninės vertės. Jis išvertė taip pat pirmą kartą latvių kalbon Vidžemės ir Kuržemės civilinės teisės kodeksą, įpilietindamas visą eilę teisiškų terminų.

Matha Johannes de žr. Jonas iš Matos.

Mather Cotton (1663–1728) koloninės Amerikos dvasininkas ir rašytojas. Baigė Harvardo univ. ir visą laiką gyveno Bostone. Kilęs iš senos puritonų dvasininkų giminės. Nervingas, fanatiškas, darbštus, ir pasišventęs, M. vaidino sprendžiamą vaidmenį savo meto bažnytiniame gyvenime ir buvo autoritetu pasaulietinėse kontroversijose. Religinėje srityje jis buvo provincialus ir konservatyvus, bet filosofijoje ir moksle — toli numatąs ir net radikalus. M. buvo pirmasis amerikietis išrinktas į britų mokslinę Royal Society. Parašė a-

pie 450 knygų teologiniais, istoriniais ir moksliniais klausimais. Turinys ir medžiagos gausumas jose nustelbia formą. Jo pagrindinis veikalas yra Magnalia Christi Americana 1702, epinės apimties ir užsimojimo N. Anglijos bažnyčios istorija. Knygoje Late Memorable Providences Relating to Witchcraft and Possessions 1685, M. pateisino tariamų raganų persekiojimus ir egzekucijas Salemo miestelyje, nors pats siūlė naudoti pasninkavimo ir maldos metodą. Jo Christian Philosopher 1721 idėjos turi deizmo atspalvio. Jo didžiulis Diary išsp. 1911–12.

B. Wendell, C. M., the Puritan Priest 1926; *R. P. & L. Boas,* C. M., Keeper of the Puritan Conscience 1928. *A.L.*

Mathesis universalis (gr. ir lot. ‚viską apimąs mokslas') XVII a. filosofų racionalistų projektuotas visuotinis implikacijos mokslas, kuris turėtų apjungti logiką, matematiką ir mechaniką. M.u. pagrindinė prielaida yra ta, kad bet kurį objektą galima galutinai išanalizuoti į sudedamąsias dalis; gi šiųjų manipuliacija, panašiai kaip matematikoje, turėtų atverti naujas tiesas be patirties pagalbos. Nors XX a. M.u. mintis atgijo logistikoje, bet dažniausiai laikoma neįgyvendinama, nes galutinės analizės galimybė prieštarauja ontologiniams radiniams.

Mathesius Johannes (1504–1565) vokiečių liut. teologas. Studijavo Ingolstadte, vėliau M. Liuterio raštų paveiktas, baigė Wittenbergo univ. 1541 diakonas, nuo 1545 kunigas Joachimstale. Pasižymėjęs pamokslininkas ir giesmių autorius. Parašė M. Liuterio biografiją (Lutherhistorien), panaudodamas jo stalo kalbas.

H. Volz, Die Lutherpredigten des J. M. 1930.

Mathiesen Andres (1890–1955) estų miškininkas. 1915 baigė Petrapilio miškų institutą, nuo 1920 Tartų univ. miškų mokslų skyriaus lektorius, nuo 1921 docentas ir nuo 1927 profesorius. 1928 gavo miškų mokslų daktaro laipsnį. 1928–37 žemės ūkio fak. dekanas ir 1941–43 Tartų univ. prorektorius. Vadovavo ir universiteto mokomajai miškų urėdijai ‚Kastra - Paravalla', Raadi dendrologijos sodui, Samu saloje įsteigtai biologinei stočiai. Daug dirbo egzotinės augalijos aklimatizavimų srityje. Jo dėka dalis egzotinių medžių ir krūmų 1941 gauta iš Tartų univ. Vilniaus univ. miškų mokslų fak. arboretumui Užvingyje. M. išrinktas Lietuvos miškininkų s-gos garbės nariu. Parašė eilę mokslinių studijų. 1944 pasitraukė į Švediją, kur dirbo medienos tyrimo inst. Stockholme. Miškininkystės žurnalo Eesti Mesamees redakcijos narys. *J.Rkt.*

Mathiez Albert (1874–1932) prancūzų istorikas, žymus Didžiosios prancūzų revoliucijos specialistas. Jis plačiai panaudojo savo veikalams dar kitų istorikų nenaudotus šaltinius ir išspausdino visą eilę monografijų. Pradžioje buvo savo mokytojo F. A. Aulard'o sekėjas, bet vėliau, taikydamas istoriniams įvykiams aiškinti ekonominį metodą, išsiskyrė su juo: pvz. M. teisino jakobinų (žr.) veiklą ir laikė Robespierre žymiu to meto valstybininku, o Dantoną revoliucijos išdaviku; Aulard tais klausimais buvo priešingos nuomonės. M. dėstė Nancy, Besançone, Dižone, o nuo 1926 Sorbonoje. Kurį laiką simpatizavo Rusijos bolševikų politikai. 1908 įsteigė Annales révolutionaires ir juos redagavo ligi 1924, o nuo 1924 ligi mirties redagavo Annales historique de la Révolution française. Išsp. La Révolution française 1922–27, Rome et le clergé français sous la Constituante 1911, Un procès de corruption sous la Terreur 1920, La réaction thermidorienne 1929, Girondins et Montagnards 1930. Red. Jaurès Histoire socialiste de la Révolution française 1922–24.

Annales historique de la Révolution française IX : 3, 1938; *G. Michon,* A. M. rénovateur de l'histoire de Révolution française (Europe XIX 1932, 152–171). *P.Č.*

Matyckas Jonas (g. 1889 IX 17 Papyvesių k., Pasvalio vls., Biržų aps.) mechanikos inžinierius. 1903–04 slaptai mokė Papyvesių k. vaikus liet. kalbos. 1909 baigė Smolensko gimnaziją, 1909–15 ir 1917–19 studijavo Maskvos aukštosios technikos m-los mechanikos fak., kur 1919 gavo dipl. mech. inž. vardą. Grįžęs į Lietuvą, dirbo susisiekimo m-joje: 1921–24 garvežių sk. revizorius, 1921–22 komandiruotas Rusijon kaip komisijos narys ir pirm. pavaduotojas geležinkelių turtui pagal taikos sutartį išgauti, 1924–27 centrinių glžk. dirbtuvių virš. padėjėjas, 1923–25 glžk. valdybos pavestas suorganizavo liet. kalbos kursus glžk. tarnautojams ir tam darbui vadovavo, 1927–38 Kauno ruožo virš. 1924–44 Kauno aukštesniosios technikos mokyklos vyr. mokytojas, skaitęs gar-

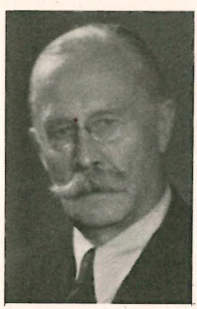

J. Matyckas

vežių bei glžk. riedmenų ir traukos ūkio kursus, 1938 suorganizavo prie mokyklos šoferių mechanikų kursus ir jiems vadovavo iki 1941. 1938–44 VDU technikos (nuo 1940 technologijos) fak. lektorius, dėstęs glžk. eksploatacijos ir garvežių kursus, 1940–44 transporto mašinų katedros vedėjas. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1946–49 Pabaltijo univ. dėstė glžk. eksploatacijos kursą ir vadovavo medžiagų atsparumo pratimams. 1949 atvyko į JAV, kur dirba technikos biure prie šilumos apykaitos įrengimų projekavimo. Lietuviškosios Enciklopedijos ir Lietuvių Enciklopedijos bendradarbis.

Matiešių kalnas Brėslaujos aps., ties Matiešių k., 13 km į p.r. nuo Brėslaujos mst., 200,5 m nuo j.l. arba 68,5 m virš Drivėtų ež. paviršiaus; 6 km nuo Drivėtų ež.

Matiešius ežeras Brėslaujos aps., 6 km į p.r. nuo Apso mstl., 20 ha ploto; paviršius 142 m nuo j.l.; priklauso Stervyčios (Drivėtų ež., Drujos, Dauguvos) baseinui.

Matygalos durpynas Skapiškio ir Panemunėlio vls., Rokiškio aps., 610 ha ploto, 3,8 m gylio. Sudurpėjimas vidutinis. Pelkė 680 ha, aukštutinio tipo.

Matikovas Juozas žr. Jūragis, Juozas A.

Matilda (iš vva. maht ‚jėga' ir hiltja ‚kova') moterų vardas.

Šventosios:

1. M. (IX a. gale — 968) Vokietijos karalienė, šventoji (šventė III 14), Saksonijos grafo Dietricho duktė, auklėta Herfordo vienuolyne, 909 ištekėjo už Henriko I, kuris 918 tapo germanų karaliumi. Turėjo 5 sūnus (tarp jų imp. Otonas I). Mirus vyrui (936), įsteigė Quedlinburgo vienuolyną (kur buvo palaidotas Henrikas I) ir pati jame apsigyveno. Turėjo daug nemalonumų ir kivirčų su sūnumis dėl turtų pasidalijimo ir buvo jų nuskriausta. Otonas I grąžino jai priklausomą dalį, ir tada M. galėjo atsidėti vargšų šelpimui, vienuolynų steigimui (Pölde, Eugern, Nordhausen).

Acta SS. Martii I 1865; *M. A. Stonner*, Heilige der deutschen Frühzeit I 1934.

2. M. Hackebornietė (1241–1299) vokiečių mistikė. Gimusi Eislebene (Saksonijoje), 7 metų įstojo į Rodersdorfo cistersių vienuolyną, kur jos vyresnioji sesuo Gertruda jau buvo vienuolė. 1258 vienuolynas perkeltas į Helftą, kur sesuo tapo abate, o M. vadovavo mokyklai ir chorui. Visą gyvenimą praleido maldoje, ypačiai brangindama choralinę maldą ir ją propaguodama seserų tarpe. Turėjo mistinių reiškinių ir regėjimų. Kai kurios seserys užrašė M. mistinius reiškinius ir iš to sudarė ištisą knygą. Iš karto nenorėjo nė girdėti apie tokią knygą, bet vėliau, regėjimo paveikta, ją aprobavo ir davė vardą Liber specialis Gratiae. Šis M. veikalas tuoj plačiai paplito. Italijoje buvo visur žinomas dar M. gyvai esant. Kai kurie Dantės Dieviškosios komedijos aiškintojai randa, kad Dantės minimoji Matelda esanti ta pati M. iš Hackeborno. Nėra kanonizuota, bet jos šventė (II 16 ar XI 19) švenčiama daugelyje benediktinų vienuolynų.

W. Preger, Geschichte d. deutschen Mystik im Mittelalter 1874. *J.V.*

Valdovės. Anglijos:

3. M. I (1102–1167) Anglijos karalienė, karaliaus Henriko I duktė. 1114 ji buvo ištekėjusi už vokiečių imp. Henriko V, o šiam mirus (1125), 1127 ištekėjo už prancūzo Gotfrido d'Anjou. Po tėvo mirties M. kovojo dėl sosto su pretendentu Steponu Blois. Tuo būdu prasidėjusiame beveik 20 metų suirutės laikotarpyje M. kurį laiką (1141–48) buvo įsigavusi į Anglijos sostą, kol sukilėliai ją nuvertė. Ji grįžo į Normandiją, iš kur jos sūnus Henrikas II bažnyčios hierarchų buvo pakviestas į Anglijos sostą (1153). Jis davė pradžią naujai Plantagenetų dinastijai.

Toskanos:

4. M. Toskanietė, arba M. Kanosietė (1046–1115), Toskanos grafaitė, kilusi iš turtingos giminės, turėjusios valdas Lombardijoje ir Toskanoje. Jos tėvas Bonifacas III buvo Toskanos grafas ar markizas; jo plačius domėnus M. paveldėjo. Per vedybas su Lotaringijos valdovu ji įsigijo žemių ir šiame krašte. M. pasidarė turtingiausia savininkė Š. ir Vidurio Italijoj. Ji, giminystės ryšiais susijusi su popiežiais, tapo jų, ypač Grigaliaus VII, uoli rėmėja. Josios pilyje Kanosoje buvo sustojęs Grigalius VII, ketindamas vykti į Vokietiją ir čia 1077 priėmė atvykusį su juo susitaikyti imp. Henriką IV. M. turėjo didelės įtakos Romos kurijoje ir Grigaliaus VII įpėdiniai (Viktoras III ir Urbonas II) josios užtarti buvo išrinkti popiežiais. Ištekėdama už Bavarijos kng. Velfo, ji susigiminiavo su vokiečių valdovais, kurie iš giminystės vėliau vedė savas pretenzijas į josios žemes. 1078–79 M. užrašė milžiniškas nuosavybes šiapus ir anapus Alpių pop. kurijai, pasilaikydama jas iki mirties. Dovanojimą dar pakar-

tojo 1102. Vokiečių imperatoriai, laikydami M. nuosavybes savo feodu arba priklausančias jiems pagal giminystę, kovojo su popiežiais ilgus metus.

M. buvo itin apsišvietusi grafaitė, rašiusi nemaža laiškų ir surinkusi didelę biblioteką. Ji net prižiūrėjo Justinijono Pandektų leidimą.

Mirusi palaidota savo prašymu benediktinų vienuolyne Mantuvoje, iš kur jos palaikai pop. Urbono VIII rūpesčiu 1613 vogčiomis pergabenti į Romą. Jie iš naujo palaidoti Šv. Petro bazilikoje, kur jos sarkofagą puošia didingas Berninio sukurtas antkapis.

N. Duff, M. of Toscany 1909; *G. Nencioni*, M. di Canossa ²1940. *J.J.*

Matininkas asmuo, turįs teisę ir praktikuojąs matininkystę (žr.). V. Europoje, kartais ir Lietuvoje, m. buvo vadinamas geometru, o nuo valakų reformos laikų ilgiems laikams prigijo slaviškas kamarninko vardas. Kai kur V. Europoje buvo prisiekę geometrai ar geometrai-ekspertai. Lietuvoje pirmieji svetimos kilmės m. atsirado Prūsuose ir Žemaičiuose, kai XIII–XV a. kryžiuočiai pradėjo savintis ar kolonizuoti tas žemes. D. L. K-tijoje m. prireikė pradėjus mūryti pilis. Jie tais laikais kartu buvo ir pirmieji statybos meistrai, architektai, inžinieriai. Paprastieji m. paplito Lietuvoje nuo XV a. pabaigos ir vėliau, vykdant valstybinių žemių atribojimus bei žemės valdymo bei ūkininkavimo būdų reformas, kurių buvo šios: 1. Žygimanto Augusto vad. valakų reforma (rus. Voločnaja pomiera ar Ustava na voloki) 1557 ir 1569 girių reviziją; 2. Muravjovo — 1863 sukilimą užgniaužus, vėliau naikinant baudžiavą; 3. Stolypino — XX a. pradžioje iki I pas. karo, naikinant kaimiečių žemių rėžingumą ir sudarant viensėdijas ir 4. Steigiamojo seimo ir ankstyvesniais įstatymais nusavinant dvarų žemes. Bolševikų okupacijos metu, panaikinus individualią nuosavybę, istorinės juridinės sienos nustojo reikšmės ir m. yra naudojami kolchozų ir sovchozų sienoms sužymėti, keliams statyti, gyvenvietėms planuoti ir kt.

Senovėje matavimo meistrai patys praktikos keliu paruošdavo būsimuosius m., pradžioje padėjėjus. Karinės matininkystės pradėta mokyti Radvilų privačiose karo mokyklose Kėdainiuose ir Nesvyžiuje, vėliau valstybinėje mokykloje Vilniuje. 1775–80 Gardine veikė civilė Tizenhauzo

Nepriklausomos Lietuvos matininkas

įkurta m. mokykla. Vyr. šios specialybės mokytojas buvo inž. Kreutz. Vėliau m. buvo ruošiami ir Vilniaus mokyklose. Po 1841 žmonės vėl pasiruošdavo matininkauti privačiai, praktikos keliu, o vėliau — rusų specialiose mokyklose, dažniausiai Gudijos Hory-Horkose ar Pskove. Stolypino laikais kiekvienoje Lietuvos gub. veikdavo vienerių ar dviejų metų m. kursai. I pas. karo metu Vilniuje veikė m. mokykla (Vermessungschule), daugiau topografams paruošti. Ją buvo išėję kai kas ir iš lietuvių. Jau 1919 I ministras J. Tūbelis, numatydamas žemės reformos būtinumą, pavedė geodezijos inž. St. Dirmantui suorganizuoti Kaune m. kursus. Tai buvo pirmoji tos specialybės mokykla nepriklausomoje Lietuvoje. Jau 1920 III 26 išleista darban 14 vyrų. Besimokantiems buvo duodamos valdžios stipendijos. Dėstytojais buvo: Pr. Dailidė, M. Dauknys, St. Dirmantas, A. Kaunas, P. Matulionis, V. Račkauskas, R. Skipitis, K. Šakenis, J. Špokevičius. Vėliau dar išleistos kelios laidos Kaune ir Kėdainiuose. Vokiečių okupacijos metu 1943 vakarais veikė m. patobulinimo kursai. Miestų nuotraukoms, gyvenviečių planavimui ir žemesnės klasės trianguliacijoms vykdyti 1937 prie A. Kulturtechni-

kos mokyklos Kėdainiuose įst. geodezininkų skyrius, o prie VDU statybos fak. — geodezijos skyrius, suskubęs išleisti pagreitintos laidos 9 geodezijos inž.: O. A. Jakštą, M. Kosčiauską, Iz. Liesį, J. Juodį, J. Ašmoną, J. Barbušką, F. Daugėlą, Petronį ir J. Milerį.

H. Roedder, Zur Geschichte des Vermessungswesens Preussens (insbesondere Altpreussens) 1908; *J. Totoraitis,* Sūduvos Suvalkijos istorija I 1938, 176 tt. *S. Dts.*

Matininkas Lietuvos matininkų profesinės s-gos organas, ėjęs 1926 III — 1927 keletą kartų per metus. Pradžioje leistas Panevėžyje, vėliau Kaune. Redagavo L. Straukus, vėliau S. Renigeris. Žurnale spausdinti straipsniai iš žemėtvarkos, melioracijos, hidrometrijos, hidrologijos, geodezijos ir karo topografijos sričių. Be to, duota medžiagos iš matininkų ir kultūrtechnikų gyvenimo. Svarbesnieji bendradarbiai: Z. Bačelis, M. Chmieliauskas, S. Kolupaila, J. Ramanauskas, M. Ratautas ir kt.

Matininkystė yra: 1. veikla ir profesija žemės paviršių ar požemius matuoti, juos vaizduoti brėžiniuose, naudoti šiuos planus projektams sudaryti, plotams sužinoti ir kt. M. yra glaudžiai susijusi su nuosavybės teisės objektų Žemės rutuly padėties nustatymu, išorinių nuosavybės sienų išaiškinimu, jų aprašymu dokumentuose, parodymu planuose ir paženklinimu vietoje sienoženkliais. Kai daugiau rūpi racionalus žemės, miškų, vandenų, kasyklų ir t.t. ūkio planavimas, tada daugiau dėmesio kreipiama nuosavybės ploto vidaus turiniui ir rezultatai neturi viešo teisinio pobūdžio.

2. Kompleksas specialių mokslų, reikalingų aukščiau minėtai veiklai. Pagrindą sudaro šie žinių ciklai: a. bendras išsilavinimas, ypač matematikos ir gamtos mokslų srityse (trigonometrija, dirvožemiai ir kt.); b. topometrija, topografija, braižyba ir kt.; c. bendri teisės dalykai, ypač krašto nejudamojo turto nuosavybės teisė, žemių valdymo istorija, žemės reformų įstatymai, žemėtvarka ir teisinė jos bylų eiga (procesas); d. agronomijos mokslai, melioracija bei kaimo statyba, ūkių, miškų bei žemės gelmių turtų įvertinimas ir t.t.

M. senovėje buvo praktikuojama p.r. Kijoje, Babilonijoje, Egipte, Romoje ir kitur, kur tik žmonės pasiekė aukštesnio civilizacijos laipsnio. Egipte m. buvo susieta su kunigyste, astronomija, statyba. Kasmet Nilui nuslūgus, reikėdavo atnaujinti kadastro ženklus, tvarkyti vandens ūkį, tinkamai orientuoti ir atžymėti statybai maldos namus, piramides ir kt. *S.Dts.*

Matininkų ir Kultūrtechnikų Balsas žemėtvarkos, geodezijos ir melioracijos žurnalas, pradėtas leisti 1927 rudenį Lietuvos matininkų ir kultūrtechnikų s-gos. Tai buvo Matininko (žr.) tęsinys. Red. inž. M. Chmieliauskas. Nuo 1928 metų nr. 4 žurnalas pavadintas Žemėtvarka ir Melioracija (žr.).

Matininkų ir Kultūrtechnikų Sąjunga žr. Lietuvos Matininkų ir Kultūrtechnikų Sąjunga.

Matinis (vok. matt) blausus, neblizgąs, pvz. m. stiklas.

Matisse Henri (1869–1954) prancūzų dailininkas. Studijavo Académie Julian ir École des Beaux-Arts Paryžiuje. Pradėjo tapyti konservatyviai ir tradiciškai (plg. Bretanės audėjos 1896). Apie 1898 susipažįsta su impresionistais ir pradeda savo nuotykingą karjerą. Anksčiau studijavęs Luvre meistrus ir gamtą (pažintys su Rouault, Camoin, Marquet), dabar M. leidžiasi į keliones ir tapo Korsikos bei Prancūzų Rivieros gamtovaizdžius. Jo paletė šviesėja, piešinys tolsta nuo konvencionalaus ir akademinio, akcentuojamas šviesos momentas. Tačiau labai greit M. ima tolti nuo impresionizmo: vietoj šviesos suminkštintų kontūrų dailininkas juos paaštrina, akcentuoja. Kompozicijose ima ryškėti Cézanne ir Signac įtaka — taip pat neoimpresionistų vad. divizionistinė technika. Taip M. atranda kelią į fovistų stovyklą (Les Fauves), kur kartu su Derain tampa šio sąjūdžio vadovu (kiti: Dufy, Vlaminck, Rouault. Friesz). 1905-08 dalyvavęs fovistų kūrybinėse manifestacijose, M. ima ieškoti individualaus stiliaus. G. Moreau tarta mintis (‚Tu suprastinsi tapybą') pradeda tapti realybe. M. redukuoja tapybą į keletą pagrindinių elementų: liniją ir ritmą. Paaštrina spalvų perėjimus. Spalvų plokštumos tapomos greta ir apibrėžiamos juodu kontūru, kartais paliekama balta drobė. Vieton impresionistinės šviesos magikos, įvedama spalvos ma-

H. Matisse (autoportretas, 1907)

H. Matisse Desertas (1908)

gika. Spalva tampa jam savaimine vertybe. M. atsisakko trompe-l'oeil technikos ir perspektyvos. Paveikslas tampa dviejų dimensijų plokštuma, ir tiktai įvairuojamos spalvos bando išgauti erdvės ir gilumos įspūdį, tačiau neslepiant fakto, kad paveikslas tėra plokštė, padengta dažu. Tokiu būdu atgaivinta romaniškojo laikotarpio freskinė tapyba (plg. freskas, rastas ties Bodeno ežeru Oberzellio ir Niederzellio vietovėse). Ritmas, arabeska ir spalva lieka M. kūryboje iš fovistų laikotarpio. Anuo metu M. padarė įtakos savo draugams fovistams ir Braque (perėjusiam vėliau į kubizmą), Gris, Lhote, La Fresnaye, tačiau kubistinių žymių vėliau randame vis daugiau ir paties M. paveiksluose (pvz. Trys seserys, Muzika 1910, Auksinės žuvelės 1914, Marokiečiai 1912 ir kt.). Įsivyrauja pastebima chromatiška spalvų kaita, formos dar sukietėja, ritmas kapotas — sinkopinis, eliptiškas. Po I pas. karo (1919–27) M. kompozicijos regimai sušvelnėja, spalvos pašviesėja dar kartą, linija tampa liaunesnė, figūros lengviau moduliuotos, fonai ornamentalūs (kiliminiai). Lengvumas ir gracija yra šio laikotarpio pagrindinės žymės. M. kūriniai tampa populiarūs, atsiranda gausus pasekėjų būrys Prancūzijoje ir užsienyje. Apie 1928 M. vėl pradeda savo ieškojimus. Kūriniai grandioziniai, linijos laužomos, stipriai akcentuojama forma, tačiau paletė lieka turtinga. Kompozicijos arabeskinio subtilumo, dekoratyvios, puošnios, kupinos gyvenimiško grožio. Šalia tapybos, M. yra sukūręs daug grafikos kūrinių: litografijų, piešinių, raižinių. M. įtaka XX a. dailei nepaprastai didelė ir reikšminga. M. mirtis, tarsi, užbaigė vieną dailės epochą — blėstančio impresionizmo saulėleidyje prasidėjusios (ir dar nesibaigusios) kūrybinės pastangos atrasti savo laikmečiui naują ir charakteringą veidą ir braižą.

A. Basler, H. M. 1924; *Fels*, H. M. 1929; *R. Frey*, H. M. 1938; *P. Courthion*, Le visage de M. 1942; *L. Aragon*, H. M. 1947; *A. H. Barr*, H. M. 1951; *G. Diehl*, H. M. 1954. *H.N.*

Matiukas 1. Alfonsas (g. apie 1895 Salos k., Dusetų vls., Zarasų aps.) mokytojas, visuomenininkas. Mokėsi Dusetose ir Zarasuose. 1914 raštininkavo Zarasų mobilizaciniame punkte, kur daugeliui lietuvių nudelsė 2–3 mėn. mobilizacinius paskyrimus ir per 200 nukreipė į rekvizicines kuopas. 1920 baigė mokytojų kursus, o 1925 gavo vyr. mokytojo teises, 1923–40 VIII Zarasų pradžios mokyklos vedėjas, nuo 1940 IX Degučių mokytojas. Būdamas Zarasuose organizavo šaulius, kooperatyvus ir kitas lietuviškas ūkines bei kultūrines organizacijas, įvairius kursus. Nuo 1932 redagavo Zarasų Kraštą (žr.), ruošė kai kuriuos vietos reikalams skirtus leidinius. 1941 VI bolševikų suimtas, sumuštas ir išvežtas į Sibirą. *A.Mž.*

2. Kazys (g. 1909 IV 25 Rygoje, Latvijoje) smuikininkas, (3 ir 4) brolis. 1927 baigė Aušros berniukų gimn. Kaune. Kauno konservatorijoje baigė smuiko klasę, vedamą Vlado Motiekaičio, vėliau specializavosi prof. Metzo klasėje. Dar būdamas konservatorijoje M. pradėjo groti Valstybės operos orkestre. Kelerius metus buvo Kauno konservatorijos direktorium, be to, vedė smuiko klasę. Kartu su savo žmona pianiste Eugenija Skrolyte-M. yra suruošęs daug koncertų. Dabar mokytojauja J. Gruodžio muzikos mokykloje Kaune.

3. Povilas (g. 1912 IV 5 Rygoje, Latvijoje) smuikininkas, (2 ir 4) brolis. Baigė Aušros berniukų gimn. Kaune. Lygiagreta lankė Kauno valstybinę muzikos mokyklą, vėliau konservatoriją, kur 1934 baigė A. Norito klasę, 1938 lankė vasarinius kursus Berlyne pas prof. G. Kulenkampfą. 1948 baigė Mozarteumą Salzburge (Austrijoje), prof. Th. Müllerio smuiko klasę. 1934 IX 1 — 1939 Klaipėdos muzikos mokyklos smuiko mokytojas,

Povilas Matiukas

1939–41 Šiaulių muzikos mokyklos, 1940 XI 15 — 1944 Kauno konservatorijos mokytojas, be to, 1941 IX 1 — 1944 grojo Valstybės teatro orkestre Kaune. M. yra vienas iš žymiausių liet. smuikininkų. Jo koncertinį repertuarą sudaro Čaikovskio, Sibelijaus, Brahmso, Saint-Saënso, Mozarto ir kiti koncertai, R. Strausso, Bacho, Debussy, Szymanowskio, Griego, Brahmso, C. Francko ir kt. sonatos, V. Jakubėno, J. Gaidelio ir kt. kūriniai. Brahmso koncertą grojo su simfoniniu orkestru Klaipėdoje 1935, Valstybės teatre Kaune 1939 ir Kauno radiofone. Su Vilniaus filharmonijos orkestru grojo Mozarto koncertą ir Bacho dviem smuikams. Yra davęs daugybę įvairių koncertų ir koncertų-minėjimų Lietuvoje, Austrijoje ir Čikagoje.

4. Pranas (g. 1917 I 10 Mogiliave, Rusijoje) smuikininkas, (2 ir 3) brolis. 1937 baigė Aušros berniukų gimn. Kaune ir Kauno konservatorijos smuiko klasę. Iki 1941 studijavo teisę VDU Kaune ir vėliau Vilniuje. 1941–43 muzikos programos redaktorius Kauno radiofone. Lygiagreta koncertavo kaip smuikininkas solistas. 1943, išvyko pagilinti studijų į Austriją. Salzburge studijavo Mozarteume pas smuiko prof. G. Steinerį. Iki II pas. karo pabaigos grojo Salzburgo simfoniniame orkestre. Karui pasibaigus, dalyvavo daugelyje koncertų tremtiniams kaip solistas smuikininkas ir kaip dalyvis lietuvių styginio kvarteto. 1948 emigravo į Australiją ir Adelaidėje groja P. Australijos simfoniniame orkestre. *Iz.V.*

Pranas Matiukas

Matjošaitienė Julija žr. Janulaitytė-Biliūnienė-Matjošaitienė, Julija.

Matjošaitis Stasys (1877 Kraujučių vsd., Veiverių vls., Marijampolės aps. — 1949 II 6 Vilniuje) pedagogas, visuomenininkas. 1897 baigęs Veiverių mokytojų sem., paskirtas mokytojų į Lenkiją (netoli Liublino), kur dirbo 8 metus. 1905 grįžo Lietuvon. Pradžioje mokytojavo Žemaitkiemyje (Ukmergės aps.), vėliau iki 1908 VIII 15 Šančių Saulės pradžios mokykloje; čia surinktomis aukomis pastatė mokyklą, išaugusią į dviklasę. 1908 persikėlė į Vilnių ir dirbo Vilniaus Žinių redakcijoje. 1910–13 mokytojavo Rygos liet. pašalpinės draugijos mokykloje ir gyvai reiškėsi Rygos lietuvių organizacijose. Prieš I pas. karą trumpai mokytojavo Šiupyliuose, Šiaulių aps. 1914 mobilizuotas. Paleistas iš kariuomenės dirbo tremtinių komitetuose Petrapilyje ir Voroneže. 1918 grįžo į Vilnių. Pradžioj dirbo Darbo Balso red., vėliau iki 1920 XII 22 buvo Vilniaus mst., Švenčionių, Ašmenos, Lydos aps. pradžios mokyklų inspektorium. Iki 1933 mokytojavo liet. mergaičių gimn. ir Vytauto D. gimn. Vilniuje. Begyvendamas Vilniuje dalyvavo įvairiose liet. organizacijose. 1924 išrinktas Lietuvių Mokslo D-jos valdybon, 1925 buvo Vilniaus liet. klubo valdyboje, 1926 suorganizavo lietuvių ūkininkų suvažiavimą Vilniuje, 1926 buvo Vilniaus liet. mokytojų s-gos iždininku, 1927 buvo vienas iš steigėjų Liet. švietimo d-jos ‚Kultūra' ir kt. 1933 lenkų iš Vilniaus ištremtas, VI 29 apsigyveno Kaune.

St. Matjošaitis.

Į spaudos darbą M. įsijungė 1907 (rašė Lietuvos Ūkininkui). Po to dirbo Vilniaus Žinių redakcijoje. 1910 padėjo redaguoti Rygos Garsą (tvarkė kronikos skyrių), rašė Rygos Naujienoms ir Lietuvos Ūkininkui. 1918 dirbo Darbo Balso redakcijoje, nuo 1919 pradžios J. Tumo įkurtoje Nepriklausomoje Lietuvoje, 1920 redagavo Vilniaus Aidą ir Vyrų Žygius, 1927–29 bendradarbiavo Vilniaus Šviesoj. Rašė slapyvardžiais Kraujučių Stasys, Esmaitis ir Sauliukas pedagoginiais ir lietuvybės klausimais. Ypačiai pagarsėjo mokykliniu vadovėliu Sakalėliu, kurio išėjo 8 dalys. Pirmoji Sakalėlio dalis (elementorius), 1917 išėjusi Voroneže, iki 1939 susilaukė net 30 laidų. Be to, išsp. Pedagogijos istoriją 1920, Veidrodėlis, piešinių rinkinėlis paišybos pradžiai 1921. Yra išleidęs ir grožinės literatūros dalykėlių: Varpininkai (4 veiksmų drama) 1924 ir Plunksnelės rūpestėliai (rašinių rinkinys) 1925. Iš M. vertimų mokyklos reikalui paminėtini: Ewaldo Dvikojis 1918, R. Viperio Senovės Europa ir Rytai I 1918, ²1924, Vienatinė darbo mokykla (Rusijos Švietimo komisariato darbo mokyklos principai ir dėsniai) 1919, M. Krivickio Skaičiaus pradžiamokslis 1920,

K. Skirmuntaitės, Pagal Nemuną ir Baltiją istorijos apyaušry 1920.

P. Krz., 30 metų darbo mokykloje ir visuomenėje. St. M.-Esmaičio sukaktuvių proga (Mokykla ir Gyvenimas 1928, nr. 8, 19–22); N. Romuva 48, 1937, 915; Tautos Mokykla 1937 nr. 24; Mokykla ir Gyvenimas 1937 nr. 12; Lietuvos Aidas 33, 1938. *J.P.*

Matjošaitytė-Lukšienė Meilytė Julija žr. Lukšienė-Matjošaitytė, Meilytė Julija.

Matjoška Antanas (g. 1914 I 13 Bostone, Mass.) visuomenininkas. 1914 su tėvais grįžo Lietuvon, 1927 baigė Dubičių pradžios m-lą ir 1934 vakarinę ir amatų m-lą Vilniuje. Priklausė Liet. amatininkų d-jai, Šv. Kazimiero d-jai, skautams, amatininkų chorui, dramos rateliui ir kt. Už lietuvišką veiklą lenkų baustas ir kalintas, todėl 1937 išvyko į JAV. Worcestery, Mass., priklausė vyčiams, Vilniui vaduoti s-gai ir kt. Įsteigė Liet. jaunimo ratelį, kuris ruošdavo vaidinimus ir kt. kultūrinius parengimus. Nuo 1939 Bostone uoliai veikė Liet. jaunimo ratelyje, Tėvynės mylėtojų d-joje, SLA kuopoje, Balfo ir Alto skyriuje, LB apylinkėje, Kultūros klube ir kt. Bendradarbiavo Vienybėje ir Amerikos Lietuvyje.

Matlakowski Władysław (1850–1895) lenkų gydytojas, etnologas. 1875 baigė Varšuvos univ., dalyvavo B. Tiškevičiaus (iš Raudondvario) planuotoje kelionėje ‚Žemaitės' jachta aplink pasaulį, kuri tepasiekė Nicą Vidužemio jūroje. Nuo 1885 studijavo Anglijoje, parašė studiją apie Hamletą (1895), domėjosi Tatrų etnografija, architektūra, liaudies kūryba, gamta ir išleido eilę etnografinių veikalų.

Matlankis žr. Kampamatis.

Matlaukis k. Kaupiškių vls., Vilkaviškio aps., 6 km nuo Virbalio, 19 ūkių ir 135 gyv. (1923), įkurtas apie 1547. Minimas ir Grigaliaus Valavičiaus girių aprašyme. M. buvo prie Prūsų sienos, Simno, Nemunaičio, arba Alytaus, girioje. Vardą gavo iš pavardės Matlaukis. 1547 minimas Motiejus Matlaukis, kuris buvo suimtas Prūsuose už tai, kad pirkęs medaus ir norėjęs parsinešti namo.

J. Totoraitis, Sūduvos Suvalkijos istorija I 1938, 196.

Matmuo matavimo dydis, duomuo, mastas (‚išmiera'); 1. matavimo išdava, išreikšta vienetų skaičiumi, pvz. 24 mm arba 13 ha 70 arų; 2. dažnai vartojamų daiktų dydis, išreikštas tam tikrais žodžiais, raidėmis, numeriais ar sutartiniais ženklais, pvz. megztukų dydžiai žymimi raidėmis D, V, M, batai numeriais ir t.t.

Matomasis laukas plotas matomas pro žiūroną. M.l. matuojamas kampu, kurio viršūnė yra akyje, o kraštinės eina regimojo ploto (paprastai apskritimo formos) pakraščių link. Juo stipresnis, t.y. daugiau didinąs, žiūronas, juo m.l. ir jo kampas yra mažesnis. Todėl, pvz. šautuvu su optiniu taikikliu sunku pagauti, t.y. nutaikyti, skrendantį paukštį. Paprastuose žiūronuose m.l. kampas būna apie 1°, teleskopuose žymiai mažesnis. Todėl prie jų pritaisomi mažesnio stiprumo ‚ieškikliai'. Į akimis nematomą (mažą ar dienos metu) dangaus spinduolį teleskopas nukreipiamas laipsnialankiais, duodant jo vamzdžiui krypties ir pakylos kampus pagal to momento žvaigždės koordinates. *S.Dts.*

Matonis Antanas (g. 1896 VI 16 Klepočių k., Valkininkų vls., Eišiškių aps.) savanoris. Mokėsi Valkininke, po to Vilniaus techn. mokykloje. 1914 mobilizuotas į rusų kariuomenę, 1917 IX persikėlė į liet. batalioną Vitebske. Grįžęs į Lietuvą, 1918 X stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę ir dalyvavo visose svarbesnėse Lietuvos laisvės kovose, du kartus sužeistas, apdovanotas I ir II laipsnio Vyčio Kryžium su kardais. 1922–26 tarnavo Kauno mst. policijoje, 1927–34 1 pėstininkų pulke ir Karo mokykloje. 1944 vokiečių išvežtas darbams į Veimarą, vėliau gyveno Salzburge (Austrijoje), 1950 emigravo į JAV. *K.Alš.*

Matonis-Maculevičius Jonas (g. 1895 IX 16 Matonių k., Kruonio vls., Trakų aps.) statybos inž., plk. ltn. Mokėsi Kaune, Vilniuje ir Petrapily. Baigė: 1915 Saulės kursus Vilniuj, 1919 I Vilniaus vyrų gimn., įstojęs savanoriu į Lietuvos kariuomenę, 1919 Karo mokyklą Kaune, 1927 Aukštųjų karo technikos kursų statybos skyrių, kur gavo karo techniko laipsnį ir 1944 Kauno univ. gavo statybos inž. laipsnį. 1921–24 ir 1927–35 Inžinerijos puskarininkių mokyklos virš. ir inžinerijos mokomosios kuopos vadas, daug prisidėjęs prie amatų plėtimo Lietuvoje. 1928–39 Aukštųjų karo technikos kursų ir Karo mokyklos lektorius, 1935–40 Karo technikos štabo technikos skyriaus virš., 1941–44 Valgio b-vės inžinierius. 1944 pasitrau-

J. Matonis

kė į Vakarus, 1949 atvyko į JAV, kur dirba Riley Stoker Co. Worcesteryje garo jėgainių projektavimo srityje.

Bedirbdamas Lietuvos kariuomenėje, suprojektavo ir praktikoje išbandė plūdinių lieptų komplektus, pontoninio tilto komplektus, išdirbo ir nustatė jų statybos būdus ir veiksmų derinimo komandas. Visa tai suvesta į atitinkamus kariškus statutus: Upių forsavimas, Pontoniniai tiltai ir Plūdiniai lieptai (visi krašto apsaugos mjos leidiniai 1936–37). Karo inžinerijos ir technikos klausimais rašė Karyje ir Mūsų Žinyne. 1928–40 Kario redakcinės kolegijos narys technikos sričiai. Be to, bendradarbiavo Lietuviškojoje Enciklopedijoje, Lietuvių Enciklopedijoje, Karo technikos dalių dvidešimtmetyje ir kt. Skyrium išsp. (be minėtų karinių statutų) dar Sprogdinimai kliūčių organizacijoje 1932, Sprogdinimo vadovėlis akmenskaldžiams 1934.

Matoré Georges (g. 1908 VIII 8 Paryžiuje) prancūzų kalbininkas, romanistas. Baigęs univ. Paryžiuje ir aukštąją orientalinių kalbų m-lą, 1938 pakviestas į VDU humanitarinių mokslų fakultetą prancūzų kalbos lektorium. Taip pat dėstė prancūzų k. Prekybos ir pedagoginiame inst. Klaipėdoje ir Šiauliuose. 1939 mobilizuotas ir priskirtas prie Prancūzijos karo attaché Kaune. 1940 XII 4 bolševikų areštuotas, žiauriai kankintas ir kalintas Šiaulių bei Kauno kalėjimuose. 1941 VI 15 pabėgo iš Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo. Po to iki 1943 lektoriavo VU humanitarinių mokslų fak. Uždarius VU, su žmona Jone Mačiukaite grįžo į Prancūziją. 1944–47 prancūzų filologijos asist. Sorbonos univ., kur 1946 gavo dr. laipsnį. 1950–53 Besançono univ. literatūros fak. prof. ir dekanas. Nuo 1952 Sorbonos univ. informacijos biuro dir. Be to, M. yra Prancūzų civilizacijos kursų dir., kur kasmet studijuoja apie 4000 svetimšalių stud., ir profesoriauja Saint-Cloud aukštojoje mokykloje. Universiteto ir mokslo reikalais važinėjo į Egiptą, Turkiją, Graikiją, Švediją, Lenkiją, Angliją, JAV, Australiją ir kt. M. gerai kalba lietuviškai, gina lietuvių reikalus ir dalyvauja Prancūzijos liet. bendruomenės gyvenime. Iš jo mokslinių darbų pažymėtini: Le Vocabulaire et la Société sous Louis-Philippe (disertacija) 1951, La Méthode en Lexicologie 1953 ir kt. Be to, M. yra parašęs daug mokslinių straipsnių prancūzų žodyno klausimais, redagavęs literatūrinius tekstus (Balzac, Chateaubriand ir kt.) ir bendradarbiavęs paruošiant monumentalius leidinius Molière, Richelieu. *St.Vk.*

G. Matoré

Matracas (iš ar. matrah) minkšta paklotė lovoje; čiužinys. Žr. Lova.

Matrena upelis Lipniškių vls., Lydos aps., Gaujos (Nemuno) deš. intakas, 10 km ilgio; teka į rytus.

Matriarchãtas (iš lot. māter ‚motina' ir archē ‚valdžia') daugely gamtotaučių pasitaikąs paprotys vesti giminystės ryšius ne iš tėvo, bet iš motinos pusės, ir kur moteris vaidina vadovaujamą vaidmenį ūkiniame ir visuomeniniame gyvenime. Tačiau ši šeimos forma, vokiškai vad. Mutterrecht arba Mutterfolge, nėra nei m. tiesiogine prasme, kur valdžia priklauso motinai, nei ginekokratija (žr.), kur moteris yra visos visuomenės viešpats. M. terminas parinktas kaip priešprieša patriarchatui (žr.), kur visa valdžia priklauso šeimos tėvui. Pagal tą motininę teisę, mokslinėje literatūroje netiksliai vadinamą m., vaikai priklauso ne tėvo klanui ar grupei, o motinos; pagal tai ne vyro, o jos vyriausios sesers sūnus turi paveldėjimo teisę, dėdė (motinos brolis) dažnai yra didesnis autoritetas vaikams negu tėvas.

Teisininkams Bachofenui ir skotui Mac Lennanui pirmiesiems atkreipus dėmesį į m. ir padarius jį atskira žmonijos instituciją, etnologai pradėjo šiuo klausimu labiau domėtis, įsileido į diskusijas ir dažnai perdėjo m. reikšmę. Bachofenas, pasiremdamas klasikiniais rašytojais bei gamtotaučių pavyzdžiais, tvirtino, kad patriarchatas, pasireiškęs aukštesnių kultūrų tautose, pakeitė m. M. gi iš savo pusės, pagal Bachofeną, buvęs pirmasis žingsnis į tikrąją moterystę ir į moteris, kaip šeimos viešpačio, padėtį (ginekokratiją). Jis kilęs iš netikrumo sprendžiant, kas yra vaiko tėvas. Iš to tie mokslininkai pasidarė išvadą, kad, prieš įsigalint m., viešpatavęs promiskuitetas (seksualinis komunizmas) arba net ir prostitucija. Tat, anot Bachofeno ir MacLennano, m. buvo savotiškas motininis teisės amžius, kurį turėjo išgyventi visa žmonija. Tačiau juodu labai per-

dėjo m. reikšmę. Bachofenas ne tik sumaišė prielaidas, bet ir savo teorijas grindo nepatikima šaltinių medžiaga bei klaidingai aiškino klasikinių rašytojų žinias. Neturėdami tikrų etnologinių faktų, tiek Bachofenas, tiek MacLennanas klaidingai suprato daugelį pirmykštės kultūros apraiškų, ypač pirmykštę moterystę. Paskutinių laikų ir etnologiniai, ir socialiniai mokslai sukritikavo ir atmetė tiek promiskuiteto, tiek m., kaip labai senos žmonijos institucijos, teorijas. Paskutinių laikų etnologiniai tyrimai parodė, kad patriarchatas sutinkamas ir labai žemos kultūros kiltyse, pvz. pigmėjuose Vidurio Afrikoje, negrituose Filipinų salose, kubuose Sumatroje, o m. savo ruožtu būdingas pueblo indėnams, irokezams bei kitoms daug aukštesnės kultūros tautoms.

M. pasitaiko dažniausiai pirmykščių žemdirbių tautose, o patriarchatas būdingas gyvulių augintojams. Tikrumoje m. dabartinėse gamtotautėse nėra jau tokia primityvi, o antraeilė, palyginti, vėlyva apraiška. Tačiau iš to dar negalima spręsti, kad m. neturėtų nieko bendro su vaikų gimdymu jau vien dėl to fakto, kad vaikas gimsta iš moters. Ryšiai, jungią vaiką su motina, yra visada glaudesni negu su tėvu. Gamtotautėse motina, paprastai, daug ilgiau žindo savo kūdikį, net ligi trejų metų ar ilgiau. Įvykus skyryboms, vaikas visada priskiriamas motinai, o ne tėvui. Daugpatystės kiltyse kiekviena žmona kartais turi savo atskirą palapinę ir joje gyvena su savo vaikais. Iš to labai lengvai galėjo susidaryti vaizdas, kad vaikai labiau priklauso motinai, o ne tėvui. M. daugpatystės kiltyse yra vėlyva apraiška, nes ir pati daugpatystė, be abejo, yra, palyginti, gana vėlyvas visuomeninės raidos tarpsnis. Todėl negalima teigti, kad m. yra kilęs dėl vienos ir tos pačios priežasties. Kaip daugelis socialinių apraiškų įvairiose tautose yra įvairiopos, taip ir m. galėjo atsirasti dėl daugelio priežasčių. Kad grynai socialiniai bei pragyvenimo santykiai turėjo lemiamos reikšmės m. susidaryti, tuo niekas neabejoja. Visuomenėje, kur moters darbui teikiama ypatingos reikšmės, tėvai netaip jau mielai skiriasi su dukterimi jai ištekant. Jie gali reikalauti, kad ji ir ištekėjusi pasiliktų namie; dėlei to vyras neparsiveda jos namo į savąją kiltį, bet pats atsikelia pas žmonos tėvus. Tai yra beveik taisyklė visose matriarchatinėse tautose. Iš to ir galėjo labai lengvai susidaryti pažiūra, kad vaikai priklauso ne tėvo, o motinos kilčiai, ir kad žmonos vyriškieji giminaičiai yra didesnis autoritetas naujoje šeimoje, negu vyras.

M. vyrauja pusiau žemdirbių tautose, kur moterų darbas yra svarbiausias pragyvenimo veiksnys. Tat nėra joks atsitiktinumas, kad m. svoris yra persimetęs į P. Aziją, kuri, kaip manoma, yra buvusi pradinės žemdirbystės lopšys. M. pasitaiko daug kur P. Indijoje, Ceilone, Tolimojoje Indijoje ir minangkabau-malajuose Sumatroje. Aiškių m. pėdsakų matyti Tibete, P. Kinijoje ir daugelyje Indonezijos salų. Į p. nuo Indijos tęsėsi seniau gana didelis matriarchatinis plotas per Iraną ir M. Aziją ligi Š. Afrikos. Herodotas buvo nustebintas m. Likijoje, tačiau yra žymių, kad m. būta ir kituose Vidužemio jūros kraštuose prieš įsiskverbiant ten indoeuropiečiams. M. pėdsakų žymu ir taureguose bei berberuose; arabų istorikas Makrizas (apie 1400) aprašo ir bedjos tautą kaip matriarchatinę. Šiaip m. tvirtovę dabar Afrikoje sudaro p. Kongo ir Gvinėjos pakrantės. Matriarchatinių kilčių yra ir Zambezio srityje, tačiau čia jos bus greičiausiai atkeliavusios iš Indijos vandenyno pakraščio. Aiškių m. žymių aptinkame Mikronezijoje ir R. Melanezijoje. M. paplitimas Australijoje kiek keistokas — visa rytinė ir pietinė sausumos dalis yra matriarchatinė, o šiaurinė ir rytinė — patriarchatinė. Iš P. Azijos m. paplito į šiaurę išilgai Pacifiko pakraščio. Neabejotinų m. pėdsakų yra ir Kamčatkoje, o iš ten toliau ir už Beringo įlankos. Š. Amerikoje yra trys pagrindiniai m. židiniai — šiaurinė šiaurės vakarų pakrantė, pueblo sritis pietvakariuose ir pietrytinės JAV net ligi irokezų prie Didžiųjų ežerų ir sioux kilčių prie Misurės. Vidurio ir P. Amerikoje m., atrodo, buvo paplitęs kai kuriose mažesnėse kultūrinėse tautose P. Meksikoje, chibcha Kolumbijoje ir visoje eilėje kilčių Amazonės srityje ir El Gran Chaco, kur jis aiškiai pasireiškė arovakuose.

M. pėdsakų Europoje yra neindoeuropiečių kilmės tautose — baskuose, iberuose, piktuose. Klaidingai aiškinant Salijos frankų įstatymą (lex salica, apie 500) dėl paveldėjimo teisės, buvo manoma ir germanus buvus paveiktus m.

J. Bachofen, Das Mutterrecht, eine Untersuchung über die Gynäkocratie der alten Welt nach ihrer religiösen und rechtlichen Natur 1861; *K. Bir-*

ket-Smith, Geschichte der Kultur ²1948; *M. Briffault,* The Mothers 1927; *L. Dargun,* Mutterrecht und Vaterrecht ²1892; *R. Karsten,* Naturfolkens samhällsliv 1928; *M. O. Kosven,* Matriarchat, Istoria problemii 1948; *P. Krische,* Das Rätsel der mutterrechtlichen Gesellschaft 1927; *J. F. MacLennan,* Primitive Marriage 1865; *L. H. Morgan,* Ancient Society 1877; *W. H. R. Rivers,* Social Organisation 1924; *J. H. Ronhaar,* Woman in Primitiv Motherright Societies 1931; *W. Schmidt,* Das Mutterrecht 1954; *R. Thurnwald,* Die menschliche Gesellschaft 3 tt. 1932. *J.Lng.*

Mātrica (iš lot. matrix ‚gimda') 1 spaudos technikoje — gilioji forma renkamosioms raidėms nulieti, rinkiniui pagaminti renkamosiose mašinose, stereotipams gauti, monetoms, medaliams, antspaudams ir pn. išspausti ar kalti; 2. negatyvo forma gaminant plokšteles; 3. vaškinio popieriaus, metalo, dirbtinės medžiagos ir kt. lapai kopijavimui (žr.); 4. matematikos determinantų teorijoje — visuma tam tikru būdu stačiakampio pavidalu išdėstytų skaičių, turinčių sutartinę matematinę reikšmę.

Matricaria žr. Ramunė.

Matrikula (lot. matricula ‚viešas sąrašas') 1. oficialus tam tikrų asmenų (pvz. universiteto studentų, bajorų giminių), pajamų, įnašų ir pn. sąrašai. Iš universitetų m. sužinome, kad iki XVIII a. pabaigos užsienyje yra studijavę apie 2000 D. L. K-tijos jaunimo. Visi Vokietijos univ. m. išleisti. Italijos univ. tepaskelbtos kai kurios m. ištraukos. 2. Kat. Bažnyčioje — parapijos narių arba jos pajamų sąrašas ir civilinės būklės aktų įrašai (metrikų knyga). M. yra svarbus istorinis šaltinis.

Matrimonialinis (iš lot. matrimonium ‚santuoka') santuokinis, susijęs su santuoka.

Matronà (lot. matrona iš mater ‚motina') 1. sen. romėnų garbinga aukštojo luomo ištekėjusi moteris; 2. vyresnio amžiaus moteris; 3. senasis Marnos (žr.) upės vardas.

Matschoss Conrad (1871–1942) vokiečių hidrotechnikas, Berlyno Politechnikos inst. prof., žymus technikos istorikas. Išsp. Entwicklung der Dampfmaschine 2 tt. 1908, Werner Siemens 2 tt. 1916, Ein Jahrhundert deutscher Maschinenbau 1919, Grosse Ingeneure 1937, ⁴1954 ir kt. Leido: Technik-Geschichte (nuo 1909), Zeitschrift des Vereins deutscher Ingeneure (1924–34) ir Männer der Technik (1925).

Matsys žr. Massys, Quentin.

Matsujama žr. Macujama.

Matsuje žr. Macuje.

Matsumoto žr. Macumoto.

Matsuoka Josuke žr. Macuoka, Josuke.

Matta Roberto Sebastian Antonio (g. 1912) P. Amerikos dailininkas. Gimęs Čilėje, gyvenęs ir pasireiškęs mene P. Amerikoje, Prancūzijoje, Meksikoje, JAV, Italijoje, Ispanijoje ir Anglijoje. Pradėjęs architektūros studijas Santiagoje, 1934 įstojo į Le Corbusier architektūros studiją Paryžiuje. 1937 prisijungė prie aktyvios surrealistų grupės Paryžiuje. 1939 imigravo į JAV ir Naujorke aktyviai reiškėsi vietinių dailininkų grupėje, kuri pagarsėjo ‚Naujorko mokyklos' vardu. Nuo 1940 kasmet ruošia parodas Naujorke. 1941 išvyko į Meksiką, vėliau į Europą, kur dažniausiai sutinkamas Madride, Paryžiuj. M. turi įtakos jaunesniajai dailininkų kartai. Jo darbų yra Naujorko Moderniojo meno muziejuje ir kt.

Mattekier Jonas, kunigas, teol. dr., Kauno 3-sios mokyklos prof. E. Lopacińskis rado 1775 XI 27 datuotą ir M. pasirašytą pakvitavimą Kauno burmistrui Essenui, gavus 40 auksinų už Kauno mst. rotušės bokšto projektą, dvejų metų statybinę priežiūrą ir išbaigimą; kvito prieraše dar pažymėta iš viso 700 auksinų, kurie, matyti, buvo M. išmokėti.

M. Morelowski, Znaczenie baroku wileńskiego XVIII stulecia 1940 (Ojaśnienia, 56 psl.). *P.Rkl.*

Matteotti Giacomo (1885–1924) italų politikas. Baigęs teisių mokslus, kaip socialistas įsijungė į politinę veiklą. Išrinktas Italijos parlamentan atsidėjo ekonominėms ir finansinėms problemoms. Fašistų revoliucijai pasiekus pergalės, M. 1924 išrinktas socialistų partijos generaliniu sekretorium ir pasireiškė kaip kietas kovotojas su naujuoju režimu. Tais pat metais sąmokslininkai, kurių tarpe buvo ir fašistų laikraščio red. F. Filipelli, jį pagrobė ir nužudė. Italų visuomenėje kilus dėl to pasipiktinimo bangai, Mussolini įsakė kaltininkus surasti ir nubausti, bet Chieti teismas svarbiųjų kaltininkų nenubaudė. Tik II pas. karui pasibaigus, kai kurie dar gyvi M. nužudymo kaltininkai buvo suimti ir nuteisti didesnėmis kalėjimo bausmėmis.

St.S.

Matterhorn (prc. Mont Cervin, it. Monte Cervino) trikampės piramidės formos kalno viršūnė Alpėse, Italijos-Šveicarijos sienos zonoje, į v. nuo Zermatto; 4503 m. Pirmasis M. užkopė 1865 VII 14 E. Whymperis. Iš jo ekspedicijos 7 dalyvių 4 žuvo.

E. Whymper, The Valley of Zermatt and the M. ¹²1908.

Matterhorn

Mattern Emil (1865–1935) vokiečių hidrotechnikas, Berlyno politechnikos instituto prof. Išsp. Die Ausnutzung der Wasserkräfte 1905, ³1921, Die Talsperren 1913 ir kt.

Mattheson Johann (1681–1764) vokiečių muzikologas ir kompozitorius, 1696–1705 Hamburgo operos teatro dainininkas, 1715–28 Hamburgo katedros vargonininkas. Nors M. buvo gana našus kompozitorius (parašė eilę operų, kantatų ir oratorijų, kamerinės muz. kūrinių ir kt.), tačiau kur kas didesnės reikšmės turi jo gausūs muzikologiniai darbai, kurių svarbiausi: Das neueröffnete Orchester 1713, Das beschützte Orchester 1717, Das musikalische Patriot 1728, Grundlage einer Ehrenpforte 1740 (²1910) ir ypač Der vollkommene Kapellmeister 1739 (²1954). 1722–25 M. leido pirmąjį vokiečių muz. žurnalą Critica Musica. Jis taip pat daug rašė teologiniais, istoriniais ir politiniais klausimais, 1713–14 red. savaitraštį Der Vernünftler.

L. Meinardus, M. und seine Verdienste um die deutsche Tonkunst 1879; *B. C. Cannon,* J. M. 1947.

Matthews James (1852–1929) amerikiečių rašytojas, kritikas, pirmasis dramatinės literatūros prof. Kolumbijos universitete Naujorke. M. padarė didelės įtakos savo meto dramaturgams bei kritikai ir daug prisidėjo prie publikos skonio formavimo. Parašė gausiai grožinės prozos Naujorko tematika. Autobiografija: These Many Years 1917. Iš gausių dramos kritikos veikalų minėtini: The Development of the Drama 1903, Principles of Playmaking 1919. Taip pat rašė dramos veikalų.

Matthiola žr. Leukonija.

Mattipi (Ophis severus) nenuodinga P. Amerikos dausų gyvatė. M. užauga ligi 1,5 m ilgio, jos nugara ir šonai rusvi ar pilksvi, o apačia geltona. Jauna m. yra ryškiai spalvota: nugara iš tamsių ir šviesių rudų žiedų, apačia juoda su geltonomis dėmėmis, o ant sprando apskrita balta dėmė.

Mattlerin Abraham Marcus (g. 1918 IV 1 Kaune) žydų žurnalistas ir veikėjas Kuboje. Išsp. The Jews and the Cuban Plag 1950, Marti and Racial Discrimination 1953 ir kt.

Mattuck Israel Isidor (1883 XII 28 Lietuvoje — 1954 IV 3 JAV) pažangiųjų žydų rabinas. 1905 baigęs Harvardo kolegiją, studijavo dar Hebrew Union kolegijoje, nuo 1912 Londono rabinas, kur organizavo pažangiuosius judaistus, nuo 1948 JAV Union of Liberal Progresiv Synogogies pirmininkas. Svarbiausi veikalai: The Levirate Marriage in Jewish Law 1913, What are the Jews? 1939, The Essentials of Liberal Judaism 1946, Jewish Ethics 1953 ir kt.

Matùizos glžk. st. Vilnius–Gardinas ruože, tarp Valkininkų ir Varėnos. Okupuota su Vilniaus kraštu 1920–39 buvo lenkų valdžios administracijoje.

Matukaitė Angelika (g. 1927 I 24 Kaune) pianistė. Mokėsi Kauno konservatorijoje, 1946 baigė Maironio vardo gimnaziją Kemptene (Vokietijoje) ir 1950 Western Ontario muz. konservatoriją Londone, Ont. (Kanadoje). 1952–57 studijavo muz. pedagogiką École Normale de Musique Paryžiuje. Grįžusi iš Paryžiaus, 1957 Toronte (Kanadoje) atidarė muz. studiją ir 1958

įstojo į Nekalto Prasidėjimo seserų vienuolyną Putname, Conn.

Matukas Antanas (g. 1894 VII 8 Domantų k., Šiaulių vls. ir aps.) gydytojas. 1912 baigęs Poltavos gimn. įstojo į Karo medicinos akad. Petrapilyje. 1913 persikėlė į Kijevo univ. medicinos fak., kurį baigė 1917. Studijuodamas 1912 įstojo į Fraternitas Lithuanica korp., vėliau priklausė Liet. stud. d-jai Kijeve ir dirbo Liet. tremtinių komitete, eidamas sekr. ir iždininko pareigas. Taip pat buvo Liet. tremtinių tarybos Ukrainoje nariu. 1917 mobilizuotas į rusų kariuomenę ir paskirtas į Galiciją, Austrijos fronte. 1918 demobilizuotas, grįžo į Kijevą ir dirbo Lietuvių tautos taryboje. 1918 VII grįžo Lietuvon ir iki 1919 V vertėsi gyd. praktika Šiaulėnuose ir kovojo su dėmėtąja šiltine. 1919 VI įstojo į Lietuvos kariuomenę, dirbo vyr. gydytoju 3, 6 ir 9 pulkuose, kartu eidamas ir III divizijos gyd. pareigas. 1922 perkeltas į I atskirą ligoninę Kaune, o 1924 į 2 pėstininkų pulką vyr. gydytoju. Nuo 1938 Karo ligoninės virš. padėjėjas. 1940 VII paskirtas 29 šaulių teritorinio korpuso vyr. gyd. 1941 VI bolševikų buvo vežamas iš Lietuvos, bet pakelėje pabėgo ir įsijungė į liet. karių batalioną Švenčionyse, po to paskirtas Lietuvių savisaugos dalinių sanitarijos virš. Vilniuje. 1944 pasitraukė su daliniais į Vokietiją, dirbo dalinių ligoninėse Drezdene, Berlyne, nuo 1944 X svetimšalių ligoninėje Münchene. Nuo 1945 ėjo Lietuvos Raudonojo Kryžiaus Müncheno skyriaus pirm. ir Balfo įgaliotinio įstaigos sveikatos reikalų ved. pareigas. 1948 emigravo į Kanadą ir dirba Woodstock Ontario ligoninėje. Bendradarbiavo Medicinoje.

Matulaitienė 1. (Meiliūnaitė) J a d v y g a (g. 1916 VII 26 Joniškėlyje, Biržų aps.) mokytoja, tautinių šokių choreografė. 1937 baigė Aukštuosius kūno kultūros kursus Kaune, 1947–49 studijavo Kassely baletą ir išraiškos šokį. 1937–50 kūno kultūros mokytoja Pilviškių, Veiverių, Wiesbadeno, Kasselio, Schwäbisch-Gmünd lietuvių gimnazijose. Pastarosiose liet. stovyklose suorganizavo tautinių šokių grupes. Brukline suorganizavo Naujorko moksleivių tautinių šokių grupę iš 32 šokėjų ir jai visą laiką vadovauja. Ši grupė dažnai dalyvauja liet. šventėse, televizijos programose ir tarptautiniuose festivaliuose. Nuo 1956 vadovauja Rūtos ansamblio New Jersey šokių grupei, kur dalyvauja lietuviškose Jokūbo Stuko rengiamose televizijos programose ir tarptautiniuose festivaliuose. Abi grupės savo repertuare turi 23 šokius, iš kurių 3 (Per girią girelę, Vakaruškos ir Devynių šokių pynė) jos pačios sukurti. Be to, kai kuriuos šokius ji choreografiškai stilizavo.

2. (Proscevičiūtė) V l a d a žr. Brazaitienė-Proscevičiūtė, Vlada.

Matulaitis 1. A n d r i u s (1856 XII 1 Lūginės k., Šunskų vls., Marijampolės aps. — 1932 III 1 Kaune) finansininkas, (7) brolis. 1879 baigė Marijampolės gimn. ir 1886 Maskvos univ. fizikos-matematikos fak. Po to iki 1920 tarnavo Valstybės banke Maskvoje. 1920 grįžęs į Lietuvą, dirbo finansų m-joje valdininku ypatingiems reikalams, vėliau finansų dpt. vicedirektorium ir taupomųjų valstybės kasų dir. 1926 VII 1 — 1932 III 1 Taupomųjų valstybės kasų valdytojas. 1927 IV 20 — 1928 III 23 ėjo ir Vyr. kredito įstaigų ir kooperatyvų inspektoriaus pareigas. Nuo pat jaunystės dalyvavo lietuviškosiose organizacijose, aktyviai reiškėsi Liet. atgimimo d-joje, Liet. prekybininkų, pramonininkų ir amatininkų s-goje ir Amatbanke.

Narimantas, A. a. A. M. (Vairas 1932 nr. 4).

J.P.

2. A n d r i u s (1873 Stebuliškių k., Liudvinavo vls., Marijampolės aps. — 1958 IV 19) spaudos draudimo veikėjas, (12, 13 ir 16) brolis. Mokėsi Marijampolės gimnazijoje. M. dar moksleiviu būdamas įsijungė į slaptą veiklą prieš rusų caro valdžią. Jo tėvų namuose vykdavo dažni slapti susirinkimai, kuriuose būdavo aptariami draudžiamosios liet. spaudos platinimo būdai ir jos spausdinimo reikalai Prūsuose. Nuo 1894 jis buvo aktyvus Sietyno (žr.) d-jos narys ir 1899 kartu su savo broliu Petru rusų suimtas, kalintas Kalvarijos kalėjime ir ištremtas 3 metams į Viatkos gub., Katelničio mstl. Grįžęs iš tremties, tuojau ėmė veikti 1901 Marijampolėje įsikūrusioje Artojų d-joje (žr.), platino draudžiamąją lietuvišką literatūrą, ruošė slaptus vaidinimus ir t.t. 1904 leidus spaudą, M. vėl veikė naujai įsikūrusiose d-jose: Marijampolės ūkininkų d-joje, Žag-

A. Matulaitis

rėje, Šviesoje ir kt. 1905 dalyvavo Didžiajame Vilniaus Seime ir po to rezoliucijų vykdyme. Už tai vėl rusų kalintas Kalvarijos kalėjime. Bendradarbiavo slaptoj lietuvių spaudoj ir spaudą leidus, duodamas vietos žinių. 1939 Lietuvos Žiniose (nr. 52) išsp. savo atsiminimus iš Kalvarijos kalėjimo ir tremties Viatkos gub. Nuo 1930 VI 1 Lietuvos valdžia paskyrė jam pensiją, kurią gavo ir antrojo bolševikmečio metu. Palaidotas Marijampolės kat. kapinėse.

P. Ruseckas, Knygnešys I, II 1926–28; *K. Grinius,* Atsiminimai I 1947. *A.Kl.*

3. Antanas (1896 Netičkampio k., Liudvinavo vls., Marijampolės aps. — 1920 X 20 Alytuje) leitenantas, Steigiamojo seimo narys, ūkininko Antano sūnus. Mokėsi Marijampolės gimn., karui užėjus nusikėlė į Vilnių ir Voronežą, kur 1918 baigė vyrų gimn. Voroneže buvo vienas iš aktyviųjų ateitininkų (1917 visos Rusijos ateitininkų pirm.). 1918 grįžo į Lietuvą, 1919 pradžioje dirbo Spaudos biure. Tais pačiais metais įstojo į Karo mokyklos II laidą, kurią baigė 1919 XII 16. Iš ten paskirtas į I atsargos batalioną Marijampolėje. Po to dirbo Generalinio štabo švietimo dalyje. 1920 išrinktas į Steigiamąjį seimą Darbo federacijos sąrašu (M. buvo Darbo federacijos pirm.). Užpuolus lenkams Vilnių, M. išvyko į frontą, 1920 X 17 Bobriškėse (Varėnos vls.) sunkiai sužeistas ir mirė Alytuje. Palaidotas Marijampolės kapinėse.

Trumpos Steigiamojo Seimo narių biografijos 1924, 38 psl.

4. Juozas (1864 XI 4 Netičkampio k., Marijampolės vls. ir aps. — 1946 Baraginėje, Liudvinavo vls., Marijampolės aps.) knygnešys, ūkininko Andriaus sūnus. Pradžios mokslą įsigijo pas kaimo ‚daraktorių' ir Marijampolės vls. mokykloje. 1887 vedęs gavo Baraginėje 72 margų ūkį, kurį pavyzdingai tvarkė. Spaudos draudimo metu palaikė artimus ryšius su knygnešiu J. Kanclieriumi (žr.), kuris pas M. slėpdavo iš Prūsų gabenamas lietuviškas knygas ir laikraščius. Ir pats M. vykdavo į Bartininkus ir Keturvalakius knygų parsivežti. Daug kartų žandarų krėstas, bet su kyšiais laimingai išsisukdavo. Priklausė slaptai Artojų draugijai (žr.), kuri jo ūkyje buvo suruošusi slaptą vakarėlį. Vaidinta Keturakio ‚Amerika pirtyje'. Po vakarėlio M. buvo rusų žandarų suimtas. Nepriklausomoje Lietuvoje M. priklausė Liet. ūkininkų s-gai, buvo vienas iš iniciatorių steigiant Lakinskų ir Liudvinavo pienines, Liudvinavo linų perdirbimo b-vę, buvo nuolatiniu Centrinio statistikos biuro žinių tiekėju. Yra išleidęs į mokslus 9 vaikus. Palaidotas Liudvinavo kapinėse.

J. Matulaitis

5. Juozas (g. 1869 Stebuliškių k., Liudvinavo vls., Marijampolės aps.) varpininkas, vaistininkas, (14 ir 15) brolis. Nuo 1881 mokėsi Marijampolės gimn. Išvykęs Maskvon buvo vaistinės mokiniu ir nuo 1894 Maskvos univ. studijavo farmaciją. Atostogų metu dirbo chemijos fabrike Kunceve, netoli Maskvos. 1898 gavo provizoriaus laipsnį, 1899 grįžo Lietuvon ir iki 1902 administravo Gorskio vaistinę Kaune. 1902 pirko vaistinę Seredžiuje, kuri I pas. karo metu sudegė. Prasidėjus karui pasitraukė į Rusiją ir karo metu buvo Lietuvių centrinio komiteto pabėgėliams šelpti įgaliotiniu Mogiliave. 1918 grįžo Lietuvon ir įsteigė vaistinę Kaune, kurią kartu su Adomu Mačium valdė iki 1940 bolševikams ją nusavinant. 1957 dar gyveno Kaune.

M. anksti įsijungė į lietuvišką veiklą. Dar besimokydamas Marijampolės gimnazijoje priklausė slaptam liet. rateliui. Dirbdamas Maskvos vaistinėje gaudavo iš Tilžės draudžiamosios liet. spaudos. Studijuodamas Maskvos univ. priklausė slaptai liet. studentų d-jai. 1897 per brolio Stasio šifruotą laišką, kurį sugavo Marijampolės žandarai, įpintas Sietyno bylon. Maskvoje rusų policijos buvo kratomas ir už surastą literatūrą 2 metus laikomas policijos priežiūroje. 1903 už draudžiamąją liet. literatūrą ir ryšium su artojiečių veikla suimtas ir 3 mėn. kalintas. 1905 už kalbas ir už Didžiojo Vilniaus seimo nutarimų platinimą vėl suimtas ir kalintas. 1909 priimtas Lietuvių mokslo d-jos Vilniuje nariu. Nuo 1922 buvo aktyvus Lietuvos vaistininkų d-jos narys ir kurį laiką jos pirm. 1938 buvo vienas iš steigėjų akc. b-vės ‚Vaistas'. Bendradarbiavo Ūkininke, Varpe, Vilniaus Žiniose ir kt.

St. Matulaitis, Atsiminimai 1957. *J.Mks.*

6. Juozas (g. 1912 X 29 Netičkampio k., Liudvinavo vls., Marijampolės aps.) ku-

nigas, (3) brolis. Mokėsi Marijampolės gimn. ir Vilkaviškio kun. seminarijoje, kurią baigęs 1935 VI 30 įšv. kunigu. Po to buvo vikaru Slavikuose ir Šakiuose. Likęs Lietuvoje. Išvertė Th. Thotho Dešimt Dievo Įsakymų I 1939, II 1940 ir kt.

7. Jurgis (1871 IV 13 Lūginės k., Marijampolės aps. — 1927 I 27 Kaune) Vilniaus vyskupas, arkivyskupas, Apaštališkas vizitatorius Lietuvoje, marijonas, Dievo Tarnas (kandidatas į šventuosius). Aštuntas, jauniausias Andriaus ir Uršulės Matulytės Matulaičių sūnus. 1883 baigęs pradžios mokyklą, iki 1887 mokėsi Marijampolės gimn. Nuo 11 m. amžiaus iki

Arkiv. J. Matulaitis

mirties jį slėgė kaulų džiova; dėl jos turėjo nutraukti vidurinį mokslą. Apgijęs dirbo ūkio darbus namie. Dėdė kun. Feliksas ir pusbrolis mokytojas Jonas Matulaičiai (dirbdami Lenkijoje vadinosi Matulewicz) jį pakreipė į Kielcų seminariją, kur buvo irgi užrašytas Matulewicz. Čia mokėsi 1891–93, po to Varšuvos seminarijoje. 1895 baigęs ketvirtą kursą, kaip išskirtinių gabumų ir dvasinės brandos jaunuolis, Kielcų vyskupo pasiųstas į Petrapilio dvasinę akad., kurią 1899 baigė teol. magistro laipsniu su aukščiausiu pažymiu ir pastaba — pirmas (summa cum laude cum nota primus), gaudamas aukso medalį. Magistro darbą parašė pas prof. Joną Mačiulį-Maironį apie karo teisę ir amžiną taiką (De iure belli et pace aeterna). Studentaudamas veikė ir liet. sambūriuose, rašė spaudoje, ėjo seniūno pareigas. 1899 XI 20 įšv. kunigu, trumpai vikaravęs Dalaczyce, susirgo ir gydėsi Vokietijos Kreuznache. Aukštuosius teol. mokslus tęsė Šveicarijos Friburge, pats uždarbiaudamas talkinimu šveicarų sielovadai, iškentėdamas skausmingą ligą ir operaciją. Disertaciją ‚Rusų mokslas apie pirminio teisingumo stovį' (Doctrina russorum de statu iustitiae originalis) parašė pas žymų apologetą dominikoną A. M. Weissą ir 1902 VII 21 apgynė aukščiausiu pažymiu (praeclarissime). Trumpai pabuvęs vikaru Imielne (Kielcų vyskupijoje), po to iki 1904 buvo Kielcų kun. seminarijos prof. ir vicerektorium. Susirgęs gydėsi Varšuvos priemiesčio Pragos beturčių ligoninėje. Nuo kojos nupiovimo išgelbėjo laiku parodyta geradarių globa. Kiek sustiprėjęs, jiems atsidėkodamas, dėstė gimnazijoje. Įsisiūbavus 1905 sąmyšiams, subūrė 50.000 krikščionių darbininkų, redagavo Pracownik Polski, apjungė studentus į stiprų Odrodzenie vienetą, vadovavo kunigų Apaštališkajai Vienybei, pertvarkė Švč. Jėzaus Širdies tarnaičių vienuoliją, rėmė Varšuvos lietuvius, kurių tada ten buvo apie 5000. 1907 M. buvo vienas iš pagrindinių Lenkijos pirmųjų visuomeninių kursų organizatorių ir paskaitininkų. Kursuose dalyvavo ir lietuvių, su kuriais jis posėdžiavo ir atskirai. Čia susidarė užuomazga 1909 I 3–5 Kauno socialinių kursų, kuriuose M. buvo pagrindinis kalbėtojas. Paskaitos atspausdintos Draugijoje ir atskirai. 1907 pašaukiamas Petrapilio dvasinėn akademijon profesorium naujai sociologijos katedrai. Jo socio-

loginės mintys, prel. M. Krupavičiaus teigimu, įtaigojusios Lietuvos žemės reformą. Vėliau ten pat buvo dogmatinės teol. prof., dvasinis vadovas ir inspektorius. Veikė lietuvių ir kitataučių sielovadoj, liet. draugijose. 1909 įstojo į rusų Marijampolėje marinamą marijonų vienuoliją. Ją slaptai atgaivino ir reformavo. Didelėse sunkenybėse auklėjo marijonus Petrapilyje 1909–11, Šveicarijos Friburge 1911–14, Š. Amerikoje 1913, Varšuvoje 1914–18, Marijampolėje 1918. 1918 X 15 Marijampolėje įst. Nekalto Marijos Prasidėjimo Vargdienių Seserų vienuoliją charitatyviniams, auklėjimo ir kultūriniams darbams. Panašiai veiklai ir misijoms 1924 Drujoje (Brėslaujos aps.) įsteigė Eucharistinio Jėzaus Tarnaičių vienuoliją. Be to, M. dar reformavo 3 vienuolijas, 15-kai parašė, pertvarkė įstatus ir kitaip nuolat rėmė.

1918–25 Vilniaus vyskupas. Karo pasekmės ir tautinių santykių aštrumas ganytojavimą nepaprastai sunkino. Kiekviena tautinė grupė (lietuviai, lenkai, gudai) traukė vyskupą savo pusėn. Jeigu jis ne visame pritarė, grupės jį laikė neteisingą. Jau nekalbant apie lenkus, net ir Lietuvos valdžiai nepatiko, kad vyskupas laikėsi lygybės dėsnio. Lenkai norėjo geriau neturėti jokio ganytojo, jeigu jis nelenkas. Kilo aštri, nesiliaujanti lenkų valdžios ir net dvasininkų kova prieš M. Jis buvo nuolat puolamas politiniais sumetimais. Tačiau vyskupui buvo aišku, kad tik teisingumas yra tarpgrupinės santarvės laidas, todėl jis kartodavo: blogį nugalėk gerumu; mano partija — Kristus; už tiesą esu pasiryžęs mirti. Prieš šovinizmą, tautinį egoizmą M. žadino visuotinumą, katalikiškumą. 1919–23 Vilniaus vyskupijoje perėjo į katalikus 7025 pravoslavai, 98 protestantai, 50 žydų ir 2 mahometonai. M. atstatė ir sustiprino carų sugriautą vienuolinį gyvenimą: 1925 Vilniaus vyskupijoje jau buvo 21 vienuolynas ir apie 300 narių. Vyskupiją, nelankytą 60 metų, vizitavo nepaisydamas karų, frontų. Stovėjo nuošalyje ir aukščiau politinių rietenų, nors privačiai savo politinę nuomonę pareikšdavo. Tiek lietuviai, tiek lenkai, tiek gudai liudija, kad M. ganytojavimo septynmetis Vilniuje buvo nuolatinė kankinystė. Ji ganytojo išmintį, teisingumą, ištvermę, kantrybę, drąsą, uolumą ir ypačiai meilę taip išryškino, kad jis žymiai prašoko 38 savo pirmatakus Vilniaus soste.

Lenkų konkordato su Šv. Sostu 1925 II 10 dėlei M. vyskupavimo atsisakė ir nuo VIII 5 apsigyvenęs Romoje ėmėsi kurti tarptautinę marijonų kolegiją ir centrinį namą. 1925 IX 1 pakeliamas tituliniu Adulio arkivyskupu ir XII 7 skiriamas Apaštališkuoju Vizitatorium Lietuvai neįprastu būdu — tos pačios tautos žmogus. Pasiuntinybė buvo sunki, bet vaisinga. Darbą sunkino Vilniaus klausimas (surizgęs su bažnytiniais), priešrinkiminės politinės grumtynės, o po jų laicistinė valdžia. Nepaprastai įtemptas 9 mėnesių veiklos vaisiai: bažnytinė provincija su 5 vyskupijomis ir 4 naujais vyskupais. Tuo pat metu M. paruošė kelią santykių su Šv. Sostu sumezgimui, suredagavo vyskupų ir valdžios priimtą konkordato tekstą, pertvarkė filosofijos-teologijos fak., reformavo Kat. Veikimo Centrą. Jam vadovaujant, įvyko 4 vyskupų konferencijos ir kt. 1926 tris mėn. buvo Š. Amerikoje, kur atstovavo Lietuvai 28-tame tarptautiniame eucharistiniame kongrese; čia skaitė paskaitą apie misijas tarp schizmatikų ir kalbėjo lietuvių sekcijoje. Po to aplankė 90 liet. parapijų, teikdamas Sutvirtinimo Sakramentą, kalbėdamas bažnyčiose ir salėse. Šis pirmasis lietuvio arkivyskupo apsilankymas išeivių tarpe buvo naudingas tiek religiniu, tiek tautiniu atžvilgiu.

Sugrįžęs į Lietuvą, M. savo pareigas tęsė žymiai pasunkėjusiose aplinkybėse dėl kairiųjų valdžios. Po XII 17 perversmo pagerėjusias aplinkybes panaudojo dar intensyvesniam darbui, kurį tęsė ligi mirties.

Arkiv. J. Matulaičio laidotuvės

Mirė po apendicito operacijos ir 1927 I 29 palaidotas Kauno arkikatedros kriptoje, iš kur 1934 X 24 perkeltas į Marijampolės par. bažnyčios Švč. Jėzaus Širdies koplyčią.

Be daugelio įvairių vienuolijų įstatų, M. parašė ir išsp.: Doctrina russorum de statu iustitiae originalis 1903, Miestų ir apskritai pramonijos darbininkų klausimas 1909, Bažnyčia ir savastis 1918, Brolių marijonų vienuolijos vedamoji mintis ir dvasia (liet. ir lot.) 1921, Korespondencja pomiędzy Kurją Biskupią Wileńską a Uniwersytetem Stefana Batorego 1921, Mąstymas arba meditacija (vertė iš lot. kalbos J. Vaišnora) 1928, Instrukcijos bei nurodymai N. Pr. Švč. Panos Marijos arba Marijonų vienuolijai 1928, Užrašai 1953. Bendradarbiavo Draugijoje, Vadove, Dirvoje, Žinyne, Viltyje, Pracownik Polski (redaktorius), Maryawita, Podręczna Encykłopedja Kościelna ir kt. Svarbesnieji straipsniai: Trumpas išaiškinimas šių dienų socialinio klausimo (Draugija 1909 nr. 31–32, 227–250 psl.), Bažnyčia ir nuosavybė (t. p., 351–366 psl.), Apie dvasišką ganytojavimą miestuose (Vadovas 1911 nr. 32, 360–374 psl.), Keli žodžiai mūsų kunigėliams (Dirva-Žinynas 1903 nr. 9, 43–69 psl.), Chrześćijańska teorja prawa własności (Kursa społeczne 1907, 92–123 psl.), O dogmacie Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Panny Maryj (Maryawita 1903 nr. 1, 7–9; 1904 nr. 2, 56–58, nr. 5, 168–169 psl.). Rankraščiuose liko Vilniaus meto dienoraštis (1918 –25), daug asketinių, mistinių, sielovadinių darbų, lietuviškų retų žodžių, išsireiškimų ir patarlių rinkinys, laiškai, pranešimai Šv. Sostui ir kt. Iš viso rankraščių 5445 psl.

Krikščioniškų dorybių aukšto laipsnio garsas gaubė M. dar gyvą, o mirus sklido ir tebesklinda. Žmonės meldžia ir gauna, kaip teigiama, jo užtarimu įvairių nepaprastų malonių. Apie beatifikaciją kalbėta nuo pat jo mirties. Generalinė marijonų kapitula 1939 formaliai nusprendė kelti M. šventumo bylą, bet karas sutrukdė. Negalint po karo pradėti bylą M. mirties vietoje (Kaune), pop. Pijaus XII leidimu 1953 IV 21 ordinarinė šventumo byla pradėta Romos Vikarijate. Paralelės bylos vyko Naujorko, Buffalo, N.Y., Scranton, Pa., Lugano (Šveicarijoje) ir Malines (Belgijoje) kurijose. Tų bylų aktai 1956 IV 18 perkelti į Apeigų Kongregaciją. Rengiamas Apaštališkasis procesas, bylą ved. kun. K. Rėklaitis, MIC. Plačios, gilios veiklos ir šventumo dėka arkiv. M. iškilo į tarptautinę plotmę.

Jo Malonybė Vilniaus vyskupas J. M. 1920; *Seirijų Juozas*, J. M. 1926; *K. Čibiras* (red.), Arkiv. J. M. 1933; *K. Zajančkauskas*, Nuo piemenėlio iki arkivyskupo 1939; *O. Labanauskaitė*, Arkivyskupas J. M. 1949; *J. Vaišnora, MIC*, Dievo Tarnas ariv. J. M. 1953; *(C. Rėklaitis, MIC)*, Articoli per il processo informativo del Servo di Dio Giorgio M. 1953; *C. A. Matulaitis, MIC*, A modern Apostle 1955; *C. Rėklaitis, MIC*, Il Servo di Dio Giorgio M. 1955; *U. A. Floridi, S.J.*, Il Servo di Dio Giorgio M. e la conversione della Russia 1957. *S.Mtl.*

8. Kazimieras (1868 III 18 Bitikų k., Sasnavos vls., Marijampolės aps. — 1944 IX 25 Tarpučių k., prie Marijampolės) kunigas, visuomenės veikėjas. Nuo 1879 mokėsi Marijampolės gimn. ir, baigęs 5 kl., 1884 įstojo į Seinų kun. seminariją. 1891 III 19 įšv. kunigu ir paskirtas į Marijampolę prie beišmirštančių tėvų marijonų. Dar būdamas diakonas, prašė vyskupą ir buvo padaves vidaus reikalų ministrui prašymą leisti įstoti į marijonų ordiną, bet po 4 metų gavo neigiamą atsakymą. Antrą prašymą 1895 VIII 8 padavė generalgubernatoriui, bet ir šis neleido. Siekdamas mokslo, 1896 išvyko į Šveicarijos Friburgo univ. ir ten įsirašė slapyvardžiu: Kazimieras Daugirdas iš Gudijos Piliakalnio. Baigęs filosofijos mokslus, 1900 V 12 gavo licenciato laipsnį. Iš Šveicarijos nuvyko į JAV, kur pradžioje buvo apsistojęs Scrantone, Pa., bet netrukus pakviestas į neseniai įsikūrusią liet. par. Brocktone, Mass. Tuo metu Šv. Roko par. neturėjo nė 100 lietuvių, o skolų buvo 6900 dol. Per 6 mėn. M. išmokėjo skolas. 1901 grįžo Lietuvon, bet rusų valdžia, sužinojusi apie jo nelegalų buvimą užsienyje, per 10 mėn. netvirtino vyskupo skirton vieton. Tik 1902 IV 21 gavo oficialų paskyrimą vikaru į Punską. 1904 VII 9 perkeltas į Griškabūdį, o iš ten 1905 VII 10 nukeltas į Virbalį. Anglijos lietuvių kviečiamas, išvyko į Londoną, kur klebonavo 30 metų. Išmokėjęs senosios bažnyčios skolą (apie 9680 dol.), suvienijęs susiskaldžiusius lietuvius, nupirko žemės prie The Oval, Hackney Rd., 1911 pradėjo statyti bažnyčią. Nauja bažnyčia kainavo 19.889,20 dol. ir skolos išmokėtos 1923. Beklebonaudamas Londone, M. mokė lietuvius rašto, įrengė pirmąjį knygyną, rėmė draugijas, kūrė naujas, įsteigė ‚Pinigų Prieglaudą' — bankelį. Kilus I pas. karui, 1914 XI 18 sudarė ‚Lietuvos Aukurą' nukentėjusiems dėl karo Lietuvoje šelpti. Per penkerius metus ‚Aukuras' pasiuntė

Lietuvon apie 3000 dol. 1915 veikė M. įkurtos bei remiamos šios draugijos: vyrų savišalpinė d-ja ‚Vienybė', blaivininkų-abstinentų d-ja, ‚Rūta', šv. Vincento d-ja, kooperatyvas ‚Biruta', Socialinis klubas ir visa eilė bažnytinių brolijų.

Lietuvos nepriklausomybės reikalu 1916 pavasarį sušaukė Londone liet. veikėjų konferenciją, kurioje Skotijos lietuviams atstovavo kun. J. Norbutas, Šveicarijos — kun. A. Steponaitis, Londono — pats M. Be to, į tą konferenciją atvyko M. Yčas, inž. Naruševičius ir R. Karūža. 1930 XI 12 buvo suparalyžuotas, grįžo Lietuvon ir apsigyveno Marijampolės marijonų vienuolyne. Bolševikams antrą kartą užėmus Marijampolę, išvyko pas brolį Matą į Tarpučių k. ir ten mirė. Palaidotas Marijampolės kapinėse. Bendradarbiavo įvairiuose kat. laikraščiuose. *K.Mtl.*

9. Kazimieras Aloyzas (g. 1894 X 19 Bitikų k., Sasnavos vls., Marijampolės aps.) kunigas, marijonas. Iš Marijampolės gimn. V klasės 1911 įstojo į kunigų seminariją Seinuose. 1920–23 Friburgo universitete (Šveicarijoje) studijavo filosofiją, istoriją ir pedagogiką, kur už disertaciją ‚Lex naturalis sive divina: in relatione ad religionem et libertatem iuxta Thomam Hobbes' gavo filosofijos dr. laipsnį. 1924–26 naujokų magistras, 1927–31 ir 1947–50 Čikagos vienuolyno vyresnysis, 1946–47 marijonų seminarijos dvasios vadas ir pastoralinės teologijos dėstytojas, 1950 Tarptautinės marijonų kolegijos Romoje dvasios vadas, 1951 Romos marijonų namo vyresnysis, 1931–32, 1935–39, 1941–46 ir 1951–54 Londono liet. parapijos klebonas, 1954–57 arkiv. Jurgio Matulaičio-Matulevičiaus beatifikacijos bylos vicepostulatorius ir generalinio postulatoriaus atstovas JAV ir Kanadai. 1917 dalyvavo Petrapilio lietuvių konferencijoje kaip Jaltos liet. atstovas ir 1919 antrojoje liet. konferencijoje Kaune kaip Igliaukos parapijos ir Igliškėlių vls. atstovas.

Kun. K. A. Matulaitis

Spaudoje pradėjo bendradarbiauti 1912 Ateityje slapyvardžiu Bitikas. 1924 I–IV ir 1926 VII 8 — 1927 IX 6 Draugo vyr. red., 1927 IX 6 — 1931 administratorius, 1932–33 Šaltinio (Marijampolėje) red. Išsp. šv. Teresės Vaikelio Jėzaus novena 1927, Kristaus patarimų keliais 1929, Maldų vainikėlis (maldaknygė vienuoliams), Sielos takai tobulybėn 1931, Mišių maldos lotynų ir Rytų apeigomis 1931, Dorybės 1932, Londono lietuviai (monografija) 1939, Šventųjų gyvenimai, Novena prašant Dievo gailestingumo 1949, Angelai (vertimas iš Fr. V. Lama) 1950, Londono lietuvių Romos kat. bažnyčios auksinis jubiliejus 1952, Meilės kelias (vertimas) 1953, redagavo Arkiv. Jurgio Matulaičio Užrašus 1953, A Modern Apostle 1955, Aušros Vartų parapijos auksinis jubiliejus 1956, Viešpatie, išklausyk manęs (maldaknygė) 1956 ir kt.

10. Kazys (1886 Vilkaviškio apl. — 1932 I 12 Maskvoje). Dėl lietuviškos veiklos ir karo prievolės 1908 išvyko į Skotiją, kur iki 1916 veikė Bellshyllo šv. Juozapo d-joje. Grįžęs į Vilkaviškį, 1919 telkė krikščionis darbininkus, bet St. Matulaičio (žr.) paveiktas perėjo į profesines sąjungas ir 1920 jau kaip komunistuojąs išrinktas Vilkaviškio mst. tarybon. 1922 kuopininkų sąraše išrinktas į I seimą, 1926 teistas kuopininkų byloje, o 1927 pabėgo į Sov. Sąjungą. Yra rašęs Priekale ir kt.

11. Kazys (apie 1896 Tarpučių k., Šunskų vls., Marijampolės aps. — 1920 XI 22) leitenantas. Mokėsi Marijampolės gimn. ir veikė ateitininkų kuopoje. 1919 I 7 įstojo savanoriu į 2 pėstininkų pulką ir paskirtas Marijampolės aps. važinėti po apylinkes, organizuoti savanorius ir kovoti su bolševikine propaganda. 1919 VII 6 baigė Karo mokyklos I laidą karininko laipsniu ir grįžo į 2 pėstininkų pulką. Čia vadovavo 1 ir 3 kulkosvaidžių kuopoms. Dalyvavo Daugpilio, Radviliškio kautynėse ir buvo sunkiai sužeistas. 1920 sumaniai dalyvavo kovose su lenkais sparniniais supimais, X 21 Giedraičių kautynėse ties Seirūnų palivarku sunkiai sužeistas ir XI 22 mirė. Palaidotas Marijampolėje.

12. Petras (1865 Stebuliškių k., Liudvinavo vls., Marijampolės aps. — 1900 IV 5 Kotelniče, Viatkos gub.) gydytojas, varpininkas, publicistas, (2, 13 ir 16) brolis. Mokėsi Marijampolės gimn., med. mokslus išėjo Maskvos univ. Atitarnavęs už stipendiją Rusijoje, grįžo Lietuvon ir 1892–95 vertėsi gydytojo praktika Vilkaviškyje. 1894 buvo išvykęs pasitobulinti į Karaliaučių; tuo metu Vilkaviškyje jį pavadavo pusbrolis dr. Stasys Matulaitis (žr.). Mi-

rus Juozui Kaukui (žr.), 1895 rudenį persikėlė į Seinus, kur buvo ligoninės vedėju (čia vėliau vedė dr. J. Kauko našlę).

Besimokydamas Marijampolės gimnazijoje brendo Petro Kriaučiūno idėjų įtakoje. Bestudentaudamas priklausė Maskvos liet. studentų d-jai ir kurį laiką buvo jos pirm. Grįžęs Lietuvon, M. gyvai įsijungė į liet. tautinį sąjūdį. Jis buvo vienas iš Varpo ir Ūkininko steigėjų. Begyvendamas Vilkaviškyje, M. platino Varpą, nuo 1888 pirmininkavo varpininkų suvažiavimams, 1893–95 buvo varpininkų komiteto narių ir 1894 jo pirm. M. žinioje buvo ir varpininkų iždas. M. švelnino Varpo polemiką, ypač su kunigais. 1897 dėl Sietyno (žr.) bylos suimtas ir daugiau kaip metus išlaikytas kalėjime. 1899 kaip „pavojingas maištininkas" ištremtas 3 metams į Viatkos gub. Kotelniče kovodamas su šiltinės epidemija mirė. Pauliaus, Petro, Povilo, Žmogučio slapyvardžiais 1888–90 rašė Šviesoje, 1890–93 Ūkininke, 1890–97 Varpe, duodamas knygų recenzijų, straipsnių iš ūkio, medicinos srities (apie mikrobus ir kt.). 1893 suredagavo Lietuvos Ūkininko kalendorių. Jo surinkti liet. botanikos ir zoologijos terminai per dr. J. Staugaitį (žr.), jo pusbrolį, pateko į Erazmo Majevskio (žr.) leistą botanikos ir zoologijos žodyną. Vėliau M. medžiaga naudojosi dr. K. Grinius ir 1938 Botanikos žodynas.

A. a. Daktaras P. M. (Ūkininkas 1900 nr. 7); *P. Ruseckas,* Knygnešys II 1928; *K. Grinius,* Atsiminimai I 1947. *V.Trc. ir A.Mž.*

13. P r a n a s (1876 III 16 Stebuliškių k., Liudvinavo vls., Marijampolės aps. — 1951 I 31 Clevelande, Ohio) gydytojas, visuomenės veikėjas, (2, 12, 16) brolis. 1896 baigė Marijampolės gimnaziją, po to studijavo Maskvos univ. Priklausė Sietyno (žr.) d-jai, platino Varpą. Už politinę veiklą 1897 rusų suimtas ir drauge su broliais Andrium, Petru ir kitais sietyniečiais kalintas Kalvarijos kalėjime. 1899–1902 gyvenо ištremtas Viatkos gub. 1902 atvyko į JAV. 1907 V 21 baigė Medicinos kolegiją Baltimorėje, Md. Po to vertėsi gydytojo praktika: 1908–19 Bostone, 1919–32 Detroite, nuo 1932 Clevelande. Iki I pas. karo gana gyvai reiškėsi liet. visuomeniniame darbe. 1903–09 bendradarbiavo Vienybėje Lietuvninkų (1903 prie P. Mikolainio buvo antruoju redaktorium), Tėvynėje, Vilniaus Žiniose ir kt. 1903–06 Tėvynės mylėtojų d-jos literatūros komiteto narys, 1906 socialistų partijos suvažiavime išrinktas į literatūros komitetą, 1910–11 ir 1918–24 SLA daktaras kvotėjas. Surinko dalį J. Mačio eilėraščių ir leidinyje „Mačio-Kėkšto eilės" 1910 parašė jo biografiją. Išsp. Dvi kelioni į tolimą šiaurę 1909, Dorovė ir alkoholis 1911, Teisingos paslaptys, kurias kiekviena mergina ar moteriškė turi žinoti 1914, Lytiškos ligos ²1915; išvertė: J. I. Kraševskio Mokslinčius Tvardauskas 1905, Th. McGrady Socializmas ir darbininkiškas klausimas 1906, M. Gorkio Sausio devinta 1908.

P. Matulaitis

P. Ruseckas, Knygnešys I, II 1926–1928; J. O. Širvydas, Biografiniai bruožai 1941, 426–427.

14. S e r g i j u s (1863 Stebuliškių k., Liudvinavo vls., Marijampolės aps. — ?) sietynietis, (5 ir 15) brolis. 1879 baigęs Liudvinavo pradžios m-lą, ūkininkavo ir platino lietuviškus raštus, 1894–97 veiklus sietynietis, vėliau „Šviesos" ir kt. d-jų veikėjas. Dar spaudos draudimo metu rinko parašus po prašymais carui, 1905–06 kurstė žmones reikalauti tik lietuviškų mokyklų ir t.t., už ką 1908 III 7 suimtas ir pasodintas Kalvarijos kalėjiman. Prijungus prie 1905 veiklos dar Gražiškių „Šviesos" skyriaus darbus, 1908 V ištremtas į Orienburgo gub. visam karo stovio ir apsaugos metui. M. yra rašinėjęs Lietuvos Ūkininkui ir kt. iš Vilkaviškio apl. ir tremties žinučių, pasirašydamas S-čas M. ir kt. Už lietuvišką veiklą 1938 VIII paskirta jam veikėjo pensija.

15. S t a s y s (1866 X Stebuliškių k., Liudvinavo vls., Marijampolės aps. — 1956 IV 10 Vilniuj) gydytojas, varpininkas, publicistas, vėliau komunistų veikėjas, (5 ir 14) brolis. 1886 baigęs Marijampolės gimn., studijavo Maskvos universitete mediciną. Dar besimokydamas Marijampolėje Petro Kriaučiūno ir J. Mačio-Kėkšto veikiamas liko susipratęs lietuvis, skaitė Aušrą (nuo 1884 rašė jai korespondencijų) ir kt. slaptą liet. spaudą ir ją platino draugų tarpe.

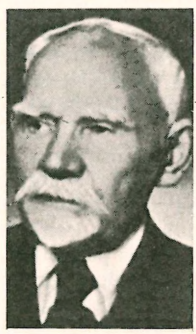

S. Matulaitis

Maskvoje priklausė slaptai liet. stud. d-jai ir iš ten rašė Varpui (1890 nr. 5 apie S. Daukantą). 1891 grįžęs Lietuvon, pradžioje vertėsi gyd. praktika Aleksote. 1892 išsikėlė Jieznan, norėdamas turėti artimesnį ryšį su Vilniumi ir Vilniaus krašto lietuviais, kad sava veikla pakirstų jų nutautinimą. Neįstengdamas čia išsiversti, 1893 persikėlė į Balbieriškį. Jiezne ir Balbieriškyje M. daug rašė Varpui ir Ūkininkui iš medicinos ir mokslų populiarizacijos, plačiai pasisakė apie A. Jakšto Dainų skrynelę, Maironio Tarp skausmų į garbę ir kt., reikalaudamas žmones šviesti, atmesdamas literatūros estetiką, reikalavo iš jos propagandos, programos ir pn., nors ir pats rašė eilėraščių; čia buvo parašytos ar nors apmestos ir aštriosios satyros prieš kunigus bei tikinčiuosius (Parmazonas ir kt.), kurios tuo metu Varpui dar netiko. M. visur platino draudžiamus liet. raštus, nemokamai dalydamas vysk. M. Valančiaus Vaikų knygelę (1890) ir kt., veikliai dalyvaudavo varpininkų suvažiavimuose, ten atstovaudamas kairiajam sparnui ir nuo 1893 drauge su K. Grinium ir V. Palukaičiu buvo Varpo komisijoje. Aštrūs M. raštai daliai varpininkų nepatiko, todėl 1894 Mintaujos suvažiavime, kur dalyvavo ir pats M., sudaryta ‚literatiškoji komisija' Varpo ‚žarijoms' prigesinti. 1895 M. persikėlė į Pilviškius ir čia 1895–97 redagavo Ūkininką ir Varpą, daug ką jam prirašydamas ir jiems suteikdamas aštrią bei kairesnę linkmę, nes Mintaujos ‚literariškoji komisija' jo nesugebėjo paveikti. 1895 per Velykas M. dalyvavo kairiųjų varpininkų pasitarime pas gyd. J. Bagdoną Naumiestyje, kur su vilniškiu gyd. A. Domaševičium sutarta įsteigti atskirą Lietuvių socialdemokratų partiją (LSDP), siekiant atjungti kairiuosius darbininkus nuo lenkų socialdemokratų (pepesų) ir juos atlietuvinti. Šiame suvažiavime M. perskaitė ‚Kas yra ir kas bus' (1895 išleido LSDP). Nuo 1895 M. save ėmė laikyti socialdemokratu ir pasuko Ūkininką kairėn. Jis ruošė LSDP ir daugiau raštų, bet teberašė Varpui ir Ūkininkui. Įpintas į Sietyno ir kt. liet. veikėjų bylas, 1898 VI M. 3 metams ištremtas į Rusiją. Pradžioje buvo apsigyvenęs Petrapilyje. 1898 vedė vilniškę Vilhelmą Mackevičiūtę (g. 1867), tuomet dar silpnai lietuviškai temokančią, bet vėliau (1901–02) įsitraukusią į lietuviškos nelegalios revoliucinės literatūros platinimą. Netrukus M. išvyko į Astrachanės gub., o 1899 persikėlė į Ust-Sysolską (Vologdos gub., dabar — Syktyvkarą, Komi srityje). 1902 M. grįžo į Pilviškius, kuriuos pagal 1898 susitarimą gyd. K. Grinius turėjo jam užleisti; tačiau tik trečiųjų teismo sprendimu K. Grinius išvyko į Marijampolę. Šio nesusipratimo metu buvo atskleistos M. prieš kunigus rašytų satyrų slapyvardės. 1904 M. mobilizuotas į rusų kariuomenę. Grįžęs į Kalvariją, padėjo ten politiniams kaliniams. 1906 LSDP iškvietė M. į Vilnių, kur jis turėjo redaguoti N. Gadynę ir kt. socialdemokratų spaudą. Vilniuje M. plačiai reiškėsi skaitydamas lietuviškai populiarias paskaitas medicinos, istorijos ir kt. klausimais, drauge su kt. 1906 steigė Neturtėlių vaikų globos d-ją su pradžios mokykla, kuriai 1907 gautas ir leidimas.

1907 IV 7 išrinktas į pirmąją Lietuvių Mokslo D-jos valdybą ir kitų lietuviškų sambūrių vadovybes. Daug rašė socialdemokratų spaudai, bet nevengdavo liaudininkų (pvz. Varpo 1913) ir kt. (Vilniaus Žinių ir t.t.). Vilniuje jis būrė apie save liet. moksleivius, slapta jiems aiškindamas Lietuvos istoriją ir aštriai pasisakydamas prieš rusus, lenkus ir net gudus; gausiai šelpė moksleivius pinigais, skatino juos rašyti, ir 1913 K. Binkio ‚Jaunųjų literatų' sąjūdžio leidinys Sniegams tirpstant pasirodė jo pinigine parama, nors čia nieko nebuvo socialistiška. 1914 M. vėl mobilizuotas, dirbo Vilniuje ir Maskvoje, kartu reikšdamasis ir liet. socialdemokratuose. 1917 dalyvavo ir Petrapilio lietuvių seime, o po bolševikinės revoliucijos, drauge su V. Kapsuku-Mickevičium ir kt. prisidėjo prie bolševikų, nors dar 1917–18 jis redagavo ir leido Socialdemokratą, vėliau Tiesą. 1918 išrinktas V. Mickevičiaus-Kapsuko komisaro lietuvių reikalams pavaduotoju. Rudeniop grįžo į Vilnių, kur dirbo Raudonojo Kryžiaus ligoninėje ir slapta ruošė gailestingąsias seseris pogrindžio kovoms ir, Vilnių užėmus bolševikams, kurį metą vėl redagavo Tiesą. 1919 IV Vilnių užėmus lenkams, M. Maskvos pinigais šelpė nukentėjusias Vilniaus bolševikų šeimas, 1919 VI lenkų suimtas ir laikinai paleistas 1919 gale slapta išvyko į nepriklausomą Lietuvą ir paskirtas Vilkaviškio aps. ligoninės vedėju. Nepriklausomybės kovų metu Vilkaviškyje dirbo su socialdemokratais, bet slapta palaikė ryšius su pogrindinėmis bolševikų kuopelėmis, todėl kart-

kartėmis buvo tardomas ir krečiamas. 1921 buvo komunistų Kaune viešai suorganizuotos šviesos d-jos pirm., kurios tikrasis valdytojas ir jos leidinių red. buvo K. Požėla. Atsisakęs dirbti Karo ligoninėje vyr. gydytoju, 1923 išsikėlė į Marijampolę, kur taip pat buvo ir realinės gimn. istorijos mokytojas. Sovietų Sąjungos pasiuntinybės spaudžiamas (per savo dukterį Katrę ir K. Požėlą) sutiko mokinių tarpe sudaryti bolševikinę kuopelę, kurios nariai 1925 II 12 buvo suimti, radus pas juos granatų ir sprogstamosios medžiagos. Vėliau suimtas ir M., bet iš Kauno kalėjimo paleistas už 5000 lt. užstatą, slapta per Latviją pasitraukė į Sovietų Sąjungą. Nuo 1927 gyveno Minske ir dirbo Gudijos mokslo akad., tyrinėdamas liet. tautos praeitį, redaguodamas lietuviškus vertimus ir t.t. Ten jis parašė vertingą darbą ‚1863 metai Lietuvoje', kurį 1933 išleido Gudijos mokslo akad. ir už jį gavo istorijos mokslų dr. laipsnį. Šis veikalas nepatiko Maskvai: M. įtartas tautiniu šovinistu ir valymų metu ištremtas į Kazachstaną. Po II pas. karo M. buvo pritaikyta amnestija ir 1949 apsigyveno Vilniuje.

M. daug rašė publicistinių ir kt. straipsnių spaudos draudimo metu Varpe, Ūkininke, Vienybėje Lietuvininkų, vėliau Darbininkų Balse, Echo, Lietuvoje, N. Gadynėje, Skarde, Socialdemokrate, Vilniaus Žiniose, Žarijoje ir kt. pasirašinėdamas slapyvardžiais: Bendraitis, Draugaitis, dr., Našlys, S. M., Stasys, Šventmikis ir kt. Vėliau jo rašiniai Tiesoje, Raudonajame Artojuje, Laisvėje dažnai be parašo arba pasirašyti pavarde. Pagrindiniai jo raštai: Lietuvių tautos istorija 1918, [2]1923, Religija ir jos socialinė reikšmė I 1931, 1863 metai Lietuvoje I. Socialiai - ekonominis Lietuvos stovis prieš sukilimą 1933. Rankraščiais liko Gudijos mokslų akademijoje: Lietuvių tautinio pasiliuosavimo judėjimas ir jo klasinė esmė (1935), Valstiečių judėjimas XX a. Lietuvoje, Reformacija Lietuvoje, BSSR lietuvių kaimai ir jų ūkiškas ir kultūrinis pakilimas (1936) ir kt. Nežiūrint gausiai naudotos medžiagos, visuose istorinio turinio darbuose M. yra daugiau publicistas, negu ramus praeities tyrinėtojas. M. išspausdino daugybę įvairių brošiūrų, kurių vienos buvo jo paties parašytos, o kitos — perdirbti vertimai. Iš anuo metu reikšmingesnių pažymėtinos: Kaip senis Makrickas prieš lietuvišką kovojo 1894, Keletas žodžių apie nežmoniškus Maskolių darbus Kražiuose 1895 (čia sunaudota gyd. J. Bagdono atsiųsti teismo protokolai ir kt. dokumentinė medžiaga), B. Sviderskio-Strumilino Trusas ir kapitolas 1896, [2]1907; dvi gražios pasakėlės: Pavogti arkliai ir Mendelis 1896, Medėjo pasakojimas 1896, [2]1899; Lietuviai po maskolių jungu 1897, Parmazonas 1897, [2]1906, [3]1908, Ar dabar yra baudžiava 1899, Smertis 1900, [2]1903, [3]1907, Trumpa istorija didžiosios Prancūzų Revoliucijos 1900, [2]1902 ir perdirbta — Pasakojimai iš istorijos Prancūzų Revoliucijos I–IV 1905–06, A. Geikie Geologija 1901, Kaip sudarytas žmogaus kūnas? 1902, Kaip žmogus gyvena ant žemės? 1903, Paslėpęs vilko nasrus rodo lapės uodegą 1903, W. Liebknechto Vorai ir musės 1903, [2]1905, Pragaro gelmės 1904, Žemės istorija 1904, H. E. Roscoe Chemija 1904, R. Viperio Trumpa senovės istorija 1904, Z. Milchowskio Auštant 1904 (švintant [2]1906), Giovanoli Spartakas 1904, [2]1905, Lavinimosi knygynėlis 1907, Erkmanno ir kt. Laikrodininko atsiminimai 1907, Dvi kelionės į tolimą šiaurę 1909, Vaikų ir vidaus ligos 1912, Kaip atsirado dievai ir tikyba 1928, Iš kur kilęs žmogus? 1932 ir kt. Su kitais buvo paruošęs ir išsp.: Kas yra, o kas bus 1895, su gyd. A. Sketeriu Kaip atsiginti nuo koleros 1893, su Pr. Mašiotu Szeszi skaitymai 1893 ir kt. Jo poezija ir apysakaitės bei kt. pakartoti rinktinėje Audroms siaučiant 1955 ir dalis brošiūrų — Atsiminimuose 1957.

Medicina 1929, 766 psl., 1935, 66–67 psl; *K. Grinius*, Atsiminimai ir mintys I 1947; *St. Matulaitis*, Atsiminimai 1957. *A.Mž.*

16. Vaclovas (1870 IX 28 Stebuliškių k., Liudvinavo vls., Marijampolės aps. — 1938 XII 11 New Philadelphia, Pa., JAV) visuomenininkas, kunigas, (2, 12 ir 13) brolis. Mokėsi Marijampolės gimn. ir Seinų kun. seminarijoje, kur priklausė slaptam klierikų būreliui, besirūpinančiam Varpu ir kt. lietuviškais spaudiniais. 1893 rusams iškrėtus M. tėviškę ir ten radus daug draudžiamųjų raštų, namiškiai visą bėdą suvertė jam, tuo metu namuose nebuvusiam. Įpintas į

Kun. V. Matulaitis

spaudos bylas, M. išvyko į JAV. Čia baigė kun. seminariją ir 1895 įšv. kunigu. Paskirtas klebonu į Minnersville, Pa., suorganizavo liet. Šv. Pranciškaus parapiją. 1896 perkeltas klebonu į Šv. Jėzaus Širdies liet. par. Silver Creek, Pa., ir New Philadelphia, Pa.; pastarąją lankydavo sekmadieniais. Nuo 1898 buvo Šv. Jurgio par. Shenandoah, Pa., vikaru ir ten pat lenkų Šv. Stanislovo par. klebonu. Po to buvo klebonu šiose vietose: nuo 1901 Šv. Trejybės par. Newarke, N.J., Grand Rapids, Mich., 1912–17 New Philadelphia, Pa., 1918–29 įvairiose liet. parapijose, nuo 1929 Šv. Antano liet. par. Reading, Pa. Atvykęs į JAV, M. visą metą buvo veiklus liet. telkėjas į parapijas ir lietuviškas organizacijas. Iki 1901 dirbo SLA (1895 seimo sekr., 1897 — iždo globėjas ir t.t.), o vėliau plačiai reiškėsi SLRKA (1904 knygininkas, 1908 v.pirm. ir t.t.). Ilgus metus dirbo ALRK Federacijos, Kunigų Vienybės, Motinėlės ir kt. organizacijų vadovybėse. 1916 su kun. F. Kemėšiu, R. Karūža, kun. J. Ambotu ir kt. buvo Lietuvos Atstatymo b-vės steigėjas ir dir., 1918 Kunigų Vienybės delegatas pas JAV vyskupus Lietuvos nepriklausomybės ir lietuviškiesiems reikalams išsiaiškinti. Spaudoje pradėjo bendradarbiauti nuo 1890. Nepažįstamo, V.M. ir kt. slapyvardžiais rašė Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgai (nuo 1890), Varpui, Vienybei Lietuvininkų (nuo 1894) ir kt. 1896 ir 1898 red. Garsą Amerikos Lietuvių, o vėliau padėjo redaguoti kun. A. Milukui Dirvą-Žinyną ir kt. Lietuvybės išlaikymui M. skyrė daug darbo ir lėšų. Jis savo parapijose steigė sekmadienines ir kt. mokyklas, kursus, daug kur ir pats suaugusius rašto mokydamas. 1897 savo lėšomis išleido vysk. M. Valančiaus Žemaičių Vyskupystę, o vėliau dosniai pinigais šelpė Garsą Amerikos Lietuvių, Dirvą-Žinyną, Žvaigždę, Motinėlę, Lietuvių Mokslo D-ją (nuo 1913 jos narys-labdarys), Tautos Namus Vilniuje, Tautos Fondą ir kt. *St. Rl.*

17. V i n c a s (1862 VII Domeikų k., Šunskų vls., Marijampolės aps. — 1935 IV 4 Kaune) visuomenės veikėjas, valstybės kontrolierius. Mokėsi Marijampolės gimn., kur lankė ir neprivalomas P. Armino lietuvių kalbos pamokas ir kartu su V. Kudirka ir E. Mlynarskiu (žr.) dalyvavo gimnazijos orkestre. Matematiką studijavo Petrapilio univ. matematikos-fizikos fak., kurį baigęs 1887–1918 tarnavo valstybės kontrolėje, iškildamas iki kredito kanceliarijos virš. 1918 grįžo Lietuvon, dirbo kredito įstaigose Vilniuje. Lenkams užėmus Vilnių, persikėlė į Kauną, kur 1919–27 IV 20 buvo kredito įstaigų ir kooperatyvų vyr. inspektorius, vėliau — Žemės banko direktorius, 1928 V 7 — 1934 VI 9 valstybės kontrolierius; 1920 dalyvavo kaip Lietuvos delegacijos ekspertas sudarant taikos sutartį su Maskva.

V. Matulaitis

Lietuviškoje veikloje ypač reiškėsi Petrapilyje kaip pedagogas ir visuomenininkas. Matematiką dėstė Šv. Stanislovo bažnyčios vidurinėje mokykloje ir vėliau — Šv. Kotrynos berniukų gimn., kurioje dir. S. Cibulskiui įvedus lenkų k. pamokas, jis išreikalavo ir lietuvių kalbai tokias pat teises; šias lietuvių k. pamokas lankydavo nemaža lietuvių mokinių. 1915–17 Petrapilio liet. bendrojo lavinimo kursuose M. taip pat dėstė matematiką. Jau 1892 jis būrė lietuvius šviesuolius ir suruošė pirmą liet. vakarą, kuriame vaidinta Keturakio (J. Vilkutaičio) Amerika pirtyje. Šis vakaras ir buvo pradmuo Lietuvių ir žemaičių labdaringai d-jai, kuriai jis vadovavo 22 metus. Toji d-ja buvo tapusi Petrapilio liet. jungtimi ir jo vadovaujama ruošė kasmet koncertus, vaidinimus; prie d-jos atidaryta svetainė, kur telkėsi lietuviai paskaitų, turėjo slaptą (vėliau viešą) skaityklą ir biblioteką. 1914–17 jis buvo Petrapilio liet. pabėgėlių komiteto narys, o po bolševikinės revoliucijos —— Petrapilio liet. komiteto pirm. Gyvendamas Vilniuje, 1919 IV 22 buvo vienas iš Laikinojo liet. komiteto steigėjų. Kaune pradžioje reiškėsi pažangiečiu, 1924–27 Lietuvos tautininkų s-gos valdyboje, nuo 1925 II 15 Kauno tautininkų skyriaus pirm., vėliau — Lietuvos tautininkų garbės teismo narys, 1928 vienas iš Pažangos akc. b-vės ir 1930 IX vienas iš Lietuvių tautininkų šalpos fondo steigėjų bei šio fondo revizijos komisijos narių (1930–31). Nuo 1929 buvo Vytauto D. komiteto nariu ir nuo 1932 VI 1 iki mirties D.L.K. Gedimino ordino tarybos pirm. Už nuopelnus lietuvybei 1928 ir 1932 apdovanotas Gedimino I ir II laipsnio ordinais, o nuo 1934 VI 12 paskirta 1200 lt. veikėjo

pensija. Gyvendamas Petrapilyje M. yra rašęs Varpui, Ūkininkui ir kt. Tilžės spaudai, vėliau rašė Lietuvių Laikraštyje, Nedėldienio Skaityme, Vilniaus Žiniose, Viltyje ir kt.

M. Yčas, M. V. (Vairas 1935 nr. 5). *A.Mž.*

Matulaitis-Labukas Juozapas (g. 1894 I 19 Šūdonių k., Butrimonių vls., Alytaus aps.) prelatas. 1918 baigė Vilniaus kunigų seminariją, kunigu įšv. 1918 V 26. Užsienyje 1925 įsigijo socialinių mokslų daktaratą. Įkūrus Kaišiadorių vyskupiją, 1926 paskirtas jos kancleriu. 1928–46 kurijos generalvikaras. Be to, M.-L. ėjo kapitulos dekano, bažnytinių turtų tarybos nario ir knygų cenzoriaus pareigas. 1942 mirus Kaišiadorių vysk. J. Kuktai, jis, kaip kapitulos vikaras, valdė vyskupiją apie metus, kol vyskupu buvo paskirtas T. Matulionis. M.-L. turėjo lemiamos įtakos vyskupijos valdyme, ypačiai jos finansų ir ekonominio gyvenimo tvarkyme. Jis pastatė vyskupo rūmus ir tvarkė vyskupijos ūkį. 1946 XII 16 bolševikų suimtas, išvežtas į Sibirą ir tik 1955 grąžintas į Lietuvą. Rašė Tiesos Kelyje. *I.Urb.*

Matulaitytė 1. Aldona (g. 1901 Ust-Sysolsko mst., Vologdos gub., Rusijoje) komunistų veikėja, Stasio Matulaičio (žr.) duktė. Baigusi gimn. įsirašė į komunistinius ratelius. 1918 drauge su tėvu grįžusi į Vilnių, veikė darbininkų rateliuose. Gyvendama Sovietų Sąjungoje buvo nuolatinė Komunisto, Priekalo ir kt. bendradarbė; jos straipsnius persispausdindavo ir JAV liet. komunistinė spauda. Po II pas. karo apsigyveno Vilniuje.

2. Katrė (1900 Ust-Sysolsko mst., Vologdos gub., Rusijoje — 1939 Sovietų Sąjungoje) komunistų veikėja, (1) sesuo. 1917–19 Rusijos revoliucijos dalyvė, Lietuvos komunistų partijos centro komiteto narė, nuo 1920 dirbusi Sovietų Sąjungos atstovybėje Kaune ir iš ten organizavusi komunistus Lietuvoje. Per valymus apkaltinta šnipinėjusi Lietuvai ir puoselėjusi savarankiškos Lietuvos komunistų partijos mintis; suimta dingo. Daug rašė lietuviškai komunistų leidžiamoj spaudoj Minske, Smolenske, Kaune ir kt. Dalį jos raštų spausdino ir JAV lietuvių komunistų spauda (Laisvė, Vilnis ir kt.). Atskirai išspausdino (su K. B. Karosiene-Aldeniūte) Moters kovotojos dėl komunizmo 1932; Litovcy pod gniotom fašistkoj Polši 1936, kur davė dokumentuotos medžiagos apie liet. kolonijas Guduose.

Matulaitytė-Aglinskienė Ona (1883 VIII Stebuliškių k., Liudvinavo vls., Marijampolės aps. — po 1940) knygnešė, Petro, Prano ir Vaclovo Matulaičių (žr.) sesuo. Brolių išmokyta lietuviškai rašyti, buvo užrašiusi lietuviškų dainų. Jauna įjungta ir į slaptos liet. spaudos darbą. 1901–05 priklausė Artojų d-jai, kur platino draudžiamuosius lietuvių raštus ir dalyvaudavo slaptuose liet. vaidinimuose. 1903 rudenį pirmą kartą iškrėsta, 1904 drauge su M. Baltūsiu už lietuviškas knygas suimta, kalinta kelias savaites Vilniaus Antakalnio kalėjime, iš kurio paleista už užstatą, o 1904 XII, taikant amnestiją, byla nutraukta. Spaudą atgavus, M. priklausė Šviesos d-jai ir kt., vėliau daugiausia tedirbdama įvairiose moterų draugijose. Už lietuviškąją veiklą 1932 apdovanota Vytauto D. ordino medaliu.

A. Rucevičius, Draudžiamųjų laikų vienos darbuotojos istorija (Lietuvos Aidas 1935 nr. 30).

Matulaitytė - Lozoraitienė Vincenta žr. Lozoraitienė-Matulaitytė, Vincenta.

Matulaitytė - Rannit Gražina (g. 1899 VIII 9 Vilniuje) operos ir operetės solistė, lyrinis sopranas, Vinco Matulaičio (žr.) duktė. 1916 baigė Šv. Kotrynos gimn. Petrapilyje, 1916–18 smuiko mokėsi Petrapilio imperatoriškojoje konservatorijoje, 1920–25 muzikos studijas tęsė Leipcigo konservatorijoj pas prof. H. Sittą ir 1925–29 dainavimo mokės Berlyne ir Romoj. Pradžioje reiškėsi kaip smuikininkė, bet nuo 1929 atsidėjo tik dainavimui. 1929 XI 26 debiutavo Valstybės operoje Kaune (Pajacų operos Nedos vaidmenyje). Iki 1944 dainuodama Kauno ir Vilniaus teatruose sukūrė originalius ir ryškius vaidmenis Fauste (Margarita), Parduotoje nuotakoje (Maženka), Lohengrine (Elzė), Gražinoje (Ramunė) ir kt. Repertuare turėjo 24 operas ir 4 operetes. Operetėse Linksmoji našlė, Grovas Liuksemburgas ir Lengvoji kavalerija sukūrė charakteringus vaidmenis. Be to, kaip solistė koncertavo Paryžiuje, Berlyne, Romoje, Kopenhagoj, Oslo, Stockholme, Pra-

G. Matulaitytė-Rannit

hoje, Maskvoje ir kt. Ypačiai su dideliu pasisekimu koncertavo Bacho salėje Berlyne su simfoniniu orkestru, diriguojant B. Dvarionui. 1930 yra įdainavusi 5 plokšteles (Homocord, Berlyne), daugiausia liet. kompozitorių kūrinių, pvz. J. Gruodžio Rudens tylumoje, Aš svajojau svajonėlę, Aguonėlės, Saulelė raudona, Oi kas sodai; St. Šimkaus Lopšinę; J. Tallat-Kelpšos Liepė tėvelis. 1940 ištekėjo už estų rašytojo ir meno istoriko A. Rannito. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur koncertavo liet. stovyklose ir anglų kariuomenės teatre,Lowland'. 1952 atvyko į JAV. *J.Ž.*

Matulevičius 1. Andrius (g. 1897 IX 23 Suvalkuose) gydytojas. Gimnaziją baigė Orle. Mediciną studijavo Maskvoje, 1922 baigė Aukštuosius medicinos kursus Kaune. Po to tarnavo karo gydytoju Lietuvos kariuomenėje. 1925 II 1 išrinktas LU medicinos fak. vaikų klinikos jaun. asist., 1926 I 20 pakeltas vyr. asist. 1929 V 15 pasitraukęs iš univ., kurį laiką dirbo Kauno mst. ligonių kasoje, kaip med. sk. vedėjas. Vėliau vadovavo Kauno infekcinei vaikų ligoninei Žaliajame Kalne. Po II pas. karo dėsto vaikų ligas Kauno medicinos institute ir veda vaikų kliniką. Be to, yra Mokslinės medicinos d-jos pirmininkas.

Nepriklausomoje Lietuvoje M. aktyviai veikė Lietuvos vaikų gydytojų d-joje, Kauno medicinos d-joje, Kauno gydytojų s-goje ir Motinos ir vaikų globos organizacijoje. 1926 VII 21–29 kaip Kauno medicinos d-jos atstovas dalyvavo tarptautiniame blaivybės kongrese Tartuose ir išsp. pranešimą ‚Iš XVIII tarptautinio priešalkoholinio kongreso' (Medicina 1926). Nuo 1925 bendradarbiavo Medicinoje (kurį laiką buvo redakcijos sekr.) ir čia išspausdino eilę mokslinių tyrinėjimų: Žiurkės įkandimo liga ir du jos stebėti atsitikimai (1925), Nauji laimėjimai skarlatinos patogenezėje bei terapijoje ir mūsų patyrimai (1927), drauge su V. Tercijonu ‚Vaikų galvos piktšašių gydymas, epiliuojant rentgenu, thallium ir rentgen-thallium'u (1929); Kaip kovoti su skarlatina (1929), Staigių infekcijų profilaktika (1929), drauge su V. Tercijonu ir Zacharinu ‚Tuberkuliozė nuo ritualinio apipjaustymo' (1930); Keletas pastabų dėl vartojamų tuberkulino reakcijų (1935), Apie vaikų grynus spontaninius pneumotoraksus (1936), 10 metų vaiko raukšėtasis inkstas (1936). Populiarių medicinos straipsnių rašė žurnaluose: Motina ir Vaikas, Sveikata ir Darbas ir kt. Bendradarbiavo leidinyje Žmonių gydymas namie (1936). Redagavo Pirmosios Lietuvos motinoms ir vaikams apsaugoti konferencijos darbus 1931. Skyrium išsp. knygelę ‚Motinos abėcėlė' 1929, ²1934. Sveikatos Apsaugoje 1956 išsp. ‚Ūminis epideminis poliomielitas'. *V.Trc.*

2. Jonas (1869 Gulbiniškių k., Jonavos vls., Marijampolės aps. — ?) ūkininkas, Steigiamojo seimo narys. Mokėsi Liudvinavo pradžios mokykloje. Ūkininkaudamas pats dirbo įvairius ūkio padargus ir 1911 Marijampolės žemės ūkio parodoje buvo išstatęs savo darbo linų brukamąją mašiną. Prieš I pas. karą ir karo metu įvairiose vietose rengė vakarus ir veikė žemės ūkio ir švietimo d-jose. 1920 išrinktas Liet. socialistų liaudininkų demokratų partijos atstovu į Steigiamąjį seimą. Bendradarbiavo Lietuvos Ūkininke, Savivaldybėje ir Kooperacijoje ir kt.

Trumpos Steigiamojo Seimo narių biografijos 1924, 38 psl.

3. Julius (g. 1898 Kulokų k., Liudvinavo vls., Marijampolės aps.) pulkininkas, teisininkas. Mokėsi Marijampolės gimn., baigė Voroneže. 1919 stojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę, VII 6 baigė Karo mokyklą, tarnavo artilerijoje ir dalyvavo Lietuvos laisvės kovose. Pasibaigus kovoms, baigė teisių fak. Kaune ir dirbo Vyr Tribunole karo teisėju. 1941 pradžioje bolševikų suimtas ir ištremtas į Sibirą.

4. Juozas (1860 Kulokų k., Liudvinavo vls., Marijampolės aps. — 1931 XI 30 Marijampolėje) kunigas, visuomenės veikėjas. Mokėsi Marijampolės gimn. ir Sandomiro kun. seminarijoje. Kurį laiką kunigavo Lenkijoje. 1890 grįžo Lietuvon. Vikaravo Sasnavoje, klebonavo Papilėj, Varlaukėje ir Debeikiuose. Organizavo chorus, platino draudžiamąją liet. spaudą.

5. Juozas (1898 Leliūnų k., Debeikių vls., Utenos aps. — 1944 ties Išlaužu, Marijampolės aps.) ats. mjr., (7) brolis. 1917 baigė Permės gimn. Rusijoje. 1918 grįžo Lietuvon, 1919 I 5 savanoriu įstojo Lietuvos kariuomenėn ir baigęs Karo mokyklos I laidą tarnavo husarų pulke. Dalyvavo laisvės kovose. Išsitarnavęs majoro laipsnį, 1934 iš kariuomenės atleistas, kaip perversmo prieš A. Smetonos valdžią organizatorius ir dalyvis. Būdamas atsargoje, M. dirbo Vagos artelėje Klaipėdoje (buvo jos dir.), vėliau turėjo eilę prekybinių atstovy-

bių. Aktyviai reiškėsi liet. nacionalistiniame sąjūdyje ir visą laiką buvo centro vadovybėje. 1940 pasitraukė į Vokietiją, 1941 grįžo Lietuvon ir kurį laiką buvo Paramos vyr. dir. 1944 bolševikų nužudytas ties Išlaužu. *V.Msl.*

6. Jurgis žr. Matulaitis, Jurgis.

7. Kazimieras (1900 I 17 Leliūnų k., Debeikių vls., Utenos aps. — 1943 prie Uralo) kooperatininkas, (5) brolis. 1917 baigė Permės gimn., 1918 rudenį grįžo Lietuvon ir 1919 I 5 įstojo savanoriu į Lietuvos kariuomenę. Baigęs Karo mokyklos I laidą, dalyvavo kovose su lenkais ir bolševikais. 1924 perėjo dirbti į Lietuvos šaulių s-gą, kur iki 1926 buvo Šakių rinktinės vadu. Išėjęs atsargon, dirbo Kauno policijoje ir lankė LU teisių fak. 1928–29 Kauno mst. ir aps. virš., 1932–40 Lietuvos kooperacijos banko dir. 1941 bolševikų suimtas ir su šeima ištremtas į Sibirą. M. aktyviai veikė Liet. šaulių s-goje, Liet. kariuomenės savanorių kūrėjų s-goje (buvo jos pirm. ir visą laiką centro valdybos narių) ir liet. nacionalistiniame sąjūdy (buvo pirmuoju centro valdybos pirm., vėliau nariu). Dalyvavo liet. ekonominių organizacijų-įmonių kūrime. Buvo vienas iš steigėjų ir ilgamečiu valdybų nariu b-vės Skuba, artelės Vaga ir akc. b-vės Lietuvos Linas. *V.Msl.*

Matulienė-Lastauskaitė Stasė žr. Lastauskaitė, Stasė.

Matulionis 1. Balys (g. 1895 V 28 Antakalnių k., Utenos vls.) gydytojas, sanitarijos plk., visuomenės veikėjas. 1914 baigė Vinogradovo gimn. Vilniuje ir 1919 Karo medicinos akad. Petrapily, kur gavo med. gyd. laipsnį. 1934–36 vidaus mediciną studijavo Vienos univ., 1937 VDU išlaikė med. dr. egzaminus. 1920–40 tarnavo Lietuvos kariuomenėj: 1920–21 9 pėst. pulko vyr. gyd., 1927–28 Karo mokyklos vyr. gyd. 1930 kartu su K. Oželiu ir K. Parčevskiu suprojektavo ir įrengė Karo ligoninėje modernų fizioterapijos skyrių ir vėliau jam vadovavo. 1938–40 Karo ligoninės konsultantas. 1933–40 tvarkė ir žymiai patobulino Lietuvos Raudonojo Kryžiaus Birštono kurortą. Tuo reikalu aplankė ir išstudijavo žymesnius kurortus Vokietijoje, Čekoslovakijoje, Vengrijoje, Austrijoje, Italijoje, Latvijoje ir Estijoje. 1937 vadovavo Vidaus reikalų m-jos komisijai, kuri ištyrė Pasvalio ir Likėnų sieros šaltinius ir iš pagrindų pakeitė pradėtą Likėnų kurorto statybą. 1941 Tuberkuliozinės ligoninės Kaune dir. Suprojektavo naujųjų univ. klinikų fizioterapijos skyrių ir 1941 pakviestas jam vadovauti ir skaityti studentams fizioterapiją. 1941–44 Lietuvos vyr. sveikatos valdybos valdytojas. Eidamas tas pareigas pasipriešino vokiečių okupacinės valdžios įsakymams: 1941 rudenį išgelbėjo 500 gailestingųjų seserų nuo išvežimo į Rytų frontą, 1943 pavasarį sutrukdė Kalvarijos ir Vilniaus psichiatrinių ligoninių likvidavimą, 1943 rudenį sutrukdė 33 liet. gydytojų paėmimą vokiečių kariuomenės dispozicijon ir kt. Be to, 1941–42 žiemą sulaikė dėmėtosios šiltinės epidemijos plitimą Lietuvoje. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1945–49 buvo Bad Rehburge Britų Raudonojo Kryžiaus sanatorijos ‚Alexander' vedėju. 1949 atvyko į JAV ir dirba valstybinėj sanatorijoj Wallum Lake, R.I.

B. Matulionis

M. aktyviai reiškėsi liet. visuomeniniame gyvenime. Besimokydamas Vilniaus gimn., M. išsikovojo teisę atsakinėti tikybą lietuviškai. Petrapilyje nuo 1915 priklausė Fraternitas Lithuanica korp. (ir vėliau buvo aktyvus jos narys) ir Petrapilio liet. stud. d-jai. 1917–18 buvo paskutiniuoju Petrapilio liet. stud. d-jos pirm. Kaip ‚Grūdo' d-jos įgaliotinis liet. pabėgėlių reikalams 1917 važinėjo po P. Rusiją ir organizavo tremtiniams prieglaudas bei liet. mokyklas. Jau 1917 buvo Liet. liaudininkų partijos centro komiteto nariu ir kaip jos atstovas dalyvavo Petrapilio liet. seime. 1940–41 bolševikų suimtas ir laikytas Kauno kalėjime. 1951–53 Lietuvos valstiečių liaudininkų s-gos centro komiteto narys.

Medicinos klausimais rašė žurnale ‚Medicina': Birštono kurortas (1934), Anglia-rūgšties ir dumblo vonios (1935), Birštono kurorto veikimas, reikšmė ir tvarkymo klausimai (1936), Birštono mineraliniai šaltiniai (1936), Skrandžio sulčių aktingasis rūgštingumas, jo reikšmė ir tyrimo metodai (1936) ir kt. 1942–44 leido Vyr. sveikatos valdybos ir Lietuvos sveikatos rūmų žinias. Redagavo leidinį Fraternitas Lithuanica 1908–1958, 1958. Be to, bendra-

darbiavo Savivaldybėje, Nepriklausomoje Lietuvoje (Kanadoje) ir kt. *J.P.*

2. Jonas (g. 1898 II 7 Žiugždų k., Krokialaukio vls., Alytaus aps.) finansininkas, visuomenės veikėjas. 1918 baigė M. Yčo gimn. Voroneže, 1919 Karo mokyklą Kaune ltn. laipsniu ir 1927 LU teisių fak. 1929–37 VIII 1 tarnavo Lietuvos banke Klaipėdoje, Ukmergėje, Mažeikiuose (skyriaus dir.) ir Kaune. 1937 VIII 1—1940 VIII 1 Ūkio banko vyr. direktorius, 1938–40 Prekybos ir pramonės rūmų v-bos narys ir Bankų korporacijos pirm.

J. Matulionis

Pirmosios bolševikų okupacijos metu dirbo Statybos treste, 1941 Laikinosios vyriausybės finansų ministras ir vokiečių okupacijos metu finansų generalinis tarėjas. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur įkūrė liet. tremtinių stovyklą Blomberge ir buvo jos viršininku. 1947 išvyko į Angliją ir 1951 emigravo į Kanadą.

M. aktyviai reiškėsi liet. visuomeniniame ir politiniame darbe. Nuo 1912 įsijungė į ateitininkų organizaciją ir Lietuvoje be kitų pareigų joje 1923–25 buvo Studentų ateitininkų s-gos pirm. 1917–18 Krikščionių demokratų partijos (Rusijoje) centro komiteto narys ir 1924–29 reikalų vedėjas. Tremtyje: nuo 1947 D. Britanijos lietuvių s-gos Coventry skyriaus ir apygardos pirm., 1951–52 Kanados liet. bendruomenės Hamiltono apylinkės pirm., 1952–55 Kanados liet. bendruomenės pirm. ir nuo 1957 politinio komiteto pirm. 1955 XI — 1957 VI Vyr. Lietuvos išlaisvinimo komiteto pirm., nuo 1958 Pasaulio Liet. Bendruomenės valdybos pirm. Spaudoje bendradarbiauja nuo 1917. Daugiausia rašo politinėmis, ekonominėmis ir tautinėmis temomis. *J.P.*

3. Jonas (g. 1906 Maskvoje) matematikas, (1) brolis. Gimnaziją lankė Utenoje ir Panevėžyje. 1926 baigęs Panevėžio realinę gimn., įstojo į LU matematikos-gamtos fak., kur 1932 baigė matematikos skyrių. 1930–33 dirbo Lietuvos banko Panevėžio skyriuje, nuo 1933 pabaigos mokytojavo Vilkaviškio, vėliau Raseinių gimnazijoje, kur 1939 paskirtas gimn. direktorium. 1941 pavasarį išrinktas VDU technologijos fak. matematikos katedros vyr. asistentu. Dabar dirba Kauno politechnikos institute, kur yra elektrotechnikos fakulteto dekanas, aukštosios matematikos katedros docentas ir tos katedros vedėjas. Išsp. dviejų tomų vadovėlį ‚Aukštoji matematika'. *L.Kč.*

4. Povilas (1860 IX 5/17 Kupiškyje —1932 III 15 Aleksandrijos dv., Šiaulių vls.) miškininkas, visuomenės veikėjas. 1873–82 mokėsi Daugpilio realinėje mokykloje ir, kan. K. Kozmiano paremtas, įstojo į Žemaičių kun. seminariją, tačiau iš jos tuojau pasitraukė ir mokė dvarininkų vaikus. 1885 įstojo į Petrapilio miškų inst., kurį 1889 baigė ir buvo paliktas miškotvarkos katedros asistentu, tačiau šios vietos atsisakė ir išvyko urėdo pavaduotoju į Opačką (Pskovo gub.). 1898 pavyko M. nusikelti į Vilnių taksatoriumi, iš kur važinėjo po visus Lietuvos miškus ir rinkosi medžiagą įvairioms jų studijoms. Dėl skirtingų politinių pažiūrų į Lietuvą ir jos miškus, 1906 M. rusų valdžios nukeltas į Oleneco gub. miškų plano sudaryti, vėliau dar dvejus metus dirbo Suomijoj, ten sutvarkydamas 142.000 ha miško. 1910 paskirtas Estijos, Livonijos, Kuršo, Vitebsko, Smolensko, Mogiliavo ir Černigovo gub. miškotvarkos revizoriumi, apsigyveno Smolenske, kur liko iki sugrįždamas į Lietuvą. 1918 XI atsisakė visos revoliucinės Rusijos miškų taksatoriaus viršininko pareigų ir XI 18 jau buvo Vilniuje, kur XI 25 paskirtas miškų departamento vedėju. M. tuojau sudarė Vilniaus, Balstogės, Bieloviežos, Suvalkų ir Kauno miškų inspekcijas ir surado joms reikalingus miškininkus; jis paruošė miškų naikinimui sustabdyti įsakymą, kurį jau 1918 XII 5 Lietuvos Valstybės Taryba paskelbė laikinuoju įstatymu. Bolševikams artėjant prie Vilniaus, M. 1919 I 1 drauge su vyriausybėmis įstaigomis išsikėlė į Kauną ir 1919 VII 22 paskirtas žemės ūkio ir valstybės turtų viceministru, kartu palikdamas ir miškų dpt. direktoriumi. Dėl perdidelių Lietuvos miškų kirtimų 1921 III 7 pasitraukė iš miškų departamento, telikdamas vien tik žemės ūkio ir valstybės

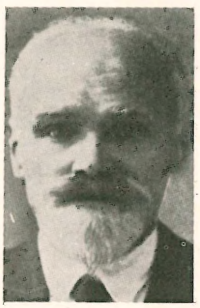

P. Matulionis

turtų viceministru ir gaudamas toliau tvarkyti vandenų, durpynų ir melioracijos skyrius. Jo pastangomis Antalieptėje įrengta pirmoji Lietuvoje žuvų perykla, vėliau pavadinta jo vardu, taip pat su T. Ivanausku 1919 VIII įkurta ir Gamtos tyrimo stotis. 1921 M. paskirtas Dotnuvos žemės ūkio technikumo miškininkystės lektoriumi, nuo 1922 perėmė miškininkystės dėstymą ir Aukštuosiuose kursuose Kaune, o 1923 I 29 LU gamtos-matematikos fak. išrinko jį ord. prof. ir miškininkystės katedros vedėju. 1924 uždarius agronomijos ir miškininkystės skyrius, M. paskirtas į ŽŪA Dotnuvoje o. prof., kur 1924 IX 24 išrinktas pirmuoju jos rektoriumi. 1927 perrinktas ir tas pareigas ėjo iki 1928 XII 15. Vėliau čia miškininkystės skyrių uždarius, 1929 M. paliko ŽŪA ir išsikėlė į Kupiškį. 1929 VI 18 LU gamtos-matematikos fak. jam suteikė garbės dr. laipsnį.

Kun. K. Kozmiano ir vėliau Aušros veikiamas M. liko sąmoningu lietuviu bei lietuvybės žadintoju. Studijuodamas Petrapilyje priklausė lietuvių slaptam būreliui, į kurio susirinkimus dar kartais atvykdavo ir iš Opočkos. 1898 persikėlęs Vilniun, tapo vienu pagrindinių vad. ‚12 Vilniaus apaštalų', besirūpinančiu lietuvių pamaldomis Vilniuje bei viso Vilniaus krašto atlietuvinimu, rengė ir režisavo slaptus lietuviškus vaidinimus, steigė Vilniaus liet. savišalpos d-ją, jai pirmininkavo ir t.t. Vilniuje gyvenant jam du kartus pavyko pralaužti lietuvių k. lotyniškųjų rašmenų draudimas. 1901 pasirodė jo straipsnis Litovskoje plemja v Vilenskoj gub. (Pamiatnaja knižka Vilenskoj gub. 1902), kur visi lietuviškieji žodžiai išspausdinti lotyniškais rašmenimis. Būdinga, kad tai atspausdinta oficialiniame leidinyje Vilniaus generalgubernatoriaus, kurio pirmatakai visą tą draudimą pravedė ir kuris šiuo metu visą draudimą prižiūrėjo. 1902 M. paruošė ‚Kalendorių paprastųjų žuvių vandenuose lietuviškųjų gubernijų'. Šis kalendorius paruoštas 1903 Vilniaus žuvininkystės parodai, ir jos rengimo komitetui pavyko jį išspausdinti viename lape, kur visi žuvų lietuviški vardai duoti lotyniškais rašmenimis. Pats kalendorius išsiuntinėtas visoms valsčių savivaldybėms ir iškabintas jų patalpose.

Atvykus dr. J. Basanavičiui Vilniun, M. susiartino su juo ir daugelis vėlesnių darbų buvo judviejų drauge aptarti, neišskiriant nė 1905 Vilniaus lietuvių seimo, Lietuvių Mokslo D-jos bei kitų d-jų steigimo ir kt., nors kaip valstybės tarnautojas po tais viešaisiais sumanymais retai tepasirašydavo. I pas. karo metu, kai Smolenską pasiekė pirmieji tremtiniai, M. pats vienas pradėjo rūpintis jų šalpa, sudarė jiems šelpti vietos lietuvių komitetą, kuris vėliau priklausė Lietuvių komitetui nukentėjusiems nuo karo šelpti, buvo jo įgaliotiniu, suorganizavo vaikams ir seneliams prieglaudą, amatininkų dirbtuvėles ir pn. Po 1917 XI revoliucijos, pasinaudodamas savo įtaka, sugebėjo ir toliau rasti tremtinių šalpai lėšų, rūpinosi tremtinių grąžinimu ir t.t.

M. anksti įsijungė į lietuviškosios spaudos darbą. Iš Petrapilio plačiai rašydavo savo broliui ūkininkavimo klausimais, o šie laiškai nuorašais sklido patikimų kupiškėnų tarpe. 1885 su J. Spuduliu Petrapilyje leido rankraštinį Žinių Nešėją (išėjo 10 nr.) ir 1885 jie abu Tilžėje išsp. Užduotyną, kurį plačiai naudojo kun. J. Katelė savo slaptosioms mokykloms skaičiavimo vadovėliu. Baigęs studijas, nuo 1887 bendradarbiavo Lietuviškame Balse, kur Bevardžio slapyvardžiu rašė žinučių ir straipsnelių; jų dalį J. Šliūpas perspausdino 1888 į Margumynus. Rašė M. straipsnių ir eilėraščių Vienybei Lietuvninkų (nuo 1887), Varpui (nuo 1890), Tėvynei (nuo 1899) ir kt. Slaptam lietuvių dramos konkursui parašė Laimė iš svetur (4 veiksmų paprūsės lietuvių drama), kuri pateko kun. J. Tumui į rankas ir 1901 išspausdinta pavadinimu Gaila žento, gaila ir varškės (Tėvynės Sargas 4–5 nr.). Spaudą leidus, M. rašė Lietuviškam Laikraščiui, Vilniaus Žinioms, Lietuvos Ūkininkui, Žemei, Šviesai, Draugijai, Vilčiai (buvo vienas iš steigėjų, Vairui, o nepriklausomoje Lietuvoje — Lietuvos Mokyklai, Tautininkų Balsui, Lietuviui, Kosmos, Kultūrai, Mūsų Girioms ir kt.

Brandžiu mokslininku M. iškyla miškų taksacijos ir miškotvarkos raštais. Jų buvo skelbta rusų žurnale Lesnoj Žurnal ir kt. miškininkystės žurnaluose, o vėliau ir savišk iuose. Iš jų skyrium pasirodę minėtini: Po povodu mestnych massovych lesnych tablic 1907 (skaityta Vilniaus gub. miškininkų suvažiavime); Kiek girioje medžio kirstina 1924; Sėklinė arba atvejinė medžiapjūtė 1925 (su priedinėmis žinio-

mis Lietuvos miškų medžiams matuoti ir rūšiuoti). Šiose knygose sutelkta jo daugelio metų patirtis ir stebėjimo duomenys. Lietuvos miškų ūkiui buvo svarbios jo paruoštos Augimo ir našumo lentelės, taip pat ir Masinės arba tūrio lentelės. Turėjo reikšmės tuo metu ir Miškų auklėjimas 1920, Galvijų ganymas miškuose 1921, Gintaras Lietuvos žemėje 1922 ir kt. Lietuvos botanikai paliko svarbų mokslinį darbą — Žolyną, kurio 1907 tepasirodė II dalis (Lietuvos augalų žodynas ir augalų taislas); I d., sudaranti augalų morfologiją, liko rankraščiu. Leidžiant Botanikos žodyną (1938), M. Žolynas buvo paimtas pagrindu, nes tai buvo didžiausias mūsų augmenijos žodynas, apimąs 770 genčių ir apie 2000 rūšių. Taip pat turėjo reikšmės ir jo Sumedėjusių augalų skirstymui medžiaga 1928. Mokslinimo reikalams M. 1923 išvertė M. Turskio ir L. Jašnovo Vadovą dažniausiems medžiams ir krūmams pažinti 1924; tiems pat reikalams spausdino ir daug straipsnių mūsų žurnaluose. Šalia miškininkystės ir botanikos, M. atliko ir kt. reikšmingų darbų. 1923 jis išspausdino Lietuvos ir jos pakraščių kalnuotumo ir nuotakumo žemėlapį, kuriam medžiagą buvo rinkęs 1894–1906 ir vėliau dar papildęs. Šis žemėlapis ir buvo pirmas nepriklausomos Lietuvos leistas žemėlapis. 1923 jis paruošė ir reljefinį Lietuvos ir Latvių žemės žemėlapį, kurio nemažą skaičių atliedino mūsų mokykloms. Kito tokio žemėlapio iki to meto nėra buvę. M. yra domėjęsis Lietuvos etnografija ir davęs įdomių pastabų savo atsiminimuose ir atskiruose straipsniuose.

M. buvo geras pedagogas, sugebėdavo savo klausytojams vaizdžiai perteikti ir sunkoką medžiagą. Klausytojai su M. tuojau susigyvendavo ir ypač gerbdavo jo atvirą nuoširdumą ir jo rūpestį visais studentiškais reikalais. Jį rinkosi studentai savo korporacijų garbės nariu, o M. mirus Lietuvos miškininkai pasodino kapinaitėse 72 ąžuolaičius, pastatydino granito paminklą ir įsteigė jo vardo miškininkams stipendijų fondą, iš kurio 1933 jau buvo skirta 12.089 lt.

Lietuvos albumas 358–360 psl.; *P. Būtėnas* (paruošė), Prof. P. M. atsiminimai (Židinys 1932 nr. 7–9); Mūsų Girios 1932 nr. 2 (visas skirtas M., kur rašo P. Dovydaitis, J. Kuprionis, P. Malvica ir kt.); *V. Tiškus*, Keletas epizodų iš a.a. prof. P. M. gyvenimo (t.p. 1933 nr. 2); Žemės Ūkio Ministerijos Metraštis 1924–26, 1932 ir 1918–1937; Vaižganto raštai XIX; *A. Merkelis*, J. Tumas-Vaižgantas ²1955. *A.Rkž.*

5. Steponas (g. 1901 Antakalnių k., Utenos vls.) kooperatininkas, (1 ir 3) brolis. 1924–44 Utenos aps. žemės ūkio d-jos pirmininkas. Jo vadovaujama d-ja išaugo į stiprią ekonominę organizaciją Utenos ir Zarasų aps. Be to, nuo 1932 buvo nuolatinis Utenos pieno perdirbimo b-vės valdybos narys. 1945 bolševikų suimtas, kalintas Vorkutos priverčiamojo darbo stovykloje ir 1952 iš ten ištremtas į Irkutsko sritį.

6. Teofilis (g. 1873 VII 4 Kadariškių k., Alantos vls., Utenos aps.) vyskupas. Mokėsi Antalieptėje, paskui Daugpilio realinėje gimn. ir Petrapilio kun. seminarijoj. Kun. įšv. 1900 III 17. Paskirtas į Bikovos (Latvijoj) parapiją, uoliai vykdė pastoracinį darbą. Nuo 1910 klebonavo Švč. Jėzaus Širdies parapijoj Petrapily ir ten pastatė bžn. Parapija apėmė darbininkų gyvenamą kvartalą. Čia M. dirbo keliolika metų. Paėmus valdžią komunistams, M. pastoracinis darbas imta trukdyti. Už tai, kad nepasirašė rašto, perduodančio bolševikams bžn. ir atsisakė atiduoti jiems bažnytinius indus, M. buvo apkaltintas pasipriešinimu komunistinei valdžiai, 1923 III 4 suimtas, nuteistas 3 metams ir kalintas Maskvos kalėjime. 1925 išleistas iš kalėjimo, grįžo dirbti į savo parapiją.

Vysk. T. Matulionis

1928 XII 8 pop. Pijaus XI paskirtas tituliniu Matregos (in partibus infidelium) vysk. ir Mogiliavo arkivyskupijos apaštališkojo administratoriaus vysk. A. Maleckio pagalbininku. Komunistinei valdžiai persekiojant Kat. Bažnyčią Rusijoje, tas paskyrimas buvo padarytas visai slaptai; taip pat slaptai 1929 II 9 M. buvo vysk. A. Maleckio pakonsekruotas. 1929 XI 24 M. antrą kartą areštuotas, išlaikytas 11 mėn. kalėjime, per tą laiką 24 kartus GPU tardytas ir nuteistas 10 metų sunkiesiems darbams ir išvežtas koncentracijos stovyklon į Solovkų salas (Baltojoj jūroj). Ten vysk. M. išbuvo 21 mėn. Nepaprastai sunkus miškų kirtimo darbas, šaltis, drėgmė ir blogas maistas pakirto jo sveikatą. Iš Solovkų atvežtas į Petrapilio kalėjimą ir kurį laiką laikytas vienutėj, taikant griežčiausią režimą. Perkeltas į koncentracijos

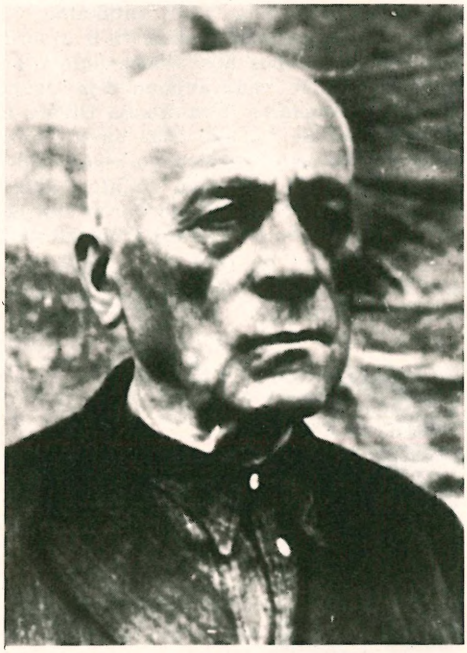

Vysk. T. Matulionis 1956 grįžęs iš sovietų kalėjimų

stovyklą netoli Petrapilio, dirbo dar 1½ mėn. ir paskui visiškai nusilpęs nugabentas į ligoninę Maskvon. Lietuvos vyriausybei susitarus su rusais keistis kaliniais, M. 1933 X 19 išleistas iš kalėjimo ir grąžintas Lietuvon. Peržengus kaliniams Rusijos sieną, Latvijos pusėje juos sutikęs pasveikino vysk. J. Rancans ir uždėjo jam ant galvos pileolę (viskupišką kepurėlę), džiaugdamasis galįs matyti vyskupą gyvą. Tada tik paaiškėjo paslaptis, kad M. vyskupas.

Praėjus metams, jau atgavęs sveikatą, M., pakviestas Kunigų Vienybės ir ALRK Federacijos, 1934 X 5 išvyko į JAV ir padaręs vizitus Apaštališkam delegatui arkiv. G. Cicognani, Čikagos ir Bostono kardinolams bei kitiems Amerikos vyskupams, lankė didesniąsias liet. kolonijas, parapijas, įstaigas, pasakydamas pamokslų ir kalbų, stiprinančių lietuvių religiją ir tautiškumą. 1936 Romoje priimtas pop. Pijaus XI, kuris per audienciją, pabučiavęs M., pasakė: ‚Garbė lietuvių tautai, kuri davė tokį didvyrį'. Viešėdamas Romoje jis gyveno pas tėvus marijonus ir daug prisidėjo prie tuomet Vatikane vykusioj katalikiškos spaudos parodoj lietuviško skyriaus įrengimo, kuris dėl tam tikrų priežasčių buvo užkliuvęs. Pargrįžęs į Kauną, M. apsigyveno pas seseris benediktines, buvo jų kapelionu ir šv. Mikalojaus bžn. globėju, talkino Kauno arkiv. J. Skvireckui įvairiuose pastoraciniuose darbuose: lankė parapijas, laikė pontifikalines pamaldas, šventino kunigus ir kt. Nuo 1938 jis ėjo oficiolo pareigas Kauno metropolijos kurijoj ir tribunole pirmos instancijos bžn. bylų, vadovavo Lietuvos dvasininkų misijoms remti s-gai, buvo Kauno kun. seminarijos nuodėmklausis. 1940, išėjus į pensiją kan. A. Sabaliauskui, M. pakviestas vyr. Lietuvos kariuomenės kapelionu. Mirus vysk. J. Kuktai, 1943 I 9 paskirtas Kaišiadorių ordinaru. 1946 komunistų apkaltintas, kad siuntęs savo tikintiesiems ganytojišką laišką, suimtas ir išvežtas į kalėjimą. Iškankintas ir paliegęs M. 1956 grįžo į Lietuvą, bet komunistinė valdžia neleido jam valdyti diecezijos. Gyvendamas Birštone, jis 1957 Kalėdų d. pakonsekravo Kaišiadoriams vysk. pagalbininką, bet nei jam ordinarui, nei jo pagalbininkui valdžia neleidžia eiti savo vyskupijoje pareigų. Paskutiniu laiku M. apsigyveno Šeduvoje. Trimis atvejais kalintas ir kankintas vysk. M. laikėsi didžiadvasiškai. ‚Jūs manęs neįbauginsit' — sakydavo jis komunistams. ‚Aš dėkoju Dievui, kad galėjau kentėti už Kristų' — kalbėjo jis, prisiminęs kentėjimų valandas. M. nusipelnė vyskupo kankinio vardą.

Acta Apostolicae Sedis 1934 t. V, 246 psl.; Marijampolės parapija 1933 nr. 11; Elenchus 1940; *T. Narbutas,* 4 Martyred Bishops 1953; Annuario Pontificio 1958. *R.Krs.*

Matulis 1. Juozas (g. 1899 III 19 Tatkonių k., Skapiškio vls., Rokiškio aps.) chemikas. I pas. karo metu mokėsi Liepojos vidurinėje mokykloje, 1924 baigė Lietuvos mokytojų profesinės sąjungos suaugusių gimn. Kaune ir įstojo į LU technikos fak., bet 1925 perėjo į matematikos-gamtos fak. fizikos - chemijos skyrių, kurį baigė 1929. 1928 VI 1 išrinktas medicinos fak. fiziologijos ir fiziologinės chem. katedros jaun. laborantu, 1930 IV 1 paskeltas tos pačios katedros vyr. asist., nuo XII 1 matematikos-gamtos fak.

J. Matulis

fizinės chemijos katedros vyr. asist. 1931 X 1 — 1933 IV 10 komandiruotas į Leipcigo univ. pagilinti fizinės chemijos ir fotochemijos studijų. 1934 V 12 VDU matematikos-gamtos fak. apgynęs disertaciją ‚Fotodichroizmo tyrinėjimai organinių dažų-kolodio ir želatinos sistemose', gavo gamtos mokslų dr. laipsnį. 1936 III 3 už habilitaciją ‚Weigerto efektas ir fotochem· niai procesai sidabro halogenidų želatinoje' įsigijo privatdocento teises, po to paskeltas docentu, vėliau e.o. prof. ir prof. 1940–41 VU gamtos-matematikos fak. dekanas. Po II pas karo išrinktas Lietuvos Mokslų Akad. tikruoju nariu ir 1946 paskirtas akademijos prezidentu. 1950 įstojo į Lietuvos komunistų partiją, 1950 ir 1957 išrinktas Sovietų Sąjungos aukščiausios tarybos nariu. 1953 dalyvavo Taikos konferencijoje Varšuvoje. Kaip Poltinių ir mokslinių žinių skleidimo d-jos pirm., 1949 išsp. Mokslas kovoje su prietarais ir religija. 1955 dalyvavo kaip Sovietų Sąjungos atstovas JT posėdžiuose Naujorke. 1957 paskirtas numatomos leisti enciklopedijos vyr. red. Nepriklausomoje Lietuvoje bendradarbiavo Kosmose, Lietuviškojoje Enciklopedijoje ir kt. Pagrindiniai M. moksliniai tyrimai liečia fotochemijos, elektrochemijos, fizinės chemijos ir kt. sritis. Išsp. Ateities dujų karo baisybės 1931, Fotodichroizmo tyrinėjimai organinių dažų kolodijaus ir želatinos sistemose (disertacijos santrauka, išsp. VDU matematikos-gamtos fak. darbuose VIII 1934, 191–256), Koloidų chemija 1947, Fizinės chemijos praktikos darbai 1948 ir kt. *J.P.*

2. Kiprijonas (1879 Mūmeliškių k., Antalieptės vls., Zarasų aps. — 1957 I 8 Valparaise, Ind.) visuomenininkas. 1902–04 dalyvaudavo slaptuose liet. vakaruose, vadovaudamas jų ginkluotai apsaugai, 1905–06 plačiai reiškėsi vietos sambrūzdyje, pareikalaudamas iš Antalieptės apl. visus rusus tuojau išsikraustyti ir su kitais taikęs jiems bausmes, todėl turėjo bėgti į M. Lietuvą, o vėliau į JAV. Čia veikė tarp socialistų, rašė žinučių Vienybei Lietuvninkų ir kt.

3. Steponas (g. 1918 II 21) kunigas, marijonas. Mokėsi Svėdasuose ir Užpaliuose, 1934 įstojo į marijonus, 1939 baigė Marijampolės marijonų gimn. Kaune studijavo techniką, filosofiją ir teologiją, Eichstätte (Vokietijoje) ir Romoje baigė teol. studijas. Už disertaciją ‚Archiepiscopus Georgius Matulaitis-Matulevičius MIC, Visitator Apostolicus in Lituania 1925–27' gavo dr. laipsnį. 1946 VII 21 įšv. kunigu, studijas tęsė Romos Gregorianumo univ. Bažnyčios istorijos fak., kur gavo licenciatą ir baigė doktoranto kursą. Lankė Mariologinį institutą. Nuo 1953 marijonų generaliniame name naujokyno vedėjas, namokolegijos virš., ekonomas. 1957 paskirtas dvasios vadovu ir vėl naujokyno vedėju. Nuo 1933 rašo įvairiuose laikraščiuose, LE bendradarbis. Šalia disertacijos, parašė Dievo Tarno arkiv. J. Matulaičio biografiją ir plačią jo laikų (1909–27) marijonų vienuolijos istoriją. *J.V.*

Matuojamasis ratas arba matuojamasis tekinėlis, prietaisas nuotoliams matuoti, susekti. Bet kuris kietu paviršium bėgąs ratelis ar tekinėlis, kiekvieną kartą visai apsisukęs, padaro kelią, lygų tekinėlio išoriniam apskritimo ilgiui. Norint išmatuoti kurio nors kelio ilgį, reikia 1. susekti tekinėlio (prietaiso ar vežimo) aplinkratį ir 2. suskaičiuoti, kiek kartų apvedimo ar kelionės metu tekinėlis apsisuko. Sudauginę abu dydžius, gausime rūpimą ilgį. Pačioje pradžioje prie tekinio stebulės ar prie vieno stipino būdavo pritaisomas išsikišęs pirštelis, kuris tekiniui visai apsisukus, užgaudavo įtaisytą varpą ar varpelį, kuris suskambėdavo. Stebėtojas lentelėje įbrėždavo brūkšnį. Vėliau pirštelis buvo pakeistas pieštuku, pro kurio galą slenka ratelio ašies kryptimi popieriaus juostelė, kurioje automatiškai pažymimi brūkšniai. Suskaičiavus tuos brūkšnius, gaunamas kelio ilgis. Ilgainiui pieštuko ir slenkančios juostelės vietoje buvo įtaisytas mechaninis skaitiklis, kuris skalėje jau parodo kelio ilgį metrais, kilometrais, jardais ar myliomis. Tokius mechaninius skaitiklius dabar turi automobiliai, dviračiai ir kt. Kartometrijoje m.r. ypač naudojami kreivoms keliukų ar upių linijoms išmatuoti. Matavimo tikslumas priklauso nuo prietaiso konstrukcijos, kelio paviršiaus lygumo ir panaudojimo tobulumo. *S. Dts.*

Matuojamoji juosta prietaisas vid. tikslumu atstumams žemėje matuoti. Tam tikslui XVI–XVII a. vartota vad. ‚vilktinė virvelė', aliejuje išvirinta su mazgais ir segėmis 75 uolekčių ilgio statutinė virvė, vėliau 10 sieksnių kelių dešimtų grandžių geležinė grandinė. Dabartinė m.j. yra plieninė, 10, 20, 25, rečiau 50 ar net 100 m

ilgio, plotis 2–4 cm, storis — iki 0,5 mm. Juostoje pažymėti metrai ir decimetrai. Darbo patogumui m.j. galai apkaustomi. Kai žemė yra normalaus kietumo, matuojama abiejų galų žiedus užmovus ant metrinių smailiai apkaustytų baslių su skersiniais kaištukais, kad juosta nenusmuktų. Tokios juostos ilgio pradžia ir galas sutampa su žiedo centru, atseit, ir su baslio ašimi. M.j. priešakinis galas, kai ji tempiama priekin, lieka atžymėtas žemėn įbestu kaišteliu, kuriuos surinkus, suskaičiuojamas m.j. atidėjimo kiekis. Kai dirbama miestuose, m.j. galai apkaustomi skaistvarinėmis rankenomis ir nominalinis m.j. ilgis abiejuose galuose yra pažymėtas brūkšniu. Priešakinis paklotos juostos galas atžymimas grindinyje skersiniu brūkšniu. Paskutinį kartą atidėjus m.j., suskaičiuojama, kiek linijoje tilpo pilnų juostų, ir priskaičiuojama nepilnos juostos atkarpa. Instrukcijos paprastai reikalauja kiekvieną liniją išmatuoti du kartus, priešingomis kryptimis. Tuo patikrinamas tikslumas. Matavimo tikslumas priklauso nuo vietos paviršiaus savybės (įžemis, apžėlimas, visokios kliūtys ir kt.) ir daugelio kitų priežasčių. Tikslesniems rezultatams gauti rūpestingai išlyginama ir paruošiama vieta, tobulinamas darbo metodas, tobulinama ir pati m.j. Precizinė m.j. apkaustoma rankenomis su įjungtu dinamometru tempimui reguliuoti. Abiejuose m.j. galuose, juostos pakraštyje, abipus nulinio brūkšnio, eina išilginės cm ir mm skalės. Temperatūros svyravimo įtakai sumažinti, m.j. daromos iš medžiagos, turinčios pastovų ir mažiausią temperatūros skėtimosi koeficientą, matuojama juostos temperatūra, joje specialiai įtaisytais termometrais ir t.t. Juostos ilgis dažnokai tikrinamas tiksliu komparatorium. *S.Dts.*

Matuojamoji kartelė atstumams matuoti yra nuo 2 iki 5 m ilgio, paprastai medinė, apkaustytais galais, bet kokio skersinio (tik ne apskrito) piūvio. Kartelėje spalvomis sužymėti metrai ir jų decimetrai. M.k. ypač tinka ten, kur vietoje yra daug statesnių pakopų, laiptų, mūrinių tvorų ir panašių kliūčių. M.k. vartojamos poromis: juodai-balta ir raudonai-balta (ar net po tris), užpakalinę atsargiai nukeliant ir priglaudžiant priešakyje matuojamos linijos kryptimi. Darbo metu m.k. laikomos dviejopai: 1. g u l s č i a i; tada jų galams palinkusioje vietoje nuprojektuoti naudojamas paprastas svambalas, o kai kliudo vėjas — optinis. Darbo vyksmui sudaro kiek skirtumo, ar einama nuokalnėn ar įkalnėn. Iš karto gaunama atstumo projekcija. 2. Jei m.k. g u l d o m o s ant nuolaidžios žemės, tai reikia: a. tinkamai, žiūrint apkaustymo būdo, glausti kartelių galus, b. specialiu eklimetru matuoti kiekvienos m.k. polinkio kampą ir skaičiuoti pataisą ar naudoti prietaisą, kuris paguldytas ant kartelės, automatiškai duoda visam jos ilgiui pataisą milimetrais. M.k. pasiekiamas didesnis tikslumas, negu su paprasta juosta. M.k. buvo paplitusios P. ir V. Vokietijoje. XIX a. pradžioje viena 2–3 m kartele buvo matuojamos pagal ant stulpų ištemptą virvę ar vielą net trianguliacijos bazės. Be įprastų pataisų, čia dar reikėdavo įvesti korektūrą dėl virvės nudribimo tarp tolokai esančių gretimųjų stulpų. Pasiekdavo tikslumą apie 1 : 100.000. M.k. buvo pradėtos vartoti ir Lietuvoje specialinėse mokyklose ir miestuose. *S.Dts.*

Matuoklė lentelė su padalijimais bei pažymėjimais, taikoma geodezijoje ir hidrometrijoje. Ji būna 3–5 m ilgio, 2–4 cm storio ir 6–12 cm pločio. Dažniausiai m. būna medinė, apkaustoma padu ir ranke-

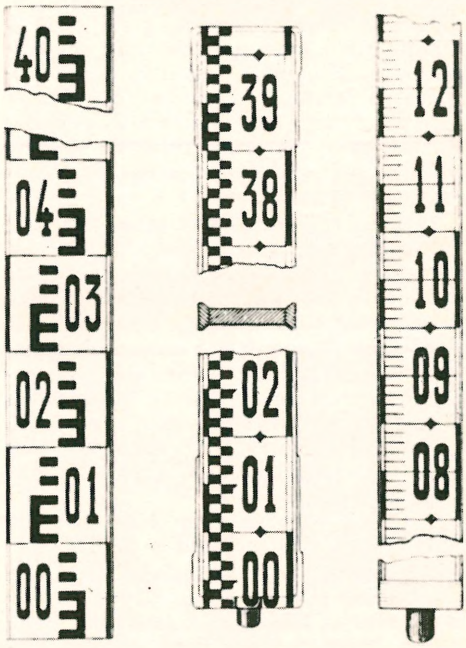

Matuoklė

nomis. Ji statoma vertikaliai prie pagrindinio instrumento (pvz. nivelyro) vizūros aukščiui nuo m. apačios išmatuoti. Vertikalinei m. padėčiai tiksliau pasiekti pritaisomas svambalas ar sferinis lygis. Kol instrumentai dar būdavo be žiūronų, laikąs m. atžymėdavo pagal vizuojančio nurodymus, iki kur vizūra muša išilgai m. slankiojančiu taikinėliu. Tada technikas atneštoje m. atmatuoja ir užsirašo į žurnalą; tai n e b y l ė m. Dabar vizūros aukštis atskaitomas iš m. iš karto pro žiūroną, nes m. yra padalyta brūkšneliais ar laukeliais ir yra įrašyti skaičiai. Šios skalės nulis yra apačioje pado, kuriuo m. statoma ant žemės, kuoliuko ar niveliavimo reperio; tai vad. k a l b a n č i o j i m. Smulkiausi dalmenų tarpeliai būna nuo dcm net iki 1 mm . Preciziniam darbui skalės dalelių didumo tikrumas ir taisyklingumas tikrinamas komparatoriais. Kenksmingai šilumos ir drėgmės kitimo įtakai sumažinti ar pašalinti dabar m. daromos iš specialių savybių metalų, pvz. invaro. Jų atskiri metrai, dcm ir cm tam tikra sistema nudažomi įvairiomis šviesiomis spalvomis, kad pro žiūroną būtų lengviau išskirti. Ataskaitoms patikrinti vartojamos apverčiamos dvigubų skalių m. Kai žiūrone yra bent du tolimačio siūleliai, tai jų parodymų ataskaitų m. skirtumas (matuoklės ilgio tarpelis) yra proporcingas nuotoliui ‚instrumentas — matuoklė'. Žinant tolimačio dauginamąjį koeficientą, kuris patogumui dažnai mechanikų yra daromas lygus 100, atstumas lengvai sužinomas. Pvz., kai ataskaitų skirtumas yra 1,072, tai nuotolis yra 107,2 m .

M. gali būti panaudota ir kaip pagrindinis įrankis trumpiems ilgiams išmatuoti ar sekliose vietose vandenų gyliams susekti. Pastaruoju atveju pagrindinį instrumentą atstoja vandens paviršius, o pagal jį daromos ataskaitos. Čia ataskaita iš karto duoda vietos gilumą. M. vartojama ir vandens horizonto svyravimams sekti (žr. Vandens matavimo stotys). *S.Dts.*

Maturin Charles Robert (1782–1824) airių rašytojas. Iš jo romantiškų romanų iškiliausias amžinąjį žydą aprašąs Melmoth the Wandere 1820, kurio tęsinį parašė H. de Balzac. M. tragediją Bertram 1816 pastatė E. Kean (žr.).

N. Idman, C. R. M.: His Life and Works 1923.

Matusas Jonas (g. 1899 X 26 Vaiguviškių k., Plokščių vls., Šakių aps.) istorikas. 1911 baigęs Plokščių pradžios mokyklą, vidurinį mokslą ėjo Jurbarko ir Seinų keturklasėse miesto mokyklose ir Kauno Saulės gimn., kurią baigė 1919. Po to mokėsi Vilkaviškio vyskupijos seminarijoje, kurią baigęs 1924 VIII 31 įšv. kunigu. 1924–30 studijavo LU teol.-filosofijos fak., 1926 gavo teol. licenciato laipsnį ir 1931 už disertaciją ‚Lietuvių rusinimas per pradžios mokyklas' — istorijos dr. laipsnį. Paskui keletą metų mokytojavo kazimieriečių mergaičių gimn. Kaune ir 1933–34 buvo Liet. kat. blaivybės d-jos reikalų vedėju. 1936 VDU humanitarinių mokslų fakultete apgynęs habilitacinį darbą apie Švitrigailą, gavo privatdocento teises ir 1940 pakeltas docentu. Dėstė Lietuvos kultūros istoriją, Lietuvos pajūrio ir Prūsų žemės istoriją. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1945–46 mokytojavo Regensburgo lietuvių tremtinių gimn. 1948 atvyko į JAV ir iki 1950 dėstė vokiečių ir prancūzų k. vyskupijos seminarijoje Grand Rapids, Mich. Po to įvairiose vietose dirbo pastoracinį darbą.

J. Matusas

Nuo 1918 plačiai bendradarbiavo įvairiuose laikraščiuose ir žurnaluose, rašydamas daugiausia iš Lietuvos ir kultūros istorijos. Iš svarbesnių straipsnių pažymėtini: Albertas Vijukas-Kojalavičius kaip Lietuvos istorininkas (Praeitis I 1930), Apie lotyniškų raidžių draudimą lietuviškiems spaudiniams (Athenaeum IV 1933), M. Valančius kaip Lietuvos istorikas (Senovė 1938), Kaip senovės lietuviai augino vaismedžius ir daržoves (Naujoji Sodyba 1942), Šis tas iš Lietuvos medicinos istorijos (Medicina 1943), Medžioklė pas mus senovėje (Mūsų Girios 1943), Lietuvos miškų gaminiai ir jų transportas iki XVI a. pabaigos (t. p. 1943), Vežimai ir rogės Lietuvos senovėje (Ūkininko Patarėjas 1943), Mūro ir medžio pastatai Lietuvos senovėje (Į Laisvę ir Ateitis 1943), M. Valančius (Margutis 1952) ir kt. Skyrium išsp. Penkios žinotinesnės naujųjų laikų sektos 1927, 20 metų tautos blaivinimo darbo (1908–1928) 1928, Lietuvos galybės mįslė 1930, Lietuvos rusinimas per pradžios mokyklas 1937, Lietuvos kariuomenė 1937, Švitrigaila, Lietuvos didysis kunigaikštis 1938, Lie-

tuvių kultūra senais laikais 1939, Šaulių Sąjungos istorija 1939, Vladas Pūtvis 1939, Tautos nepriklausymo pagrindai 1940, Senovės prūsų žemės nukariavimas 1940, Vidurinių amžių istorija 1946. Be to, redagavo Sargybą (1934) ir leidinius Lietuvos žymūs žmonės, kurie negeria 1933 ir Alkoholizmo pagrindai 1933. M. yra rašęs ir beletristinių dalykų: apysaka ‚Kauno pilis' (Draugija 1921), Latrelio nuotykiai (Margutis 1951) ir religinių apysakų serija (Kristaus Karaliaus Laivas 1950–51).

Matusevičius 1. Baltrus (1863 Keturvalakiuose, Vilkaviškio aps. — 1910 Maskvoje) matematikas, varpininkas. Baigė Marijampolės gimn. ir 1892 Maskvos univ. matematikos skyrių. Po to dirbo Valstybės banke Maskvoje. Būdamas studentu, priklausė slaptai Lietuvių stud. d-jai ir 1887–92 vadovavo d-jos chorui. Rėmė Šviesą, Varpą ir Ūkininką. 1890 dalyvavo varpininkų suvažiavime Stebuliškėse (Liudvinavo vls., Marijampolės aps.). Išvertė iš lenkų kalbos ir perdirbo S. Dicksteino Genių dėdę (Ojciec Szymon), išsp. Maskvos liet. stud. d-jos lėšomis Tilžėje 1892 kantrafakcine data 1863, [2]1896 ir [3]1900.

Lietuvos Žinios 1911 nr. 66; *K. Grinius* (Varpas 1926, 128 psl.); ('') Atsiminimai I 1947.

2. Kleopas žr. Gervilas, Kleopas Antanas (turi buti Girvilas).

Matusevičiūtė Izabelė (g. 1907) kalbininkė, visuomenės veikėja. 1927 baigė Kybartų Žiburio gimn. ir 1933 VDU teol.-filosofijos fak., kur studijavo lituanistiką, germanistiką, pedagogiką ir psichologiją. 1932–37 mokytojavo Lazdijų ir Kybartų gimn. 1937–39 gilino baltistikos studijas Berlyno univ. ir 1938 fonetikos inst. Hamburge. 1939–40 mokytojavo IV Kauno gimnazijoje, 1941 persikėlė į Vilnių ir dirbo Lietuvių kalbos žodyno redakcijoje. 1944 pasitraukė į Vokietiją, kur 1945–47 mokytojavo Eichstätto liet. gimn. ir 1947–49 studijavo lyginamąją kalbotyrą Göttingeno univ. 1949 atvyko į Kanadą. Archivum Philologicum (VIII 1939) išsp. darbą ‚Kiek naujos medžiagos prūsų vardynui'. Išvertė A. Rachmanovos Moterys Raudonojoj Armijoj 1934. Bendradarbiavo Naujojoje Vaidilutėje ir kt. Nuo 1957 rudens Moters red. Yra surinkusi daug liet. dainų, pasakų ir savo tarmės (kapsų) retų žodžių. Aktyviai reiškiasi LB veikloje.

Matuszewicz 1. Marcin (1714–1773) Lietuvos Brastos pilininkas. Mokėsi Drohičine, Lietuvos Brastoje, Varšuvoje. 1739 raštininkas Gardine ir vėliau Lietuvos Brastoje, nuo 1740 ten pat pastalininkis ir atstovas į 1748 seimą. 1752 jau Lietuvos Brastos stalininkas, žemės teismo teisėjas (1765) ir nuo 1768 pilininkas. Yra dalyvavęs 1767 Radomo konfederacijoje. Paliko 4 tomų atsiminimus (Pamiętniki), kuriuos 1876 spaudai paruošė A. Pawiński; jie apima 1714–65 ir rašyti po 1754. Jo 1755 dienoraštis yra dingęs. Liko ir kitų rankraščių. Išsp. Satyry 1789.

2. Tadeusz (1765-1819) Lietuvos Brastos kardininkas, (1) sūnus. Mokėsi pas pijorus Varšuvoje. 1784 dalyvavo Gardino seime, 1788 Ketverių metų seime, rėmė 1791 V 3 konstituciją, reikalavo žymių reformų. T. Kosciuškos sukilimo metu 1794 buvo Aukščiausioje tautinėje taryboje, 1811 iždo ministras, 1815–17 iždo dir. Yra išsp. jo kalbų, poezijos ir kt.

Matuszewski Ignacy (1858–1919) lenkų literatūros kritikas. Gimnaziją baigė Varšuvoje. Mokėsi prekybos mokykloje, prekybos studijas tęsė Leipcige, kur klausė taip pat filosofijos paskaitų. Literatūrinius straipsnius spausdino 1883–92 Przegląd Tygodniowy. Pirmaujančiu literatūros kritiku iškilo 1897, atspausdinęs studiją Subjektywizm w krytyce. 1898–1907 vedė Tygodnik Ilustrowany literatūros skyrių, dirbo įvairiose leidyklose (Biblioteka Dzieł Wyborowych, Wielka Encyklopedja Powszechna Ilustrowana, Myśl Polska ir kt.). 1909–19 Varšuvos Wolna Wszechnica univ. dėstė literatūros istoriją, 1912–15 lenkų rašytojų ir žurnalistų d-jos pirmininkas. 1919 paskirtas Varšuvos valstybinio univ. prof., bet šios vietos užimti jau nebespėjo. Iš M. literatūrinių studijų minėtinos: Słowacki i nowa sztuka 1902, Twórczość i twórcy 1910, Weissenhoff i Laury Wyspiańskiego 1911, Studja o Wyspiańskim 1916, Studja o Żeromskim i Wyspiańskim 1921. *J. K.*

Matuta arba Mater Matuta, sen. italų aušros šviesos, gimdymo ir moterų deivė, vėliau sutapatinta su gr. Ina Leukotėja (žr. Ina). Ryšium su Inos sūnum Palemonu (gr. Palaimōn) arba Melikartu (žr.), atitinkančiu lot. Portuną, M. buvo laikoma ir jūrininkystės deive. Birželio 11 d. matronos švęsdavo jos garbei šventę (Mat-

ralia). Atkastos garsiosios M. šventovės likučiai volskų mst. Satricum.

M. Halberstadt, Mater Matuta 1934.

Matutinum (lot.) naktinės krikščionių pamaldos (valandos), susidedančios iš skaitymo, psalmių, antifonų ir kt. Plg. Laudes (žr.).

Matutis 1. Anzelmas (g. 1923 Pelkavos k., Igliškėlių vls., Marijampolės aps.) vaikų rašytojas. Mokėsi Marijampolės Rygiškių Jono gimn., iš kur perėjo į mokytojų seminariją, kurią baigė 1942. Mokytojavo Santaikoje, Simne, Seirijuose, Alytuje. Eilėraščius pradėjo rašyti dar I gimn. klasėje; juos spausdino Šaltinėlyje, Ateities Spinduliuose, Mokslo Dienose, Žiburėlyje ir kt. Atskirai išsp. Suskaičiuok! (eiliuoti uždaviniai, pagal N. Končalovskają) 1947, Genių kalvė (eilėraščiai) 1948, Grok, žiogeli, smuikeliu (eilėraščiai) 1948, Vaikai iš kolūkio (D. Tarabildienės iliustracijos) 1950, Negriukas Džonis (iliustravo V. Jurkūnas) 1951 (rus. 1951, lenk. 1953), Mokyklos takeliu 1952, Vaivorykštė ežerą semia 1958; Miško cirkas 1958.

2. Jonas (1860 Telšių vls. — po 1926 Sviraičių k., Telšių aps.) knygnešys. 1886, pirkęs lietuviškas knygas iš D. Bubėno, platindavo po apylinkes, vėliau jau tiesiog atsiveždavo iš Tilžės. 1888 Tilžės policijos suimtas su knygomis ir perduotas Tauragės rusų žandarams. Po to kelis kartus rusų sugautas; vieną kartą suimtas turėdamas knygų daugiau kaip už 500 rublių. Tačiau iš Nevarėnų pabėgo ir netrukus (1900) išvyko į JAV. Čia taip pat parsisiųsdavo iš Tilžės lietuviškų knygų ir jas platindavo. Prieš pat I pas. karą grįžo į Sviraičius.

P. Ruseckas, Knygnešys I 1926, 67–69.

Matuzalis (hebr. methušelach ‚ieties žmogus') patriarchas, Henocho sūnus (Gim. 5, 21) ir Lamecho tėvas, miręs 969 metų amžiaus (Gim. 5, 21, 25–27). Jis minimas ir Kristaus genealogijoje. Tai seniausias iš visų ST asmenų. Iš to yra kilusi patarlė: ‚Senas kaip M.' arba ‚Jis tikisi M. amžiaus sulaukti'.

Matuzevičius Eugenijus (g. 1917) poetas ir vertėjas. Gimnaziją lankė Biržuose. Po to baigė Karo mokyklą atsargos jaunesniojo ltn. laipsniu. 1939–43 VDU ir Vilniaus univ. studijavo lituanistiką. 1939–40 redagavo moksleivių ateitininkų žurnalą Ateitį. Eilėraščius pradėjo rašyti dar žemesnėse klasėse tebebūdamas. Savo poezija aktyviai

E. Matuzevičius

bendradarbiavo Ateities Spinduliuose, Ateityje, N. Romuvoje, Židinyje, Kūryboje ir kt. 1944 vasarą išleistas jo pirmasis eilių rinkinys Audros paukščiai knygų rinkoje nebespėjo pasirodyti ir, greičiausiai, buvo sunaikintas. Pokario metais tarnavo Valstybinėje grožinės literatūros leidykloje. Nuo 1954 dirba konsultantu Lietuvos rašytojų sąjungoje. Sovietiniais metais M. paskelbė tris eilėraščių knygas: Darbymečio vėliavos 1950, Draugystės dainą 1953 ir Mes gyvename prie marių (vaikams) 1953. Šalia originalios kūrybos davė ir vertimų (Puškino Kaukazo belaisvį, Grafą Nuliną; Lermontovo Bėglį; Gorkio Žmonėse, Vaikystę ir kt.). Priešsovietinė M. poezija, nežiūrint stipraus nepriklausomybės periodo poetų (J. Kossu-Aleksandravičiaus, A. Miškinio, B. Brazdžionio ir kt.) poveikio, imponavo autentišku emocingumu ir gana savita dikcija. Pokario eilėraščiuose taip pat žymi pastanga išlaikyti emocinį charakterį, nors ne visuomet sėkmingai: propagandinis balastas didelę jų dalį neišvengiamai nutraukia į lėkštumo dugną.

Matuzonytė-Ingelevičienė Regina žr. Ingelevičienė-Matuzonytė, Regina.

Matvejs Valdemārs (1877–1914) latvių dailininkas, dailės teoretikas. 1910 surengė modernistų parodą Rygoje. Plačiai keliavęs Europoje ir studijavęs primityviųjų tautų meną, įtakotas Gauguin ir Denis, grįžęs vadovavo poimpresionistiniam sąjūdžiui, paveikdamas visą eilę to meto latvių ir rusų dailininkų. Išleido rusų kalba (pasirašęs Vladimir Markov) gyvai diskutuotas knygas apie dailės problemas: Faktūra 1914, Velykų salos dailė 1914. Po M. mirties dar pasirodė Negrų dailė 1919, o rankraščiuose liko visa eilė studijų. Rusijoje gyvendamas M. vadovavo vad. ‚Sojuz molodeži' ir redagavo šios s-gos raštus. Savo polemikoj kovojo prieš gamtos kopijavimo tendencijas, reikalaudamas dailininkui pilnos kūrybinės laisvės. Paliko apie 200 kūrinių, iš kurių 88 yra Latvijoje, kiti — Rusijos muziejuose. M. tapyba subtilaus ir išieškoto kolorito, lyriška. *H.N.*

Maubeuge (lot. Malbodium) mst. š.r. Prancūzijoj, prie upės Sambre, Belgijos pasieny, 133 m nuo j.l.; apie 26.000 gyventojų (1958). Metalo liejimo, mašinų gamybos, veidrodžių pramonė. M. išaugo prie šv. Aldegondos 661 įkurto benediktinių vienuolyno, panaikinto 1789. Jis buvo flamų miestas, bet po Prancūzijos karo su Olandija 1678 atiteko prancūzams ir jų karo inž. Vaubano paverstas tvirtove. Sunkiai apnaikintas II pas. karo metu.

Mauch Daniel, vokiečių renesanso skulptorius. Jo iš medžio drožinėti skulptūriniai altoriai Ulmo apylinkių bažnyčiose datuojami tarp 1505–29. Jų formos rodo evoliuciją iš vėlyvosios gotikos (Gregor Erharto mokyklos tipo) per vad. vėlyvosios gotikos baroko fazę į renesansą ir ankstyvąjį manierizmą. M. išsikėlė į Belgiją, kur Dalheme prie Liežo išliko M. signuota madonos statula.

Mauclair Camille (C. Faust slapyvardis, 1872–1945) prancūzų rašytojas ir meno kritikas. M. poezija (Le Sang parle 1904), romanai (Le Soleil des Morts 1898, L'Ennemie des rêves 1899, La Ville-lumière 1904) ir gausūs kelionių aprašymai (Le pur visage de la Grèce 1934, De Jérusalem à Istamboul 1939, Les Charmes des petites Villes d'Italie 1940 ir kt.) šiandien nebeturi beveik jokios vertės. Jo meno kritika (L'art en silence 1900, L'Impressionisme 1903, De Watteau à Whitler 1905, Monet 1927, Corot 1930, Turner 1939 ir kt.), paremta ne tiek estetiniu įžvalgumu, kiek mėgėjišku entuziazmu, gerokai prisidėjo prie impresionistų išpopuliarinimo.

Mauclère Jean (1887–1951) prancūzų rašytojas, publicistas, didelis Lietuvos bičiulis. Yra parašęs apie 140 tomų, daugiausia romanų iš Prancūzijos provincijos (ypač pajūrio) gyvenimo ir tūkstančius straipsnių prancūzų spaudoje. E. Turauskui tarpininkaujant, Lietuvos vyriausybės remiamas 1925 ir 1930 lankėsi Lietuvoje. Prancūziškai parašė šiuos veikalus apie Lietuvą: Sous le Ciel pâle de Lithuanie 1926 (kelionių aprašymas, išėjo 8 laidos), La Fille du Haff 1927 (romanas), Le Drame du Chateau-Noir 1928 (romanas), Le Pays du Chevalier blanc 1930 (Lietuvos istorija; išversta ispaniškai 1932), Gens et Routes de Lithuanie 1931 (antrosios kelionės po Lietuvą aprašymas), Agent 478, 1933 (romanas apie vokiečių intrigas Klaipėdos krašte), Contes lithuaniens 1936 (lietuviškos pasakos, išėjo 4 laidos), Panorama de la Littérature lithuanienne 1938 (parašyta bendradarbiaujant A. Vaičiulaičiui, premijuota Prancūzų akademijos), Le Rayonnement de la France en Lithuanie 1948 (Prancūzijos-Lietuvos kultūrinių santykių istorija, brošiūra), La Situation de l'Église catholique en Lithuanie 1950 (brošiūra). Be to, apie Lietuvą ir jos bylą prancūzų spaudoje yra parašęs kelis šimtus straipsnių. Už nuopelnus Lietuvai apdovanotas Gedimino ordino II laipsniu. *S.Jnt.*

Máučiuvis upelis Vaškų vls., Biržų aps., Yslykio (Lielupės) kair. intakas, 14 km ilgio; teka nuo Vaškų bžk. apylinkių į š. ir kerta Latvijos sieną.

Maudà dėmėtoji (Conium maculatum) skėtinių (Umbelliferae) šeimos žolė. Sutinkama patvoriuose, pakelėse retai. Nuodingas augalas. Vartojamas medicinoje (Herba Conii maculati arba H. Cicutae maculatae).

Maudas ežeras, Vižainio vls., Suvalkų aps., 6 km į p.v. nuo Vižainio mstl., 25 ha ploto; paviršius 200 m nuo j.l.; iš ež. į š. teka Juodupė, kuri po 2 km kerta Rytprūsių sieną ir teka į Vištyčio ež. (Pisos, Romintos, Unguros, Priegliaus).

Mauderode Otto von (1852 IV 26 Tilžėje — 1909 I 17 t. p.) vokiečių spaustuvininkas, nuo 1883 spausdinęs draudžiamąją ir kt. lietuvių raštiją. Nuolat gyvendamas Tilžėje, M. gerai pažino liet. gyvenimą ir jų tautinę kovą rusų pavergtoje Lietuvoje, įsigijo lietuviško raidyno ir, susisiekęs su Lietuvos veikėjais, ėmė spausdinti lietuviškas knygas. Tų knygų spausdinimas lotyniškais rašmenimis tuo metu buvo pelningas ir laisvas tilžiečių verslas, vokiečių valdžios nevaržomas. Tuo tarpu M. Lietuvai skirtų knygų spausdinimas gotiškais rašmenimis jau buvo gerokai suvaržytas. Todėl M. kelias į ‚Rusijai' skirtos lietuviškos knygos spausdinimą buvo atviras ir savo pelnu viliojąs (1895–1900 jis kasmet turėdavo po 80.000 rb. pajamų), pvz. jis sutiko Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgą nemokamai leisti, jei tik jam bus atiduota spausdinti katalikiškas maldaknyges. M. iš dalies ir šiaip buvo palankesnis lietuviams, negu kiti vietos vokiečiai; jis prieš 1890 jau buvo Lietuvių literarinės d-jos narys ir nuolatinis jos susirinkimų dalyvis. Nuo 1890 leisdamas Naują Lietuvišką Ceitungą ir nuo 1896 jos priedą Kaimyną, M. jų red. M. Kiošio lietuviškumo linkmės nevaržė,

leido jam rašyti už lietuvio išrinkimą į Prūsijos seimelį ir t.t. Jo leidžiamieji lietuviams laikraščiai buvo gana lietuviški. Nepatenkinti vokietininkai (Schwabachas, dr. Kipperis ir kt.) norėjo atpirkti iš M. tuos laikraščius, siūlė po 1000 markių jam ir red. M. Kiošiui, tačiau M. tuo metu (1905) liko nepalenkiamas. Ir tik vokietininkams nuolat grasinant, po 1906 pareikalavo, kad red. M. Kiošis kai kuriais atvejais lietuviškąją linkmę prislopintų, ypač, kai paaiškėjo, jog lietuviškosios knygos židiniais tampa Vilnius, Kaunas ir Seinai, o Tilžės spaustuvėmis tesinaudojo vietos lietuviai evangelikai ir iš dalies socialistai bei anarchistai. M. spausdino Žemaičių ir Lietuvos Apžvalgą (1890–96), Varpą (1892–1905), Ūkininką (iki 1895) ir kt. Varpo ir Ūkininko leidėjais pradžioje M. nepasitikėjo ir perėmė juos spausdinti tik dr. V. Bruožiui laidavus 2000 markių. Pradžioje M. spaustuvėje buvo daug spausdinama tikybinių liet. knygučių, vėliau ten liko spausdinami daugiau jau kairiųjų raštai. Šalia draudžiamosios liet. raštijos spausdinimo, M. buvo tapęs ir lietuviškos knygos urmininku Lietuvos knygnešiams, laikydamas ir ne savo spaudinių. 1902 jo išspausdintame lietuviškų knygų kataloge (Kataliogas lietuviszkų knygų gaunamų pas Otto v. Mauderode Tilžėje, 21908) buvo sužymėta 364 lietuviškos knygos. M. buvo sąžiningesnis už kitus Tilžės spaustuvininkus, nors kartais ir jis buvo kaltinamas vieną kitą knygutę persispausdinąs be autoriaus ar buv. leidėjo sutikimo ir jas savo nuožiūra platinąs, ypač kai patys leidėjai (pvz. P. Mikolainis ir kt.) gyveno JAV. Tilžės policijai 1893 pradėjus gaudyti liet. knygnešius, M. buvo vienas iš tų spaustuvininkų, kuris ne tik derėjosi su vietos policija, kad knygnešius paleistų, bet nuvykęs į Karaliaučių įtikino ir vyriausybės atstovus, jog tokie policijos išsišokimai kenkia Tilžės ir Prūsų karalijos reikalams ir, jei dėl tokių policijos veiksmų jis ar kiti spaustuvininkai bankrutuotų, tai Prūsijos valdžia turėsianti sumokėti visus nuostolius. Ir čia M. laimėjo: Vokietijos kaizerio ir Rusijos caro susitarimas drauge veikti prieš anarchistus ir socialistus bei sutartinai naikinti jų raštus, rusų draudžiamajai liet. raštijai nebuvo taikoma, o knygnešiai vokiečių buvo laikomi paprastais kontrabandininkais ir jiems teikiama visa slaptos prekybos pagalba. *A.Mž.*

Maudyčiai (vok. Moditten) kaimas ir girininkija Karaliaučiaus aps., arti Priegliaus žiočių. Vietovė dažnai lankoma karaliaučiškių iškylautojų. 1939 buvo 874 gyventojai, turėjo keletą restoranų. Gilinant upės kanalą iškasta radinių iš naujojo žalvario amžiaus.

Maudykla maudymosi vieta natūrali arba su tam tikrais įrengimais. Natūralinės m. būna prie ežerų, upių ar jūros. Maudymasis tokiose m. turi higieniškos reikšmės, užgrūdina kūno atsparumą oro temperatūros kitimams, veikia gaivinamai ir stiprinamai. Ypačiai maudymasis jūroje yra didelės reikšmės: jūros vandenyje esama ištirpusių druskų ir saulės šviesa pajūryje daug turtingesnė aktyvių ultravioletinių spindulių. Maudymasis jūroje dažnai naudojamas ir gydymosi reikalams: jis skatina žmogaus kūno medžiagų apykaitą, teigiamai veikia nervų sistemą, kai kuriuos chroniškus odos sutrikimus, bendrą nusilpimą ir kt. Naudingas kaulų ir liaukų tuberkuliozės atvejais. Lietuvoje žinomos jūros m. buvo Palangoje, Giruliuose, Smiltynėje, Juodkrantėje ir Nidoje.

Dirbtinės m. įrengiamos baseinuose (žr.), kurie būna arba atvirame ore (vasaros metu), arba uždarose patalpose, naudojamose ištisus metus. Čia svarbu, kad baseino vanduo būtų periodiškai pakeičiamas ir pats baseinas dezinfekuojamas. *B.Mtl.*

Maudymasis žr. Maudynės.

Maudymosi baseinas žr. Baseinas.

Maudynės maudymasis, prausimasis upėje, ežere, pirtyje, vonioje. XIX a. ir iki pat paskutinių dienų ežerų ir upių srityje m. ne vien tik švaros veiksmas, bet ir pramoga. Vasaros laiku maudomasi darbų poilsio metu, bet ypač vakarais prieš einant miegoti. Buvo maudomasi šeštadienių vakarais, susirenkant būrin ir besimaudant plaukiant lenkčiui, kovojant dėl įmestos lentos, rąsto ar karties ir kt. Dar daugiau buvo pramogaujama maudantis sekmadienį (tuojau po pietų), kai visi likusieji namuose susirinkdavo į m., kur būdavo maudomasi iki pavakarių. Paprastai dideliame kaime į m. rinkdavosi atskirai suaugę vyrai ir atskirai paaugliai; besimaudančios moterys neišskirdavo nei jaunų mergaičių, nei vaikų. R. Aukštaičiuose dar iki I pas. karo daug kur tiek berniukai, tiek mergaitės iki 10–12 m. maudydavosi drauge; pamokslų įtakoje po I pas. karo imta išskirti 6–7 metų vaikus.

Pirčių srityje maudomasi kiekvieną ar nors kas antrą šeštadienį, dažnai į pirtį pasikviečiant ir kaimynus. Taip pat pirtis kūrenama ir po kiekvienų didesnių darbų (rugiapiūtės, kūlės, linų mynės), nelaukiant nė šeštadienio (žr. Pirtis). Pirčių neturinčioje Lietuvos dalyje (iš dalies Žemaičiuose, Užnemunėje ir M. Lietuvoje) m. yra žymiai retesnis ir grynai tik savos šeimos reikalas. M. reikalams kiekvienas ūkis ar šeima turi įvairaus dydžio ir pavidalo indų: skobtinės (seniau), kubilai, statinės, kurie pripildomi karšto vandens. Žemaičiai XIX a. vandenį šildė ne tik židinyje sukaistuose induose, bet ir pačiam inde, sumesdami įkaitintų akmenų. Pagal senuosius žemaičių papročius, pirmasis eina maudytis arba išmaudomas senukas, paskui šeimininkas ir t.t., žiūrint jo vietos šeimoje, o paskutiniu turėjo teisę maudytis samdinys, piemenukas. Po vyrų sekė moterų eilė, kurios taip griežtai eilės nesilaikydavo. Galvoms ištrinkti visur buvo daromas šarmas. Besimaudantiems vyrams galvas daug kur trinkdavo iki I pas. karo moterys (Tauragė, Nemakščiai, Luokė, Jieznas, Merkinė); Dzūkuose šis paprotys vietomis išliko iki pat II pas. karo. M. indai sustatomi Žemaičiuose antrininkėje, rečiau pirkioje (vasarą prieangyje) arba kamine. Dzūkai dažniausiai maudydavosi pirkioje, rečiau kur nors kitur; Užnemunės didesnių gyvenamųjų namų srityje maudomasi virtuvėje ar nuošaliame kambaryje. Būdinga, kad namuose maudydamiesi mažiausiai drovūs yra dzūkai; jie 12–14 m. mergaites dar maudo esant pirkioje savos šeimos vyrams (broliams, net ir samdiniams; Miroslavas, Merkinė); to vengia ne tik kiti užnemuniečiai, bet ir paprūsės žemaičiai.

Šalia paprastos švaros reikalui m. Lietuvoje yra išlikusios ir apeiginės m. Paprastai visi stengiasi išsimaudyti upėje ar ežere, jei vanduo jau užgriautas (po perkūnijos), per Sekmines. Šios m. suteikiančios sveikatą ir palaikančios jaunystę. Po pirmų pavasario, vasaros ar savo amžiaus darbų pats darbininkas ne tik perliejamas vandeniu, bet daug kur turi dar ir išsimaudyti, nes tuomet ne tik jis pats, bet ir darbo gyvuliai būsią sveiki, o pats darbas derlus ir našus. Mėšlą vežant, šieną ar javus dorojant supilamos vandeniu merginos; tai lemią laukams derlių, o joms greitas vestuves. Labai dažnai tokiomis dienomis merginos sumetamos į upelį, ežerą ar nors tvenkinį, o vietomis po visų tų darbų šeimininkai duoda joms ir išsimaudyti. Apeiginėmis m. tenka laikyti pirmą kartą pirtin atėjusios jaunamartės išprausimą, taip pat moters pirtį ar išmaudymą prieš gimdymą ir pirmą gimdyvės pirtį ar jos numaudymą šiai pradėjus vaikščioti; tiek prieš gimdymą, tiek po jo moteris buvo prausiama viena, kitoms moterims nedalyvaujant, išskyrus vieną patikimą senesnę moterį, būsimą ar esamą jos bobutę. Apeiginėms m. priskirtinas ir pirmasis kūdikio nuprausimas, kada vanduo išpilamas į išskirtines vietas (pvz. dvišakio beržo liemens žiobus, po stalu ar pirkios kertėje, pakrosnin ir t.t.). Tos pat prasmės yra ir pirmasis buvusio ligonio pirtyje ar namuose išmaudymas, kada jam maudantis ar maudant tedalyvauja tik būtinas pagalbininkas; po šio numaudymo jis laisvai prausiasi su kitais pirtyje ir t.t. Iki I pas. karo apeiginis maudymas buvo žinomas ir arkliams. D. Ketvirtadienį, kiti per šv. Jurgį, Sekmines išmaudydavo ar nors išprausdavo arklius, kad šie visus metus būtų sveiki ir riebūs.

J. Balys, Lietuvių tautosakos skaitymai II 1948.

A.Mž.

Maugham William Somerset (g. 1874) anglų rašytojas. Studijavo mediciną Heidelberge ir 3 metus gydytojavo Anglijoje, kol visiškai atsidėjo literatūrai. Jo gausių knygų aplinka ir veikėjai margi ir daugiataučiai, paimti iš autoriaus nuotykingo gyvenimo. Stipriausias M. romanas yra iš dalies autobiografinis Of Human Bondage 1915, aprašąs jaunuolio ieškojimą ir vystymąsi. M. išgyvenimai britų žvalgyboj aprašyti apysakoj Ashenden 1928, viename geriausių to žanro kūrinių. Kiti svarbesnieji M. romanai yra The Moon and the Sixpence 1919, remiąsis Gauguino gyvenimu ir Cakes and Ale 1930, kurio vyriausias veikėjas mena anglų romanistą T. Hardy. Viena ryškiausių M. sukurtų veikėjų yra Saddie Thompson iš novelių rinkinio The Trembling of a Leaf 1921, dramatizuoto pavadinimu Rain 1922. M. dramos, nors nestokojančios karčios satyros, yra lengvesnio pobūdžio už

W. S. Maugham

jo romanus. Būdingesnės jų: The Land of Promise 1914, Our Betters 1923. Gausybė M. kūrinių paversti filmais.

M. autobiografijos: Summing Up 1930, Writer's Notebook 1949. Savo pažiūras į literatūrą jis taikliausiai reiškia savo įžangose į romanus Ten Novels and Their Authors 1954. M. stovi atokiai nuo šiųdienės moderniosios literatūros srovės ir daugiau žvelgia į XIX a. Jis yra būdingas natūralistas, gabus pasakotojas, aiškus, paprastas, pastabus, objektyvus aplinkos ir paviršinių veikėjų savybių registruotojas.

Lietuviškai išversta eilė M. novelių: Miss Thompson, romanas Dažytas Vualis (vertė S. Zobarskas 1958). Pažadėtoji žemė, versta A. Landsbergio, I. Tvirbuto statyta Kasselio, Čikagos ir Hartfordo liet. trem-ties teatruose.

P. Dottin, Le théâtre de S. M. 1937; *H. Papajewski,* Die Welt-, Lebens- und Kunstanschauung S. M.s 1952; *J. Brophy,* S. M. 1952; *K. G. Pfeiffer,* W. S. M.: A Candid Portrait 1958. *A.L.*

Maui sala, antroji didumu Havajuose, 1885 km², apie 50.000 gyv. (1958). Adm. centras Wailuku, uostas Lahaina. M. padalyta į du apvalius pusiasalius: rytinį ir vakarinį. Pirmajame yra Haleakalos vulkanas (3112 m aukščio), kurio kraterio perimetras yra 32 km, o gylis 835 m. Saloje yra didelės cukrinių nendrių ir kavos medelių plantacijos.

Maukna dideliais gabalais nulupta eglės žievė, kurią vartojo užtiesti ant lubų, stogo. Žr. Luobas.

Maulbertsch Franz Anton (1724–1796) vokiečių tapytojas. 1739 mokėsi Vienoje pas van Roy, 1741 akad. pas van Schuppeną. 1759 Vienos akad. narys. M., padedamas būrio mokinių ir padėjėjų, freskomis dekoravo kelias dešimtis bažnyčių ir rūmų salių Austrijoje, Vengrijoje ir Čekijoje, pvz. 1756 Halbthurno pilyje, 1758–60 Kremsierio arkiv. rezidencijoje, 1772–81 Győro katedroje, 1780–81 Pápa katedroje, 1794 Strahovo vienuolyno bibliotekoje prie Prahos. M. originaliai vystė austrų ir Venecijos baroko monumentalinės tapybos stilių. Dramatizuodamas alegoriją, M. ją priartino prie istorijos. Jo gausūs lubų tapybos škicai yra perdėm iš šviesos ir spalvų sukurtos ekstatiškos ir nerealios vizijos. M. dirbo taip pat paveikslų altoriams.

Maulbronn mstl. p.v. Vokietijoje, Viurtemberge, 30 km į r. nuo Karlsruhės, 253 m nuo j.l.; 2600 gyv. (1954). 1146 įkurtasis cistersų vienuolynas, nuo 1558 pavers-

F. A. Maulbertsch (autoportretas, 1790)

tas protestantų dvasine seminarija. Jis užima kelių ha plotą su keliolika senų namų ir XII a. statyta bažnyčia. Tai visiškai sveikas išlikęs viduramžių vienuolynas. Tiek architektūra, tiek vidaus išgražinimais turi žymios vertės meno istorijai.

J. Dörrenberg, Das Zistersienserkloster M. 1938.

Maūmas baidyklė, vaikams gasdinti pramanytas baidas, baubas, kad šie nelandytų į pavojingas vietas ir šiaip būtų klusnesni bei geresni. Pagal tuos pasakojimus vaikams, m. gyvenąs šulinyje, tvenkinyje, kartais ir tamsiame pirkios kampe, užkrosnėje. Kartais nusakytas m. pavidalas atitinka namų vaiduoklį ir savo gyvenamąja vieta gali būti susietas su senosiomis namų dvasiomis.

A. Mažiulis, Pasakiškasis ‚Maumas' (Gimtasai Kraštas 1936).

Mau-mau (kikujiškai ‚pasislėpusieji') slaptas afrikiečių pogrindžio sąjūdis Kenijoje prieš baltuosius. Jis yra įkurtas Kikujų (žr.) tautinio nepriklausomybės sąjūdžio veikėjų, ypačiai Jomo Kenyatta (žr.), bet jis išsiplėtęs ir merų bei embų tautelėse. Tai žiauriu būdu vykdomas puolimas baltųjų. Iš pasalų surengtuose smogimuose žudomi ir kankinami ne tik baltieji, bet ir jų pačių tautiečiai, nepritarią terorui. Taip pat naikinami net naminiai baltųjų gyvuliai, pvz. nukertant apatines dalis kojų. Sąjūdžio nariai prisaikdinami slaptose

iškilmingose apeigose. Organizuoti į drausmingus būrius ir slėpiami kitų kikujų, puolimus pradėjo 1953. Užpuolę Lari vietovę prie Nairobio nužudė 71 ir sužeidė 100 kikujų, neprisidėjusių prie jų sąjūdžio. 1954 prieš juos buvo pasiųsta britų kariuomenė, kuri tik po 3 metų nuostolingų veiksmų atstatė krašte saugumą. Per 60.000 teroristų ir jų rėmėjų tapo nuteisti arba izoliuoti stovyklose. Jie reikalauja baltuosius pasitraukti iš 30.000 km² tinkamos žemės ūkiui plotų, vad. Baltųjų aukštumų.

L. S. B. Leakey, Mau Mau and the Kikyu 1952: *A.B.*

Maumedynai maumedžio medynai ar ir atskiri miškai, kur pastarasis vyrauja. Pagal žiedadulkių tyrimus (J. Kuprevičiaus, J. Dalinkevičiaus, A. Minkevičiaus ir kt.), manoma maumedį Lietuvos dabartiniuose plotuose savaime augus tik tarpuledžiais ir po paskutiniojo ledynų laikotarpio. M. Jankausko maumedžių tyrinėjimas Lietuvoje rodo, kad savaime atsiželdžiusių m. nėra, kad visi Lietuvoje esą m. dirbtinai želdyti. Lietuvos miškuose, parkuose, sodybose, botanikos soduose esama nedideliais plotais ar pavieniais medžiais augančių maumedžių: Larix europaea 189 vietose, L. sibirica 14, L. Sukaczewii 14, L. polonica 3, L. leptolepis 10, L. eurolepis 2, L. kurilensis 2 ir L. laricina 2 vietose. Dažniausias Lietuvos miškuose yra maumedis europinis užveistas nedideliais 0,1 iki 3,0 ha sklypais. Jo esama šiuose miškuose: Vidgirio, Degsnės, Sirguškės, Ąžuolpamūšio, Degutlaukio, Juškinės, Karčrūdės, Strašiūnų, Gojaus, Dubravos, Lomankos, Braziūkų, Agurkiškės, Kamšos-Marvos, Buktos, Kazlų Rūdos, Gražiškių, Mikalavo, Varnabūdės, Šunskų, Paežerio, Jankų, Jokūbavos, Vainagių, Juodelės, Beržėnų, Nemenčinės, Pamergės, Bubių, Pageluvos, Gruzdžių, Daunoravos, Saldutiškio, Rukų, Pagėgių, Graužinių, Pavirinčių, Užgojų, Berkelių, Šašuolių, Paširvinčio, Varėnos, Varčios, Rūdininkų, Ąžuolijos, Mažeikių, Dūkšto, Pavilnio, Verkių, Bukiškės. Maumedis sibirinis sutinkamas tik Jankų bloke (349 kvadrate) ir maumedis lenkinis Dubravos miške. L. laricina randamas Kauno ir Vilniaus botanikos soduose, o L. eurolepis — Kauno botanikos sode ir Alytaus medelyne. Lietuvos miškuose m. sudaro grynus, mišrius su lapuočiais ir spygliuočiais medynus. Kadangi jie yra dirbtinai želdyti ir savaime atsiželdančių nėra, tai juos reikia laikyti laikinio pobūdžio. Geriausias m. yra Degsnės miške (Prienų girininkijoje), augąs moreniniame 50–70 cm storio priesmėlyje, esančiame ant storo molio sluoksnio. Šio 103 metų amžiaus europinio maumedžio medyno taksaciniai daviniai perskaičiuoti į vieną hektarą matomi lentelėj (žr. 541 psl.).

Maumedynas Vidgirio miške

Be europinio maumedžio, Lietuvos miškuose randami lenkinio ir sibirino maumedžio medynai, kurie savo našumu tačiau toli atsilieka nuo maumedžio europinio. Maumedis europinis gerai auga vidutinio sunkumo dirvožemiuose. Jo medynai atitinkamose augavietėse yra našesni už mūsų pušies ir eglės. Lietuvos klimatinės ir edafinės sąlygos maumedžiui europiniam yra tinkamos. Savaiminiam maumedžių želdymuisi reikalinga atitinkama miškininko pagalba, pvz. dirvos paviršiaus papurenimas ir kt. Aukštesnioji miškų mokykla Alytuje jau 1928 ėmėsi veisti įvairias maumedžių skirtis medelyne ir miškuose.

J. Kuprevičius, Tarpuledžių gadynės kenis (Abies) Lietuvoje (Mūsų Girios 1929 nr. 1); Lietuvos miškų ūkio statistika 1937; *M: Jankauskas,* Maumedžiai 1954. *A.Rkž.*

Maumedis (Larix) pušinių (Pinaceae) šeimos medis su švelniais pavieniais ar kuokštiniais spygliais, kurie žiemą nukrinta. Išplitę vidurinėje klimato juostoje; apie 12 skirčių. Žiedai vienanamiai, viena-

Medyno sudėtis	Medyno aukštis m (vid.)	Medyno aukštis m (mkm.)	Medžių skersmuo cm (vid.)	Medžių skersmuo cm (mkm.)	Medžių skaičius	Medyno skerspločių suma m^2	Medyno tūris ktm (padarinis)	Medyno tūris ktm (malkinis)	Iš viso m^3	Prieauglis m^3 (einamasis)	Prieauglis m^3 (vidutinis)
9M	38	39	46,7	74	324	53,52	977,8	106,2	1084	—	—
+1E	20	22	16	40	312	7,64	28,0	28,0	56	—	—
+P	31	33	36	42	20	1,88	16,8	11,2	28	—	—
					656	65,04	1022,6	145,4	1168	12,4	11,3

lyčiai. Vaisius nedidelis kankorėžis. Mediena pramoninės vertės. Išgyvena 500 metų. Lietuvoje m. savaime neauga, bet veisiamas miškuose ir dekoratyviniams tikslams. Dažnesnis yra m. europinis (L. europaea), iki 40 m aukščio, Vidurio Europos čiabuvis. Mediena branduolinė, gerų technikinių savybių. Iš sakų gaunamas vad. Venecijos terpentinas. M. sibirinis (L. sibirica), iki 50 m aukščio, išplitęs Rusijos šiaurinėse srityse, Sibire, pietuose siekia Volgos. M. lenkinis (L. polonica) auga Lenkijos pietuose. Dėmesio vertas naujai išvestas Dunkeldo m. (L. eurolepis) hibridas tarp europinio ir japoninio (L. europaea × L. leptolepis), pasižymis labai greitu augimu. JAV pramoninės reikšmės yra m. vakarinis (L. occidentalis, ag. Western Larch), išplitęs Vašingtono, Oregono, Idaho, Montanos valstybėse, siekiąs 60 m aukščio, ir m. rytinis (L. laricina, ag. Eastern Larch), iki 30 m aukščio, būdamas išplitęs visoje Aliaskoje ir Kanadoje savo pietine siena augimą baigia Wisconsino, Mičigano, Naujorko, Connecticuto valstybėmis. Japonijoje auga m. japoninis (L. leptolepis).

Maumedis europinis

M. dažnai veikia grybas m. vėžys (Dasyscypha Willkommi). Nuo jo nukenčia daugiausia m. europinis. Jis, naikindamas medieną, sukelia vienašones žaizdas stiebuose ir šakose. M. vėžys, susidarius palankioms sąlygoms, kartais išnaikina ištisus maumedynus (žr. dar Dasyscypha). *J.Rkt.*

Mauna Kea (‚baltas kalnas') neveiklus vulkanas Havajų saloje; 4195 m aukščio. Vandenyno dugnas, nuo kur vulkanas yra iškilęs, yra 5490 m žemiau vandenyno paviršiaus. Tuo būdu vulkano viršūnė yra 9685 m aukščiau jo bazės. Tai yra didžiausias žemės paviršiuje iškilimas. 3965 m aukštyje yra mažas, užšalęs ežerėlis.

Mauna Loa (‚ilgas kalnas') didžiausias pasaulyje veikiantis vulkanas Havajų saloje; 4180 m aukščio. Vienas iš jo kraterių Kilauea (žr.) yra didžiausias pasaulyje. Dažnai išsiveržia; vėliausias didelis lavos išsiliejimas iš Kilauea kraterio įvyko 1954 V.

Maunoir Julien (1606–1683) palaimintasis, jėzuitas, Bretanijos (Š. Prancūzijoje) misininkas. Per 42 metus, ypačiai padedamas V. Huby ir F. Nepveu, labai sustiprino religinį gyvenimą Bretanijoje, kuri ir šiandien yra religingiausia provincija Prancūzijoje. Pagrindinės priemonės buvo misijos, dažnos rekolekcijos ir religinės knygelės bretonų kalba. Įdomu pastebėti, kad jis naudojo tas pačias priemones, kaip

ir Lietuvoje jėzuitai: giesmes ir eilėdarą tikėjimo tiesoms išreikšti, kad tokiu būdu palengvintų žmonėms atsiminti. 1951 V 20 pop. Pijus XII M. paskelbė palaimintuoju. Šventė I 30.

A. Séjourné, Histoire du vén. serviteur de Dieu, J. M. 2 tt. 1895; *M. Questel,* Un aportre de la Bretagne, le vén. P. J. M. 1921; *M. le Berre,* Un grand missionnaire breton. le vén. P. J. M. 1931; *P. d'Herouville et A. M. Lanz,* G. Maunoir, Apostolo della Bretagna 1951. *A.Lm.*

Maupassant Guy de (1850–1893) natūralizmo epochos prancūzų rašytojas, vienas žymiausių trumpos novelės meistrų visoje pasaulinėje literatūroje. Vaikystę ir jaunystę praleido gimtojoje Normandijos provincijoje; vidurinį mokslą ėjo Yvetot sem. ir viename Roueno liciejuje, kurį baigė 1869. Tų pačių metų rudenį pradėtas teisės studijas Paryžiuj nutraukė 1870–71 karas su Prūsija. Po karo, tėvo reikalams pašlijus, nebegalėjo grįžti į universitetą ir duoną turėjo pelnytis valdininkaudamas. Literatūrinę karjerą M. pradėjo eilėmis, dar gimnazijoje tebebūdamas. Proza rašyti paskatino jo motinos (Laure Le Poittevin) draugas Gustave Flaubert, kurio asmeninė ir literatūrinė įtaka turėjo lemiamos reikšmės M., kaip rašytojo, susiformavimui. Su Flaubert'u M. ypač suartėjo 1875–76 žiemą, dalyvaudamas jo sekmadieniniuose priėmimuose, kuriuose taip pat lankėsi Turgenevas, Taine, Zola, E. de Goncourt, Heredia ir kt.). Nuo to laiko Flaubert tapo vieninteliu kūrybiniu pavyzdžiu, kritiku, patarėju ir vyresniu draugu. Lygiagrečiai M. palaikė artimus santykius su jaunesniųjų natūralistų grupe (Alexis, Cérard, Hennique, Huysmans, Zola), kurios almanache (Les Soirées de Médan) buvo paskelbtas pirmas reikšmingas M. kūrinys Boule de Suif 1880, ypač išgarsinęs jo vardą. Boule de Suif pasisekimas paskatino M. mesti tarnybą ir atsidėti literatūrai bei žurnalistikai. Per 10 intensyvaus darbo metų (1880–90) M. paskelbė arti 30 dailiosios literatūros knygų ir nemažą skaičių įvairių straipsnių. Jo darbą nutraukė 1890–91 pasirodę pirmieji protinės ligos simptomai. M. mirė visiškai pamišęs, tačiau fizinė mirties priežastis buvo veneriės ligos sukeltas progresyvinis paralyžius. M. literatūrinį palikimą sudaro eilės (Des Vers 1880), novelės (La Maison Tellier 1881, Mademoiselle Fifi, Contes de la bécasse 1883, Les Soeurs Rondolli, Clair de lune, Yvette, Miss Hariet, Monsieur Parent 1884, Contes du jour et de la nuit 1885, La petite Roque, Toine 1886, Le Horla 1887, Le rosier de Mme Husson 1888, La main gauche 1889, L'Inutile beauté 1890), romanai (Une vie 1883, Bel-Ami 1885, Mont-Oriol 1887, Pierre et Jean 1888, Fort comme la Mort 1889, Notre coeur 1890), kelionių užrašai (Au soleil 1884, Sur l'eau 1885, La vie errante 1890) ir dramos (Musotte, La paix du ménage 1891). M. paprastai priskiriamas natūralizmo srovei, tačiau tipingas natūralistas jis yra tik savo pasaulėžiūra bei tematika. Estetika, stiliaus ir formos samprata M. artimesnis G. Flaubert'o impersonalizmui. Savo novelėse ir romanuose M. stengiasi būti tik objektyvus inertiškos tikrovės vaizduotojas, liudyti nieko neteigdamas. Vienintelė ryškiau prasimušanti idėjinė gaida absoliutus pesimizmas. Geriausios M. novelės (Boule de Suif, La Maison Tellier, Le Champ d' Oliviers, La Parure, L'Inutile beauté ir kt.) iki šiol tebėra nepralenkti šio žanro pavyzdžiai visuotinėje literatūroje, tuo tarpu romanai stipriai nukentėjo nuo laiko. Eilės ir dramos šiandien nebeturi jokios vertės.

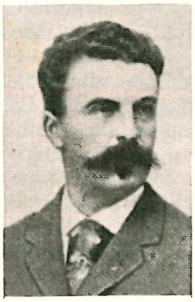

Guy de Maupassant

Nemaža M. kūrinių išversta ir liet. kalbon Darbininkų Viltyje (1905), Vilniaus Žiniose (1906), Vienybėje Lietuvninkų (1907) ir kitur. Iš atskiromis knygomis išleistų vertimų pažymėtini: Novelės (vertė B. Blažonytė) 1922, Rinktinės novelės (vertė E. Viskanta) 1929, Ivettė (vertė A. Venclova) 1930, Prostitutė Storiukė 1934, Pjeras ir Žanas (vertė R. Mironas) 1937, Moters širdis (vertė Stp. Zobarskas) ²1953, Mielasis draugas 1956 ir kt.

A. Lumbroso, Souvenirs sur M. 1905; *François* (Tassart, jo tarnas), Souvenirs sur M. 1911; *R. Dumesnil,* G. de M. 1933; *P. Maurand,* Vie de M. 1942; *F. Steegmuller,* M., a Lion in the Path 1949; *J. Thorval,* L'Art de M. 1950; *A. Vial,* G. de M. et l'art du roman 1954; *K. Togeby,* L'oeuvre de M. 1954. *A.Č.*

Maupeou René Nicolas de (1714–1792) Prancūzijos kancleris (1768–74). Pradžioje buvo Paryžiaus parlamento priminink as, paskui užėmė tėvo turėtą kanclerio vietą. Jis buvo karaliaus absoliutizmo šalininkas ir prisidėjo prie Paryžiaus parlamente kilusios opozicijos prieš Liudviką

XV nugalėjimo. 1771 paleido parlamentą ir jo narius ištrėmė. Naują parlamentą sudarė iš jo paskirtų narių. Panašiai pasielgė ir su provincijų parlamentais. Pakeitė vyr. teismo tvarką. Norėjo reformuoti teismus, siekdamas panaikinti tarnybų pardavinėjimą. Dėl autokratinių pažiūrų buvo labai nemėgiamas, todėl Liudvikas XVI jį atleido.

Maupertuis Pierre Louis Moreau de (1698–1759) prancūzų fizikas ir matematikas, nuo 1731 Paryžiaus mokslų akad. narys, 1741 (Fridricho II pakviestas) Berlyno akademijos prezidentas. 1736–37 vadovavo dienovidinio laipsnio ilgio matavimui Laplandijoje ir pirmas įrodė, kad pagal Newtono dėsnį žemė prie ašigalių yra suplota. 1740 formulavo mažiausios akcijos principą, kuris, esą, kartu suvaržo išaiškinti ir Dievo egzistenciją. Šis tvirtinimas įpainiojo M. į disputą su S. Königu ir Volteru, ir dėl parašytos aštrios satyros prieš jį, turėjo pasitraukti iš akad. prezidento vietos. Darbai: Sur la figure de la terre 1738, Discours sur la parallaxe de la lune 1741, Les lois du mouvement et du repos deduites d'un principe métaphysique 1746, Essai de cosmologie 1750, Oevres de Mr. de M. 1752–68.

Maŭr Janka (spv., tikrai Fiodaraŭ Ivan, g. 1890) gudų rašytojas. Nuotykių apysakose Syn vady, U krainie rajskaj ptuški, Amok ir kt. parodo tolimų kolonialinių kraštų žmonių gyvenimą ir jų kovą už savo kraštų nepriklausomybę. Yra parašęs kelias knygas vaikams (Paleskija rabinzony ir kt.), kuriose atskleidžia Gudijos gamtos savotišką grožį, ta proga iškeldamas ir būtinus pagal komunistų partijos generalinę liniją patarimus: politinio budrumo ir naudingos visuomeninės veiklos. Nepamiršo parodyti ir gudų vaikų dalyvavimą kovoje su vokiečiais, pvz. Nikoli nie zabudziem 1947.

Narysy po historyi bielaruskaj literatury 1956.

A. Ržc.

Maurabraginiai (Charophyta), dumblių skyrius (Phylum); naujojoje sistematikoje laikomi žaliųjų dumblių (žr.) klase (Charophyceae).

Maurabragis (Chara) dumblių gentis, maurabraginių klasės (Charophyceae). Žr. Žalieji dumbliai.

Mauragis Aleksandras (g. 1909 V 13 Kelmėje, Raseinių aps.,) teisininkas. 1931 baigė Kražių Žiburio gimn., 1939 VDU teisių fak. ir 1948 Innsbrucko univ. gavo dr. laipsnį. 1940-44 advokatavo Vilniuje. 1944 pasitraukė į Austriją, 1949 emigravo į Australiją. Nuo 1925 dirbo skautuose ir ateitininkuose, 1931–33 Vyr. skautų štabe tiekimo skyriaus vedėjas, Skautų Aido administratorius ir reikalų vedėjas. Vokiečių okupacijos metu dalyvavo rezistencinėje veikloje, 1942 – 44 Lietuvių Fronto Vilniaus apg. pirm. 1951–52 Australijos liet. bendruomenės krašto valdybos kultūrinės dalies vedėjas, nuo 1953 Australijos liet. kat. kultūros d-jos pirm. Bendradarbiavo Skautų Aide, Ateityje, Mūsų Laikraštyje, Mūsų Pastogėje ir Tėviškės Aiduose. 1951 red. Mūsų Pastogę.

A. Mauragis

KLAIDŲ ATITAISYMAS

XVI TOMO:

psl.	skiltis	eilutė	išspausdinta	turi būti
46	po iliustracija		1958	1957
94	I	9 iš ap.	Tamošaitis	Tamošiūnas
243	II	20 iš ap.	Bradžiūnų	Brazdžiūnų
266	II	7 iš ap.	Lisiankij	Lisianskij
287	II	5 iš ap.	Vykolaitis	Mykolaitis
289	II	17 iš ap.	Purkus	Jurkus
291	I	17 iš v.	Aukštųjų	Aukštųjų
349	II	9 iš v.	de	le
399	II	19 iš v.	kantatų fort.	kantatų, eilė fort.,
508	I	4 iš ap.	P. Vileišiu	P. Višinskiu